DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI — SAYI : 123-1

SAHÎH-İ BUHÂRÎ MUHTASARI TECRÎD-İ SARÎH TERCEMESİ

ve Şerhi

DÖRDÜNCÜ CİLT

BEŞİNCİ BASKI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI — SAYI : 123-1

SAHÎH-İ BUHÂRÎ

MUHTASARI

TECRÎD-İ SARÎH

TERCEMESİ

ve Şerhi

DÖRDÜNCÜ CİLT

MÜELLİFİ
Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed
b. Abdi'l - Lâtifi'z - Zebîdî

MÜTERCİMİ
ve Şârihi
KÂMİL MİRAS

BEŞİNCİ BASKI

SAHÎH-İ BUHÂRÎ MUHTASARI TECRÎD-İ SARÎH MÜTERCİMİ

PROFESÖR KÂMİL MİRAS

(1874 - 1957)

VELİ ERTAN

Prof. Kâmil Miras memleketimizin tanınmış din adamlarından biridir. Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh'i dilimize çevirmekle büyük bir hizmette bulunmuş bir şahsiyettir. İlmiyle âmil fazliyle kâmil bir zattır.

1874 (1291 Rûmî) tarihinde Karahisar Sahip'te doğmuştur. Ahmet Efendi isminde bir zatın oğludur. Memleketinde Miras oğulları nâmiyle tanınmıştır.

İlk ve orta tahsîlini Karahisar Sâhip'te ikmal ettikten sonra İstanbul'a gelmiş bütün çalışmalarını Arabî ilimlere hasretmiş, Fatih Câmii Ders-i âmlarından ders vekîli merhum Alasonyalı Hacı Ali Zeyne'l-Âbidîn'den yüksek ilimleri okumuş ve icâzet almıştır. Bundan sonra Dârulfünûn (Üniversite) Ulûmu Âliye-i Dîniyye şûbesine girmiş üç sene tahsilden sonra burasını da pek iyi dereceyle bitirmiştir.

1906 (1324 H.) tarihinde yapılan ruus imtihânını kazanmış ve bir yıl sonra da Bayazıd Câmi-i Şerîfinde ders okutmaya başlamıştır.

İkinci meşrutiyetin ilânını müteâkip yapılan intihâbat netîcesinde Karahisar Sâhip'ten meb'us seçilmiştir.

Bulunduğu Memûriyetler :

30. Ağustos. 1323 tarihinde Bayazıd Câmi-i Şerîfi Dersiâmlığıyle işe başlamış ve sıra ile Dârulfünûn Ulûmu Şer'iyye şubesi Tarih, Dîn-i İslâm, gene aynı şubenin Tarih, Fıkıh, Ulûm-u Âliye, İlm-i Ahlâk ve lisan şubesi ulûmu dîniyye muallimliklerinde bulunmuştur.

1911 (1330 H.) yılında tekrar Bayazıd Câmi-i Şerîfi Dersiâmlığını îfâ etmiş, bir yıl sonra Medrese-i Süleymâniye Tarih, Fıkıh; Sahan medresesi Mantık ve Kelâm müderrisliklerinde bulunmuştur.

1922 (1338 H.) Medrese-i Süleymâniye Tabakāt-ı Kurrâ müfessirîn vekâleti vazîfesini deruhte etmiştir.

1923 (1339 H.) târihinde Afyon - Karahisar'dan meb'us seçilmiş ve Büyük Millet Meclisinde teşriî vazîfesine başlamış ve 1/Haziran/1927 târihinde devre sonunda meb'usluktan ayrılmıştır.

Bir müddet açıkta kalan Kâmil Miras 26/Haziran/1940 tarihinde Diyanet İşleri Reisliği Hey'et-i Müşavere Âzâlığına tâyin edilmiştir. Bu vazîfede üç sene çalıştıktan sonra 24/Nisan/1943 tarihinde de emekliye ayrılmıştır.

Artık üstad hayâtının son günlerini yazı hayâtına hasretmiş, bu meyanda Dersiâmlık vazîfesini de îfâ etmiştir.

30 / Nisan / 1957 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

En Büyük Hizmeti:

Merhûmun müslüman Türk milletine en büyük hizmeti, hiç şüphesiz Büyük Millet Meclisinde ikinci intihap devresinde Kur'ân-ı Kerîm'in dilimize tercüme ve tefsir edilmesi husûsunda meclise vermiş olduğu kānun teklîfidir. Nitekim Büyük Millet Meclisi bu teklifi oy birliğiyle kabul etmiş ve bu sûretle zamânın büyük ulemâsından olan Elmalı'lı Hamdi Yazır tarafından "Hak Dîni Kur'an Dili" nâmıyla hazırlanan dokuz cilt tefsir Diyanet İşleri Reisliği tarafından bastırılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm ile birlikte Buhârî'nin de tercümesi Büyük Millet Meclisince kabul edilmiştir. Bu eser de oniki cilt olup Diyanet İşleri Reisliği tarafından neşredilmiş; birinci, ikinci, üçüncü ciltler merhum Ahmed Naîm, dördüncü ciltten onikinci cilde kadar da merhum Prof. Kâmil Miras tarafından îzahlı bir tarzda dilimize çevrilmiştir.

Eserleri ve Tesirleri:

Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh tercümesinin üçüncü cildinin müsveddesi Ahmet Naîm tarafından hazırlanmış ve tashîhi de Dersiâmdan Prof. Kâmil Miras tarafından yapılmıştır. Bu cildin son kısmına musahhihin bir sözü ilâve olunmuştur. Dördüncü ciltten onikinci cilde kadar olan Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi, şerhleriyle berâber, tamamen merhum tarafından yapılmıştır.

Merhum, onikinci cildinin sonunda Buhârî hakkında tesbîh ve tahmîd hadîsi münâsebetiyle ve sonuncusu olmak hasebiyle şöyle demektedir:

"Rivayet ilminin alemdârı olan büyük Türk âlimi Buhârî izah etmekte bulunduğumuz bu hadîs-i şerîf ile Sahîh'ini bitirmiş bulunuyor. Niyyet hadîsiyle başladığı bu muhalled kitâbını tesbîh ve tahmîd hadîsiyle bitirmesi ne güzel fâtiha ne âlî hâtemdir.

"Biz de Buhârî'nin bir hidâyet meş'alesi olan Sahîh'inin ışığında müttekâ-yı iftikārımız olan şu âciz kaleme dayana dayana bu son durağa gelmiş bulunuyoruz. On senelik geceli gündüzlü devâm eden mesâî merhalelerinde Asr-ı Saâdet'in ibâdet hayâtını yaşadık. Îmân ve akîdelerini vicdânımıza sindirdik. O mübârek devrin medenî ve siyâsî olaylarını gördük. Birçok kahramanlık menkıbeleriyle dolu gazâ ve fütûhâtını temâşâ ettik. Bu umûmî hayâtın yanında dâimâ gördüğümüz ve öğrendiğimiz şey, insan haklarına hürmet ve adâlet, hürriyet umdelerine riâyettir.

"İslâm medeniyetinin bu mefâhirini görmek, yaşamak husûsunda bize İmâm-ı Buhârî rehberlik etti.

"Bu cihetle büyük Türk İmâmını rahmet ve minnetle anarız. Îzahlarımızda Ashab ve tevâbiîni akvâli ile eimme-yi kirâmın müçtehedâtından istifâde ettik. Bu sûretle şu on senelik hayâtım münhasıran Sadr-ı İslâm ulemâsı arasında derîn bir huzûr ve sükûn içinde geçti. (Radiya'llāhu anhüm).

"Hadîs-i şerîflerin tercümelerinde, asıllarına sadâkat etmeye ve îzahlarında hatâ etmemeye çalıştım. Fakat ben de bir insanım ve mastar-ı acz ve nisyânım.

"Cenâb-ı Hakk'ın afvını ve Resûl-i Ekrem'in şefâatini dilerim. Mu vaffakıyetim ise, münhasıran Allāhu Teâlâ'nın tevfîk ve inâyeti eseri.

"Bu teslîmiyetimi Hayret merhûmun şu rubâîsiyle ifâde ederim :

"Yâ Rab, kerem et niam Sen'indir
Afveyle bu müttehem Sen'indir
Kulun nesi var elinde Allah!
Hattâ şu yazan kalem Sen'indir".

(Rabbenâ leke'l-hamd evvelen ve âhirâ).
10 Muharrem 1367 - 13 Kasım 1947.

*
* *

Merhûmun tercüme ettiği Tecrîd-i Sarîh'ten başka diğer te'lif ve tercüme eserleri şunlardır :

1 — Dîn-i İslâm Târihi'nin Emevî ve Abbâsî devirlerine âit kısmı
2 — Târih-i Fıkıh
3 — Kur'ân ve Tefsir Târihi
4 — Ahlâk-ı Şer'iyye
5 — Kur'ân'ın Cem'i
6 — İlm-i Kelâm Târihi
7 — Ramazan Musâhabeleri.

Merhum Kâmil Miras'ın hitâbeti oldukça kuvvetli ve üslûbu sâdeydi. Arap edebiyâtının inceliklerine vukūfiyeti dolayısiyle en çetin hadîsleri bile kolay anlaşılabilecek bir tarzda dilimize çevirmeye muvaffak olmuştur. Bu meyanda tabiat-ı şi'riyesi de vardı. Nitekim Bursa'da Yeşil Câminin içindeki şadırvan için :

"Ey Müslüman! Şu şadırvan, sanma sâde bir çağlayan
Tanrımızın rahmeti bu, su değildir ondan coşan
Köşelerinden fışkıran, hüzme bir nurdan direk
Gönülleri hoş etmede dökülürken süzülerek".

Merhum, Arapça ve Farsça dillerini zahmetsizce konuşur ve yazardı. Cenâb-ı Hak rûhunu şâd etsin.

ÖNSÖZ

Diyanet İşleri Reisliği yüksek makâmı tarafından *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı "Tecrîd-i Sarîh"* i tercemeye me'mûr edilmiş olan Ahmed Naîm merhum *"Salât-i Teheccüd"* e kadar terceme ettikten sonra bu değerli üstad vefât etmiştir. Kabri nûr, makâmı Cennet olsun.

Salât-i teheccüdden i'tibâren alt tarafının terceme ve îzâhı, ahîren Riyâset-i Celîle tarafından muharrir-i âcize emredildi. Pek mebrûr ve fakat çok güç olan bu hizmetin kudret ve liyâkatımdan üstünlüğünü pek iyi bildiğim halde tevfîk-ı Hüdâ'ya güvenerek bu âlî emre icâbet ettim.

Hadîs-i şerîflerin tercemesinde asıllarına sadâkat ve mutâbakati iltizam edip metinlerin harfiyyen tercemesine i'tinâ eyledim. Gerek turuk-ı sâiredeki ziyâde-i rivâyattan, gerek *Buhârî* şerhlerinden istifâde ederek metn-i hadîsin îzâhına, rabtına, kolay anlaşılmasına medâr olabilecek kelimelerin ve bilhassa metn-i aslînin ifâde ettiği hüküm üzerinde müessir olacak cümlelerin ilâvesine lüzum görüldüğünde bunları, metn-i aslînin tercemesinden kolayca ayırd edebilmek için kavis içinde gösterdim.

Tecrid'deki hadîsleri îzah ederken en evvel bu eserin aslı olan *Sahîh-i Buhârî*'den istifâde ettim. *Sahîh-i Buhârî* bâblarının pek çok terceme ve unvanlarında o mevzûlara dâir bir veya bir kaç âyet-i kerîme zikredilmiştir. Halbuki bu âyetler ihtisâr için *Tecrîd*'e alınmamıştır. Îzahlarda en önce bu âyât-ı kerîmenin tercemesine ehemmiyet verildi.

Sonra *Tecrîd* sâhibi eserinde Müsned ve Muttasıl hadîsleri iltizâm edip isnâdı Maktû' veya Muallâk haberleri terk etmiştir. Halbuki her terceme edilen hadîsi îzah için mürâ-

caat edilecek en yakın bir vâsıta da ahbâr-ı tabiî veya taʿlî-kan rivâyet edilmiş olan haberlerdir. *Buhârî*'de bin üç yüz kırk kadar Muallâk hadîs vardır ki, bunlardan hiç birisi Muallâk olarak *Tecrîd*'e alınmamıştır. Bunları âid oldukları babların hadîslerini îzah için nakil ve terceme etmek çok lüzumludur; îzahlarımızda bunlar da görülecektir.

Hulâsa : *Muhtasar-ı Buhârî*'yi en önce *Sahîh-i Buhârî* ile îzâha çalıştık. Sonra da sâir âsâr-ı hadîsiyyeden istifâde ettik. Bu hususta başlıca rehberimiz *Buhârî* şârihi allâme Aynî'nin "*Umdetü'l-Kārî*" sidir. Bundan başka Aynî, bize metn-i hadîsin tahlîlinde ve hadîsten müstefâd olan fıkhî, içtimâî, ahlâkî hükümlerde de rehberlik etmiştir.

Hadîsleri îzah ederken bir de okuyucuların kolaylıkla mutalâa edebilmelerini temîn için : râvîler, rivâyetler, fıkhî hükümler, içtimâî hakîkatlar, ahlâkî umdeler, terceme-i haller gibi bir takım tâlî unvanlar iltizâm edip bir kısım hadîslerin istilzâm ettiği uzunca îzahlar, böyle müteaddid mutalâa merhalelerine ayrılmıştır. Bunlardan yalnız "*râvîler, rivâyetler*" unvânı her hadîsin îzâhında görülecektir. Bu unvan altında Küşmîhenî, Ebû Zer, Asîlî, Müstemlî gibi *Sahîh-i Buhârî*'yi rivayet eden huffâz-ı hadîsin vücûh-ı rivâyâtı ile berâber mevzûubahs olan hadîsin gerek *Buhârî*'nin başka bâblarındaki, gerek diğer sıhâh, sünen, mesânîd sâhiblerinin câmiʿlerindeki rivâyetlerine ve bu rivâyetlerdeki ziyâde-i rivâyâta veya rivâyet farklarına işâret edilmiştir. "*Terceme-i haller*" unvânı altında da îzâhı sadedinde bulunduğumuz hadîsin Sahâbî râvîsinin veyâhud dolayısiyle ismi geçen sâir eimmenin münâsebet düşdükçe bahsettiğimiz terceme-i halleri görülecektir.

Bu hususlarda bir dereceye kadar muvaffak olabildimse hiç şüphesiz bu, her hâl ve kârda muînimiz olan Cenâb-ı Hakk'ın tevfîk ve inâyeti eseridir. O tevfîk-ı Bârî ki, tahrîr

hayâtında bu âciz muharriri Diyanet İşleri Reisi Sayın Rıfat Börekçi gibi bir hâmîye mazhar etmiştir. Büyük üstaddan zaman zaman gördüğüm çok kıymetli teşvikler, rûhumda yeni yeni ve pek feyizli mesâî hamleleri uyandırmıştır. Kendilerine derin saygılarla samîmî teşekkürlerimi takdîm eylerim. Aynı hürmetlerimi, teşekkürlerimi Müşavere Hey'eti muhterem Azâsından Bay Hamdi Aksekî'ye de sunarım. Diyanet İşleri neşriyatındaki devamlı ve meşkûr faâliyetini pek yakından bildiğimiz bu muhterem arkadaşımızın gerek Naîm merhûmun müsveddelerinin, gerek bu eserin tedkîkinde çok değerli emekleri sebketti. Kendilerine burada teşekkür etmeği bir vazîfe bilirim.

Şimdi vesîle-i şükrân olmak üzere asıl kaydedilmesi millî ve dinî bir vecîbe olan bir cihet kalmıştır ki, o da bu eserin her şeyden evvel Büyük Meclisin zâde-i ilhâmı olarak milletimize sunulan bir fazîlet armağanı olmasıdır. Bu sebeble Yüce Meclisimize âlî muvaffakıyetler dilerken Türk Milletinin büyük başbuğu Atatürk'ü derin saygılarla selâmlarım.

KÂMİL MİRAS

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

بَابُ التَّهَجُّدِ بِاللَّيْلِ

BU BAB, GECENİN TEHECCÜD İBÂDETİ HAKKINDAKİ HADÎSLERİ MUHTEVÎDİR

575 . عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَتَهَجَّدُ قَالَ: اللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيِّمُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ مَلِكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ الْحَقُّ وَوَعْدُكَ الْحَقُّ وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ وَقَوْلُكَ حَقٌّ وَالْجَنَّةُ حَقٌّ وَالنَّارُ حَقٌّ وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ وَمُحَمَّدٌ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ حَقٌّ اللّٰهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ وَبِكَ اٰمَنْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ وَبِكَ خَاصَمْتُ وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ أَوْ لَا إِلٰهَ غَيْرُكَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ.

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llâhü anhümâ*'dan (isnâd-ı sahîh) ile şöyle rivâyet edilmiştir:

Abdullâh İbn-i Abbâs demiştir ki: Resûlullâh *sallallâhü aleyhi ve sellem*, gecenin bir kısmında teheccüd için kalkdıklarında (şöyle) duâ buyururdu: Yâ Rab! Her hamd Sen'in içindir. Sen, göklerin ve her yerin ve bunlardaki her şeyin dâimî müdebbirisin. Yine her hamd Sen'in içindir. Sen, göklerin ve her yerin ve bunlardaki her şeyin nûrusun, (bunları aydınlatırsın). Yine her hamd Sen'in içindir. Sen göklerin ve her yerin ve bunlarda bulunan her şeyin sâhibisin. Yine her hamd Sen'in içindir. Sen haksın, Sen'in va'din de haktır. (Âhirette) Sen'i görmek de haktır. Sözün haktır. Cennet'in de haktır. Cehennem'in de haktır. Peygamberlerin de haktır. Muhammed *(sallâllâhü aleyhi ve sellem)* de haktır. Kıyâmet günü de haktır. Yâ Râb! Ancak Sana itâat ettim, Sana inandım, Sana güvendim, Sana yöneldim, yalnız Sen'in (bürhanların) a dayanarak (düşmanlarla) mücâdele ettim. Aramızda yalnız Sen'i hakem kıldım. Yâ Râb! Önce işlediğim ve sonra işlerim sandığım, gizli yaptığım ve âşikâre işlediğim (bütün) günahlarımı bağışla!.. (Âhiret hayâtında beni) takdîm eden, (Dünyâ târihinde nübüvvetimi) te'hîr eden ancak Sen'sin. (Allâhım!) İbâdete lâyık tanrı yoktur, yalnız Sen varsın, yâhud Sen'den başka ibâdete lâyık tanrı yoktur. Hakîmâne tasarruf da, tam kuvvet de Allah ile kāimdir.

İ Z Â H I

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

İmam Buhârî, bu hadîs-i şerîfi buradan başka duâ ve tevhîd bablarında da zikretmiştir. Müslim, Neseî, İbn-i Mâce de salât bahsinde rivâyet etmişlerdir. Bu bâbın unvânı Küşmîhenî[1] rivâ-

[1] Küşmîhenî, Ebu'l-Heysem Muhammed b. Mekkî'dir. Küş-

yetinde (باب التهجد من الليل) sûretindedir. Bu rivâyet, nazm-ı Kur'ân'a yâni, "ومن الليل فتهجد به نافلة لك [1] = *Habîbim! Sana mahsus bir sevab ve fazîlet olan gece namazına, gecenin bir kısmında uyan, kalk*" kavl-i şerîfine muvâfıktır.

"Ebû Zer[2]" rivâyetinde Besmele-i şerîfe zikredilmemiştir. Yine Ebû Zer rivâyetinde (فتهجد به) nazm-ı şerîfi (اسهر به = *gece uyan*) sûretinde tefsîr edilmiştir. Lûgatte teheccüd kelimesi, tefa'ul vezninde uyumak ve uyanmak ma'nâlarında müsta'meldir. Bu sebeple *Kāmus*'da bu kelimenin ezdaddan olduğu haber veriliyor. Bilâhare gece uyanıp namaz kılan kimseye "Sabur" vezninde "Hecud" denilmesi şâyi' olmuş ve böylece teheccüd kelimesi namaz veya zikru'llāh için gece uyanmak ma'nâsında isti'mâl olunarak şer'î ıstılâhât sırasına girmiştir.

Teheccüd Âyeti Hakkındaki Tefsirler:

Kibâr-ı Tâbiînden ve Muhadramûndan[3] Esved ile Alkame: "التهجد بعد النوم = *Teheccüd, uykudan sonradır*" demişlerdir. Binâenaleyh teheccüd için uyku haylûlet etmek şarttır. Hattâ hiç uyumaksızın bütün geceyi ibâdetle geçirmeği âdet edinmek mekruh addedilmiştir. Buhârî'nin Amr İbn-i Âs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyetine göre, bir kere Peygamberimiz, Abdullāh İbn-i Amr'e: "*Yâ Abda'llāh! Senin her gün oruç tuttuğun ve her gece baştanbaşa namaz kıldığın bana bildirilmedi mi sanırsın?*" buyurmuşlar. Abdullāh da: "*Evet öyledir yâ Resûla'llāh, Bütün gece namaz kılarım*" demişti. Resûl-i Ekrem "*Sakın öyle yapma, kâh oruç tut, kâh iftar et; gecenin bir kısmında namaz kıl,*

---

mîhenî *Sahîh-i Buhârî*'yi doğrudan doğruya "Firebrî" den, ô da İmâm-ı Buhârî'den ahz ve rivâyet etmişdir. *(Hedyü's-Sârî)*.

[1] *Sûre: 17 (İsrâ'), âyet: 79.*

[2] Ebû Zer, Hâfız, Abdürrahîm b. Ahmed Herevî'dir. Ebû Zer, Merv'de, Küşmîhenî'den Buhârî ahz ettiği gibi Herat, Serahs, Belh, Basra, Bağdad, Şam, Mekke gibi ilim merkezlerini dolaşarak buralardaki eimme-i hadîsden hadîs ahz ve rivâyet etmiştir. Kendisinden de oğlu Îsâ ve Ebû Sâlih Nîsâbûrî gibi pek çok muhaddisînin rivâyetleri vardır. Âlim, âbid, sahî ve son derece müttekî bir zât idi. En sonra Şeyhu'l-Harem olmuştu. Tasavvufta da müşârün bi'l-benân idi. *Sahîhayn* üzerine güzel bir tahrîci ile berâber *Kitâbü's-Sünneti ve's-Sıfât, Kitâbü'l-Câmi', Kitâbü'd-Düâ, Fazâil-i Kur'ân, Delâilü'n-Nübüvve* gibi bir çok âsârı vardır. Dört yüz otuz dört târihinde vefât etmiştir. *(Tezkiretü'l-Huffâz* C. 3, S. 301*)*.

[3] Asr-ı Peygamberîye yetişip de rü'yet ve musâhabet-i seniyyeye nâil olamıyan zevâta Muhadramûn denilir.

bir kısmında da uyu[1]" buyurmuşlar. Yine böylece tercemesi (593) üncü sayı ile gelecek olan Enes İbn-i Mâlik hadîsi ile de ibâdette şiddet iltizâm edilmesi men' edilmiştir.

(نافلة لك) nazm-ı şerîfindeki "*Nâfile*" ziyâde ma'nâsınadır. Emîrin veya kumandanın, askerinden fazla yararlık gösterenlere muayyen hisselerine zamîme olarak verdiği ganîmet malına "*Nefil*" ıtlak olunur ve "*Enfâl*" ile cemi'lenir. "*Lâm*" da ihtisâs içindir.

Binâenaleyh âyet-i kerîmeden Teheccüd namazının, Peygamberimiz'e, ümmetinden müstesnâ olarak tahsîs buyurulan bir ibâdet olduğu müstefâd oluyor. Fakat bu ziyâde ve müstesnâ ibâdetin hükmü, mâhiyyeti nedir? Bu mubârek namaz, Resûl-i Ekrem için bir fazîlet-i zâide midir? Binâenaleyh mendub demek midir? Yoksa beş vakit namaz üzerine ziyâde kılınmış farîza-i zâide mi demektir? Bu cihet seleften halefe ihtilâf edilerek intikāl etmiş bir mes'eledir.

Tâbiî müfessirlerinden "Mücâhid İbn-i Cebir" demiştir ki : Teheccüd namazı Hazret-i Resûl için nâfiledir, ziyâde-i sevabtır, ziyâde-i fazîlettir. Çünkü Peygamber-i Zî-şân'ın mâ-tekaddem ve mâ-teahhar yâni geçmiş olan ve ileride işlenmesi farz olunan bütün günahları mağfiret olunmuştur. Ümmet hakkında ise böyle değildir. Onlar için gece namazı keffâret-i zünûbtur. Vesîle-i mağfirettir. Mücâhid gibi Katâde'nin de âyet-i kerîmedeki nâfileyi tetavvû' ve fazîletle tefsîr ettiği rivâyet edilmiştir. İbn-i Hibbân'ın rivâyetine göre, Ebû Ümâme *radiya'llāhu anh*'den: "*Teheccüd namazı kılan bir mü'mîn için bu namaz nâfile midir? Yâni ziyâde-i mesûbât hükmü cârî midir?*" diye sorulmuş da o da cevâben: "*Bu fazîlet Resûl-i Ekrem'e mahsustur. Her ân günahtan hâlî olmıyan ümmet hakkında bu nasıl olur? Teheccüd ümmet için keffâret-i zünûbdur*" demiştir[2]. *Buhârî* şârihlerinden İbn-i Battal, seleften, gece namazı Resûl-i Ekrem'e vâcibdi, diyenlerin Teheccüd âyeti hakkındaki şu tefsirlerini nakletmiştir : Bu gece namazı, Habîbim Sen'in için beş vakıt namaz üzerine ziyâde kılınan bir farzdır, bu namazla Sen, ümmetinden mümtaz kılındın[3].

---

[1] قال النبى صلى الله عليه وسلم لعبد الله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما : يا عبد الله! ألم اخبر انك تصوم النهار وتقوم الليل ؟ قال : بلى يا رسول الله ! وقال النبى صلى الله عليه وسلم فلا تفعل، صم و افطر و قم و نم . [رواه البخارى]

[2] Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân:* C. 3, S. 207.

[3] انها فريضة لك زئدة على الصلوات الخمس خصصت بها من بين امتك .

Teheccüd namazının Cenâb-ı Risâlet-meâb hakkındaki hükmü, Mendûb veya Vâcib olduğuna dâir Fıkıh kitablarında takrîr olunan iki nevi' ictihâd tarafdarları, selefîn bu nevi' haberlerine istinâd etmişlerdir. İmâmü'l-Haremeyn, fazîlet-i zâide tarîkını iltizâm ederek demiştir ki : Resûl-i Ekrem'in mâ tekaddem ve mâ teahher kâffe-i zünûbu mağfûr olduğu için onun ibâdetleri hiç bir vechile vesîle-i keffâret değildir. Tekâlif-i ilâhiyyenin kâffesi Peygamberimiz için göz nûru, gönül sürûrudur. Meselâ şu dünyâda kıldığı namazları, Ehl-i Cennet'in tesbîhi mesâbesindedir. Bu ibâdetler ne külfetle, meşakkatle edâ edilmiştir. Ne de bu maksatla teklif buyurmuştur. Kādî Ebû Bekr Bâkıllânî ise nâfileyi farîza-i zâide ile tefsîr tarîkını ihtiyâr ederek demiştir ki : Cenâb-ı Hakk'ın İslâm ümmetine vâcib kıldığı her şey Hazret-i Resûl için de vâcibdir. Velevki esas i'tibâriyle mağfûr olsun ve mukābilinde bir vaîdi mutazammın olmasın. Bu sûretle Cenâb-ı Peygamber'e teveccüh eden tekâlif-i ilâhiyyenin —azab ve ukūbetten emîn ve mutmain bulunmalarına rağmen— devam ve bakāsında bir imtinâ' yoktur.

Bu iki nokta-i nazardan her ikisine göre netîce şudur ki : İki Cihân Serveri, küçük, büyük bütün günahlardan kâmilen ma'sumdur ve tamâmiyle müberrâdır. Hakk-ı âlîlerinde azâb ve ukūbet mutasavver değildir. (*Salla'llāhu aleyhi ve sellem* ve şerrefe ve kerrem)[1].

Bir sual: (فسبح بحمد ربك و استغفره) âyet-i kerîmesiyle emsâl-i nusûsu şerîfe de Habîb-i Hüdâ Efendimiz'e istiğfâr ile emrolunması, muhtâc-ı mağfiret bir hal ve hareketten dolayı değil midir?

Cevâb : Hayır, me'mûru bih olan bu istiğfâr teabbüdîdir. Yâni Peygamber Efendimiz'den mağfireti mûcib bir hâlin sudûru farz olunup ubûdiyet lâzimesi olarak mağfiret dilemekten ibârettir. Binâenaleyh Resûl-i Zî-şân'ın istiğfârı : "*Rabbim! Hakkımdaki ismet ve sıyânetin olmasaydı, elbette işlemeğe yaklaşacağım hılâfı marzî ahvâlden dolayı Sen'den mağfiret dilerim*" demek olur[2].

Teheccüd namazı ehl-i hadîsin ve fukahânın Cümhûruna göre ümmet hakkında Mendubdur. Seleften bâzıları ümmet için de vâcibdir, demiş. Fakat Nevevî bunun yanlış bir iddia olduğunu bildirmekte gecikmiyerek Mendub ve Sünnet-i müekkede olduğunu tasrîh etmiştir.

---

[1] *Kastalânî* C. 2, S. 348. [2] *Kastalânî* C. 2, S. 348.

Makām-ı Mahmûd:

Teheccüd âyeti (عسى ان يبعثك ربك مقاما محمودا) kavl-i şerîfi ile tamamlanıyor. "*Rabbin Teâlâ'nın Âhiret gününde seni, Makām-ı Mahmûd'a, en şerefli bir makāma yüceltmesi muhakkaktır*" demektir. "عسى" lâfzı, ümidlendirmek demek olan ıtmâa mevzu' ise de Cenâb-ı Hakk'a nisbetle bu kelime ilâhî hitablarda kat'iyyet ifâde eder. İbn-i Esîr *Nihâye*'sinde Makām-ı Mahmûd'u şöyle ta'rîf ediyor : Makām-ı Mahmûd, yüce bir makamdır ki, orada her ümmet ve bütün beşeriyyet Hâtemü'l-Enbiyâ Efendimiz'in şefâat ve delâletiyle müsta'celen hesablarının rü'yet edildiğinden ve çok uzun ve üzücü bir vukuf ve intizardan kurtulup ebedî rahâta kavuştuklarından dolayı bu cezâ gününün yegâne şefâatcisi olan Peygamberimiz'e hamd ederek minnettarlıklarını arzeder. Bâzıları da makām-ı şefâattır, demiştir[1].

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in şefâat-i kübrâları hakkındaki ahâdîs-i şerîfe Sahîhayn'de müteaddid senedlerle Ebû Hüreyre ve Enes İbn-i Mâlik gibi müteaddid Sahâbîden rivâyet edilmiştir. Hazret-i Enes'in şefâat hadîsleri *Tecrîd*'in en son hadîsleridir ki, tercememizin oralara kadar ilerliyerek hıtâma ermesini Cenâb-ı Mevlâ'nın kerem ve inâyetinden dileriz.

Teheccüdün efdal-i evkāti :

Sahîh-i Müslim'de Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfde Teheccüd namazının fazîletli ve en feyizli zamânı şöyle bildirilmiştir : "*Farz namazdan sonra en fazîletli namaz, gece namazıdır. Geceyi iki kısma taksîm edersen, nısf-ı ahîri namaz için en feyizli bir vakıttır. Eğer geceyi üçe bölersen, orta kısmı en mübârek zamandır*" buyurmuştur[2]. Salât-ı Dâvud *aleyhi's-selâm* hakkında (581) nci olarak tercemesi gelecek olan Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Âs'ın hadîsine göre, gecenin altı cüz'ünden dördüncü ve beşinci cüzlerinde kılınan namaz daha feyizlidir.

---

1 المقام المحمود هو الذى يحمده فيه جميع الخلق لتعجيل الحساب والاراحة من طول الوقوف وقيل هو الشفاعة. [نهايه لابن الاثير]

2 قال النبى صلى الله عليه وسلم: افضل الصلاة بعد المكتوبة صلاة الليل، فان قسمت الليل نصفين فالنصف الآخر افضل. وان قسمت أثلاثا فالا وسط افضل [رواه مسلم عن ابى هريرة رضى الله عنه]
Bu hadîs-i şerîfin tercemesinde Diyanet İşleri Reisi büyük üstâdımız Sayın Bay Rıfat Börekçi'nin âlimâne irşadlarına nâil olmakla müteşekkir ve mubâhîyim. K.M.

Sünen-i Ebû Dâvud'da Teheccüd namazına tergîb için akdolunan bir babda Ebû Saîd-i Hudrî ile Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunan bir hadîs-i şerîfde : "*Her kim gece uyanır ve hayat arkadaşını da uyandırır da ikisi birlikte iki rek'at namaz kılarlarsa bu zevc ve zevce* (الذاكرين الله كثيرا و الذاكرات) *zümresinden sayılırlar*[1]" buyurulmuştur. Bu hadîs-i şerîfde : "*Erkek olsun, kadın olsun Allāh'ı çok zikredenler* (yok mu? İşte) *Allāhu Teâlâ bu ehl-i zikr için mağfiret ve yüce ecr-ü menzilet hazırlamıştır*" meâlindeki âyet-i kerîmenin[2] tefsîrine de işâret buyurulmuştur.

BİR TEÂRUZ ZANNININ DEF'İ :

Mevzû-ı bahsimiz olan İbn-i Abbâs hadîsinin zâhirine göre Peygamberimiz Teheccüd namazına kalkdıklarında bu mubârek duâyı okurlarmış ve Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ ederek Rabbımızı lâyık olduğu evsāf-ı cemîle ile överlermiş. İbn-i Abbâs'tan sâbit olan diğer bir rivâyete göre, Resûl-i Ekrem Efendimiz ezvâc-ı sâniyelerinden Meymûne *radiya'llāhu anhâ* yanında gecelediklerinde uykudan uyanınca "*Âl-i İmrân*" sûresinin sonundan on âyet-i kerîme okumuşlardır. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan gelen bu iki haber arasında teâruz vardır zannedilmemelidir. Çünkü İbn-i Abbâs ayrı ayrı şâhid olduğu iki vâkıayı haber vermiştir ve ikincisini de teyzesi Ümmü'l-mü'minîn Meymûne nezdinde duyduğunu bildirmiştir. Şu da muhtemeldir ki, Peygamber Efendimiz Meymûne nezdinde kaldıkları gecede hem bu âyetleri ve hem de bu duâyı okudukları halde İbn-i Abbâs duâyı evvelki rivâyetinde bildirmiş olduğundan ondan sükût edip âyetleri haber vermiştir. Nâkılın unutmuş olması da teâruzu def'a kâfî üçüncü bir ihtimaldir ve herhalde teâruz yoktur[3].

MEVZÛUMUZ OLAN HADİSDEKİ ESMÂ-İ ŞERÎFENİN MA'NÂLARI :

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bu duālarının her fikrasında tekrar buyurulan (ومن فيهن) kavlindeki "من" lâfzı, akıl ve irâde

---

[1] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: (من استيقظ من الليل وايقظ امرأته فصليا ركعتين جيعا كتبا من الذاكرين الله كثيرا والذاكرات) رواه ابو داود عن ابى سعيد الخدرى و ابو هريرة رضى الله عنهما.

[2] استعيذ بالله : (الذاكرين الله كثيرا والذاكرات اعد الله لهم مغفرة واجرا عظيما) *Sûre: 33 (Ahzâb), âyet: 35*

[3] *Aynı:* C. 2, S. 584.

ile mümtaz olan insan nev'ine delâlet eder. Halbuki bu duâda anılan ilâhî isimlerin müteallâkları ve medlûlleri, yerleri ve gökleri dolduran âkıl, gayri âkıl; canlı, cansız bütün mevcûdât-ı mümküne olduğundan bu şümûlü tağlîb tarîkıyle tercememizde gösterdik. Şimdi duâdaki Esmâ-i Şerîfe ile bâzı elfâzı tahlîl edeceğiz:

"*Allāhümme*" nin aslı "*Yâ Allah*" dır. "*Allah*" ism-i şerîfi, bütün kemâl sıfatlarını kendisinde toplıyan, eksik sıfatlardan tamâmiyle uzak bulunan Vâcibü'l-Vücûd'un alem-i mahsûsudur, yâni Zât-ı Bârî'nin öz adıdır. Çünkü Allah ism-i şerîfi, bütün ülûhiyyet sıfatlarıyla tavsîf edilmeğe müsâiddir. Rabbımızın o bir isimlerinden hiç birisi ne Allah ism-i şerîfi ile, ne de sâir Esmâ-i Şerîfe ile umûmî bir tavsîfe mütehammil değildir. Halbuki Rabbımız için bir isim gerektir ki, bütün ülûhiyyet sıfatları o mubârek ismin mâhiyeti üzerine cârî olabilsin, bu sebeble Ma'bûdumuz'a yegâne alem ve öz ad olarak "*Allah*" İsm-i Şerîfi teayyün etmiştir[1].

Allah İsm-i Şerîfi, hakîkî vücûd ile mümtâz olan Vâcibü'l-Vücûd'un alem-i hâssıdır. Vücûd, O'nun zâtının muktezâsıdır. Sâir mevcûdât vücûdunu, varlığını umûmiyetle O'nun nûrundan iktisâb etmiştir. Binâenaleyh her vücûd, her teayyün O'nun Vücûdu Mutlak'ı önünde tamâmiyle sönük ve siliktir.

Allah İsm-i Şerîfi, sübhânî isimlerin en ehassıdır. Hiçbir ferd, bu Yüce İsmi ne hakîkaten, ne de mecâzen Hak Taâlâ'dan başka hiçbir mevcûde izâfe etmemiştir. Şuurlu bir insanın bu mukaddes ismiyle başkasına hitâb ettiği, bir şeye ad verdiği, beşer târihinde duyulmamış ve işitilmemiştir.

Allah İsm-i Şerîfi, ibâdette ve rübûbiyyet havassında iştirâki redde delâlet eden yegâne bir isimdir. Bu cihetle *(Lâ ilâhe illâ'llāh)* kelimesi, tevhîd ifâde ediyor da Rabbimiz'in öbür isimleriyle tevhîd sahîh olmuyor. *(Beyzâvî Tefsîri)*.

(الحمد لله) Hamd, kemâl sıfatlarını yâd etmek demektir. "*Hamîd*" de senâ edilen, övülen zâta denir. Cenâb-ı Hakk'ın kendi zâtını, hâiz olduğu kemâl sıfatlariyle tavsîf buyurmaları cihetiyle ezelen ve kulların Rabbimizi hamd ve senâsı dolayısiyle de ebeden "*Hamîd*" dir. Hamîd, akāidi, ahlâkı, sözü, özü düzgün olan ve hiçbir fenâlıkla şâibedâr olmıyan insana da ıtlāk olunur. Başta enbiyâlar serveri

[1] *Beyzâvî tefsîri:* C. 1, S. 5.

Peygamberimiz olduğu halde bütün enbiyâ, ve bunların vâris-i fazîletleri olan asfiyâ-yi ümmet böyledir. Bu azîz sîmâlardan her biri îmânı, ahlâkı ve dürüst hareketi cihetiyle medh ve senâyâ derece-i istihkākına göre "*hamîd*" dir. Fakat gene hamîd-i Mutlak Allāhu Teālâ'dır. Nebî-i Efham Efendimiz'in bu duâlarında mükerreren hamd etmeleri, bu mukaddes vazîfenin şânına ihtimâm için olmalıdır. (Gazâlî, *El-Maksad*).

(انت قيم السموات و الارض) cümlesindeki "*kayyim*" ile "*kıyâm ve kayyûm*" bir mânâyadır. Bizâtihî kāim, mukaddes bir varlık demektir. Halka ve bütün eşyâya yaşamak kudretini veren ve vermeğe devâm eden O'dur. Bu ma'nâ Katâde'den menkuldür. Katâde: "*Kayyim, mahlûkātın hayâtını, maîşetini ve her nevi' sa'y ve hareketini ikāme ve idâme eden zât demektir.*" demiş. Zemahşerî (الحي القيوم) Kavl-i Şerîfinin tefsîrinde (القيام و القيم) sûretinde kırâat olunduğunu da bildiriyor. Bâzı ehl-i ilim bunu, Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh*'in kırâeti olduğunu haber vermiş. Bâzıları da bu kırâeti Alkame'ye nisbet etmişlerdir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* (قيوم) ü: " هو الذي لا يزول = *kendisine fânîlik erişmiyen zât*" diye tefsir edilmiştir. (*Aynî*).

Eşya varlıklarını muhāfaza edebilmek için ya bir mahalle muhtac olur. Arazlar, kuvvetler, vasıflar gibi. Yâhud böyle bir mahalle muhtâc olmaz. Maddeler, cevherler cisimler gibi. Fakat maddeler, cisimler bir hayyize, bir mahalle muhtaç olmamakla berâber mevcûdiyetlerinin devam ve bekāsı birtakım hayâtî şartlara tâbi'dir. Maddenin bekāsı için bu şartların vücûdü, tahakkuku lâzımdır. Binâenaleyh hiçbir şarta, hiçbir kayda tâbi' olmıyan ve bizâtihî yaşıyan, hattâ bütün kâinâtın dâimî sûrette varlığı ve nizâmı kendisine istinâd eden Vâcibü'l-Vücûd, "*Kayyûm Teālâ*" dır. Kayyûm vasfında kulların alâka ve ittisaflarının derecesi, fânîlerden derece-i istiğnâlariyle ölçülür. (Gazâlî, *El-Maksad*).

(انت نور السموات و الارض) cümlesindeki "*nûr*", ism-i fâil sîgasiyle "*münevvir*" demektir. Esas i'tibâriyle nûr, gözün gördüğü arazî bir keyfiyettir, ziyâ ve aydınlık ma'nâsınadır. Gözümüz ibtidâ bu nûru, bu zıyâyı, sonra da bunun vâsıtasiyle sâir eşyâyı görür. Güneşle aydan, kendilerine muvâzî olan kesif cisimlere dökülen keyfiyet-i muzîye gibi. İşte bu ma'nâca Cenâb-ı Hakk'a nûr denilmesi doğru değildir. Meğer ki, bir muzaf takdîr edilerek "Sâhib-i Nûr" denile, veyâhud

mecâza hamledile. Bu sebeble müfessirler [1](الله نور السموات و الارض) âyet-i kerîmesindeki nûru, mecâzî olarak "*münevvir*" ile tefsîr etmişlerdir ki, "*Allāhu Teālâ gökleri ve yerleri ziyâdar ecrâmiyle nurlandırmıştır*". demek olur. Bu tefsîri tercememizde mu'terize içinde *(bunları aydınlatırsın)* diye gösterdik. Nasıl ki, mâzî sîgasiyle (الله نور السموات و الارض) sûretinde de kırâet edilmiştir. İbn-i Abbâs nûru hidâyetle tefsîr ederek (هادى اهلها = *Allah göklerin ve yerlerin sâkinlerinin mürşidi ve müncîsidir*) demiş. Ebû Âliye'nin tefsîri ise daha şümullüdür: "*Allah, gökleri ayla, güneşle, sâbit ve seyyâr bütün kevâkible tenvîr ; ve yeryüzünün her cihetini de enbiyâ ile, ulemâ ile, evliyâ ve asfiyâ ile tezyîn etmiştir.*" sûretindedir.

Nûr, gene mecâzen "*mûcid*" ile de tefsîr edilmiştir. "Allāhu Teālâ göklerin ve yerlerin ve bunlarda bulunan bütün eşyanın mûcidi ve hâlıkıdır." demek olur. Nûr, zulmetin zıddı olarak ziyâ ve aydınlık mânâsına olduğu gibi nûrun şuâına da denilir ki, zulmeti izâle eden "*şûle*" dir, ışık demektir. *(Kāmûs)*. Şu halde nûrda tam bir zuhûr ve inkişaf mânâsı vardır. Nûrun kendisi zâhir olmakla berâber sâir eşyâyı da muzhirdir. Sonra vücûdü ademle karşılaştırdığımızda hiç şübhesiz "*zuhûr*" mefhûmunu, "*vücûd*" mâhiyetinde buluruz. Nasıl ki, "*hafâ*"' nın aslı da "*adem*" dir. Ademden derin bir hafâ', bir zulmet mutasavver midir? Binâenaleyh : "Rabbım Sen, gökleri yerleri ve bunlarda mevcûd bütün eşyâyı adem zulmetinden, nurlu vücûd sâhasına çıkaran ve bi-zâtihî mütecellî ve feyyaz bulunan Vâcibü'l-Vücud'sun." demek olur. Güneşin nûrundan bir zerre nasıl şemsin vücûdüne delâlet ediyorsa şübhesiz gökler, yerler ve buralardaki her zerre de kendi hâlikının vücûbü vücûdüne, vahdetine öyle delâlet eder. *(Beyzâvî Tefsîri)*.

فى كل شىء له آية   تدل على انه واحد [2]

Sa'dî'nin şu iki beyti de bu mevzûun iki şâheseridir :

هركيا هى كه از زمين رويد   وحده لا شريك له كويد [3]
برك درختان سبز در نظر هوشيار   هر ورق دفتريست معرفت كردكار [4]

---

[1] *Sûre : 24 (Nûr), âyet : 35*

[2] Her şeyde Rabbimiz'in varlığına ve birliğine delâlet eden —gören göz ve düşünen zekâ sâhiblerinin görüp sezebilecekleri— delil vardır.

[3] Her ekin, yerden çıkıp göründü mü insanın şuûruna : "Allah birdir, eşi ve benzeri yoktur" ma'nâsını ilhâm eder. Mâlûmdur ki mezrûat yerden iğne gibi ince ve tek bir sak hâlinde görünür ve basîret sâhibine bu hiss-i tevhîdi ilhâm eder.

[4] Ağaçların şu yeşil yaprakları yok mu? Aklı, idrâki yerinde olanların nâfiz nazarında onun her yaprağı, Allāh'ın varlığını ve birliğini bildiren birer levhadır.

Nûrun semâvâta ve arza izâfe buyurulması, bu nûru mübînin vüs'atini ve şümûlünü ifâde içindir. Itlak ve isti'mâli ister hakîkî olsun, ister mecâzî olsun nûrun birtakım nevi'leri vardır. *Kāmûs* mütercimi Âsım Efendi Besâir'den naklen şu îzâhâtı veriyor :

Nûr iki nevi'dir : Dünyevî, uhrevî. Dünyevî nûr da iki nevi'dir: Birisi vicdânî görüşle idrâk olunur. Ve Nûru Bârî'den münteşir olur. Nûru akıl, nûru Kur'an gibi. Öbürü gözle hissolunur ki, ecrâm-ı neyyireden ibârettir. Ay, güneş, yıldızlar gibi. Uhrevî nûr, Cenâb-ı Hakk'ın [1]"يوم ترى المؤمنين والمؤمنات يسعى نورهم بين ايديهم و بايمانهم = *Habibim! Kıyâmet gününde ümmetinden erkek, kadın bütün mü'minleri, nurları önlerinde ve sağlarında giderken görürsün!*" âyet-i kerîmesinde mansûs olan nûrdur. Bâzı müfessirler şu beyitlerde nurların aksâmını toplamıştır :

ثلاثة انوار تضئ من السماء	و فى سر قلبى مثلهن مصور
فاوله بدر وثانيه كوكب	وثالثه شمس منير مدور
علومى نجوم القلب و العقل بدره	و معرفة لرحمان شمس منور
امامى كتاب الله والبيت قبلتى	ودينى من الاديان اعلى و افخر
شفيعى رسول الله والله غافرى	و لا رب الا الله والله اكبر[2]

[3](قد جاءكم من الله نور وكتاب مبين) âyet-i kerîmesinde Resûl-i Ekrem'e nûr ıtlāk olunmuştur. "*Kullarım! Allah tarafından size Peygamberiniz Muhammed Emîn ve Kur'ân-ı Mübîn geldi.*" demektir.

(انت ملك السموات والارض) cümlesindeki "*melik*", zâtında ve sıfâtında bütün eşyâdan müstağnî olan ve her şey, vücûdünde ve bekāsında kendisine muhtac bulunan vücûdü mutlaktır. İnsanlar bu sıfâtı hâiz olmadıklarından, hattâ dünyâda her türlü ihtiyaçtan âzâde bulunmaları farz ve tahmîn olunan fânî hükümranlar bile Zât-i Bârî'den müstağnî olmadıklarından O'nun bihakkın kulu ve memlûküdürler, Zât-i Hak da (Melik-i Mutlak)tır.

---

[1] *Sûre : 57 (Hadîd), âyet : : 12*

[2] Ma'nâsı : Üç nûr vardır ki, gökten yere ziyâ saçar : 1) Bedir hâlinde ay, 2) Yıldızlar, 3) Münevver ve müdevver olan güneş. Bunların birer eşi de semâ-i kalbimde resmedilmiştir. 1) Akıl, bir bedr-i şuûr ve idraktir, 2) Bilgilerim ve duygularım, parlak birer yıldızdır, 3) Ma'rifet-i İlâhiyye ise parlak bir güneştir. İmâmım, *Kitâbullah*'tır. Kıblem, Beyt-i Şerîf'tir. Dînim de, bütün dinlerden üstündür, iftihâra lâyıktır. Şefîim Resûlullāh *Salla'llāhu aleyhi ve sellem*'dir. Allāhu Teâlâ da beni mağferet eder. Allah'dan başka ibâdete lâyık hiç bir Ma'bûd yoktur. Allah, her şeyden büyüktür.

[3] *Sûre : 5 (Mâide), âyet : 15*

"*Mâlik*", kayıdsız, şartsız mülküne sâhib olan, arzu ve irâdesini dilediği gibi mülkünde yürüten bir varlıktır. O, vâr eder, yok eder, ibkā eder, ifnâ eder. "*Melik*" lûgaten, saltanat ma'nâsına olan "*melk*" ten alınmıştır. Zevi'l-ukūl olan mevcûdât üzerinde emir ve nehiy ile tasarruftur. [1] (لمن الملك اليوم) âyet-i kerîmesinde mansûs olan mülktür. "*Kıyâmet gününde saltanat kimindir?*" demektir. "*Mâlik*", sâhib ma'nâsına olan "*milk*" ten me'huzdur, âyân-i memlûke üzerinde tasarruftur. [2] (يوم لا تملك نفس لنفس شيئا والامر يومئذ لله) âyet-i kerîmesinde bu ma'nâ maksuddur. "*Kıyâmet gününde hiç bir kimse kendi menfaatine sâhib olamaz. O gün, emir ve tasarruf Allāhu Teālâ'ya mahsustur.*" demektir.

Hulâsa : Mülk, ukalâ üzerinde hükümranlık, milk, âyân üzerinde tasarruftur. (*Beyzâvî* ve *El-Maksad*).

(انت الحق) : İbn-i Esîr *Nihâye*'sinde Hakkı şöyle ta'rîf ediyor : Hak, hakîkati mevcûd, vücûdü ve ülûhiyeti mütehakkik zâttır. Esas i'tibâriyle vücûdü sahîh ve mütehakkik her şeye Hak denir ki, bâtıl mukābilidir. (*Kāmûs*) [3] (الحاقة ما الحاقة) kavl-i şerîfi bu cümledendir, "*Ba's, hesab, cezâ gibi vâkıaların kendisinde tahakkuk edeceği saat*" demektir.

Taybî demiştir ki : Resûl-i Ekrem bu duâlarının yalnız iki yerinde, (انت الحق و وعدك الحق) cümlelerinde ifâde-i hasr için muarref bi'l-lâm îrâd etmişlerdir: "*Allah sâbittir, dâimdir, bâkîdir. Sâir mevcûdât zevâle mahkûmdur.*" demek oluyor. Şâir Lebîd b. Rebîa *radiya'llāhu anh* de böyle demişti:

الا كل شئ ما خلا الله باطل　　و كل نعيم لا محالة زائل

Ma'nâsı : *Bilmiş ol ki: Allah'tan başka her mevcud fenâya ve her nîmet sâhibi muhakkak zevâle mahkûmdur.*

Yukarıda Hak, bâtıl mukābilidir, demiştik. Eşyâ, ya mukābili veya muhâlifi ile bilinir. Kendisinden haber verilmek istenilen her şeyde bu muttarid kāideye mürâcaat edilir. Her haber verilen şey ya "*mutlak bâtıldır*", yâhud "*mutlak Hak*" tır, yâhud bir bakımdan Hak, diğer cihetten bâtıldır. Bizâtihi mümtenî' olan mefhumlar, mutlak bâtıl olan tasavvurlardır. Vücudden, teayyünden tamâmiyle mahrumdurlar. İki zıddın, iki nakîzın bir arada ictimâı gibi. Bi-zâtihî vâcib olan Vücûdü Bârî de "*mutlak Hak*" tır. Bi-zâtihî mümkün olup başka mevcûde kıyas ile bâtıl ve fânî olan her şey de —bi-zâtihi vücûd

[1] *Sûre : 40 (Mü'min), âyet : 16*
[2] *Sûre : 82 (İnfitâr), âyet : 19*
[3] *Sûre : 69 (Hâkka), âyet : 1-2*

ve taayyünleri olmadığı için— bâtıldır. Şu kadar ki, bunlara vücûd, Vâcibü'l-Vücûd'dan feyezân ettiği ve bunların vücûdleri, Vücûdü Vâcibe delîl olduğu için de Hak'tır. (كل شئ هالك الا وجهه = *İmkân âlemindeki her fânî helâke mahkûmdur. Yalnız Vâcibü'l-Vücûd bâkîdir*) kavl-i şerîfi ile mutlak Hakk'a işâret buyurulmuştur.

Ma'kūlâta, yâni aklın idrâk ettiği ve kendisine vücûd verdiği her şeye de Hak denilir. Bu cihetle de Hak medlûlüne en ziyâde müstahak olan Zât-i A'lâ, Vâcib Teālâ'dır. Zekâ-i beşerin Hak olarak tedkik ettiği maârif-i umûmiye arasında hadd-i zâtında aklın vücûbü vücûdüne kanâat ettiği yegâne mevcud, Hak Teālâ'dır.

(و وعدك الحق) : "*Yâ Rab! Sen'in va'din de haktır, va'dinin vukūunda, tahakkukunda şek edilmez*" "*Va'd*" kelimesi mutlak olarak zikredilirse, hayır ve şerden her ikisi birden kasdedildiği gibi hayır ve şerden hassaten birisi de murâd olunur. Meâli bervech-i âtî ayet-i kerîmede : "*Şeytan, size fakr u zarûret va'dederek,* (sizi fakr u zarûretle korkutarak) *fıkarâya tasadduktan men' eder, buhl ile emreyler. Allāhu Teālâ ise fıkarâya yardımınız sebebiyle Allah tarafından mağfiret olunacağınızı ve ihsânınız nisbetinde malınızın artacağını va'd buyurur*[1]." kavl-i şerîfindeki birinci va'dden şer, ikinciden hayır kasdeylemiştir. Kur'ân'ın şu meâldeki : "*Cenâb-ı Hak kendisine itâat edenlere Cennet va'd etmiştir, küfür edenlere de Cehennem va'detmiştir.*[2]" âyet-i kerîmesindeki iki va'd de hayır ve şerden her ikisine delâlet etmektedir.

(و لقاؤك حق) cümlesindeki likā, ba's, yâhud Rü'yetu'llāh ma'nâsına mahmuldür. Mevt ma'nâsına hamledenler de vardır. Fakat Nevevî bu ma'nâda görülen za'fa mebnî bunu reddetmiştir.

(و قولك حق) "*Yâ Rab! Sözün doğrudur, medlûlü sâbittir.*" demektir. "*Kavl*" kelimesi sıdk u kizb ile tavsîf olunarak "*doğru söz, yalan söz*" denildiği gibi bâzı kere de Hak ile, vâkıa mutâbakat ile tavsîf olunarak "*hak söz, bâtıl söz*" de denilir. *(Lâ ilâhe illa'llāh)* Kelime-i Tevhîd'i kavl-i Hak'tır, ezelen ve ebeden vâkıa mutâbıktır. Hak medlûlünden beşerin hissemend olması, kendi nefsini, kendi varlığını bâtıl görmesi,

---

[1] استعيذ بالله : (الشيطان يعدكم الفقر و يأمركم بالفحشاء والله يعدكم مغفرة منه وفضلا) *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 268.*

[2] *[Sûre: 14 (İbrâhim), âyet: 22]* (ان الله وعدكم وعد الحق) : استعيذ بالله kavl-i şerîfi « وعد الحق من اطاعه و وعد النار من كفر به » sûretinde tefsîr edilmiştir.

Vücûdü Bârî'den başka bir Hak görmemesi şartiyledir. Bu sebeble "*Ene'l-hak*" diyenlerin bu sözü bâtıl addedilmiştir. (Beyzâvî, Gazâlî).

(الجنة حق و النار حق) Cennet'le Cehennem'in mevcûd olduklarını ikrâr ve tasdîktir. (و النبيون حق) Enbiyâ-i Zî-şân'ın Allāhu Teâlâ tarafından meb'ûs olduklarını tasdiktir. Hâtemü'l-Enbiyâ Efendimiz bu zümre-i enbiyâda dâhil iken (و محمد حق) diye tekrar buyurulması bi'set-i Ahmediyenin ins ve cinne şümûlü bulunmak ve Hâtemü'l-Enbiyâ olmak gibi husûsiyetlerine mebnîdir.

(و الساعة حق) cümlesindeki saat ile yevm-i kıyâmet maksuddur. Lûgatte saat, zamandan bir parçadır. Sonra kıyâmet kopacak zaman için istiâre edilmiş ve o müthiş vaktin ismi olmuştur : "*Kendisinde umûr-ı azîme tahaddüs edecek saat-i yesîre ve hâfile*" demek olur. Kıyâmet günü, kendisiyle zaman takdîr olunan aydan, güneşten ve sâir ecramdan mahrum bulunacağından burada saati hakîkî ma'nâsına hamle imkân yoktur.

(اللهم لك اسلمت) "*Yâ Rab! Yalnız Sen'in emrine inkıyâd ve yalnız Sen'in nehyinden ictinâb ettim.* (و بك آمنت) *yalnız Sen'in varlığını ve birliğini ikrâr ve tasdik eyledim.* (و عليك توكلت) *âdî sebeblere iltifât etmiyerek yalnız Sana tefvîz-ı umûr ettim,* (و اليك انبت) *tedbîr-i umûr husûsunda yalnız Sana rücû' ettim*" sûretinde tefsîr edildiklerinden biz bunları: "*Yâ Rab! Sana boyun eğdim, Sana inandım, Sana güvendim, Sana yöneldim.*" diye terceme ettik.

(و اليك خاصمت) cümlesi, "*Bana bahşettiğin hüccetlere, bürhanlara istinâd ederek düşmanlarla muhâsama ve mücâdele ettim,* (و اليك حاكمت) de, *Bu hüccetleri ve bu hakları inkâr edenlerle muhâkemeyi Sen'in dîvânına arzettim. Sen'i, aramızda hakem kıldım.*" sûretinde tefsîr edilmiştir. (Hakem) İsm-i A'zam cümlesindendir. Hüküm ve kazâsı, hükümlerin en isâbetlisi olan ve herkesin müsellemi bulunan hâkime denir ki, hükümlerini tetkîk ve temyîz ve kazâsını reddedecek O'nun fevkinde bir hâkim me'mûl ve mutasavver değildir. Bu hâkim-i mutlak ise Vâcib Teâlâ'dır.

Resûl-i Efham Efendimiz mağfûr iken (فاغفرلى ما قدمت و ما اخرت = *Evvelce işlediğim ve gelecek zamanda işlerim sandığım gizli ve âşikâr günâhlarımı mağfiret eyle yâ Rabbî!*) diye duâ buyurmaları iki sebebe mebnî olabilir : Biri tevâzû', Şân-ı Bârî'ye ta'zîm, diğeri de duâda huzûun ve hiss-i tazarruun lüzûmunu ümmete ta'limdir.

(انت المقدم و انت المؤخر) cümlesini şârihlerden İbnü't-Tîn (انت الأول) (و انت الآخر) diye tefsîr etmiştir. İbn-i Battâl ise, tercemesi (478) inci olarak geçen (نحن الآخرون السابقون) hadîsinden istifâde ederek daha ziyâde bir vuzuh ve isâbetle tefsîr etmiştir ki, tercememiz, bu tefsîrin zâde-i ilhâmıdır. Gazâlî de: "*İnsanları Bâri-gâh-i Ahadiyyetine yaklaştıran da, Dergâh-ı Rübûbiyyetinden uzaklaştıran da Sen'sin*" diye tefsîr ediyor ki, bu da son derece ârifânedir.

HADÎSİN KIYMET-İ EDEBİYYE VE AHLÂKIYYESİ :

Şârih Kirmânî, îzâhı sadedinde bulunduğumuz bu hadîs-i şerîfi Cevâmiü'l-Kelim[1] hadîslerinden addediyor. Bunu da îzâhımızın bir fezlekesi, ve hüsnü hâtimesi olarak zikrediyoruz : Kirmânî diyor ki : Bu hadîs edebî bir vecîzedir. Evvelâ (قيم) lâfziyle cevâhir ve ecsâmın vücûd ve kıvâmî, sonra (نور) lâfzı ile ârâzın taayyünü, Bârî Teâlâ ile kāim olduğuna, (ملك) lâfziyle de bütün mevcûdât üzerinde îcâden ve i'dâmen dilediği gibi hükümrân bulunduğuna işâret buyurulmuş ve bunlardan her biri Hamdu'llāha makrûn olarak zikredilmiştir. Sonra (انت الحق) kavliyle mebdee, (قول و لقاء) ile meâşe, (ساعة) ile de meâde ve aynı zamanda nübüvvete, —sevâp ve ikābtan ibâret olan— cezâya işâret buyurulmuştur. Gene bu hadîs-i şerîfte îmânın, İslâm'ın, tevekkülün vücûbuna, Allāhu Teâlâ'ya inâbe ve tazarruun, istiğfârın lüzûmuna da işâret vardır.

Gene bu hadîs-i şerîf'ten Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in Cenâb-ı Hakk'ın azametini ve kemâl-i kudretini pek ziyâde müdrik ve ârif olduğunu, Zikru'llāha, duâ ve senâya her an müdâvim bulunduğunu istifâde ediyoruz. Duâlarımızdan evvel Hak Teâlâ'dan dilekte bulunmazdan önce Perverdigârımıza hamd ü senâ edilmesi müstahab olduğunu da öğreniyoruz.

TERCEME-İ HALLER :

İzâhı sadedinde bulunduğumuz teheccüd hadîsini rivâyet eden Abdullāh b. Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*, Abdü'l-Muttalib'in hafîdi ve Resûl-i Ekrem'in amca-zâdesidir. Abbâsî halîfelerinin de cedd-i âlâsıdır. Vâlidesi Ümmü Fâdıl'dır ki, Ümmü'l-mü'minîn Meymûne *radiya'llāhu anhâ*'nın kızkardeşidir. İbn-i Abbâs hiç şübhesiz Ashâb arasında en yüksek ilmî bir sîmâdır. İlminin çok-

[1] Kısa bir cümle ile şümullü ve cemiyetli ma'nâ ifâde etmektir.

luğundan kinâye olarak (El-Hibr ve El-Bahr) diye yâd edildiği gibi tefsîr ve te'vîl-i Kur'an'daki müstesnâ kudret ve isâbetinden dolayı (Tercemân-ı Kur'ân) ünvân-ı fâhiri ile de şöhret-şiâr olmuştur.

İbn-i Abbâs Hicret-i seniyyeden üç sene evvel Mekke'de doğmuştu. İrtihâl-i Nebevî sırasında onüç yaşında idi. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in çok yüksek duâ ve teveccühlerine mazhar olmuştur. Bir kere Resûl-i Ekrem İbn-i Abbâs'ı kucaklayıp : "*Yâ Rab! Bu gence kitab öğret, yâni Ulûmu Kur'âniyye bahşeyle*" buyurmuş[1]. Bir kere de Resûl-i Ekrem halâya girdiğinde İbn-i Abbâs hemen bir abdest suyu hazırlayıp şöyle koymuştu. Resûl-i Zî-şân, bu suyu buraya kim koydu? diye sorup İbn-i Abbâs'ın koyduğunu öğrenince : "*İlâhî, bu gencin dindeki duygu ve bilgisini artır*" diye duâ buyurmuştu[2]. Peygamberimiz'in bu duâları berekâtiyledir ki, İbn-i Abbâs Ashâb-ı Kirâm arasında tefsîr-i Kur'ân ile, fıkıh ile temâyüz etmiştir. İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh* bile : "*İbn-i Abbâs, Hazret-i Kur'ân'ın en güzel tercemânıdır. Eğer bu genç bizim çağımıza erişirse, hiç birimiz onunla müsâhabet ve muâşerete muktedir olamıyacaktır*" demiştir[3].

İbn-i Abbâs Hazret-i Alî'nin zamân-ı hilâfetinde bir sene Emîr-i Hac ta'yîn edilmişti. Ebû Vâil, İbn-i Abbâs'ın bu emâretinde Arafat'ta îrâd ettiği hutbeden ve okuduğu Sûre-i Nûr'u tefsîrinden bahsederek demiştir ki : Bu hutbeyi milel ve akvâm işitseydi onun teblîğ ettiği hikem ve belâgate hayrân olarak nâil-i hidâyet olurlardı.

Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den rivâyetine göre İbn-i Abbâs, bu deryâlar kadar vâsi' olan ilmini, Ashâb-ı Kirâm'dan şu üç muhterem zâttan iktisâb etmiştir : Ömer, Alî, Übey b. Kâ'b *radiyallāhu anhüm*. Katâde'den de İbn-i Abbâs'ın : "*Bir saat ilmî mütâlea ve müzâkere, bir geceyi ibâdetle ihyâ etmekten hayırlıdır*" diyerek ashâbını ilme teşvik ettiği rivâyet edilmiştir.

Tāvûs demiştir ki: Peygamberimiz'in Ashâbından yetmiş kadar zâta yetiştim. İbn-i Abbâs bir mes'ele hakkında bir mütâlea der-

---

1 عن ابن عباس رضى الله عنهما قال : ضمنى رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال: اللهم علمه الكتاب [رواه البخارى]

2 عن ابن عباس رضى الله عنهما: ان النبى صلى الله عليه وسلم دخل الخلاء. قال وضعت له وضوأ. فقال من وضع هنا ؟ فاخبر. قال : اللهم فقهه فى الدين [رواه البخارى]

3 نعم ترجمان القرآن ابن عباس. لوادرك اسناننا ما عشره منا احد

meyân edip de Ashâb muhâlefet ederse, onları iknâ edene kadar uğraşırdı. Mekhûl de İbn-i Abbâs'a hâiz olduğu bu yüce mertebe-yi ilmîye nasıl nâil olduğu soruldu da o da : (بلسان سؤل وقلب عقول =*Soran bir lisan, düşünüp muhâkeme eden bir vicdân ile*) diye cevâb verdi, demiştir. A'meş ise İbn-i Abbâs'ın maddî ve mânevî varlığını daha etraflı tasvîr edip demiştir ki : "*Ben, İbn-i Abbâs'ı görünce onun hüsnüne hayran olup bu, müstesnâ bir insan güzelidir, dedim. Sonra esnâ-yı müsâhabette asrının en fasîh bir lisan-ı belâgatî olduğuna kanâat ettim. Bir mes'ele hakkında fikir ve mütâleasını îrâd edince de a'lem-i nâs olduğuna hükmettim.*" Mücâhid de : "*İbn-i Abbâs bir şeyi tefsîr ve îzâh edince, onun üstünde nûru ilmin dalgalandığını görürüm*" der imiş.

İbn-i Mes'ûd ile İbn-i Abbâs kadar merviyyât-ı tefsîriyesi intişâr eden hiçbir Sahâbî yoktur. Fukahâ-yi Ashâb'ın en genci ve en çok fetvâ vereni İbn-i Abbâs'tır. *İ'lâmü'l-Muvakkıîn*'de : İbn-i Abbâs'ın muahharen cemedilen fetvâlarının yirmi cilde bâliğ olduğu "*İbn-i Hazm*" den naklen bildiriliyor. Kendisinden bin altı yüz altmış hadîs rivâyet edilmiştir. Bunlardan yetmiş beş hadîste Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Yirmi yedi hadîsi Buhârî, kırk dokuz hadîsi de Müslim münferiden rivâyet etmiştir.

İbn-i Abbâs Hicret-i Seniyyenin altmış sekizinci yılında Tâif'te vefât etmiştir. Cenâze namazı Muhammed b. Hanefiyye tarafından kılınmış ve : "*Bugün İslâm ümmetinin en büyük mürebbîsi vefât etmiştir*" demiştir[1].

Lebîd İbn-i Rebîa *radiya'llâhu anh* Câhiliyet devrinde şiirleri bi'l-müsâbaka Kâ'be'nin duvarına asılan yedi benâm Arab şâirlerinden birisidir. Yukarıdaki beyit de bu muallâkasının şâheser bir matlaıdır. Ve Resûl-i Ekrem'in takdîrine mazhar olup : Hiçbir şâirin ağzından bunun kadar güzel bir söz çıkmamıştır, buyurmuştur. Lebîd, "*Senetü'l-Vüfûd*" denilen Hicret'in dokuzuncu yılında kabîlesi halkıyle birlikte Medîne'ye gelip Müslüman olmuştur.

Lebîd'in Câhiliyet devrine âid olan eş'ârı pek çoktur. *İstîâb*'da Hazret-i Âişe'den naklen bunların on iki bin beyt olduğu haber verilmiştir. Lebîd'in Müslüman olduktan sonraki eş'ârı pek azdır. Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llâhu anh* bir gün Lebîd'e : Yâ Ebâ Akîl; bana şiirlerinden bir şey inşâd eder misin? demişti. Lebîd :

[1] *Tezkiretü'l-Huffâz, Hulâsa, Aynî.*

Allāhu Teâlâ bana Sûre-i Bakare ve Sûre-i Âl-i İmrân'ı öğrettikten sonra artık ben şiir söylemez oldum, diye cevâb vermiş ve Kur'ân-ı Kerîm'in fesâhat ve belâgat-ı nûru karşısında eş'ârının şa'şaa-i ikbâli söndüğünü bildirmek istemiştir.

Hazret-i Ömer, Lebîd'in tahsîsâtına beş yüz dirhem ilâve ederek iki bin dirheme çıkarmıştı. Sonra Hazret-i Muâviye'nin devrinde müşârün-ileyh tarafından bu iki bin dirhem tahsîsâtına beş yüz daha zam edilmek istenildi ise de Lebîd: Artık ben ölüyorum. Bu iki bini de size bırakıyorum, diye kabûl etmediği ve bir müddet sonra vefât ettiği *Egānî*'de haber veriliyor.

Egānî sâhibi Lebîd'in (145) sene yaşadığını, bunun (90) senesi Câhiliyet devrinde geçip bâkî hayâtını İslâm olarak yaşadığını ve Muâviye devrinin son zamanlarında vefât ettiğini bildiriyor. Fakat *İstîâb*'da Ebû Ömer'in İmâm-ı Mâlik'den (140) yaşında vefât ettiği hakkında bir rivâyeti vardır ki, bu daha doğru olacaktır. Çünkü Lebîd'in Müslüman olduğu dokuzuncu Hicret yılı ile Muâviye'nin vefâtı târihi olan (59) uncu Hicret senesi arasında (50) senelik bir zaman vardır. (90) yaşında Müslüman olan Lebîd'in (140) yaşında vefât etmiş olması îcâbeder. *İsâbe* sâhibi de (141) rivâyet ediyor ki, bu da, Muâviye'nin (60) târihinde vefâtı hakkındaki rivâyete muvâfıktır. (*Hüsnü's-Sahâbe*, Alî Fehmi: S. 350).

576 . عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ : كَانَ الرَّجُلُ فِي حَيَاةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَأَى رُؤْيَا قَصَّهَا عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . فَتَمَنَّيْتُ أَنْ أَرَى رُؤْيَا فَأَقُصَّهَا عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . وَكُنْتُ غُلَامًا شَابًّا . وَكُنْتُ أَنَامُ فِي الْمَسْجِدِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . فَرَأَيْتُ فِي النَّوْمِ كَأَنَّ مَلَكَيْنِ أَخَذَانِي فَذَهَبَا بِي إِلَى النَّارِ . فَإِذَا هِيَ مَطْوِيَّةٌ كَطَيِّ الْبِئْرِ . وَإِذَا لَهَا قَرْنَانِ . وَإِذَا

فِيهَا أُنَاسٌ قَدْ عَرَفْتُهُمْ . فَجَعَلْتُ أَقُولُ : أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ النَّارِ .
قَالَ فَلَقِيَنَا مَلَكٌ آخَرُ فَقَالَ لِي لَمْ تُرَعْ . فَقَصَصْتُهَا عَلَى حَفْصَةَ
فَقَصَّتْهَا حَفْصَةُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . فَقَالَ
نِعْمَ الرَّجُلُ عَبْدُ اللّٰهِ لَوْ كَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ . فَكَانَ بَعْدُ لَا يَنَامُ
مِنَ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llâhü anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

İbn-i Ömer demiştir ki : "*Nebî salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in sağlığında (Ashâb'dan) birisi bir düş gördüğü zaman onu Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e hikâye ederdi. Ben de bir düş görmek ve onu Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e arzetmek isterdim. (O sırada) ben, (erken) tâze bir gençdim. Ve Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* zamânının âdeti üzere mescidde uyurdum. Bir kere ben de rü'yamda gördüm ki : Gûyâ beni iki melek yakalayıp benimle Cehennem'e gittiler. Cehennem, kuyu duvarı gibi (taşla) örülmüş olarak göründü. Onun iki boynuz (gibi iki cenâh) ı vardı. Burada (Kureyş'ten) kendilerini iyice tanıdığım kimseler bulunuyordu. Şimdi ben : Cehhennem'den Allâh'a sığınırım, demeğe başladım. (Bundan sonra) İbn-i Ömer demiştir ki : (Bu sırada) bize, başka bir melek mülâkî oldu. Ve bana korkma, dedi. Bu rü'yâmı (hemşîrem Ümmü'l-mü'minîn Hafsa'ya anlattım. Hafsa da Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e arzetti. Resûl-i Ekrem : Abdullâh ne iyi adamdır. Fakat gecenin bir kısmında (kalkıp da) namaz kılmağı âdet

edinseydi, buyurmuş. Bundan sonra ben gecenin az bir kısmı müstesnâ olmak üzere geceleri uyumadım.

Î Z Â H I

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî'nin bu hadîsi diğer bir tarikle bir rivâyeti daha vardır ki, bunun tercemesi de (597) nci sayı ile yakında gelecektir. Bir de rü'yâ ta'bîri bahsinde Nâfi' tarîkıyle ve uzun bir metin ile üçüncü bir rivâyeti vardır. Bu rivâyete göre: (ان عبد الله رجل صالح = *Abdullāh ne iyi adamdır*) buyurulmuştur ki, medh ü senâda bu rivâyet daha sarihtir. Müslim'in rivâyetinde : (غلاما شابا عزبا) ziyâdesi vardır ki : O sırada ben erken, tâze bir gençdim, demektir. Müslim'in bu ziyâde-i rivâyetine tercemede işâret ettik. Bu hadîsi, Buhârî burada gece namazının fazîletine dâir açtığı bir bâbında zikretmiştir. Hadîsin bu ünvâna mutâbakat noktası da : "*Abdullāh ne iyi adamdır, fakat gece namazı kılsa*" fıkrasıdır.

Bu fıkra, Peygamber Efendimiz'in Abdullāh İbn-i Ömer'i, gece namazı kılmasını temennî kaydiyle medh ettiğini bildirmektedir. Binâenaleyh teheccüd namazına devâm eden her ferdin, iyi kişi olarak medh ü senâya lâyık olduğu müstefâd olur.

Kurtubî demiştir ki : Resûl-i Ekrem'in Abdullāh İbn-i Ömer'in rü'yâsını vech-i memdûh ile tefsîr ve tâbir buyurması; müşârün-ileyh, Cehennem'e arzolunup da sonra affedilmiş bulunmasından dolayıdır.

TEHECCÜD NAMAZI İLE DİĞER SÜNNET NAMAZLARIN FAZÎLET DERECELERİ :

Müslim'in *Sahîh*'inde teheccüd namazının fazîleti hakkında Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in şu meâldeki hadîsini de görüyoruz : Farz namazdan sonra en fazîletli namaz, gece namazıdır[1]. Ebû Hüreyre'nin bu hadîsi, teheccüd namazının, sabah namazının sünnetinden efdal olduğuna delâlet etmektedir. Nevevî de bu ciheti *Ravza*'da takviye etmiştir. Fakat Ebû Hüreyre hadîsinin vaslinde, irsâlinde, ref'inde, vakfında ihtilâf edildiği için Buhârî bu hadîsi *Sahîh*'ine almamıştır. Şâyân-ı i'timâd olan kavl, salât-i vitrin gerek sünen-i Revâtıbdan, gerek Duhâ namazı gibi bilumûm mes-

---

[1] افضل الصلاة بعد الفريضة صلاة الليل . [رواه مسلم عن ابى هريرة رضى الله عنه]

nûn olan namazlardan efdal olmasıdır. Bu cihetle **Ebû Hanîfe** Hazretleri vitrin vücûbuna, sâir eimme de vâcib derecesinde fazîleti hâiz bulunduğuna hükmetmişlerdir.

Vitir namazından sonra efdal olarak sabah namazının sünneti gelir. *Sahîhayn*'de rivâyet edildiği üzere **Hazret-i Âişe**: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem nâfile namazlardan hiç birisi için sabah namazından evvelki iki rek'at sünnet derecesinde şiddetli muhâfazakâr değillerdi*" demiştir ki, bu **Hazret-i Âişe** hadîsi, tercemede (599) uncu sayı ile gelecektir. Gene **Hazret-i Âişe**'nin tercemesi (351) rakamiyle geçen bir hadîsinde **Resûl-i Ekrem**'in ne Hâne-i Saâdet'te, ne de hâricde sabah namazının iki rek'at sünnetini bırakmadıkları haber veriliyor. **Müslim**'in gene **Hazret-i Âişe**'den gelen bir rivâyetinde : "*Sabah namazının iki rek'at sünneti dünyâdan ve dünyâdaki her nevi' kıymetlerden hayırlıdır*" buyurulduğu bildirilmiştir[1].

Bu hadîslerden müstefâd olan hakîkat, iki rek'at sünnet-i fecrin, iki rek'at teheccüd namazından efdal olduğudur. Binâenaleyh ehl-i ilim, **Ebû Hüreyre** hadîsini : Farz namazlardan sonra gece kılınan nâfile namazlar, gündüz kılınan nâfilelerden efdaldir sûretinde te'vîl etmişlerdir.

Cenâb-ı Hak teheccüd ashâbını, Kur'ân-ı Kerîm'in meâli şerîfleri bervech-i âtî bir çok âyetlerinde medh ve senâ buyurmuştur :

1) Ehl-i takvâ, Rablarının rızâsı için sâcid ve kāim olarak geceleyen kimselerdir[2].

2) Müttekîler, geceden az bir kısmını uyurlar ve sehar vaktine kadar istiğfâra devâm ederler[3].

3) Müttekîlerin yanları, (teheccüd için rahat) döşeklerinden uzaklaşır. Onlar, (Allāh'ın celâlinden) korkarak ve (rahmetinden) ümid-vâr olarak Rablarına duâ ederler ve Cenâb-ı Hakk'ın bahşettiği nîmetlerden fukarâya infâk ederler[4].

---

[1] قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : ركعتا الفجر خير من الدنيا و ما فيها . [رواه مسلم عن عائشة]

[2] استعيذ بالله : (و الذين يبيتون لربهم سجداً و قياماً) *Sûre : 25 (Furkān), âyet: 64*

[3] استعيذ بالله (كانوا قليلا من الليل مايهجعون . و بالاسحارهم يستغفرون) *Sûre : 51 (Zâriyât), âyet : 18*

[4] استعيذ بالله (تتجافى جنوبهم عن المضاجع يدعون ربهم خوفا و طمعا و مما رزقناهم ينفقون) *Sûre: 32 (Secde), âyet: 16*

4) Teheccüd sâhibleri için işledikleri hasenâtın mükâfâtı olarak saklanılan, gözleri şen, (gönülleri mesrûr) eden nîmetlerin yüksek mâhiyetini, (ne melek-i mukarreb, ne de nebiyyi mürsel) hiç bir nefis anlıyamaz[1].

Bu son zikrettiğimiz âyet-i kerîmede teheccüd sâhiblerinin zühru âhiret olacak mükâfâtı bildiriliyor. Fakat o ne büyük mükâfattır ki, onun mâhiyetini idrâke maddî ve mânevî bütün vesâit-i ma'rifetin kifâyet etmiyeceği, onun ancak Allāh'ın ezelî olan ilminde mahfuz bulunduğu taraf-ı Sübhânî'den haber veriliyor. Buhârî *Sahîh*'inde bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde "*A'reç*" tarîkıyle Ebû Hüreyre'den şu meâlde bir hadîs-i kudsî rivâyet ediyor : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, "*Cenâb-ı Hak : Sâlih kullarım için Cennet'te gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiçbir kimsenin hayâlinden geçmediği ni'metler hazırladım, buyurdu*" demiştir. Râvî Ebû Hüreyre: "*İsterseniz delil olarak* [2](فلا تعلم نفس ما اخفى لهم من قرة اعين) *âyet-i kerîmesini okuyoruz*" demiştir[3].

Ebû Hüreyre'nin bu hadîsi, âyet-i kerîmenin tefsîri mâhiyetindedir. Çünkü bu hadîs-i şerîfte de ashâb-ı teheccüd için zuhru âhiret olarak izhâr buyurulan niam-i sübhâniyyenin kemmiyyet ve keyfiyyetine bütün nüfûsü müdrikenin vukuf ve ıttılâı nefyedilmiştir. Buhârî'nin bu hadîsi, "*Ebû Sâlih*" tarîkıyle gelen rivâyetinde : (ذخرا بله و اطلعتم عليه) Ziyâdesi vardır ki : "*Âhiret azığı olarak hazırladığım nîmetlerden sizin bildikleriniz şöyle dursun, o sâlih kullara hiçbir gözün görmediği...*" demektir[4].

Şârih Kastalânî Selef'ten bâzı büyük zevâtın şöyle dediğini bildiriyor : Cenâb-ı Hak bâzı sıdk ve ihlâs sâhiblerine şöyle ilhâm buyurmuştur: Birtakım kullarım vardır ki, onlar bana ibâdet ederler, ben de onlara muhabbet ederim. Onların bana aşk ve iştiyâkı vardır, ben de onlara müştâkım. Onlar beni zikrederler, ben de onları

---

1 استعيذ بالله (فلا تعلم نفس ما اخفى لهم من قرة اعين جزاء بما كانوا يعملون)
Sûre : 32 (Secde), âyet : 17

2 *Sûre : 32 (secde), âyet : 17*

3 قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ، قال الله تبارك وتعالى : اعددت لعبادى الصالحين مالا عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر . قال ابو هريرة فاقرؤا ان شئتم : (فلا تعلم نفس ما اخفى لهم من قرة اعين)

4 قال الجوهرى (بله) كلمة مبنية على الفتح مثل كيف ومعناه (دع)

mağfiret ederim. Ey mü'min kulum! Sen de onların yolunda gidersen sana da muhabbet ederim. Şimdi mü'min kul soruyor:

— Bu sevgili kullarının şiâr ve alâmetleri nedir yâ Rabbî!? Cenâb-ı Hak şöyle cevab veriyor :

— Bu sâdık kullarım, kuşların yuvalarına iştiyâkı gibi akşamı özlerler. Gece karanlığı çökünce Dergâh-ı Ulûhiyyetime karşı ayakta namaza dururlar, yüzlerini hâk-i secdegâha sürerler. Bana, kendi kelâmımla münâcât ve ni'metlerime şükrederler. Bu sâdık kullarıma ilk ihsânım, onların kalblerine zülâl-i rahmetimden saçmaktır. Ben onları nasıl tanıyorsam, onları da feyz-i ulûhiyetimden yakînen haberdâr etmektir.

Muhterem kāri'lerim! Teheccüd namazının beşerin tasvîr ve beyânına sığmıyan feyîz ve fazîleti hakkında nâzîl ve vârid olan yukarıdaki âyât-ı kerîme ve ahâdîs-i seniyye böyle temiz ve îmanlı gönülleri gereği gibi teshîr eder. Bunları sıdk ve ihlâs ile okuyup öğrenen her mü'minin gönlünde bu sevimli gece ibâdetine bir incizâb duymaması mümkün değildir. Seher vakti gözü ve kalbi uyanık Allah dîvânına duran her teheccüd sâhibi, sâkin bir bahar yağmuru gibi kalbine feyûzât-ı ilâhiyyenin döküldüğünü meserret içinde hisseder, o günü baştanbaşa o neş'e ile yaşar ve ferdânın teheccüd vaktini özler.

MEVZÛUMUZ OLAN İBN-İ ÖMER HADÎSİNDEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

1) Resûl-i Ekrem Efendimiz'e rü'yâ arzolunması, rü'yâyı sâliha ve sâdıkanın vahiy cümlesinden bulunmasına mebnîdir. Tercemesi (3) numara ile geçen Hazret-i Âişe hadîsinde görüldüğü üzere Peygamberimiz'in nübüvvet-i seniyyeleri rü'yâ-yı sâdıka ile başlamıştı. Hiç bir rü'yâ görmezdi ki, o, sabah aydınlığı gibi açık ve âşikâr zuhûr etmesin. Rü'yâsında her gördüğü aynen vakı' olurdu. Bu hal, altı ay devâm etmişti. Buhârî'nin Enes İbn-i Mâlik'ten, Ubâde İbn-i Sâmit'den, Ebû Hüreyre'den, Ebû Saîd-i Hudrî'den ayrı ayrı vâkı' olan rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem (رؤيا المؤمن جزء من ستة و اربعين جزأ من النبوة = *Mü'minin sâdık rü'yâsı, nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir parçasıdır*) buyurmuşlardı. Nübüvvet müddetinin yirmi üç sene devâm etmiş bulunmasına, göre, rü'yâ-yı sâdıka ile geçen müddet, nübüvvet zamânının kırk altı cüz'ünden bir parçası olur[1].

[1] *Buhârî:* C. 9, S. 30, 31.

Yine Buhârî'nin Ebû Hüreyre'den rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem Efendimiz bir kere (لم يبق من النبوة الا المبشرات =*Nübüvvetten ümmete yalnız mübeşşirât kalmıştır*) buyurmuşlardı. Mübeşşirât nedir yâ Resûla'llāh? diye sorulduğunda cevâben: *"Rü'yâ-yı sâlihadır"* buyurmuşlar. Yukarıdaki Buhârî hadîsinde (mü'minin rü'yâsı) ta'bir buyurulmasından şunu anlıyoruz ki, böyle sâdık ve sâlih rü'yâyı ancak feyz-i ilâhîye ma'kes olan îmanlı ve şuurlu kulûb-u sâfiye sâhibleri görebilir. Ehl-i gafletin gördüğü düşler adgāsü ahlâmdan başka bir şey değildir.

2) Her mü'minin ind-i İlâhîdeki derece ve menziletini anlamak için böyle rü'yâ-yı sâdıka temennî etmesinin meşrûiyyeti.

3) Mescidde uyumanın cevâzı. İmâm-ı Şâfiî mescidde uyumakta kerâhet görmemiştir. Tirmizî'nin nakline göre, ehl-i ilimden çokları mescidde uyumağa ruhsat vermişlerdir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*: " لا تتخذوه مبيتا و مقيلا =*Mescidi ikāmetgâh ve uyku, istirahat mahalli yapmayınız*" der imiş. Bir kısım ehl-i ilim de İbn-i Abbâs'ın bu kavlini iltizâm etmişlerdir. Mâlikîlerden İbn-i Arabî: *"İbn-i Abbâs'ın bu kavli, ev, bark sâhibi kimselere âiddir. Gurbet ellerindeki kimsesizlerin en teklifsiz evi ve mu'tekifin ikāmetgâhı hiç şübhesiz mesciddir"* demiş. İcâbında devletce hastanın mescidde tedâvîsi câizdir. Nasıl ki, Hendek gazâsında mecrûh olan Sa'd İbn-i Muâz *radiya'llāhu anh*'in cerîhasından mütemâdiyen kan akmakta olduğundan Resûl-i Ekrem Efendimiz mescidde bir çadır kurdurup orada tedâvî edilmişti. İmâm-ı Mâlik'le İbn-i Kāsım da sahîh ve mukîm olan kimsenin mescidde beytûtetini kerih görenlerdendir.

4) Teheccüd namazının Cehennem ateşinden halâsa vesîle olduğu,

5) Gençlerin ibâdetleri, yaşlılarınkinden efdal bulunduğu,

6) Bütün gece uyumanın kerâheti de bu hadîsten müstefâd olur.

577. عَنْ جُنْدَبِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: اشْتَكَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَقُمْ لَيْلَةً أَوْ لَيْلَتَيْنِ.

TERCEMESİ

Cündüb İbn-i Abdillāh *radiya'llāhü anh*'ten: "Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir ara keyifsizlendi de

bir gece, yâhut iki gece (namaza) kalkmadı" dediği rivâyet edilmiştir.

İ Z Â H I

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Bu hadîsi müteâkıp **Buhârî**'nin **İbn-i Kesîr**'den, fazâil-i Kur'ân'da **Ebû Nuaym**'den, Tefsîr-i Kur'ân bâbında **Ahmed İbn-i Yûnus**, **Gündür Bindâr**'dan rivâyet etmiştir. **Müslim**'-in Magāzî bahsinde, **Tirmizî**'nin ve **Nesâî**'nin Tefsîr bâbında ri-rivâyetleri vardır. **Buhârî**, bu hadîsin râvîsini buradaki senedinde yalnız "*Cündeb*", bunu ta'kîb eden rivâyetinde "*Cündeb İbn-i Abdillāh*", kitâb-ı tefsîrdeki senedinde ise "**Cündeb İbn-i Süfyân**" diye zikretmiştir. Bunların üçü de birdir, aynı zâttır, "**Cündeb İbn-i Abdillāh İbn-i Süfyân-ı Becelî**" dir. Râvî **Cündeb**'in, gâh babası **Abdullāh**'a, gâh büyük babası **Süfyân**'a nisbet edildiğini Şârih **Aynî** haber veriyor. Kendisinden kırk üç hadîs rivâyet edilmiştir. Yedisinde **Buhârî** ile **Müslim** ittifâk etmişlerdir. Beşini de **Müslim** münferiden rivâyet etmiştir. Altmış târihinde vefât etmiştir. **Cündeb**, dâl'ın fethi ve zammı ile mazbuttur.

Bu hadîsin Buhârî'deki sûret-i sevki şöyledir : "عن الاسود قال: سمعت جنديا يقول" **Zebîdî** merhum ihtisâr ederken simâan rivâyeti an'aneye tebdîl ile berâber müzârî sıygasını da mâzîye tahvîl etmek zarûretini hissetmiştir.

Bu hadîsi, **Buhârî**, hastalık sebebiyle gece namazının terkedilebileceğine dâir açtığı bir bâbında zikretmiştir. *Sahîh*'inde **Buhârî** bu hadîsi tâkib eden ve **Muhammed İbn-i Kesîr** vâsıtasiyle vâkı' olan diğer rivâyetinde bu rahatsızlığın fâsıla-i vahiy zamânına müsâdif olduğu bildiriliyor ki, meali şöyledir :

Cibrîl *aleyhi's-selâm* (Bir müddet) **Nebî** *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e görünmemişti. O sırada Kureyş'ten bir kadın, (Şemâtet ve istihzâ maksâdiyle) **Muhammed**'in şeytanı (Hâşâ) **Muhammed**'e gelmekte ağırlaştı, demişti. Müteâkıben (والضحى و الليل اذا سجى . ماودعك ربك و ما قلى) âyeti nâzil oldu [1]. Âyet-i kerîmenin meâl-i şerîfi şöyledir:

[1] احتبس جبريل عليه السلام على النبى صلى الله عليه وسلم. فقالت امرأة من قريش ابطأ عليه شيطانه فنزلت : (و الضحى و الليل اذا سجى. ماودعك ربك وما قلى).

"Duhâ hakkı için ve zulmet-i kâinâtı bürüyen gece hakkı için Habîbim! Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı."

Hâkim bu, iğrenç kelimeyi, Muhammed'in şeytanı Muhammed'e gelmekte ağırlaştı, sözünü sarfeden kadının Ebû Süfyân'ın hemşîresi "*Ümmü Cümeyl bint-i Harb*" olduğunu rivâyet etmiştir ki, "*Ebû Lebeb*" in karısıdır. Bu kadına, lisân-ı Kur'ân'da (حمالة الحطب) yâni odun hammalı diye ad verilmiş ve bu lâkab kendisi için târih sahifelerinde ebedî nişâne-i tezyîf olmuştur. Bu tesmiyenin sebebini Buhârî (Tebbet) sûresinin tefsîrinde Mücâhid'in "حمالة الحطب تمشي بالنميمة" sûretindeki bir tefsîrini naklétmiştir ki, Nebî *aleyhi's-selâm* ve Ashâbı ile müşrikler arasında söz getirip götürerek fesad îkāına çalıştığı için bu kara adı almağa müstahak olmuş bulunuyor. Sonra Ümmü Cümeyl'in cezâ-yi mel'aneti bir teşbîh-i belîğ sûretinde : (في جيدها حبل من مسد) kavl-i şerîfi ile bildirilmiştir ki : Bu odun hammalı kadının, (Âdî hamallar gibi) liften bükülmüş ipi boynundadır, demektir.

Bâzı Siyer ve Tefsîr kitablarında bu habîs ruhlu kadının birtakım dikenli otları iple bağlayarak geceleri Resûl-i Ekrem Efendimiz'in güzergâhına ezâ kasdiyle dökmesi de vech-i tesmiye olarak zikredilmiştir. Servet sâhibi ve eşraftan bir kadının bu cinâyeti bizzat îkāa çalışması, hiç şübhesiz bu fazîhayı ücretle irtikâb edecek bir ecîr-i mel'anet ve bir vâsıta-i şerr ü mefsedet bulamaması dolayısiyledir. Kureyş eşrâfından bir kadının, omuzu ile hamallar gibi diken taşımağa katlanması elbette bir cezâ-yı ilâhîdir. Şârih Aynî, bu hâdiseye işâret ederek : Bu, dünyevî bir cezâdır. Bunun ikincisini ve daha elîmini âhirette boynuna ateşten bir zincirin sarılması sûretinde görecektir, diyor. Ve bu rivâyeti Urve tarîkıyle İbn-i Abbâs'a îsâl ediyor.

İşte Hâkim'in, mevzû-ı bahsimiz olan hadîs-i şerîfteki (قد إبطا عليه شيطانه) kavl-i şenîini tefevvüh eden kadın olmak üzere haber verdiği Ümmü Cümeyl, bu kara yüzlü kadındır.

Bu kadının zevci bulunan Ebû Leheb de Buhârî'nin İbn-i Abbâs'tan rivâyetine göre[1] (و انذر عشيرتك الأقربين) âyet-i kerîmesi nâzil olup Resûl-i Ekrem Efendimiz, yakın akrabâsını Allâhu Teâlâ'nın azâbiyle korkutarak dîn-i İslâm'a da'vete memûr olduğunda bu

---

[1] *Sûre: 26 (Şuarâ), âyet: 214*

da'vet-i seniyyeyi : "*Bizi bunun için mi topladın?*" diye söze başlayıp ağzını bozarak karşılayan Ebû Leheb olmuştu.

Sana ey şâh-ı Rüsül uymayanın bitmez işi
Bu leheb gibi anın "Tebbet" olur serzenişi

LÛGAVÎ TAHLİLLER VE BÂZI RİYÂYETLER :

Hadîs-i şerîfteki (اشتكى) kelimesini şârihler Cevherî'den, İbn-i Esîr'den naklen "*Maraz*" ile tefsîr ediyorlar ve taab ve fütûrdan ibârettir, diyorlar. *Kāmus* mütercimi Âsım Molla da : "*Şikâyet, izhâr-ı bess ü huzün ve ihbâr-ı zaaf-ı hâlden ibârettir*" diyor. Risâlet-Meâb Efendimiz'in şikâyeti neden ibâret idi. rahatsızlıkları ne idi? İşte bu cihet, bu hadîsin turuku rivâyâtından hiç birisinde bildirilmemiştir. Bâzı şârihlerin sebeb-i şikâyet olarak dermeyân ettikleri şeyleri de Şârih Aynî beğenmiyerek câiz ki diyor: Vahyin teahhuru, böyle bir iki gece namaza kalkamıyacak derecede zaaf ve fütûru mûcib olmuştur.

Bu hadîsi Buhârî'nin Tefsîr-i Kur'ân'daki rivâyeti şöyledir : "قالت امرأة يا رسول الله! ما ارى صاحبك الا ابطأ عنك" Bu rivâyetteki kadının yâ Resûla'llāh! diye hitâb etmesine, ve Cibrîl hakkında sâhib-i Resûli'llāh demesine bakılırsa bu kadın, Ümmü Cümeyl'den başka bir kadındır. Ve istihzâ kasdiyle değil, berâ-yı teessür bu sözü söylemiştir.

Teahhur-i vahiy, Betâet-i vahiy, İnkıtâ-ı vahiy namlariyle kaydolunan bu hâdisenin müddet-i devâmı hakkında da müellifler müteaddid rivâyetler dermeyân ediyorlar. İbn-i Abbâs tefsîrinde İsmâil İbn-i Ziyâd-i Şâmî'nin rivâyetinde bu inkıtâın kırk gün, Farrâ'nın *Meâni'l-Kur'ân*'ında on beş, İbn-i Cüreyc'den gelen bir haberde on iki, bâzı râvîler tarafından da yirmi beş gün devâm ettiği bildirilmiştir.

Sebeb-i inkıtâ hakkında da rivâyetler müteaddittir : İbn-i İshâk diyor ki : Cibrîl'in sebeb-i teahhuru, bir kere müşrikler Resûl-i Ekrem'e Zülkarneyn'den, ruhtan suâl etmişlerdi. Fahr-i Âlem Efendimiz de onlara bir gün sonra cevab va'detmişti. Bunun üzerine bir müddet vahiy teahhur etti. Hadîste bildirildiği veçhile şemâtet-i âdâ başlayınca derhal والضحى sûresi nâzil olmakla berâber (ولا تقولن لشئ انى فاعل ذلك غدا الا ان يشاء الله)* âyet-i kerîmesiyle bir tenbîh-i ilâhî de

* *Sûre: 18 (Kehf), âyet: 23*

onu ta'kîb etti. Bu âyet-i kerîmenin meâl-i şerîfi şöyledir: (*Sakın Habîbim! Yapacağın bir iş için "Allāh dilerse" demedikçe "Bunu yarın muhakkak yaparım!" deme*) [1]. İşte inkıtâ-ı vahye sebeb olarak kaydolunan rivâyetlerin en meşhuru budur. "*Vâhidî*" nin, Hâdime-i Nebevî Havle'ye müntehî olan bir rivâyeti de vardır. *Tefsîr-i Nesefî*'de İbn-i Cerîr'den bir haber de nakledilmiştir. Bahsin uzamasından ictinâb ederek bunları nakletmedik.

(والضحى والليل) ve emsâl-i kasemlerde (Rab) ism-i şerîfi mukadderdir: "رب الضحى ورب الليل = *Duhâ'nın ve gecenin sâhibi olan Allāhu Teâlâ hakkı için*" demektir. Duhâ'yı Katâde ve Mukātil "*Sadr-ı nehâr, gün ortası*" diye tefsîr etmişlerdir ki, kaba kuşluğu ta'kîb eden ve nısfü'n-nehâra yaklaşan zamandır. Âyet-i kerîmede "*Duhâ*", "*Leyl*" e mukābil zikredilmiş bulunduğundan *Tefsîr-i Nesefî*'de "*Duhâ*" ile şâriin maksûdu, nehârın hey'et-i mecmuasıdır, denilmiştir.

578 . عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَرَقَهُ وَفَاطِمَةَ بِنْتَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً . فَقَالَ: أَلَا تُصَلِّيَانِ ؟ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ ! أَنْفُسُنَا بِيَدِ اللّٰهِ ، فَإِذَا شَاءَ أَنْ يَبْعَثَنَا بَعَثَنَا . فَانْصَرَفَ حِينَ قُلْنَا ذٰلِكَ وَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيَّ شَيْئًا . ثُمَّ سَمِعْتُهُ وَهُوَ مُوَلٍّ يَضْرِبُ فَخِذَهُ وَهُوَ يَقُولُ : وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا .

TERCEMESİ

Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anh*'ten :

"Bir gece Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kendisine ve Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kızı Fâtıma'ya (Ziyâret için) geldiği ve siz namaz kılmaz mısınız? (diyerek teheccüd namazına teşvik) buyurduğu" rivâyet edilmiştir.

---

[1] *Aynî:* C. 3, S. 91.

(Aliyy-i Murtazâ rivâyetine devâmla demiştir ki :) Ben, yâ Resûla'llāh! Hayâtımız Allāhın yed-i kudretindedir, bizi uyandırmak dilerse uyandırır, dedim. Biz böyle cevab verince Resûlullāh geri döndü. Ve bana hiç cevab vermedi. Yalnız yüzünü bizden çevirirken Resûlullāh'ın (mübârek elini) dizine vurarak: (وكان الانسان اكثر شيء جدلا = *Umûmiyetle insanlar, ne de çok cidalci oluyor*) buyurduğunu işittim.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîs-i şerîfi Buhârî İ'tisâm, Tevhîd, Tefsîr bahislerinde de zikretmiştir. Müslim ile Neseî de *Kitâbu's-Salât*'da, tekrar Neseî *Kitâbü't-Tefsîr*'de rivâyet etmiştir. Bu hadîsi, Buhârî gece namazına ve nâfile namaza bilâ-îcâb teşvîk husûsundaki hadîslere dâir açtığı bir bâbında zikretmiştir. Bu bâbda Buhârî'nin daha üç hadîsi vardır. Bunlardan birisi Ümmü Seleme hadîsidir ki, tercemesi (95) inci olarak geçmiştir. İkincisi, tercemesi bunu ta'kîb edecek olan Hazret-i Âişe hadîsidir. Üçüncüsü de metne âid bâzı kelime farklarıyle berâber (411) inci olarak geçmiştir.

Bu hadîsin Buhârî'deki sûret-i sevkı şöyledir: (اخبرنى على بن حسين ان حسين بن على اخبره ان على بن ابى طالب اخبره ان رسول الله صلى الله عليه وسلم ...) Bu seneddeki birinci râvî bulunan Alî İbn-i Hüseyin, Zeyne'l-Âbidîn unvân-ı fâhiriyle ve yüksek ilmiyle, fazîletiyle şöhret-şiâr olan bir hafîd-i Nebevî'dir. Zeyne'l-Âbidîn Hazretlerinin pederinden, ceddinden rivâyet etmek sûretiyle vâkı' olan isnâdı, ehl-i hadîs indinde "*Esahh-ı esânîd, eşref-i esânîd*" sayılır.

HADÎSİN ÂYET-İ KERÎME İLE ÎZÂHI :

Hadîsteki "طرق" gece ziyâretine denir. Bu cihetle "ليلة" kelimesi te'kîd ifâde ediyor. Resûl-i Zî-şân Efendimiz'in (وكان الانسان اكثر شيء جدلا) buyurmaları, Hazret-i Alî'nin hazırcevâblığına hayret etmiş olmalarına mebnîdir. Yoksa "*Cedel*" bâtılda husûmet ve müdâfaa demektir. Hazret-i Alî'nin : "انفسنا بيد الله = *Hayatımız Allāh'ın yed-i kudretindedir*" kavl-i belîği, (الله يتوفى الانفس حين موتها و التى لم تمت فى منامها فيمسك التى قضى عليه الموت ويرسل الاخرى الى اجل مسمى)[1] âyet-i kerîmesinden

[1] *Sûre: 39 (Zümer), âyet: 42*

ıktibâs edilmiştir. Meâl-i şerîfi: "*Ruhlar öldüklerinde ve ölmeyip uykuya daldıklarında, Allāhu Teâlâ bu ruhları yed-i kudretine alır. Bunlardan kendisine ölüm takdîr ettiğini elinde tutar, bırakmaz. Ölüm mukadder olmıyan uykudakini de, muayyen bir zamâna kadar bırakır*" ki, bu bırakılma, şuûrun iâdesi ve uykudan uyanma keyfiyetidir. Şimdi âyet-i kerîmeyi bu sûretle tefsîr edip te Cenâb-ı Murtazâ'nın irticâlen söylediği "انفسنا بيد الله" vecîze-i edebiyyesi bir kere daha okununca bu muhterem Peygamber dâmâdının ilmî, edebî mevki-i bülendi, zekâ ve dehâsının şümûl ve vüs'ati daha fazla bir vuzûhla anlaşılır. Âyet-i kerîmenin rûhunu ifâde eden bir vecîze ile Hazret-i Alî'nin cevâb vermiş olmasından dolayıdır ki, Peygamberimiz bu âlî ve irticâlî cevâba hayran olmuşlar ve hayranlıklarını mubârek elini dizine vurmak ve bir âyet okumak sûretiyle izhâr buyurmuşlardır. Diz dövmek teessür ve teessüf sırasında yapılırsa da burada hâdisenin seyrine göre taaccüb mânâsı maksuddur.

Bu hadîs-i şerîften istifâde edilen hakîkatler :

1) Yerine göre sükûtun en belîğ bir cevâb olduğu,

2) Taaccüb sırasında darb-ı fahzin cevâzı,

3) Kur'ân-ı Kerîm'den ma'nâ intizâ' edilebileceği,

4) (وكان الانسان) kavl-i şerîfinden ma'nâ-yi âm mültezem olup küffâra has olmadığı,

5) Hazret-i Alî'nin güzîde bir menkabesi.

Şârih İbn-i Battal, ulü'l-emrin nevâfilde şiddet iltizâm etmeğe hakkı olmadığı hükmünün de istifâde edilebileceğini "Mühellebî" den naklediyor. Müşârün-ileyh demiştir ki : Resûl-i Ekrem, Hazret-i Alî'nin i'tizârını kâfî görmüşlerdi. Farz bir namaz olsaydı "*Enfüsünâ bi-yedi'llāh*" cevâbını kâfî göremezlerdi.

Terceme-i haller :

Bu hadîs-i şerîfin îzâhında hânedân-ı Nübüvvet-Penâhî'ye mensub üç mühim zâtın terceme-i hallerinden bahsedeceğiz : Dâmâd-ı Nebevî Alî İbn-i Ebî Tâlib, kerîme-i Nebevî Fâtımetü'z-Zehrâ, hafîd-i Risâlet-Penâhî Alî Zeyne'l-Âbidîn *radiya'llāhu anhüm.*

1) Emîrü'l-mü'minîn Hazret-i Alî, Ebü'l-Hasan İbn-i Ebî Tâlib İbn-i Abdilmuttalib İbn-i Abd-i Menâf-i Hâşimî'dir.(Vâlidesi Fâtıma Bint-i Esed İbn-i Hâşim İbn-i Abd-i Menâf'tır. Mekke'de müslüman olmuş, Medîne'ye hicret

etmiş ve Resûl-i Ekrem'in sağlığında vefât ederek cenâze namazı Resûl-i Ekrem tarafından kılınmıştır.) Dördüncü olarak halîfe-i müslimîn olmuştu. Büyük oğlu Hazret-i Hasan ile künyelenmiştir. Taraf-ı Risâlet-Penâhî'den (Ebû Türâb) künyesi[1] de bahşedilmiş idi. Bunlardan başka Resûl-i Ekrem, Ashâb arasında uhuvvet akdettiklerinde Cenâb-ı Murtazâ'yı kendileri için intihâb ederek : "انت اخى فى الدنيا و الآخرة = *Yâ Alî, sen benim dünyâda da, Âhiret'te de kardeşimsin!*[2]" buyurmakla "*Ebû Resûli'llāh*" künyesini de hâizdi. (Murtazâ, Haydar, Esedullāh) lâkablariyle yâdolunmuştur. Bi'set-i Muhammediyye'nin ikinci günü on iki yaşında müslüman olmuştu. Ebû Tâlib'in dördüncü oğlu olup kardeşleri Tâlib, Akîl, Ca'fer-i Tayyar'dan küçüktü.

Resûl-i Ekrem Efendimiz Medîne'ye hicret ederlerken bâzı emânetleri Ashâbına teslîm etmek üzere Hazret-i Alî'yi Mekke'de bırakmış ve firâş-ı saâdetlerinde yatmasını tavsiye buyurmuştu. Vesâyâ-yı seniyyeyi tamâmiyle îfâ edip Resûl-i Ekrem'den bir gün sonra da Cenâb-ı Murtazâ âilesiyle birlikte Medîne'ye hicret etmiştir. En meşhur şüc'ân-i İslâmdan olup Bedir, Uhud, Hendek gibi bütün meşâhidde maiyyet-i Risâlet-Penâhî'de bulunmuş ve her birisinde ayrı ayrı musâb olmuştur.. Uhud gazâsında ise on altı cerîha almıştı. Yal-

---

[1] Bu "*Ebû Türâb*" yani toprak babası künyesinin tesmiyesini Müslim, Sehl İbn-i Sa'd *radiya'llāhu anh*'ten şöyle rivâyet etmiştir :

Bir kere Resûl-i Ekrem, Fâtıma *radiya'llāhu anhâ*'nın evine gelmişti. Hazret-i Alî'yi evde göremeyince Hazret-i Fâtıma'ya :

— Amcan oğlu nerededir? diye sordu. Hazret-i Fâtıma:

— Aramızda bir hoşnudsuzluk oldu, bana hiddetlenib gitti, diye cevâb verdi. Resûl-i Ekrem orada bulduğu birisine :

— Haydi git, bak Alî nerededir? buyurdu. O kimse gidip bir müddet sonra geldi :

— Yâ Resûla'llāh, Mescidde uyuyor, dedi. Resûl-i Ekrem mescide geldiğinde Alî'yi omuzundan ridâsı düşmüş, vücûdüne toprak bulaşmış bir halde uyur buldu. Bir taraftan mübârek eliyle Alî'nin vücûdündeki toprağı siliyor, bir taraftan da :

— Kalk yâ Ebâ Türâb, kalk yâ Ebâ Türâb! diye uyandırıyordu.

Ebû Türâb künyesi, Resûl-i Ekrem'in bu iltifâtını yâda vesîle olduğu için Cenâb-ı Mürtazâ bu künye ile çağırılmasını pek ziyâde hoşlanırdı.

[2] عن سعد بن ابى وقاص رضى الله عنه قال: لما آخى رسول الله صلى الله عليه وسلم بين اصحابه جاءه على تدمع عيناه فقال يا رسول الله ! آخيت بين اصحابك ولم تواخ بينى و بين احد. فقال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: انت اخى فى الدنيا و الآخرة [اخرجه الترمذى]

nız Tebük esnâsında cânib-i Risâlet'ten Medîne'ye muhâfız ve nâib ta'yîn buyurulmakla bu gazâda bulunamamıştır. Hayber'in fethi sırasında sancağ-ı Saâdet Cenâb-ı Haydar'ın yed-i kifâyetine verilerek artık fetih ve zaferin bu şerefli ve âhenîn el ile vukū bulacağı ihbar buyurulmuş ve bu tebşîr-i Risâlet-Penâhî aynen tahakkuk etmişti[1].

Hazret-i Alî şecâati nisbetinde ilmî bir dehâya mâlikti. Fesâhat ve belâgati, talâkat-i beyânı müstesnâ bir derecede olmakla berâber asrının ma'lûmu olan ulûma vâkıf bir nâdire-i zamân idi. Hikmet-âmiz emsâli ve birçok huteb ve eş'ârı nakledilmiştir. Hiç şübhesiz ilim ve kazâda Ashâb-ı Kirâm arasında birinci tabakada idi. Şeyhayn hazarâtı, Hazret-i Alî'nin feyz-i ilminden istifâde etmişlerdir. Hazret-i Ömer: "اقضانا علي =*Re'yinde ve hükmünde en isâbetli kadımız, fakîhimiz Alî'dir*" buyurmuştur. Saîd İbn-i Müseyyeb: "*Bir emr-i mühimde Hazret-i Alî'nin bulunmadığı meclis-i müşâverede Hazret-i Ömer, Cenâb-ı Hakk'a sığınırdı*" demiştir. Kendisinden oğulları Hasan, Hüseyin; Muhammed, Fâtıma, İbn-i Ömer, İbn-i Abbâs rivâyet etmiştir.

Mesruk der ki: Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Ashâbını kokladım. Bunların ilimlerini altı zâta müntehî buldum ki, Alî, Abdullāh İbn-i Mes'ûd, Ömer, Zeyd İbn-i Sâbit, Ebü'd-Derdâ', Übey İbn-i Kâ'b'dır. Sonra bunları da ayrı ayrı kokladım. Bunların ilimlerini de Alî ile İbn-i Mes'ûd'a müntehî buldum.

Hazret-i Alî'nin ahkâm ve fetâvâsı intişâr etmiştir. Lâkin İbn-i Kayyim'in dediği vechile gulât-ı şîa kendisine muhabbette ifrat ederek bunlara türlü türlü yalan karıştırmak ile onun ilminden çoğunu ifsâd eylemiştir. Bu sebeble İmâm-ı Buhârî, İbn-i Sîrîn'in Hazret-i Alî'den rivâyet edilen ahbâr ve fetâvânın kizb olduğuna hükmettiğini nakil ve rivâyet etmiştir. Alî *kerrema'llāhu veche* de bu esef-nâk halden bizzât şikâyet ederek: (ان فى هذا العلما لو اصبت حملة = *Şu kalbim ilim ile dolu fakat sahîh olarak hıfz ve nakledecek râvîye tesâdüf etseydim*) der imiş. Bu sebeble ashâb-ı sıhâh Hazret-i Alî'nin yalnız

---

[1] عن الاكوع رضى الله عنه فى غزوة خيبر : فلما كان مساء الليلة التى فتح الله فى صباحها قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : لاعطين الراية غداً رجلا يحب الله ورسوله أو يحبه الله ورسوله ، يفتح الله عليه. فاذا نحن بعلى فما نرجوه فقالوا هذا على فأعطاه رسول الله صلى الله عليه وسلم الراية ففتح الله عليه [اخرجه البخارى ومسلم]

ehl-i beyti yâhut Abdullāh İbn-i Mes'ûd Hazretlerinin ashâbı tarîkleriyle rivâyet edilen ahâdîs ve kazâyâsına i'timâd etmişlerdir.

Hazret-i Alî'nin ilim ve kazâda hâiz olduğu mertebe-i âliye hakkında Tirmizî'nin tahrîc ettiği : (أنا دار الحكمة وعلى بابها) hadîsini Aliyyü'l-Kārî *Mevzûât*'ında münkerdir, diyor. Sonra İbn-i Maîn'in : Bu hadîs yalandır, aslı yoktur, dediğini naklediyor. Sehâvî de : Bu hadîs için vech-i sahîh yoktur, demiş. İbn-i Hacer-i Askalânî'den sorulduğunda o da : Bu hadîs, hadîs-i Hasen'dir, diye cevâb vermiştir.

Cenâb-ı Haydar, Hazret-i Osman'ın vak'a-i dil-sûz-i şehâdetinden sonra makām-ı hılâfete geçmiş ve icmâ-ı ümmetle kendisine bîat edilmişti. Beş sene makām-ı hilâfette kalmıştır. Gûnâ-gûn girdibâd-ı rûzigâr ile geçen bu müddetin hitâmında ve Hicret-i Seniyye'nin kırkıncı yılı Ramazan'ın on yedinci günü sabah namazında Abdurrahmân İbn-i Mülcem nâmında bir hâricî tarafından zehirli bir kılıçla vurulmuş ve iki gün sonra şehîden Kûfe'de vefât etmiştir. Vefâtında altmış üç yaşında idi. El-yevm Necef'te bulunan türbesi Âlî Büveyh Adudü'd-Devle tarafından inşâ edilmiştir.

Hazret-i Alî gāyetle âlîcenâb ve merhametli idi. Gıll ü gîşten ârî, nezîh bir kalbe mâlikti. Mîzâh ve letâifi severdi. Orta boylu, buğday renkli, iri gözlü idi. Başı çıblaktı. Beyaz ve gür sakallı idi. Bâzan sakalını boyardı. Ayın on dördü gibi melîh bir sîmâsı vardı. Güler yüzlü idi. Ashâb-ı Kirâm arasında Alî b. Ebî Tâlib isminde başka bir Sahâbî yoktur.

Alî Murtaza pek çok sitâyiş-i Nebevî'ye mazhar olmuştur : Resûl-i Ekrem Efendimiz: "*Yâ Alî! Senin bana karâbetin, Hârun'un Mûsâ'ya nisbet-i karâbeti gibidir. Şu kadar ki, benden sonra nübüvvet munkati' bulunduğundan peygamberlik pâye-i refîasından mahrum bulunuyorsun*" buyurulmuştur[1]. Yine Resûl-i Ekrem, Hazret-i Alî'ye muhabbet-i meâsir-i îmân ve ona buğz ve ihâneti de alâmet-i nifak ve şikāk addetmişti[2]. Seyyidinâ Alî'ye âid menâkıb, sayılamıyacak derecede çoktur. Bunlardan bir kısmını Zehebî *(Fethü'l-metâlib fî menâkıb-ı Alî b. Ebî Tâlib)* nâmındaki müstakil bir eserinde toplamıştır[3].

---

[1] قال رسول الله صلى الله عليه و سلم لعلى : انت منى بمنزلة هارون من موسى . الا انه لا نبى بعدى [اخرجه البخارى و مسلم و الترمذى]

[2] لا يحبك الا مؤمن و لا يبغضك الا منافق [اخرجه الترمذى]

[3] Terceme-i haldeki ma'lûmat Aynî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, *Hulâsa*'dan alınmıştır.

2) FÂTIMETÜ'Z-ZEHRÂ *radiya'llāhu anhâ*, Nebiyy-i Ekrem *sal-la'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in muhterem kerîmesi ve müslüman kadınlarının seyyidesidir. Vâlidesi, Hadîcete'l-Kübrâ *radi-ya'llāhu anhâ*'dır. Bir rivâyete göre Resûl-i Ekrem'in kızlarının en küçüğü idi. Fakat akl ü zekâ, hüsn ü cemâl, zühd ü takvâ cihetiyle hepsinin yükseği bulunuyordu. Ebû Saîd'i Hudrî *radiya'llāhu anh*'-ten merfûan rivâyet olunan bir hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem Efendimiz: "*Fâtıma, Cennet'teki kadınların seyyidesidir*[1]" buyurmuştur. Misver b. Mahreme *radiya'llāhu anh*'ten merfûan rivâyet olunan bir hadîs-i şerîfte de : "*Fâtıma, benden ayrılmış bir cüzdür, onu hoş-nûd eden her şey, beni memnûn eder. Ona ezâ veren her şey de beni ezâlandırır*[2]" buyurmuştur. İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'ten merfûan rivâyet edilen bir hadîste de : "*Fâtıma, ismetini muhâfaza etmiş bir kadındır. Cenâb-ı Hak kendisini ve zürriyetini Cehennem'e haram kılmıştır*[3]" buyurulmuştur.

Hazret-i Fâtıma Hicret-i Seniyye'den on üç sene evvel Mek-ke'de dünyâya gelmiştir. Uhud vak'asından sonra cânib-i Nebevîden Alî b. Ebî Tâlib'e nikâh edilmiştir. O zaman Hazret-i Fâtıma, onbeş yaşını altı ay tecâvüz etmişti. Hazret-i Alî de yirmi bir ya-şında idi. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in diğer kerîmelerinin ev-lâdı olmayıp, olanlar da küçük yaşta vefât ettiklerinden Resûl-i Zî-şân'ın nesl-i pâki, Hazret-i Fâtıma'nın evlâd ve ahfâdına münhasır kalmıştır. Hasen, Hüseyin, Muhsin isimlerinde üç erkek ile Ümmü Gülsüm, Zeyneb isimlerinde iki kız evlâdı dünyâya gelmiştir.

Hazret-i Fâtıma, duru beyaz bir sîmâya mâlik olduğundan (Zehrâ) lâkabı ile yâd buyurulmuştur. Zühd ü takvâsı gibi ilmî ve edebî hissi de çok yüksekti.

Peder-i âlîleri Hâtemü'l-Enbiyâ Efendimiz'in irtihâl-i dâr-i bakā buyurduklarında bir kere Ravza-i Mutahhare'yi ziyâret edip üzerinden bir kabze toprak alıp koklayarak şu mersiyeyi söylemiştir :

---

1 قال النبى صلى الله عليه وسلم لفاطمة: أما ترضين ان تكون سيدة نساء اهل الجنة وانك اول اهلى لحوقابى. فضحكت [اخرجه البخارى ومسلم عن عائشة رضى الله عنها]

2 قال النبى صلى الله عليه وسلم: فاطمة بضعة منى، يريبنى ما ارابها و يؤذينى ما اذها وفى رواية البخارى : فاطمة بضعة منى فمن اغضبها فقد اغضبنى.

3 قال النبى صلى الله عليه وسلم: ان فاطمة حصنت فرجها ، فحرمها الله تعالى و ذريتها على النار [خلاصه]

ماذى على من شم تربة احمد — ان لا يشم مدى الزمان غواليا[1]
صبت على مصائب لو انها — صبت على الايام صرن لياليا

Ma'nâsı şöyledir : "Mefhar-i âlem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in merkad-i mübârek-i hâk-i ıtır-nâkini koklayan insan, müddet-i hayâtında en kıymetli kokuları koklamaktan ebedî müstağnî olur. Babam, Server-i Enâm *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in irtihâli hengâmı gönlüme öyle kara musîbetler döküldü ki, bu âlâm ve mesâib şu gündüzler üzerine dökülseydi o nurlu gündüzler, karanlık gece kesilirlerdi."

NAZMEN TERCÜMESİ

Muhammed Mustafâ'ya ravza-i rıdvân olan hâki
Kokanlar istemez kokmak bahadâr hiç ıtırnâki
Vefâtiyle döküldü gönlüme öyle mesâib kim
Leyâl âsâ karartırdı dökülseydi şu eflâki

Hazret-i Fâtıma'dan sekiz hadîs rivâyet edilmiştir. Bunlardan birisini Buhârî ile Müslim müttefikan rivâyet etmiştir. Kendisinden Hazret-i Alî, oğlu Hüseyin, Âişe, Enes *radiya'llāhu anhüm* gibi zevât rivâyet etmiştir. Resûl-i Ekrem'den altı ay sonra vefât etmiştir. Zevci Alî *radiya'llāhu anh* tarafından gasledilip namazı kılınarak geceleyin defnedilmiştir. Namazının Hazret-i Abbâs tarafından kılındığı hakkında da bir rivâyet vardır[2].

3) ALÎ ZEYNE'L-ÂBİDÎN HAZRETLERİ; gerek ilmi, gerek verâ' ve takvâsı cihetiyle Hâşimîlerin güzîde bir sîmâsıdır. Zührî: Alî İbn-i Hüseyin'den daha fakîh bir kimse görmedim. Şu kadar ki, hadîs az rivâyet ederdi, demiştir. Saîd İbn-i Müseyyeb de : Alî İbn-i Hüseyin'den daha müttekî bir kimse görmedim, der imiş. Zeynelâbidîn unvân-ı fâhirinin sebeb-i tesmiyesi hakkında İmâm-ı Mâlik şöyle demiştir : Benim duyduğuma göre Alî İbn-i Hüseyin vefâtına kadar her gece ve gündüz bin rek'at namaz kılmağa devâm etmiş ve bu cihetle kendisine "*Zeynelâbidîn*" denilmiştir.

---

[1] Birinci beytin sonundaki (Gavâlî), gāliyenin cem'idir. Gāliye, kıymetli güzel kokuya denir. *Kāmus* tercemesinde ve (Babülya, faslu'l-gayn) de gāliye : Tîyb-i ma'ruf adıdır, Türkî'de tahrifle "*Kalye, misk*" derler. Mürekkebât-ı kadîmedendir. İbtidâ anı îcâd eden Calinos'tur. Asıl maddesi : misk, anber, ban yağı, aselbend ve hoşbû mukattar sulardır. Kıymetli olması vech-i tesmiyesidir.

[2] Bu terceme-i hâlin me'hazleri (*Hulâsa:* 425) ve (*Aynî* C. 1, S. 941).

Zeynelâbidîn Hazretlerinin, ceddi Hazret-i Alî'den mürselen rivâyeti vardır. Pederi Hazret-i Hüseyin'den, amcası Hazret-i Hasen'den, Hazret-i Âişe'den, Safiyye Bint-i Huyey'den, Ebû Hüreyre'den, İbn-i Abbâs'tan ve daha başkalarından rivâyet etmiştir. Kendisinden de oğlu Muhammed Bâkır, Zeyd, Ömer, Abdullāh, Zeyd İbn-i Eslem, Âsım, Zührî, Yahyâ İbn-i Saîd, Ebü'z-Zinâd rivâyet etmişlerdir. İbn-i Ebî Şeybe: Zührî'nin ashâb-ı esânîdi (عن علي بن الحسين، عن ابيه عن علي بن ابي طالب) senedi olduğunu söylediğine yukarıda işâret etmiştik. Târîh-i vefâtı *Tezkiretü'l-Huffâz*'da doksan dört, *Hulâsa*'da ise Ebû Nuaym'den naklen doksan iki olarak kaydedilmiştir.

579. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: إِنْ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيَدَعُ الْعَمَلَ وَهُوَ يُحِبُّ أَنْ يَعْمَلَ بِهِ خَشْيَةَ أَنْ يَعْمَلَ النَّاسُ بِهِ فَيُفْرَضَ عَلَيْهِمْ. وَمَا سَبَّحَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُبْحَةَ الضُّحٰى قَطُّ وَإِنِّي لَأُسَبِّحُهَا.

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle rivâyet edilmiş, Hazret-i Âişe demiştir ki :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in, halk, onunla amel eder de üzerlerine farz kılınır korkusu ile işlemesini sevdiği bir kısım hayırlı işi (işlemeyip) bırakmak mûtâdı idi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* aslā duhâ namazı da kılmamıştı. Duhâ namazını ancak ben kılardım.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî'den başka Müslim, Ebû Dâvud, Neseî de Kitâbü's-Salât'ta tahrîc etmişlerdir. Dördünün tarîk-ı rivâyeti İmâm-ı Mâlik'te birleşmekte, İmâm-ı Mâlik de Muhammed İbn-i Müslim İbn-i Şihâb-ı Zührî'den rivâyet etmektedir.

Hazret-i Âişe bu hadîste : Resûl-i Ekrem bâzı hayır ve ibâdetleri işlemeyi arzu ettiği halde, ümmete farz kılınır düşüncesiyle bırakırdı, demekle bunları hiç işlemezdi, demek istemiyor. Çünkü gece namazının Resûl-i Ekrem'e farz veya nâfile kılındığı Kitâbü't-Teheccüd'ün ilk hadîsinde îzâh edilmişti. Belki Hazret-i Âişe bu hadîsinde Resûl-i Zî-şân Efendimiz'in bu ubûdiyet lâzimelerini cemâat hâlinde edâ etmekten çekindiklerini bildirmek istemiştir. Bunun en vâzıh delîli de tercemesi (411) numara ile geçen Hazret-i Âişe'nin diğer bir hadîsidir ki, Buhârî *Sahîh*'inde, bu îzâh etmekte bulunduğumuz hadîsten sonra tekrar zikretmiştir. O rivâyetinde Âişe-i Sıddîka Hazretleri diyor ki : Resûl-i Ekrem iki gece Ashâbına gece namazı kıldırmışlardı. Fakat üçüncü veyâhut dördüncü gece namaza çıkmadılar. Ve sabahleyin Ashâbına hitâb edip : Bu akşam namaza kalkmaklığıma bir mâni' yoktu. Şu kadar ki, bu sûretle ancemâatin gece namazına devâm edilerek taraf-ı ilâhîden farz kılınmasından endişe ettim. İşte bu rivâyetinde Sıddîka-i müşârün-ileyhâ münferiden gece namazına devam buyurulduğuna işâretle berâber endîşe-i seniyyelerinin yalnız cemâatle salât-ı leylin edâsına müteveccih olduğunu ifâde etmiş oluyor.

Hadîsi şerîfin ikinci kısmında, Duhâ namazını Resûl-i Ekrem kılmazdı. Onu yalnız ben kılardım, denilmesine gelince bu da muhtâc-ı îzahtır.

Buhârî'nin böyle bir rivâyeti Müverrek-ı İclî'den de vardır. Müverrek demiştir ki : Bir kere İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'ya : Duhâ namazını kılar mısın? diye sordum :

— Hayır, kılmam; diye cevâb verdi.

— Ömer kılar mıydı? dedim. Cevâben :

— Hayır, dedi.

— Ya, Ebû Bekr kılar mıydı? diye sordum.

— Hayır, diye cevab verdi.

— Ya, Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* kılar mıydı? dedim.

— Resûl-i Ekrem'in kılıp kılmadığını bilmiyorum, diye cevâb verdi[1].

---

[1] روى البخارى من حديث مورق العجل : (قلت لا بن عمر رضى الله عنهما أتفصل الضحى؟ قال : لا ، قلت فعمر ؟ قال : لا . قلت فأبوبكر ؟ قال : لا . قلت فالنبى صلى الله عليه وسلم؟ قال : لا أخاله) اى لا اظنه . من خلت الشئ خيلاً و خيلة و مخيلة . [قاله ابن الاثير]

Abdurrahmân İbn-i Ebî Leylâ'dan da : *"Bize Ashâb-ı Kirâm arasında, "Ümmü Hânî[1]" den başka, Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem'in duhâ namazı kıldığını gördüğüne dâir kimse hiç bir haber vermedi"* demiştir.

Bu haberler Duhâ namazının menfî bir cebhesidir. Bunun bir de müsbet tarafı vardır. Ve bu cebhe daha kuvvetlidir.

1) Ümmü Hânî demiştir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* feth-i Mekke günü evime geldi ve iğtisal buyurup sekiz rek'at namaz kıldı. Bu namazdan daha hafif bir namaz görmedim. Şu kadar ki, rükû' ve sücûdu tamamlıyordu[2].

2) Yine Ümmü Hânî'den : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* feth-i Mekke günü sekiz rek'at namaz kıldı. Bu namaz, duhâ namazı idi, dediği mervîdir[3].

3) Muâze Bint-i Abdullāh-i Adeviyye demiştir ki: Hazret-i Âişe'den, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* duhâ namazını kaç rek'at kılardı, diye sordum. Cevâben : dört rek'at kılardı. Allāhu Teālâ ne kadar dilerse o kadar da ziyâde ederdi, buyurdu[4].

4) Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh* demiştir ki : Bir seferde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Duhâ namazını sekiz rek'at kıldığını gördüm[5].

5) Ümmü Dürre de demiştir ki : Âişe *radiya'llāhu anhâ*'yı duhâ namazı kılarken gördüm. Sıddîka-i müşârün-ileyhâ : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in duhâ namazını dört rek'attan fazla kıldığını görmedim, demiştir[6].

---

[1] Ümmü Hânî, Ebû Tâlib Hazretlerinin kızı ve Hazret-i Alî'nin hemşîresidir. İsmi "Fâhite" dir.

[2] عن ام هانى ان النبى صلى الله عليه وسلم دخل بيتها يوم فتح مكة فاغتسل وصلى ثمان ركعات فلم أر صلاة قط اخف منها غير انه يتم الركوع والسجود [زاد المعاد]

[3] وفى الصحيحين عن ام هانى: ان رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى يوم الفتح ثمانى ركعات وذلك ضحى.

[4] عن عائشة رضى الله عنها قالت : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلى الضحى اربعا ويزيد ماشاء الله [رواه مسلم]

[5] عن انس رضي الله عنه قال : رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم فى سفر صلى سبحة الضحى ثمان ركعات [رواه حاكم]

[6] عن ام درة قالت : رأيت عائشة رضى الله عنها تصلى الضحى وتقول ما رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلى الا اربع ركعات [رواه احمد]

Duhâ namazını müsbit daha böyle birçok ahâdîs-i şerîfeyi, "*Zâdü'l-meâd*" da cem' eden "*İbnü'l-Kayyim*" sonra ricâl-i Sahâbe'den Ebû Saîd-i Hudrî, Ebû Zerr-i Gıfârî, Zeyd İbn-i Erkam, Ebû Hüreyre, Büreyde-i Eslemî, Ebü'd-Derdâ', Abdullāh İbn-i Ebî Evfâ, Utbân İbn-i Mâlik, Enes İbn-i Mâlik, Utbe İbn-i Abdullāh, Ebû Ümâme *radiya'llāhu anhüm*, ve kadınlardan Âişe, Ümmü Hânî, Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhün*. Bu cümhûr-ı Sahâbe, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in duhâ namazı kıldığına şehâdet etmişlerdir, diye Hâkim'den naklediyor.

Sonra İbn-i Kayyim Taberânî'nin Alî, Enes, Âişe, Câbir *radiya'llāhu anhüm*'den Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in duhâ namazını altı rek'at kılar olduğuna dâir hadîsler rivâyet ettiğini de bildiriyor.

Usûlen müsbit ile nâfî tesâdüm edince müsbit nâfîye tercîh edilir. Çünkü müsbit nâfîye hafî olan ziyâde-i ilmi mutazammındır.

Sonra Duhâ namazı hakkında *Sahîhayn*'da birçok vesâyâ-yı Nebeviyye de vardır. Bu mubârek namazın muhâfazası emredilmiştir, fâili medh ü senâ buyurulmuştur. Bunlardan bir tânesinin tercemesi (601) numara ile yakında gelecektir.

İzâhı sadedinde bulunduğumuz Hazret-i Âişe hadîsi hakkında İbn-i Abdi'l-Ber[1] demiştir ki :

Ashâb-ı Kîrâm'dan her ferd için ahâdîs-i Nebeviyye'nin kâffesini ihâta etmek mümkün değildi. Birisinin bildiği bir vâkıayı öbürleri bilemezdi. Ahâdîs-i Seniyyeye alâ vechi'l-ihâta vukuf, edvâr-ı ahîrede ahâdîs-i Nebeviyye hadîs kitâblarında toplandıktan sonra kurûnu

[1] İbn-i Abdi'l-Ber, Şeyhulislâm Ebû Ömer, Yûsuf İbn-i Abdillāh İbn-i Abdi'l-Ber'dir. Endülüs'ün en büyük imâmıdır. Üç yüz altmış üç senesinde Kurtuba'da doğmuştur. Memleketi ulemâsından tahsîl-i ilim ettikten sonra bütün İslâm ilim merkezlerini gezmiş ve Mısır'da, Mekke'de ehl-i hadîse mülâzemet edip her birinden icâzet almıştır. Ebû Velid Bâcî Ebû Ömer seviyesinde bir muhaddis yoktur, demiştir. İbn-i Abdi'l-Ber te'lîfâtının çokluğu ve güzelliği ile iştihâr eden eâzımdan ma'duddur. Yalnız müntesib bulunduğu Mâlikî fukahâsı arasında değil, bütün ulemâ-yı İslâmiyye arasında sözleriyle, fikirleriyle istidlâl edilir güzîde bir simâdır. İmâm Mâlik'in mezhebi üzere yazdığı "*El-Kâfî*" nâmında on beş cild muazzam bir eseriyle Ashâb-ı Kirâm'ın terceme-i hallerine dâir "*El-İstîâb*" ı, "*El-İstizkâr*" ı misline tesâdüf edilmiyen şâheserlerdir. Dört yüz altmış üç senesinde "Şâtıba" da vefât etmiştir. (*Tezkiretü'l-Huffâz* : C. 3, S. 324).

ahîre ricâli için müyesser olmuştur. Hazret-i Resûl, duhâ vaktinde Hazret-i Âişe nezdinde nâdir bulunurdu. Çok zaman mescidde, yâhut misâfir olarak Ashâbından birisinin yanında veyâhut da Ümmühât-ı müslimînden birisinin odasında bulunurdu. Bu sebeble Hazret-i Âişe, Resûl-i Kibriyâ'nın Duhâ namazı kıldığını görememişti de, Resûl-i Ekrem'in Duhâ namazı kıldığını görmedim, demiştir.

Sonra bu nefî ve inkâr asl-ı salâta değil, muttariden müdâvemete müteveccih olabilir. Bu ciheti Müslim'in Muâze Bint-i Abdullâh-ı Adeviyye'nin rivâyet ettiği âtîdeki bir haberde te'yîd etmektedir.

Muâze demiştir ki: Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Duhâ namazını kaç rek'at kılardı? diye sordum. Hazret-i Âişe: Dört rek'at kılardı, Allâhu Teâlâ'nın dilediği kadar ziyâde de ederdi, diye cevâb verdi. Bu hadîs yakında geçmiştir.

Hattâbî de : Hazret-i Âişe bilmediğini, görmediğini değil; bildiğini, gördüğünü haber vermiştir, diyor. Fakat bu tevcihler, İbni'l-Kayyim'in *Kütübü Sitte* ve diğer âsârı hadîsiyyeden senedleriyle *Zâdü'l-Meâd*'da naklettiği bunca rivâyetler ve bilhassa Müslim'in Muâze'den, Ahmed İbn-i Hanbel'in Ümmü Dürre'den tahrîc ettikleri hadîsler karşısında bu tevcihlerin pek de yerinde olmadığı anlaşılır. Çünkü Resûl-i Ekrem'in Duhâ namazı, Hazret-i Âişe için de meçhul olmadığını anlıyoruz.

Binâenaleyh şârih Aynî'nin tevcîhi vechile bu nefî ve inkâr, asl-ı salâta değil, belki devâm ve muvâzabete müteveccih olmalıdır.

Nefî ve inkârın böyle asl-ı salâta değil, müdâvemete müteveccih olduğuna göre, Hazret-i Âişe îzâhiyle meşgul bulunduğumuz hadîsinde : Resûlullâh'ın ale'd-devâm Duhâ kıldıklarını görmedim. Fakat bu Duhâ namazını ben, devâmlı olarak kılardım, demiş oluyor.

TERCEME-İ HÂL :

Hadîs-i şerîfte ismi geçen Muâze Bint-i Adeviyye, Ümmü's-Sahbâ-i Basriyye'dir. Âbide bir kadındır. Alî ve Âişe *radiya'llâhu anhümâ*'dan rivâyeti vardır. Kendisinden de Ebû Kılâbe, Eyyûb, Âsım-ı Ahvel gibi birtakım zevât rivâyet etmiştir. İbn-i Maîn Muâze sika'dır, demiş. Zehebî'de diyor ki : Bana vâsıl olan habere göre Muâze geceleri ibâdetle ihyâ eder ve : Hayatta uyuyan

göze hayret ederim. Benim bildiğime göre uzun uyku kabirdedir, der imiş. İbn-i Cevzî, Muâze'nin seksen üç târihinde vefât ettiğini bildirmiştir[1].

580. عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : إِنْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيَقُومُ لِيُصَلِّيَ حَتَّى تَرِمُ قَدَمَاهُ أَوْ سَاقَاهُ . فَيُقَالُ لَهُ . فَيَقُولُ : أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا ؟

TERCEMESİ

Mugîre İbn-i Şu'be *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet edilmiştir:

Mugîre demiştir ki: Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (gece) namaz kılmak için iki ayağı, yâhut iki baldırı şişene kadar ayakta dururdu. Kendisine (Hazret-i Âişe tarafından : Yâ Resûla'llāh! Allah, senin işlenmiş ve işlenmesi farzedilmiş günahlarını mağfiret etmiştir. İbâdet husûsunda niçin bu kadar meşakkat ihtiyar ediyorsunuz?) denilirdi de, Resûl-i Ekrem : (Ben, bu gufrân-ı ilâhîye karşı gece namazı ile) şükreder bir kul olmıyayım mı? diye cevâb verir idi.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu Mugîre hadîsini Buhârî, Rikāk ve Tefsîr bahislerinde de zikreder. Müslim, Evâhir-i Kitâb'da, Tirmizî Salât bahsinde, Neseî de Salât, Tefsîr, Rikāk bahislerinde, İbn-i Mâce de Kitâbü's-Salât'ta tahrîc etmişlerdir.

Buhârî Teheccüd bahsinde kadem-i Saâdet'in namazda uzun müddet tevakkuftan şiştiğine dâir bir bab açmış ve orada yalnız bu hadîs-i şerîfi zikretmiştir. Bu bâbın unvânında Hazret-i Âişe'nin : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, mubârek ayakları çatlayıncaya kadar kıyam buyururdu[2] dediğini de ta'lîkan rivâyet ediyor. Bu Hazret-i

---

[1] *Hulâsa* : 427.

[2] قام النبي صلى الله عليه وسلم حتى تفطر قدماه . الفطور الشقوق ، انفطرت انشقت [بخاري]

Âişe hadîsini Sûre-i Feth'in tefsîrinde de Müsned'en rivâyet etmiştir. Buhârî'nin metninde bu hadîsin sûret-i sevkı simâ' tarîkıyledir. Ve tabiî daha kuvvetlidir. Fakat müellif Zebîdî, ihtisar zarûretine mebnî an'aneye tebdîl etmiştir. Kerîme rivâyetinde (ليقوم يصلى) sûretinde mazbuttur. Hazret-i Âişe hadîsinde de (كان يقوم من الليل) sûretinde rivâyet edildiğinden tercemede kavis içinde gece kaydiyle takyîd ettik ki, asıl mevzûumuz budur. (حتى ترم قدماه) cümlesi müteaddid sûretlerde rivâyet edilmiş ise de bunların cümlesi bir ma'nâya delâlet ettiğinden îzâhından sarf-ı nazar ettik.

(İn kâne)deki in edâtı hemzenin kesriyledir, in-i sâkileden muhaffeftir. Aslı (innehu kâne) dir. Zamîri şân hazf ve in-i sâkile tahfîf edilmiştir.

(Fe-yukālu lehu) mechûl sıygasiyle rivâyet edilmiştir. Ne mekūlü kavil, ne de kāil zikredilmemiştir. *Tecrîd*'in aslı olan *Buhârî* metninde de böyledir, Hazret-i Peygamber'e ne denilmiş, kim söylemiş? Bunlar Buhârî'nin, Mugîyre'den gelen rivâyetinde meçhul bırakılmıştır. Bu iki noktayı Bezzâr'ın, Ebû Ya'lâ'nın, Taberânî-nin, İbn-i Mes'ûd'dan, Enes İbn-i Mâlik'ten, Ebû Hüreyre'-den, Nu'mân İbn-i Beşîr'den meâlen müttehid olan rivâyetlerinden öğreniyoruz ki: Allāh senin işlenmiş ve işlenmesi tahmîn edilmiş günahlarını mağfiret etmiştir, denilmiştir. Bu sözü söyleyene gelince, bunun da Hazret-i Âişe olduğunu Sıddîka-i müşârün-ileyhâ'nın kendisinden öğreniyoruz. Hazret-i Âişe: «لم تصنع هذا يا رسول الله؛ وقد غفر الله لك» = *Yâ Resûla'llāh! Sizi Cenâb-ı Hak mağfûr etmiş, ibâdet husûsunda niçin bu kadar meşakkat ihtiyâr ediyorsunuz.*" demiştir. Bu rivâyetleri tercememizde uzunca bir fıkra olarak kavis içinde gösterdik.

BİR TENBÎH :

Bâzı ulemâ demiştir ki, Kitâb ile Sünnet'te bâzı enbiyâ için günâh isnâd edilmiştir. Meselâ Hazret-i Âdem hakkında (وعصى آدم ربه) buyurulmuştur. Bu ve emsâli nususta vârid olan zünûbu enbiyâ, Kitâb ve Sünnet'e izâfe edilerek lisan-ı Kur'ân ve hadîs ile tekellüm edilmelidir. Kur'an ve Sünnet'in hâricinde enbiyâya zünûb izâfe edilmemelidir.

Kitâb ve Sünnet'te vârid olan zünûb da terk-i evlâ ile te'vîl edilmiştir. Terk-i evlâ, enbiyâ için çok görülerek bundan (zenb, günah, ma'sıyet) ile tâbir edilmiştir. Nasıl ki bâzı ulemâ (حسنات الابرار سيآت المقربين)

demişlerdir. Yâni ebrâr-ı ümmetin işledikleri hayrât ve hasenât, mertebe-i kurbe vâsıl olan ricâl-i mukarrebîn için seyyiât telâkkî edilir.

Şu halde Hazret-i Âişe'nin Resûl-i Ekrem Efendimiz'den ibâdet için fazla üzülmelerinin sebebini sorarken: "*Sizin mâ-tekaddem ve mâ-teahhar yâni geçmiş ve gelecek, işlenmiş ve işlenecek kâffe-i zünûbunuz afv ü mağfiret olunmuştur*" demesi, Sûre-i Fetih'teki tebşîr-i ilâhîye izâfeten söylenmiş oluyor. Hattâ Ebû Hüreyre hadîsinde bu sûretle tasrîh de edilmiştir: "تفعل ذلك وقد جاءك من الله ان قد غفرلك ما تقدم من ذنبك وما تأخر" = *Yâ Resûla'llāh! Siz böyle meşakkatli bir ibâdet hayâtı yaşıyorsunuz. Halbuki geçmiş ve gelecek günâhlarınızın tamâmen mağfiret olunduğu Allah tarafından size tebşîr buyurulmuştur.*"

TERCEME-İ HAL :

Râvî Mugîre İbn-i Şu'be, İbn-i Âmir-i Sakafî'dir. Hendek harbi sırasında müslüman olmuş, Hudeybiyye'de bulunmuştur. Kendisinden yüz otuz altı hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Bunlardan dokuz hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Bir hadîsini Buhârî, iki hadîsini de Müslim münferiden rivâyet etmiştir. Kendisinden oğlu Hamza ile Urve, Şa'bî rivâyet etmişlerdir. Yemâme, Yermük, Kādisiyye gazâlarında bulunmuştur. Gāyetle âkıl, edîb, fatîn, dâhî bir zât idi. Hicret'in ellinci yılında vefât etmiştir. (*Hulâsa:* 329).

581. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ أَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى اللهِ تَعَالَى صَلَاةُ دَاوُدَ وَ أَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللهِ صِيَامُ دَاوُدَ . وَ كَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ وَيَنَامُ سُدُسَهُ وَيَصُومُ يَوْماً وَيُفْطِرُ يَوْماً .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Âs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir.

Abdullāh İbn-i Amr'e, Nebî *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* demiştir ki:

Allāhu Teālâ'ya en sevimli olan namaz, Dâvud *(aleyhi's-selâm)*'ın namazıdır. Yine Allāhu Teālâ'ya en sevimli olan oruç, Dâvud (Peygamberin) orucudur.

Dâvud, gecenin yarısında uyurdu. Ve gecenin üçte birisinde namaz kılardı. Gecenin südüsünde yine uyurdu. Dâvud, bir gün oruc tutardı, bir gün de iftar ederdi.

Î Z Â H I

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî, Ahâdîs-i Enbiyâ'da da Kuteybe'den tahrîc etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, İbn-i Mâce de Savm bahsinde, Neseî hem Savm, hem de Salât bahislerinde zikretmişlerdir. Hazret-i Dâvud'un namaza tahsîs ettiği sülüsü leyl, gece altı parçaya ayrıldıkta dördüncü ve beşinci parçalara tesâdüf eden zamandır. Südüsü leyl de altıncı cüzü'dür ki, fecrin tulûundan önceki zamandır, ve tam seher vaktidir. Hazret-i Dâvud'un dördüncü ve beşinci parçaları ibâdete tahsîsinin sebebi, bu zamânın bir sâat-i icâbet olmasından dolayıdır. (590) ıncı sayı ile tercemesi gelecek olan Ebû Hüreyre hadîsinde : "Gecenin sülüsü ahîrinde duâ edenlerin dilekleri verileceği, istiğfâr edenlerin mağfiret olunacağı haber verilmiştir ki, gecenin beşinci parçası her iki cüz'ün nokta-i iştirâki oluyor. Seher vaktinin tekrar uykuya tahsîs edilmesi de teheccüd namazından hâsıl olan yorgunluğu dinlendirmek maksadına mebnîdir.

(احب الصلاة الى الله) daki "*Ehab*" kelimesi mahbûb ma'nâsınadır, sevimli demektir. Ef'al-i tafdîlin bu yolda isti'mâli pek azdır. Ekseriyetle fâil ma'nâsında isti'mâl olunur. Cenâb-ı Hakk'ın muhabbeti, hayır irâde buyurmasından kinâyedir.

Bir gün yemek, bir gün iftar etmek sûretiyle oruc tutmanın efdal olması, dâimî oruclu bulunmağa kıyâs iledir. Kuvâ-yı bedeniyyenin böyle dâimî bir ibâdete tahsîs edilmesi, sâir ibâdetlerden inkıtâı müstelzim olduğundan Dâvud peygamberin orucu efdal olmuştur.

582. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ أَحَبُّ الْعَمَلِ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الدَّائِمَ. قِيلَ لَهَا مَتَى كَانَ يَقُومُ ؟ قَالَتْ: كَانَ يَقُومُ إِذَا سَمِعَ الصَّارِخَ. وَفِى رِوَايَةٍ إِذَا سَمِعَ الصَّارِخَ قَامَ فَصَلَّى.

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet edilmiş, Hazret-i Âişe demiştir ki :

Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in en ziyâde hoşlandığı ibâdet, devamlı olandı. Âişe'ye:

Resûlullāh gece namazına ne zaman kalkardı? diye sorulmuş, o da:

Horoz sesini işitince kalkardı, diye cevab vermiştir.

Bir rivayette de Âişe: Resûl-i Ekrem, horoz sesi işitince kalktı, müteâkıben namaz kıldı, demiştir.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Müslim, Ebû Dâvud, Neseî bu hadîsi Kitâbü's-Salât'ta tahrîc etmişlerdir. Buhârî gerek bu hadîsi, gerek bundan evvelki ve bundan sonraki hadîsleri zikretmiştir. Zebîdî, (ve fî rivâyetin) kavliyle hadîs-i sâbıkın, başka bir tarîk ile rivâyetine işâret ediyor ki, bu da *Buhârî* metninden öğrendiğimize göre, Buhârî'nin "*Muhammed İbn-i Selâm*" dan rivâyetidir. Ebû Zer rivâyeti böyledir. Birinci rivâyeti ise "*Abdân*" dandır.

LÛGAVÎ İZAHLAR :

(Ed-dâim) lâfzı devâmdan me'huzdür. Ve örfî mülâzemet ve müdâvemet maksuddur, her zamâna şümûlü olan bir devâm-ı mutlak değil. Çünkü devâm-ı mutlak müteazzirdir. Ve binâenaleyh mâlâyutâkı tekliftir. Şu halde hadîsten müstefâd olan ma'nâ: Resûl-i Zî-şân'ın en çok sevdiği ibâdet, gecenin muayyen zamânında kalkıp teheccüd namazı kılmaktı, demek olur.

(Sârih) horozdur. Sarha da şiddetli sayhaya denir. Horozun öttüğü zamânı ta'yîn husûsunda gecenin nısfı, ondan biraz evvel veyâhut biraz sonra veya sülüsü ahîr olmak üzere horoz sesi kadar çok nokta-i nazar dermiyân etmişlerdir. Horoz, bu vakitlerin hepsinde öter, fakat şârih İbn-i Battal'ın dediği gibi, onun çılgınca sayhalarının tevâlîsi ancak sülüsü ahîrde duyulur. Dâvud peygamberin Cenâb-ı Hakk'a sevimli gelen teheccüd namazının vakti de bu değil mi idi? Sâat-i icâbetin de sülüs-ü ahîrde olduğunu (590) rakamiyle tercemesi gelecek Ebû Hüreyre hadîsinde göreceğiz. Bunlar, Hazret-i Âişe'nin maksadı, sülüs-ü ahîr olduğuna bize pek güzel rehberlik edebilirler.

HÜKÜMLER :

Bu hadîs-i şerîfte ibâdete teşvîk ve tergîb vardır. Az, fakat devâmlı olan ibâdetin, çok fakat inkıtâa mâruz olan ibâdetten hayırlı olduğunu da bu hadîsten öğreniyoruz. Meşakkatsiz, külfetsiz yapılan ibâdetler hiç şüphesiz nefsin neşât ve inşirâhını ve bu sûretle devâmını mûcib olur. Binâenaleyh ibâdette i'tidal ve iktısad iltizam, gulüv ve ifrattan ictinâb edilmesini de bu hadîsten istifâde ediyoruz.

"*Resûlullāh gece namazına ne zaman kalkardı?*" diye soran zât, bu hadîsi Hazret-i Âişe'den rivâyet eden "*Mesrûk İbn-i Ecdâ*" "dır. Bunu Buhârî'nin hadîsi sûret-i sevkinden anlıyoruz. Bundan başka Mesrûk: "*Resûl-i Ekrem hangi ibâdeti çok severdi?*" diye de sormuş, Hazret-i Âişe de "*Devamlı ibâdeti*" diye cevab vermiştir. Zebîdî merhum hadîsi ihtisâr eder iken hadîsin suâl ve cevâb mâhiyetinde olan şeklini de değiştirmiştir. Müellifin ihtisâr için metn-i *Buhârî*'de fazla tassarruf ettiği hadîslerden birisi de budur.

583 . وَفِي رِوَايَةٍ عَنْهَا قَالَتْ : مَا أَلْفَاهُ السَّحَرُ عِنْدِي إِلَّا نَائِماً تَعْنِي النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

TERCEMESİ

Yine Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan gelen bir haberde Sıddîka-i müşârün-ileyhâ demiştir ki:

Sehar vakti onu, benim yanımda muhakkak uyur bulurdu. Hazret-i Âişe (onu zamîr-i gāibiyle), Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i kasdetmiştir.

İ Z Â H I

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Müslim, Ebû Dâvud, İbn-i Mâce de Kitabü's-Salât'ta tahrîc etmişlerdir.

(Mâ elfâhü), "*Mâ vecedehu*" ile tefsîr edilmiştir. Sehar, yukarıda denildiği üzere tulû-u fecirden evvelki vakittir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in sehar vakti uykuda bulundukları, bu hadîsten sarâhaten ma'lûm oluyor. Yalnız bu uykunun mebdei bildirilmiyor. Bu cihetle hadîs şârihlerinden bâzıları bunu, horoz sesiyle kalkıp namaz kıldıktan sonraki uykudur, diyor. Fakat şârih Aynî, yukarıda Hazret-i Âişe'nin (574) üncü olarak tercemesi geçen hadîsindeki rivâyeti vechile sabah namazının sünnetini kıldıktan sonraki ıztıcâ' buyurmalarıdır, diyor ve delil olarak da Müslim'in bir tercemesinde: "*Bâbü'l-ıztıcâ' ba'de rek'ati'l-fecr*" demesini, müteâkıben de îzâhı sadedinde bulunduğumuz bu hadîsi rivâyet etmesini gösteriyor. Yine (574) üncü hadîse istinâden nevmi, ıztıcâ' ile tefsîr etmiştir. Bu nevm, Dâvud *aleyhi's-selâm*'ın südüs-ü leyldeki uykularıdır da deniliyor ki, sehar vaktindeki uykudan ibârettir. Şârih İbn-i Battal diyor ki : Resûl-i Ekrem'in sehar vaktindeki uykuları Ramazân-ı şerîf hâric olmak üzere uzun gecelere mahsus idi. Ramazân-ı şerîfte ise sahurun te'hîri, tercemesi (919) uncu olarak gelecek diğer bir hadîs ile sâbit olmuştur.

BİR SUÂL : (Mâ elfâhü) de gāib zamîri Resûl-i Ekrem'e râci' olduğuna göre, kable'z-zikir ızmâr gibi metn-i hadîste bir edebî mahzur yok mudur?

CEVÂB : Yoktur : Bu hadîsi Hazret-i Âişe'den rivâyet eden zât, Ebû Seleme İbn-i Abdurrahmân İbn-i Avf'tır. Ebû Seleme, Hazret-i Âişe ile Resûl-i Ekrem'in menâkıb-ı seniyyelerini görüşürken sabah namazının iki rek'at sünnetini kıldıktan sonra sehar vaktindeki Resûl-i Ekrem'in uykusunu Hazret-i Âişe'den sormuştu. O da : Sehar vakti onu, benim yanımda uyur bulurdu, diye cevâb vermişti. Bu cihetle kable'z-zikir izmâr edilmiş olmuyor. Bununla berâber bu zamîr (تعني النبي صلى الله عليه وسلم) kavliyle tefsîr de edilmiştir.

584. عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً فَلَمْ يَزَلْ قَائِمًا حَتَّى هَمَمْتُ بِأَمْرِ سَوْءٍ. قِيلَ مَا هَمَمْتَ؟ قَالَ هَمَمْتُ أَنْ أَقْعُدَ وَأَذَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'ten şöyle rivâyet edilmiştir:

İbn-i Mes'ûd demiştir ki : Bir gece ben, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber namaz kıldım. Resûl-i Ekrem mütemâdiyen kāim idi. (Bir derecede ki) en sonu ben, fenâ bir iş işlemeyi kurdum.

Ne düşündün? diye İbn-i Mes'ûd'a soruldu. İbn-i Mes'ûd:

İstedim ki, ben oturayım da, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i (ayakta yalnız) bırakayım.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîs-i şerîfı Müslim ile İbn-i Mâce, Kitabü's-Salât'ta, Tirmizî de Şemâil bahsinde tahrîc etmişlerdir. Buhârî, gece kıyâmın uzatılması husûsunda bir bab açmıştır. Orada bu hadîs ile Huzeyfe *radiya'llāhu anh*'in bir hadîsini zikretmiştir ki: Nebiyy-i Muhterem, gece teheccüd namazına kalktığında ağzını misvâk ile oğardı[1] meâlindedir.

"*Hememtü*" den müstefâd olan "*Hem*" kasd ma'nâsınadır. "*Ezerü*" kelimesi "*tedeu*" gibi Arab'ın mâzîsini imâte ettiği elfazdan biri-

---

[1] عن حذيفة رضى الله عنه: ان النبى صلى الله عليه وسلم كان اذا قام للتهجد من الليل يشوص فاه بالسواك [رواه البخارى].

sidir. Nâfile namazın, kıyâma muktedir iken oturarak kılınması câiz olduğu halde İbn-i Mes'ûd'un bunu emr-i sû' addetmesi, Resûl-i Ekrem'e muhâlefet şeklinde terk-i edeb olmasından dolayıdır.

FIKHÎ HÜKÜMLER :

Bu hadîs-i şerîften, teheccüd namazında tûl-i kıyâmın kesret-i rükû' ve sücûddan efdal olduğu sarâhaten müstefâd oluyor. Tâbiînden ve sâir eimmeden Cümhûr'un mezhebi budur. Mesrûk, İbrâhîm-i Nahaî, Hasan-i Basrî, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf bu cümledendir. Şâfiî'nin, Ahmed İbn-i Hanbel'in iştirakleri hakkında da bir kavil vardır. Cümhûr'un delillerinden birisi de Müslim'in rivâyet ettiği Câbir hadîsidir. Câbir *radiya'llāhu anh* demiştir ki: Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den, hangi namaz efdaldir? diye soruldu da Resûlullāh cevâben : Kunutu uzun olan namazdır, buyurdular.

Burada kunut kıyâm mânâsınadır. Huşû' gibi birtakım ma'nâya delâlet eden kunuttan kıyâm ma'nâsı maksûd olduğunu Ebû Dâvud'un rivâyetinde kıyâmın sarâhaten zikredilmiş bulunması te'yîd etmektedir.

Bir kısım âlimler de rükû' ve sücûdun çok olması uzun kıyâmdan efdal olduğuna zâhib olmuşlardır. Bunlar da birtakım hadîslerle ihticâc etmişlerdir. Cümleden birisi Müslim'in Sûbân *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet ettiği hadîs-i şerîftir: "افضل الاعمال كثرة الركوع والسجود = *İbâdetlerin en değerlisi ve hayırlısı rükûu ve sücûdu çok olandır.*"

Bunların ihticâc ettikleri diğer bir hadîs de İbn-i Mâce'nin rivâyet ettiği Ubâde İbn-i Sâmit *radiya'llāhu anh* hadîsidir. İbn-i Sâmit'in rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur : Bir kul Allah rızâsı için bir kerre secde edince Cenâb-ı Hak muhakkak o secde sebebiyle bir hasene yazar, yine secde sebebiyle bir günah affeder, onu bir derece de yükseltir. Binâenaleyh Ashâbım! Çok secde ediniz [1].

Bu meâlde Tahâvî'nin, İbn-i Hanbel'in, Beyhakî'nin de turuk-u müteaddide ile rivâyetleri vardır. Evzâî'nin ve bir rivâyete göre İmâm-ı Şâfiî ve Ahmed İbn-i Hanbel'in, Muhammed

---

[1] عن عبادة بن صامت رضى الله عنه انه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: ما من عبد يسجد لله سجدة الا كتب الله عز وجل له بها حسنة. ومحا عنه بها سيئة. ورفع له بها درجة. فاكثروا من السجود [رواه ابن ماجة]

İbn-i Hasen'in mezhebi de budur. Bu mezheb, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan da rivâyet edilmiştir[1].

Riyâset-i Celîle tarafından müsveddelerimi tedkîke memur buyurulmuş olan Sayın Hamdi Akseki'nin hatırlattığı bir mühimmeyi arzetmek isterim. Cümhûr'un mezhebiyle âmil olmak için tabiî musallînin uzunca sûreler bilmesi îcâb eder. Fakat namaz sûrelerinden ve belki de Fâtiha sûresiyle İhlâs-ı Şerîf'ten başka bir âyet bilmiyen ashâbı teheccüd için Evzâî mezhebiyle amel etmek ve aded-i rekeâtın kesretinden rükû' ve sücûdun feyz ve fazîletinden istifâde etmek zarûrîdir. Bu da ihtilâf-ı ümmetin, rahmet-i vâsia olmasının berekât-ı âsârındandır.

TERCEME-İ HALLER :

Burada iki terceme-i halden bahsedeceğiz : Abdullâh İbn-i Mes'ûd ile Sûbân *radiya'llāhu anhümâ*.

ABDULLÂH İBN-İ MES'UD *radiya'llāhu anh*, İmâm-ı Rabbânî Ebû Abdurrâhmân-ı Hüzeliyy-i Kûfî'dir. Kudemâ-yı Sahâbe'den olup Hazret-i Ömer'den evvel müslüman olmuş idi. İslâma gelenlerin altıncısı olduğu hakkında da rivâyet vardır. Sahâbiyattan olan vâlidesi "*Ümmü Abd*" e nisbetle "*İbn-i Ümmü Abd*" denmekle ma'rûftur.

İbn-i Mes'ûd Hazretleri İslâm olduktan sonra Hizmet-i Nebevîye girmiş, Bedir gazâsından başlayarak bütün meşâhidde Resûl-i Ekrem'in maiyyet-i seniyyelerinden ayrılmamıştı. Sefer ve hazârda dâimâ sohbet-i Seniyyede bulunmak berekâtiyle fıkıhta, kırâat-i Kur'ân'da en yüksek pâyeyi ihrâz etmişti. Zabt-ı elfâza son derece ihtimâm eder, rivâyette şiddet iltizâm eylerdi. Tilmizlerini de elfâz-ı nusûsun zabtında tehâvünden her zaman men' eylerdi.

Abdullâh İbn-i Mes'ûd doğrudan doğruya fem-i Saâdet'ten yetmiş sûre-i şerîfe hıfzetmiştir. Resûl-i Ekrem, İbn-i Mes'ûd'un hıfz ve kırâat husûsunda bu hazâkat ve ihtimâmını her zaman takdîr ve tahsîn ederek : "*Her kim yeni nâzil olduğu gibi Kur'ân okumağa muhabbet ederse Kur'ân'ı, İbn-i Ümmü Abd'in kırâati üzere okusun*" buyururdu[2]. Abdurrahmân İbn-i Yezîd-i Nahâî demiştir ki :

---

[1] *Aynî:* (C. 3, S. 606)

[2] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : من احب ان يقرأ القرآن غضاً كما انزل فليقرأه على قراءة ابن ام عبد [تذكرة الحفاظ]

Biz bir kerre Huzeyfe *radiya'llāhu anh*'in yanına gidip: "*Ashâb-ı Kirâm içinde hidâyet ve hüsn-i sîret cihetiyle Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'e en benzeyen zâtı haber verir misiniz? Biz, Kitâb ve Sünnet'i onun lisânından işitelim, ondan hıfzedelim*" demiştik. Huzeyfe Hazretleri cevâben: "*Bu güzîde evsâfı hâiz olan zât, İbn-i Mes'ûd'dur. İbn-i Mes'ûd, bütün Ashâbın mahfûzât-ı ilmiyyesini bilir. O, Ashâb-ı Nebî'nin mertebece Allāhu Teâlâ'ya en yakın olan mubârek bir sîmâsıdır*" demiştir.

Süfyân-ı Sevrî de Ebû İshak vâsıtasiyle Hârise İbn-i Mudarrab'dan şöyle rivâyet etmiştir. Hârise demiştir ki: Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh* Ammâr İbn-i Yâsir ile İbn-i Mes'ûd'u Kûfe'ye göndermişti. Kûfe'ye geldiklerinde bize Halîfenin bir menşûru okundu. Onda: "*Size Ammâr İbn-i Yâsir'i emîr, Abdullāh İbn-i Mes'ûd'u muallim ve vezîr gönderiyorum. Bunlar Ashâb-ı Muhammed salla'llāhu aleyhi ve sellem'in ehl-i Bedir'den iki necîb sîmâsıdır. Bunlara iktidâ ediniz, emirlerini kabûl ediniz. Bilhassa İbn-i Mes'ûd hakkında sizi ben, nefsime tercîh ettim*" denilmişti. Bir kerre de Ömer *radiya'llāhu anh* ayakta bulunan İbn-i Mes'ûd Hazretlerinin endâmına bakarak: İşte içi ilim dolu bir dağarcık[1] demiştir. İbn-i Mes'ûd *radiya'llahu anh*'in ufak tefek yapılı hafif bir vücûde mâlik olmakla berâber yüksek dehâ-yı ilmîsi düşünülünce, Ömer İbn-i Hattâb'ın bu teşbîhindeki belâğat ve isâbeti iyice anlaşılır.

İbn-i Mes'ûd'un, sâha-i mahfûzâtı bu kadar geniş olduğu halde hadîs rivâyetinde iklâl ve imsâk eylerdi. Bu da ahâdîs-i şerîfenin elfâzında son derece müteverri' olmasından ileri geliyordu. Ebû Amr-i Şeybânî demiştir ki: Bir sene kadar İbn-i Mes'ûd'un meclis-i irfânında bulundum. Bir lüzum ve zarûret hissetmedikce: "*Kāle Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem*" dediğini işitmedim. Fakat bir ihtiyac üzerine: *Kāle Resûlu'llāh salla'llāhu aleyhi ve sellem*" deyince vücûdünü bir titreme istilâ ederdi. Ve: "قال هكذا او نحو ذا اوقريب من ذا = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem böyle veyâhut bunun gibi, yâhut buna yakın buyurdu*" der idi. Nasıl ki İbn-i Mes'ûd Hazretlerinin bu de'b-i âlîleri, gerek kendi telâmîzi ve gerek sâir zevât-ı muhaddisîn için zamânımıza kadar ittibâ edilen bir sünnet-i ilmiyye olmuştur.

İbn-i Şihâb, İbn-i Mes'ûd'un, Abdullāh İbn-i Abdullāh'a[2] şöyle vasıyyet ettiğini rivâyet etmiştir: "*Yâ Abda'llāh bir ce-*

---

[1] وقد نظره عمر مرة الى ابن مسعود و قد قام فقال كنيف ملیٔ علماً.

[2] **Tâbiî ricâli arasında Abdullāh İbn-i Abdullāh adlı bir hayli râvîler**

miyet efrâdının akılları ermiyeceği müşkil bir hadîsi onlara rivâyet edersen muhakkak o hadîs onlardan bâzıları için fitneyi, dalâleti mûcib olur" demiş ve herkese akıl ve idrâki derecesinde hitâb edilmesini ta'lîm buyurmuştur. Ebu'l-Ahves de Abdullāh İbn-i Mes'ûd'un : "*Kişiye günâh olarak her işittiğini rivâyet etmesi kifâyet eder*[1]" dediğini rivâyet etmiştir.

İbn-i Mes'ûd Hazretleri hadîs rivâyetinde son derece ihtiyatkâr oldukları için kendilerinden sekiz yüz kırk hadîs rivâyet edilmiştir. Bunlardan altmış dördünü Buhârî ile Müslim müttefikan, yirmi bir hadîsini Buhârî, otuz beş hadîsini de Müslim münferiden rivâyet etmişlerdir. Sahâbe'den bir hayli zevât ve kibâr-ı Tâbiînden Alkame, Esved, Mesrûk, Kays İbn-i Ebî Hâzim gibi birçok mühim sîmâlar hadîs rivâyet etmişler ve fetâvâ-yı İbn-i Mes'ûd'u hıfz ve nakleylemişlerdir. Sonra Nehâî âilesinin bir necl-i necîbi olan ve Irak fıkhının bir mesned-i mühimmi bulunan İbrâhim İbn-i Yezîd-i Nehâî Hazretleri bunlardan ahzettiği ahâdîs ve ahkâmı Hammâd İbn-i Ebî Süleymân'a nakil ve rivâyetle ondan da Ebû Hanîfe Hazretleri ahzederek Irak meslek-i fıkhîsi meydana gelmiştir. Bu meslek-i fıkhî, bir taraftan Hazret-i Alî'nin kazâyâ ve fetâvâsı ile Kādî Şüreyh'in hükümlerine müstenid olmakla berâber daha ziyâde İbn-i Mes'ûd'un fetâvâ ve merviyyâtına müntehî olmaktadır. Hicaz meslek-i fıkhîsi de Hazret-i Ömer'in kazâyâsına, Hazret-i Âişe, Abdullāh İbn-i Ömer, Abdullāh İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm*'ün merviyyât ve fetâvâsına istinâd etmiştir.

İbn-i Mes'ûd'un tilmizleri Ashâb-ı Kirâm'dan hiç birisini büyük üstâdlarına tafdîl etmezlerdi. Alkame, Mesrûk'a : "*Ashâb arasında fıkıhda Abdullāh İbn-i Mes'ûd'dan kuvvetli bir kimse yoktur*" derdi. İmâm Ebû Hanîfe de Evzâî'ye şöyle demiştir : "*İbrâhîm-i Nehâî, Sâlim İbn-i Abdullāh'dan efdaldir. Eğer müsâhabe-i seniyye berekâtı olmasaydı, ben derdim ki, Alkame de Abdullāh İbn-i Ömer'den efdaldir*".

Hammâd İbn-i Ebî Süleymân'ın rivâyetine göre, İbn-i Mes'ûd'un tilmizlerine âtîdeki vesâyâsı da ulûm-u İslâmiyyede tu-

---

vardır. Bunlardan hangisi İbn-i Mes'ûd'un vasiyyetkerdesi olduğunu kestiremedik. K. M.

[1] كفى بالمرء اثما ان يحدث بكل ما سمع [رواه ابوالاحوص عن ابن مسعود]

tulacak en doğru nehc-i ilmîyi irâe etmektedir. Büyük üstâd-ı Sahâbî buyurmuştur ki : İhvânım! İlim ortadan kalkmadan ilim tahsîline ihtimâm ediniz. İlmin ortadan kalkması tabiî ehl-i ilmin mevti iledir. Sizden hiç biriniz kendisine ne zaman mürâcaat edileceğini tâyin edemez. Fakat yakında bir sınıf insanlarla karşılaşırsınız ki, onlar sizi Kitâbu'llâh'a dâvet ettiklerini iddiâ ederler. Halbuki bu ehl-i bid'at, Kitâbu'llâh'ı arkalarına attıklarını farketmezler. Böyle dalâlet zamânında ilmin sâye-i irşâdına sığınmanızı tavsiye ederim. Bid'at iltizâm etmekten, kelâmî tekellüften, felsefî teammuktan sakınınız. Dînimizin safvet-i asliyyesini muhâfazaya çalışınız. Abdurrahmân İbn-i Yezîd'in rivâyet ettiği : (الاقتصاد فى السنة افضل من الاجتهاد فى البدعة) cümle-i hakîmâneleri de bu cümledendir.

Saîd İbn-i Cübeyr tarîkıyle Ebü'd-Derdâ' *radiya'llâhu anh*'ten gelen bir rivâyetten de İbn-i Mes'ûd'un yüksek bir hatîb olduğunu öğreniyoruz. Ebü'd-Derdâ' Hazretleri demiştir ki : Bir kere Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* kısa bir hutbe îrâd etti. Sonra : Yâ Ebâ Bekr! Kalk bir hutbe de sen söyle, buyurdu. Ebû Bekr de kalktı ve Resûl-i Ekrem'in hutbesinden kısa bir hutbe söyledi. Sonra Resûl-i Ekrem, Hazret-i Ömer'e : Kalk yâ Ömer! Bir hutbe de sen söyle buyurdu. Hazret-i Ömer de Ebû Bekr'den kısa bir nutuk söyledi. Resûl-i Zî-şân başkalarına da bu sûretle emredip en sonra : Yâ İbn-i Ümmü Abd, şimdi sen söyle buyurunca, İbn-i Mes'ûd hemen ayağa kalkıp Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ ettikten sonra : "*Ey nâs! Allâhu Teâlâ rabbimizdir, dîn-i İslâm, azîz dînimizdir*, (eliyle Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e işâret ederek) *şu zât-ı âlî de Peygamberimiz'dir. Allâh'ın ve Resûlullâh'ın bizim için beğenip seçtiği her haberi, biz de beğendik, râzı olduk*" demiş, ve "*Es-Selâmü aleyküm*" cümle-i duâiyyesiyle huzzârı selâmlıyarak nutkuna nihâyet vermiştir. Bunun üzerine Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*: "*İbn-i Ümmü Abd isâbet etmiştir, İbn-i Ümmü Abd doğru söylemiştir*" buyurmuştur.

İbn-i Mes'ûd'un buraya kadar kıymetli siyret-i seniyyelerinden çoğunu *Tezkiretü'l-Huffâz*'ından terceme ettiğimiz Hâfız Zeheb diyor ki : İbn-i Mes'ûd'un terceme-i hâli bir cildin nısfını dolduracak kadar çoktur. O, Sahâbe ulularından bir ilim hazînesidir, imâm-ı Hüdâ'dır. Her imâm onun fetvâsını ahzetmiştir. Ebû Nuaym, İbn-i Mes'ûd'un Medîne'de Hicret'in otuz üçüncü yılında altmış küsûr yaşında vefât ettiğini rivâyet etmiştir (رحمة الله عليه رحمة واسعة).

Ebû Abdullâh Sûbân *radiya'llâhu anh*, Peygamber Efendimiz'in mevâlîsinden âzadlı bir kölesi idi. An-asıl Yemen'deki Hımyer kabîlesindendir. Seferde ve hazarda Resûl-i Ekrem'in hizmetlerinden bir ân bile ayrılmamıştı. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in vefâtından sonra Şam'a hicret etmiş, sonra Mısır'da, daha sonra Hımıs'ta ihtiyâr-ı ikâmet edip Hicret-i Seniyye'nin elli dört veya elli altıncı yılında vefât etmiştir. Mısır'ın fethinde bulunmuştur. Kütüb-ü Sitte sâhiblerinin Sûbân'dan rivâyetleri vardır. Bu rivâyetler yüz yirmi yedi hadîse bâliğ olmuştur. (*Hulâsa:* 50).

585 . عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : كَانَ صَلَاةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً يَعْنِي بِاللَّيْلِ .

TERCEMESİ

Abdullâh İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ*'dan :

"Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in namazı on üç rek'at idi" dediği rivâyet edilmiştir. İbn-i Abbâs (Bu namaz ile) gece namazı kasdetmiştir[1].

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu İbn-i Abbâs hadîsi, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in gece namazına dâir rivâyetlerin en meşhurudur. Uzun ve kısa metinlerle *Buhârî*'nin müteaddid bablarında zikredilmiştir. Müslim ve sünen-i erbea sâhibleri de şöhretle rivâyet etmişlerdir. Buhârî'nin vuzû' ve salât-ı vitir bahislerindeki metinleri daha mufassaldır. Biribirinin tamâmiyle aynı olan bu metinler buradaki rivâyeti îzâh eder mâhiyettedir. (141) numara ile tercemesi geçmiş olan bu rivâyette hulâsaten İbn-i Abbâs demiştir ki : "*Bir gece, teyzem, Ümmü'l-Mü'minîn Meymûne radiya'llâhu anhâ'nın yanında kalmıştım. Resûl-i Ekrem teheccüde kalktığında abdest alıp iki rek'at namaz kıldı. Sonra yine iki rek'at, yine iki rek'at, yine iki rek'at, yine iki rek'at, yine iki rek'at kıldı.* (En) *sonra*

[1] (İbn-i Abbâs, bu namaz ile gece namazını kasdetmiştir) diyen, İbn-i Abbâs'ın râvîsi Ebû Cemre Nâsır'dır.

bir rek'at kıldı. Sonra müezzin, sabah namazına dâvet edinceye kadar uzandı. Sonra da hafif iki rek'at kılıp sabah namazına çıktı".

En sonra kıldıkları iki rek'at namaz, sabah namazının sünneti idi. Bu iki rek'at hesab hârici kalmak üzere, fakat vitir namazı dâhil-i hesâb edilerek on üç rek'at kılmış oluyordu. Çünkü İbn-i Abbâs'ın bu rivâyetinde ikişer rek'at altı defa tekrâr edilmiş, en sonra da bir rek'at vitir kıldığı bildirilmiştir. Sonra bu on üç adedi gerek Buhârî'nin daavât bahsindeki rivâyetinde, gerek Müslim'in: «فتكاملت صلاة ثلاث عشرة ركعة» = *Bu sûretle Resûl aleyhi's-selâm'ın gece namazı on üç rek'at olarak tekâmül etti,* (tamamlandı)" ziyâde-i rivâyetinde tasrîh edilmiştir.

Bu münâsebetle Tahâvî demiştir ki : Resûl-i Ekrem'in gece namazı hakkında İbn-i Abbâs'tan rivâyât-ı muhtelife ile ahâdîs-i kesîre gelmiştir. Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan da bu babda birçok rivâyetler vardır. Bu hadîslerin medlûlleri bir araya toplanınca Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kıldığı vitir namazının aded-i rekeâtının üç olduğu sarâhaten ma'lûm olur.

586 . عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً. مِنْهَا الْوِتْرُ وَرَكْعَتَا الْفَجْرِ.

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Hazret-i Âişe demiştir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* gecenin (Bir kısmında) on üç rek'at namaz kılardı. Vitir namazı ile sabah namazının iki rek'at (Sünnet) i de bu sayıdan ma'dûd idi.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî gerek bu hadîsi ve gerek tercemesi bundan evvel geçen İbn-i Abbâs hadîsini Resûl-i Ekrem'in gece namazının aded-i

rekeâtına dâir açtığı bir bâbında zikretmiştir. Bu hadîsi Buhârî "*Kāsım İbn-i Muhammed*" vâsıtasiyle Hazret-i Âişe'den tahrîc eylemiştir. Buhârî'nin bu bâba mensûb ve Mesrûk tarîkıyle rivâyet ettiği diğer bir hadîsi daha vardır ki, bu hadîsinde Hazret-i Âişe, kendisinden Resûl-i Ekrem'in gece namazı sorulduğunda: «سبع وتسع واحدى عشرة ركعة سوى ركعتى الفجر = *Sabah namazının iki rek'at sünnetinden başka (gâh) yedi, (gâh) dokuz, (gâh) on bir rek'at kılardı*» diye cevâb vermiştir.

Hazret-i Âişe'nin bu sonraki hadîsinde Resûl-i Ekrem'in gece namazını dokuz ve hattâ yedi rek'at de kıldıkları tasrîh edilmiştir. Nesâî'nin yine Âişe-i Sıddîka'dan bir rivâyetinde daha ziyâde bir vuzuhla Sıddîka-i müşârün-ileyhânın: "*Resûl-i Ekrem, gece namazını dokuz rek'at kılardı. Fakat ziyâde yaşlandıklarında yedi rek'at kılar oldular*" dediği bildirilmiştir[1].

Mevzûu bahsimiz olan ve Kāsım İbn-i Muhammed vâsıtasiyle Hazret-i Âişe'ye müntehî olan on üç rivâyetiyle Mesruk tarîkıyle gelen on bir, dokuz, yedi, rivâyeti arasında bir teâruz görülmemelidir. Kāsım'ın Hazret-i Âişe'den on üç rek'at rivâyeti, Resûl-i Ekrem'in ekser ahvâlde kıldıkları gece namazına âiddir. Mesrûk rivâyetinde ise, Hazret-i Âişe, Resûl-i Ekrem'in muhtelif zamanlarda gâh yedi, gâh dokuz, gâh on bir kıldıklarını bildirmiştir. Bunu, Neseî'nin, Resûl-i Ekrem ziyâde yaşlandıklarında yedi rek'at kılar olduklarına dâir rivâyetinden de anlamıştık.

BİR SUÂL: Buhârî, sabah namazında kırâate dâir olan bir bâbında Hazret-i Âişe'nin: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem gece on üç rek'at namaz kılardı. Bundan sonra sabah namazına çağırıldığını işitince hafîf iki rek'at daha kılardı*[2]" dediğini İmâm-ı Mâlik tarîkıyle rivâyet etmiştir. Bu rivâyet, İmâm-ı Mâlik'in *Muvatta*'ında da ayni sûretle tahrîc edilmiştir. Bu hesabca gece namazı on beş rek'at oluyor. Bu ise, Kāsım rivâyetine muhâlif bulunuyor.

CEVÂB: Buhârî'nin, İmâm-ı Mâlik tarîkıyle gelen ve *Muvatta*'da da tahrîc edilen rivâyetinde Hazret-i Âişe, bu on üç rek'ate

---

[1] عن عائشة رضى الله عنها: ان النبى صلى الله عليه وسلم يصلى تسعا. فلما اسن صلى سبعا [رواه النسائى]

[2] عن عائشة رضى الله عنها قالت: كان النبى صلى الله عليه وسلم يصلى بالليل ثلاثة عشرة ركعة. ثم يصلى اذا سمع النداء بالصبح ركمتين خفيفتين [رواه البخارى فى باب ما نقرأ فى ركعتى الفجر]

yatsı namazının son sünnetini de idhâl ederek haber vermiş oluyor. Bu iki rek'at yatsının son sünneti çıkarılınca on bir rek'at kalır, ve sabah namazının iki rek'at sünneti ile berâber on üç rek'at olur ve diğer rivâyetlerle aralarında münâfât kalmamış bulunur.

Bir suâl daha : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Ramazân-ı şerîfteki gece namazına dâir olan bir bâbında Buhârî'nin, tercemesi (592) numara ile gelecek olan bir rivâyetinde Ebû Seleme'nin, Hazret-i Âişe'den, Resûl-i Ekrem'in Ramazan'daki gece namazının kemmiyyet ve keyfiyyetini sorduğunda Sıddîka-i müşârün-ileyhânın şöyle cevâb verdiğini öğreniyoruz : "Resûl-i Ekrem, ne Ramazan'da ve ne de Ramazan'dan başka gecelerde on bir rek'at üzerine ziyâde etmiş değildir. (İbtidâ) dört rek'at kılardı. (Öyle ki) : sen, o namazın güzelliğinden ve uzunluğundan sorma, (O, tasvîr ve beyâna sığmaz). Sonra dört rek'at daha kılardı. Bunun da hüsnünden ve (İstiğrak ilham eden) uzunluğundan sorma. En sonra da üç rek'at kılardı. (Bir kerre) Yâ Resûla'llāh! Vitir namazından önce uyur musun? diye sordum. Cevâb verip : "*Yâ Âişe! Benim iki gözüm uyur, fakat kalbim uyumaz*" buyurdu[1]. "Hazret-i Âişe'nin bu hadîsini diğer Kütüb-ü Sitte sâhibleri de böylece tahrîc etmişlerdir. Şu halde Hazret-i Âişe'nin, Ebû Seleme tarîkıyle gelen bu hadîsi de on üç rivâyetine münâfî değil midir?

Cevâb : Münâfî değildir. Çünkü Hazret-i Âişe bu hadîsinde sabah namazının iki rek'at sünnetinden bahsetmemiştir. Ya unutmuş da bahsetmemiştir. Yâhut sabah namazının sünnetini bu rivâyetinde hesâba koymağa lüzum görmemiştir.

Resûl-i Ekrem'in gece namazının aded-i rekeâtına dâir Hazret-i Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın bu müteaddid ve fakat zâhiren muhtelif görünen bu rivâyetlerini, böyle suâl, cevâb tarzında mehâretle te'lîf eden şârihi allâme Bedreddîn Aynî, bundan sonra eimme-i muhaddisînin Hazret-i Âişe rivâyetleri hakkındaki mütâlealarını bildiriyor:

---

[1] عن ابى سلمة بن عبد الرحمن انه سأل عائشة رضى الله عنها كيف كانت صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم فى رمضان ؟ فقالت: ماكان يزيد فى رمضان ولا فى غيرها على احدى عشرة ركعة. يصلى اربعا فلا تسأل عن حسنهن وطولهن. ثم يصلى اربعا فلا تسأل عن حسنهن وطولهن. ثم يصلى ثلاثا قالت: فقلت يا رسول الله! أتنام قبل ان توتر ؟ فقال يا عائشة ! ان عينى تنامان ولا ينام قلبى [اخرجه البخارى وغيره]

Kurtubî demiştir ki: Resûl-i Ekrem'in gece namazının aded-i rekeâtına dâir Hazret-i Âişe'den gelen rivâyetler ulemâdan çoğunu işkâl etmiş ve bunlardan bâzıları Âişe hadîsinin ıztırâbına hükmetmişlerdir. Fakat Hazret-i Âişe, Peygamber *aleyhi's-selâm*'ın yalnız bir zamandaki namazından haber vermiş ve kendisinden yalnız bir râvî rivâyet etmiş değildir ki, Hazret-i Âişe hadîsinde ıztırab bulunsun. Hazret-i Âişe'den müteaddid râvîler, ayrı ayrı zamanlara âid vâkıât-ı salâtı rivâyet etmiş bulunduklarından ıztırab ile ithâm etmek muvâfık değildir[1].

İbn-i Abdilber de şöyle demiştir : Ehl-i ilim Âişe *radiya'llâhu anhâ*'nın hac, rıdâ', Resûl *aleyhi's-selâm*'ın gece namazı, misâfirin kasr-ı salâtı hakkındaki hadîslerini muztarib addederler. Hiç şübhesiz ki, bu hadîslerin râvîleri bu haberleri Âişe-i Sıddîka'dan hıfzetmişlerdir. Hazret-i Âişe de öyle zannediyorum ki, müteaddid zamanlardaki ve başka başka ahvâlin taht-ı te'sîrinde olarak kılınan vâkıât-ı salâtı haber vermiştir.

İbn-i Kayyim-i Cevziyye *Zâdü'l-Meâd*'da diyor ki : Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in gece namazı hakkında İbn-i Abbâs ve Âişe *radiya'llâhu anhüm*'den gelen rivâyetler, on bir ve on üç olmak üzere muhteliftir. On bir rek'at, hakkında ittifak vardır. İhtilâf, son iki rek'ate âiddir. Bu iki rek'at sabah namazının sünneti midir, yoksa gece namazı cümlesinden mi mâduddur? Her iki sûrette de netîce birdir. Resûl-i Ekrem'in her gün kıldıkları namazın adedi üzerinde müessir değildir. Şöyle ki: Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in farz, sünnet-i Râtibe, gece namazı olmak üzere gece ve gündüz kıldıkları yevmî namazın aded-i rekeâtı kırktır. Resûl-i Ekrem bütün hayâtınca yevmî bu kırk rek'at namazı muhâfaza buyurmuştur ki : On yedi rek'at farz, on veyâhut on iki rek'at râtibe, on bir veyâhut on üç rek'at teheccüd namazıdır. Resûl-i Ekrem'in bu kırk rek'at namaz üzerine ziyâde olarak kıldığı bâzı namazlar daha vardır ki, bunlar gayr-i Râtibdir, sünnet-i avârızdır. Salât-ı fetih, salât-ı duhâ, tahiyyetü'l-mescid, bir dostunu ziyâretinde kıldığı namaz ve emsâli.

---

[1] Hadîs-i muztarib, bir râvî tarafından vücûh-i muhtelife ile rivâyet edilen hadîstir. Iztırab, hadîsin sıhhatinde, hüsnünde müessir olan hüsn-i zabtı, râvînin hâiz olmadığını ifâde ettiğinden hadîse za'f îrâs eder. Iztırab bâzan metinde, bâzı def'a da senedde, bâzı da hem metinde, hem de senedde bulunur (*Tedrîb-i râvî*).

İbnü'l-Kayyim, Resûl-i Ekrem'in gece namazı hakkındaki Hazret-i Âişe ve İbn-i Abbâs hadîslerindeki zâhirî mübâyenetin amelî sûret-i hallini gösterdikten sonra en müşfik bir mürşid sıfatiyle şöyle öğüd veriyor : Her mü'mîn, hayâtının son demine kadar bu namazlara devâm ve muvâzabet eylemelidir. Bir hâne sâhibinin gece, gündüz kırk def'a kapısını çalan bir kimseye icâbet etmekteki derece-i isti'câli ve kapısını açmakta âzamî müsâraati tasavvur olunsun. Sonra da her hâl ü kârda muînimiz, zahîrimiz olan Rabbimiz'in hadsiz, hisabsız lûtuf ve inâyeti düşünülsün. Rabbimiz'in duâlarımıza icâbet buyurmamasına, bizi der-gâh-ı ulûhiyyetinden me'yûs çevirmesine ihtimâl verilir mi?

Şeyh Sâ'dî de bu hakîkati şu belîğ beytiyle terennüm etmiştir:

دوبامداد کر آید کسی بخدمت شاه   سه‌وم هرآیینه دروی کند بلطف نکاه

Ma'nâsı şöyledir : Bir kimse iki sabah Padişâh'ın hizmetine gelirse, üçüncü sabah Padişâh'ın o hâdime lûtf ile nazar edip ihsân ve iltifât edeceği muhakkaktır.

GECE NAMAZINA DÂİR SÂİR TURUK-U RİVÂYÂT :

Resûl-i Ekrem'in gece namazının gerek kemmiyyet ve gerek keyfiyyeti hakkındaki haberler Hazret-i Âişe ile İbn-i Abbâs'dan başka daha on dört Sahâbî'den gelmektedir. Ve şunlardır : Enes İbn-i Mâlik, Câbir, Haccâc İbn-i Amr, Huzeyfe, Zeyd İbn-i Hâlid, Safvân, Abdullāh İbn-i Ömer, Alî İbn-i Ebî Tâlib, Fâdıl İbn-i Abbâs, Muâviye İbn-i Hakem, Ebû Eyyûb-ü Ensârî, Habbâb, Ümmü Seleme, bir de ismi ma'lûm olmıyan bir Sahâbî *radiya'llāhu anhüm*. Şârihi allâme Aynî bunların hepsini metinleriyle, senedleriyle, muharricleriyle berâber "*Umdetü'l-Kārî*" de zikretmiştir.

Bu rivâyetlerin ifâde ettiği kemmiyyetler tabiî biribirinden farklıdır. Meselâ Taberânî Ebû Eyyûb-i Ensârî'den rivâyetle her iki rek'atte selâm vermek üzere Resûl-i Ekrem'in dört rek'at teheccüd kıldıklarını haber verdiği halde Ahmed İbn-i Hanbel Hazret-i Alî'den, ferâiz hâric olmak üzere, on altı rek'at kıldıklarını rivâyet etmiştir. Abdullāh İbn-i Mübârek'in mürselen bir rivâyetinden de on yedi kıldıklarını öğreniyoruz, Huzeyfe ise : Bir gece Resûlullāh'ın yanında teheccüd namazı kıldım. Yedi rek'atte seb'-i

tıvâli okudu, diyor. Enes İbn-i Mâlik sekiz, Safvân on bir rek'at bildirmiştir. Bu rivâyetler Resûl-i Ekrem Efendimiz'in ayrı ayrı zamanlarda kıldıkları teheccüd namazlarına âiddir. Her Sahâbî kendi gördüğünü, bildiğini haber verdiği için aralarında bir fark bulunması pek tabîîdir.

TERÂVÎH NAMAZI

ASR-I SAÂDETTE TERÂVÎH :

Ramazân-ı şerîfe mahsus olan terâvih namazı da bir gece namazıdır. Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* tarafından bu gece ibâdetine "*Kıyâm-ı Ramazan = Ramazan namazı*" unvânı bahşedilmiştir[1]. Bu siyret-i seniyyeye tebaiyyetle mezheb-i Hanefî'nin erkân-ı erbeasından bir rükn-i mühimmi sayılan, "*Hidâye*" metninde terâvih bahsine : "*Ramazan namazı hakkında fasıl*" unvâniyle başlanmıştır. Bir de Resûl-i Ekrem Efendimiz'in Ramazan namazının her dört rek'atinde bir müddet istirâhat buyurduklarını rivâyet eden İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhumâ*, bu âdet-i Nebeviyye'nin terâvih namazındaki terevvüh ve istirâhatin aslı ve müstened-i aleyhi olduğunu da haber vermiş olmasına nazaran bu çok sevimli ve neş'eli ibâdetimizin, en ziyâde şöhret-şiâr olduğu (Terâvîh namazı) unvânı ile de tâ sadr-ı İslâmdanberi yâd olunageldiğini anlıyoruz[2].

Terâvih namazının cemâatle kılınması, rek'atlerinin muayyen bulunması, hatim sünnetini hâiz olması gibi husûsiyyetleri bulunduğundan gerek hadîs, gerek fıkıh kitablarında bu namaz, mesnûn olan diğer gece namazlarından ayrılarak "*Kitâbü's-Savm*" in bir lâhikası hâlinde ve husûsî bir babda zikredilmiştir. Bizim için de terâvihten Kitâbü's-Savm'da bahsetmek îcâb ederdi. Fakat biraz hadîs ile meşgul bulunan bâzı kimselerin İbn-i Abbâs ile Hazret-i Âişe'nin bu hadîslerine ve bilhassa Sıddîka-i müşârün-ileyhâ'nın tercemesi

---

[1] عن ابي هريرة رضى الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه و سلم قال: من قام رمضان ايمانا و احتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه [رواه الشيخان واصحاب السنن الاربعة والطحاوى و غيرهم]

[2] قال ابن عباس رضى الله عنهما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلى التراويح فى غير جماعة عشرين ركعة والوتر. وكان يتروح فيها بين كل اربع ركعات ساعة ثم يقوم يصلى ما كتب. فهذا هوالاصل فى تروح الامام فى صلاة التراويح [كشف الغمه للشعرانى: ج ١ ، ص ٩٥]

(592) numara ile gelecek olan diğer bir hadîsine bakarak Resûl-i Ekrem sekiz rek'atten ziyâde terâvih namazı kılmamıştır. Bundan fazlası matlûbu şâri' değildir, dedikleri duyulduğundan Resûl-i Ekrem'in salât-ı leylî hakkında îzâhât verdiğimiz şu sırada terâvih namazının şer'î vaziyyeti, cemâatle keyfiyyet-i edâsı ve aded-i rekeâtı hakkındaki âsâr-ı şerîfeyi bildirmeyi de muvâfık bulduk.

TERÂVÎH NAMAZININ ŞER'Î VAZ'İYYETİ:

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bu namazı îmânın bir şûbesi addetmiş olmaları sûretinde hulâsa edilebilir. Resûl-i Ekrem, Ramazan namazını birkaç gece müstesnâ olmak üzere münferiden kılmağa devâm buyurdukları gibi Ashâbını da: Her kim Ramazan'da terâvîh namazının hak olduğuna inanarak ve riyâ karıştırmıyarak Allah rızâsı için kılarsa, onun geçmiş günahları bağışlanır; diye teşvîk buyururlardı. Bu hadîsi, Buhârî "*Nâfile olan terâvih namazını kılmak îmândandır*" unvâniyle açtığı bir bâbında zikretmiştir. Terâvih namazı kılmak îmandan bir şûbe addedildiği için İmâm-ı Ebû Hanîfe: "*Terâvih, sünnet-i müekkededir*" buyurmuştur.

ASR-I SAÂDET'TE KILINAN TERÂVÎH NAMAZI VE BU BÂBDAKİ RİVÂYÂT-I SAHÎHA :

1) Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llâhu anh*'den Buhârî'nin rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*[1] Ramazan'da Mescid-i Saâdet'te i'tikâf için hasırdan bir hücre ittihâz etmişti. Ramazân-ı şerîfin aşr-ı ahîrinde birkaç gece buradan çıkıp cemâatle hem farz ve hem de terâvîh namazı kılmıştı. Ahîren cemâatin tehâcümünü görünce bir gece, yalnız yatsı namazını kıldırıp, bu hasır odasına çekilmiş, terâvih için çıkmamıştır. Resûl-i Ekrem'in höcresinde sesi duyulmayınca uyudu zannedilerek uyansın ve çıksın diye bâzı Ashâb öksürmeğe başladı. Resûl-i Ekrem çıkıp intizâr eden cemâate hitâb ederek buyurmuştur ki : Cemâatle terâvih namazı kılmak husûsunda sizde gördüğüm bu arzu ve iştiyâk dâimîdir. Fakat böyle cemâat hâlinde bu ibâdete devâm ederken terâvihin farz

[1] عن زيد بن ثابت رضى الله عنه ان النبى صلى الله عليه وسلم اتخذ حجرة فى المسجد من حصير فصلى فيها ليالى حتى اجتمع عليه ناس. ثم فقدوا صوته ليلة وظنوا انه قد نام فجعل يتنحنح ليخرج اليهم . فقال: مازال بكم الذى رأيت من صنيعكم حتى خشيت ان يكتب عليكم. ولو كتب عليكم ما قمتم به . فصلوا ايها الناس! فى بيوتكم. فان افضل صلاة المرأ فى بيته الا المكتوبة [رواه الشيخان]

kılınmasından ve farz kılındıktan sonra hepinizin an-cemâatin edâsına muktedîr olamamanızdan korkarım. Ey nâs! Bu namazı evinizde kılınız. Farz namazlardan başka sünnet ve nâfile namazları kişinin evinde kılması daha fazîletlidir.

Câbir İbn-i Abdi'llāh *radiya'llāhu anh*'ten Müslim'in rivâyetine göre Hazret-i Câbir, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu demiştir : Sizin biriniz farz namazı mescidinde kıldıkta (dönüp evine gelerek sünnet, müstehab, kazâ namazlarını evinde kılmak sûretiyle) evini de namazın feyz ve bereketinden nasîbedâr kılsın. Cenâb-ı Hak onun namazından, evinde feyz ü bereket yaratır[1].

2) Buhârî'nin Hazret-i Âişe'den rivâyetine göre[2] Resûl-i Ekrem Efendimiz'in böyle cemâatle terâvih namazı kılması iki yâhut üç geceye münhasırdır. Hazret-i Âişe demiştir ki : Bir Ramazan gecesi Resûl-i Ekrem, Mescid-i Saâdet'te terâvih namazı kıldı. Ashâb-ı Kirâm da kendisine iktidâ edip kıldılar. Ferdâsı gece de böyle cemâatle kıldılar. Halk çoğaldı. Üçüncü veyâhut dördüncü gece yine toplanmışlardır. Fakat Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* o gece terâvihe çıkmadı. Sabahleyin çıkıp namazdan sonra : "*Ey nâs! Sizin cemâatle Ramazan namazı kılmağa olan şedîd arzu ve iştiyâkınızı görüyorum. Benim için de namaza çıkmağa hiç bir mâni' yoktu. Yalnız böyle aşırı bir iştiyâk ile devâm edilerek üzerinize farz kılınmasından, sizin de edâsına muktedir olamamanızdan endîşe ettim*" buyurdu. Hazret-i Âişe bu namaz hâdisesi Ramazan'da vuku' bulmuştu, demiştir.

3) Müslim'in Urve tarîkıyle Hazret-i Âişe'den rivâyetinde daha fazla tafsîlât vardır[3]. Bu rivâyete göre, Hazret-i Âişe demiş-

---

1 عن جابر رضى الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: اذا قضى احدكم الصلاة فى مسجده فليجعل لبيته نصيبا من صلاته. فان الله جاعل فى بيته من صلاته خيراً [رواه مسلم]

2 عن عائشة ام المؤمنين رضى الله عنها: ان رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى ذات ليلة فى المسجد. فصلى بصلاته ناس. ثم صلى من القابلة فكثر الناس. ثم اجتمعوا من الليلة الثالثة او الرابعة فلم يخرج اليهم رسول الله صلى الله عليه وسلم. فلما اصبح قال: قد رأيت الذى صنعتم ولم يمنعنى من الخروج اليكم. الا انى خشيت ان تفرض عليكم. وذلك فى رمضان [رواه البخارى]

3 عن عروة بن الزبير ان عائشة رضى الله عنها اخبرته ان رسول الله صلى الله عليه وسلم خرج من جوف الليل، فصلى فى المسجد، فصلى رجال بصلاته. فاصبح الناس يتحدثون بذلك. فاجتمع اكثر منهم. فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم فى الليلة الثانية. فصلوا بصلاته. فاصبح الناس يذكرون ذلك. فكثر اهل المسجد فى الليلة الثالثة. فخرج فصلوا فلما كانت الليلة الرابعة عجز المسجد عن اهله. فلم يخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم، حتى خرج لصلاة الفجر.

tir ki : Resûl-i Ekrem terâvih namazını gece yarısında mescidde kıldırmıştı. Birçok kimseler de kendisiyle berâber kılmıştı. Ferdâsı günü ağızdan ağıza Resûl-i Ekrem'in terâvih kıldırdığı şâyi' olunca ikinci gece mescidde bir gece evvelkinden ziyâde kalabalık vardı. Resûl-i Ekrem bu gece de terâvih kıldırdı. Bunun ferdâsı günü ise terâvîh haberi daha ziyâde şâyi' olmuştu. Bunun için üçüncü gece halkın tehâcümü daha ziyâde artmıştı. Resûl-i Ekrem bu gece de kıldırdı. Dördüncü gece artık Mescid-i Saâdet istîâb edemiyecek derecede cemâat çoğaldı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem dördüncü gece terâvihe çıkmadı. Yalnız sabah namazına çıkıp namazdan sonra cemâate dönerek bir hutbe îrâd eyledi, şehâdetle ve (Emmâ ba'dü) fasl-ı hıtâbı ile başladığı bu beliğ hutbesinde gece terâvîhe çıkmadığının sebebini, bundan evvelki hadîslerde îzâh olunduğu üzere anlattı.

4) Tahâvî'nin ve *Sünen-i Erbaa* sâhiblerinin Ebû Zerr-i Gıfârî *radiya'llāhu anh*'den bu bâbdaki rivâyetleri ise daha ziyâde tafsîlâtı muhtevîdir. Ebû Zer Hazretleri demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte bir Ramazan oruc tuttuk. Ramazân-ı şerîfin hitâmına yedi gün kalıncaya kadar Resûl-i Ekrem bize hiç bir gece farzdan başka namaz kıldırmadı. (Yatsı namazını kıldırır, sonra Hücre-i Saâdet'ine girerdi). Ayın yirmi üçüncü gecesinde, gecenin bir sülüsü geçene kadar bize terâvîh namazı kıldırdı. Ramazan'dan altı gece kalınca (yâni Ramazan'ın yirmi dördüncü gecesi) bize namaz kıldırmadı. Ramazan'dan beş gece kalınca (yâni Ramazan'ın yirmi beşinci gecesi), gecenin yarısı geçene kadar bize namaz kıldırdı. Ben dedim ki: Yâ Resûlallāh! Gecenin geri kalan yarısında da namaz kıldırsaydınız, (bizim için daha hayırlı olurdu). Resûl-i Ekrem cevâb olarak : İmâm, namazı bitirinceye kadar onunla namaz kılmak bütün geceyi namazla ihyâ etmek için kâfîdir, buyurdu. Ramazan'dan dört gece kalınca (yâni Ramazan'ın yirmi altıncı gecesi) Resûl-i Ekrem yine bize namaz kıldırmadı. Gecenin sülüsüne kadar intizâr ettik. Ramazan'dan üç gece kalınca (yâni yirmi yedinci gece) Resûl-i Ekrem, ehlini, kadınlarını ve Ashâbını topladı. Bize (bütün gece) namaz kıldırdı. (Namaz o kadar uzadı

فلما قضى الفجر اقبل على الناس . ثم تشهد فقال (اما بعد) فانه لم يخف على شأنكم الليلة . ولكن خشيت ان تفرض عليكم صلاة الليل ، فتعجزوا عنها [رواه مسلم]

ki!) biz, sahuru geçireceğiz zannettik. Bundan sonra Resûlullâh, Ramazan'ın geri kalan gecelerinde bize namaz kıldırmadı[1].

İşte buraya kadar nakil ve terceme ettiğimiz Zeyd İbn-i Sâbit, Âişe, Ebû Zer *radiya'llāhu anhüm* hadîslerinden öğrendiğimize göre, Resûl-i Ekrem Efendimiz iki veyâhut üç gece cemâatle terâvih namazı kılmışlardır. Fakat böyle devam edilirse gitgide farz kılınır endîşesiyle cemâati bırakmışlar ve herkesin evlerinde münferiden kılmalarını emretmişlerdir. Zaman zaman da : "*Kim ki, Ramazan'ın şeref ve fazîletine inanarak ve Allāhu Teâlâ'nın rızâsını dileyerek Ramazan hâtırası için namaz kılarsa, onun geçmiş günahları bağışlanır*[2]" diye farz değil, nâfile olarak münferiden terâvih namazı kılmağa teşvîk ve tergîb buyurmuştur.

ASR-I SAÂDET'TE KILINAN TERÂVİHİN ADED-İ REKEÂTI HAKKINDAKİ ÂSÂR-I ŞERÎFE :

Yukarıda nakil ve terceme ettiğimiz haberlerde Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* tarafından cemâatle kılınan terâvih namazının kaç rek'at olduğu bildirilmemiştir. Bu ciheti aşağıdaki ahâdîs-i şerîfeden öğreneceğiz :

1) Tercemesi (592) rakamiyle gelecek olan Âişe *radiya'llāhu anhâ* hadîsinde görüleceği vechile Resûl-i Ekrem Efendimiz'in Ramazân-ı şerîfte kıldığı terâvih namazının kemmiyyet ve keyfiyyeti Hazret-i Âişe'den sorulduğunda Sıddîka-i müşârün-ileyhâ cevâben : Resûl-i Ekrem'in ne Ramazan'da, ne de sâir gecelerde kıldığı gece namazlarında on bir rek'at üzerine ziyâde etmediğini bildirmiştir. Bu hesabda üç rek'at vitir namazı da dâhil bulunduğundan, Resûl-i Ekrem'in kıldırdığı terâvih namazının sekiz rek'atten ibâret olduğu anlaşılır.

---

[1] عن ابى ذر رضى الله عنه قال: صمنا مع رسول الله صلى الله عليه و سلم فلم يقم بنا شيأ من الشهر حتى بقى سبع. فقام بنا حتى ذهب ثلث الليل ، فلما كانت السادسة لم يقم بنا. فلما كانت الخامسة قام بنا حتى ذهب شطر الليل. فقلت: يا رسول الله ! لونفلتنا قيام هذه الليلة ؛ فقال: ان الرجل اذا صلى مع الامام حتى ينصرف حسب له قيام ليلة. فلما كانت الرابعة لم يقم بنا حتى بقى ثلاث الليل. فلما كانت الثالثة جمع اهله ونساءه والناس فقام بنا حتى حشينا ان يفوتنا الفلاح ، قلت: * و ما الفلاح ؟ قال: السحور. ثم لم يقم بنا بقية الشهر [رواه الطحاوى واصحاب السنن الاربعة]
والسائل هو جبير ابن نفيل و هو الراوى عن ابى ذر *

[2] عن ابى هريرة رضى الله عنه انه قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول لرمضان من قامه ايمانا و احتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه [رواه البخارى]

2) İbn-i Hibbân ile İbn-i Huzeyme'nin Sahîhlerinde Câbir *radiya'llāhu anh*'den, Resûl-i Ekrem'in Ashâb ile sekiz rek'at terâvih, sonra da vitir namazı kıldıklarını rivâyet etmişlerdir[1].

3) İbn-i Ebî Şeybe'nin, Taberânî'nin, Beyhakî'nin İbn-i Abbâs'dan vâkı' olan rivâyetlerinde ise İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*, Resûl-i Ekrem'in Ramazan'da yirmi rek'at terâvih kıldırdığını bildirmiştir[2]. Bu haber, Hazret-i Âişe ve Câbir rivâyetlerine mugāyir olmakla berâber bunun senedinde İbn-i Ebî Şeybe'nin büyük babası Ebû Şeybe İbrâhim İbn-i Osman'ın bulunması, bu zâtın da ehl-i hadîs nazarında za'f-ı rivâyetle şâibedâr olması, İbn-i Abbâs'ın bu çok kıymetli olan haberinin za'fını mûcib olmuştur. Aşağıda îzâh edileceği üzere nevâkilin isbât ve istidlâlinde hadîs-i zaîf kâfî olmakla berâber za'fını îzâle edecek amel-i Sahâbe gibi birtakım müeyyideler bulunduğundan bu da mevzûumuzun medâr-ı istinâdı olan haberlerden birisi olduğu muhakkaktır.

HULEFÂ-Yİ RÂŞİDÎN DEVRİNDE TERÂVİH NAMAZI :

Buhârî, *Sahîh*'inde İbn-i Şihâb Zührî'nin irtihâl-i Peygamberî'ye kadar terâvih namazının Asr-ı Saâdet'teki vazıyyeti, yukarıda nakl ü terceme ettiğimiz âsâr ve ahbâr dâiresinde cereyân ettiğini te'yîd ettikten sonra Hulefâ-yi Râşidîn devrindeki vazıyyetini şu sûretle îzâh ettiğini rivâyet ediyor:

İrtihâl-i Peygamberî'den sonra Ebû Bekr ve kısmen de Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anhumâ* zamanlarında terâvih namazı, Asr-ı Saâdet'te olduğu gibi münferiden kılınmak sûretiyle cereyân etti. Bilâhare cemâatle kılınmağa başlandı. Urve'nin Abdurrahmân İbn-i Abdü'l-Kārî'[3]den rivâyetine göre, Abdürrahmân

---

[1] عن جابر رضى الله عنه ان النبى صلى الله عليه وسلم صلى ثمان ركعات ، ثم اوتر. [رواه ابن حبان و ابن خزيمة]

[2] عن ابن عباس رضى الله عنهما ان رسول الله صلى الله عليه و سلم كان يصلى فى رمضان عشرين ركعة و الوتر [رواه ابن ابى شيبة و البيهقى و البغوى وغيرهم]

[3] Kārî, yânın teşdidiyle "*Kāre*" kabîlesine mensûb demektir. Bu zât, Hazret-i Ömer'in beytülmâl emîni idi. Bâzıları Abdurrahmân'ın sohbet-i Nebevî'ye nâil ve binâaenaleyh Sahâbe'den olduğunu rivâyet etmişlerdir. Kendisinden Sâib İbn-i Yezîd'in rivâyeti vardır. Sâhib-i terceme de Ömer ve Ebû Talha'dan rivâyet etmiştir. Merviyyâtı yetmiş sekiz hadîsten ibârettir. İbn-i Maîn sikadır, der. İbn-i Sa'd, Abdurrahmân'ın seksen Hicrî yılında seksen yaşında Medîne'de vefât ettiğini bildirmiştir *(Hulâsa* ve *Aynî)*.

demiştir ki : Bir Ramazan gecesi Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh* ile mescide çıkmıştık. Mesciddе halk münferid ve müteferrik bir halde terâvih namazı kılıyordu. Kimi kendi başına yalnızca namaz kılıyordu, kimi namaz kılıyordu ve bunun namazına bir kısım halk da tebeıyyet ediyordu. Hazret-i Ömer: öyle zannediyorum ki, bunları bir imâm arkasında toplarsam daha hoş olacak, demişti. Sonra azmetti. Ve hakîkaten ferdâsı günü, Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anh*'i terâvih imâmı ta'yîn edip cemâati onun arkasında topladı. Terâvîh namazı cemâatle kılınmağa başlandı. Başka bir gece yine Ömer İbn-i Hattâb ile mescide çıkmıştım. Nâs, imâmları Übey İbn-i Kâb' ile berâber namaz kılıyorlardı. Hazret-i Ömer, halkın dînî bir vecd ile namaz kıldıklarını görünce : "نعم البدعة هذه = *Şu terâvîhin böyle cemâatle kılınması her vechile ne güzel âdet oldu*" diye sevincini izhâr eyledi. Ve "*Fakat namazlarını gecenin sonuna te'hîr edip de şimdi uyuyanlar, şimdi namaz kılanlardan daha ziyâde hâiz-i fazîlettirler*" sözünü de ilâve etti. Nâs, terâvîhi gecenin evvelinde kılmakta idiler [1].

Halkın böyle meserret içinde terâvih namazı kıldığını görünce Hazret-i Ömer'in : "*Bu terâvihin cemâatle kılınması ne güzel âdet oldu*" sözü, terâvihin cemâatle edâ edilmesine teşvîk ve tergîbi mütezammındır. Lisân-ı Arab'da "*Ni'me*" kelimesi bir fi'l-i medihtir, bütün mehâsini câmi'dir. "*Bi'se*" kelimesi de bir fi'l-i zemdir, bu da bütün mesâvîyi câmi'dir.

Hazret-i Fâruk'un vaz' edilen bu âdet-i müstahseneyi bid'at yâd etmesi, bu namazın ne Asr-ı Saâdet'te, ne de Ebû Bekr zamânında cemâatle kılınmasına devâm edilmemiş ve gecenin evvelinde kılınmış olmasına ve aded-i rekeâtının da en sahîh rivâyete göre ziyâde edilmiş bulunmasına mebnîdir.

Bid'at, aslında Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in zamân-ı Saâdet'inde mevcûd olmıyan bir emri ihdâs etmekten ibârettir. Te-

---

[1] قال ابن شهاب : فتوفى رسول الله صلى الله عليه وسلم والامر على ذلك. ثم كان الامر على ذلك فى خلافة ابى بكر وصدراً من خلافة عمر رضى الله عنهما . وعن ابن شهاب عن عروة بن الزبير عن عبد الرحمان بن عبد القارى انه قال : خرجت مع عمر بن الخطاب رضى الله عنه ليلة فى رمضان الى المسجد . فاذا الناس اوزاع متفرقون يصلى الرجل لنفسه ويصلى الرجل فيصلى بصلاته الرهط . فقال عمر : انى أرى لو جمعت هؤلاء على قارئ واحد لكان امثل . ثم عزم فجمعهم على ابى بن كعب . ثم خرجت ليلة اخرى والناس يصلون بصلاة قارئهم . قال عمر : نعم البدعة هذه . والتى ينامون عنها افضل من التى يقومون يريد آخر الليل وكان الناس يقومون اوله [بخارى فى باب فضل من قام رمضان]

râvih namazının cemâatle edâ edilmesi bid'atin bu umûmî ma'nâsında pek tabiîdir ki, dâhil değildir. Çünkü Resûl-i Ekrem cemâatle terâvih namazı kıldırmışlardı. Ve bir mâzeretle cemâati terkedip herkesin münferiden evinde kılmalarını emretmişlerdi. Resûl-i Ekrem'in irtihâli üzerine böyle bir mahzur kalmamıştı. Bu mühimmeye işâret için Aliyyü'l-Kārî terâvih namazının cemâatle edâsı sûretâ bid'attir, hakîkatte değildir, âdet demektir, diyor.

Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* ise, hilâfeti zamânında terâvihten çok daha mühim işlerle meşgul bulunuyordu. İslâm'ın bekā ve mevcûdiyyetini tehdîd eden o çetin ve korkunç irtidâd gāileleri bu ilk ve büyük halîfeyi başka hiç bir işe baktırmamıştı. Hazret-i Ömer'in ilk devr-i hilâfetini de kısmen işgāl eden bu nevî gavâilden dolayı terâvih namazına sıra ancak bu gāileler bertaraf edildikten sonra gelebilmiş idi.

İmâm-ı Mâlik'in *Muvatta*'da Sâib İbn-i Yezîd'den rivâyetine göre Hazret-i Ömer, Übey İbn-i Kâ'b ile Temîm Dârî'yi Ramazan imâmı ta'yîn etmişti. Sâib, her rek'atte imâmın takrîben yüz âyet okuduğunu haber vermiştir.

Ucâle'den naklen *Mirkat*'ta bildirildiğine göre, Ebû Osman Nehdî şöyle demiştir : Hazret-i Ömer, terâvihin cemâatle kılınmasına karar verince kurrâdan üç zâtı dâvet etti. Ve bunlara Kur'ân okutup içlerinden sür'atli okuyana her rek'atte otuz âyet, orta derecede okuyana yirmibeş, ağır okuyana da yirmi âyet okumalarını emretti.

Hazret-i Osman *radiya'llāhu anh* zamânında devr-i Fârûkî'de olduğu gibi terâvihin cemâatle kılınmasına devâm edilmiştir. Hem bir halde ki, devr-i Fârûkî'de kılındığı gibi her rek'atte takrîben yüzer âyet okunarak ve şiddet-i kıyamdan asâya ittikā edilerek terâvih kılındığını Beyhakî Sâib İbn-i Yezîd'den rivâyet etmiştir.

Yine Beyhakî, Hişâm İbn-i Urve'den de şunu rivâyet etmiştir. Hazret-i Ömer, erkekleri Übey İbn-i Kâ'b'ın, kadınları da Süleyman İbn-i Ebî Hasme'nin arkasında ayrı ayrı toplamıştı. Hazret-i Osman zamânında ise Halîfe-i müşârün-ileyh kadınları da, erkekleri de Ebû Hasme'nin arkasında cem' etmiş ve ayrı ayrı kılmalarına lüzum görmemiştir[1].

---

[1] *Mirkāt:* C. 2, S. 674.

Alî Murtazâ *radiya'llāhu anh* de zamânında halkı bu mubârek namaza dâima teşvîk etmiş ve : "*Allah, Ömer'in kabrini nurlandırsın, nasıl ki Ömer, mescidlerimizi terâvihin feyziyle nurlandırıp şereflendirdi ise*" diyerek terâvih namazının Ramazân-ı şerîfe ve meâbid-i müslimîne husûsî şeref bahşettiğini bildirmiştir[1].

Yine Hazret-i Alî'nin ashâbından Şübrüme İ'n-i Şekil'-den Beyhakî'nin rivâyetine göre, müşârün-ileyh hazretleri Ramazan'da imâm olup nâsa beş tervîha ile yirmi rek'at terâvih namazı kıldırmıştır[2]. Yine Hazret-i Alî, ashâbından bir zâta da yirmi rek'at terâvih kıldırmasını emrettiği "*Vekî*'"den nakledilerek "*Muğnî*" de bildirilmiştir[3].

Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh* gibi eâzım-ı Ashâb da bizzat imâm olup terâvih kıldırmışlardı. Muhammed İbn-i Nasr-ı Mervezî'nin Zeyd İbn-i Vehb'den rivâyetine göre, Zeyd demiştir ki : Abdullāh İbn-i Mes'ûd Ramazan'da imâm olup bize terâvih kıldırdı. Namazı bitirip de evimize döndüğümüzde henüz şafak atmamış, fakat çok yaklaşmış bulunurdu. A'meş de : İbn-i Mes'ûd yirmi rek'at terâvih ve üç rek'at vitir namazı kılardı, demiştir[4].

HULEFÂY-I RÂŞİDÎN DEVRİNDE KILINAN TERÂVİH NAMAZININ ADED-İ REK'ATI HAKKINDAKİ RİVÂYETLER :

İbn-i Hacer, Hulefâ-yi Râşidîn devrinde kılınan terâvihin yirmi rek'at olduğunda Ashâb'ın icmâı vardır, diyor. Yalnız İmâm-ı Mâlik'in Sâib İbn-i Yezîd'den rivâyet ettiği on bir rek'at rivâyeti vardır ki, bu da devr-i Fârûkî'de terâvihin cemâatle kılınmağa başladığı ilk günlere âid bulunduğundan terâvihin yirmi rek'atte kesb-i istikrâr ettiği muhakkaktır. Ashâb ve Tâbiîn'den yirmi rek'atten fazla kılanlar da bulunduğunu aşağıda göreceğiz. Nevâfilde ziyâde için bir had olmadığından bu haberlerin mevzûumuzla tezad teşkil etmiyeceğini şimdiden kaydederek yirmi rek'at hakkındaki rivâyetleri bervech-i âtî nakl ve terceme ediyoruz :

Ömer *radiya'llāhu anh* zamânına âid olmak üzere me'sûr olan rivâyetler Tâbiî ricâlinden Yezîd İbn-i Rûmân ile Ashâb'dan

---

[1] قال على كرم الله وجهه: نورالله مضجع عمر كانور مساجدنا [مجمع الأنهر]
[2] *Mirkāt* C. 2, S. 174.
[3] *Aynî:* C. 3, S. 598.
[4] *Aynî:* C. 5. S. 356.

Sâib İbn-i Yezîd *radiya'llāhu anhümâ*'ya müntehî olmaktadır. Turuk-ı rivâyâtı cihetiyle ikinci birinciden daha kuvvetlidir.

1) İmâm-ı Mâlik'in "*Müvatta*"' ında Yezîd İbn-i Rûmân'dan munkatı' bir isnâd ile rivâyetine göre, İbn-i Rûmân: "*Nâs, Ömer İbn-i Hattâb radiya'llāhu anh zamânında Ramazan namazını yirmi üç rek'at kılardı*" demiştir[1]. Beyhekî: Bu üç rek'at ziyâde, vitir namazı olacaktır. diyor. Aliyyü'l-Kārî de tamam sırasında fırsat fevtetmiyerek: "*Bu üç rek'atin vitir namazı olması, devr-i Sahâbî'den son karargîr olduğu üzere vitir namazının bir değil, üç rek'at olduğuna ve vitir namazının salât-ı leylde dâhil olmadığına vâzıhan delâlet eder*" diyerek eimme-i Hanefiyyenin vitir namazı hakkındaki ictihâdlarının isâbetini kaydediyor.

Gerçi İbn-i Rûmân, Hazret-i Fâruk devrine yetişmediği için terâvih hakkındaki bu rivâyetinde inkıtâ' vardır. Ve bu haberini İbn-i Rûmân mürselen rivâyet etmiştir. İrsâl ise ehl-i hadîs nazarında emâre-i za'fıtır. Hattâ İmâm-ı Şâfiî mürselât ile amel etmemiştir. Fakat Ebû Hanîfe, Mâlik, Ahmed İbn-i Hanbel hazarâtı, mürsil sika olmak şartiyle haber-i mürsel ile amel etmekte bir beis görmemişlerdir. Yezîd İbn-i Rûmân ise sikāt-ı Tâbiîn'dendir. Abdullāh İbn-i Zübeyr'den, Urveden rivâyet eder. Kendisinden de Cerîr İbn-i Hâzim, İbn-i İshak, eimme-i kurrâdan Nâfi' gibi güzîde zevât rivâyet etmişlerdir. İbn-i Sa'd de: "*İbn-i Rûmân âlimdir, sikadır, kesîrü'l-hadîstir*" diye sıdk u adline şehâdet etmiştir. Binâenaleyh İbn-i Rûmân'ın bu haberi ile pekâlâ ihticâc edilir. Nasıl ki kütüb-i Hanefiyye'de ezcümle *Fethü'l-Kadîr*'de İbn-i Hümâm, ibtidâ İbn-i Rûmân'ın bu haberini makām-ı ihticâcda zikretmiştir.

2) Beyhekî'nin, *Sünen*'inde Sâib İbn-i Yezîd[2] den rivâyetine göre Sâib: "*Biz, Ömer İbn-i Hattâb radiya'llāhu anh zamânında*

---

[1] روى البيهقى عن يزيد ابن رومان قال: كان الناس يقومون فى زمن عمر بن الخطاب بثلاث وعشرين ركعة [فتح القدير]

[2] Sâib İbn-i Yezîd *radiya'llāhu anhumâ* Sahâbî oğlu Sahâbî'dir. Sâib, pederi Yezîd ile berâber Haccetü'l-Vedâ'da bulunmuştur. O zaman Sâib yedi yaşında idi. Hicret'in seksen altı veyâhut doksan bir târihinde Medîne-i Münevvere'de vefât etmiştir. Sehl İbn-i Sa'd de Medîne'de doksan bir târihinde vefât ettiğinden her ikisinin de Medîne'de son vefât eden Sahâbî olması îcâb eder. İbn-i Sa'd *Tabakāt* 'ında Sâib'in târîh-i vefâtı ihtilâflıdır. Sehl ise bilâ-hilâf Medîne'de son vefât eden Sahâbî'dir, demiştir. (*Hulâsa*: 113, 133).

yirmi rek'at terâvih ile vitir namazı kılardık" demiştir. Nevevî, *Hulâsa*'da bu haberin isnâdı sahihtir, demiştir[1].

3) Abdürrezzak, *Musannef*'inde Muhammed İbn-i Yûsuf tarîkıyle yine Sâib İbn-i Yezîd'den şöyle rivâyet etmiştir : Sâib: "*Ömer İbn-i Hattâb, Ramazan'da Übey İbn-i Kâ'b ile Temîm Dârî'yi yirmi bir rek'at kıldırmak üzere nâsa imâm ta'yîn etmişti. Bunlar, her rek'atte yüzer âyet mikdârı okuyarak terâvih namazı kıldırır ve fecrin tulûuna yakın mescidden dağılırlardı*" demiştir. İbn-i Abdi'l-Ber, bu bir rek'at vitir namazıdır, demiştir[2].

4) İbn-i Abdi'l-Ber de Hâris İbn-i Abdirrahmân tarîkıyle gelen rivâyette Sâib İbn-i Yezîd'in: "*Ömer İbn-i Hattâb zamânında* (Ramazan namazını) *yirmi üç rek'at kılardık*" dediğini rivâyet etmiştir. Ve bu üç rek'at ziyâde vitir namazına mahmûldür, demiştir[3].

Bu son iki rivâyet ki, yirmi bir ve yirmi üç rek'at rivâyetleridir. Irâkî: "*Bunlardaki yirmi üzerine zâid olan rek'atlerin tevcîhinde İbn-i Abdi'l-Ber isâbet etmiştir. Çünkü Yezîd İbn-i Hasîfe tarîkıyle Sâib İbn-i Yezîd'den Hazret-i Ömer zamânında yirmi rek'at terâvih namazı kılındığı, vitir namazı karıştırılmıyarak rivâyet edilmiştir*" diyor.

YİRMİ REK'ATTEN AZ RİVÂYETLER :

1) İmâm-ı Mâlik'in *Muvatta*'da yine Sâib İbn-i Yezîd'den diğer bir tarîk ile rivâyetinde Sâib *radiya'llāhu anh* demiştir ki : Ömer *radiya'llāhu anh* Übey İbn-i Kâ'b ile Temîm Dârî'yi Ramazan'da nâsa on bir rek'at kıldırmak üzere terâvîh imâmı ta'yîn etmişti[4]. İmâm her rek'atte takrîbî olarak yüz âyet okurdu. Hattâ

---

[1] روى البيهق فى المعرفة عن السائب بن يزيد قال : كنا نقوم فى رمضان فى زمن عمر بن الخطاب رضى الله عنه بعشرين ركعة و الوتر . قال النووى اسناده صحيح [فتح القدير]

[2] روى عبد الرزاق فى المصنف بالسند المتصل الى سائب بن يزيد ان عمر بن الخطاب جمع الناس فى رمضان على ابى بن كعب و على تميم الدارى على احدى و عشرين ركعة . يقومون بالمئين و ينصرفون فى بزوغ الفجر. فى النهاية البزوغ الطلوع . و قال ابن عبد البر على ان الواحد للوتر [عينى : ج ٥، ص ٣٥٧]

[3] قال ابن عبد البر : روى الحارث بن عبد الرحمان بن ابى ذباب عن السائب بن يزيد قال: كان القيام على عهد عمر بثلاث و عشرين ركعة . قال ابن عبد البر هذا محمول على ان الثلاث للوتر [عينى]

[4] *Aliyy-i Kārî*: "*Hazret-i Übey ile Temîm Dârî'ye münâvebe ile kıldırırlardı, yâhut terâvih rek'atlerinin bir kısmını birisi, bâkîsini de obirisi kıldırmış olacaktır. Çünkü kadınlar için de Süleymân İbn-i Ebî Hasme'yi imâm tâyîn etmişti*" diyor.

kiyâmın uzamasından dolayı biz, asâya dayanırdık. Ve fecrin evâilinde terâvihten anca dağılabilirdik[1].

İbn-i Abdi'l-Ber: Bu on bir rek'at rivâyeti vehimdir, sahîh olan rivâyet Hazret-i Ömer zamânında terâvihin yirmi rek'at kılındığıdır, diyor. Fakat bu on bir rek'at rivâyetinin senedi sahîh olduğunu nazarı dikkate alarak Aliyy-i Kārî de diyor ki: Bu on bir rivâyeti terâvih kılınmağa başlandığı ilk gecelere âid olacaktır. Ennihâye terâvih namazı yirmi rek'at olarak kesb-i istikrâr ve kat'iyyet eylemiştir.

Beyhekî de: "*Bu on bir rek'at rivâyeti Hazret-i Âişe'nin: Resûl-i Ekrem'in salât-ı leyli hakkında: Resûl-i Ekrem ne Ramazan'da, ne de başka gecelerde on bir rek'at üzerine ziyâde etmemiştir, sûretindeki rivâyetine muvâfıktır. Fakat bu on bir rek'at kılınmasını Hazret-i Ömer ilk gecelerde emretmişti. Sonra yirmi rek'at tekarrür etti*" demiştir.

2) Gerek hadîs ve gerek fıkıh kitablarında Muhammed İbn-i İshâk tarîkıyle yine Sâib İbn-i Yezîd'e müntehî olan bir rivâyette devr-i Fârûkî'de on üç rek'at kılındığını da görüyoruz. Fakat Irâkî: Bunun da cemâatle kılınmağa başlandığı ilk zamanlara âid olduğu, bilâhara yirmi rek'atte terâvih rekeâtı tekarrür ettiğini, bildirmektedir.

3) İmâm-ı Mâlik'in, meşâhir-i Tâbiîn'den A'rec tarîkıyle rivâyetinde müşârün-ileyh demiştir ki: Bizim, zamanlarına yetiştiğimiz Ashâb ve Tâbiîn devirlerinde imâm sekiz rek'atte sûre-i Bakare'yi okurdu. Eğer imâm sûre-i Bakare ile on iki rek'at kıldırırsa nâs, imâmın kırâati tahfîf ettiğine hükmederdi[2].

Bu rivâyet terâvih namazının rek'atini tesbît ve takrîr etmiyor. Kesret-i kırâati temsîl için sekiz ve on iki rek'at zikrediliyor. Yirmi

---

[1] عن السائب بن يزيد قال: « امر عمر رضى الله عنه ابى بن كعب و تميما الدارى ان يقوما للناس فى رمضان باحدى عشرة ركعة. فكان القارئ يقرأ بالمئين * حتى كنا نعتمد على العصا من طول القيام. فما كنا ننصرف الا فى فروغ الفجر [رواه مالك] وفروغ الفجر اوائله واعاليه.

* المئين جمع مائة. والظاهران المرادبه التقريب لا التحديد. قال ابن حجر: اى بالسور التى يزيد كل منها على مائة آية. و فيه انه لا دلالة على الزيادة و لا على انها سورة مستقلة. لا سيما و اريد الختم بالتراويح بناء على انه سنة على القول الصحيح [مرقات: ج ٢ ، ص ١٧٤]

[2] عن الاعرج قال: ما ادركنا الناس كان القارئ يقرأ سورة البقرة فى ثمان ركعات واذا قام منها فى ثنتى عشرة ركعة رأى الناس انه قد خفف [رواه مالك]

rek'atten noksan olan rivâyetlerin devr-i Fârûkî'de cemâatle terâvih kılınmağa başladığı ilk günlere âid olduğunu, muahharen terâvih yirmi rek'atte kesb-i istikrâr eylediğini gerek ehl-i hadîs ve gerek fukahâ müttehidü'l-lisân olarak bildirmişlerdir.

Osman ve Alî *radiya'llāhu anhümâ*'nın zamân-ı hilâfetlerinde de yirmi rek'at kılınmağa devam edildiğini Abdullāh İbn-i Mes'ûd gibi eâzım-ı Ashâb'ın yirmi kıldıkları ve böyle kılınmasını emrettiklerini yukarıda görmüştük. Şârih Aynî: Ashâb-ı Kirâm'dan hiç bir muhâlif bulunmaksızın Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anh*'ten sâbit olan rivâyet de bu suretle bulunduğunu bildirmektedir.

Hulefâ-yı Râşîdîn devrine âid vücûh-i rivâyâtı da buraya kadar görmüş bulunuyoruz. Hulefâ-yı Râşidîn dâhil olduğu halde Ashâb-ı Kirâm'ın terâvih namazına gösterdikleri derin alâkaya bakarak Sâib Mugnî: "«فيها كالاجماع» = *Artık bu çokluk Hulefâ-yı Râşidîn devrinde yirmi rek'at terâvih kılındığı husûsunda Sahâbe'nin icmâı derecesinde bir kuvvettir*" demiştir *(Aynî)*.

İbn-i Hacer de terâvihin yirmi rek'at olduğuna Ashâb'ın icmâı ile istidlâl edilmelidir, demiştir *(Mirkat)*.

Nevevî de: Ashâbımız eimme-i Şâfiiyyenin ittifâk ettikleri cihet, terâvih namazında cemâatin efdal olduğudur. Fakat birtakım ehl-i ilim, cemâat ve aded-i rekeâtın yirmi olduğunda Ashâb'ın icmâı bulunduğunu, kabûl etmiştir, diyor.

Beyhekî, terâvih namazında Ashâbın kâffesi cem' olmamıştır ki, icmâ' bulunsun. Belki ekserîsi bulunmuştur, diye icmâ' iddiâsına muhâlefet etmiştir. Filhakîka İbn-i Ömer gibi bâzı zevâtın tehallüfü rivâyet edilmiştir. Bu cihetle ıstılāh-ı fıkhî üzere icmâ' olmasa bile sâhib-i *Mügnî*'nin dediği gibi icmâ' derecesinde bir ekseriyyet bulunduğu ilmî bir müteârefe hâlinde kabûl edilmiştir.

Bir hulâsa :

Terâvih bahsinin ibtidâsındanberi târihî bir silsile tâkib ederek gerek Asr-ı Saâdet'e, gerek Hulefâ-yı Râşidîn devrine âid olmak üzere mütâlea ettiğimiz rivâyetlerden öğrendiklerimiz ve bunların delâlet ve irşâdı ile vâsıl olduğumuz netîceler şunlardır :

1) Resûl-i Ekrem Efendimiz Hazret-i Âişe rivâyetine göre vitir namaziyle on bir rek'at ramazan namazı (terâvih) kılmıştır. Vitir namazı için üç rek'at tarh ve tenzîl edilince terâvih için

sekiz rek'at kalır ki, bu aded, Hazret-i Câbir'in Resûl-i Ekrem tarafından ramazanda kıldırılan terâvihin sekiz rek'at olduğu hakkındaki rivâyete tamâmiyle muvâfıktır. Ve bu iki rivâyet sahîhtir. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in yirmi rek'at kıldıkları da İbn-i Abbâs'dan rivâyet edilmiştir. Fakat bu haberi senedinde görülen za'ftan dolayı ehl-i hadîs taz'îf etmiştir. Bununla berâber biz medâr-ı istinâd birtakım müeyyideleri hâiz bulunduğundan bununla da aşağıda ihticâc edeceğiz.

2) Resûl-i Ekrem, ramazanda üç gece Ashâbına cemâatle namaz kıldırmıştır. Fakat farz kılınır düşüncesi ile cemâati bıraktıklarını bildirerek herkesin münferiden evinde kılmasını emretmiştir. Bu i'tizâr ve tavsiye-i Nebeviyye : "*Ashâbım! Eğer böyle bir düşünce ve endîşe olmasaydı terâvih namazını cemâatle kıldırmağa devâm ederdim*" demek oluyor.

3) Cemâatle terâvih namazı kılınması, devr-i Fârûkî'de te'sîs edilmiştir. Çünkü vefât-ı Nebevî üzerine farz kılınmak gibi bir mahzûr kalmamıştı. Ashâb-ı Kirâm bu te'sîse müctemian, fi'len ve kavlen iştirâk ve muvâfakat etmişlerdir. Aded-i rekeâtı da yirmi olarak beyne'l-Ashâb takarrür etmiştir.

4) Şu halde Ebû Dâvud'un tahrîc ettiği: "«عليكم بسنتي و سنة الخلفاء الراشدين بعدي» = *Ashâbım! Benim sünnetime, benden sonra da Hulefâ-yi Râşidîn'in sünnetine ittibâ' ediniz, ittibâ' etmek vâcibdir*" fermân-ı Nebevîsi bizi, Hulefâ-yi Râşidîn'in sünnetine dâvet etmektedir.

5) Ramazân-ı Şerîfte sekiz rek'at terâvih ve üç rek'at vitir namazının cemâatle kılınması rivâyet-i sahîhaya müstenid fi'l-i Nebevî ile sâbit bir sünnet-i seniyyedir. Esas i'tibâriyle sünnet, ya Resûl-i Ekrem'in devam buyurdukları veyâhud devam ederken bir mâniin, bir özrün araya girmesi ile terkettiği umûrdur. Bu sekiz rek'atin üst tarafı ile berâber yirmi rek'at olması, Hulefâ-yi Râşidîn'in sünnetidir ki, müstehab unvân-ı fıkhîsi ile yâdolunur. Diğer taraftan Resûl-i Ekrem tarafından yirmi rek'at kılındığına dâir de İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ*'dan gelen bir rivâyet vardır ki, senedinden dolayı ehl-i hadîs tarafından taz'îf edilmiştir. Fakat birçok fukahâ onunla ihticâc ettiklerinden bu rivâyete göre yirmi rek'atin de fi'l-i Nebevî'ye müstenid sünnet-i seniyye olduğu sâbit olur. Her iki cihetin de fukahâ için medâr-ı ihticâc ve istinâd olduğu aşağıda sûret-i istidlâlleri ile berâber görülecektir.

TÂBİÎ DEVRİNDE TERÂVİH :

Tâbiî devrinde yirmiden az rek'atle terâvih kılındığına dâir hiç bir haber nakledilmemiştir. İbn-i Ebî Müleyke, Hâris-i Hemedânî, Âtâ' İbn-i Ebî Rebâh[1], Ebû Buhtürî, Hasan-ı Basrî'nin kardeşi Saîd-i Basrî, Abdurrahmân İbn-i Muhammed İbn-i Ebî Bekr ve daha bu tabakada birçok ricâl-i Tâbiî, Hulefâ-yi Râşidîn ile Ashâb-ı Kirâm gibi, terâvihi yirmi rek'at olarak kabûl ve iltizâm etmişlerdir.

İbn-i Abdi'l-Ber *İstizkâr*'ında Esved İbn-i Yezîd'in kırk rek'at terâvih ile yedi rek'at vitir namazı kıldığını rivâyet etmiştir. Zürâre İbn-i Evfâ ile Saîd İbn-i Cübeyr'in de otuz sekiz rek'at terâvih ile üç rek'at vitir namazı kıldıkları rivâyet edilmiştir. Tirmizî, ehl-i Medîne'nin vitir ile berâber kırk bir rek'at kıldıklarını rivâyet etmiştir. Muhammed İbn-i Nasr'ın İbn-i Eymen tarîkıyle İmâm-ı Mâlik'ten rivâyetine göre, İmâm-ı Mâlik: "*Ramazan'da müstehab olan terâvih namazı otuz sekiz rek'attir. Bu otuz sekiz rek'at imâm ile kılındıktan sonra bir rek'at de yine cemâatle vitir namazı kılınır*" demiştir. Muhammed İbn-i Nasr: "*Bu sûretle terâvih ve vitir namazının kılınması (Hârre[2]) vak'asından evvel başlamıştı. Yüz bu kadar*

[1] Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, kibâr-ı Tâbiîn'dendir. Mekke'nin fakîhi ve müftîsi idi. İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhumâ*'nın vefâtından sonra Mekke'de riyâset-i ilmiyye, Atâ'nın şahsında tekarrür etmiştir. Hattâ İbn-i Abbâs Hazretleri sağlığında kendisinden dînî mes'eleler sorulduğunda : Ey Mekkeliler! Aranızda Atâ' gibi bir âlim varken benim başıma neye toplanıyorsunuz, der idi. Abâdile-i erbaa'dan, Üsâme İbn-i Yezîd'den, Hazret-i Âişe'den, Ebû Hüreyre'den, Ümmü Seleme'den *radiya'llâhu anhüm* hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden de pek çok Tâbiî rivâyet etmiştir. İmâm-ı Ebû Hanîfe, Atâ'dan fazîletli bir âlime rastgelmedim, der idi. Atâ', şahsen çolak, şaşı bir Habeşî idi. Fakat ilmen ve ahlâkan hâiz olduğu fazîleti, ona, ulûm-ı İslâmiyye târihinde sahifeler ayırmıştır. Yetmişten fazla haccetmiştir. Hazret-i Osman'ın devr-i hilâfeti sonlarında doğmuş ve yüz on dört veya yüz on beş târihinde Mekke'de vefât etmiştir *(Aynî:* C. 1, S. 519 ve *Hulâsa:* 125*)*.

[2] *Kâmus* mütercimi Âsım Molla (Hârre) kelimesinde şu îzâhı veriyor : Hârre, zâhir-i Medîne'de taht-ı vâkımda bir mevz'dır ki, anda ikinci Emeviyye hükümrânı olan Yezîd vaktinde bir vak'a olmuştur. Yezîd tarafından Nehb-i Medîne ve istîsâl-i Ashâb için Mesleme İbn-i Ukbe varıp hesâret-i küllîye cesâret eylemiştir.

İbn-i Hacer Heytemî de bu zulüm ve i'tisâf sırasında Mescid-i Saâdet'te ezân okunamamış bulunduğundan Hücre-i Saâdet'ten ezan sesi yükseldiğini rivâyet ederek Resûl-i Ekrem'in Merkad-i Mubârekinde ebedî bir hayâta mazhar bulunduğuna istidlâl ediyor.

sene evvelden, zamânımıza kadar Medîne'de ve ehl-i Medîne arasında cârî olagelen bir âdettir" demiştir. Fakat İmâm-ı Mâlik'ten rivâyet olunan kavl-i meşhûra göre terâvih otuz altı rek'attir. Üç rek'at vitir namazı ile berâber otuz dokuz olur ve İbn-i Eymen rivâyeti ile kavl-i meşhûr arasında adedce müsâvât bulunur. Yalnız İbn-i Eymen rivâyetinde vitirin iki rek'ati, terâvih rek'ati ile cem' edilmiştir. Elyevm ehl-i Medîne'nin ameli otuz altı rek'at terâvih ve üç rek'at vitir namazı olmak üzere cârîdir.

TERÂVİH HAKKINDA EİMME-İ MÜCTEHİDÎNİN VE FUKAHÂNIN AKVÂL VE İCTİHÂDI :

İbn-i Abdi'l-Ber diyor ki : Cümhûr-i ulemânın mezhebi terâvih namazının yirmi rek'at olduğu merkezindedir. Eimme-i Hanefiyye ve Şâfiiyye'nin, Hanbelîlerle ekser-i fukahânın mezhebleri budur. İbn-i Abdi'l-Berr'in fukahâyı ekseriyyetle takyîd etmesi, Mâlikîler indinde terâvihin otuz altı rek'at olmasına mebnî olsa gerek.

Terâvih hakkında eimme-i metbûînden hiç birisi terâvih namazı için yirmiden noksan bir aded ihtiyâr etmemiştir[1]. Ve en kuvvetli sözü akdemü'l-eimme Ebû Hanîfe Hazretleri söylemiştir. Âsâr-i hadîsiyye ve fıkhiyyeden her hangi birisi mütâlea olunursa terâvih bahsinde muhakkak İmâm Ebû Hanîfe'nin bu kuvvet ve kat'iyyet ifâde eden sözlerine tesâdüf edilir. "*İhtiyâr*" dan nakledilerek kaydolunduğuna göre İmâm-ı Ebû Yûsuf, üstâdı Ebû Hanîfe Hazretlerine terâvih namazının hükmünü ve Hazret-i Ömer tarafından ne gibi bir delîle istinâd edilerek bu namazın yirmi rek'at olmak ve cemâatle edâ edilmek sûretiyle ortaya konulduğunu sormuştu. Hazret-i üstâd cevâben demiştir ki : Terâvih namazı hiç şübhesiz bir sünnet-i müekkededir. Hazret-i Ömer bu namazın an-cemâatin ve yirmi rek'at kılınmasını, ne ictihâd-ı zâtîsi ile tilkā-i nefsinden çıkarmıştır, ne de Asr-ı Saâdet'te cârî olmıyan bir emr-i dînîyi ortaya koymuş bir mübtedi'dir. Elbette Ömer bunu, kendisince ma'lûm olan bir asl-ı şer'îye ve bir vasıyyeti Nebevî'ye istinâd ederek emretmiştir[2].

---

[1] الفتح الملهم شرح صحيح مسلم .

[2] ذكر فى الاختيار : ان ابا يوسف سأل ابا حنيفة عنها و ما فعله عمر. فقال : التراويح سنة مؤكدة . و لم يتخرجه عمر من تلقاء نفسه و لم يكن فيه مبتدعاً. و لم يأمر به الا عن اصل لديه وعهد من رسول الله صلى الله عليه وسلم [عينى و البحر الرائق]

Hazret-i Fârûk'un, hakkı bâtıldan, Sünnet'i bid'atten tefrik husûsundaki müstesnâ kudretini ve emr-i dîndeki derece-i ihtimâmını, mükerreren vahye tevâfuk eden, isâbet-i nazar ve ictihâdını pek iyi takdîr eden Ebû Hanîfe Hazretleri, her halde Hazret-i Ömer'in bu terâvih işini de gerek cemâat, gerek yirmi rek'at kılınmak hususlarında bir asl-ı şer'îye ve Cenâb-ı Peygamber'den telâkkî ettiği bir ahd ve vasıyyete istinâd ettirmiş olduğunu kabûl ederek yirmi rek'atinin de fi'l-i Peygamberî'ye müstenid sünnet-i müekkede olmasını mantıkan zarûrî bulmuştu. Bu cihetledir ki, gerek Hanefî ve gerek Şâfiî fukahâsından bir kısmı, terâvih namazının yirmi rek'atinin de fi'l-i Nebevî ile sâbit Sünnet-i Seniyye olduğunu kabûl ederek İbn-i Ebî Şeybe'nin ve emsâli ehl-i hadîsin rivâyet ettikleri İbn-i Abbâs hadîsi ile istidlâl etmişlerdir. Şu kadar ki, ehl-i hadîs tarafından bu İbn-i Abbâs hadîsi iki sûretle taz'îf edilmiştir : 1) Senedinde İbn-i Ebî Şeybe'nin ceddi İbrâhim İbn-i Osman'ın bulunması, 2) Rivâyât-ı sahîha'ya zâhiren mugâyir olması. Bu rivâyete istinâd edebilmek için bu iki ukdenin çözülmesi îcâb eder.

İbn-i Abbâs hadîsinin bu sûretle taz'îf edildiğinden korkan Zeylaî, İbn-i Hümâm, Süyûtî, Zürkânî gibi birtakım nâmdâr ulemâ, bu hadîse istinâd etmiyerek terâvihin sekiz rek'atinin yukarıda geçen Âişe ve Câbir *radiya'llāhu anhumâ* hadîsleriyle sâbit ve fi'l-i Peygamberî'ye müstenid sünnet-i Nebeviyye olduğu, on iki rek'atin de sünnet-i Sahâbî bulunduğu zemîninde bir istidlâl tarîkı tâkib etmişlerdir. Biz burada her iki tarîk-ı istidlâli takrîr edeceğiz. Ve evvelâ yirmi rek'at hakkındaki İbn-i Abbâs hadîsinin senedindeki za'ftan, Hazret-i Âişe ve Câbir hadîslerine mugâyeretinden gelen şübheleri izâleye çalışacağız. Sonra da öbür tarîk-ı istidlâli teşrîh edeceğiz. Birinci cihet hakkındaki tedkîkâtımız, bervech-i âtîdir:

1) "*Keşfü'l-Gumme*" de gördüğümüz İbn-i Abbâs hadîsinin metni daha ziyâde tafsîlâtı muhtevî bulunduğundan her şeye takdîmen bunu mütâlea edeceğiz. Bu metne göre İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* münferiden yirmi rek'at terâvih ve ayrıca vitir namazı kılardı. Terâvihin de her dört rek'ati arasında bir müddet dinlenirdi. Sonra kalkar, mukadder olan namazına devâm ederdi. Terâvih namazındaki tervîhanın esâsı, bu Sünnet-i Seniyye'ye müsteniddir[1].

---

[1] قال ابن عباس رضى الله عنهما : كان رسول الله صلى الله عليه و سلم يصلى التراويح فى غير

Ma'lûmdur ki, İmâm Şa'rânî'nin bu çok mühim ve meşhur eseri, kendisinin de bildirdiği üzere müctehidîn-i ızâmın istinâd ettikleri hadîsleri muhtevîdir. Binâenaleyh İbn-i Abbâs hadîsi bir kısım Hanefî ve Şâfiî eimmesinin medâr-ı istinâdı olduğu şübhesizdir. Nasıl ki, İbn-i Hacer de: "*Eimmemizden bâzıları İbn-i Abbâs hadîsi ile istidlâl tarîkını iltizâm etmişlerdir. Fakat bu hadîsin derkâr olan za'fından dolayı terâvihin yirmi rek'at olduğuna icmâ-ı Sahâbe ile istidlâl edilmelidir*" demiştir. *Hidâye* şerhi *İnâye* ile *Kifâye*'de de İbn-i Abbâs rivâyetine istinâd edilmiştir.

2) İbn-i Abbâs hadîsine za'f isnâdı, bu hadîsin senedindeki İbn-i Ebî Şeybe'nin büyük babası İbrâhim İbn-i Osmân-i Absî'den dolayıdır. Bu zâtin rivâyet husûsunda mevkiini bilmeliyiz. Ebû Şeybe Kûfe'lidir, Vâsıt'ta kadılık etmiştir. Dayısı Hakem İbn-i Uteybe'den, Ebû İshak'tan ve daha bu tabakadaki ricâl-i ahâdîsten rivâyeti vardır. Dayısı ve kendi şeyhi Hakem İbn-i Uteybe ki, İbrâhîm-i Nahâî'nin ashâbından ve en mevsûk fukahâdandır. Ebû Cühayfe'den, Abdullāh İbn-i Şeddâd'dan, Ebû Vâil'den, İbn-i Ebî Leylâ'dan rivâyet eden sâhib-i sünnet ve ittikā' bir zâttır. Kendisinden Mansûr, A'meş, Ebû Avâne, Şu'be gibi eimme-i hadîs rivâyet etmiştir[1]. İnsan böyle bir şeyhin, şu saydığımız tilmîzleri arasında riâyetinden korkulacak derecede zuafâdan bir zâtın bulunmasına hiç ihtimâl vermiyor.

Sonra Ebû Şeybe'nin kendi râvîsi de Kâtibi Yezîd İbn-i Hârûn'dur. Bu da, kendi şeyhini kazâda adl ile tavsîf eylemiştir. Ebû Şeybe'yi taz'îf edenler, Yahyâ İbn-i Maîn'in, Buhârî'nin, Ebû Dâvud'un tenkîdâtını, Nesâî'nin metrûkü'l-hadîs dediğini bildiriyorlar da en yakın râvîsinin hüsnü şehâdetinden bahsetmiyorlar. Kâtibi ve râvîsi Yezîd İbn-i Hârûn ki, Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*'da Yezîd'in senedleriyle birlikte yirmi dört bin hadîsi ezberden tahdîs eylediği ve kırk bu kadar sene akşam namazının abdesti ile sabah namazı kıldığı yollu hüsn-i hıfzına, itkānına, kemâl-i takvâsına dâir Ahmed İbn-i Hanbel gibi eimmeden birçok menkabeler nakletmektedir. Bu derece sadûk ve müttekî olan ve şeyhinin

---

جماعة عشرين ركعة والوتر. وكان يتروح فيها بين كل اربع ركعات ساعة. ثم يقوم يصلى ما كتب. فهذا هواصل فى تروح الامام فى صلاة التراويح [كشف الغمة : ج ١، ص ٩٥]

[1] *Hulâsa.*

her hâlini herkesten iyi bilmesi îcâb eden bir zâtın kendi şeyhinin sıdk u adli hakkındaki hüsnü şahâdeti kabûl edilmek îcâb eder.

Eimme-i intikāddan Ebû Ahmed İbn-i Adî de: "*Ebû Şeybe, hakîkaten taz'îf edilmiştir. Fakat Ebû Şeybe, İbrâhim İbn-i Hayye gibi zuafâ zümresinden sayılmamalıdır. Bundan çok daha hayırlıdır. Ebû Şeybe'nin rivâyetleri içinde birçok sâlih hadîsler vardır*" demiştir[1]. İbn-i Abbâs hadîsinin mûcebi üzere Hulefâ-yi Râşidîn devrindenberi bilâ-inkıtâ' amel-i ümmet cârî olduğuna göre, bu terâvih hadîsi de bu sâlih hadîslerden birisidir, denilemez mi? Bu gayri ilmî bir hüküm müdür? İşte bu nokta-i nazardan dolayıdır ki, birçok fukahâ bu hadîs ile ihticâc etmişlerdir.

3) İbn-i Abbâs Hadîsi, ehl-i hadîs tarafından te'mîn-i sıhhat için iltizâm edilen usûl-i rivâyete uymıyarak velev ki senedindeki râvîlerden birisinin ufak bir hâlinden dolayı taz'îf edilebilir. Bu, ehl-i hadîs için bir hak ve bir vazîfedir. Fakat ehl-i hadîs tarafından her zaîf addedilen hadîs hemen terkedilmemiştir. Belki bunlardan ümmetin mazhar-ı kabûlü olmak gibi medâr-ı tashîh bir müeyyedeyi hâiz olanları ehl-i ilim tarafından tashîh edilmiştir. Süyûtî, *Tedrîbü'r-Râvî*'de bu mühimme-i ilmiyyenin birçok ehl-i ilim tarafından bir kāide hâlinde kabûl edildiğini bildiriyor.

İbn-i Abdi'l-Ber de "*İstizkâr*" da deniz suyunun tahâreti hakkında sünen-i erbaa sâhiblerinin Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet ettikleri "« هو الطهور ماؤه ، الحل ميتته » = *Deniz suyu tâhirdir, meytesi de helâldir*" hadîsini ayni sebeble Buhârî'nin tashîh ettiğini Tirmizî'den naklederek bildirmiştir.

Bu hadîs-i bahrin senedindeki "*Saîd İbn-i Seleme*" hakkında hâsıl olan şübhe ve cehâletten dolayı ehl-i hadîs bunu taz'îf ve ta'lîl etmiş iken İmâm-ı Buhârî, ehl-i ilmin bu hadîs ile amel ettiklerini görerek senedindeki za'fa rağmen tashîh etmiştir[2]. Tirmizî *Sünen*'inde Muhammed İbn-i İsmâil Buhârî'den hadîs-i bahri sordum. "*Hadîs-i sahîhtir*" diye cevâb verdi, diyor.

Yine İbn-i Abdi'l-Ber, *Temhîd*'inde[3] Hazret-i Câbir'in bir dînârın yirmi dört kırata müsâvâtı hakkındaki hadîsi de böyledir.

---

[1] *Tehzîb.*

[2] *Fethü'l-Kadîr:* C. 1, S. 48.

[3] *Temhîd*'in asıl adı (تمهيد لما فى الموطأ من المعانى والاسانيد) tir. Hâfız Ömer İbn-i Abdi'l-Berr'in en kıymetdâr âsârındandır. İbn-i Hazm *Temhîd* için fıkıh

Bu da nâsın icmâına bakılarak Abdullâh İbn-i Mübârek tarafından kabûl ve nakledilmiş ve üstâd Ebû İshâk'ın da mazhar-ı tahsîni olmuştur, diyor.

İşte bunlar gibi birçok âsâr ve ahâdîsin, ümmetin kabûlüne mazhar olduğuna bakılarak ehl-i ilim tarafından tashîh edildiğine göre mevzûu bahsimiz olan İbn-i Abbâs'tan rivâyet edilen terâvih hadîsinin de sıhhatine hükmedebiliriz. Buhârî ve Abdullâh İbn-i Mübârek gibi eimme-i hadîs, ulemâ ve sâlihînin telâkkîleriyle hadîs tashîh edince, Hulefâ-yi Râşidîn'in, Sahâbe ve Tâbiî'nin ve bunca eimme-i dînin icmâına bakarak ve ahîren bu mühimme-i ilmiyyeyi, Süyûtî gibi rivâyet ve dirâyeti nefsinde cem' eden eimme-i kirâmın bir muâdele-i ilmiyye hâlinde eserlerinde tesbît eylediklerini görerek : "*İbn-i Abbâs'tan mervî terâvih hadîsi sahîhtir*" demekte tereddüd etmeyiz. Hiç şübhesiz ki, terâvih hadîsinin tashîhi, hadîs-i bahr'in tashîhinden daha haklı ve hadîs-i Dînâr'ın tahsîninden çok daha ehemmiyetlidir[1].

4) (592) rakamiyle tercemesi gelecek olan Hazret-i Âişe hadîsi ile İbn-i Abbâs hadîsi arasında teâruz vardır, sahîh ve râcih olan alınır, zayıf ve mercûh olan bırakılır, denilmek de muvâfık değildir. Evvelâ bu iki rivâyet arasında teâruz yoktur. Çünkü Hazret-i Âişe'nin haberi, teheccüd namâzına, İbn-i Abbâs rivâyeti ise terâvih namâzına müteveccîhtir. Bunu, Hazret-i Âişe hadîsinin sûret-i sevkinden öğreniyoruz. Şöyle ki : Hazret-i Âişe'nin râvîsi Ebû Seleme İbn-i Abdurrahmân, Ramazân-ı şerîfin husûsiyetini nazar-ı dikkate alarak ve Ramazan'da Resûl-i Ekrem'in teheccüd namâzının aded-i rekeâtını arttıracağını düşünerek Hazret-i Âişe'den Ramazan'da Resûl-i Ekrem'in kıldığı teheccüd namâzının kemmiyyet ve keyfiyyetini sormuş, o da : "*Resûl-i Ekrem, ne Ramazan'da, ne de başka gecelerde on bir rek'at üzerine ziyâde etmemiştir*" diye cevâb vermiştir. Hazret-i Âişe hadîsinin bu sûret-i sevki ve Sıddîka-i müşârün-ileyhâ tarafından: "*Bu namazın güzelliğinden ve uzunluğundan ne sizin sormanıza, ne de benim tasvîr ve beyânıma lüzum vardır*" denilmesi de delâlet ettiğini bu hadîsin şârihleri bildirmektedir.

---

ve hadîste nazîrini görmedim, diyor. Sonra İbn-i Abdi'l-Ber, *Temhîd*'i ihtisâr ederek "*İstizkâr*" ı yazmıştır. Buna da (الاستذكار لمذاهب أئمة الامصار) adını vermiştir. İbn-i Abdi'l-Berr'i dünyâya tanıtan bu muazzam eserleridir.

[1] التعليق الصبيح شرح مشكاة المصابيح : ج ٢ ، ص ١٠٥

İbn-i Abbâs hadîsi ise münhasıran Ramazan'da Resûl-i Ekrem'in kıldığı terâvih namâzına âiddir. Şübhesiz ki, teheccüd namâzı ile terâvih namâzı arasında zamân-ı edâları cihetiyle fark vardır. Terâvih namâzı gecenin önünde, sülüs-i evvelinde kılınır, teheccüd namâzı ise sülüs-i ahîrinde. Yukarıda Ebû Zer hadîsinde görmüştük ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in cemâatle kıldıkları ilk terâvih namâzını gecenin birinci sülüsünde kıldırmıştı. İkinci gece, gece yarısına, üçüncü gece de fecre yakın zamâna kadar uzatmışlardı. Her üç gecede de mebde-i salât gecenin evveli idi. Bu sebeble fukahâdan bâzıları terâvihi gecenin sülüs-i ahîrine kadar te'hîr etmekte kerâhet görmüşlerdir. Bu nokta-i nazardan, bâzı ehl-i ilim, Hazret-i Âişe hadîsinin teheccüd namâzına, İbn-i Abbâs hadîsinin de Ramazan namâzına âid olduğu kanâati ile her iki haber arasında teâruz bulunmadığını kabûl etmişlerdir.

5) *Muvatta'* şerhinde Bâcî[1] ve daha bâzı ehl-i fıkıh ve hadîs, Hazret-i Âişe hadîsinin de terâvih namazına âid olduğunu kabûl ederek Hazret-i Âişe, Resûl-i Ekrem'in birçok gecelerde kıldıkları terâvih namâzını, İbn-i Abbâs ise bâzı gecelerde kıldıkları terâvih namâzını bildirmiştir, diyerek her iki haberi te'lîf etmişlerdir[2].

Âtîdeki ahbâr ve âsârın irşâd ve delâletleri ile Resûl-i Ekrem'in yirmi rek'at kıldığı bu bâzı gecelerin, Ramazan'ın aşr-i ahîri, yâni son on gecesi dâhilinde olduğu netîcesine varabiliriz. Bu en mevsûk haberlerin tercemeleri hurûfu heçâ sırasiyle bervechi âtîdir :

A) Aşağıda (958) numara ile tercemesi gelecek olan hadîste görüleceği üzere Hazret-i Âişe Ramazân-ı Şerîf'in aşr-i ahîrinde Resûl-i Ekrem'in ahvâl-i seniyyelerinin tamâmiyle değiştiğini bildirerek diyor ki : Ramazân'ın aşr-i ahîri girince Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* âile hayâtından tecerrüd ederek kendisini tamâmiyle ibâdete verir, geceleri baştanbaşa ihyâ ederdi. Âile efrâdını da (namâz ve ibâdet için) uyandırırdı[3].

---

[1] Bâcî, Ebü'l-Velîd, Süleymân İbn-i Halef'tir. "*Bâce*" cîm-i hafîfe ile Endülüs'te bir şehir veyâhut Afrika'da bir köydür ki, sâhib-i terceme oraya nisbetle şöhret-şiârdır. Bâcî'nin bu eserinin adı "*Müntekā*" dır. Ve İbn-i Abdi'l-Berr'in "*Temhîd*" inin ihtisâr edilmiş bir nümûnesidir. Esâsen Endülüs'ün bu iki yüksek sîmâsı muâsırdırlar. İbn-i Abdi'l-Ber (463), Bâcî (471) târihinde vefât etmiştir *(Keşfü'z-Zunûn* ve *Lübbü'l-Lübâb)*.

[2] التعليق المجد على موطأ محمد

[3] عن عائشة رضى الله عنها قالت : كان النبى صلى الله عليه وسلم اذا دخل العشر الاخير سدمئزره و احياليله و ايقظ اهله [رواه البخارى]

B) Tirmizî ise, sıhhatine ve hüsnüne işâret ederek bu hadîsi, Hazret-i Âişe'den şöyle rivâyet ediyor : *"Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ramazân'ın aşr-i ahîrinde namâz ve ibâdet husûsunda sâir gecelerdeki mesâîlerinden fazla meşgûl olurdu*[1]".

C) Tirmizî'nin Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anh*'den rivâyetinde Hazret-i Alî demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ramazân'ın aşr-i ahîrinde bütün âile halkını gece (ibâdet için) uyandırırdı[2].

D) Muhammed İbn-i Nasr-ı Mervezî'nin Zeyneb bint-i Seleme *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyetinde, Zeyneb: *"Ramazan'dan on gün kalınca Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem, âile halkından, namaz kılmağa muktedir olabilenlerin hepsini namâza kaldırırdı. Hiç birisini bırakmazdı"* demiştir[3].

E) Tercemeleri (664, 959) uncu numaralarla gelecek olan Âişe ve Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhümâ* hadîslerinde de Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, Ramazân'ın aşr-i ahîrinde hayâtî gāilelerden kâmilen tecerrüd buyurdukları görülecektir.

F) Yukarıda Buhârî'nin Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh*'den Tahâvî ile *Sünen-i Erbaa* sâhiblerinin Ebû Zerr-i Gıfârî *radiya'llāhu anh*'den rivâyetlerinde, Resûl-i Ekrem'in Ashâbına kıldırdıkları terâvihlerin Ramazân'ın aşr-i ahîrine müsâdif olduğunu da görmüştük.

Bu rivâyetlerin hey'et-i umûmiyesi, İbn-i Abbâs'dan rivâyet edilen ve Hazret-i Âişe hadîsi ile te'lîf edilerek bâzı gecelerde kıldığı bi'l-ictihâd tahmîn edilen bu yirmi Rek'at terâvihlerin Ramazân'ın aşr-i ahîrine müsâdif gecelerde kılınmış olduğunu hatırlatıyor. Nasıl ki, İbn-i Âbidîn de Hazret-i Âişe, ekser ahvâldeki salât-ı Nebî'yi haber vermiştir. İbn-i Abbâs rivâyeti ise, Hazret-i Resûl'ün iki gece kıldırdığı terâvih namâzına âiddir, diyor.

---

[1] عن عائشة رضى الله عنها قالت : كان النبى صلى الله عليه وسلم يجتهد فى العشر الاواخر ما لا يجتهد فى غيرها [رواه الترمذى و قال هذا حديث حسن ، صحيح]

[2] عن على رضى الله عنه ان النبى صلى الله عليه وسلم يوقظ اهله فى العشر الاواخر من رمضان [رواه الترمذى و قال حديث حسن ، صحيح]

[3] عن زينب بنت سلمة رضى الله عنها لم يكن النبى صلى الله عليه وسلم اذا بقى من رمضان عشرة ايام يدع احداً من اهله يطيق القيام الا اقامه [رواه محمد بن نصر]

6) İbn-i Abbâs hadîsinin müeddâsı, Hulefâ-yi Râşidîn'in sünneti, Ashâb-ı Kirâm'ın icmâı ve başta akdemü'l-eimme Ebû Hanîfe Hazretleri olduğu halde bütün eimme-i müctehidîn hazarâtının ârâ ve ictihâdlariyle müeyyed olduğundan, sıhhatinden bir ân için sarfı nazar edilse bile ihticâc edilecek mes'ele, ferâiz ve vâcibâttan olmayıp fezâil ve nevâfil cümlesinden bulunduğu için bu derece-i za'fı ile berâber yine İbn-i Abbâs hadîsi ile pekâlâ istidlâl edilebilir. Çünkü ehl-i ilim, hadîs-i sahîha muârız olmadıkça fezâilde hadîs-i zaîf ile amel etmişlerdir. İbn-i Abbâs hadîsi ile rivâyât-ı sahîha arasında teâruz olmadığını biraz evvel mütâlâa etmiştik.

Buraya kadar terâvihin devr-i ictihâda âid olan vaz'iyyet-i şer'iyyesini îzah için aded-i rekeâtı hakkında İbn-i Abbâs hadîsine tevcîh edilen şübheleri izâle ve bununla istidlâl tarîkını irâe etmiş bulunuyoruz. Şimdi ikinci tarîk-ı istidlâli göreceğiz.

İBN-İ HÜMÂM VE EMSÂLİ EİMME-İ FIKHIN SÛRET-İ İSTİDLÂLLERİ :

Hanefî ve Şâfiî fukahâsının en güzîde sîmâlarından bir kısmı terâvih namâzının yirmi rek'atini şu sûretle isbât ediyorlar : Ramazân'da üç rek'at vitir namâzı ile berâber sekiz rek'at terâvih namâzının cemâatle kılınması, Hazret-i Âişe ve Câbir hadîslerinin bildirdiği üzere fi'l-i Peygamberî'ye müstenid Sünnet-i Nebeviyye'dir. Esâs itibâriyle Sünnet, Resûl-i Ekrem'in devâm buyurdukları veyâhut işlemeğe devâm ederken bir mâniin araya girmesi ile terkeyledikleri umûrdur. Bu sekiz rek'atin üst tarafı yukarıda îzâh olunduğu üzere Ashâb'dan Sâib İbn-i Yezîd *radiya'llāhu anh* ile Tâbiî ricâlinden Yezîd İbn-i Rûmân'dan rivâyet edilen âsâr ile sâbit olduğu üzere Hulefâ-yi Râşidîn'in sünnetidir. Ve : "عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين من بعدي" = *Benim sünnetime, benden sonra da Hulefâ-yi Râşidîn'in sünnetine ittibâ' etmeniz vâcibdir*" hadîs-i sahîhi mûcibince Hulefâ-yi Râşidîn'in âdet-i aliyyelerine ittibâ' etmek bir vecîbe-i şer'iyyedir ki, müstehab unvân-ı fıkhîsi ile yâd olunur. Binâenaleyh terâvih namâzının sekizi sünnet-i râtibedir, on iki rek'ati müstehabdır.

Bunun hâricde bir misâl ve nazîri yatsı namâzının farzından sonraki dört rek'at nâfiledir ki, bunun iki rek'ati Resûl-i Ekrem'in ale'd-devâm kıldıkları ve ümmetine de kılmalarını emir ve vasıyyet buyurdukları sünnet-i râtibedir. Dört rek'at kılınması müstehabdır. Şöyle ki: Hazret-i Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet edilen ve ehl-i

hadîs ile fukahâ arasında "*Musâbere hadîsi*[1]" unvâniyle yâd olunan bir hadîs-i şerîfde Resûl-i Ekrem Efendimiz ümmetine yatsı namâzının farzından sonra iki rek'at nâfile namâz kılan kimseye Cennet'te bir köşk ihsân buyurulacağını bildirmiştir. Müsâbere, müdâvemet demektir. Müsâbere hadîsini Buhârî'den başka birçok ehl-i hadîs Ümmü'l-Mü'minîn Ümmü Habîbe *radiya'llāhu anhâ*'dan da rivâyet etmişlerdir. Bunlardan başka (509) numara ile tercemesi geçen İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* hadîsinde de yatsı namâzından sonraki nâfile, iki rek'at olarak bildirilmiştir. Gerek bu vücûh-i rivâyâttan ve gerek metn-i hadîsteki "*Müsâbere*" unvânından Resûl-i Ekrem Efendimiz'in yatsının farzından sonra iki rek'at nâfile kılmağa devâm buyurdukları istifâde edilmiş ve bu iki rek'at nâfile sünnet-i râtibe olarak teayyün etmiştir.

Yine Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan gelen diğer bir rivâyet tarîkında ise yatsının farzından sonra Resûl-i Ekrem'in dört rek'at nâfile kıldıkları bildirilmiştir : Hazret-i Alî'nin kibâr ashâbından Şüreyh İbn-i Hânî demiştir ki : Âişe *radiya'llāhu anhâ*'ya Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in nâfile namâzını sordum da Hazret-i Âişe: "*Yatsının farzından sonra Hazret-i Resûl, kat'iyyen mescidde namâz kılmamıştır. Resûl-i Ekrem, benim odama gelirdi. İçeri girdiğinde odamda dört, yâhut altı rek'at nâfile kılardı*" diye cevâb verdi *(Bahr-i Râik)*.

Fakat yukarıdaki vücûh-i rivâyât daha kuvvetli ve böyle dört rek'at kılmağa devâm buyurulduğuna muârız bulunduğundan Hazret-i Âişe'den, Şüreyh İbn-i Hânî tarîkıyle gelen bu rivâyet-i ahîre ancak istihbâb ifâde edebilmiştir. Müşebbeh-i bihi bu vechile îzâh ettikten sonra İbn-i Hümâm ve emsâli diyorlar ki:

Bunun gibi terâvih namâzının sekiz rek'ati rivâyât-ı sahîhaya istinâd ettiği için sünnet-i râtibedir, yirmi rek'at kılındığına dâir

---

[1] روى الترمذى و ابن ماجة عن عائشة رضى الله عنها قالت ؛ قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : من ثابر على اثنتى عشرة ركعة من السنة بنى الله بيتا فى الجنة : اربع ركعات قبل الظهر وركعتين بعدها و ركعتين بعد المغرب و ركعتين بعد العشاء و ركعتين قبل الفجر. و روى الجماعة الا البخارى من حديث ام حبيبة بنت ابي سفيان انها قالت (سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول : ما من عبد مسلم يصلى لله فى كل يوم اثنى عشرة ركعة تطوعا من غير الفريضة الا بنى الله بيتا فى الجنة) و زاد الترمذى و النسائى ؛ (اربعاً قبل الظهر و ركعتين بعدها و ركعتين بعد المغرب و ركعتين بعد العشاء و ركعتين قبل الصلاة الغداة) [فتح القدير و البحر الرائق]

İbn-i Abbâs'dan menkūl olan rivâyetin za'fına mebnî Hulefâ-yi Râşidîn'in sünneti olarak kabûl edilip müstehab denilmiştir. Bu sebeble Ebü'l-Hasen Muhammed Kudûrî, *Muhtasar-ı Mu'teber*'inde: "*Terâvih namâzı müstehabdır*" demiştir. Yine îzâh ettiğimiz ayni sebebden dolayı "*Hidâye*" sâhibi de "*Terâvih namâzı sünnettir*" demiş. Fakat ne *Kudûrî* sâhibi yirmi rek'atin hepsini müstehab addetmiştir; ne de sâhib-i Hidâye yirmi rek'atin hepsi sünnettir demek istemiştir. Mezheb-i Hanefî'nin bu iki imâmı Hanefî fıkhının medâreyni olan metinlerinde tağlîb tarîkıyle müstehab veya sünnet unvânını vermişlerdir. Şu kadar ki, *Hidâye* sahîhinin sünnet ta'bîrinde tağlîb daha zâhirdir. Ve sâhib-i mezheb Ebû Hanîfe Hazretlerinin yukarıda îzâh olunduğu üzere sünnet-i müekkede ta'bîrine daha uygundur. Bir de böyle tağlîblerde inde'l-ıtlāk kuvvetli taraf iltizâm edilip zikredilir. Fi'l-i Nebevî'nin, fi'l-i Sahâbî'den efdal ve akvâ olduğu âşikâr bulunduğuna göre, tağlîben sünnet denilmesi münâsibdir.

Üçüncü bir medâr-ı tercîh olan cihet de *Hidâye* sâhibinin sünnet ta'bîri, cemâati terâvihe teşvîk ve tergîbi mütezammın olmasıdır.

İbn-i Hacer de bu tarîk-ı istidlâli beğenmiştir. Sebeb olarak da diğerleri gibi İbn-i Abbâs hadîsinin za'fını ve buna mukābil icmâ-ı Sahâbe delîlinin daha kuvvetli olduğunu gösteriyor.

Terâvih namâzının yirmi rek'at olduğu hakkındaki ikinci tarîk-ı istidlâle de burada nihâyet veriyoruz. Bir gāyeye turuku müteaddide ile varılabilir. Turuku istidlâlin teaddüdü, ilmî gāyenin kuvvetini arttırır. Her iki tarîk-ı istidlâli tâkib eden eimme-i kirâm, birer sirâc-ı ümmet ve meş'al-i hidâyettir. Her mes'elede olduğu gibi terâvih husûsunda da bize rehberlik edip bu mübârek namâzın Asr-ı Saâdet'teki, Hulefâ-yi Râşidîn devrindeki, sonra da karn-ı selefdeki devâm edip gelen vaz'iyyet-i ilmiyyeleri gün gibi âşikâr göstermişlerdir (نور الله مراقدهم).

MEZÂHİB-İ ERBEA EİMMESİNİN HULÂSA-İ MÜCTEHEDÂTI:

Şemsü'l-Eimme Ebû Hanîfe Hazretlerinin terâvih hakkındaki nokta-i nazarlarını yukarıda İmâm Ebû Yûsuf'un bir suâline verdiği cevâbından öğrenmiştik. Bu nokta-i nazarını diğer bir tilmîzi Hasen İbn-i Ziyâd da rivâyet edip : "Terâvih, terki câiz olmıyan bir sünnettir" demiştir. Sadr-ı Şehîd, bu kavl, kavl-i sahîhtir, demiş-

tir. "Attâbî", *Cevâmiü'l-Fıkh*'ında[1] terâvih namâzı bizâtihî sünnet-i müekkededir. Cemâatle edâsı ise vâcibdir, demiştir. Her halde bu büyük Hanefî fakîhi İmâm-ı A'zam'ın : "*Terâvih namâzı terki câiz olmıyan bir sünnet-i müekkededir*" sûretindeki müekked hükmün kuvvetini vücûb ile ifâde etmiş bulunuyor. Nâtıfî[2]'de *Ravzatü'l-Hanefiyye*'de cemâatin fazîlet olduğunu, *Zahîre*'de de ekser meşâyih-i Hanefiyye'den kifâyeten sünnet-i müekkede ictihâdı rivâyet edilmiştir.

Terâvihin gerek cemâat ve gerek aded-i rekeât gibi ahkâm-ı esâsiyesinde İmâm-ı Şâfiî ve İmâm-ı Ahmed İbn-i Hanbel de Ebû Hanîfe'nin ictihâdına iştirâk etmişlerdir. Kādî Iyâz: Cümhûr-i ulemâdan menkūl olan da budur, demiştir. Eimme-i metbûînden hiçbirisinin yirmi rek'atten noksan terâvih ihtiyâr ettiği bildirilmiyor[3]. Yirmi rek'atten fazlası ise esâsen nevâfilde ziyâde için bir hadd-i muayyen olmadığından mücâzdır. Ziyâde hakkında İmâm-ı Mâlik Hazretlerinin mezhebini görüyoruz. İmâmü'l-Medîne bu babda ehl-i Medîne'nin ameline istinâd etmiştir, Maamâfih bu on altı rek'at terâvih değildir. Mutlak bir nâfile namazdır.

Yukarıda Muhammed İbn-i Nasr'ın Hârre vak'asından evvel Medîne'de, Medîne halkının otuz altı rek'at terâvih kıldıklarını rivâyet ettiğine ve bu dilsûz vak'anın altmış üç Hicret senesinde vuku' bulduğuna göre, İmâm-ı Mâlik'ten bir asır evvel Medîne'de bu sûretle terâvih kılınmağa başlandığı anlaşılır. Fıkıh ve siyer kitablarında tezyîd-i rek'atın sebeb ve sâikı şöyle bildiriliyor :

[1] Attâbî: Ebû Nasr, Ahmed İbn-i Muhammed'dir. Kibâr-ı Hanefiyye'den âlim bir zâttır. Yukarıda zikrettiğimiz *Cevâmiü'l-Fıkh*'ı, *Fetâvâ-yi Attâbiyye* denilmekle ma'rûftur. Ve dört büyük cildi muhtevîdir. Te'lîfâtı cümlesinden birisi de "*Şerh-i Ziyâdât*" tır ki : Attâbî bu şerhinde hiç bir şârihe müyesser olmıyan müstesnâ bir tarzda bütün mesâil-i fıkhiyyeyi tedkîk etmiştir. Abdü'l-Hayy-i Leknevî *Şerh-i Ziyâdât*'ı mütâlâa ettiğini bildiriyor. İmâm-ı Muhammed'in *Câmi-i Kebîr* ve *Câmi-i Sagîr*'ini de şerhetmiştir. Mükemmel bir de tefsîr yazmıştır. Binâenaleyh terâvihin cemâatle edâsı vâcibdir, sûretinde kuvvet ve kat'iyyet ifâde eden hükmü, hürmetle kabûle şâyân bir sîmâ-yi ilmîdir. 582 târîhinde vefât etmiştir. Attâb Buhârâ'da bir mahallenin adıdır (*Keşfü'z-Zunûn*: C. 1, S. 312 ve *Fevâid-i Behiyye* Sa. 36.

[2] Nâtıfî'nin *Ravza*'sı fürû-ı Hanefiyye'ye dâirdir. Küçük, fakat nâdir mes'eleleri ihtivâ etmesi cihetiyle kıymetli bir eserdir. Fürû-ı Şâfiiyye'ye dâir de Abdü'l-Kerîm Râfiî'nin bir *Ravzası* vardır. Nâtıfî 446 târîhinde vefât etmiştir. (*Keşfü'z-Zunûn*: C. 1. Sa. 449).

[3] الفتح الملهم شرح صحيح مسلم : ج ١ ، ص ٢٩١

Mekkeliler Harem-i Şerîf'te terâvih kılarken terâvihin her tervîhasında bir kerre tavâf etmek ve müteâkıben iki rek'at tavâf nâmâzı kılmak i'tiyâdında idiler. Mekkelilerin bu fazîletkârâne hareketlerine gıbta eden Medîne-i Münevvere ahâlîsi de Mekkelilerin tavâflarına ve tavâf namâzlarına muâdil olmak üzere her tervîhada dört rek'at nâfile kılmayı kabûl etmişler. Şu kadar ki Mekkeliler, beşinci tervîhada yâni terâvih namazının hitâmı ile vitir namâzı arasındaki son tervîhada tavâf etmediklerinden Medîneliler de bu son tervîhadan sonra nâfile kılmamışlardır. Dört tervîhada dörder rek'at olarak kılınan on altı rek'at nâfile, asıl terâvihe zammedilince otuz altı rek'ate bâliğ olur. Üç rek'at vitir namâzı ile otuz dokuz rek'at eder. İşte ötedenberi devâm edegelen bu ameli, ehl-i Medîne'yi İmâm-ı Dârü'l-Hicre Hazretleri delîl olarak kabûl ettiğinden Mâlikî mezhebinde terâvihin aded-i rekeâtı on altı rek'at nâfile ile berâber bu derece yükselmiş bulunuyor. Bu babda eimme-i selâsenin yirmi rek'at hakkındaki ictihâdlarını müdâfaa eden şârih Aynî; Ashâb-ı Kirâm'ın müstemirren devâm edip gelen ameli, ittibâ için, ehl-i Medîne'nin amelinden daha evlâdır, diyor. Tervîhalarda zikrullāh ile, salât ve selâm ile, her nevi' ibâdât ve tâât ile iştigāl edildiği için sâir mezheb imâmlarına göre de tervîhalarda nâfile namâz kılınabilir. Şu fark ile ki, Mâlikîlerin kıldığı gibi cemâatle değil, münferiden kılınır. Mezheb-i Hanefî'de cemâat, yalnız terâvihin husûsiyetlerindendir.

Hâtime: Terâvih namâzının gerek mâhiyyet-i esâsiyesi, gerek cemâatle edâsı ve aded-i rekeâtı hakkındaki îzâhımıza burada nihâyet veriyoruz. Bu neş'eli ibâdetimizin sâir ahkâmını Kitâb-ı Savm'ın bir lâhikası olarak gelecek olan husûsî bahsinde îzâh edeceğiz. Buradaki îzâhımızın bu kadar uzamasının sebebi, bu bahsin başlangıcında da arzolunduğu üzere Hazret-i Âişe'nin, Resûl-i Ekrem'in teheccüd namâzı hakkındaki sekiz rek'at rivâyetini terâvih zanneden bâzı kimselerin: "*Hazret-i Peygamber sekiz rek'atten fazla terâvih kılmamıştır. Bundan fazlası matlûb-u şâri' değildir*" diye ortaya bir şübhe koyduklarını teessüfle duyduk. Mübârek Ramazân'ın şerefli gecelerinde şevk ve heyecân ile edâ ettiğimiz bir ibâdetimizin rek'atleri hakkında kulûb-ı sâfiye-i müslimînde şübhe uyandırmak ne kadar büyük bir günâh ise, bunun ilmen izâlesi de o nisbette büyük bir vazîfe idi. Bu bâbda muharrir-i âcizi irşâd eden ve bir hayli me'haz-i ilmiyyeyi zengin kütübhânelerinden göndermek lûtfunda bulunan Bay A. Hamdi Akseki arkadaşımıza samimî teşekkürler sunarım.

Şimdi terâvih hakkında saydığımız bunca âsâr ve ahâdîs ile, fıkhî tedkîkat ile ümmet-i İslâmiyye'nin sadr-ı İslâmdanberi îfâ edegeldiği bir ibâdet hakkındaki bütün şübheleri izâle etmiş bulunuyoruz. Tevfîk ise, Cenâb-ı Hak'tandır.

587 . عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُفْطِرُ مِنَ ٱلشَّهْرِ حَتَّى نَظُنَّ أَنْ لَا يَصُومَ مِنْهُ وَيَصُومُ حَتَّى نَظُنَّ أَنْ لَا يُفْطِرَ مِنْهُ شَيْئًا وَكَانَ لَا تَشَاءُ أَنْ تَرَاهُ مِنَ ٱللَّيْلِ مُصَلِّيًا إِلَّا رَأَيْتَهُ، وَلَا نَائِمًا إِلَّا رَأَيْتَهُ .

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

Hazret-i Enes demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* her aydan (o kadar günlerde) oruç tutmaz idi ki, biz (onu artık) o ayın hiç bir gününde oruç tutmıyacak zanneder idik. (Halbuki sonra o, geri kalan günlerde tamâmen veya kısmen oruç tutardı).

Yine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* her aydan (o kadar günlerde) oruç tutar idi ki, biz onu artık orucu bırakmıyacak zannederdik. (Halbuki sonra o, geri kalan günlerde tamâmen veyâ kısmen iftar eder idi).

Yine Resûl *aleyhi's-selâm*'ı geceden bir kısmında senin namaz kılar görmek istemen boşa çıkmaz idi. (Muhakkak namaz kılar görürdün). Uyur görmek istemen de boşa çıkmazdı, (muhakkak uyur görürdün).

ÎZÂHI

BİR İFÂDE: Bu hadîs-i şerîfin nefî ve isbâtı ihtivâ eden ikinci fıkrasını Türkçemizin tarz-ı ifâdesine uyarak müevvelen terceme ettik. Arabca üslûba göre şöyle terceme edilmek îcâb ederdi : Geceden bir kıs-

mında Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'i sen, namaz kılar görmek istemezsin, meğer onu o sırada namaz kılar görürsün. Uyur görmek istemezsin, meğer onu uyur görürsün.

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîs-i şerîfi Buhârî burada Resûl-i Ekrem'in geceki namaz ve uyku hallerine dâir açtığı bir bâbında zikretmiştir. Yine bu hadîsi ayni sened ve ayni metin ile Kitâbü's-savm'de savm-i Nebî ve iftâr-ı Nebî *aleyhi's-selâm* hakkında da sevketmiştir. Buhârî her ikisinde de şeyhi Abdü'l-Azîz'den rivâyet etmiştir. Buhârî'nin Kitâbü's-savm'da diğer şeyhi Muhammed İbn-i Selâm'dan bir rivâyeti daha vardır ki, bunun tercemesi 943 numara ile gelecektir. Bu rivâyette Hazret-i Enes'ten hadîsi rivâyet eden Humeyd-i Tavîl diyor ki : Bir kerre Enes *radiya'llâhu anh*'e Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in orucunun keyfiyyetinden sormuştum. Enes bana şöyle cevâb verdi : Ben, Resûlullâh'ı her aydan her hangi bir günde oruçlu görmek arzu edince, muhakkak onu oruçlu görürdüm. Oruçsuz görmek isteyince de muhakkak onu oruçsuz görürdüm. Geceden her hangi bir kısmında namaz kılar görmek isteyince muhakkak Hazret-i Resûl'ü namaz kılar görürdüm. Uyur görmek isteyince de muhakkak uyur görürdüm. Ben, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in (şerefli) elinden yumşak, ne bir yün sof, ne de ipekli bir harîr messetmedim. Yine Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in râyiha-i seniyyelerinden lâtîf, ne bir misk, ne de bir anber koklamadım[1]. Bu mevzûa dâir Hazret-i Âişe'nin bir hadîsi de (942) numara ile tercemesi gelecektir.

Buhârî'nin Kitâbü's-Savm'da yine savm ve iftâr-ı Nebî bâbında Abdullâh İbn-i Abbâs'tan da bir hadîs tahrîc ettiğini görüyoruz. İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhumâ* demiştir ki : Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Ramazân'dan başka aylardan hiç birisini tamâmiyle sâim olmamıştır. (Sâir aylarda) Resûlullâh oruç tutardı. Bir hâlde ki (onu her gören:) Hayır, vallâhi Resûlullâh (bu ay hiç) iftar etmiyor, der idi. Yine Resûlullâh bir ay içinde iftar

---

[1] عن حميد الطويل قال سألت انسا رضى الله عنه عن صيام النبى صلى الله عليه وسلم فقال : ما كنت احب ان اراه من الشهر صائما الا رأيته ولا مفطراً الا رأيته و لا من الليل قائما الا رأيته و لا نائما الا رأيته و لا مسست خزة و لا حزيرة الين من كف رسول الله صلى الله عليه وسلم و لا شممت مسكة و لا عبيرة اطيب من رائحة رسول الله صلى الله عليه وسلم [رواه البخارى]

ederdi. Hattâ (onu her gören:) Hayır, vallâhi Resûlullâh (bu ay hiç) oruç tutmuyor, der idi[1].

Gerek İbn-i Abbâs'ın bu haberi, gerek mevzûu bahsimiz olan Enes İbn-i Mâlik hadîsinin metni hakîkaten müşkildir. Her iki Sahâbî'nin bu hadîsleriyle istihdâf ettikleri ma'nâ güçlükle istifâde ediliyor. Her ikisinin de bu işkâlinden dolayı şârihler türlü türlü tasarruf etmişlerdir. Fakat hepsinin iştirâk ettikleri bir cihet vardır ki, İbn-i Abbâs'ın da Enes İbn-i Mâlik'in de bu haberleriyle Resûl-i Ekrem'in nâfile namaz kılmak ve oruç tutmak husûsunda muayyen ve muttarid bir programa tâbi' olmadığını bildirmek istemeleridir.

ENES İBN-İ MÂLİK HADÎSİ HAKKINDA ŞÂRİHLERİN MÜTÂLÂALARI :

Şârih Aynî diyor ki : Enes İbn-i Mâlik hadîsinin ma'nâsı, nâfile namaz kılmak ve nâfile oruç tutmak husûsunda Resûl-i Ekrem'in hâli muhtelif idi. İcâbına göre gâh ayın ilk günlerinde, gâh ortasında, bâzı ayların da son günlerinde oruç tutardı. Yine böyle Resûl-i Ekrem bâzı def'a gecenin önünde, bâzı def'a ortasında, bâzı geceler de sonunda namaz kılardı. Gecenin bu muhtelif zamanlarında namaz kıldığını, yine böyle gündüzleri oruçlu bulunduğunu her görmek istiyen Sahâbî, Zât-i Risâlet-penâhîlerini mükerreren gözleyerek namaz kılarken, yâhut oruçlu iken rastlar ve dilediği gibi görürdü. Yine şârih Aynî: "*İşte hadîsin ma'nâsı budur. Yoksa Resûl-i Ekrem mütevâliyen oruç tutardı, yâhut bütün gece namaz kılardı, denilmek istenilmiyor*" diyor.

Şârih Kirmânî de diyor ki : Her ne zaman istenilirse Resûl-i Ekrem'i namaz kılar veyâhut istenildiği zaman uyur görmek nasıl mümkün olur. Bu haberden maksûd olan ma'nâ; "*Resûl-i Ekrem'in iki hâlinden yâni namaz, uyku ve yâhut savm, iftâr hâllerinden gâh birisi diğerine gālib olurdu. Bâzı def'a da bunun aksi hâlde bulunurdu*" demekti.

Şârih Kastalânî ise hadîsin (ما نشاء ان تراه من الليل..) kısmını şöyle tefsîr ediyor:

"*Biz, aleyhi's-salâtü ve's-selâm'dan bir emrin zuhûrunu arzu ettiğimizde Hazret-i Resûlü muhakkak onunla meşgul bulurduk. Onu namaz kılar*

---

[1] عن ابن عباس رضى الله عنهما قال : ما صام النبى صلى الله عليه و سلم شهراً كاملاً قط رمضان . و يصوم حتى يقول القائل : لا ، و الله لا يفطر . و يفطر حتى يقول القائل : لا ، غير و الله لا يصوم [رواه البخارى و كذا رواه مسلم و الترمذى و النسائى و ابن ماجه]

görmek dilersek, her hâlde kendilerini namazda bulurduk. Uyur görmek istersek de uykuda bulurduk".

Kastalânî'nin bu tefsîri bize fazla bir şey bildirmiyor. Enes hadîsini, İbn-i Abbâs hadîsi ile tefsîr etmiş oluyor. Halbuki her iki hadîs ayni derecede müşkildir. Şu farkla ki, İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhumâ*, Resûl-i Ekrem'in Ramazan'dan başka hiç bir ayda baştanbaşa oruçlu olmadıklarını bize kemâl-i vuzuhla öğretmiştir. Hiç şübhesiz hadîsin bu fıkrası bu mevzûda bir nastır. İşte bu vuzuhla ve bu fıkranın irşâd ve delâletiyle hadîsin mâba'dinde şöyle demiş olduklarını anlıyoruz: Resûl-i Ekrem'in Ramazan'dan gayri aylarda tuttukları oruçların ezmân ve eyyâmı muayyen değil idi. Bir ayın önündeki, ortasındaki, sonundaki günlerinde hem oruçlu olduğu, hem de iftar ettiği günler bulunurdu. Bu cihetle ayın her gününü oruçlu veyâhut oruçsuz zannederlerdi.

Enes Hazretleri de hadîslerinde ayni hakîkati ifâde etmiş oluyor. Oruç husûsunda böyle olduğu gibi namaz husûsunda da böyle idi. Bir gecenin müteaddid saatlerinde yatmak, kalkıp namaz kılmak halleri sık sık tekerrür ediyordu. Bu ahvâl-i seniyyelerini gözleyen ve müşâhade edenler, Resûl-i Ekrem'i âdetâ bütün gece namaz kılar veyâhut bütün gece uyur zannederlerdi.

BU MEVZÛ HAKKINDA DAHA TENEVVÜR EDEBİLMEK İÇİN ÂTÎDEKİ HADÎSLERİ MÜTÂLÂA EDELİM:

1) Ümmü Seleme *radiya'llâhu anhâ*'dan Resûl-i Ekrem'in gece namazı sorulmuş, o da şöyle cevâb vermiştir: Resûlullâh'ın namaziyle ne çok meşgul oluyorsunuz. Resûlullâh gece namaz kılardı ve namaz kıldığı kadar da uyurdu. Sonra (kalkar), uyuduğu kadar namaz kılardı. Sonra (uzanır), namaz kıldığı kadar uyurdu, Sabâha erişene kadar böyle devâm ederdi[1].

2) Nesâî'nin Habbâb İbn-i Eret *radiya'llâhu anh*'ten rivâyetine göre Habbâb, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ile Bedir gazâsında bulunmuştu. Ve Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'i Bedir gecesi bütün gece fecir zamânına kadar gözlemişti. Resûl-i Ekrem, namazından selâm verince Habbâb Hazretleri huzûr-ı Saâ-

---

[1] عن ام سلمة رضى الله عنها قالت : مالكم و صلاته ؟ كان يصلى و ينام قدرما صلى . ثم يصلى قدر ما ينام . ثم ينام قدر ما صلى حتى يصبح [رواه ابو داود و الترمذى و النسائى]

det'e gelmiş ve : Yâ Resûlullāh ! Babam, anam sana fedâ olsun. Bu gece bir namaz kıldınız ki, sizin bu namaz kadar yüksek bir namaz kıldığınızı hiç görmemiştim, demiş, Resûl-i Ekrem de : *"Ey Habbâb, doğru söylüyorsun! Bu namaz, salât-ı havftir, salât-i tezarrû' ve ibtihâldir"* buyurmuşlardır [1].

3) Yine böyle Müslim ile *Sünen-i Erbea* sâhiblerinin Zeyd İbn-i Hâlid Cühenî'den rivâyetlerine göre, Hazret-i Zeyd demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in gece namazını iyice gözledim. Resûl-i Ekrem (ibtidâ) hafif iki rek'at namaz kıldı. Bundan sonra iki rek'at uzun, uzun namaz kıldı. Sonra bundan evvelkinin dûnunda iki rek'at kıldı. Bundan sonra iki rek'at daha kıldı. Bunlar da bundan evvelkilerin dûnunda idi. Bundan sonra da iki rek'at daha kıldı. Bunlar da kendilerinden evvelkilerin dûnunda idi. Sonra da vitir namazı kıldı. İşte bu, on üç rek'at namazdır [2].

4) Nesâî'nin, Humeyd İbn-i Abdurrahmân vâsıtasiyle ismi ta'yîn edilemiyen bir Sahâbî'den rivâyetinde o zât demiştir ki : Vallāhi ben, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in gece nasıl namaz kıldığını görene kadar kendilerini gözledim. Resûlullāh gece uyudu. Sonra kalkıp namaz kıldı. (Ben kendi kendime:) *"Resûlullāh uyuduğu kadar namaz kıldı"* dedim. Namazdan sonra Resûlullāh şöyle yaslanıp uyudu. (Yine ben kendi kendime:) *"Resûlullāh namaz kıldığı kadar uyudu"* dedim. Sonra uyandı. Ve ilk def'aki gibi namaz kıldı. Böylece Resûlullāh fecrin evveline kadar üç def'a uyudu, uyandı ve namaz kıldı [3].

---

[1] عن عبد الله بن خباب عن ابيه و كان شهد بدرا مع رسول الله صلى الله عليه و سلم انه راقب رسول الله صلى الله عليه وسلم الليلة كلها حتى كان مع الفجر فلما سلم رسول الله صلى الله عليه و سلم من صلاته جاده خباب. فقال يا رسول الله ! بأبى انت و امى لقد صليت الليلة صلاة ما رأيتك صليت نحوها. قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : اجل، انها صلاة رعب ورهب [رواه النسائى].

[2] عن زيد بن خالد الجهنى قال : لارمقن صلاة رسول الله صلى الله عليه و سلم : فصلى ركعتين خفيفتين. ثم صلى ركعتين طويلتين طويلتين طويلتين ثم صلى ركعتين وهما دون اللتين قبلهما ثم صلى ركعتين وهما دون اللتين قبلهما، ثم صلى ركعتين و هما دون اللتين قبلهما. ثم صلى ركعتين و هما دون اللتين قبلهما. ثم اوتر. فذلك ثلاث عشرة ركعة [رواه مسلم و اصحاب السنن الاربعة].

[3] عن حميد الطويل عن صحابى لم يعرف اسمه انه قال : والله لأرمقن رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى أرى فعله. نام رسول الله ثم قام فصلى، حتى قلت : صلى قدر ما نام. ثم اضطجع حتى قلت قد نام قدر ما صلى. ثم استيقظ ففعل كما فعل اول مرة. ففعل رسول الله صلى الله عليه وسلم ثلاث مرات قبل الفجر [رواه النسائى].

Bİr tenbîh : Bu hadîs-i şerîf ile tercemesi (582) numara ile geçen Hazret-i Âişe'nin : (كان اذا سمع الصارخ) haberi arasında münâfât yoktur. Gerek Hazret-i Âişe, gerek Hazret-i Enes muttali' oldukları vâkıaları haber vermişlerdir.

Teheccüd namazı hakkında Müzzemmil sûresi :

(يا ايها المزمل ! قم الليل الا قليلا ، نصفه او انقص منه قليلا، اوزد عليه و رتل القرآن ترتيلا . انا سنلقى عليك قولاً ثقيلا . ان ناشئة الليل هى اشد وطأ واقوم قيلا . ان لك فى النهار سبحاً طويلا)
وقوله (علم ان لن تحصوه فتاب عليكم ، فاقرؤا ما تيسر من القرآن علم ان سيكون منكم مرضى ، وآخرون يضربون فى الارض يبتغون من فضل الله ، وآخرون يقاتلون فى سبيل الله فاقرؤا ما تيسر منه ، و اقيموا الصلاة وآتوا الزكاة و اقرضوا الله قرضا حسنا ، و ما تقدموا لانفسكم من خير تجدوه عند الله هو خيراً و اعظم اجرا ، و استغفروا الله ، ان الله غفور رحيم)

Buhârî bu bâbın unvânında (Müzzemmil sûresinin şu âyetlerini zikretmiştir :

Meâl-i şerîfi : "*Ey siyâbına bürünen peygamberim! Gece namaza kalk. Fakat bir azında* (yâni) *yarısında kalkma,* (dinlen). *Yâhut bu* (istirâhate âid) *yarıdan biraz eksilt. Yâhut bu yarıya ziyâde et. Kur'ân'ı da gāyet düzgün oku. Senin dûş-i nübüvvetine* (hudud ve ferâizi muhtevî) *mehâbetli Kur'ân yükliyeceğiz.* (Habîbim!) *Bu gece namazı, hissin kalbe uygunluğu cihetiyle çok salâbetlidir.* (O zamanki) *kıraât de gāyet düzgündür.* (Halbuki) *gündüz de havâyicin için uzun boylu dönüp dolaşmak vardır*".

Yine Müzzemmil sûresinde Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur : "*Allāhu Teâlâ bilir ki, siz, gece namazına ve onun evkātını takdîr ve ta'yîne muktedir olamazsınız. Bu sebeble Cenâb-ı Hak gece namazı hakkında size ruhsat vermiştir. Siz bu namazdan kendinize kolay olanı kılınız. Allah bilir ki, sizden kiminiz hasta olur. Başka bir kısmınız yeryüzünde sefer eder.* (Ticâretle meşgūl olarak) *rızkını Cenâb-ı Hakk'ın hazîne-i fazl ü kereminden arar. Daha birtakım mü'minler de Allah yolunda cihâd ederler. Binâenaleyh siz, gece namazını mümkün oldukça kılınız,* (farz) *namaz da kılınız. Zekât da veriniz.* (Farz olan zekâttan başkā) *gönül hoşluğiyle ve Allah rızâsı için sadaka da veriniz. Kendi hesâbınıza her ne hayır işlerseniz, onu yine hayır olarak ve büyük bir ecri hâiz olarak ind-i ilâhîde bulursunuz. Allāhu Teâlâ'dan mağfiret dileyiniz. Allah Gafûr'dur, Allah Rahîm'dir*".

Âyet-i kerîmenin îzâhı :

Bu sûre-i şerîfenin ilk âyetleri belâğat-i Kur'âniyye'nin bir şâheseri olmakla berâber başka bir lisâna harfiyyen terceme edilince, meâl-i şerîfini ifâde güçleşiyor. Bunun için tercemede bâzı muâvin ve

tefsîrî kelimeler kullanmağa mecbûr olduk. Ebü'l-Bekā'nın *I'râb-ı Kur'ân*'da beyânına göre, âyet-i kerîmedeki (نصفه) kelimesinde müfessirler iki vechile tesarruf etmişlerdir :

1) Cüz'ün külden bedel olması kabîlinden bu (نصف) kelimesinin (leyl) den bedel olması ve (الا قليلا) kavl-i şerîfinin (نصف) kelimesinden istisnâsıdır.

2) (نصف) kelimesinin (قليلا) den bedel olmasıdır. Bu ikinci vecih, âyet-i kerîmenin zâhirine daha münâsibdir. Çünkü (او انقص منه او زد عليه قليلا) kavl-i şerîfindeki (منه ، عليه) zamîrlerinin (نصف) kelimesine râci' olması, bu münâsebeti istilzâm etmektedir. Biz de âyet-i kerîmeyi ikinci veche göre terceme ettik. Şu halde gecenin nısfında uyunup istirâhat edilmesi, diğer nısfında kalkıp namâz kılınması, yâhud istirâhate mahsus olan nısıftan biraz azaltılıp namaza âid olan nısfa zam ve ilâve edilmesi, yâhut da uykuya, istirâhate âid olan nısfa ziyâde edilmesi matlûb-ı şâri' oluyor.

Hulâsa: Cenâb-ı Hak, Resûl-i Ekrem Efendimiz'i gece yarısında, yâhut gece yarısından biraz evvel, yâhut gece yarısından sonra teheccüd namâzına kalkmakta muhayyer bırakmıştır.

Buhârî, bu âyât-ı kerîmedeki (ناشئة ، وطا) kelimelerinin İbn-i Abbâs'dan ta'lîkan tefsîrlerini de rivâyet ediyor: İbn-i Abbâs "نشأ، قام بالحبشة = *Neşe' kelimesi Habeş dilinde kâme ma'nâsınadır*" demiştir. Katâde, Hasen-i Basrî, Ebû Miclez de: "*Yatsıdan sonra her kıyâm, nâşiedir*" demiş. Mücâhid de: "*Namaz için gece kalkmak nâşiedir*" demiş.

Kur'ân'da Arabcanın gayri bir kelime bulunup bulunmadığı hakkında ulemânın ihtilâfı vardır : Bâzıları "*Siccil, Firdevs, Nâsie*" gibi Arabca olmıyan kelimeler bulunduğunu kabûl etmişlerdir. Fakat Cümhûr-ı ulemâ *Kur'ân*'da ecnebî kelime yoktur, bu gösterilenler de iki lûgatin rastgele tevâfukundan ibârettir, demişlerdir. Şu halde nâşie, ya fâile vezninde masdar oluyor. Tâhut ism-i fâil ve bir mahzûfun sıfatı bulunuyor:

İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhumâ* (وطا) kelimesini de şöyle tefsîr ediyor: "مواطاة القرآن اشد موافقة بسمعه و بصره و قلبه ليواطؤا ليوافقوا = *Kur'ân'ın muvâtaası, gece okunan Kur'ân'ın gündüzden ziyâde sem'a, basara, kalbe şiddet-i nüfûz ve muvâfakati vardır, demek oluyor.* (ليواطؤا ليوافقوا) *demektir.*"

(ان لك فى النهار سبحا طويلا) kavl-i şerîfindeki (سبح) kelimesi *Tefsîr-i Kurtubî*'de "*cery ü deverân*" ma'nâsına hamledilmiştir. Biz de "*dönüp dolaşmak*" diye terceme ettik.

Müfessirler bu sûreye ad verilen "*Müzzemmil*" kelimesini «المتلف ف ثيابه» diye tefsîr ettiklerinden biz de "*siyâbına bürünen*" diye terceme ettik. Zemahşerî'nin beyânına göre bu "*Müzzemmil*" sûre-i şerîfesi nâzil olduğunda Resûl *aleyhi's-selâm* bir gece siyâbına bürünmüş uyuyormuş. Zât-i şerîfleri uyartılmış ve bu âyet-i kerîme kendilerine teblîğ edilmiştir. Yine Zemahşerî'nin beyânına göre, o gece Fahr-i Kâinât'ın büründüğü sevb ne idi? diye Hazret-i Âişe'den sorulmuş, o da cevâb olarak: "« *Mirt » denilen on dört zirâ' uzunluğunda bir kumaş idi. Bunun yarısında ben uyurdum. Yarısında da Resûlullāh namaz kılardı*" demiş. Sonra bu kumaşın mâhiyyeti, neden mâmûl olduğu sorulmuş, cevâben : "*O kumaşın erişi kıl, argacı deve yününden yapılmıştır, tiftik ve ibrişim gibi şeylerden mâmûl değil idi.*" demiştir.

Zemahşerî bu vahy hâdisesinin mebdeini de Hazret-i Hatîce'ye müntehî bir haberle şöyle nakl ediyor : Hadîcetü'l-Kübrâ buyurmuştur ki : Bir kerre Fahr-i Kâinât müteheyyic bir halde yanıma gelmişti, heyecândan boynunun damarları vuruyor ve titriyordu. "*Beni örtünüz!*" buyurdu. Ben, o hazreti hastadır sandım, örttüm, bastırdım. Bu halde iken Hazret-i Cibrîl gelip "يا ايها المزمل = *Ey siyâbına bürünen*" diye seslendi.

Tefsîr-i Nesefî'de deniliyor ki : Bu habere göre (يا ايها المزمل) kavl-i şerîfi, Resûl-i Ekrem'in böyle sarınıp, bürünüp uyumağa çalışmalarını ayıplıyan bir hitabdır. Bunu da Resûl-i Ekrem'in teheccüd namâzını iltizâm ve bu ibâdete ihtimâm etmeleri hakkındaki emr-i ilâhî tâkib etmiştir. *Tefsîr-i Nesefî*'de bu kudsî hitâbı, İkrime'nin "يا ايها الذى زمل امرا عظيما = *Ey büyük bir işi dûşü nübüvvetine yüklenen zât!*" sûretinde bir tefsîri de nakledilmiştir. Bu tefsîre göre bu hitâb-ı Sübhânî, Resûl-i Ekrem'i ta'yîbi mütezammın değildir. Nasıl ki, Hazret-i Âişe'nin de: "*Yâ eyyühe'l-müzzemmil! nidâsı Hazret-i Peygamberi ta'yîbe delâlet etmez. Belki zât-i şerîflerini senâyı ve bulunduğu hâl-i huzûr ve sükûnu takdîr ve tahsîni muhtevîdir ve bu hâl üzere devâm buyurmalarını âmirdir*" dediği rivâyet olunmuştur.

BU SÛRE-İ ŞERÎFEDEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

Şârih Aynî bu îzâhâtı bize bahşettikten sonra gece namâzının hükmüne dâir de ulemânın üç nevi' ictihâdlarını bildiriyor : Birincisi, gece namazı mendûbdur, farz değildir. Farz olmadığına (قم الليل) emrinden sonra (نصفه او انقص منه قليلا اوزد عليه) kavlinin evâmiri tâkib ve 'ahyîr etmesidir. Böyle terdîde mukārin olan bir emir nasıl vücûb

ifâde edebilir? Binâenaleyh mendûbdur, deniliyor. İkincisi, gece namâzı vâcibdir. Üçüncüsü, gece namâzı yalnız Resûl-i Ekrem Efendimiz hakkında vâcibdir. Bu üçüncü kavl İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan da rivâyet edilmiştir. Hasen-i Basrî, İbn-i Sîrîn de: "*Bir koyun sağacak kadar bir zaman içinde de olsun gece namâzı her müslümâna farzdır*" demişler ve [1](فاقرؤا ما تيسر من القرآن) nazm-ı şerîfi ile istidlâl etmişlerdir.

Şâfiî rahimehu'llāh da bâzı ulemâdan şöyle işittim, diyor: Beş vakit namâz farz kılınmazdan evvel [2](يا ايها المزمل قم الليل الا قليلا) âyet-i kerîmesi ile bir namâz farz kılınmıştır. Sonra bu namâz [3]"فاقرؤا ما تيسر منه = *Siz namâzdan mümkün olanı kılınız!*" buyurularak bu vücûb nesholunmuştur. Binâenaleyh salât-ı leylin mendûb olması îcâb eder. Fakat bunun yüsür ve sühûletle mukayyed olan (فاقرؤا) emrinin ifâde ettiği ikinci bir farz olması da muhtemeldir. Nasıl ki [4](و من الليل فتهجد به نافلة لك) kavl-i şerîfi de buna delâlet etmektedir. Binâenaleyh bu iki cihetten hangisinin maksûd-ı şâri' olduğunu ta'yîn için sünnetten bir delîl aramak zarûrîdir. Aranıldı ve : "*Beş vakit namâzdan başka vâcib namâz yoktur*" hadîsi bulundu. Ebû Ömer, "*Bâzı Tâbiîn'in : bir koyun sağacak kadar bir zaman zarfında olsun kıyâm-ı leyl farzdır, demeleri şâzdır, metrûk bir kavldir. Çünkü kıyâm-ı leylin* (علم انه لن تحصوه) *nazm-ı şerîfi ile mefsûh olduğu hakkında ulemânın icmâı vardır*" diyor. Müslim'in ve Nesâî'nin Hazret-i Âişe'den rivâyetleri de gece namâzının mendûb olduğuna delâlet etmektedir. Hazret-i Âişe de demiştir ki : "*Allāhu Teâlâ gece namâzını bu sûrenin, yâni Müzzemmil sûresinin evvelinde farz kıldı. Nebî aleyhi's-selâm Ashâbı ile birlikte gece uykularını bırakıp geceleri teheccüdle ihyâya çalıştılar. Bir derecede ki, bu mücâhidlerin ayakları şişti, renkleri sarardı. Bu tahammül-fersâ ibâdet bir sene devâm etmişti. Bilâhare şefkat-i ilâhiyye ile tahfîf buyuruldu. Bu sûretle gece namazı farz iken nâfile kılındı.*" (Aynî)

Bâzı ulemâ : *Kur'ân*'da Müzzemmil sûresinden başka böyle âhiri evvelini nesheden hiç bir sûre yoktur, demişlerdir. Bu sûre-i şerîfenin mensûh olan ilk âyetlerinin şeref-i nüzûlü ile nâsih olan son âyetlerin nüzûlü arasında bir sene, ve bir kavle göre on altı ay geçmiştir. Tabiî-

---

[1] *Sûre: 73 (Müzzemmil), âyet: 20*
[2] *Sûre: 73 (Müzzemmil), âyet: 1*
[3] *Sûre: 73 (Müzzemmil), âyet: 20*
[4] *Sûre: 17 (İsrâ'), âyet: 79*

dir ki, bu müddet, bu sûrenin tamâmiyle Mekkî olduğu hakkındaki kavle göredir. (ان ربك يعلم)[1] kavl-i şerîfi Medenî'dir, denildiğine göre nâsih ile mensûh arasındaki müddet, on sene olmak îcâb eder. Saîd İbn-i Cübeyr: Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile Ashâb'ı, on sene gece namâzına devâm etmişlerdir. On sene sonra (ان ربك يعلم انك تقوم...) âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur. Bâzıları da bu sûrenin evveli âhırı ile, âhırı da salevât-ı hams ile neshedilmiştir, demişlerdir[2].

TERCEME-İ HÂL:

Râvî Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*, Ensâr-ı Kirâm'dan ve Benî Neccâr'dandır. İbtidâ-yi Hicret'ten irtihâl-i Nebevîye kadar on sene Resûl-i Ekrem'in hizmet-i seniyyelerinde bulunmakla şeref-yâb olmuştur. İbn-i Sa'd, Hazret-i Enes'in Ashâb-ı Bedir'den olduğunu zikretmiştir. İşte hem bu mülâzemet-i medîde ve sohbet-i Seniyye berekâtiyle, hem de asır-dîde bir hayâta mâlik olması hasebiyle Hazret-i Enes'ten pek çok hadîs rivâyet edilmiştir. Bu merviyyâtın mecmûu bin iki yüz seksen altı hadîse bâliğ olmuştur. Bunlardan yüz altmış sekiz hadîsi Buhârî ile Müslim müttefikan, seksen üçünü Buhârî, yetmiş birini de Müslim münferiden rivâyet etmişlerdir. Ebû Bekr, Ömer, Osmân, Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anhüm* gibi birçok Ashâb'dan rivâyet etmiştir. Kendisinden de Hasen-i Basrî, Zührî, Katâde, Sâbit Benânî, Humeyd-i Tavîl, Süleymân-ı Teymî, Yahyâ İbn-i Saîd ve emsâli bir hayli zevât rivâyet etmişlerdir.

Hazret-i Enes'in târîh-i vefâtı hakkında (90, 91, 92, 93) olmak üzere müteaddid rivâyetler vardır. Vefâtında yüz yaşını tecâvüz ettiği *Hulâsa*'da haber veriliyor. Yine *Hulâsa*'da Basra'da en son vefât eden Sahâbî Hazret-i Enes'tir, deniliyor. Fakat *Tezkiretü'l-Huffâz*'da Hazret-i Enes'in mutlak olarak en son vefât eden Sahâbî olduğu bildiriliyor.

588. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلٰى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إِذَا

[1] *Sûre: 78 (Müzzemmil), âyet: 20*

[2] هكذا فى الجمل نقلا عن القرطبى

هُوَ نَامَ ثَلاَثَ عُقَدٍ يَضْرِبُ كُلَّ عُقْدَةٍ عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ،
وَإِذَا اسْتَيْقَظَ وَذَكَرَ اللهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ، فَإِنْ تَوَضَّأَ انْحَلَّتْ
عُقْدَةٌ فَإِنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ فَأَصْبَحَ نَشِيطاً طَيِّبَ النَّفْسِ
وَإِلاَّ أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلاَنَ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir:
Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* buyurmuştur ki:
Sizin biriniz (gece) uyuyunca Şeytan onun boyun köküne üç düğüm düğümler. Her düğüm (yerine) : "Senin için uzun bir gece vardır, rahat uyu" (diyerek eliyle) vurur. O kimse uyanıp (Kur'ân okuyarak, tesbîh ve tehlîl ederek) Allâh'ı anarsa, bir düğüm çözülür. Abdest alırsa, bir düğüm daha çözülür. Namaz da kılarsa, Şeytânın düğümlerinin hepsi çözülür. Artık o teheccüd sâhibi düğümü çözük ve gönlü hoş ve neş'eli bir halde sabâha dâhil olur. Fakat zikretmez, ve abdest alıp namaz kılmazsa gönlü kirli ve uyuşuk bir halde sabâha girer.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi, İmâm-ı Mâlik, *Muvatta*'ında, Müslim de *Sahîh*'inde (عليك ليلا طويلا) rivâyet etmişlerdir. Müslim birincide *(ukde)* ikincide *(ukdetân)*, üçüncüde *(ukad)* rivâyet etmiştir. Buhârî râvîleri de zabt husûsunda ihtilâf etmişlerdir : Hamevî ve Müstemlî, rivâyetlerinde (اذا هونائم) dir. İbn-i Hacer, mâzî sîgasiyle olan birinci rivâyeti çok doğru buluyor, ve *Muvatta*'da da böyledir, diyor. Şârih Aynî ise, Müstemlî rivâyetini beğeniyor. Bu rivâyet cümle-i ismiyyedir, haber de isimdir, diyor. *Muvatta*'da mâzî sîgasiyle rivâyet edilmiş olmasını sebeb-i tercih bulmuyor. Hadîsteki "*darb*" ı, hadîs şârihleri "*darb-ı yed*" ile takyîd etmişler ve bu teşbîhi daha belîğ bir şekle koymuşlardır. *(Ukad)* kelimesini bütün *Buhârî*

râvî ve şârihleri cemî' sîgasiyle zabtediyorlar. **Kādî Iyâz**: "Bu kelime, cemî' ve müfred olarak rivâyet edilmiştir. Her ikisi de sahîhtir. Fakat cemî' sîgasiyle zabtı daha münâsibdir, biz de böyle zabtettik" diyor.

LÜGAVÎ TAHLİLLER :

"*Kāfiye-i re's*" başın müntehâsıdır. Esâsen her şeyin müntehâsına "*kāfiye*" denir. Arûzcuların beyitlerin son kelimesine kāfiye demeleri de bundan dolayıdır. *Kāmûs Tercemesi*'nde kāfiye kafa ma'nâsınadır. Kafa, boyunun ardına denir ki, ense tâbîr olunur, deniliyor. "*Kāfiye-i re's*" in Türkçemizde en güzel ve teşekkür ile karşıladığını, bir mukābilini bize Sayın Müderris Bay **Şerefüddin Yaltkaya** arkadaşımız hediyye ettiler ki : "*Boyun kökü*" dür.

İbn-i Melek: Bu bir kesel ve atâlet ukdesidir ki, Şeytan bu kesel ve atâleti gāfillerin üzerine yükler, demiştir. **Tıybî** de : Şeytânın ehl-i gafleti ağırlaştırması ve bunları bağlamış gibi hareketten alıkoymasıdır, demiştir. **Beyzâvî** de şöyle diyor : Şeytânın ukdesi, Şeytânın uykuyu tezyîninden ve o kimsede uykuya karşı derîn bir sevgi uyandırmasından iştiâre edilmiştir. Ukdelerin üç tâne olması da zikru'llāha, abdeste, namaza karşı birer ukde ittihâz etmiş olmasından ve Şeytânın bu üç ibâdetten, üç tesvîl ve iğfâl ile alıkoymasından dolayıdır.

Aliyyü'l-Kārî: *Mirkāt*'ta mahall-i ukde olarak boyun kökünün intihâb edilmesi de şâyân-ı dikkattir, diyor. Her halde başın bu noktası kuvve-i vâhimenin merkezi ve mahall-i tasarrufu olmasından dolayıdır. Hakîkaten insanın kuvâ-yı rûhiyyesi içinde vâhime kadar şeytânî tesvîlâta fazla mutâvaat ve bu tesvîlâta sür'atle icâbet eden hiç bir kuvvet yoktur.

Şeytânın bu ukdelerinden tabiîdir ki, hakîkî ukde kasd edilmiyor. Bu bir temsîldir. **İbn-i Karkul** de : "*Sihirbâzların bağladıkları kimseyi hîle ile tasarruftan men' etmelerinden istiâre edilmiştir*" demiştir. Şeytânın bu ukdesini sâhirin ukdesi gibi hakîkat ma'nâsına hamledenler de vardır. Câhiliyyet devrinde Cezîretü'l-Arab'da bilhassa kadınlar arasında ipi düğümleyip birtakım efsûnlar söyliyerek üzerine üflemek şâyî idi. (Sûre-i Felâk) da bunların şerr ü mel'anetlerine işâret olunarak **Resûl-i Ekrem**'e: «و من شر النفاثات فى العقد» = *Sâhir kadınların iplerine okuyup üfleyerek icrâ-yı mel'anet eylemelerinden Allāh'a sığınırım*" diye istiâze etmesi, tâlîm buyurulmuştur. Bu sihirbaz kadınlardan şerr ü mel'a

netlerini Hazret-i Peygamber'e kadar teşmîl edebilmek ümîdine düşenler de bulunmuş ve bu sûrenin sebeb-i nüzûlü olmuştur ki, lisânımızda bu kadınlara cadı, denilir.

Beşer târihi ile başlayan bu sihir ve efsûn i'tiyâdı her asırda cem'iyyet-i beşeriyye arasında pek muzır te'sîrler bırakmış ve hakîkaten kendisinden istiâze edilecek bir şekil almıştır. Hele duâ ile bunu ayırd edemiyen saf kalbler üzerindeki te'sîri daha derin ve daha muzırdır. En garîbi şudur ki, ilim ve fennin gâye-i kemâle erdiği bu yirminci asr-ı medeniyette, akvâm-ı câhile şöyle dursun, medenî milletler arasında bile hâlâ bu meş'ûm i'tiyâdın kadîm zamanlardaki zindeliği ile yaşadığını teessürle görüyoruz. Binâenaleyh Ebû Hüreyre'nin bu hadîsindeki ukdeyi, kalbin ukdesinden, azm ü irâdenin felce uğramasından ibârettir, diye tefsîr eden âlimler isâbet etmişlerdir. Gûyâ Şeytan teheccüde kalkmak iştiyâkında bulunan mü'minin gönlüne : "*Yat, yat! Daha gecen uzundur*" diye vesvese ve endîşe bırakarak onu gece namazından alıkoymuş oluyor [1].

Şârih Aynî merhûm, âtîdeki suâl ve cevâb ile gönüllerden bir şübheyi kaldırmış oluyor :

Suâl : Ebû Bekr ve Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anhumâ* gecenin ilk kısmında vitir namazı kılıp son kısmında uyurlardı. Bu hadîs ile bu hareket nasıl te'lîf edilebilir?

Cevâb : Bu hadîste bildirildiği üzere Şeytâna mel'abe olanların gönülleri kirli ve mağmûm bir halde kalkmaları, gece teheccüd namâzına kalkmak niyetiyle yatmıyanlar hakkında bir cezâdır. Yoksa mukadder olan vitir ve nâfile namâzını kılıp da teheccüde kalkmak niyetiyle yatanlar ve fakat uyanamamış bulunanlar, bu vaîdin dâire-i

---

[1] Sihir kelimesinin esâs i'tibâriyle lûgavî vaz'ı da bunu te'yîd ediyor. *Kâmûs Tercemesi*'nde Âsım Molla: "Sihir, hulkumun ucuna ve akciğere denir. Sihir ki, cadılığa denir. Fil'asıl bir adamın sihrine yâni akciğerine vurup anı mütegayyir ve sersem eylemek ma'nâsına masdar olup ba'dehû cadılıkta isti'mâl eylediler" diyor. Ve sihrin üç nev'ini haber veriyor :

Sihir üç gûnedir : Biri mahz-ı hud'a ve tehayyülâttır ki, hakîkati yoktur. Şu'bede, hokkabazlık ve gözbağcılık ta'bîr olunur. Hiffet-i yed ve sür'atten neş'et eder. İkincisi; şeyâtîne tekarrüb sebebiyle bâzı mertebe muâvenetlerini isticlâb ile olur. Üçüncüsü irtikâb-ı küfr ile efsûn ederek suver ve tabâyı-ı gûyâ tağyîr ederler. Meselâ bâzı adamı humâr ederler ki, bu dahi gerçi müessirdir. Lâkin hakîkati yoktur. Meshûr olan adamın kendisini humâr oldum kıyâsı ile işkencesine şîve eder. Her halde sihrin vukuu vardır. Muavvizeteyn ol bâbda nâzildir.

şümûlünde dâhil değillerdir. İbn-i Hibbân'ın *Sahîh*'inde tahrîc ettiği üzere Şu'be'nin Ebû Zer veyâhut Ebü'd-Derdâ' *radiya-llāhu anhumâ*'dan birisinden[1] rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem* buyurmuştur ki: "*Bir mü'mîn kul, gecenin bir saatinde kalkıp da teheccüd namâzı kılmağa kalben niyet etmiş iken o saatte uyur kalırsa, o mü'minin bu uykusu, Cenâb-ı Hakk'ın kendisine ihsân ettiği bir sadakası olur. Aynı zamanda defter-i a'mâline, niyet ettiği teheccüdün ecr ü sevâbı yazılır*"[2].

BU HADİSTEN İSTİFÂDE EDİLEN HÜKÜMLER :

Bu hadîsten en ziyâde istifâde ettiğimiz hakîkat zikru'llāhın, abdestin, namâzın, Şeytânı ve onun telkînâtını, nefsin şerr ü fesâda olan temâyülünü def' etmesi keyfiyyetidir. Bir de ashâb-ı teheccüdün gözü nurlu, gönlü sürûrlu olarak yeni günün sabâhına girmesidir. Bu neş'e ve meserret bütün gün ehl-i teheccüdün nûrânî nâsiyesinde parlar ve kemâl-i vuzuhla görülür. Her günün hayır ve bereketi, ve hattâ sıhhî saâdeti de o günün fecri ile birlikte doğar. Bir Türk edîbi, sâde bir üslûb ile bu hakîkati şu rübâîsinde ne güzel terennüm etmiştir :

Âlemin neş'eli sabâhında — *Göz açandan gider bütün korku*
Her seher feyz-i hak olur taksîm — *Rızka mâni'dir ol zamân uyku*

589. عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : ذُكِرَ عِنْدَ النَّبِىِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ فَقِيلَ مَا زَالَ نَائِماً حَتَّى أَصْبَحَ مَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ ، فَقَالَ بَالَ الشَّيْطَانُ فِى أُذُنِهِ .

TERCEMESİ

Abdullāh (İbn-i Mes'ûd) *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

Abdullāh demiştir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in

---

[1] Bu iki Sahâbî'nin hangisinden işittiğinde Şu'be tereddüd etmiştir.

[2] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ما من عبد يحدث نفسه بقيام ساعة من الليل فينام عنها الا كان نومه صدقة تصدق الله بها عليه وكتب له اجر ما نوى [نقله العينى من صحيح ابن حبان].

huzûrunda birisi anıldı. Ve bu adam sabâha kadar uykuya dalar, namâza kalkmaz denildi de, **Resûlullāh**:

"Öyle ise bunun kulağına Şeytân işemiştir" buyurdu.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi **Buhârî** "*Sıfât-ı İblîs*" hakkında açtığı bir bâbında da zikreder. **Müslim, Nesâî, İbn-i Mâce** de salât bahsinde tahrîc etmişlerdir. **Cerîr**'in, **Mansûr**'dan rivâyetinde tesniye sîgasiyle (*fî üzüneyhi*) dir.

(ما قام الى الصلاة) cümlesindeki lâm-ı ta'rîf cins içindir. Ahde hamletmek ve salât ile salât-ı mektûbe kasdetmek de câizdir. Hattâ Şârih **Aynî** lâm-ı ta'rîfin ahde hamledilmesi daha zâhirdir, diyor. Nasıl ki, **Süfyân-ı Sevrî** Hazretleri de: "«هذا عندنا نام عن الفريضة»=*Bize göre bu adam farz namâzı uyku ile geçirmiştir*" demiş.

"«بال الشيطان فى اذنه» = *Kulağına Şeytân işemiştir*" tâbîrini **Hattâbî** temsîle hamlederek vech-i mümâseleti şöyle tasvîr etmiştir: Bu adamın uykusunun ağırlığı ve kendisini namazdan gāfil bir hâle getirmesi, kulağına işenen ve hiss-i sem'i ifsâd edilen kimsenin hâline teşbîh edilmiştir. **Tahâvî** de : "Bu hâl Şeytânın bu adam üzerindeki derece-i tahakkümünden, onun da Şeytâna kemâl-i inkıyâdından istiâre edilmiştir" demiştir. **Taybî** de[1] : "*Şeytân, bu gāfilin kulağını bâtıl şeylerle doldurulmuş ve kulağında hak sözü işitmeğe mânî bir sağırlık ihdâs etmiştir denilebilir*" diyor. **Tûrbeştî**[2]: Bu hal, Şeytânın bu târik-i salâtı alçak görmesinden ve onunla istihfâf etmesinden kinâyedir, âdî görülen bir şey üzerine işenmesi, şiddet-i istihfâfı mûcib bir âdettir. O âdî şey, kenîf ve müsterâh addediliyor, demektir.

Bâzı âlimler, göz, mahall-i nevm olduğu halde hadîste onun bırakılıp hassaten kulağın zikredilmesi, kulak mevrid-i intibâh olmasın-

---

[1] بالفتح و السكون و موحدة الى آل طيبة و بالكسر الى الطيب بلدة بين واسط وكور الاهواز . [لبّ اللباب]

[2] توربشتي ، شارح المصابيح منسوب الى توربشت بضم المثناة من فوق. ثم واو ساكنة ثم راء مكسورة ثم باء موحدة مسكورة ثم شين معجمة ساكنة ثم مثناة من فوق قرية من شيراز ذكره السبكى فى الطبقات [لب اللباب] بضم التاء المثناة من فوق وفتح الباء الموحدة هكذا رأيت العينى ضبطها بالحركة بخطه [صابونى]

dan dolayıdır, demişler. Kurtubî de Şeytânın bu fi'lini ma'nâ-yı hakîkîye hamletmekte beis görmemiştir.

590 . عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَنْزِلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقَى ثُلُثُ اللَّيْلِ الْآخِرُ يَقُولُ : مَنْ يَدْعُونِي فَأَسْتَجِيبَ لَهُ مَنْ يَسْأَلُنِي فَأُعْطِيَهُ مَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den Resûlullâh *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

Gecenin (üçte ikisi geçip de) son sülüsü kaldığında Rabbimiz Tebâreke ve Teâlâ (keyfiyyeti bizce meçhul bir halde) her gece dünyânın semâsına inerek buyurur ki : Hani bana kim duâ eder ki, onun duâsına icâbet edeyim! Benden kim hâcet ister ki, dileğini vereyim! Benden kim mağfiret diler ki, onu mağfiret edeyim!

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîs-i şerîfi gecenin son saatlerinde duâ edilmesi ve namaz kılınması hakkında açtığı bir bâbında tahrîc edip bu unvânına şu meâldeki nazm-ı şerîfi ilâve etmiştir : (Müttekîler, geceden az bir kısmında uyumak ve sehar vaktine kadar istiğfâr etmek i'tiyâdındadırlar)[1].

Hadîs-i nüzûl diye anılan bu hadîs-i şerîf, *Kütüb-ü Sitte*'de ve sâir sıhâh, sünen, mesânîd ve meâcim'in kâffesinde kesret-i rivâyetle mümtâz olmak ve müteşâbihâttan bulunmakla mühim ve meşhûrdur. Bu rivâyetler, yirmi bu kadar Sahâbîye müntehî oluyor. Tirmizî *Müsned*'inde bu hadîsi Ebû Hüreyre'den tahrîc ettikten sonra bu babda

[1] (كانوا قليلا من الليل ما يهجعون) ey Yenamon (و بالاسحار هم يستغفرون)

Alî İbn-i Ebî Tâlib, Ebû Saîd-i Hudrî, Rıfâa, Cübeyr İbn-i Mut'im, İbn-i Mes'ud, Ebü'd-Derdâ', Osman İbn-i Ebi'l-Âs *radiya'llāhu anhüm*'den de rivâyet edildiğini bildiriyor. Şârih Aynî de bunlara şu Sahâbî râvîlerini ekliyor : Câbir İbn-i Abdullāh, Ubâde İbn-i Sâmit, Ukbe İbn-i Âmir, Amr İbn-i Anbese, Ebû'l-Hattâb, Ebû Bekri's-Sıddîk, Enes İbn-i Mâlik, Ebû Mûse'l-Eş'arî, Muâz İbn-i Cebel, Ebû Sa'lebe, Âişe, İbn-i Abbâs, Nüvâs İbn-i Sem'ân, Ümmü Nüvâs *radiya'llāhu anhüm.*

Bu Sahâbî râvîlerin çokluğuna ve bunların Ashâb'dan her tabakaya mensûb zevâttan müteşekkil bir cemm-i gafîr bulunmalarına bakılınca, hadîsin, tâ karn-ı evvelde Ashâb-ı Kirâm arasında tamâmiyle münteşir olduğu ve tevâtür derecesinde bir kuvvet ifâde ettiği anlaşılır. Sonra hadîs kitablarında tesbît ve tahrîr edilene kadar Tâbiîn ve Etbâ-ı Tâbiîn eimme ve meşâyihînden müteşekkil senedler, turuk-ı rivâyetler ise akıllara hayret verecek bir derecede kesret arzediyor. Şârih-i allâme Aynî, her Sahâbî'ye müntehî olan senedleri, hadîs câmi'lerinden "*Umdetü'l-Kārî*" de birer birer naklederek rivâyet ve dirâyet husûsundaki kemâl ü mehâretini bu bahiste de göstermiştir.

Tirmizî diyor ki : Ebû Hüreyre hadîsi hiç şübhesiz bir hadîs-i sahîhtir. Vücûh-i kesîre ile rivâyet edilmiştir. Fakat bunlar arasında en sahîh olan rivâyet şudur : (عن ابى هريرة عن النبى صلى الله عليه و سلم انه قال : ينزل الله تعالى حين يبقى ثلث الليل الآخر...) bu rivâyet, rivâyetler arasında en sahîh olunca öbürleri de şübhesiz sahîh demek olur.

(Yenzilü) Buhârî nüshalarında yâ'nın fethi ile mazbuttur. Kurtubî: "Bâzı ehl-i ilim, yâ'nın zammiyle kaydetmişlerdir. Bu sûrette fi'lin mahzûf bir mef'ûle ta'diye etmesi zarûrîdir: "... ينزل الله ملكا = *Allah bir melek gönderir*" demek olur, diyor. Sonra Kurtubî bu rivâyetin sıhhatine delîl olarak Nesâî rivâyetinin: (... ثم يأمر مناديا يقول : هل من داع ...) sûretinde olduğunu bildiriyor. Müslim'in, Mâlik tarîkı ile gelen rivâyetinde de *(yetenezzelü)* dür. Bu rivâyette müzârî' yâ'sından sonra tâ ziyâdesi vardır. Mânevî nüzûle en müsâid olan bu rivâyettir, deniliyor. Maamâfîh yâ'nın fethi ile yenzilü rivâyetinden de kurb ile te'vîl edilerek mânevî nüzûl kasdolunabilir. Ve : Cenâb-ı Hak lûtf ü keremi ile kullarına yaklaşır, demek olur. Ve *(semâ-i dünyâ)*, Cenâb-ı Hakk'ın bize yaklaşması hâlinden ibâret bulunur. Dünyâ kelimesinin "*dünüv*" den kurb ma'nâsı ifâde etmesi de bunu te'yîd eder.

BU HADÎS-İ ŞERÎFİN TA'YÎN-İ MÂHİYYETİ HAKKINDA ULEMÂNIN FİKİRLERİ :

İbn-i Kuteybe ve İbn-i Abdi'l-Ber gibi bâzı ehl-i hadîs, bu hadîsin zâhiri ile istidlâl ederek Cenâb-ı Hakk'a cihet isnâd etmişlerdir. Fakat Cümhûr-ı ulemâ, Zât-i Bârî için cihet kabûlünü çirkin görmüşlerdir. Ve : "Cihet kabûlü, Hak Teâlâ'nın bir mekânda tehayyüzünü ve hakîkat-i hakkı, bu fânîlerin vâsıta-i ma'rifeti ile idrâk ve ihâta mümkün olduğunu kabûl etmek demektir. Halbuki Cenâb-ı Hak hayyizden, mekândan ve künhü ile idrâk ve ihâta edilmekten âlîdir ve münezzehtir.

Ehl-i ilimden bâzıları da müteşâbihâtın te'vîlinde ifrât etmişlerdir. Bu bâbda en doğru yol, Cümhûr-ı selefin meslekidir.

Eimme-i selef bunun gibi müteşâbihâtın şân-i Bârî'ye lâyık olduğu vechile hakîkatine îmân ve bizim hakkımızda müteârif olan şekl-i zâhiri, matlûb-ı şâri' olmadığını beyân etmişlerdir. Binâenaleyh selef, şevâib-i hudûstan Cenâb-ı Hakk'ı tenzîh ile berâber böyle zavâhir-i nusûstan müstebân olan yed, vech, gazab, rahmet, istivâ gibi müteşâbihâtın te'vîlini iltizâm etmemişlerdir. Zührî, Abdullāh İbn-i Mübârek, Mekhûl, Süfyân İbn-i Uyeyne, Leys İbn-i Sa'd, Hammâd İbn-i Seleme gibi eimme-i hadîsin ve Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel Hazarâtının mezhebleri budur.

Ebû Hanîfe Hazretlerinden ehâdîs-i nüzûl sorulduğunda : "*Bilâ-keyf*" diye cevâb vermiştir. Yâni gecenin sonunda Hakk'ın nüzûlü vâkı'dir. Fakat keyfiyet bizce mechûldür.

İmâm-ı Şâfiî de : "« لا يقال للأصل لِمَ وكيف » = *Asla îmân edilir, fakat niçin ve nasıl? diye sorulmaz*" demiş, sonra "*asl*" da Kitâb, Sünnet, bâzı Sahâbî'nin kavli, ümmetin icmâıdır, diye îzâh etmiştir. Görüyoruz ki, İmâm Ebû Hanîfe ile İmâm-ı Şâfiî'nin bu sözlerinde hiç te'vîl şâibesi yoktur. Şeyhü'l-islâm İbn-i Teymiyye de eimme-i selefin yolunu tâkîb etmiştir. Bu minhâc-ı müstakîmin muhâfazası uğrunda sebkeden hudâ-pesendâne mücâhedeleri yakında (604) numara ile tercemesi gelecek olan Ebû Hüreyre hadîsinin îzâhında görülecektir.

İmâm-ı Mâlik'in nüzûlü iki vechile te'vîl ettiği rivâyet ediliyor :

1) Allāh'ın emri, yâhut rahmeti, melekleri nâzil olur, demektir.

2) Duâ edene Cenâb-ı Hakk'ın icâbetle, lûtuf ile, rahmetle ikbâl ve teveccühüdür, demiş. Hammâd İbn-i Zeyd de nüzûlü, ikbâl ile te'vîl etmiştir.

İmâm-ı Mâlik, Evzâî, Sevrî ahâdîs-i nüzûl gibi zavâhir-i nusûstan müstebân olan müteşâbihâtın te'vîlini iltizâm etmişlerdir. Kibâr-ı seleften olan bu zevâtın te'vîlleri, müteahhir ulemâya ileride medâr-ı istinâd olmuştur. Mücessime, Cühemiyye gibi birtakım firâk-ı dâlle, müteşâbihâtın türlü türlü te'vîle başladiklarında Ebû İshâk-ı Şîrâzî, İmâmü'l-Haremeyn, Gazâlî ve emsâli ulemâ, İmâm-ı Mâlik ve emsâlinin bu te'vîl yolundan istifâde etmişlerdir. Fakat hiç birisi lâfzın işâret ve iktizâsından ayrılmamışlardır.

Kādî Beyzâvî diyor ki : Edille-i akliyye ile kat'î sûrette sâbittir ki, Cenâb-ı Hak cismiyyet ve tehayyüzden münezzehtir. Şu halde yüksek bir mahalden aşağı bir yere intikal ma'nâsına nüzûl, Şân-ı Bârî'de mümteni'dir. Binâenaleyh hadîsteki nüzûl ile murâdı rahmet-i ilâhiyyenin ashâb-ı teheccüde takarrübüdür.

Şârih Aynî de nüzûlün intikal, i'lâm, kavl, ikbâl ve teveccüh, bir hükmün sudûru ma'nâlarında isti'mâl edildiğini bildirerek diyor ki : Bu ma'nâların hepsi ehl-i lûgat arasında ma'lûm olan şeylerdir. Madem ki, nüzûlün böyle müşterek ma'nâsı vardır. Allāhu Teâlâ'nın kendisiyle tavsîfi câiz olan bir ma'nâya hamledilmesi en doğru bir harekettir. Burada Cenâb-ı Hakk'ın rahmetle, dileklerini vermekle, mağfiret etmek sûretiyle Ashâb-ı teheccüde ikbâl ve teveccüh buyurmasıdır, denilebilir. Bu bir te'vîl değil, belki lâfzı, medlûlü olan müşterek ma'nâlardan birisine hamletmektir ki, İmâm-ı Mâlik gibi bâzı selefin te'villeri de hep bu yolda bir te'vîldir.

Nihâye'de : "Cenâb-ı Hakk'ın ashâb-ı teheccüde teveccüh için gecenin bu sülüs-i ahîrini intihâb buyurması, herkes uyurken rahmet-i ilâhiyyenin bu mübârek zamanda saçıldığı içindir" deniliyor.

İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh* sehar vaktinde : "» اللهم انك امرتنى فأطعت ودعوتنى فأجبت « = *Yâ Rab! Sen bana emrettin. Ben de emrine itâat ettim. Beni Dîvân-ı Kibriyâna da'vet ettin. Ben de icâbet eyledim*" diye duâ edermiş. Abdullāh İbn-i Mes'ûd'dan bunun sebebi sorulmuş, o da cevâb olarak : "*Ya'kub peygamber çocukları hakkında edeceği duâyı sehar vaktine te'hîr ederek :* (سوف استغفر ربى) *buyurmuştur*" demiştir. Dâvud peygamber de Cebrâil *aleyhi's-selâm*'a : "*Gecenin hangi vakti duâ kabûl olunur?*"

diye sormuş, Cebrâil de : "*Bilmiyorum, fakat sehar vakti olduğunda Arş-ı Rahmân titrer*" demiştir.

Bir rivâyette bu nüzûl hadîsinin nihâyetinde (ثم يبسط يديه تبارك و تعالى يقول : من يقرض غير عديم و لا ظلوم حتى ينفجر الفجر) ziyâdesi vardır. Ma'nâsı şöyledir : Bundan sonra Cenâb-ı Hak : "*Fakir değil ganî; ahdine vefâsız değil, son derece vefâkâr olan Cenâb-ı Hakk'a, ıvâzını almak üzere şimdi ödünç olarak mâlî ve bedenî kim ibâdet verebilir?*" diyerek hazîne-i kerem ve inâyetini açar, ve rahmet-i ilâhiyyesini ashâb-ı teheccüde bol bol saçar. İşte Cenâb-ı Hakk'ın bu kerem ve inâyeti ve ashâb-ı teheccüde karşı bu sübhânî hitâbı tulûu fecre ve sabah zuhûr edene kadar devâm eder.

591. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا سُئِلَتْ عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِاللَّيْلِ قَالَتْ : كَانَ يَنَامُ أَوَّلَهُ وَيَقُومُ آخِرَهُ فَيُصَلِّي ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى فِرَاشِهِ فَإِذَا أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ وَثَبَ فَإِنْ كَانَ بِهِ حَاجَةٌ اغْتَسَلَ وَإِلَّا تَوَضَّأَ وَخَرَجَ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in gece namaz (ının keyfiyyet) inden sorulduğu, onun da (şöyle) cevâb verdiği rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* gecenin önünde uyurdu. Sonunda da kalkıp namaz kılardı. (Namazdan) sonra da yatağına döner, (girer) di. Ve müezzin ezân okumağa başlayınca (neş'e ile yerinden) sıçrardı. Şâyed kendisince bir ihtiyâç olursa gusül ederdi. Yoksa abdest alır ve (Mescid'e) çıkardı.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Müslim ile Nesâî Salât, Tirmizî Şemâil bâblarında zikretmişlerdir. Buhârî bu hadîsi, gecenin önünde uyuyup so-

ṅunda namaz kılmak, *Kur'ân* okumak, zikretmek efdal olduğuna dâir bir bâbında zikretmiştir. Bu bâbda Selmân-ı Fârisî'nin, Ebü'd-Derdâ'yi gecenin sehar vakti olduğunda namaza kaldırdığına dâir bir hadîsi de ta'lîkan rivâyet etmiştir. Bu hadîsi Buhârî Kitâbü's-Savm'da mufassal bir metin ile Ebû Cuhayfe'den müsneden rivâyet etmiştir ki, tercemesi orada (941) numara ile gelecektir.

Îzâhı sadedinde bulunduğumuz hadîste Resûl-i Ekrem'in gece namazının keyfiyyetini Hazret-i Âişe'den soran zâtın, râvî Esved İbn-i Yezîd olduğunu, bu hadîsi Buhârî'nin *Sahîh*'indeki sûret-i sevkinden öğreniyoruz[1]. Müellif Zebîdî merhûm Sahâbî râvîden başkalarını ihtisâr için tayyettiğinden sâili mechul bırakmıştır.

592. وَعَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّهَا سُئِلَتْ عَنْ صَلَاتِهِ صَلَّى
اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ فَقَالَتْ: مَا كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَزِيدُ فِي رَمَضَانَ وَلَا فِي غَيْرِهِ عَلَى إِحْدَى عَشْرَةَ
رَكْعَةً يُصَلِّي أَرْبَعاً فَلَا تَسْأَلْ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطُولِهِنَّ ثُمَّ يُصَلِّي
أَرْبَعاً فَلَا تَسْأَلْ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطُولِهِنَّ ثُمَّ يُصَلِّي ثَلَاثاً قَالَتْ:
فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ! أَتَنَامُ قَبْلَ أَنْ تُوتِرَ؟ فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ! إِنَّ
عَيْنَيَّ تَنَامَانِ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي.

TERCEMESİ

Yine Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Ramazan'daki (gece) namaz (ının kemmiyyet ve keyfiyyet) inden sorulduğu, onun da (şöyle) cevâb verdiği rivâyet edilmiştir :

[1] Hazret-i Âişe'nin bu hadîsi, Buhârî'de şöyle sevk edilmiştr :
(... عن الاسود قال: سألت عائشة رضي الله عنها كيف كان صلاة النبي صلى الله عليه وسلم
بالليل؟ قالت: كان ينام ...)

Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* ne Ramazan'da, ne de Ramazan'ın gayri (geceler) de on bir rekʻat üzerine ziyâde etmiş değildir. Resûl-i Ekrem (ibtidâ) dört (rekʻat) kılardı. (Artık) o rekʻatlerin güzelliğinden ve uzunluğundan sorma! (O, suâlden ve cevâbdan müstağnîdir). Sonra Resûl-i Ekrem dört (rekʻat daha) kılardı. Bunların da güzelliğinden ve uzunluğundan sorma. Sonra üç (rekʻat) kılardı. Hazret-i Âişe demiştir ki:

Yâ Resûla'llāh! Vitir kılmazdan önce uyur musun? diye sordum. Resûl-i Ekrem:

Yâ Âişe! Benim iki gözüm uyur, halbuki kalbim uyumaz, diye cevâb verdi.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi *Kütübü Sitte* sâhiblerinin hepsi tahrîc etmişlerdir. Hazret-i Âişe'nin, Resûl-i Ekrem'in gece namâzı hakkındaki bir hadîsi de (586) ncı olarak terceme edilmişti. Bu hadîsin îzâhında Resûl-i Ekrem Efendimiz'in gece namâzının aded-i rekeâtı hakkında Hazret-i Âişe ve İbn-i Abbâs *radiyaʼllāhu anhüm*'den başka daha on dört Sahâbî'den gelen müteaddid rivâyetler bulunduğunu bildirmiştik, mütâlâa buyurulsun.

Hazret-i Âişe, Resûl-i Ekrem'in gece namâzını överken : "*Onun güzelliğinden ve uzunluğundan sormayınız*" demekle Hâtemü'l-Enbiyâ'nın Allah dîvânındaki huzûʻ ve huşûunun kemâlini ve bu ilâhî dîvândaki istiğrâkının bütün rekʻatlerde uzadığını ifâde etmiştir. Bu, o kadar açık ve âşikâr idi ki, bunu, ne senin sormana, ne de benim cevâb vermekliğime lüzûm yoktur, demiş oluyor.

Buhârî'nin *Sahîh*'indeki sûret-i sevkine göre, Hazret-i Âişe'den, Resûl-i Ekrem'in Ramazan'daki teheccüd namâzına dâir suâl soran zât, râvî Ebû Seleme'dir[1]. Ebû Seleme, Ramazan'ın şeref ve

---

[1] Hadîsin Buhârî'de sûret-i sevkı şöyledir: (... عن ابى سلمة بن عبد الرحمن انه اخبره انه سأل عائشة رضى الله عنها كيف كانت صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم فى رمضان ؟ فقالت : ماكان رسول الله ...)

fazîletine mebnî Resûl-i Ekrem'in Ramazan'daki teheccüd namâzının kemmiyyet ve keyfiyyetinde bir tahavvül vukûunu tahmîn ederek Hazret-i Âişe'den yalnız Ramazan'daki gece namâzını sormuştu. Fakat Hazret-i Âişe, sâilde hiç şübhe bırakmamak için Resûl-i Ekrem'in hem Ramazan'daki, hem de Ramazan'dan başka gecelerdeki namâzına teşmîl ederek cevâb vermiştir.

FIKHÎ HÜKÜMLER:

Hazret-i Âişe'nin bu hadîsinden bervech-i âtî hükümler istifâde edilmiştir :

1) Hadîs-i şerîfteki "*yusallî erbean = Resûl-i Ekrem dört rek'at kılardı*" kavlinden, nâfile olan gece namâzında bir selâm ile dört rek'at kılmak efdal olduğunu öğreniyoruz ki, Ebû Hanîfe Hazretlerinin mezhebidir. Ve mezhebi için bu hadîs, en kuvvetli bir hüccettir.

2) *(Sümme yusallî selâsen = Sonra üç rek'at kılardı)* kavli de eimme-i Hanefiyye için vitir namâzının bir selâm ile üç rek'at olduğuna en sarîh bir hüccettir. Hadîsin bu sarâhatinden ancak bir delîl ile udûl edilebilir. Gerçi vitir bahsinde geçtiği üzere Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bir rek'atle îtâr buyurdukları ve "*ve men şâe felyûtir = Dileyen bir rek'atle vitir kılsın*" buyurdukları rivâyât-ı sahîha ile sâbit olmuştur. Fakat eimme-i Hanefiyye bu bir rek'atin, kendisine tekaddüm eden iki rek'ati tekleştirdiğine kânîdir. Nasıl ki (525) rakamiyle tercemesi geçen Abdullâh İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhumâ*'dan rivâyet edilen hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'den gece namâzının kaç rek'at kılınacağı sorulduğunda cevâben : "*Gece namâzı ikişer ikişerdir. Her hanginiz sabah namâzının vakti girdiğinden şübhe ettiğinde tek bir rek'at kılar. Bu bir rek'at, kendisinden önce kılınan çift rek'ati tekleştirir*" buyurmuştur.

3) Resûl-i Ekrem Efendimiz'in uyku ile abdestinin bozulmadığını da bu hadîsin son fıkrasından öğreniyoruz. Bu fıkra ile uyku hâlinin bizim rûhumuzda icrâ ettiği gaflet-engîz te'sîrden Peygamber-i Zî-şân'ımızın mubârek ve münevver kalbi tamâmen masûn bulunduğu bildirilmiştir. Bu hâl, Hasâis-i Enbiyâ'dan olduğu rivâyet-i sahîha ile sâbit olduğu için diğer Enbiyâ-i Kirâm *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın da kalb-i şerîfleri nevmin gafletinden masûn bulunduğuna inanırız.

TERCEME-İ HÂL :

Bu hadîsi Hazret-i Âişe'den, rivâyet eden Ebû Seleme, Abdurrahmân İbn-i Avf *radiya'llāhu anh*'in oğludur. Kibâr-ı Tâbiîn'den ve Medîne'nin en benâm âlimlerindendir. İmâm-ı Mâlik, Ebû Seleme'nin öz adı olmayıp künyesiyle anıldığını haber vermiştir. Bâzıları da isminin Abdullāh olduğunu bildirmiştir. Ebû Seleme, babası Abdurrahmân'dan pek az hadîs rivâyet etmiştir. Âişe, Ebû Hüreyre, Hassân İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anhüm* gibi bir hayli Sahâbî'den rivâyeti vardır. Kendisinden de Sâlim, Ebû Nadr Sa'd İbn-i İbrâhim, Ebû Zinâd, Zührî, Yahyâ İbn-i Saîd, Yahyâ İbn-i Kesîr gibi hadîs hâfızları hadîs rivâyet etmişlerdir. Ebû Seleme, yüksek bir kudret-i fıkhiyyeyi de hâizdi, İbn-i Abbâs ile münâzara ederdi. Doksan dört veyâ hut yüz dört târîhinde vefât etmiştir. *(Tezkiretü'l-Huffâz).*

593. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا حَبْلٌ مَمْدُودٌ بَيْنَ السَّارِيَتَيْنِ فَقَالَ مَا هٰذَا الْحَبْلُ؟ قَالُوا: هٰذَا حَبْلٌ لِزَيْنَبَ فَإِذَا فَتَرَتْ تَعَلَّقَتْ بِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا حُلُّوهُ لِيُصَلِّ أَحَدُكُمْ نَشَاطَهُ فَإِذَا فَتَرَ فَلْيَقْعُدْ.

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'ten şöyle rivâyet edilmiştir:

Enes İbn-i Mâlik demiştir ki: Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir kere mescide) girmişti. Girince mescidin iki direği arasına bir ip çekilmiş olduğunu gördü. Bu ip nedir? diye sordu. Ashâb-ı Kirâm:

Bu, Zeyneb'in ipidir. Zeyneb, (namazda ayakta durmaktan) yorulunca bu ipe tutunur, dediler. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki :

Hayır, (ibâdette böyle güçlük ihtiyâr edilmez). Bu ipi çözünüz. Sizin biriniz zinde ve münbesit oldukça namaz (ını ayakta) kılsın. Yorulunca da hemen otursun, (ve namazını oturduğu halde tamamlasın).

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Müslim de Salât bahsinde zikretmiştir. Müslim'in rivâyetinde *(el-mescid)* ziyâdesi vardır ve Resûl-i Ekrem'in mescide girdiği tasrîh edilmiştir. Biz de bunu tercemede gösterdik. Müslim'-in rivâyetinde *(lâ)* edâtı yoktur. Yine bu hadîsi Ebû Dâvud, Nesâî, İbn-i Mâce de Salât bahsinde tahrîc etmiştir.

Hadîste kendisinden bahsedilen Zeyneb *radiya'llâhu anhâ*'nın "*Zeyneb Bint-i Cahş-i Esediyye*" vâlidemiz olduğunu Hatîb, "*Mübhemât*" ında zikretmiştir. Bu bâbda Şârih Kirmânî de[1] Hatîb'e tebeiyyet etmiştir. Sâhib-i *Tavzîh*'de İbn-i Ebî Şeybe'nin gerek "*Müsned*"inde, gerek "*Musannef*" inde Zeyneb'i, böyle mücerred olarak zikr ü rivâyet ettiğini bildirmiştir. Ebû Dâvud bir rivâyetinde bu kadının zevcât-ı seniyyeden Zeyneb'in kendisi değil, hemşîresi "*Hamne Bint-i Cahş*" olduğunu rivâyet etmiştir. Ahmed İbn-i Hanbel'in rivâyeti de "*Hamne*" dir. Buhârî'nin bu bâbda Hazret-i Âişe'den rivâyet ettiği bir hadîsi daha vardır ki, bunun tercemesi (40) ıncı olarak geçmiştir.

FIKHÎ HÜKÜMLER:

Bu hadîs-i şerîfin zâhirinden : ayakta namaza başlayıp da esnâ-yi salâtta devâma mâni' aciz ve za'f ârız olursa, oturup kāiden tamamlamak câiz olduğu müstefâd olur. Yine bu hadîste ibâdette i'tidâle teşvîk, külfet ve meşakkat iltizâm etmekten nehy vardır. Kadınların câmi'de nâfile namaz kılmaları câiz olduğu da bu hadîsten

---

[1] Kirmânî, *Buhârî* şârihlerinden Şemsüddîn Muhammed İbn-i Yûsüf İbn-i Alî Kirmânî'dir. Süyûtî "*Lübbü'l-Lübâb*' ında "*Kirmân*" i kâf'ın kesriyle zabtetmiş ve büyük bir vilâyetin veyâhut Nişâbur'da bir mahallenin ismi olduğunu bildirmiştir. *Tevşîh*'te de İbn-i Sem'ân'ın feth ile tashîh ettiği kaydedilmiştir. Kirmânî'nin kendisi de *Buhârî* şerhinde kendi beldesi halkının müttefikan kesr ile telâffuz ettiklerini haber vermiştir. Yâkutü Hamevî, Gazne'ye mülhak bir kasaba olduğunu bildiriyor.

istifâde edilmiştir. Çünkü Resûl-i Ekrem Efendimiz, Zeyneb'i mescide gelmekten men' etmemiştir. Bütün gece namâz kılmak mekrûh olduğuna da bu hadîs delâlet etmektedir. Cümhûr-i ulemânın mezhebi de budur.

TERCEME-İ HÂLLER :

Mevzûu bahsimiz olan hadîsin râvîsi Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh* Ensâr-ı Kirâm'dandır. Hicret'ten irtihâl-i Nebî'ye kadar on sene Resûl-i Ekrem'in hizmetinde bulunmuştur. Bu hizmet-i Seniyye berekâtiyle ve uzun zaman muammer olmakla kendisinden pek çok hadîs rivâyet edilmiştir. Merviyyâtı bin iki yüz seksen altı hadîse bâliğ olmuştur. Bunlardan yüz altmış sekiz hadîsi Buhârî ile Müslim müttefikan seksen üç hadîsi, Buhârî; yetmiş bir hadîsi de Müslim münferiden rivâyet etmişlerdir. Ebû Bekr, Ömer, Osmân, Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llâhu anhüm*'den ve daha bir hayli Sahâbe'den rivâyeti vardır. Kendisinden de oğlu Mûsâ, Nadr, Ebû Bekr, Hasen-i Basrî, Sâbit-i Benânî, Süleymân-i Teymî gibi sayılamıyacak derecede çok zevât-ı Tâbiî rivâyet etmiştir. İbn-i Sa'd, Enes İbn-i Mâlik'in Bedr gazâsında bulunduğunu, doksan veya doksan iki târîhinde yüz yaşını mütecâviz olarak vefât ettiğini bildirmiştir. Basra'da en son vefât eden Sahâbî Enes İbn-i Mâlik'tir [1].

Yine bu hadîs-i şerîfte kendisinden bahsedilen Zeyneb Bint-i Cahş, zevcât-ı Peygamberî'dendir. Kendisinden on bir hadîs rivâyet edilmiştir. Bunlardan iki hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Kendisinden birâder-zâdesi Muhammed İbn-i Abdullâh, Zeyneb Bint-i Ebî Seleme rivâyet etmiştir. Hazret-i Âişe: "*Diyânette, takvâda, doğru sözlülükte, sıla-i rahme riâyet husûsunda Zeyneb derecesinde yüksek bir kadın görmedim*" demiştir. Resûl-i Ekrem'in irtihâlinden sonra da zevcât-ı seniyyeleri içinde ilk vefât eden kadın, Zeyneb Hazretleridir. Hicret'in yirminci yılında vefât etmiştir [2].

594 . عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ:

[1] *Tezkiretü'l-Huffâz* ve *Hulâsa*.
[2] *Hulâsa* ve *Aynî*.

قَالَ لِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَبْدَ اللّٰهِ لَا تَكُنْ مِثْلَ فُلَانٍ كَانَ يَقُومُ اللَّيْلَ فَتَرَكَ قِيَامَ اللَّيْلِ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Âs *radiya'llāhu anhümâ'*-dan şöyle rivâyet edilmiştir:

İbn-i Amr demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bana: "Yâ Abda'llāh! Sen, filân kimse gibi olma. O, gece (nin bir kısmın) da namaza kalkardı. Sonra gece namâzını terkeyledi" buyurdu.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER .

Bu hadîs-i şerîfi Müslim Kitâbü's-Savm'da Nesâî ve İbn-i Mâce de Kitâbü's-Salât'ta rivâyet etmişlerdir. Buhârî, *Sahîh*'inde bu hadîsi üç senedle sevketmiştir. Üçü de kibâr-ı Tâbiîn'den Ebû Seleme'ye müntehî olmaktadır. Senedlerdeki râvîlerin Bağdad, Haleb, Şam, Beyrut, Merv, Yemâme, Medîne gibi müteaddid menâtık-ı ilmiyyeye mensûb olmaları, hadîsin müstesnâ bir derecede şüyû' ve intişârını ifâde etmekle ilm-i rivâyet bakımından hassaten nazar-ı dikkati celbetmektedir.

Hadîste "*filân*" diye kinâye tarîkıyle zikredilen kimsenin kim olduğu bilinememiştir. Zâhir hâle göre bu ibhâm, râvîlerden birisinin eseridir, deniliyor. Bâzı ehl-i hadîs de bu ibhâm, setr-i kusûr için cânib-i Risâlet-Penâhî'den iltizâm edilmiştir, demiştir. Bâzıları da : "*Resûl-i Ekrem'in kinâye ile ifâde buyurmalarından, bununla muayyen bir şahsı murâd etmeyip, belki Abdullāh İbn-i Amr'i böyle gece namâzına kalkmak îtiyâdında iken bilâhare gece namâzını terk etmekten tenfîr eylemek istedikleri müstefâd olur*" demişlerdir.

Şârih Aynî de Resûl-i Ekrem, gece namâzına Abdullāh İbn-i Amr'i tergîb için "*filân gibi olma*" buyurmuştur, diyor. Hadîs-i şerîf, hem gece namâzına teşvîk ve tergîbi, hem de bu feyizli ibâdete alışıp da sonraları terketmekten tahzîri mütezammındır. Çünkü gece namâzını âdet edinen bir kimsenin bilâhare terketmesi, ibâdetten i'râzı iş'âr eder ki, hakîkaten tahzîre şâyestedir.

595. عَنْ عُبَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ قَالَ : مَنْ تَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ فَقَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا
شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ .
أَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسُبْحَانَ اللهِ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ
وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ . ثُمَّ قَالَ اللّٰهُمَّ اغْفِرْلِي أَوْ دَعَا اسْتُجِيبَ لَهُ
فَإِنْ تَوَضَّأَ وَصَلَّى قُبِلَتْ .

Tercemesi

Ubâde İbn-i Sâmit *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

Her kim geceden (bir kısmında) bir taraftan öbür tarafa dönerek uyanır da müteâkıben: (lâ ilâhe illa'llāhu vahdehu lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamıd, ve hüve alâ külli şey'in kadîr. El-hamdü li'llāh ve sübhâne'llāh, ve lâ ilâhe illâ'llāhu va'llāhü ekber. Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh) deyip sonra: (Allāhümme'ğfir[1] lî = Allāh'ım, beni yarlığa!) derse (mağfiret edilir). Yâhut duâ ederse, onun duâsına icâbet edilir. Abdest alıp namaz kılarsa, o da kabûl olunur.

İZÂHI

Râvîler, Rivâyetler :

Bu hadîsi Ebû Dâvud Edeb bahsinde, Nesâî Yevm ve Leyle bâbında Tirmizî ile İbn-i Mâce Duâ bahsinde rivâyet etmişlerdir. Buhârî nüshalarında Ubâde Hazretleri "*İbn-i Sâmit*" lâkabiyle birlikte mazbuttur. Bu sebeble tercemede kavs içinde göstermeğe lüzûm görmedik.

Lûgavî Tahlîller:

(Teârre) kelimesinin aslı "*teârere*" dir, idgam edilmiştir. Uykudan uyanmak veyâhut bir taraftan öbür tarafa dönmek ma'nâsınadır.

İbn-i Melek, *Meşârik* şerhinde bu ma'nâların ikisini de cem' ederek diyor ki: Teârre kelimesi *Sıhah*'da, bir taraftan öbür tarafa dönerek uyanmağa mevzû' olduğu bildiriliyor. Bu hâl-i yakaza, ekseriyyetle sözle müterâfık olduğu için *aleyhi's-salâtu ve's-selâm* Efendimiz, bu intibâhı tâkib edecek sözün tesbîh ve tehlîl olmasını arzû buyurmuştur. Bu mübârek îtiyâd ise tehlîl ve tesbîh ile mümâresesi olan ehl-i zikre mahsustur.

Aliyyü'l-Kārî de *Mirkat*'ta Ebû Übeyd-i Herevî'den[1]: "Uykunun âsâr-ı bakıyyesi henüz üzerinde olduğu halde söylenerek uyanmak" ma'nâsına mevzû' olduğunu naklediyor ki, ashâb-ı teheccüdün böyle humâr-ı nevm ile müterâfık olarak uyanması en sevimli bir vaz'iyyetidir. İşte Resûl Efendimiz bu sevimli vaz'iyyette tesbîh ve tahmîd edilmesini ta'lîm buyuruyor.

Ehl-i teheccüdün, teheccüd namâzına uyandığı sıradaki bu ço mahmûr, câzibeli ve son derece şümûllü vaz'ıyyetine iki kelime ile işâret buyurulduğu için (تعار من الليل) cümlesini ehl-i hadîs "*Cevâmiü'l-kelim*" den saymışlardır.

DUÂNIN TERCEMESİ:

Bu mübârek duânın tercemesini, ifâdeyi işkâl etmemek için ayırdık. Meâl-i şerîfi şöyledir : Allah'tan başka ibâdete lâyık Tanrı yoktur, ancak bir Allah vardır. Onun şerîki, yoktur. Mülk onundur, hamd onundur. Onun her şeye gücü, kudreti yetişir. Her hamd Allāh içindir. Allāh noksân sıfatlardan münezzehtir. İbâdete lâyık hiç bir ma'bûd yoktur, yalnız Allāh vardır. Ve Allāh her şeyden büyüktür. Mülkünde hakîmâne tasarruf ve tam kudret şübhesiz Allāh'ındır.

Bu duânın (*Ve hüve alâ külli şey'in kadîr*) e kadar olan birinci kısmı tevhîdi, tenzîhi ve hamdi muhtevîdir. Şârih Aynî bu kısım hakkında Resûl-i Ekrem Efendimiz'in : "*Bu duâ, benim okuduğum ve benden evvelki peygamberlerin söyledikleri tevhîd ve tahmîdin en hayırlısıdır*" buyurdukları rivâyet edildiğini kaydediyor. İmâm-ı Mâlik, Saîd İbn-i Müseyyeb'den : (*Ve'l-bâkıyâtü's-sâlihât*) kavl-i şerîfi ile murâd, mü'mîn kişinin "*Sübhâne'llāh ve'l-hamdü li'llāh ve lâ ilâhe illâ'llāhu*

---

[1] Ahmed İbn-i Muhammed Kâşânî'dir. Merv'in Kâşân karyesinde doğmuş ve Herat'ta yetişmiş meşâhîr ulemâdandır. (401) târihinde vefât etmiştir. *Kur'ân* ve Hadîs'in elfâz-ı garîbelerini câmi' (*Kitâbü'l-Garîbeyn*) i ile meşhûrdur (*Keşfü'z-Zunûn*).

va'llāhu ekber" kelimât-ı mübârekelerini zikretmesidir, dediğini rivâyet etmiştir. Bu tefsîr, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan da rivâyet edilmiştir.

Kadîm Buhârî şârihlerinden '*İbn-i Battâl*'' ın[1] buradaki mürşidâne bir nasîhatini bildirmek isterim. Kurtube'nin bu büyük imâm ve muhaddisi bize şöyle öğüd veriyor : Cenâb-ı Hak, sevgili peygamberi Muhammed Emîn'in sâdık lisâniyle bize va'detmiştir ki : Her kim, diliyle böyle Allāh'ı tevhîd, tekbîr, tesbîh, tenzîh ederek uykusundan uyanırsa onu mağfiret ve onun duâsına icâbet buyuracaktır. Abdest alıp namaz kılarsa, onu da kabûl edecektir. Şimdi insâfa muvâfık olan şudur ki, bu hadîs-i şerîf kendisine erişen her şuurlu mü'min bunun hükmü ile amel etmelidir. Ve Allāh'ın bu ulvî va'dini sıdk u ihlâs ile ganîmet bilmelidir.

Tercemede görülen : "*Allāhım, beni yarlığa derse, yâhut duâ ederse*" cümlesindeki terdîd, râvînin hadîsi zabtındaki şekkine mebnîdir.

596 . عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ وَهُوَ يَقُصُّ فِي قَصَصِهِ وَهُوَ يَذْكُرُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَخاً لَكُمْ لَا يَقُولُ الرَّفَثَ يَعْنِي بِذٰلِكَ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ رَوَاحَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ .

وَفِينَا رَسُولُ اللّٰهِ يَتْلُوا كِتَابَهُ

إِذَا انْشَقَّ مَعْرُوفٌ مِنَ الْفَجْرِ سَاطِعُ

---

[1] İbn-i Battâl, İmâm-ı Ebü'l-Hasen Alî İbn-i Halef-i Mâlikî'dir. Kurtube'nin en benâm muhaddislerinden iken orada çıkan bir ihtilâl üzerine Arabların "*Belensiye*" dedikleri "*Valensiye*" şehrine gitmiştir. Buhârî şerhini burada yazmış olması çok muhtemeldir. O sırada Valensiye müslümanların en büyük ilim ve medeniyet merkezlerinden birisi idi. Dört yüz kırk dört târihinde vefât etmiştir. Bedrüddîn Aynî, *Umdetü'l-Kārî*'yi yazarken İbn-i Battal'dan çok istifâde etmiştir. Bu satırları yazdığımız sırada bu şerhin Mısır'da tab'ına teşebbüs edildiğini işitiyoruz.

أَرَانَا الْهُدَى بَعْدَ الْعَمَى فَقُلُوبُنَا
بِهِ مُوقِنَاتٌ أَنَّ مَا قَالَ وَاقِعٌ

يَبِيتُ يُجَافِى جَنْبَهُ عَنْ فِرَاشِهِ
إِذَا اسْتَثْقَلَتْ بِالْمُشْرِكِينَ الْمَضَاجِعُ

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten şöyle rivâyet edilmiştir:

Ebû Hüreyre, (bir kerre dostlarına) menkabeler anlatırken Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i de yâd ederek Resûl-i Ekrem'in, (Abdullāh İbn-i Revâha âtîdeki beyitleri inşâd ettiği sırada hüsn-ü şiʻrini takdîr ederek:) Şübhesiz kardeşiniz bâtıl söz söylemez, buyurduğunu haber vermiştir. (Râvî Zührî demiştir ki :)

Resûlullāh "kardeşiniz" söziyle İbn-i Revâha *radiya'llāhu anh*'i kasdetmiştir. (Kasîdenin tercemesi şöyledir :)

"Tanyeri ağarıp fecr-i sâdık yükseldiği sırada (ne mutlu ki) Resûlullāh Kur'ân okuyarak aramızda bulunuyor. O, bize dalâletten sonra, hidâyet nûru göstermiştir. Gönüllerimiz O'na, (O'nun nübüvvet ve risâletine) tereddüdsüz inanmıştır. O Nebiyy-i Emîn, her ne ki teblîğ etti ise, muhakkak vâkıʻdir. Müşriklere yatakları istiskal ederken, o Nebiyy-i Zî-şân, yanını firâş(-ı saâdet) inden uzaklaştırarak gecelerdi.

İZÂHI

Derin bir hürmet ve heyecan ile okuduğumuz bu üç beyit, İbn-i Revâha Hazretlerinin bahr-i tavîlden inşâd buyurduğu bir kasîde-nin ebyâtı cümlesindendir. Hem kalemi ile, hem kılınciyle dîn-i İslâm'ı ve Nebî *aleyhi's-selâm*'ı müdâfaa eden bu güzîde ve kahraman şâir-i Nebevî'nin bu beyitlerini bervech-i âtî nazmen de tercemeye çalıştım:

Saherde fecr-ı sâdık yükselip nur saçtığı bir ân
Resûlullāh okur Ashâbına tertîl ile Kur'ân
Halâs etti dalâletten hidâyet etti İslâm'a
İnandı gönlümüz bildirdiği bilcümle ahkâma
Anın irşâd ü tergîbiyle girdik dîn-i meftûre
Çıkardı zulmet-i küfr ü dalâletten bizi nûre
Firâşından çıkıp eyler idi Mevlâ'yı istikbâl
Gece, müşriklere, madca'ları eylerken istiskal

ŞİʿRİN MEMDÛH VE MEZMÛM OLANLARI :

(Refes), bâtıl söz demektir. Abdullāh İbn-i Revâha Hazretleri mezkûr kasîdeyi inşâd ettiği sırada Resûl-i Ekrem'in mecliste hazır bulunanlara hitâben : "*Kardeşiniz şübhesiz bâtıl söz söylemez*" buyurmaları güzel şiʿrin, güzel söz gibi memdûh ve mahmûd olduğuna vâzıhan delâlet eder. Ayni zamanda Resûl-i Ekrem'in, şiʿrin fuhş ve bâtıl kısmını ve hicve dâir olan nevʿini zemm ü takbîh buyurmuş oldukları müstefâd olur. Çünkü şiʿrin bâtıl olmıyanı hak ve mergūb olmak ve onun şâir ve nâzımı meʿcûr bulunmak icâb eder. Nasıl ki, Ashâb-ı Sıhâh ve Sünen'in kesretle rivâyet ettikleri bir hadîs-i şerîften Resûl-i Ekrem Efendimiz'in : "*Fasîh ve belîğ olan sözde sihir, şiirde hikem ve menâfiʿ vardır*" buyurduklarını öğreniyoruz [1].

Resûl-i Ekrem'in zem ve menʿ ettikleri şiir, fuhşu zemmi ihtivâ ve ahlâkı ifsâd eden kısmıdır. Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'inde Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte : "*Sizden birinizin miʿdesine maddî hayâtını zehirliyecek irin gibi mevadd-ı semmiyye doldurması, hâfızasına rûhunu ifsâd edecek şiir doldurmasından hayırlıdır*" buyurmuşlardır [2].

Maddî ve maʿnevî hiç bir kıymet, şiir kadar insanın rûhunda füsûnkâr bir halde müessir olamamıştır. Şiir, ihtivâ ettiği mevâız ve emsâle göre tehzîb-i ahlâka hizmet ettiği gibi şiir kadar insânın rûhunu, fazîlet hislerini ifsâd eden hiç bir vâsıta-i fesâd da yoktur. Şiir, iki yüzlü kılınç gibi fezâile dâir olsa da, rezâili ihtivâ etse de ayni şiddetle müessirdir. Bir ressamın fırçasından daha canlı ve bediî fazîlet

---

1 قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ان من البيان سحراً و ان من الشعر حكماً [رواه لبخارى و ابوداود و الترمذى عن ابن عمر رضى الله عنه]

2 قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : لأن يمتلئ جوف احدكم قيحا حتى يريه خير له من ان يمتلئ شعرا [رواه احمد عن انس بن مالك رضى الله عنه]

levhaları resmeden bir şâirin kalemi, aynı zamanda fezâil-i insâniyyeyi altüst edecek tablolar da çizebilir. İşte Resûl-i Ekrem birinci nevi' şi'ri medh ü senâ, ikincileri de zemm ü takbîh buyurmuştur. Yoksa gāye-i bi'seti mekârim-i ahlâkı ta'lîm etmek olduğunu ve bunun da yegâne vâsıta-i teblîği, edebî üslûb ile mevâız-ı haseneden ibâret bulunduğunu her vesîle ile teblîğ buyuran Efsâh-ı Beşer Efendimiz, şi'ri çok severlerdi.

"*Amr İbn-i Şerîd*" in babası Şerîd İbn-i Süveyd-i Sekafî *radiya'llāhu anh*'ten rivâyetine göre, Şerîd: "*Resûl-i Ekrem sallâ'llāhu aleyhi ve sellem bir kerre Ümeyye İbn-i Ebî Salt'ın şi'rini okumaklığımı istedi. Ben de Ümeyye'nin şiirlerinden yüz kāfiye inşâd ettim*" demiştir [1].

Şâir İbn-i Revâha Hazretleri son beytiyle meâl-i şerîfi ber-vech-i âtî âyet-i kerîmeye telmîh etmiştir : (*Mü'minlerin yanları* (geceleri) *rahat yataklarından uzaklaşır. Onlar,* (Cenâb-ı Hakk'ın celâl ü azametinden) *korkarak ve* (bî-nihâye rahmetinden) *ümîdlenerek Rablarına duâ ederler. Ve bizim kendilerini merzûk ettiğimiz ni'metlerden infâk ederler* [2]".

TERCEME-İ HÂL :

Abdullāh İbn-i Revâha İbn-i Sa'lebe İbn-i İmrii'l-Kays-i Ekber'dir. Hazrecîlerden ve Akabe bîatinde bulunan nükabâdan yüksek bir sîmâdır. Bu derece kadîmü'l-İslâm olan Abdullāh İbn-i Revâha, Hicret-i Seniyye sırasında Hassân İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh* ile berâber kudûm-i Nebevîye dâir kasîdeler söylemişlerdir. Mescid-i Kubâ'nın inşâsında hem bedenen çalışıyordu, hem de inşâd ettiği şiirleriyle çalışanların ta'b-ı mesâîlerini tahfîf ediyordu. Hicret günü her sınıf halk Resûl-i Ekrem'e mihmandârlık etmek isterken Abdullāh İbn-i Revâha da Hâris İbn-i Hazrec oğulları nâmına mihmandârlıklarının kabûlünü ricâ etmişti.

Bu vechile Resûl-i Ekrem'in mukarrebîni sırasına girmek şerefini ihrâz eden bu şâir-i Nebevî sırasiyle Bedir, Uhud, Handek, Hudeybiyye, Hayber gazâlarında hazır bulunmuş ve "*Mûte*" muhâ-

[1] قال الملقمى و يؤيده حديث عمرو بن الشريد عدابيه عند مسلم قال: استنشدنى النبى صلى الله عليه وسلم من شعر امية بن ابى الصلت . فانشدته حتى انشدته مائة قافية.

[2] تتجافى جنوبهم عن المضاجع يدعون ربهم خوفاً و طمعا و مما رزقناهم ينفقون [سورة السجدة]

rebesinde şehîden vefât etmiştir. Bu cihetle Mekke'nin fethinde bulunamamıştır. Mûte harbi Hicret'in sekizinci yılı cümâziye'l-ûlâ'sında cereyân etmişti. Halbuki Mekke'nin fethi için bu senenin ramazanında Medîne'den hareket edilmişti.

[1](... الا الذين آمنوا و اعملوا الصالحات وذكروا الله كثيرا) nazm-ı şerîfi Abdullāh İbn-i Revâha ile Hassân İbn-i Sâbit ve Kâ'b İbn-i Mâlik haklarında nâzil olmuştur. Muhâcirlerle Ensâr arasında uhuvvet akdedildiğinde Resûl-i Ekrem Abdullāh İbn-i Revâha ile, Mikdâd İbn-i Esved'i kardeş etmişti.

İbn-i Revâha, Mûte harbi ümerâ-yi askeriyyesinden birisi idi. Bu harb için üç bin kişilik bir ordu techîz edilmişti. Ve bu orduya taraf-ı Risâlet'ten Zeyd İbn-i Hârise kumandan ta'yîn buyurulmuş idi. Şâyet Zeyd şehîd olursa Ca'fer İbn-i Ebî Tâlib'in kumandan olması, o da şehîd olursa Abdullāh İbn-i Revâha'nın kumanda etmesi de emr-i Risâlet-Penâhî îcâbâtından idi. Bu üç büyük kumandanın hakîkaten üçü de bu muhârebede şehîd düştü. Dördüncü olarak sancağ-ı Saâdet'i eline alan Hâlid İbn-i Velîd'e zafer müyesser oldu. (644) numara ile tercemesi gelecek olan Hazret-i Âişe hadîsinde bu kāfile-i şühedâ hakkındaki Resûl-i Ekrem'in derin teessürleri görülecektir. Abdullāh İbn-i Revâha'nın Mûte seferine çıkarken başlayıp şehâdeti zamânına kadar bütün merâhil-i seferiyyede söylediği sûzişîn eş'ârı *Sîyret-i İbn-i Hişâm*'da temâmiyle kaydedilmiştir. İbn-i Revâha, kudret-i edebiyyesinin kemâlini, bu şehîd düştüğü seferdeki eş'ârında göstermiştir, denilebilir. Bu şiirlerinin hepsinde şehâdete can attığı vâzıhan görülür. *(Rahmetullāhi aleyh)*.

Buhârî, İbn-i Revâha'nın mevkūfen bir hadîsini rivâyet etmiştir. Ebû Hüreyre'nin, İbn-i Abbâs'ın, İbn-i Revâha'dan rivâyetleri vardır. Kays İbn-i Ebî Hâzim gibi kibâr-ı Tâbiîn de mürselen rivâyet etmişlerdir. [حسن الصحابه على فهمى : ٢٥]

597. عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ : رَأَيْتُ عَلٰى عَهْدِ رَسُولِ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَأَنَّ بِيَدِى قِطْعَةً مِنْ إِسْتَبْرَقٍ

[1] *Sûre: 26 (Şuarâ), âyet: 227*

فَكَأَنِّى لَا أُرِيدُ مَكَاناً مِنَ الْجَنَّةِ إِلَّا طَارَتْ إِلَيْهِ وَرَأَيْتُ كَأَنَّ اثْنَيْنِ أَتَيَانِى وَذَكَرَ بَاقِىَ الْحَدِيثِ وَقَدْ تَقَدَّمَ .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir:

İbn-i Ömer demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* zamânında bir rü'yâ görmüştüm. Gûyâ elimde atlastan bir kumaş parçası bulunuyordu. Gûyâ, ben, Cennet'te bir yere gitmek istediğimde hemen o kumaş parçası (benimle) oraya uçardı. Yine (rü'yâmda) gördüm ki : Gûyâ iki (Melek) bana geldiler.

İbn-i Ömer, hadîsin gerisini de anlatmıştır ki, o bakıyye-i hadîs, (yukarıda) geçmiştir.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Müellif Zebîdî merhûmun geçtiğini haber verdiği hadîs yukarıda (576) rakamiyle terceme edildi. Buhârî, bu hadîsi burada şeyhi Ebû Nu'mân'dan tahrîc etmiştir. Rü'yâ tâbiri bahsinde de diğer şeyhi Ma'lâ İbn-i Esed'den rivâyet ediyor. Ma'lâ'dan gelen bu rivâyette (الا طارت اليه) yerinde (الا طارت بى اليه) sûretinde bir mef'ûl ziyâdesi vardır ki, tercememizde buna (benimle) diye işâret ettik. Müslim, Fazâil bahsinde, Tirmizî Menâkıb'de, Nesâî de hem Menâkıb'de, hem de Rü'yâ bahislerinde tahrîc etmişlerdir.

Buhârî metninde bu İbn-i Ömer hadîsinin buradaki bakıyye-i rivâyâtı meâlen şöyledir : ... Gûyâ iki Melek bana geldi. Bunlar beni Cehennem'e götürmek istiyorlar idi. Fakat bunları da üçüncü bir Melek yakaladı. Ve bana : korkulmasın, senin için korku yoktur, dedi. O iki Melek de bırakıldılar. Bu rü'yâmı hemşîrem Hafsa, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e arzetmişti. Resûl-i Ekrem de : "*Abdullāh ne iyi adamdır, geceden bir kısmında namaz kılsa*" buyurmuştur. Ondan sonra İbn-i Ömer teheccüd namazı kılmağa devâm eyledi. Ashâb-ı Kirâm da mütemâdiyen Nebî *salla'llāhu aleyhi*

ve sellem'e Leyle-i Kadr'in, ramazanın yirmi yedinci gecesinde olduğuna dâir gördükleri rü'yâları anlatıyorlardı. Resûl-i Ekrem de cevâben : *"Görüyorum ki, rü'yânız ramazanın aşr-i ahîrine tevâfuk ediyor. Kim ki leyle-i Kadr'i taharrî ederse, onu ramazanın aşr-i evâhirinde arasın"* buyurdu [1].

598 . عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ ٱللهِ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَ : كَانَ رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُنَا الإِسْتِخَارَةَ فِى الأُمُورِ كُلِّهَا كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ يَقُولُ إِذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِالأَمْرِ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الْفَرِيضَةِ ثُمَّ لِيَقُلْ: اَللّٰهُمَّ إِنِّى أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ اَللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الأَمْرَ خَيْرٌ لِى فِى دِينِى وَمَعَاشِى وَعَاقِبَةِ أَمْرِى أَوْ قَالَ عَاجِلِ أَمْرِى وَآجِلِهِ فَاقْدُرْهُ لِى وَيَسِّرْهُ لِى ثُمَّ بَارِكْ لِى فِيهِ . وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الأَمْرَ شَرٌّ لِى فِى دِينِى وَمَعَاشِى وَعَاقِبَةِ أَمْرِى أَوْ قَالَ عَاجِلِ

---

[1] عن ابن عمر رضى الله عنهما قال : رأيت رؤيا كان اثنين اثبانى ، ارادا ان يذهبابى الى النار. فتلقاهما ملك . فقال : لم ترع . خليا عنه . فقصصت حفصة على النبى صلى الله عليه وسلم احدى رؤياى . فقال النبى صلى الله عليه وسلم : نعم الرجل عبد الله لوكان يصلى من الليل. وكانوا لا يزالون يقصون على النبى صلى الله عليه وسلم الرؤيا انها فى الليلة السابعة من العشر الاواخر. فقال النبى صلى الله عليه وسلم : أرى رؤياكم قد تواطئت فى العشر الاواخر. فمن كان متحريها فليتحرها فى العشر الاواخر. [رواه البخارى فى باب من تعار من الليل فصلى]

أَمْرِى وَاٰجِلِهٖ فَاصْرِفْهُ عَنِّى وَاصْرِفْنِى عَنْهُ وَاقْدُرْ لِىَ الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ أَرْضِنِى بِهٖ . قَالَ : وَيُسَمِّى حَاجَتَهُ .

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abdillâh *radiya'llâhu anhumâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Hazret-i Câbir demiştir ki: Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Kur'ân'dan bir sûre öğretir gibi (büyük küçük) işlerimizin hepsinde bize istihâre (duâsını) ta'lîm ederek buyurdu ki : Sizin biriniz, bir işe kalben azmettiğinde o kimse farz değil, (istihâre niyetiyle nâfile olarak) iki rek'at namaz kılsın. (Namazdan) sonra şöyle di(ye duâ et)sin :

"*Allâhümme! İnnî estahîrüke bi-ilmike ve estakdirüke bi-kudretike ve es'elüke min fadlike'l-azîm. Fe-inneke takdirü ve lâ akdiru ve ta'lemü ve lâ a'lemu ve ente allâmü'l-ğuyûb. Allâhümme! İn künte ta'lemü enne hâze'l-emre hayrün lî fî dînî ve meâşî ve âkıbeti emrî. Fakdürhü lî ve yessirhü lî. Sümme bârik lî fîh. Ve in künte ta'lemü enne hâze'l-emre şerrün lî fî dînî ve meâşî ve âkıbeti emrî. Fa'srifhü annî va'srifnî anhü. Va'kdür li'l-hayre haysü kâne. Sümme ardınî bih.*"

DUÂNIN TERCEMESİ

Yâ Rab! (Hakkımda hayırlısını) bildiğin için Sen (in dergâh-ı inâyetin) den ben, hayırlısını (bildirmeni) dilerim. Ve (hayırlı cihete) gücün yetiştiğinden, Sen' (in hazîne-i lûtfun) dan beni kudretlendirmeni dilerim. Yâ Rab! Hayırlı olan cihetin tebyîn ve takdîrini Sen'in o büyük fazl (ve kerem) inden isterim. Allâh'ım! Sen'in (her şeye) gücün yeter, halbuki benim yetmez, Sen (her şeyi) bilirsin de halbuki ben bilmem. Muhakkak Sen, şuûrumuzdan uzak olan her şeyi de pek yakından bilirsin. Yâ Rab! Bilirsen (ki, bildiğinde hiç şüphe yoktur) şu azmettiğim iş dînime, dünyâ ve âhiretime

taallûku cihetiyle (yâhut istihâre eden kimse dünyâ ve âhiret emrinde der) benim için hayırdır. Bunu bana mukadder kıl, (beni buna muvaffak kıl) ve bunu bana müyesser kıl. Sonra işlemeğe kudret bahşettiğin ve bana müyesser kıldığın bu işi, bana mübârek kıl, (hayr-ü bereketini arttır). Yine bilirsen (ki, bildiğinde hiç şüphe yoktur) şu azmettiğim iş dînime, dünyâ ve âhiretime taallûku i'tibâriyle (yâhut istihâre eden kimse dünyâ ve âhiret emrinde, der) benim için şerdir. Bu işi benden, beni (ve gönlümü) de bu işten çevir. Ve hayır, (zaman ve mekândan) her nerede ise o hayrı bana makdûr (ve müyesser) kıl. Sonra nefsimi, bu hayr-ı makdûre râzı kıl.

Hazret-i Câbir demiştir ki : istihâre eden mü'min, (duânın "bu iş" diye kinâye tarîkıyle zikredilen her yerinde). hâcetini adiyle anar, (tasrîh eder).

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu istihâre hadîsini Da'vât ve Tevhîd bahislerinde de ayrıca tahrîc etmiştir. Sünen-i Erbea sâhibleriyle sâir eimme de *Câmi'*lerinde zikretmemişlerdir. Buhârî'nin bu hadîse dâir senedinde Abdurrahmân İbn-i Ebü'l-Mevâlî vardır [1]. Bu zât, istihâre hadîsini rivâyetle teferrüd etmiştir. Buhârî'nin de Abdurrahmân İbn-i Ebü'l-Mevâlî'den rivâyetle teferrüd etmiş olması, bu hadîsin letâif-i isnâdından addedilmiştir.

Tirmizî diyor ki : Câbir'in istihâre hadîsi, şübhesiz hadîs i hasendir, sahîhtir, garîbdir. Biz, bu istihâre hadîsini yalnız Abdurrahmân İbn-i Ebü'l-Mevâlî'nin rivâyetinden öğreniyoruz. Maamâfih İbn-i Ebü'l-Mevâlî şeyh-i Medenîdir, sikadır. Kendisinden Süfyân-i Sevrî bile hadîs rivâyet etmiştir. Sâir eimmeden birçok râvîleri vardır. İbn-i Hibbân da istihâre hadîsinin sıhhatini bildirmiştir. Bununla berâber Ahmed İbn-i Hanbel istihâre hadîsinin za'fına hükmetmiş ve : istihâre hakkındaki İbn-i Ebü'l-Mevâlî'nin hadîsi münkerdir, demiştir. Fakat Cümhûr-i ulemâ tevsîk

[1] Ebü'l-Mevâlî, Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llâhu anh*'in kölesidir. İsmi Zeyd'dir. Abdurrahmân da bunun oğludur.

etmişlerdir. İbn-i Adiy "*Kâmil*" inde : "İstihâre hadîsini İbn-i Ebü'l-Mevâlî için münker addeden Ahmed İbn-i Hanbel, ne kadar garibdir ki, kendisi bu hadîsi bu kadar Sahâbe'den rivâyet etmiştir" demiştir. İbn-i Adiyy'in bu hüsn-i şehâdetini Zeynü'd-dîn-i Irâkî de : İbn-i Ebü'l-Mevâlî'nin bu rivâyetine birçok Sahâbe'nin hadîsinden şâhid bulunduğu sûretinde tefsîr etmiştir. Binâenaleyh istihâre hadîsi, ferd-i mutlak olmaktan çıkıyor. Tirmizî, Yahyâ İbn-i Maîn, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn-i Ebü'l-Mevâlî için sikadır, demişlerdir. Ebû Zür'a da sadûktur, demiş[1].

İstihâre hadîsi İbn-i Mes'ûd'dan Ebû Eyyûb-ü Ensârî'den, Ebû Bekr-i Sıddîk'ten, Ebû Saîd-i Hudrî'den, Sa'd İbn-i Ebî Vakkas'dan, Abdullāh İbn-i Abbâs'dan, Abdullāh İbn-i Ömer'den, Ebû Hüreyre'den, Enes İbn-i Mâlik'den de *radiya'llāhu anhüm* rivâyet edilmiştir. Bu rivâyetleri, şârih Aynî *Umdetü'l-Kārî*'de senedleriyle berâber birer birer zikretmiştir. Metinlerde ziyâde, noksân, takdîm, te'hîr farkları vardır. Yalnız Enes İbn-i Mâlik'ten gelen rivâyet : "*İstihâre eden kimse husrân görmez, ve istişâre eden nâdim olmaz, iktısâda riâyetkâr olan kimse de ihtiyâc görmez*" meâlinde[2] istihâreye teşvîki muhtevîdir.

Bu istihâre hadîsini Buhârî gece namazının ikişer rek'at kılınacağına dâir açtığı bir bâbında zikretmiştir. Bu bâbda bu Câbir hadîsinden başka altı hadîs daha tahrîc etmiştir ki, bunlardan beşinin tercemesi 267, 504, 509, 256, 268 rakamlariyle geçmiştir. Birisinin tercemesi de (601) numara ile gelecektir.

LÜGAVÎ MA'NÂLAR :

İstihâre lâfzı, istif'âl bâbından hayrı teysîr taleb etmektir ki : "*Rabbim! Şu azmettiğim işin fiil veyâ terkinden, işlemesinden veyâhut bırakılmasından hangisi hayırlı ise onu bana müyesser kılmanı dilerim*" demek olur.

(Hayr), şerrin zıddıdır. Menfaati mazarratına gālib olan her ümniyyeye hayr denir.

(Fi'l-umûri küllihâ = *Her işde istihâre edilir*) denildiğine göre işlenmesi veyâhut terkedilmesi mübâh olan her iş hakkında istihâre

---

[1] *Aynî:* C 3, S 647.

[2] ما خاب من استخار و لا ندم من استشار و لا عال من اقتصد

cârî olduğu müstefâd olur. Binâenaleyh nikâh, sefer gibi muazzamât-ı umûrda istihâr edildiği gibi küçük işlerde de edilebilir. Nice hakîr görülen işler vardır ki, küçüktür diye istihâre edilmiyerek onun fiil veya terkine devâm edilir de netîcede mazarrat görülür. Bu sebeble Resûl-i Ekrem Efendimiz Ashâbını büyük, küçük her iş hakkında istihâreye teşvîk edip : *"Her hâcetiniz hakkında hayır dileyiniz, nalınınızın tasması koptuğunda bile*[1]" buyurmuştur. Tercememizde (büyük, küçük) sûretinde görülen ta'mîm, bervech-i mârûz sahîh bir habere müsteniddir.

(İstihâre duâsını Kur'ân'dan bir sûre öğretir gibi ta'lîm buyururdu) kavli, bu duâya Resûl-i Ekrem *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in şiddetle îtinâ ve ihtimâm buyurduklarının en açık ve yüksek bir delîlidir.

Şihâbüddîn Kurâfî diyor ki:

(فاقدره) kavli *Yûniniyye*'de dâl'in zammiyle zabtedilmiştir. Bu işi bana makdûr ve müyesser kıl, demektir. Duâ, vaz'-ı lûgavîsi i'tibâriyle zemân-ı müstakbele taallûk eder, duânın mâzîye şümûlü yoktur. Çünkü duâ, talebden ibârettir. Mâzîyi taleb ise muhâldir. Binâenaleyh bu istihâre duâsının muktezâsı takdîr-i ilâhînin zemân-ı müstakbelde vukūunu kabûl demek olur. Halbuki takdîr-i ilâhînin kâffesi ezelîdir, ezelde vâkı' olmuştur. Abdin duâsiyle ve hiç bir sebeble Allâhu Teâlâ için takdîrini istînâf muhâldir. Bu mahzûra mebnî istihâre duâsındaki takdîr, mecâzen teysîr ma'nâsına hamledilmiştir. Bu sûretle (ve yessirhü) de atf-ı tefsîr olur. Bâzıları da "ادخله تحت قدرتى = *Yâ Rabbî, bu işi benim kudretim altına koy, bana bu işi başaracak kuvvet ihsân buyur*" sûretinde tefsîr etmişlerdir.

İbn-i Esîr, *Nihâye*'de diyor ki : Bu istihâre hadîsinde kader, mükerreren zikredilmiştir ki, Cenâb-ı Hakk'ın hükmü kazâ buyurduğu emirdir. Ve kadere, yakdirüden masdardır. Leyle-i Kadr'e bu ismin verilmesi de, erzak ve âcâlin o gece takdîr ve kazâ buyurulmasından dolayıdır.

(بارك لى فيه) cümlesinden evvel hayra makrûn bir taleb sebkettiğinden buradaki taleb, ziyâde-i hayrı talebden ibârettir. Buna da tercememizde işâret ettik.

"اللهم ان كنت تعلم = *Yâ Rab! Sen bilirsen*" kavlinin zâhiri ilm-i ilâhî hakkında şek ve tereddüdü ifâde ediyor. Bunun için Aliyyü'l-Kārî.

---

[1] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ليسأل احدكم ربه فى حاجته كلها حتى يسأله شسع نعله اذا انقطع [رواه الترمذى و ابن حبان عن انس رضى الله عنه]

"ان كان فى علمك = *Sen'in ezelî ilminde bu işin hakkımda hayırlı olduğu mukarrer ise*" sûretinde tefsîr ediyor. Tîybî de : (اللهم انك تعلم = *Yâ Rab! Sen bilirsin*) diye tefsîr etmiştir. Üçüncü bir cihet de ehl-i belâgatin "*tecâhülü ârif*" dedikleri bir san'at-i edebiyye olması ve şekkin yakîn ile mezcedilerek ifâde edilmiş olmasıdır. Evvelki iki tefsîrde kelâm, zâhirinden sarf ve ihmâl edildiği halde bu üslûb-u edebîde öyle bir mahzûr da bulunmayıp kelâm, olduğu gibi i'mâl edilmekte bulunduğundan, daha hoştur. Tercememizde bu tarîkı iltizâm ederek te'vîle lüzûm görmedik. Fakat mezleka-i akdâm olduğu için bunun medlûl-ü hakîkîsini kavs içinde (bildiğinde hiç şübhe yoktur) diye gösterdik.

(Meâş ile âkıbeti emir) tâbîrleri İbn-i Mes'ud ve Ebû Eyyûb *radiya'llâhu anhumâ* hadîslerinde (dünyâ ve âhiret) diye rivâyet edildiğinden biz de bu vechile terceme ettik.

(او قال فى عاجل امرى و آجله) cümlesindeki (ev) edâtını Cezerî "*Miftâhü'l-Hısn*" da : "tahyîr içindir, binâenaleyh istihâre eden kimse muhayyerdir, dilerse (meâşî ve âkıbeti emrî der, dilerse (fî âcili emrî ve âcilih) der" demiştir. Binâenaleyh cânib-i Risâlet-Penâhî'den tahyîr buyurulmuş oluyor. Tîybî de : "zâhir-i ibâreye göre bu, râvînin şekkidir, Resûl-i Ekrem'in bunlardan hangisini söylediğini râvî Hazret-i Câbir kestirememiştir" demiştir. Biz, tercememizde Cezerî'nin nokta-i nazarına işâret ettik.

(وانت علام الغيوب) cümlesi (و تعلم ولا اعلم) cümlesinin bir zeyli ve itnâbı muhtevî bir tetimmesidir. Duâda itnâb iltizâm edilmesi de hadîs-i şerîfte : "ان الله يحب الملحين فى الدعاء = *Allah, duâda ikdâm ve ibrâm eden kullarına muhabbet eder*" vârid olmuş bulunmasına mebnîdir.

(Hem) kelimesinden de kasd ve irâde ma'nâsı matlûbdur.

RÛHÎ VE TERBİYEVÎ HÜKÜMLER :

İbn-i Ebî Cemre, kalbin temâyülâtını altı dereceye ayırmıştır : üç evvelkilere : Hemme, Lemme, Hatre deniliyor ki, bunlar, hayâl-i beşerde esiveren gelip geçici rûhî temâyüllerdir. Bu nevi' vâridât-ı kalbiyyede sebat ve istikrâr bulunmadığından kendilerine bir hükm-ü şer'î bile terettüb etmiyor. Üç sonrakiler de : Niyet, İrâde, Azîmet yâdedilmişlerdir. Bu derecelerde şuûrun fiil ve terkten bir tarafa kat'î sûrette temâyülü ve sâhibinin, o emre temâmiyle teveccüh ve temekkünü bulunur. Bu nevi' rûhî haller bu cihetle mikyâs-i hayır ve şer olabildiklerinden sâhibi müsâb veya muâkab oluyor.

İbn-i Ebî Cemre: "şuûr bu ikinci derecelerdeki şiddetli cereyânını almadan ve birinci derecelerdeki hümûm ve havâtır hâlinde iken istihâre edilmelidir. Hadîs-i şerîfteki (hem) tâbîrinden şâriin matlûbu dá bu olduğu anlaşılıyor" demiştir.

Yine **İbn-i Ebî Cemre** diyor ki : (hem) lâfziyle rûhun müntehâ-yı temâyülâtı olan "*Azîmet*" ma'nâsı kasdedilmiş olması da muhtemeldir. Çünkü birinci nevi' temâyülât-ı rûhiyyede henüz sübût ve istikrâr yoktur ki, istihâreye lüzûm görülsün. İstihâre yalnız bir fi'lin tasmîmi sırasında ayırdedilir. Yoksa her hâtır ve hayâle esiveren şeylerde istihâreye kalkışmak taz'yî-i evkāttan ibârettir. Ve istihâre gibi bir mesned-i rûhîyi mel'abeye çevirmektir. **Taberânî**'nin rivâyet edip Hâkim'in sıhhatine hükmettiği **İbn-i Mes'ûd** *radiya'llâhu anh*'in hadîsinde: "إذا أراد أحدكم أمراً = *Sizin biriniz bir emri kasd ve irâde ettiğinizde istihâre ediniz*" sûretinde "*İrâde*" lâfzının musarrah olması da istihârenin icrâsı zamânının irâde hâline mahsûs olduğunu vâzıhan gösterir.

İstihârenin vicdanlar üzerindeki fazîletkâr terbiyesi de çok mühimdir :

İnsân bir işin hayr ü şerrini; menfaat ve mazarratını kestiremediği; fiil ve terkinde mütehayyir kaldığı bir sırada istihâr, mü'minler için en emîn bir merci' ve en metîn bir istinâdgâhtır. Nefsin mechûl-i mutlaka teveccühü kadar insanı sıkan dar bir vaz'iyyet yoktur. Kendisine bir hayat arkadaşı intihâb edecek olan saygılı bir kimsenin hâlini tasavvur edelim : Hiç bilmediği, sevâbık-ı ahvâlinden, şerâit-i hayâtiyyesinden temâmiyle gāfil bulunduğu bir kimse ile ebedî bir hayat yolculuğu yapacak olan bu kimsenin zâhirde yapabileceği iş, şundan bundan sorup öğrenebileceği birtakım ma'lûmattan ibârettir. Fakat bunları aklın muhâkemesine havâle edince çok def'a aklın, bu ma'lûmâtın hepsinde birtakım şübheli noktalar bulduğu vâkı'dir. Akıl bu ma'lûmâtı, dostluk gayreti, insanlık şefkati gibi hakîkati setreden birtakım ahvâlin te'sîri altında şükûk ve şübühât ile âlûde bulabilir. Haydi bu hususların nâfiz nazarlarla görülmesi mümkün olabilsin. Bilhassa intihâb edeceği hayat arkadaşının rûhî temâyüllerine, vicdânî kanâatlerine nüfûz etmek en çetin bir mes'eledir. Kurulacak âile yuvasının temel taşı ise bu ıki âile rüknünün fikrî vahdet ve mücânesetleridir. Ahvâl-i rûhiyyeye nüfûz ise, uzun zaman ülfet ve ünsiyyete tevakkuf eder. Binâenaleyh her zaman akıl ile ve tam bir isâ-

betle hayrı bulmak güçtür. Bu güçleştikçe fikrî dalâlet o nisbette artar, irâde zayıflar, âdetâ insan, gayri şuûrî hareket edecek bir hâle gelir.

İşte böyle müşkil akvâlde mü'minler için istihâre, rûhî kuvvetlerin, irâdenin bir müeyyidesidir. Fikri mütehayyir, irâdesi müzmahil olduğu sırada bir mü'min iki rek'at namâz kılarak Cenâb-ı Hakk'a teveccüh eder : (teşebbüs edeceği iş, intihâb edeceği hayat yoldaşı, dîni, dünyâ ve âhireti için hayırlı ise gönlünde bu işe karşı hadsî bir duygu, bir inşirâh ve incizâb uyandırmasını; vücûdünde bu hayrı îfâya kudret ve kuvvet yaratmasını ve şâyet bu iş şer ise, bu işi kendisinden, gönlünü de bu işten çevirmesini) niyâz ve istirhâm eder. Ve böylece Cenâb-ı Hakk'a tefvîz-ı umûr ederek gönlünde bir hafiflik duyar.

Duâlarımıza icâbet buyurulacağı va'd-i ilâhî muktezâsı olduğuna her mü'min temâmiyle mutmain bulunduğundan, istihâre ettiği iş hakkında kendisi için hayrın tecellî edeceğine de kalben emîn ve müsterîh olur. Ve hakîkaten sırr-ı muvaffakıyyetin tecellî ettiği görülür. Duânın karîn-i icâbet olduğunun en yakîn şâhidi, istihâre eden kimsenin istihâre ettiği iş hakkında gönlünde bir inşirâh ve inbisât, derin bir incizâb ve temâyül uyanmasıdır. Hattâ gönülde böyle bir inşirâh ve temâyül uyanmazsa, istihârenin tekrar edilmesi hakkında da haberler vardır.

İstihârenin karîn-i icâbet olmasında istihâre eden kimsenin îmân ve kanâatindeki salâbetin büyük bir te'sîri vardır. Bu nevi' mümtâz zevâtın vicdanlarındaki safvet ve ahlâk ve îmânlarındaki nezâhet ve samîmiyyet eseri olarak kalbleri mir'ât-ı mücellâ gibi feyz-i ilâhîye ve bu sâyede şüûnât-ı kevniyyeye ma'kes olmaktadır. Nefsinde bu yüksek fazîleti göremiyen kimselerin hüsn-i zan ettiği kulûb-ı sâfiye ashâbına istihâre ettirmelerinde isâbet vardır.

İSTİHÂRENİN HİKMET-İ MEŞRÛİYYETİ :

İstihâre, insânın mustakbel hayır ve saâdete mazhar olabilmesi için, Cenâb-ı Hakk'ın ilim ve kudretinden istiâne etmesi ve beşeriyyetin fal, remil gibi mübtelâ olduğu hurâfâttan tahlîsi gāyesine ma'tûf bir vaz'-ı dînîdir. Târîhin her devrinde ve her millette istikbâle âid şüûnât-ı kevniyyeyi vukūundan evvel sezebilmek için türlü türlü falcılıkların revâc bulduğu ma'lûmdur. Arabların Ezlâmı, Fars ve Rûm'un tavla ve satranç oyunları ile gûnâgûn remiller, tencîmler hep bu cümledendir. İstikbâlin kesîf zulmetleri arasında saklanan hayır ve saâdet ışığını göremiyen insanlar, ta'yîn-i mukadderât için

böyle hurâfevî birtakım vâhî vâsıtalardan istiâne edegelmişlerdir. Bugün yirminci medeniyyet asrında bile en müterakkî milletlerin en münevver ictimâî sınıfları arasında bununla meşgûl olan zekâların eksik olmadığını hayretle görüp işitiyoruz.

Vaktiyle Arablar arasında "*Ezlâm*" denilen bir nevi' fal revâc bulmuştu. Arabların ezlâmı üç oktan ibâret idi. Bunun birisinde : "*emeretî Rabbî = Rabbim bana emretti*, öbüründe : "*nehânî Rabbî = Rabbim beni nehyetti*", üçüncüsünde de : "*gaflet*" yazılı idi. Kâ'be derûnunda bir ücret veyâhut kurban mukābilinde icrâ-yi san'at eden falcı, bu ezlâm falını açtığında emir çıkarsa, tefe'ül edilen işe teşebbüs edilirdi. Nehî çıkarsa bırakılırdı. Gaflet çıkarsa fal tecdîd edilirdi. Câhiliyyet devrinde sefer, nikâh, bey' ü şirâ gibi hususlarda bu fal oklarının kısmeti ve ilmi taleb edilirdi. Bu sebeble lisân-ı Kur'ân'da bu tefe'üle "*istiksâm-i ezlâm*" denilmiştir.

Dîn-i İslâm, bilumûm câhiliyyet hurâfeleriyle mücâdele ettiği gibi bu nevi' âdetlerle, kanâatlerle de mücâdele etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in bir âyetinde ezlâm ile tefe'ül, Şeytânın tesvîlâtından neş'et eden murdar ve mekrûh bir âdet olduğu ve fenâlıkta şarap içmeğe, kumar oynamağa ve putlara tapmağa müsâvî bir cürüm bulunduğu bildirilerek bunlardan ictinâb edilmesi emrolunmuştur[1]. Yine Kur'ân-ı Kerîm'in başka bir âyetinde ezlâm ile tefe'ülün bir fısk olduğu bildirilerek bu nâm ve hesâba kesilen hayvan etinin yenilmesi, meytenin, putlar nâmına kesilen hayvan etinin yenilmesi gibi haram kılınmıştır[2].

Kur'ân-ı Kerîm'in istiksâm-ı ezlâmı fısk ile tavsîf etmesinin sebebi "*bana Rabbim emretti, beni nehyetti*" sözünün Cenâb-ı Hakk'a karşı iftirâyı mûcib olmasıdır. Diğer bir sebebi de bu falın, emsâli vechile gaybe vukuf ve ıttılā' gibi bâtıl bir iddiâ ve i'tikāda müeddî bulunmasıdır. Halbuki hiç bir insanın yarınki hayâtî müktesebâtını bu günden sıhhat ve isâbetle bilmesine imkân yoktur[3]. Daha umûmî bir sûrette kâinâttaki bütün nüfûs-ı müdrikenin, ferdânın şüûnât-ı kevniyyesine vâkıf olması müsteb'addir. Bu vukūf, yalnız ilm-i ilâhînin müte-

---

1 انما الخمر و الميسر و الانصاب و الا زلام رجس من عمل الشيطان فاجتنبوا لعلكم تفلحون [سورة مائده]

2 و ما ذبح عل النصب و ان تستقسموا بالازلام ذلكم فسق [سورة مائده]

3 وما تدرى نفس ماذى تكسب غداً [سورة لقمان]

allâkı bulunan bir keyfiyyettir[1]. Hiç şübhesiz hazâin-i gaybın anahtarları nezd-i Bârî'de mahfûzdur. Oraya, değil alelâde insanların, mürsel nebîlerin ve Hakk'a en yakın Meleklerin bile şuûr ve idrâklerinin nüfûz etmesi imkân ve ihtimâl hâricindedir. O haremgâh-ı gaybe yalnız ilm-i ilâhî lâhık olur[2].

Câhiliyyet devrinin ve bütün târihî devirlerin bu münker ve müstekreh falcılığına karşı Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz, kelime-i sâliha ile yâni iyi sözle tefe'ül edilmek hayırlı olduğunu bildirmiş[3], bir de istihâreyi ta'lîm buyurmuştur.

Şerîat-i İslâmiyyenin kabûl ettiği fâl-ı hayırdan lisânımızda yümün kelimesinin muharrefi olarak yom tutma, ve uğur dileme ile tâbîr olunur. "*Tıyere*" ki, teşe'üm ve uğursuzluk saymaktır, tefe'ülün zıddıdır. Bahs-i mahsûsunda îzâh edeceğimiz fâl-ı hayır için burada bir iki misâl îrâdiyle iktifâ edeceğiz : Meşâhîr-i üdebâ-yi Arab'dan Esmâî, a'lâm-ı Tâbiînden Abdullāh İbn-i Avn'den kelime-i sâliha ile tefe'ül nedir? diye sormuş, o da cevâben : Bir hastanın, kendisine "*sâlim!*" diye hitâb edilmesinden, hastalıktan kurtulup iktisâb-ı âfiyet edeceğine tefe'ül etmesi gibidir, demiştir. Yitiğini arayan bir kimseye de : "*vâcid*" diye seslenilmesinden tefe'ül etmesi de fâl-ı hayır cümlesindendir. Büreyde Hazretlerinin rivâyeti vechile Resûl-i Ekrem bir işe göndereceği kimsenin ismi ile dâhil oldukları bir köyün ismi ile tefe'ül buyurmuşlardır.

Görülüyor ki, Resûl-i Ekrem'in hayır ile tavsîf buyurdukları fal ne kadar sâde ve ne derece nezîhtir. Tefe'ülün bu basit ve nezîh nev'i en münevver ve mütefekkir insanların bile vicdanlarında yaşayan bir hâlet-i rûhiyyedir. Her insan, yaşadığı müstesnâ demlerde duyduğu ve işittiği bilâ-reviyye söylenen güzel sözleri hayra yormak ve bunlardan hissemend-i tesellî olmak îtiyâdındadır. Hattâ bu hal fıtrîdir bile denilebilir. İstihârenin kuvâ-yı rûhiyye ve irâdemiz üzerindeki terbiyetkâr te'sîrleri ise yukarıda zikredilmişti. Teşebbüs edilecek bir iş hakkında Allāhu Teâlâ'dan ilim ve kudret dilemek, rızâ-yi ilâ-

---

[1] لا يعلم من فى السموات و الارض الغيب الا الله [سورة نمل]

[2] وعنده مفاتح الغيب لا يعلمها الا هو [سورة انعام]

[3] عن ابى هريرة رضى الله عنه قال، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : لا طيرة وخيرها الفال . قالوا و ما الفال ؟ قال : الكلمة صالحة يسمعها احدكم [رواه الشيخان] و قال النووى : الفال يستعمل فيما يسر و فيما يسوء و الغالب فى السرور. و الطيرة لا تكون الا فى السوء .

hînin inkişâfını istemek ve kemâl-i ihlâs ile dergâh-ı Sübhânîye yönelmek temâmiyle ubûdiyyetkârâne bir vaz'iyyettir. Kalbi Allāh duygusu ile çarpan her reşîd insanın, bir tarafa teveccüh edemeyip hayrân, serkerdân kaldığı demlerde Bârigâh-ı ilâhîye teveccüh etmesi kadar doğru bir hareket olamaz. Böyle sıdk-u ihlâs ile Hâlikına teveccüh eden bir kalbe bilâ-terâhî sırr-ı ilâhî feyezân edeceğinde, çok sürmeden maksad hakkında mülhem olacağında şübhe edilmemelidir.

İşte beşeriyyeti hurâfâttan men' eden İslâm Dîni, ivez olarak hayır ve saâdetin, rızâ ve inâyetin Cenâb-ı Hak'tan dilenilmesini göstermiş ve bu sûretle istihâre teşri' buyurulmuştur[1].

İSTİHÂRE HADÎSİNDEN MÜSTEFÂD OLAN FIKHÎ HÜKÜMLER:

1) Bu hadîsten, sâhibi tarafından iyiliği veya fenâlığı kestirilemiyen bir iş hakkında istihâre namazının ve namazdan sonra istihâre duâsının müstehab olduğu müstefâd olur. Binâenaleyh hayır ve savâb olduğu muayyen ve ma'lûm olan ibâdât ve tâât hakkında, ma'rûf olan sanâyii iltizâm husûsunda hiç de istihâreye lüzum yoktur.

2) İstihâre namazının hadîste muayyen bir vakti bildirilmediğinden bu ıtlāka göre kerâhet vakitleri hâric olmak üzere her zaman istihâre namazı kılınabileceğini ekser ehl-i ilm bildirmişlerdir. En sahîh bir kavle göre, Şâfiîlerin de muhtâr olan mezhebi budur.

3) Bu hadîste ilm ve kudret husûsunda ehl-i sünnet akîdesi tasrîh edilerek kullardan ilm, kudret nefyedilmiştir. İnsanların bu sıfatlardan nasîbedâr olabilmeleri, Allāhu Teâlâ'nın bildirmesi ve takdîr buyurması iledir, demek olur.

4) Bu hadîste insanın kâffe-i umûrunu Vâcib Teâlâ'ya tefvîz eylemesi vâcib olduğu ta'lîm buyurulmuştur. "«عسى ان تكرهوا شيأ و هو خير لكم»[2] =*Sizin hoşlanmadığınız nice şey'in hakkınızda hayır olması me'mûldür*" kavl-i şerîfi mûcibince beşerin vâsıta-i idrâki, henüz tahakkuk etmemiş bulunan avâkıb-ı umûru temâmiyle ve yakın bir isâbetle idrâke kâfî değildir. Hayır olarak mukadder olan nice işlerin bizim zekâmızla bakılınca şer görüldüğü, nâdir vak'alardan değildir.

5) Bir fi'lin iltizâmı için gönlünde bir inşirâh, bir duygu uyanmadığı sûrette istihârenin tekrâr edilmesi matlûb mudur? sûretinde îrâd ettiği bir suâle şârih Aynî, evet tekrar etmek müstehabdır, di-

[1] *Hüccetu'llāhi'l-Bâliğa:* C. II, S. 5.

[2] *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 216*

yor. Hattâ yediye kadar tekrar edilebileceği hakkında Enes İbn-i Mâlik'e müntehî bir haber de naklediyor[1]. Bu habere göre Resûl-i Ekrem Efendimiz, Enes *radiya'llāhu anh*'e demiştir ki, ey Enes, bir işe teşebbüs etmek istediğinde o iş hakkında yeniden yedi def'a istihâre eyle. Sonra kalbinden geçen rûhî temâyüle bak. Çünkü hayır, kalbinde doğan ma'nâdadır. Şu kadar ki, Nevevî, bu haberin isnâdını zaîf gördüğünü de kaydediyor. Bu haberde bir za'f olsa bile Resûl-i Ekrem Efendimiz duâ buyurduklarında üç def'a tekra ettikleri sâbit bir hakîkattir. Bununla üçe kadar tekrâr için istidlâl olunur, diyor.

Aliyyü'l-Kārî diyor ki : İstihâre eden sonra gönülde nefsin arzû ve teşhîsinden hâlî bir inşirâh uyanması için bir zaman geçmelidir. Bu müddet zarfında böyle rûhî bir temâyül uyanmazsa zâhir olan bu inşirâh uyananana kadar istihâre namâzının tekrar edilmesidir. Bâzı yediye kadar tekrâr edilir demiş. Fakat iş acele olur da tekrâra tahammülü bulunmazsa şöyle duâ da etmelidir : "«اللهم خر [بكسر الخاء] و اخترلى و اجعل لى الخيرة فيه» = *Yâ Râb! Bana hayır ver, benim için hayrı ihtiyâr et ve mevcûdat arasından hayrı tasfiye edip benim için seç*", yâhut "اللهم! خرلى واخترلى و لا تكلنى على اختيارى = *Yâ Râb! Bana hayır ver, benim için hayrı ihtiyâr ve tercîh eyle ve Allāh'ım, beni kendi ihtiyârıma bırakma!*" diye duâ eder (*Mirkāt*: C. 2, S. 187).

6) Nevevî, istihâre namâzının birinci rek'atinde Fâtiha'dan sonra (Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn), ikinci rek'atinde de (Kul hüva'llāhü ehad) sûrelerinin okunması müstehabdır, diyor. Bu hususta Gazâlî, Nevevî'ye tekaddüm ederek *İhyâ*'da, bu sûrelerin okunmasından bahsetmiştir.

Fakat Zeynüddîn-i Irâkî: "*İstihâre hadîsinin turuk-ı rivâyâtından hiç birisinde bu iki rek'atte okunacak sûrelerin ta'yînine dâir bir şey bulmadık*" demiştir.

Tirmizî'nin İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyetine göre Resûl-i Ekrem Efendimiz bu sûreleri sabah namâzının sünnetinde okurlarmış. İbn-i Ömer: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'i bir ay gözledim, sabah namâzının sünnetinde (Kul yâ eyyühe'l-*

---

[1] و قد روى ابن السنى فى عمل اليوم و الليلة عن انس قال رسول الله صلى الله عليه و سلم؛ يا انس! اذا هممت بامر فاستخر ربك فيه سبع مرات. ثم انظر الى الذى سبق الى قلبك فان الخير فيه.

kâfirûne ve Kul hüva'llâhu ehad) sûrelerini okurlardı" demiştir. Gazâlî'nin böyle rivâyetlerden mülhem olarak bunu istihâre namâzına da teşmîl etmiş hatıra geliyor.

7) Hadîs-i şerîfte "ركعتين فليركع = *İki rek'at nâfile namâz kılsın*" buyurulması istihâre için kılınacak namâzın aded-i mesnûnu iki rek'at olduğunda sarîhtir. Bir rek'at namâz ile istihâre sahîh ve câiz değildir. Dört rek'at ve daha ziyâde kılınabileceği de Ebû Eyyûb-ü Ensârî *radiya'llâhu anh*'den (ثم صل ما كتب الله لك = *Duâdan sonra Allâhu Teâlâ'nın senin için mukadder kıldığı kadar namâz kıl*) sûretinde mutlak olarak rivâyet edilmiş olmasından anlaşılıyor.

Terceme-i hâl :

İzâh-ı sadedinde bulunduğumuz istihâre hadîsinin râvîsi Câbir İbn-i Abdillâh *radiya'llâhu anhumâ*, Ebû Abdullâh Ensârî ve Selemî'dir. Akabe-i Sâniye bîatinde hâzır bulunan yetmiş kadar Ensâr arasında bulunmuştur. Bizzât Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'den ahz-i ilm etmiş ve zamânında Medîne-i Münevvere'de müftî olmuştur. Vâlidesi Bint-i Akabe'dir. Bedir gazâsında bulunup bulunmadığı husûsunda ihtilâf edilmiştir. Handek'te Bîat-i Rıdvân'da bulunduğu muhakkaktır. Bunlardan başka daha on dokuz gazâda bulunmuştur. Kesret-i rivâyetle şöhret-şiâr olan altı Sahâbî'den birisidir. Kendisinden bin beş yüz kırk hadîs rivâyet edilmiştir. Bunlardan elli sekiz hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Yirmi sekizini Buhârî, yüz yirmi altısını da Müslim münferiden rivâyet etmiştir. Kendisinden Saîd İbn-i Mînâ, Ebû Zübeyr, Ebû Süfyân, Talha İbn-i Nâfi, Hasen-i Basrî, Muhammed İbn-i Münke'dir ve daha birçok zevât hadîs rivâyet etmişlerdir. Bir asır kadar muammer olmuş ve Hicret'in yetmiş sekizinci senesinde doksan dört yaşında vefât etmiştir. Medîne'de en son vefât eden Sahâbî, Hazret-i Câbir'dir. Cenâze namâzı Medîne vâlîsi bulunan Ebân İbn-i Osmân tarafından kılınmıştır.

Ashâb-ı Kirâm arasında Câbir İbn-i Abdillâh isminde sâhib-i tercemeden başka daha iki zât vardır : 1) Câbir İbn-i Abdillah İbn-i Rebâb, 2) Câbir İbn-i Abdillah Râbisî'dir. Yalnız Câbir adlı Sahâbî ise yirmi dört zâttir.

(*Tezkiretü'l-Huffâz:* C. 1, S. 37), (*Hulâsa:* 50), (*Aynî:* C. 1, S. 7).

599. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ : لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى شَيْءٍ مِنَ النَّوَافِلِ أَشَدَّ مِنْهُ تَعَاهُدًا عَلَى رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ.

Tercemesi

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan :

"Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, nevâfilden hiç bir namâz hakkında sabah namâzının iki rek'at sünneti derecesinde şiddetle muhâfazakâr değildi" dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî de Salât bahsinde tahrîc etmişlerdir. Buhârî bundan evvel Resûl-i Ekrem'in seferde ve hazarda sabah namâzının sünnetine devâm buyurduklarına dâir açtığı bir bâbında yine Hazret-i Âişe *radiya'llāhu anhâ: "Resûl-i Ekrem salla'llāhu aleyhi ve sellem'in sabah namâzının ezânı ile kāmeti arasında iki rek'at nâfile kılardı. Ve bu iki nâfileyi hiç bir zaman terketmediler"* demiştir [1].

Şârih Aynî: *"Sabah namâzının sünneti hakkındaki Buhârî'nin bu rivâyetleri, bizim rivâyete olan harâret-i iştiyâkımızı söndürmedi"* diyerek bir hayli ahâdîs-i şerîfe nakletmiştir. Bâzıları şunlardır :

1) *Sünen-i Ebû Dâvud*'da Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "Sizi süvâri kovalasa bile yine sabah namâzının iki rekât sünnetini terketmeyiniz"* buyurmuştur ki, sabah namâzının sünnetine devâm edilmesi husûsunda mübâlâğadan kinâye bir ifâde ile tergîbi mütezammındır [2].

---

[1] عن عائشة رضى الله عنها قالت : صلى النبى صلى الله عليه وسلم ركعتين بين النداثين ولم يكن يدعهما ابدا . [رواه البخارى]

[2] عن ابى هريرة رضى الله عنه عن النبى صلى الله عليه وسلم قال : لا تدعوا ركعتى الفجر ولو طردتكم الخيل. [رواه ابو داود]

2) *Sahîh-i Müslim*'de Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "Sabah namâzının iki rek'at sünneti, dünyâdan ve dünyâda mevcûd her şeyden hayırlıdır*" buyurmuştur[1]. Müslim'in bu hadîsini Tirmizî de rivâyet etmiş ve bu hadîs, bir hadîs-i hasendir, sahîhtir, demiştir.

3) Yine Müslim ile Nesâî'nin İbn-i Ömer vâsıtasiyle Hafsa *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyetlerine göre Hazret-i Hafsa: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem fecir tulû' edip şafak sökünce hafif sûrette kıldıkları iki rek'at nâfileden başka namâz kılmazdı*" demiştir[2].

4) İbn-i Adiyy'in, *Kâmil*'inde tahrîcine göre, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ:* Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Sûre-i Tûr'daki[3] (ومن الليل فسبحه و ادبار النجوم) kavl-i şerîfindeki idbâr-i nücûmdaki ibâdetle murâd-ı İlâhî sabah namâzının sünnetidir, buyurduğunu rivâyet etmiştir[4]. Âyet-i kerîmenin meâl-i şerîfi şöyledir: "*Habîbim! gecenin bâzı vaktinde, bir de gecenin sonunda yıldızlar battığı ve şafak attığı sırada Cenâb-ı Hakk'a ibâdet eyle.*" Sûre-i "*Kāf*" daki "*İdbâr-i sücûd*" ile de murâd, farz namâzları müteâkıb sünnetlerdir, denilmiştir. Akşam namâzının sünnetidir, diyenler de vardır.

Bu hadislerden istifâde edilen fıkhî hükümler :

Hazret-i Âişe'nin gerek mevzûumuz olan ve gerek onu îzâhan terceme ettiğimiz yukarıdaki iki hadîsinde Resûl-i Ekrem Efendimiz'in sabah namâzının iki rek'at sünneti derecesinde hiç bir nâfile namaz hakkında şiddetle muhâfazakâr olmadığını, seferde ve hazarda bu iki rek'at namâzı hiç terketmediğini bildirmekte olduğuna göre, sabah namâzının sünneti müstesnâ bir şerefi hâiz bulunuyor. Bu namâzın istinâd ettiği nusûsun kuvvetine ve bunların gerek mantûkan ve gerek mefhûmen bu namâza büyük bir şeref izâfe etmekte bulunmalarına bakarak Hasen-i Basrî Hazretleri : "*Bu*

---

[1] عن عائشة رضى الله عنها عن النبى صلى الله عليه وسلم قال : ركعتا الفجر خير من الدنيا و ما فيها . [رواه مسلم]

[2] عن ابن عمر عن حفصة رضى الله عنهم قالت : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا طلع الفجر لا يصلى الا ركعتين خفيفتين [رواه مسلم و النسائى]

[3] *Sûre: 52 (Tûr), âyet: 49*

[4] عن ابن عباس رضى الله عنهما عن النبى صلى الله عليه وسلم فى قوله سبحانه و تعالى (ومن الليل فسبحه و ادبار النجوم) قال : ركعتين قبل الفجر . [رواه ابن عدى فى الكامل]

namâz vâcibdir" demiştir. Fakat sâhib-i *Tavzîh* bunun şâz bir rivâyet olduğunu ve aslı olmadığını bildirmiştir. Yine bu namâzın bu yüksek şerefine mebnî İmâm-ı Ebû Hanîfe'nin de : "*Bir özre müstenid olmıyarak sabah namâzının sünnetini oturarak kılmak câiz değildir*" dediğini İmâm-ı Hasen nakletmiştir. Nevâfilin bilâ-özür kāiden kılınabileceği esâsına göre, bâzıları İmâm-ı Ebû Hanîfe'nin bu hükmünden sâhib-i mezhebin de Hasen-i Basrî gibi bu namâzın vâcib olduğu kanâatini bildirmişlerdir. Hattâ şârih Aynî: "*Mürgînânî, Ebû Hanîfe'nin vücûba kāil olduğunu zikretmiştir*" diyor ve müteâkıben de şunu ilâve ediyor: "*Eimme-i Hanefiyye, sabah namâzının sünnet-i Musâbere hadîsinde*[1]*, öbür sünnetler arasında zikredilmiş bulunduğundan sâhib-i mezhebin vücûba kāil olmadığını bildirmekte gecikmemiştir. Binâenaleyh bu namâz, İmâm-ı Ebû Hanîfe'ye göre de sünnettir. Fakat sünnetlerin en müekkedidir*".

Yine sabah namâzının bu kuvvet ve şerefine mebnî fukahâ, ehl-i ilimden merci-i fetvâ olan zâtın, nâsin bu dînî ihtiyâcını telâfî edebilmesi için sâir sünnetleri terkedebileceğini tecvîz ettikleri halde sabah namâzının sünnetini bu cevâz ve müsâadeden müstesnâ tutmuşlardır[2].

Yine sabah namâzının müstened-i şer'îsi bulunan ahâdîs ve âsârdan ve bilhassa (1) numara ile terceme ettiğimiz Ebû Hüreyre hadîsinde Resûl-i Ekrem'in : "*Sizi süvârî kovalasa bile sabah namâzının sünnetini bırakmayınız*" sûretindeki vasiyyet-i Nebeviyyelerinden mülhem olarak eimme-i Hanefiyye demiştir ki : sabah namâzının sünnetini evinde kılmadan mescide gelen bir kimse, imâmı farza başlamak üzere bulursa ve bir rek'ati fevtedeceğinden korkarsa bile yine sünneti terketmeyip cemâate muhâlefet izhâr edilmemek için mescidin kapısı önünde veyâhut bir direk dibinde kılar ve ikinci rek'atte imâma iktidâ eder. Şâyed farzın iki rek'atini birden kaçıracağından korkarsa daha mühim olan cemâati fevtetmemek için hemen imâma iktidâ ederek sünneti terkeyler. Bu kadar tekayyüdât, sabah namâzının sünneti için ihtiyâr edilmiştir. Diğer sünnetler, imâm farza başladıktan sonra kat'iyyen kılınmaz. Çünkü Resûl-i Ekrem Efendimiz kāmet edildikten sonra farzlardan başka namâz kılınmaz, buyurmuş-

---

[1] Müsâbere hadîsinin gerek metni, gerek tercemesi bu cildin 93 üncü sahîfesinde muharrerdir.

[2] *Fethü'l-Kadîr:* C. 1, S. 313.

lardı. Yalnız sabah namâzının sünneti, şiddetle müekked bulunmasına mebnî, istisnâ edilmiştir.

Tahâvî'nin İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine göre, İbn-i Mes'ûd bir kerre mescide geldiğinde sabah namâzında farz için kāmet ediliyormuş. İbn-i Mes'ûd mescidin direğine karşı sünneti kılmıştır. Ve bu hâdise-i salât, Huzeyfe, Ebû Mûse'l-Eş'arî gibi kibâr-ı Sahâbe huzûrunda vâkı' olmuştur.

Bu sûretle farz kılınarak kaçırılan sünnetin kazâsı lâzım mıdır, değil midir? Kazâsı kabûl edildiği sûrette zamân ta'yîni husûsunda fukahâ ihtilâf etmişlerdir ki, bu da sabah namâzının müstesnâ mevkiinin netîcesidir. Bu namâz hakkındaki ahâdîs ve âsârın kuvvetine mebnî Atâ İbn-i Ebî Rebâh, Tâvus, bir rivâyette İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ* farz gibi bu sünnetin ebedî kazâ edilebileceğine hükmetmişlerdir. İmâm-ı Şâfiî'nin en zâhir olan kavli de böyledir. Şârih İbn-i Battâl da ekser ülemâdan bu vechile nakledildiğini bildiriyor. Bir kısım ülemâ da o günü güneş doğduktan sonra kazâ edilir, demiştir ki, bir rivâyette İbn-i Ömer, Kāsım İbn-i Muhammed, Evzâî, Ahmed İbn-i Hanbel, İshâk, Ebû Sevr, Büveytî'nin rivâyetine göre İmâm-ı Şâfiî bu zümre-i ülemâdandır. İmâm-ı Mâlik ile İmâm-ı Muhammed de: dilerse güneş doğduktan sonra kazâ edebilir, demişlerdir. İmâm-ı A'zam'la Ebû Yûsuf ise kazâ edilmez, demişler. Çünkü hâric-i vakitte kazâ vâcibâta mahsustur. Bu asl-ı şer'îden ancak bir nas ile udûl edilebilir. Böyle bir nas da yoktur. Sabah namâzının sünneti, farz ile birlikte terkedildiği sûrette ikisinin birlikte kazâ edilmesi, leyle-i ta'rîste geçirilen farz ile sünnetin, onun sabahında bu sûretle birlikte kazâ edilmiş olmasına mebnîdir[1].

600 . وَعَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُخَفِّفُ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الصُّبْحِ حَتَّى إِنِّي لَأَقُولُ هَلْ قَرَأَ بِأُمِّ الْقُرْآنِ.

[1] Ta'rîs; gece seferinde istirahat için bir mahalle konmağa denir. "*Leyle-i Ta'rîs*" de Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bir gazâ seferinde konakladıkları bir yerde maiyyeti ile uyuyup kalarak sabah namazını fevt ettikleri gecedir ki, bunun sabahında güneş yükseldikten sonra farz ile sünnet'i birlikte kazâ etmişlerdi.

Tercemesi

Yine Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir : Hazret-i Âişe demiştir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* sabah namâz (ının farz) ından evvelki o iki rek'at (sünnet) i, (kırâet ve ef'âl-i salât cihetiyle olkadar) hafifletirdi (ki) hattâ ben (gönlümde) kat'î olarak: acabâ Resûlullāh Fâtiha'yı okudu mu? der idim.

İZÂHI

Bu hadîsi Buhârî, sabah namâzının sünnetindeki kırâetin uzun veya kısa olmak gibi sıfat ve keyfiyyetine dâir bir bâbında zikretmiştir. *(Ümmü'l-Kur'ân)*, Kur'ân anası demektir. Ve Fâtiha-i Şerîfe'nin en câzibeli bir ismidir. Bir şey'in anası onun aslıdır. *Kur'ân-ı Kerîm*'deki ilâhî ve âlî hükümlerin ve ma'nâların bütün asıllarını kendisinde topladığı için Fâtiha sûresine "*Ümmü'l-Kur'ân*" buyurulmuştur. *Kur'ân-ı Kerîm*'in ihtivâ ettiği hikem-i âliye üç asılda toplanıyor. 1) Mebdee taallûk eden asıl ki, Rabbımız'a hamd ü senâdan, 2) Meâşe taallûk eden kısmı ki, ibâdetten, 3) Meâde taallûk eden kısmı ki, cezâdan ibârettir. Ve Fâtiha-i Şerîfe'de bunların hepsi cem' edilmiştir. "« ولقد آتيناك سبعا من المثاني »[1] = *Azîz peygamberim! Sana biz namâzda mükerrer okunan yedi âyet verdik*" kavl-i şerîfiyle de Fâtiha'ya "*Seb'u'l-mesânî*" adı verilmiştir. Bu da Fâtiha'nın isimleri arasında en muhteşem bir unvânıdır.

Kurtubî diyor ki: Hazret-i Âişe'nin "*Acabâ Resûlullāh Fâtiha okudu mu? derdim*" söziyle Resûl-i Ekrem'in Fâtiha okuduğunda şübhe ederdim, ma'nâsı anlaşılmamalıdır. Belki Hazret-i Âişe: "*Resûl-i Ekrem, umûmiyetle nâfile kılarken kırâeti uzattıkları halde sabah namâzının sünnetinde hafifletirlerdi. O derecede ki, âdetâ insan Fâtiha okumadılar zannederdi*" demek istiyor. Sonra Resûl-i Ekrem Efendimiz'in Fâtiha'dan sonra *(Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn* ve *Kul hüva'llāhü ehad)* sûrelerini okumak îtiyâdında bulunduklarına dâir Müslim'in ve *Sünen-i erbea* sâhiblerinin İbn-i Ömer'e, İbn-i Mes'ûd'a, Enes İbn-i Mâlik'e müntehî olan müteaddid rivâyetleri vardır ki, şârih Aynî bunları "*Umdetü'l-Kārî*" de senedleriyle

---

[1] *Sûre: 15 (Hicr), âyet: 87*

berâber bize bildiriyor. [1](قولوا امنا بالله وما أنزل الينا) ve (ربنا امنا بما انزلت واتبعنا الرسول فاكتبنا مع الشاهدين)[2] âyetlerini okuduklarını da Ebû Hüreyre'den Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî rivâyet etmişlerdir.

İbn-i Hibbân'ın *Sahîh*'inde, Câbir İbn-i Abdullāh'dan tahrîcine göre, Hazret-i Câbir demiştir ki : Ashâb'dan birisi sabah namâzının sünnetini kılarken birinci rek'atte "*Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn*" sûresini okudu. Sûre bitince Resûl-i Ekrem: "هذا عبد عرف ربه =*İşte bu adam, Hâlık'ını bilen bir kuldur*" buyurdu. Sonra ikinci rek'atte "*Kul hüve'llāhu ehad*" sûresini okudu. Yine sûre bitince Resûl-i Ekrem: "هذا عبد آمن بربه =*İşte bu, Rabbisine îmân eden, inanı olan bir kuldur*" buyurdular[3].

BU HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

Bu hadîsten teheccüd namâzını uzatmak husûsundaki âdet-i Nebeviyyeye nisbetle sabah namâzının sünnetinde tahfîf-i kırâette mübâlâğa edilebileceğini öğreniyoruz. Yoksa sûret-i mutlakada kırâeti uzatmakta hiç bir beis yoktur. İbrâhîm-i Nahâî'nin, Mücâhid'in, Hanefîlerin mezhebi budur. Ebû Hanîfe Hazretlerinden sabah namâzının iki rek'at sünnetinde bâzan iki hızib okurum, buyurdukları rivâyet ediliyor. Bâzı ülemâ : "*Bu bâbdaki tahfîf, gece namâzında kendisince kırâeti mu'tâd olan hızbi bitirmiş olan ehl-i teheccüd içindir. Şâyed kırâette mu'tâdı olan mikdardan bir şey kalırsa, onu sabah namâzının sünnetinde okur*" demişlerdir. İbn-i Ebî Şeybe, *Musannef*'inde bunu Hasen-i Basrî'den, Mücâhid'den, Sevrî'den nakletmiştir. Yine İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde Saîd İbn-i Cübeyr'den mürselen rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in de bâzan sünnet-i fecri uzattıkları olurmuş. Bunu Beyhakî de rivâyet etmiştir.

Zeynüddîn-i Irâkî: Bu iki rek'atte müstehâb olan İhlâs sûresi okunmasıdır, demiş. Bu kavl, Ashâb'dan İbn-i Mes'ûd, Tâbiîn'den Saîd İbn-i Cübeyr, Muhammed İbn-i Sîrîn, Abdurrahmân İbn-i Yezîd-i Nahâî'den rivâyet edilmiştir. Eimme-i Şâfiiyyeden de bu sûretle menkuldür. İmâm-ı Mâlik ise sabah namâzının sünnetinde "*Ümmü'l-Kur'ân*" a bir âyet bile ziyâde etmem, der imiş. İmâm-ı Şâfiî de Fâtiha'ya kısa bir sûre zammetmekte beis yoktur, der imiş. Bu bâbda Hazret-i Âişe hadîsinin zâhirine

[1] *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 136*
[2] *Sûre: 3 (Âl-i İmrân), âyet: 53*
[3] *Aynî:* C. 7, S. 229

temessük edeceğiz, diye en geriye kalan zâhirîlerdir. Onlar sabah namâzının sünnetinde hiç bir kırâete lüzûm görmemişlerdir[1].

Buhârî bu bâbda Hazret-i Âişe'nin salât-ı leyle dâir bir hadîsini de rivâyet ediyor ki, meâli şöyledir : "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem, gece on üç rek'at namâz kılardı. Sonra sabah ezânını işitince hafif iki rek'at de sabah namâzının sünnetini kılardı.*" Hazret-i Âişe'nin salât-ı leyl hakkında müteaddid rivâyâtının sûret-i tevfîkı hakkında (586) rakamiyle tercemesi geçen hadîsin îzâhında icâb eden tafsîlât verilmişti[2].

601. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : أَوْصَانِي خَلِيلِي بِثَلَاثٍ لَا أَدَعُهُنَّ حَتَّى أَمُوتَ صَوْمِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ، وَصَلَاةِ الضُّحَى وَنَوْمٍ عَلَى وِتْرٍ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir : Ebû Hüreyre demiştir ki :

Kalbî dostum (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*) bana üç şey vasıyyet etti. Bunları ölünceye kadar aslā terketmem :

Her aydan üç gün oruc (tutmak) (her gün iki rek'at) Duhâ namâzı (kılmak), vitir (namâzı) kılıp da uyumak.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi Savm bahsinde de tahrîc eylemiştir. Müslim ile Nesâî de Salât bahsinde rivâyet etmişlerdir. Buhârî bu bâbında Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'in, meâli ber-vech-i âtî bir hadî-

[1] *Aynî*, C. 7, S. 231.

[2] عن عائشة رضى الله عنها قالت : كان رسول الله صلى الله عليه و سلم يصلى بالليل ثلاث عشرة ركعة . ثم يصلى اذا سمع النداء بالصبح ركعتين خفيفتين [رواه البخارى]

sini de rivâyet etmiştir. Hazret-i Enes demiştir ki : Ensâr'dan iri vücudlu, şişman birisi, Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e gelip : "*Yâ Resûla'llâh,* (görüyorsunuz ya) *mescide gelip sizinle namâz kılamıyorum*" demişti. Ve yemek hazırlıyarak Resûl-i Ekrem'i evine dâvet etmişti. (Resûl-i Ekrem icâbet buyurup geldiğinde) hasır seccâdenin bir yüzünü su serperek yumuşattı. Resûl-i Ekrem de onun üstünde iki rek'at (nâfile) namâz kıldı. Cârud oğlu, filân oğlu filân, (yâni Abdülhamîd İbn-i Münzir) Hazret-i Enes'den : "*Resûl-i Ekrem Duhâ namâzı mı kıldı?*" diye sormuş, o da : "*O günden başka bir günde böyle bir namâz kıldığını görmedim*" diye cevâb vermiştir [1].

(Halîl), muhabbeti kalbe yerleşen ve sevgisi dâimâ gönülde yaşayan hâlis dost demektir. Aşk-ı ilâhî ve muhabbet-i Bârî'den başka hiç bir mevcûda kendi sâhasında yer vermiyen vicdân-ı Muhammedî en sevgili yâr-ı ğârı ve bütün hayâtında bir refîk-ı vefâkârı olan Ebû Bekr-i Sıddîk *radiya'llâhu anh*'in bile muhabbetine yer vermemiş ve tercemesi (293) rakamiyle geçen hadîs-i şerîfte : "*Gönlümde hubbu Bârî yanında fânîlere yer vermek isteseydim, Ebû Bekr'i dost tutardım. Lâkin o benim kardeşim ve yoldaşımdır*" buyurmuştu. Resûl-i Ekrem'in bu vechile başkasını dost ittihâzı mümteni' idi. Fakat bunun aksi değil idi. Bu cihetle Ebû Hüreyre'nin (halîlî = dostum) tâbîri bu hadîse münâfî düşmemiştir. Nesâî'nin rivâyet ettiği ve ayni vesâyâ-yi seniyyeyi hâvî olan Ebu'd-Derdâ' hadîsinde de (اوصانى حبيبى) dediği rivâyet edilmiştir ki, o da ayni tafsîle tâbi'dir.

Üç gün oruc tutmaktan zâhiren müstefâd olan "*Eyyâm-ı bîz*" dir ki, ayın on üçüncü, on dördüncü, on beşinci günleridir. Maamafih ayın mütevâliyen üç günü olmak da muhtemeldir.

Hadîste Duhâ namâzı mutlak olarak zikrolunmuştur. Fakat Müslim'in rivâyetinde (ركعتى الضحى = *İki rek'at kuşluk namâzı!*) diye aded-i rekeât tasrîh edilmiştir. Ahmed İbn-i Hanbel'in rivâyetinde ise (و صلاة الضحى كل يوم = *Her gün Duhâ namâzı*) diye her gün kılınması hakkında bir ziyâdeyi muhtevî bulunduğundan bunların her ikisini de tercememizde mûterıza içinde gösterdik. (ونوم على وتر) cümlesi,

---

[1] عن انس بن سيرين قال : سمعت انس بن مالك قال : قال رجل من الانصار و كان ضخما للنبى صلى الله عليه وسلم انى لا استطيع الصلاة معك فصنع للنبى صلى الله عليه وسلم طعاما فدعاه الى بيته و نضح له طرف حصير بماء فصلى عليه ركعتين وقال فلان بن فلان بن الجارود لانس ابن مالك أكان النبى صلى الله عليه وسلم يصلى الضحى ؟ قال : ما رأيته صلى غير ذلك اليوم [بخارى]

Buhârî'nin Savm bahsindeki rivâyetinde (و ان اوتر قبل ان انام = *Uyumazdan evvel vitir kılmaklığım*) sûretindedir ve daha sarîhtir.

Bu hadîsten istifâde edilen hakîkatler :

Cenâb-ı Peygamber'in bu üç kıymetli tavsıyesiyle Ashâb arasında Ebû Hüreyre ile Ebü'd-Derdâ' *radiya'llāhu anhumâ*'nın mazhar-ı iltifât olmaları şâyânı tedkiktir. Gerek Ebû Hüreyre, gerek Ebü'd-Derdâ', fukarâ-yı Ashâb'dan ferâgat sâhibi iki sîmâ idi. Zengin değillerdi ki, kendilerine mâlî ibâdetler tavsiye buyurulsun. Binâenaleyh bedenî ibâdetlerin en şereflisi bulunan namâzla, orucla taltîf buyuruldular. Bu sâyede ümmet de nevâfil arasında bu ibâdetlerin güzîde kıymetlerini öğrenmiş oldular. Ne mutlu!..

Her ayın üç gününün oruca tahsîs buyurulması, her hasene ve her hayrın on misli sevâb ile karşılanması mev'ûd bulunduğundan bu hesabca her ayın oruclu geçirilmiş olması gāyesine mebnîdir. Yine Ebû Hüreyre hadîsinde uykudan evvel kılınması tavsiyesi de gece sonunda uyanamıyan kimselere müteveccihtir. Yoksa uyanıp kalkacağından emîn olanlar için vitir namâzını gecenin sonuna te'hîr etmek efdal olduğuna dâir hadîsler vardır.

Ebû Hüreyre hadîsi hazarda salâtı duhâ hakkındadır demiştik. Bunun mukābili olarak İmâm-ı Buhârî *Sahîh*'inde seferde salât-ı duhâ hakkında da bir bahis açmış, onda da bize şu iki hadîsi rivâyet etmiştir[1]:

1) (579) uncu hadîsin îzâhında da zikredildiği üzere, râvî Müverrak diyor ki : İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'ya :

— (Seferde) Duhâ namâzı kılar mısın? diye sordum. İbn-i Ömer:

— Hayır, kılmam.. diye cevâb verdi.

— Ömer kılar mıydı? diye sordum.

— Hayır, kılmazdı; dedi.

— Ebû Bekr kılar mıydı? dedim.

— Hayır, kılmazdı, diye cevâb verdi.

— Ya, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem?* dedim.

---

1 قال المورق : قلت لابن عمر أتصلى الضحى ؟ قال : لا ، قلت فعمر ؟ قال: لا، قلت فابوبكر ؟. قال؛ لا ، قلت : فالنبى صلى الله عليه وسلم ؟ قال لا اخاله [رواه البخارى]

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kılıp kılmadığını bilmiyorum, diye cevâb verdi.

2) Yine yukarıda (579) numaralı hadîsin îzâhında Buhârî'den nakledilerek arzolunduğu üzere Abdurrahmân İbn-i Ebî Leylâ demiştir ki : Bize Ashâb-ı Kirâm arasında Ümmü Hânî'den başka Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Duhâ namâzı kıldığını gördüğüne dâir hiç bir kimse bir şey haber vermemiştir. Ümmü Hânî: "*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem feth-i Mekke günü, kendi evine geldiğini, iğtisâl edip sekiz rek'at namâz kıldığını ve bu namâzdan daha hafîf bir namâz görmediğini, şu kadar var ki, Hazret-i Resûl'ün rükû' ve sücûdu tamamlar olduğunu*" haber vermiştir[1]. Ümmü Hânî, Hâşimî'lerden idi. Ebû Tâlib'in kızı ve Hazret-i Alî'nin hemşîresi idi.

Şimdi görüyoruz ki, İbn-i Ömer'in haberi ile Ümmü Hânî'den gelen haber arasında nefyen ve isbâten açık bir tezâd vardır : İbn-i Ömer, ne Cenâb-ı Peygamber'in, ne de Şeyhayn'in seferde Duhâ namâzı kıldıklarını bilmediğini söylüyor. Ümmü Hânî ise bütün tafsîlâtiyle kıldığını haber veriyor. Bu bâbda Ahmed İbn-i Hanbel'in, Enes İbn-i Mâlik'den gelen rivâyeti de müsbit bir haberdir. Bu tezâddı, şârih Aynî şöyle kaldırıyor : İbn-i Ömer'in görmemesi nefse'l-emirde adem-i vukūunu îcâb etmez. Gerek Hazret-i Peygamber'in, gerek Şeyhayn'in seferde ve hazarda Duhâ namâzı kıldıkları vâkı'dir. Fakat İbn-i Ömer bunlardan haberdâr değildir. Yâhud İbn-i Ömer'in nefyi, vukūu nefî değildir. Belki müdâvemet eylediğini nefîdir. Nasıl ki, Hazret-i Âişe'nin (579) uncu olarak tercemesi geçen : "*Resûl-i Ekrem, Duhâ namâzı kılmazdı. O namâzı yalnız ben kılardım*" hadîsindeki nefî de bu sûretle tevcîh edilmiş idi.

Hakîkaten Resûl-i Ekrem Efendimiz'in Duhâ namâzına muntazaman devâm buyurmayıp bâzı zamanlarda kıldığını Tirmizî'nin Ebû Saîd-i Hudrî'ye müntehî olan şu rivâyetinden öğreniyoruz. Ebû Saîd *radiya'llāhu anh* demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Duhâ namâzı kılardı (bir derece devâm ile ki) hattâ biz, Resûlullāh, Duhâ namâzını hiç terketmez der idik.

---

[1] قال عبد الرحمن بن ابى ليلى ما حدثنا احدانه رأى النبى صلى الله عليه و سلم يصلى الضحى غير ام هانى. فانها قالت : ان النبى صلى الله عليه و سلم دخل بيتها يوم فتح مكة . انه اغتسل و صلى ثمانى ركعات . فلم أر صلاة قط اخف منها. غير انه يتم الركوع و السجود [رواه البخارى]

Resûl i Ekrem'in Duhâ namâzını kılmayıp bıraktığı da olurdu. (Bir halde ki) hattâ biz, Resûlullāh Duhâ namâzı kılmaz der idik[1].

Şârih Aynî, bu hadîsin şerhinde Ashâb-ı Kirâm'dan bir cemm-i gafîrin hadîslerini senedleriyle, muharricleriyle berâber *Ümdetü'l-Kārî*'de zikr ü cem' etmiştir. Bu rivâyetlerde Resûl-i Ekrem'in iki, dört, altı, sekiz, on iki rek'at kıldığı haber verildiğine göre, Hazret-i Peygamber'in müteaddid zamanlarda iki rek'atten on iki rek'ate kadar kıldıkları ve Ashâb-ı Kirâm'a da bu sûretle vasiyyet buyurdukları anlaşılıyor.

602 . عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ ٱلنَّبِىَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَدَعُ أَرْبَعاً قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْغَدَاةِ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in öğle (namâzının farzı)ndan evvel dört (rek'at), sabah (namâzının farzın) dan evvel de iki rek'at (tetavvu' kılmayı) terketmediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsin Buhârî'deki turuk-ı rivâyâtı dörttür. Müslim de Âişe-i Sıddîka'dan dört tarîk ile rivâyet etmiştir. Binâenaleyh Şeyhayn'in sıhhatinde kuvvetle ittifâk ettikleri bir hadîstir. Buhârî bu bâbda İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan da bir hadîs rivâyet etmiştir ki, bunun tercemesi Cum'a bahsinin sonunda (509) rakamiyle geçmiştir[2]. İbn-i Ömer'in bu rivâyetinde öğleden evvel

---

[1] كان النبى صلى الله عليه وسلم يصلى الضحى حتى نقول لا يدعا . و يدعها حتى تقول لا يصليها [رواه الترمذى عن ابى سعيد الخدرى رضى الله عنه]

[2] İbn-i Ömer hadîsinin buradaki rivâyetinde şu ziyâde vardır: "«وكانت ساعة لا يدخل على النبى صلى الله عليه وسلم فيها. حدثتنى حفصة انه كان اذا اذن المؤذن وطلع الفجر صلى ركعتين» = *Sabah namâzından evvel bir saat vardı ki, o saatte Resûl-i Ekrem'in yanına girilmezdi. Bana kardeşim Hafsa haber verdi ki, müezzîn ezân okuyup fecr tulû' ettiğinde Resûl-i Ekrem iki rek'at sabah namâzının sünnetini kılarmış.*"

Resûl-i Ekrem'in iki rek'at kıldıklarını haber vermişti. Binâenaleyh her iki haber arasında bir fark olduğu meydandadır. Bu ihtilâf birkaç türlü tevcîh edilmiştir: 1) Abdullāh İbn-i Ömer, rek'atin ikisini unutup iki rek'at rivâyet etmiş bulunması. 2) Resûl-i Ekrem Efendimiz'in öğlenden evvelki sünnetleri gâh dört, gâh iki kılmış; birinciyi Hazret-i Âişe, ikinciyi de İbn-i Ömer rivâyet etmiş olması, 3) Resûl-i Ekrem mescidde iki, Hâne-i Saâdet'te dört kılmıştır. Bunlardan birinci İbn-i Ömer, ikinci de Hazret-i Âişe tarafından rivâyet edilmiş bulunması.

Şu vücûh ve ihtimâlâtı îzâh eden şârih Aynî sonra diyor ki, bu ahvâlin kâffesine göre de öğle namâzının sünneti dörttür, aşağı tenzîl edilmemelidir. Çünkü dört sayısında iki dâhildir. Ve Hazret-i Âişe'nin dört rek'at rivâyeti, İbn-i Ömer'in iki rek'at rivâyetini muhtevîdir. Yine denilmiştir ki, İbn-i Ömer, Resûl-i Ekrem'in yalnız mesciddeki hâline muttali' idi. Hazret-i Âişe ise, hem mesciddeki, hem de Hâne-i Saâdet'teki ahvâl-i seniyyelerine vâkıftı. Gerek İbn-i Ömer, gerek Hazret-i Âişe şâhid oldukları vâkıaları bildirmiş olmakla berâber Hazret-i Âişe'nin meşhûdâtı daha çok olması îcâb eder. Nasıl ki, Taberî: "*Resûl-i Ekrem'in dört rek'at kılmaları ekser ahvâlde idi. İki rek'at kıldıkları ise az idi, demiştir*".

603. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ الْمُزَنِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : صَلُّوا قَبْلَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ لِمَنْ شَاءَ كَرَاهِيَةَ أَنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً .

TERCEMESİ

Abdullāh-ı Müzenî *radiya'llāhu anh*'den, Nebî *sal-la'llāhu aleyhi ve sellem*'in (üç def'a) akşam namâz (ının farz) ından evvel (iki rek'at nâfile namâz) kılınız buyurduğunu, üçüncüsünde halkın bu namâzı, devâm edilmesi lâzım bir ibâdet telâkkî etmesini hoşlanmıyarak : "*İsteyen kılsın*" dediğini, Resûl-i Ekrem'den (işidip) naklettiği rivâyet edilmiştir.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Buhârî bu hadîsi İ'tisâm bahsinde de rivâyet etmiştir. Ebû Dâvud da, Kitab-ı Salât'ta Kavârîrî'den rivâyet etmiştir. Bu rivâyette Resûl-i Ekrem'in "*Üç def'a akşamdan evvel iki rek'at kılınız*" dediği ve üçüncüsünde "*dileyen kılsın*" buyurduğu haber verilmiştir. Bu rivâyet daha vâzıhtır. Ve Resûl-i Ekrem'in üç def'a emrettikleri musarrahtır. Bu vuzûh ve sarâhati İsmâilî'nin (ثلاث مرات) sûretindeki ziyâde-i rivâyeti de te'yîd eder. Bu ziyâdeyi tercememizde mu'tarıza içinde gösterdik. Ebû Nuaym'in müstahrecinde (ركعتين) ziyâdesi[1] bulunduğundan tercememizde buna da işâret ettik. Hadîsin sonundaki "*sünnet*" kelimesi, tarîkat-i lâzime ma'nâsına olup sünnet-i örfiyye değildir. Tercememizde bu fark da gözetilmiştir.

Bu bâbın *Sahîh-i Buhârî*'de rivâyet edilen bir hadîsi de Ukbe İbn-i Âmir hadîsidir. Râvî Mersed İbn-i Abdillah, Ukbe'ye:

— Ebî Temîm'in işine şaşmaz mısınız? Ebî Temîm akşam namâzından evvel iki rek'at namâz kılıyor, demiş. Ukbe cevâben :

— Hayır, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* zamânında biz de kılardık, demiş. Mersed:

— Ya şimdi kılmaktan seni alıkoyan nedir? diye sormuş. Ukbe:

— İşle, güçle uğraşmak, diye cevâb vermiş[2].

BU HADÎSTEN İSTİFÂDE EDİLEN HÜKÜMLER : Eimme-i selef, akşam namâzının farzından evvel nâfile kılınması husûsunda ihtilâf etmişlerdir : Ashâb'dan, Tâbiîn'den ve fukahâdan bir kısmı câizdir, demiş. Bunların hüccetleri, tahşiye etmekte bulunduğumuz hadîs ile buna benzer hadîslerdir. Yine Ashâb'dan ve Tâbiîn'den böyle bir namâz kılmıyanlar da haber verilmiştir. İbnü'l-Arabî demiştir ki : Bu iki namâz hakkında Ashâb ihtilâf etmişlerdir. Ashâb'dan sonra gelenler de kılmamışlardır. Saîd İbn-i Müseyyeb, akşam namâzından evvel iki rek'at namâz kılan, Sa'd İbn-i Ebî Vakkas'dan başka hiç bir fakîh bilmiyorum, demiştir. Hasen-i Basrî'den bu

---

[1] و فى المستخرج لابى نعيم ؛ صلوا قبل المغرب ركعتين . قالها ثلاثا . ثم قال لمن شاء

[2] قال مرثد بن عبد الله اليزنى : اتيت عقبة بن عامر الجهنى . فقلت الا اعجبك من ابى تميم ؟ يركع ركعتين قبل صلاة المغرب. فقال عقبة انا كنا نفعله على عهد النبى صلى الله عليه وسلم . فقلت فما يمنعك الان ؟. قال الشغل . [رواه البخارى]

namâz sorulduğunda: "*Rızâ-yi ilâhî kasdiyle kılan kimse için bu iki rek'at, iki hasenedir*" demiş. İshak İbn-i Râhûye de, Ahmed İbn-i Hanbel de böyle demişlerdir. Sâhib-i *Mugnî: "Ahmed İbn-i Hanbel'in bu sözünden bu namâzı kılmak câiz olduğu anlaşılıyor. Fakat sünnet olduğu değil*" demiştir. Ashâb'dan Ensâr'ın kılıp Muhâcirîn'in kılmadıkları hakkında da Saîd İbn-i Müseyyeb'den Zühri bir haber naklediyor.

İbn-i Hazm; Abdurrahmân İbn-i Avf'in, Übey İbn-i Kâ'b'ın, Enes İbn-i Mâlik'in, Câbir'in Şecere-i rıdvân ashâbından daha beş zât ile İbn-i Ebî Leylâ'nın bu namâzı kıldıklarını zikretmiştir. Habîb İbn-i Seleme de: "*Ashâb-ı Nebî aleyhi's-selâm'ın farz namâza koşar gibi bu namâza koştuklarını gördüm.*" demiştir

Bu namâza en ziyâde muhâlif olan Kûfe fukahâsıdır. Şârih İbn-i Battâl: "*İbrâhîm-i Nahâî'nin ne Ebû Bekr, ne Ömer, ne de Osmân radiya'llâhu anhüm bu namâzı kılmadılar. Bu namâz bid'attir*" dediğini nakletmiştir. Sonra da : "*Alî, İbn-i Mes'ûd, Huzeyfe, Ammâr, Ebû Mes'ûd gibi Kûfe'de bulunan kibâr-ı Sahâbe'ye müsâhib olanlardan hiç bir kimse, bunların, akşam namâzından evvel namâz kıldıklarını bildirmemiştir, Ebû Hanîfe'nin, Mâlik'in, hattâ Şâfiî'nin kavli de budur*" diyor.

Bâzı eimme-i Hanefiyye demiştir ki : Abdullāh-i Müzenî hadîsinin hükmü, ibtidâ-yi İslâm'da cârî idi. Güneşin gurûbu ile menhî olan vaktin çıktığını, nâfile ve farz namâzların kılınması halâl olup hiç bir mâni' kalmadığını ifhâm için kılınırdı. Bilâhare akşam namâzının farzı, efdal-i evkātından teahhur etmemek için nâs, farza mübâderet ve mübâşeret edip evvelâ yalnız akşam namâzının farzını iltizâm eder oldular.

İbn-i Şâhin de bu Abdullāh-ı Müzenî hadîsinin Büreyde hadîsi ile mensûh olduğunu iddiâ etmiştir.

Büreyde İbn-i Huseyb *radiya'llāhu anh*'in rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem :* "بين كل اذا نين ركعتين ماعدا المغرب = *Akşam namâzından başka her iki ezân* (ve kāmet) *arasında iki rek'at namâz vardır.*" buyurmuştur. Ebû Dâvud'un *Sünenin*'deki Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anh*'den bervech-i âtî bir rivâyeti de bu nesh keyfiyetine vuzûh vermiştir. İbn-i Ömer'den bu namâz sorulduğunda "*Resûlullāh zamânında ben böyle bir namâz kılan kimse görmedim*" cevâbında bulunmuştur [1].

[1] *Aynî:* C. 3, S. 647.

HULÂSA : Bu namâzı Resûl-i Ekrem'in kıldığına dâir bir haber nakledilmediği gibi Hulefâ-yi Erbea ile berâber eâzım-ı Ashâb'dan pek çoğunun böyle bir namâz kılmadıkları rivâyet-i sahîha ile sâbit bulunduğundan kibâr-ı Tâbiîn'den ekserîsi ile eimme-i mezâhib, bu namâzı iltizâm etmediklerinden kuvvet alarak fukahâ-yi Hanefiyye akşam namâzının farzından evvel namâz kılmak mekrûhtur, demişlerdir. İmâm-ı Ahmed İbn-i Hanbel, bu namâzı ömrümde bir kerre kıldım, o da Abdullāh-ı Müzenî'nin bu hadîsini işittiğimde, demiştir.

Bu namâzın rivâyet ve dirâyet cihetiyle vaz'iyyet-i ilmiyyesi bu merkezde iken fukahâ-yi Şâfiiyye bunu müstehâb bir namâz olarak kabûl ediyorlar. (370) numara ile tercemesi geçen Abdullāh-i Müzenî hadîsinin îzâhı mütâlea olunsun. Orada bu namâzın müstehab olduğu husûsunda ne derece ısrâr edildiği hayretle görülecektir.

MÜHİM BİR NOKTANIN ÎZÂHI :

Buhârî, *Sahîh*'inde kable'l-ferâiz ve ba'de'l-ferâiz kılınan müekked ve gayr-i müekked nevâfile dâir haberleri " ابواب التطوع " unvân-ı umûmîsi altında ve her birini ayrı ayrı bâblarda zikretmiştir. Ba'de'l-ferâiz tetavvu' hakkında tercemesi (509) numara ile Cum'a bahsinde geçen İbn-i Ömer hadîsini burada da "*Ba'de'l-mektûbe tetavvu'*" unvânı altında tekrar rivâyet ederek öğle, akşam, yatsı, cum'a namâzlarının son sünnetlerini bildirmiştir.

Kable'l-mektûbe tetavvua dâir de bundan evvel terceme ettiğimiz Hazret-i Âişe hadîsi ile, îzâh etmekte bulunduğumuz Abdullāh-i Müzenî hadîsini, bir de îzâhımızda terceme ettiğimiz Ukbe İbn-i Âmir hadîsini rivâyet etmiştir. Bu hadîsler ise sabah, öğle, akşam nevâfili hakkındaki ahkâmı ihtivâ etmektedir. İkindinin ve yatsının ilk sünnetleri hakkında Buhârî bize hiç bir haber rivâyet etmemiştir. Halbuki Ebû Dâvud, Tirmizî *Sünen*'lerinde İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem Efendimiz*'in : "*İkindinin farzından evvel dört rek'at namâz kılan kişiye Allāh rahmet etsin*[1]" buyurduğunu rivâyet etmişlerdir. Bu hadîsi İbn-i Hibbân da *Sahîh*'inde tahrîc eylemiştir. Ebû Dâvud ile

---

[1] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : رحم الله امرءا صلى قبل العصر اربعا [رواه ابوداود وكذا روى الترمذى وقال هذا حديث ، غريب ، حسن]

Tirmizî'nin Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anh*'den de ayni sûretle rivâyetleri vardır. Tirmizî'nin rivâyeti daha mufassaldır. Hazret-i Alî demiştir ki: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ikindinin farzından evvel dört rek'at kılardı. Bu dört rek'atin arasını, melâike-i mukarrebîne ve bunlarla berâber bütün müslümanlara ve mü'minlere selâm vererek ayırırdı.*" Buradaki selâm ile maksûd, teşehhüddür. Bunun için melâike ile takyîd edilmiştir. Yoksa namâzdan çıkmak için verilen selâm değildir. Sâir ashâb-ı sünen de bâzı ihtilâflarla berâber bu hadîsleri rivâyet etmişlerdir[1]. Taberânî'nin Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Âs'dan bir rivâyetinde Abdullāh *radiya'llāhu anh* de şöyle demiştir : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, aralarında Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh*'in bulunduğu bir kısım Ashâb ile oturup görüşürken ben de vardım. Ve Resûl-i Ekrem'in son sözü olarak şöyle buyurduklarını işittim : kim ki ikindi namâzının farzından evvel dört rek'at namâz kılarsa, onu Cehennem âteşi messetmez[2]. İkindinin dört rek'at sünneti hakkında bunlardan başka daha birtakım haberler de vardır ki, bunlar da Ebû Hüreyre, Ümmü Habîbe, Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhüm*'den rivâyet edilmişlerdir. Fakat bunlardan hiç birisi Buhârî'nin te'mîn-i sıhhat için iltizâm ettiği şerâit-i rivâyeti hâiz olmadığından, bunları Buhârî *Sahîh*'ine almamıştır. Irâkî; ikindiden evvel dört rek'at namâzın müstehâb olduğuna istidlâl için bunlar da kâfîdir, demiştir. Nevevî de : Bu dört rek'atin sünnet olduğunda ihtilâf yoktur. Yalnız ihtilâf, sünnet-i müekkede olup olmadığındadır, demiştir. Muhammed Cerîr-i Taberî de : "*Bize göre doğrusu, ikindiden evvel dört rek'at nâfile kılmanın efdal olmasıdır. Çünkü bu bâbda Hazret-i Alî'nin Resûl-i Ekrem'den rivâyeti sahîhtir*" demiştir. İkindiden evvel dört rek'at nâfile kılanlardan birisi de Hazret-i Alî idi[3].

Yatsı namâzının farzından evvelki dört rek'at sünnet hakkında da Buhârî'nin rivâyeti yoktur. Maamâfih Buhârî ile berâber diğer

---

[1] وعن على رضى الله عنه : كان رسول الله صلى الله عليه و سلم يصلى قبل العصر اربع ركعات يفصل بينهن بالتسليم على الملائكة المقربين و من معهم من المسلمين و المؤمنين . [رواه الترمذى وقال حديث حسن]

[2] وعن عمرو بن العاص قال : جئت و رسول الله صلى الله عليه و سلم قاعد فى الناس من اصحابه منهم عمر بن الخطاب رضى الله عنه فادركت آخر الحديث ورسول الله صلى الله عليه و سلم يقول : من صلى اربع ركعات قبل العصر لم تمسه النار . [اخرجه الطبرانى]

[3] *Aynî:* C. 3, S. 661, 662.

Sıhâh ve Sünen ashâbının da Resûl-i Ekrem'in bu dört rek'ati kıldıkları hakkında sarîh bir rivâyetleri yoktur[1].

Fıkıh kitablarında da bu hususta bir hadîs zikredilmemiştir. "مراق الفلاح" 'da Hazret-i Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şu: "كان عليه السلام يصلى قبل العشاء اربعا ثم بعدها اربعا ثم يضطجع" = *Resûl aleyhi's-selâm yatsı namâzının farzından evvel dört, farzından sonra da dört rek'at nâfile kılardı. Sonra yan tarafına yaslanırdı.*" sûretinde bir haber rivâyet edilmekte ise de fakat bunun muharrici bildirilmediğinden i'timâd edilemiyeceği tabîîdir. Lâkin Buhârî'nin dâhil bulunduğu bir cemâat-i muhaddisîn tarafından rivâyet edilen Abdullāh İbn-i Müzenî *radiya'llāhu anh*'in şu hadîsi ile pekâlâ istidlâl olunabilir, deniliyor.

Abdullāh-i Müzenî demiştir ki : Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, her iki ezân arasında bir namâz vardır, dedi. Sonra üçüncüsünde : "*dileyen kılmak için*" sözünü ilâve buyurdu[2]. Abdullāh-i Müzenî'nin bu hadîsinin iki tarîk-ı rivâyetle tercemesi (370) rakamiyle geçmiştir. Yatsının farzından evvel nâfile kılmağa bir mâni' olmadığı için bu hadîs istihbâb ifâde eder. Bir mâni' bulunmamakla takyîdimiz Hanefîler ve Mâlikîler ile selefden ekserîsi indinde akşam namâzının farzından evvel teneffülün mekrûh olduğuna işâret içindir. Ercah bir kavle göre, Şâfiîler ile bir tâife muhâlefet etmişlerdir. Akşam namâzından evvel iki rek'at namâz müstehabdır, dediklerini de yakında îzâh etmiştik.

Terceme-i hâller :

Burada dört zâtın terceme-i hâlinden bahsedeceğiz :

1) Mevzuu bahsimiz olan hadîsin râvîsi Abdullāh İbn-i Mugaffel-i Müzenî *radiya'llāhu anh* nükabâ-i Sahâbedendir. Bîat-ı Rıdvân'da hâzır bulunmuştur. İrtihâl-i Nebevî'den sonra da Basra'da ihtiyâr-ı ikāmet etmiştir. Kendisinden kırk dört hadîs rivâyet edilmiştir. Buhârî ile Müslim dört hadîsin rivâyetinde ittifâk, birer hadîsi de münferiden rivâyet etmişlerdir. İbn-i Büreyd'in, Saîd İbn-i Cübeyr'in sâhib-i tercemeden rivâyetleri vardır. Hicret'in elli yedinci ve bir rivâyette altmışıncı sâlinde vefât etmiştir[3].

---

[1] *Halebî-i Kebîr*, el müsemmâ bi'l-gunye.

[2] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : بين كل اذانين صلاة . بين كل اذانين صلاة. ثم قال فى الثالثة لمن شاء . [رواه البخارى عن عبد الله بن مغفل المزنى]

[3] *Hulâsa :* 185.

2) Ukbe İbn-i Âmir Cühenî *radiya'llâhu anh:* fasîh, hatîb, şâir, kâtib, Kitâbu'llâh'a vâkıf ve âlim bir sîmâ-yi Sahâbîdir. Zehebî, İbn-i Yûnus'ün : Ukbe, kendi mushafını kendisi yazmıştır ve el'ân mevcûddur, dediğini haber veriyor. Halîfe Muâviye tarafından Ukbe Mısır'a ta'yîn olunmuş, bilâhare deniz seferine kuvâ-yi bahriyye kumandanlığına ta'yîn edilmiştir. Sıffîn vak'asında Muâviye nezdinde bulunmuştur. Kendisinden elli beş hadîs rivâyet edilmiştir. Bunlardan yedisinin rivâyetinde Buhârî ile Müslim infirâd etmişlerdir. Kendisinden Câbir, İbn-i Abbâs, Kays, İbn-i Hâzim ve daha birçok zevât-ı Tâbiî rivâyet etmiştir. İbn-i Yûnus târîh-i vefâtının elli sekiz senesi olduğunu haber vermiştir[1].

3) Mersed İbn-i Abdullâh, Hımyerî ve Yezenî'dir. Mısır'ın en benâm fukahâsındandır. Amr İbn-i Âs'dan, Ukbe İbn-i Âmir'den ve daha birtakım Sahâbî ve Tâbiîn'den rivâyet etmiştir. Kendisinden de Yezîd İbn-i Ebî Habîb, Ca'fer İbn-i Rebîa gibi zevât rivâyet etmiştir. Doksan hicrî yılında vefât etmiştir[2].

4) Ebû Temîm, Abdullâh İbn-i Mâlik Ceyşânî'dir. Kibâr-ı Tâbiîn'den ve muhadramûndandır. Asr-ı Saâdet'te müslümân olmuş ve Kur'ân'ı Muâz İbn-i Cebel *radiya'llâhu anh*'den okumuş, öğrenmiştir. Ömer-i Fâruk'un hilâfeti zamânında Mısır'ın fethinde hâzır bulunmuş ve orada ihtiyâr-ı ikāmet etmiştir. Asr-ı Saâdet'i idrâk ettiğinden dolayı Sahâbe'den addedenler de bulunduğunu Zehebî *Tecrîd-i Sahâbe*'de zikretmiştir[3].

---

[1] *Tezkiretü'l-Huffâz:* C. 1, S. 37 ve *Hulâsa,* 127.
[2] *Hulâsa:* 318.
[3] *Aynı:* C. 3, S. 674.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

بَابُ فَضْلِ الصَّلَاةِ فِى مَسْجِدِ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ

BU BÂB, MEKKE MESCİDİ İLE MEDÎNE MESCİDİNDE (VE MESCİD-İ AKSÂ'DA) KILINAN NAMÂZIN FAZÎLETİ HAKKINDAKİ HADÎS-İ ŞERİFLERİ MUHTEVÎDİR.

604. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللَّهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِىِّ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ مَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِ النَّبِىِّ وَمَسْجِدِ الْأَقْصَى.

TERCEMESİ

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den naklen Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurmuştur ki : (Namaz ve ibâdet için) hiç bir mescide sefer edilmesi doğru değildir. (Ziyâde sevâb umarak) yalnız (şu) üç mescide sefer edilir : Mescid-i Harâm, Mescid-i Resûl *(aleyhi's-selâm)* ve Mescid-i Aksâ.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Bu hadîs-i şerîfi, Müslim ile Ebû Dâvud, Hac bahsinde, Nesâî de Salât bahsinde rivâyet etmişlerdir. Buhârî bu hadîsi, burada Mekke ve Medîne mescidlerinde kılınan namâzın fazîleti husûsunda sevketmiştir ki, bu cihet aşağıda bizim için medâr-ı ihti-

çâc olacaktır. Hadîste Haremeyn mescidlerinden başka Mescid-i Aksâ'da mezkûr iken bâbın unvânında bunun İmâm-ı Buhârî tarafından bırakılması, *Sahîh-i Buhârî* metninde Mescid-i Aksâ için müstakil bir bâb açmasından dolayıdır. Müellif Zebîdî tarafından bu bâb, ihtisâr için *Tecrîd*'e alınmadığına göre, buradaki unvâna Mescid-i Aksâ'nın ilâvesi îcâb ederdi. Bu noksânı, bâbın unvânını terceme ederken kavs içinde göstererek telâfî ettik.

Buhârî'nin bu Ebû Hüreyre hadîsinden başka Ziyâd İbn-i Ebî Süfyân'ın kölesi Kazaâ vâsıtasiyle Ebû Saîd-i Hudrî'den de bir rivâyeti vardır ki, bu rivâyet Ebû Hüreyre hadîsinden fazla daha üç hükmü ihtivâ etmektedir. Kazaâ demiştir ki : Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'in Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den dört şey rivâyet ettiğini işittim. Doğrusu bunlar bana hem hayret, hem meserret bahş etti. Resûl-i Ekrem buyurmuştur ki : 1) Zevci veya bir mahremi kendisiyle berâber bulunmıyan her kadının iki günlük mesâfeye sefer etmesi doğru değildir. 2) Ramazan bayramının ilk günü ile Kurban bayramının dört gününden ibâret olan, Ramazan ve Kurban bayramı günlerinde oruc tutulmaz. 3) İki namazdan sonra da namâz kılınmaz : *(Birisi)* sabah namâzından sonra güneş doğup yükselinceye kadar, *(öbürü)* ikindi namâzından sonra güneş batıncaya kadar. 4) Namâz kılmak için şu üç mescidden başka hiç bir mescide sefer edilmez : Mescid-i Harâm, Mescid-i Aksâ, bir de benim mescidim [1].

Buhârî Ebû Saîd hadîsini burada muhtasar zikretmiştir. Yalnız Ebû Saîd Hazretlerinin on iki gazâda Resûl-i Ekrem'in maiyyet-i seniyyelerinde hâzır bulunduğunu bildirmiştir. Terceme ettiğimiz bu mufassal metin, Hac ve Savm bahislerindeki tahrîcine âiddir ki, tercemesi, Cezâ-i Sayd bâbında (884) numara ile gelecektir.

Mevzûu bahsimiz olan Ebû Hüreyre hadîsinin Ahmed

---

[1] عن قزعة * مولى زياد . قال : سمعت ابا سعيد الخدرى رضى الله عنه يحدث باربع عن رسول الله صلى الله عليه و سلم فأعجبنى وآنقنى. قال : لا تسافر المرأة يومين الا و معها زوجها اوذو رحم محرم . و لا صوم فى يومين : الفطر و الاضحى . و لا صلاة بعد صلاتين : بعد الصبح حتى تطلع الشمس و بعد العصر حتى تغرب ولا تشد الرحال الا الى ثلاثة مساجد : مسجد الحرام و مسجد الاقصى و مسجدى . [رواه الشيخان و الترمذى و النسائى و ابن ماجه]

---

* قزعة بالقاف و الزاى و العين المهملة كلها مفتوحة . و قيل بسكون الزاء وهوابن يحي و قيل ابن الاسود مولى زياد بن ابى سفيان. يكنى ابا العالية [غينى : ج ٣ ، ص ٦٨]

İbn-i Hanbel ile Bezzâr ve Taberânî taraflarından Ebû Basra *radiya'llāhu anh* vâsıtasiyle sûret-i sevki şu îzâhı ihtivâ etmektedir :

Ebû Basra bir kerre namâz kılmak için Tûr-ı Sînâ'ya gitmiş ve avdet ederken Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'e kavuşmuştu. Nereden geldiğini Ebû Hüreyre'nin sorması ve onun da Tûr'dan geldiğini söylemesi üzerine Ebû Hüreyre demiştir ki : "*Eğer Tûr'a gitmezden evvel seninle görüşmüş olsaydım, hiç gitmez idin. Çünkü Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem : Üç mescidden başka mescidlere* (namâz için) *sefer etmeyiniz!..*" buyurdu, bunu kulağımla işittim [1].

Müslim'in bir rivâyeti : "تشد الرحال الى ثلاثة مساجد = *Üç mescide sefer edilir.*" sûretindedir. Müslim'in bu rivâyetinde hasır yoktur. Binâenaleyh bu üç mescidden başka mescidlere sefer edilmenin men'ine dâir bir hükme de delâlet etmemektedir. Yalnız aded-mefhûmunun hüccet olduğuna tarafdar olanlar, Müslim'in bu rivâyeti ile de istidlâl edebilirler. Fakat ülemânın Cümhûr'u, aded mefhûmunun hüccet olduğunu kabûl etmemişlerdir.

LÛGAVÎ BİR ÎZÂH :

Hadîsteki *(şedd-i rihâl)*, deveye yük bağlamak demektir. Ve seferden kinâyedir. Bu cihetle şedd-i rihâli sefer ile terceme ettik. (Lâ) edâtı nefîdir. Nehî ma'nâsınadır. Biraz önce Ebû Basra vâsıtasiyle vâkı' olan rivâyetin cemî' sîgasiyle : (لا تشدوا الرحال = *Sefer etmeyiniz*) diye nehî sûretinde bulunması da edât-ı nefyin nehî ma'nâsına olduğuna delîl olabilir.

Nehîden nefye udûlün bir nüktesi olmak üzere şârih Aynî şunu bildiriyor : Bu üslûb-u beyânda mesâcid-i selâse ziyâretine en belîğ sûrette sâmii teşvîk ve bunlardan başka mescidlere ihtiyâr-ı seferden de en lâtîf bir şekilde men' ve tahzîr vardır. Taberî de nefyin, sarâhaten nehîden daha belîğ olduğunu bildirerek : "*Bu hadîs-i şerîfte başka mescidler için ihtiyâr-ı sefer etmek doğru olmadığı ve en doğru hareket,*

---

[1] عن ابى . ة الغفارى انه لقى ابا هريرة و هوجاء من الطور فقال : من اين اقبلت ؟
قال : من الطور، صليت فيه. قال : لو ادركتك قبل ان ترتحل ما ارتحلت . انى سمعت رسول الله
صلى الله عليه وسلم يقول : (لا تشدوا الرحال الا الى ثلاثة مساجد الحديث). [رواه احمد و قال
رجال اسناده ثقات] قال الذهبى : بصرة بن ابى بصرة الغفارى هو وابوه صحابيان نزلا مصر .
و اسم ابى بصرة حميل. و قيل حميل بن ابى بصرة و قال العينى حميل . بضم الحاء المهملة و قيل بفتحها
و الاول هو الاصح .

şu üç mescidi ziyâretten ibâret bulunduğu ta'lîm buyurulmuş oluyor" diyor ki, biz de tercememizde buna işâret ettik.

Hadîs-i şerîfteki istisnâ, "*Müferrağ*" dır. Bu nevi' istisnâlarda müstesnâ minh, bütün şümûliyle melhûz ve mukadder bulunduğundan tercememizde bu şümûlü de gösterdik.

FIKHÎ HÜKÜMLER :

Bu hadîs-i şerîf ehl-i hadîs ile fukahânın, üzerinde en çok tevakkuf eylediği hadîslerden birisidir. İhtivâ ettiği ahkâm i'tibâriyle bir bakışta pek sâde ve basit görülmekle berâber hakîkatte müteaddid cihetlerden mütehâlif nokta-i nazarlar için mecâl-i ictihâd olmuştur. Bu muhtelif fikir ve nazarları ilmî bir tasnîfe tâbi' tutarak her birini âid olduğu kadro dâhilinde mütalâa ve bu sûretle okuyucularımızın fikirlerini teşettütten sıyânet etmeyi muvâfık bulduk.

Bu hadîsten müstefâd olan ahkâm evvelâ şu üç esâsa ayrılır : 1) Üç mescidin sâir mesâcid ve meâbide fâdıl ve rüchânı, 2) Mesâcid-i selâseye sefer edilmenin meşrûiyyeti ve bunlara sefere tergîbi mutazammın bulunduğu, 3) Bu üç mescidden başkasına sefer edilmenin menhî olduğu.

EVVELÂ : Üç mescidin öbürlerine rüchânı, hadîs-i şerîfin sarâhati muktezâsı bulunduğundan bu bâbda ülemânın ittifâkı vardır. Yukarıda bildirdiğimiz vechile Buhârî'nin hadîsi sûret-i sevkine dâir unvânı da bunu nâtıktır. Binâenaleyh muhtâc-ı tafsîl değildir. Yalnız bu üç mescidin kendi aralarındaki derece farkları vardır ki, bu da Cümhûr-i ülemâya göre hadîs-i şerîfteki tertib vechile Mescid-i Harâm, efdal-i mesâciddir. Bunu ta'kîben Mescid-i Medîne gelir. Mescid-i Aksâ da Mescid-i Medîne'yi ta'kîb eder. Bundan sonra tercemesi (605) inci olarak gelecek olan *(Şu benim mescidimde kılınan bir namâz, Mescid-i Harâm müstesnâ olmak üzere öbür mescidlerde kılınan bin namâzdan hayırlıdır)* meâlindeki hadîs-i şerîfte Medîne mescidinin Mescid-i Harâm'dan başka mescidlere fazîlet ve rüchânı bulunduğu bildirilmiştir. Yalnız bu rivâyette Mescid-i Harâm ile Mescid-i Medîne'den hangisinin diğerine rüchânı olduğu bildirilmemiştir. Bunu da Ahmed İbn-i Hanbel'in, Nesâî'nin ve daha başkalarının *Sünen*'lerindeki rivâyetlerinden öğreniyoruz. Bu rivâyette Mescid-i Harâm'ın yüz bin ve Mescid-i Aksâ'nın beş yüz namâzdan hayırlı olduğu haber verilmiştir ki, bu haber, Mescid-i Harâm'ın Medîne mescidine rüchânı bulunduğunu nâtıktır.

ÜÇ MESCİDİN DİĞERLERİNE SEBEB-İ RÜCHÂNLARI :

Her üçünün enbiyâlar yediyle te'sîs edilmiş olmalarıdır. Bununla berâber Mescid-i Harâm, ḳıble-i enâmdır. Mescid-i Resûl *aleyhi's-selâm* takvâ üzerine müesses olan ma'bed-i Nebevî'dir. Mescid-i Aksâ da ümem-i sâlifenin kıblesidir. Mescid-i Harâm'a uzaklığından dolayı da Mescid-i Aksâ denilmiştir [1]. Bir sebeb de bu mescidlere me'mûr birtakım melekler bulunup bunların, buralara gelen mü'minlerin aralarında dönüp dolaşarak haklarında hayır ve saâdet dilemeleridir.

Şu da şübhesizdir ki, buraları ziyâret etmek, insâna millet-i İslâmiyyenin ulularını yâda vesîle olur. Bir de bu mescidlerin umrânı, şeâir-i dîni ta'zîmi ve Kelimetu'llāh'ı îlâdır. Bunların umrânı ise ashâb-ı yasâr mü'minlerin aktâr-ı âlemden buralara gelip ziyâret etmeleriyle mümkündür. Bu mühim gāyenin te'mîni için bu üç mescid, cânib-i Risâletten diğerlerine tafdîl edilmiştir de denilebilir [2].

SÂNİYEN : Bu üç mescidi ziyâret için sefer edilmenin meşrûiyyeti: Bu da mevzûu bahsimiz olan Ebû Hüreyre hadîsinin sarâhati muktezâsındandır. Hâkim'in *Sahîh*'inde rivâyet ettiği şu haber-i sahîh de bunu te'yîd etmektedir :

Süleyman *aleyhi's-selâm* Beyt-i Makdis'in binâsını bitirdikten sonra Cenâb-ı Hak'tan üç dilekte bulunmuştur: 1) Kendisinden sonra kimseye müyesser olmıyacak bir mülk ve saltanat, 2) Hükmü ilâhîye muvâfık bir hükmü kazâ kudreti bahşedilmesi, 3) Yalnız namâz kılmak için Mescid-i Aksâ'yı kasdedip gelenlerin mazhar-ı gufrân olması [3], vesîle-i gufrân olan her şey ise meşrû'dur, mergubdur.

Hadîsin alt tarafında Resûl-i Ekrem'in : "*Cenâb-ı Hak, Süleymân'a bunlardan iki evvelkileri vermiştir. Üçüncü niyâzının da mazhar-ı kabûl olmasını temennî ederim*" buyurduğu rivâyet edilmiştir.

---

[1] *Aynî:* C. 3, S. 682.

[2] *Hüccetü'llāhi'l-bâliğa:* C. 1, S. 153.

[3] عن عبد الله بن عمر رضى الله عنهما عن رسول الله صلى الله عليه و سلم قال : (لما فرغ سليمان بن داود عليهما السلام من بناء بيت المقدس سأل الله عز و جل ثلاثا : ان يعطيه حكما يصادف حكمه و ملكا لا ينبغى لاحد من بعده و انه لا يأتى هذا المسجد احد لا يريد الا الصلاة فيه الا خرج من ذنبه كيوم ولدته امه . فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم : اما اثنتين فقد اعطاهما و ارجو ان يكون قد اعطي الثالثة) رواه احمد و النسائى و ابن ماجة و اللفظ له و ابن خزيمة و ابن حبان فى صحيحيهما و الحاكم اطول من هذا و قال صحيح على شرطهما و لا علة له [هكذا فى الترغيب و الترهيب للمنذرى : ص ٢٤١]

Şeyhü'l-İslâm İbn-i Teymiyye, Mescid-i Aksâ'yı ziyâretin meşrûiyyeti hakkında yazdığı müstakil bir risâlesinde Hâkim'in *Sahîh*'indeki bu rivâyeti naklettikten sonra bu ziyâretin yalnız ibâdet için ihtiyâr edilmesini kayd ü îzâh ederek diyor ki : Mesâcid-i selâse ziyâretlerinde niyyeti hâlisa matlûbu şâri' olduğu için İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ* Mescid-i Aksâ'yı ziyârete geldiğinde mescidde namâz kılardı. Ve hiç bir şey ile meşgul olmayıp bir yudum su bile içmeden geri dönüp giderdi. Bu ahbâr-ı sahîhaya istinâden namâz, duâ, zikru'llāh, kırâet-i Kur'ân, i'tikâf gibi ibâdât-ı meşrûa îfâsı için mesâcid-i selâseye sefer edilmesi emr-i müstehab olduğunda ülemâ-yi Müslimîn ittifâk etmişlerdir.

SÂLİSEN : Sâir mesâcid ve meâbide seferden nehyedilmesi ve bu nehyin hikmeti ve hudûdu :

Seyr ü sefer nefse'l-emirde bir emr-i mübâh olduğundan bu üç mescidden başka mescidlere sefer ihtiyârından men' edilmesi elbette bir sebeb ve hikmete mebnî olacaktır. Muhaddis-i müdekkik Şâh Veliyyu'llāh-i Dehlevî diyor ki : Câhiliyyet devrinde akvâm-ı câhile kendilerince şâyân-ı ta'zîm görülen mevâzıı ziyâret için şedd-i rahil ederek bu ziyâret ettikleri makamlarla teberrük kasdederlerdi. Bu ise Allâhu Teâlâ'nın gayri bir fânîye ibâdete zerîa ve vesîledir, şeâir-i dîniyyeyi tahrîftir. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şeâir-i dîniyyeden olmıyan bu nevi' ziyâretlerin şeâir-i dîniyyeye karışmaması için bu kapıyı kapamıştır. Bana göre hak olan evliyâu'llah'dan her hangi bir velînin mahall-i ibâdetini ve kabrini ziyâret için, Tûr-ı Sînâ için ihtiyâr-ı sefer etmek kâmilen menhî olmakta müsâvîdir. "*Allāhu a'lem*"[1].

Dehlevî'nin nehye sebeb olarak dermeyân ettiği bu mütâlea ile vâsıl olduğu netîcenin sâha-i şümûlü çok geniştir. Halîlü'r-Rahmân gibi meşâhid-i enbiyânın ziyâretlerine kadar uzanabilir. Bu sebeb ve bu vâsi' netîce ile Dehlevî tamâmiyle İbn-i Teymiyye'nin bu bâbdaki efkâr ve ictihâdını terennüm etmiş bulunuyor ki, aşağıda şeyhü'l-İslâm'ın bu ictihâdını tedkîk edeceğiz.

Bir bakımdan hadîs-i şerîfteki istisnâ-i müferrağ da nehyin bu umûm ve şümûlünü gösterir. İstisnâ-i müferrağlarda müstesnâ-minh bütün şümûliyle mukadder ve melhûz bulunduğundan, burada müs-

---

[1] *Hüccetu'llāhi'l-bâliğa :* C. 1, S. 153.

tesnâ olan bu üç mescidden başka hiç bir mescide, hiç bir meşhede ziyâret için sefer câiz olmadığı müstefâd olur.

CÜMHÛR-I ÜLEMÂYA GÖRE BU NEHYİN MÜTEALLÂKI: Bu üç mescidle öbür mescidler arasında fazîlet farkı bulunması ve öbür mescidlerin fazîletce müsâvî derecede olmalarıdır. Bu hadîsin bâbında İmâm-ı Buhârî bu noktaya işâret ederek: "*Bu bâbdaki hadîslerin sevki, mesâcid-i selâsede kılınan namâzların fazîleti hakkında olduğunu*" bildirmişti. Bu unvândan hem mesâcid-i selâsedeki ibâdetin öbürlerine fadl ü rüchânı, hem de öbür mescidlerde edilen ibâdetlerin fazîletce müsâvî derecede bulunduklarını öğreniyoruz. Tercemesi bundan sonra gelecek olan (605) numaralı hadîs-i şerîfte de bu cihet îzâh edilecektir. Öbür mescidlerde edilen ibâdetler fazîletce müsâvî olunca, namâz ve ibâdet için kendi beldesinin mescidini bırakıp uzaktaki her hangi bir mescide sefer ve meşakkat ihtiyâr etmek elbette doğru değildir. Mescidler birer beytu'llâh olduklarından ibâdet için birisini diğerine tafdîle hakkımız yoktur. Bu cihetle Cümhûr-ı ülemâ böyle bir nezr için nezredilen mescid ve meşhede kadar şedd-i rahle lüzûm olmadığını, belki memleketi mescidinde nezrini edâ etmek kâfî bulunduğunu bildirmişlerdir. Bu noktaları tenvîr ve îzâh için ülemânın bu bâbdaki nokta-i nazarlarını bervech-i âtî nakllediyoruz :

Nevevî, Cümhûr-ı ülemâdan naklederek diyor ki : hadîsin ma'nâsı; bu mescidlerden başka her hangi bir mescide ihtiyâr-ı sefer etmekte bir fazîlet yoktur, demektir. Yine böyle İbn-i Melek de : Bu nefî, fazîlet-i tâmmeyi nefîdir, diyor. Şârih İbn-i Battâl da: "*Ülemâya göre bu hadîs, mesâcid-i selâseden başka bir mescidde namâz kılmayı nefsine nezreden kimse hakkında vârid olmuştur*" diyor ki, bundan da hadîste nehyin nezre müteveccih olduğu ve binâenaleyh başka mescidlere sefer etmeyi nezretmek muvâfık değildir, demek oluyor. Yine şârih İbn-i Battâl diyor ki : Bir kimse sulehânın ve ashâb-ı takvânın bulunduğu bir mescidde teberrüken ve tetavvuan namaz kılmak arzu eder de bu arzusunu yaya veyâhut binitli olarak nezirsiz gidip tahakkuk ettirmek isterse bu da mübâhtır. Ve hadîs-i şerîfteki nehî, böyle sulehâ mescidine gitmeğe mânî değildir.

İmâm-ı Mâlik *rahimehu'llâh* demiştir ki : Yaya değil, binitli olarak gidilebilecek bir mescidde namâz kılmayı nezreden kimse, kendi memleketi mescidinde nezrini îfâ eder. Yalnız Mekke, Medîne, Kudüs mescidleri böyle değildir. Bunlarda namâz kılmayı nezreden

kimse için buralara gidip nezrini yerine getirmek borcdur. İmâm-ı Mâlik'in bu fetvâsından da mesâcid-i selâseden başka mescidlerde ibâdet etmek için nezredilirse bu nezrin mün'akid olmadığı ve şedd-i rahli mûcib bulunmadığı anlaşılıyor.

Nevevî de bu nokta-i nazarı îzâh ederek demiştir ki : Bir kimse bu üç mescidden başka her hangi bir mescidde namâz kılmayı ve yâhut her hangi bir hayır işlemeyi nezreder ise nezrini oraya gidip îfâ lâzım gelmez. Sâir mescidlerin yekdiğerine fadl ve rüchânları bulunmadığından nezrini hangi bir mescidde edâ ederse kifâyet eder. Bu hususta Leys İbn-i Sa'd'den başka, seleften muhâlefet eden bir kimse bilmiyoruz. Leys, nezre vefâ vâcibdir, demiştir.

Hattâbî'nin[1] bu bâbda fikri daha vâzıhtır. *Sahîh-i Buhârî*'nin ilk şârihi olmak gibi büyük bir şerefi hâiz bulunan Hattâbî diyor ki : "*lâ tüşeddü*" kelimesinin lâfzı haberdir, ma'nâsı îcâbdır. Ve kendisi ile teberrük olunan buk'alardan birisinde namâz kılmayı nezre müteveccihtir. Binâenaleyh bu üç mescidden başka kendisi ile teberrük olunan mesâcid-i enbiyâ aleyhimü's-selâm'dan birisinde namaz kılmayı nezreden bir kimse için nezrini yerine getirmek vâcib değildir. Böyle bir nezr üzerine bu uzak mesâfelere gitmeğe lüzûm da yoktur. Nezreden kimse muhayyerdir : dilerse gider, nezrini nezrettiği buk'ada, makamda îfâ eder, dilerse hiç gitmeden kendi beldesinde nezrini yerine getirir.

[1] Hattâbî, İmâm Ebû Süleymân Ahmed İbn-i Muhammed İbn-i İbrâhim'dir. *Lübbü'l-Lübâb*'da Ebû Süleymân'ın Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llâhu anh*'e, yâhut kardeşi Zeyd'e, yâhut ceddi Hattâb'a veyâhut da Hattâbî'ye nisbet edildiği bildiriliyor. Kastalânî de Hattâbî'nin *Buhârî* şerhi, lâtîf nükteleri ve kıymetli mes'eleleri muhtevî güzel bir şerhdir, diyor. Sâhib-i tercemenin Buhârî şerhinden başka *Meâlimü's-Sünen*, *İ'lâmü's-Sünen*, *Garîbü'l-Hadîs* namlarında üç mühim eseri daha vardır. *Garîbü'l-Hadîs*'i de *Sahîhi Buhârî* şerhi gibi kendi mevzûunda ilk yazılan üç mühim eserden birisidir. Diğer birisi *Garîbü'l-Hadîs* fenninin ilk müellifi bulunan Ebû Ubeyd Muammer İbn-i Müsennâ'dır ki müellifi iki yüz on târîhinde vefât etmiştir. Öbürüsü de Dîneverî* Ebû Muhammed Abdullah İbn-i Kuteybe'nindir. İbn-i Kuteybe'nin târîh-i vefâtı da iki yüz yetmiş altı hicret târîhidir. Hattâbî, *Garîbü'l-Hadîs*'inde Ebû Ubeyde ile Kuteybe'nin meslek-i tahrîrlerini tâkîb etmiştir. Kendisi de üç yüz seksen sekiz târîhinde vefât etmiştir. [*Keşfü'z-Zunûn*'dan hulâsa edilmiştir.]

* الدينور: فى ظهور الا سفا وللمشهدى انه بفتح الدال و كسرها و فى القاموس بكسر الدال و فى القاموس بكسر الدال و فى لب اللباب بفتح اوله وهو من بلاد الجبل .

Yine Hattâbî diyor ki : Bu üç mescide gelince, Mescid-i Harâm'a şedd-i rihâl hac için, umre için farzdır. Sonra Resûl-i Ekrem'in Mescid-i Şerîfine kendisinin hâl-i hayâtında hicret maksadiyle şedd-i rihâl edilirdi. Binâenaleyh Mescid-i Nebî *aleyhi's-selâm*'a sefer etmek de kifâyeten vâcibdir. Beyt-i Makdis'e sefer de bir fazîlettir, müstehabdır.

EİMME-İ ERBAA HAZARÂTININ NOKTA-İ NAZARLARI :

Mesâcid-i selâsede ibâdet için ihtiyâr-ı seferin bir emr-i müstehab olduğunda eimme-i erbaa hazarâtının ve bütün ülemâ-i Müslimînin ittifâkı vardır. Yalnız bu üç mescidde namâz kılmayı, i'tikâf etmeyi nezreden kimse için nezrine vefâ etmek vâcib midir? yoksa değil midir? bu noktada ihtilâf edilmiştir. Bu bâbda birisi müsbet, öbürüsü menfî iki rivâyet menkuldür. İmâm-ı Mâlik ile İmâm-ı Ahmed İbn-i Hanbel bu nezrin lüzûm ve vucûbuna kāil olmuşlardır. Ebû İshâk-ı Mervezî de bu lüzûmu ihtiyâr etmiştir. Bunlar, Buhârî'nin *Sahîh*'inde tahrîc ettiği bervech-i âtî Hazret-i Âişe hadîsi ile ihticâc etmişlerdir. Resûl-i Ekrem Efendimiz: "*Kim ki Allāh'a, tâat etmeyi nezrederse, nezrini îfâ ve Allāh'a itâat etsin, kim ki, Allāh'a âsî olmayı nezrederse, nezrettiği ma'sıyeti irtikâb etmesin!*" buyurmuştur [1].

İmâm-ı Ebû Hanîfe ise, böyle bir nezrin mutlak sûrette adem-i vücûbunu kabûl etmiştir. Ebû Hanîfe Hazretlerinin nezir husûsunda kabûl ettiği esâs şudur: Nezir; bir emr-i meşrûu Allāhu Teâlâ'ya ta'zîm kasdiyle iltizâm etmekten ibâret olduğu için nezrile vâcib olmak için nezredilen şey'in vâcibât-ı şer'iyyeden bulunması iktizâ eder. Binâenaleyh Ebû Hanîfe'ye göre namâz, oruc, sadaka, hac, umre'ye nezredilebilir. Ve bu nezredilen şeylerin cinsinden vâcibât-ı şer'iyye bulunduğu için nezrolunan namâzın, orucun, ve öbürlerinin îfâsı vâcib olur. Fakat bu vâcibât-ı şer'iyyeden hac ile umreden başkalarının edâsı bir mekân ile mukayyed olmadıkları için yalnız Mescid-i Harâm hakkında nezir mûteberdir. Ve yalnız nezr ile Mescid-i Harâma şedd-i rahl edilir. Hattâ Ebû Hanîfe'ye göre i'tikâf nezrini îfâ etmek de —i'tikâfın kendi mezhebince orucla sahîh

---

[1] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من نذر أن يطيع الله فليطعه و من نذر ان يعصى الله فلا يعصه . [رواه البخارى فى باب الايمان و النذر عن عائشة رضى الله عنها]

olmasından dolayı— vâcibdir. İ'tikâf hakkında İmâm-ı Mâlik'in ve bir rivâyette Ahmed İbn-i Hanbel'in mezhebi de böyledir.

İmâm-ı Mâlik ve Ahmed'e göre menzûrun vâcibât-ı şer'iyyeden olması şart değildir. Fakat kendisi ile istidlâl eyledikleri Hazret-i Âişe hadîsindeki tâatin de me'mûrün-bihi şer'î ma'nâsına hamline bir mânî yoktur. Bu halde Hazret-i Âişe hadîsi, İmâm-ı Ebû Hanîfe'nin nokta-i nazarını te'yîd eder ve Mâlik ile Ahmed hazarâtının nokta-i nazarları bir da'vâyı mücerred hâlinde kalır.

İmâm-ı Şâfiî'den nezir mes'elesinde iki kavl nakledilmiştir. Birisi Büveytî[1] rivâyetidir ki, bu rivâyete göre, İmâm-ı Şâfiî de Mâlik ve İbn-i Hanbel gibi nezrin vücûbuna kāil olmuştur. Öbürüsü İmâm-ı Şâfiî'nin *(El-Ümm)* nâmındaki kendi eserinde mazbût olan ictihâdıdır ki, bu da İmâm-ı Ebû Hanîfe'nin ictihâdına muvâfıktır. *El-Ümm*'de İmâm-ı Şâfiî; kendisine farîza-i haccın taallûku cihetiyle Mescid-i Harâm hakkındaki nezr için şedd-i rahlin vücûbuna ve Mescid-i Medîne ile Mescid-i Aksâ'da îfâsı nezredilen ibâdet için şedd-i rahlin adem-i vücûbuna kāil olmuştur.

İmâm-ı Ebû Yûsüf ile İmâm-ı Muhammed'in bu bâbdaki ictihâdları da böyledir. Hattâ Mescid-i Harâm, Beytullâhi'l-Harâm, Makām-ı İbrâhîm gibi husûsî tâbirlerle olduğu gibi (Harem veya Mekke'ye meşyetmek, üzerime vâcib olsun) diye nezreden kimseye de Eimme-i Hanefiyyenin ittifâkı ile bir hac ile umre vâcib olur.

Hulâsa : Hac ve umre için Mescid-i Harâm'a gitmeyi nezreden bir mü'mine nezrini îfâ etmek üzere Mescid-i Harâm'a şedd-i rahl etmesi, eimme-i erbaanın icmâı ve ülemânın ittifâkı ile vâcibdir[2].

İbn-i Münzir[3]: Haremeyn hakkındaki nezrin vücûbunu, Mescid-i Aksâ hakkındaki nezrin adem-i vücûbunu kabûl etmiş ve

[1] Bûveyt, bâbın musaggarı olan bûveyb vezninde Mısır-ı ednâda bir karyedir. Mısır'ın imâm ve fakîhi olan Yûsüf İbn-i Yahyâ Bûveytî bu kariyedendir. [*Kāmus* ve *Lüb.*]

[2] Eimme-i erbaanın bu husustaki nezre dâir îzâh ettiğimiz mezâhibi hakkındaki başlıca me'hazlerimiz : [*Umdetü'l-Kārî'* C. 3, S. 683, İbn-i Teymiyye'nin şedd-i rihâl hadîsi şerhi : S. 53, 54, *Lübâbü'l-Menâsik* ve şerhi : 46.[

[3] İbn-i Münzir Ebû İshâk İbrâhim İbn-i Münzir Harâmî'dir. Medîne'nin kibâr-ı ülemâ ve muhaddislerindendir. İmâm-ı Mâlik'den, İbn-i Uyeyne'den, Ma'n İbn-i Îsâ'dan rivâyet eder. Kendisinden de Buhârî'nin, Müslim'in ve diğer eimme-i muhaddisînin rivâyetleri vardır. Bütün ehl-i hadîs,

bu hususta Câbir *radiya'llāhu anh*'in şu hadîsi ile istidlâl eylemiştir : "*Bir kimse, Resûl-i Ekrem'e : Yâ Resûla'llāh! Cenâb-ı Hak, Mekke'nin fethini müyesser kılarsa, Beyt-i Makdis'te namaz kılmayı nezrettim, demişti de Resûl-i Ekrem, bu adama; sen namâzını burada (Medîne'de) kıl, diye cevâb vermişti*". (*Aynî*)

Fakat Resûl-i Ekrem'in bu cevâbı, Mescid-i Medîne'nin, Mescid-i Aksâ'dan efdal olmasına mebnîdir. Medîne'de bulunmıyan kimsenin Mescid-i Aksâ hakkındaki nezrini îfâ vâcib olmadığına Câbir hadîsi ile istidlâl, nâkıstır.

Zeynüddîn-i Irâkî[1]'nin bu hadîs-i şerîf münâsebetiyle *Umdetü'l-Kārî*'de en mühim bir mütâleasına şâhid oluyoruz. Irâkî diyor ki : Bu hadîsin en güzel bir mahmili vardır ki, bu hadîsten yalnız mesâcide âid olan hükmün maksûd olmasıdır. Ve bu üç mescidden başka hiç bir mescide şedd-i rahl edilmemesidir. Şu halde tahsil-i ilm için, ticâret için, tenezzüh için, sulehâ-yi ümmeti, meşâhid-i mübârekeyi, ihvân ve yârânı ziyâret için ve mesâcidin gayri daha bunlardan başka birtakım makāsıd için sefer etmek hadîsteki nehîde dâhil değildir. Irâkî'nin bildirdiği bu mühimme-i ilmiyyeyi nasıl ki yukarıda bu hadîsin bir tarîk-ı rivâyetinde de görmüştük. Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel'de táhrîc olunduğuna göre; Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'in yanında Tûr'a namâz kılmağa gidildiği görüşülmüştü de Ebû Saîd Hazretleri, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "*Mescid-i Harâm, Mescid-i Aksâ, bir de benim şu Mescidimden başkasına namaz kılmak için sefer etmek münâsib değildir*" buyurduğunu bildirmişti. İmâm-ı Buhârî'nin bu hadîsin bâbına verdiği unvânı da bu nokta-i nazarı te'yîd eder mâhiyette bulunduğunu bildirmiştik. Bu bâbda en menfî ictihâd, Kādî Iyâz ile Hanâbile'nindir.

---

sâhib-i tercemeyi tevsîk etmişlerdir. Yalnız Ahmed İbn-i Hanbel, halk-ı *Kur'ân* mes'elesinden dolayı İbn-i Münzir'i hoşlanmazdı. İki yüz otuz altı târîhinde vefât etmiştir. [*Hulâsa*: 19.]

[1] Irâkî Hâfız Ebü'l-Fadl Abdürrahîm'dir. Rivâyet ve dirâyet husûsunda asrının en yüksek bir sîmâsıdır. O devrin bütün şüyûh u muhaddisîni Sübkî "*Allâî*" İbn-i Kesîr gibi kendisini senâ etmekte uzun uzadıya mübâlâğa etmişlerdir. Esnevî de Hâfızü'l-asır diye tebcîl etmiştir. Irâkî, *Sahîh-i Buhârî*'nin iki büyük şârihinin şeyhidir. Hâfız Bedrüddîn-i Aynî, ve Hâfız İbn-i Hacer-i Askalânî. Usûl-i hadîse dâir *Elfiyye*'si ile şerhi ilm-i dirâyette yazılan eserlerin şâheseridir. Süyûtîn'in *Hüsnü'l-Muhâdara*'sında 819 târîhinde vefât ettiği bildirilmiştir. Sehâvî'nin "*Dav'-ı Lâmi'*" ile Hâfız İbn-i Hacer'in *Mu'cem*'inde Irâkî'nin mufassal terceme-i hâli vardır. [*Fevâid-i Behiyye*: 222.]

Kādî Iyâz diyor ki :

Üç mescidden başkasına sefer iltizâm etmek, hadîsteki nehyin muktezâsı olarak haramdır. Şâfiîlerden Ebû Muhammed Cûbîn'in ictihâdı da böyledir. Fakat Nevevî, bunun yanlış bir ictihâd olduğunu bildirmekte gecikmemiştir. Hanâbile'ye gelince; bunlar da nezrin mün'akid olmıyacağına kāil olmakla iktifâ etmeyip keffâret-i yemîn lâzım olduğunu iddiâ etmişlerdir.

SEYYİDÜ'L-MÜRSELÎN SALLA'LLĀHU ALEYHİ VE SELLEM'İ ZİYÂRET[1]

Mesâcid-i selâseye şedd-i rihâl hadîşi nerede mevzûu bahs edilirse, orada Mescid-i Nebevî ziyâretini ta'kîben Resûl-i Ekrem *salla'llā-hu aleyhi ve sellem*'in kabr-i Saâdetlerini ziyâretin şer'î vaz'iyyetinden bahsedilmektedir. Gerek hadîs ve gerek fıkıh kitablarında iltizâm edilen bu de'b-i ilmîye tevfîkan biz de müstakîl bir unvân ile bu ciheti îzâh ediyoruz.

Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in kabr-i şerîflerini ziyâret etmek mendûbdur. Seleften, haleften Cümhûrun mezhebi budur. Bu bâbda bütün müslümânların icmâı da rivâyet edilmiştir. Nevevî ile İbn-i Hümâm da icmâa kāil olanlardandır. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in merkad-i mübârekelerini ziyâret, afdal-i tâât ve a'zam-ı kurubât bulunduğundan eimme-i Hanefiyye indinde mâlî vaz'iyyeti müsâid olanlar için ziyâret-i Nebî, vâcibe yakın bir emr-i dînîdir. Farîza-i Hac'da olduğu gibi, gerek ferdî ve gerek ictimâî, gerek hayâtî ve gerek iktisâdî emn ü selâmete münâfî bir mahzûr bulunmadıkça ağniyâ için ziyâret-i Nebî *aleyhi's-selâm*'ı terketmek büyük gaflet ve katı yüreklilik addedilmiştir. Bâzı Mâlikî Eimmesi ise, ziyâret-i Nebî *aleyhi's-selâm*'a vâcibdir, demişler ve diğer bâzı Mâlikî Eimmesi de sünen-i vâcibden addetmişlerdir[2].

---

[1] Bu unvânı Şeyh Sindî, Menâsik'e dâir yazılan eserlerin en mevsûk ve en mûteberi olan *Lübâbü'l-Menâsik*'inde ihtiyâr etmiştir. Ve "*Kabr-i Saâdet'i ziyâret*" veyâhut "*Hücre-i Saâdet'i ziyâret*" unvânlarına tercîh eylemiştir. Sebeb-i tercîh olarak hatıra gelen şey, İmâm-ı Mâlik gibi bâzı selefin : "*Kabr-i Nebî'yi ziyâret ettim*" denilmesini kerîh görmüş olmalarıdır. Kādî Iyâz *Şifâ*'sında İmâm-ı Mâlik'in bu tâbîri niçin kerîh gördüğü hakkında birtakım sebebler zikr ve reddettikten sonra diyor ki : Bana göre İmâm-ı Mâlik, ziyâret lâfzının Kabr-i Saâdet'e izâfe edilmesini muvâfık bulmuyordu. Resûl-i Ekrem'in : *(Yâ Rab! Vefâtımdan sonra kabrimi, tapılır put hâline koyma!)* ve *(Allah, Yehûd ve Nasârâ'ya gadab eylesin ; bunlar, peygamberlerinin kabirlerini secdegâh ittihâz ettiler)* buyurmuş olmalarından dolayı "*Resûlullāh'ı ziyâret ettim*" denilmesini daha hoş buluyordu.

[2] (*Lübâbü'l-Menâsik li's-Sindî:* S. 183), (*Şerh-i Şifâ li Aliyyü'l-Kārî:* C. 2, S. 85 Bulâk), (*El-Cevherü'l-Munazzam li'l-Heytemî* S. 95).

Kabr-i Saâdet'i ziyâretin fazîleti hakkında pek çok âsâr-ı şerife vardır. Bunlardan bâzılarını Kādî İyâz'ın *Şifâ*'sından bervech-i âtî nakl ü terceme ediyoruz :

1) *Eş-Şifâ fî Hukūkı'l-Mustafâ*'da Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Resûl-i Ekrem Efendimiz, *(Kim ki kabrimi ziyâret ederse, onun için şefâatim sâbit bir hak olur)* buyurmuştur.

2) Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den de : *(Kim ki sevâb kasdederek Medîne'de beni ziyâret ederse, o benim mücâvirim olur, kıyâmet gününde ona şefâat ederim)* buyurulduğu rivâyet edilmiştir.

3) Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan gelen bir rivâyette de : *(Kim ki vefâtımdan sonra beni ziyâret ederse, hayâtımda ziyâret etmiş gibidir)* buyurulmuştur[1].

4) İbn-i Adiyy'in isnâd-ı hasen ile rivâyet ettiği bir hadîste (من حج البيت و لم يزرنى فقد جفانى = *Kim ki Beyt-i Şerîf'i kasd ve ziyâret edip de beni ziyâret etmezse bana cefâ etmiş olur*) buyurulmuştur. Aliyyü'l-Kārî gerek *Dürretü'l-Mudıyye*'de, gerek *Lübâb*'ın kıymetli bir şerhi olan *El-Meslek*'inde ziyâret-i Nebî *aleyhi's-selâm*'ın vücûbuna kāil olan ülemâ tarafından İbn-i Adiyy'in rivâyet ettiği bu haberle istidlâl olunduğunu haber veriyor[2].

[1] Birinci hadîsin metni (من زار قبرى وجبت له شفاعتى) dir. İkinci hadîsin metni de : (من زارنى فى المدينة محتسبا كان فى جوارى و كنت له شفيعا يوم القيامة) dir. Üçüncü de : (من زارنى بعد موتى فكانما زارنى فى حياتى) dir. Aliyyü'l-Kārî, *Şifâ* şerhinde bunların muharriclerine ve birçok turuk-ı rivâyet ve şevâhidine işâret ediyor. Hattâ birinci metin, bu turuk ve şevâhid cihetiyle Hâfız Zehebî tarafından tahsîn edildiğini bildiriyor. İbn-i Teymiyye ise *Menâsik-i Hacc*'ında; ziyâret husûsunda Resûl-i Ekrem'den bize bir şey nakledilmemiştir. Bu bâbda rivâyet edilenler de ya zaîftir veyâhut mevzû'dur, diyor.

[2] Şu kadar var ki, Dâre Kutnî bunun râvîlerinden biri bu hadîsi rivâyetle teferrüd etmiş bulunmasından dolayı bu hadîse münkerdir, demiştir. İbn-i Cevzî de mevzûat meyânında zikretmiştir. Muhterem üstâd İzmirli İsmâil Hakkı *Siyer-i Celîle-i Nebeviyye* nâmındaki kıymetli bir eserinde *Esne'l-Metâlib, Tezkiretü'l-Mevzûât, Temyîzü't-Tayyib*'den naklen : Bu hadîs sahîh değildir, diyor. Fakat İbn-i Hacer-i Heytemî, İbn-i Cevzî'nin mevzûât meyânında zikretmesini isâet addederek pek olsa bu hadîs garibdir. Bir mevzi'de bir râvî ile rivâyet edilmiştir, diyor. Sübkî de : Muhaddisînin bi-hasebi't-turuk münker addetmesinden metn-i hadîs de reddedilmiş olmaz. Fukahâ pekâlâ onunla amel edebilir. Fukahânın münkerdir, dediği hadîs, mevzû' olan hadîs diye müdâfaa ediyor.

Fakat bu hadîs, hâşiyemizde bikdirdiğimiz vechile ehl-i hadîs tarafından ileri geri intikād edildiğinden, Cümhûr-ı ülemâ bununla ziyâretin vücûbuna istidlâl etmeyi muvâfık bulmayıp ziyâretin mendûb olduğuna hükmetmişlerdir. Bu sûretle kabr-i Saâdet'i ziyâretin mendûb olduğunda icmâ' hâsıl olmuştur. Fakat Hanefî fukahâsı bir taraftan metn-i hadîsin hüsnüne, öbür taraftan metn-i hadîsteki *(cefâ)* kelimesinin birr ü sılayı terke ve gılzat-i tab'a delâlet etmesine ve bunun da umûru nisbiyyeden olup terk-i mendûbe de denilebilmesine bakarak ziyâret-i Nebî *aleyhi's-selâm*'ı vücûba yakın bir mevkı'de bulmuşlardır.

İbn-i Âbidîn merhum da: "*Gerek Lübâb'ın, gerek Feth ile Şerh-i Muhtâr'ın ibârelerinden*[1] *müstefâd olan ma'nâ, mâlî kudret ve vüs'ati olanlar için ziyâretin vaz'-ı şer'îsi, vücûba yakın bir hükümdür*" diyor[2].

Kādî Iyâz da *Şifâ*'sında ziyâret-i Nebî *aleyhi's-selâm*'a dâir açtığı bir faslında bu ziyâret sünnetini ve bu bâbdaki icmâı İshâk İbn-i Râhûye lisânından şöyle anlatıyor :. Sadr-ı İslâmdanberi Beytu'llāh'ı ziyâret ve hacceden her mü'minin ya hacdan evvel veya sonra Medîne-i Münevvere'ye gelerek Mescid-i Saâdet'te namâz kılması ve Ravza-i Mutahhare'yi, Minber-i Şerîf'i, Kabr-i Saâdet'i

---

[1] عبارة لباب المناسك لرحمة الله السندى هكذا : اعلم ان زيادة سيد المرسلين صلى الله عليه وسلم باجماع المسلمين من اعظم القربات و افضل الطاعات وانجح المساعى لنيل الدرجات قريبة من درجة الواجبات . وقال العلامة منلا على القارى فى شرحه : بل قيل انها من الواجبات لمن له وسعة [فى صحيفة ٢٧٣].

[2] İbn-i Hacer-i Heytemî "*El-Cevherü'l-Münazzam*" ında Hücre-i Saâdet-i ziyâretin meşrûiyyetine meâli bervech-i âtî âyet-i kerîme ile istidlâl etmiştir : *(Günahkâr insanlar, irtikâb-ı ma'sıyetle nefislerine zulmettiklerinde tövbekâr olup Cenâb-ı Hakk'a istiğfâr ederek ve Resûlüne arz-ı i'tizâr ile haklarında şefâat dileyerek sana gelselerdi, elbette Cenâb-ı Hakk'ın tövbelerini kabûl ve rahmet ile muâmele edeceğini bilmiş olurlardı)* *.

Gerçi bu âyet-i kerîme Resûl-i Ekrem'i ziyâret edip Huzûr-ı Saâdet'inde Cenâb-ı Hakk'a istiğfâr ve kendisinin şefâati taleb edilmesine tergîbi mütezammındır. Ve ümem-i sâlifeden iki muayyen kavm hakkında nâzil olmuş ise de bu vasıfta bulunan her ferdin kendi peygamberine istişfâ' ve Cenâb-ı Hakk'a istiğfâr için mürâcaat etmesine umûmî bir illet ve sebeble şâmil olabilir.

Fakat âyet-i kerîme, Resûl-i Ekrem'i yalnız hâl-i hayâtında ziyâret ve istişfâa delâlet eder. Kabr-i Saâdet'i ziyârete delâletten kāsırdır. Bu cihetle diğer ashâb-ı menâsik istidlâl etmemişlerdir

---

* ولو انهم اذ ظلموا انفسهم جاؤك فاستغفروا الله واستغفر لهم الرسول لوجدوا الله توابا رحيما [سورة نساء]

görüp karîrü'l-ayn olması müslümanlar arasında cârî olagelen bir sünnettir. Resûl-i Ekrem'in Mescid-i Saâdet'te oturduğu yeri yanında namâz kıldığı üstüvâneleri, mübârek elinin dokunduğu, Kadem-i Saâdetinin çiğnediği şerefli mevâzıı, istinâd buyurdukları ve hâl-i istinâdda Hazret-i Cibrîl'in kendilerine vahiy teblîğ ettiği direği görmekle teberrük edilegelmiştir. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ı ziyârete tebaan da Sahâbe'den ve eimme-i Müslimîn'in birçoklarının meşâhid-i mübârekeleri ziyâret edilmiştir.

ZİYÂRETİN EFDAL-İ EVKĀTI :

Kabr-i Saâdet'in kable'l-hac mı, yoksa ba'de'l-hac mı? ziyâret edilmesi de tedkîk edilmiştir. İmâm-ı Hasen'in Ebû Hanîfe *rahimehu'llāh*'dan rivâyetine göre eğer hac, farz olarak edâ edilmekte ise en güzel hareket, ibtidâ haccetmek sonra da merkad-i Nebî *aleyhi's-selâm*'ı ziyâret eylemektir. Maamâfih ibtidâ ziyâret edilip de sonra ef'âl-i hacca başlanması da câizdir. Bu cevâz, Medîne-i Münevvere'nin hacının yol uğrağı bulunmamasiyle meşrûttur. Eğer Şam ve Sûriye halkı gibi Medîne-i Münevvere kendileri için yol uğrağı bulunursa, şübhesiz bunlar için ibtidâ merkad-i şerîfi ziyâret ederek edâ-yı hacca başlanması lâzımdır. Bu vaz'iyette ziyâretin te'hîri, sâhibinin kasâvetini, katı yürekli olduğunu iş'âr eder[1].

Kabr-i Saâdet'i ziyârete niyet eden kimsenin Mescid-i Şerîf'i ziyârete niyet etmesini de fukahâ tedkîk edip niyet edilmelidir, demişlerdir. Fakat İbn-i Hümâm: "*Bana kalırsa salla'llāhu aleyhi ve sellem'in Kabr-i Saâdet'ini ziyârete niyet ederken bu niyeti, Mescid-i Nebevî ziyâreti niyetinden ayırmalıdır. Kabr-i Saâdet'i ziyârete varılınca, Mescid-i Şerîf'i ziyâret de hâsıl olacağı tabiîdir*" diyor. Ve niyet edilirken Kabr-i Saâdet ziyâretini, Mescid-i Şerîf ziyâretinden tecrîd etmekte Resûl-i Ekrem'i daha ziyâde ta'zîm ve tebcîl bulunduğunu iddiâ ve şu hadîs-i şerîf ile isbât-ı müddeâ ediyor : Resûl-i Ekrem Efendimiz " من جاءنى زائرا لا تعمله حاجة الا زيارتى كان حقا على ان اكون شفيعا يوم القيامة =*Kim ki beni ziyâretten başka gönlünde hiç bir emel ve arzû hâkim olmıyarak beni ziyârete gelirse, kıyâmet gününde elbette ona şefâatçi olurum.*" buyurmuştur. Ve kendisini ziyâretin hiç bir hâcet ile şâibedâr edilmemesini ta'lîm eylemiştir. Bu arzû-yı Muhammedî'yi tamâmiyle tahakkuk ettirmek içindir ki, vâris-i irfân-ı Muhammedî olan Mevlânâ Câmî'nin hac

---

[1] الملك المتقسط : ص ٢٨٣

seferinde Merkad-i Saâdet ziyâretini hacdan ayırdığını, ve Kabr-i Şerîf'i ayrı bir zamanda ziyâret ettiğini Rahmetî nakletmiştir[1].

Ziyâret-i Nebî *aleyhi's-selâm*'ın bu meşrûiyyeti müslüman kadınlarına da şâmil bir müsâade midir, yoksa kadınların ziyâretinde kerâhet var mıdır? Bu cihet de tedkîk edilmiştir. Hanefî Mezhebi'nin Kerhî'den ve diğer fukahâdan menkūl olan en sahîh kavline göre, Ziyâret-i Nebî *aleyhi's-selâm*, kadınlar için de müstehabdır. Çünkü ziyâret-i kubûr hakkındaki ruhsat, erkekler ve kadınlar hakkında mutlak olarak vârid olmuştur. Bu ıtlâkın, Kabr-i Saâdet'i ziyârete de evleviyyetle şümûlü olduğu kabûl edilmiştir. Bâzı ülemâ da kadınların ziyâretlerini ol bâbda tasrîh ve ta'yîn ettikleri bâzı şerâit dâiresinde kabûl etmişlerdir.

Şeyhü'l-İslâm İbn-i Teymiyye'nin Kabr-i Saâdet'i ziyâretten men'i rivâyeti doğru mudur? Kabr-i Nebî *aleyhi's-selâm* ziyâretinden her nerede bahsedilirse, muhakkak orada İbn-i Teymiye'ye muhâlefet isnâdiyle başlayan uzun bir cidâl ve münâkaşa zemîni gözönünde canlanır. Biz eserimizde bunun bir târîhini yazacak ve münâkaşa edilen bu mesâilin teşrîh ve muhâkemesiyle meşgûl olacak değiliz. Büyük bir İslâm mütefekkiri olan İbn-i Teymiye'nin ilmî ve intikādî bir terceme-i hâlini tahşiye etmekle iktifâ ediyoruz[2]. Biz burada yalnız

---

[1] (*Reddü'l-Muhtâr:* C. 2, S. 303).

[2] İbn-i Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed İbn-i Abdü'l-Halîm-i Harrânî ve Hanbelî'dir. Yedinci derecedeki ceddi Tebük'de Teym kabîlesine mensûb bir câriye dolayısiyle bu lâkabla yâdedilmiştir. Teymiyye'ye kadar silsile-i nesebini teşkil eden ecdâdının hepsi ilim ile iştihâr etmiş kimselerdir. Bu cihetle Ahmed İbn-i Teymiyye ecdâdından mevrûs zengin bir kütübhâneye mâlik idi. Vefâtında veresesi tarafından bu metrûkât-ı ilmiyye senelerce satılmış, bir türlü bitirilememiştir. (661) târîhinde Harran'da doğan İbn-i Teymiyye, tatar istîlâsı üzerine pederiyle Şam'a gelerek orada neş'et etmiştir. Pederinden fıkıh ve usûlü fıkıh okumuş ve Şemsüddîn, Zeynüddîn-i Sencâ, Muhammed İbn-i Asâkir gibi zevâttan hadîs ahzetmiştir. Şüyûhunun adedi iki yüzü mütecâviz olduğu haber veriliyor. *Kütübü Sitte* ve *Mesânîd*'i mükerreren okumuştur. *Kitâb-ı Sîbeveyh*'i hem okumuş ve hem tenkîd etmiştir. Tefsîrde, ferâizde, hesab ve cebir gibi ulûmu riyâziyyede, kelâm ve felsefede müntehâ-yi kemâle vâsıl olmuştur. Zekâsı, kuvve-i hâfızası, talâkat-i beyânı cihetiyle fıtratın bir hârikası idi. Mahfûzât-ı ilmiyyesini aslâ unutmak bilmiyen bu zekâ nümûnesinin bu mahfûzâtını, tam zamânında ve yerli yerinde talâkatle sarf ve sevkettiğini Hâfız Zehebî hayrânlıkla yâdeder. Yirmi yaşına varmadan tedrîs ve iftâya başlamıştı. Menkul ve ma'kûlde, selef ve halefin mezâhibine vukufta misli görülmemiş bir seviyyede idi. Tef-

yukarıda îrâd ettiğimiz bir suâle sıhhat ve isâbetle cevâb verebilmek ve İbn-i Teymiyye'nin esâs îtibâriyle ziyâret aleyhinde bulunmadığını göstermek için şuradan buradan delîl ve şâhid aramağa lüzûm

---

sîre, hadîse, fıkha, usûle dâir eserlerinin ve fırak-ı dâlle hakkındaki reddiyelerinin, mesâli-i müşkileyi hall için yazdığı risâlelerinin adedi üç yüze bâliğ olmuştur. Zehebî ise : Zamânımızda görülebilen te'lîfâtının beş yüze bâliğ olduğu istib'âd edilmemelidir, diyor. Bervech-i âtî eserler, Şeyhin te'lîfâtı cümlesindendir : *Teâruzu'l-akl-i ve'n-nakl* ki, dört cilddir. *Cevâb-ı Sahîh* ise Nasârâ'yı redde dâir olup bu da dört cilddir. *Akîde-i Isfahânî*; bir cilddir. Felâsifeyi redde dâir eseri dört cilddir. Birer cildden ibâret olan *İsbât-ı Meâd*, İbn-i Sînâ'yı red, *Sübûtu Nübüvvet*, *İsbât-i Sıfât*, *Kitâbü'l-Arş Ref'u'l-melâm*, Şeyh-i Şîa Ebû Mansûr İbn-i Mutahher'i red için yazdığı *Er-Red Ale'l-İmâmiyye* ki, iki büyük cildden ibârettir. Kaderiyyeyi, Hulûliyye ve İttihâdiyyeyi reddiyyesi, fazâil-i Ebû Bekr ve Ömer'e dâir eseri, eimme-i erbaayı tafdîli, dört cildden ibâret olan *Umde şerhi*, *Dürretü'l-Mudıyye*, *Menâsik-i Kübrâ ve Suğra*, *Kitâb-ı Talâk*, *Es-Sârimü'l-Meslûl alâ men Sebbe'r-Resûl*, *Halk-ı ef'âl*, *Risâle-i Bağdâdiyye*, *Tuhfe-i Irâkıyye*, *Islâhü'r-râî ve'r-raiyye*, *Red alâ te'sîsi't-takdîs li'r-Râzî* yedi cild, *Red ale'l-Mantık*, *Kitâbü'l-Fürkān*, *Kitâbü'l-İstikāme* iki cild, *Minhâcü's-Sünne*.

İbn-i Teymiyye'nin biribirinden müstesnâ bir güzelliği bulunan bu eserleri içinde en şâheseri *Minhâcü's-Sünne*'sidir. Müşârün-ileyh bu eserini, Şeyhü'r-Revâfız İbn-i Mutahher'in *Minhâcü'l-Kerâme*'sine karşı yazmıştı. İmâmeti isbât maksadiyle yazılan ve Şîa arasında yüksek bir kıymeti hâiz bulunan bu eserde tarîk-ı hakdan nasıl udûl edildiğini İbn-i Teymiyye *Minhâcü's-Sünne*'sinde birer birer göstererek *Minhâcü'l-Kerâme*'nin altını üstüne getirmiş ve Şîa âlemini hayret içinde bırakmıştır. Bu mevzûda bu derece muvaffakıyyetli bir eser, ne ondan evvel yazılmıştır, ne de sonra yazılmak müyesser olmuştur ve yazılamaz da. Bu eseri ile İbn-i Teymiyye, ehl-i sünnet âleminde Şeyhü'l-İslâm unvân-ı fâhirine bihakkın kesb-i istihkāk etmiş bulunuyordu. Nasıl ki bî-emân husamâsından olan Hâfız İbn-i Sübkî bile Şeyhü'l-İslâm'ın bu eserindeki muvaffakıyyetini bir mektubla Hâfız Zehebî'ye bildirmek kadirşinaslığında bulunmuştur. Ne garibdir ki, aradan iki buçuk asır kadar uzun bir zaman geçtikten sonra İbn-i Haceri Heytemî gelmiş, sâika-i ihtirâsla İbn-i Teymiyye'ye Şeyhü'l-İslâm denilmesinin mûcib-i küfür olduğunu ilân etmiştir. Gerçi bu kör silâh-ı tekfîr daha evvel de kullanılmıştı. Fakat Seyyid Safiyüddîn'in "*El-Kavlü'l-celî*" sinde bir sûret-i mütâlea-güzârımız olan Allâme Bedreddîn-i Aynî'nin gāyetle belîğ bir mektûbu üzerine bu kör silâh artık bütün bütün kesmez bir hâle geldi zannediliyordu. Allâme Aynî: Şeyhi tekfîr edenler, bî-hakkın kâfirdir, diyordu. Mâlikî Şeyhi Bisâtî de: "Bu tekfîr sözü, işitenlerin tüylerini ürpertecek şekilde çirkin, şeytânı güldürecek derecede iblîsâne ve mûcib-i handedir" demiş idi. Ne yazık ki, bu paslı silâh-ı tekfîr zaman zaman ortaya çıkarılmış ve koca bir dîn ulusunun aleyhinde kullanılmağa çalışılmıştır.

Sekizinci karn-ı Hicrî'de cereyân eden bu İbn-i Teymiyye bahs ve cidâlinin muhâcimleri başında, o devrin ricâlinden Hâfız Sübkî (756) ile oğlu Tâ-

görmeksizin doğrudan doğruya bu büyük İslâm hatîb ve mütefekkirinin kendi eserlerini mütâlea etmeyi muvâfık bulduk. Bunun için de bu mevzûun iki mühim eseri olan *Kitâbü'l-Menâsik*'i ile şedd-i rahl

---

cüddîn-i Sübkî (776), İzzüddîn Muhammed İbn-i Cemâa (766), müfessir Ebû Hayyân (745) görülür. Müdâfîler ise, bunlardan mâadâ ehl-i ilimdir. Bu saffın başında da İbn-i Kayyim (751), Zehebî (748), İbn-i Kesîr (774), Muhammed İbn-i Kudâme (774) ile Ahmed İbn-i Kudâme (771), Muhammed İbn-i Müflih (763), gibi Şeyh'in güzîde tilmîzleri ve o devrin hâfız-ı hadîsleri bulunmaktadır. Bunları da İbn-i Hacer-i Askalânî (852), Bedrüddîn-i Aynî (855), Süyûtî (911) gibi huffâz-ı ahâdîs tâkîb etmişlerdir. Daha sonra İbrâhîm Şihâbüddîn-i Şehrizûrî (1101), Aliyyü'l-Kārî (1014), Âlûsî (1170), Şâh Veliyyullāh-ı Dehlevî (1176), Şevkânî (vefâtı 1250), Şıddîk Hasen Hân (tevellüdü 1148) gibi silsile-i muhaddisîn tâkîb etmiştir. Muhâcimler, te'vîlcilerdir. Müdâfi'ler de selef mesleğini iltizâm eden tefvîzcilerdir. Vesîle-i tecâvüz olan mes'eleler de başlıca şedd-i rahlin hürmeti, Talâk, Arş, Sıfât mesâilidir. Fakat muhâlifleri asıl hücûma sevkeden sebebler, *Cilâü'l-Ayneyn*'de naklolunduğu vechile, dâ-i-muâsara, şöhret-i kâzibe, akîde muhâlefeti, Muhiddîn-i Arabî gayretidir.

Târihî tetebbuâtımızı daha ileri götürürsek bunun vaktiyle ehl-i hadîs ile kelâmcılar ve daha evvel selef ile mû'tezile arasında ve daha ilmî bir şekilde cereyân ettiğini görürüz. Bunlar, o ihtilâfların nâhoş birer zeyli olmaktan başka bir şey değildir. Din müessesesi, bütün ilhâmını nastan alan bir vaz'-ı ilâhîdir. Nas üzerinde aklın müdâhalesini ve hâkimiyetini kabûl etmek, dîni teşehhî ile vaz'-ı aslîsinden uzaklaştırmaktadır. Bu âlî ve ilâhî müessese, beşeriyyeti hayr ü saâdete sevketmek husûsundaki kudret ve kābiliyyetini münhasıran nastan mülhem olarak göstermiştir. Bu cihetle eslâf-ı ızâmımız aklın müdâhalesi ile nassı te'vîle lüzûm görmemişler, Cenâb-ı Hakk'ı, bi'l-umûm sıfât-ı beşeriyye ve levâzım-ı mümkineden tenzîh ederek nusûsun ifâde ettiği hakîkatleri aynen kabûl ve bu mansûs hakîkatlerin keyfiyyetlerini ta'yînden, mümkinât üzerinde meşhûd olan emsâl-i fâniyesiyle mukāyeseden be-gāyet ictinâb edip bunların ilmini sâhibine bırakmışlardır. İşte bu yol, dîni safvet-i asliyyesinde muhâfaza eden selef yoludur. İlmiyle, mekârim-i ahlâkıyle beşeriyyete fazîlet enmûzeci olan eimme-i selefimiz hep bu yolda yürüyerek yetişmişler ve milyonlarca ashâb-ı isti'dâd ve ihlâsın vesîle-i irşâdı olmuşlardır. Tevhîd-i Bârî için, tenzîh-i Sübhânî için cedelî ve iskolâstik nazariyyât ile uğraşmak, şimdiye kadar ne bir müsterşidi irşâd, ne de bir muânidi ilzâm etmiştir. Hem de Şâri'in nassı üzerinde insanların tasarrufa ve daha doğrusu akıl hocalığı etmeğe ne hakkı vardır.

Asr-ı hâzırda bu nevi' kelâmî münâkaşalar dîni za'fa uğratmaktan başka bir şey ifâde etmez. Dînimiz yalnız Kur'ân'ın, hadîsin, siyer ve fıkhın kavâid-i erbaası üzerinde ihtişâmını göstermiştir. Bugün din mürşidlerine terettüb eden vazîfe, bu yolda maâliyât-ı İslâmiyyeyi telkîn etmek ve eslâfımızdan canlı fazîlet nümûneleri göstermektir.

Şeyhü'l-İslâm'ın terceme-i hâli arasına bi'l-istitrâd karışmış olan şu mütâlealarıma nihâyet vererek İbn-i Teymiyye'nin bülend pâye-i ilmîsine karşı Zehebî ile

hadîsine dâir yazdığı bir risâlesini intihâb ettik. O devrin geçmesiyle bir türlü kapanmıyan bu bahis ve cidâlin hakîkî çehresini göstermekle berâber akdem ve eşref-i vezâifimiz olan ziyâret-i Nebî *aleyhi's-se-*

İbn-i Dakîkı'l-Îyd'in hayranlıklarını iş'âr eden yazıları arasındaki şu müstesnâ iki vecîzeyi kâri'lerime arzederek maksada avdet ediyorum. Bütün tabakât kitablarında mesel-i sâir olarak bildirildiğine göre : Zehebî diyor ki : Rükn ile Makam arasında Allâh'a yemîn ederek : *"İbn-i Teymiyye'nin nazîrini ne ben şu gözlerimle gördüm, ne de İbn-i Teymiyye'nin kendisi bir eşini görmüştür"* desem aslâ yemînimde hânis olmam. Ben de derim ki : *"Hâfız Zehebî gibi ehl-i intikaddan bir zâtın şu samîmî takdîri derecesinde insana i'timâd ve emniyyet telkîn eden kuvvetli bir şehâdet, ilm-i Dirâyet tedvîn edileli kaydedilmemiştir"* diye insan yemîn etse hânis olmaz.

İbn-i İmâd'ın *Şezrâtü'l-Zeheb*'de nakline göre İbn-i Dakıkı'l-Îyd'den İbn-i Teymiyye ile ictimâından sonra :

— Şeyhi nasıl gördünüz? diye sorulmuş, İbn-i Dakîk cevâben :

— İbn-i Teymiyye'nin önünden ilim, (sinema şeridi gibi) geçiyordu. O istediğini oradan alıyor, istemediğini bırakıyordu, demiştir. Sonra İbn-i Dakîk'ten:

— Niçin münâzara etmediniz? diye sorulmuş, buna da :

— O bir hatîb idi, sözü çok seviyordu. Ben de sükûtu çok severim, diye cevâb vermiştir.

Bu Şeyh-i Hanbelî hakkındaki şu yazılarım, onun binlerce menâkıbinin binde birisi değildir. Yukarıda İbn-i Kayyim'den başlayarak Sıddîk Hân'a kadar isimlerini saydığım ve sayamayıp da bıraktığım birçok huffâz-ı muhaddisîn ve fukahâ taraflarından bu hususta müstakil eserler yazılmıştır. Âlûsî Zâde Nûmân Hayreddîn'in *Cilâü'l-Ayneyn*'i bunları kendisinde toplamış olan cem'iyyetli bir eserdir. Bu terceme-i hâlde bizim de başlıca me'hazimizdir. Daha ziyâde îzâhât almak isteyen ashâb-ı mütâleaya bu çok kıymetli eseri tavsiye ederiz.

Hâtemü'l-Enbiyâ'nın teblîğât ve hayât-ı seniyyelerine, kurûnu selâse ricâli ile eimme-i selefin müctehedât-ı ilmiyyelerine yakînden ve sahîh olarak vâkıf olmak isteyen her fıkıh ve hadîs müntesibinin İbn-i Teymiyye ile tilmîzi İbn-i Kayyim'in kitâblarından zevkyâb ve bunların fezâil-i âliyelerine meftûn olmaması mümkin değildir.

İbn-i Teymiyye'nin bir kusûru varsa, o da bu Şeyh-i Harrânî'nin kanâatinde pek müfrit ve teblîğinde pek müteheyyic olmasıdır. Beyaz bir sîmâ üzerine dökülüp kulaklarından aşağı, geniş omuzları üzerine sarkan siyah saçlarının arasındaki parlak iki gözü, iki lisan kadar belâgatle heyecân ifâde ederdi. Bu mühîb vaz'iyyetini, cehîrü's-savt olması artırıyordu. Âteşîn bir zekâ ile birlikte ilme ve mefkûreye şiddetle bağlılık da onun vicdânî seciyyesini teşkîl etmişti. Bu uğurda, dost, düşman tanımaz, hatıra gönüle bakmazdı. İbn-i Teymiyye'ye îzhâr-ı husûmet eden Sübkî ve Ebû Hayyân gibi muhaddisler ve müfessirler hep Şeyhü'l-İslâm'ın bu hâlinden müteessir olarak muhâlif cebhe almışlardı.

Zehebî'nin, Askalânî'nin rivâyetlerine göre Ebû Hayyân gibi bir edîb, bir müfessir, kendisini kasîdeler inşâd ederek medh ü senâ edip dururken Sîbeveyh aleyhinde bulunarak darıltmış ve esnâ-yi münâzarada Ebû Hayyân'a : *"Sen bil-*

lâm'ın âdâbına dâir en sahîh ma'lûmât vermiş bulunacağız. Aynı zamanda bu bahsi, Menâsik mevzûunun en mûteber ve mevsûk bir kitâbı olan *Lübâbü'l-Menâsik* ve *Şerh-i Aliyyü'l-Kārî* ile tâkib ve tevsîk ediyoruz.

---

mezsin! Sîbeveyh, kitâbının seksen yerinde hatâ etmiştir. O, ne nahvin peygamberidir, ne de bir şahs-ı ma'sûmdur" diyerek araları açılmıştır. Ebû Hayyân da gerek Tefsîrinde ve gerek diğer eserlerinde tabiî İbn-i Teymiyye'nin aleyhinde bulunmuştur.

Bu Hanbelî imâmının bu hâlini Hâfız İbn-i Sübkî hakkında da bir sebeb olarak kabul edebiliriz. İbn-i Müflih'in *Tabakāt*'ından naklen *Cilâü'l-Ayneyn*'de Sübkî'nin Zehebî'ye yazdığı bir mektûbunu görüyoruz ki, bunda Sübkî, İbn-i Teymiyye'nin müstesnâ mevki-i ilmîsini, zühd ü takvâsını yâdederek onu göklere çıkarıyor. Fakat İbn-i Teymiyye'nin taşkınlığı, rivâyet ve dirâyetin bu büyük âlimini de gücendiriyor. En sonu bunun mürâcaati üzerine habsediliyor. Müfessir Âlûsî de *Risâle-i İ'tikādiyye*'sinde İbn-i Teymiyye'nin bütün âsârını mütâlea ettiğini lisân-ı takdîr ve tebcîl ile yâdettikten sonra onun taşkınlığının kendisini habishânelere sürüklediği kanâatini izhâr ediyor.

Bu İbn-i Teymiyye vakāyii sekizinci karn-ı Hicrî'nin birinci nısfında cereyân etmişti. Bu yarım asır, gerek İslâm ilimleri, İslâm târîhi ve gerek Türk târîhi bakımından pek mühim ve girift vakāyii ihtivâ etmektedir. O girdibâd-ı hâdisât arasından sâhib-i tercemeye âid olan ve onun kerem-i tab'ını ve ulüvvü cenâbını gösteren bir hâdiseyi de seçip bildirmek isterim :

Bu asrın başlangıcında tahta geçerek ve tekallübât-ı zemân ile üç def'a inip çıkarak cem'an 43 sene Mısır ve Şam üzerinde saltanat süren ve ilme, medeniyyete ve Haremeyn-i Muhteremeyn'in îmârına pek büyük hizmetleri dokunan Melik Nâsır Kalâvun ile bunun Şam Emîri olan Beybers Çeşnegîr'in hükümrân oldukları görülür.

Beybers Çeşnegîr, Muhiddîn-i Arabî'nin şiddetli muhibbi idi. İbn-i Teymiyye ise Muhiddîn'in efkârını, âsârını mev'ızalariyle, yazılariyle tenkîd ediyordu. Bu âteşîn hitâbeleriyle halkın pek ziyâde teveccühünü kazanan İbn-i Teymiyye'nin bu müstesnâ mevkiini çekemiyen Nasr-ı Müncî gibi birtakım muhteris Şam ülemâsı Emîr Çeşnegîr'i tahrîk ederek İbn-i Teymiyye aleyhinde Nâsır Kalâvun'a şikâyet ve (705) târîhinde Mısır'a celb ve habsettirmişlerdi. Fakat Melik Nâsır çok geçmeden İbn-i Teymiyye'nin dehâ-yı ilmîsini anlayarak onu ıtlāk ve îzâz eylemiştir.

Bu sırada Nasr-ı Müncî ve emsâlinin Nâsır Kalâvun aleyhine ve Beybers lehine hareket etmeleri üzerine Melik Nâsır saltanattan isti'fâ' edip Şam'a gelmiş, Beybers de Mısır'a gidip saltanat tahtına geçmiş bulunuyordu. Fakat aradan bir sene geçmeden halkın son derece mergūbu olan müsta'fî Melik Nâsır tekrar tahta geçirilmiş ve Çeşnegîr katledilmiştir. Ve ilk iş olarak Şeyhü'l-İslâm Mısır'a dâvet olunmuştur.

Bu muhteşem Mısır sarâyında Sultân ile İbn-i Teymiyye arasında cereyân eden ve üstâdın ulüvv ü cenâbını gösteren bir muhâvereyi İbn-i Kesîr, târîhinde şöyle bildiriyor:

İbn-i Teymiyye, *Menâsik*'inin, Mescid-i Şerîf ile Hücre-i Saâdet ziyâretine tahsîs ettiği bir faslında diyor ki : Medîne-i Münevvere'ye gelen her mü'min ibtidâ' Mescid-i Nebî *aleyhi's-selâm*'a gitmelidir. Ve mescide girince ibtidâ namâz kılmalıdır. Çünkü burada kılınan bir namâz, Mescid-i Harâm müstesnâ olmak üzere diğer mescidlerde kılınan bin namâzdan hayırlıdır. Namâz ve ibâdet için hiç bir mescide şedd-i râhil edilmez. Yalnız Mescid-i Nebî *aleyhi's-selâm*'a, Mescid-i Harâm'a Mescid-i Aksâ'ya sefer edilir. Ebû Hüreyre ile Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llâhu anhumâ*'dan *Sahîhayn*'de sâbit olan budur [1]. Bu haberler başka tarîkler ile de rivâyet edilmiştir. Mescid-i Nebî *aleyhi's-selâm*'ın hudûdu, bugünkü sâhasından çok küçüktü. Mekke'deki Mescid-i Harâm da böyle idi. Muahharen

---

Melik Nâsır:

— Üstâd! Beni isti'fâ'ya mecbûr, seni de dâimâ bî-huzûr eden bu Nasr-ı Müncî ile arkadaşlarını îdâm edeceğim, siz ne dersiniz? diye sormuş. İbn-i Teymiyye cevâben :

— Hayır, bunu yapmayınız. Bunlar âlim ve dânişmend kimselerdir. Bunları öldürür isen bir daha bunlar kadar yüksek ilim adamları bulamazsınız. Nesl-i ilmî munkatı' olur. Siz, bunları affediniz. Bana gelince, beni rencîde edenlere karşı hakkımı helâl ediyorum. Kimseden intikâm almağa heveskâr değilim. Bunlar, Allâh'a ve Resûlü'ne karşı kusûr etmişlerdir. Onun cezâsını da Allâh verir, diyerek muhâliflerini mevt-i muhakkaktan kurtarmıştır.

Vaktiyle İbn-i Teymiyye aleyhinde icrâ-yi faâliyyet edenlerden İbn-i Mahlûf şöyle demiştir : Ben İbn-i Teymiyye kadar sâhib-i kerem bir kimse görmedim. Biz onu öldürtmek istedik, fırsat bulup muvaffak olamadık. Halbuki o, fırsat buldu. Fakat bizi sıyânet edip muhakkak olan bir ölümden kurtardı.

Bundan sonra İbn-i Teymiyye Şam'a gelmiş, 719 târîhinde talâk mes'elesi ortaya konulmuş, 721'de de Kabr-i Nebî *aleyhi's-selâm*'ı ziyâretten men'e dâir bir iddiâ ile habsedilmiş ve bu habs, vefâtına kadar devâm etmiştir. [Bu ma'lûmât, İbn-i Kesîr'in *Târih*'i ile İbn-i Hacer-i Askalânî'nin "*Dürer-i Kâmine*" sinden hulâsa edilmiştir].

İbn-i Teymiyye büyük bir Türk Emîri Mahmud Gâzân gibi, Mısır Sultânı Nâsır Kalâvun gibi bütün İslâm mülûk ve ümerâsının mazhar-ı ihtirâmı bulunduğu halde yalnız Şam ümerâsı tarafından mükerreren habsedilmesi ve nihâyet (728) târîhinde habishânede terk-i hayât etmesi, bu âteş-pâre-i zekâ ve irâdenin ele avuca sığmaz bir halde bulunmasından dolayıdır. Nasıl ki, vefâtında halk kadar, hükûmet de bu ilim ışığının sönmesine acıyarak cenâzesinin büyük bir ihtifâl ile kaldırılmasına müsâade etmiş, binlerce cemâat tarafından üç nöbet cenâze namâzı kılınmıştır *(Rahmetu'llâhu aleyh)*.

[1] Ebû Hüreyre hadîsi (604) numara ile îzâh etmekte bulunduğumuz hadîstir. Ebû Saîd-i Hudrî'den mervî olan hadîs de îzâhımızda terceme edilmişti.

Hulefâ-yi Râşidîn ve onlardan sonra gelen hulefâ ve selâtîn taraflarından tevsi' edilmiştir. Bu ziyâde kılınan sâha da her vechile Asr-ı Saâdet'teki mescid hükmünü hâizdir[1].

Namâz kıldıktan sonra zâir, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e teveccüh edip selâm verir. Sonra da sâhibeyni Ebû Bekr ve Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'ya selâm verir. Ebû Dâvud'un ve daha başka eimme-i hadîsin rivâyetlerine göre, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem "Bir kimse bana selâm verince, muhakkak Cenâb-ı Hak bana rûhumu iâde eder, ben de o kimsenin selâmını reddederek karşılarım"* buyurmuştur[2].

---

[1] Mescid-i Saâdet'e girildiğinde kılınan bu namaz, tahiyyetü'l-mesciddir. İbtidâ namaz kılınmakla hakku'llāh, hakk-ı Resûlullāh'a ta'zîmen takdîm edilmiş olur. Bu tahiyyetü'l-mescidi Resûl-i Ekrem'in mihrâbı yanında kılmak, bu mümkün olmazsa minber ve mihrâba yakın bir mahalde, bu da mümkün olmazsa Ravza'da ve daha sonra Resûl-i Ekrem zamânındaki mescid sâhasının bir tarafında kılmak efdâldir. Buna da muvaffak olamıyanlar mescidin tevsî' edilen aksâmında kılarlar. [*Lübâbü'l-Menâsik* ve şerhi 287].

[2] قال النبى صلى الله عليه وسلم : ما من احد يسلم على الارد الله على روحى حتى ارد عليه السلام [رواه ابو داود عن ابى هريرة رضى الله عنه]

İbnü'l-Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*'da Resûl-i Ekrem'in rûhunun beden-i mübâreklerine ba'de'l-vefât redd ü iâde buyurulması keyfiyyetini şöyle îzâh ediyor :

Enbiyâ-i kirâm'ın rûhları bedenlerinden müfârakat ettikten sonra A'lâ-yi İlliyyînde karâr kılar. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in vefâtı sırasında «اللهم الحقنى بالرفيق الاعلى» = *Yâ Rab! Beni Refîk-ı A'lâ'ya ilhâk eyle*" diye vuslatını temennî buyurduğu Refîk-ı A'lâ, makām-ı illiyyîndeki ervâh-i enbiyâ *aleyhimü's-selâm*'dır. Enbiyâ-i kirâm rûhlarının mevt ile bedenlerine taallûku kesilmiş değildir. Nasıl ki, Resûl-i Ekrem, Mi'râc gecesi Hazret-i Mûsâ'yı kabrinde namaz kılar görmüştü. Altıncı kat semâya vardığında Mûsâ *aleyhi's-selâm*'ı burada da bulmuştu. Halbuki Mûsâ, Cenâb-ı Peygamber'le mi'râc etmemişti. İşte bu hâdise, enbiyâ rûhlarının bedenlerine devâm-ı taallûkunun açık bir misâlidir. Hazret-i Âişe ve Muâviye *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyetlerinde mi'râcın rûhî olduğuna göre, İsrâ' gecesi Resûl-i Ekrem'in rûhu Saâdetlerinin ba'de'l-urûc beden-i mübâreklerine avdet edene kadar taallûku kesilmemişti. Bunun gibi Resûl-i zî-Şân'ın vefâtı üzerine A'lâ-yı İlliyyîne giden rûhu saâdetlerinin beden-i mübârekleri üzerindeki işrâk ve işrâfı devâm etmektedir. A'lâ-yı illiyyîn, rûhu Saâdetlerinin makāmı, Hücre-i Saâdet de beden-i mübâreklerinin makarrıdır. Güneşin zıyâsının bütün mevcûdât-ı kevniyyeyi ziyâlandırdığı gibi Seyyid-i Enbiyâ Efendimiz'in rûhu da bedenlerine işrâk eylemektedir. Bu mübârek neş'e ile Kabr-i Saâdet'e verilen selâmları reddeder. Binâenaleyh : "*Allāh, her selâm verildikçe rûhumu bedenime reddeder*" demek, "*rûhumun bedenim üzerindeki taallûkunu idâme eder*" demektir. Yoksa bâzılarının zannettiği gibi her selâm verdikçe rûhu Saâdet reddolunur. Sonra kabzolunur demek değildir. [*Zâdü'l-Meâd:* C. 1, S. 304].

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ* da Mescid-i Saâdet'e girdiğinde: *(Es-Selâmü aleyke yâ Resûlallāh!, Es-selâmü aleyke yâ Ebâ-Bekr! Es-selâmü aleyke yâ ebeti!)* demek, sonra geri dönmek îtiyâdında idi. Bütün Ashâb-ı Kirâm da bu vechile selâm vermişlerdir.

Bundan sonra İbn-i Teymiyye, *Menâsik*'inde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e selâm verilirken Hücre-i Saâdet'in istikbâl edilip kıbleye arka verilmesini öğretiyor. Ve ziyâretin bu de'bi; Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel hazarâtı gibi ekser ülemânın mezhebi olduğunu ve İmâm-ı Ebû Hanîfe'ye göre, bilâkis kıblenin istikbâl edilmesini ve Ebû Hanîfe'nin bâzı ashâbına göre de eimme-i selâsenin ictihâdı vechile Hücre-i Saâdet'in istikbâl edileceğini bildiriyor.

Yalnız Şeyh'in burada İmâm-ı Ebû Hanîfe'nin mezhebi hakkında verdiği ma'lûmât muhtâc-ı îzâhtır. Bu bâbda bir Hanefî ile bir Şâfiî muhakkıkının İmâm-ı Ebû Hanîfe'nin mezhebini nasıl îzâh ettiklerini dinleyelim. Aliyyü'l-Kārî *Meslek-i Mütekassıt*'ta, İbn-i Hacer-i Heytemî de *Cevher-i Münezzam*'ında şöyle îzâh ediyorlar.

Ebü'l-Leys gibi bâzı meşâyih-i Hanefiyye ve buna tebaiyyetle Kirmânî ve Serûcî[1] gibi bâzı zevât, esnâ-yi ziyârette kıblenin istikbâl edilmesini, İmâm-ı Ebû Hanîfe'den İmâm-ı Hasen'in bir rivâyetine istinâd ederek bildirmişlerdir. Fakat muhakkık İbn-i Hümâm: *"Ebü'l-Leys'in bu rivâyeti merdûddur. Çünkü İmâm-ı Ebû Hanîfe Müsned'inde İbn-i Ömer radiya'llāhu anhumâ'dan ziyâret esnâsında hücrenin istikbâli mesnûn olduğunu rivâyet etmiştir"* diyor. İbn-i Hümâm'ın bu müddeâsını, Abdullāh İbn-i Mübârek'in, Ebû Hanîfe'den işittiğini bildirdiği şu vâkıa te'yîd etmektedir.

Ebû Hanîfe Hazretleri demiştir ki: Ben Medîne'de iken Eyyûb-i Sahteyânî[2] Medîne'ye gelmişti. Kendi kendime: "*Ta-*

---

[1] بالفتح و ضم الراء منسوب الى سروج : و هو بلدة بنواحى حران [لب اللباب]

[2] Eyyûb-i Sahteyânî, Basra'da yetişen meşâhir-i huffâzdandır. Saîd İbn-i Cübeyr'den, İbn-i Sîrîn'den ve daha bu tabakadaki ehl-i hadîsten rivâyet etmiştir. Kendisinden de Şu'be, Ma'mer, iki Hammâd ile iki Süfyân ve İbn-i Uleyye gibi bir hayli eimme-i hadîsin rivâyetleri vardır. Şu'be, sâhib-i tercemeyi *Seyyidü'l-ülemâ* unvâniyle yâdedermiş. Zühd ü takvâsı ve sünnet-i seniyyeye şiddet-i ittibâı, rivâyette adâleti hakkında pek çok nevâdir menkuldür. Kırk def'a haccetmiştir. İmâm-ı Ebû Hanîfe'nin mülâkātı, bu haclardan birisinde olacaktır.

mam sırasıdır. Göreyim, şu mühim Tâbiî sîmâsı Hücre-i Saâdet'i nasıl ziyâret edecektir?" dedim. Ebû Eyyûb, arkasını kıbleye vererek ve Vech-i Saâdet'e teveccüh ederek bâkî ve gayri mütebâkî bir halde yâni sessiz ağlayarak ziyâret etti. Bundan şu anlaşılmıştır ki; Hazret-i İmâm-ı Ebû Hanîfe bu mes'elede bir müddet mütereddid bulunmuşlar. Sonra ziyârette Vech-i Şerîf-i Nebevî'ye teveccüh edilmesi müstehab olduğu ictihâdında karâr kılmışlardır. Burada bu îzâhımıza nihâyet vererek yine İbn-i Teymiyye'nin *Menâsik*'ine avdet ediyoruz :

İbn-i Teymiyye diyor ki : Ziyâretci : *(Es-Selâmü aleyke yâ Resûla'llāh! Yâ Nebiyya'llāh! Yâ hîreta'llāhi min halkıh! Yâ ekreme'l-halkı alâ rabbih! Yâ imâme'l-müttakîn = Ey Allāh'ın Resûlü! Ey Allâh'ın Nebîsi! Sana selâm ederim. Ey Allāh'ın, mahlûkātı ve mevcûdâtı arasından ıstıfâ edip seçtiği Peygamber-i zî-Şân'ı! Ey halkın Allāh'ına karşı hısâl-i hamîde perverde eden en necîb sîmâsı!, Ey müttakîlerin imâmı! Senin huzûr-ı Saâdet'ine selâm sunarım!)* diye selâm verirse, bu da muvâfıktır. Bu âlî evsâfın kâffesi, uğrunda babamı, anamı ve bütün varlığımı fedâ etmekten bir ân bile çekinmediğim azîz Peygamberimiz'in sıfât-ı âliyyesi cümlesindendir [1].

İbn-i Akîl, *Şemâil-i Zühhâd* nâmındaki eserinde Ebû Ya'mür'e müntehî olan bir senedle sâhib-i tercemenin hârika-i tabîat bir menkabesini nakledivor. Ebû Ya'mür demiştir ki : Bir kerre Mekke yolunda giderken kāfile susuz kalmış ve büyük bir tehlike başgöstermişti. Eyyûb vaz'ıyyeti anlayınca bir dâire çevirdi, duâ etti. Oradan su nebeân etmeğe başladı. Bütün kāfile halkı ve develeri kana kana içtikten sonra Eyyûb elini su çıkan mevziin üstünde yürüttü, orası hâl-i sâbıkına avdet etti.

Bu hâdiseyi râvîden nakleden Ebû Rebî' de diyor ki : Bunu Rey'de işitmiştim. Basra'ya geldiğimde Basra'nın meşâhîr-i eimmesinden Hammâd İbn-i Zeyd'e hikâye ettim. O da cevâben : Bunu ben de Eyyûb ile berâber o seferde bulunan ve hâdiseyi bizzât müşâhede eden Abdü'l-Vâhid İbn-i Ziyâd'dan duydum, demiştir. Eyyûb 131 târîhinde 63 yaşında vefât etmiştir. [*Tezkiretü'l-Huffâz* : C. 1, S. 117].

[1] Gerek *Lübâb*'da, gerek sâir menâsike dâir eserlerde daha uzun selâm sûretleri de mazbuttur. Aliyyü'l-Kārî *Lübâb* şerhinde şu meşhur rübâî'nin de selâma edilmesini tavsiye ediyor :

يا خير من دفنت فى الترب اعظمه — فتاب من طيبهن القاع و الاكم
نفسى الفداء لقبرانت ساكنه — فيه العفاف و فيه الجود والكرم

MA'NÂSI

"Ey şu mübârek toprak içine defnolunan nüfûsü beşeriyyenin hayırlısı olan Peygamberim! Sana arz-ı ta'zîm ederim. Bu merkad-i mübârekin nisbetinden, yeryüzünün bütün dağları,

Resûl-i Ekrem'e selâm vermekle berâber salât etmek de doğrudur, mergubdur. Resûl-i Ekrem'e salât ve selâm, Allāhu Teâlâ'nın evâmiri cümlesindendir[1].

Eimme-i fıkıh ve hadîsin ittifâkına göre, esnâ-yi ziyârette Hücre-i Saâdet'e karşı yalnız selâm verilir, Hücre-i Saâdet'e el sürülmez, takbîl edilmez, tavâf olunmaz, hücreye karşı namaz kılınmaz, hücreye karşı duâ edilmez. Bu cihetler eimmenin ittifâkıyle menhîdir. Kabr-i Saâdet'in yanında duâ etmek bid'attir. Ashâb'dan hiç birisi hücre huzûrunda duâ için tevakkuf etmemiştir[2].

Bu bâbda *Lübâbü'l-Menâsik* ile şerhinde şu îzâhâtı görüyoruz : Ziyâretçi esnâ-yi ziyârette Kabr-i Saâdet'in duvarına dokunmaz. Takbîl de etmez. Makām-ı vakarda mess ü takbîl, hilâf-ı edeb olmakla berâber bâzı erkân-ı Kâ'be'nin havassındandır. Zâir, Kabr-i Saâdet'in etrâfında tavâf da etmez. Bu da Kâ'be-i Şerîfe'nin havassındandır. Hiçbir enbiyâ ve evliyâ kabrinin etrâfı tavâf edilip dolaşılmaz. Bâzı cehelenin böyle yaptığı taklîd edilmemelidir. Velev ki bu avâm, meşâyih ve ülemâ sûretinde olsalar bile. Yine ziyâretci Kabr-i Saâdet'e karşı inhinâ edip eğilmemelidir. Ve o arz-ı mübâreki takbîl de etmemelidir. Bunların hepsi bid'attir, gayri müstahsendir ve binâenaleyh mekrûhtur. Hele Kabr-i Saâdet'e karşı secde etmek kat'iyyen harâmdır. Ve bilhâsa Kabr-i Şerîf'e doğru namâz kılmak harâm olmakla berâber Kabr-i Şerîf'e karşı ibâdet ve ta'zîm kasdiyle kılınması mûcib-i küfürdür.

İşte Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i ziyâret hakkında ta'dâd edilen bu âdâbın kâffesi, O Resûl-i zî-Şân'ın kendi teblîgātından müstefâddır. Artık bunlardan hiç birisine kendi âlî huzûrunda muhâlefet etmek câiz değildir. İmâm-ı Şâfiî *radiya'llāhu anh*'in şu edîbâne hareketi bizim için nümûne-i imtisâl olmalıdır : İmâm-ı Şâfiî *kaddese'llāhu sirruhû*, İmâm-ı A'zam Hazretlerinin

---

ovaları mutayyebdir. Muhterem Peygamberim! Senin sâkin bulunduğun bu kabr-i şerîfe canım fedâ olsun!. İffet ve nezâhet cûd ü kerem hep bu kabrin içinde medfûn ve mevcûddur.

[1] ان الله وملائكته يصلون على النبى يا ايها الذين آمنوا صلوا عليه و سلموا تسليما *

[2] İbn-i Teymiyye burada diyor ki : Halîfe Mansûr, Hücre-i Saâdet huzûrunda duâ ederken kıbleyimi yoksa hücreyimi istikbal edeceğini yanında bulunan İmâm-ı Mâlik'ten sorduğu, onun da hücreyi istikbâl ediniz, dediği sûretindeki rivâyetin aslı yoktur, yalandır. Hücre huzûrunda duâya mesağ yoktur. Ashâb-ı Kirâm, duâlarını Kabr-i Saâdet'ten ayrıldıktan sonra Mescid-i Saâdet'te ederlerdi.

* *Sûre : 33 (Ahzâb), âyet: 56.*

kabr-i şerîfini ziyâret ettiğinde; büyük İmâm'ın huzûrunda onun mezhebine muhâlefetten hayâ ederim, diyerek kendi mezhebinin bir sünnetini terketmiştir. İşte İmâm-ı Şâfiî'nin bu şâyân-ı imtisâl olan hareketi gāye-i teeddübdür. Münteha-yi şuûr ve irfândır[1].

Âdâb-ı ziyâretten bir mühimmini de Kādî Iyâz, *Şifâ*'sında şöyle bildiriyor :

"*Resûl-i Ekrem'e, hâl-i hayâtında nasıl tevkîr ve ta'zîm edilirse, vefâtından sonra da öyle hürmet edilir. Binâenaleyh Kabr-i Saâdet ziyâret edilirken huşû' ve sükûn üzere derli, toplu ve şuûrlu hareket edilir. Ref'-i savt edilmez*" dedikten sonra şöyle bir hâdise rivâyet ediyor :

Hulefâ-yi Abbâsiyyenin ikincisi olan Ebû Ca'fer-i Mansûr, Kabr-i Saâdet'i İmâm-ı Mâlik ile birlikte ziyâret etmişti. Mescid-i Saâdet'e girdiklerinde Mansûr, yüksek sesle söyleniyormuş. İmâm-ı Mâlik şöyle demiştir: Yâ Emîre'l-mü'minîn! Mescid'de ve bilhassa Kabr-i Saâdet'in kurbünde ref'-i savt etmeyiniz. Cenâb-ı Hak *Kur'ân-ı Kerîm*'de, bir kavme, Resûl-i Ekrem ile müsâhabe âdâbını ta'lîm ederek: "« لا ترفعوا اصواتكم فوق صوت النبى ولا تجهروا له بالقول كجهر بعضكم لبعض »[2] = *Sesinizi Peygamber'in sesinin fevkinde yükseltmeyiniz. Ve bâzınızın bâzınıza yüksek ses ile söylendiği gibi Peygamber'e karşı cehr-i savt etmeyiniz.*" buyurmuştur.

Cenâb-ı Hak, diğer bir kavmi de: "« ان الذين يغضون اصواتهم عند رسول الله »[3] = *Peygamber'in yanında söz söylerken seslerini kısan Ashâb-ı Nebî, öyle müttakî ve müeddeb kimselerdir ki, Allāh onların kalblerini hayr ü takvâ için hâlis kılmıştır*) diye medhetmiştir.

Yine Cenâb-ı Hak bedevî bir kavmi de : "« ان الذين ينادونك من وراء الحجرات »[4] = *Hücrelerinizin arkasında* (yâ Muhammed dışarı çık, diye) *sana nidâ edenler* (e rencîde olma. Bunlar) *ın ekşerîsi senin yüce mertebeni anlamıyan kimselerdir*" diye zemmetmiştir.

Binâenaleyh Resûl-i Ekrem'e hayatta iken nasıl hürmet ve ta'zîm edilirse, meyyiten de öyle hürmet edilir.

İmâm-ı Mâlik'in bu nasîhati üzerine Ebû Ca'fer, edeb ve terbiyesini takınıp hâdiâne ve hâşiâne bir vaziyet almıştır. Ne güzel nâsıh, ne güzel kābil?..[5]

---

[1] (*Lübâbü'l-Menâsik* ve şerhi : S. 293).
[2] *Sûre: 49 (Hücurât), âyet: 2*
[3] *Sûre: 49 (Hücurât), âyet: 3*
[4] *Sûre: 49 (Hücurât), âyet: 4*
[5] (Şifâ şerhi *Aliyyü'l-Kārî:* C. 2, S. 41).

İHTÂR : Resûl-i Ekrem'e : *(Yâ Muhammed, dışarı çıksana)* diye kabaca hitâb eden Üyeyne İbn-i Husayn ile Akra' İbn-i Hâbis idi. Bunlar, Benî Temîm kabîlesinden yetmiş kişilik bir hey'etin riyâsetinde olarak Medîne'ye Resûl-i Ekrem'i ziyârete gelmişlerdi. Geldikleri kuşluk zamânına tesâdüf etmiş ve Resûl-i Ekrem uyur bulunmuştu. Bunun üzerine bu bedevî adamlar, Resûl-i Ekrem'i uyandırmak maksadiyle hücurâtın arka tarafında yüksek sesle ve kabaca böyle bağırmışlardı. Ve itâb-ı ilâhîye müstahak olmuşlardı.

Şimdi yine İbn-i Teymiye'nin *Menâsik*'ine avdet ediyoruz. Müşârün-ileyh diyor ki : Ashâb-ı Kirâm, Hücre-i Saâdet huzûrunda yalnız salât ü selâm ederdi. Şefâat dilerdi. Duâ için tevakkuf etmezdi. Ashâb-ı Kirâm, Kabr-i Saâdet'ten ayrıldıktan sonra Mescid-i Saâdet'te kıbleye karşı namaz kılar, burada duâ ederdi. Çünkü Resûl-i Ekrem Efendimiz : (اللهم لا تجعل قبرى وثنا يعبد ! = *Yâ Rab, benim kabrimi tapılan put hâline koyma*) diye Cenâb-ı Hakk'a arz-ı niyâz etmiştir. Şeyhayn'in *Sahîh*'lerinde tahrîc ettikleri bir hadîs-i şerîfte de Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem :* "« لا تجعلوا قبرى عيدا و لا تجعلوا بيوتكم قبور اوصلوا حيثما كنتم تبلغنى » = *Ashâbım! Sakın kabrimi bayram yeri, evlerinizi de kabir hâline koymayınız. Nerede bulunur iseniz orada bana salavât getiriniz. O bana erişebilir*" buyurmuştur.

Yine Resûl-i Ekrem : "« اكثروا على من الصلاة يوم الجمعة و ليلة الجمعة ! فان صلاتكم معروضة على. فقالوا : كيف يعرض صلاتنا عليك ؟ وقد ارميت اى بليت ؟ قال : ان الله حرم على الارض ان تأكل اجساد الانبياء » = *Ashâbım! Bana cum'a günü ve cum'a gecesi çok salavât ediniz. Sizin getirdiğiniz Salavât-ı Şerîfe bana arzolunur, buyurmuştu. Ashâb-ı Kirâm :*

— *Yâ Resûla'llāh! Selâmımız, Hücre-i Saâdet'ine nasıl arzolunur? Siz kabrinizde çürümüş bulunuyorsunuz, diye sorduklarında Resûl-i Ekrem Efendimiz :*

— *Cenâb-ı Hak, enbiyâ cesedlerini yemeyi bu toprağa harâm kılmıştır*" diye cevâb vermiştir.

Yine Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem :* "« لعن الله اليهود والنصارى . اتخذوا قبور انبيائهم مساجد » =*Allāh; Yehûd ve Nasârâ'ya gadab etsin! Bunlar, peygamberlerinin kabirlerini mescid ittihâz etmişlerdir.*" diye Yehûd ve Nasârâ'nın ef'âl ve âdâtından men' ü tahzîr buyurmuştur. Bu münâsebetle Hazret-i Âişe *radiya'llāhu anhâ :* "*Bu hadîs ile nehyedilmemiş olsaydı, Ashâb-ı Kirâm, Kabr-i Saâdet'i herkese küşâde bulundururlardı. Lâkin*

Ashâb, mescid ittihâzını kerîh gördüler. Doğruşu ben de açık bulundurulduğu sûrette mescid ittihâz edilmesinden endîşe ederim" demiştir.

İrtihâl-i Peygamberî üzerine Ashâb-ı Kirâm Vücûdü Saâdet'i, Hazret-i Âişe'nin odasında vefât ettiği yere *(firâş-i Saâdet'i kaldırarak)* defnettiler. Gerek Hazret-i Âişe'nin odası, gerek sâir ümmehât-ı mü'minînin odaları mescid hâricinde idi. Ahîren Abdülmelik zamânında Mescid-i Saâdet ta'mîr edilirken Abdülmelik'in Medîne Vâlîsi bulunan Ömer İbn-i Abdü'l-Azîz tarafından bu hucûrât-ı seniyye iştirâ edilerek mescide ilâve edildi. O zamandanberi Resûl-i Ekrem'in medfen-i mübâreki olan Hazret-i Âişe hücresi de mescid dâhilinde bulunuyor. O sırada Hücre-i Saâdet, kıbleden münharif ve müsennem bir halde binâ edildi.. Tâ ki, Hücre-i Saâdet'e karşı kimse için namâz kılmak mümkün ve müyesser olmıya. Çünkü Müslim'in, Ebû Mersed'den rivâyetine göre, *salla'llāhu aleyhi ve sellem :* (لا تجلسوا على القبور و لا تصلوا اليها = *Kabirlerin üstüne oturmayınız ve kabirlere karşı namâz kılmayınız*) buyurmuştur.

Daha sonra İbn-i Teymiyye, *Menâsik*'inde umûmiyetle ziyâret-i kubûrdan bahsederek bunun şer'î ve bid'î olan iki şeklini îzâh ediyor ki, ziyâret-i şer'iyye : meyyite selâm verip duâ etmekten ibârettir. Bid'î olan ziyâret de havâyicini ziyâret ettiği meyyitten dilemektir, diye hulâsa edebiliriz. Bunları yakında cenâze bahsinde îzâh edeceğiz.

Daha sonra Mescid-i Kubâ'yı ziyâret etmek ve orada namâz kılmak müstahab olduğunu, Mescid-i Kubâ'da kılınan namâzın bir umre gibi fazîleti hâiz bulunduğunu Ahmed İbn-i Hanbel, Nesâî, Tirmizî, İbn-i Mâce'den rivâyet ettiği hadîsi şerîflerle bildiriyor.

Sonra Şeyhü'l-İslâm, Mescid-i Aksâ'ya sefer edilmesi ve orada namâz kılıp duâ, zikir, kırâet, îtikâf olunması müstahabdır, diyor. Ve bu ziyâretin ister esnâ-yi hacda, ister her hangi bir zamanda icrâ edilebileceğini bildirerek, burada da mesh, takbîl, tavâf gibi yalnız Mescid-i Harâm'a âid bulunan ef'âlden tahzîr ediyor.

Bundan sonra hiç bir kimse için Arafât'tan başka ne enbiyâ, ne meşâyih ve sâire kabirlerine karşı vakfe etmek için eimme-i Müslimînin ittifâkıyle sefer câiz olmadığını bildiriyor. Ve ülemânın azher-i akvâline göre, hiç bir kabri ziyâret için şedd-i râhil edilmez. Yalnız memleketinde ve yakîninde bulunan kubûr, ziyâret-i şer'iyye ile ziyâ-

ret edilir. Mescid-i Kubâ'nın Medîneliler tarafından ziyâret edilmesi gibi, diyor.

Şimdi Şeyhü'l-İslâm İbn-i Teymiyye, âdâb-ı ziyârete dâir verdiği îzâhâtın mebnâ aleyhi, tevhîd esâsını sıyânete ma'tûf olduğunu bildirerek diyor ki :

Dîn-i İslâm, iki asıl üzerine binâ kılınmıştır :

1) İbâdet, yalnız ve münhasıran Cenâb-ı Hakk'a edilir. Ol Allāh ki, kendisinin ulûhiyyette, havass-ı rübûbiyette, ibâdete istihkakda şerîki ve nazîri yoktur.

2) Cenâb-ı Hakk'a ibâdet meşrû' bir şekilde edâ edilir. Bid'î bir surette Hakk'a ibâdet edilmez. Nasıl ki, Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Azîmüş-şân'ında zâtında şerîki, sıfâtında nazîri olmadığını ilân etmesini Resûlüne emrettikten sonra: *(Kim ki, Mevlâsına hüsnihâl ile mülâkî olmak dilerse, amel-i sâlih işlesin! Ve Allāh'ına hiç bir şeyi ortak kılmasın!)* buyurmuştur[1].

Bunun için Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh: "Yâ Rab! İbâdetlerimi her vechile Sana sâlih ve lâyık ve rızâ-yı ilâhîne hâlis kıl"* diye duâ ederdi. Fudayl İbn-i İyâz da: "«الذى خلق الموت والحياة ليبلوكم ايكم احسن عملا»[2] =*Ol Cenâb-ı Hak ki, dünyâda mevti, âhirette hayâtı yaratmıştır. Tâ ki, hanginiz hayır ve ibâdet cihetiyle daha hâlis olduğunu anlaya.*" âyet-i kerîmesindeki (ahsen) kelime-i şerîfesini *(ahlesühû ve asvebühû = Daha özlü ve daha doğru)* diye tefsîr ederek : "*Hâlıs ve özlü olan ibâdet, yalnız Allāh için edilen ibâdettir. Doğru olan ibâdet de Sünnet-i Seniyye'ye uygun olan ibâdettir*" demiştir.

Ahâdîs-i sahîhadan mülhem olan bu vesâyâ ve tekayyüdât, dîn-i İslâm'ın üssü'l-esâsı olan tevhîd akîdesinin halelden sıyâneti gāyesine ma'tûftur. Dîn-i İslâm, ibâdetlerimizin münhasıran Allāh için olmasını, yalnız Allāh'a karşı mes'ûl olduğumuzu bilmemizi, Allāh'tan korkup Allāh'tan ümîdvâr olmamızı taleb eder. Kur'ân-ı Kerîm ibâdette tevhîdi emr ü ta'lîm eden âyât-ı kerîme ile doludur[3].

---

[1] فمن كان يرجولقاء ربه فليعمل عملا صالحا ولا يشرك بعبادة ربه احدا [سورة كهف]

[2] *Sûre: 67 (Mülk), âyet: 2*

[3] كما قال الله تبارك و تعالى : (تنزيل الكتاب من الله العزيز الحكيم . انا انزلنا اليك الكتاب بالحق فاعبد الله مخلصا له الدين الا لله الدين الخالص)* الى قوله (قل الله اعبد مخلصا له دينى)**

---

* *Sûre: 39 (Zümer), âyet: 1-3* ** *Sûre: 39 (Zümer), âyet: 14*

Hulâsa : Buraya kadar İbn-i Teymiyye'nin *Menâsik*'inden hem Merkad-i Saâdet ziyâreti ile Mescid-i Nebevî'de edâ-yı salât ve ibâdetin âdâb ve fazâiline dâir ümmühât-ı mesâili mütâlea etmiş bulunuyoruz. Hem de *Minhâcü's-Sünne* müellifinin Kabr-i Saâdet ziyâretinin esâsına mu'teriz olmadığını, bilâkis bu bâbdaki kanâatinin tamâmiyle ahâdîs-i sahîha ile eimme-i selefin müctehedâtı mahsûlü olarak meşrû' bulunduğunu öğrenmiş oluyoruz. Bunun için İbn-i Âbidîn merhûm *Reddü'l-Muhtâr*'da bu men'-i ziyâretin asl ü esâsı olmadığını ve esâs. itibâriyle Şeyhü'l-İslâm'ın da Kabr-i Nebî *aleyhi's-selâm*'ı ziyâretin meşrûiyyetine kāil bulunduğunu bâzı ülemâdan nakledererek bildiriyor. Şimdi yukarıdaki unvânımızda : *(İbn-i Teymiyye'nin, Kabr-i Saâdet'i ziyâretten men'i rivâyeti doğru mudur?)* sûretinde îrâd ettiğimiz suâle üstâdın kendi *Menâsik*'ini mütâleadan mülhem olarak : *(Hayır, doğru değildir)* diye cevâb vereceğiz.

Fakat bu isnâdın menşei nedir? Bunu da İbn-i Teymiyye'nin mütâleasını yukarıda vâdettiğimiz iki eserinden ikincisi şedd-i rihâl hadîsi hakkında yazdığı bir risâlesinde göreceğiz. İbn-i Teymiyye bu risâlesinde, mevzûumuz olan hadîse istinâden Kabr-i Nebî *aleyhi's-selâm*'ı ziyâreti nezr ile iltizâm ederek îfâ-yı nezr için şedd-i rihâl edilmesi menhîdir, demiştir. İbn-i Teymiyye aynı zamanda İbrâhîm Halîl *aleyhi's-selâm*'ın kabrine ve bâzı enbiyâ ve meşâyıha nisbet edilen mekâbir ile makāmât ve meşâhid-i mübârekeye, Tûr-ı Sînâ ve Cebel-i Hırâ gibi bâzı dağlara ve mağaralara sefer; kezâ mesâid-i selâseden başka mescidlere nezr ile iltizâm-ı sefer edilirse, bunun menhî olduğunu bildirerek şu yolda müdâfaa ediyor :

1) Ebû Hüreyre hadîsindeki nehye binâen mesâcid-i selâseden başka mescidlere nezr ile iltizâm-ı sefer edilirse eimme-i erbaanın ittifâkiyle bu nezr-i îfâ etmek vâcib değildir. İçinde beş vakit namaz kılmağa me'mûr olduğumuz mescidler ki : kâffesi Allāh evidir. Bunlara nezrederek sefer etmek menhî olunca bu mekābir ve makāmât-ı

الى قوله (افغير الله تأمرونى اعبد ايها الجاهلون) [1] و قال تعالى (ما كان لبشر ان يؤتيه الله الكتاب و الحكم والنبوة ثم يقول للناس كونوا عبادا لى من دون الله) [2] الآيتين . (قل ادعوا الذين زعمتم من دونه فلا يملكون كشف الضر عنكم) [3] الآيتين .

---

[1] *Sûre: 39 (Zümer), âyet: 64*
[2] *Sûre: 3 (Âl-i İmrân), âyet: 79*
[3] *Sûre: 17 (İsrâ'), âyet: 56*

mübârekeye şedd-i rahl edilmesi evleviyyetle menhî olur. Ezcümle Kubâ mescidi ki, Resûl-i Ekrem tarafından te'sîs buyurulduğu gibi kendileri de bütün hayâtı müddetince her cumartesi günü râkiben veyâhut mâşiyen gitmek îtiyâdında bulundukları *Sahîhayn*'de İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhumâ*'dan rivâyet edilmiştir. Bu mescide bile sefer edilmesi, nehyin şumûlü dâhilindedir. Tirmizî'nin tashîh ve hüsnüne hükmettiği ve daha başka muhaddislerin de tahrîc ettikleri bir hadîste Resûl-i Ekrem: "*Kim ki evinde güzel gusül abdesti alır ve sonra Kubâ mescidine gelir de, bu ziyâretinde bu mübârek mescidde namaz kılmaktan başka bir emel beslemezse, bir umre etmiş gibi kendisine sevâb kaydolunur*" buyurmuştur[1]. İşte bu derece hâiz-i fazîlet olan Kubâ mescidine de nezr ile ihtiyâr-ı sefer edilmesi menhîdir. Halbuki Medîneliler için bu mescidi ziyârette sefer bulunmadığı için ziyâret müstehâbdır.

2) *Sahîhayn*'da Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den rivâyeti sâbit olan bir hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem: "*Allāh, Yehûd ve Nasârâ'ya gadab etsin; bunlar, peygamberlerinin kabirlerini mescid ittihâz etmişlerdir*" buyurup bu âdetten Ashâbını ve ümmetini men' etmiştir. Bu hadîsin terceme ve îzâhı (655) numara ile gelecektir.

3) *Sahîh-i Müslim*'de ve sâir hadîs kitâblarında tahrîc olunduğu üzere Resûl-i Ekrem: "*Sizden evvel gelip geçen ümem ve akvâm, kabirlerini mescid ittihâz etmek îtiyâdında idiler. Siz bunlardan mütenebbih olup da kabirlerinizi mescid ittihâz etmeyiniz. Sizi bu fenâ îtiyâddan men' ederim*" buyurmuştur. Bu men' ü tahzîre binâen Ashâb-ı Kirâm, meşâhid-i enbiyâdan hiç birisine, ne meşhed-i Halîl İbrâhîm'e, ne de başka bir peygamberin meşhedine sefer etmediler, diyor.

4) Hadîs-i Sahîh'de vârid olduğu üzere, Resûl-i Ekrem Efendimiz Leyle-i Mi'râc'daki seferinde yalnız Beyt-i Makdis'te iki rek'at namâz kılıp başka hiç bir yerde namâz kılmadı. Bâzı kimselerin Mi'râc seferinde Resûl-i Ekrem'in Medîne'de, Mûsâ *aleyhi's-selâm*'ın kabrinde, Halîlü'r-Rahmân'ın kabrinde namâz kıldığı hakkında rivâyet ettikleri hadîsler, mevzû' ve yalandır.

İbn-i Teymiyye bu delîlleri serdettikten sonra diyor ki: Bâzı ülemâ, meşâhid-i mübârekeye sefer edilmesine ruhsat vermiş-

---

[1] عن سهل بن حنيف رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من تطهر في بيته ثم اتى مسجد قباء فصلى فيه صلاة كان له كاجر عمرة . [رواه احمد والنسائى و ابن ماجة. واللفظ له]

lerdir. Fakat bunların bu cevâz ve müsâadeleri ne eimme-i seleften bir zâttan menkuldür, ne de bir delîl-i şer'îye müsteniddir. *Menâsik-i Hacc*'inde de bu noktayı daha îzâh ederek diyor ki :

Ölüleri ziyâret etmek, ölülere selâm verip duâ etmek bir emr-i ma'rûftur ve meşrû'dur. Fakat enbiyâ ve sulehâ kabirlerini ziyâret için sefer edilmesi eimme-i ülemâ tarafından bid'at ve münker addedilmiştir. Bu bâbda sahîh olarak mervî olan iki kavilden kavl-i esahha göre, bu sefer gayri meşrû'dur. Hattâ bâzı ülemâ bu seferi sefer-i ma'sıyet addederek esnâ-yi seferde kasr-ı salâtı tecvîz etmemişlerdir.

BİR HULÂSA DAHA : İbn-i Teymiyye'nin ikinci eserinden öğrendiğimiz mütâleası da iki nokta üzerinde teksîf edilir :

1) Üç mescidden başka mesâcide, Merkad-i Nebî ve Merkad-i Halîl İbrâhîm *aleyhi's-selâm* gibi merâkıd-ı enbiyâ veya evliyâya nezir ile ihtiyâr-ı sefer edilmesi menhîdir.

2) Fakat her mü'minin kendi memleketindeki merâkıd ve meşâhid-i mübârekeyi usûl-i şer'î dâiresinde, selâm ve duâ etmek sûretiyle ziyâret etmesi meşrû'dur, müstehabdır.

İşte İbn-i Teymiyye'nin şâyân-ı nazar ve tevakkuf olan ictihâdı bunlardan birincisidir. Merkad-i Nebevî de dâhil olduğu halde merâkıd-i enbiyâ ve evliyâya nezir ile ihtiyâr-ı sefer edilmesi menhîdir, harâmdır, demesidir. Halbuki yukarıda îzâh ettiğimiz ve İbn-i Teymiyye'nin kendi lisânından naklettiğimiz vechile eimme-i erbaa ile berâber eimme-i selefin Cümhûru, yalnız bu nezrin îfâsı vâcib değildir, diyorlardı. *Buhârî*'nin hadîsi sûret-i sevkinden ve hadîsin sebeb-i vürûdu hakkında verdiğimiz îzâhattan da bu nehyin, namâz ve ibâdet için şedd-i rihâl edilmesine müteveccih olduğu müstefâd oluyordu. Mücerred ziyâret için sefer ve seyâhat edilmesini cümhûr-ı ülemâ mübâh addediyorlardı. Bilhassa selefin bu ârâ ve efkârından mülhem olarak Irâkî'nin mütâleası, bu hadîs-i şerîfin hakîkî mahmilini ve hadîsten müstefâd olan nehyin hudûdunu ve müntehâ-yi şümûlünü kemâl-i vuzûh ile ta'yîn etmişti. İşte İbn-i Teymiyye'nin Kabr-i Saâdet'i ziyâretten men'i rivâyetinin menşei budur, zâhiren Cümhûrun mezhebine muhâlif olarak nezir ile iltizâm-ı sefer menhîdir, demesidir. Fakat şimdi göreceğiz ki, bu da ehl-i ilim tarafından tevcîh edilmiştir. Sonra *Kitâb-ı Menâsik*'te mütâlea ettiğimiz vechile İbn-i Teymiyye de esâs i'tibâriyle Kabr-i Nebî *aleyhi's-selâm*'ı ziyâretin meşrûiyyet ve fazîletine kāil idi. Birçokları bu iki noktayı, yâni asıl

ziyâret ile nezrederek iltizâm edilen ziyâret arasını tefrîk etmiyerek, kimisi bi'l-iltizâm bilerek, kimisi bilmiyerek : "*İbn-i Teymiyye, Kabr-i Saâdet'i ziyâretten men' etmiştir*" diye ortaya iğrenç bir iddiâ atmışlardır.

Şârih Kastalânî bile bu şamâtelerden müteessir olarak ve asıl ziyâret ile nezrederek iltizâm edilen ziyâret arasındaki farkı gözetmiyerek *Fethü'l-Bârî*'de mevzûu bahsimiz olan hadîsin şerhinde bu men'-i ziyâret mes'elesini naklettikten sonra: "«وهو من ابشع المسائل المنقولة عنه»=*İbn-i Teymiyye'nin Kabr-i Nebî aleyhi's-selâmı ziyâretten men'i hakkındaki ictihâdı, kendisinden menkûl olan mesâilin en çirkinidir*" diye İbn-i Teymiyye'yi muâhaze ediyor.

Hiç şübhesiz ki, *Mevâhib-i Ledünniyye* gibi ümmet-i İslâmiyyenin gönlüne aşk-ı Muhammedî saçan bir eserin bu fazîletli müellifi bu mütâleasını İbn-i Teymiyye'nin husamâsı gibi bir kîn ve ihtirâs ile yazmamıştır. Çünkü o nezîh gönlünde Resûl-i Ekrem'e muhabetten başka bir şeye yer vermemiştir. Nasıl ki, bâzı erbâb-ı tahkîk lisânından naklederek : "*İbn-i Teymiyye, ziyâret lâfzının Kabr-i Nebî aleyhi's-selâm'a izâfe edilmesini kerîh görmüştür*" sûretinde tevcîh etmiştir. Nitekim İmâm-ı Mâlik gibi bâzı eimme-i selefin de bunu kerîh gördüklerini yukarıda öğrenmiştik.

Aliyyü'l-Kārî de *Şifâ* şerhinde bu men'-i ziyâret mes'elesini tevcîh ederek diyor ki : Bu hürmet veya kerâhet; bir mevsimde ve bir ânda kadın, erkek biribirine karışarak münker ve mekrûh bir sûrette ziyârete ve Kabr-i Saâdet'in bayram yerine çevrilmesine masrûf olması çok muhtemeldir. Bu ise : *(Yâ Rab! Kabrimi bayram yeri ittihâz edilmesinden sıyânet buyur!)* sûretindeki niyâz-ı Nebevî ile vaîdi mütezammındır. İctinâb edilmesi lâzımdır.

Şeyhü'l-İslâm'ın gerek muâsırı ve gerek müteahhiri birçok huffâz-ı ahâdîs ve ehl-i intikād, Şeyh'in bu tahrîmini bu nevi' tevcîhlerle karşılamışlardır. *Minhâcü's-Sünne* müellifinin bu tahrîmden maksadı da her halde bu yolda bid'î bir ziyâret için şedd-i rahle müteveccih olması iktizâ eder.

Maamâfih Şâfiîlerden Kādî İyâz ile Ebû Muhammed Cübîn'in mesâcid-i selâseden başkasına şedd-i rahlin hürmetine kāil olduklarını ve Nevevî'nin bunun yanlışlığını tashîhe çalıştığını yukarıda bildirmiştik. Daha evvel de şedd-i rahli alelıtlak tahrîm edenler bulunmuş olacaktır ki, bunları da Gazâlî muâhaze ediyor.

Gazâlî diyor ki : Bâzı ülemâ bu Ebû Hüreyre hadîsi ile meşâhid-i mübârekeyi, ülemâ ve sulehâ kabirlerini ziyâret etmek için şedd-i rahlin menhî olduğuna istidlâl etmişlerdir. Bence bu mübârek makamları ziyâret memnû' değil belki me'mûrun-bihdir. İbn-i Mâce, *Sünen*'inde İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Ashâbım! Sizi evvelce ben, kabirleri ziyâretten nehyetmiştim. Artık şimdi ziyâret ediniz*[1]" buyurmuştur.

Meşâhid ve makāmât-ı mübâreke Ebû Hüreyre hadîsinin dâire-i şumûlü hâricinde bulunduğuna göre, bu İbn-i Mes'ûd hadîsi mûcibince bu makāmât-ı mübârekeye gidip ziyâret etmek me'-mûrün-bih ve mendûb olur. Yine Gazâlî diyor ki : Bu üç mescidden başka mescidler fazîletce mütesâvîdir. Hiç bir belde yoktur ki, içinde bir mescidi bulunmasın. Fakat meşâhid-i mübâreke arasında böyle bir tesâvî yoktur. Belki onlar arasında nezd-i Bârî'deki dereceleri nisbetinde ziyâretlerinden iktisâb-ı feyz edilir. Bilseydim ki bu ziyâretten men' eden âlimler bu memnûiyyeti İbrâhîm, Mûsâ, Yahyâ *aleyhimü's-selâm*'ın merâkıd-i mübârekelerine teşmîl etmişler midir? Bu ise son derece haktan udûldür.

Hatîb-i Bağdâdî *Târîh*'inde İmâm-ı Şâfiî'ye vâsıl olan bir sened ile Şâfiî Hazretlerinin şöyle dediğini rivâyet ediyor: Ben Ebû Hanîfe'nin kabrini ziyârette yümn ü bereket buldum. Ve her gün onun kabrini ziyâret etmek îtiyâdındayım. Kendime bir ihtiyâc ârız olunca hemen menzilimde iki rek'at namâz kılıp Ebû Hanîfe'-nin kabrine giderim. Onun merkadi yanında hâcetimi Cenâb-ı Hak'tan dilerim. Aradan çok bir zaman geçmeden hâcetim kazâ olunur.

HULÂSA : Müfessir Âlûsî'nin *Risâle-i İ'tikādiyye*'sinde bildirdiği vechile bu Şeyh-i Hanbelî, yalnız fikirlerini tebliğ ve tahrîr ederken pek müfrit bulunuyor. Ve muhâliflerini pek ziyâde muâhazekârâne davranıyordu. Meselâ ziyâret-i kubûrda biraz fazla hürmetkârlık hissedince bunu Nasârâ'nın Mesîhe' ve Uzeyir'e ibâdeti kabîlinden ad ile mûcib-i küfür addediyordu. Halbuki bu iki fiil ve hareket ve kasd ü niyyet arasında dağlar kadar fark vardı. Fakat Şeyh'in

---

[1] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : كنت نهيتكم عن زيادة القبور . فزوروها . [رواه الترمذى عن ابن مسعود رضى الله عنه و صححه]

bu ifrâtı dîn-i İslâm'ın üssü'l-esâsı olan tevhîdin siyâneti gâyesine ma'tûf olacaktır. Bunda hiç şübhe yoktur. Şu kat'î ifâdemiz, bu Şeyh-i Harrân'ın nezr ile itizâm-ı ziyâretin menhî olduğu hakkındaki müddeâsını isbât için *Sahîhayn*'den naklen îrâd ettiği delillerin hep tevhîd-i Bârî'nin halelden masûniyyetini istihdâf eden ahâdîs-i şerîfe cümlesinden bulunmasına mebnîdir. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem: (Allah, Yehûd ve Nasârâ'ya gadab etsin. Bunlar, peygamberlerinin kabirlerini mescid ittihâz etmişlerdir)* ve *(Sizden evvel gelip geçen ümem ve akvâm, kabirleri mescid ittihâz etmek îtiyâdında bulundular, siz bunlardan mütenebbih olup da kabirlerinizi secdegâh ittihâz etmeyiniz. Sizi bu fenâ îtiyaddan men' ederim)* kavl-i şerîfleri ile ibâdetin yalnız Allāhu Teâlâ'ya karşı edâ edileceğini ta'lîm buyurmuştur. Dâimâ ve dâimâ Cenâb-ı Hakk'ın zâtinde ve havass-ı rubûbiyyetinde iştirâki ifâde eden her kasd ü niyyeti men' ettiği gibi ibâdette ve ibâdete istihkakta iştirâke bâdî olan her fiil ve hareketi de şiddetle men' etmiştir. İbn-i Teymiyye de nezir ile ziyâret iltizâm eden birçok kimselerin bu çok nâzik olan mühimme-i dîniyyeyi idrâk edemiyerek Peygamber'in istemediği ve şiddetle men' ettiği tevhîde münâfî bir tehlikeye düşmelerinden dolayı nezir ile ziyâretin menhî olduğunu kabûl etmiş bulunuyor.

605. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي هٰذَا خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

Benim şu (Medîne'deki) mescidimde kılınan bir namâz, (Mekke'deki) Mescid-i Harâm müstesnâ olmak üzere, başka mescidlerde kılınan bin namazdan (ecr ü sevâb cihetiyle) hayırlıdır.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîs-i şerîfi Müslim Menâsik'de, Nesâî Hac bahsinde, Tirmizî ile İbn-i Mâce de Salât bahsinde zikretmişlerdir. Tirmizî, hadîsi tahrîc ettikten sonra bu hadîsin Alî, Meymûne, Ebû Saîd-i Hudrî, Cübeyr İbn-i Mut'im, Abdullāh İbn-i Zübeyr, Abdullāh İbn-i Ömer, Ebû Zerr-i Gıfârî *radiya'llāhu anhüm*'den de rivâyet edildiğine işâret etmiştir. Allâme şârihimiz Aynî *Umdetü'l-Kārî*'de bu vücûhü rivâyâtın senedlerini ve metinlerde mevcûd olan farkları bildirmekle berâber Erkam, Câbir, Enes, Sa'd İbn-i Ebî Vakkās, Âişe *radiya'llāhu anhüm*'den gelen rivâyetleri de zikretmiştir. Bu turuk-ı rivâyât içinde Ebû Ya'lâ Mûsılî'nin *Müsned*'inde Ebû Saîd-i Hudrî hadîsinin esnâ-yi sevkinde, sebeb-i vürûduna işâret edilmiş bulunduğundan burada onu da bildirmek isteriz :

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* demiştir ki : Bir kerre Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* birisi ile vedâ'laştı sonra da :

— Nereye gidiyorsun? diye sordu. O da :

— Beyt-i Makdis'e (namaz kılmağa) gitmek istiyorum.. diye cevâb verdi. Resûl-i Ekrem :

— Benim şu mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Harâm müstesnâ olmak üzere başka mescidlerde kılınan yüz namazdan efdaldir, buyurdu [1]. Bu rivâyette bin adedi yerinde yüz zikredilmiştir.

Yalnız bu tarîk-ı rivâyette Resûl-i Ekrem ile vedâ'laşan ve görüşen zâtın kim olduğu bildirilmemiştir. Bunu da İmâm Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'inde, Taberânî'nin *Mu'cem*'inde, Osman İbn-i Erkam'ın, ceddi Erkam *radiya'llāhu anh*'den gelen rivâyetten öğreniyoruz. Taberânî'nin rivâyetinde Erkām'ın ehl-i Bedir'den olduğu da bildirilmiştir. Erkam, bir gün Resûl-i Ekrem'in huzûruna seferber vaz'iyyette gelip selâm vermişti. Resûl-i Ekrem :

— Ne tarafa gidiyorsun? diye sormuş. O da :

— İşte şuraya gitmek istiyorum, yâ Resûlullāh! diye cevâb verip eliyle Beyt-i Makdis'e işâret etmiş, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem :*

---

[1] عن ابى سعيد رضى الله عنه ودع رسول الله صلى الله عليه وسلم رجلا . فقال له اين تريد ؟ قال : اريد بيت المقدس . فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : صلاة فى مسجدى هذا افضل من مائة صلاة فى غيره الا المسجد الحرام . [رواه ابو يعلى الموصلى و صحح اسناده]

— O tarafa yolculuğa seni sevkeden nedir, ticâret mi? diye sormuş. O da :

— Hayır, maksadım ticâret değil, Beyt-i Makdis'de namaz kılmaktır, dedim, demiş. Resûl-i Ekrem:

— (Mekke'ye işâret ederek) burada kılınan bir namaz (Şam tarafına işâret ederek) orada kılınan bin namazdan hayırlıdır, buyurmuştur [1].

Taberânî'nin Ebû Zerr-i Gıfârî *radiya'llâhu anh*'den rivâyeti de şöyledir : Ebû Zer demiştir ki : Biz bir kerre Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in huzûrunda Mescid-i Resûlullâh mı efdaldir, yoksa Beyt-i Makdis mi? diye müzâkere etmiştik. Resûl-i Ekrem: Benim şu Mescidimde kılınan bir namaz, Beyt-i Makdis'te kılınan dört yüz namazdan efdaldir. Benim Mescidim, ne güzel namaz kılınacak yerdir, buyurdu [2].

MA'NÂLAR VE HÜKÜMLER :

(فى مسجدي هذا = *Benim şu mescidim*) kavlindeki ism-i işâretle işâret buyurulan mescid, Medîne Mescidi'dir. Kubâ Mescidi değildir. Bu ziyâde-i hayr ü fazîlet, Mescid-i Şerîf'in Asr-ı Saâdet'teki şekl-i kadîmine mi hâstır? Yoksa muahharen tevsî' edilen kısmına da şümûlü var mıdır? Bu cihet ülemâ arasında mevzûu bahs ve ihtilâf olmuştur.

Nevevî diyor ki : Hadîs-i şerîfte bildirilen muzâaf ecre nâil olmak için namazda mescidin Asr-ı Saâdet'teki sâhası taharrî ve intihâb edilmelidir. Mescid'in Hulefâ-yi Râşidîn tarafından ve onlardan sonra tevsî' edilen aksâmına bu mev'ûd olan ecrin şümûlü yoktur. Bu ecr ü sevâb, yalnız ism-i işâretin müşârün-ileyhi olan sâha-i mübârekeye mahsûstur. Bu bâbda Sübkî ve daha başkaları da Nevevî'ye muvâfakat etmişlerdir.

---

[1] عن عثمان بن عبد الله بن الارقم عن جده الارقم : انه جاء الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فسلم عليه . فقال اين تريد ؟ فقال : اردت يا رسول الله ! ههنا . و اومأبيده الى خير بيت المقدس. قال ما يخرجك اليه ، اتجارة ؟ فقال قلت لا . و لكن اردت الصلاة فيه. قال فالصلاة ههنا و اومأ بيده الى مكة خير من الف صلاة واومأبيده الى الشام [رواه احمد و الطبرانى وزاد الطبرانى وكان بدريا]

[2] عن ابى ذر رضى الله عنه قال تذاكرنا و نحن عند رسول الله صلى الله عليه وسلم ايهما افضل ؟ مسجد رسول الله صلى الله عليه وسلم او بيت المقدس . فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : صلاة فى مسجدى افضل من اربع صلوات فيه. ولنعم المصلى. [رواه الطبرانى فى الاوسط]

Sübkî diyor ki : Süfyân-i Sevrî de ihtısâsa kāil olan eimme-i a'lâmdandır. O da : "*benim şu mescidim*" diye işâret buyurulmuş olmasıyle istidlâl etmiştir.

İbn-i Teymiyye ile Muhibb-i Taberî ise muhâlefet etmişlerdir. İbn-i Teymiyye *Menâsik*'inde diyor ki : Mescid-i Mekke'de kılınan namazın muzâaf ecri hâiz olması Mescid-i Harâm'ın Asr-ı Saâdet'teki sâhasına münhasır değildir. Bunun gibi Mescid-i Medîne de hasr ü tahsîsten sâlimdir. Mescid-i Saâdet'in tevsî' edilen kısmına da bu ecrin şümûlü vardır.

Ebû Hüreyre hadîsindeki ism-i işârete gelince, bununla tahsîs matlub olmayıp Kubâ mescidi gibi Resûl-i Ekrem'e nisbet edilen mescidleri mev'ûd olan fazîletten hâric bırakmak kasdedilmiştir. Nasıl ki Medîne târîhinde Hazret-i Ömer *radiya'llāhu anh*'in Mescid-i Saâdet'e ilâvesi matlub olan kısmı ziyâde ettikten sonra : "*Mescid-i Şerîf Zülhuleyfe'ye kadar tevsî' edilmiş olsa, bu sâha-i vesîa da mescid-i Resûlullāh'tır*" dediği bildirilmiştir.

İmâm-ı Mâlik'ten de bu mes'ele sorulduğunda bu muzâaf ecrin Asr-ı Saâdet'teki mescid sâhasına husûsiyyeti yoktur, diye cevâb vermiştir [1].

Şârih Aynî bu ihtilâfı müstesnâ kudret-i edebiyye ile bir kāide-i lisâniyyenin netîce-i ihtilâfı hâlinde tasvîr ederek diyor ki : bir isim ile işâret tağlîb tarîkıyle ictimâ' ettiğinde isim mi, yoksa işâret mi gālib addedileceği husûsunda ihtilâf edilmiştir. Nevevî, işâretin gālibiyetini iddiâ etmiştir. Bu esâsa göre meselâ muktedî imâma işâret ederek "*Zeyd'e iktidâ ettim*" diye niyet etse de imâmın Amr olduğu anlaşılsa, Nevevî'ye göre, işâretin tağlîbi sûretiyle bu iktidâ sahîh olur.

İbn-i Rif'a ise adem-i sıhhatine kāil olmuştur. İbn-i Rif'a "*Şer'an ta'yîni lâzım ve mültezem olmıyan bir emir, ta'yîn edilip de ta'yînde hatâ edildiği anlaşılırsa ibâdet fâsid olur*" demiştir. Eimme-i Hanefiyye'nin zâhir kavillerine göre, hatâ zâhir olduğu sûrette ismin, işârete galebesi esâsı iltizâm edilerek Hanefîlere göre iktidâ kâfî addedilmemiştir.

Bu ihtilâfın bir nokta-i ittihâd ve iştirâki vardır ki : Bu muzâaf ecrin Mescid-i Saâdet'e ahîren ilâve edilen kısma da şümûlü bulun-

---

[1] هذا خلاصة من الجوهر المنظم في زيارة القبر المكرم لابن حجر هيثمي.

duğunu kabûl edenlere göre de Mescid-i Şerîf'in sâha-i kadîmesindeki namâzın daha ziyâde hâiz-i rüchân olmasıdır. Bu kadîm sâha-i mübârekenin her tarafı, Hâtemü'l-Enbiyâ'nın binlerce nübüvvet hâtıralarını ihtivâ etmektedir. Ravza-i Mübâreke, Minber-i Nebevî, mübârek elinin dokunduğu, yanında namaz kıldığı, kendisine istinâd ettiği üstüvâneler hep buradadır. Burada vahiy gelmiş, âlî ve ilâhî huteb-i Muhammediyye burada îrâd edilmiş ve her zerre-i hâki, nazargâh-ı Muhammedî olmakla begâm buyurulmuştur. Bu cihetlerden dolayı bu sâha-i kadîmenin, ilâve edilen kısma bilittifâk rüchânı vardır. Bu nokta-i nazardan bütün ashâb-ı menâsik, Merkad-i Nebevî ziyâretinden sonra şükren li'llâhi Teâlâ kılınacak namazın musallâ-yi Nebî *aleyhi's-selâm*'da yâni Mihrâb-ı Nebî'nin minbere yakın tarafında kılınması, şâyet bu mümkün olmazsa Ravza dâhilinde, bu da mümkün olmazsa Mescidin kadîm hudûdu dâhilinde, bu da müyesser olmazsa Mescidin ilâve edilen kısmında kılınması efdal olduğunu ale't-tertîb bildirmektedirler.

Kādî Iyâz da *Şifâ*'sının Ziyâret-i Nebî faslında : "*Mevâzı-ı teneffülün bana en sevimli olanı "Amûd-ı muhallâkdır*[1], *yâni yanında Resûl-i Ekrem sallaʼllāhu aleyhi ve sellem'in namaz kıldığı musallā-yı Nebî'-dir*" diyor.

MESCİD-İ ŞERÎF'İN ASR-I SAÂDET'TEKİ MİSÂHASI : İbn-i Sübkî diyor ki: Mescid-i Nebî *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in eni boyu yetmişer zirâ' olduğu rivâyet ediliyor ki, misâha-i sathiyyesi (4.900) zirâ' murabbaıdır. Aliyyü'l-Kārî de *Lübâb* şerhinde: bu mikdârın Asr-ı Saâdet'teki binâ-i evvele âid olduğunu, ahîren taraf-ı Risâlet'ten Mescid tevsî' edilip eni boyu yüzer zirâ' derecesinde genişleyerek misâha-i sathiyyesi (10.000) zirâ' murabbaına bâliğ olduğu şâyân-ı îtimâd müverrihlerin tahkîkatına atfederek bildiriyor[2].

Ebû Bekr'in zamân-ı hilâfetinde Mescid-i Şerîf bu şeklinde muhâfaza edilmiştir. İlk Halîfe, mescidin hiç bir tarafını ta'dîl ve tecdîd etmemiştir. Esâsen o furtunalı devir, buna müsâid değildi. İlk def'a Mescid, Hazret-i Ömer tarafından tevsî' ve tecdîd edildi. Hazret-i Osman zamânında ise duvarları taşla örülmek ve sakfı

---

[1] Halûk: Zağfıran ile güzel kokulardan mürekkeb ma'cûna denir. Amûd-ı muhallâk da bununla boyanmış demektir [*Aliyyü'l-Kārî:* C. 2, S. 90 Bulâk tab'ı].

[2] [*Lübâb şerhi:* S. 287].

sac ağaciyle kapatılmak sûretiyle tevsî' ve tecdîd edilmiştir. Daha sonra Velîd'in zamân-ı hükûmetinde Mescid, daha muhteşem bir sûrette tevsî' ve tecdîd edildi. Velîd, Medîne Vâlîsi bulunan Ömer İbn-i Abdü'l-Azîz'i bu işe me'mûr etmişti. Şarkî Roma İmparatorluğu'na gönderdiği bir mektûbunda Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in mescidini tecdîd etmek istediğini bildirip usta ve işçi istemişti. İmparator, kırkı Rum ve kırkı Kıbtî olmak üzere (80) işçi ile berâber bir hayli de levâzım-ı inşâiyye göndermiş ve kırk bin dînâr hediye takdîm etmiştir.

Ömer İbn-i Abdü'l-Azîz Hicret'in (91) inci yılında ikmâl ettiği Mescid-i Şerîf'e ilk def'a olmak üzere bir mihrâb ile şerefeler yaptırıp, sonra Hulefâ-yi Abbâsiyye'den Mehdî zamânında Mecsid bir derece daha tevsî' edilmiştir ki, el-yevm Mescid, bu son tevsî' edilen hudûd ile mahdûd bulunmaktadır. Ve bâdemâ vukūbulan inşâat ve ta'mîrât hep bu hudûd dâhilinde icrâ edilmiştir[1].

Binâenaleyh hadîs-i şerîfte mev'ûd olan muzâaf ecrin Mescid-i Şerîf'in şekl-i ahîrine şümûlünü kabûl eden İbn-i Teymiyye ve emsâli için Mehdî zamânındaki bu tevsî-i ahîr mu'teber olmak îcâb eder.

MESCİD-İ MEKKE İLE MESCİD-İ MEDÎNE ARASINDAKİ FAZÎLET DERECESİ:

Medîne'deki Mescid-i Nebevî'nin Mescid-i Aksâ'ya fadl ü rüchânı mevzûu bahsimiz olan hadîsin sarâhatinden müstefâd olmaktadır. Mescid-i Harâm ile Mescid-i Medîne arasındaki hükme gelince, şârih Kirmânî diyor ki : hadîs-i şerîfteki istisnâda üç vecih vârid-i hâtır olur :

1) Mescid-i Harâm'ın Mescid-i Nebî'ye müsâvî olması, 2) Mescid-i Harâm'ın Mescid-i Nebî *aleyhi's-selâm*'dan efdal olması, 3) Mescid-i Nebevî'nin Mescid-i Harâm'dan efdal olması. Şârih İbn-i Battâl da hadîsteki istisnâdan bu üç ihtimâlin müstefâd olduğunu bildirerek demiştir ki : Birinci vechin diğerlerine rüchânı vardır. Çünkü iki mescidin müsâvâtı hâlinde derece-i tefâdül için bir delîle lüzûm yoktur. İkinci ve üçüncü vecihlerde ise fâdılın mefdûle mikdâr-ı

---

[1] Mescid-i şerîfin hudûdu kadîme ve ahîresi hakkında buraya kadar verdiğimiz îzâhâtı İstanbul'da Umûmî kütübhâne'de (1905) numarada Sübkî'nin "*Tenezzülü's-Sekîne alâ Kanâdili'l-Medîne*" nâmındaki bir eserinden naklettik.

tefâdulünü ta'yîn için bir delîle lüzûm vardır. Bâzıları da bu hadîsin turuk-ı rivâyâtı arasında Ahmed İbn-i Hanbel'in, Taberânî'-nin, İbn-i Hibbân'ın Abdullāh İbn-i Zübeyr'den tarîk-ı rivâyetlerinde, Mescid-i Harâm'daki bir namâzın Mescid-i Medîne'deki bin namâzdan efdal olduğu sâbit olmasiyle istidlâl ederek ikinci vechi tercîh etmişlerdir.

İbn-i Abdi'l-Ber de diyor ki : Bu hadîsin ma'nâsında ve te'vîlinde ülemâ ihtilâf etmişlerdir. İmâm-ı Mâlik'in ashâbından Ebû Bekr Abdullāh İbn-i Nâfi' ile birtakım Mâlikî ülemâsı : Mescid-i Resûlullāh'ta kılınan bir namaz, Kâ'be'de kılınan namazdan bin derece fark olmaksızın efdaldir. Sâir mescidlerde kılınan namazlardan ise bin def'a farklı ve fazîletlidir, demişlerdir. Bâzıları bu ma'nâyı İmâm-ı Mâlik'ten de nakletmişlerdir.

Ehl-i fıkhın ve ehl-i eserin umûmuna göre, Mescid-i Harâm'da kılınan namaz, Medîne mescidinde kılınan namazdan efdaldir. Cümhûr-ı fukahâ ve muhaddisîn bu bâbda bervech-i âtî ahâdîs ve âsârın zâhiriyle istidlâl etmişler :

1) Abdullāh İbn-i Zübeyr *radiya'llāhu anhumâ*'dan Ahmed İbn-i Hanbel ve başkalarının rivâyetlerine göre, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, Ebû Hüreyre hadîsinde görüldüğü vechile Mescid-i Saâdet'lerinin öbür mescidlere rüchânını bildirdikten sonra : "*Mescid-i Harâm'da kılınan bir namaz, şu Mescidimde* (Medîne Mescidi) *kılınan yüz namazdan efdaldir*" buyurmuştur[1].

2) Câbir *radiya'llāhu anh*'den, İmâm-ı Ahmed ile İbn-i Mâce'nin rivâyetlerine göre Resûl-i Ekrem : "*Mescidimde kılınan bir namâz, Mescid-i Harâm hâric, başka mescidlerde kılınan bin namâzdan hayırlıdır. Mescid-i Harâm'da kılınan bir namâz da, sâir mescidlerde kılınan yüz bin namâzdan efdaldir*" buyurmuştur[2].

---

[1] عن عبد الله بن الزبير رضى الله عنهما قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : صلاة فى مسجدى هذا افضل من الف صلاة فيما سواه من المساجد الا المسجد الحرام. و صلاة فى المسجد الحرام افضل من مائة صلاة فى هذا [رواه احمد و ابن خزيمه و ابن حبان فى صحيحه و زاد يعنى فى مسجد المدينة]

[2] عن جابر رضى الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه و سلم قال : صلاة فى مسجدى افضل من الف صلاة فيما سواه الا المسجد الحرام و صلاة فى المسجد الحرام افضل من مائة الف صلاة [رواه احمد و ابن ماجه باسنادين صحيحين]

Bu Câbir hadîsiile bundan evvelki İbn-i Zübeyr hadîsini Münzirî'nin *Tergîb ü Terhîb*'inden naklettik : S. 340.

Her iki rivâyet meâlen birdir. Birinci rivâyete göre, Mescid-i Harâm Mescid-i Medîne'den yüz derece efdal olduğuna ve Mescid-i Medîne'nin de sâir mesâcide bin derece hâiz-i rüchân bulunduğuna göre, Mescid-i Harâm'daki namâz, mesâcid-i sâiredeki namâza yüz bin derece fâik olur ki, bu da ikinci rivâyetin ifâde ettiği rakamdan ibârettir.

Hazret-i Ömer ile İbn-i Zübeyr *radiya'llāhu anhüm*'ün Mescid-i Harâm'ın derece-i fazîletini minber üzerinde teblîğ ettiklerini şârih Aynî, Ebû Ömer İbn-i Abdi'l-Ber'den sened-i muttasıl ile şöyle naklediyor:

Süleyman İbn-i Atîk-i Medenî: (Abdullāh İbn-i Zübeyr'in bir kerre hutbe îrâd ederken Hazret-i Ömer'in : "*Mescid-i Harâm'da bir namâz, başka mescidlerde kılınan yüz bin namâzdan efdaldir, dediğini*" söyledi, bunu kulağımla işittim, deyip şunu da ilâve ederek : (İbn-i Zübeyr bu hutbesini Ashâb ve Tâbiîn'den müteşekkil ve bilmedikleri bir habere karşı aslā sükût etmiyen bir cemâat huzûrunda îrâd etti ve bunlardan hiç birisi redd ü inkâr eylemedi) demiştir. Bâzı ülemâ bu rivâyetin ifâde ettiği sükûtu, bir icmâ' gibi telâkkî etmişlerdir.

Cümhûrun bu kuvvetli delîlleri karşısında Mâlikîlerin Medîne mescidinin tafdîli hakkında hiç bir delîli bulunmadığını şârih Aynî bildiriyor. İbn-i Abdi'l-Ber de : Mekke'nin bütün yeryüzünden efdal olduğu İmâm-ı Mâlik'ten rivâyet edilmiştir. Yalnız İmâm-ı Mâlik'in bâzı ashâbı Medîne'yi tafdîl etmişlerdir, diyor.

Kabr-i Nebevî'nin fadl ü rüchânı: Kādî Iyâz diyor ki: Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Merkad-i Mübâreki olmakla şerefyâb olan mukaddes mevzı', hiç şübhesiz yeryüzünün en fazîletli ve en şerefli bir noktasıdır. Bu bâbda bütün müslümanların icmâı vardır. A'zâ-yi Şerîfe'nin medfûn bulunduğu bu buk'a-i mübârekenin sebeb-i tafdîline gelince, bunu da İbn-i Abdi'l-Ber, *Temhîd*'inde şöyle bildiriyor : Mevkūfen Atâ-i Hurasânî tarîkından gelen haberde : "*Zamân-ı hılkatte kişinin toprağı nereden alındı ise vefâtında oraya defnolunur*" denildiğini rivâyet ediyor.

Şârih Aynî de Zübeyr İbn-i Bekkâr'ın : Cibrîl *aleyhi's-selâm*'ın zamân-ı hılkatte Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yaratıldığı toprağı Kâ'be'den aldığına dâir bir rivâyetini bildiriyor. Bu rivâyete göre, Resûl-i Ekrem'in medfûn bulunduğu buk'a-i mübâ-

reke, Kâ'be toprağından ibâret oluyor ve bahsedilen fazîlet de Mekke'ye teveccüh ediyor. Fakat şârih Aynî bu haberi bu sûretle naklettikten sonra : "*eğer doğru ise*" diyerek za'fına işâret ediyor.

MAKBER-İ SAÂDET'TEN SONRA EŞREF-İ MEVÂZI': Kûfe ve Mekke fukahâsiyle İbn-i Vehb'e ve İbn-i Habîb'e[1] göre, Mekke'dir. Bunlara göre Mekke, Medîne'den efdaldir. Bunların medâr-ı ihticâcı, eimme-i hadîs taraflarından Abdullâh İbn-i Adiyy-i Hamrâ', Ebû Hüreyre, İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhüm*'den müteaddid senedlerle ve metinlerle rivâyet edilen hadîs-i şerîfdir ki, hey'et-i mecmûasının ifâde ettiği ma'nâ şöyledir. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Mekke'de Hurûre mevkiinde râkib bulunduğu deve üzerinde tevakkuf ederek îrâd ettiği bir hutbesinde : "*Ey Mekke! Allâh'a yemîn ederim ki sen, yeryüzünün en hayırlı bir parçasısın. Ve arzu'llâh'ın, Allâh'a en sevimli bir şehrisin. Eğer ben senin beni büyüten şefkatli âğûşundan zorla uzaklaştırılmamış olsaydım, kat'iyyen ihtiyârımla çıkmazdım*" buyurmuştur.

Ebû Dâvud'un Urve tarîkıyle Hazret-i Âişe'den rivâyetinde ise Resûl-i Ekrem'in Mekke'ye karşı bir kerre de Medîne'de nasıl izhâr-ı teessür ve telehhüf buyurduğunu görüyoruz. Hazret-i Âişe diyor ki : Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*, kendilerini Mekke'den hicrete mecbûr eden rüesâ-yı Kureyş'e karşı bed-duâ için ibtaynının beyazı görülene kadar mübârek ellerini kaldırarak : "*Allâh'ım, Sen benimle (rüesâ-yı Kureyş'in adlarını sayarak) filân ve filân arasında hâkim olup bunların lâyık oldukları cezâlarını ver. Bunlar Allâh'ın çok sevimli bir beldesi olan Mekke'den beni çıkardılar*" buyurmuştur.

Hazret-i Ömer ve bâzı Sahâbe ile İmâm-ı Mâlik ve ashâbından İbn-i Nâfi' ile Medîne'nin ekser fukahâsı Medîne'nin Mekke'ye fadl ü rüchânını kabûl etmişlerdir. Fakat Mâlikîlerin Hazret-i Ömer'in Medîne'nin tafdîli ictihâdında bulunmasından başka delîlleri yoktur. Hattâ İbn-i Abdi'l-Ber: İmâm-ı Mâlik'in de Mekke'nin kürre-i arzın her tarafından efdal olduğuna kâil olduğu rivâyet edilmiştir, diyor.

---

[1] İbn-i Vehb, Kureşî Abdullâh İbn-i Vehb'dir. Eimme-i kirâmdan ve Mısır'ın, Hicâz'ın en benâm muhaddislerindendir. Hicret'in 199 târîhinde 74 yaşında vefât etmiştir. İbn-i Habîb de Basrî Ebû Zekeriyyâ Yahyâ'dır. Müslim ile sünen-i erbaa sâhiblerinin kendisinden rivâyetleri vardır. 248 târîhinde vefât etmiştir [*Hulâsa :* 362].

Hadîs-i şerîfte muzâaf fazîleti bildirilen namaz farz mıdır, yoksa farz ile beraber nâfileye de şümûlü var mıdır? Bu cihet de mu'cib-i ihtilâf olmuştur. Tahâvî, hadîsteki namaz ile murâd, farz namaz olduğuna zâhib olmuştur. Eimme-i Mâlikiyye'den Mutrif, farza ve nâfileye şümûlünü kabûl etmiştir. Nevevî de: bizim mezhebimizde bu namaz hem farza, hem de nâfileye şâmildir, demiştir.

Şu da ma'lûm olsun ki : Bu ziyâde-i fazîlet, sevâba râci'dir. Fevtedilen eczâ-yi salâta müteveccih değildir. Meselâ iki namazı kazâya kalmış olan bir kimse, Medîne mescidinde bir namaz kılsa bu iki namaza mahsûb edilemez. Bu husûsta fukahâ arasında ihtilâf yoktur, ittifâk vardır.

606 . عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ كَانَ لَا يُصَلِّى مِنَ الضُّحَى إِلَّا فِى يَوْمَيْنِ يَوْمٍ يَقْدَمُ مَكَّةَ فَإِنَّهُ كَانَ يَقْدَمُهَا ضُحًى فَيَطُوفُ ثُمَّ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ خَلْفَ الْمَقَامِ وَيَوْم يَأْتِى مَسْجِدَ قُبَاءٍ فَإِنَّهُ كَانَ يَأْتِيهِ كُلَّ سَبْتٍ فَإِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ كَرِهَ أَنْ يَخْرُجَ مِنْهُ حَتَّى يُصَلِّىَ فِيهِ وَ كَانَ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَزُورُهُ رَاكِباً وَمَاشِياً وَ كَانَ يَقُولُ إِنَّمَا أَصْنَعُ كَمَا رَأَيْتُ أَصْحَابِى يَصْنَعُونَ وَلَا أَمْنَعُ أَحَداً أَنْ صَلَّى فِى أَىِّ سَاعَةٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ غَيْرَ أَنْ لَا تَتَحَرَّوْا طُلُوعَ الشَّمْسِ وَلَا غُرُوبَهَا .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* (nın kölesi Nâfi') den gelen rivâyete göre: İbn-i Ömer, duhâ vakti namaz kılmazdı. Yalnız iki gündeki hâli bundan müstesnâ

idi. (Bunun biri) Mekke'ye geldiği gündür. Çünkü İbn-i Ömer Mekke'ye duhâ vakti gelirdi. Müteâkıben (Beyt-i Şerîf'i) tavâf ederdi. Sonra da Makām(-ı İbrâhîm)'in arka tarafında iki rek'at namaz kılardı. (Diğeri) Kubâ Mescidi'ne geldiği gündür. Çünkü İbn-i Ömer, her cumartesi günü Kubâ Mescidi'ni ziyârete gelirdi. Mescid'e girince oradan namaz kılmadan çıkmayı çirkin görürdü de nihâyet Mescid'de namaz kılardı. Ve Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (her cumartesi günü) bu Kubâ mescidini yaya veyâhut binitli olarak ziyâret ettiğini (ve iki rek'at namaz kıldığını) haber verirdi. Ve yine der idi ki: dostlarımın nasıl ziyâret ettiklerini gördüm ise, ben de o sûretle ziyâret ederim, ve ben, gece veya gündüz herhangi saatte namaz kılan bir kimseyi namazından men' etmem. Şu kadar ki, onlar da (namaz için) güneşin doğduğu veyâhut battığı vakti intihâb etmesinler.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi Salât bahsinde de zikretmiştir. Buradaki rivâyeti Kubâ mescidinin fazîleti hakkında açtığı bir bâbında vâkı'dir. Gerek sûret-i sevkine ve gerek metninin üslûbu beyânına göre, bu hadîsin asıl râvîsi İbn-i Ömer değil, kölesi Nâfi'dir. İbn-i Ömer'in duhâ vakti namaz kılmadığını, yalnız Mekke'ye vardığı günü bir, bir de Kubâ mescidini ziyâreti günü bizzarûre duhâ vakti namaz kıldığını Nâfi' haber veriyor. Nasıl ki hadîs, *Buhârî* metninde de: (... عن نافع عن ابن عمر كان لا يصلى) sûretinde sevkedilmiştir. Müellif Zebîdî merhûm *Tecrîd*'de Sahâbî'den başka râvî zikretmemek esâsını ta'kîb ettiğinden İbn-i Ömer'in bu îtiyâdını kendi lisânından nakletmeğe mecbûr olmuştur. Tercememizi bu mahzûrdan sıyânet için râvî Nâfi'i, kavs içinde göstermeğe mecbûr olduk. Bu hadîsi, Müslim ile *Sünen-i Erbaa* ashâbı ve başkaları müteaddid tarîklerle ve metinlerle rivâyet etmişlerdir.

KUBÂ KÖYÜ VE KUBÂ MESCİDİ: Rüşâtî[1] Kubâ'nın Medîne'den altı mil bu'dü mesâfede bulunduğunu, fakat Hicret-i Seniyye'den sonra birtakım hutût-ı muvâsale ile ve birtakım ma'mûrelerin biribirlerine ittisâli ile Medîne'den addedilecek derecede tekarrüb ettiğini haber veriyor. Rüşâtî'nin *İktibâsü'l-Envâr*'ından bir asır kadar bir zaman sonra yazılan *Mu'cemü'l-Büldân*'da Medîne'ye iki mil mesâfede olduğunu bildirmesi de Medîne'ye derece-i tekarrübünü ifâde eder. İbn-i Karkel de üç mil uzaklığını bildirmiştir ki, bu rivâyetler arasındaki fark, Kubâ köyünün muhtelif zamanlarda iktisâb ettiği vaz'iyyete göre, Medîne'ye derece-i tekarrübünü gösterir. *Mu'cemü'l-Büldân*'da Kubâ'nın Mekke'ye gidilirken sol tarafa tesâdüf ettiği ve Mescid-i Takvânın burada bulunduğu bildiriliyor ki, hadîste bahsedilen Kubâ Mescidi'dir.

KUBÂ'NIN FAZÎLETİ: Bu hadîs, Kubâ köyünün ve Kubâ Mescidi'nin ve bu Mescid'de kılınan namazın fazîletine, sarâhaten delâlet etmektedir. Kubâ Mescidi, Hicret-i Nebeviyye sırasında bizzat Resûl-i Ekrem tarafından te'sîs buyurulmuş ve lisân-ı Kur'ân ile ve en râcih bir kavle göre, ona (Mescid-i Takvâ) unvân-ı mübâreki bahşedilmiştir. Birçok Medîneliler Kubâ köyünde yaşarlardı. "*Gülsüm İbn-i Hedm*" in riyâset ettiği "*Amr İbn-i Avf*" oğulları bu köyün en ma'rûf sekenesinden idi. İbn-i Hişâm'ın *Sîret*'inde haber verildiği üzere, Resûl-i Ekrem Hicret sırasında Amr İbn-i Avf âilesi tarafından tekbîrlerle karşılanıp kendilerine mihmân-nüvâzlık arzetmeleri üzerine, Gülsüm İbn-i Hedm'in hânesinde misâfir oldu. Ve dört beş günlük bir müsâfereti zamânında Gülsüm'ün hurmalarını kuruttuğu yerde bu mübârek Mescidi inşâ buyurdu.

KUBÂ'NIN DÎNÎ VE TÂRİHÎ EHEMMİYETİ: Kubâ ma'bed-i mübâreki İslâm târîhinin i'tilâ' devri arefesinde ve bütün ma'nâsiyle bir dönüm noktasında te'sîs buyurulduğu için pek ziyâde kıymetli hâtıraları hâiz-

---

[1] Rüşât: *Mu'cemü'l-Büldân*'da Sebte boğazı civârında bir kasaba olup (اقتباس الانوار والتماس الازهار فى انساب الصحابة ورواة الآثار) unvânlı kitâbın sâhibi Ebû Muhammed İbn-i Alî Rüşâtî'nin meskat-i re'si olduğu bildiriliyor. Nibrâs'tan naklen *Lübbü'l-Lübâb*'da bir vech-i nisbet daha bildiriliyorsa da bizce müsteb'addir. Rüşâtî'nin, Ensâb'a dâir olan bu kitâbı ricâl-i ahâdîse dâir yazılan en kadîm eserlerdendir. *Keşfü'z-Zunûn*'da Sem'ânî'nin *Ensâb*'ı üslûbunda yazıldığı bildiriliyor. Fakat Sem'ânî'nin Ensâb'ı bundan bir asır sonra yazılmıştır. Çünkü Rüşâtî (466) da, Sem'ânî ise (562) târîhinde vatanı olan (Merv) de vefât etmiştir.

dir. Sûre-i Tahrîm'deki (فان الله هو مولاه وجبريل وصالح المؤمنين والملائكة بعد ذلك ظهير) kavl-i şerîfi müeddâsınca Hicret-i Ahmediyye üzerine şimdi iki cihân serverinin Allāhu Teâlâ sâhib ve hâmîsi, Kerrûbiyyûnun reisi olan Cibrîl onun karîni, mü'minlerin sulehâsı da etbâ' ve avânı ve bunlardan başka meleklerin kuvâ-yi külliyyesi de müzâhiri bulunuyordu. Düşmanlarına karşı Muhammed Mustafâ'nın hâiz bulunduğu bu mukaddes ve âhenîn cebheyi hiç bir kuvvetin taarruzu, hiç bir erkân-ı harbin sevkulceyşi hiç bir zaman sarsamıyacaktı. Artık onun teblîğ ettiği tevhîd-i nûru Cezîretü'l-Arab'ı dolduracak ve az zaman sonra da Kisrâları, Kayserleri sernigûn ederek bütün beşeriyyete hâlikını ve benliğini öğretecekti. Bu nûrü mübînin beşeriyyete masûniyyet-i şahsiyye, müsâvât-ı hukūkıyye, adâlet-i tâmme huzmeleri saçarak sür'atle intişârı Hakk'ın ezelî irâdesi muktezâsı idi.

İşte Kubâ ma'bed-i mukaddesinin zamân-ı inşâsı, beşer târîhinde misli görülmiyen bu hâdise-i ictimâiyye ve siyâsiyyenin mebde-i tahakkuku oldu. Bu mes'ûd ve mev'ûd gāyeyi en yakından sezen zekâ-i Muhammedî İslâm âleminin ilk secdegâhı olmak şerefini kazanan bu mübârek Mescid'in inşâsını tesrî' buyurdu. Ve Taberânî'nin rivâyeti vechile kendisi de bir işçi gibi çalıştı.

Bu şanlı ve şerefli mesâîye şâhid olanların gözleri önünde bu yakın istikbâlin hâmil bulunduğu o nûrlu günler, canlanarak hem çalışılıyor, hem de müşâare ve münâşede ile izhâr-i şâdümânî ediliyordu. En benâm İslâm bahâdır ve şâiri Abdullāh İbn-i Revâha'nın şu mısra'ları o günü inşâd ettiği eş'ârı cümlesindendir.

افلح من يعالج المساجدا . يقرأ قرآنا قياماً ، قاعدا . ولا يبيت الليل عنه راقدا

Ma'nâsı: Kubâ Mescidi'nin inşâsına iştirâk eden her mü'min saâdete ermiştir. Bu mübârek mescidde ayakta olsun, otururken olsun Kur'ân okuyanlara ne mutlu! Gecelerini uyku ile geçirmiyenlere ne saâdet!..

Tevbe sûresinde meâli bervech-i âtî âyet-i kerîme ile bu mescid-i şerîfin te'sîsinde perverde edilen takvâ ve tevhîd mefkûresine işâretle berâber burada edâ-yi salât eden ashâb-ı ihlâs ve ittikā şöyle sitâyiş buyurulmuştur: Muhakkak ki bu mescid, inşâsı günü takvâ ve tevhîd temeli üzerine kurulmuş ve böyle devâm edegelmiştir. Habîbim! Bu mescidde senin namaz kılman çok doğru ve hayırlıdır. Bu

mescidde son derece temizliği ve nezâheti seven müttekî bir cemâat vardır. Allāh da çok temiz ve fazîletli olanları sever[1].

İbni Huzeyme'nin, Bezzâr'ın rivâyetlerine göre, bu âyet-i kerîmenin şeref-i nüzûlü üzerine, Resûl-i Ekrem maiyyet-i seniyyelerinde bâzı Muhâcirîn bulunduğu halde Kubâ mescidini ziyârete müsâraat buyurdular. Mescidin kapısı önünde Ensâr'dan bâzıları bulunuyordu. Resûl i Ekrem bunlara hitâb ederek :

— Siz Allāh'a îmân eder misiniz? Ensâr büht ü hayret içinde sükût ettiler. Resûl-i Ekrem tekrâr ederek:

— Siz, Allāh'a îmân eder misiniz? diye suâli iâde buyurdu. Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh:*

— Ben de kendileriyle berâber olduğum halde elbette îmân ederler yâ Resûlâ'llāh! diye cevâb verdi. Bundan sonra Resûl-i Ekrem şöyle bir suâl daha sordu:

— Siz kazâya râzı olur musunuz? Ensâr :

— Evet, yâ Resûlâ'llāh! Râzı oluruz, diye cevâb verdiler. Resûl-i Ekrem:

— Belâya sabreder misiniz? diye sordu. Ensâr:

— Evet, sabrederiz, diye cevâb verdiler. Resûl-i Ekrem son bir suâl daha îrâd ederek :

— Bollukta ni'met-i ilâhiyyeye karşı şükreder misiniz? buyurdu. Ensâr :

— Evet, şükrederiz, yâ Resûla'llâh! dediler. Bunun üzerine Mefhar-i Âlem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz:

— Kâ'be'nin sâhibine yemîn ederim ki, siz, bihakkın mü'min kişilersiniz! deyip yanlarına oturdu. Ve :

— Ey Ensâr cemâati! Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de sizi : *(Ehl-i Kubâ çok temiz ve nezih kişilerdir)* diye medh ü senâ buyurmuştur.

— Siz nasıl temizlenir, nasıl abdest alırsınız? diye sordu. Ensâr :

— İbtidâ üç taşla, sonra da su ile temizlenir, abdest alırız, demişlerdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

—[2] " رجال يحبون ان يتطهروا = *Ehl-i Kubâ son derece temizliği seven kimselerdir*" nazm-ı şerîfini okumuştur.

---

[1] المسجد اسس على التقوى من اول يوم احق ان تقوم فيه فيه رجال يحبون ان يتطهروا والله يحب المطهرين [سورة توبه]

[2] *Sûre: 9 (Tevbe), âyet: 108*

Bu mütevâlî suâllerin abdest ve tahârete dâir olan son suâli müstesnâ olmak üzere öbürleri kâmilen ehl-i Kubâ'nın derece-i ittikālarını ve kalben, ahlâkan ne derece temiz kimseler olduklarını isbât ve izhâr için îrâd buyurulmuştu. Son suâl ile de hâricî tahâretlerine derece-i ihtimâmları tesbît edilmek isteniliyordu. Alınan cevâblar üzerine ehl-i Kubâ'nın bâtınen nezîh ve zâhiren çok temiz ve bihakkın mü'min kişiler oldukları lisân-ı Kur'ân ile takrîr ve tesbit buyurulmuştur [1].

Bu cihetle Resûl-i Ekrem Hazretleri her cumartesi günü bu Kubâ mescidini muktezâ-yi hâle göre, gâh yaya gâh binitli olarak ziyâret ederdi. Ve sünen sâhiblerinin rivâyeti vechile Ashâbını da : "*Kim ki evinde bol su ile iğtisâl edip de sonra Kubâ mescidine gider ve hiç bir arzû beslemiyerek yalnız namaz kasdederse, bir umre etmişcesine o kimse hâiz-i mesûbât olur* [2]" buyurup Kubâ ziyâretine teşvîk ederdi. Ashâb-ı Kirâm da Hazret-i Resûl'ün bu vesâyâ ve ef'âl-i seniyyelerine ittibâ' ederek Kubâ'ya karşı hiç bir vakit ferâğat göstermemişlerdir. Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh:* Kubâ mescidinde iki rek'at namaz kılmak bana, iki def'a Beyt-i Makdis'e gidip ziyâret etmekten daha sevimlidir, der idi. Maamâfih, bununla ne mesâcid-i selâse için ta'yîn buyurulan muzâaf ecrin Mescid-i Kubâ hakkında da mev'ûd olduğu, ne de Kubâ'nın Beyt-i Makdis'e tafdîli kasdedilmiyordu.

Kubâ'yı ziyâret etmek ve mescidinde iki veyâhut Taberânî'nin rivâyeti vechile dört rek'at namaz kılmak müstehab olmuştur. Bu ziyâretin cumartesine müsâdif olması da müstehabdır.

Kubâ ziyâretinin cumartesine sebeb-i tahsîsi şudur : Kubâ halkı cum'a günleri cum'a namazı için Medîne'ye gelirler idi. İslâm âleminin bu ilk mescidi, cum'a günleri garîb kalırdı. Ahde vefâyı, hukūku kadîmeye hürmetkârlığı meâsir-i îmândan addeden Resûl-i Ekrem Efendimiz cumartesi günlerini bu güzel takvâ mescidini ziyârete tahsîs buyurup kadîmü'l-ahd olan bu mescidin cum'alardaki garîb hâlini telâfî ederlerdi.

Mescid-i Kubâ'nın misâha-i kadîmesi; tûlü ve arzı müsâvî olmak üzere 66 zirâ'dan ibâret olduğu Urve'den gelen bir rivâyetten

---

[1] *(Aynî:* C. 3, S. 691*)*.

[2] قال النبى صلى الله عليه وسلم : من تطهر فى بيته و احسن الطهور ثم اتى مسجد قباء لا يريد الا الصلاة فيه كان له كاجر عمرة [رواه احمد و النسائى و ابن ماجة]

anlaşılıyor. Esâsen birkaç günlük müsâferet müddetinde bundan genişi de yapılamazdı. Ehl-i Siyer'in rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem, Kubâ'da dört gün kalmışlardı. Beşinci cum'a günü Hicret mevkib-i âlîsi Medîne'ye hareket etmişti. Buhârî'nin rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem Kubâ'da on dört gün kalmıştı ki, İbn-i Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*'da bu rivâyeti tercîhan naklediyor. Ve bu Mescid-i Şerîf ne kadar küçük olursa olsun, dört gün içinde yapılması mümkün değildir. Hazret-i Osman zamânında Kubâ, bir ma'mûre hâlini aldıktan sonra Halîfe-i müşârün-ileyh tarafından tevsî' edilmiştir.

Nâfi'in bir rivâyetine göre, Abdullâh İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhumâ* Kubâ'ya geldiğinde, Mescid'in Asr-ı Saâdet'teki sâha-i kadîmesini kasdederek "*üstüvâne-i muhallâka*" ya karşı namaz kılarmış[1].

Duhâ namazı: Bu hadîs-i şerîfte Abdullâh İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhumâ*'nın zâhiren duhâ namazını inkâr ettiği zannedilen bir fıkrası hakkındaki tevcîhimiz 589 numaralı Hazret-i Âişe hadîsinin îzâhı sırasında geçmiştir.

607. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا بَيْنَ بَيْتِى وَمِنْبَرِى رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ وَمِنْبَرِى عَلَى حَوْضِى .

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den, Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'den naklederek şöyle rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* buyurmuştur ki :

Evimle minberim arasındaki sâha, Cennet bahçelerinden bir bahçedir. Minberim de (bana bahşedilen Kevser) havzımın üzerinde (kurulmuş bulunmakta) dır.

İzâhı

Râvîler, rivâyetler : Bu hadîsi, Müslim ile Sünen, Mesânîd ve Meâcim sâhibleri müteaddid senedler ve biribirinden farklı

---

[1] *Aynî:* C. 3, S. 690.

metinlerle Ebû Bekr, Ömer, Ebû Saîd-i Hudrî, Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anhüm*'den rivâyet etmişlerdir. Buhârî de buradan başka Hạc, Havz, İ'tisâm bahislerinde tahrîc ve burada Kabr-i Saâdet ile Minber-i Şerîf arasındaki sâhanın fazîleti hakkında açtığı bir bâbında zikretmiştir. Yine bu bâbda ayni hadîsi Ebû Hüreyre'den başka Abdullāh İbn-i Yezîd'den de rivâyet etmiştir. Yalnız bu rivâyette (منبري على حوضي) fıkrası yoktur. Bu hadîs-i şerîfin bâzı rivâyet tarîklerinde *(beytî)* yerinde *(kabrî)* vârid olmuştur. Nasıl ki, Buhârî de bu hadîsin unvânında (باب فضل ما بين القبر والمنبر) diyerek bu rivâyete işâret etmiştir. Resûl-i Zî-şân Efendimiz dünyâ hayâtında sâkin oldukları Hazret-i Âişe hücre-i mübârekesine defnolunduğundan dünyâdaki saâdethâneleriyle merkad-i ebedîleri mahallen birdir. Her iki tâbîr arasında müteallâk i'tibâriyle ittihad vardır. Fakat *(beytî)* rivâyeti, rivâyet-i sahîhadır.

Ravza, lûgatte, bağçe ve bostan demektir. Riyâz ile cemi'lenir. *Kāmus* tercemesinde şöyle târîf ediliyor : "*Ravza, kumluktan, çayırlık ve çemenlikten su yatağı olan ve câbecâ sulu olan yere denir ki, mürgzâr tâbîr olunur*".

HADÎSİN MEDLÛLÜNÜ TA'YÎN HUSÛSUNDA ÜLEMÂNIN AKVÂLİ :

Ülemâdan pek çoğu bu hadîs-i şerîfin zâhirine bakarak Peygamberimiz'in Ravza-i Mutahhare'lerinin aynen, olduğu gibi Cennet'e naklolunacağına kāil olmuşlardır. Bâzıları da Peygamber'in Saâdethâneleriyle minberleri arasındaki bu sâhada ibâdet etmek, ibâdet eden mü'mini Cennet'e îsâle sebeb olur, ma'nâsı kasdolunabilir, demişlerdir. Nasıl ki, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* halka-i zikirde, ilim meclisinde bulunmanın Cennet'e mûsıl olduğunu bildirerek (ارتعوا في رياض الجنة =*Cennet bağçelerinde yaşayınız, istifâde ediniz*) buyurmuş ve zikir, ilim meslislerini riyâz-ı cennet ile yâdetmiştir. Binâenaleyh hadîs-i şerîf, Kabr-i Nebî *aleyhi's-selâm*'ı ziyârete, Mescid-i Saâdet'inde ve bilhassa Kabr-i Saâdet'le minber arasındaki Ravza-i Mübâreke'de namaz kılmağa teşvîk ve tergîbi muhtevîdir.

Yine böyle : (الجنة تحت ظلال السيوف = *Cennet, kılınçların gölgesi altındadır*) kavl-i şerîfinde: "*cihad, kendisi için Cennet mev'ûd olan bir behâdırlıktır*" ma'nâsına mecâz olduğu gibi burada da: "*Ravza-i Mutahhare'yi ziyâret edenlere Cennet mev'ûddur*" ma'nâsına mecâza hamledilmiştir.

Bunun bir teşbîh olması ve edât-ı teşbîhin mahzûf bulunması da muhtemeldir : "*Kabr-i Saâdet, ins ü cin ve melâike tarafından dâimâ ziyâ-*

ret edilmekte bulunması sebebiyle bu buk'a-i mübâreke Cennet gibidir" demek olur.

KEVSER HAVZI: Hadîs-i şerîfte Minber-i Saâdet'in, üstünde mevzû' bulunduğu ihbâr buyurulan Havz-ı Nebî *aleyhi's-selâm,* Kevser havzıdır ki, Buhârî'nin bu bâbdaki rivâyetlerini bahs-i mahsûsunda göreceğiz.

Kādî Iyâz: *(Minberim, havzım üzerine kurulmuştur)* cümlesi, hakkında diyor ki : ülemâdan çoğu bu fıkrayı da zâhirine hamlederek Minber-i Saâdet'i Cenâb-ı Hak aynen havz-ı Nebevî üzerinde iâde buyurur, demişlerdir. Bu cümleden kemâl-i vuzûhla müstefâd olan ma'nâ da budur. Bâzı ülemâ da Havz-ı Nebevî üzerinde bir minber bulunduğunu ifâdedir, demişlerdir.

Hattâbî de : Bu buk'a-i mübârekede ibâdet, sâhibini Cennet'e îsâl eder. Minber-i Saâdet kurbünde ibâdet de Cennet'te Havz-ı Nebevî'den içmeğe vesîle olur, ma'nâsı maksûddur, demiştir.

RAVZA-İ TÂHİRENİN MİSÂHASI :

Ravza ki, Kabr-i Saâdet'le Minber-i Nebevî arasındadır. On metre arzında ve yirmi metre tûlünde olup misâha-i sathiyyesi iki yüz metre murabbâına bâliğ olur. Ashâb-ı tahkîkın şühûd-ı tedkîklerine müstenid amelî bir hesâba göre, bu sâha-i mübâreke en çok beş sâf cemâat istîâb ve her safta âzamî yirmi beş kişi edâ-yi salât edebilir. Şu halde Ravza-i Mübâreke âzamî iki yüz elli musallîyi istîâb ediyor, demektir.

Minber-i Saâdet'e yakin ve basît bir buudde Mihrâb-ı Saâdet bulunuyor ki, yukarıda (604) numaralı hadîsin îzâhında Kabr-i Saâdet ziyâretinden sonra Allāhu Teâlâ'ya secde-i şükretmek üzere kılınacak iki rek'at namazın bu mihrâb ile minber arasında kılınması en ziyâde hâiz-i fazîlet olduğunu bildirmiştik. Fakat hangi bahtiyârdır ki, cemâat-i Müslimînin kesretinden, değil burada, hattâ Ravza'nın her hangi bir noktasında namaz kılmak fırsatına nâil olabilsin. Mevsim-i Hac'da Ravza'da namaz kılabilmek için günlerce fırsat kollamak lâzımdır.

Ravza, elyevm mescidden bir derece yüksek ve bir metreye yakin bir irtifâda sarı bakırdan ma'mûl bir dirzen ile muhât bulunmaktadır. İki medhali vardır. Ve en nefîs İran halılariyle mefrûştur.

Minber-i Saâdet'in yerinde elyevm mevzû' bulunan Minber-i Şerîf, som mermerden ma'mûl ve müzehhebdir. Takrîbî yedi metre

irtifâındadır. Asr-ı Saâdet'te minberin bir târihçesi Kitâbü'l-Cum'a'da ve bu eserin ikinci cildinde (498) numara ile tercemesi geçen hadîsin îzâhı sırasında bildirilmişti.

(TENBÎH) Bundan evvel (604) numara ile tercemesi geçen Ebû Hüreyre hadîsinin îzâhında Mescid-i Aksâ ziyâretine dâir açtığı müstakıl bir bâbında Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den de bir rivâyeti bulunduğunu ve bu rivâyette mesâcid-i selâseden başka mescidlere şedd-i rahledilmesi nehyedilmekle berâber bunun daha üç menfî hükmü ihtivâ ettiğini bildirmiştik ki : 1) Hiç bir kadının ya zevci veyâhut mahâriminden birisi bulunmaksızın iki günlük bir mahalle sefer etmesi, 2) Ramazan bayramının ilk günü ile Kurban bayramının dört gününde oruç tutulması, 3) Sabah namazından sonra güneş yükselene kadar, ikindi namazından sonra da güneş batıncaya kadar namaz kılınması idi[1]. Ebû Saîd-i Hudrî rivâyetinde bunların da menhî olduğu bildiriliyordu.

Buhârî, Ebû Saîd hadîsini burada mevzûu bahsimiz olan Ravza hadîsini müteâkıb zikretmiştir. Şârih Aynî de *Umdetü'l-Kārî*'de bu üç mes'eleyi ayrı ayrı şu sûretle teşrîh eylemiştir :

EVVELÂ KADININ MİSÂFERETİ MES'ELESİNDE BEŞ MEZHEB VARDIR :

1) Hasen-i Basrî, Zührî, Katâde'nin mezhebidir. Bu Tâbiî ülemâsı, Ebû Saîd-i Hudrî hadîsi ile ihticâc ederek kadın için zevci veya bir mahremi bulunmaksızın iki gecelik bir mesâfeye sefer câiz değildir. Bundan az bir mesâfe için câizdir, demişlerdir.

2) İbrâhîm-i Nehâî, Şa'bî mezhebidir. Bu Tâbiî eimmesi de uzak olsun, yakın olsun mutlak sûrette kadının zevci veya mahremi birlik bulunmaksızın sefer etmesi câiz değildir, demişlerdir. Bunların medâr-ı ihticâcı Tahâvî'nin rivâyet ettiği meâli bervech-i âtî İbn-i Abbâs hadîsidir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ* demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir kerre halka karşı îrâd ettikleri umûmî bir hutbede, bir kadın, yanında mehâriminden birisi

[1] عن قزعة مولى زياد . قال : سمعت ابا سعيد الخدرى رضى الله عنه يحدث باربع عن النبى صلى الله عليه وسلم فاعجبنى وآنقننى قال : لا تسافر المرأة يومين الا و معها زوجها اوذو محرمها. ولا صوم فى يومين الفطر و الاضحى . و لا صلاة بعد صلاتين بعد الصبح حتى تطلع الشمس و بعد العصر حتى تغرب . و لا تشد الرحال الا الى ثلاثة مساجد مسجد الحرام و مسجد الاقصى و مسجدى [رواه البخارى]

bulunmadıkça sefer etmesin. Yine bir kadının yanına, mehâriminden biri bulunmadıkça ecnebî bir erkek dâhil olmasın! buyurdu. Ashâb'dan bir kimse ayağa kalkarak :

— Yâ Resûlâ'llâh: Ben filân filân gazâlarda bulundum. Maddî ve ma'nevî müstefîd oldum. Şimdi hayât yoldaşımla birlikte haccetmek istiyorum, ne buyurulur? dedi. Resûl-i Ekrem cevâb vererek :

— Evet, sen zevcenle haccedebilirsin, buyurdu [1].

Müslim, İbn-i Mâce de Buhârî'nin bu rivâyetine benzer rivâyetlerde bulunmuşlar ve cümlesi de bu İbn-i Abbâs hadîsinin umûmu ile ve uzak olsun, yakın olsun sûret-i mutlakada kadının bilâ-mahrem seferden memnûiyyeti ile hükmetmişlerdir. Tahâvî'nin Saîd-i Makberî tarîkiyle Ebû Hüreyre'den de bu meâlde bir rivâyeti vardır ki, bunu Bezzâr da tahrîc etmiştir.

3) Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Saîd İbn-i Keysân, zâhirîlerden bir kısmının mezhebidir. Bunlar da bir Berîd'den az bir mesâfeye kadının bilâ-mahrem yolculuğunu tecvîz edip Tahâvî'nin, Beyhekî'nin, Ebû Dâvud'un, Saîd-i Makbürî tarîkıyle Ebû Hüreyre'den rivâyet eyledikleri meâli âtîdeki hadîsi ile istidlâl etmişlerdir : Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem:* Hiç bir kadın, bir berîd mesâfeye ya zevci veyâhut bir mahremi bulunmadıkça sefer etmesin, buyurmuştur [2].

4) Evzâî, Leys İbn-i Sa'd, Mâlik, Şâfiî'nin mezhebidir. Bunlarda bir günden az bir mesâfeye kadının mahremsiz hakk-ı seferi vardır. Bir günden ziyâde bir mesâfeye kadın, ancak zevci veya mehâriminden birisi ile gidebilir, demişlerdir. Şu kadar ki, İmâm-ı Mâlik ile İmâm-ı Şâfiî bu bir günlük mesâfeyi gidilmesi vâcib olmıyan seferler hakkında mikyâs olarak kabûl etmişlerdir. Ve farz

---

[1] قال إبن عباس رضى الله عنهما : خطب رسول الله صلى الله عليه و سلم الناس فقال : لا تسافر امرأة الا ومعها ذو رحم . و لا يدخل عليها رجل الا ومعها ذو رحم. فقام رجل فقال : يا رسول الله ! انى قد اكتتبت فى غزوة كذا و كذا وقد اردت ان احج بامرأتى . فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم : احجج مع امرأتك ! [رواه الطبرى]

[2] عن سعيد المقبرى ، عن ابي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : لا تسافر امرأة بريدا الا مع زوج او ذى محرم [رواه الطحاوى و البيهقى و ابو داود]

Berîd; iki, bâzılarına göre dört fersah mesâfedir. Bir fersah da üç mile müsâvîdir. Bir mil ise dört bin zirâ' takdîr edilmiştir.

olan hac seferine kadının bilâ-mahrem gidebileceği re'yinde bulunmuşlardır. Bunların da medâr-ı istinâdı Müslim'in rivâyet ettiği şu meâldeki Ebû Hüreyre hadîsidir. Resûl-i Ekrem: Allāhu Teâlâ'ya ve âhiret gününe îmân eden her kadın için bilâ-mahrem bir günlük mesâfeye yolculuk etmesi helâl değildir, buyurmuştur[1].

5) Süfyân-i Sevrî, A'meş, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsüf, Muhammed'in mezhebidir. Bunlar da, kadının üç günlük ve daha ziyâde mesâfeye mahremsiz hakk-ı seferi yoktur. Bundan az olursa, bilâ-mahrem sefer edebilir, demişler. Ve Ebû Dâvud'un, Ahmed İbn-i Hanbel tarîkıyle Nâfi'den, onun da Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyet ettiği şu meâldeki hadîs-i şerîf ile istidlâl etmişlerdir.

Resûl-i Ekrem: Hiç bir kadın, mahremsiz üç günlük bu'dü mesâfede bir mahalle sefer etmesin, buyurmuştur[2].

Mesâfe-i seferin üç gün ile takyîd buyurulması, şübhesiz bunun mâdûnunu ibâhadır. Üç günlük mesâfenin mâdûnunu ibâha matlub olmasaydı üç adedini zikr ü ta'yînde bir fâide bulunmazdı, yine şübhesiz ki, hakîm olan bir zâtın sâz ü lâğvden ve faydasız cümle ve kelimeleri ihtivâ etmekten temâmiyle masûndur. Bu sebeble üç adedinin zikredilmiş bulunmasiyle onun mâdûnunun ibâhası kabûl edilmek îcâb eder.

Şimdi bir suâl : Şu halde gerek mutlak olarak ve gerek bir, iki günlük ve bir berîd bu'dü mesâfeye sefer hakkında vârid olan haberler ile Eimme-i Hanefiyye'nin merci-i ictihâdı olan İbn-i Ömer hadîsi arasında teâruz bulunmaz mı? Pek âlâ bulunur. Çünkü İbn-i Ömer hadîsi, üç günden az seferin mübâh olduğunu müfîddir. Öbürleri ise mâdûne's-selâs seferin tamâmen veya kısmen menhî bulunduğunu nâtıktır.

Cevâb : Hayır, teâruz yoktur, çünkü : "üç günlük mesâfeyi müfîd olan İbn-i Ömer hadîsinin zamân-ı vürûdü, diğerlerinden ya muahhardır, yâhut mukaddemdir. Birinci şıkka göre, İbn-i Ömer

[1] عن ابي هريرة رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : لا يحل لامرأة تؤمن بالله و اليوم الآخر ان تسافر مسيرة يوم الا مع ذى رحم [رواه مسلم]

[2] عن ابن عمر رضى الله عنهما عن النبى صلى الله عليه و سلم قال : لا تسافر المرأة ثلاثا الا و معها ذو محرم [رواه ابو دلود عن احمد بن حنبل و اخرجه الطحاوى كذلك]

hadîsi, üç'ün mâdûnunu ihbâr eden haberleri nâsihtir. Mukaddem olduğuna göre de İbn-i Ömer hadîsi, üçten az mesâfeye sefer hakkında ibâhayı müfîd iken bilâhara üçten az mesâfeye sefer edilmesi öbür haberlerle nehyedilmiştir" denilebilir. Ve her halde selâse adedi ahvâlin icâbına göre isti'mâl edilmiş olur. Bu sebeble yâni İbn-i Ömer hadîsinden başka haberler mâdûne's-selâsin bir bakımdan menhî, bir cihetten mübâh olduğunu ifâde ettiklerinden dolayı bu haberlerden ziyâde İbn-i Ömer hadîsi ile amel etmek daha evlâ ve daha uygundur.

Kādî Iyâz diyor ki : Ebû Saîd-i Hudrî'den gelen bir rivâyette mesâfe-i sefer üç gece, öbür rivâyette iki gün, üçüncü bir rivâyette üçten ziyâde olduğu bildiriliyor. Yine böyle Ebû Hüreyre hadîsinde de bir rivâyette bir gecelik mesîre, diğer rivâyette bir gün ve bir gece, üçüncü bir rivâyette üç günlük bu'dü mesâfeye seferin menhî olduğu haber veriliyor.

İbn-i Ömer hadîsi ise sâbit olarak üç günlük mesâfeyi bildiriyor. Şu halde öbürlerinin birer tarîk-ı rivâyeti İbn-i Ömer hadîsini te'yîd ederek daha ziyâde iktisâb-ı kuvvet etmiş oluyor. Ve daha ziyâde şâyeste-i ihticâc bulunuyor. Bu cihetle eimme-i selâse-i Hanefiyye'nin ictihâdı daha ziyâde mukārin-i savâb olacaktır.

Her halde şurası kat'îdir ki, bu haberler Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den müteaddid mahallerde müteferrik hâdiseler üzerine görülüp işidilerek zabt ü nakledilmiştir. Hattâ bir Sahâbî'nin müteaddid zamanlarda müteferrik vâkıaları görerek veya işiderek gördüğü veya işittiği eşkâline göre ahz ü rivâyet ettiği sâbit bir hakîkat bulunduğundan bu haberler arasında teâruz aramak hiç de doğru bir hareket değildir [1].

KADININ YOLCULUĞU, NEDEN BİR MAHREMİNİN VESÂYETİNE TA'LÎK EDİLMİŞTİR?

Târîhin her devrinde, her millette kadın mes'elesi her devrin mikyâs-i fazîletine, her milletin fazîlet telâkkîlerine göre muhtelif safhalar arzettiği gibi bir milletin müteaddid zamanlardaki ictimâî hayâtına göre de gûnâgûn tehavvüle uğramıştır. Câhiliyet devrinde kadının mütereddî vaz'iyyeti ile İslâm dîninin ta'yîn ettiği nizâm-ı ictimâî üzerine iktisâb ettiği bülend mevkii arasında kıyâs ve nisbet kabûl etmiyecek derecede yüksek bir fark vardır. İslâm Dîni kadının

[1] *Aynî:* C. 3, S. 695 ve 696.

bütün tasarrufât-ı hukūkıyyesini tanımış, medenî haklarından gereği gibi istifâdesini te'mîn etmiştir. Yalnız kadının bünye ve irâdesindeki fıtrî za'fa mebnî muayyen husûsâtta kadını, mehâriminden bir erkeğin vesâyetine vermiştir ki, kadının uzak bir sefere gidebilmesi, kadının âile harîmine ecnebî bir erkeği kabûl edebilmesi, yâhut bir ecnebî ile yalnız bir mahalde bulunabilmesi için zevcin veya bir mahreminin bulunmasını şart kılması bu cümledendir. İslâm Dîni, kadının başlıbaşına uzak bir sefere gitmesini, kadının vekāhat, ve ismetinin sıyâneti nâmına tehlikeli bulmuş, zevcinin veya bir mahreminin iştirâkini şart kılmıştır.

İKİNCİ MES'ELE, bayram günlerinde oruc tutmanın hürmeti idi. Tirmizî'nin *Sünen*'inde tahrîcine göre Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh* bu günlerdeki orucun sebeb-i tahrîmini rivâyet ederek bir hutbesinde demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu iki bayram günlerinde oruc tutmaktan nehyederek şöyle buyurduğunu işittim : "*Ashâbım! Ramazan bayramı, orucunuzu bozduğunuz bir gündür. Bugün bütün müslümanların bayramıdır. Binâenaleyh oruc tutmak muvâfık değildir. Kurban bayramı da kurban kesip etinden yiyeceğiniz gündür. Bu bayramda da oruc tutmayınız. Kurbanınızın etinden yeyiniz*". Bu sebeble Kurban bayramını bâzı ülemâ, ziyâfet-i ilâhiyye günü olmak üzere kabûl ederek, o günü oruc tutmayı ziyâfet-i ilâhiyyeden i'râz mâhiyyetinde tasvîr etmişlerdir. Binâenaleyh bu iki bayramda oruc tutmanın hürmetinde ehl-i ilmin icmâı vardır. Kurban etinden yenilmesi de bi'l-ittifak müstehabdır.

Şâfiî fukahâsından Râfiî, İmâm Ebû Hanîfe'nin bu iki bayramda oruc tutmayı nezreden kimseye oruc tutmak vâcibdir, sûretinde bir fetvâsını hikâye etmek gibi bir garîbe ortaya koymuştur. Fakat şârih-i Allâme Ayni bu garîbenin hakîkî mâhiyyetini şu sûretle teşrîh etmekte gecikmemiştir :

Ebû Hanîfe Hazretlerine göre, nezrin mün'akid olması için, nezrolunan şeyin vâcibât-ı şer'iyye cinsinden olması şarttır. Bu esâsa göre, Ebû Hanîfe Hazretleri bayram günlerinde oruc tutmayı nezreden kimsenin nezri mûteber olacağını esâs itibâriyle kabûl edip o günü oruc tutmak menhî bulunduğundan, orucun bayram günü yenilmesini ve nezr ile iltizâm edilerek edâsı vâcib olan bu orucun başka bir günde kazâ edilmesi ictihâdında bulunmuştur.

Üçüncü mes'ele ki, iki vakitte namaz kılmanın hürmetidir. Salât bahsinde geçmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

بَابُ الْإِسْتِعَانَةِ فِى الصَّلَاةِ

NAMAZDA İSTİÂNE BAHSİ ÂTÎDEKİ HÂDİS-İ ŞERİFLERİ MUHTEVÎDİR

608 . عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِى الصَّلَاةِ فَيَرُدُّ عَلَيْنَا فَلَمَّا رَجَعْنَا مِنْ عِنْدِ النَّجَاشِيِّ سَلَّمْنَا عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْنَا وَقَالَ إِنَّ فِى الصَّلَاةِ شُغْلاً .

TERCEMESİ

İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir : İbn-i Mes'ûd demiştir ki :

(İbtidâ-yi İslâm'da) Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* namazda iken biz kendisine selâm verirdik. O da (namazda olduğu halde) bize redd-i selâm ederdi. Vaktâ ki biz, (diyârına hicret ettiğimiz) Necâşî'nin yanından dönüp geldik. (Yine namazda) Resûl-i Ekrem'e selâm verdik. Fakat (bu def'a) Resûl-i Ekrem bize mukâbele etmedi. Ve :

"*Namaz içinde* (Allah ile) *iştigâl-i azîm vardır*" buyurdu.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî yine böyle Habeş'e hicreti bâbında, Yahyâ'-dan, Salât bahsinde de İbn-i Ebî Şeybe'den rivâyet etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî de Salât bahsinde tahrîc etmişlerdir. Bu hadîs-i şerîfi, Buhârî, namazda söylenmek menhî olduğuna dâir bir bâbında zikretmiştir. Buhârî'nin buna tekaddüm eden bir bâbı daha vardır ki, o da emr-i salâttan olmak ve namazı takviye etmek üzere el ile istiânenin cevâzı hakkındadır. Orada Buhârî, musallînin namazda kendi vücûdünün her hangi bir uzvundan istiâne edebileceği hakkında İbn-i Abbâs'ın ta'lîkan bir hadîsini rivâyet ediyor. Sonra da Ebû İshak'ın[1] namazda takyesini eli ile kaldırıp koyduğunu rivâyet ediyor. Yine bu bâbda Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anh*'in namazda sağ elinin ayasını sol kolunun bileği ile eli arasındaki mefsalı üzerine koyduğunu ve namazda cildi kaşımakta, ebiseyi düzeltmekte beis yoktur, dediğini rivâyet ediyor[2].

En sonra da tercemesi (141) numara ile geçen İbn-i Abbâs hadîsini burada da tahrîc ediyor. Bu hadîste İbn-i Abbâs, teyzesi Zevcât-ı Tâhirâttan Meymûne *radiya'llāhu anhâ* nezdinde kaldığı bir gece Resûl-i Ekrem teheccüd namazına kalktığında İbn-i Abbâs da kalkarak abdest alıp Resûl-i Ekrem'in sol tarafına durduğunu, tek olan bir muktedînin, imâmın sağ tarafına durmasını ta'lîm ve tenbîh için Resûl-i Ekrem, sağ elini İbn-i Abbâs'ın başı üzerine koyup sağ kulağını büktüğünü bildirmiştir ki, bu fi'l-i Nebevî mesâlih-i salât cümlesinden oluyor ve mâni-i salât sayılmıyor. Buhârî bu İbn-i Abbâs hadîsini, *Sahîh*'inin on iki yerinde tahrîc etmiştir. Bu metinlerin cümlesi ufak tefek kelime farkları ile berâber 141 numara ile geçen metnin aynıdır. Burada tekrârına lüzûm görmedik.

Buhârî yukarıdaki rivâyetleriyle amel-i yesîrin namaza mâni' olmıyacağını ifâde etmek istemiştir. Amel-i kesîr ise şübhesiz namaza mâni'dir. Fukahâ, namazdaki a'mâli üç kısma ayırmışlardır :

---

[1] Ebû İshak, Amr İbn-i Abdillâh Sebîî'dir. Kûfe'de yetişen kibâr-ı Tabiîn'dendir. Otuz sekiz Sahâbe'den rivâyeti vardır. 116 târihinde 96 yaşında vefât etmiştir. İmâm Ebû Hanîfe'nin meşâyihi cümlesinden ma'dûddur. [*Aynî*: C. 3, S. 697].

[2] قال ابن عباس رضى الله عنهما يستعين الرجل فى صلاته بما شاء من جسده و وضع ابو اسحاق قلنسوته فى الصلاة و رفعها . و وضع على رضى الله عنه كفه رصغه الايسر [بخارى باب استعانة اليد فى الصلاة اذا كان من امر الصلاة]

1) Hakîkaten amel-i yesîr olan hareketlerdir. Yan bakmak, vücûdünü kaşımak gibi. Bu nevi' ameller amden veya sehven yapılsın namaza mâni' değildir. Ön saftaki bir fürceye tehattî de böyledir.

2) Bundan ziyâde amellerdir, namazdan insırâf gibi. Bu nevi' hareketlerin amden icrâsı namazı ibtâl eder, sehven yapılması değil,

3) Câmi'den hârice çıkmak gibi meşy-i kesîrdir. Bu nevi' hareketler gerek amden ve gerek sehven yapılsın namazı ibtâl eder[1]. İmâm Ahmed İbn-i Hanbel'in *Sünen*'inde İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyet ettiği bir hadîste İbn-i Ömer: Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in namazda bir eline dayanarak oturan bir kimseyi bu hareketinden nehyettiğini bildirmiştir. Ebû Dâvud'un rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem sol eline istinâd ederek namazda oturan birisini görmüş de o kimseye : "*Sakın böyle oturma. Azâb olunan ehl-i Cehennem böyle oturur*" buyurmuşlar.

TÂRİHÎ ÎZAH :

Necâşî: nûnun fethi ile de, kesri ile de okunur. Habeş'e diyârında saltanat süren hükümdârlara Necâşî denir. Nasıl ki Türk melîkine Hâkan, Rum melîkine Kayser, Furs melîkine Kisrâ, Hind melîkine Betlamyus, Yemen hükümdârına Tübba' denile-gelmiştir. Habeşliler ötedenberi Arablarla münâsebât-ı ticâriyyede bulunarak dürüst muâmeleleriyle kendilerini Arablara sevdirmişlerdi.

İbn-i İshâk'ın rivâyetine göre, Mekke'de Kureyş'in müslümanlar üzerindeki ezâ ve cefâları kesb-i iştidâd edince Resûl-i Ekrem Efendimiz Ashâbının Habeşe diyârına hicret etmelerine müsâade etmişti. Gerçi Zât-i Risâlet-penâhîleri sıyânet-i ilâhiyye ile amcası Ebû Tâlib'in himâyesinde düşmanların tecâvüzünden masûn bulunuyordu. Fakat Ashâbı hakkında Kureyş'in revâ gördüğü mezâlimi reddedemiyordu. Bu sebeble Ashâbına, Habeşe melîkinin âdil bir kimse olduğunu, milkinde kimseye zulmedilmediğini işidiyoruz. Bâri oraya hicret ediniz. Cenâb-ı Hak sizin için bir genişlik bahşeder de tecâvüzden kurtulursunuz, buyurdu. Ashâb-ı Nebî *aleyhi's-selâm* da Allāh'a sığınarak hicret ettiler ki, bu, ilk Habeşe hicreti idi.

---

[1] *Aynî:* C. 3, S. 697.

Vâkıdî Habeşe'ye ilk hicretin Nübüvvet-i Ahmediyye'nin beşinci yılının Receb ayında vuku' bulduğunu ve bu kāfile-i Muhâcirîn'in aşağıda isimleri muharrer on bir erkek ve dört kadından ibâret bulunduğunu, yaya ve süvârî olarak sâhil-i bahre varıp adam başına yarım dînâra istîcâr edilen bir sefîne ile Habeşe sâhiline çıktıklarını bildiriyor : Osmân İbn-i Affân, refîkası Rükayye Bint-i Resûlullāh *aleyhi ve sellem*, Ebû Huzeyfe İbn-i Utbe, haremi Sehle Bint-i Süheyl, Zübeyr İbn-i Avvâm, Mus'ab İbn-i Umeyr, Abdürrahmân İbn-i Avf, Ebû Seleme İbn-i Abdi'l-Esed, zevcesi Ümmü Seleme Bint-i Ebî Ümeyye, Osmân İbn-i Maz'ûn, Âmir İbn-i Rebîa, refîkası Leylâ Bint-i Ebî Hasme, Ebû Sebre İbn-i Ebî Rühm, Hâtıb İbn-i Amr, Süheyl İbn-i Beyzâ, Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'l-lāhu anhüm.*

İbn-i Cerîr de : "*Vâkıdî'den başkaları bu ilk Habeşe muhâcirlerinin adedini kadınlarla çocuklar hâric olmak üzere seksen iki erkekten ibâret olduğunu bildirmişlerdir. Yalnız Ammâr İbn-i Yâsir radiya'llāhu anh'in bunlar meyânında bulunup bulunmadığında ihtilâf edilmiştir. Ammâr da dâhil-i hesâb edilince seksen üç kişiye bâliğ olur*" diyor.

Müslümanlar Habeşe'de hürmet gördüler ise de[1] bir aralık Kureyş'in tamâmen müslüman olduğuna dâir bir haber intişâr etmişti. Bunun üzerine sevinerek Mekke'ye avdet etmişlerdi. Bu def'a müşrikler daha zâlimâne muâmele etmeğe başladıklarından Habeşe'ye ikinci def'a bir daha hicret edildi. Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh* bu ikinci hicrette de bulunarak Habeşe'ye iki def'a hicret etmiştir. Birinci Habeşe muhâcirleri, Necâşî'den gördükleri hüsn-i kabûlü Mekke'ye geldiklerinde anlattıklarından ikinci Habeşe hicretine iştirâk edenler adeden birincilerin birkaç misli fazla idi.

İkinci Habeşe dönüşünde Ashâb, Medîne'de Resûl-i Ekrem'e mülâkî olmuşlardı. Hattâ İbn-i Mes'ûd Medîne'ye Hicret-i Seniyye vukūunu işidince Habeşe'den avdetini tesrî' etmiş ve Resûl-i Ekrem Bedir harbi için tedârikât-ı seferiyye ile meşgul bulunduğu bir sırada Medîne'ye gelmiş ve Bedir gazâsına iştirâk etmiştir.

Mevzûu bahsimiz olan hadîste Abdullāh İbn-i Mes'ûd'un : "*Vaktâ ki biz Necâşî'nin yanından dönüp geldik*" söziyle murâdı, birinci

[1] Bu sırada Habeşe'de hükümrân olan Necâşî'nin ismi "*Ashame*" idi.

Habeşe'den Mekke'ye dönüş müdür, yoksa ikinci muhâceretten Medîne'ye avdet midir? Ta'bîr-i âharla namazda tahrîm-i kelâm Mekke'de mi vuku' bulmuştur, yoksa Medîne'de mi? Bu noktanın ta'yîninde ülemânın ihtilâfı vardır :

Taberî ile birtakım ülemâ namazda tahrîm-i kelâm Mekke'de vuku' buldu. İbn-i Mes'ûd da bu sözü ile birinci Habeşe hicretinden Mekke'ye avdet kasdetmiştir, diyorlar. Fakat bunların bu ictihâdına tercemesi bundan sonra gelecek olan Zeyd İbn-i Erkam *radiya'llāhu anh*'in hadîsi mâni'dir. İbn-i Erkām: "*Biz Resûlullāh zamânında Hazret-i Resûl'ün arkasında namaz kılarken biribirimizle görüşebilirdik. Sonra: (salevât-ı mefrûzayı ve bilhassa orta namazı edâ ve muhâfaza ediniz, ve namazınızı dünyâ kelâmından sükût ederek kılınız*[1] *meâlindeki âyet-i kerîme nâzil oldu da Resûl-i Ekrem bize, namazda sükût etmemizi emir buyurdu*" diyor. Gerek bu âyetin mensûb olduğu Sûre-i Bakare ve gerek bu âyet-i kerîme medenîdir. İbn-i Erkam da Ensâr-ı Kirâm'dandır, Hazrecî'dir. İbn-i Erkām'ın namazda bir âdet-i câriyye olarak vukūunu bildirdiği hâdise-i mükâleme de Medîne'ye âid vâkıât-ı salâttandır.

Birtakım ülemâ bu cihetleri nazar-ı i'tibâra alarak İbn-i Mes'ûd'un hadîsteki : "*Necâşî'nin yanından geldik*" sözü ile Medîne'ye avdetini kasdetmişlerdir. Ve namazda tahrîm-i kelâm, Mekke'de değil, Medîne'de vuku' buldu, demişlerdir. Filhakîka ikinci Habeşe muhâceretinden avdet eden Ashâb-ı Kirâm Resûl-i Ekrem'e Medîne'de mülâkî olmuşlardı. Hâkim'in *Müstedrek*'inde Abdullāh İbn-i Mes'ûd'un oğlu Abdullāh'ın rivâyetine göre, Medîne'ye Hicret-i Seniyye vuku' bulduğu Habeşede şâyi' olunca Abdullāh İbn-i Mes'ûd, herkesten evvel hareketini tesrî' ederek Resûl-i Ekrem'in Bedir Gazâsı için tedârikât-ı seferiyye ile meşgul bulunduğu sırada Medîne'ye gelerek Resûl-i Ekrem'e mülâkî olmuş ve Bedir gazâsında bulunmuştur.

İbn-i İshâk'ın beyânına göre, bunlardan ilk def'a avdet eden kāfile-i Muhâcirîn otuz üç kişiden ibâret idi. Bunlar Mekke'ye gelmişlerdi. İkisi Mekke'de vefât edip yedisi de müşrikler tarafından habsedilmekle Medîne'ye yirmi dördü vâsıl olmuştur, ve Bedir'de hazır bulunmuşlardır. Abdullāh İbn-i Mes'ûd'un da bu kāfi-

---

[1] حافظوا على الصلوات و الصلاة الوسطى و قوموا لله قانتين [سورة بقره]

le-i Muhâcirîn arasında bulunduğu pek âşikârdır. Çünkü Abdullāh İbn-i Mes'ûd'un Bedir'de bulunduğu kat'îdir. Hattâ Ebû Cehl'in kafasını bizzât İbn-i Mes'ûd koparıp Huzûru Saâdet'e sürükleyerek getirdiği mazbûttur.

Habeşe hicreti sırasında beş vakit namaz farz kılınmamıştı. Çünkü Habeşeye ilk muhâceret Nübüvvet-i Ahmediyye'nin beşinci yılında vuku' bulmuştu. Beş vakit namaz da Buhârî'nin Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği Mi'râc hadîsinde tafsîl buyurulduğu üzere, Mi'râc gecesinde farz kılınmıştır. Mi'râcın zamân-ı vukūu ise, Habeşe muhâcereti târîhinden hayli zaman sonradır. Gerçi Mi'râcın târîh-i vukūu hakkındaki haberler muhtelif olmakla berâber bu haberlerin bir hadd-i müştereki vardır ki, o da Hazret-i Hadîce *radiya'llāhu anhâ*'nın vefâtı ile Medîne'ye Hicret-i Seniyye'nin şeref vukūu arasındaki üç senelik bir zaman dâhilinde Resûl-i Ekrem'in mi'râc buyurmuş olmalarıdır. *Sahîh-i Buhârî*'de ve *Sîret-i İbn-i Hişâm*'da Muhammed İbn-i İshâk'ın rivâyeti üzere Hazret-i Hadîce ile Ebû Tâlib Hicret'ten üç sene evvel bir sene içinde arka arkaya vefât etmişlerdi. Şu halde Mi'râc, Hicret-i Muhammediyye'den âzamî üç sene evvel vuku' bulmuştur. Beş vakit namaz da o gece farz kılınmıştır. Bu halde Mi'râc ile ilk Habeşe hicreti arasında beş senelik bir fâsıla vardır.

İbn-i Hacer, *Fethü'l-Bârî*'de Zührî'den, Mi'râc'ın Hicret'ten beş sene evvel vukūunu naklediyor. Ve Kādî Iyâz, Kurtubî, Nevevî gibi eimme-i hadîsin bu kavli te'yîd ettiklerini bildiriyor. Bu hesabca da yine Mi'râc ile beş vakit namazın farz kılınması Habeşe muhâceretinden sonradır.

Beş vakit namazdan evvelki namaza gelince : Tercemesi (587) numara ile geçen Enes İbn-i Mâlik hadîsinin şerhinde îzâh olunduğu üzere ibtidâ-yi bi'sette *(Müzzemmil)* sûre-i şerîfesinin şeref nüzûlü ile gece namazı farz kılınmış idi. Hazret-i Âişe'den gelen bir rivâyette bildirildiği üzere, Hazret-i Peygamber'le Ashâbının geceleri sabahlara kadar namaz kılmaktan ayakları şişiyor, sîmâları sararıyordu. Bu namaz hâli bu sûretle bir sene ve bir kavle göre on altı ay devâm etmişti. Yine (Müzzemmil) sûresinin alt tarafında (علم ان لن تحصوه فتاب عليكم ..) = *Allāh bilir ki siz gece namazına bu sûretle devâma muktedir olamazsınız. Cenâb-ı Hak, namaz husûsunda size ruhsat vermiştir. Siz kendinizce kılınması kolay olanı kılınız)* buyurularak bu vücûb nesh-

edilip Mi'râc gecesine kadar da mendûb olarak devâm edildi. Mi'râc gecesi de beş vakit namaz farz kılındı.

Abdullāh İbn-i Mes'ûd ve Zeyd İbn-i Erkam *radiya'llāhu anhumâ*'nın rivâyetleri vechile gerek Mekke'de ve gerek Medîne'ye ilk hicret günlerinde gerek farz, gerek nâfile namazlarda teâtî-i selâm ediliyordu. Taberânî'nin Ebû Ümâme'den rivâyetine göre, Ebû Ümâme Hazretleri: "*Bir mü'min, mescide namaz kılınırken geldiğinde namazın kaç rek'at kılındığını yanındaki musallîye sorabilirdi ve aldığı cevâb vechile evvelâ fevtettiği rek'atleri kılardı, sonra cemâate dâhil olurdu. Hattâ Muâz İbn-i Cebel radiya'llāhu anh de bir kerre mescide geç gelmiş ve bu sûretle namaza dâhil olmuştu*" demiştir[1]. Gerek Ebû Ümâme, gerek Muâz *radiya'llāhu anhumâ* her ikisi de Medîne'lidir, Ensâr'dandır.

Hulâsa! Namazda kelâm tahrîm edilene kadar namazda kelâmın mübâh olduğunda ehl-i rivâyet ihtilâf etmemiştir.

Medîne'de bu hal pek az devâm etmiş olacaktır. Çünkü Resûl-i Ekrem'in Bedr'e müteheyyi-i azîmet olduğu bir sırada Medîne'ye avdet eden ve namazda tahrîm-i kelâmdan haberdâr olmıyan Abdullāh İbn-i Mes'ûd, Hazret-i Peygamber'e namazda selâm verdiği halde selâmının mukābele görmediğini haber vermiştir. Bu cihetle şârih Hattâbî: namazda kelâm Peygamber'in Medîne'ye hicretinden pek az zaman sonra nesholunduğunu kaydediyor.

İbtidâ-yi İslâm'da namazda kelâmın mübâh olduğunda ehl-i rivâyet ittifâk ettikleri gibi muahharen tahrîm buyurulduğunda da fukahânın ittifâkı vardır. Şu kadar ki, İmâm-ı Mâlik, ıslāh-ı salât için namazda kelâmı tecvîz etmiştir. İmâm-ı Şâfiî de sehven kelâmı müfsid-i salât addetmemiştir. Eimme-i Hanefiyye ise böyle farklara lüzûm görmemiştir. Namazda kelâm, ister ıslāh-ı salât kasdiyle, ister sehven îrâd edilmiş olsun namazı ifsâd eder, demişlerdir.

Hanefîlerin delîli: [2](وقوموا لله قانتين = *Namazınızı dünyâ kelâmı söylemiyerek kılınız*) diye emrolunması ve bu hitâb-ı İlâhî'nin tahrîm-i kelâma müteveccih olduğunun gerek Zeyd İbn-i Erkam hadîsin-

---

[1] روى الطبرانى من حديث ابى امامة رضى الله عنه : كان الرجل اذا دخل المسجد فوجدهم يصلون سأل الذى الى جنبه فيخبره بما فاته فيقضى ثم يدخل معهم. حتى جاء معاذ يوما فدخل فى الصلاة فذكر الحديث [عينى : ج ٣ ، ص ٧٠]

[2] *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 238*

den, gerek sâir ahbâr-ı me'sûreden müstefâd bulunmasıdır. Gerek bu nazm-ı şerîfin sebeb-i nüzûlünde, gerek bu ahâdîs ve ahbârın esbâb-ı vürûdunda namazda söylenen sözlerin sehiv, amd veya ıslāh-ı salât kasdı, adem-i kasdı gibi bir tefrîke tâbî tutulduğu hakkında bir rivâyet nakledilmemiştir [1].

Namazda selâm mes'elesine gelince: Bu bâbda da ihtilâf edilmiştir : Nutkan redd-i selâm edilmesini Ebû Hüreyre, Câbir *radiya'llāhu anhumâ* ile Hasen-i Basrî, Saîd İbn-i Müseyyeb, Katâde, İshâk İbn-i Râhûye kabûl etmişlerdir. Mâlik, Ahmed İbn-i Hanbel, Şâfiî, Ebû Sevr Hazarâtı işâretle redd-i selâmın edilmesi müstehabdır, demişler. İmâm-ı Ebû Hanîfe kalben redd-i selâm edilir, ictihâdında bulunmuş. Bâzıları da namazdan selâm verince redd-i selâm eder, demişlerdir ki, bunlar da Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Süfyân-i Sevrî, Nehâî, Muhammed İbn-i Hasen'dir. Ebû Zer ile Ebü'l-Âliye'den de bu ictihâd rivâyet edilmiştir. İmâm Ebû Yûsüf ise ne namaz içinde, ne de namazdan sonra redd-i selâm edilir demiştir [2] ki, maksadı nutkan redd-i selâmın adem-i lüzûmunu beyândan ibâret olacaktır. Ve İmâm Ebû Hanîfe'nin ictihâdının aynı demektir. Mevzûu bahsimiz olan Abdullāh İbn-i Mes'ûd hadîsinin zâhirinden müstefâd olan da budur.

Namazda işâretle redd-i selâmı müstehab addeden mezâhib-i selâse eimmesi, nutk ile de, işâretle de redd-i selâmı tecvîz etmiyen İmâm Ebû Hanîfe aleyhine Müslim'in *Sahîh*'inde rivâyet ettiği Câbir hadîsi ile istidlâl etmişlerdir. Câbir *radiya'llāhu anh* demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir sefer esnâsında beni bir işe göndermişti. O işten dönüp geldiğimde Resûl-i Ekrem'i namaz kılar buldum. Ve kendisine selâm verdim. Bana işâret eyledi. Namazdan fâriğ olunca da : "*Ey Câbir! Ben namazda iken sen bana selâm verdin. Namazda bulunmaklığım, sana karşı söylenmeme mânî oldu*" buyurdu [3].

---

[1] احكام القران للجصاص : ج ١ ، ص ٤٤٤

[2] *Aynî:* C. 3, S. 701.

[3] روى مسلم عن جابر رضى الله عنه قال بعثنى رسول الله صلى الله عليه و سلم فى حاجة ثم ادركته وهو يصلى فسلمت عليه فاشار الى فلما فرغ قال : انك سلمت آنفا و انا اصلى فهو الذى منعنى ان اكلمك [هكذا رواه اصحاب السنن الاربعة]

Câbir hadîsini bu sûretle Sünen-i Erbaa sâhibleri de rivâyet etmişlerdir. Hattâ bu rivâyet tarîklerinden birisinde ki, Müslim'in *Sahîh*'inde tahrîc edilmiştir. Hazret-i Câbir'in, bir hâcet için îzâm buyurulması "*Benî Mustalik*" a giderken vuku' bulduğu da bildirilmiştir. İşte mezâhib-i selâse fukahâsı, Câbir hadîsindeki işâret-i Nebevî'yi redd-i selâm mâhiyyetinde telâkkî etmişlerdir. Ve namazdan fâriğ olunca Resûl-i Ekrem'in namazda bulunmaklığım sana söylenmeme mânî oldu, buyurulmasını da nutkan redd-i selâm edemedim, işâretle iktifâ ettim, sûretinde te'vîl etmişlerdir.

Fakat Câbir hadîsinin diğer rivâyet tarîkleri ki, bunlardan birisi 613 numara ile gelecektir. Böyle bir ma'nâ istifâde edilmesine hiç de müsâid değildir. Hadîsin bu bâbda daha ziyâde tafsîli ihtivâ eden diğer bir tarîk-ı rivâyeti daha vardır ki, onu da Tahâvî nakletmektedir. Bu rivâyete göre, Hazret-i Câbir: Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem* ile bir seferde bulundum. Resûlullāh, beni bir hâcete göndermişti, o işi görüp döndüğümde Resûl-i Ekrem'i, devesi üzerinde buldum. Selâm verdim. Selâmımı reddetmedi. Sonra rükû' ve secde ettiğini gördüm. Namazdan selâm verince bana selâmımı reddeyledi [1].

Görülüyor ki, Tahâvî'nin rivâyeti derecesinde öbür tarîk-ı rivâyette vuzuh yoktur. Tahâvî'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem Efendimiz'in, Hazret-i Câbir'in selâmını namazda reddetmediği ve selâm verdikten sonra selâmla mukābele buyurduğu tasrîh edilmiştir. Tahâvî'nin bu tarîk-ı rivâyeti vâzıhan delâlet eder ki, diğer tarîk-ı rivâyette zikredilen işâretin medlûlü redd-i selâm mâhiyetinde olmayıp bilâkis namazda redd-i selâmı nehy ü inkârdan ibârettir. Hattâ Câbir hadîsinin Tahâvî'ye, A'meş tarîkıyle gelen diğer bir rivâyetinde Hazret-i Câbir: "*Namaz kılan bir kimseye selâm vermeyi hoşlanmam. Namazda iken bana selâm verilir ise, ona da namazdan çıktıktan sonra mukābele ederim*" demiştir ki, bu da Tahâvî'nin rivâyetindeki vuzûhu tamâmiyle inkişâf ettirmiştir. Fazla olarak musallîye selâm verilmesi muvâfık olmadığını da bildirmektedir. Birinci tarîk-ı

---

1 روى الطحاوى عن جابر رضى الله عنه انه قال: كنا مع رسول الله صلى الله عليه و سلم فى سفر فبعثنى فى حاجة ، فانطلقت اليها ثم رجعت اليه وهو على راحلته . فسلمت عليه فلم يرد على و رأيته يركع و يسجد . فلما سلم رد على . و قال الطحاوى . فهذا جابر بن عبد الله يخبر ان رسول الله صلى الله عليه و سلم لم يرد عليه و انه لما فرغ من صلاته رد عليه.

rivâyette geçen işâret, Resûl-i Ekrem tarafından redd-i selâm mâhiyyetinde olsaydı, Hazret-i Câbir musallîye selâm verilmesini kerîh görmiyecekti.

609 . وَفِي رِوَايَةٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ
كَانَ أَحَدُنَا يُكَلِّمُ صَاحِبَهُ فِي الصَّلَاةِ حَتَّى نَزَلَتْ حَافِظُوا عَلَى
الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ فَأُمِرْنَا
بِالسُّكُوتِ .

TERCEMESİ

Zeyd İbn-i Erkam *radiya'llâhu anh*'den sâbit olan bir rivâyette müşârün-ileyh demiştir ki:

Muhakkak biz, Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* zamânında (Resûl-i Ekrem'in arkasında) namazda (iken) görüşürdük. Bizim birimiz (yanındaki) arkadaşına hâcetini söylerdi. En sonu [حافظوا على الصلوات والصلاة الوسطى وقوموا لله قانتين = *Ey mü'minler! Namazları ve* (husûsiyle bunların) *orta* (sındaki) *namazı muhâfaza ediniz. Ve* (namazınızı) *sükût ederek Allah için kılınız*] âyet-i kerîmesi nâzil oldu da Resûl-i Ekrem bize (namazda) sükût etmemizi emir buyurdu.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîs-i şerîf de namazda kelâmın menhî olduğunu ifâde eden hadîsler cümlesindendir. Buhârî Tefsîr bâbında da tahrîc etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Tirmizî de Salât bahsinde rivâyet etmişlerdir. Tirmizî'nin ayrıca Tefsîr bâbında da rivâyeti vardır. *Sahîh-i Buhârî* metninde hadîs, şu sûretle: (ان كنا لنتكلم فى الصلاة على عهد النبى صلى الله عليه وسلم يكلم احدنا صاحبه بحاجته حتى نزلت حافظوا..) sevkedilmiştir. Fakat müellif Zebîdî merhum, hadîsi ihtisâr ederken pek ifrât etmiştir. Öyle zannediyorum ki, müellifi bu ifrâta sevkeden, hadîsin birinci ve ikinci

fıkralarını bir meâlde addetmesidir. Bu sebeble ikinci ile iktifâ edip birinci fıkrayı tayyetmiştir. Halbuki birinci fıkra "*inne*[1]" ile lâm-ı ibtidâiyye ile müekked bulunuyordu. Sonra ikinci fıkra birinciyi te'kîd için îrâd edilmiş idi. Halbuki hadîsin bu muhtasar şekli, bildirdiğimiz müekkidâttan tamâmen mahrûm bırakılmıştır. Bu cihetle hadîsi, *Sahîh-i Buhârî* metnine göre terceme ettik.

Buhârî metninde (bi-hâcetihi) kaydı vardır ki, müellif onu da bırakmıştır. Halbuki bu kayıd namazda söylenen sözün nev'ini, yâni musallînin muhtâc olduğu, meselâ aded-i rekeâtı isti'lâm gibi bir husûsa dâir olduğunu ifâde etmekte bulunduğundan ihtisâr gibi tâlî bir düşünce ile terkedilmesi hiç de muvâfık değil idi. Demek oluyor ki, namazdaki bu görüşmeler, âfâkî, uzun boylu müsâhabeler nev'inden değil idi. Belki hadîsin, Ebû Ümâme *radiya'llāhu anh*'den gelen diğer rivâyet tarîkından öğrendiğimize göre, Zeyd İbn-i Erkam'ın bu hadîsinde bildirmek istediği hâcet, namaza müteallık ihtiyâclar nev'inden idi.

ÂYET-İ KERÎME İLE HADÎS-İ ŞERİFTEN MÜSTEFÂD OLAN MA'NÂLAR VE HÜKÜMLER :

1) İbtidâ-yi İslâm'da namazda söylenmek mübâh iken sonra neshedilmiştir. Hakîkaten namaz, mü'minlerin Rablarına karşı münâcât ve izhâr-ı ubûdiyyet etmeleri için teşrî' buyurulmuş bir te'sîs-i ilâhî olduğundan musallînin bunu, fânîlerin kelâmı ile ihlâl etmesi gāye ile te'lîfi kābil olmıyan bir hareket idi. Namaza dururken mü'minin kendisini derleyip toparlaması, fânîlerden yüzünü çevirip kemâl-i huşû' ile ve bütün kuvâ-yi rûhiyye ve cismiyyesiyle bâri-gâh-ı ilâhîye yönelmesi en mühim ubûdiyyet lâzimesi idi. Bunun için (و قوموا لله قانتين = *Namazınızı sükût ederek Rabbinizin rızâsı için kılınız*) buyurularak namazda kelâm-ı beşer harâm kılınmıştır. Bunu da Resûl-i Ekrem'in namazda her nevi' kelâm-ı âdemîden sükût edilmesine dâir emirleri ta'kîb etmiştir.

Namazda hürmet-i kelâm hakkında ülemânın da icmâı vardır : Eimme-i Müslimîn namazda tekellümün Kitâb ve Sünnet'e müstenid olan hürmetine mebnî bu hürmeti bilerek, sehven değil amden, ıslâh-ı salât gibi veya ma'rûzu helâk olan bir gāfili îkāz gibi bir maslahat muktezâsı olmıyarak namazda söylenmek namazı ıbtâl eder,

[1] Hadîsde (ان كنّا) deki elif, nun maddesi müşedded (انّ) den tahfîf edilmiştir.

demişlerdir. Bu esâs-ı şer'îde ittifâk eden eimme-i kirâm yalnız bunun tafsîlinde şu sûretle ihtilâf etmişlerdir.

Bir maslahata müstenid olsa bile Ebû Hanîfe, Mâlik, Ahmed İbn-i Hanbel, Şâfiî Hazarâtına göre, tekellüm ile namaz bâtıl olur. Evzâî ile İmâm-ı Mâlik'in bâzı ashâbı maslahata müstenid olan tekellümü tecvîz etmişlerdir. Nâsîye gelince : İmâm-ı Şâfiî'ye göre kelâmı kalîl ile namaz bâtıl olmaz. İmâm-ı Mâlik'in, Ahmed İbn-i Hanbel'in, cümhûr-i fukahânın mezhebi de budur.

Eimme-i Hanefiyyeye göre bâtıl olur. Nâsînin kelâm-ı kesîrinde eimme-i Hanefiyye'den iki kavl-i meşhûr menkuldür. Bunlardan en sahîh olan kavle göre yine nâsînin namâzı bâtıl olur.

Nevevî diyor ki: Nâsî hakkındaki ictihâdımızın delîli Zülyedeyn hadîsidir[1].

Bu hadîste nâsînin hükmü zâhir olarak görülmektedir, diyor.

Şârih Aynî de: Ashâbımız fukahâ-yi Hanefiyye tarafından şu sûretle cevâb verildiğini bildiriyor : "Zülyedeyn kıssasına dâir olan

[1] Zülyedeyn hadîsinin tercemesi 299 numara ile geçmiştir. Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den mervî olan bu hadîste müşârün-ileyh demiştir ki :

Bir def'a Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* bize öğle veya ikindi namazlarından birini kıldırırken iki rek'atten sonra selâm vermişti. Sonra kalkıp mescidin içinde uzatılmış kuru bir ağaç parçasına dayandı. Resûl-i Ekrem gadaplı gibi görülüyordu. Ve sağ elinin içini sol elinin arkası üstüne koyup parmaklarını karıştırarak sağ yanağını sol elinin ardına yapıştırmıştı.

Resûl-i Ekrem bu hey'ette cemâate bakarken cemâatten acele çıkmak istiyenler Mescid'in kapılarından çıkıyorlar ve birbirlerine "*namaz kısaldı*" diyorlardı. Cemâat içinde Ebû Bekr, Ömer *radiya'llâhu anhumâ* da bulunmakla berâber bunlar da huzûru Saâdet'teki mehâbetten çekinerek bir şey söylemiyorlardı. Yine cemâat içinde —kolları uzun olduğu için— Zülyedeyn denilen bir zât vardı. Zülyedeyn:

— Yâ Resûlallâh! Unuttun mu, yoksa namaz kısaldı mı? diye sordu. Resûl-i Ekrem:

— Ne unuttum, ne de namaz kısaldı, diye cevâb verdi. Sonra Resûl-i Ekrem, cemâate hitâb ederek :

— Zülyedeyn'in dediği gibi mi? diye sordu. Cemâat :

— Evet, Zülyedeyn'in dediği gibidir, diye cevâb vermişlerdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem hemen mihrâba doğru ilerleyip namazdan eksik bıraktığı rek'atleri kıldırdı. Sonra selâm verdi. Sonra tekbîr alıp secde etti. Sonra başını kaldırıp tekbîr aldı. Sonra tekbîr alıp secde etti. Sonra yine başını kaldırıp tekbîr aldı.

Sonra İmrân İbn-i Husayn'in rivâyeti vechile Resûl-i Ekrem selâm vermişti.

hadîs, İbn-i Mes'ûd ve Zeyd İbn-i Erkam *radiya'llâhu anhumâ* hadîsleriyle mensûhtur. Çünkü Zülyedeyn, Zührî'nin rivâyeti vechile Bedir gazâsında şehîd olmuştur. Rivâyet edilen bu namaz kıssası da Bedir'den evvel vuku' bulmuştur" diye cevâb verildiğini naklediyor.

Ebû Hüreyre, Hayber sırasında İslâm olduğuna göre, Hayber'den evvelki bir hâdiseyi nasıl nakledebileceği? sûretinde vârid-i hâtır olan bir şübheyi de yine Allâme Aynî: bir hâdisenin zamân-ı vukūunda hâzır bulunamıyan Sahâbî ahîren yâ Resûl-i Ekrem'-den veyâhut diğer bir Sahâbî'den işiterek rivâyet edebilir ve böyle rivâyetler vâkı'dir, diye izâle ediyor.

ÂYET-İ KERÎMEYİ ÎZÂH EDEN RİVÂYET TARİKLERİ :

Hadîs-i şerîfin ihtivâ ettiği (حافظوا على الصلوات و الصلاة الوسطى و قوموا لله قانتين) âyet-i kerîmesindeki (حافظوا) emri, sîgasiyle vücûb ifâde ettiği gibi muhâfaza kelimesi de sîganın medlûlü olan vücûb hükmünü te'yîd etmektedir.

(صلوات) sîga-i cem'ine lâm-ı ta'rîfin dühûlü ma'hûde işâret etmekte bulunduğundan bununla da her günün gece ve gündüzünde kılınan beş vakit namaz maksûddur. Binâenaleyh (حافظوا على الصلوات) nazm-ı şerîfi : "*Beş vakit namazı; farzlarını istîfâ, hudûduna i'tinâ ve tam vaktinde edâ ederek muhâfazaya devâm ediniz*" demek olur. Çünkü muhâfaza ile emrolunması, bunların tamâmen tahakkukunu iktizâ eder. (Salât-ı vustâ) nın müteâkıben ve münferiden zikredilmesi de müekked olan muhâfaza-i salât hükmünü bir kerre daha te'kîd etmektedir.

Salât-ı vustânın ta'yîn-i mâhiyyeti hakkında muhtelif rivâyetler nakledilmiştir ki, bunların mecmûu yirmiye bâliğ olmaktadır. Bunlar içinde en ziyâde hâiz-i rüchân olanı, salât-ı vustânın ikindi namazı olduğuna dâir olan rivâyettir. Ashâb'dan Ebû Hüreyre, Alî İbn-i Ebî Tâlib, İbn-i Abbâs, Übey İbn-i Kâ'b, Ebû Eyyûbü Ensârî, Abdullāh İbn-i Mes'ûd, Abdullāh İbn-i Amr, Semüre İbn-i Cündeb, Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhüm* Hazarâtının kavli budur. İbn-i Hazm: Alî ve Âişe *radiya'llāhu anhumâ*'dan salât-ı vustâ hakkında bundan başka gelen rivâyetler sahîh değildir, diyor. Tâbiî ve ittibâ-ı Tâbiî ricâlinden Hasen-i Basrî, Zührî, İbrâhîm-i Nehâî, Muhammed İbn-i Sîrîn, Saîd İbn-i Cübeyr, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsüf, Muhammed,

Züfer, Yûnüs, Katâde, Şâfiî, Ahmed, Dahhâk, Übeyd İbn-i Meryem, Muhammed İbn-i Sâib gibi daha bir hayli zevâtın mezhebi de budur. Ebû Hasen-i Mâverdî, salât-ı vustâ cümhûr-i Tâbiîn'in mezhebidir, diyor. İbn-i Abdi'l-Ber de ehl-i eserin ekserîsinin mezhebi olduğunu haber veriyor. İbn-i Atiyye ise cümhûr-i nâs tarafından salât-ı vustâ, ikindi namazı olarak kabûl edilmiştir, diyor. Ebû Ca'fer Taberî de bu bâbdaki ahbârdan tezâhür eden hakîkat, ikindi namazı olmasıdır, diyor. Tirmizî de gerek Sahâbe'den, gerek kurûn-ı müteâkıbe ricâlinden ekser ülemânın mezhebi bu merkezde olduğunu bildiriyor.

SALÂT-I VUSTÂNIN İKİNDİ NAMAZI OLDUĞUNA DÂİR VÂRİD OLAN HABERLERDEN BÂZILARI ŞUNLARDIR:

1) Müslim'in rivâyetine göre, Alî *radiya'llāhu anh* Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Handek günü: "« شغلونا عن الصلاة الوسطى صلاة العصر » = *Kureyş müşrikleri bizi orta namazdan ki, ikindi namazıdır, alıkoydular, buyurdu*" demiştir.

Müslim'in Hazret-i Alî'den gelen bu rivâyeti gāyet sarîhtir, salât-ı vustâ, salât-ı asr ile tefsîr edilmiştir. Buhârî'nin de sûre-i Bakare'nin tefsîrinde Hazret-i Alî'ye müntehî bir rivâyeti vardır. Hattâ Resûl-i Ekrem'in: "ملأ الله قبورهم او بيوتهم نارا = *Allah, bu Kureyş'in kabirlerine, —bir rivâyette— evlerine ateş doldursun*" diye duâ buyurdukları hakkında bir ziyâdeyi muhtevîdir. Taberânî'nin İbn-i Abbâs'dan naklettiği bir rivâyetinde de (واجوافهم) ziyâdesi vardır ki : *(Allah bunların kabirlerine ve gönüllerine ateş doldursun)* diye duâ buyurulmuştur. Fakat bu rivâyetler, bu tafsîlâtı ihtivâ etmekle berâber bunlar da Müslim'in rivâyeti gibi salât-ı vustâ, salât-ı asr ile tefsîr edilmemiştir.

2) Yine Müslim'in rivâyetine göre, Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh:* Bir kerre müşrikler Resûl-i Ekrem'i ikindi namazını kılmaktan alıkoymuşlardı da Resûl-i Ekrem: "« شغلونا عن صلاة الوسطى » = *Bizi bu müşrikler orta namazı kılmaktan alıkoydular, buyurdu*" demiştir ki, bu İbn-i Mes'ûd rivâyeti de bu bâbda gāyetle sarîhtir.

3) Yine Müslim'in Hazret-i Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan kölesi Ebû Yûnüs vâsıtasiyle gelen rivâyetinde Ebû Yûnüs demiştir ki : Bana Hazret-i Âişe, kendisine bir Mushaf yazmaklığımı emretmişti. Ve (حافظوا على الصلوات) âyetine geldiğimde kendisinden istîzân

etmemi tenbîh buyurmuştu. Yazı işi bu âyet-i kerîmeye geldiğinde istîzân ettim. Bana bu âyeti (حافظوا على الصلوات و الصلاة الوسطى و صلاة العصر) sûretinde imlâ ettirdi, ve: *(bu âyeti, Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'den böyle işittim buyurdu).*

Müslim'in bu rivâyetine göre, Hazret-i Âişe indinde salât-ı vustâ ile salât-ı asr arasında mugāyeret bulunuyor ise de Ebû Hübeyre'nin Kubeysa'dan rivâyeti tarîkında Kubeysa İbn-i Ebî Züeyb, Hazret-i Âişe Mushaf'ında da vâv-ı âtıf bulunmadığını bildirmiştir. İbn-i Hazm da, Kāsim'den gelen rivâyetin râvîsiz olduğunu haber veriyor. Ve bu atıfsız rivâyet Hazret-i Âişe'den vuku' bulan rivâyetlerin en sahîhidir, diyor. Sonra Hazret-i Alî'den, Abdullāh İbn-i Mes'ûd'dan sâbit olan rivâyetler de bu ciheti te'yîd ediyor.

4) İbn-i Huzeyme'nin *Sahîh*'inde Ebû Hüreyre'den tesbît edilen bir rivâyete göre, Ebû Hüreyre Hazretlerinden salât-ı vustâ hakkındaki ihtilâf sorulmuş, o da demiştir ki : Bu mes'ele hakkında sizin ihtilâf ettiğiniz gibi biz de Hâne-i Saâdet'in civârında ihtilâf etmiştik. Aramızda Hâşim İbn-i Utbe bulunuyordu ki, hoş bir zât idi. Bize : Şimdi ben mes'elenin doğrusunu öğrenip size bildireyim, dedi. Ve Resûl-i Ekrem'den müsâade alarak Huzûr-ı Saâdet'e girdi. Sonra çıkıp yanımıza geldiğinde salât-ı vustânın salât-ı asr olduğunu bize haber verdi.

5) Taberî'nin rivâyetleri arasında Sahâbe'den ismi ta'yîn edilemiyen bir zâtın rivâyeti de vardır ki, bu mevzûun en sarîh rivâyetlerinden ma'dûddur. Bu zât da demiştir ki : Ben küçük bir yaşta iken bu mes'ele hakkında bir kerre Ebû Bekr ve Ömer *radiya'llāhu anhumâ* beni Resûl-i Ekrem'e göndermişlerdi. Resûl-i Ekrem benim küçük parmağımı tuttu. Ve : Bu sabah namazıdır, buyurdu. Sonra onun yanındaki parmağımı tuttu : Bu da öğledir, buyurdu. Sonra baş parmağımı tutup akşam namazıdır, dedi. Onun yanındakini tutarak bu da yatsıdır, buyurup sonra bana :

— Şimdi hangi parmağın kaldı? diye sordu. Ben de:

— Orta parmağım, dedim. Sonra yine sordu :

— Hangi namaz geriye kaldı? Ben de :

— İkindi namazı, diye cevâb verdim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

— İşte orta namaz, bu ikindi namazıdır, buyurdu.

Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llâhu anh*'e göre salât-ı vustâ öğle namazıdır. Câbir İbn-i Abdillâh, Muâz İbn-i Cebel, bir rivâyette İbn-i Abbâs ile İbn-i Ömer, Atâ', İkrime, Mücâhid, Rebî', Mâlik İbn-i Enes *rahimehümullâh* da sabah namazı olduğunu kabûl etmişlerdir.

Abdullâh İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhumâ*, salât-i vustâyı beş vakit namaz içinde gayri muayyen birisidir, sûretinde tefsîr etmiştir. Müşârün-ileyh Hazretlerinden turuk-ı sahîha ile gelen bir rivâyette kölesi Nâfi' demiştir ki: İbn-i Ömer'den salât-ı vustâ sorulduğunda: "«هى منهن فحافظوا عليهن كلهن» = *Orta namaz, beş vakit namazdan ma'dûddur. Bu beş vakit namazın hepsini muhâfaza ediniz*" diye cevâb verdi. Binâenaleyh salât-ı vustâ, beş vakit namazdan gayri muayyen birisi oluyor. Bir rivâyette Zeyd İbn-i Sâbit'in de mezhebi budur. Kādî Şüreyh de bu mezhebi iltizâm eylemiştir.

Salât-ı vustâ hakkındaki akvâl-i sâireyi Şârih-i Allâme Aynî *Umdetü'l-Kārî*'de bütün tafsîlâtı ile bildirmiştir. [*Umdetü'l-Kārî*: C. 3, S. 706, 707, 708].

610 . عَنْ مُعَيْقِيبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي الرَّجُلِ يُسَوِّي التُّرَابَ حَيْثُ يَسْجُدُ قَالَ إِنْ كُنْتَ فَاعِلًا فَوَاحِدَةً .

Tercemesi

Muaykıb *radiya'llâhu anh*'den Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in (secdeye varırken) secde yerinin toprağını (eliyle) düzelten bir kimseye (hitâb ederek:)

— Bir daha böyle tesviye-i türâba mecbûr olursan, bir def'a mesheyle! buyurduğu rivâyet edilmiştir.

İzâhı

Râvîler, Rivâyetler :

Bu hadîsi Müslim ile Sünen-i Erbaa sâhibleri de Salât bahsinde tahrîc etmişlerdir. Buhârî bu hadîsi secde mahallindeki çakılların

namaz sırasında izâlesi câiz olduğuna dâir açtığı bir bâbında zikretmiştir.

Hadîs-i şerîfteki (الرجل) tağlîben vârid olduğundan hadîsin zâhirinden müstefâd olan mesh-i hasât ve tesviye-i türâbın cevâzı hükmü umûmiyyetle erkek ve kadın hakkında cârîdir. Ve bir def'aya mahsûs olmak üzere secde ederken musallîye ezâ verecek çakılların def'inde, toprağın el ile düzeltilmesinde hiç bir şer'î mahzûr yoktur. İbn-i Mes'ûd'un ve İbn-i Ömer'in böyle yaptıkları menkuldür. Ebû Zer, Ebû Hüreyre, Huzeyfe de buna ruhsat vermişlerdir. Tâbiîn'den İbrâhîm-i Nehâî'nin, Ebû Sâlih'in mezhebi de budur. Hazret-i Ömer, Câbir, Tâbiîn'den Hasen-i Basrî kerîh görmüşlerdir. Nevevî, *Müslim* şerhinde bunun kerâheti hakkında ülemânın ittifâkı olduğunu ve namâz kılan bir kimsenin bu nevi' meşgûliyeti namazda vücûdü matlûb ve mültezem olan tevâzua münâfî bulunduğunu haber veriyor. Lâkin şârih Aynî bu ittifak hikâyesinde nazar vardır, şâyân-ı tedkikdir, diyor. Ve İmâm-ı Mâlik'in böyle amel-i yesîrde bir beis görmediğini, hattâ kendisinin namâzda böyle yaptığını bildiriyor. Ve hakîkaten "*Telvîh*" de seleften pek çoklarının namâzda secde mahallindeki çakılları bir def'aya münhasır olarak izâle ettikleri nakledilerek birden ziyâdede kerâhet vardır, denilmiştir. Ehl-i zâhir ise, birden ziyâdenin harâm olduğuna hükmetmişlerdir.

Kādî Iyâz da diyor ki : Namâz kılarken musallînin alnına yapışan toprak, çör çöp gibi şeylerin mescidden ayrılmadan alından izâle edilmesini selef çirkin görürlerdi. İbn-i Abdi'l-Ber de bunun Saîd İbn-i Cübeyr'den, Şa'bî'den, Hasen-i Basrî'den hikâye ediyor. İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh* de dört şey şiddetle Sünnet'e muhâliftir, der imiş : Sütresiz namâz kılmak, namâzdan ayrılmadan yüzünü silmek, ayakta işemek, ezân okunurken icâbet etmemek.

Bundan sonra Buhârî, giyilen elbîsenin secde etmek üzere yayılıp üzerine secde edilmesinin cevâzı hakkında bir bâb daha açarak burada da Salât bahsinde tercemesi (251) numara ile geçen meâli bervech-i âtî Enes İbn-i Mâlik hadîsini zikretmiştir.

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh* demiştir ki : Biz Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte namâz kılardık da bâzılarımız sıcağın şiddetinden dolayı (büründüğü) elbîsenin bir ucunu secde yerine yayardı, (ve üzerine secde ederdi).

Bundan sonra Buhârî namâzda amel-i yesîrin cevâzı hakkında da bir bâb açarak burada da Kitâb-ı Salât'ta tercemesi (249) numara ile geçen Hazret-i Âişe'nin şu hadîsini tahrîc eylemiştir :

Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in zevcesi Âişe *radiya'llāhu anhâ* demiştir ki : Ben Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in karşısında (gece) uyurdum. İki ayaklarım da Resûl-i Ekrem'in secde mahallinde bulunurdu. Resûl-i Ekrem secdeye vardığı zaman eliyle bana dürterdi. Ben de ayaklarımı (geriye) çekerdim. (Secdeden) kalkınca ben yine uzatırdım. Hazret-i Âişe: O zamanlar evlerde ışık da bulunmazdı, demiştir.

Buhârî'nin yine bu bâbda tahrîc ettiği Ebû Hüreyre'nin bir hadîsi daha vardır ki, bunun da tercemesi (288) numara ile geçmiştir. Hadîsin îzâhında selefim Ahmed Naîm merhûmun kıymetli bir mütâleası da yazılı bulunduğundan kārîlerimize mütâlea etmelerini tavsiye ederiz.

Müellif Zebîdî merhûm bu hadîsleri orada zikrettiğinden ihtisâr için burada terketmiştir.

TERCEME-İ HÂL :

Râvî Muaykıb *radiya'llāhu anh*, İbn-i Ebî Fâtıma-i Devsî'-dir. Mekke-i Mükerreme'deki ilk müslümanlardan ve ikinci Habeşe muhâcirlerindendir. Hayber sırasında Habeşe'den avdet etmiştir. Resûl-i Ekrem Efendimiz tarafından kendilerine mühürdâr ta'yîn edilerek taltîf buyurulmuştur. Ebû Bekr ve Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'nın zamân-ı hilâfetlerinde de beytü'lmâl emîni idi. Hazret-i Ömer'in devr-i hilâfetinde cüzam illetine mübtelâ olmuş ise de taraf-ı hilâfetten etıbbâ celb ve tedâvî edilerek hastalık tevkîf edilmiştir. Hazret-i Osman'ın zamân-ı hilâfetinde Hâtemü'l-Enbiyâ'nın hâtem-i Saâdet'i sâhib-i terceme tarafından "Erîse" kuyusuna düşürülüp zâyi' edilmiş ve bulmak mümkün olamamıştır. Hazret-i Osman'ın son devirlerinde yâhut Hazret-i Alî'nin ibtidâ-yi hilâfeti sırasında kırk târîhinde irtihâl etmiştir. Muaykıb *radiya'llāhu anh*'in Buhârî'de bu hadîsten başka rivâyeti yoktur. İbni't-Tîn: Ashâb arasında cüzam illetine bundan başka tutulan olmadığını bildirmiştir [1].

---

[1] *Aynî:* C. 3, S. 718.

611 . عَنْ أَبِى بَرْزَةَ الْأَسْلَمِيِّ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ صَلَّى يَوْماً فِى غَزْوَةٍ وَلِجَامُ دَابَّتِهِ بِيَدِهِ فَجَعَلَتِ الدَّابَّةُ تُنَازِعُهُ وَجَعَلَ يَتْبَعُهَا فَقِيلَ لَهُ فِى ذٰلِكَ فَقَالَ إِنِّى غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِتَّ غَزَوَاتٍ أَوْسَبْعَ غَزَوَاتٍ أَوْ ثَمَانَ وَشَهِدْتُ تَيْسِيرَهُ وَإِنِّى إِنْ كُنْتُ أَنْ أُرَاجِعَ مَعَ دَابَّتِى أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَدَعَهَا تَرْجِعُ إِلَى مَأْلَفِهَا فَيَشُقَّ عَلَيَّ .

Tercemesi

Şu'be İbn-i Haccâc, Ezrak İbn-i Kays'dan şöyle rivâyet etmiştir :

Ezrak demiştir ki : Ehvâz'da Harûriyye (denilen hâricîler) ile harb ettiğimiz günlerde (Düceyle) nehr (inin) kenârında bulunuyordum. Birisi de orada binidinin gemini elinde tutarak namaz kılıyordu ki, râvî Şu'be, bu namâz kılan zâtin Eslemî Ebû Berze *radiya'llâhu anh* olduğunu haber vermiştir. Namâz kılarken hayvan, Ebû Berze'yi çekmeğe, o da hayvana uymağa (ve onunla namâzda yürümeğe) başladı. Bu vaz'iyyete şâhid olan bir hâricî : "Yâ Râb : Şu ihtiyara cezâsını ver (o, hayvanı için namâzını terkediyor) di (yerek sebb ü tahkîr etmeğe başla) dı. Ebû Berze namâzdan fâriğ olunca (hâricîye karşı) şöyle cevâb verdi: Senin (şimdi söylediğin) sözünü işittim. Ben, Resûlullāh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ile birlikte altı, yâhut yedi, yâhut sekiz gazâda bulundum. Resûl-i Ekrem'in (namâzda ve sâir husûslarda ümmetine) yüsr ü sühûlet gösterdiğine şâhid oldum. Şimdi benim bu hayvanın hareketine uysal olmaklığım onu (başı boş) bırakmaklığımdan daha hayırlıdır. (Çünkü bırakınca) hay-

van, yemliğine, ahırına dönecektir. O zaman benim için (uzak menzilime gitmek) güçleşecektir.

İZÂHI

Bir tenbîh : Müellif Zebîdî bu hadîsin asıl râvîlerinden ikisini yâni Şu'be ile Ezrak İbn-i Kays'ı Tâbiîn'den diye tayyederek yalnız Sahâbî Ebû Berze'yi zikretmiştir. Halbuki *Sahîh-i Buhârî* metnindeki hadîsin sûret-i sevkine göre bu vâkıa-i salâtı nakl ü rivâyet eden Ezrak İbn-i Kays'tır. Ve hâdise sâhibinin Ebû Berze olduğunu haber veren de Şu'be'dir. Yine müellif merhûm hadîsin sûret-i sevkinde bildirilen mukaddimâtı da hadîs-i Nebevî mâhiyyetinde bulunmadığını görerek bunu da *Tecrîd*'e almamıştır. Bu noksanları telâfî etmek için hadîsi *Buhârî* metninden terceme etmeğe mecbûr olduk ve birinci râvî olarak Şu'be'yi gösterdik[1].

Hadîsteki hâricînin ismi de Buhârî tarafından ta'yîn edilememiştir. Bu cihetle Buhârî, bu hadîsin isnâdında Cümhûr-i muhaddisînden teferrüd etmiştir.

Lûgavî İzâhlar:

(جرف نهر) terkîbinde cürüf, cîm'in ve râ'nın zammiyle sel suyunun yardığı yere denir. Lisânımızda yar tâbîr olunur. (جرف هار), sel suyunun oyup götürdüğü arz parçasıdır. Binâenaleyh (جرف نهر), nehir yarı demek olur. Fakat şârîh Kastalânî bu kelimenin Küşmihenî rivâyetinde hâ-i mühmele ile mazbût bulunduğunu ve hürüfün de cânib ma'nâsına olduğunu bildirdiğinden (nehir kenârı) diye terceme ettik. Bu nehrin musaggar olarak (Düceyl) nehri olduğunu da bize Kastalânî bildiriyor.

(Ehvâz) *Kāmus* tercemesinde şöyle îzâh ediliyor :

Ehvâz, Basra ile Fars arasında dokuz kazâya ıtlāk olunur ki, her birinin ism-i mahsûsu vardır. Mecmûuna Ehvâz denir. Her birine

---

[1] حدثنا آدم ، حدثنا شعبة ، قال حدثنا الازرق بن قيس: كنا بالاهواز نقاتل الحرورية فبينا انا على جرف نهر اذا رجل يصلى و اذا لجام دابته بيده فجعلت الدابة تنازعه وجعل يتبعها قال شعبة هو ابو برزة الاسلمى فجعل رجل من الخوارج يقول: اللهم افعل بهذا الشيخ! فلما انصرف الشيخ قال: انى سمعت قولكم و انى غزوت مع رسول الله صلى الله عليه و سلم ست غزوات ، او سبع غزوات ، او ثمان و شهدت تيسيره و انى ان كنت ان اراجع مع دابتى احب من ان ادعها ترجع الى مألفها فيشق على [رواه البخارى فى باب اذا انفلتت الدابة]

müfred olarak Hevz ıtlāk olunmaz. Dokuz kazâ şunlardır: «(١) رامهرمز، (٢) عسكرمكرم، (٣) تستر، (٤) جند يسابور، (٥) سوس، (٦) شرق، (٧) نهر تيرى، (٨) ايدج، (٩) مناذر.» Bütün Ehvâz câmiası Hazret-i Ömer'in devr-i hilâfetinde fethedilmiştir.

(Harûriyye) Harûrâya mensûb demektir. Rüşâtî, Harûrânın Kûfe'de hâricîlerin ictimâ' ettikleri bir kasabanın ismi olduğunu bildiriyor.

Cevherî Muhammed İbn-i Kudâme'nin Ahbâr-i Havâric hakkındaki kitabında bildirdiğine göre, Ehvâz'daki havâric harbi, Hicret'in (65) inci yılında cereyân etmiştir. Ve hâricîlerin, Basra halkını muhâsara etmesi üzerine şüc'ân-ı İslâmdan Mihleb İbn-i Ebî Sufre kumandasında gönderilen ordu tarafından bir sene devâm eden bir harbi müteâkıb tenkîl edilmişlerdir. Ebû'l-Abbâs Müberred'in *Kâmil*'inde altmış târîhinde başlayıp 65 târîhinde hitâma erdiği bildirilmiştir ki, Ebû Berze'nin vefâtı târîhine göre, daha doğrudur.

TERCEME-İ HÂLLER :

RAVÎ ŞU'BE İBN-İ HACCÂC, eimme-i Müslimîn'den yüksek bir imâmdır. Basrada ihtiyâr-ı ikâmet etmiştir. Muâviye İbn-i Kurre, Enes İbn-i Sîrîn, Sâbit-i Benânî, Hammâd İbn-i Süleymân, A'meş gibi zevât-ı Tâbiîn'den hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden de Eyyûbü Sahteyânî, Süfyân-i Sevrî, Abdullāh İbn-i Mübârek gibi eimme-i muhaddisîn rivâyet etmişlerdir. Süfyân-i Sevrî, Şu'be, ilm-i hadîste emîrü'l-mü'minîndir, der imiş. İbn-i Meîn de imâmü'l-müttakîn diye yâdetmiştir. İmâm Şâfiî, Şu'be olmasaydı Irak'ta ilm-i hadîs bilinemezdi, demiştir. Hâkim'in beyânına göre Şu'be, Enes İbn-i Mâlik'i ve Ömer İbn-i Seleme'yi görmüştür. Ve dört yüz Tâbiîn'den de hadîs rivâyet etmiştir. Merviyyâtı iki bin hadîse varmıştır. Menâkıbi hakkında pek çok nevâdir menküldür. (160) târîhinde vefât etmiştir [1].

EZRAK İBN-İ KAYS da Basra'nın muhaddislerindendir. Ebû Berze'den, Abdullāh İbn-i Amr'dan, Enes İbn-i Mâlik'ten rivâyeti vardır. Kendisinden de iki Hammâd'lar, Şu'be İbn-i Haccâc rivâyet etmiştir. Zehebî, sâhib-i tercemenin (120) târîhine kadar muammer olduğunu bildiriyor. [*Hulâsa*, 21].

[1] *Tezkiretü'l-Huffâz*: C. 1, S. 174 ve *Hulâsa* 140.

Ebû Berze *radiya'llāhu anh*'in ismi Nadle İbn-i Abid'dir. Kadîmü'l-İslâm bir Sahâbî olup bu da Basra'da ihtiyâr-ı ikāmet ve bir rivâyette Basra'da vefât etmiştir. Hâricîlerle yapılan muhârebelerde Hazret-i Murtazâ'nın maiyyetinde bulunmuştur. Nîsâbur'da veyâhut Herat ile Secistan arasında bir mağarada vefât etttiği hakkındaki rivâyetler daha kuvvetlidir. Hazret-i Muâviye'nin evâhir-i saltanatında, yâhut Yezîd'in ilk devrinde 64 târîhinde vefât etmiştir. Belki de hadîste bildirilen hâdise-i salâtın cereyân ettiği sene dâhilinde vefât etmiş olmalıdır [1].

Yukarıdaki târîhî ve coğrâfî îzâhât ile terâcümü ahvâli mütâlea ettikten sonra mevzûu-bahsimiz olan hadîsteki hâdise-i salât daha ziyâde tevazzuh etmiş bulunuyor.

Râvîler, rivâyetler ve fıkhî hükümler :

Buhârî'nin *Sahîh*'inde îzâh etmekte olduğumuz hadîsten evvel Katâde'den ta'lîkan şöyle bir rivâyeti vardır. Katâde *rahimehu'llāh*: "*Namaz kılan bir kimse, hırsızın, elbîsesini yakaladığını görse, namâzı bozarak hırsızı ta'kîb eder*" demiştir. Abdü'r-Rezzak bu haberi mevsûlen rivâyet etmekle berâber ziyâde olarak Katâde'den şunu da rivâyet etmiştir : Musallî, bir çocuğun kuyu etrâfında oynadığını görür de çocuğun kuyuya düşmesinden korkarsa namâzını bozar, çocuğa koşar.

İmâm-ı Muhammed *Siyer-i Kebîr*'inde Ezrak İbn-i Kays hadîsini şöyle rivâyet etmiştir : Ezrak İbn-i Kays: "Ebû Berze'nin atının dizginini elinde tutarak namâz kıldığını görmüş ve iki rek'at kıldıktan sonra atının dizgini, Ebû Berze'nin elinden kurtularak atın kıble tarafına kaçmağa başladığını, Ebû Berze'nin de onu ta'kîb ederek atın dizginini yakaladığını sonra arka arka dönüp gelip geri kalan iki rek'ati de kıldığını" bildirmiştir.

İçinde bu hâdisenin cereyân ettiği namâzın bir öğle namâzı olduğu, bu hadîsin turuk-ı rivâyâtından Hammâd tarîk-ı rivâyetinde tasrîh edilmiştir.

İmâm-ı Muhammed *Siyer-i Kebîr*'inde diyor ki : Biz Hanefîler Ebû Berze *radiya'llāhu anh*'in bu vâkıasından şûnu istinbât ederiz ki: Ebû Berze şu hareketi ile berâber yine namâzı sahîh addedilmiştir. Çünkü Ebû Berze arka arka ric'at etmiştir. Yüzünü kıble-

[1] *Aynî:* C. 3 S. 720.

den çevirmemiştir. Şâyet Ebû Berze, yüzünü kıbleden çevirse idi, namâzı fâsid olurdu. Sonra bu hadîste az veya çok yürünmesi de tefrîk edilmemiştir. Bu da bize namâzda kıble istikbâl edilmek şartiyle meşy-i kesîrin dahi namâzı ifsâd etmiyeceğini iş'âr eder. Bâzı meşâyihimiz bu hadîsi te'vîl etmişlerdir ve te'vîl husûsunda ihtilâf eylemişlerdir : Bunlardan bir kısmı : "*Secde mahallini tecâvüz etmezse namâzı fâsid olmaz, tecâvüz ederse fâsid olur. Çünkü Mefâzede musallînin secde mahalli, onun musallāsıdır. Mescid de mevzi-i sufûf mesâbesindedir. Binâenaleyh musallāda tehattîsi ma'füvdür*" demişlerdir. Bir kısmı da Ebû Berze'nin bu meşyini mütelâsık ve mütelâhik bir seyr ü hareket olmamakla te'vîl etmişlerdir. Belki Ebû Berze bir hatve yürümüştür, sonra dinlenmiştir, sonra da bir hatve daha yürümüştür. Bu sûretle hareket meşy-i kalîldir, müfsid-i salât değildir.

Eğer musallînin meşyi mütelâsık olursa, kıble istidbâr edilmese bile meşy-i kesîrden addolunur ve namâz fâsid olur, demişlerdir. Bâzı meşâyih de bu hadîsin zâhiriyle amel ederek meşy-i kalîl ve kesîrin istihsânen müfsid-i salât olmıyacağına hükmetmişlerdir. Kıyâs ise, meşy-i kesîrin müfsid-i salât olmasıdır. Fakat burada Ebû Berze hadîsiyle kıyâs terkolunuyor. Şu da hatırdan çıkarılmamalıdır ki, bu hüküm, hâl-i özre mahsûstur. Bir özre müstenid olmıyan ahvâlde kıyâsın muktezâsiyle amel olunur[1].

Şârih Kastalânî de bu tafsîlin bir fezlekesini bildiriyor da diyor ki : fukahânın icmâı ile sâbit olan şudur ki : mütevâlî meşy-i kesîr salât-ı mektûbede namâzı ibtâl eder. Bunun için Ebû Berze hadîsinde mevzûu bahs edilen yürüyüş, meşy-i kalîle hamledilmiştir. Amr İbn-i Merzûk'un rivâyeti de bunu te'yîd etmektedir.

Amr İbn-i Merzûk'un rivâyetinde : (فاخذها ثم رجع القهقرى = *Ebû Berze atını yakaladı, sonra namazgâhına arka arka dönüp geldi*) denilmesi, bu rücûun meşy-i kesîr ile olmadığını iş'âr eder. Bu bir amel-i yesîr ve meşy-i kalîl idi. Kıbleden istidbâr da yoktu. Bu sebeble Ebû Berze *radiya'llāhu anh* bu fi'lini namâza mâni' addetmiyordu[2].

612. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا ذَكَرَتْ حَدِيثَ الْخُسُوفِ وَقَالَ فِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ بَعْدَ قَوْلِهِ وَلَقَدْ رَأَيْتُ النَّارَ يَحْطِمُ

---

[1] *Aynî:* C. 3, S. 724.

[2] *Kastalânî* C. 2, S. 404.

بَعْضُهَا بَعْضاً وَرَأَيْتُ فِيهَا عَمْرَو بْنَ لُحَيٍّ وَهُوَ الَّذِى سَيَّبَ السَّوَائِبَ.

TERCEMESİ

Husûf hâdisesini evvelce (Husûf bahsinde) bildiren Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in:

(Husûf namâzında) Cehennem'i de gördüm, dedikten sonra şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

Cehennem ateşinin bâzısı bâzısına (şiddet-i harâretle) kahr ü galebeye çalışıyordu. Cehennem'de "Amr İbn-i Lühayy"i de gördüm. Bu Amr, (putlar nâmına) develeri adak olarak salıverirdi. (Putlara böyle kurban nezrini en önce o koymuştu).

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Buhârî, husûf hâdisesine dâir ahâdîs-i şerîfeyi *Sahîh*'in'in müteaddid mevzi'lerinde başta Âişe ve İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm* olmak üzere Abdullāh İbn-i Ömer, Ebû Mûse'l-Eş'ârî, Ebû Bekre, Esmâ' Bint-i Ebî Bekr *radiya'llāhu anhüm* gibi bir hayli Sahâbî'den rivâyet etmiştir. Hattâ bu bâbda (Kitâbü'l-küsûf) unvânlı bir bahis de açmıştır. Müellif Zebîdî'nin evvelce bildirildiğini söylediği Hazret-i Âişe hadîsleri o bahiste, (548), (550), (554) numaralarla geçmiştir. Fakat Buhârî'nin buradaki metninde bâzı ziyâde-i rivâyât vardır ki, bu ziyâdeler, yukarıda müellif tarafından *Tecrîd*'e alınan Hazret-i Âişe hadîslerinin hiç birisinde yoktur. Müellif merhûmun yukarıda zikredildiğine işâret ettiği (و لقد رأيت النار) fıkrası da yine burada Buhârî metninde görülmektedir. Bunlar ihtisâr için hep tayyedilmiştir. Binâenaleyh ihtisârda bu kadar mübâlâğa etmek muvâfık değil idi. Dahası var : Buhârî, bu husûf hadîsini burada namâzda meşy-i yesîrin müfsid-i salât olmadığını isbât için sevketmişti. Halbuki *Buhârî* metnindeki buna dâir olan fıkralar da burada *Tecrîd*'e alınmamıştır. Bunların başlıca sebebi müellifin hadîslere yalnız rivâyet noktasından nasb-ı nazar etmesidir. Her hadîsin

ihtivâ ettiği hükm-i şer'î bakımından münâsebetini aramamıştır. Bu noksânı telâfî için *Buhârî* metninin mevzûumuz olan namâzda meşy-i kesîre taallûk eden kısmını aynen nakil ve terceme ediyoruz.

Buna takdîmen bir ciheti hulâsaten arzetmek isteriz ki, husûf hadîsleri üç cihet hakkında ma'lûmât bahşetmektedir : 1) Resûl-i Ekrem'in kıldığı küsûf namâzı, 2) Namazdaki uhrevî meşhûdâtı, 3) Îrâd buyurdukları hutbe mündericâtı. Bunlardan birincisi olan küsûf namâzı ile bahsimizin alâkası yoktur. Bahsimiz, namâzda meşy-i yesîrin müfsid-i salât olmadığı keyfiyyetidir. Bunu yalnız ikinci ve kısmen üçüncü cihetlerde bulacağız. Şöyle ki :

Resûl-i Ekrem Efendimiz küsûf namâzını kıldırırken (551) numaralı İbn-i Abbâs hadîsinde de îzâh olunduğu üzere, esnâ-yi salâtta, bulunduğu mahalden biraz ilerlediği ve bir şey tutar gibi elini uzattığı, sonra gerilediği görülmüştür. Bunun sebebini Resûl-i Ekrem namâzdan sonra îrâd buyurdukları hutbelerinde anlatmışlardır ki, Hazret-i Âişe buradaki rivâyetinde bunu şu sûretle rivâyet ediyor :

Resûl-i Ekrem Efendimiz buyurmuştur ki : «لقد رأيت فى مقامى هذا كل شئ وعدته . حتى لقد رأيت اريدان آخذ قطفا من الجنة حين رأيتمونى جعلت اتقدم ولقد رأيت جهنم يحطم بعضها بعضا حين رأيتمونى تأخرت ورأيت فيها عمرو بن لحى و هوالذى سيب السوائب» = *Şu küsûf namâzı kıldığım yerde bana va'dolunan her şey gördüm. Hattâ benim namâzda ileriye doğru gitmeğe başladığımı gördüğünüz vakitte ben, Cennet'ten bir salkım üzüm almak istediğimi görmüştüm. Beni geriye çekilir gördüğünüz sırada da Cehennemi görmüştüm. Cehennemin bâzısı bâzısını* (şiddet-i harâretle) *yutmağa, kahretmeğe uğraşıyordu...*"

Şunu da hulâsaten kaydetmek isterim ki, Resûl-i Ekrem'in bu rü'yeti, göz gibi, zamân, mekân, bu'd, intıbâk gibi vesâit ve şerâit-i rü'yet ile mukayyed bir rü'yettir, zannedilmemelidir.

Lûgavî îzâhlar:

(سيب السوائب) cümlesindeki sevâib kelimesi sâibenin cem'idir. Sâibe, nezredilerek başı boş salıverilen ve bir daha hiç bir işde kullanılmıyan devedir. Arablar, câhiliyyet devrinde bir hastanın iâde-i âfiyeti ve yâhut bir yolcunun selâmetle avdeti nezri ile deve tesyîb ve ihmâli îtiyâdında idiler. Artık sâibe deve, eceli ile ölünceye kadar istediği mer'âda otlar, istediği sudan içerdi. Hiç bir kimse ona binmek, ona yük yüklemek hakkını hâiz değildi. Üzerinde sâibe

nişânesini taşıyan hayvanı kullanmak câhiliyyet Arablarınca harâm idi [1]. Mâide sûresinde «ما جعل الله من بحيرة و لا سائبة و لا وصيلة ولا حام» âyet-i kerîmesi ile bu âdetin meşrû' ve ma'kul bir şey olmadığı bildirilerek redd ü tahrîm edildi.

(Bahîre) de beş batın doğuran ve beşinci yavrusu erkek olan deveye denirdi. Ehl-i câhiliyye bu anaç devenin kulağına da parmak sûretiyle bir en vurup salıverirlerdi. Bu da bâdemâ ne kullanılırdı, ne südü sağılırdı.

(Vasîle) ise yalnız koyun kısmına mahsus bir unvândır. Bir koyun yedi karın döl doğurup da yedincisi dişi olursa bu koyun sâhibine âid olurdu. Erkek doğurursa putlara tahsîs ve kurban edilirdi. Eğer anaç koyun yedinci batında erkekli, dişili ikiz doğurursa "وصلت الانثى اخاها = *Artık dişi yavru, erkek kardeşine eklendi*" diyerek o erkeği putlar nâmına kesmezlerdi ve buna vasile derler idi.

(Hâm) da sulbünden on batın dölü alınan bugur deveye denir. Bu vasıftaki hayvanı da câhiliyyet Arabları kullanmayı harâm addederlerdi. Bu buğurun da kulağına bir işâret vurulup salıverilirdi [2].

Kurûn-ı kadîmenin bütün câhiliyyet âdetleri ile mücâdele ederek ortadan kaldıran ve yerine şuûrlu ve nûrlu bir medeniyyet âlemi yaratan İslâm dîni, (bahîre, sâibe, vasile, hâm) gibi ibtidâî insanların hayallerinde uyanan ve bir ucu şirke varan bu nevi' câhiliyyet âdetlerini de ortadan kaldırmıştır.

(KÜSÛF, HUSÛF): Küsûf, güneş ve ay tutulmak ma'nâsınadır. Arabcada bu semâvî hâdisenin her ikisine de küsûf ıtlāk olunur. *Kāmus* mütercimi Âsım Molla küsûfun bu umûmî isti'mâlini bildirdikten sonra : "*en güzel isti'mâl şekli, küsûfun güneş, husûfun da ay tutulmasında kullanılmasıdır*" diyor. Ömer İbn-i Abdü'l-Azîz *radiya'llāhu anh*'in vefâtı üzerine inşâd ettiği bir mersiyesinde meşhûr şâir Cerîr :

---

[1] *Kāmûs* mütercimi Âsım Molla, câhiliyyet devrinin bu sâibe tahrîmi münâsebetiyle Arabların vaktiyle şîve-i istihcân ile söylenmiş bir meselini bildiriyor:

Gazve denilen nehb ü gārât ile binecek hayvanı kalmıyan bedevî bir Arab çaresiz kalarak başı boş bir sâibe deveyi yakalayıp üzerine biniyor. Bunu gören diğer bir Arab :

— Yâhû.. harâma biniyorsun, diye levmedince:

— يركب الحرام من لا حلال له = Helâli olmıyan kimse pekâlâ harâma biner, diye cevâb vermekle bedevînin bu sözü emsâl-i Arab arasına girer.

[2] *Beyzâvî tefsîri:* C. 1, S. 361.

فالشمس كاسفة ليست بطالعة　　　تبكي عليك نجوم الليل و القمرا

Demişti ki : "*Ey büyük insan! Senin ölümünün zulmet-i mesâibi ile güneş tutulup kararmıştır. Artık gecenin, güneşten nurlanan ayı ve yıldızları, şimdi senin mâtemini tutarak tulû' edemiyecek, nûr ve ziyâ saçamıyacaklardır*" demektir.

Şerîat urfunda da küsûf; hem güneşin, hem de ayın tutulmasına ıtlāk olunmuştur.

613. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ بَعَثَنِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَاجَةٍ فَانْطَلَقْتُ ثُمَّ رَجَعْتُ وَقَدْ قَضَيْتُهَا فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ فَوَقَعَ فِي قَلْبِي مَا اللّٰهُ بِهِ أَعْلَمُ فَقُلْتُ فِي نَفْسِي لَعَلَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ عَلَيَّ أَنِّي أَبْطَأْتُ ثُمَّ سَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ فَوَقَعَ فِي قَلْبِي أَشَدُّ مِنَ الْمَرَّةِ الْأُولَى ثُمَّ سَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَرَدَّ عَلَيَّ فَقَالَ إِنَّمَا مَنَعَنِي أَنْ أَرُدَّ عَلَيْكَ أَنِّي كُنْتُ أُصَلِّي وَكَانَ عَلَى رَاحِلَتِهِ مُتَوَجِّهاً إِلَى غَيْرِ الْقِبْلَةِ.

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anhumâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Hazret-i Câbir demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Benî Mustalik seferinde) beni bir işe göndermişti. Gittim. Sonra o işi görerek geri dönüp Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e mülâkî oldum. Ve Resûl-i Ekrem'e selâm

verdim. Fakat Resûl-i Ekrem selâmımı bana reddetmedi. Bunun üzerine kalbimde öyle şiddetli bir hüzün hâsıl oldu ki, onun mâhiyyetini (yalnız) Allah bilir. İçimden dedim ki; zannedersem Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bana darıldı; bu işi ağır gördüğüme hükmetti. Sonra Resûl-i Ekrem'e (tekrar) selâm verdim. Yine Resûl-i Ekrem, selâmıma mukābele buyurmadı. Bu def'a gönlümde birinci def'akinden daha şiddetli bir hüzün vâkı' oldu. Sonra Resûl-i Ekrem'e (üçüncü bir daha) selâm verdim. Bu def'a (namâzdan fâriğ olarak) selâmımı karşıladı. Ve dedi ki: Beni sana redd-i selâm etmekten, mücerred benim namâz kılar bulunmaklığım men' etmiştir. Bu sırada Resûl-i Ekrem, devesi üzerinde kıble cihetinden başka bir istikāmete müteveccih olarak gidiyordu.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî, Atâ'·İbn-i Ebî Rebâh vâsıtasiyle Câbir *radiya'llāhu anh*'den tahrîc etmiştir. Müslim de Ebû Kâmil tarîkı ile yine Câbir'den rivâyet eylemiştir. Ebû Zübeyr'in Câbir'den rivâyeti tarîkinde bu vâkıa-i selâmın "*Benî Mustalık*" seferinde cereyân ettiği tasrîh edilmiş bulunduğundan bunu tercememizde gösterdik.

Bu hadîsi Buhârî "*Namâzda selâm reddedilmez*" unvânlı bir bâbında sevketmiştir. Bundan evvel de "*Namâzda kelâm menhîdir*" diye açtığı bir bâbında zikretmiş idi. Bu bâbın bir hadîsi de tercemesi (608) numara ile geçen İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh* hadîsidir.

FIKHÎ HÜKÜMLER :

Şârih İbn-i Battâl bu Câbir ve İbn-i Mes'ûd hadîsleri ile namâzda nutkan redd-i selâm edilmesi câiz olmadığına istidlâl edildiğini ve bu bâbda icmâ' bulunduğunu bildiriyor. Yalnız işâretle redd-i selâm edilmesi husûsunda şu sûretle ihtilâf edilmiştir, diyor : bir kısım ülemâ, işâretle redd-i selâmı da kerîh görmüşlerdir ki, bu ictihâd, İbn-i Ömer ile İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm*'den menkuldür. Ebû Hanîfe'nin, Şâfiî'nin, Ahmed İbn-i Hanbel'in,

İshâk'ın, Ebû Sevr'in mezhebi de budur. Bir kısım ülemâ da işâretle redd-i selâma ruhsat vermişlerdir ki, bu da Saîd İbn-i Müseyyeb'den, Katâde'den, Hasen-i Basrî'den rivâyet edilmiştir. Bu bâbda İmâm-ı Mâlik'ten iki kavil menkuldür : Bir rivâyete göre tecvîz etmiş, öbür rivâyete göre kerîh görmüştür. Üçüncü bir kısım âlimler de namâzdan fâriğ olduktan sonra reddedilir, demişlerdir.

Namâzda redd-i selâm hakkında böyle muhtelif ictihâdlar kaydedildiği gibi namâz kılan kimseye selâm verilmesi husûsunda da ihtilâf edilmiştir : Bir kısım âlimler mekrûhtur, demişlerdir ki, Câbir *radiya'llâhu anh*'den mervî olan budur. Yukarıda bildirdiğimiz vechile Hazret-i Câbir; "*Namâz kılan bir cemâatin yanına vardığımda onlara selâm vermek istemem*" demiştir. Bu sebeble Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Şa'bî: Namâz kılan kimseye selâm vermek mekrûhtur, demişlerdir. Bu ictihâdı İbn-i Vüheyb, İmâm-ı Mâlik'ten de rivâyet etmiştir. İshâk İbn-i Râhûye de kerâhete kāil olanlardandır. Bir kısım âlimler de musallîye selâm verilmesini tecvîz etmişlerdir. Bu ictihâd, Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan menkuldür. İmâm-ı Mâlik'in "*Müdevvene*" deki ictihâdı böyledir. Gerek farz ve gerek nâfile namâzlarda musallîye selâm vermekte kerâhet yoktur, demiştir. Ahmed İbn-i Hanbel ise musallîye bizzât selâm verir imiş.

Câbir hadîsinden istifâde edilen bir hükmü şer'î de süvârî bir kimsenin kıbleden başka tarafa doğru gittiği sırada râhîlesi üzerinde namâz kılmasının cevâzıdır. Diğer bir hüküm de musallîye selâm verilmesinin kerâhetidir.

614. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُصَلِّيَ الرَّجُلُ مُخْتَصِرًا .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den :

"Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in (namaz kılan) kimsenin elini boş böğrüne koyarak namâz kılmasını nehyeyledi" dediği rivâyet edilmiştir.

ÎZÂHI

RÂVİLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu metni Hişâm vâsıtasiyle İbn-i Sîrîn'den, o da Ebû Hüreyre'den rivâyet ediyor. Buhârî'nin bundan evvel bir tarîk-ı rivâyeti daha vardır ki, o da Eyyûb-i Sahteyânî vâsıtasiyle İbn-i Sîrîn'dendir. Ve (نهى عن الخصر فى الصلاة) sûretindedir. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî de tahrîc etmişlerdir. Fakat hadîsin medâr-ı istinâdı olan (خصر) kelimesinde râvîler pek ziyâde ihtilâf etmişlerdir: (خصر ، مختصر ، مخصر ، متخصر ، اختصار ، مخصر). Maamâfih bunların hepsinin medlûlü birdir : musallînin elini boş böğrüne koyarak namâz kılmasıdır. Resûl-i Ekrem bu hey'ette namâz kılınmasını nehyetmiştir.

(Muhtesır) kelimesi ihtisârdan me'hûzdür, kısaltmak demektir. Nasıl ki, sözü kısaltmağa ihtisâr denir. Ebû Dâvud, bu Ebû Hüreyre hadîsini müteâkıb ihtisârı, kişinin elini böğrüne koymasıdır, diye tefsîr etmiştir ki, bu da kelimenin delâlet ettiği umûmî bir ma'nâ-yı lügavîdir. Namâza tahsîs edilmemiştir. Tirmizî de; namâz kılan kimsenin elini böğrüne koymasıdır, diye tefsîr etmiştir ki, bu tefsîr, İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde bu hadîsi Ebû Hüreyre'den rivâyet eden Muhammed İbn-i Sîrîn'den nakledilmiştir. Beyhekî de *Sünen*'inde Hişâm vâsıtasiyle İbn-i Sîrîn'den rivâyet etmiştir. Şârih Aynî, Tirmizî'nin bu tefsîri, rivâyet cihetiyle en sahîh bir tefsîrdir, diyor. Ebû Dâvud'un Ziyâd İbn-i Sabîh-i Hanefî'den rivâyet ettiği şu haber de bunu te'yîd etmektedir. Ziyâd demiştir ki : Ben bir kerre Abdullāh İbn-i Ömer'in yanında namâz kılıyordum. Namâzda elimi böğrüme koymuştum. Namâzı bitirince İbn-i Ömer bana : Bu yaptığın "*salb*" dir. Yâni maslûbun hey'etine benzer bir vaz'iyyettir. Maslûb da kulacını kısmaz mı, demiş ve Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bu vaz'iyyette namâz kılınmasını men' ettiğini haber verdi. İmâm-ı Buhârî de *Sahîh*'inde bu hadîsin mensûb olduğu bâbın unvânında (الخصر فى الصلاة) diyerek namâzda ihtisâra işâret etmiştir. Namâzda ihtisârın fi'l-i Yehûd olduğu hakkında da haber vardır. Bu cihetle tercememizde tercîhan ihtisârın bu ma'nâsını iltizâm ettik.

Bundan başka ihtisârın daha birtakım ma'nâları vardır. Bunların bir mühimmini İbn-i Esîr *Nihâye*'sinde şöyle naklediyor : ihtisâr, farz namâzda musallînin sûreyi temâmen okumayıp da sonundan

bir veyâhut iki âyet okuyarak kısaltmasıdır. Bu ma'nâyı da gerek İbn-i Sîrîn'in gerek başka râvîlerin Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiklerini haber veriyor ki, bu haber de hem sahîhtir, hem de nehyin müteallâkındaki hikmet-i ameliyye cihetiyle daha şümûllüdür. Fakat birinci tefsîr kadar kuvveti hâiz değildir. Yine İbn-i Esîr *Nihâye*'de musallînin secde âyeti bulunan bir sûreyi okurken secde âyetini secde etmemek için okumayıp atlamasıdır, sûretinde bir ma'nâ daha naklediyor. Bir ma'nâda musallînin namâzda elinde asâ tutup ona istinâd etmesidir ve hadîsteki nehî buna müteveccihtir, denilmiştir [1]. Fakat bu son ma'nâ için İbnü'l-Arabî: münkerdir, demiştir. İhtisârın mühim bir tefsîrini de Herevî *Gâribeyn*'inde hikâye etmiştir : İhtisâr, namâzda kıyâmı, rükûu, sücûdü kısaltmaktır. Hadîste öyle hafif tertib namâz kılmaktan nehyedilmiştir, denilmiştir.

---

[1] *Nihâye:* C. 1. S. 331.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَبْوَابُ السَّهْوِ

615 . عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الظُّهْرَ خَمْسًا فَقِيلَ لَهُ أَزِيدَ فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ وَمَا ذَاكَ قَالَ صَلَّيْتَ خَمْسًا فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ مَا سَلَّمَ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den, şöyle rivâyet edilmiştir :

(Bir kerre) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* öğle namâzını beş rek'at kılmıştı da kendilerine :

— Namâza ziyâde mi kılındı? diye soruldu. Resûl-i Ekrem de :

— Bu nasıl suâldir? buyurdu. Sonra Sahâbî de :

— Namâzı beş rek'at kıldınız, demesi üzerine Resûl-i Ekrem, selâm verdikten sonra (sehiv için) iki def'a secde eyledi.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî buradan başka kıble bahsinin iki bâbında da zikretmiştir. Bu üç mevzi'de de Buhârî'nin isnâdı, İbrâhîm-i

Nehâî ve Alkame tarîkı ile Abdullāh İbn-i Mes'ûd'a müntehî olmaktadır. Bu cihetle hadîs-i şerîf şâyân-ı itibârdır. Buhârî'den başka Müslim ile *Sünen-i Erbaa* sâhibleri de tahrîc etmişlerdir. Müslim'in bir rivâyetinde Resûl-i Ekrem'in : "*Ben de sizin gibi bir insanım. Sizin nisyân ettiğiniz gibi ben de unutabilirim. Sizin biriniz namâzda böyle nisyân ile karşılaştığında* (sehiv için) *iki secde ile secde etsin*" buyurdu. Sonra Resûl-i Ekrem henüz oturduğu yerde yüzünü kıbleye çevirdi. İki def'a secde eyledi [1], sûretinde bir ziyâde de vardır. Yine Müslim'in bir rivâyetinde : "سجد سجدتي السهو بعد السلام و الكلام = *Namâzdan selâm verdikten ve bu sûretle suâl ve cevâbdan sonra Resûl-i Ekrem sehiv için iki secde ile secde eyledi*" sûretinde bir ziyâde daha vardır.

Buhârî bu hadîsi dört rek'atli namâzın beş rek'at kılınması hâline dâir bir bâbında zikretmiştir. Bundan evvel bir bâbı daha vardır ki, o da birinci celsenin terki sûretiyle vuku' bulan sehvin hükmüne dâirdir. Bu bâbın hadîsi yukarıda tercemesi (458) numara ile geçen Abdullāh İbn-i Buhayne hadîsidir. Burada müellif ihtisâr için *Tecrîd*'e almamıştır. Halbuki mevzûumuz olan İbn-i Mes'ûd hadîsi ef'âl-i salâtta ziyâdenin, (458) numaralı hadîs de ef'âl-i salâtta noksânın hükmünü irâe maksadiyle sevkedilmişlerdir. Namâzdaki hâdise-i sehvin her iki cihetini mütekābilen mütâlea edebilmek için İbn-i Buhayne hadîsinin aslı ile birlikte tercemesini bervech-i âtî zikrediyoruz :

(عن عبد الله بن بحينة [2] انه قال صلى لنا رسول الله صلى الله عليه و سلم ركعتين من بعض الصلوات. ثم قام فلم يجلس فقام الناس معه. فلما قضى صلاته ونظرنا تسليمه كبر قبل التسليم فسجدتين وهو جالس ثم سلمه).

Tercemesi : Abdullāh İbn-i Buhayne *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiş, müşârün-ileyh demiştir ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bâzı namâzlardan iki rek'atini bize kıldırdı. Sonra (birinci teşehhüd için) oturma (yıp ayağa kalk) dı. Cemâat de kendileriyle berâber ayağa kalktı. Resûl-i Ekrem namâzını tamamlayıp biz selâm vermesine intizâr ederken selâm vermeden evvel tekbîr aldı. Ve oturduğu halde (sehiv için) iki secde ile secde eyledi. Sonra da selâm verdi.

---

[1] (... فقيل يا رسول الله! ازيد فى الصلاة شىء؟ فقال انما انا مثلكم انسى كما تنسون؟ فاذا نسى احدكم فليسجد سجدتين ثم تحول رسول الله فسجد سجدتين [رواه مسلم]

[2] Abdullāh İbn-i Buhayne'nin terceme-i hâli (254, 386) ıncı hadîslerin hâşiyelerinde muharrerdir.

Bu hadîsi diğer bir senedle ve bir dereceye kadar farklı bir metin ile Buhârî bu bâbda da tahrîc etmiştir. O tarîk-ı rivâyette sehvedilen öğle namâzı olduğu tasrîh edilmiştir. Burada ise mechûldür.

BU HADİSTEN MÜSTEFÂD OLAN FIKHÎ HÜKÜMLER :

1) Bu hâdise-i sehve nazaran ka'de-i ûlânın terki üzerine bu noksânın secde-i sehiv ile telâfî buyurulması birinci teşehhüdün farz olmadığına delâlet eder ki, İmâm Ebû Hanîfe'nin, İmâm Mâlik'in, Süfyân-ı Sevrî, Şâfiî, İshâk İbn-i Râhûye, Leys İbn-i Sa'd, Ebû Sevr gibi Cümhûr-ı fukahânın mezhebi budur. Yalnız Ahmed İbn-i Hanbel'e göre, birinci teşehhüd farzdır. *Hidâye* şerhinde İbn-i Hümâm: "*Ka'de-i ûlâda teşehhüd okumak İmâm Ebû Hanîfe'ye göre vâcibdir. Sahîh ve muhtâr olan da budur. Bir kavle göre sünnettir ki, bu da kıyâsa muvâfıktır. Fakat zâhirü'r-rivâye kavle muhâliftir*" diyor.

2) Selâmın eczâ-yi salâttan ma'dûd olmadığı da bu hadîsin "فلما قضى صلاته = *Resûl-i Ekrem namâzını kıldı ise*" fıkrasından müstefâd oluyor. Namâzın tamâm olması için selâma lüzûm görülmüyor. Hattâ selâmdan evvel abdesti bozulsa namâz yine tamam olur. Ebû Hanîfe'nin mezhebi budur. Bu bâbda Hanefîlerin başka delîlleri de vardır ki, şârih Aynî îzâh etmiştir.

3) Secde-i sehvin iki secde ile meşrû' olduğu,

4) İmâm sehvedip secde ettiğinde me'mûmün de birlikte secde-i sehv etmesi lüzûmu istifâde edilmiştir.

Ebü'l-Yüsr'ün *Mebsût*'unda cemâat içinde mesbûk olmıyan musallînin dahi velev ka'de-i ahîrede veyâhut namâzın ortasında imâma iktidâ etse bile imâm ile birlikte secde-i sehiv etmesi lüzûmu tasrîh edilmiştir. Me'mûm sehvederse, ne kendisine, ne de imâma secde-i sehiv lâzım olmadığı,

5) Tarîk-ı teşrî' ve teblîğde bulunan Enbiyâ-yi Kirâm hakkında dahi sehiv ve nisyânın cevâzı,

6) Secde-i sehvin selâm verilmezden evvel îfâ edilmesi öğrenilmiştir.

Fukahâdan bu bâbda beş nevi' ictihâd menkuldür :

1) Bir kısmı bu Ebû Buhayne hadîsinin zâhiriyle amel ederek secde-i sehvin mutlakā selâmdan evvel yapılmasına kāil olmuşlardır.

Yâni ister namâzdaki bir noksânı telâfî için olsun, ister namâzda bir ziyâde iltizâm olunmasına mebnî edilsin. Mezheb-i Şâfiî'de sahîh olan kavil budur. Ve Şâfiîler başlıca bu hadîs ile istidlâl etmişlerdir. Zührî, Mekhûl, Rebîatü'r-Re'y, Yahyâ İbn-i Saîd, Evzâî, Leys İbn-i Sa'd de buna kāillerdir.

2) Ebû Hanîfe ile ashâbı ve Süfyân-i Sevrî ister namâzda ziyâdeden, ister noksândan dolayı sehiv secdesine lüzûm görülsün, her halde selâm verildikten sonra yapılır, demişlerdir. Bu mezheb, Hazret-i Alî'den, Sa'd İbn-i Ebî Vakkas'tan, Ammâr İbn-i Yâsir'den, Abdullāh İbn-i Mes'ûd'dan, İbn-i Abbas'tan, İbn-i Zübeyr'den, Enes İbn-i Mâlik'ten, Nehâî'den, İbn-i Ebî Leylâ'dan ve Hasen-i Basrî'den de menkuldür. Bunların istinâd ettikleri deliller de başlıca mevzûu bahsimiz olan Abdullāh İbn-i Mes'ûd hadîsi ile tercemesi (299) numara ile geçen ve yakında (509) numaralı hadîsin îzâhında hulâsa edilen Zülyedeyn hadîsidir. Abdullāh İbn-i Mes'ûd hadîsinde secde-i sehvin selâmdan sonra îfâ edildiği sarîhtir. Zülyedeyn hadîsi de Buhârî'nin müteaddid bâblarında müteaddid senedler ve metinlerle rivâyet edilmiş bir hadîs-i sahîhtir. Müslim'in de ayni derecede kesretle rivâyeti vardır. Bu hadîsin birtakım rivâyet tarîklerinde de secde-i sehvin selâmdan sonra edâ edildiği musarrahtır. Bunlardan başka Tahâvî'nin, Tirmizî'nin, Ebû Dâvud'un Mugîre İbn-i Şu'be *radiya'llāhu anh*'den rivâyetlerine göre Mugîre: *(Resûl-i Ekrem bize bir kere namâz kıldırdı. Sehvederek iki rek'at kıldıktan sonra ayağa kalktı. Hatırlatmak için (sübhâna'llāh) dedik. Fakat Resûl-i Ekrem geri dönmeyip namâza devâm buyurdu. Namâzı bitirip selâm verince iki secde ile sehiv için secde eyledi)* [1].

3) İmâm Mâlik ve Mâlikîlere göre, sehiv secdesi noksânı telâfî için ise selâm verilmezden evvel, ziyâdeden dolayı ise selâmdan sonra yapılmalıdır. Ebû Sevr ile Hicaz fukahâsından bir kısmı da bu ictihâdda bulunmuşlardır.

4) Hanbelîler de Resûl-i Ekrem'in selâmdan evvel sehiv yaptığı yerlerde selâmdan evvel, bunun hâricindekilerde selâmdan sonra yapılması ictihâdında bulunmuşlardır.

---

[1] عن مغيرة بن شعبة رضى الله عنه قال صلى بنا رسول الله صلى الله عليه و سلم فسها. فنهض فى الركعتين فسبحنايه فمضى. فلما اتم الصلاة و سلم سجد سجدتى السهو [رواه الطحاوى و ابو داود و الترمذى]

5) Zâhirîlerin ictihâdı ise daha cezrîdir Bunlar da : *"Resûl-i Ekrem hangi hâllerde sehv için secde etti ise oralarda yapılır, başka türlü secde-i sehve lüzûm yoktur. Farz namâzda sehvedilirse, yeniden cebr-i salât edilir; mendûb bir namâz ise, bunun için de secde îcâb etmez"* derler.

Secde-i sehvin selâmdan evvel veyâ sonra yapılması hakkındaki ihtilâf, evleviyyet husûsunda bir ihtilâftır. Namâzın sıhhat ve fesâdı ile hiç de alâkası yoktur. Bu noktayı gerek sâhib-i *Hidâye*, gerek Nevevî tenbîh etmişlerdir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz beş def'a sehiv için secde etmişlerdir :

1) İbn-i Buhayne hadîsinde görüldüğü üzere, iki rek'at kıldıktan sonra teşehhüdsüz üçüncü rek'ate kalktıklarından dolayı,

2) Zülyedeyn hadîsinde haber verildiği üzere, iki rek'atte selâm vermekle,

3) İmrân İbn-i Husayn hadîsinde öğrenildiği vechile üç rek'atte selâm verdiklerinden ötürü,

4) İbn-i Mes'ûd hadîsinden ma'lûm olduğu üzere, beş rek'at kıldıkları için,

5) Ebû Saîd-i Hudrî hadîsinde vârid olduğu vechile şekkederek sehiv için secde etmişlerdir.

Secde-i sehiv mes'elesinde bütün ülemânın ittifâk ettikleri bir cihet vardır ki, bu da ziyâde-i rekeât ne sûretle olursa olsun selâmdan sonra secde-i sehiv edilmesidir. Çünkü bu sûrette sehiv ba'de's-selâm anlaşılır, selâmdan sonra secde edilmesi zarûrî olmasıdır.

Bir suâl: Zülyedeyn hadîsinde görüldüğü üzere, yanlışlıkla eksik kılan imâm, makāmından ayrıldıktan sonra sehvin anlaşılması üzerine makāmına avdet ederek henüz kılınmıyan rek'atleri kılıp tamamlamak sûretiyle namâz sahîh olur mu?

Cevâb : Bu mes'elede fukahâ ihtilâf etmişlerdir :

İmâm Şâfiî'den namâzın sıhhatine, butlānına dâir iki nevi' ictihâd rivâyet edilmiştir. Namâzın sıhhati, essahh-ı rivâyet olarak nakledilmiştir. Delîl de Zülyedeyn hadîsidir. Şâfiîler : "Bu hadîsin Müslim'deki rivâyet tariklerinden bâzılarında: (دخل الحجرة ثم خرج و رجع الناس و بنى صلاته) sûretindeki ziyâde-i rivâyete göre, bu hâdise-i sehiv üzerine halkın ser'ânı, yâni cemâatin acele dağılmak istiyenleri "*namâz kısaldı*" diye söylenerek mescidden dağıldıkları sırada Resûl-i Ekrem de Hücre-i Saâdet'e teşrîf ettikleri, ve sonra çıkıp gele-

rek ve cemâatin acele dağılanları da avdet ederek bakıyye-i salâtı kılıp hitâmında bu sehv-i salâtı, secde ile telâfî buyurduğu sahîh olarak sâbit bulunuyor" derler. İmâm Şâfiî'nin butlân-ı salâta dâir ictihâdı da Şâfiîler indinde Kavl-i meşhûrdur. Nevevî: "Sâhib-i mezhebin bu ikinci ictihâdı cidden müşkildir. Çünkü namâzın butlânı kabûl edildiği sûrette Zülyedeyn hadîsini te'vîl etmek çok güçtür" diyor.

İmâm Mâlik'ten de : Abdes bozulmadıkça zaman ve fâsıla ne kadar uzun olursa olsun binâ-yi salât etmek câizdir, yolundaki ictihâdı nakledilmiştir. Bu ictihâd, Rebîa'dan da rivâyet olunmuştur. Bunlar da İmrân İbn-i Husayn hadîsi ile istidlâl etmişlerdir.

İmâm Ebû Hanîfe'nin mezhebi ise, en sıkı bir ictihâdın irâe ettiği bir tarîk-ı ilmîdir. Ebû Hanîfe'ye göre, imâm sehven iki rek'atte selâm verirse, bulunduğu yerde yüzünü kıbleden çevirmedikçe, kelâm-ı âdemî tekellüm etmedikçe üzerinde îfâsı zarûrî bulunan bakıyye-i rekeâtı edâya rücû' edebilir. Bu vaz'iyette imâm, henüz dâhil-i salâtta bulunuyor, demektir. Kendisine bir lâhikin iktidâsı bile sahîhtir. Yüzünü kıbleden çevirmiş olursa, mescid dâhilinde bulunmak ve tekellüm etmemiş olmak şartiyle bakıyye-i rekeâtı yine binâ edebilir. Çünkü mescid, mahall-i salât olmak îtibâriyle mekân-ı vâhid hükmündedir. Fakat mescidden çıktıktan sonra sehvi hatırlarsa namâz fâsid olur, rücû' mümkün olamaz.

İmâm Ebû Hanîfe'ye göre, sahrâdaki vâkıa-i sehiv de berveçh-i âtî tafsîle tâbi'dir : İmâm sahrâda namâz kılarken sehveder de sehvini; arkasındaki, yâhut sağ veya solundaki safları tecâvüz etmeden hatırlarsa, bakıyye-i salâtı kılarak secde-i sehiv eder. Bu sufûf-ı cemâati tecâvüz etmiş ise, namâza avdet zamânı fevtedilmiş olur. Sahrâda sehveden imâmın ön tarafa mürûru hakkında sâhibi mezhebden bir şey nakledilmemiştir. Yalnız İmâm Ebû Yûsüf'ten ehad-i cânibeyne kıyâs ve îtibâr edilmesi hakkında bir nakil vardır. Bâzı Ashâb-ı Ebî Hanîfe, secde mevziini tecâvüz ederse, namâz fâsid olur, demişlerdir ki, Hanefîler indinde en sahîh bir kavil olarak kabûl olunuyor. Bu da imâmın önünde sütre bulunmadığı hâle mahsûstur. İmâmın önünde sütre varsa, bunu tecâvüz etmekle namâz fâsid ve avdet fırsatı fevtedilmiş olur. Sahrâda dâhil-i sütre mescid hükmündedir. (الله أعلم) [1].

[1] *Umdetü'l-Kārî:* C. 2, S. 459.

Görüyoruz ki, Ebû Hanîfe'nin sehve dâir ictihâdı, diğer eimme-i mezâhib derecesinde müsâid değildir. Fakat namâz mefhûmunda aranılan huşû' ve huzûr ile en yakından alâkadar bir ictihâdın mahsûlü ilmîsi olduğunda şübhe yoktur. İmâm Şâfiî'nin Zülyedeyn hadîsi ile istidlâl etmesine nazaran bu sehiv mes'elesinde namâzın vaz'iyyet-i kadîmesine binâ-yi hükmetmiş bulunuyorlar. Yukarıda (609) numaralı hadîsin îzâhında tafsîl edildiği üzere, Zülyedeyn *radiya'llāhu anh* Bedir harbinde şehîd olmuştu. Bu hesabca bu sehv-i salât hâdisesi Bedir'den evvel cereyân etmiştir. Ve her halde namâzda kelâm mübâh olduğu bir devre âid hâdise-i salâtiyyedir. Ve muahharen namâzda kelâm tahrîm buyurulup neshedilmiştir. Bunun en yakın şâhidi Hazret-i Ömer *radiya'llāhu anh*'in ayni hâdise-i sehiv karşısında bakıyye-i salâtı edâ ve secde-i sehiv ile telâfîye teşebbüs etmeyip yenibaştan dört rek'at kılmış olmasıdır.

Tahâvî'nin Atâ' İbn-i Ebî Rebâh'a muttasıl bir sened ile İbn-i Merzuk'dan rivâyetine göre Atâ' demiştir ki : Bir kerre Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh* ashâbına namâz kıldırırken iki rek'at kılıp selâm vermişti. Cemâate döndüğünde kendisine iki rek'at kıldığı söylenince Hazret-i Ömer: "*Ben, Irak'da palaniyle, yükü ile bir kerbân techîz etmiştim. Bugün Medîne'ye gelmiştir. Fikren bununla meşgûl idim*" diyerek kalkıp dört rek'at namâz kıldırdı.

Görüyoruz ki, Hazret-i Ömer'in sehv-i salât hakkındaki bu hareketi Zülyedeyn günü vuku' bulan fi'l-i Nebî *aleyhi's-selâm*'a temâmen muhâliftir. Hazret-i Ömer'in Zülyedeyn günü mescidde hazır bulunduğu ise Zülyedeyn hadîsinde musarrahtır. Cenâb-ı Fâruk nazarında vaktiyle içinde bulunduğu Zülyedeyn hâdisesinin neshi tahakkuk etmemiş olsaydı dört rek'at kılması ve Resûl-i Ekrem'in fi'line muhâlefet etmesi mümkün mü idi? Husûsiyle Hazret-i Ömer'in bu muhâlefeti mescid-i şerîfte bir Sahâbe cemâati huzûrunda vuku' buluyor. Ve içlerinden hiç birisi Cenâb-ı Fâruk'un bu hareketini redd ü inkâr etmiyor. Bu sebeble Hazret-i Ömer'in bu hareketi kendisinin ictihâd-ı mahsûsu mâhiyyetinde kalmıyor. Ashâb-ı Kirâm'ın sükûtî bir icmâı şeklini iktisâb ediyor. Şu da muhakkaktır ki, Hazret-i Ömer gibi ahkâm-ı şer'iyyenin hüsn-i zabtında ve her gûnâ zıyâ' ve halelden masûn olarak nakline son derece îtinâ ve ihtimâm eden bir halîfe bu fi'lini, kadîmen cereyân etmiş olan Zülyedeyn hadîsini nesheden bir habere istinâd ettirmiş

olacaktır. Bu cihetle Ebû Hanîfe Hazretleri sehiv mes'elesinde Hazret-i Ömer'in bu fi'line ve Ashâb-ı Kirâm'ın icmâına istinâd etmiştir [1].

616 . عن أم سلمة رضى الله عنها قالت سمعت النبى صلى الله عليه وسلم ينهى عن الركعتين بعد العصر ثم رأيته يصليهما وكان عندى نسوة من الأنصار فأرسلت إليه الجارية فقلت قومى بجنبه قولى تقول لك أم سلمة يا رسول الله سمعتك تنهى عن هاتين وأراك تصليهما فإن أشار بيده فاستأخرى عنه ففعلت الجارية فأشار بيده فاستأخرت عنه فلما انصرف قال يا بنت أبى أمية سألت عن الركعتين بعد العصر وإنه أتانى ناس من عبد القيس فشغلونى عن الركعتين اللتين بعد الظهر فهما هاتين [2].

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs'ın kölesi Küreyb *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

Bir kerre İbn-i Abbâs, Misver İbn-i Mahreme, Abdurrahmân İbn-i Ezher *radiya'llāhu anhüm*, beni Âişe *radiya'llāhu anhâ*'ya gönderip demişlerdi ki :

---

[1] *Umdetü'l-Kārî*: C. 2, S. 460.

[2] Bu hadîsin Buhârî metninde uzunca bir sûret-i sevki vardır. Hadîs-i Nebevî mâhiyetinde olmadığı için müellif tarafından *Tecrîd*'e alınmamıştır. Fakat Ashâb-ı Nebî *aleyhi's-selâm* tarafından ahkâm-ı İslâmiyyenin zabt ü naklinde gösterilen takayyüd ve ihtimâmın burada da belîğ bir delîli ve şâhidi görüldüğü için çok kıymetlidir. Bu cihetle hadîsi *Buhârî* metninden aynen terceme etmeyi muvâfık bulduk.

Hepimizden Hazret-i Âişe'ye selâm söyle ve ikindinin farzından sonraki iki rek'at nâfile namazın hükmünden suâl edip "bu namâzı kıldığından haberdâr olduğumuzu, halbuki Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu iki rek'at namâzdan Ashâb'ı men' ettikleri haberi bize bâliğ olduğunu söyle" dediler. İbn-i Abbâs (ilâve olarak) : Ben, Ömer İbn-i Hattâb ile birlikte halktan böyle iki rek'at namâz kılanları döverdim, demişti.

Küreyb demiştir ki : Hazret-i Âişe'nin huzûruna girdim. Beni gönderen zevâtın benimle gönderdikleri haberi kendisine teblîğ ettim. Hazret-i Âişe bana cevâben : Sen bu mes'eleyi Ümmü Seleme'ye sor, dedi. Ben de huzûrundan çıktım ve gelip bu üç zâte, Hazret-i Âişe'nin cevâbını söyledim. Bunlar, Hazret-i Âişe'ye gönderdikleri gibi bu def'a da beni Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ*'ya gönderdiler[1].

Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ* dedi ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hakîkaten ikindiden sonraki bu namâzdan nehyettiğini işittim. Sonra bir kerre de Resûl-i Ekrem'in ikindi namâzı kıldığı sırada iki rek'at namâz daha kıldığını gördüm. (Şöyle ki:) Resûlullāh benim odama gelmişti. Fakat o sırada yanımda Ensâr'dan ve Benî Harâm'dan birtakım kadın (misâfirler) bulunuyordu. Resûl-i Ekrem (namâz kılmağa başladı. On) un böyle (ayrıca iki rek'at daha) namâz kıldığını görünce, kendilerine bir câriye gönderdim. Ve câriyeye dedim ki : Resûl-i Ekrem'in yanında dur! : "Yâ

---

[1] Hadîsin sûret-i sevkini bildiren *Buhârî* metninin tercemesi burada bitiyor. *Tecrîd*'e alınan asıl metn-i hadîsin tercemesi buradan alt tarafıdır. Hadîsin sevkini ifâde eden metnin aslı şöyledir: عن كريب ان ابن عباس و المسور بن مخرمة و عبد الرحمن بن ازهر ارسلونى الى عائشة رضى الله عنها. فقالوا اقرأ عليها السلام منا جميعا وسلها عن الركعتين بعد صلاة العصر. و قل لها انا اخبرنا انك تصليها. وقد بلغنا ان النبى صلى الله عليه وسلم نهى عنها. و قال ابن عباس و كنت اضرب الناس مع عمر بن الخطاب عنها. قال كريب : فدخلت على عائشة فبلغتها ما ارسلونى به. فقالت سل ام سلمة. فخرجت اليهم فاخبرتهم بقولها فردونى الى ام سلمة بمثل ما ارسلونى عائشة فقالت ام سلمة الحديث [بخارى]

Resûla'llâh! Sana Ümmü Seleme şu iki rek'at namâzdan nehyettiğinizi işittim. Halbuki şimdi kıldığınızı görüyorum, diye soruyor" de!.. Eğer Resûlullâh (namâzda bulunduğuna) eliyle işâret ederse, huzûrundan geri çekil. Câriye bu emri yerine getirdi. Ve hakîkaten Resûl-i Ekrem eli ile işâret etmekle câriye geri çekildi.

Resûl-i Ekrem namâzdan fâriğ olunca (bana hitâb ederek :) Ey Ebû Ümeyye kızı[1], ikindi namâzından sonra kıldığım iki rek'at namâzdan suâl etmiş idin. Bunun sebebi şudur, buyurdu : Bana Abdü'l-Kays kabîlesinden bâzı kimseler (arz-ı İslâm için) gelmişlerdi. Bunlar, şu öğle namâzından sonraki iki rek'at (nâfile) den beni meşgûl edip alıkoymuşlardı. Bu kıldığım iki rek'at namâz, öğlenin o iki rek'at son sünnetidir.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî "musallîye söylenmesi, onun da dinleyip namâzda bulunduğuna eli ile işâret etmesi" hakkındaki bir bâbında zikretmiştir. Buradan başka yine Buhârî Megâzî bahsinde de tahrîc eylemiştir. Müslim ile Ebû Dâvud'un da Salât bahsinde rivâyetleri vardır. Bu hadîste altı Sahâbî'nin ismi geçiyor. Hadîsin senedinde beş de râvî isimleri mevcûd bulunduğundan on bire bâliğ oluyor. İşte ilm-i rivâyet bu sûretle güçleşiyor ve mübâlâğasız bu ilim, bir esâmî mahşeri hâlini alıyor. Git gide "*nakd-i ricâl*" e dâir en mühim bir ilim böylece doğmuştur. Hadîsin istişhâd edilen noktası, Resûl-i Ekrem'in namâzda câriyenin söylediği sözleri dinlemesi ve eliyle işâret ederek namâzda bulunduğunu bildirmesidir.

FIKHÎ VE AHLÂKÎ HÜKÜMLER :

Bu hadîsten bervech-i âtî hükümler istifâde edilmiştir :

1) Namaz kılan kimsenin, başkasının sözünü dinleyip anlamasının cevâzı ve bunun namâza zarar vermemesi,

---

[1] Ebû Ümeyye, Ümmü Seleme *radiya'llâhu anhâ*'nın pederinin künyesidir. İsmi Süheyl yâhut Huzeyfe İbn-i Mugîre'dir, Mahzûmî'dir *[Kastalânî]*.

2) Musallînin eli ile ve af'âl-i hafîfeden ma'dûd olan her hangi bir fi'l ü hareket ile işâret etmesinin namâzı ifsâd etmiyeceği,

3) Her âlimin, kendisinden yüksek ashâb-ı ilm ü fazîlete istiknâh-ı mes'ele için mürâcaat etmesinin müstehab olduğu,

4) Simâan haber-i vâhidin ve haber-i mer'enin kabûlü,

5) Ümmü'l-Mü'minîn Ümmü Seleme Hazretlerinin müstesnâ zekâ ve fetâneti ve suâl husûsunda gösterdiği ince ruhluluğu, sonra emr-i dîne derece-i tekayyüd ve ihtimâmı,

6) Sünnet-i müekkedelerin kazâsı müstehab olduğu ki, İmâm Şâfiî'nin mezhebidir. Ve bu hadîs ile istidlâl etmiştir. İmâm Ebû Hanîfe'ye göre yalnız sabah namâzının sünneti farzı ile berâber o günün zevâlinden evvel kazâ etmek müstehabdır, başka sünnetlerin değildir. Sünnetlerin adem-i kazâsı Cümhûr-i ülemânın mezhebidir. Bu hadîs-i şerîfte bildirilen öğle sünnetinin kazâsı keyfiyyeti nev'-i ferdine mahsus bir hassa-i Nebeviyyedir. Çünkü bu hadîsin diğer bir rivâyet tarîkında: "قالت ام سلمة قلت يا رسول الله أفتقضيهما اذا فاتتا = *Ümm-i Seleme: Yâ Resûlallāh! Bu iki rek'at öğlenin sünnetini fevtettiğinizde böyle kazâ eder misiniz? diye Resûl-i Ekrem'den sordum da hayır, kazâ etmem buyurdular, demiştir.*" Şimdi eimme-i Şâfiiyyenin bu hadîs ile istidlâl ederek asıl olan fi'l-i Nebevîye ittibâ' etmektir, demeleri yerinde olmaz.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

بَابُ الْجَنَائِزِ

Bu Bâb, Cenâze (ve son nefesinde son sözü : "Lâ ilâhe illa'llāh" demek olan mü'minin hâli) hakkındaki hadîs-i şerifleri muhtevîdir

617 . عَنْ أَبِى ذَرٍّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَتَانِى آتٍ مِنْ رَبِّى فَأَخْبَرَنِى أَوْ قَالَ بَشَّرَنِى أَنَّهُ مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِى لَا يُشْرِكُ بِاللّٰهِ شَيْئاً دَخَلَ الْجَنَّةَ قُلْتُ وَإِنْ زَنٰى وَإِنْ سَرَقَ قَالَ وَإِنْ زَنٰى وَإِنْ سَرَقَ .

Tercemesi

Ebû Zerr(-i Gıfârî) *radiya'llāhu anh*'den, şöyle rivâyet edilmiştir :

Ebû Zer Hazretleri demiştir ki :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem :*

Bana rabbim tarafından (sefâretle) gelen Cibrîl, (bir kerre daha) gelmiş ve :

— Ümmetimden her kim Allāhu Teâlâ'ya hiç bir şey'i (ulûhiyyette ve havass-ı rubûbiyyette) ortak tanımıyarak ölürse, o kimse Cennet'e girer, diye haber verdi, buyurdu. Ben :

— (Yâ Resûla'llâh!) O adam zinâ ettiği ve sirkat eylediği halde (yine Cennet'e girer) mi? diye sordum. Resûl-i Ekrem:

— (Evet) zinâ ettiği ve sirkat eylediği halde de (Cennet'e girer) diye cevâb verdi.

LÛGAVÎ BİR ÎZÂH :

Cenâiz, cenâzenin cem'idir. *Kāmus* tercemesinde bu kelime şöyle îzâh ediliyor : Cîm'in kesri ile cinâze, meyyite denir. Cîm'in fethi ile de câizdir. Alâ kavlin kesr ile meyyite ve feth ile de serîre yâni tabuta denir. Alâ kavlin aksi üzeredir. Yâhut cîm'in kesriyle üstünde meyyit olarak tabuta denir. Ve bu, sütre ma'nâsından me'hûzdür. Mütercim der ki : fudalānın birisinden : cenâze ile cinâze arasındaki fark sorulduğunda (الفتح للفتح و الكسر للكسر) diye cevâb vermiştir. Fetha, kelimenin üstünde olmakla meftûha, meyyite ve kesre altında olmakla meksûre, serîre ıtlak olunduğunu telmîh eylemiştir.

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî Tevhîd bahsinde de zikretmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, Tirmizî de yine Ebû Zer Hazretlerinden rivâyet etmişlerdir.

Bu bâbın unvânı, *Asîlî* ve *Ebü'l-Vakt* nüshalarında (Kitâbü'l-cenâiz) dir. Bu nüsha daha ilmîdir. Çünkü cenâze bahsi pek çok bâbları ihtivâ etmektedir. Bu bâblar (kitâb) unvân-ı umûmîsi altında toplanmış olur. Nasıl ki, İmâm Buhârî, *Sahîh*'inin pek çok yerlerinde bu ilmî usûlü iltizâm etmiştir. Fakat yûnînî nüshalarında bu Asîlî ve Ebü'l-Vakt rivâyetlerine hâşiye hâlinde işâret edilmiştir.

Buhârî metnindeki unvânda "ومن كان آخر كلامه لا اله الا الله = *Ve son nefesinde son sözü (Lâ ilâhe illâ'llāh) demek olan mü'minin hâli*" fıkrası da vardır. Bu unvânda Buhârî de şartın cümle-i cezâiyyesini zikretmemiştir. Turuk-ı müteaddide ile rivâyet edilen hadîs-i şerîfte Kelime-i Tevhîd ile âhirete intikal eden kimsenin mükâfât-ı uhreviyyesinin Cennet'e duhûlden ibâret olduğu bildirilmiştir ki, şunlardır :

1) İsnâd-ı muttasıl ile Ebû Dâvud'un rivâyetine göre, Muâz İbn-i Cebel *radiya'llāhu anh*, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* "من كان آخر كلامه لا اله الا الله دخل الجنة = *Her kim ki, son sözü "Lâ ilâhe illa'llāh" demek olursa, o kimse Cennet'e girer*" buyurdu, demiştir. Ebû Dâvud'un bu rivâyetini Hâkim: "*isnâdı sahîhtir*" diye te'yîd etmiştir.

2) Ebû Bekr İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde isnâd-ı sahîh ile rivâyetine göre Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "اعلم ان من شهد ان لا اله الا الله دخل الجنة = *Ey Enes! Bil ve herkese bildir ki: Her kim 'Lâ ilâhe illa'llāh' diye şehâdet ederse Cennet'e dâhil olur*" buyurduğunu haber vermiştir.

3) Müsedded'in *Müsned*'inde rivâyetine göre, Muâz İbn-i Cebel *radiya'llāhu anh* şöyle demiştir. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bana :

— Yâ Muâz! diye seslendi. Ben de icâbet edip :

— Buyurunuz yâ Resûlâ'llāh, dedim. Resûlullāh üç def'a :

— Yâ Muâz! diye seslendi. Ben de icâbet ettim. Üçüncüde :

— "بشر الناس انه من قال لا اله الا الله دخل الجنة = *Ey Muâz! Halka müjdele ki: Her kim "Lâ ilâhe illa'llāh" derse Cennet'e dâhil olur*" buyurdu.

4) Ebû Ya'lâ Mûsılî'nin *Müsned*'inde Ebû Harb'den rivâyetine göre, Ebû Harb, babam Zeyd İbn-i Hâlid Cühenî *radiya'llāhu anh* tamâmen kanâat ettiği şu hakîkati lisânen bildirerek bana dedi ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* "من شهد ان لا اله الا الله دخل الجنة» = *Kim ki "Lâ ilâhe illa'llāh" diye Allāh'ın varlığına ve birliğine şehâdet ederse, Cennet'e dâhil olur*" buyurdu. Ve bu hakîkati halka îlân etmemi emreyledi.

Suâl : Mâdem ki, şart cezâ ile birlikte olarak rivâyât-ı sahîha ile nakledilmiştir. İmâm Buhârî tarafından bu bâbın unvânında cezânın zikredilmemesinde ne gibi bir sebeb düşünülebilir?..

Cevâb : Hâfız İbn-i Hacer demiştir ki : İmâm Buhârî'nin zikretmemesi bu unvânın alt tarafında Vehb İbn-i Münebbih'ten ta'lîkan rivâyet ettiği bir haberi te'vîl gāyesine ma'tûftur. "*Vehb İbn-i Münebbih*" e :

— Lâ ilâhe illa'llāh, Cennet'in miftâhı değil midir? diye sormuşlar. O da :

— Evet, miftâhıdır. Lâkin bu miftâhın şübhesiz ki dişleri vardır. Sen Cennet'in kapısı önüne dişli bir anahtarla varırsan sana Cennet'in kapısı açılır, yoksa açılmaz, diye cevâb vermiştir.

Vehb İbn-i Münebbih[1] bu cevâbı ile Cennet'e girebilmek

[1] Vehb İbn-i Münebbih, Ebû Abdullāh Ahbârî'dir. İbn-i Abbâs, Câbir, Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anhüm* gibi birtakım Sahâbî'den rivâyeti

için vâcibât-ı dîniyyeye bağlı olmanın lüzûmuna işâret etmiş ve mücerred bu Kelime-i Tevhîd'i söylemekle ibâdetsiz, tâatsiz Cennet'e girilmez, demek istemiştir.

Şârih Aynî diyor ki : Bu tevcîhe göre, Buhârî'nin de İbn-i Münebbih'in re'yinde olması îcâb eder. Bu sebeble Buhârî edât-ı şartın cezâsını hazfetmiş demek olur. Halbuki böyle değildir. Bence Buhârî'nin unvânında cezâyı hazfetmesi bu bâbın hadîsinde mezkûr bulunmasından ve onunla iktifâ etmesinden dolayıdır. Çünkü mevzûu bahsimiz olan hadîs-i şerîfte : *"Kim ki Allāh'a bir şey'i şerîk kabûl ve i'tikād etmeden ölürse, Cennet'e dâhil olur"* buyurulmuştur.

Vehb İbn-i Münebbih'in bu haberini Beyhekî, *Sünen*'inde Muâz İbn-i Cebel'den merfûan rivâyet etmiştir. Şöyle ki: Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Muâz İbn-i Cebel'i Yemen'e vâli gönderirken buyurmuştur ki : *"Ey Muâz! Yemen'e vardığında yanına Ehl-i Kitâb gelerek sana muhakkak Cennet'in miftâhı nedir? diye soracaklardır. Sen onlara cevâben : 'Lâ ilâhe illa'llāh' cümle-i şerîfidir. Lâkin bu kelime-i tevhîd Cennet'in dişsiz bir anahtarıdır. Eğer sen Cennet'in kapısı önüne dişli bir anahtarla gider isen Cennet sana açılır, yoksa açılmaz"* diye cevâb ver, buyurmuştur [1].

Ebû Nuaym Isfahânî *Ahvâl-i Muvahhidîn* nâmındaki kitâbında demiştir ki : Bu anahtarın dişleri tâât-i vâcibedir. Bunları edâ etmek ve Allāh'a karşı ma'sıyet irtikâbından ictinâb eylemektir.

Şârih-i allâme Aynî bu tevhîd hadîsini takyîd, sonra bu kaydın şöyle böyle te'vîl ve tevcîh edilmesini hiç muvâfık bulmuyor. Yukarıda saydığımız tevhîd hadîsleri hep mutlak olarak vârid olmuştur. Binâenaleyh miftâh-ı Cennet hakkındaki *"esnân"* kaydı *"müdrec"* dir. Hadîse sonradan ilâve edilmiştir. Sonra bu miftâh ile hakîkî bir miftâh maksûd değildir ki, bunun esnânı aranılsın. Belki bu miftâh,

---

vardır. Kendisinden de Semmâk İbn-i Fadl, Hemmâm İbn-i Nâfi' gibi muhaddisler rivâyet etmişlerdir. Nesâî, Vehb sikadır, demiş. Müslim İbn-i Hâlid de kırk sene yatakta yatmadığını bildirmiştir. Yüz on târîhinde Yûsüf İbn-i Ömer tarafından maktûlen irtihâl-i dâr-i bakā eylemiştir.

Yûsüf İbn-i Ömer, Sekafî'dir. Meşhûr Haccâc İbn-i Yûsüf'ün yeğeninin oğludur. *Buhârî*'de hadîsi vardır. [*Hulâsa:* 349].

Yûsüf de Haccâc gibi ümerâ-yi Emeviyye'den olup uzun zaman Irak'ta icrâ-yı mezâlim eylemiş ve 126 târîhinde Şam'da itlâf edilmiştir.

[1] *Umdetü'l-Kārî:* C. 3, S. 3.

kelime-i tevhîd îrâd edildiğinde Cennet'e girmeğe temekkünden kinâyedir, diyor. Daha sonra şârih Aynî esnân ile tâat kasdedilmesini de tehlikeli buluyor. Çünkü hadîsin mefhûm-i muhâlifi yâni "Lâ ilâhe illa'llāh" deyip de ölünceye kadar tevhîd akîdesini vicdânında taşıyan, fakat ibâdet edemiyen tâli'sizlerin Cennet'e dâhil olamıyacağını istilzâm ediyor. Bu ise râfıza ve ibâdiyye ile ekser hâricîlerin mezhebidir. Bunlara göre ashâb-ı kebâir ve günahkâr mü'minler, mukteza-yi Cehennem'de muhalled ve ebedî olarak kalırlar. Halbuki nass-ı Kur'ânî bu akîdenin bozukluğunu nâtıktır. (ان الله لا يغفر ان يشرك به و يغفر ما دون ذلك لمن يشاء)[1] âyet-i kerîmesinde Cenâb-ı Hakk'ın kendisine karşı şirk edilmek sûretiyle irtikâb-ı fezâhat edilmesini affetmiyeceği ve şirkin mâdûnundaki her hangi ma'sıyet ashâbından olursa olsun, dilediği kimseyi af buyuracağı bildirilmiştir. Mevzûu bahsimiz olan hadîs-i şerîf de bu bâtıl i'tikādı tekzîb etmektedir. *Sahîh-i Müslim*'de merfûan rivâyet olunan bir hadîs-i şerîfde : "من مات و هو يعلم ان لا اله الا الله دخل الجنة = *Her kim ki ölür de mevti ânında Allāhu Teâlâ'dan başka ibâdete lâyık ve müstehak hiç bir mâbûd bulunmadığını bilir ve i'tikād ederse, Cennet'e dâhil olur*" buyurulmuştur.

Şârih Kirmânî: *(Lâ ilâhe illa'llāh)* Kelime-i Tevhîd'inin *(Muhammedün Resûlu'llāh = Hazret-i Muhammed Allāh'ın Resûlüdür)* kelime-i şerîfesi bir lâhika-i şehâdetidir, diyor.

Şârih Aynî de şöyle îzâh ediyor : *(Lâ ilâhe illa'llāh)* kelime-i şehâdetinin Cennet'e duhûle vesîle olmasını ifâde eden hadîsin zâhiridir. Bunun müşrik hakkında vârid olduğu anlaşılıyor. Binâenaleyh müşrik *(Lâ ilâhe illa'llāh)* derse, o kimsenin müslüman olduğuna hükmolunur, müslümandır denir. Ölünceye kadar müslüman olarak yaşarsa Cennet'e de girer. Fakat Tevhîd-i Bârî'yi bu sûretle kabûl ve i'tikād eden kimse, Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in nübüvvetini inkâr ederse, yâhut Hazret-i Muhammed'in hâssaten kavm-i Arab'a meb'ûs olduğunu iddiâ ederse, onun yalnız *(Lâ ilâhe illa'llāh)* demesi ile İslâmiyyetine hükmedilmez. *(Muhammedün Resûlu'llāh)* şehâdetinin zamm ü ilâve edilmesi lâzımdır. Hattâ Cümhûr-i ülemâmız bu iki kelime-i şehâdeti tekellümden sonra bu yeni müslümanın : "*İslâm Dînî'nden başka bütün dinlerden teberrî ettim*" demesini de şart kılmışlardır[2]. Binâenaleyh yukarıda ta'dâd ettiğimiz tevhîd hadîslerinin

---

[1] *Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 48*

[2] *Umdetü'l-Kārî:* C. 4, S. 3.

hulâsa-i meâli : ehl-i şirkten birisi *(lâ ilâhe illa'llāh)* der ve ölünceye kadar şirketmezse Cennet'e dâhil olur, demek olur. Bunun en yakın delîli de îzâhı sadedinde bulunduğumuz Ebû Zer hadîsinin buradaki rivâyetidir. Ebû Zer Hazretlerinin buradaki rivâyetinde şirketmeden ölen kimsenin Cennet'e gireceği tebşîr buyurulmuştur. Terk-i işrâk ise tevhîddir. *(Lâ ilâhe illa'llāh)* demek de izhâr-ı tevhîdden ibârettir.

(اتانى آت من ربى) cümlesinde cânib-i Hak'dan sefâretle geldiği ihbâr buyurulan mukaddes mevcûdiyyet ile murâd, Cibrîl *aleyhi's-selâm*'dır. Buhârî'nin Kitâbü't-Tevhîd'deki yine Ebû Zer *radiya'l-lāhu anh*'den bir rivâyeti bunu te'yîd etmektedir. Resûl-i Ekrem Efendimiz buyurmuşlardır ki :

"*Bana Cibrîl geldi. Ve müjde verdi ki : Her kim Allāh'a şirketmeden ölürse, Cennet'e dâhil olur. Cibrîl'e : Sirkat etse de, zinâ etse de mi? dedim. (Evet, sirkat etse de, zinâ etse de)* diye cevâb verdi.[1]"

Cibrîl *aleyhi's-selâm* ile vuku' bulan bu telâkî, bu tebşîr ve bu suâl ve cevâb, hâl-i menâmda, rü'yâ-yı sâdıka hâlinde vuku' bulmuştur. Bunu da Buhârî'nin Libâs bahsindeki rivâyetinden öğreniyoruz. *Buhârî*'nin Libâs bahsindeki metni bu turuk-ı rivâyât arasında en mufassalıdır. Ve aynen tercemesi şöyledir :

Ebû Zer Hazretleri demiştir ki : Bir kerré Nebî *salla'llāhı aleyhi ve sellem*'i ziyârete varmıştım. Kendisini beyaz bir elbîse içinde uyur buldum. Bir müddet sonra geldim. Bu def'a uyanmışlardı. Resûl-i Ekrem buyurdu ki :

— Hiç bir kul yoktur ki (Lâ ilâhe ila'llāh) desin, sonra bu tevhîd akîdesi üzerine olsun da Cennet'e girmesin, muhakkak Cennet'e girer, buyurdu. Ben :

— Zinâ etse de, sirkat etse de mi? diye sordum. Resûl-i Ekrem :

— (Evet) zinâ etse de, sirkat etse de girer, buyurdu. Ben tekrar :

— Zinâ etse de, sirkat etse de girer mi? diye sordum. Resûl-i Ekrem :

— (Evet) zinâ etse de, sirkat etse de girer, buyurdu. Ben üçüncü bir daha suâlimi tekrar ettim. Ve :

---

[1] قال النبى صلى الله عليه و سلم اتانى جبريل فبشرنى انه من مات لا يشرك بالله شيأ دخل الجنة . قلت : و ان سرق و ان زنا ؟ قال : وان سرق و ان زنا [بخارى كتاب التوحيد]

— Yâ Resûla'llāh ! Zinâ etse de, sirkat etse de mi girer? dedim. Resûl-i Ekrem:

— (Evet) Ebû Zerr'in horluğuna, hakîrliğine rağmen o kul zinâ etse de, sirkat etse de muhakkak Cennet'e girer, diye cevâb verdi.

Ebû Zer Hazretleri bu hadîsi rivâyet ederken : Ebû Zerr'in burnu kırılsa da, izzet ü gurûru ezilse de Resûl-i Ekrem böyle ısrâr ile tebşîr buyurdu, dedi (ğini râvî bildirmiştir) [1].

İmâm Buhârî bu hadîs-i şerîfi rivâyet ettikten sonra bu bâbdaki ictihâdını bildirerek diyor ki : *(Lâ ilâhe illa'llāh)* diyen o muvahhid, bu kelime-i şerîfeyi ister ölürken söylemiş olsun, ister daha evvel söylemiş ve tevhîd akîdesi üzerine devâm etmiş bulunsun, müsâvîdir. O mü'minîn günahlarından tevbe ve nedâmet edip de *(Lâ ilâhe illa'llāh)* demesi kendisi için vesîle-i mağfiret olur.

(و ان زنا وان سرق) cümlesinde istifhâm edâtı mahzûftur. (أدخل الجنة و ان زنا وان سرق) takdîrindedir ki, tercemede bunu (zinâ ettiği, sirkat eylediği halde Cennet'e girer mi?) diye gösterdik.

Buhârî'nin Kitab-ı Libâs'taki bu rivâyeti mevzûumuz olan hadîs-i şerîfteki istifhâmın Ebû Zer tarafından Resûl-i Ekrem'e karşı îrâd edildiğini sarâhaten göstermektedir. Biz de bu şekilde tercеme ettik.

Ebû Zer, bu bahşâyiş-i ilâhîyi istib'âd etmekte ma'zûr idi. Çünkü bu sırada Ebû Zerr'in zihnini muttasıl Resûlullāh *sal-la'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "لا يزنى الزانى حين يزنى و هو مؤمن = *Hiç bir zinâkâr, zinâ ederken mü'min olduğu halde bu fi'l-i menfûre cür'et edemez*" kavl-i şerîfi işgāl etmiş olacaktı. Hakîkaten *Sahîh-i Buhârî*'nin sekiz on bâbında rivâyet edilen bu hadîs-i şerîfin ifâde ettiği menfî bir hüküm ile ikisinin arasını te'lîf etmek güç görülür. Fakat birinci hadîste îmânın esâsı kasdedilmiştir. İkincide ise îmânın kemâli selbedilmiş bulunuyordu.

Buhârî'nin Kitâb-ı Libâs'taki rivâyetinde Ebû Zer Hazretlerinin suâli üç def'a tekrâr etmesi, iki büyük ma'sıyeti irtikâb eden

---

[1] قال ابو ذر رضى الله عنه اتيت النبى صلى الله عليه وسلم وعليه ثوب ابيض و هو نائم . ثم اتيته وقد استيقظ فقال : ما من عبد قال لا اله الا الله ثم مات على ذلك الا دخل الجنة. قلت : وان زنا وان سرق ؟ قال وان زنا وان سرق ، قلت : وان زنا وان سرق ؟ قال : وان زنا وان سرق ، قلت : وان زنا وان سرق ؟. قال : وان زنا وان سرق على رغم انف ابى ذر . وكان ابو ذر اذا حدث بهذا قال : وان رغم انف ابى ذر. قال ابو عبد الله : هذا عند الموت اوقبله اذا تاب و ندم وقال لا اله الا الله غفر له [اخرجه البخارى فى باب الثياب الابيض]

kimsenin Cennet'e girmesinde gördüğü garâbeti isti'zâm ettiğini ifâde eder. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ayni sûrette cevâblarının tekerrür ve tevâlî etmesi de Ebû Zerr'in bu hayret ve teaccübünü müekkeden redd ü inkâr buyurduklarını ve bu sûrette redd ü inkârda ısrâr buyurulması, Resûl-i Ekrem'in beşeriyyete son derece müşfik bir seciyyeyi hâiz bulunduklarını iş'âr eder. Bilhassa üçüncü cevâblarında "على رغم انف ابي ذر = *Ebû Zerr'in burnu toprağa sürtülse ve böylece zelîl ve hakîr olsa bile yine Cennet'e girer*" tâbîr buyurulması, Ebû Zerr'in istiğrâbını redd ü inkâr husûsunda müntehâ-yi mülâğaya delâlet eder. *(Ragim)* kelimesi fi'l-asl toprak ma'nâsına mevzû' olup sebebin, ism-i müsebbeb için istiâre edilerek züll ü hakāret ma'nâsında isti'mâl olunur. Lisânımızda : "filân burnunu toprağa sürttü" tâbîri zebanzeddir. Bu vâkıayı rivâyet ederken Ebû Zerr'in. "«وان رغم انف ابي ذر» = *Ebû Zerr'in burnu toprağa sürtüldüğü halde yine Peygamber'in bu tebşîrini bildirdi*" diye hikâye etmesi, teşerrüf ve iftihâr içindir.

Mühim bir suâl : Bu Ebû Zer hadîsi cehele-i nâsa fazla bir ümid bahşetmez mi? Bunun gibi tebşîrât-ı sâdıkadan cesâret alarak onların meâsîye ikdâm ve inhimâkini artırmaz mı?

Cevâb : Bu hadîsin hakîki medlûlü zâhirde görüldüğü gibi değildir. Kavâid-i İslâmiyyemiz mücerred îmân ile ölmekle hukūku beşerin sâkıt olmıyacağı esâsı üzerine kurulmuştur. Fakat hukūku beşerin bu masûniyyeti, Cenâb-ı Hakk'ı, Cennet'ine idhâl etmek istediği kullarından tekeffülünü esirgemesini de îcâb etmez. Bu sebebledir ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz Ebû Zerr'in istib'âdını mükerrer ve müekked olarak reddetmiştir. Bir de hadîsteki (Cennet'e girer) kavli (nihâyet Cennet'e gider) demek olması da çok muhtemeldir. Cennet'e bu gidiş ya evvelemirde doğrudan doğruya vuku' bulur. Yâhut mukteza-yi ma'sıyet Cehennem'de şöyle böyle göreceğini gördükten sonra olur [1].

Yukarıda Buhârî'nin Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği (41) numara ile tercemesi geçen bir hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem Efendimiz: *(Lâ ilâhe illa'llāh)* deyip de kalbinde bir arpa, bir buğday, bir zerre kadar hayır ve îmânı bulunan kimsenin Cehennem'den çıkacağı tebşîr buyurulmuştur.

---

[1] *Umdetü'l-Kārî*: C. 4, S. 5.

Yine böyle (21) numara ile terceme edilen Ebû Saîd-i Hudrî hadîsi ise daha vâzıhtır. Burada da Resûl-i Ekrem Efendimiz'in ehl-i Cennet Cennet'e, ehl-i nâr da Cehennem'e ayrılıp girdikten sonra kalbinde hardal dânesi kadar îmânı bulunan usât-ı mü'minînin Cehennem'den çıkarılması emredileceği haber verilmektedir. Bütün bu haberler, günehkâr insanların Cehennem'de cezâ-yi ma'sıyetini göreceklerini, fakat ebedî orada kalmayıp şefâat-i seniyye-i Nebeviyye ile çıkarılacakları tebşîr buyurulmuştur.

Gerek bu ciheti, gerek *(Lâ ilâhe illa'llāh)* şehâdetine *(Muhammedün Resûlullāh)* şehâdetinin ilhâkı lüzûmunu Buhârî'nin Kitâb-ı İlm'in nihâyetinde Katâde tarîkıyle Enes İbn-i Mâlik'ten tahrîc ettiği, meâli âtîdeki hadîs-i şerîfte temâmen îzâh etmektedir :

Enes İbn-i Mâlik diyor ki : Bir seferde Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in râkib olduğu merkebin terkisinde Muâz İbn-i Cebel bulunuyordu. Resûl-i Ekrem bir ara :

— Yâ Muâz! diye seslendi. Muâz *radiya'llāhu anh :*

— لبيك يا رسول الله وسعديك = Emir buyurunuz yâ Resûla'llāh! emrinize itâate, hizmetinizi yerine getirmeğe bütün mevcûdiyyetimle hâzırım, diye cevâb verdi. Tekrar Resûl-i Ekrem :

— Yâ Muâz! diye seslendi. Muâz tekrar :

— Emir buyurunuz yâ Resûla'llāh! diye icâbet etti. (Ve bu hitâb ü icâbet) üç kerre (vâkı' oldu. Üçüncüde) :

— Hiç bir kimse yoktur ki, kalben tasdîk ederek Allah'dan başka Allāh olmadığına ve Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Resûlullāh olduğuna şehâdet etsin de Allāh onu Cehennem'e harâm etmesin, (her halde harâm eder) buyurdu. Muâz :

— Yâ Resûla'llāh! Bu (tebşîr buyurduğu) nu halka haber vereyim de sevinsinler mi? diye istîzân etti. Resûl-i Ekrem :

— Hayır söyleme. (Sonra buna) güvenirler (de ibâdet etmezler) buyurdu. Muâz bunu vefâtına yakın, günahtan sıyrılmak için haber verdi[1].

---

[1] عن انس بن مالك رضى الله عنه ان النبى صلى الله عليه و سلم و معاذ رديفه على الرحل (اى على الجمار على ماسيأتى فى الجهاد). قال يا معاذ بن جبل ! قال : لبيك وسعديك يا رسول الله ! قال يا معاذ ! . قال : لبيك يا رسول الله وسعديك ! ثلاثا. قال : ما من احد يشهد ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله صدقا من قلبه الا حرمه الله على النار. قال يا رسول الله أفلا اخبر به الناس فيستبشروا ؟. قال : اذا يتكلوا . و اخبرها معاذ عند موته تأثما [رواه البخارى فى آخر كتاب العلم]

Bu hadîste kelimeteyn-i şehâdeteynin müştereken îrâd edilmesi haber veriliyor.

Yine bu hadîs-i şerîften usât-ı mü'minînin Cehennem'de azâb olunacağı, sonra şefâat-i Muhammedî ile çıkacakları müstefâd olmaktadır ki, ehl-i sünnet ve cemâatin kabûl ettiği esâsât-ı i'tikādiyyeden bir mühim esâstır.

Taybî diyor ki : Bu dakîka-i mühimmeye mebnîdir ki, Muâz *radiya'llāhu anh*'in halka tebşîr etmesine izin verilmemiştir. Fakat Muâz, ahır-i ömründe [1] (و اذ اخذ الله ميثاق الذين اوتوا الكتاب لتبيننه للناس و لا تكتمونه) nazm-ı şerîfi mûcibince evâmir-i dîniyyenin ketm ü ihfâsındaki mahzûr-ı şer'îyi düşünerek âhır ömründe teblîğ etmiştir.

Buhârî'nin yine Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği (41) numara ile tercemesi geçen hadîs-i şerîfi Lâ ilâhe illa'llāh diyerek kalbinde zerre mikdârı îmânı olan günehkâr mü'minlerin Cehennem'de ebedî kalmıyacakları da ehl-i sünnet mezhebini te'yîd etmektedir. (21) numara ile terceme edilen Ebû Saîd-i Hudrî hadîsi ise daha vâzıhtır: Ehl-i Cennet, Cennet'e ve ehl-i nâr, Cehennem'e ayrılıp girdikten sonra kalbinde hardal dânesi kadar îmânı olan usât-ı mü'minînin Cehennem'den çıkarılması emredileceği haber verilmektedir. Bunlar da ehl-i sünnetin edilmesi cümlesindendir.

Bir ihtâr : Ölüm ki, şu fenâ âlemindeki merâhil-i hayâtiyyenin müntehâsı ile bakā illerinde geçirilecek ebedî hayâtın bir dönüm noktasıdır. İnsanın bir hatve daha atarak kavuşacağı bir âhiret âleminin yegâne vesîle-i saâdeti tevhîd-i Bârî olduğundan imâmü'l-muhaddisîn Muhammed İbn-i İsmâil Buhârî Hazretlerinin husûsî bir unvân ve bir, iki hadîs ile tevhîd-i Bârî'yi hatırlatması, hakîkaten bir hüsn-i tertîb nümûnesidir. Fakat fenâ ile bakānın bu iltisak noktası pek ziyâde hevl-engîz ve can-hırâşdır. Bu, herkes için öyle bir evden öbürüne göç etmek gibi sâde ve basit bir mes'ele değildir. İnsanın caniyle uğraştığı ve nefsin, Şeytânın olanca kuvvetiyle, cemâatiyle idlâle çalıştığı en tehlikeli bir dem-i hayâtîdir. Bu zavallı yolcuya yanında bulunan akrabâsının veyâhut her hangi bir din kardeşinin kelime-i tevhîd telkîn ve ta'lîm ederek en son ve mühim bir yardımda bulunmaları ve böyle bir miftâh-ı Saâdet'in zavallı bir muhtezırın eline sunulması en değerli bir âhiret armağanı olacaktır.

---

[1] *Sûre: 3 (Âl-i İmrân), âyet: 187*

Müslim *Sahîh*'inde bunu unutmamıştır. Cenâze bahsinin başında bu bahse, mevtâya "*Lâ ilâhe illa'llāh*" telkîni hakkında açtığı müstakıl bir bâb ile başlamıştır. Sonra bu bâbda Ebû Saîd-i Hudrî ve Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyet ettiği: «لقنوا موتاكم لا إله إلا الله» = *Ölülerinize lâ ilâhe illa'llāh telkîn edip iyice öğretiniz*" hadîsi, başkaca bir hüsn-i tertîb daha göstermiştir. Fakat İmâm Buhârî'nin iltizâm ettiği şerâit-i sıhhate uymamış olmalıdır ki, İmâm Buhârî bu telkîn hadîsini rivâyet etmemiştir. Müslim ile berâber ekser *Sünen* sâhibleri eserlerinde tahrîc eyledikleri halde İmâm-ı Buhârî *Sahîh*'ine almamıştır.

Hadîs-i şerîfteki ölülerinize tevhîd telkîn ediniz, emr-i Nebevîsinin hakîkate hamledilmiyeceği âşikârdır. Çünkü ölü, fânîlerin hitâbına muhâtab olmak kābiliyyetini kaybetmiştir. Burada ölüler tâbîri ile, ölümü yaklaşan kimseler kasdedilmiştir. (Sekerât-ı mevt) dediğimiz bu halde zavallı hasta, ölümün en şiddetli sadmelerine, Şeytânın türlü tesvîlâtına ma'rûz bulunduğundan, ölmüş farzedilmiş ve ona yapılacak tevhîd-i Bârî telkîninin pek mühim olacağı bildirilmiştir.

İmâm Buhârî'nin gösterdiği bir hüsn-i tertîb de Kitâb-ı Cenâiz'i, Salât bahsi ile Zekât bahsi arasında zikretmesidir. Meyyit için gasil, tekfîn gibi ihtiyâr olunan birtakım işler arasında en mühimmi meyyit üzerine kılınacak namâzdır ki, bu namâz, meyyitin azâbdan, husûsiyle bir ân sonra defnolunacağı kabir azâbından halâs ve istirâhatine duâyı muhtevîdir. Meyyite yapılan hizmetler arasında meyyit için en ziyâde matlûb olan bir hizmettir. Bu cihetle İmâm Buhârî, Salât bahsini müteâkıb Kitâb-ı Cenâiz hadîslerini tahrîc eylemiştir.

Bir de insanlar iki zıd hâle ma'rûz bulunmaktadır : hâl-i hayât, hâl-i mevt. Bu iki hâlin her ikisine de birtakım ahkâm-ı ibâdât ve ahkâm-ı muâmelât teallûk etmektedir. Dirilere teallûk eden ibâdâttan en mühimmi namâzdır. Müellif İmâm Buhârî, dirilere âid namâz bahsini bitirince onu ta'kîben ölülere âit namâz bahsine başlamıştır.

618. عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ مَاتَ يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا دَخَلَ النَّارَ وَقُلْتُ أَنَا مَنْ مَاتَ لَا يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ.

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

İbn-i Mes'ûd Hazretleri, bir kerre Resûlullāh *sal-la'llāhu aleyhi ve sellem :*

"Allāh'a bir şeyi menend addederek ölen kimse, Cehennem'e dâhil olur" demişti. Ben de dedim ki :

Allāh'a hiç bir şeyi menend addetmiyerek ölen kimse Cennet'e dâhil olur.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi Tefsîr, Îmân, Nüzûr bahislerinde de zikretmiştir. Müslim ile Nesâî de rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyetler meâlen müttehid olmakla berâber lâfzan muhteliftir. Meselâ Müslim'in Vekî' ve İbn-i Nümeyr tarîkıyle rivâyetinde bu iki cümle şu sûretle ma'kûsen rivâyet edilmiştir: "*Resûlullāh : Kim ki Allāh'a bir şey'i şerîk addetmeden ölürse Cennet'e dâhil olur*" buyurdu. Ben de dedim ki: "*Kim ki Allāh'a bir şey'i şerîk ittihâz ederek ölürse, Cehennem'e girer*" dedim[1].

Buhârî *(و من الناس من يتخذ من دون الله اندادا) âyet-i kerîmesinin tefsîrinde (انداد) kelimesini (اضداد) ile tefsîr etmiştir ki, misli muhâlif demektir. Nasıl ki Beyzâvî de *Tefsîr*'inde ** " فلا تجعلوا لله اندادا وانتم تعلمون = *Allāh'a hiç bir vechile müşâbeheti olmıyan birtakım putları, bunların aykırılıklarını bile bile Allāh'a menend addetmeyiniz*" âyet-i kerîmesinde Cerîr'in bir beyti ile istişhâd ederek (ند) i zıddı muhâlif ma'nâsına hamletmiştir. Buhârî'nin Kitâb-ı Tefsîr'deki bir tarîk-ı rivâyetinde de (شرك) bedelinde (ند) sûretinde rivâyet edilmiştir[2].

---

[1] قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : من مات لا يشرك بالله شيأ دخل الجنة وقلت انا من مات يشرك بالله شيأ دخل النار.

[2] من مات وهو يدعو من دون الله ندا دخل النار وقلت انا من مات وهو لا يدعو لله ندا دخل الجنة .

---

* *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 165*

** *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 22*

Kāmus mütercimi *Âsım Molla* (نذ) i mânend ma'nâsınadır, diyor ki, maksada temâmiyle tevâfuk eden ve lisânımızda terhîm ile "menend" diye me'nûs bulunan bu kelimeyi mürahham olarak kullandık.

İbn-i Mes'ûd hadîsinin *Sahîh-i Müslim*'deki bu Vekî' ve Nümeyr tarîkıyle gelen rivâyeti istisnâ edilirse, turuk-ı sâirenin kâffesi müttehiddir. Mevzûumuz olan tarîk-ı rivâyete temâmiyle muvâfıktır. Hadîsin vaîde müteallık olan kısmı merfûan, va'de dâir olan parçası, mevkuf olarak rivâyet edilmiştir. Vekî' ve İbn-i Nümeyr tarîkıyle gelen rivâyet ise, bunun temâmiyle ma'kûsudur.

Hadîs şârihleri bu iki tarîk-ı rivâyeti te'lîf için birtakım mütâlealar dermeyân etmişlerdir. Nevevî diyor ki : Bu bâbda söylenen sözlerin en doğrusu şudur : İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh* bu hadîsin hem vaîde, hem de va'da müteallık olan her iki kısmını da hıfzetmiştir. Fakat bilâhara va'de dâir olan kısmı unutmuştur. Binâenaleyh birinci kısmı merfûan, ikinci kısmı da mevkūfen rivâyet etmiştir. Bir zaman sonra da bunları ma'kûsen hatırlamış ve bu yolda rivâyet etmiştir. Yine Nevevî : iki rivâyeti cem' etmenin yolu budur. Ve bu sûretle hadîsin her iki kısmı da merfûan rivâyet edilmiş olur, diyor. Şârih Aynî de temâmiyle Nevevî'nin bu tevcîhine iştirâk ediyor.

Bu hadîsin Vekî' tarîkıyle rivâyetine vâkıf olmıyan bâzı zevât olsa gerektir ki, bunlar : "*İbn-i Mes'ûd bu iki hükümden birisini fem-i Saâdet'ten işitmiş, onu rivâyet etmiştir. İkinci hükmü de kavâid-i şer'iyyeye tevfîkan kıyâs ederek bildirmiştir*" demişlerdir. "*Telvîh*" de : "*İbn-i Vekî' tarîkının sıhhat ve sübûtu bu nokta-i nazarı reddeder*" deniliyor.

619 . عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ أَمَرَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِسَبْعٍ وَنَهَانَا عَنْ سَبْعٍ أَمَرَنَا بِاتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ وَعِيَادَةِ الْمَرِيضِ وَإِجَابَةِ الدَّاعِي وَنَصْرِ الْمَظْلُومِ وَإِبْرَارِ الْقَسَمِ وَرَدِّ السَّلَامِ وَتَشْمِيتِ الْعَاطِسِ وَنَهَانَا عَنْ آنِيَةِ الْفِضَّةِ وَخَاتَمِ الذَّهَبِ وَالْحَرِيرِ وَالدِّيبَاجِ وَالْقَسِّيِّ وَالْإِسْتَبْرَقِ.

TERCEMESİ

Berâ' (İbn-i Âzib) *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir : Berâ' demiştir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bize yedi şey'i işlememizi emretti. Yedi şeyden de bizi nehyeyledi.

Resûl-i Ekrem bize, cenâze arkasında gitmeyi, hastayı ziyâret etmeyi, dâvete icâbet eylemeyi, mazlûme yardımı, yemîni kabûl etmeyi, selâmı karşılamayı, aksırana duâ etmeyi emreyledi.

Yine Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bizi : gümüş kap (kullanmak) dan, altın yüzük (takmak) tan, harîr, dîbâ, kasıy, istebrak (denilen ipekli kumaş isti'mâlin) den de nehyetti.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîs-i şerîf, turuk-ı rivâyâtının kesreti ile mümtâz olan hadîslerden birisidir. Yalnız Buhârî *Sahîh*'inin on yerinde zikretmiştir. Buradan başka Mezâlim, Libâs, Tıb, Edeb, Nüzûr, Nikâh, İstîzân, Eşribe bahisleridir.

Müslim de Et'ime bahsinde, Tirmizî İstîzân, Libâs bahislerinde, Nesâî de Cenâiz, Îmân, Nüzûr, Ziynet bâblarında; İbn-i Mâce de Keffârât, Libâs bâblarında tahrîc etmişlerdir.

CENÂZEYE İTTİBÂ' : Cenâzeyi peşisıra ta'kîb etmek ve cenâze namâzını kıldıktan sonra da bu sûretle devâm eylemektir. İttibâ' tâbîrinin zâhirinden müstefâd olan ma'nâ budur. Bu sebeble Hanefîlere göre cenâzeyi ta'kîb etmekte efdal olan, cenâzenin arkasından gitmektir. Şâfiîlere göre efdal olan, cenâzenin ön tarafında gitmektir. Mâlikîler arasında : 1) önde gitmek, 2) arkada gitmek, 3) yayalar önde, süvâriler arkada gitmek sûretiyle üç nevi' ictihâd vardır. Bunlardan muhtâr olanı, Hanefîlerle berâber olanı ve cenâzenin arkasında ta'kîb edilmesidir. Cenâzeye iştirâk eden kadınların, cenâzeyi arkadan ta'kîb etmelerinde eimmenin icmâı vardır[1].

[1] *Kastalânî:* C. 2, S. 25.

Cenâze namâzına gelince, Cümhûr-i ülemâya göre, farz-ı kifâyedir. Komşuların, ve cenâzenin ahbâb ve yârânının cenâzelerine ittibâ' etmeleri de vâcibdir. Aliyyü'l-Kārî *Mişkât* şerhinde ehl-i bid'at bu hakdan müstesnâdır, diyor.

İYÂDE-İ MARÎZ : Hastayı ziyâret etmek ve onun hâl ve hatırını sormaktır, hastanın muhtâc olduğu ve ziyâretcinin de istitâati dâhilinde olan yardımda bulunmaktır. Bu yolda hasta ziyâreti sünnettir. Bâzı ülemâ, vücûbuna kāil olmuşlardır. Müslim olsun, zimmî bir vatandaş olsun, yakın bir komşu veyâhut uzak bir hemşehrî bulunsun hepsi müsâvîdir. Hepsi iyâde edilebilir. Bu yolda iyâde-i marîz, hukūka hürmetkârlık gibi bir vazîfe-i dîniyye ve ahlâkıyye olduğundan müstelzem-i mesûbâttır. *Sahîh-i Müslim*'de Sevbân *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunan bir hadîs-i şerîfte : "*Bir müslümân, müslümân kardeşini hasta iken ziyâret ettiğinde hasta başından ayrılana kadar o ziyâretçi Cennet bostânında yaşar*", yâni Cennet bostânına müstehak olur, buyurulmuştur [1].

Buhârî'de Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunan bir hadîste Hazret-i Enes demiştir ki : Bir Yahûdî genci, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e hizmet ederdi. Bir ara hastalandı. Resûl-i Ekrem bunu hastalığında ziyâret etti. Başucunda oturdu. Ve bu gence müslümân olmasını teklîf etti. O da babasına baktı. Babası : "*Oğlum! Ebü'l-Kāsim'e itâat et*" demekle müslümân oldu. Resûl-i Ekrem hastanın yanından çıkınca : "*Şu genci Cehennem azâbından kurtaran Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâlar olsun*" buyurdu.

İyâde-i marîz için dost, düşman ; bildik, bilmedik herkes nazar-ı İslâm'da müsâvîdir. Hattâ muâhid ve müste'men olan gayri müslim anâsır da zimmî vatandaşlar gibi addedilmiştir. Yalnız arada hakk-ı karâbet ve hakk-ı civâr olmıyan ve münker bid'atlerle me'lûf bulunan süfehânın bu haktan müstesnâ olduklarını Aliyyü'l-Kārî *Mişkât-i Mesâbîh* şerhinde bildiriyor.

İyâde-i marîz hakkındaki haberler o kadar çoktur ki, Şârih Aynî bunları toplamıştır. Otuz bu kadar Sahâbî'ye müntehî oluyor. Âdetâ başlı başına mühim bir eser teşkîl ediyor.

Bu eserimizde bunlardan bahsetmek mümkün olamadığından yalnız bu Sahâbî râvîleri bildirmekle iktifâ edeceğiz :

---

[1] ان المسلم اذا اعاد اخاه المسلم لم يزل فى مخرفة الجنة حتى يرجع و اراد بالمخرفة البستان.

Ebû Mûse'l-Eş'arî, Sevbân, Ebû Hüreyre, Alî İbn-i Ebî Tâlib, Ebû Ümâme, Câbir İbn-i Abdillāh, Câbir İbn-i Atîb, Ebû Mes'ûd, Ebû Saîd-i Hudrî, Abdullāh İbn-i Ömer, Enes İbn-i Mâlik, Üsâme İbn-i Zeyd, Zeyd İbn-i Erkam, Sa'd İbn-i Ebî Vakkās, Abdullāh İbn-i Abbâs, Abdullāh Amr, Ebû Eyyûbü Ensârî, Osmân, Kâ'b İbn-i Mâlik, Abdullāh İbn-i Ebî Bekr, Ömer İbn-i Hattâb, Ebû Übeyde İbn-i Cerrâh, Müseyyeb, Selmân, Osman İbn-i Ebî Âs, Avf İbn-i Mâlik, Ebû'd-Derdâ', Safvân, Muâz, Cübeyr, Âişe, Fâtıme-i Huzzâiyye, Ümmü Süleym, Ümmü Alâ *radiya'llāhu anhüm.*

Bu Sahâbîden her birisi sadr-ı İslâm'da, o fazîletli devrin ferâgatkâr hayâtında gördüğü bir veya birkaç menkabeyi nakledip alılâfın enzâr-ı îtibârı önüne koymuşlardır. Ey ibret-bîn olmak kābiliyyetini taşıyan insanlar! İşte size birçok merhamet şefekat ve fazîlet enmûzeci, demişlerdir.

Bu rakamların kesreti bize sadr-ı İslâm'da hasta ziyâretine verilen ehemmiyetin yüksekliğini gösterir. Esâsen ictimâî yardım umdesine İslâm Dîni kadar kıymet ve ehemmiyet veren hiç bir dîn, hiç bir ictimâî teşekkül gösterilemez. İslâm târîhi bunun binlerce canlı örnekleriyle doludur. İyade-i marîz de bu ictimâî yardım umdesinin en mühim bir şu'besidir. Şârih Hâfız Bedrüddîn Aynî'nin *Umdetü'l-Kārî*'de topladığı bu ahâdîs ve âsârdan birkaç nümûne olsun nakl ü terceme etmekten kendimizi alamadık.

1) İmâm Ahmed İbn-i Hanbel iyâde-i marîzın son derece şefkat ifâde eden vecîz bir şeklini Ebû Ümâme *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet ediyor : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "Sizden biriniz hasta ziyâretine vardığında elini hastanın alnı ve yâhut eli üstüne koyup okşayarak "nasılsınız" diye hâl ü ahvâlinden müvâzişkârâne sorması iyâde-i marîzin mütemmim âdâbındandır"* buyurmuşlardır. Bu hadîs-i şerîfin bize ta'lîm ettiği büyük hakîkat şudur ki : Hasta ziyâretinin hastalığın derecesine, hâl ve vaz'iyyetin îcâbâtına göre öyle ince noktaları vardır ki, bunlar saymakla tükenmez. Bunları muktezâyi hâle göre ziyâretcinin zekâsı ve ince rûhu arayıp bulmalıdır. Yalnız umûmî ve mütemmim ma'lûmât olarak bir ciheti öğreteceğiz ki, hastaya

varıldığında, ziyâretci, hastanın elini hürmetle avucu içine alarak, yâhut alnını ve yüzünü okşayarak hâl ve hâtırını sormalıdır[1].

2) Buhârî'nin *Sahîh*'inde Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "Ashâbım! Hastaları ziyâret ediniz, açları doyurunuz, taht-ı esâretinizdeki köleleri salıveriniz"* buyurmuşlardır. Bu hadîs-i şerîfte hasta ziyâretinin teâvün-i ictimâî zümresinden olan açları infak, köleleri âzâd etmek gibi fâdıl teâvünlere takdîmen ve tercîhan zikredilmiş bulunması şâyân-ı îtibârdır[2].

3) Müslim'in, Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'-dan naklettiği bir eserde Sa'd İbn-i Übâde *radiya'llāhu anh*'in hasta olduğunu işiten Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* Sa'd İbn-i Übâde'yi kim ziyâret etmek ister, diyerek ayağa kalkmıştı. Biz de icâbet edip kalktık. (Bir de ne göreyim?) on küsûr ziyâretci olduk. Görüyoruz ki, Hâtemü'l-Enbiyâ, Ashâbının gönlünde hasta ziyâretine karşı ne heyecanlı bir aşk ve alâka uyandırmıştır.

4) Hâkim'in Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine göre, Sa'd Hazretleri: Bir kerre Mekke'de hastalanmıştım. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* beni iyâdeye geldi. Mübârek elini alnıma koydu (ve hâl ü hâtırımı sordu) demiştir.

5) Yine Hâkim'in Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyet ettiği bir hadîste Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "Sizin biriniz hasta ziyâretine gittiğinde* " اللهم اشف عبدك *= Yâ Rab! Bu kuluna şifâ bahşet, diye duâ esin"* buyurmuştur.

Dâvete icâbet: İki sûretle olur: 1) yardım dileyen bir kimsenin bu dileğini yerine getirmeğe icâbet sûretiyle, 2) velîme gibi hayırlı bir ictimâa edilen dâvete icâbet etmekle.

Gerek mevzûu bahsimiz olan hadîs-i şerîfte icâbetin emr-i nebevî muktezâsından olmasına, gerek yine *Sahîh-i Buhârî*'de Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet edilen (ان من حق للمسلم على المسلم ان يجيبه اذا دعاه) hadîs-i şerîfinde bir müslümanı diğer bir müslüman kardeşi dâvet ettiğinde icâbet etmesi, müslümanlar arasında mer'î hu-

---

[1] حديث ابى امامة عند احمد : من تمام عيادة المريض ان يضع احدكم يده على جبهته او يده و يسأله كيف هو [عينى]

[2] حديث ابى موسى عند البخارى : عودوا المريض و اطعموا الجايع وفكوا العانى [عينى]

kūku müşterekeden bulunduğu bildirilmesine göre, bâzı ülemâ dâvete icâbet edilmesini vâcibdir, demişlerdir. Bâzıları da her iki hadîsteki emri ve hakkı terki mûcib-i ma'sıyet veya kerâhet olan mendûb ma'nâsına hamletmişlerdir.

Tavzîh'te velîme-i nikâha icâbet etmek Cümhûr-i ülemâya göre vâcibdir. Hattâ oruçlu bir dâvetlinin bile orucunu bozup velîme taâmından yemesi vâcibdir, denilmiştir. Fakat Hanefî fukahâsına göre velîme-i nikâha icâbet etmek de müstehabdır.

Taybî de : Bir müslüman, müslüman kardeşini ziyâfete veyâhut muâvenete dâvet ederse icâbet etmek vâcibdir, demiş. Şu kadar ki, vâkı' olan her hangi bir dâvete icâbetin lüzûm ve tahakkuku, dâvet edilen bu ziyâfet mahallinde münkerât-ı şer'iyyeden bir şey bulunmamakla meşrût olduğunu Taybî ile berâber bütün ehl-i ilim haber veriyor. Ziyâfet yerinden müstelzim-i ma'sıyet ve münâfî-i fazîlet melâhî gibi münkerâtın vücûdü takdîrinde dâvete icâbetin vesîle-i ma'sıyet olacağında şübhe yoktur. Her vesîle-i ma'sıyet ise, ma'sıyet derecesinde müstelzim-i vebâldir.

Fakîh Ebü'l-Leys: Velîmeye dâvet edilen bir müslüman, dâvet eden kimsenin mâlî kazancı harâm değilse icâbet eder, harâm olduğuna vâkıf olursa icâbet etmez, demiştir. Yine Ebü'l-Leys; îlân-ı fısketmiş bir sefîhin dâvetine, mücerred o fâsıkın fıskına râzı olmadığını ilâm için icâbet edilmemelidir, demiştir. Yine Ebü'l-Leys, icâbet edilip gidilen bir ziyâfet mahallinde münker bir şey görülünce o münker nehyedilmelidir, diyor. Tabiî bu nehy, fesad ve nizâa müeddî olmıyacak şekilde kelime-i tayyibe ile o şey'in fenâlığını söylemektir. Bu mevzûa dâir aşağıda daha vâsî îzâhımız gelecektir[1].

MAZLÛMA NUSRET: Emr-i nâfiz ve mutâ' olan veya fi'len müessir olabilen kimsenin bir mazlûmu kurtarmasıdır. Bu sûretle bir mazlûma nusret ve muâvenet etmek farzdır. O mazlum müslim olsun, zimmî olsun; nusret ve muâvenet de kavlen veyâhut fi'len olsun müsâvîdir. Kavlen bir mazlûma nusret emir ile veyâhut şefâat sûretiyle olur. Fi'len nusret, yalnız dil ile değil el ile kahren nusrettir. Tabiî bu nusret, halâskârın hâline ve vaz'iyyetin îcâbına göre ne muînin kendisine ve ne de cem'iyyete zarar vermiyecek sûrette îfâ edilir. Gerek zulmün şenâati ve zâlimin denâeti hakkında, gerek merdlik şiârı olan

---

[1] عمدة القارى : ج ٤ ، ص ٧ وذريعه غل الطريقه : ج ٤ ، ص ٤٧

mazlûma nusretin fazîleti hakkında, gerek *Kur'ân-ı Kerîm*'de ve gerek ahâdîs-i Nebeviyyede pek çok âyât ve ahâdîs vardır:

1) *Kur'ân-ı Kerîm*'de Cenâb-ı Hak: *"Ey kullarım! Zulümkâr olan şu insanlara meyletmeyiniz. Sonra sizi azâb-ı ilâhî istîlâ eder"* buyurmuştur[1]. Birtakım takvâ sâhibleri, bu âyet-i kerîmedeki "meyletmeyiniz" kavlindeki nehyi, zaleme ile yalnız düşüp kalkmaktan men'e ma'tûf olmayıp belki onlara imâle-i nazar etmeyiniz, sûretinde daha şâmil bir ma'nâya müteveccihtir, demişlerdir. Demek ki Cenâb-ı Hak mü'min kulların gözlerinin, zâlimlerin müstekreh ve Cehennemî sîmâlarına bakmasına bile rızâ göstermiyor.

2) Buhârî'nin *Sahîh*'inde Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Hazret-i Enes diyor ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir kerre :

— İster zâlim olsun, ister mazlum olsun, mü'min kardeşine yardım et, buyurmuştur. Ashâbdan bir zât :

— Yâ Resûla'llâh! Mazlum olan kimseye nusret ederim, bunu anladım. Fakat zâlime nasıl nusret ederim, zâlime yardım edilmesini siz muvâfık bulur musunuz? dedi. Resûl-i Ekrem:

— Zâlimi de irtikâb etmekte bulunduğu zulümden men'edersiniz ki, bu da zâlime nusrettir, buyurdu[2].

3) Müslim'in *Sahîh*'inde Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyetine göre de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuşlardır : Her kişi ister zâlim olsun, ister mazlum olsun, müslüman kardeşine yardım etmelidir: Din kardeşi zâlim ise, irtikâb etmekte bulunduğu zulümden nehyedilmelidir ki, bu zâlim için bir nusrettir. Mazlum ise esâsen nusrete muhtâc ve müstehaktır[3].

4) Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde Sehl İbn-i Muâz'ın babası Muâz İbn-i Enes *radiya'llāhu anhumâ*'dan tahrîcine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* "Kim ki bir mü'mini bir münâfıkdan himâye eder, korursa (öyle zannediyorum ki peygamberimiz şöyle

---

[1] و لا تركنوا الى الذين ظلموا فتمسكم النار [سورة هود]

[2] عن انس رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : انصر اخاك ظالما او مظلوما. فقال رجل يا رسول الله! انصره اذا كان مظلوما . أفرأيت ان كان ظالما كيف انصره؟ قال: تحجزه او تمنعه عن الظلم قال ذلك نصرة [رواه البخارى و الترمذى]

[3] عن جابر عن النبى صلى الله عليه وسلم قال : ولينصر الرجل اخاه ظالما اومظلوما. ان كان ظالما فلينهه فانه نصرة له و ان كان مظلوما فلينصره [رواه مسلم]

buyurdu) kıyâmet günü Cenâb-ı Hak bu hâmînin vücûdünü Cehennem ateşinden sıyânet için bir melek gönderir[1].

5) İbn-i Hibbân'ın *Kitâb-ı Tevbîh*'inde İbn-i Abbâs *radi-ya'llāhu 'anhumâ*'dan rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "Cenâb-ı Hak: İzzetim ve celâlim hakkı için eninde de, sonunda da şu zâlimden mazlûmun intikāmını alırım. Yine böyle bir mazlûmun zulme uğradığını görüp mazlûma muâvenete gücü yettiği halde yardımını esirgeyen katı yürekli kimseden de mazlûmun intikāmını alırım, buyurdu*" demiştir[2].

İBRÂR-İ KASEM : Verilen sözü, edilen yemîni reddetmeyip kabûl etmek. Bu da mekârim-i ahlâktandır.

REDD-İ SELÂM : Verilen selâma mukābele etmek redd-i selâmdır; ve farz-ı kifâyedir. Şârih Allâme Aynî, *Umdetü'l-Kārî*'de selâm mes'elesi hakkında şu kıymetli îzâhâtı veriyor : *Tavzîh*'te : İmâm Mâlik ve İmâm Şâfiî'ye göre verilen selâma mukābele etmek kifâyeten farzdır. Fakat Kûfe fukahâsına göre, bir cemâate karşı verilen selâma karşı cemâat efrâdının ayrı ayrı redd-i selâm etmeleri farz-ı ayındır, denilmiştir. Sâhib-i *Meûne* de ibtidâ selâm vermek sünnettir. Fakat sonra redd-i selâm etmek evvelkinden daha müekked bir sünnettir ve selâmın en kısa şekli : *(Es-Selâmü aleyküm = Ayıblardan, âfetlerden uzak olunuz)* demektir, demiştir.

Eimme-i Hanefiyyeye göre, verilen bir selâmı işitenlerin hepsine reddetmeleri farz-ı ayındır. Fakat içlerinden bâzılarının redd-i selâm etmeleri ile öbürlerinden de farz sâkıt olur, farz edâ edilmiş addolunur. Selâm vermek ise sünnettir. Selâmı reddetmek farz, selâm vermek sünnet olduğu halde bu sünnetin yâni selâm vermenin sevâbı daha ziyâdedir. Selâm reddedilirken selâm veren zâtin o redd-i selâmı duyması şarttır. Mırıltı ile kerâheti müfîd olan redd-i selâm sahîh değildir. Meğer ki, selâm veren kimse sağır olsun. Bu sûrette de redd-i selâm eden kimse dudaklarını hareket ettirmek sûretiyle mukābelesini sâmiîne izhâr ve îlâm etmesi lüzûmu bildiriliyor.

---

[1] عن سهل بن معاذ بن انس الجهنى رضى الله عنهما عن ابيه عن النبى صلى الله عليه وسلم: قال: من حمى مؤمنا عن منافق اراه قال بعث الله ملكا يحمى لحمه يوم القيامة من نار جهنم [رواه ابو داود]

[2] عن ابن عباس رضى الله عنهما قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم قال الله تبارك وتعالى وعزتى وجلالى لانتقمن من الظالم فى عاجله وآجله ولانتقمن من رأى مظلوما فقدر ان ينصره فلم يفعل [رواه ابن حبان فى كتاب التوبيخ]

İçinde çocuklar da bulunan bir cemâate selâm verildiğinde reşîd olmıyanların mukâbele etmeleriyle cemâat redd-i selâm etmiş sayılmaz. Kadın için erkeğin selâmını reddetmesi de vâcibdir. Şu kadar ki, kadının sesi, avret olduğu için selâma mukâbele ederken sesini yükseltmemelidir, deniliyor. Kadın erkeğe selâm verdiği sûrette selâm veren kadını yaşını başını almış bir sinde ise erkek redd-i selâm edebilir. Selâm veren kadın tâze bir çağda ise erkek, kalben redd-i selâm eder.

Buraya kadar kadın ile erkeğin teâtî-i selâm etmelerine dâir verdiğimiz îzâhât bundan sonra îzâh edeceğimiz "*Teşmît-i âtıs*" hakkında da aynen ve temâmen cârîdir. Dilencinin selâmını red için bir mecbûriyyeti şer'iyye yoktur. Çünkü selâmdan matlûb olan ictimâî ve ulvî gâyeden sâilin selâmı temâmiyle mahrûm bulunmaktadır.

Kur'ân okuyan kimseye selâm verilmemelidir. Kelâm-ı ilâhî ile meşgul bulunan bir mü'mini selâm vererek işgāl etmek hiç de muvâfık değildir. Fakat Kur'ân okumakta bulunan bir müslüman böyle bir selâm ile karşılaştığında redd-i selâm etmesi vâcib olur. Münferiden bir kimseye karşı verilen selâma yalnız o selâma muhâtab olan kimse mukâbele eder.

Selâmın İctimâî Mevkii: Müslümanlar arasında vesîle-i teârüf olduğu için selâm ile redd-i selâmın pek yüksek bir kıymet-i ictimâiyyesi vardır. Kitâb ve Sünnet'ten sonra en yüksek mevkii, ictimâiyyâta bahşeden İslâm Dîni, ictimâî pek müstesnâ bir kıymeti hâiz olan selâm için tanışmak gibi bir teârüf-i kadîmin sebketmiş olmasını şart kılmamıştır. Müslümanlar için, bildiğine ve bilmediğine selâm verilmesini bir vazîfe olarak kabûl etmiştir. Redd-i selâmın ise daha mütehattim bir vazîfe olduğunu bildirmiştir. Şevkânî *Neylü'l-Evtâr*'da selâmın ibtidâda verilmesi sünnet ve reddi farz olduğunda ülemânın icmâı bulunduğunu İbn-i Abdi'l-Ber'den naklediyor :

Redd-i selâmın şekli : (*Ve aleykümü's-selâm ve rahmetu'llāhi ve berekâtühû = Âfetlerden uzak ve Allāh'ın rahmetine ve bereketine yakın olunuz*) demektir. Bu şekil, selâmın en mükemmel sıfatıdır. Bu cümleden vâv terkedilebilir. Yine böyle vâv ile vavsız (aleykümü's-selâm) demek de kâfîdir. Yalnız, efdaliyyeti terkedilmiş olur. Artık bundan aşağı bir şekilde redd-i selâm edilmesine dâir bir cevâz-ı şer'î yoktur. Bu hususta fukahâ arasında ittifâk vardır. *Sahîh-i Buhârî*'de Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte ehl-i kitâb tarafından verilen selâmın yalnız (ve aleyküm) diyerek redde-

dilmesi Ashâba bildirilmiştir[1]. *Sahîhayn*'de ayni meâlde bir hadîs de Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den nakledilmiştir[2]. Buhârî'nin İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan da bu meâlde bir rivâyeti vardır.

Ehl-i kitâba selâm verilip verilmemesi de tedkîk edilmiştir : *Sahîhayn*'de Üsâme *radiya'llāhu anh*'den rivâyet edilen bir hadîste Resûl-i Ekrem Efendimiz'in içlerinde müslim ve müşrik karışık olarak bulunan bir meclise uğradıklarında selâm verdikleri bildirilmiştir[3].

Yine *Sahîhayn*'de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Rum melîki "*Hirakl*" e "سلام على من اتبع الهدى = *Selâm, mazhar-ı hidâyet olan kimseye mahsustur*" diye yazdığı bir mektubda selâm vermiş oldukları musarrahtır.

Teşmît-i Âtıs : Aksıran kimse *(El-Hamdü li'llāh = Allāh'a hamdolsun)* derse, buna karşı *(Yerhamüke'llāh = Allāh sana rahmet etsin!)* diye mukābele etmeğe şerîat ıstılāhında "*teşmît-i âtıs*" denilir. Bu yolda mukābele de sünnet-i kifâyedir. Müteâkıben aksıranın *(yehdîkümü'llāh ve yuslihü bâleküm = Allāh sizi hidâyette kılsın ve hâtırınızı hoş etsin!)* diye mukābele etmesi de sünnetin cüz'ü mütemmimidir.

Hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem Efendimiz'in emir buyurdukları yedi şey hakkında kâfî derecede îzâhât vermiş bulunuyoruz. Şimdi nehyettikleri şeyleri birer birer mütâleaya sıra gelmiştir :

Gümüş kab kullanmak harâmdır. Hadîsteki nehy, nehy-i tahrîmdir. Altın kab kullanmak da yine böyle harâmdır. Belki bundaki tahrîm daha şiddetlidir. Eimme-i Hanefiyyeye göre, bu bâbda tahrîm, erkekler için olduğu gibi kadınlara da şâmildir. Çünkü bu bâbda vârid olan Huzeyfe *radiya'llāhu anh* hadîsinde bir cemâate karşı : "*Ey Ashâbım! Siz gümüş ve altın bardaktan su içmeyiniz, bunların tabaklarından yemek de yemeyiniz*"[4] buyurmuştur.

---

1 عن ابى هريرة رضى الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم اذا سلم عليكم اهل الكتاب فقولوا وعليكم [رواه البخارى]

2 عن انس بن مالك رضى الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : اذا سلم عليكم اهل الكتاب فقولوا و عليكم [رواه الشيخان]

3 عن اسامة رضى الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه و سلم مر على مجلس فيه اخلاط من المسلمين و المشركين فسلم عليهم [رواه الشيخان]

4 قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : و لا تشربوا فى آنية الذهب و الفضة و لا تأكلوا فى صحافها [رواه الجماعة]

Buhurdan, misk kutusu, kaşık ve bu makūle altın ve gümüş eşyânın isti'mâli kadın ve erkek için bilâ-istisnâ harâmdır. Çünkü nehy, mutlaktır, umûmîdir. İcmâ' da vardır, deniliyor. Fakat İmâm Ebû Yûsüf mekrûhtur, demiş. İmâm Muhammed'in kavli ise muztaribdir. İmâm Muhammed'e göre, tefâhur kasdedilmiyerek altın ve gümüş evânî ile tezeyyün câizdir. İmâm Muhammed bu yolda tezeyyünde ni'met-i ilâhiyyeyi izhâr vardır, demiştir[1].

Gerek altın ve gümüş kab ve ev eşyâsı isti'mâlinin, gerek envâı, mevzûu bahsimiz olan hadîs-i şerîfte zikr ü ta'dâd buyurulan ipekli kumaşlardan ma'mûl elbîse giyilmesinin hürmeti hakkında istidlâl edilen hadîs-i şerîflerden bir mühimmi de İmâm Buhârî'nin başlıca At'ime, Eşribe, Libâs bâblarında Abdurrahmân İbn-i Ebî Leylâ vâsıtasiyle Huzeyfe *radiya'llāhu anh* Hazretlerinden rivâyet ettiği âtîdeki hadîs-i şerîftir :

Tâbiî imâmlarından İbn-i Ebî Leylâ diyor ki : Huzeyfe *radiya'llāhu anh* Medâyin'de bulunduğu sırada bir mecliste su içmek istemiş, bir rivâyete göre, Medâyin eşrâfından bir zât, diğer rivâyete göre, bir mecûsî, gümüş bir bardakla su getirmiş. Huzeyfe Hazretlerine gümüş bardak sunulunca bardağı alıp sâhibine fırlatmış ve : "Seni bu bardakla su getirmekten kaç def'a men'etmiş olmasaydım şimdi bu muâmeleyi yapmazdım. Ben Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "«لا تلبسوا الحرير ولا الديباج و لا تشربوا من آنية الذهب و الفضة ولا تأكلوا في صحافها فانها لهم في الدنيا و لنا في الآخرة» = *Ashâbım! Harîr, dîbâc namlariyle ma'rûf olan ipekli kumaşlardan ma'mûl elbîse giymeyiniz!, Altın gümüş bardaklardan da su içmeyiniz bunların çanak ve tabakları içine konulan yemekleri de yemeyiniz. Bu eşyâ dünyâda küffâra âid ziynet eşyâsıdır. Âhirette de bizim vesâit-i tezeyyünümüz olacaktır*" buyurduğunu işittim" demiştir.

Medâyin; Dicle üzerinde ve Bağdad'a yedi fersah mesâfede o devrin en büyük ve en medenî bir şehri idi. Meşhûr Eyvân-ı Kisrâ'yi sînesinde taşıyor ve İran mülûkünün makarr-ı ihtişâmı bulunuyordu. Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh*'in zamân-ı hilâfetinde Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh*'in yediyle fethedilmişti. Huzeyfe Hazretleri de bu fütûhât sırasında Nihâvend'de kumandanlık etmiş, Hemedan Rey ve Dînûr'u fetheylemiş bulunduğundan, gerek Hazret-i Ömer'in, gerek Hazret-i Osman'ın hilâfetleri zaman-

---

[1] *Aynî:* C. 4, S. 13.

larında Medâyin Vâlîsi bulunmuştu. Bu hâdise de vâlîliği zamânında cereyân etmiş olacaktı. Hiç şübhesiz ki, İran baştanbaşa fethedilmekle berâber İran medeniyyetinin âileler arasındaki debdebe ve ihtişâmı devâm ediyordu. Kim bilir, Huzeyfe Hazretlerine, o günün İran Umûmî Vâlîsi olmak cihetiyle nasıl müzeyyen bir bardakla su verilmişti.

Halbuki İslâm Dîni insanlar için sâde bir hayât, demokrasi bir medeniyyet te'sîs etmek, ağniyâ ve süfehânın ipekli kumaşlarla evânî-i sîm ü zerle fukarâya karşı tefâhürünü ortadan kaldırmak istiyordu. İnsanlara sâde ve mümkün olduğu kadar müsâvî bir hayât yolu gösteriyordu. Hâtemü'l-Enbiyâ'nın istihdâf ettikleri bu ahlâkî ve ictimâî gāye ile berâber ikinci ve iktısâdî bir gāyeleri de halkı isrâftan, sefâhetten men' ü tahzîr idi. Nice hânümânları söndüren ve muazzam medeniyyet ve saltanatları müdhiş tarrâkalarla yıkan bu isrâf ve sefâheti ortadan kaldırmak ve zengin, fakir herkesi tutumlu, müsâvî, temiz bir hayâta mazhar etmek istiyordu.

Huzeyfe Hazretleri ki, kudemâ-yi İslâm'dan ve Hazret-i Resûl'ün mahzen-i esrârı olmakla meşhûr ve mümtâz idi. Resûl-i Ekrem'in vesîle-i tefâhür ve isrâf olan eşyâ isti'mâlinden halkı men' etmelerindeki sebeb ve hikmetini herkesten iyi biliyordu. Bu sebeble Huzeyfe Hazretleri eski medeniyyetin vâsıta-i tefâhuru olan bardağı tereddüdsüz fırlatmış ve Hazret-i Peygamber'in bu bâbdaki yasağını cezrî bir sûrette tatbîke başlamıştı. Bu bir huşûnetle hareket de değildi. Çünkü müslümanların İran Vâlîsi, bulunduğu ziyâfetlerde mükerreren ve şedîden bu yasağı îlân ve ihtâr etmiş bulunuyordu. Bu halde hâlâ inâd eder gibi altın bardakla su getirilmesi büyük bir kabalık idi.

Huzeyfe Hazretlerine âid bir fıkrayı da bildirmeden geçemiyeceğim: Hazret-i Ömer-i Fârûk yeni fethedilen İran memâlikinin Beytü'l-mâl Emînine gönderdiği bir menşûrda Huzeyfe *radiya'llāhu anh* ne isterse merkez-i hilâfetten istîzân etmeden hemen veriniz, diye Huzeyfe için geniş bir büdce faslı açmıştı. Halbuki Huzeyfe, kendi yiyeceği ile atının yeminden başka beytülmâlden bir santim almamıştı. Merkez-i hilâfete, Medîne'ye bir lüzûm üzerine geldiğinde, ayni mefkûreye şiddetle bağlı bulunan Hazret-i Ömer, bu meslekdaşını hiç değişmiyen eski mütevâzı' hâlinde görünce, boynuna sarılarak: "انت اخى و انا اخوك = *Sen benim kardeşimsin, ben de senin*" diyerek ızhâr-i memnûniyyet etmişlerdir.

HULÂSA : Bu Huzeyfe hadîsi, ipekli isti'mâlinin altın ve gümüş bardaktan su içmenin, altın ve gümüş tabaklardan yemek yemenin hürmetine sarâhaten delâlet eder. Eimme-i mütekaddimînin ekserîsi Huzeyfe hadîsindeki nehyi, nehy-i tahrîm olarak kabûl etmişlerdir. Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel'in mezhebi de budur. Yalnız İmâm Şâfiî kavl-i kadîminde bu nehye, nehy-i tenzîhtir, dediğini Ebû Aliyy-i Sencî hikâye etmiştir[1].

Yalnız altın ve gümüş yaldızlı eşyânın isti'mâlinde hürmet yoktur.

Altın ve gümüş mes'elesinin mühim bir şu'besi de yüzük isti'mâlidir. Erkekler için altın yüzük isti'mâli harâmdır. Delîli de mevzûu bahsimiz olan Berâ' Hazretlerinin hadîsinde altın yüzük isti'mâlinin menhî olduğu sarîhan rivâyet edilmiş bulunmasıdır. Kadınlar için istisnâ delîli vardır. Erkekler için de altın yüzük isti'mâli mübâh olduğuna hükmeden fukahâ vardır. Bunların delîli de Tahâvî'nin *Meâniyi'l-Âsâr* şerhinde Muhammed İbn-i Mâlik'e muttasıl bir sened ile rivâyet ettiği Berâ' İbn-i Âzib'in diğer bir hadîsidir. Ve şöyledir :

Râvî Muhammed İbn-i Mâlik diyor ki : Ben, Berâ' Hazretlerinin parmağında altın yüzük gördüm. O sırada kendisinden niçin bu yüzüğü kullandığı soruldu. O da cevâben : bu yüzük, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bana bahşettiği bir armağanıdır. Bunu bana Resûlullāh takmıştır. Ve : *"Allāh'ın ve Resûlullāh'ın sana ihsân ettiği bu yüzüğü kullan, buyurdu"* demiştir. Bu haber de altın yüzük isti'mâlinin mübâh olduğuna sarâhaten delâlet etmektedir[2].

Altın yüzük isti'mâlinin hürmetine kāil olan fukahâ bu hadîse karşı iki türlü cevâb veriyorlar : 1) Mübîh olan nassile muhrim olan nas teâruz ettiğinde muhrimin tercîh edilmesi bir asıldır. 2) Bu rivâyet olunan Berâ' vâkıası, altın yüzük isti'mâli tahrîm edilmezden evvel cereyân etmiş bir hâdisedir. Fakat ikinci cevâb, birinci kadar kuvvetli değildir. Çünkü Berâ' Hazretlerinin parmağındaki altın yüzük çok görülerek kendisinden bunun niçin kullanıldığının sorul-

---

[1] *Umdetü'l-Kārî :* C. 9, S. 686.

[2] فقد روى الطحاوى باسناده الى محمد بن مالك قال رأيت على البراء خاتما من ذهب. فقيل له ؟. فقال : قسم رسول الله صلى الله عليه و سلم فألبسنيه . وقال البس ماكساه الله عز وجل و رسوله . [عمدة القارى : ج ٤ ، ص ١٣]

ması bunun kable't-tahrîm değil belki tahrîmden sonra cereyân etmiş bir hâdise olduğuna delâlet eder. Birinci cevâb ise kuvvetlidir.

GÜMÜŞ YÜZÜK İSTİ'MÂLİ CÂİZDİR. Bütün ehl-i hadîsin Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyetlerine göre, Câbir Hazretleri diyor ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* gümüşten bir yüzük edinmişti. Üstünde de Habeşistan taşından bir kaş vardı. Üstünde de üç satır olarak *(Muhammed Resûlu'llāh)* yazılı idi. Muhammed bir satır, Resûl bir satır, Allah da bir satırdı[1].

(Muhammed Resûlu'llāh) cümle-i şerîfesinin hâtem-i Saâdet'e husûsiyyeti bulunduğundan yüzük kaşına bu ibâre-i şerîfenin yazılması bâzı ehl-i ilim tarafından ihtâr ve tenbîh edilmektedir.

İhtiyâr'da bilâ-lüzûm hâtem ittihâzının terk-i evlâ ve efdal olduğu bildirilmiştir. Hulvânî'nin bâzı tilmîzlerini yüzük takmaktan nehyettiğini Kirmânî bildiriyor. *İhtiyâr*'da tehattüm, bir ihtiyâc üzerine olursa sünnettir, dedikten sonra Hâkimler ve Devlet adamları hâtem ittihâz edebilirler, deniliyor. *Tatar Hâniyye*'de mutlak sûrette câizdir, ve biz Hanefîler bu kavil ile amel ederiz, denilmiştir.

ALTIN NİŞAN HALKASI İSTİ'MÂLİ :

Yüzüğün mâdenî cinsinden sarfınazar, bunun tarz-ı îmâl ve isti'mâlinde örfün çok te'sîri görülmüştür. Kadîm zamanlarda kulla-

---

[1] عن انس بن مالك رضى الله عنها ان رسول الله صلى الله عليه وسلم اتخذ خاتما من فضة له فص حبشى ونقشه عليه محمد رسول الله ثلاثة اسطر. محمد بسطر و رسول سطر والله سطر [رواه الجماعة و مسلم]

Hulefâ-yi erbeanın da gümüş yüzükleri var idi. Üzerlerindeki yazıları şöyle idi : Ebu Bekr *radiya'llāhu anh*'in : " نعم القادر الله = *Allah, ne güzel kudret sâhibidir*", Ömer *radiya'llāhu anh*'in : " كفى بالموت واعظا ياعمر ! = *Yâ Ömer! Sana vâiz ve nâsıh olmak üzere ölüm kâfîdir*", Osmân *radiya'llāhu anh*'in : " لتصبرن او لتندمن = *Ya belâ ve mesâibe sabredersin, yâhut nedâmet edersin*), Alî Mürtazâ *radiya'llāhu anh*'in: " الملك لله = *Mülk Allāh'ındır*", Ebû Hanîfe Hazretlerinin: " قل الخير والافاسكت =*Hayır söyle, yoksa sus*", İmâm Ebû Yûsüf'ün : "من عمل برأيه فقد ندم=*Kendi hissi ile hareket eden peşîmanlık duyar*", İmâm Muhammed'in : "من صبر ظفر = *Sabreden derviş, murâdına ermiş.*"

Tarîkat-ı Muhammediyye şerhi *Beriyka*'dan. Vaktiyle bu kitab basılırken hizmet-i tashîhinde bulunduğumdan, gerçi müellif Hâdimî merhûm tarafından me'hazine işâret edilmemiş olmakla berâber birçok hikem ve nasâyihi muhtevî bulunduğundan not olarak nakledildi. Tarîkat-i Muhammediyye'nin diğer şerhi *Vesîle*'de de bu ma'lûmât ayni ibâre ile Receb Efendi tarafından da verilmektedir.

nılan kaba yüzükler gitgide zarâfet iktisâb etmiş ve bugün nişan halkaları istisnâ edilirse, erkekler tarafından yüzük isti'mâli temâmen terkedilmiştir ve hattâ ayıp addedilmektedir. Vaktiyle fukahâ da bir ihtiyâca müstenid olmıyarak isti'mâlini şiâr-ı hamâkat addetmişlerdir. Hâkimlerin, Devlet me'mûrlarının mühürleri muhâfaza maksadiyle yüzük kaşları üzerine hakkedilir bulunduğundan bunlar müstesnâ sayılıyordu. Bugün erkekler tarafından kullanılan yalnız nişan yüzüğü ve halkasıdır. Ve bu halka altından ma'mûl olmak cihetiyle bunun şer'î vaz'iyyetini ta'yîn etmek isterim.

Muharrir-i âcize göre, altından ma'mûl nişan halkasının isti'mâli âtîdeki esbâb ve delâile istinâden mübâhtır.

1) Yukarıda îzâh ettiğimiz vechile atın yüzük isti'mâlinin hemhillini, hem de hürmetini ifâde eden ve ikisi Berâ' İbn-i Âzib *radiya'llâhu anh*'e muttasıl olan iki sahîh rivâyet vardır. İkisi ile de fukahâ amel ve istidlâl eylemişlerdir. Şu kadar ki, hürmeti ifâde eden rivâyet daha kuvvetlidir. Ve iltizâm edenler daha çoktur. Fakat aşağıdaki sebeblerin inzımâmı ile nişan halkası hakkında Berâ' Hazretlerinin hilli müfîd olan hadîsi tercîh edilebilir.

2) İmâm Muhammed tefâhur kasdedilmiyerek altın ve gümüş evânî ile tezeyyün câizdir. Bunda ni'met-i ilâhiyyeyi izhâr vardır, diyor. Nişan yüzüğü de tefâhur için değil, hiç şübhesiz teberrük için ve bir hâtıra olarak takılmaktadır. İmâm Şâfiî de mevzûu bahsimiz olan hadîsteki nehyi, velev ki kavl-i kadîminde olsun nehy-i tenzîh addetmesi de medâr-ı istinâd olabilir.

3) Fukahâ, erkeklerin esâs i'tibâriyle gümüş yüzük kullanmalarını bile bir zarûret ve bir lüzûm üzerine mübâhtır, bunun hâricinde eser-i belâhettir, diyorlar. Nişan yüzükleri isti'mâlinde örfe müstenid bir zârûret bulunduğu ise muhakkaktır.

4) Altın isti'mâlindeki hürmetin menât-ı şer'îsi, bunun vesîle-i isrâf ve vesîle-i tefâhur olması idi. Asr-ı hâzırda altın mâdeninin bolluğu sebebiyle bir halkanın kıymet-i iştirâiyye ve iktısâdiyyesi isrâf addedilecek bir halde değildir. Bu sebeble de nişan halkaları vesîle-i tefâhur olmaktan çıkmıştır. O, mücerred vesîle-i teberrüktür. İki âkıd nişan yüzükleriyle târih-i hayâtlarının unvân-ı mefâhiri olan fâtiha-i akidlerini hatırlarlar. Nikâhtaki gāye-i şer'iyye düşünülürse, yeni bir âile yuvası kurmanın bir nişâne-i mefhareti olduğu için bununla belki de müsâb olurlar.

HARÎR : İpekten nesçolunmuş kumaştır. Harîrden ma'mûl eşyânın isti'mâli de erkekler için harâmdır, kadınlar için değil. İpekli kumaşın kadınlar için mübâh olduğuna delâlet eden pek çok ahâdîs-i şerîfe menkuldür. Ezcümle Ebû Dâvud'un, İbn-i Mâce'nin, Hazret-i Alî'den rivâyet ettikleri bir hadîse göre, Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir kerre ipekli bir kumaş alarak şöyle sağ tarafına koymuş, bir altın parçası da alıp onu da sol tarafına koymuş, sonra bunlara işâret buyurarak : İşte bunun ikisi de ümmetimin erkeklerine harâmdır, buyurmuş. İbn-i Mâce rivâyetinde : "*Ümmetimin kadınlarına helâldir*" ziyâde-i rivâyeti de vardır. Ve şübhesiz İstisnâda daha sarihtir. Kadınların hürmet-i harîrden istisnâlarını ifâde eden ahâdîs-i şerîfe birçok Sahâbî'den menkuldür : Hazret-i Ömer'den Bezzâr, Ebû Mûse'l-Eş'arî'den Tirmizî, Abdullâh İbn-i Amr'den Ebû Ya'lâ Mûsulî, Abdullâh İbn-i Abbâs'dan Bezzâr, Zeyd İbn-i Erkam'dan İbn-i Ebî Şeybe, Vâsile'den Taberânî, Ukbe İbn-i Âmir-i Cühenî'den [*radiya'llāhu anhüm*] Ebû Saîd İbn-i Yûnüs tahrîc eylemişlerdir.

DÎBÂCE : Erişi ve argacı ipek olan kumaştır. Türkçemizde "*dîbâ*" diye zebanzeddir. "*Kasiy*" ketenle karışık ipekli kumaşın adıdır. "*İstebrak*" da kalın ipekli kumaştır.

Asr-ı Saâdet'te ipekli olarak bu kumaşlar kullanılmış ve her biri de ya îmâl edildikleri mahalle, yâhut tarz-ı nescine göre birer isim almıştır ve hepsi de ipeklidir. Bunların umûmî unvânı "*harîr*" dir. Sonraki üçü atfü'l-hâs ale'l-âm olarak ve mücerred te'kîd ve te'yîd kasdiyle harîr üzerine atfedilmişlerdir.

Giyim husûsunda İslâmiyyetin istihdâf ettiği gāyeler şunlardır : Giyilen şey'in temiz olması, isrâf, ve sefâheti, kibr ü gurûru mûcib olmaması. Bunun için İslâmiyyet, bir taraftan gerek vücûdün, gerek giyilen elbisenin nezâfetine ehemmiyet vermiş, bir taraftan da ipekli giyilmesini yasak etmiştir. İslâm Dîni, beşer târîhinin her devrinde insanlar için birer vesîle-i gurûr ve tefâhur olan ve bu uğurda ihtiyâr edilen ağır masraflarla ferdlerin ve binnetîce cem'iyyetlerin servet ve saâdetlerini mahveden ipekli giyim ibtilâsına ve altın, gümüş gibi cevâhir-i ma'deniyye ile tezeyyün düşkünlüğüne karşı vaz' ettiği ahlâkî ve ictimâî kāideler dâiresinde mücâdele etmiş ve insanlara orta halli ve son derecede aklî ve insânî bir giyim ve geçim yolu göstermiştir. Bu gün bir tarafta ahlâkcıların ictimâiyyatcıların ve bütün müte-

fekkir muharrirlerin demokrasi prensiplerine istinâd ederek, öbür tarafta hükûmetlerin millî serveti korumak ve saâdet-i âmmeyi idâme etmek gāyesini ta'kîb eyliyerek halkı îtidâl ve tasarrufa alıştırmak husûsundaki meşkûr olan mesâîlerine İslâm Dîni on üç asır evvel başlamıştır. Dînimiz bize giymek için yün, keten, pamuk elbîse tavsiye ediyor. Bunlar da ne vesîle-i gurûr olacak derecede nefîs, ne de istihfâfı dâvet edecek sûrette hasîs olacak. İşte bu, zarûrî ve âdet üzere gündelik bir giyim tarzıdır. Bunun bir de müstehab tarzı vardır, tezeyyün ve üstünde başında ni'met-i ilâhiyyeyi izhâr etmektir. Cenâb-ı Hak, *Kur'ân-i Kerîm*'inde: *(Ey âdem oğulları! Mescide her gittiğinizde ziynetinizi takınınız, temiz giyininiz", "Ey insanlar yeyiniz, içiniz, fakat sakın isrâf etmeyiniz!; Allah, isrâf eden kullarını hoşlanmaz", "Ey servet sâhibleri! Allāh'ın size ihsân ettiği ni'metlerden siz de Allāh'ın, muâvenete muhtâc olan fakir kullarına ihsân ediniz. Fakat siz de bu dünyâ ni'metlerinden müstefîd olmayı unutmayınız!", "Habîbim! Allāh'ın, istifâdeniz için mübâh kıldığı bunca ni'metleri size kim harâm kılabilir? diye söyle)* buyurmuştur *.

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem Efendimiz* de: "*Allāhu Teâlâ, kullarına verdiği ni'metlerinin meâsir-i şükrânını onların üzerinde görmeyi hoşlanır*" buyururlardı **. Ashâb'ın, Mescid-i Şerîfe iş elbîseleriyle gelmelerini hoşlanmazdı.

Giyim husûsunun bir de mübâh derecesi vardır ki, o da cum'alarda, bayramlarda, halk toplantılarında güzel elbîse giyilmesidir. Yine bunun da gurûr vesîlesi olmaması şarttır. Resûl-i Ekrem Efendimiz Hâne-i Saâdet'ten hârice çıkarken alelâde zamanlarda bin dirhem kiymetinde bir ridâ giydikleri halde cum'a namazına çıkarken dört bin dirhem kıymetinde bir ridâ ile çıkıp namâz kılarlardı.

---

* استعيذ بالله: (يا بنى آدم خذوا زينتكم عند كل مسجد) [1] الآية (كلوا واشربوا و لا تسرفوا انه لا يحب المسرفين) [2]، (ولا تنس نصيبك من الدنيا واحسن كما احسن الله اليك) [3]، (لم تحرم ما احل الله لك)[4]، (قل من حرم زينة الله التى اخرج لعباده و الطيبات من الرزق)[5]

** قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ان الله يحب ان يرى اثر نعمه على عبده [رواه الترمذى و الحاكم عن عبدالله بن عمرو رضى الله عنه]

---

[1] *Sure: 7 (A'râf), âyet: 31*
[2] *Sûre: 7 (A'râf), âyet: 31*
[3] *Sûre: 28 (Kasas), âyet: 77*
[4] *Sûre: 66 (Tahrîm), âyet: 1*
[5] *Sûre: 7 (A'râf), âyet: 32*

HULÂSA : Kibir ve gurûr için giyimde kerâhet vardır. İsrâf ise esâsen harâmdır. Resûl-i Ekrem Efendimiz birçok mev'izelerinde Ashâbına : "*Yeyiniz, içiniz, tasadduk ediniz, giyininiz. Fakat isrâf etmiyerek, kibirlenmiyerek*" diye nasîhat ederlerdi"[1].

620. عَنْ أُمِّ الْعَلَاءِ امْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا وَ هِيَ
مِمَّنْ بَايَعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ إِنَّهُ اقْتُسِمَ
الْمُهَاجِرُونَ قُرْعَةً فَطَارَ لَنَا عُثْمَانُ بْنُ مَظْعُونٍ فَأَنْزَلْنَاهُ فِي
أَبْيَاتِنَا فَوَجِعَ وَجَعَهُ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ فَلَمَّا تُوُفِّيَ وَ غُسِّلَ
وَ كُفِّنَ فِي أَثْوَابِهِ دَخَلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ
رَحْمَةُ اللّٰهِ عَلَيْكَ أَبَا السَّائِبِ فَشَهَادَتِي عَلَيْكَ لَقَدْ أَكْرَمَكَ اللّٰهُ
فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا يُدْرِيكَ أَنَّ اللّٰهَ أَكْرَمَهُ
قُلْتُ بِأَبِي أَنْتَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَمَنْ يُكْرِمُهُ اللّٰهُ فَقَالَ أَمَّا هُوَ
فَقَدْ جَاءَهُ الْيَقِينُ وَ اللّٰهِ إِنِّي لَأَرْجُو لَهُ الْخَيْرَ وَ اللّٰهِ مَا أَدْرِي وَ أَنَا
رَسُولُ اللّٰهِ مَا يُفْعَلُ بِي قَالَتْ فَوَاللّٰهِ لَا أُزَكِّي أَحَدًا بَعْدَهُ أَبَدًا.

TERCEMESİ

Ensâr'dan bir kadın olan Ümmü Alâ' (bint-i Hâris) *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir. Ümmü Alâ' Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bîat eden kadınlardan idi.

[1] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : كلوا واشربوا وتصدقوا و البسوا فى غير اسراف و لا مخيلة [رواه احمد والنسائى وابن ماجة عن عبد الله بن عمرو رضى الله عنه]

Ümmü Alâ' demiştir ki : (Hicret-i Seniyye'de) muhâcirler kur'a ile (Ensâr arasında) taksîm edilmişti. Bizim âilenin sehmine de Osmân İbn-i Maz'ûn düşmüştü. Biz, Osman'ı evimizde konukladık. Fakat Osman (bir müddet sonra) sebeb-i mevti olan bir hastalıkla hastalandı. Vefâtında gasledildi. Kendi elbîsesi ile kefenlendi. Sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* cenâzeye geldi. Ben (cenâzeyi tezkiye ederek) :

— Ey Ebû Sâib; Cenâb-ı Hak sana rahmet etsin! Senin hakkında bildiğim ve bu cemâate bildirmek istediğim şudur ki : sen, Allāhu Teâlâ'nın (âhiret âleminde) kerem ve inâyetine mazhar olmuş bir zâtsın, dedim. Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem :*

— Allāhu Teâlâ'nın bu ölüye ikrâm ve inâyet buyurduğunu neden biliyorsun?" sûretinde sorgularına cevâben ben de:

— Yâ Resûla'llāh, babam, (anam) sana fedâ olsun! Allah, (bu îmanlı, tâatli kuluna ikrâm etmez de) ya kime ikrâm eder? dedim. Bu def'a da Resûl-i Ekrem:

— Osmân İbn-i Maz'ûn ölmüştür. Ve Allāh'a yemîn ederim ki, ben de bu (mübârek) ölü için hayır ve saâdet umarım. Yine Allāh'a yemîn ederim ki, ben, Allāh'ın bir peygamberi iken bana (ve size yarın) Allah tarafından ne muâmele edileceğini bilemem, buyurdu.

Ümmü Alâ' demiştir ki : Vallāhi bundan sonra ben, kimseyi tezkiye etmeğe cesâret edemedim.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu Ümmü Alâ' hadîsini buradan başka Şehâdât, Tefsîr, Hicret, yine Tefsîr, Tâbîr, yine Cenâiz, bahislerinde tahrîc etmiştir. Buradaki hadîsin mensûb olduğu bâb, cenâze tekfîn edildikten sonra yanına girmek câiz olduğuna dâirdir. Nesâî de *Sünen'*-inde Rü'yâ bahsinde zikretmiştir.

Ebû Sâib; Osman İbn-i Maz'ûn *radiya'llāhu anh*'in künyesidir. Kudemâ-yi Sahâbe'dendir. İslâm olanların on dördüncüsüdür. İbtidâ Habeşe'ye, sonra Medîne'ye hicret etmiştir. Bedir gazâsında yararlıklar göstermiş ve Hicret'in ikinci yılında vefât etmiştir. İbn-i Maz'ûn'un vefâtı Resûl-i Ekrem'in pek ziyâde bâdî-i teessürü olmuştur. Medîne muhâcirlerinden ilk vefât eden Sahâbî İbn-i Maz'ûn *radiya'llāhu anh*'tir. *(Aynî).*

Metn-i hadîste harf-i nidâ mahzûftur, (يا ابا سائب) takdîrindedir. " ما ادرى ما يفعل بى = *Bilmiyorum ki, kıyâmet günü bana ne muâmele olunacaktır*" kavl-i şerîfi Ahkāf sûresindeki: " ما ادرى مايفعل بى و لا بكم " nazm-ı kerîmine muvâfıktır. Bunun için tercememizde buna işâret ettik. Bu hâdise-i vefât ve tezkiye Hicret'in ikinci senesi vuku' bulduğu için henüz sûre-i Fetih nâzil olup Resûl-i Ekrem'in mâ-tekaddem ve mâ-teahhar zünûbunun mağfiret olunduğu va'd ü tebşîr buyurulmamıştı. Bu tebşîr, Hicret'in altıncı yılında Hudeybiyye müsâlâhanâmesinin imzâlanmasından sonra Medîne'ye gelirken yolda vâkı' olmuştu.

Resûl-i Ekrem'in geçmiş ve gelecek, işlenmiş ve işleneceği farzolunan günahların afv-i tebşîrini nâtık olan sûre-i Feth'in şu ilk âyetleridir: «انا فتحنالك فتحاً مبينا لينصرلك الله ما تقدم من ذنبك و ما تأخر» Meâl-i şerîfi şöyledir: Habîbim! Vazîfe-i nübüvvet ve risâletini hakkiyle îfâ edebilmen için ve mâ-tekaddem ve mâ-teahhar kusûrunu mağfiret etmek için Mekke'nin fethine hükmettik. O, bir fetihtir ki, onun fikrî, ictimâî, siyâsî ve ahlâkî hâiz olduğu satvet ve ehemmiyyeti, pek yakında yıldırım sür'atiyle tevâlî edecek vakāyi' ve hâdisât ile herkes tarafından görülüp bilinecek derecede açık ve âşikârdır.

Bu sebeble bâzı ülemâ yukarıdaki Sûre-i Ahkaf âyetinin Fetih sûresinin bu âyeti ile mensûh olduğunu bildirmişler ise de doğru değildir. Çünkü bu bir haberdir, hüküm değildir. Nesih ise hükme teallûk eder, habere değil.

Bir suâl: Bedir harbinde hâzır bulunan bahtiyârân-ı Ashâb'ın nâil-i gufrân oldukları Resûl-i Ekrem Efendimiz tarafından ihbâr ve tebşîr buyurdukları sahîhan sâbit bir hakîkat iken Osmân İbn-i Maz'ûn hakkında tereddüdü ifâde eden bir üslûb ile Ümmü Alâ'ya cevâb vermeleri kābil-i te'lîf midir?

Cevâb: Osmân İbn-i Maz'ûn'un, vefâtı, Bedir harbinde bulunanların ehl-i Cennet oldukları haber verilmezden evvel idi.

MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

Bu hadîs-i şerîften bervech-i âtî hükümler istifâde edilmiştir :

1) Aşere-i Mübeşşere ve Ashâb-ı Bedir gibi Cennetlik oldukları mansûs ve mübeşşer olan zevât-ı âliyeden başka hiç bir kimse hakkında Cennetliktir, diye hükmedilmemesi, husûsiyle ihlâs, bir emr-i kalbî olduğundan kimsenin vicdânına nüfûz etmenin yolu bulunmadığı,

2) Mâl-i menzili olmıyan fukarâya müvâsât ve muâvenet edilmesi,

3) Ölü evine techîz ve tekfîn edildikten sonra girilmesi.

PEYGAMBERLER BÜYÜK, KÜÇÜK GÜNAHLARDAN MA'SÛM MUDURLAR?

Mevzûumuz bizi bu mes'eleyi de tedkîke dâvet etmiştir, şöyle ki :

1) Enbiyâ-yi kirâm gerek kable'n-nübüvve, gerek ba'de'n-nübüvve, gerek celî ve gerek hafî küfürden münezzeh ve mutahhardırlar. Bu bâbda icmâ' vardır.

2) Yine Enbiyâ-yi Kirâm gerek amden ve gerek sehven, gerek bilerek ve gerek bilmiyerek gerek kable'n-nübüvve ve gerek ba'de'n-nübüvve gerek bir maslahata mebnî olsun ve gerek olmasın, hilâf-ı vâkı' ihbâr etmekten ibâret olan kizibden de ma'sûmdurlar. Yalnız bu ikinci hüküm muhtâc-ı tafsîldir. Şöyle ki: Enbiyânın amden, bilerek ihtiyâr-ı kizb etmiyecekleri hakkında icmâ' vardır. Fakat sehven ihtiyâr-ı kizb etmekten masûniyyetleri Cümhûr-i ülemânın mezhebidir. Bu bâbda icmâ' yoktur. Sonra, ba'de'n-nübüvve kizibden masûniyyetleri hakkında da icmâ' vardır. Çünkü bir peygamberin kizbine ihtimâl vermek, peygamberin istinâdgâhı olan mu'cize mefhûmunun muktezâsına münâfîdir. Bir kısım âlimler, bir peygamberin kable'n-nübüvve hayâtında ne peygamberlik vasfı vardır, ne de ortada mu'cize mefhûmunun henüz müteallâkı olabilecek hârikulâde bir emir vardır ki, aralarında münâfât aranılsın, demişler. Ve bu nokta-i nazarı mebde-i hareket ittihâz ederek peygamberlerin kable'n-nübüvve bilâ-ihtiyâr sehven kizbetmesinde aklî bir imtinâ' yoktur, demişlerdir. Üçüncü bir kaydımız ki, bir maslahata müstenid olan ve olmıyan kizibden de peygamberlerin masûniyyeti idi. Ma'lûmdur ki, Sa'dî:

دروغ مصلحت آمیز به از راست فتنه انگیز

Beytinde : fitne ve fesâda bâdî olan doğrudan, câlib-i maslahat yalanın çok daha iyi olduğunu haber veriyor. Bu câlib-i maslahat

yalan, ümmet hakkında mücâzdır. Fakat Cenâb-ı Hak, peygamberlerini bundan da sıyânet buyurmuştur.

Şimdi Enbiyânın kebâir ve sagāirden masûn olup olmadıklarına gelmiş bulunuyoruz. Enbiyâ-yi kirâm, günâh-ı kebâirin bütün envâ' ve efrâdından tamâmen ve bi'l-icmâ' masûndurlar. Bu bâbda ittifâk eden âlimler bu masûniyyetin sehven sudûru mefrûz olan kebâire de şümûlü var mıdır? Yoksa amden irtikâb-ı kebâire mi hâs? Seyyid-i Şerîf gibi bir kısım ülemâ peygamberleri Cenâb-ı Hak gerek amden ve gerek sehven günâh-ı kebâir işlemekten muhâfaza buyurmuştur, ictihâdında bulunmuşlardır. Fakat sâhib-i *Mevâkıf* gibi bir kısmı sehven sudûrunu câiz görmüşlerdir.

KÜÇÜK GÜNAHLARA GELİNCE : Sagāir iki kısımdır :

1) Sagāir-i müteneffiredir ki, onu irtikâb edenlere karşı her görenin tab'ında nefret ve istikrâh uyandıran sagîrelerdir. Gizlice bir lokma ekmek aşırmak. Satılan bir şey'i tartarken meselâ, bir iki kiraz dânesi eksik tartmak gibi ma'sıyetler ki, bunlar ne kadar küçük olsalar da yine bir kasa hırsızlığından daha ziyâde mürtekibinin hissetine ve denâet-i tab'ına delâlet ettiklerinden, peygamberler gerek amden ve gerek sehven böyle iğrenç sagāirden de muhâfaza buyurulmuşlardır.

2) Müneffir olmıyan sagāire gelince, Enbiyâ-yi Kirâm ba'de'l-bi'se bunlardan mahfûzdurlar. Teftâzânî *Şerh-i Makāsıd*'da bu ictihâdı iltizâm etmiştir. Fakat *Şerh-i Akāid*'de : Cümhûr'a göre peygamberlerden amden sagāirin sudûru câiz görülmüştür. deniliyor. Sonra sehven sagāirin sudûrunun cevâzında ittifâk bulunduğu bildiriliyor.

Celâlüddîn-i Devvânî, biraz uzamış olan şu îzâhımızı icmâl ederek diyor ki : Selef-i sâlihîne ve ehl-i hadîsin muhakkıklerine göre, Enbiyâ-yi Kirâm ba's olunduklarından sonra günâh-ı kebâirin bütün envâ' ve efrâdından gerek amden ve gerek sehven sıyânet-i ilâhiyye ile mahfûzdurlar. Yine böyle amden sagāirden de mahfûzdurlar. Binâenaleyh Enbiyâ-yi Kirâma kizib, ma'sıyet isnâdına dâir bir rivâyet naklolunursa, o rivâyet tarîk-ı âhâd ile menkūl ise merdûddur. Tevâtür tarîkı ile naklolunmuş bulunuyorsa müevveldir.

Kelâm kitablarından hulâsa ettiğimiz bu îzâhâtı arz ettikten sonra Kādî Iyâz'ın bu mevzûa dâir *Şifâ*'sındaki çok kıymetli ma'lûmâtı da bervech-i âtî hulâsa ediyoruz : Enbiyâlar 1) i'tikādiyyât,

2) akvâl, 3) a'mâl husûslarında bir mahzûr-i şer'îde bulunmaktan ma'sûmdurlar:

İ'TİKÂDİYYÂT: Enbiyâ-yi Kirâmın, Cenâb-ı Hakk'ın zâtına, sıfâtına, ef'âline vukûfu, yakîn derecesinde bir ilimdir. Bu bâbda Enbiyâ-yi Kirâmda şek, cehil bulunması bil'icmâ' mümteni'dir. İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ın : " ولكن ليطمئن قلبى = *Yâ Rabbî! Sen'den ihyâ-i emvât mu'cizesini isteyişim, kemâl-i kudretin hakkında kalbimi son derece tatmîn içindir* " demesi Cenâb-ı Hakk'ın ihyâ-i emvât husûsundaki kudretinden gönlünde bir ukde-i istifhâm bir şübhe ve tereddüd bulunduğundan dolayı değildir, belki Cenâb-ı Hakk'ın duâsına icâbet husûsunda nezd-i Bârî'deki derecesini anlamak içindir. Yakin kuvvet ve za'fı kābil bir hâlet-i rûḥiyye olduğundan ilmü'l-yakîn derecesinden aynü'l-yakîn derecesine yükselmek içindir.

Yine böyle Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e : (فان كنت فى شك مما انزلنا اليك فاسئل الذين يقرؤن الكتاب)* âyet-i kerîmesi ile vâkı' olan hitâb-ı ilâhîde Resûl-i Ekrem'in gönlünde hakîkaten bir şek ve tereddüdün mevcûd olduğundan dolayı değildir. Belki bu ehl-i şekke böyle söylemesini ta'lîm içindir : (قل يا محمد ان كنت ..) takdîrindedir. Nasıl ki " قل يا ايها الناس ان كنتم فى شك من دينى = *Ey nâs! Teblîğ ettiğim dîn-i İslâm hakkında şek ve tereddüdünüz varsa, de..*" âyet-i kerîmesinde böyle ta'lîm buyurulmuştu. Hulâsa : bu yolda vârid olan hitâbât-i ilâhiyye[1] hep bu yolda müevveldir.

Şu da ehl-i ilmin icmâı ile sâbit bir hakîkattir ki : Şeytan, Enbiyâ-yi Kirâmın cisimleri Şeytânın zarar vermesinden masûn olduğu gibi kalbleri de vesvese ilkā etmesinden mahfûzdur.

PEYGAMBERLERİN SÖZLERİNİN HATÂDAN MASÛNİYYETİ: Ya ahkâm-ı dîniyyenin teblîğine âid olur ki, zevât-ı Enbiyâ bu bâbda amden ve sehv ü nisyân suveriyle hatâ etmekten bi'l-icmâ' masûndur. Yâhut da umûr-ı dünyâya âid olur ki, bu bâbda da yine peygamberler amden veya nisyânen ve hatâen, ister hâl-i rızâda, ister hâl-i gadabda, ister ciddî, ister mizâhî, ister hâl-i sıhhatte, ister hâl-i marazda olsun peygamberler yine masûndurlar. Bu bâbda da selefin icmâı vardır.

---

[1] ومنه قوله تعالى خطا بالمحمد صلى الله عليه وسلم (و لو شاء الله لجمعهم على الهدى فلا تكونن من الجاهلين) و لنوح عليه السلام (فلا تسئلنى ما ليس لك به علم انى اعظك ان تكون من الجاهلين) ليس لاثبات الجهل لهما بل المراد هو الوعظ بعدم التشبه فى الامور بسمات الجاهلين.

* *Sûre: 10 (Yûnus), âyet: 94*

Halef, felsefî yollarda dolaşırken ihtilâf etmişlerdir. Bu bâbda en ziyâde meşgûl eden şey de yukarıda mükerreren îzâh edilen Zülyedeyn kıssasıdır. Bu hâdisede Zülyedeyn Hazretlerinin *"Namâz kısaldı mı, yoksa nisyan mı buyurdunuz?"* suâline karşı : "كلّ ذلك لم يكن = *Bunların ikisi de vâkı' değildir*" diye cevâb vermişlerdi ki, nisyânın vukûu muhakkak idi. Hattâ bu hadîsin bâzı rivâyet tarîklerinde Zülyedeyn'nin : " قد كان بعض ذلك يا رسول الله = *Bunun ikisinden birisi vâkı' olmuştur yâ Resûla'llāh*" söziyle nisyânın vukûunu tevsîk etmiştir. Bu hâdise de gûnâgûn tevcîh ve te'vîl edilmiştir. Fakat en basiti bunun bir nisyân değil, sehiv olmasıdır. Buhârî bile bu mevzûa dâir olan hadîsleri *(Bâbü's-sehiv)* diye bir unvân-ı umûmî altında toplamamış mı idi? *(Bâbü'n-nisyân)* dememişti. Çünkü sehiv ile nisyân arasında lügavî fark vardır. Nisyan; bir gaflet, bir rûhî âfettir. Sehiv ise, bir şuğl-i kalbîdir. Bunun için Resûl-i Ekrem namâzda sehveder de namâzda nisyân etmez.

Peygamberlerin işledikleri işlerin hatâdan masûniyyeti: Bu da ya peygamberlerden tebliğ muktezâsı olmıyarak vârid olan akvâl-i enbiyâya şâmil olur ki, bi'l-icmâ' peygamberlerin fevâhiş ve kebâirden masûn bulunduklarını mükerreren bildirmiştik. Yalnız ihtilâf, peygamberlerden ihtiyârlariyle veyâhut muktedir olamıyarak meâsîden masûniyyetlerindedir. Bu da îzâh edilmiş idi.

Sagâire gelince, selef fukahâ ve muhaddislerinden bir kısmı bunda bir masûniyyet aramamışlar, belki tecvîz etmişlerdir. Bâzıları tevakkuf etmişlerdir. Ne lehte, ne de aleyhte beyân-ı re'y etmemişlerdir. Selefin muhakkikleri ise peygamberlerin kebâirden masûn oldukları gibi sagâirden de masûn oldukları ictihâdında bulunmuşlardır. Bunlar, peygamberlere mutlak ve bilâ-kayd ü şart ittibâ' bu sûretle tahakkuk eder, demişlerdir ki, bu mevzûun şâheser bir fikir ve ictihâdıdır. İmâm Ebû Hanîfe'nin İmâm Mâlik'in, İmâm Şâfiî'nin *"rahimehümu'llāh"* mezhebi budur. Bu mevzû' hakkındaki meslek-i muhaddisîn üzerine îzâhımıza da burada nihâyet veriyoruz.

Cenâzenin yanına girilmenin cevâzı hakkında Ebû Seleme tarîkı ile rivâyet edilen Hazret-i Âişe hadîsi[1]:

Mevzûu bahsimiz olan Ümmü Alâ' hadîsini Buhârî'nin:

---

[1] Ebû Seleme; Abdurrahmân İbn-i Avf *radiya'llâhu anh*'in oğludur. Medîne'nin en namdar fukahâ ve muhaddislerindendir. İsmi Abdullāh'dır [*Hulâsa*].

"meyyitin yanına kefenine sarıldıktan sonra girilmesinin cevâzı" hakkındaki bir bâbında zikrettiğini bildirmiştik. Buhârî, bu Ümmü Alâ' hadîsi ile bu unvân arasında da irtihâl-i Nebî *aleyhi's-selâm*'ı müteâkıb Hazret-i Ebû Bekr'in çok firaklı olan ziyâretine dâir Hazret-i Âişe'nin de bir hadîsini rivâyet ediyor ki, meâlen şöyledir :

Ebû Seleme Hazretleri, Resûlullâh *salla'llâhu aleyh ve sellem*'in zevcesi Âişe *radiya'llâhu anhâ* bana şöyle haber verdi, diyor :

(İrtihâl-i Nebevî üzerine) Ebû Bekr *radiya'llâhu anh "Sünüh"* mahallesindeki [1] meskeninden atına binip (Mescid'e) geldi. Atından inip Mescid'e girdiğinde (Mescid'deki cemâatin kalabalığına rağmen) kimseye bir şey söylemeyip doğru Âişe *radiya'llâhu anhâ*'nın odasına girdi. Hemen Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e yaklaştı. Hazret-i Resûl'ün mübârek yüzü bir bürde-i yemânî ile örtülü idi. Yüzünden örtüyü kaldırdı. Sonra, bu (Bedr-i Münîr-i Nübüvvet) in üzerine kapandı. Ve (iki gözü arasını hürmetle) öptü. Ve ağlamağa başladı [2]. Bunu müteâkıb : *(Yâ Nebıyya'llâh! Babam, anam sana fedâ olsun, Cenâb-ı Hak sana bu ölüm şiddetinden başka ikinci bir keder vermiyecektir. Mukadder olan bu ölüm geçidini ise şimdi atlatmış bulunuyorsunuz)* diye izhâr-ı mâtem eyledi.

Râvî Ebû Seleme Hazretleri diyor ki : İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhumâ* da bana şunu haber verdi : Ebû Bekr *radiya'llâhu anh* Hazret-i Âişe'nin odasından çıktı. (O sırada) Ömer *radiya'llâhu anh:* (Her kim Muhammed'i öldü derse ikiye biçerim, diye) söyleniyordu. Ebû Bekr ona :

— Otur! dedi. Fakat Ömer (dehşetinden) oturmadı. Ebû Bekr bir kerre daha :

— Otur, dedi. Ömer, yine oturmadı. Bunun üzerine Ebû Bekr (yüksek sesle) şehâdet getirdi. Bunun üzerine halk, Hazret-i Ömer'i bırakıp Ebû Bekr *radiya'llâhu anh*'in yanına geldi. Ebû Bekr (şöyle) bir hutbe îrâd etti. Ve hutbesinde :

---

[1] Sünüh; Hâris İbn-i Hazrac oğullarına âid evlerin bulunduğu mahallenin ismidir. Bu mahalle ile menzil-i Nebî *aleyhi's-selâm* arasında bir mil mesâfe uzaklık var idi [*Aynî*].

[2] Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* de Osmân İbn-i Maz'ûn *radiya'llâhu anh* vefât ettiğinde böyle yapmıştı. Resûl-i Ekrem Efendimiz kadîmü'l-İslâm olan bu mücâhidin cenâzesinin üzerine kapanmıştı. Onu öpüyordu, sonra ağlıyordu, hattâ göz yaşları mübârek yanakları üzerine akıyordu [Aynî naklen ani't Tirmizî].

— Allāh'a hamd ü senâ ettikten sonra dedi ki: "*Sizden her kim ki Muhammed'e tapıyorsa bilsin ki, Muhammed sallaʼllāhu aleyhi ve sellem ölmüştür. Kim ki Allāh'a ibâdet ediyorsa bilsin ki, Allāh haydır. Lâ-yemûttur. Allāhu Teâlâ* (Kur'ân-ı Kerîm'inde :) *Muhakkak ki, Muhammed bir peygamberdir. Ondan evvel geçen peygamberler gibi o da geçecektir. Muhammed ya ölür ve yâhut katlolunursa ökçenize basıp* (arkanıza) *mı döneceksiniz. Kim ki böyle geriye dönüp hâl-i şirke avdet ederse, bundan Allāh'a bir zarar erişmez. Ni'met-i İslâm'a şükredip sâbit kalan mü'minlerin ise Cenâb-ı Hak yakında mükâfâtını verir*".

(İbn-i Abbâs, rivâyetine devâm ederek:) Allāh'a yemîn ederim ki; Ebû Bekr *radiyaʼllāhu anh* bu âyet-i kerîmeyi okuyana kadar Ashâb-ı Kirâm (hazretlerinden) bu âyet-i kerîmeyi hiç bilmiyorlar gibi idiler. Gûyâ Cenâb-ı Hak bu âyeti yeni inzâl etmişti. Onlar Hazret-i Sıddîk'ten yeni duyup öğreniyorlardı. Her işiten Sahâbî muhakkak âyet-i kerîmeyi (hayret içinde) lisânı ile okuyordu [1].

HAZRET-İ ÂİŞE HADÎSİNDEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

1) Meyyitin yüzünü örtmek müstehab olduğu;

2) Meyyitin yüzünü takbîl etmenin cevâzı. Ebû Bekr *radiyaʼllāhu anh*'in Vech-i Saâdet'i takbîli bir delîl olmakla berâber Ebû Bekr-i Sıddîk bu hareketi ile Resûl-i Ekrem *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in bir fi'line iktidâ etmiş bulunuyordu. Tirmizî'nin sahîhan

---

[1] عن ابى سلمة ان عائشة رضى الله عنها زوج النبى صلى الله عليه و سلم اخبرته قالت : اقبل ابو بكر رضى الله عنه على فرسه من مسكنه بالسنح حتى نزل فدخل المسجد فلم يكلم الناس حتى دخل على عائشة رضى الله عنها فتيمم النبى صلى الله عليه وسلم و هو مسجى ببردحبرة فكشف عن وجهه ثم اكب عليه فقبله ثم بكى فقال بابى انت يا نبى الله ! لا يجمع الله عليك موتتين اما الموتة الاولى التى كتب الله عليك فقدمتها . قال ابو سلمة فاخبرنى ابن عباس رضى الله عنهما : ان ابا بكر رضى الله عنه خرج وعمر رضى الله عنه تكلم الناس. فقال اجلس ! فابى . فقال اجلس! فابى . فتشهد ابو بكر رضى الله عنه فمال اليه الناس و تركوا عمر . فقال اما بعد فمن كان منكم يعبد محمدا صلى الله عليه وسلم فان محمدا صلى الله عليه وسلم قد مات . ومن كان يعبد الله فان الله حى لا يموت . قال الله تعالى : و ما محمد الا رسول قد خلت من قبله الرسل .. الى الشاكرين * فوالله لكأن الناس لم يكونوا يعلمون ان الله انزل الآية حتى تلاها ابو بكر رضى الله عنه فتلقاها منه الناس . فما يسمع بشر الا يتلوها .

---

* Sûre-i Âl-i İmrân âyetleri cümlesinden olan bu âyet-i kerîmenin tamâmı şöyledir :

(وما محمد الا رسول قد خلت من قبله الرسل أفان مات او قتل انقلبتم على اعقابكم و من ينقلب على عقبيه فلن يضر الله شيأ و سيجزى الله الشاكرين .)

rivâyetine göre, vaktiyle Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de Osmân İbn-i Maz'ûn *radiya'llāhu anh* vefât ettiğinde böyle yapmıştı. Kadîmü'l-İslâm bir mücâhid olan İbn-i Maz'ûn'un vefâtında Resûl-i Ekrem Osmân'ın cenâzesi üzerine kapanmıştı, onu öpüyordu, sonra mütemâdiyen ağlıyordu. Hattâ göz yaşları mübârek yanakları üzerine akıyordu. İbn-i Abdi'l-Ber de *Temhîd*'inde bu çok firaklı vâkıayı şöyle rivâyet ediyor: Resûl-i Ekrem, İbn-i Maz'ûn'un cenâzesi tabuta konulduğu sırada da: "«طوبى لك يا عثمان لم تلبسك الدنيا و لم تلبسها» = *Ey Osman, ne mutlu sana! Şimdi devlet, saâdet senin içindir. Ne dünyâ sana bir hulle giydirdi. Ne de sen dünyâya bir kıymet verdin*" buyurmuştur.

Bundan evvel (620) numara ile tercemesi geçen Ümmü Alâ' hadîsinde îzâh olunduğu üzere İbn-i Maz'ûn, muhâcir fukarâsından idi. Hâl-i fakrından dolayı kefen bulunamayıp eski ehrâmı ile kefenlenmiş idi. Resûl-i Ekrem Efendimiz bu mâtemli sözleriyle o acıklı vak'aya işâret buyurmuşlardı.

3) Nevhasız ve ref'-i âvâz etmiyerek ağlamanın cevâzı;

4) Hazret-i Sıddîk'ın, Hazret-i Fâruk'tan daha âlim olduğu da sarâhaten bu hâdiseden anlaşılır. İrtihâl-i Nebevî'yi müteâkıb cereyân eden bu mes'ele, Ebû Bekr Hazretlerinin nüfûzu nazarını, ilm ü irfânının kemâlini, en müşkil zamanlarda Ebû Bekr-i Sıddîk'te görülen mekânet ve metânet Ashâb'dan hiç birisinde görülemiyordu. Bunun için Ebû Bekr söz söylemeğe başlayınca, Ashâb-ı Kirâm derhal başına toplanıvermişti.

621. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا قُتِلَ أَبِى جَعَلْتُ أَكْشِفُ الثَّوْبَ عَنْ وَجْهِهِ أَبْكِى وَيَنْهَوْنِى عَنْهُ وَالنَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَنْهَانِى فَجَعَلَتْ عَمَّتِى فَاطِمَةُ تَبْكِى فَقَالَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبْكِينَ أَوْ لَا تَبْكِينَ مَا زَالَتِ الْمَلَائِكَةُ تُظِلُّهُ بِأَجْنِحَتِهَا حَتَّى رَفَعْتُمُوهُ.

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir : Hazret-i Câbir demiştir ki :

Babam (Uhud gazâsında) şehîd edildiğinde ağlayarak üzerinden elbisesini çıkarıyordum da beni ağlamaktan men' ediyorlardı. Halbuki Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* nehyetmiyordu. Halam Fâtıma da ağlamağa başladı. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (halamı ta'ziye ve şehîdin yüce mertebesini bildirerek) buyurdu ki:

Ey Fâtıme, siz ona ağlasanız da ağlamasanız da siz şehîdi (mağselinden) kaldırana kadar melekler (onun üzerine toplandılar), kanadlariyle onu gölgelendirdiler.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buradan başka bu hadîsi Buhârî Megāzî bahsinde, Müslim Fezâil, Nesâî Cenâiz ve Menâkıb bahislerinde tahrîc eylemişlerdir.

Hazret-i Câbir'in pederi Abdullāh İbn-i Amr Selemî *radiya'llāhu anhumâ* Uhud harbinde düşmanın pek zâlimâne işkencesine uğrayarak şehîd olmuştu. Gaddâr düşman bu mübârek şehîdin burnunu, iki kulağını kesmek gibi şenâat irtikâb etmişti. Resûl-i Ekrem şehîdin hemşîresi Fâtıme'yi ta'ziye etmiş ve Abdullāh'ın, meleklerin kanadlariyle gölgelendiğini, Allāh yanında mükerrem bir şehîd olduğunu bildirmiş idi.

Dâvudî diyor ki : Meleklerin kanadlariyle gölge yapması, şehîdin rûhunun suûdu hengâmında meleklerin, şehîd üzerine toplanarak onun rûhunun bir ihtifâl ile suûduna mübâderet eylemelerini ve nezd-i Bârî'de kendisi için hazırlanan kerâmetleri, ni'metleri müjdelediklerini iş'âr eder. Güneşin harâretinden korumak gāyesine de ma'tûf olabilir.

Bakıy İbn-i Mahled'in Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, Hazret-i Câbir'e : "*Sana bir müjde vereyim mi? Allāh, babanı diriltti. Ve kendisine perdesiz doğrudan doğruya söyledi. Halbuki şimdiye kadar hiç*

bir kimseye böyle bilâ-hicâb söylediği vâkı' değildi" buyurmuştur[1]. Hiç şübhesiz ki, bu taltîf-i ilâhî dünyâda hiç bir şehîde müyesser olmamıştır.

622. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ ٱلنَّبِىَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَى النَّجَاشِىَّ فِى الْيَوْمِ الَّذِى مَاتَ فِيهِ خَرَجَ إِلَى الْمُصَلَّى فَصَفَّ بِهِمْ وَ كَبَّرَ أَرْبَعًا .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten şöyle rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Necâşî'nin vefâtını, Necâşî öldüğü günü (Mescid'de bizzât) haber verdi. (Sonra Mescid'den) musallāya çıkıp Ashâb'ı ile saf bağlayarak dört tekbîr aldı.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî'nin bu hadîsi yine Cenâze bahsinde ikinci bir rivâyeti daha vardır. Müslim ile *Sünen-i Erbaa* sâhiblerinin hepsi de böyle Cenâze bahsinde rivâyet etmişlerdir.

(NA'Y) sa'y vezninde bir kimsenin vefât ettiğini haber vermektir.

(NECÂŞÎ) Habeş meliklerine verilen unvândır. İbn-i İshâk *Sîre*'sinde, bu Necâşî'nin ismi (Ashame) dir, atıyye ma'nâsınadır, diyor. Ebu'l-Ferec de Ashame İbn-i Ebcerî'dir, demiş. İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde Sahme, diye zabtedilmiştir. *Telvîh*'te ise Habeşe lisancılarının hâ-i mu'ceme ile *(Ashame)* telâffuz ettikleri bildirilmiştir. İbn-i Sa'd'in *Tabakāt*'ında bu Necâşî'nin müslüman olması şöyle rivâyet edilmiştir :

---

[1] روى بق بن مخلد عن جابر رضى الله عنه : لقينى رسول الله صلى الله عليه و سلم فقال الا ابشرك ان الله احيي اباك وكلمه كفاحاً وما كلم احدا قط الا من وراء حجاب [عينى : ج ٤ ، ص ٢٠]

Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Hicret-i seniyyelerinin altıncı yılında Hudeybiyye'den avdet buyurup yedinci Hicret yılının muharrem'inde "Amr İbn-i Ümeyye Damrî" *radiya'llāhu anh* vedâatiyle bir mektub gönderip İslâm'a da'vet buyurmuştu. Necâşî, Resûl-i Ekrem'in mektûbunu hürmetle alıp şöyle karşısına gözü önüne koymuş ve izhâr-ı hürmet ederek tahtından inip yer üzerine oturmuş ve sonra müslüman olmuştur. Ve Dîn-i Mübîn-i İslâm'ı kabûl ettiğini bir mektubla Resûl-i Ekrem'e arzetmiştir. Necâşî'ye Ca'fer İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anh* tarafından ta'lîm-i dîn edildiği de İbn-i Sa'd'in rivâyâtı cümlesindendir.

Necâşî'nin vefâtı; Tebûk seferinden dönüldüğü yedinci yılın receb ayına tesâdüf etmişti. *Sahîh-i Müslim*'de taraf-ı Risâlet'ten kendisine mektub gönderilen Necâşî'nin cenâzesine namaz kıldığı Necâşî olmadığı zikrediliyor. Mektûbun târîh-i tahrîr ve irsâli ile vefât târîhi arasında altı ay gibi kısa bir zaman geçmiş olması da Müslim'in bu rivâyetini bir dereceye kadar te'yîd edebilir. Fakat Şârih Aynî, bu haber, bâzı râvîlerin vehmidir, denildiğini haber veriyor. Câiz ki, o râvî ikinci derecede bâzı Habeşe mülûkiyle asıl melîk-i kebîrden tâbîr etmiştir.

BU HADİSTEN VÜCÛHÜ MÜTEADDİDE İLE AHKÂM İSTİNBÂT EDİLMİŞTİR:

Birinci, cenâze îlânının cevâzıdır. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in Mescid-i Saâdet'te evvelâ Necâşî'nin vefâtını haber vermesi, sonra çıkıp cemâatle namaz kılması, cenâze îlânını tahsîn eden fukahâ için gâyetle vâzıh ve kuvvetli bir delîldir. (Na'y), yâni "*filân kimse öldü*" diye münâdî vâsıtasiyle îlân etmek câiz olup olmadığı ülemâ arasında mûcib-i ihtilâf olmuştur. Bu ihtilâfı îzâha girişmezden evvel bu ihtilâfın menşeini ve ortada îzâhına çalıştığımız Ebû Hüreyre hadîsi gibi bir nas var iken bu ihtilâfa sebebiyyet veren bir hâdiseyi arzetmek isteriz :

Nevevî'nin bildirdiğine göre, bu "*na'y = ölüm îlânı*" câhiliyyet devrinde de vardı. Fakat bambaşka bir şekilde idi. Câhiliyyet zamânında eşrâftan birisi ölünce kabîlelere birer süvâri gönderilir, ve : "*filân öldü. Anınla birlikte Arab kavmi de öldü*" diyerek ve müteveffânın birtakım mefâhiri sayılarak ölüm îlân edilir idi. Bu îlânı da ağlamalar, inlemeler, ve saç yolmak, yaka paça yırtmak gibi türlü çılgınlıklar tâkib ederdi. Dîn-i İslâm, aşağıda görüleceği üzere bu yoldaki "*na'y*"i

men' etmiştir. Bu fi'l ü hareket halkı inzâra, ıhâfeye bâdî olduğu için mekrûh addedilmiştir.

İşte ölüm îlânında mahzûr görmiyenler ve belki de istihsân edip müstehabdır, diyenler böyle münkerât karıştırılmıyan sâde bir îlânı meşrû' addederek mevzûu bahsimiz olan Ebû Hüreyre hadîsi ile ihticâc etmişlerdir. Nevevî, bu câhiliyyet âdetini hikâye ettikten sonra : "*meyyitin akrabâsı, ahbâbları, dostları tarafından îlân edilmesi müstehab*" diyor. İbrâhîm-i Nehaî'nin de aralarında bulunduğu bâzı âlimler de, meyyitin âilesi tarafından akrabâsına, ihvân ve yârânına îlân edilmesinde beis yoktur, demişlerdir. Zeynü'd-Dîn-i Irâkî: "*Cenâzenin âilesinin, akrabâ ve taallûkātının îlânını ashâb-ı tahkîk ve fukahânın ekserîsi istihsân etmişlerdir*" diyor. Bâzı âlimler de fazla cemâat te'mîni için muhtâr olan îlân edilmelidir, demişlerdir.

İmâm Ebû Hanîfe, îlânda hiç bir mahzûr görmemiştir. İmâm Mâlik'in bir ictihâdı da böyledir. İbn-i Tîn'in İmâm Mâlik'ten rivâyetine göre, imâm-ı müşârün-ileyh câmi' kapılarında, çarşı, pazarda îlânı "*na'y*" addetmemiştir. Ahmed İbn-i Hanbel bu îlânı yalnız akrabâya tahsîs etmiştir. Alkame İbn-i Kays da cenâze îlânı, halkı inzârdır, na'ydir, câhiliyyet âdetidir, demiş. Beyhekî bu nehyin Ashâb ve Tâbiî'den âtîdeki zevâttan naklolunduğunu bildirmiştir : Abdullâh İbn-i Ömer, Ebû Saîd-i Hudrî, Saîd İbn-i Müseyyeb, Alkame, İbrâhîm-i Nehaî, Rebî' İbn-i Haysem. Şârih Aynî bu isimlere şunları da ilâve ediyor : Ebû Vâil, Ebû Meysere, Alî İbn-i Hüseyn, Süveyd İbn-i Gafle, Ebû Cemre.

Tirmizî, Huzeyfe Hazretlerinin şöyle bir vasiyyetini rivâyet ediyor. Huzeyfe: "ben öldüğümde sakın benim ölümümü îlân etmeyiniz. Bu îlânın "*na'y*" olmasından korkarım. Resûlullâh *sallâ'llâhu aleyhi ve sellem*'in "*na'y*" den Ashâb'ı men' ettiğini işittim" demiştir. Tirmizî, bu hadîsin hüsnüne şehâdet ediyor. Yine Tirmizî, Abdullâh'tan, Resûl-i Ekrem'in: "*«Na'y» den ictinâb ediniz, çünkü na'y, câhilliyyet âdetlerindendir*" buyurduğunu rivâyet ediyor. Tirmizî, bunun bir hadîs-i garîb olduğunu bildiriyor. Fakat cihet-i garâbetini haber vermiyor.

Bu îzâhımızdan iyice anlaşılmıştır ki, nehiy cihetini iltizâm edenlerin korkusu, îlânın câhiliyyet âdeti üzere mekrûh bir şekil almasıdır. Yoksa nefs-i îlânı onlar da münker bulmuyorlar.

İlânı tecvîz edenlerin istinâd ettikleri delîller mevzûu bahsimiz olan hadîs-i şerîf ile Buhârî'nin bunu ta'kîben rivâyet ettiği Enes İbn-i Mâlik hadîsidir. Bu hadîste Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Zeyd İbn-i Sâbit, Ca'fer İbn-i Ebî Tâlib, Abdullāh İbn-i Revâha Hazerâtının şehâdetlerini bizzât îlân buyurdukları bildirilmiştir [1]. Yine hadîs-i sahîhte vârid olduğu üzere irtihâl-i Nebevî üzerine Hazret-i Fâtıma *radiya'llāhu anhâ*: Ey Tanrısının emr ü fermânı kendisine erişen babacığım! Senin haber-i mevtini Cibrîl *aleyhi's-selâm*'a duyuralım, diye na'y etmişti.

Yine Hazret-i Fâtımetü'z-Zehrâ' irtihâl-i Nebevî üzerine :

صبت على مصائب لوانها صبت على الايام صرن لياليا

Üzerime öyle müsîbetler döküldü ki, bu mesâib gündüzler üzerine dökülseydi bu nurlu gündüzler, simsiyah gece kesilirdi, diye îlân-ı teessür eylemiştir.

Yine Buhârî'nin İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyetine göre, hastalığında kendisini Resûl-i Ekrem'in iyâde ettiği bir zât gece vefât etmişti ve gece defnedilmişti. Sabahleyin Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e haber verilince : "*Bana vefâtını niçin bildirmediniz*" ihtârında bulundu. Gece karanlığında sizi rahatsız etmek istemedik, diye cevâb vermişlerdir. Resûl-i Ekrem de kabrini ziyâret edip namaz kılmıştır [2].

Hadîs-i şerîften istifâde edilen ikinci bir hüküm de cenâze namazının mescid dâhilinde değil, mescidin hâricinde musallāda kılınmasıdır. Çünkü Resûl-i Ekrem Efendimiz Necâşî'nin vefâtını Mescid'de îlân etmiş, sonra cemâatle musallāya çıkmıştır. Ebû Hanîfe'nin de mezhebi budur. Ebû Hanîfe Hazretleri: "*Mescidin asıl cemâat yerinde cenâze namazı kılınamaz*" demiştir. İmâm Mâlik'in, İbn-i Ebî Zi'b'in mezhebi de budur. İmâm Şâfiî, İmâm Ahmed İbn-i Hanbel, İshâk İbn-i Râhûye, Ebû Sevr, câmi' telvîs edilmemek şartiyle mescid dâhilinde cenâze namazı kılınma-

---

[1] قال النبى صلى الله عليه وسلم اخذ الراية، زيد فاصيب . ثم اخذها جعفر فاصيب. ثم اخذها ابن رواحة فاصيب . وان عينى رسول الله لتزرقان . [بخارى]

[2] عن ابن عباس رضى الله عنهما قال مات انسان كان يعوده فمات بالليل فدفنوه ليلا. فلما اصبح اخبروه . فقال ما منعكم ان تعلمونى قالوا كان الليل فكرهنا وكانت ظلمة ان تشق عليك فاتى قبره فصلى عليه [رواه البخارى]

sında bir mahzûr görmemişlerdir. Bunların istinâd ettikleri haber de şudur :

Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh* vefât ettiğinde Âişe *radiya'llāhu anhâ* cenâzenin mescid-i şerîfe idhâl edilmesini emretmiş ve ezvâc-i Nebî *aleyhi's-selâm* da namaz kılmışlardı. Sonra Hazret-i Âişe, halk, bu hareketimi ayıpladı mı? diye sormuş. Evet ayıpladı, diye cevâb verilince, "*Acâyib, ne de çabuk unutmuşlar; Resûlullāh sal-la'llāhu aleyhi ve sellem Sehl İbn-i Beyzâ'nın*[1] *cenâze namazını mescidde kıldılar*" demiştir[2].

Hanefî imâmlarının ve onların ictihâdına tarafdâr olanların bir delîli de Ebû Dâvud'un Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği : "*Kim ki cenâze namazını mescidde kılarsa, o namazdan ma'nevî bir fâide me'mûl değildir*" meâlindeki hadîs-i şerîftir[3]. Hattâ İbn-i Ebî Şeybe *Musannef*'inde : "فلا صلاة له = *O kimse için namaz yoktur*" sûretinde rivâyet etmiştir ki, cami'de namazın kılınmaması husûsunda bu rivâyet daha sarîhtir.

Şimdi iki tarafın istinâd ettikleri Hazret-i Âişe hadîsi ile Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhumâ* hadîsi biribiriyle teâruz etmiş bulunuyorlar. Her iki rivâyetin esâs îtibâriyle lehinde ve aleyhinde Şârih Aynî'nin *Umdetü'l-Kārî*'de naklettiği vechile pek çok sözler söylenmiş ise de bunlardan sarfı nazar ederek bu teâruzun halli husûsunda en ziyâde isâbeti görülen, fukahâdan ve nükkād-i muhaddisînden Ebû Ca'fer-i Tahâvî'nin fikridir. Tahâvî diyor ki: iki haber teâruz edince, bunun hangisi muahhar olduğunu bilmeğe lüzûm vardır, Tâ ki, o müteahhir rivâyete nâsihtir, diyebilelim. Görüyoruz ki, Hazret-i Âişe hadîsi ibâha hâlinde fi'l-i Nebevî'yi ihbâr etmekte-

---

[1] Sehl İbn-i Beyzâ Kureyşî'dir. Kudemâ-i Sahâbedendir. İbtidâ Habeşe'ye, sonra Medîne'ye hicret etmiştir. Bedir gazâsında ve sâir gazâlarda hazır bulunmuştur. Hicret'in dokuzuncu yılında irtihâl etmiş ve cenâzesini bizzat Resûl-i Ekrem kıldırmıştır. [*Hülâsa*].

[2] ما اسرع مانسوا ما صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم على جنازة سهل بن بيضاء الا فى المسجد [رواه مسلم]

[3] فقد روى ابو داود عن ابى هريرة انه قال قال رسول الله : (من صلى على ميت فى المسجد فلا شئ له . و رواه ابن ماجة ولفظه : (فليس له شئ) وقال الخطيب والمحفوظ (فلا شئ له) و روى (فلا اجر له). وقال ابن عبد البر رواية فلا اجر له خطأ فاحش والصحيح (فلا شئ له) ورواه ابن ابى شيبة فى مصنفه بلفظ (فلا صلاة له)

dir. Kendisine nehiy tekaddüm etmemiştir. Ebû Hüreyre hadîsi ise kendisine tekaddüm eden ibâha hükmü vaz'iyyetini nehyetmektedir. Binâenaleyh Hazret-i Âişe hadîsinin Ebû Hüreyre hadîsi ile mensûh olduğunu kabûl etmek îcâb eder. Bununla berâber Hazret-i Âişe'nin yağmur gibi bir özür ile mescidde kılınmasını iltizâm etmiş olması da ihtimâl dâhilindedir.

Mevzûu bahsimiz olan Ebû Hüreyre hadîsinden istifâde edilen üçüncü bir hüküm de sâir namazlarda olduğu gibi cenâze namazında da saf bağlanmanın sünnet olmasıdır. Tirmizî'nin Mâlik İbn-i Hübeyre'den rivâyet ettiği üzere Resûl-i Ekrem Efendimiz: "*Hangi bir cenâze ki, onun üzerine üç saf cemâat namaz kılar, Cennet veya mağfiret ona vâcib olur*" buyurmuşlardır[1].

Nesâî'nin, Hakem İbn-i Fürûh'dan rivâyetine göre, Hakem demiştir ki : bize Ebü'l-Müleyh[2] bir kerre cenâze namazı kıldırmıştı. Biz onu tekbîr aldı zannettik. Halbuki o bize yüzünü çevirdi ve : "*Saflarınızı ikāme ediniz, meyyit hakkında duânız, şefâatiniz hüsn-i kabûle mazhar olsun*" dedi[3].

Yine Ebü'l-Müleyh demiştir ki: bana Abdullāh, ezvâc-ı Nebevî'den Meymûne *radiya'llāhu anhâ*'dan Resûl-i Ekrem'in : "*Bir meyyit ki, onun üzerine nâstan bir ümmet namaz kılar, muhakkak onlar o meyyit hakkında şefâat ederler*" buyurduğunu rivâyet etmiştir. Ebü'l-Müleyh'e, ümmet nedir? diye sorulmuş. O da kırk kişidir, cevâbını vermiş.

Hadîsten dördüncü derece istifâde edilen cihet, bu hadîsin gāib üzerine cenâze namazı kılınmasını tecvîz eden ülemâya hüccet olmasıdır. İmâm Şâfiî ve Ahmed İbn-i Hanbel tecvîz eden eimmedendir. Nevevî diyor ki : meyyit o belde içinde ise Şâfiî mezhe-

---

[1] روى الترمذى من حديث مالك ابن هبيرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من صلى عليه ثلاثة صفوف فقد اوجب . معناه وجبت له الجنة . او وجبت له المغفرة [عينى : ج ٣ ، ص ٢٤]

[2] Ebü'l-Müleyh, Hüzelî'dir, ismi Âmir İbn-i Üsâme İbn-i Umeyr'dir. Babasından, Enes İbn-i Malik'ten Âişe *radıya'llāhu anhüm*'den ve daha bir takım Sahâbî'den rivâyeti vardır. Kendisinden de Sâlim İbn-i Ebî Ca'd, Katâde, Eyyûb gibi kibâr-ı meşâyih hadîs ahzetmişlerdir. Hicret'in 98 târihinde vefât etmiştir. İbn-i Sa'd *Tabakāt*'ında 112 târihinde vefât ettiğini kaydetmiştir. Ebû Zer'a tevsîk eylemiştir [*Hulâsa*].

[3] اقيموا صفوفكم و لتحسن شفاعتكم.

binde de imâm meyyitin yanında hazır bulunmadıkça namazın câiz olmamasıdır. Bâzı Şâfiî fukahâsı bunu da tecvîz etmiştir. Râfiî de : *"İmâmla cenâze arasında takrîben iki yüz yâhut üç yüz zirâ'dan fazla bir mesâfe bulunmamak lâzımdır"* demiş.

İmâm Ebû Hanîfe ile ashâbı, gāib üzerine cenâze namazı kılınmasını tecvîz etmemişlerdir. Necâşî hâdisesi, husûsî madde kabîlindedir, bu bâbda ihticâca sâlih değildir, demişlerdir. Hattâ şârih İbn-i Battâl *"Salât-ı gāib hakkında bu hadîs ile amel edilmemesi hakkında ümmetin ittifâkı vardır. Bâzı müstesnâlardan kat'-ı nazar edilirse, salât-ı gāibe cevâz veren ülemâdan bir kimse bilmiyorum"* demiştir. İbn-i Abdi'l-Ber de: *"Ekser ehl-ilim, salât-ı gāibin Necâşî'ye mahsûs olduğuna kāildir. Bâzıları tecvîz etmiştir"* demiş.

Hadîsten beşinci derecede istifâde edilen bir hüküm de cenâze namazının dört tekbîr ile kılınmasıdır.

623 . عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَهَا جَعْفَرٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَهَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ رَوَاحَةَ فَأُصِيبَ وَإِنَّ عَيْنَيْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَتَذْرِفَانِ ثُمَّ أَخَذَهَا خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ مِنْ غَيْرِ إِمْرَةٍ فَفُتِحَ لَهُ .

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet ediliyor: Hazret-i Enes demiştir ki :

"Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir kerre minber üzerinde : "İşte) sancağı Zeyd (İbn-i Hârise) aldı, Zeyd katlolundu. Sonra sancağı Ca'fer (İbn-i Ebî Tâlib) aldı. O da katlolundu. Sonra sancağı (Abdullāh) İbn-i Revâha aldı, o da katlolundu" buyurdu. (Bunu söylerken) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (mübârek) iki gözünden yaş

akıyordu. (Resûl-i Ekrem devamla:) "Bundan sonra sancağı emirsiz, Hâlid İbn-i Velîd aldı. Ona feth ü nusrat ihsân olundu" buyurdu.

İZÂHI

Bu hadîs-i şerîfte şehâdetleri bildirilen bu üç kahraman kumandan, Hazret-i Peygamber'in ve İslâm oldusunun göz bebeği idi. Bu dilsûz şehâdet hâdisesi de "*Mûte*"[1] harbinde vuku' bulmuştu. İslâm târîhinin pek acıklı bir faslını teşkîl eden bu muhârebede İslâm ordusu kumandan Zeyd İbn-i Hârise şehîd olmuştu. Sonra kumanda mevkiine geçen Ca'fer İbn-i Ebî Tâlib, bunun da şehâdeti üzerine Abdullāh İbn-i Revâha *radiya'llāhu anhüm* kumandan olmuş ve müteâkıben o da şehîd olmuştu. En sonra Hâlid İbn-i Velîd kumandayı ele alarak feth ü zafer müyesser oldu.

Bu silsile-i şühedânın acı haberleri henüz Medîne'ye gelmeden Resûl-i Ekrem Efendimiz bunu aynen Ashâb'a haber vermiştir. Vâkıdî Abdullāh İbn-i Ebî Bekr'e müntehî olan bir senedle bu mübârek şehîdlerin Resûl-i Ekrem tarafından Ashâb'a nasıl teblîğ buyurulduğunu şöyle rivâyet ediyor :

İki ordu Mûte'de harbe tutuşunca Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Medîne-i Münevvere'deki Minber-i Saâdet'ine oturmuş ve kendilerine, Medîne ile Şam arasında fersahlarla uzayan bu geniş sâha açılarak meydân-ı ma'rekeyi bizzât görüyordu. İşte sancağı Zeyd aldı, şehîd oldu, buyurdu ve şehâdet getirip şehîde salât ü selâmdan sonra siz de Zeyd için istiğfâr ediniz, Zeyd Cennet'e girdi. Orada sây ü safâdadır. Şimdi sancağı Ca'fer İbn-i Ebî Tâlib aldı, o da şehîd oldu, buyurdu. Buna da şehâdet, salât, duâ edip siz de is-

[1] Mûte, Şam mülhakātından "*Belka*" denilen bir hitte-i arazîde vâkı' bir kasabadır. Hazret-i Peygamber, bütün cihan hükümdarlarına İslâm dînine da'vet için birer mektub gönderdiğinde Bizans İmparatorunun himâyesinde bulunan "*Busrâ*", şimdiki "*Havran*" Emîri "Şurahbil İbn-i Amr"a da "Hâris İbn-i Umeyr" *radiya'llāhu anh* yediyle bir mektub göndermişti. Diğer süferâ-yı Seniyye emniyyetle îfâ-yı vazîfe ettikleri halde Hazret-i Hâris Şürahbil tarafından şehîd edilmişti. Bunun üzerine üç bin mevcudlu bir ordu techîz ve "Zeyd İbn-i Hârise" kumandan ta'yîn buyurulup gönderildi. Şâyet Zeyd şehîd olursa yerine Ca'fer İbn-i Ebî Tâlib, bu da şehîd olursa Abdullāh İbn-i Revâha'nın sıra ile kumandan olmaları emrolunmuştu. "*Mûte*" de harb edildi. Fakat düşman ordusunun mevcûdu yüz bin neferden ibâret idi.

tiğfâr ediniz, buyurduktan sonra işte Ca'fer de Cennet'e girdi, istediği tarafa iki kanadla uçuyor. Bu def'a da bayrağı Abdullâh İbn-i Revâha aldı, o da şehîd oldu, dedi. Onun hakkında da şehâdet ve salât ile duâdan sonra siz de Abdullâh için mağfiret dileyiniz. Bu da Cennet'e dâhil olmuştur, buyurdu. Enes İbn-i Mâlik'in hadîsinde gördüğümüz üzere, Resûl-i Kibriyâ'nın gözlerinden mütemâdiyen yaş akıyordu. Bundan sonra bayrağı süyûf-ı ilâhiyyeden yalın bir kılınc olan Hâlid İbn-i Velîd aldı ve feth ü zafer müyesser oldu. Halbuki Hâlid taraf-ı Risâlet'ten kumandan ta'yîn buyurulmamıştı. Fakat harbin en tehlikeli bir zamânında ordunun selâmeti nâmına kumanda mevkiine geçip sancağı eline almayı en mukaddes bir vazîfe bilmişti.

Buhârî'nin İbn-i Ömer'den rivâyetine göre, İbn-i Ömer: "*Şühedâ arasında Ca'fer İbn-i Ebî Tâlib'i aradık, bulduk; bu azîz şehîdin vücûdünde yetmiş bu kadar ok ve kılınc yarası bulduk*" demiştir. Buhârî, Mûte'deki şedâid-i harbi tasvîr eden Hazret-i Hâlid'in: "*O günü elimde dokuz kılınc kırıldı. Yalnız bir "safîha-i yemâniyye" kaldı*" dediğini haber veriyor. Zeyd İbn-i Hârise ilk müslümanlardandır. Peygamberimiz kendisini evlâd edinmişti. *Kur'ân-ı Kerîm*'de yegâne ismi zikredilen bir Sahâbî'dir. Ca'fer İbn-i Ebî Tâlib, zü'l-cenâheyn ve sâhib-i Hicreteyndir. Cevâd İbni'l-Cevâd diye de ma'rûfdur. Abdullâh İbn-i Revâha da Akabe'de bîat eden nükabâdan biridir. Cesûr ve en âteşîn bir İslâm şâiridir. Terceme-i hâli (596) numaralı hadîsin îzâhında geçmiştir.

Bu hadîs-i şerîfte sıdk-ı nübüvvet-i Ahmedîye delâlet vardır ki, bu İslâm bahâdirlerinin şehâdetlerini henüz bunlar Mûte'de iken haber vermişlerdi. Yine bu hadîsten, meyyite ağlamanın cevâzı müstefâd olur. Bir de lüzûm tahakkuk edince menâfi-i umûmiyye nâmına fevkalâde ahvâlde ta'yînsiz tevelli-i umûr edilmesinin cevâzı anlaşılıyor. Hazret-i Hâlid'in bizzât kumanda mevkiine geçmemesi, ordunun mahvını ve ümmetin felâketini mûcib olacaktı.

624. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنَ النَّاسِ مِنْ مُسْلِمٍ يُتَوَفَّى لَهُ ثَلَاثٌ لَمْ يَبْلُغُ الْحِنْثَ إِلَّا أَدْخَلَهُ اللّٰهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُمْ.

TERCEMESİ

Yine Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh*'den, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir:

Üç çocuğu henüz erlik çağına ermeden vefât etmiş hiç bir müslüman yoktur. Ancak Cenâb-ı Hak o müslümanı, bu çocuklara ihsân buyurduğu geniş rahmet ve keremi ile Cennet'e idhâl eder.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîs-i şerîf de rivâyet vichelerinin kesretiyle temeyyüz etmiş hadîslerden birisidir. Turuk-ı isnâdı kırk kadar Sahâbî'ye müntehî bulunmaktadır ki, şunlardır :

Ebû Hüreyre, Abdullâh İbn-i Mes'ûd, Abdullâh İbn-i Abbâs, Ebû Saîd-i Hudrî, Muâz İbn-i Cebel, Utbe İbn-i Abid, Câbir İbn-i Abdillâh , Mutrif, Enes, Ebû Zer, Ubâde İbn-i Sâmit, Ebû Sa'lebe, Ukbe İbn-i Âmir, Kurre, Alî İbn-i Ebî Tâlib, Ebû Ümâme, Ebû Mûsâ, Hâris, Câbir İbn-i Semüre, Amr İbn-i Abse, Muâviye İbn-i Hayde, Abdurrahmân İbn-i Beşîr, Züheyr İbn-i Alkame, Osman İbn-i Ebi'l-Âs, Abdullâh İbn-i Zübeyr, İbn-i Nadr-i Selemî, Sefîne, Hashâs İbn-i Bekir, Abdullâh İbn-i Ömer, Zübeyr İbn-i Avvâm, Büreyde Ebû Seleme (Resûl-i Ekrem'in râîsi), Ebû Berze, Ümmü'l-Mü'minîn Âişe, Habîbe İbn-i Sehl, Ümmü Süleym, Ümmü Mübeşşir ve daha ismi ta'yîn edilemiyen Sahâbî *radiya'llâhu anhüm.*

Bu Ashâb-ı Kirâm'dan rivâyet eden Tâbiî ve onlardan ahz ü rivâyet eden Etbâ-ı Tâbiî ile dördüncü tabakadaki râvîleri insan şöyle gözönüne getirince, bir türlü hayret etmekten kendisini alamaz. İslâm dîni'nin safvet-i asliyyesinde mahfûz kalmasının bu da canlı bir şâhidi. Bu Ashâb-ı Kirâm'dan rivâyet edilen metinler biribirinden tabiîdir ki farklıdır. Yalnız ifâde ettikleri rûh-i ma'nâ birdir. Hadîs mevzûunda matlub olan da budur. Bugün şark ve garb mütefekkirlerinin îtirâf ve takdîr ettikleri bir hakîkattir ki, İslâm Dîni kadar hiç bir hâdise-i ictimâiyye metodolojik bir usûl ile zamânımıza

kadar nakledilememiştir. Bu, yalnız ve yalnız ahkâm-ı İslâmiyyemizin mazhar olduğu bir lûtf-ı ilâhîdir.

Bu hadîsi **Buhârî**; bir çocuğu vefât edip de kazâ-yi ilâhîye râzı olan ve Cenâb-ı Hak'dan rahmet ve mağfiret dileyerek sabreden müslümanın fazîletine dâir açtığı bir bâbında zikretmiştir. Hadîste üç çocuğu vefât eden müslüman ta'bîr edildiği halde **İmâm Buhârî'nin** bu unvânda bir çocuğu vefât eden ta'bîr etmesi, bu hadîsin arzettiğimiz birçok tarîk-ı rivâyetleri arasında bir ve iki ile takyîd edilenleri vardır da **Buhârî** bunlara da bu unvânında işâret etmiş oluyor. Nasıl ki, **Nesâî'nin** âtîdeki rivâyetinde iki adedi musarrahtır : **Resûl-i Ekrem Efendimiz**: "*Kim ki vefât eden üç çocuğunun sevâbını Allâhu Teâlâ'dan dilerse, Cenâb-ı Hak onu Cennet'e idhâl eder*" buyurmuş. Bu sırada bir kadın ayağa kalkıp : "*Yâ Resûla'llâh, iki çocuğu ölmüş olursa o da bu ecre nâil olur mu?*" diye sormuş da **Resûl-i Ekrem**: "*Evet, iki çocuğu ölen de nâil olur*" buyurmuş. Sonra bu kadın : "*Kâşki biri de sorsa idim?*" diye teessüf etmiştir[1].

Ümmü Eymen'den gelen rivâyette: "«من دفن واحداً فصبر و احتسب كانت له الجنة» = *Bir çocuğunu defneden kimse, sabreder ve Cenâb-ı Hak'tan ecrini dilerse, o kimseye Cennet nasîb olur*" buyurulmuştur.

Hadîste mutlak olarak "*veled = çocuk*" ta'bîr edilmiş olmasına göre kız ve erkek çocuklarına şâmildir. *(Müslim)* ta'bîri de âmdır, erkek ve kadına şâmildir. Her ikisi de nâil-i mesûbât olur.

İmâm Buhârî, bu hadîs-i şerîfin mensûb olduğu unvânında "*bir çocuğu ölüp de sabreden kimsenin fazîleti*" dedikten sonra : "«و بشر الصابرين»* = *Habîbim! Kazâya, belâya sabreden kullara müjdele*" kavl-i şerîfini ziyâde etmiştir. Cenâb-ı Hak bu sabreden kulları Bakare sûresinde şöyle tavsîf buyuruyor: "الذين اذا اصابتهم مصيبة قالوا انا لله و انا اليه راجعون = *Sâbirler, o müslümanlardır ki, onlara her hangi bir musîbet eriştiğinde: "Biz; hayatta kazâ-yi ilâhîye rızâ için yaratılmış kullarız, ölünce, elbette Cenâb-ı Hakk'a rücû' edeceğiz derler*".

Bu âyet-i kerîmede mübeşşirbilı zikredilmemiştir. Fakat bunun altındaki âyet-i kerîme bu mahzûfa delâlet etmektedir : "«اولئك عليهم صلوات من ربهم و رحمة و اولئك هم المهتدون» = *Bu sûretle izhâr-ı sabreden kullara*

---

[1] : من احتسب ثلاثة من صلبه دخل الجنة. فقامت امرأة فقالت أو اثنان ؟ قال : و اثنان فقالت المرأة يا ليتنى قلت واحداً.

İhtisab, vefât eden çocuğu için Cenâb-ı Hak'tan sevab dilemekdir.

---

* *Sûre: 2 (Bakare), âyet: 156*

Rabları tarafından bahşedilmiş salâvât ü mağfiret ve lûtf ü ihsân vardır. Bu sâbir kullar, hakka, doğruya delâlet edilmişlerdir. Hâl-i musîbette ve hâl-i meserrette ne yapılacağını bilirler".

Beyzâvî Tefsîri'nde şöyle bir haber rivâyet ediliyor : "*Kim ki musîbet zamânında Cenâb-ı Hakk'a yönelirse, Allah onun musîbetini telâfî eyler, sonunu iyi yapar, kulun hoşlanacağı bir sûrette güzel bir halefini ihsân eder*" buyurulmuştur[1]. Yine *Beyzâvî Tefsîri*'nde *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın, musîbeti, "كل شئ يؤذى المؤمن فهو مصيبة = *Mü'mine ezâ veren her şey musîbettir*" sûretinde ta'rîf buyurduğu da nakledilmiştir.

Saîd İbn-i Cübeyr Hazretleri : "*Musîbete sabr ü tahammül husûsunda Muhammed ümmetine verilen haslet-i necîbe, ümme-i sâireden hiç birisine müyesser olmamıştır*" demiştir. Uhud harbinde Resûl-i Ekrem'in mübârek dişi kırıldığı, yüzü yarılıp kanlar aktığı bir sırada bütün bu şedâid-i musîbete sabrederek bunların müsebbibleri olan Kureyş'in nâil-i hidâyet olmalarına "اللهم اهد قومى فانهم لا يعرفونى = *Yâ Rab! Kavmimi, nâil-i hidâyet kıl! Onların şuûru, benim mertebe-i nübüvvetimi anlamıya müsâid değildir*" diye duâ buyurdu. Halbuki Nûh *aleyhi's-selâm* kavmi hakkında:

"رب لا تذر على الارض من الكافرين ديارا = *Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden gezen bir ferd bırakma!*" diye duâ etmişti.

(لم يبلغ الحنث) bu hadîsin bütün rivâyet tarîklerinde hâ-i mühmelenin kesri ve nûnun sükûnu, âhırında da sâ-i müsellese ile rivâyet edilmiştir. Yalnız sâhib-i *Metâli'* Dâvûdî'den hâ-i mu'cemenin fetlı-i bâ-i muvahhede ile (خبث) rivâyet edildiğini hikâye etmiştir. Buna göre dünyâ ma'sıyetine eli bulaşmadan demek olur ki, bu da o ma'nâyı ifâde etmektedir.

ETFÂL-İ MÜSLİMÎN VE MÜŞRİKÎN : Bu hadîs-i şerîften etfâl-i Müslimînin Cennetlik oldukları müstefâd olur ki, bu bâbda icmâ' vardır. *Tavzîh*'te Cebriyye'den başka bu husûsta muhâlefet eden bir fırka yoktur. Bunların icmâa muhâlefetlerinin de hiç bir ilmî kıymeti yoktur, deniliyor. Yalnız etfâl-i müşrikîn hakkında ihtilâf edilmiştir. İmâm Ebû Hanîfe etfâl-i müşrikînin Cennet veyâhut Cehennemlik olduklarına hükmedilmeyip tevakkuf edilmesi ictihâdında bulunmuştur. Abdullāh İbn-i Mübârek'in, Hammâd'ın, İshâk

---

[1] عن النبى صلى الله عليه و سلم من استرجع عند المصيبة جبر الله مصيبته و احسن عقباه و جعل له خلفا صالحا برضاه [بيضاوى تفسيرى]

İbn-i Râhûye'nin mezhebleri de budur. Müşrik çocuklarının büyüdüklerinde saâdet yoluna sülûk edip Cennet'e mi? yoksa babalarının tarîk-ı şirk ve şekāvetine mi mâlik olacakları, ilm-i ilâhîye muhavvel bir keyfiyyet bulunduğundan ve bu bâbda rivâyet edilen haberler de ihticâca sâlih görülmediğinden en doğrusu tevakkuftur. Nevevî, sahîh olan Cennetlik olduklarıdır, demiş. Ehl-i Cennet'in hâdimi oldukları hakkında da rivâyet var. Celâleddîn-i Davvânî'ye göre de ehl-i nârdır. Fakat Büreyka da bu ictihâdların hepsi ya re'y ve kıyâsa müstenid olduğu veyâhut da ahbâr-ı vâhiyeden me'hûz bulunduğunu *Mesâbîh* şerhinde Tûrbuştî'den naklen bildiriliyor.

Hadîs-i şerîften müstefâd olan ulvî bir tesliye :

Yukarıdaki îzâhâtımızla temâmiyle anlaşılmıştır ki, bu hadîs-i şerîfin sebeb-i vürûdu musîbet-zede ana ve babaları tesliyeden ibârettir. Hiç bir musîbet evlâd acısı kadar dilsûz değildir. Çünkü evlâd muhabbetinin gönüllerde maldan, candan, her türlü kıymetlerden yüksek bir mevkii vardır. Bu sebeble insanlar şedâid-i rûzigâra karşı malından, canından önce evlâdının hayâtî masûniyyetini düşünür. Bu yalnız insanlara mahsûs bir hâlet-i rûhiyye de değildir. Bütün hayvanlar da bu his ile meftûrdur. Lisân-ı edebiyyatta kullanılan şekîk-i rûh, ciğerpâre ta'bîrleri bile bu hiss-i rûhî ve fıtrînin tam bir ifâdesi değildir.

Ana ve babanın vicdanlarında taşıdıkları bu necîb his, evlâdın sinni ile ma'kûsen mütenâsib olarak inkişâf eder. Yaşının küçüklüğü nisbetinde çocuğun sevgisi gönüllerde büyür. Bunun için hadîs-i şerîf'de : "لم يبلغ الحنث = *Erlik çağına ermemiş ve kendi başına hayâtını kurtaracak bir sinne gelmemiş*" olmakla tavsîf buyuruluyor. Çocuklarının hayâtı, sıhhati üzerinde her ân içi titriyen bir ana, baba, Allah vermesin, günün birisinde çocuklarının ölümü ile müsâb olurlarsa, acaba bunlar ne ile müteselli olabilir, ne sûretle tesliye edilebilirler? Ana, babanın vicdanlarında evlâd sevgisinden üstün bir kıymet yoktur ki, medâr-ı tesellî ve tesliyet olsun? Ancak din hissi ile mütehassis olan ana, babadır ki, bu ezici sadme karşısında bütün tesellîyi dinlerinde ararlar. Dînin kendilerine sunduğu ilk tesellî tiryâkı ise, Cenâb-ı Hakk'a rücû' ve sabırdır. Ve sabrın nezd-i Bârî'deki hesâbsız mükâfâtıdır[1]. Hakk'a rücû' ve teslîmiyyet, ne kadar şuûrlu ve ne kadar

---

[1] انما يوفى الصابرون اجرهم بغير حساب [سورة زمر]

hulûslu olursa, âfet-zede ana, baba o nisbette kendilerine bir mesned-i tesellî bulurlar. Ve o nisbette nâil-i mükâfât olurlar. Bu tesellîden mahrûm bulunan zavallı bedbahtların vaz'iyetleri ise çok acıklıdır. İntihâra kadar sürüklenebilir.

Bir sual : Bu sûretle tesellî, acabâ bâzı gāfil ana ve babaları, çocuklarının sıhhî terbiyesine neşv ü nemâlarının inkişâfına karşı kayıdsız bulunmağa sevketmez mi? Adam sen de çocuğum ölürse, uhrevî mükâfâtı vardır. Âhiret'e kendim için bir teşrîfatcı, bir şefâatci göndermiş olurum. Niçin üzerinde titremeli? diye bakımsızlığa sevketmez mi?

Cevab : Hayır, etmez. Gerek Kur'ân-ı Kerîm'de, gerek ahâdîs-i şerîfe'de büyük, küçük bütün insanların hayâtlarının hüsn-i muhâfaza ve isti'mâli hem ferdin ve hem cem'iyyetin zamân ve kefâletine tevdî' edilmiştir. Çocukların hayât ve sıhhatleri hakkında vesâyâ-yi şer'iyye daha çoktur. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Mekke'nin fethi günü kadınlardan bîat almıştı. Bu bîatin Mümtehine sûresinde zikr ü ta'dâd buyurulan mevaddı şunlar idi : 1) kadınlar, Allāh'a şirk etmiyecekler, 2) sirkāt etmiyecekler, 3) zinâ etmiyecekler, 4) çocukları öldürmiyecekler, 5) zevcinden olmıyan bir çocuğu, bu senindir, diye kocalarına bühtân eylemiyecekler, 6) Resûl-i Ekrem'in ma'rûf emirlerine muhâlefet etmiyecekler[1].

Câhiliyyet Arabları arasında çocuk büyütmek bir külfet ve âilenin rızkına, maîşetine bir iştirâk ve bir tecâvüz addedilerek diri diriye gömüp öldürmek mubâh addedilirdi. Bu mübâyaa mevadd-ı mühimmesi arasında kadınların çocuklarını öldürmiyeceklerine dâir bir maddenin konulması bu vahşet-engîz âdetin ortadan kaldırılması maksadına mebnî idi. Buhârî'nin *Sahîh*'inde Hazret-i Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz: Nezd-i İlâhî'de en büyük günah, seni yaratan Allāhu Teâlâ'ya bir fânîyi şerîk kılmaklığın, bundan sonra senin rızk u maîşetine iştirâk edecektir. düşüncesiyle çocuğunu öldürmek, sonra da komşusunun nâmusuna tecâvüz etmektir. Görüyoruz ki, katl-i evlâd, Allāh'a şirk etmeğe, komşu kadınına zinâ etmeğe, cürm ü

[1] يا ايها النبى اذا جاءك المؤمنات يبايعنك على ان لا يشركن بالله شيأ. و لا يسرقن و لا يزنين و لا يقتلن اولادهن و لا يأتين ببهتان يفترينه بين ايديهن و ارجلهن و لا يعصينك فى معروف [سورة ممتحنه]

cinâyette müsâvî bir fezâhat addedilmiştir. Herkes bilir ki, zinâ harâmdır. Fakat bir komşunun mukaddes nâmusuna ve harîm-i ismetine göz dikmenin hürmet ve şenâati daha ağırdır.

Fakat câhiliyyet devri geçmekle bu menfûr zihniyyet ortadan kalkmış da değildir. Çocuk doğurup büyütmeyi bir külfet ve âile büdcesine bir bâr-i maîşet telâkkîsi bugün en medenî muhitlerde olanca şiddetiyle hüküm sürmektedir. Bu çirkin zihniyyet, çocuk düşürmekle başlar, doğan nevzâdın sıhhatine ihtimâm etmemek gibi tahrîbkâr bir vaz'iyyet alır. Dîn-i İslâm, bugün de bu câhiliyyet âdetleriyle mücâdele etmekte ve bu gāfilleri intibâha çalışmaktadır. Binâenaleyh bu mevzûu bahsimiz olan hadîs-i şerîf bâzı gāfil âileleri çocuk bakımına karşı kayıdsızlığa sevketmez mi? sûretindeki suâl, doğru ve yerinde değildir, diyeceğiz.

625 . عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ الْأَنْصَارِيَّةِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ تُوُفِّيَتِ ابْنَتُهُ فَقَالَ اغْسِلْنَهَا ثَلَاثاً أَوْ خَمْساً أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ إِنْ رَأَيْتُنَّ ذٰلِكِ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَاجْعَلْنَ فِى الْاٰخِرَةِ كَافُوراً أَوْ شَيْئاً مِنْ كَافُورٍ فَإِذَا فَرَغْتُنَّ فَاٰذِنَّنِى فَلَمَّا فَرَغْنَا اٰذَنَّاهُ فَأَعْطَانَا حِقْوَهُ وَقَالَ اَشْعِرْنَهَا إِيَّاهُ تَعْنِى إِزَارَهُ .

TERCEMESİ

Ümmü Atıyye-i Ensâriyye[1] *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

---

[1] Ümmü Atıyye'nin ismi "*Nüseybe Bint-i Kâ'b*" dır. Bint-i Hâris-i Ensârî'dir de denilmiştir. Ümmü Atıyye Resûl-i Ekrem'e bîat eden kadınlardandı. Hatîb-i Tibrizî Ümmü Atıyye'nin hastaya bakan bir doktor, yara tedâvî eden bir cerrâh olduğunu bildirmiştir. İşte Hazret-i Zeyneb'i de bu muhterem kadın yıkamış ve Hazret-i Peygamber'den aldığı emirleri îfâ ettiği gibi bunları birer birer Ümmete rivâyet eylediği için Ümmü Atıyye hadîsi, fıkhın

Ümmü Atıyye demiştir ki: Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in kızı (Zeyneb *radiya'llâhu anhâ*) vefât ettiğinde Resûlullâh yanımıza gelip buyurdu ki :

Kızımı su ve sidr ile üç, yâhud beş, hattâ îcâb ederse daha ziyâde yıkayınız. En sonrakinde kâfûr, yâhut kâfûr nev'inden bir koku kullanınız. Gasilden fâriğ olduğunuzda bana bildiriniz. Biz, gasli bitirince Resûl-i Ekrem'e haber verdik. Resûlullâh bize "*Hikiv*" denilen kendi izârını verdi. Ve : Bunu kızıma iç gömleği yapınız, buyurdu.

(Râvî Muhammed İbn-i Sîrîn diyor ki) : Ümmü Atıyye "*Hikiv*" ile izâr kasdetmiştir.

ÎZÂHI

Buhârî bu Ümmü Atıyye hadîsini *Sahîh*'inin on bir yerinde zikretmiştir. Hepsi de Cenâze bahsindedir. Fakat bunlardan hiç birisinde bu gasledilen azîz cenâzenin Peygamberimiz'in hangi kızı olduğu tasrîh edilmemiştir. Biz, bunun Zeyneb *radiya'llâhu anhâ* olduğunu Müslim'in sarîhan vâkı' olan rivâyetinden öğreniyoruz. Bunun için tercememizde mu'teriza içinde tasrîh ettik. Bâzı ehl-i şiyer, Peygamberimiz'in bu gaslolunan kerîmesi, Hazret-i Osman'ın zevcesi Ümmü Gülsüm *radiya'llâhu anhâ* olduğunu zikretmiştir. Ebû Dâvud da bir rivâyetinde Ümmü Gülsüm diye haber vermiştir. Fakat Hâfız Abdü'l-Azîm-i Münzirî, Aynî'nin de bize naklettiği bu rivâyetin senedine iki cihetle ve haklı olarak ta'n etmiştir. Şu kadar ki, Münzirî de bir noktada zühûl ediyor. Bu da Ümmü Gülsüm'ün vefâtında Hazret-i Peygamber'in Hayber'de bulunduğunu, Ebû Dâvud'un bu rivâyetine üçüncü bir ta'n olarak zikretmesidir. Hayber sırasında vefât eden kerîme-i Nebevî

gasl-i meyyit bâbında en emin ve yegâne bir mercii olmuştur. Ümmü Atıyye hadîsi iki kardeşin rivâyetleri etrâfında döner. Bunlar İbn-i Sîrîn'in oğlu Muhammed ile kızı Hafsa'dır. Gerek îzâhı sadedinde bulunduğumuz, gerekse bunu ta'kîb edecek olan Ümmü Atıyye hadîslerinin râvîsi Muhammed İbn-i Sîrîn'dir. *Buhârî*'deki Hafsa Bint-i Sîrîn'in rivâyetleri ise, kardeşi Muhammed'in hıfz etmediği cihetleri tamamlıyor. Bu sebeble İbn-i Münzir demiştir ki : gasl-ı meyyit hadîsleri içinde Ümmü Atıyye hadîsinden a'lâ bir hadîs yoktur. Bütün eimme bu hadîse murâcaat etmişlerdir.

"Rukayye" *radiya'llāhu anhâ* idi. Rukayye'nin vefâtı üzerine Ümmü Gülsüm, Hazret-i Osman'a tezvîc edilmiş idi. Sonra Hicret'in dokuzuncu yılında da Ümmü Gülsüm Hazretleri vefât etmişti. Hazret-i Zeyneb de Hicret'in sekizinci yılı ibtidâsında vefât etmiştir. Ümmü Atıyye, gassâle bir kadın olduğundan Zeyneb'i de, Ümmü Gülsüm'ü de o yıkamış olabilir. Câiz ki, Buhârî, Peygamberimiz'in bu iki kerîmesinden hangisi olduğunu kestiremediğinden "حين توفيت ابنته = *Peygamberimiz'in kızı öldüğünde*" diye isim tasrîh etmemiştir. Fakat Müslim'in şerâitine göre, Zeyneb olduğu sâbit olduğundan, Müslim tasrîh etmiştir.

Zeyneb *radiya'llāhu anhâ*, Peygamberimiz'in en büyük kerîmesidir. Velâdetinde Peygamberimiz otuz yaşında idi. Vâlidesi Hadîcetü'l-Kübrâ *radiya'llāhu anhâ*'dır. Zeyneb, "Ebu'l-Âs İbn-i Rebî'a tezvîc buyurulmuş ve bu izdivâcdan "Alî ve Ümâme" isimlerinde bir oğu ile bir kızı dünyâya gelmişti. Oğlu, kendisinin hayâtında vefât ve kızı Ümâme muammer olup Hazret-i Alî ile evlenmiştir. Zeyneb, sekizinci sene ibtidâsında vefât etmiş ve mevzûumuz olan hadîste görüldüğü üzere Resûl-i Ekrem bizzât cenâzesinde bulunmuştur. Kızı Ümâme'den zürriyyeti kalmamıştır. [*Aynî*].

Bu Ümmü Atıyye hadîsinde Buhârî gasl-i meyyitin hükmüne dâir açtığı bir bâbında zikretmiştir. Bu unvân gāyet şümûllüdür. Birçok noktaları ihtivâ etmektedir. Aynı zamanda hadîsten de pek çok ahkâm istifâde edilmiştir.

1) Meyyiti gasletmek farz mıdır, vâcib midir, sünnet midir? Hanefîlere göre, kifâye olarak vâcibdir. Vücûbu, sünnetle, icmâ-ı ümmetle sâbittir. Ölünün gasli, diriler üzerinde ölünün en büyük hakkıdır.

Sünnet delîli :

İzâhı ile meşgul bulunduğumuz hadîste Resûl-i Ekrem'in: "*Su ile, sidr ile, yıkayınız*" buyurmalarıdır. (629) uncu olarak tercemesi gelecek olan İbn-i Abbâs hadîsinde de böyle bir emr-i Nebevî'yi aynen göreceğiz. Bu bâbda en kuvvetli bir delîl de şudur: Abdullâh İbn-i Ahmed'in *Müsned*'de rivâyet edip Beyhekî'nin meâlen naklettiğine göre : Âdem *aleyhi's-selâm* öldüğünde melekler gelip gasletmişler, kefenleyip kokulamışlar, tabuta koyup namazını kılmışlar, önce kazıp hazırladıkları bir lâhde defnetmişler, sonra kabirden çıkıp

üzerine toprak koymuşlar: Sonra "*Ey Âdem-oğulları, işte bu sizin yolunuzdur!*" demişler. İbn-i Hümâm da vücûb-ı gasle delîl olarak bunları zikrediyor[1]. Bunlardan da daha büyük delîl, Resûl-i Ekrem'in vücûd-i Saâdetlerinin de irtihâl-i dâr-i bakā buyurduklarında gaslolunmasıdır. Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'den itibâren bütün İslâm ümmetinin îfâ edegelmesi, hiç bir zaman, şehîd müstesnâ olmak üzere terkedilmemesi de en kuvvetli bir icmâ' delîlidir. *Vecîz* Şerhinde gasl-i meyyitin, tekfînin, meyyit namazının kifâyeten farz olduğu ve bunda ümmetin icmâı bulunduğu zikredilmiştir. Nevevî de gasl-i meyyitin farz olduğunda icmâ' vardır, diyor.

2) Gasl-i meyyitin sebeb-i vücûbu:

Bâzı fukahâ, gaslin sebeb-i vücûbu hadestir, demiş. Hâile-i mevt ile mafsalların gevşemesi ve âhirete abdestle göçen bir mü'minin bile her halde abdestinin bozulması şübhesizdir. Irak fukahâsından bâzıları sebeb-i vücûb necâsettir, demiş. Vücûd-i beşer de sâir hayvanlar gibi dâimî cereyân hâlinde bir kana mâliktir. Bu cereyânın inkıtâiyle hayvânât nasıl lâşe hâline geliyorsa, insan da öyledir, demişler. Fakat bu fikr ü nazar bâzı nusûsa muhâliftir. Buhârî'nin, mevzûumuz olan bâbın unvânında da İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan ta'lîkan rivâyet ettiği bir haberde: "*Mü'min hayyen ve meyyiten necis olmaz*[2]" demiştir. İbn-i Ebî Şeybe bu haberi ta'lîkan şöyle rivâyet ediyor. İbn-i Abbâs: "*Ölülerinize necistir, demeyiniz. Zîrâ mü'min ha-*

[1] İbn-i Hümâm, yukarıdaki delîlleri zikrettikten sonra: "*Kâfî*" de Resûl-i Ekrem'in her müslümanın müslüman üzerinde sekiz hakkı vardır, buyurduğu; bunlar arasında gasl-i meyyitin de bir farz olarak zikredildiği rivâyet olunuyorsa da "*bunu Allah bilir*" diyerek bu rivâyetin za'fına işâret ediyor. Sonra İbn-i Hümâm ilâveten diyor ki, "*Sahîhayn*'de gördüğümüz: (Redd-i selâm, iyâde-i marîz, ittibâ-ı cenâiz, icâbet-i duâ-yı mazlûm, teşmît-ı âtıs)tır. Müslim'in rivâyetinde (nasîhat dileyene öğüd verilmesi) de bir hak olarak zikredilmiştir. Bununla altı olur" diyor. Ve *Sahîhayn*'de gasl-i meyyit bir hak olarak zikredilmediğine işâret ediyor.

(618) numara ile tercemesi geçen Berâ' hadîsinde de ittibâ-ı cenâiz, me'mûrün-bih olan yedi şey arasında zikrediliyor. Gerçi ittibâ-ı cenâiz gasli istilzâm eder, denilebilirse de müstakıllen ve sarâhaten bir hak olarak zikredilmemiştir. Binâenaleyh en kuvvetli sünnet delîli İbn-i Abbâs'ın *Sahîhayn*'de rivâyet edilen (اغسلوه بماء وسدر) diye emir buyurmuş olması ve Resûl-i Ekrem'in de gasledilmiş bulunmasıdır.

[2] قال ابن عباس رضى الله عنهما: المؤمن لا ينجس حيا و ميتا.

yâtında da, memâtında da necis değildir" demiştir[1]. İbn-i Abbâs'ın bu muallâk hadîsi, tercemesi (199) rakamiyle sebkeden Ebû Hüreyre hadîsinin bir parçasıdır. Buhârî, bu Ebû Hüreyre hadîsini mevsûlen de rivâyet etmiştir. Hem, necîs olduğu kabûl edilirse, tâhireti de kābil değildir, demek olur. Nasıl ki vücûd-i beşerin mevt ile bir lâşe hâline inkılâb ettiğini kabûl eden bâzı Hanbelî fukahâsı gasil ile tahâret kabûl etmez, demişlerdir ki, bu söz hark-ı icmâ'dır, bâtıldır.

Buhârî'nin bu bâbda ta'lîkan rivâyet ettiği bir haberde, Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh* de : "لوكان نجسا مامسته = *Eğer meyyit şer'an necis olsaydı ona ben elimi dokundurmazdım*" demiştir.

3) Esnâ-yi gasilde meyyite abdest aldırılması; bu abdest sünnettir. Ve hâl-i hayâtta iğtisâl esnâsında abdest gibidir. Şu fark ile ki, Hanefîlere göre bunda mazmaza ve istinşâk yoktur. Çünkü bu iki fi'lin tatbîki güçtür. *Mebsût*'ta : "*Meyyitin ağzına verilen suyun ihrâcı mümkün değildir. Suyu çıkarmak için cenâze yüzüstü çevrilse, dâhilden bâzı şeylerin de her halde çıkması mahzûru vardır. Hem bu sûretle cenâzeye su vermek mazmaza olmaz, saky olur*" deniliyor[2]. Filhakîka Cevherî gibi bâzı ehl-i lügatin mazmazayı : "تحريك الماء في الفم = *Suyun ağızda hareket ettirilmesi*" diye târîflerine göre bu ameliyye, dirilerin yapabileceği bir iştir. Mazmazanın, istinşâkın meyyit üzerinde tatbîkindeki usrete mebnî olacaktır ki, *Müfnî* sâhibi : Ehl-i ilmin çoğuna göre meyyitin ağzına, su idhâli mümkün olmadığını bildirmiştir. Saîd İbn-i Cübeyr'in, Nehâî'nin, Sevrî'nin, Ahmed İbn-i Hanbel'in ictihâdları da bu merkezdedir. Yalnız İmâm Şâfiî dirilerin iğtisâlinde yapıldığı gibi ölülerin gaslinde de mazmaza ve istinşâkın lüzûmu ictihâdında bulunmuştur. Nevevî de mazmazayı : "*ölünün ağzına su vermektir*" diye ta'rîf ediyor. Şâfiîlerin bunu, zî-hayâtın fi'line kıyâs etmeleri, ehl-i lügatin mazmazayı ta'rîf ve telâkkîlerine göre temâmen farklı bir kıyâs oluyor. Bundan dolayı olsa gerektir ki, İmâmü'l-Haremeyn mazmazayı Nevevî'nin ta'rîfine benzer telâkkîleri doğru bulmamıştır. Şâyân-ı istiğrâb bir cihet varsa o da *Tavzîh*'te : "*Ebû Hanîfe, gasl-i meyyitte abdeste lüzûm görmezdi*" sûretinde bir isnâdın ortaya konulmasıdır. Halbuki İmâm Ebû Hanîfe ve Hanefîler abdesti değil,* mazmaza ve istinşâkı müteassir addetmişlerdir, bunlara

---

1 عن ابن عباس رضى الله عنهما انه قال : لا ينجسوا موتاكم فان المؤمن ليس ينجس حيا و ميتا.

2 *Mebsût* C. 2, S. 59.

bedel ağzın, burnun yıkánmasına ihtimâm edilir, demişlerdir. Bâzı Hanefî âlimleri gāsilin parmağına bir bez sararak meyyitin ağzını, burnunu, dişlerini temizlemesini müstehab addetmiştir [1].

4) Su ve sidr ile gasledilmesi :

Sidri, *Kāmûs* mütercimi Âsım Molla şöyle ta'rîf ediyor : Sîn'in kesri ve dâl'in sükûnu ile "*sidr*", şecer-i nebk ismidir ki, Arabistan kirazı ta'bîr olunur. Trabzon hurması ol nevi'dendir. İki nev'i vardır : Birisi bostânîdir ki, yemişi hoştur. Yaprağı ile gaslolunur. Birisi de Berrî'dir ki, kekřek olur. *Ahterî* sâhibi hemşehrim Karahisârî Mustafa Efendi de "*nebk*" sidr ağacının yemişi ki, köknar yemişi dahi derler, diye ta'rîf ediyor.

Sidr, bulunmazsa, çöven, hatmi kullanılır, denildiğine göre bunların hepsi kiri gidermek için sabun yerine kullanılırmış. İzâle-i evsâh için bunlardan hiç birisini bulmak mümkün olmazsa yalnız hâlis su ile gasledilir. İbn-i Hümâm diyor ki : Bu Ümmü Atıyye hadîsi, temizlikte mübâlâğa edilmesi matlûb olduğunu gösteriyor. Yoksa asıl tahâret, su ile hâsıl olur ve kâfîdir.

Sıcak su ile yıkamak mes'elesi de böyledir. Meyyitin iyice yıkanması gāyesine ma'tûftur. Hanefîler bu noktadan hareket ederek sıcak su ile yıkanması da şâriin matlûbu olduğunu kabûl etmişlerdir. Şâfiîler ise sıcak su istirhâ-i cesedi ve bu sûretle zuhûr-ı necâseti mûcib olur, diyerek sıcak su ile gasl-i meyyiti mekrûh addetmişlerdir. Halbuki bu sebeb ve illet, sıcak su ile yıkamayı istilzâm eder. Bâzı Hanâbilenin mezhebi de böyledir. İmâm Mâlik tahyîr tarîkını iltizâm etmiştir.

İbn-i Hümâm: "*Meyyitin üzerinde yara, bere varsa ibtidâ bunları yıkamakla işe başlanmalıdır. Peşin, bunların kiri giderilmelidir. Meyyitin vücûdü bu sûretle temizlendikten sonra kâfurlu su ile tatyîb edilmelidir*", diyor. Bir de *Hidâye*'nin zâhirinden müstefâd olan sabunun ve sidrin ilk gasilde isti'mâl edilmesidir. Ebû Dâvud'un, bu mevzûun en güzîde bir râvîsi olan Muhammed İbn-i Sîrîn'den sened-i sahîh ile rivâyetine göre, Ümmü Atıyye ilk iki def'a sidr ile üçüncüyü su ve kâfur ile gasledermiş [*Mirkat*].

Muhit ve *Mebsût*'ta, evvelâ sâfî su ile, sonra sabunlu veyâ sidirli su ile, üçüncüde kâfur karıştırılmış su ile yıkanılması ta'rîf ediliyor.

---

[1] *Fethu'l-Kadîr* C. 1, S. 449.

Ve İbn-i Mes'ûd'dan böyle rivâyet edildiği haber veriliyor. Saîd İbn-i Müseyyeb, Nehaî, Sevrî indinde ise, birinci ve ikinciler sâde su ile, üçüncü sidr veya sabun ile yıkanmalıdır, demişler. İmâm Şâfiî sidr, sabun birinci suda kullanılır, demiş. Kādî Iyâz da böyle diyor. Ahmed İbn-i Hanbel ise üç suyun üçünde de sidr veya sabun kullanılır, demiştir. Atâ', İshâk, Süleyman İbn-i Harb'-in mezhebi de budur.

5) Gaslin kemmiyyeti :

Resûl-i Ekrem Efendimiz Ümmü Atıyye'ye üç kerre, yâhud beş, yâhud temizliğe lüzûm görürseniz daha fazla yıkayınız, buyurmuştur. Şârihlerin ekserîsi bu ta'lîm-i Nebevî, gaslin sûret-i tertîbini ifâde eder, diyorlar. Nevevî, izâle-i evsâh edildikten sonra bu vücûb bir def'a ile sâkıt olur. Üç def'a yıkanması mendûbdur, demiştir. Taybî de iki, üç gasil ile cenâze arınırsa, beş def'ası müstehab olur. Yoksa yedi def'ası müstehabdır, demiştir.

Lüzûm görürseniz fazla yıkayınız, buyurulduğuna göre matlûbu şâri' meyyit üzerindeki pisliğin izâlesidir. Üç def'a yıkamakla zâil olmazsa beş, yedi def'a yıkanması müstefâd olur. *Fetih*'de bu hadîsin rivâyet tariklerinde yediden fazlası rivâyet edilmemiştir, deniliyor. Hadîs-i şerîfte mebde-i beyân üç olduğu için üç su ile tahâret tahakkuk edince bundan fazlasını İmâm Ebû Hanîfe tecvîz etmemiştir. Üçten fazlası meyyitin vücûdünün pislikten arınmasına lüzûm görülmesine mahsûstur. Bu arınma tahakkuk edince fazlası teşehhî addedilmiştir. Üçden fazla suyun da tek olması, bu hadîsten müstefâd olur[1].

6) Kâfur isti'mâli :

Hadîsteki: "*Son suda kâfur kullanınız, yâhud bu makûle kokulardan kullanınız*" terdîdi, râvînin ahzindeki tereddüdünü ifâde eder. Kâfurun gasilde sebeb-i isti'mâli, cism-i meyyitin kâfur ile tesallüb etmesi ve kâfur kokusundan haşerâtın nefret etmesidir. Bir de kâfur isti'mâlinde meleklere ikrâm ve ihtirâm vardır. Kâfur isti'mâli müstehabdır[2].

---

[1] *Kastalânî:* C. 2, S. 435.

[2] Âsım Molla, kâfur hakkında şu ma'lûmâtı veriyor : Kâfur bu isimle ma'-rûf olan bir tıyb ismidir. Bahr-i Hind ve Çin cibâlinde nâbit bir şecerden hâsıl olur. Yâni o ağacın zamkıdır. Şecer-i mezkûr begāyet kebîr olmakla sâyesinde halk-ı kesîr mütemekkin olur. Ol mekânın harâreti sebebiyle kaplanlar şecer-i mezbûr

Şârih Aynî, *Tavzîh* sâhibinin : "*Ebû Hanîfe, kâfur isti'mâlinde fukahâdan ayrılmıştır, kâfur isti'mâli aslda müstehab değildir, demiştir*" sûretinde bir isnâdını naklediyor. Ve bunun temâmen bir bühtândan ibâret olduğunu bildiriyor. Nassın sarâhati karşısında eimmenin a'lemi ve akdemi olan Ebû Hanîfe Hazretlerinden böyle bir sözün sudûru aklen müsteb'addir. Kâfur isti'mâli mezheb-i Hanefî'de de müstehabdır.

Hadîsteki hâ'nın fethi ve kesri ile (hakv) lâfzı ile râvî Muhammed İbn-i Sîrîn, Ümmü Atıyye'nin izâr kasdettiğini hadîsin sonuna ilâve etmiştir. (Hakv) fi'l-asıl izârın bel tarafındaki yeridir. Mecâzen izâre ıtlâk edilmiştir [*Aynî* ve *Kastalânî*].

7) **Misk ve emsâli kokuların isti'mâli :**

Sidr, kâfur isti'mâli müstehab olduğu gibi misk ve emsâli kokuların isti'mâli de câizdir. Ülemânın çoğu böyle güzel koku isti'mâlini tecvîz etmişlerdir. Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llâhu anh* : "*Şu miski, cenâzemi gaslederken kullanınız. Çünkü Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem'in gaslinden artıp kalmıştır*" diye vasıyyet etmiştir. Enes İbn-i Mâlik, Abdullâh İbn-i Ömer, Saîd İbn-i Müseyyeb de kullanmışlardır. Eimme-i Hanefiyye kadınlar için de, erkekler için de misk isti'mâli helâldır, demişlerdir. Buhârî bu bâbında İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhumâ*'nın Saîd İbn-i Zeyd'in bir oğlunu tahnît eylediğini ta'lîkan rivâyet ediyor. Tahnît ise meyyitin kefenine güzel kokular saçmaktır, tebhîr ma'nâsınadır. İmâm Mâlik, İmâm Şâfiî, İmâm Ahmed İbn-i Hanbel, İshâk da tecvîz etmişlerdir. Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Hasen-i Basrî, Mücâhid mekrûhtur, demişler. İmâm Ebû Hanîfe'den müstehab değildir, dediğini İbn-i Cevzî ile Kurâfî nakletmişler ise de şârih Aynî bu naklin bir eser-i hatâ olduğunu bildirmektedir.

8) **Gaslin sûreti :**

Cenâze gasline dâir vereceğimiz amelî ma'lûmâtı *Mebsût*'tan ve *Hidâye* ile şerhi *Fethü'l-Kadîr*'den naklediyoruz :

Cenâze gaslolunacak taht -ki, lisânımızda teneşir (tenşûy) denir-

Evvelâ : Bunun etrâfı ödağacı gibi bir koku ile tütsülenir. Bunun

---

etrâfında îvâ ederler. Kâfurun kılletine sebeb budur. Ve ahşâbı ak ve mülâyim olur. Kâfûr onların cevfinde bulunur. Kâfûrun envâı vardır. Levni ibtidâ kırmızı olmakla tas'îd ile beyaz olur.

üç, beş, yedi gibi tek olması şarttır. Tahtın bâzıları tûlen, bâzıları da arzan kıbleye karşı konulması re'yinde bulunmuşlar ise de bunlar bir habere müstenid olmadıklarından esalı olan mahallin îcâbına göre nasıl kolay olursa öyle konulur. Meyyit soyulmuş olarak bu tahtın üzerine yatırılır. İnsan nev'i hayyen ve meyyiten şâyân-ı ihtirâm bir mahlûk olduğundan avret-i galîza mahalli bir bez parçası ile setredilir[1]. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anh*'e : "*Ne diri, ne de ölü hiç bir kimsenin uyluğuna, avret mahalline bakma*" buyurmuşlardır. Bunun için İmâm Ebû Hanîfe ve Muhammed'in kavillerine göre meyyitin avret-i galîza mahalli istincâ edilirken gāsil, eline bir bez parçası sarar. İmâm Ebû Yûsuf istincâya lüzûm görmemiştir.

SÂNİYÂ: Namaz için abdest alınır gibi meyyite abdest verilir. Ve abdest âzâsına hayatta gasleder gibi sağdan başlanır. Şu kadar ki, mazmaza ve istinşak bırakılır. Fakat bâzı ülemâya göre gāsilin parmağına bir bez parçası sararak meyyitin dişlerini, dudaklarını burun deliklerini temizlemesi müstehabdır. Bugüne kadar da bu sûretle amel edilegelmiştir. İbtidâ meyyitin yüzü, sonra elleri dirseklerine kadar yıkanır. Sonra muhtâr olan kavle göre başına mesih verilir. Daha sonra ayakları yıkanır. Ayakların yıkanması hayattaki gusül gibi gaslin sonuna bırakılmaz. Dirilerin iğtisâlinde ayakların guslün sonuna bırakılması, müsta'mel su ile ayakların kirlenmesine mebnî idi. Cenâze gaslinde ise böyle bir mahzûr bulunmadığından gaslin sonuna te'hîrine lüzûm görülmemiştir[2]. Hulvânî: "*Bu sûretle abdest verilmesi bâliğ, yâhud namaz kılmayı müdrik âkıl cenâzesine âiddir. Gayr-i âkıl çocuk cenâzesi yalnız gaslolunur, abdeste lüzûm yoktur*" demiştir. Fakat ne *Hidâye* metninde, ne de *Mebsût*'ta böyle bir istisnâ kaydedilmemiştir.

SÂLİSÂ : Meyyitin başı, saçı ve sakalı sıcak su ile sidr –zamânımızda sabun– ile yıkanır. Meyyitin saçı ve sakalı taranmaz. Taramak ziynet içindir. Meyyit ise bu ihtiyacdan vârestedir. Bir de saç ve sakalın taranırken dökülmesi ihtimâli vardır. Halbuki meyyitin öldüğü

---

[1] Hâl-i hayatta olduğu gibi meyyitin göbeğinden aşağı her tarafının bir peştemal ile sarılması hakkında İmâm Ebû Hanîfe'den İmâm Hasen'in bir rivâyeti var ise de bu bir rivâyet-i nâdire olup rivâyet-i zâhirede böyle izâr altında yıkamakta külfet görüldüğünden bir bez parçası ile örtülmesi kâfî sayılmıştır.

[2] Meyyit başkasının eli ile yıkandığı için hayattaki abdest gibi ellerin ibtidâ tathîrine lüzûm görülmemiştir.

vaz'iyyette defnedilmesi mesnûndur. Bu cihetle meyyitin tırnakları, saçı ve sakalı ve sâir âzâsındaki zâid şeyleri kesilip tıraş edilmez.

RÂBİÂ: Cenâze sol yanına yatırılıp sağ yanı sabunlu sıcak su ile arınasıya ve cenâzenin altındaki su hâlis ve berrak görülene kadar hayâttaki gusül gibi üç kerre yıkanır. İbn-i Hümâm: işte bu, birinci gasledir, diyor. Sonra meyyit sağ yanına yatırılıp bu def'a da sol tarafı, sağı gibi temiz üç kerre yıkanır. Yine İbn-i Hümâm; bunu da ikinci gasledir, diyor. Sonra meyyit oturtulur gibi kaldırılır, karnı rıfk u mülâyemetle mesholunur. Necâsetten bir şey çıkarsa izâle ve yalnız orası gaslolunur. Fakat abdest ve gasil iâde olunmaz[1]. İbn-i Hümâm: işte, bu üçüncü gasledir, diyor. Sonra sol tarafına yatırılır. Bu def'a kâfûrlu su dökülerek meyyit gasl ü tatyîb edilir. Bu sûretle gasil itmâm edilmiş bulunur.

HÂMİSÂ : meyyitin cesedindeki ıslaklık bir havlu veya bir bezle silinip kurulanır. Ve tebhîr edilerek hazırlanmış olan kefenin içine cenâze silecekle getirilip gömlek geydirilerek silecek altından çekilir. Secde âzâlarına yâni cenâzenin alnına, burnuna, ellerine, diz kapaklarına ve ayaklarına kâfûr konulur. Başına, saçına ve sakalına güzel koku sürülür. Sonra tebhîr edilerek hazırlanan kefene sarılır[2]

Erkek ve kadın cenâzelerinin sûret-i tekfîni, aşağıda (627) sayıda görülecektir.

9) KADIN CENÂZESİNİ KADINLARIN YIKAMASI :

Yine bu hadîs-i şerîften kadın cenâzesini kadınların yıkaması zevcinin yıkamasından efdal olduğu müstefâd olur. Hasen-i Basrî'nin, Sevrî'nin, Şa'bî'nin, Ebû Hanîfe'nin mezhebi budur. Cümhûr bunun hilâfına kāil olmuştur. Eimme-i selâsenin, Evzâî'nin, İshâk'ın kavilleri de bu merkezdedir. *Tavzîh*'te Hazret-i Fâtıma'nın, Alî *radiya'llāhu anh*'e böyle vasıyyet ettiği zikredilmiştir. Bu vasiyyetin mahzar-ı Sahâbe'de vuku' bulduğu ve kimsenin i'tirâz etmediği de bildiriliyor. *Mebsût, Muhît, Bedâyi'* müellifleri gibi birçok Hanefî fukahâsı buna karşı şu haberi naklediyorlar : İbn-i Mes'ûd *radi-*

---

[1] Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i gasleden Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anh* de böyle yapmıştır. Resûl-i Ekrem'in mübârek karnını mesheder etmez evin her tarafını güzel bir koku kapladı. Bunun üzerine Hazret-i Alî : "طبت حيا و ميتا = *Yâ Resûla'llâh! Sen hayâtında da vefâtında da temizsin*" demiştir.

[2] *Mebsût:* C. 2, S. 59 ve *Fethü'l-Kadîr.* C. 1, S. 448, 449, 450.

ya'llāhu anh'den Hazret-i Alî'nin Fâtıma *radiya'llāhu anhâ*'yı gasli mes'elesi sorulmuş, o da cevâben: Fâtıma, Alî'nin dünyâda ve âhirette zevcesidir, diye cevâb vermiştir. Maamâfih iddeti içinde vefât eden zevcesini zevcinin yıkaması câizdir. Fakat terki evlâdır [*Aynî*].

10) Bu hadîste Resûl-i Ekrem'in kendi izârını verip de: "*Bunu kızıma iç gömleği yapınız*" buyurmalarından erkek elbîsesiyle kadının kefenlenmesinin cevâzı anlaşılır. Gerek bunun ve gerek bunun aksi olarak kadın elbîsesi ile erkek cenâzesinin kefenlenmesinin cevâzı hakkında ülemâ arasında ihtilâf sebketmemiştir. Ekser ülemâ kadın cenâzesinin beş parça bezle kefenlenmesine kāil olmuşlardır ki: dir', izâr, lifâfe, himâr, hırkedir. Bunların îzâhı ve sûret-i isti'mâlleri (627) sayılı gelecek olan hadîsin îzâhında görülecektir.

11) Cenâze gasleden kimseye gusül veyâhud abdest lâzım mıdır? Bu bâbda tedkik edilen bir mes'ele de budur. Gerçi bu mes'elenin Ümmü Atıyye hadîsi ile alâkası yok ise de Buhârî'nin Ümmü Atıyye hadîsinden evvel İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan ta'lîkan bir rivâyeti vardır ki, bu eserde: "و حنط ابن عمر ابنا لسعيد بن زيد و حمله و صلى عليه و لم يتوضأ" = *İbn-i Ömer radiya'llāhu anhumâ, Saîd İbn-i Zeyd'in vefât eden bir oğlunu gasledip tahnît ve tebhîr eyledi. Cenâzeyi nakledip namazını kıldı. Halbuki kendisi abdest almadı*" deniliyor. İşte bu eser, yukarıda îrâd ettiğimiz suâli tedkîke ve bu bâbdaki eimme-i selefin ârâ ve ictihâdlarını mütâleaya güzel bir zemin hazırlamış bulunuyor.

Bu bâbda da ehl-i ilmin muhtelif ârâ ve efkârına şâhid oluyoruz:

Gerek Ashâb'dan ve gerek kurûn-ı müteâkıbe ricâlinden bir kısmı, meyyiti gasleden kimseye gusletmek lâzımdır, bir kısmı da gusül değil, abdest almak îcâb eder, demişlerdir. İmâm Mâlik: gasl-i meyyit üzerine gassâl için gusletmek müstehabdır. Fakat vâcib olup olmadığını bilmiyorum, demiştir. İmâm Şâfiî de aynı sûretle beyân-ı re'y etmiştir. İmâm Ahmed İbn-i Hanbel de gassâl için gusül vâcib olmadığını umarım. Fakat gassâl için lâzım olan tahâretin en azı da abdesttir, demiştir. İshâk İbn-i Râhûye de abdestin lüzûmunu bildirmiştir. Abdullāh İbn-i Mübârek *rahimehümu'llāh* ise gassâle ne gusül, ne de abdest îcâb etmez, demiştir ki, delîli de Buhârî'nin Abdullāh İbn-i Ömer'den ta'lîkan rivâyet ettiği bu eserdir. Ebû Dâvud'un, Tirmizî'nin bu bâbda Alî ve Âişe'den bu yolda rivâyetleri vardır.

Tavzîh'te : İmâm Şâfiî'nin kadîm ve cedîd iki ictihâdı bulunduğu ve kavl-i kadîminin guslün vücûbundan ibâret olduğu zikredilmiştir. Saîd İbn-i Müseyyeb'in, İbn-i Sîrîn'in, Zührî'nin mezhebleri de bu merkezde olduğunu İbn-i Münzir haber vermiştir. Hattâbî de : "*Gasl-i meyyit ile gusül vâcib olduğuna hükmeden bir kimse bilmiyorum. Ahmed İbn-i Hanbel ile İshâk, abdest vâcib olduğuna kāillerdir*" diyor.

İmâm Buhârî'nin bu ta'lîkını İmâm Mâlik, Nâfi' tarîkı ile vaslederek ayni sûretle rivâyet etmiştir. İbn-i Ebî Şeybe de Urve tarîkı ile, müşârün-ileyhin: "ان ابن عمر كفن ميتا و حنطه و لم يمس ماء = *İbn-i Ömer bir meyyiti kefenledi, kokuladı da halbuki elini suya dokundurmadı*" dediğini rivâyet etmiştir. Ebü'l-Ehvas da Saîd İbn-i Cübeyr'in, Abdullāh İbn-i Ömer'e:

— Cenâze yıkamaktan dolayı gusleder misiniz? diye sordum. İbn-i Ömer:

— "Hayır etmem, diye cevâb verdi" dediğini rivâyet etmiştir.

Yine Saîd İbn-i Cübeyr demiştir ki : Annem bir cenâze gasletmişti. "*Git bir anla, gusül îcâb eder mi?*" diye bana havâle etti.

İbtidâ İbn-i Ömer'e gidip sordum Bana: "أنجسا غسلت = *Gaslettiği necis midir ki yıkansın*" diye cevâb verdi. Sonra da İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'ya gittim. O da bu sûretle cevâb verdi.

626 . وَفِى رِوَايَةٍ أُخْرٰى أَنَّهُ قَالَ ٱبْدَأْنَ بِمَيَامِنِهَا وبِمَوَاضِعِ الْوُضُوءِ مِنْهَا قَالَتْ وَمَشَطْنَاهَا ثَلَاثَةَ قُرُونٍ .

Tercemesi

Ümmü Atıyye hadîsinin diğer bir rivâyet tarîkinde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : " (Kızımı tek su ile yıkayınız), *gasle, Zeyneb'in sağ tarafı ile ve abdest âzâları ile başlayınız*" buyurduğu ve Ümmü Atıyye'nin de : "*Zeyneb'in saçını taradık*, (tarakla açtıktan sonra da kalınca) *üç bukle yaptık* (ve bunları arkasına salıverdik)".

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîs, Buhârî'nin, meyyitin tek su ile yıkanması müstehab olduğuna dâir açtığı bir bâbında rivâyet ettiği hadîsin bir parçasıdır. Öbür kısmı bundan evvel (625) numara ile geçen hadîsin aynıdır. Bunun için müellif, ihtisâr için hadîsin bu ilk kısmını terketmiştir. Şu kadar ki, bundan evvelki hadîste zikredilmemiş olan "اغسلنها وترا = *Tek su ile yıkayınız*" fıkrasını da müellif bırakmıştır. Halbuki bu emr-i Nebevî burada husûsî bir hükmü ifâde etmektedir. Hattâ Buhârî'nin bu bâba unvân olarak hadîsin içinden intihâb ettiği bu fıkradır. Bunu tercememizde mu'teriza içinde göstererek noksânı telâfî ettik[1].

Bu hadîsin sonundaki: "*Zeyneb'in saçını taradık, üç bukle yaptık*" fıkrası Ümmü Atıyye'nin ihbârıdır. Yoksa hadîste bunun taraf-ı Risâlet'ten vâkı' olan bir emr ü işâret üzerine yapıldığına dâir bir kayıd ve bir rivâyet yoktur. Bu sebeble İmâm Ebû Hanîfe bununla amel etmemiştir. Hanefîlere göre saç, iki bukla yapılıp kadının göğsüne, dir'in üstüne konulur. Şâfiîlerce üç bukle yapılarak arkaya uzatılır. Ahmed İbn-i Hanbel'in, İshâk'ın mezhebleri de budur.

FIKHÎ HÜKÜMLER :

1) Gasilde tek aded üzerine tansîs buyurulmasının sebebi, Cenâb-ı Hak indinde tek adedinin mergub olmasıdır. Bundan dolayı

---

[1] Bu noktayı iyice îzâh edebilmek için şu hâşiyeyi ilâveye mecbûr oldum : Bu Ümmü Atiyye hadîsinin üçüncü derecedeki râvîsi "*Eyyûb*" dur. İkinci derecedeki râvî de yukarıda işâret ettiğimiz vechile İbn-i Sîrîn'in oğlu Muhammed ile kızı Hafsa'dır. Eyyûb, bundan evvel geçen hadîsi Muhammed İbn-i Sîrîn'den rivâyet ettiği gibi burada da onu aynen tekrâr ettikten sonra rivâyetine şöyle devâm etmiştir : Bu Ümmü Atıyye hadîsini bana Muhammed İbn-i Sîrîn haber verdiği gibi kız kardeşi Hafsa İbn-i Sîrîn de rivâyet etti. Fakat Hafsa'nın rivâyetinde Muhammed'in rivâyetinden fazla olarak şu ma'lûmât ta verilmiştir : "اغسلنها وترا = *Zeyneb'i tek su yıkayınız*" yine Hafsa'nın rivâyetinde "ثلاثا ، اوخمسا ، او سبعا = *Üç su, yahud beş su, yâhud yedi su yıkayınız*" ziyâdesi vardır. Yine Hafsa'nın rivâyetinde : "ابدأوا بميامنها و مواضع الوضوء منها = *Zeyneb'i yıkamağa sağından başlayınız. Ve âzâ-yi vuzû' ile başlayınız*" ziyâdesi vardır. Yine Hafsa'nın rivâyetinde : "قالت ومشطناها ثلاثة قرون = *Ümmü Atıyye'nin: Zeyneb'in saçını üç bukle yaptık, dediği*" fazlası da vardır. Gerçi bu (اغسلنها وترا) fıkrası Buhârî'nin Hafsa'dan gelen rivâyet tariklerinin hepsinde yoktur. Yalnız "يلق شعر المرأة خلفها = *Kadının saçı arkasına salıverilir*" sûretindeki bâbında zikretmiştir.

Câmiü's-Sagîr'de Tirmizî'nin Hazret-i Alî, İbn-i Mâce'nin de Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den rivâyetlerine işâret edilen meşhûr bir hadîs-i şerîfte "ان الله وتر يحب الوتر = *Allah tektir, tekleri sever*" buyurulmuştur. Bu sebeble gasilde îtâr müstehabdır. Bir def'a yıkamakla meyyit arınırsa, istincâda olduğu gibi vücûb-ı gasil tahakkuk eder, ziyâdesi mendûb olur. Bu tek adedinin tahakkuku, hâşiyemizde işâret ettiğimiz vechile Hafsa rivâyetinde meyyitin üç veya beş veyâhud yedi su yıkanması, öbür rivâyetlerde ise üç veyâhud beş su yıkanması üzerine tansîs buyurulmuştur. Bu rivâyetlerin zâhirine bakarak bâzı ehl-i ilim, gasilde matlûb olan "*îtâr = tekleme*", en aşağı üç su yıkamakla tahakkuk eder, demişlerdir. Fakat hadîste üç, beş adedleri, îtârı beyân için sevkedilmişlerdir. Şâyet bu adedler vârid olmasaydı vitir; bir, üç, beş, yedi adedlerine şâmil olurdu. Fakat gasilden matlūb olan gāye, meyyitin temizlenmesidir. Ve tek su ile temizlenmesi matlūbdur. Bu temizlik, bir su yıkamakla olursa, Şârih Aynî istincâda olduğu gibi bir su ile vâcib ikāme edilmiş olur, diyor. Bu hadîsin rivâyet tarîklerinde yedi sudan fazlası rivâyet edilmemiştir. Yalnız Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde "او سبعا او اكثر من ذلك ان رأيته = *Yâhud yedi su, veyâhud lüzum görür isen daha ziyâde su ile yıkayabilirsin*" sûretinde rivâyeti vardır. İmâm Mâlik tarîkı ile gelen bu rivâyette, lüzûmunda yediden fazlası müstehab demek olur. İmâm Ahmed İbn-i Hanbel yediden fazlası mekrûhtur, demiştir. İbn-i Abdi'l-Ber de: Yediden fazlasını kabûl eden fukahâdan bir kimse bilmiyorum, demiştir. Müteâkıben de Hafsa'nın bu rivâyetini sevketmiştir. Mâverdî de ziyâdesi isrâftır, demiş. İbn-i Münzir de: bana bildirildiğine göre yediden fazlaziyle meyyitin vücûdü gevşer, ziyâdesini muvâfık bulmam, demiştir.

Bir de hadîsteki (ev) edâtı tertîb içindir, tahyîr için değil. Bir su ile gasil kâfî görülürse, vücûb-ı gasil tahakkuk etmiş bulunur ve üç su müstehab olur. Bundan ziyâdesinde kerâhet bulunur. Eğer üç def'a yıkamakla matlub hâsıl olursa, beş yıkamak müstehab ve yedi yıkamak mekrûh olur. En son hadd-i müstehab da yedidir[1].

2) Gasle, meyyitin sağ tarafından başlanması :

Hadîsin mevzûu - bahsimiz olan rivâyet tarîkinde bu cihet tansîs ve tasrîh edildiği gibi Resûl-i Ekrem kâffe-i umûrunda teyem-

[1] نقله العينى عن الطيبى : ج ٤ ، ص ٤٥

münü severdi. Sağ taraftan başlanması ile maksad, meyyite abdest aldırılmıyan gasillerde gasle, meyyitin sağ tarafından başlanması, demektir.

3) Gasle, abdest âzâlariyle başlanması ki, bu da müstehabdır. Bu abdest, mazmaza ve istinşak bulunmaksızın hayattaki gusül abdestinin aynı demektir. Hanefîlerce bu abdest sünnettir. Bâzıları bu hadîsle mazmaza ve istinşâkın lüzûmuna istidlâl etmişlerdir. Fakat Hanefîler ağıza, buruna verilen suyun çıkarılması müteazzir olduğunu nazar-ı i'tibâra alarak abdestte bu iki şey'e lüzûm görmemişlerdir.

4) Kadın cenâzesinin saçının taranması ve üç bölük örülüp arkasına bırakılması, ki İmâm Şâfiî'nin mezhebidir. Ahmed İbn-i Hanbel'in, İshâk İbn-i Râhûye'nin mezhebi de budur. Ve bu hadîs ile istidlâl etmişlerdir. Eimme-i Hanefiyye ise iki bölük yapılıp cenâzenin göğsüne ve dir' denilen gömleğin üstüne konulması ictihâdında bulunmuşlardır. Hanefîlerce saçı tarakla arkaya atmağa lüzûm yoktur. Eimme-i Hanefiyye saçın taranması ve arkaya atılması keyfiyyetinin Resûl-i Ekrem'in bir emr ü işâreti ile yapıldığına dâir mevzûumuz olan hadîste bir şey görmüyor. Hadîste görülen Ümmü Atıyye'nin kendi fi'lini ihbârından ibârettir. Gerçi Ümmü Atıyye'nin, Resûlullâh'ın emri ile yapmış olması hatıra gelebilir. Fakat böyle bir emr ü işâret olsaydı, bu kadının Resûl-i Ekrem'den telâkkî ettiği öbür emirleri bildirdiği gibi bunu da bildirmez mi idi? Endîşesi de o hâtırayı ta'kîb eder. Halbuki Ümmü Atıyye bunu kendisi yaptığını açıkca söylüyor, bu sarâhat karşısında Resûl-i Ekrem'in emri ile yapmış olması bir ihtimâlden ibâret kalıyor. İhtimal üzerine binâ-yi hükmedilmiyeceği ise bir esâs-ı şer'îdir. Hem böyle cenâze saçının taranıp arkaya atılması bir ziynetten başka bir şey değildir. Meyyit ise bundan müstağnîdir. İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde rivâyet ettiği üzere Âişe *radiya'llāhu anhâ* da : "«ما لكم تنصون ميتكم» = *Kadın cenâzenin saçını taramağa neden lüzûm görüyorsunuz*" diye taramanın lüzûmsuzluğunu bildirdi. Tazfîr ki, saçın örülmesidir. Bunun esâsında muhâlefet edilmemiştir. İhtilâf, yalnız taranmasına ve arkaya atılmasına münhasırdır.

627. عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُفِّنَ فِى ثَلَاثَةِ أَثْوَابٍ يَمَانِيَةٍ بِيضٍ سَحُولِيَّةٍ
مِنْ كُرْسُفٍ لَيْسَ فِيهِنَّ قَمِيصٌ وَلَا عِمَامَةٌ .

Tercemesi

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan :

"Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, (Âhirete intikāl ettiğinde) pamuktan (ma'mûl), sehûliyye (denilen) üç parça beyaz Yemen bezi içinde kefenlendiği, ve bunların içinde kamîs ve imâme bulunmadığı" rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Lügavî tahliller :

(بيض ، ابيض) in cem'idir. Ak şey'e denir.

(يمانيه), yâ'nın tahfîfi ile Yemen'e mensûb demektir. Kāide, yâ-i nisbetin teşdîdini iktizâ eder ise de elif ziyâde kılınarak yâ-i nisbet tahfîf edilmiştir. Fil'asıl "*Yemâniyye*" iken "*Yemâniye*" denilmiştir.

(سحوليه) yi Ezherî: "*Sîn'in fethi ile Yemen'de bez dokunan bir nâhiyenin, sîn'in zammı ile de beyaz bezin adı*" diye ta'rîf etmiştir. Diğer ehl-i lügat da Yemen'de bir nâhiyenin adı olduğunu, başka ma'nâlarına takdîmen bildiriyorlar.

(كرسف) kâf'ın ve sîn'in zammı ve râ'nın sükûnu ile pamuk demektir.

(اثواب) *sevb'in cem'idir. "sevb"i Kāmûs mütercimi: "fi'l-asıl mensûc olan bez, keten, harîr, sof makūlesidir. Mâyeûlü ileyh itibâriyle mecâzen libâsa ıtlāk olunur*" diye ta'rîf ediyor. Kürsüf, kelimesinin delâleti ile şerhlerden pamuk bezi olduğu anlaşılıyor. Lisânımızda astar, amerikan diye zebanzed olan bez olacaktır.

(قيص) gömlek, (İmâme) de sarık demektir.

Râvîler, rivâyetler :

Buhârî bu hadîsi buradan başka Cenâze bahsinin "*kamîssiz, imâmesiz cenâzenin tekfîni*" hakkındaki iki bâbında daha tahrîc eyle-

miştir. Hadîsin buradaki mensûb olduğu bâbın unvânı "*kefen için beyaz bezin hükmüne dâir*" dir. Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn-i Mâce de müteaddid tarîkler ile rivâyet etmişlerdir.

Hâtemü'l-Enbiyâ Efendimiz'in vücûdü saâdetlerine sarılan kefenin adedi ve sıfatı hakkındaki rivâyetler muhteliftir. Bunlar Âişe, Alî, İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer, İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anhüm* gibi bir hayli Sahâbî'ye kesb-i ittisâl etmektedir. Şârih Aynî bu tarîk-ı rivâyetleri *Umdetü'l-Kārî*'de toplamıştır. Fakat bu farkların bir kısmı kelime ve ıstılāha âid olduğu anlaşılmaktadır. Meselâ Hazret-i Âişe hadîsindeki esvâb-ı yemâniye, yerinde İbn-i Abbâs'a muttasıl olan Ebû Dâvud'un rivâyetinde "*Esvâb-ı Necrâniyye*" görülmektedir ki, Necrân, Yemen'de bir kasabanın adı olduğuna göre, kelime farkından ibâret bulunur. Yine böyle Tirmizî'nin rivâyet ettiği İbn-i Ömer hadîsinde "*Riyât-ı Yemâniye*" deniliyor ki, riyât yumuşak kumaşa denildiğine göre, yine ihtilâfın bir kelime farkından ibâret olduğu görülür. Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde: "فى ثوب واحد حبرة = *Tek bir bürd-i yemâniye konuldu*" denilmiştir ki, bu rivâyet kemmiyyet, ve keyfiyyet i'tibâriyle hakîkaten farklıdır. Aded i'tibâriyle farklı olduğu gibi yol yol çubuklu kumaşa hibr denildiği ehl-i lûgat tarafından bildirildiğine ve *Tehzîb*'de kırmızı kumaşa denildiği haber verilmesine göre, keyfiyyet cihetiyle de fark vardır. Fakat bu hususta Tirmizî: "*Bu bir, veyâhud iki kat hibr ile kefenlendiği hakkındaki rivâyet Hazret-i Âişe'den sorulduğunda Sıddîka-i müşârün-ileyhâ cevâben: Vâkıa böyle bir bürde-i hibre getirilmişti. Fakat Ashâb-ı Kirâm reddetti ve ona kefenlemedi*" demiştir. Demek oluyor ki, Resûl-i Ekrem'in tekfîni sırasında böyle bir bürdenin ellerde dolaştığı görülmüş ve onun reddedildiğinden haberdâr olmıyarak bürd-i hibre ile kefenlendiği rivâyet edilmiştir.

Sonra Ahmed İbn-i Hanbel'in, İbn-i Ebî Şeybe'nin, Bezzâr'ın Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anh*'den tahrîc ettikleri: "كفن النبى صلى الله عليه وسلم فى سبعة اثواب = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem yedi parça bez ile kefenlendi*" deniliyorsa da bunun da senedinde Abdullāh İbn-i Muhammed İbn-i Akîl bulunup bu da sû-i hıfz ile ma'rûf bulunduğundan bunun da sikātın rivâyetlerine muhâlif olan rivâyeti reddedilmiştir[1].

---

[1] نيل الاوطار : ج ٤ ، ص ٦٩

Hulâsa : bu tarîk-ı rivâyetler içinde en sahîhi Hazret-i Âişe'den gelen ve mevzûu - bahsimiz bulunan Hazret-i Âişe hadîsidir. Tirmizî: "*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem'in kefeni hakkındaki muhtelif rivâyetler arasında en sahîhi Hazret-i Âişe hadîsidir. Gerek Ashâb'dan ve gerek kurûn-i müteahhire ricâlinden ehl-i ilmin çoğu Hazret-i Âişe hadîsi ile amel etmişlerdir*" diyor.

Müslim'in *Sahîh*'inde bu bâbın tarîk-ı rivâyetleri arasında Hişâm İbn-i Urve tarîkı ile Hazret-i Âişe'den şöyle bir rivâyeti vardır. Hazret-i Âişe diyor ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ibtidâ Abdullāh İbn-i Ebî Bekr *radiya'llāhu anhumâ*'ya âid bir Yemen hullesine konulmuştu. Sonra Ashâb bunu muvâfık bulmayıp çıkarıldı. Sehûliyye denilen üç parça beyaz Yemen bezi içinde kefenlendi. Abdullāh İbn-i Ebî Bekr de, bu hulleyi öldüğümde bununla kefenlenirim, diye muhâfaza etmişti. Bilâhara, Allah râzı olsaydı Resûlullāh bununla kefenlenirdi. Onun kefenlenmediği bir hulleyi ben de kefen edinmem, diye sattı ve bedelini tesadduk eyledi [1].

Fıkhî hükümler :

Erkekler hakkında mesnûn olan kefenin üç parça bezden ibâret olduğuna Hanefîler bu hadîs ile ihticâc etmişler, ve meyyit üç parça lifâfe, yâni sargı içine sarılır, demişlerdir. Fakat Hanefî kitablarında bu üç parça bezin izâr, kamîs, lifâfe diye zikredilmesi bu istidlâle bir mânia teşkîl etmekte olduğunu, Hanefî olan şârihimiz Aynî bildiriyor. Hakîkaten hadîste bu üç sevb içinde kamîs yoktu, denilmesi Hanefîler aleyhinde en sarîh bir hüccettir. Şâfiîler de bu hadîsin zâhiri ile ihticâc etmişler, ve meyyit üç parça lifâfe –sargı– içine sarılır, demişlerdir. Ahmed İbn-i Hanbel'in de ictihâdı böyledir. Şimdi Hanefîler istidlâllerini tamamlamak mecbûriyetinde bulunuyorlar. Şârih Aynî bunu da bize bildirerek diyor ki :

---

[1] عن عائشة قالت كفن رسول الله صلى الله عليه و سلم فى ثلاثة اثواب بيض سحولية من كرسف ليس فيها قيص و لا عمامة. اما الحلة فانما شبه على الناس فيها انها اشتريت له ليكفن فيها. فتركت الحلة و كفن فى ثلاثة اثواب بيض سحولية فاخذها عبد الله بن ابى بكر. فقال لا حبسنها حتى اكفن فيها نفسى ثم قال لورضيها الله عز و جل لنبيه لكفنه فيها فباعها و تصدق بثمها. و فى رواية اخرى قالت عائشة ادرج رسول الله صلى الله عليه و سلم فى حلة يمنية كانت لعبد الله بن ابى بكر ثم نزعت عنه و كفن فى ثلاثة اثواب سحول يمانية ليس فيها عمامة و لا قيص فرفع عبد الله الحلة فقال اكفن فيها. ثم قال لم يكفن فيها رسول الله صلى الله عليه و سلم و اكفن فيها فتصدق بها [رواه مسلم]

Ashâbımız eimme-i Hanefiyye "*İbn-i Adiyy*" in *Kâmil*'inde rivâyet ettiği şu Câbir İbn-i Semüre hadîsi ile istidlâllerini tamamlamışlardır. Câbir *radiya'llāhu anh* demiştir ki: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem üç parça sevbe sarıldı: Kamîs, izâr, lifâfe idi.*" Bu rivâyette imâme yoktur. *Mebsût*'ta : "*Bâzı meşâyihimiz imâmeyi dâhil-i hesâb etmeyi hoş görmediler. Çünkü bununla bez adedi dörde bâliğ oluyor, ve çift oluyor. Halbuki sünnet olan tek olmaktır*" deniliyor. Müteahhirînden bâzı meşâyihimiz ise imâmeyi idhâl etmeyi tahsîn eylemişlerdir. Bunlar da, Saîd İbn-i Mansûr'un rivâyetine göre : "*İbn-i Ömer radiya'llāhu anhumâ'nın oğlu Vâkid öldüğünden müşârün-ileyh Hazretleri oğlunun cenâzesini beş parça bez ile kefenledi*" diyorlar ki : kamîs, imâme ve üç parça lifâfedir. Ve İbn-i Ömer imâme denilen parçayı meyyitin çenesi altından dolamıştı, deniliyor. [*Aynî:* C. 4, S. 55].

Hanefî kitablarında bu üç parça bez şöyle ta'rîf ediliyor :

(Lifâfe, "*lef*" den me'hûz olup alelıtlak sargı demektir). Cenâze bahsine âid olan fıkhî ıstılahta : meyyitin başından ayağına kadar vücûdünü bürüyen örtüye ıtlāk olunur.

İzâr da ayni ma'nâya hamledilmiştir. Baştan ayağa kadar vücûdü bürüyen örtü demektir. Şu kadar ki, bâzı fukahâ izâr, omuzdan aşağıyı bürüyen örtüdür, demişlerdir. Fakat bu îzâr değil, kamîstir. İbn-i Hümâm, tercemesi bundan sonra (628) numara ile gelecek olan İbn-i Abbâs hadîsinde Arafât'ta vefât eden bir hacının ihrâmına sarılması ve kefenlenmesi emrolunduğuna göre, izârın omuzdan aşağıyı bürüyen örtü sûretindeki tefsîri daha doğru bulmaktadır.

Kamîs ise yakasız, yensiz ve etrâfı dikiş ile bastırılmamış, göğüs tarafı açılmamış gömlek demektir. İşte bu üç parça bez, erkekler için mesnûn olan bir kefendir. Hadîste imâme sarâhaten istisnâ edildiğinden dâhil-i hesâb değildir. Bu cihetle *Müctebâ*'da esah olan rivâyete göre, imâme isti'mâlinin kerâheti tasrîh edilmiştir.

Bu üç parça bezin temiz olmak şartı ile yeni veya müsta'mel olması müsâvîdir. Abdullāh İbn-i Mübârek Hazretleri : mü'minin, içinde namaz kıldığı elbîsesi ile kefenlenmesi daha doğrudur, der imiş. Tabiî, İbn-i Mübârek Hazretleri meyyitin beyaz olan libâsını kasdetmiştir.

Kefenin beyaz pamuk bezinden olması da bu hadîs-i şerîften müstefâd oluyor. Erkekler için hâl-i hayâtında geyilmesi harâm olan ipekli bez ile tekfîn edilmesi de câiz görülmemiştir.

Erkekler için kefenin bir de kifâyet derecesi vardır ki : izâr, lifâfeye hasredilmesidir. Abdü'r-Rezzâk'ın Hazret-i Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyetine göre, Ebû Bekr *radiya'llāhu anh;* içinde hastalandığı iki kat elbîsesine işâret ederek :

— Bunları evvelâ yıkayınız sonra beni bunlarla kefenleyiniz! diye vasıyyet etmişti. Hazret-i Âişe:

— Sana bunların yenisini almıyalım mı? diye sormuş. O büyük halîfe :

— Hayır, bunların yenilerine ölülerden ziyâde diriler lâyıktır, buyurmuş[1]. Bu cihetle *Tuhfe*'de kefen husûsunda gasîl ile cedîd arasında bir fark olmadığı zikredilmiştir.

Bu hâdise hakkında Buhârî'nin rivâyeti böyle değildir. Orada Hazret-i Ebû Bekr'in, kerîmesi Hazret-i Âişe'ye :

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kaç parça bez ile kefenlendi? diye sormuş. O da :

— Kamîs ile imâme hâric olmak üzere üç parça beyaz pamuk bezinden ibâret idi, diye cevâb vermiş. Sonra Ebû Bekr Sıddîk, içinde hasta bulunduğu elbîsesine bakıp onda zağfırân lekesi görerek :

— Bu elbîsemi yıkayınız. Ve buna iki parça bez daha ilâve ederek beni bunların içine sarınız, buyurmuş, Hazret-i Âişe:

— Babacığım! Bu eskidir, demesi üzerine müslümanların bu ilk ve büyük halîfesi :

— Bunun yenisine diri, ölüden daha lâyıktır, diye cevâb vermiştir[2].

Görülüyor ki, Buhârî'nin bu rivâyeti ile Abdü'r-Rezzâk'ın rivâyeti arasında teâruz vardır. İbn-i Hümâm : "*Abdü'r-Rezzâk'ın senedi, Buhârî'nin senedinden aşağı değildir. Abdü'r-Rezzâk'ın rivâyeti tercîh olunur*" diyor. Ve İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'nın bundan

---

[1] روى عبد الرزاق بسنده المتصل الى عائشة رضى الله عنها قالت : قال ابو بكر رضى الله عنه لثوبيه اللذين كان يمرض فيهما : اغسلوهما و كفنوا فيهما. فقالت عائشة : ألانشترى لك جديدا؟. قال لا ، الحى احوج الى الجديد من الميت [فتح القدير : ج ١ ، ص ٤٥٤]

[2] وفى البخارى ان ابا بكر قال لعائشة : فى كم كفن رسول الله صلى الله عليه و سلم ؟ قالت : فى ثلاثة اثواب بيض ليس فيها قيص و لا عمامة . فنظر الى ثوب عليه كان يمرض فيه به ردع من زعفران. فقال : اغسلوا ثوبى هذا و زيدوا عليه ثوبين وكفنونى فيها. قلت ان هذا خلق . قال : الحى احق بالجديد من الميت [فتح القدير : ج ١ ، ص ٤٥٤]

bir hadîs sonra (628) numara ile tercemesi gelecek olan ve ihrâmlı olarak vefât eden bir Sahâbî hakkında vârid bulunan: "كفنوه في ثوبين = *Bu cenâzeyi iki kat bez ile kefenleyiniz*" hadîsini zikrediyor.

Sonra İbn-i Hümâm, bu rivâyetleri cem' ederek aralarında görülen teâruzu kendisine hâs olan ilmî ve edebî bir hazâkatle şöyle kaldırıyor : Abdü'r-Rezzâk ve emsâli râvîler, hadîsin bir kısmını rivâyet etmişlerdir. Hazret-i Sıddîk'ın : Buna iki parça daha ilâve ediniz, dediğini rivâyet etmemişlerdir. Buhârî ise tamâmını rivâyet etmiştir. İbn-i Abbâs'ın rivâyet ettiği vâkıada hâl-i zarûrete mebnî müsaade buyurulmuş olur ki, matlub olan da bu idi. Sonra İbn-i Hümâm: üç kat kefen tedârikine muktedir olanlar için ikiye iktısâr etmek hilâf-ı evlâdır, diyor.

Bu sargıların sûret-i isti'mâli :

Serahsî, *Mebsût*'unda bunların sûret-i isti'mâllerini şöyle ta'rîf ediyor: evvelâ lifâfe denilen parça, uzununa yayılır, bunun üzerine de izâr serilir. Kamîs varsa cenâzeye bu geydirilir. Başının saçına, sakalına koku sürülür. Secde âzâları olan alnına, burnuna, iki ellerine, diz kapaklarına, ayaklarına, kâfûr konulur. Sonra izârın sol taraftaki ucu sağ tarafa atılır. Başından ayağına kadar cenâzenin cesedi sarılır. Sonra izârın sağ tarafı da böylece sol tarafa doğru atılarak sarılır. Lifâfe de böyle soldan sağa, sonra sağdan sola atılarak sarılır. Kefenin açılmasından korkulursa bağlanır. Fakat cenâze kabre konulduğunda bu bağ çözülür [1].

Kadınlar için mesnûn olan kefen adedi beştir :

Erkek cenâzesinde mu'teber olan kamîs, –ki kadın kefeninde dir' denilir, kadın gömleği demektir,– izâr, lifâfeden başka "*himâr*" denilen bir baş ve yüz örtüsü ile "*hırka*" denilen ve bu bezlerin açılmasına mâni' olmak için kadının göbeği ile memesi arasına bağlanan enli bir bez parçasıdır. Bunların mecmûu beş parça oluyor.

Hanefîler indinde kadınlar için mu'teber olan kefen-i mesnûn budur. İbn-i Münzir: "*Şa'bî, Nehâî, Şâfiî, Ahmed, İshâk, Ebû Sevr, İbn-i Sîrîn gibi kendilerinden i'timâd edilerek ahz ü rivâyet edilen ehl-i ilmin mezhebi de budur*" demiştir. İbn-i Sîrîn kadın cenâzesi beş sevb ile kefenlenir: dir', himâr, iki lifâfe, bir hırkadır,

---

[1] *Mebsût:* C. 2, S. 60

demiş. İbrâhîm-i Nehâî de beş parçadır, demiş : dir', himâr, lifâfe, mebtan, ridâ'. Hasen-i Basrî'ye göre de beştir : dir', himâr, lifâfe, izâr, hırka. İmâm Şâfiî de beş olduğunu bildirmiştir: üç lifâfe, izâr, himâr. İmâm Ahmed İbn-i Hanbel'e göre de şu parçalardır : kamîs, mi'zer, lifâfe, maknaa (baş örtüsü), hırka. Yalnız Atâ' İbn-i Ebî Rebâh'tır ki, üç parça olduğunu kabûl etmiştir : dir',. biri dir'in altına, öbürü üstüne sarılmak üzere iki sevb. Buhârî'nin *Sahîh*'inde Hasen-i Basrî'den ta'lîkan bir rivâyetinde hırkanın beşinci bir parça olduğunu bildirmesi, onun da aded-i mesnûnun beş olduğu kanâatini izhâr eder. Hırka, beşinci olunca elbette bunun dördüncüsü de bulunacaktır.

Cevzekî'nin, İbrâhîm İbn-i Habîb tarîkı ile Hafsa'dan ve bu vâsıta ile de Ümmü Atıyye'den bir rivâyeti vardır ki, bu bâbda en sarîh bir mesned-i fıkhîdir. Ümmü Atıyye diyor ki : "فكفناه في خمسة اثواب وخمرنا ها بما يخمر به الحي = *Biz Zeyneb'i beş parça bez içinde kefenledik ve kadınların hayatta baş örtüsü ile sarındıkları gibi Zeyneb'i himârına, baş örtüsüne sardık*" demiştir ki, tamâmiyle Ebû Hanîfe mezhebinin bir şekl-i ifâdesidir. [*Mebsût*, *Hidâye*, *Fethü'l-Kadîr*].

KADIN CENÂZESİNİN SÛRET-İ TEKFÎNİ :

Bunu da allâme şârihimiz Aynî şöyle ta'rîf ediyor : cenâze evvelâ dir'a sarılır. Yâni gömlek geydirilir. Sonra himâr denilen bez, baş örtüsü gibi kadının başına örtülür ve gömlek üzerine açılır. Bunun üzerine izâr, onun üzerine de lifâfe denilen en geniş bez sarılır, en sonra da bu bezler açılmamak için hırka denilen enli bez kadının memesi ile göbeği arasına bağlanır. [*Umdetü'l-Kārî :* C. 4, S. 49].

Kadının tekfîninde bu tertîbe riâyet edilmesi, Buhârî'nin, mevzûumuz olan bu bâbında Eyyûbü Sahteyânî ve İbn-i Sîrîn tarîkı ile Ümmü Atıyye'den mevsûlen vâkı' olan bir rivâyetine müsteniddir. Eyyûb'un rivâyetine göre İbn-i Sîrîn demiştir ki : Ümmü Atıyye Basra'daki oğlunu görmek için ansızın Basra'ya gelmişti. Bu sırada bize Zeyneb'in gasl ü tekfîni vâkıasını anlattı. Ve en sonunda Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in izârını kendilerine verip : "اشعرنها اياه = *Bu izârımı Zeyneb'e sarınız buyurduğunu*" söyledi.

Eyyûb, İbn-i Sîrîn bundan başka bir şey söylemedi. Ve bu gaslolunan Peygamber'in hangi kızı olduğunu da bilmiyorum, demiştir. Eyyûb'un, hadîsindeki iş'ârı, ilfâf ma'nâsına hamlettiği ve

İbn-i Sîrîn'in de kadın cenâzesinin tekfîninde izârın değil, dir'in takdîm edilmesini emreder olduğu da Buhârî'nin bu tarîkteki cümle-i rivâyâtındandır[1].

628. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ بَيْنَمَا رَجُلٌ وَاقِفٌ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَفَةَ إِذْ وَقَعَ عَنْ رَاحِلَتِهِ فَوَقَصَتْهُ أَوْ قَالَ فَأَوْقَصَتْهُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَكَفِّنُوهُ فِي ثَوْبَيْنِ وَلَا تُحَنِّطُوهُ وَلَا تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ فَإِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبِّيًا .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir:

İbn-i Abbas demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birisi (Haccetü'l-Vedâ'da) Arafat'ta vakfe ederken ansızın devesinden düştü. Düşer düşmez de deve, (zavallının) boynunu kırdı. (Ve derhal öldü). Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki :

Bu (ihrâmlı) adamı su ve sidr ile yıkayınız, ve iki kat ihrâmı içinde defnediniz. Ona koku sürmeyiniz, onun başına bez de sarmayınız. Çünkü bu (ihrâmlı) hacı, kıyâmet gününde (başı açık olarak ve) "*Lebbeyk Allāhümme lebbeyk = Fermânına uydum, dîvânına geldim...*" diyerek ba's olunacaktır.

---

1 (اخبر ابو ايوب ان ابن سيرين يقول جاءت ام عطية رضى الله عنها امرأة من الانصار من اللاتى بايعن قدمت البصرة تبادر ابنالها فلم تدركه . فحدثتنا . قالت : دخل علينا النبى صلى الله عليه و سلم ونحن نغسل ابنته) الحديث الى (فلما فرغنا القى الينا حقوه فقال اشعرنها اياه ولم يزد) ابن سيرين (على ذلك ولا أدرى اى بناته وزعم) ايوب (الاشعار الففنها فيه . و كذلك كان ابن سيرين يأمر بالمراة ان تشعر و لا تؤزر [بخارى]

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî buradan başka Cenâze bahsinin bir bâbında daha ve ayrıca Hac bahsinde de zikretmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî de Hac bahsinde rivâyet eylemişlerdir. *Buhârî*'de bu hadîsin yine bu bâbdaki rivâyet tarîkında : "فاقصعته فات = *Hacının devesi boynunu kırdı ve derhal öldü*" sûretinde vârid olarak mevti tasrîh edilmiş bulunduğundan tercemede mu'teriza içinde bu ziyâdeyi gösterdik. Bu hâdise, Hac bahsinde görüleceği üzere Haccetü'l-Vedâ'da vuku' bulduğundan buna da işâret ettik.

(فوقصته أو قال فاوقصته) cümlesindeki terdîd, râvînin zabtından neş'et eden bir şektir. Birincisi (وقص) dandır, boynu kırmak ma'nâsınadır. İkincisi (ايقاص) dan me'hûzdur ve şâzdır. Esah olan sülâsîdir. Bu sebeble tercemede bunu göstermedik.

Bu hadîsi Buhârî cenâzeyi iki parça bez ile kefenlemenin cevâzı hakkındaki bir bâbında zikretmiş ve bu unvân ile Buhârî, kefenin üç olması vâcib değil, sünnet olduğuna işâret eylemiştir. Binâenaleyh bir zarûrete müstenid olmıyarak kefenin iki parçaya indirilmesi ile sünnet terkedilmiş olur. Bir parça ise vücûben lâzımdır.

FIKHÎ HÜKÜMLER :

Bu hadîs ile Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel, İshâk İbn-i Râhûye, zâhirîler ihrâmlı olarak vefât eden mü'minin ihram hâlinin öldükten sonra da devâm edeceğine istidlâl etmişlerdir. Ve ihrâm hâlinin devâmına mebnîdir ki, tekfîninde başının setredilmesi, koku kullanılması nehyedilmiştir, demişlerdir. Bu ictihâd; Osman, Alî, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm* ile Atâ', Sevrî'den de nakledilmiştir.

İmâm Ebû Hanîfe, İmâm Mâlik, Evzâî ise ihrâmlı da, ihrâmlı olmıyanlar hakkında cârî olan ahkâma tâbi'dir, demişlerdir. Bu nokta-i nazarda Âişe, Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm* ile *Tâvus*'tan rivâyet olunmuştur. Bunlara göre bu hac, namaz ve oruc gibi îfâsına başlanıp da mevt ile bâtıl olan bir ibâdettir. Nasıl ki Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem : (Âdem-oğlu ölünce ona hayır ve ibâdet kapıları kapanır. Yalnız bundan üç şey müstesnâdır : devamlı hayır, kendisinden beşeriyyetin istifâde edeceği ilmî eser, öldükten sonra kendisine*

duâ edecek hayırlı evlâd) buyurmuşlardır[1]. İhrâm da inkıtâa uğrayan amellerden birisidir. Öldükten sonra ihrâmın devâmı kabûl edilince artık mührim olarak ölen kimsenin tavâf etmesini ve menâsik-i haccı tamamlamasını da kabûl etmek îcâb eder. Tahnît ve tacmirden müstesnâ tutulması, dem-i şehîd gibi şiâr-ı ihrâmın devâm-ı hikmetine mebnîdir. Gasil, tekfîn gibi diğer cenâze ahkâmı tamâmiyle cârîdir.

Yine bu hadîs-i şerîften iki parça kefenin cevâzı müstefâd oluyor ki, bu kefen, kefen-i kifâyedir. Kefen-i zarûret ise bir parçadan ibârettir.

Bu hadîs-i şerîfte : "*İki kat 'bez ile kefenleyiniz*" buyurulmasından zâhiren müstefâd olan yeni bir bezle kefenlenmesidir. Ve buna kāil olanlar da bulunmuştur. Fakat aşağıda Kitâb-ı Hac'daki bu hadîsin tarîk-ı rivâyetinde "فى ثوبه = *Kendi ihrâmında*" ziyâdesi bulunması maksadı tamâmiyle tasrîh ve ta'yîn eylemiştir.

629 . عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ عَبْدَ ٱللّٰهِ بْنَ أُبَيٍّ لَمَّا تُوُفِّيَ جَاءَ ٱبْنُهُ إِلَى ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ أَعْطِنِي قَمِيصَكَ أُكَفِّنْهُ فِيهِ وَصَلِّ عَلَيْهِ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُ فَأَعْطَاهُ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَمِيصَهُ وَقَالَ آذِنِّي أُصَلِّي عَلَيْهِ فَآذَنَهُ فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَيْهِ جَذَبَهُ عُمَرُ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ فَقَالَ أَلَيْسَ ٱللّٰهُ نَهَاكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَى ٱلْمُنَافِقِينَ فَقَالَ أَنَا بَيْنَ خِيَرَتَيْنِ قَالَ ٱسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ ٱللّٰهُ لَهُمْ فَصَلَّى عَلَيْهِ فَنَزَلَتْ وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَداً .

---

1 اذا مات بنى آدم انقطع عمله الا من ثلاث : صدقة جارية او علم ينفع به اوولد صالح يدعو له [رواه البخارى فى الادب ومسلم عن ابى هريرة رضى الله عنه]

Tercemesi

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Abdullāh İbn-i Übey öldüğünde oğlu (Abdullāh) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gelmiş ve : "*Yâ Resûla'l-lāh!* (Mübârek) *gömleğini bana versen de babamı onunla kefenlesem.* (Lûtfen) *namazını da kılsanız ve ona istiğfâr buyursanız*" demişti. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, Abdullāh'a gömleğini verdi. Ve : (Cenâze hazırlanınca) bana haber veriniz, namazını kılayım, buyurdu. Abdullāh Resul-i Ekrem'e hazırlandığını arzetti. Resûlullāh İbn-i Übeyy'in cenâzesine namaz kılmak üzere iken Ömer *radiya'llāhu anh*, Resûlullāh'-(ın arkasından ridâsın) ı çekti. Ve : "*Yâ Resûla'llāh! Allah sizi münâfıklar üzerine namaz kılmaktan nehyetmedi mi?*" dedi. Resûl-i Ekrem: Ben, istiğfâr etmekte ve etmemekte muhayyerim. Allāhu Teâlâ : "*Habîbim! Bu münâfıklara sen, ister istiğfâr et, istersen istiğfâr etme* (müsâvîdir. Farazâ) *bunlar için yetmiş def'a istiğfâr etsen Allah, aslā onları mağfiret etmiyecektir*" buyurmuştur, diye cevâb verdi. Ve Resûlullāh Abdullāh İbn-i Übeyy'in cenâzesine namaz kıldı. Bunun üzerine : "*Bu münâfıklardan ölenlerin hiç birisine namaz kılma habîbim!*" meâlindeki Âyet-i Kerîme nâzil oldu.

ÎZÂHI

Terceme-i haller :

Burada bir baba ve oğulun terceme-i hâllerini îzâh edeceğiz. Baba, koyu bir münâfık, oğul da hâlis, temiz bir müslüman «يخرج الحي من الميت»* = *Kudret-i fâtıra, ölüden diri yaratır*" kavl-i şerîfi ile bildirilen îcâzkâr bir düstûrun tam ve kâmil bir tecellîsi.

Abdullāh İbn-i Übey, İbn-i Selûl'dür. Medîne münâfıklarının reisidir. Selûl, Huzâa'dan bir kadındır. Abdullāh, câhiliyyet devrinde Hazrecîlerin reisi idi. Hicret-i seniyyeden sonra zâ-

---

* *Sûre: 30 (Rûm), âyet: 19*

hirde müslüman olmuştu. Fakat teşkîl ettiği münâfık bir hizbin riyâsetinde gizli, âşikâr her türlü şerr ü fesâd îkāmından geri kalmıyordu. Müslümanların en müşkil zamanlarında İslâm hey'et-i ictimâiyyesini inhilâle uğratacak fırsatlar kollar ve hiçbirisini kaçırmazdı. Câhiliyyet devrinde Hazrec kabîlesinin reîsi bulunduğundan nifak-cûyâne hareketleri kabîlesi halkı üzerinde müessir de oluyordu. Bunun idâre ettiği zümre-i habîsenin ahvâli müstakil bir sûre ile şöyle tasvîr buyurulmuştur. "Azîz Peygamberim! münâfıklar huzûruna geldiklerinde : "*Senin Resûlullāh olduğuna muhakkak îmân ve şehâdet ederiz*" derler. Hiç şübhesiz Allah da bilir ki, sen Allāh'ın Resûlüsün. Yine Allah şehâdet eder ki, bu münâfıklar zümresi, îmân ve şehâdet iddiâsında yalancıdırlar. Huzûrundaki îmânları, mücerred hayatlarını korumak ve müslümanları Allah yolunda mücâhededen men' etmek içindir. Bunların bu iki yüzlü hareketleri ne fenâ şeydir. Bunlar, lisânlariyle îmân, sonra kalbleriyle küfrederler. Bunların kalblerine dalâlet mührü vurulmuştur. Hakkı, hakîkati anlamazlar. Onları her gördüğünde hâricî sîmâları ve ağızlarından işittiğin düzgün sözleri, Habîbim! seni aldatabilir. Fakat onlar hakîkatte "*Huşub-i müsennede = duvara dayanılmış ruhsuz kuru ağaç parçaları*" gibidirler. Bu korkaklar zannederler ki, her sayha kendilerine haykırır. Bu münâfıklar şübhesiz düşmandırlar. Bunlardan hazer üzere bulun! Allah bunları helâk etsin! Tâ ki haktan nasıl udûl edilirmiş, cezâsını görsünler!"[1] Bu tenbîh-i ilâhî mûcibince Resûl-i Ekrem bunların riyâkârâne vaz'iyyetlerini nazar-ı dikkatlerinden uzak bulundurmazdı.

ABDULLÂH İBN-İ ÜBEYY'İN MEL'ANETİ HAKKINDA BİR İKİ MİSÂL:

1) Uhud harbinde Resûl-i Ekrem'in maiyyetinde harbe iştirâk ettiği halde harbin en şiddetli bir zamânında ordunun üçte birisi derecesinde mühim bir kuvvetini iğfâl ederek harbden çevirip Medîne'ye getirmişti.

2) Bir gazâya gidilirken "*Müreysi'*" suyu başında ve bir Mühâcir'le Ensâr'dan birisi arasında cereyân eden bir su kavgasını İbn-i

---

[1] «اذا جاءك المنافقون قالوا نشهد انك لرسول الله والله يعلم انك لرسوله والله يشهد ان المنافقين لكاذبون * اتخذوا ايمانهم جنة فصدوا عن سبيل الله انهم ساء ما كانوا يعملون * ذلك بانهم آمنوا ثم كفروا فطبع على قلوبهم فهم لا يفقهون * واذا رأيتهم تعجبك اجسامهم وان يقولوا تسمع لقولهم كانهم خشب مسندة يحسبون كل صيحة عليهم ، هم العدو فاحذرهم قاتلهم الله انى يؤفكون» [سورة منافقين]

Übey vesîle-i fesâd edinerek : *"Ey Ensâr! Şu Resûlullāh başındaki Muhâcirlere ekmek vermeyiniz de başından dağılsınlar"* diye Medîne halkını muhâlefete, isyâna teşvîk ediyordu. İbn-i Übeyy'in bu fezâhati, lisân-ı Kur'ân ile haber verildiği gibi Cenâb-ı Hakk'ın : *"Bu münâfıklar, hâlâ anlamıyorlar ki, göklerin ve bütün yerin hazîneleri Allah içindir"* meâlindeki cevâbı da yine Münâfıkîn sûresinin bir âyet-i kerîmesiyle tesbît buyurulmuştur[1]. Hazret-i Ömer hâdiseden haberdâr olunca:

— Yâ Resûla'llāh! Müsâade buyur da şu herifin boynunu vurayım, demişti. Fakat Resûl-i Ekrem müsâade etmedi, ve :

— Hayır, olmaz, bu def'a da mes'elenin mâhiyyetini bilmiyen halk: Resûlullāh, Ashâb'ını öldürmeğe başladı, derler, buyurdu.

3) Yine bir seferde münâfıklar : *"Artık Medîne'ye döndüğümüzde azîz olanlar, zelîl olanları Medîne'den çıkarsın!"* demişlerdi. Azîz ile Ensâr'ı, zelîl ile de Muhâcirleri kasdediyorlardı. Lisân-ı Kur'ân ile buna da şöyle cevâb verilip : *"İzzet ve şeref ü saâdet Allah içindir, Allāh'ın Peygamber'i içindir ve mü'minler içindir. Lâkin münâfıklar bu hakîkati anlamazlar ki"* buyuruldu. Bu hâdise de Münâfıkîn sûresinin bir âyeti ile tesbît edilmiştir[2].

Vâkıdî, Abdullāh İbn-i Übeyy'in, Hicret'in dokuzuncu yılı şevvâlinin son günlerinde hastalanıp zilka'de dâhilinde vefât ettiğini ve hastalığının yirmi gün devâm ettiğini bildiriyor.

ABDULLĀH İBN-İ ABDULLĀH İBN-İ ÜBEY: İbn-i Übeyy'in böyle leîm bir şahsiyyet olmasına mukābil, bunun oğlu Abdullāh *radiya'llāhu anh* ebrâr-ı ümmetten ve Ashâb-ı Kirâm'ın en hayırlı ve fazîletli sîmâlarından birisi idi. Evvelce ismi hâ-i mühmele ile *"Hübâb"* idi. Sonra taraf-ı Risâlet'ten kendisine Abdullāh ismi bahşedildi. Abdullāh, bütün gazâlara iştirâk edip Resûl-i Ekrem'in maiyyetinden hiç ayrılmamıştır. Ebû Bekr-i Sıddîk *radiya'llāhu anh*'in hilâfeti zamânında *"Yemâme"* harbine de iştirâk edip orada şehîd olmuştur. Abdullāh, babasının nifak-cûyâne hareketlerinden tabiî hiç memnûn değildi. Babasına son derece kızardı. Taraf-ı Ri-

---

[1] هم الذين يقولون لا تنفقوا على من عند رسول الله حتى ينفضوا و لله خزائن السموات و الارض ولكن المنافقين لا يفقهون [سورة منافقين]

[2] يقولون لان رجعنا الى المدينة ليخرجن الاعز منها الاذل ، ولله العزة و لرسوله و للمؤمنين و لكن المنافقين لا يعلمون [سورة منافقين]

sâlet'ten müsâade olunsaydı, babasının boynunu vurmaktan bir ân bile çekinmiyecek idi.

SUÂL : Resûl-i Ekrem'in, münâfıkların reîsine hayâtında bu kadar müsâade buyurmalarının ve öldüğünde mübârek gömleğini vermek ve namazını kılıp istiğfâr etmek sûretiyle son derece lûtufkâr bulunmalarının sebeb ve hikmeti nedir?

CEVAB : Bu suâlin birinci kısmına yâni hayâtında bu münâfıklar reîsine müsâadekâr bulunmalarının sebebi, İslâmiyyet'in henüz îtilâya başladığı ilk günlerinde müslümanların kuvâ-yi umûmiyyesinin üçte biri derecesinde kalabalık olan kabîlesine riyâset etmekte olan bir şahsı öldürmeyi muvâfık bulmuyordu. Şeklen olsun müslüman olmuş bir hizbin riyâsetindeki bir adamı öldürmekle maiyyetinin inkisârı, ve Muhammed, Ashâbı'nı öldürüyor, demeleri muhakkaktı. Bu vaz'iyyeti, her türlü fenâlığına rağmen ıslah ve idâre etmek hazim ve basîret îcâbı idi. Abdullāh İbn-i Übey'yin vefâtında, cenâzesine karşı gösterdiği derin alâkaya gelince, bu hususta da ilk hatıra gelen şey, oğlu Abdullāh *radiya'llāhu anh*'in taltîf buyurulmasıdır. İkinci ve belki de daha mühim bir sebeb de şu olabilir ki, bu adam son dem-i hayâtında Resûl-i Ekrem'in gömleği ile istişfâ' ettiği görülüp duyularak kabîlesi halkından henüz müslümân olmıyanların müslüman olmaları, münâfıkların da samîmiyetlerinin te'mînine medâr olması maksadı istihdâf edilmiş olabilir.. Nasıl ki vakāyi-i ahîre bunu tasdîk etmiştir. Resûlullāh'ın sevbi ile teberrük edildiği görülüp şâyi' olunca İbn-i Übeyy'in riyâset ettiği Hazrec kabîlesinden bin kişilik ilk bir kāfile birden müslüman olmuştur. Bu, vahy ile müeyyed olan zekâ-i Muhammedî'nin ilk semere-i siyâseti idi. Üçüncü bir sebeb olarak da şöyle bir vâkıa kesretle dermeyân edilmektedir : Resûl-i Ekrem'in mübârek gömleğini İbn-i Übeyy'e geydirmesi, Bedir günü Hazret-i Peygamber'in amucası Hazret-i Abbâs'a Übey tarafından kendi gömleğinin hediyye edilmiş bulunmasına bir mukābeledir. Bedir günü Abbâs, Kureyş esirleri arasında bulunuyordu. Mağlûbiyyetin perîşanlığı ile üzerinde gömleği de yoktu. Kendisine geydirilmek üzere bir gömlek aranıldı. Fakat Abbâs uzun boylu olduğundan yalnız İbn-i Übeyy'in gömleği denk gelmişti. Müşârün-ileyh de hemen gömleğini Abbâs'a hediyye etmişti. Buna mukābele edilmesi Arablar arasında cârî olan âdâb-ı ictimâiyye muktezâsından idi. Fakat

zemîn-i münâsibinde karşılanamamış bulunuyordu. İşte taraf-ı Risâlet'ten bir gömlek verilerek muhterem amucası, İbn-i Übeyy'in bâr-ı minnetinden kurtarılmış oluyordu.

HADÎSTE BİLDİRİLEN HAZRET-İ ÖMER'İN NEHYİ NEREDEN İSTİFÂDE EDİLMİŞTİR? : Hazret-i Ömer'in : "*Yâ Resûla'llāh Cenâb-ı Hak, sizi münâfıklar üzerine namaz kılmaktan nehyetmedi mi?*" demesi ve bu nehy-i ilâhîyi Hazret-i Ömer'in hangi âyetten istifâde ettiği tedkîk edilmiştir. Şârih Aynî Hazret-i Ömer bunu : "*Habîbim! Bu münâfıklara istiğfâr etsen de, etmesen de netîce müsâvîdir, Allah bunları mağfiret etmiyecektir*" meâlindeki kavl-i şerîften almıştır[1] diyor. Hazret-i Ömer'in ictihâdına göre istiğfâr, salât ile te'vîl edilerek[2] bu kavl-i şerîften, namazdan nehy buyurulduğu müstefâd oluyordu.

Gerçi Resûl-i Ekrem müteâkıben, meâlen naklettiğimiz bu âyeti okuyarak : "*Ben istiğfâr etmekte ve etmemekte muhayyerim*" buyurmuş ve bu âyetten nehy matlûb olmadığını Hazret-i Ömer'e bildirmişti. Şârih Kastalânî ise Hazret-i Ömer'in bu nehyi : "*Nebî aleyhi's-selâm için ve mü'minler için müşrikler hakkında istiğfâr etmeleri muvâfık değildir*[3]" meâlindeki âyet-i kerîmeden almış olacağını bildiriyor. Vâkıâ bu Âyet-i Kerîmedeki nehy, daha sarîhtir, daha kat'îdir. Ve mahall-i ictihâd da değildir. Fakat bu nehy müşrikler hakkında olup münâfıklar ise müşrik addedilemiyeceklerinden bu âyetten, namazdan nehy istidlâl ve istinbât etmek güçtür.

İBN-İ ÖMER HADÎSİNDEN İSTİFÂDE EDİLEN HÜKÜMLER :

1) Meyyitin, "*kamîs = gömlek*" içinde kefenlenmesi ve gömleğin etrâfı bastırılmış ve dikilmiş olup olmaması müsâvî olduğu. Bâzı fukahâ : "Etrâfı bastırılmamış olmadıkca kamîs isti'mâline cevâz-ı şer'î olmadığına ve ridâya benzememek için iliksiz de olması lüzûmuna kâil olmuşlardır. Fakat Buhârî bu kavli, bu hadîs için iltizâm ettiği bâbın unvânı ile reddetmiştir. Buhârî'nin unvânı: "« الكفن فى القميص الذى يكف او لا يكف » = *Etrâfı gerek dikişli, gerek dikişsiz gömlek ile kefenlenmenin cevâzı*" sûretindedir. Şârih Kirmânî, Buhârî'nin bu unvânını terceme ettiğimiz sûrette tefsîr etmiştir. Beyhakî *Hilâfiyyât*'ında

---

[1] استغفر لهم او لا تستغفر لهم [سورة توبة ، ٨٠]

[2] Buharî râvîlerinden İsmâil: "*İstiğfâra, duâya salât denilir*" demiştir.

[3] ما كان للنبى و الذين آمنوا ان يستغفروا للمشركين [*Sûre: 9 (Tevbe), âyet: 113*]

İbn-i Sîrîn'in: kamîs-i meyyitin, kamîs-i hay gibi dikilmiş ve ilik konulmuş olması müstehabdır, dediğini rivâyet etmiştir. Buhârî'nin ihtiyârı vechile kefen cümlesinden olan gömlek, etrâfı dikilmiş olup olmaması, ilik konulmuş veyâhud konulmamış bulunması müsâvîdir.

2) Bu hadîs-i şerîfte kâfir ölüsüne namaz kılmaktan nehy vardır. Fakat kâfir ölüsünün gasli, tekfîni, defni câiz midir, değil midir? Bu bâbda ihtilâf-ı ârâ vardır. *Hidâye* sâhibi diyor ki : kâfir ölünce müslim olan evliyâ-yi karîbi gasleder, kefenleyip defneder. Nasıl ki, Ebû Tâlib vefât ettiğinde Resûl-i Ekrem *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*, Hazret-i Alî'ye babasını gasletmesini, kefenlemesini, defneylemesini emretmiştir. İbn-i Saʻd'in *Tabakāt*'ında Vâkıdî'den rivâyetine göre, Hazret-i Alî *radiyaʼllāhu anh* demiştir ki : babam Ebû Tâlib vefât ettiğinde *aleyhiʼs-salâtü veʼs-selâm*'a gelip haber verdim. Resûl-i Ekrem ağladı. Sonra bana : "*Haydi git, babanı gaslet, kefenle, toprağa koy*" buyurdu. Bu işleri görüp geldikten sonra Resûl-i Ekrem tekrar bana : "*Babanı gaslet*", buyurdu. Hazret-i Alî, rivâyetine devâm ederek demiştir ki : babamın vefâtında Resûl-i Ekrem günlerce onun için istiğfâr etti. Hâne-i Saâdet'ten bir tarafa çıkmadı. Nihâyet Cebrâil *aleyhiʼs-selâm*: "*Nebî (aleyhiʼs-selâm)'ın ve müʼminlerin, müşrikler hakkında istiğfâr etmeleri doğru değildir*" meâlindeki Âyet-i Kerîme'yi getirdi.

Yine Sâhib-i *Hidâye* diyor ki : fakat bir kâfir ölüsünü müslüman akrabâsı, bir müslüman cenâzeyi gasleder gibi yıkayacaktır zannedilmemelidir. Bu gasil, kirli ve necâsetli bir çamaşır yıkar gibi yıkamalıdır. Yine böyle tekfîni de kefen aded-i meşrûuna bakmıyarak kâfûr gibi vesîle-i hürmet ve riâyet olan şeyleri nazar-ı iʻtibâra almıyarak bir bez parçasına sarmak kabîlinden bir tekfîn olacaktır. İmâm Şâfiî'nin ictihâdı da bu merkezdedir. İmâm Mâlik ile İmâm Ahmed İbn-i Hanbel'e göre, kâfirin velîsi için kâfiri gasl ü defnetmek câiz değildir. İmâm Mâlik; müslüman velî, kâfir ölüsünü defnetmez, toprağa gömer, demiştir.

3) Bu hadîsten Hazret-i Ömer'in fazîleti ve ictihâdının vahye muvâfakati anlaşılır.

4) Yine bu hadîsten bir insanın hayâtında olduğu gibi lüzûmunda memâtında da aleyhinde şehâdet etmek câiz olduğu anlaşılır. Böyle bir lüzûm ve ihtiyâcdan sarf-ı nazar edilince mevtâ aleyhinde söz söylemek mekrûhtur. Peygamber Efendimiz: ölülerinizin

mehâsinini anınız, seyyiât ve mesâvîsinden dilinizi tutunuz[1], buyurmuştur.

5) Kendisinde daha iyisi ve yenisi bulunduğu halde mücerred teberrük için ashâb-ı birr ü takvâdan bir şey istemek câiz olduğu da istifâde edilir.

630 . عَنْ جَابِرٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ أَتَى ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدَ ٱللّٰهِ بْنَ أُبَىٍّ بَعْدَ مَا دُفِنَ فَأَخْرَجَهُ فَنَفَثَ فِيهِ مِنْ رِيقِهِ وَأَلْبَسَهُ قَمِيصَهُ .

TERCEMESİ

Câbir *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir:

Hazret-i Câbir demiştir ki: Abdullāh İbn-i Übey defnolunduktan sonra Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* geldi. (Emr-i Nebevî ile) ölü hufresinden çıkarıldı. Resûl-i Ekrem onun cildine tükrüğünden üfledi. Ve ona gömleğini geydirdi.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî, buradan başka Cenâze bahsinin başka bir bâbında, Libâs ve Cihâd bahislerinde de zikretmiştir. Müslim Tevbe, Nesâî de Cenâze bahsinde tahrîc eylemişlerdir.

Bu Câbir hadîsine nazaran Resûl-i Ekrem *"İbn-i Übeyy"* i âilesi kabrine defnettikten sonra gelmiştir. Halbuki bundan evvel terceme ve îzâh ettiğimiz İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ* hadîsinde defnolunmazdan evvel geldikleri ve namaz kıldıkları haber veriliyordu. İki haber arasında görülen bu teâruzu def' etmek için şârihler, İbn-i Ömer hadîsindeki : *"gömleğini verdi"* demek, *"ihsân buyurdu"* demektir. Resûl-i Ekrem'in vereceğini va'd etmesinden mecâzen verdi, diye ta'bîr edilmiştir, diyorlar. İbn-i Cevzî de, Resûl-i Ekrem'in iki gömlek vermiş olduğu muhtemeldir, diyor.

---

[1] اذكروا محاسن موتاكم وكفوا عن مساويهم [رواه ابو داوود و الترمذى و الحاكم والبيهق عن ابن عمر رضى الله عنهما وصححه السيوطى]

Hazret-i Câbir'in : "*Resûlullâh, İbn-i Übeyy'i hufresinden çıkardı. Ve ona gömleğini geydirdi*" demesinden bu ölünün gömleksiz defnolunduğu anlaşılmamalıdır. Çok muhtemeldir ki, Resûl-i Ekrem'in gömleği ile teberrük etmek istenildiğinden meyyitin üstündeki gömlek çıkarılmış ve kamîs-i Nebevî geydirilmiştir.

FIKHÎ HÜKÜMLER :

Şârih Kirmânî diyor ki : bu hadîs-i şerîften bir hâcet ve maslahat için meyyitin kabrinden çıkarılması câiz olduğu müstefâd olur. İbn-i Kâsım da: namazı kılınmadan defnolunan bir meyyit tegayyür etmiş olması ihtimâli bulunmadıkca kabrinden çıkarılır ve namazı kılındıktan sonra tekrar defnolunur, demiştir. İbn-i Vehb ise cenâze üzerine toprak atıldıktan sonra onun yerinden oynatılmaması ictihâdında bulunmuştur. Esheb de : Defnolunan meyyit, yerinden çıkarılmamalıdır, o kabrinde yatarken üzerine namaz kılınmalıdır, demiştir.

Mebsût'ta, *Bedâyi*'de de bu mevzûun şu mes'eleleri îzâh edilmiştir : meyyit kabre konulduğunda yüzü kıblenin aksi cihetinde konulmuş, yâhud meyyit sağ tarafına değil, sol tarafına yatırılmış, yâhud başı ayak yerine ve ayakları da başın yerine tersine konulmuş olur ve kabrin üstüne toprak atılmış bulunursa, artık kabri eşelemeğe lüzûm yoktur. Bu fırsat fevtedilmiştir. Eğer kabir kerpiçle örülmüş de henüz toprakla kapatılmamış ise kerpiçler alınır ve meyyit vech-i mesnûn üzere vaz' olunur. Hattâ meyyit gasledilmemiş ise gasli bile icrâ edilir. İmâm Mâlik'in ve Eşheb'in kavilleri de budur. İmâm Şâfiî de kıblenin gayriye müteveccihen defnolunan meyyitin kabri açılmalıdır, demişlerdir.

Meyyitin bir taraftan, başka bir tarafa nakli mes'elesi de ülemâ için tedkîk zemîni olmuştur : Bâzı ülemâ bunu kerih görmüşlerdir. Bir kısım âlimler de tecvîz edip : "*Bir mil, iki mil mesâfeye nakletmekte beis yoktur*" demişlerdir. Bâzı âlimler ise, nakl-i meyyit için mesâfe-i seferi mikyâs olarak kabûl edip mesâfe-i seferden az bir mahalle nakli tecvîz etmişlerdir. Bâzıları mesâfe-i seferin müntehâsını da dâhil-i hesâb eylemişlerdir.

Nakl-i meyyit hakkında istinâd edilen delillerden birisi Hazret-i Osmân *radiya'llâhu anh* zamânında cemâatin kesretine mebnî Mescid-i Saâdet'in tevsîine lüzum görüldüğünde oradaki kabirlerin

"*Bakî'*" kabristanına nakillerini emretmiş ve : "*mescidinizi genişletiniz*" demiştir. Yine böyle Ashâb-ı Kirâm'ın büyüklerinden ve Aşere-i Mübeşşere'den Sa'd İbn-i Ebî Vakkās ile Saîd İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anhumâ*'nın cenâzeleri "*Akîk*" den Medîne'ye naklolunup defnedilmişti. Her ikisi de Ashâb-ı Bedir'den idi. Yine Aşere-i Mübeşşere'den olup Cemel vak'asında şehîden irtihâl eden ve Hazret-i Alî Mürtazâ tarafından namazı kılınan Talha İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anh* de Medîne'ye nakledilmiştir.

Sa'd İbn-i Ebî Vakkās'ın "*Akîk*" den Medîne'ye naklolunup defnedildiği *Tezkiretü'l-Huffâz*'da mazbûttur. Hazret-i Sa'd hâl-i ihtizârda softan ma'mûl ve mahfûz bir eski cübbeyi getirtmiş ve: "*Beni buna kefenleyiniz. Çünkü Bedir günü ben, bu eski cübbe içinde harb ettim*" demiştir. Halbuki bu büyük Sahâbî'nin elli bin dirhemlik terekesi olduğu rivâyet ediliyor. Sa'd Hazretleri Hicret'in elli beşinci yılında vefât etmişti.

Saîd İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anh*'in "*Akîk*" den Medîne'ye nakledildiği de Vâkıdî'den nakledilerek *Hulâsa*'da bildirilmektedir. Bu da Hicret'in elli birinci yılında vefât etmiştir.

Akîk neresidir? Akîk, Medîne'ye dört mil mesâfede bir mahallin adıdır. Sa'd İbn-i Ebî Vakkās'ın cenâzesi buradan mûtâd vechile omuzda nakledilmiştir. Tâif'te de Akîk nâmiyle ma'rûf bir mahallin mevcûd olduğu *Kāmûs Tercemesi*'nde görülmekte ise de Zehebî'nin Sa'd İbn-i Ebî Vakkās için Cemel ve Sıffîn vak'aları cereyân ettiği sıralarda Medîne civârında inşâ ettirdiği kasrında ihtiyâr-ı uzlet etmiştir, demesi bu iki büyük cenâzenin nakli, *Fethü'l-Kadîr*'de görüldüğü vechile Medîne civarındaki Akîk'den olduğunu ta'yîn etmiştir.

İmâm Muhammed, nakl-i meyyit müstelzim-i ism ü ma'sıyettir, demiş. İmâm Şâfiî de nakl-i meyyiti hiç hoşlanmam. Meğer ki Mekke, Medîne, Beyt-i Makdis civârına nakloluna, der imiş. Bunu da bu emkine-i mukaddeseye defnin derkâr olan fazîleti nâmına tecvîz etmiş olduğu anlaşılıyor. Bagavî de nakli kerîh görenlerdendir. Kādî Hüseyin, Dâremî ve yine Bagavî nakl-i meyyit harâmdır, demişlerdir. Nevevî de esah olan, hürmet-i nakildir, demiştir. Ahmed İbn-i Hanbel ise meyyitin bir kabirden öbürüne naklinde hiç bir mahzûr görmemiştir. Ve bu bâbda cemâate muhâlefet eylemiştir. İmâm Ahmed İbn-i Hanbel delîl olarak, Hazret-i

Talha'nın cenâzesinin nakledildiğini Muâz İbn-i Cebel'in de hemşîresinin kabrini nebş ü tahvîl ettiğini göstermiştir[1]. Hakîkaten Ashâb-ı Kirâm'ın mazbût olan bu nakil hâdiseleri karşısında yukarıda ârâ ve ictihâdlarını bildirdiğimiz fukahânın menfî bir cebhe almamaları îcâb ederdi. Bu eimmenin muhâlefetleri her halde bîlâlüzûm nakle masrûf olacaktır.

631. عَنْ خَبَّابٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ هَاجَرْنَا مَعَ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَلْتَمِسُ وَجْهَ اللهِ فَوَقَعَ أَجْرُنَا عَلَى ٱللهِ فَمِنَّا مَنْ مَاتَ لَمْ يَأْكُلْ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئاً مِنْهُمْ مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ وَمِنَّا مَنْ أَيْنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِبُهَا قُتِلَ يَوْمَ أُحُدٍ فَلَمْ نَجِدْ مَا نُكَفِّنُهُ بِهِ إِلَّا بُرْدَةً إِذَا غَطَّيْنَا بِهَا رَأْسَهُ خَرَجَتْ رِجْلَاهُ وَإِذَا غَطَّيْنَا رِجْلَيْهِ خَرَجَ رَأْسُهُ فَأَمَرَنَا ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نُغَطِّيَ رَأْسَهُ وَأَنْ نَجْعَلَ عَلَى رِجْلَيْهِ مِنَ الْإِذْخِرِ.

Tercemesi

Habbâb İbn-i Eret *radiya'llâhu anh*'den, şöyle rivâyet edilmiştir :

Habbâb Hazretleri demiştir ki : Biz, (dünyâ için değil) rızâ-yı Bârî kasdederek, Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ile (Medîne'ye) hicret etttik. Artık ecr ü mükâfâtımız (va'd-i ilâhî muktezâsı) Cenâb-ı Hakk'a (şer'an) vâcib oldu. Yoldaşlarımızdan bu ecr ü ni'metten hiç bir şey tatmadan âhirete gidenler vardır ki, "*Mus'âb İbn-i Ümeyr*" bunlardan biridir. Dostlarımızdan, kendilerine hicret semeresi ulaşan ve

[1] *Umdetü'l-Kârî :* C. 4, S. 63.

bu meyveyi devşirenler de vardır. Mus'âb, Uhud günü şehîd olmuştu da biz onu saracak bir kefen bulamamıştık. Yalnız şehîdin bir kaftanını bulmuştuk ve bu (azîz) şehîdi ona sarmağa çalışmıştık. Başını bürürken ayakları açılıyordu. Ayaklarını kapatırken başı açığa çıkıyordu. (Bu yoksulluk karşısında) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bize şehîdin başını örtmemizi ve ayaklarının üstüne de "*izhir*" (denilen kokulu ottan) koymaklığımızı emreyledi.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî, bu hadîsi Hicret bahsinde de birkaç tarîk ile rivâyet etmiştir. Müslim de müteaddid senedlerle Cenâze bahsinde, Ebû Dâvud Vesâyâ'da, Tirmizî Menâkıb'de, Nesâî Cenâze'de rivâyet etmişlerdir.

Bu hadîs-i şerîfin bir tarîk-ı rivâyetinde (فوقع أجرنا على الله) cümlesi " وجب أجرنا على الله = *Artık ecr ü mükâfâtımızı vermek Allāhu Teâlâ'ya vâcib oldu*" sûretinde rivâyet edilmiştir. Tabiî bu "*vücûb ale'llāh*" va'd-i ilâhî muktezâsı bir vücûb-ı şer'îdir. Vücûb-ı aklî değildir. Tercememizde bu noktaya işâret ettik.

(برده) yi şârih Aynî (برد) ile tefsîr ediyor ki, alaca yün kaftan demektir. Fakat Kutbî, câriyelerin geydiği, Sa'leb de yaşlı kadınların geydikleri çizgili bir sevbdir, dediklerine göre, bunların telâkkîlerinde daha bir husûsiyyet vardır. Mus'âb İbn-i Ümeyr'in bir kocakarı libâsını geyecek derecede fakr ü ihtiyâc içinde geçen ferâgatkâr hayâtını daha belâgatle ifâde ediyor.

Bir de hadîsteki (بردة) nüshası, Ebû Zerr'in Küşmihenî'den rivâyetine müsteniddir. Hâfız İbn-i Hacer ekser rivâyâtın zamîr ile (برده) sûretinde olduğunu bildiriyor ki, çok doğrudur ve Buhârî'nin bu hadîsin bâbındaki unvânına tamâmiyle muvâfıktır. Şöyle ki, Buhârî'nin bu hadîsin bâbındaki unvânı : "*meyyitin kefeni, onun sülüs-i mâlinden değil, mecmû' mâlinden tesviye edileceğine dâirdir*". (برده) nüshası, bu *Bürde*'nin Mus'ab Hazretlerine âid olduğunu ifâdeden kâsırdır. Halbuki İbn-i Hacer'in rivâyet husûsunda ekseriyyetini bildirdiği (برده) nüshasında mef'ûl zamîri Mus'ab'a râci' olduğundan, şehîdin tekfîn edildiği Bürde'nin kendisine âid olduğu

tasrîh edilmiş bulunuyor. Bu ise, hadîsin, mensûb olduğu bâbın unvânına mutâbakati cihetiyle son derece lâzım olan bir mes'eledir. Meyyitin cümle mâlinden en evvel tekfîn masrafının ayrılması mes'elesidir. Bu da hadîsteki Bürde'nin Mus'ab *radiya'llâhu anh*'e âid olduğu tasrîh edilmekle te'mîn olunabilir.

HAZRET-İ HABBÂB HADÎSİNİN BİR VASF-I MÜMEYYİZİ :

Bu hadîs-i şerîf, üslûb-ı beyânı i'tibâriyle en yüksek bir pâye-i edebîyi hâizdir. Hadîste hicret sırasında Ashâb-ı Nebî *aleyhi's-selâm*'ın gönüllerinde hâkim olan kudsî ve melekî hâlet-i rûhiyye, ve ilk hicret senelerinde Hicret'in tuhfe-i in'âmını tatmadan cânib-i Hakk'a intikāl eden ferâgatkâr bir zümre-i âliyyenin zühdî hayatları, sonra İslâmiyyet'in devr-i ikbâlini idrâk eden bahtiyârların, o saâdet günlerinin semere-i mükâfâtından nasıl kana kana müstefîd oldukları öyle vecîz ve öyle belîğ bir sûrette tasvîr edilmiştir ki, en hassâs bir ressamın fırçası bile İslâm târîhinin mebde' ve müntehâsındaki mütekābil vaz'iyyeti, üç beş kelime ile tasvîr eden Habbâb Hazretlerinin belîğ lisânı kadar vuzûh ile resmedemez. Her hangi bir cihetten bakılsa, bize millî ve ictimâî pek büyük fazîlet ve intibâh dersi telkîn eden bu Habbâb hadîsinin, bir cenâze, bir tekfîn mevzûunda sıkışıp kalmasını gönül hiç arzû etmiyor. Habbâb hadîsi, bugünün millî ve ictimâî kıymetlerine göre, daha âlî mevzû'lara sermâye-i ilhâm edilmelidir.

Habbâb *radiya'llâhu anh*'in o ferâgatkâr zümrenin bir nümûnesi olarak ümmete gösterdiği Mus'âb İbn-i Umeyr *radiya'llâhu anh*'in ne derecelerde yüksek bir sîmâ-yi fazîlet olduğunu daha yakînden anlayabilmek için bir de Aşere-i Mübeşşere'den Abdurrahmân İbn-i Avf *radiya'llâhu anh*'in yine Buhârî'nin bu bâbında tahrîc ettiği şu hadîsi mütâlea edelim :

Buhârî'nin Abdurrahmân İbn-i Avf'ın oğlu İbrâhim'den rivâyetine göre, İbrâhim diyor ki: oruclu bulunduğu bir gün babamın önüne bir iftar sofrası getirilmişti. Babam (mükellef iftar sofrasına şöyle bakıp) dedi ki : Mus'ab İbn-i Umeyr (Uhud) günü şehîd edildi. Halbuki Mus'âb, benden çok hayırlı idi. Bu mübârek şehîd (kefen) yerine bir kaftana sarılmıştı ki, bununla başı örtülse ayakları açılıyordu. Ayakları örtülse başı açılıyordu. (Râvî İbrâhim diyor ki) : öyle zannediyorum ki, babam sözüne şöyle devam etti : yine (Uhud) de Hamza da şehîd edildi. O da benden hayırlı idi.

Onu da kefenliyecek bir hırkadan başka bir şey bulunamadı. (Bunlar böyle zühdî bir hayat içinde hak evine gittikten) sonra dünyânın bunca ni'metleri karşıma seriliyor. Âhiret için kazandığımız hasenâtımız ta'cîl edilip de dünyâda verilmiş olmasın! deyip (o şehîdlerin yüksek derecelerine vüsûlü teahhür ettiğine müteessir olarak) ağlamağa başladı. Hattâ (iftar) yemeğini de terkeyledi[1].

Buhârî bu Abdurrahmân İbn-i Avf hadîsini mevzûubahsimiz olan Habbâb *radiya'llāhu anh* hadîsinden evvel iki tarîk ile rivâyet etmiştir.

Abdurrahmân İbn-i Avf ki, İslâm'a sekizinci olarak ilk dâhil olan kudemâ-yi Sahâbe'den bir zât idi. Yine böyle iken Mus'âb İbn-i Umeyr benden hayırlı idi, diyor. Gerçi bu söz tevâzuan söylenmiştir. Çünkü Abdurrahmân Aşere-i Mübeşşere'den idi. Bu Uhud harbinde Resûl-i Zî-şân'ın maiyyetinde yirmi bir yerinden yaralanmıştı. Tebûk gazâsında Resûl-i Ekrem'in, İbn-i Avf'in arkasında namaz bile kıldığını Şârih Aynî kaydediyor. Fakat Mus'âb İbn-i Umeyr de kudemâ ve fudalâ-yi Sahâbe'den idi. Câhiliyyet devrinde Mekke'nin en şerefli bir âilesinin çocuğu olarak nâz ü naîm içinde yaşamış ve iyi bir tahsil görmüş melîh bir zât olduğu halde müslüman olduktan sonra zühdî bir hayât yolunu ihtiyâr etmişti. Hicret'ten evvel ve Akabe bîatinde bulunan Ensâr'a terfîkan Medîne-i Tâhire'ye ta'lîm-i Kur'ân ve ta'lîm-i ahkâm-ı dîniyye için gönderilmişti. Hicret-i seniyyeden evvel Medîne'de ilk cum'a namazını Mus'ab Hazretleri kıldırmıştır.

* "من المؤمنين رجال صدقوا ما عاهدوا الله" = *Mü'minlerden öyle erler vardır ki, bunlar, Allāh'a verdikleri ahde bağlı kalmışlardır.*" Âyet-i Kerîmesi Mus'ab Hazretleriyle emsâli kāfile-i mücâhidîn'in bu dilsûz şehâdetleri üzerine nâzil olmuştur. İslâm tarîhinin bu necîb sîmâlarına âid menâkıbi sayılamıyacak derecede çoktur.

Habbâb İbn-i Eret *radiya'llāhu anh*, Ebû Abdullāh künyesi ile anılırdı. Kendisinden otuz üç hadîs rivâyet edilmiştir. Bun-

---

[1] قال ابراهيم بن عبد الرحمن بن عوف رضى الله عنه اتى بطعام وكان صائما فقال: قتل مصعب بن عمير وهو خير منى كفن فى بردة ان غطى رأسه بدت رجلاه وان غطى رجلاه بدت رأسه . واراه قال وقتل حمزة وهو خير منى ثم بسط لنا من الدنيا ما بسط . او قال اعطينا من الدنيا ما اعطينا وقد خشينا ان تكون حسناتنا عجلت لنا . ثم جعل يبكى حتى ترك الطعام [رواه البخارى]

---

* *Sûre: 33 (Ahzâb), âyet: 23*

lardan üç hadîste Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. İki hadîste Buhârî, bir hadîste Müslim münferid kalmışlardır. Kendisinden Alkame, Mesrûk, Kays İbn-i Ebî Hâzim gibi birtakım kibâr-i Tâbiî hadîs rivâyet etmişlerdir. Mevzûu bahsimiz olan hadîsi de "*Şakîk İbn-i Seleme*" rivâyet etmiştir. Habbâb Hazretleri ilk müslümanlardan ve Mekke'de Kureyş'in en şiddetli işkencelerine uğrayan İslâm mücâhidlerindendir. İslâm'a girenlerin on altıncısıdır. Bedir'de ve sâir meşâhidde hazır bulunmuştur. Sıffîn vak'asında Alî Mürtazâ Hazretlerinin maiyyetinde bulunup Kûfe'ye dönüldüğünde orada 37 târîhinde ve 73 yaşında vefât etmiştir. Cenâze namazı Hazret-i Alî tarafından kıldırılmıştır. *[Hulâsa].* Bu hadîs ile alâkadâr sîmâları tanıdıktan sonra hadîs hakkındaki îzâhât-ı esâsiyyemize avdet ediyoruz :

FIKHÎ HÜKÜMLER :

Bu hadîsi Buhârî tekfîn masrafının meyyitin emvâl-i umûmiyyesinden yapılacağına dâir müstakil bir bâbında zikrettiğini bildirmiştik. Buhârî bununla müteveffânın sülüs-i mâlinden sarfedilmesi hakkındaki yanlış bir ictihâdı reddetmek istemiştir. Bu ictihâda Hallâs İbn-i Ömer zâhib olmuştur. Tahâvî, Tâvûs'un ve bir rivâyete göre Saîd İbn-i Müseyyeb'in mezhebi de budur, demiştir.

Müteveffânın mâlinin mecmûundan tesviye edilmesi Atâ', Zührî, Amr İbn-i Dînâr ve Katâde'nin mezhebi olduğunu Buhârî ta'lîkan rivâyet ediyor. Buhârî şunları da rivâyet etmektedir : 1) Amr İbn-i Dînâr, esnâ-yi gasilde kullanılacak koku, müteveffânın mecmûu mâlinden sarfolunur, demiş, 2) İbrâhîm-i Nehaî: "*Müteveffânın mâlinde tekfîn ile tasarrufa başlanılır, ikinci derecede borcları tesviye edilir, üçüncü olarak da müteveffânın vasiyyetleri tenfîz edilir*" demiştir. Resûl-i Ekrem'in Hamza ve Mus'ab *radiya'llâhu anhumâ*'yı tekfîn ederken : "*Bunların borcları olup olmadığını ve vasiyyetleri var mıdır, yok mudur? bu cihetleri hiç sormamış, ve vârislerine mürâcaate lüzûm görmemiştir*" diye ihticâc eylemiştir. 3) Süfyân-i Sevrî: "*Kabir ücreti, gasil masrafı kefen cümlesinden ma'dûddur, yâni bunların hepsi kefen cümlesindendir, re'sü'l-mâlden sarfedilir, sülüs-i mâlden değil*" demiştir.

Bu hadîsten fukahânın istifâde ettikleri bir hüküm de zarûret üzerine bir kefenle meyyitin tekfîn edilmesinin cevâzıdır. *Mebsût*'ta deniliyor ki : bir kefenle tekfîn edilmesi günâhtır. Hâl-i hayâtta bir libâs ile namaz kılmak mekrûhtur. Bunun gibi bir kefen ile tekfîn de

mekrûhtur. Meğer ki başka bir parça bez bulunamamak gibi bir zarûrete müstenid ola. Nasıl ki Hamza, Mus'âb *radiya'llāhu anhumâ*'nın tekfîni mes'elesi de böyle bir zarûrete müstenid idi.

Yine bu hadîs-i şerîften sadr-ı İslâm'ın ilk senelerinde çekilen mesâib-i fakr ü ihtiyâcın ne derecelerde amânsız olduğu ve fakr ü zarûretin bu âhenîn meşakkatlerine tahammülün menâzil-i ebrârdan bulunduğu öğrenilir.

Yine bu hadîsten kefenin, meyyitin aksâm-ı vücûdünü tamâmen setretmesi lüzûmu, binâenaleyh meyyitin bütün vücûdü muhterem olduğu anlaşılır. Mezheb-i Hanefî'de insanın bütün aksâm-ı vücûdü hâl-i hayâtta da, öldükten sonra da şâyân-ı hürmettir. Bu sebeble ecnebî bir erkeğin, kadın cenâzesini, yine böyle bir kadının ecnebî bir erkek cenâzesini gasletmesi câiz değildir. Hasen İbn-i Ziyâd'ın Ebû Hanîfe Hazretlerinden sâbit olan bir rivâyetine göre, esnâ-yi gasilde izâr gibi geniş bir bezle hâl-i hayâtta olduğu gibi temâmen örtülerek gasledilmesi lüzûmu da mezheb-i Hanefî'de ölülerin de diriler gibi muhterem olması esâsına mebnîdir. Fakat zâhir-i rivâyette böyle bir izâr altında meyyitin gaslinde derkâr olan müşkilâta mebnî yalnız avret-i galîza mahallinin bir bez parçasiyle setrolunmasiyle iktifâ edilmiştir. *Bedâyi*'de beyân olunduğuna göre, gassâlin eline bez parçası sararak bu avret-i galîza mahallini yıkaması –ki istincâdır– Ebû Hanîfe indinde lâzımdır. Ebû Hanîfe Hazretleri bundan da dirilere, kıyâsen, lüzûmunu kabûl etmiştir. İmâm Muhammed de bunu kabûl etmiştir. Ebû Yûsüf istincâya lüzum görmemiştir. İmâm Mâlik'in *Müdevvene*'de mazbût olan mezhebi de budur.

632 عَنْ سَهْلٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَتِ ٱمْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِبُرْدَةٍ مَنْسُوجَةٍ فِيهَا حَاشِيَتُهَا أَتَدْرُونَ مَا ٱلْبُرْدَةُ قَالُوا الشَّمْلَةُ قَالَ نَعَمْ قَالَتْ نَسَجْتُهَا بِيَدِى فَجِئْتُ لِأَكْسُوكَهَا فَأَخَذَهَا النَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحْتَاجاً إِلَيْهَا فَخَرَجَ إِلَيْنَا وَإِنَّهَا إِزَارُهُ فَحَسَّنَهَا فُلَانٌ فَقَالَ أَكْسُنِيهَا مَا

أَحْسَنَهَا فَقَالَ الْقَوْمُ مَا أَحْسَنْتَ لَبِسَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ مُحْتَاجاً إِلَيْهَا ثُمَّ سَأَلْتَهُ وَعَلِمْتَ إِنَّهُ لَا يَرُدُّ فَقَالَ
إِنِّي وَاللهِ مَا سَأَلْتُهُ لِأَلْبَسَهَا إِنَّمَا سَأَلْتُهُ لِتَكُونَ كَفَنِي قَالَ
سَهْلٌ فَكَانَتْ كَفَنَهُ .

Tercemesi

Sehl (İbn-i Sa'd-i Sâidî) *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

[Sehl demiştir ki: (Bir gün) bir kadın, (elinde) kenarlı dokunmuş bir bürde ile Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûruna girdi. (Sehl:)

— Bilir misiniz bu bürde nedir? (diye oradakilere sordu). Onlar da :

— Şemledir, ihrâmdır, diye cevâb verdiler. Sehl, evet öyledir, dedi.] Kadın:

— Yâ Resûla'llāh! Bu bürdeyi kendi elimle dokudum. Ve size geydirmek için geldim, dedi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de aldı. Kendisinin böyle bir bürdeye ihtiyâcı var idi. Sonra Resûlullāh, bu bürdeyi giyerek biz (im yanımız) a çıktı. Filân (Sahâbe) de bu bürdeyi tahsîn ederek :

— Yâ Resûla'llāh! Bu ne güzel imiş? (Lûtfen) bunu bana geydir, dedi. (Resûlullāh :

— Pekâlâ, buyurup Hâne-i Saâdet'e girdi. Ve durup o zâte gönderdi). Mecliste hâzır bulunanlar ona :

— Bunu iyi etmedin. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bu bürdeyi ihtiyâcı olarak geymişti. Sonra sen, Resûl-i Ekrem'den, kendisinin (hiç bir sâili) reddetmediğini bildiğin halde istedin, dediler. O da :

— Vallâhi ben, bu bürdeyi geymek için istemedim. (Öldüğümde) kefenim olsun, diye istedim, cevâbını verdi. Sehl (İbn-i Sa'd) :

— Hakîkaten bu bürde o zâtin kefeni oldu, demiştir.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî buradan başka Libâs, Edeb bahislerinde de tahrîc eylemiştir. Diğer Sıhâh ve Sünen sâhiblerinin de rivâyetleri vardır. Tercemede kavs içindeki işâretlerimiz, hep o rivâyet tarîklerinden mülhem olarak gösterilmiştir. Hadîste cemâate karşı : (bilir misiniz bu bürde nedir?) suâlini îrâd eden, Sehl *radiya'llāhu anh*'dir. (Şemledir, ihrâmdır) diye cevâb verenler de mecliste hâzır bulunan Ashâb-ı Kirâm'dır. Sonra : (evet, şemledir) diye tasdîk eden de Sehl *Hazretleri*'dir. Buhârî, Kitâb-ı Edeb'de bu ciheti tasrîh ederek: "فقال سهل القوم = *Cemâate karşı Sehl demiştir ki*" sûretinde tahrîc ettiği için biz de tercememizde mu'teriza içinde tasrîh ettik. Ve bu suâl ile cevâbın hey'et-i umûmiyyesi rivâyet arasına girmiş bir cümle-i mu'teriza olduğu için büyük mu'teriza içine aldık.

Râvî SEHL İBN-İ SA'D-I SÂİDÎ *radiya'llāhu anh*, Hazrecî'dir, Ensâr-ı Kirâm'dandır. Kendisinden (188) hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. (28) inin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. (21) hadîsini de Buhârî münferiden rivâyet etmiştir. Zührî, Ebû Hâzim, Ebû Sehl-i Esbahî râvîleri cümlesindendir. Ebû Nüaym, Sehl Hazretleri'nin (91) târîhinde vefât ettiğini haber veriyor. İbn-i Sa'd de *Tabakāt*'ında : Medîne'de en son vefât eden Sahâbî Sehl'dir, Sehl'in, Medîne'de en son vefât eden Sahâbî olduğunda *Tabakāt* sâhipleriyle aramızda hiç bir ihtilâf sebketmemiştir, diyor [*Hulâsa:* 133].

Bu hadîsi, Buhârî Asr-ı Saâdet'te kefenini hayâtta iken hazırlıyanları Resûl-i Ekrem'in reddetmediği hakkında açtığı bir bâbında zikretmiştir. Bu hadîs-i şerîfte de kefen yapmak için bürde-i Saâdet isteniliyor. Taraf-ı Risâlet'ten de bu talebi is'âf buyuruyorlar. Ashâb-ı Kirâm da ibtidâ bunu giymek için istenildi zannederek inkâr ediyorlar. Fakat muahharen kefen ittihâzı için istenildiğini anlayınca ma'zûr görüyorlar. Bu vâkıadan fukahâ şunu istifâde ediyorlar ki : bir mü'minin hâl-i hayâtında mâ-ba'de'l-mevt için kefen gibi

bütün techîz ve tekfîn ihtiyâçlarını hazırlaması câizdir. Bu hazırlık meâd için olduğundan fazîlet telâkkî edilmiştir. Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem : "Mü'minlerin îmân cihetiyle en fazîletlisi, ölümü çok yâdeden ve ona iyi hazırlanandır"* buyurmuştur [*Aynî*].

Zamîrî demiştir ki : insanın kendi kefenini hazırlaması müstehab değildir. Çünkü bu da Âhirette suâli mûcib olur. Meğer ki, tamâmen halâl olduğuna kanâat ettiği bir mâlden hazırlanmış olsun, bu halde sahîhtir.

Bir mü'minin hâl-i hayâtında kendi kabrini hazırlamasının cevâzı da bu bahse ilhâk olunabilir mi? Şârih İbn-i Battâl diyor ki : bu ümmetin sulehâsından pek çokları kendi kabirlerini sağlıklarında kendi elleriyle kendileri hazırlamışlardır. Bu hazırlık, ölümün hulûl ve tekarrübünün canlı bir timsâlidir. Bâzı ülemâ da Sahâbe'den hiçbirisinin böyle bir hazırlıkta bulunduğu vâkı' değildir, diyerek reddetmişler, ve böyle bir hazırlık müstehab olsaydı Ashâb arasında şâyi' olurdu, demişlerdir. Şârih Aynî de diyor ki : Ashâb arasında adem-i vukūu adem-i cevâzını istilzâm etmez. Mü'minlerin hasen gördükleri, iyidir dedikleri her şey, Allah indinde de hasen değil midir? Husûsiyle sulehâdan pek çokları bu hazırlıkta bulunmuşlardır.

Aynî de, İbn-i Hacer de *"Bu bürdeyi Resûl-i Ekrem'e takdîm eden bu sâliha kadının ismi bilinemedi"* diyorlar.

(Hâşiye) kumaşın iki tarafındaki saçağa ıtlāk olunur, hâşiyetü's-sevb mânâsınadır ki, bu saçak, kumaşın müsta'mel olmadığının ve tezgâhtan çıktığı gibi çiçeği burnunda yeni bir kumaş olduğunun nişânesidir. Râvî Sehl *radiya'llāhu anh* de huzûr-ı Saâdet'e takdîm edilen izârın saçağı üstünde yeni olduğunu bildiriyor.

(Şemle), bürde üzerine bürünülen kisvedir. *Kāmûs Tercemesi*'nde hafif ihrâmdır, deniliyor. Şu halde bürdeden eamdır. Ve bürdeyi şemle ile tefsîr, mecâzî bir tefsîrdir.

Râvî Sehl'in, Hazret-i Resûl'ün böyle bir ihrâma ihtiyâcı vardı demesi, ya Resûl-i Ekrem'in ağzından bu ihtiyâcı işitmiş veyâhud Resûl-i Kibriyâ'nın hemen geyip çıkmasından istidlâl etmiş olmasına mebnîdir.

Bu bürdeyi takdîr ve tahsîn eden ve Resûl-i Ekrem'den istemek cesâretini göstererek Hâtemâne bir ihsâna nâil olan bahtiyârın kim olduğunu Buhârî bildirmiyor. Taberânî'nin Kuteybe'den gelen bir rivâyetinde bu zâtın Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu*

anh olduğu haber veriliyor. Fakat Buhârî'nin Libâs bahsinde, Nesâî'-nin Ziynet bâbında Kuteybe'ye müntehî olan rivâyetlerinde Sa'd İbn-i Ebî Vakkās zikredilmemiştir. Muhibb-i Taberî ise, bunun Abdurrahmân İbn-i Avf *radiya'llāhu anh* olduğunu bildirmiştir. Buhârî'nin sükûtundan mülhem olarak tercemede bu isimlerden birisini tasrîh etmeyi muvâfık bulmadık.

Bu bürdeyi isteyen zâta Resûl-i Ekrem'in onu bahş ü ihsânı buyurduklarını yalnız râvînin : "*Bu bürde onun kefen-i olmuştur*" sözünden anlıyoruz. Maamâfih İbn-i Mâce'nin rivâyetinde bu cihet daha musarrahtır : "*O adam: Yâ Resûla'llāh! Bu bürde ne güzel şey imiş? Bunu bana geydirseniz*" dedi Resûl-i Ekrem: Pekâlâ buyurup hâne-i Saâdet'e gittiğinde dürüp o zâta gönderdi[1]. İbn-i Mâce'nin bu rivâyetine istinâd ederek tercemenizde biz de tasrîh ettik.

BU HADÎS-İ ŞERİFTEN AŞAĞIDAKİ ÂDÂB-I İCTİMÂİYYE VE AHLÂKIYYE İSTİFÂDE EDİLMİŞTİR :

1) Server-i Enbiyâ Efendimiz'in hüsn-i hilkatini cûd ü sehâsının şümûl ve vüs'atini öğreniyoruz. Çünkü kendilerine lüzûmu olan ve muhtâc oldukları kat'î bulunan bir bürdeyi bile ihsân etmekten çekinmemişlerdir. Her ne sûretle olursa olsun, bir sâili boş çevirmemek kendileri için bir seciyye ve bir tabîat-i râsiha olması.

2) Bir dostun geydiği yeni bir elbîseyi tahsîn etmek bir emr-i müstahsen olduğu.

3) Hürmet derecesine varmıyan ve fakat zâhiren muhâlif-i edeb olan bir şey'i redd ü inkârın meşrûiyyeti.

4) Âsâr-ı sâlihîn ile teberrük edilmesi. Nasıl ki, Resûl-i Zî-şân'ımızın vücûd-i saâdetlerine temâs edilen şeylerle teberrük edildiği mervîdir. Bunun gibi büyüklerden bir şey istemek câiz olduğu.

5) Resûl-i Ekrem Efendimiz'in hediye kabûl buyurduklarına, bu hadîs ile istidlâl edilmişse de bu kadının bu bürdeyi hediye olarak takdîm ettiğine delâlet eden bir cihet yoktur. Vâkıâ, Resûl-i Ekrem'in bu bürde mukābilinde, kadını mükâfatlandırdığına dâir de bir şey yoktur. Fakat bedelinin der-akab verilmemiş olması, hediye olmasını îcâb etmez. Resûl-i Ekrem bunun bedelini muahharen de tesviye buyurmuş olabilir. Yine böyle Resûl-i Ekrem mükâfatsız, mukābelesiz hediye kabûl etmiştir, demek de doğru değildir.

---

[1] فقال يا رسول الله ! ما احسن هذه البردة ؟ اكسنيها : قال نعم . فلما دخل طواها وارسل بها اليه [رواه ابن ماجة]

633. عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ نُهِينَا عَنِ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ وَلَمْ يُعْزَمْ عَلَيْنَا .

TERCEMESİ

Ümmü Atıyye *radiya'llāhu anhâ*'dan, şöyle rivâyet edilmiştir:

Ümmü Atıyye demiştir ki : Biz (kadınlar, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem tarafından*) cenâzeyi ta'kîb etmekten nehyolunduk. Cenâzeye ittibâ', bizim üzerimize farz kılınmadı.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi, Buhârî Hayız bahsinde ve kadınların hayız iğtisâli sırasında koku isti'mâllerine dâir bir bâbında da zikretmiştir. Oradaki rivâyetinde cenâzeye ittibâ' mes'elesini : "وكنا نهى عن اتباع الجنائز = *Biz kadınlar, cenâzeyi ta'kîb etmekten nehyolunduk*" sûretinde tahrîc eylemiştir. Bu hadîsi İsmâilî : "نهانا رسول الله صلى الله عليه وسلم = *Biz kadınları, Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem cenâze ta'kîbinden nehyetti*" sûretinde tahrîc etmiştir. Bu rivâyette Peygamber'in nehyettiği tasrîh edildiği için öbür rivâyetlerden daha vâzıhtır. Ve binâenaleyh bâzı ülemânın : "*Bu Ümmü Atıyye hadîsi ihticâca sâlih değildir. Çünkü hadîste bu nehyin kimin tarafından vâkı' olduğu bildirilmemiştir*" sûretindeki îtirazlarının da doğru olmadığı anlaşılmıştır. Esas i'tibâriyle böyle mechûl sîgası ile rivâyet edilen haberlerin hadîs-i merfû' hükmü kuvvetini hâiz olup olmadıkları husûsunda ihtilâf edilmiştir. Fakat Cümhûr-ı ülemâya göre bu da hadîs-i merfû' hükmünü hâizdir. Taberânî'nin rivâyeti ise, Buhârî'nin bu rivâyetini tamâmiyle îzâh etmektedir : Taberânî'nin rivâyetine göre, Ümmü Atıyye demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Medîne'ye hicret edip dâhil olduğunda Medîne kadınlarını bir evde topladı. Sonra Ömer *radiya'llāhu anh*'i bize gönderdi. Hazret-i Ömer: "*Ben Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in size gönderdiği bir resûlüyüm: "sirkat etmiyeceğinize, zinâ etmiyeceğinize...*" *dâir söz vermeniz için beni size*

gönderdi, dedi. Ve en sonunda bizim bayramlara çıkmamızı emir ve cenâzeye çıkmamızı nehyetti" dedi. Şimdi Taberânî'nin bu şekl-i rivâyeti ve emr ü nehyin Hazret-i Peygamber'e ref'ü îsâli, mevzûumuz olan hadîsin mürsel olduğuna delâlet eder.

(لم يعزم علينا) fıkrası mechûl sîgasiyle ya : "*Bize vâcib ve farz kılınmadı*" demektir. Yâhud da : "*Bizi cenâze teşyîinden nehy husûsunda sâir menhiyyâttaki nehî derecesinde teşdîd ve te'kîd buyurulmadı*" takdîrindedir. Her iki takdîre göre de cümlenin ma'nâsı : "*Ümmü Atıyye, bize cenâze teşyîi tahrîm edilmiyerek mekrûh kılındı, demiştir*" demek olur. Bu cihetle Kurtubî, hadîsin zâhiri, bu nehyin nehy-i tenzîhî olduğunu iktizâ eder, demiştir ki, ehl-i ilmin cümhûrunun mezhebi de budur. İbn-i Münzir de : İbn-i Mes'ûd'un, İbn-i Ömer'in, Âişe'-nin, Ebû Ümâme'nin, kadınların cenâze teşyîine iştirâklerini kerîh gördüklerini rivâyet etmiştir. İbrâhîm-i Nehaî'nin, Hasen-i Basrî'nin, Mesrûk'un, İbn-i Sîrîn'in, Evzâî'nin, Ahmed'in, İshâk'ın da kerâhetine hükmettiklerini bildirmiştir. Süfyân-i Sevrî de kadınların cenâzeye iştirâkini bid'at addetmiştir. Ebû Hanîfe'den de : " لا ينبغي ذلك للنساء = *Kadınlara cenâze ta'kîbi münâsib değildir*" dediği rivâyet edilmiştir.

Diğer tarafta İbn-i Abbâs, Kāsım, Sâlim, Zührî, Rebîa, Ebü'z-Zinâd'dan cevâzı rivâyet edilmiştir. İmâm Mâlik bu hususta yaşlı kadınlara ruhsat vermiş, gençler için hoş görmemiştir. İmâm Şâfiî de mekrûhtur, fakat harâm değildir, demiş. İmâm Mâlik'ten de kerâheti hakkında bir rivâyet vardır. Fakat bu rivâyette İmâm Mâlik, müteveffânın mensûb olduğu âile kadınlarını bu kerâhatten istisnâ etmiştir. Bu bâbda en müsâid mezheb, zâhirî mezhebidir. İbn-i Hazm diyor ki : "*Kadınlar cenâzeye iştirâkten men' edilemez. Çünkü men'e dâir olan eserler sahîh değildir. Bu eserler ya mechûl bir râvîden rivâyet edilmiştir, yâhud mürseldir. Yâhud da rivâyetine i'timâd edilemiyen bir râvînin eser-i rivâyetidir. Bu bâbda en ziyâde medâr-ı istinâd olan Buhârî'nin bu hadîsidir. Fakat bu da müsned değildir, bilmiyoruz ki, nehyeden kimdir? Bâzı Sahâbî tarafından nehyedilmiş olması da muhtemeldir. Müsned olsa bile belki de bu nehy yalnız kerâhet-i tenzîh ifâde eder. Belki de nehyin hılâfı vâkı'dir ve sahihtir.* İbn-i Ebî Şeybe'nin Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivayet ettiği bir hadîse göre : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir cenâzede Ömer *radiya'llāhu anh*'in bir kadına bağırdığını görmüş ve Hazret-i Ömer'e : "*Yâ Ömer, bırakınız! Şu ân,*

gözün ağladığı, gönlün müsâb olduğu, hâdise-i mevtin pek yakın bulunduğu bir zamandır" buyurmuştur [1].

Şârih Aynî diyor ki : bu Ebû Hüreyre hadîsini Hâkim tahrîc etmiştir ve Şeyhayn'in şartlarına göre de sahîhtir, demiş. Fakat Hâkim'in bu hükmü şâyân-ı tedkiktir. Bir kerre Beyhekî bu hadîsin inkıtâına hükmetmiştir. Sonra bu hadîsin senedinde "*Seleme İbni'l-Ezrak*" vardır. İbn-i Kattân, bunun hakkında : "*Seleme, hâli ma'lûm olmıyan bir kimsedir, nakd-i ricâl ashâbından bunu senedlerinde zikreden hiç bir sîmâ bilmiyorum*" demiştir.

HULÂSA : kadınların cenâzeye ittibâ'ları hakkındaki en kuvvetli ictihâd, bunun tenzîhen mekrûh olmasıdır.

634. عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَضِيَ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ تُحِدُّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثٍ إِلَّا عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْراً.

TERCEMESİ

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in zevcesi Ümmü Habîbe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Ümmü Habîbe : Ben Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim, demiştir :

Allāh'a ve Âhiret gününe îmân eden bir kadının zevcinden başka bir ölü için üç günden fazla yas tutması halâl değildir. Lâkin kadın, zevcine karşı dört ay on gün teessürünü izhâr eder.

---

[1] روى ابن ابى شيبة من حديث ابى هريرة رضى الله عنه : انه صلى الله عليه وسلم كان فى جنازة فرأى عمر رضى الله عنه امرأة فصاح بها فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم دعها يا عمر فان العين دامعة والنفس مصابة والعهد قريب .

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER VE TERCEME-İ HALLER :

Buhârî bu hadîsi Hayâ fi'l-ilim bâbında da rivâyet etmiştir. Bu hadîsin *Buhârî*'de sûret-i sevki şöyledir : Ümmü Habîbe'nin kendi kızı ve râvîsi olan Zeyneb Bint-i Ebî Seleme demiştir ki : (Şam'dan Ebû Süfyân'ın vefâtı haberi Medîne'ye geldiğinin üçüncü günü (Ebû Süfyân'ın kızı, annem) Ümmü Habîbe, zağferanlı koku istedi. Bunu iki yanağının safhasına ve iki kollarına sürdü. Ve dedi ki : ben böyle süsten müstağnî bir kadınım. Ne çâre ki ben, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim : Allāh'a ve Âhiret gününe îmân eden bir kadın için üç günden ziyâde bir ölüye yas tutması halâl değildir...).

ÜMMÜ HABÎBE *radiya'llāhu anhâ,* Resûl-i Ekrem'in zevcât-ı seniyyelerinden olup Ebû Süfyân'ın kızı ve Hazret-i Muâviye'nin hemşîresidir. İsmi de "*Remle*" dir. İbtidâ-yi İslâm'da zevci Abdullāh İbn-i Cahş ile birlikte Habeşe'ye hicret etmiş idi. Orada zevci tenassur ederek vefât etmekle Habeşe'de iken nikâhı Resûl-i Ekrem'e bi'l-vekâle kıyılmış ve mehri de Resûl-i Ekrem hesâbına Necâşî tarafından te'diye edilip Medîne'ye gönderilmiştir. Ümmü Habîbe, ilk müslüman olan kadınlardandır. Dînî salâbeti ile meşhûrdur. En sahîh rivâyete göre (44) üncü Hicret yılında vefât etmiştir.

ZEYNEB BİNT-İ EBÎ SELEME *radiya'llāhu anhâ* ki, bu hadîsin râvîsidir. Bu da Ümmü Habîbe'nin ilk zevci Abdullāh'tan olan kızıdır. Abdullāh, Ebû Seleme künyesiyle anıldığı için Zeyneb de, Bint-i Ebî Seleme diye anılırdı. Bu cihetle Zeyneb, Resûl-i Ekrem'in rebîbesidir. Ümmü Habîbe'nin ilk zevcinden Ömer İbn-i Seleme isminde bir de oğlu var idi. Bu da Zeyneb'in kardeşi oluyordu. Zeyneb (73) târihinde vefât etmiştir. Buhârî iki, Müslim de bir hadîsini rivâyet etmiştir. [*Aynî:* C. 2, S. 352].

Zeyneb'in, Ebû Süfyân'ın Şam'da öldüğüne dâir bu hadîsteki ihbârı şâyân-ı tedkik görülmüştür. Şârihler : Ebû Süfyân'ın Medîne'de öldüğü, ehl-i ilim arasında bilâ-hilâf sâbit olmuş bir hakîkattir, diyorlar. Târîh-i vefâtı da bi'l-ittifâk (33) Hicret senesine müsâdiftir. Süfyân İbn-i Uyeyne tarîkından başka bu hadîsin diğer rivâyet tarîklerinin hiç birisinde Şam kaydının görülmemesi

de şârihlerin nazar-ı dikkatinden kaçmamıştır. Binâenaleyh Süfyân İbn-i Uyeyne tarîkıyle gelen bu rivâyetteki Şam kaydının bir vehm olduğu zannediliyor. Bâzı şârihler : *"İhtimal ki, bu rivâyette bir (ibn) kelimesi hazfolunmuştur. Binâenaleyh vefâtı haber verilen Ebû Süfyân değil, Ebû Süfyân'ın oğlu ve Ümmü Habîbe'nin kardeşi Muâviye olacaktır"* demişler ise de Buhârî'nin Mâlik ve Süfyân-ı Sevrî tarîkıyle gelen rivâyetlerinde: " حين توفى ابوها ابو سفيان =*Ümmü Habîbe'nin babası Ebû Süfyân Şam'da vefât ettiği zaman*" sûretinde musarrah bulunması bu zannı izâle etmeğe kâfîdir. Hem de Ümmü Habîbe'nin (44) târihinde vefât ettiği muhakkaktır. Halbuki Muâviye (60) târihinde vefât etmiştir. Binâenaleyh bu tarîk-ı rivâyetteki Şam kaydını bir vehm addedenlere hak vermek îcâb eder.

YAS HAKKINDAKİ DİĞER RİVÂYETLER :

Mevzûu-bahsimiz olan bu hadîsin bâbında Buhârî'nin daha iki rivâyeti vardır : Bunun birisi yine Ebû Seleme'nin kızı Zeyneb tarafından sevk edilen Ümmü Habîbe ile Zeyneb Bint-i Cahş *radiya'llāhu anhumâ*'ya âiddir. Bu rivâyete göre Zeyneb Bint-i Ebî Seleme diyor ki : *Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in zevcesi Ümmü Habîbe *radiya'llāhu anhâ*'nın yanına gitmiştim. Ümmü Habîbe: *"Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in, Allāh'a ve âhiret gününe îmân eden bir kadının üç günden ziyâde bir ölüye yas tutması halâl değildir. Meğer ki, zevcine yas etmiş ola. Bu halde o kadın, dört ay on gün yas tutar, buyurduğunu işittim"* dedi. Sonra bir kerre de ben, kardeşi vefât ettiğinde Zeyneb Bint-i Cahş *radiya'llāhu anhâ*'nın yanına gitmiştim. Zeyneb de koku isteyip süründü. Sonra dedi ki : benim gibi yaşını, başını almış bir kadının kokuya ne ihtiyâcı olabilir. Şu kadar ki, ben, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in minber üzerinde şöyle buyurduğunu işittim: Allāh'a ve âhiret gününe îmân eden bir kadının zevcinden başka bir ölü için üç günden fazla yas tutması halâl değildir. Lâkin kadın, zevcine karşı dört ay on gün teessürünü izhâr eder[1].

---

[1] عن زينب بنت ابى سلمة انه اخبرته قالت : دخلت على ام حبيبة زوج النبى صلى الله عليه وسلم فقالت سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لا يحل لامرأة تؤمن بالله و اليوم الآخر تحد على ميت فوق ثلاث الا على زوج اربعة اشهر وعشرا . ثم دخلت على زينب بنت جحش حين توفى اخوها . فدعت بطيب فمست به ثم قالت مالى بالطيب من حاجة غير انى سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم على المنبر يقول : لا يحل لامرأة تؤمن بالله و اليوم الآخر تحد على ميت فوق ثلاث الا على زوج اربعة اشهر وعشرا [رواه البخارى]

ZEYNEB BİNT-İ CAHŞ:

Resûl-i Kibriyâ Efendimiz'in halası Ümeyme Bint-i Abdü'l-Müttalib'in kızıdır. Hicret'in üçüncü senesi dul olarak zevcât-ı Nebeviyye idâdına idhâl buyurulmuştur. El işleri gibi sanâyi-i nefîseye vâkıf, gāyetle hassâs ve hayır-perver bir kadın olduğu için dâimâ nezd-i Peygamberî'de nâil-i iltifât ve i'tibâr olmuş ve Hicret-i Seniyye'nin yirminci yılında vefât etmiştir. Zeyneb Bint-i Cahş'in üç kardeşi vardı. Abdullāh, Übeydullāh, Ebû Ahmed. Bunlardan Abdullāh ile Ebû Ahmed, kendisinden evvel vefât ettiğinden, hadîste zikredilen yasın, Übeydullāh'ın Habeşe'de vefâtını işiterek tutulmuş olmasını şârihler bildiriyorlar.

Bu hadîs, târih bakımından şâyân-ı tedkik görülmektedir. Şöyle ki: Zeyneb Bint-i Cahş'in mâtemini tuttuğu kardeşi Übeydullāh İbn-i Cahş, Ümmü Habîbe'nin zevcidir. Ümmü Habîbe'nin Resûl-i Ekrem'e târîh-i akdi hakkında altıncı ve yedinci Hicret senesi olmak üzere iki rivâyet mazbût olduğuna göre, bu târihler Übeydullāh İbn-i Cahş'in vefâtı târihi de olabilir. Çünkü kudemâ-yi İslâm'dan olan Ümmü Habîbe'nin tesliye ve tesrîri son derece matlûb ve mültezem idi. Bu cihetle zevcinin tenassur ve vefâtından müsâb olan Ümmü Habîbe'nin bi'l-vekâle hemen akdi icrâ kılınmıştı. Bu sırada Zeyneb Bint-i Ebî Şeleme küçük bir kızcağız olmak cihetiyle bu yas hâdisesini teakkul edip rivâyet etmesi cidden müsteb'addir. Abdullāh İbn-i Cahş'in vefâtı ise daha eskidir. Uhud harbinde şehîd olmuştur. Ebû Ahmed de daha evvel vefât etmiştir.

Zeynü'd-Dîn-i Irâkî bu târihî müşkilâtı bu sûretle tasvîr ettikten sonra: "*Yine akreb-i ihtimâlât Übeydullāh İbn-i Cahş'in mâtemi olmasıdır*" diyor. Fakat bundan daha kuvvetli bir ihtimal, bu ölünün Zeyneb Bint-i Cahş'in ana bir kardeşi, yâhud da bir süt kardeşi olmasıdır.

Yine bu hadîste Zeyneb Bint-i Cahş'in mâtemi hâdisesinin Ümmü Habîbe'nin, babası Ebû Süfyân'a mâtemi hâdisesinden sonra rivâyet edilmiş olması ve tertîb ü terâhîye delâlet eden (ثُمَّ) edâtiyle bir hâdise-i mütekaddimenin, müteahhır bir vâkıaya atfedilmiş bulunması da ayrıca şâyân-ı nazar görülmüştür. Hakîkaten Zeyneb Bint-i Cahş, Ebû Süfyan'dan yirmi bu kadar sene evvel vefât etmiştir. Binâenaleyh bu atıfta da bir isâbet görülmiyebilir. Fakat

buna şârih Aynî pek güzel cevâb veriyor : burada matlûb olan tertîb, hükümde tertîb değildir, ihbârda tertîbdir. Râvî Zeyneb Bint-i Ebî Seleme bu tertîb ile ihbâr-ı keyfiyyet eylemiştir. İki hâdisenin târîhî seyrini nazar-ı îtibâra almamıştır.

Bu bâbda Buhârî'nin üçüncü bir rivâyeti de Ümmü Atıyye hadîsidir ve şöyledir : Ümmü Atıyye'nin râvîsi Muhammed İbn-i Sîrîn diyor ki : Ümmü Atıyye *radiya'llâhu anhâ*'nın bir oğlu ölmüştür. Vefâtının üçüncü günü olunca safranlı koku istedi. Ve bunu sürünüp dedi ki : biz kadınlar, kocadan başka ölüler için üç günden ziyâde yas etmekten nehyolunduk [1].

(احداد), ihdâd, kadının zevcine veyâhud akrabâsından birisinin ölümüne yas ve mâtem tutmasıdır. Cevherî bu mâtemin şeklini : "*kadının ellerini ve saçını kınalamaması ve huzn ü keder ifâde eden bir şekilde boyasız elbîse giyinip tuvaletten ictinâb etmesidir*" diye ta'rîf ediyor.

Kadının zevcinden gayriye yasının müddeti üç gündür. Bu üç gün âteş-i huznün galebe ve âlâm ü ekdârın şiddetle tehâcüm ettiği zamandır. Bu yas vâcib değildir. Hadîste vücûb ifâde eden bir sîga yoktur. Meyyitin anası, babası, oğlu, kızı gibi karîbi yas edebildiği gibi, ecnebî birisi de edebilir. Hadîsten, vücûbu müstefâd olan yas, kadının zevcine karşı tutacağı ve tutmağa borçlu olduğu yastır. Bunun iddet-i hengâmı olan dört ay on gün süreceğini hadîsten öğreniyoruz. Bu müddet zarfında kadın, zeyb ü ziyneti terkedecek ve nefsini ârâyişten men' edecektir. Kadın, talâk-ı bâyin ile boş olsa bile, hürre ve câriye olsa bile, ölen zevcine müddet-i iddet-i hengâmında yas etmesi vâcibdir.

Bu yas, zevcin zevce üzerinde bir hakk-ı meşrûudur. Ölüm gibi bir acı âkıbetle eşinden ve hayât yoldaşından ayrılan bir kadının, iddet-i hengâmında süslenmesi kadar şuûrsuz bir hareket tasavvur olunamaz. Kadının bu müddet içinde zeyb ü ziyneti terketmesi, hem kaybettiği hayât ortağının hâkine hürmet, hem de müteveffânın ana, baba gibi berhayât olan âilesine karşı derin bir saygı ifâde eder. Bunun ehemmiyyetini, bunun lüzûm ve vücûbunu her duygulu insan kendi gönlünde hisseder. Bu sebebledir ki, zevce karşı ihdâdın esâs i'tibâriyle vücûbunda ülemânın icmâı vardır. Hanefîlerle eimme-i

---

[1] عن محمد بن سيرين انه قال : توفى ابن لام عطية رضى الله عنها . فلما كان اليوم الثالث دعت بصفرة فسحت به وقالت : نهينا ان نحد اكثر من ثلاث الا بزوج [رواه البخارى]

selâse arasında ihtilâf fer'î mes'elelerdedir. Yas için kadının kendisini ârâyişten men' etmesi geceli gündüzlüdür. Cümhûrun mezhebi budur. Cümhûre göre, zevci vefât eden bir kadın geceli, gündüzlü dört ay on gün tezeyyünden memnû'dur. Bâzı ülemâ bu müddetin hesâbında müntehâ-yi ecel olarak geceyi nazar-ı i'tibâra almışlar ve dört aydan sonraki onuncu günü tezeyyün halâl olur, demişlerdir.

Zorlu bir süâl : Râfiî diyor ki : bu hadîsten zevcenin zevcine karşı izhâr-i huzün eylemesinin vücûbuna istidlâl edilmek isteniliyor. Halbuki bu hadîsten böyle menfî bir hüküm istifâde etmek çok güçtür. Çünkü nefiyden istisnâ, menfîyi isbâttır. Burada menfî olan, kadının, zevcinin gayrisine üç günden fazla yas etmesinin adem-i hillidir. Bu *"adem-i hil"* den, istisnâ, kadının kocasına yas etmesinin hillini isbât eder. Yoksa bunun vücûbunu isbât etmez.

Cevâb: Şârih Aynî bu i'tirâzı, hadîsin zâhirine nazaran pek yerinde olmakla berâber diyor ki, bu istisnânın vücûba hamli husûsunda ülemânın icmâı vardır. Hakîkaten bu bir mes'ele-i edebiyye olmaktan ziyâde ülemânın şekli telâkkîsine ve amel-i ümmetin sûret-i cereyânına tâbi'dir. Yukarıda şârih Kastalânî'den naklen bildirmiştik ki, zevceye zevci için izhâr-i huzün etmesi vâcibdir ve bu vücûbun esâsında ülemânın icmâı vardır. Hanefîlerle eimme-i selâse fukahâsı arasındaki ihtilâf, fer'î mes'elelere âiddir.

(Sufre) aslında sarı renge ıtlâk olunur. Burada, içinde sarı madde bulunan ve Arab kadınları tarafından kullanılan bir nevi' kokudur. İmâm Mâlik'in şu ta'rîfi daha vâzıhtır : içinde safran sarısı bulunan mürekkeb bir koku.

635 . عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ مَرَّ النَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِٱمْرَأَةٍ تَبْكِى عِنْدَ قَبْرٍ فَقَالَ ٱتَّقِى ٱللهَ وَٱصْبِرِى فَقَالَتْ إِلَيْكَ عَنِّى فَإِنَّكَ لَمْ تُصَبْ بِمُصِيبَتِى وَلَمْ تَعْرِفْهُ فَقِيلَ لَهَا إِنَّهُ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَتْ بَابَ

اَلنَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ تَجِدْ عِنْدَهُ بَوَّابِينَ فَقَالَتْ لَمْ أَعْرِفْكَ فَقَالَ إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الأُولَى.

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

Hazret-i Enes demiştir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, (çocuğunun) kabri yanında (avaz avaz) ağlamakta olan bir kadının yanından geçmişti de o kadına :

— (Ey emetu'llāh = Ey Allāhım mahlûku kadıncağız!) Allāh'ın gadabından kork! ve sabreyle, (çığlık koparma!) buyurdu. Kadın :

— Haydi benden uzaklaş, sen benim musîbetim ile müsâb değilsin ki, demişti. Halbuki kadın, Resûlullāh *sallallāhu aleyhi ve sellem*'i tanımıyordu. Kadına denildi ki :

— Bu zât, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'dir. Bunun üzerine kadın, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (hâne-i Saâdetleri) kapısına geldi. Kadın, (saray kapıları gibi) Peygamber'in kapısı yanında kapıcılar, gözcüler bulmadı. (hemen huzûra girdi.) Ve :

— Yâ Resûlullāh! Seni bilemedim, (beni affediniz) dedi. Resûlullāh:

— Sabrın kemâli, musîbetin birinci darbesi sırasında (tahammül edebilmek) dir, buyurdu.

İZÂHI

RÂVİLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi Cenâze, Ahkâm bahislerinde de tahrîc eylemiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî de hep Cenâze bahsinde rivâyet etmişlerdir. Bütün Ashâb-ı sıhah ve sünen, bu ağlayan kadının kim olduğunu öğrenip rivâyet edememişlerdir. Buhârî,

bu kadının kime ağladığını da bildirmiyor. Bunu, Müslim'in : "تبكى على صبى لها = *Kendi çocuğuna ağlıyordu*" sûretindeki rivâyetinden öğrenip tercememizde tasrîh ettik. Abdü'r-Rezzâk da "قد اصيبت بولدها = *Kadın, çocuğunun ölümü ile musîbet-zede idi*" diye kadının çocuğuna ağladığına işâret etmiştir.

Kurtubî, "اتق الله = *Allah'tan kork!*" emrinin zâhirinden müstefâd olan, bu kadının nevha ile, feryâd ederek ağlamakta olmasıdır, diyor ki, bunu da tercemede gösterdik. Taybî de, takvâ emri, sabr ile emrin bir mukaddimesidir. "*Sabretmezsen Allāh'ın gadabına uğrarsın, demektir*" diyor. Ebû Nüaym'ın *Müstahrec*'inde : "يا امة الله اتق الله = *Ey Allāh'ın kadın kulu, Allāh'tan kork!*" sûretinde bir ziyâde rivâyet bulunduğundan bunu da tercemede gösterdik. (اليك), esmâ-ı efʿâldendir, benden uzak ol, demektir.

Kadına : bu zât Resûlullāh'tır. diyerek onu intibâha dâvet eden zâtın orada bulunanlardan bir kimse olduğu anlaşılıyor. Ve Ebû Yaʿlâ Mûsılî'nin rivâyetinde bu sözün istifhâm sûretinde : "هل تعرفينه = *Bu kimdir biliyor musun?*" sûretinde îrâd edildiği mazbûttur ki, bu rivâyet, felâketzede ve bîşuûr olan kadının üzerinde matlûb olan intibâhın husûlünde daha müessirdir. Ve derhal te'sîri de görülmüştür de. Nasıl ki kadın, acısını unutmuş ve Resûl-i Ekrem'e bilemediğini arzetmek ve özür, afv dilemek arzûsiyle Hâne-i Saâdet'e koşmuştur. Buhârî'nin rivâyetinde kadın üzerinde bu intibâhı te'mîn eden zâtın kim olduğu da bildirilmiyor. Bunun da Fadl İbn-i Abbâs olduğunu Taberânî'nin *Evsat*'indeki rivâyetinden öğreniyoruz.

"فلم تجد عنده بوابين = *Kadın, Resûlullāh'ın kapısı önünde bekciler gözcüler bulmadı*" cümlesi, Resûlullāh'ın bütün hayâtı ve zamânı halk arasında geçtiğini, kapısı önünde sultan saraylarında herkesin dühûlüne mâniʿ olan kavaslar gibi ne bir bekcisi, ne de halk içinde gezerken sağında, solunda bir gözcüsü bulunmadığına vâzıhan delâlet eder. Taybî de : bu söz, kadının mülûk ve selâtîn kapılarındaki hâcibler ile, Saâdethâne-i Muhammedî önünde de karşılaşacağını tahayyül ederek korku içinde gidip de hiç bir mâniʿsiz huzûr-ı Muhammedîye girip onun müşfik sîmâsiyle karşılandığını görmekten mütevellid hayret ve taaccübünü ifâde eder, diyor.

"صدمه = *Sadme*" kelimesi aslında, katı şey ile tokuşmak maʿnâsınadır. Sonra mecâzen her emr-i mekrûh ile karşılaşmakta kullanıl-

mıştır. *"Hakîkî sabır, ilk sadmedeki sabırdır"* demek olur. Hattâbî de : *"Sâhibini medh ü takdîre lâyık kılan sabır, musîbetin ansızın bastırdığı sıradaki sabırdır"* diyor.

FIKHÎ HÜKÜMLER :

Bu hadîs-i şerîften kabir ziyâretinin mutlak sûrette cevâzı ve ziyâretcinin erkek veyâhud kadın olması, ziyâret olunan kabrin müslime veya kâfire âid bulunması müsâvî olduğu müştefâd olur. Çünkü hadîste böyle bir tefrik yoktur. Nevevî de Cümhûr-i ülemâ, kabir ziyâretinin cevâzına hükmetmiştir, diyor. Şârih Aynî, kabir ziyâreti hakkındaki ülemânın ârâ ve ihtilâflarını şu sûretle tafsîl ediyor :

Allâme İbn-i Abdi'l-Ber diyor ki : Kabir ziyâreti hakkındaki ibâha, umûmî bir ibâhadır. Nasıl ki, kabir ziyâretinden nehy de vaktiyle umûmî idi. Sonra nesholundu, ve umûma mübâh kılındı, erkekler için de, kadınlar için de câiz oldu. İbâha hakkında birçok ahâdîs-i şerîfe vârid olmuştur. Bâzıları şunlardır :

1) Müslim'in, Büreyde[1] *radiya'llāhu anh*'den tahrîc etttiği bir hadîs-i şerîfte Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem : "Ashâbım! Sizi ben, kabirleri ziyâretten nehyetmiştim. Artık şimdi kabirlerinizi ziyâret ediniz"* buyurmuştur.

2) Tirmizî'nin bu bâbdaki rivâyeti şöyledir: *"Ashâbım! Sizi ben, kabirleri ziyâretten nehyetmiştim. Fakat peygamberiniz Muhammed salla'llāhu aleyhi ve sellem'e anasının kabrini ziyâret için izin verildi. Siz de kabirleri ziyâret ediniz. Çünkü kabir ziyâreti âhireti hatırlamaktır"* buyurulmuştur[2].

İbn-i Mâce ile İbn-i Ebî Şeybe ayni meâlde İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'in de bir hadîsini rivâyet etmişlerdir.

---

[1] Büreyde İbn-i Huseyb *radiya'llāhu anh.* Eslemî'dir. İbtidâ Medîne'de, sonra Basra'da, daha sonra Merv'de yaşamıştır. Kendisinden (164) hadîs rivâyet edilmiştir. Buhârî ile Müslim yalnız bir hadîsinde ittifâk etmişlerdir. Buhârî iki, Müslim de onbir hadîsini münferiden rivâyet etmişlerdir. Kendisinden oğlu Abdullāh ile Ebu'l-Müleyh Âmir'in rivâyetleri vardır. (62), yâhud (63) târihinde Merv'de vefât etmiştir. Sahâbe'den Horasan'da en son vefât eden (Büreyde) Hazretleridir [*Hulâsa:* 40].

Büreyde Hazretlerinden rivâyet edilen hadîsin metni şöyledir :

[رواه مسلم] (كنت نهيتكم عن زيارة القبور فزوروها)

[2] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: كنت نهيتكم عن زيارة القبور . فقد اذن لمحمد في زيارة قبر امه فزوروها فانها تذكرة الآخرة [رواه الترمذى عن بريدة رضى الله عنه]

3) Ebû Dâvud'un, Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den rivâyet ettiği bir hadîste Ebû Hüreyre demiştir ki : Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* anasının kabrini ziyâret edip ağladı. Ve etrâfında bulunanları da ağlattı. Ve Resûlullâh buyurdu ki : "*Vâlidem hakkında istiğfâr etmek için Rabbimden müsâade istedim. İzin verilmedi. Vâlidemi ziyâret için izin diledim. Ziyâretime müsâade edildi. Siz de kabirleri ziyâret ediniz. Kabirleri ziyâret etmek insana ölümü hatırlatır*[1]."

Şârih Aynî bu meâlde İbn-i Mâce'nin, Alî İbn-i Ebî Tâlib'den, Taberânî'nin Hayyân-i Ensârî'den, Hâkim'in Ebû Zerr-i Gıfârî'den, Ahmed İbn-i Hanbel'in yine Alî İbn-i Ebî Tâlib'den rivâyetlerini naklettikten sonra şöyle devam ediyor :

4) Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'inde İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhumâ*'dan rivâyetine göre bir def'a Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* birtakım kabirlere uğrayıp bu kabirlere yüziyle yönelerek : "*Es-Selâmü aleyküm = Korktuğunuzdan emîn ve umduğunuza nâil olunuz*" diye duâ buyurmuştur.

5) İbn-i Abdi'l-Ber de sened-i sahîh ile şu meâlde bir hadîs rivâyet etmiştir : Bir mü'min dünyâda iken tanıdığı bir mü'min kardeşinin kabrine uğrar da selâm verirse, o kabirde medfûn olan meyyit elbette bu selâm veren kimseyi tanır ve ona selâmla mukābele eder[2].

6) Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llâhu anh* bir kabre gelip ziyâret ettiğinde ehl-i kubûra selâm vermiş ve Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* de böyle selâm verirdi, demiştir. [*Aynî*].

Yukarıda bir numara ile terceme ettiğimiz Büreyde hadîsini Tirmizî rivâyet edip de demiştir ki : ümmet-i İslâmiyye arasında bir âdet-i müstemirre olan kabir ziyâretinde ehl-i ilim hiç bir mahzûr görmemiştir. Abdullāh İbn-i Mübarek'in, Şâfiî'nin, Ahmed İbn-i Hanbel'in, İshâk'ın mezhebi de budur. Tirmizî, Ebû Hüreyre'nin kadınları kabir ziyâretinden men'e dâir olan : "لعن الله زوارات القبور = *Allāh, sık sık kabirleri ziyâret eden kadınlara lâ'net etsin*" hadîsi her halde ruhsattan evvel vârid olmuştur, diyor.

---

[1] عن ابي هريرة رضى الله عنه قال : زار النبى صل الله عليه وسلم قبرامه وبكى وابكى من حوله . فقال استأذنت ربي فى ان استغفرلها فلم يأذن لى واستأذنته فى ان ازورها فاذن لى. فزوروا القبور فانها تذكرالموت [رواه ابو داود]

[2] ما من احد يمر بقبر اخيه المؤمن كان يعرفه فى الدنيا فيسلم عليه الاعرفه ورد عليه السلام [رواه ابن عبد البر]

Ebû Dâvud'un, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan : (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in "*Allāh, kabirleri ziyâret ve kabirleri secdegâh ittihâz eden, kabirlere kandil yakan kadınlara lâ'net etsin*" buyurdukları) [1] meâlinde rivâyet ettiği hadîsi de İbn-i Abdi'l-Ber, kable'l-ibâha vârid olmuştur. Şu kadar ki, genç kadınlar, fitneden emîn olamıyacaklarından bunların kabir ziyâretine gitmemeleri daha hayırlıdır, diyor.

Kurtubî de, yaşlı kadınlarla gençler, ziyâretin erkek, kadın karışık olmasiyle kadınlara mahsus ziyâret olması arasında fark olduğunu bildirerek diyor ki : bir kerre genç kadınların kabirlerde erkeklerle dolaşmaları müstelzim-i fesâd olduğu için harâmdır. Fakat yaşlı kadınlar için erkeklerle müşterek ziyâret olsa bile mübâhtır. Hususî kadınların ziyâretlerine gelince, bu ziyârette yaş farkı aramağa lüzûm yoktur. Kadınların erkeklerden münferid bu ziyâretleri genç kadınlar için de mübâhtır, câizdir.

Kurtubî, zâirât-ı kubûr ile züvvârât-ı kubûr arasındaki farka da işâret ederek diyor ki : Tirmizî'nin Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği hadîsteki züvvârât mubâlâğaya delâlet ettiğinden hadîsin ifâde ettiği memnûiyyet kesret-i ziyârete müteveccihtir. Kadınların böyle sık sık kabirlerde gezip dolaşmaları bir kerre âile işlerini yüz üstü bırakmayı mûcib olacağı gibi kadınların bu gezintilerinde izhâr-ı teberrüc ve ziynet eylemeleri de çok muhtemeldir. Daha ziyâde tehlikeli bir cihet de kesretle ziyâret îtiyâdının ve kabirlere mülâzemetin kabirlere ta'zîme müeddî olmasıdır. Ta'zîm ve ibâdet yalnız ve münhasıran Cenâb-ı Hakk'a âid olduğundan bu dakîka-i şer'iyyeyi farkedemiyen kadınların böyle kesretle kabir ziyâretlerinin hiç de farkında olmıyarak şirke müeddî olmasından çok korkulur.

KABİR ZİYÂRETİNDEN NEHYEDİLMENİN SEBEB VE HİKMETİ :

Esâsen ibtidâ-yi İslâm'da kabir ziyâretinden men' ü nehyolunmaktaki hikmet de bu değil mi idi? Yehûd ve Nasârâ, azîz addettikleri kimselerin kabirlerini secdegâh ittihâz etmişlerdi. Cezîretü'l-Arab'da da Câhiliyyet devrinde putlara tapılıyor, kabirlere secde ediliyordu. En büyük ve en mühim vasf-ı mümeyyizi tevhîd-i Bârî'den yâni yalnız Allāhu Teâlâ'yı ma'bûd tanımaktan ve münhasıran O'na

---

[1] عن ابن عباس رضى الله عنه قال: لعن رسول الله صلى الله عليه و سلم زائرات القبور والمتخذين عليها المساجد و السرج [رواه ابو داود]

ibâdet etmekten ibâret olan dîn-i İslâm, pek yeni ve câhiliyyet zamânına çok yakın bulunduğu zamanlarda Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz ümmetini tehlikeli gördüğü kabir ziyâretinden men' etmişti. Fakat tevhîd-i Bârî akîdesi gönüllerde kesb-i resânet ve istikrâr eyledikten sonra bu memnûiyyetin devâmını doğru bulmadı. Müslümanların ölüleri ziyâret edip haklarında duâ ve istiğfâr etmelerini hem ölüler için, hem de hayâttakilerin ölülere karşı kalblerinde taşıdıkları muhabbeti izhâra vesîle olduğu için faydalı bularak kabir ziyâretine müsâade buyurdu. Yukarıdaki hadîslerden müstefâd olduğu üzere bu rûhî ihtiyâcı Resûl-i Ekrem Efendimiz bizzat kendileri de hissetmişti. Ve feth-i Mekke seferinde vâlideleri Hazret-i Âmine'yi ziyâret buyurduktan sonra artık Ashâbım siz de ölülerinizi ziyâret ediniz, buyurdu. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz, şühedâ-yi Uhud'u her sene ziyârete başladı. Ara sıra Bakî' kabristanına da gider, ziyâret ederdi. Ebû Bekr, Ömer, Osmân *radiya'llāhu anhüm* de kabirleri ziyâret ederlerdi. Alî, İbn-i Mes'ûd, Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anhüm*'ün kabir ziyâretinin cevâzı hakkındaki ictihâdlarını İbn-i Ebî Şeybe zikretmiştir. Fâtıma *radiya'llāhu anhâ* her cum'a günü Hamza *radiya'llāhu anh*'in kabrini ziyâret ederdi. Hazret-i Ömer de babasının kabrini ziyâret eder ve kabrinde tevakkuf eylerdi. Hazret-i Âişe'nin Mekke-i Mükerreme'de medfûn olan kardeşi Abdurrahmân İbn-i Ebî Bekr'in kabrini ziyâret ve bu ziyâretine devâm ettiğini Abdü'r-Rezzâk zikretmiştir.

Kadınlar için kabir ziyâretinin mübâh olduğuna tarafdar olan ülemânın istinâd ettikleri en kuvvetli delîl, İbn-i Abdi'l-Berr'in *Temhîd*'de Abdullāh İbn-i Ebî Müleyke'den rivâyet ettiği şu haberdir : İbn-i Ebî Müleyke demiştir ki : Âişe *radiya'llāhu anhâ* bir kerre kabirlerden doğru geliyordu. Kendisine :

— Ey Ümmü'l-mü'minîn, nereden geliyorsunuz? diye sordum. Sıddîka-i müşârün-ileyhâ :

— Kardeşim Abdurrahmân İbn-i Ebî Bekr *radiya'llāhu anh*'in kabrini ziyâret ettim. Oradan geliyorum, diye cevâb verdi. Ben, Âişe *radiya'llāhu anhâ*'ya :

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kabirleri ziyâretten nehyetmez mi idi? diye sordum. Âişe Hazretleri :

— Evet, vaktiyle nehyetmişti. Fakat sonra ziyâret edilmesini emretti, diye cevâb verdi.

Hazret-i Âişe-i Sıddîka'nın bu hükmü beyânına ve yukarıda zikr ü ta'dâd ettiğimiz haberlere istinâden cümhûr-ı ülemâ, kadınlar için kabir ziyâretinin mübâh olduğunu kabûl etmişlerdir. Yalnız sûret-i umûmiyyede dermiyân edilen bir mahzûr varsa, bu ziyâretin erkek, kadın karışık icrâ edildiği sûrette genç kadınların iştirâkinin vesîle-i mefâsid olmasıdır ki, bu sûrette gençlerin iştirâki harâm oluyor. Yalnız kadınlara âid ziyâretlerde böyle bir mahzûr olmadığından genç, ihtiyar diye bir tefrîke lüzûm görülmemiştir.

Şârih Aynî, bu bahsin sonunda kendi kanâat ve ictihâdını şu sûretle bildiriyor. Mısır'da imrâr-ı hayât eden büyük şârihimiz diyor ki : zamânımızda ziyâret-i kubûr kadınlara mekrûhtur, ve belki de harâmdır. Husûsiyle Mısır kadınları ki, bunların çoğu fitne ve fesâd için kabir aralarında dolaşırlar. Halbuki kabir ziyâretine şerîatte ruhsat verilmesi âhireti düşünmek, ölülerden ibret almak, zühdî bir hayât yolu tutmak içindir. Bu gāye ile bugünün örfü ve göreneği birbirine temâmiyle muhâlif bir haldedir.

1) Fakat şârihin mekrûhtur veyâ harâmdır, diye hükmetmesi bu mes'ele, vaz'iyyet-i esâsiyyesi hakkında vârid olan bir habere müstenid değildir. Belki def'-i mefâsid gāyesine ma'tûftur. Ve hükmü umûmîdir.

2) Bu Enes İbn-i Mâlik hadîsinden istifâde edilen bir cihet de Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in kemâl-i tevâzuu ve câhile rıfk ile muâmele eylemek, musîbet-zedeyi muâhaze etmeyip i'tizârını kabûl etmek husûsundaki yüksek seciyyesidir.

3) Resûl-i Ekrem'in, yüksek sesle ağlayan kadına sabır ile, takvâ ile emir buyurmaları da cezâ ü fezâın, feryâd ü figānın menhiyyattan olduğunu iş'âr eder.

636 . عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَ أَرْسَلَتِ ٱبْنَةُ النَّبِىِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِ أَنَّ ٱبْنًا لِى قُبِضَ فَأْتِنَا فَأَرْسَلَ يُقْرِئُ السَّلَامَ وَيَقُولُ إِنَّ لِلهِ مَا أَخَذَ وَلَهُ مَا أَعْطَى وَكُلٌّ شَىْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُسَمًّى فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ فَأَرْسَلَتْ إِلَيْهِ تُقْسِمُ

عَلَيْهِ لَيَأْتِيَنَّهَا فَقَامَ وَمَعَهُ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ
وَأُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَرِجَالٌ فَرُفِعَ إِلَى النَّبِيِّ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّبِيُّ وَنَفْسُهُ تَتَقَعْقَعُ كَأَنَّهَا شَنٌّ
فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ فَقَالَ سَعْدٌ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا هٰذَا قَالَ هٰذِهِ رَحْمَةٌ
جَعَلَهَا اللّٰهُ فِي قُلُوبِ عِبَادِهِ وَإِنَّمَا يَرْحَمُ اللّٰهُ مِنْ عِبَادِهِ الرُّحَمَاءَ .

TERCEMESİ

Üsâme İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anhumâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Üsâme Hazretleri demiştir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi sellem*'in kızı (Zeyneb *radiya'llāhu anhâ*) Resûlullāh'a :

— Oğlum öldü, bana geliniz, diye haber gönderdi. Resûlullāh da kızına selâm söyleyip :

— Allāh'ın almak ve Allāh'ın vermek istediği her şey kendisine âiddir. Ve her şey'in ilm-i ilâhîde muayyen bir ömrü vardır. Kızım, sabret, ve bu sabrın Allah yanında ecr ü sevâbı olduğunu hatırla! diyerek cevâb yolladı. Bu def'a Zeyneb, Resûl *aleyhi's-selâm*'a and vererek :

— Her halde geliniz, diye haber gönderdi. Bu haber üzerine Resûlullāh kalktı. Maiyyetinde Sa'd İbn-i Übâde, Muâz İbn-i Cebel, Übey İbn-i Kâ'b ve Zeyd İbn-i Sâbit olduğu halde (Zeyneb'in evine geldi. Hasta) çocuk, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (in kucağın) a verildi. Çocuğun hayâtı ihtizârda ve muztarib bir halde idi. Vücûdü (za'fiyetten) eski kırbaya dönmüştü. Resûlullāh'ın iki gözü yaş döküyordu. Sa'd İbn-i Übâde:

— Yâ Resûla'llāh! Bu yaş, bu ağlayış nedir ya? diye izhâr-i hayret etti. Resûl-i Ekrem:

— Bu göz yaşı, Allāh'ın (merhametli) kullarının gönüllerine koyduğu rahmet(-i ilâhiyyenin eseri) dir. Cenâb-ı Hak bu rahmeti, kullarından şefkatli olan (gönül)lere ihsân eder, buyurdu.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî, bu hadîsi Tıb, Nezir, Tevhîd bahislerinde de zikretmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn-i Mâce de Cenâze bahsinde tahrîc eylemişlerdir. Bu hadîs, Buhârî'nin meyyite ağlamaklığın hükmüne dâir açtığı bir bâba mensûbdur. Bu bâbın unvânında Buhârî aşağıda mevsûlen rivâyet edeceği İbn-i Abbâs hadîsini burada ta'lîkan rivâyet ediyor ki, şudur : "يعذب الميت ببعض بكاء اهله عليه = *Meyyit, âilesinin bir nevi' ağlamasından dolayı azâb olunur*" buyurulmuştur. Müstelzim-i azâb olan bükâ', nevhadır, çığlıktır. Aşağıda mevsûlen rivâyet edeceği bu haberi ta'lîkan rivâyet etmekle şunu bildirmek istiyor ki, yine aşağıda İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan da bu haber mutlak olarak "ان الميت يعذب ببكاء اهله عليه = *Meyyit, âilesinin kendisine ağlaması sebebiyle azâb olunur*" şu rivâyet edilmiştir. Müellif Buhârî, mukayyed olan İbn-i Abbâs hadîsini bu unvânda tercîhan zikretmekle o mutlakın bu mukayyede hamledilmesi lüzûmuna işâret etmiş oluyor.

Sonra Buhârî bu unvânında meyyitin, hâl-i hayâtında nevhazen olması veyâhud olmaması sûretiyle bir farka işâret ederek : "اذا كان النوح من سنته = *Sağlığında ölülere nevha ve feryâd ile ağlamayı âdet ittihâz eden kimse, âilesinin kendisine nevha etmesiyle azâb olunur*" birinci nev'in hükmünü bildiriyor ve : *"لقول الله تعالى : قوا انفسكم و اهليكم نارا = *Ey mü'minler, kendinizi ve âilenizi Cehennem'den koruyunuz*" âyet-i kerîmesiyle istidlâl ediyor. Âyet-i Kerîme ile sûret-i istidlâle gelince, hâl-i hayâtında ölülere nevhazenlik eden bir adam çoluğunu, çocuğunu da bu mekrûh âdete alıştırmış ve kendisi ölünce bu alışık âile halkı bu-def'a da kendisine bermûtâd feryâd ü figān eylemiş olacaklarından hüsn-i terbiyeleriyle ve menâhîden sıyânet edilmeleriyle me'mûr ve mükellef bulunduğu âilesi efrâdının hüsn-i terbiyeleri şöyle dursun nevhazenlik gibi bir mekrûha alıştırmış bulunacağından kendi eser-i seyyiesi olarak azâb olunur, demek olur.

---

* *Sûre : 66 (Tahrîm), âyet : 6*

Buhârî bu Âyet-i Kerîmeden sonra te'yîd-i müddeâ için Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in "كلكم راع وكلكم مسؤل عن رعيته = *Ey mü'minler! Sizin hepiniz çobansınız, ve hepiniz biribirinize karşı mütekābil vezâif ile mükellef ve mes'ûlsünüz*" kavl-i şerîfini zikrediyor. (487) numara ile Cum'a bahsinde geçen bu hadîs-i şerîfte reis-i devletten bir hammala kadar cem'iyyetin her ferdinin mütekābil vezâif ile mükellef ve mütekābil hukūku hâiz ve mes'ûl oldukları bildirilmiştir. Bu meyanda bir âile reisinin vezâifine de "الرجل راع ومسؤل عن رعيته = *Her kişi, âilesi halkının rızk u maîşetinden ve tahsîl ü terbiyesinden mes'ûldür*" kavli ile işâret edilmiştir. Şimdi Buhârî nevhacılığı îtiyâd edinen kimseye âilesi feryâd ü figān ile izhâr-ı mâtem ederlerse kendi eser-i taksîri olarak azâb edilmelerine Kitâb ve Sünnet ile işâret etmiş bulunuyor.

Bundan sonra Buhârî bu bâbın unvânında ikinci nev'a işâret ederek : * "فاذا لم يكن من سنته فهو كما قالت عائشة رضى الله عنها : ولا تزر وازرة وزر اخرى = *Ölen kişi hayâtta iken ölülere feryâd etmek îtiyâdında değilse, şimdi âilesinin kendi arkasında nevha eylemelerinden mes'ûl değildir. Bu kimse, Âişe radiya'llāhu anhâ'nın dediği gibi: "Hiç bir günahkâr nefis başkasının günâhını yüklenmez*" kavl-i şerîfinin hükmüne tâbi'dir. Bu Âyet-i Kerîme ile Hazret-i Âişe'nin istidlâli aşağıda (638) numara ile gelecek olan hadîste görülecektir.

Sonra Buhârî: "وما يرخص من البكاء من غير نوح = *Bükâ' envâından şâriin ruhsat verip müsâade ettiği yalnız nevhasız bükâdır*" dedikten sonra mevzûu-bahsimiz olan Üsâme İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anhumâ*'nın hadîsini sevkediyor. Ve Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in çocuğuna ağlaması ile ve Hazret-i Sa'd'e cevâben : "*Göz yaşı, Allāh'ın merhametli kullarının gönüllerine koyduğu rahmet-i ilâhiyyenin eseridir. Cenâb-ı Hak, bu rahmeti, kullarından şefkatli olan gönüllere ihsân eder*" kavl-i şerîfi ile istidlâl eyliyor.

HADÎSİN MA'NÂSI VE TAHLÎLİ :

Buhârî, çocuğu için Resûl-i Ekrem'e haber gönderen kerîme-i Nebeviyyenin ismini bildirmiyor. Bunun Zeyneb *radiya'llāhu anhâ* olduğunu İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'indeki rivâyetinden öğreniyoruz. Bu cihetle tercememizde tasrîh ettik. Yine böyle Buhârî, bu çocuğun adını da bildirmemiştir. Bunu da şârih Aynî Dimyâtî'nin, bu hadîsin hâşiyesinde : Alî İbni'l-Âs İbn-i

---

* *Sûre: 35 (Fâtır), âyet: 18*

Rebî' diye kendi hattiyle yazdığını haber veriyor. Gerçi bu hadîsin turuk-ı rivâyâtından hiç birisinde böyle bir isme tesâdüf edilmediği iddiâsiyle reddedilmek istenilmişse de şârih Aynî bu îtirâzı dermiyân edenlerin muttali' olmamalarından nefsü'l-emirde bulunmaması îcâb etmez. Turuk-ı rivâyâtın kâffesini ihâta etmek mümkün olmadığına ve Dimyâtî'nin sağlam hıfzı ve rivâyet husûsundaki sıdk u adli müsellem ve huffâz-ı muhaddisînden bulunduğuna göre, bu ihbârını şübhe ile karşılamamak îcâb eder. Dimyâtî, bu çocuğun ismine muttali' olmasaydı tasrîh etmiyeceği muhakkaktı.

İkinci bir şübhe olarak ortaya konulan bir mes'ele de Alî İbn-i Ebi'l-Âs'ın sabî değil, belki erlik çağına erişmiş bir genç olduğu iddiâsıdır : Zübeyr İbn-i Bekkâr gibi ehl-i ilimden birçoğu Zeyneb'in bu oğlu Alî'nin, feth-i Mekke günü Resûl-i Ekrem'in devesinde terkisine binmiştir, diyorlar. Bu yaştaki bir gence nasıl sabî ıtlâk olunur, deniliyor. Fakat ehl-i lisan ıstılâhında müsâid olmasa bile halkın muhâtabâtında gençlere sabî denildiği çok şâyi'dir.

Resûl-i Ekrem, Zeyneb'in evine geldiğinde çocuğun henüz vefât etmeyip hâl-i ihtizârda olduğu, hadîsin fıkra-i ahîresinden müstebân oluyor. Binâenaleyh Zeyneb'in, Resûl-i Ekrem'e : "*oğlum öldü*" diye haber göndermesi, çocuğun son dem-i hayâtını idrâk etmiş bulunmasına mebnîdir. Maamâfih bu hadîsin Hammâd tarîkı ile gelen rivâyetinde (ق الموت) diye Resûl-i Ekrem'i dâvetinin, çocuğun vefâtı üzerine vuku' bulduğu da zabtedilmiştir. Buna mukābil Şu'be rivâyetinde de hâl-i ihtizârda olduğu : "ان ابنتى قد حضرت = *Kızım ölüyor*" diye tasrih edilmiştir. Fakat bu rivâyette çocuğun erkek değil, kız olduğu bildirilmiştir. Hattâ Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'indeki rivâyetinde kız çocuğunun ismi de tasrîh edilerek : "اتى النبى صلى الله عليه وسلم بامامة بنت زينب وهى لابى العاص بن الربيع و نفسها تتقعقع = *Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem Zeyneb'in kızı Ümâme'ye geldiğinde ki, o, Ebü'l-Âs İbn-i Rebî'in çocuğu idi. Nefesi muztarib idi. Güçlükle alıp veriyordu*" denilmiştir.

Fakat bundan evvel (625) numara ile tercemesi geçen Ümmü Atıyye hadîsinde îzâh ettiğimiz vechile Zeyneb Hazretleri'nin kızı Ümâme irtihâl-i Peygamberî'den sonra yaşamış ve Hazret-i Fâtıma *radiya'llāhu anhâ*'nın vefâtından sonra Hazret-i Alî ile evlenmiştir. Hazret-i Alî'nin şehâdetinde berhayât idi. Şehâdet vak'ası üzerine Mugîre ile evlenmiş ve onun nikâhında vefât etmiş-

tir. Şârih Aynî bu bâbda ehl-i haberin ittifakı vardır, diyor. Binâenaleyh bu hadîsin rivâyet tarîkleri içinde savâb olan rivâyet bu çoçuğun Ümâme değil, Alî olduğudur. (ابنتى) rivâyeti değil (ابنى) doğrudur. Buhârî'nin Abdullāh İbn-i Mübârek tarîkı ile gelen rivâyeti de bu sûretle tesbit edilmiştir. Bâzılarının tasgîr sîgasiyle (اميمه) rivâyet etmeleri ise bütün bütün hatâlıdır. Çünkü Zeyneb Hazretlerinin Alî ve Ümâme *radiya'llāhu anhumâ*'dan başka çocuğu olmamıştır. Her halde bu (اميمه) tasgîri, (امامه) den galat olacaktır.

Bu hadîs-i şerîfte medâr-ı tesellî olan : "*Allāh'ın almak ve vermek istediği her şey kendisinindir. Her şey'in nezd-i Bârî'de muayyen bir ömrü vardır*" kavl-i şerîfidir. Allāh'ın her verdiği kendisinin olunca bunlar arasında hayât-ı beşer de bir emr-i müsteârdır, bir vedîa-i İlâhiyyedir. Binâenaleyh zî-hayâttan hayâtı istiâre edilince feryâd ü figān etmek hiç de münâsib değildir, demek oluyor. Şu halde sabretmek ve sabrın nezd-i Bârî'de mev'ûd olan ecr ü mükâfâtından ümidvâr olmak en doğru bir hareket oluyor.

Sa'd İbn-i Übâde Hazretlerinin: Yâ Resûla'llāh, bu yaş ve ağlayış nedir ya? diye istiğrâb etmesi, Resûl-i Ekrem'in böyle musîbet ve felâket demlerinde herkese sabr ü metânet tavsiye buyurmalariyle şimdi ağlamalarını te'lîf edememekten mütevellid rûhî bir iztırâbın netîcesidir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz: "*Bu göz yaşı, Allāh'ın, kullarının gönlüne koyduğu rahmetinin eser-i cereyânından ibârettir. Cenâb-ı Hak rikkatli ve merhametli olduğunu bildiği gönüllere bu rahmetini tevdi' eder*" sûretindeki cevâbları ile böyle müsîbet hengâmında katı kalbli ve taş yürekli olmanın da makbûl birşey olmadığını ve göz yaşı, rahmet-i İlâhiyyenin eser-i cereyânı olduğuna göre bunun, mukāvemeti mümkün olmıyan bir hâl-i tabiî bulunduğunu haber vermiş oluyorlar.

Şârih Aynî'nin, sıhhatini bildirerek naklettiğine göre, Cenâb-ı Hak, yüz parça rahmet yaratmış, bundan doksan dokuz parçasını hazîne-i rahmetinde alıkoyup bir parçasını kullarının gönüllerine koymuş. İşte insanların biribirlerine karşı gösterdikleri şefkat ve âtıfet, bundan doğuyor. Ana gönlündeki evlâda karşı pâyânsız merhamet ve meclûbiyyet, hep bu bir katra rahmet-i sübhâniyyenin eser-i feyz ü bereketidir. Kıyâmet gününde Rahmân ü Rahîm olan Rabbımız hazîne-i kereminden o doksan dokuz parça rahmetini çıkarıp bu bir katra

ile birleştirecek ve halkı bu rahmet-i kâmilesi sâyesinde nâil-i saâdet eyleyecektir. Bir derece mebzûl ve bol bir rahmet ki, her küfr ü fesâdın başı olan Şeytan bile bu cûşâ-cûş olan rahmet-i ilâhiyyeden istifâde etmek için ümîde düşecektir.

BU HADÎS-İ ŞERÎFTEN BERVECH-İ ÂTÎ AHKÂM İSTİFÂDE EDİLİR :

1) Hâl-i ihtizârda bulunan hastanın yanına fadl ü takvâ sâhibi bir zâti dâvet etmek ve onun duâsından hayr ü bereket ümidlenmek câiz olduğu, 2) Bu neş'e ve seviyyedeki muhterem bir sîmâyi getirebilmek için îcâbında : Allāh'ı severseniz buyurunuz, diye and verilebilmesi, 3) Müsîbetzede bir zâte karşı söze başlamazdan evvel selâm verilmesi, 4) Feryâd ü figān etmeksizin, sükûnetle ağlamanın cevâzı.

NEVHASIZ AĞLAMANIN CEVÂZI HAKKINDA PEK ÇOK ESER VARDIR. BÂZILARINI NAKL Ü TERCEME EDİYORUZ:

1) Tirmizî'nin Şemâil bahsinde Abdullāh İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan tahrîcine göre, İbn-i Abbâs demiştir ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in küçük bir kızı hâl-i ihtizârda iken Resûlullāh çocuğu kucağına almış, elini çocuğun üzerine koymuştu. Çocuk enîn-i ihtizâr ile inliyordu. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ağladı. Ümmü Eymen de ağladı[1]. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, Ümmü Eymen'e :

— Resûlullāh yanında iken niçin ağlıyorsun? diye sordu. O da :

— Resûlullāh ağlarken ben niçin ağlamıyayım, diye cevâb verdi. Resûlullāh :

— Ben ağlamıyorum. O göz yaşı rahmettir, buyurdu[2].

---

[1] Ümmü Eymen *radiya'llāhu anhâ*, Bereke Bint-i Sa'lebe'dir, Sahâbiyyâttandır. Üsâme İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anhumâ*'nın vâlidesi ve Resûl-i Ekrem'in dâyesidir. Aslen Habeş'li olup Resûl-i Ekrem'in peder-i âlîsi Hazret-i Abdullāh'ın câriyesi idi. Resûl-i Ekrem Ümmü Eymen'i bilâhara Zeyd İbn-i Hârise'ye tezvîc eylemiştir. Zeyd de Hadîcetü'l-Kübrâ *radiya'llāhu anhâ*'nın âzadlılarından idi. Üsâme bu izdivacdan doğmuştur. Resûl-i Ekrem Zeyd'i ve Üsâme'yi ne kadar severse, Ümmü Eymen'i de o derece çok severdi ve "ام ايمن امى بعد امى" = *Ümmü Eymen, annemden sonra benim ikinci annemdir*" buyururdu. Ümmü Eymen, Peygamber'in irtihâlinden sonra vefât etmiştir.

[2] فقد روى الترمذى عن ابن عباس رضى الله عنهما قال : لما حضرت بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم صغيرة فاخذها رسول الله صلى الله عليه وسلم وضمها الى صدره ثم وضع يده

Bu rivâyette ihtizârdaki çocuğun Resûl-i Ekrem'in kızı olduğu haber verilmesi şâyân-ı nazardır. Hadîsin râvîsi İbn-i Abbâs olduğuna göre, bu hâdise Medîne'de vuku' bulmuştur. Halbuki ne Mekke'de, ne de Medîne'de Resûl-i Ekrem'in böyle küçük bir yaşta kız çocuğu vefât ettiği bildirilmiyor. Her halde bu çocuk erkek çocuk olacak ki, İbrâhim'dir. (646) numara ile aşağıda tercemesi gelecek olan Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh* hadîsinde görüleceği üzere cenâb-ı İbrâhim, Resûl-i Ekrem'in Haccetü'l-Vedâ'dan avdetini müteâkıb vefât etmişti. Ve hakîkaten çocuğu ihtizâr hâlinde iken kucağına alıp öperek, koklayarak ağlamıştı. Ve: "»انا لفراقك يا ابراهيم لمحزونون« = *Ey İbrâhim! Biz* (im gönüllerimiz) *senin* (derd-i) *firâkınla çok mahzûn ve mükedder*" diyerek izhâr-ı teessür eylemişti.

İkinci bir ihtimal de Resûl-i Ekrem'in ahfâdından veya akrabâsından bir kız çocuğu olmasıdır.

2) Ebû Dâvud-i Tayâlisî'nin İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyetine göre, İbn-i Abbâs demiştir ki : Resûl-i Ekrem'in kerîmesi Rukayye *radiya'llāhu anhâ* vefât ettiğinde kadınlar ağlamağa başlamışlardı. Hazret-i Ömer de bunları men' etmek istiyordu. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* Yâ Ömer! Bırak şu kadınları, varsın ağlasınlar, dedi. Ve sonra : "»اياكم و نعيق الشيطان فانه مهمايكون من العين ومن القلب فن الرحمة و ما يكون من اللسان واليد فن الشيطان« = *Sizi cenâzede şeytan anırmasından men' ederim. Eğer ağlamak gözden, kalbden gelirse o, Allāh'ın rahmetinin eser-i cereyânıdır. Eğer dilden, elden gelirse* (dil, bağırır el de yaka paça yırtarsa) *bu da Şeytandandır*" buyurmuştur. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ* rivâyetine devâm ederek diyor ki : Fâtıma *radiya'llāhu anhumâ* her zaman ablası Rukayye'nin kabrine gelerek kabrin kenarında ağlamak itiyâdında idi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kızını bu halde görünce mübârek eli ile, elbîsesi ile yüzündeki göz yaşlarını silmeğe müsâraat ederdi.

Beyhekî *Sünen*'inde bu hadîsi rivâyet ettikten sonra bunun kuvvetli bir haber olmadığına işâret etmiştir. Fakat Şârih Aynî'nin dediği gibi sâhib-i meyyiti göz yaşından dolayı Allāhu Teâlâ'nın azâb

---

عليها وهى تئن فبكى رسول الله صلى الله عليه وسلم فبكت ام ايمن . فقال لها رسول الله صلى الله عليه وسلم: أتبكين يا ام ايمن ؟ ورسول الله عندك . فقالت : مالى لا ابكى ورسول الله صلى الله عليه وسلم يبكى . فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: انى لست ابكى ولكنها رحمة [عمدة القارى : ج ٤ ، ص ٨٣]

etmiyeceğinin ahâdîs-i sahîha ile sâbit olması, bu İbn-i Abbâs hadîsinin ma'nâsına delâlet, sıhhatine şehâdet eylediği muhakkaktır.

3) Nesâî'nin rivâyetine göre, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ehl-i beytinden birisi vefât etmişti. Kadınlar da toplanıp ağlaşıyorlardı. Ömer *radiya'llāhu anh* bunların ağlamalarını men' etmek ve bu kadın ictimâını dağıtmak istedi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* : "« يا عمر ! فان العين دامعه و القلب مصاب و العهد قريب » = *Şu kadınları bırak yâ Ömer, onlara ilişme! Şu saat; gözlerin ağladığı, kalblerin musâb olduğu, cenâzenin hâtıra-i hayâtı pek yakin bulunduğu bir zamandır*" buyurdu.

4) Taberânî'nin Âmir İbn-i Sa'd'den rivâyetine göre, İbn-i Sa'd demiştir ki : Bir kerre bir ziyâfette bulundum. Orada Ebû Mes'ûd, Karaza İbn-i Kâ'b da bulunuyorlardı. Birtakım câriye de teganni ediyordu. Ben :

— Yâhû! Siz, Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Ashâbından ve Bedir gāzîlerindensiniz. Bu ne haldir? diye izhâr-ı hayret ettim. Bunlar da bana :

— "رخص لنا فى الغناء فى العرس و البكاء فى غير نياحة" = *Biz müslümanlar için velîme cem'iyyetinde şiir inşâd ve terennümüne, cenâzede de ah ü figansız ağlamağa müsâade buyuruldu*" diye cevâb verdiler, demiştir.

637. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ شَهِدْنَا بِنْتًا لِرَسُولِ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَرَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ عَلَى الْقَبْرِ قَالَ فَرَأَيْتُ عَيْنَيْهِ تَدْمَعَانِ قَالَ فَقَالَ هَلْ فِيكُمْ رَجُلٌ لَمْ يُقَارِفِ اللَّيْلَةَ فَقَالَ أَبُو طَلْحَةَ أَنَا قَالَ فَانْزِلْ فَنَزَلَ فِى قَبْرِهَا.

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

Hazret-i Enes demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kızı (Ümmü Gülsüm *radiya'llāhu anhâ*) nın

cenâzesinde bulunduk. Resûlullāh kabrin bir tarafına oturmuştu. Yine Enes: "*Resûlullāh'ın iki gözünün yaş döktüğünü gördüm*" demiştir. Ve yine demiştir ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

— İçinizde bu gece günâh işlememiş kimse var mıdır? diye sordu. Ebû Talha:

— Ben varım (yâ Resûla'llāh) dedi. Resûlullāh:

— Haydi kabre in, buyurdu. Enes Hazretleri: Bunun üzerine Ebû Talha, Ümmü Gülsüm'ün kabrine indi, demiştir.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Buhârî bu hadîsi yine Cenâze bahsinde bir kerre daha rivâyet etmiştir. Tirmizî de *Şemâil*'de tahrîc eylemiştir. Gerek bu hadîs, gerek bundan evvelki Üsâme hadîsini Buhârî, ölüler için nevha ve feryâd etmiyerek sâkin göz yaşı dökmenin cevâzı hakkında açtığı bir bâbında zikretmiştir. Resûl-i Ekrem'in kabrinde göz yaşı döktüğü bu muhterem kerîmesinin ismini Buhârî bildirmemiştir. Bunun Hazret-i Osman'ın zevcesi Ümmü Gülsüm *radiya'llāhu anhâ* olduğunu Vâkıdî rivâyet etmiştir. İbn-i Sa'd da *Tabakāt*'ında Ümmü Gülsüm *radiya'llāhu anhâ*'nın terceme-i hâlinde tasrîh ederek rivâyet etmiştir. Devlâbî, Taberî, Tahâvî de bu sûretle tasrîh etmişlerdir. Bu büyük âlimlerin rivâyetlerine istinâd ederek biz de tercememizde mu'terıza içinde gösterdik. Ümmü Gülsüm Hazretlerinin vefâtı Hicret'in dokuzuncu yılına müsâdiftir. Bu cenâzenin öbür kerîme-i Nebevî Rukayye Hazretleri olduğu haberi doğru değildir. Çünkü Hazret-i Rukayye'nin cenâzesinde Resûl-i Ekrem hâzır bulunamamıştı. Bedir'de idi.

Hattâbî (لم يذنب) kelimesini "لم يقارف = *günah işlememiş*" diye tefsîr etmiştir.

Bâzı şârihler de: "لم يجامع اهله = *Eşi ile cinsî münâsebette bulunmamış*" sûretinde tefsir etmişlerdir. Bu ikinci tefsîr için şöyle bir sebeb de bildiriliyor ve deniliyor ki: Ümmü Gülsüm Hazretlerinin vefâtı gecesi zevci Osmân *radiya'llāhu anh*'in bir câriyesiyle yattığını

Resûl-i Ekrem işitmişti. Kızının kabrine kendisini kabre indirmemek sûretiyle Hazret-i Osman'a itâb etmiş olmakla berâber böyle söylemekle de ta'rîz etmiş oluyorlardı. Maamâfih bu ta'rîz birincide de zımnî ve fakat daha müessir sûrette mevcûddur. Çünkü günâh işlenildiği tasrîh buyurulmuştu.

(Ebû Talha) Zeyd İbn-i Sehl-i Ensârî'dir. Ve Ensâr'ın nakîblerindendir. Bütün harblerde Resûl-i Ekrem'in maiyyet-i seniyyelerinde bulunmuştur. *Salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz: "*Asker içinde Ebû Talha'nın haykırması, yüz neferden daha hayırlıdır*" buyururlardı[1]. Yalnız Huneyn günü düşmandan yirmi tânesini tepelemiş, bunların elbîse ve eşyâsı kendisine verilmişti. Harbde huzûr-ı Saâdet'te başına toprak saçarak : "*Hayâtım senin azîz hayâtın için fedâ olsun yâ Resûla'llāh!*" der, ve sonra oklarını savurmağa başlardı. Arkasından da Resûlullāh mübârek başını kaldırıp okun nereye isâbet ettiğini tedkîk ederdi. Ebû Talha müşkil zamanlarda Resûl-i Ekrem'i vikāye için göğsünü vücûdü Saâdet'e siper yapardı *(radiya'llāhu anh)*. *[Aynî]*. Kendisinden doksan iki hadîs rivâyet edilmiştir. Buhârî ile Müslim iki hadîsinde ittifâk etmişlerdir. Buhârî bir, Müslim de diğer bir hadîsinde infirâd eylemişlerdir. Kendisinden oğlu Abdullāh'ın, Enes İbn-i Mâlik'in, Übeydullāh İbn-i Abdullāh'ın ve daha birçok zevâtın rivâyetleri vardır. Hazret-i Enes: Ebû Talha, Uhud harbinde çok büyük tehlikeler atlattı. Ve Resûl-i Ekrem'i vikāye için bir kolu çolak oldu, demiştir. Hicret'in otuz dördüncü yılında vefât etmiş ve cenâze namazı Hazret-i Osman tarafından kılınmıştır. Hazret-i Enes, Ebû Talha'nın irtihâl-i Nebevî'den sonra kırk sene yaşadığını haber vermiştir. En doğru haber budur, demiştir.

Hulâsa'da bu ma'lûmat verildikten sonra *Tehzîb*'den naklen deniliyor ki: irtihâl-i Nebevî'den sonra Ebû Talha'nın bütün hayâtı, Kurban ve Ramazan bayramları müstesnâ olmak üzere hep oruclu geçmiştir. Halbuki eyyâm-ı Saâdet'te gazâ ile meşgul olup nâfile oruc tutmazmış *(radiya'llāhu anh ve rahmetu'llāhi aleyh)*.

FIKHÎ HÜKÜMLER :

Bu hadîs-i şerîf ile kabrin bir tarafına oturmak câiz olduğuna istidlâl edilmiştir. Mâlik, Zeyd İbn-i Sâbit, Alî İbn-i Ebî

[1] لصوت ابي طلحة في الجيش خير من مأة رجل

Tâlib *radiya'llāhu anhüm*'ün mezhebleri budur. İbn-i Mes'ûd, Atâ' İbn-i Rebâh kabirde oturulmaz, demişlerdir. İmâm Şâfiî'nin, cümhûr-ı fukahânın kavilleri de böyledir. Bunların delilleri de Müslim'in Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği : "«لان يجلس احدكم على جمرة فتحرق ثيابه فتخلص الى جلده خيرله من ان يجلس على قبر» = *Sizin birinizin od közünün üstüne oturup elbîsesini yakması ile ateşinin vücûdüne işlemesi, kabir üstüne oturmasından elbette hayırlıdır*" hadîsi ile istidlâl etmişlerdir. Müslim bu hadîsi, kabirde oturmak ve kabre doğru namaz kılmanın menhî olduğuna dâir bir bâbında iki isnâd ile tahrîc etmiştir. Bundan başka Ebû Mersed-i Gunevî'den de iki isnâd ile : "لا تجلسوا على القبور ولا تصلوا اليها = *Kabirlerin üstünde oturmayınız ve kabirlere doğru namaz kılmayınız*" hadîsini rivâyet ediyor ki, evvelkinde ne derece belâgatla nehî buyurulmuş ise bu rivâyette de o nisbette vuzûh ve sarâhat vardır. Bu sebeble Mehâmilî ve emsâli, kabirde oturmak harâmdır, demişlerdir. Nevevî, *Müslim Şerhi*'nde bu hürmet hükmünü Ashâb'dan da nakletmiştir. Fakat İbn-i Melek ikinci hadîsin şerhinde bu nehyin, bir nehy-i tenzîhî olduğunu ve meyyiti istihfâfa bâdî olduğundan nehyedildiğini bildiriyor. Hattâ bâzı ülemâ: "*Abdullāh İbn-i Ömer'in kabirde oturduğu, Hazret-i Alî'nin de yanına dayanarak uzandığı sûretindeki rivâyetlere bakarak kabirde oturmayı kerîh görmeyip bu nehyi, idrâk etmek için oturmağa hamletmişlerdir*" diyor. Fakat şârih Aynî, bu te'vîl, Hârice İbn-i Zeyd ile İmâm Mâlik'in te'vîli olduğunu bildirerek bunun bir te'vîl-i baîd olduğuna hükmediyor. *Tavzîh*'te de bir lüzûm ve zarûret olmadıkca kabir çiğnenmemelidir, deniliyor ve kabre ihtirâmen kabre istinâd edilmesi mekrûh addediliyor.

Bu hadîsten kadın cenâzesinin kabre erkek tarafından konulmasının cevâzı da istifâde edilmiştir. Erkeklerin bünyesi daha güçlü ve kuvvetlidir. Zevc ve baba gibi meyyitin en yakîni var iken bunların izni ile ecnebî erkek tarafından kadın cenâzesinin mezarına konulmasının cevâzı da anlaşılmıştır.

638 . عَنْ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ بِبَعْضِ بُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ فَبَلَغَ ذٰلِكَ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا بَعْدَ مَوْتِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ

فَقَالَتْ رَحِمَ اللّٰهُ عُمَرَ وَاللّٰهِ مَا حَدَّثَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللّٰهَ لَيُعَذِّبُ الْمُؤْمِنَ بِبَعْضِ بُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ لٰكِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ اللّٰهَ لَيَزِيدُ الْكَافِرَ عَذَاباً بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ وَقَالَتْ حَسْبُكُمُ الْقُرْاٰنُ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرٰى.

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Müleyke demiştir ki : Osmân *radiya'llāhu anh*'in kızı (Ümmü Ebân) Mekke'de vefât etmişti. (Namazında ve defninde) bulunmak için biz de bu cenâzeye gelmişdik. İbn-i Ömer ve İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm* de bu cenâzede hazır bulundular. Ben, İbn-i Ömer ile İbn-i Abbâs'ın arasına oturmuştum. Yâhud İbn-i Ömer'in yanına oturmuştum da İbn-i Abbâs da gelip benim yanıma oturmuştu. (Bu sırada evden kadınların feryâdı yükseldi). Bunun üzerine İbn-i Ömer (yanında bulunan Hazret-i) Osmân'ın oğlu Amr'e dedi ki :

— Şu kadınları susturmaz mısın? Çünkü Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem :* "ان الميت ليعذب ببكاء اهله عليه = *Şübhesiz ki meyyit, âilesinin kendisine ağlamasından dolayı azâb edilir*" buyurdu. Bunun üzerine Abdullāh İbn-i Abbâs da:

— "قد كان عمر يقول بعض ذلك = *Ömer radiya'llāhu anh, meyyit, kendisine âilesinin her ağlaması yüzünden değil, bâzı gûnâ ağlaması sebebiyle azâb olunur, der idi*" dedi. Sonra da İbn-i Abbâs şu hâdiseyi anlattı :

— Ben Mekke'den Ömer *radiya'llāhu anh* ile birlikte hacdan dönmüştüm. Biz, (Mekke ile Medîne arasındaki) "*Bey-*

dâ" mevkiinde duraklamakta iken büyük bir ağacın altında develi bir yolcu kāfilesi göründü. Ömer bana :

— Git bak bakalım, bu kāfile içinde kim var? dedi. Ben de baktım. Ve derhal "*Suheyb*" i tanıdım. Ve (Hazret-i) Ömer'e haber verdim.

— Öyle ise Suheyb'i bana çağırınız, dedi. Suheyb'in yanına döndüm. Ve :

— Emîrü'l-mü'minîn'in yanına buyurunuz, ve (onun mevkibine) iltihâk ediniz, dedim. (Berâber Medîne'ye geldik. Çok geçmedi), Ömer vurulduğunda Suheyb:

— Ay kardeşim, ah yoldaşım! diyerek ve ağlayarak yanına geldi. Ömer:

— Ey Suheyb! Bana mı ağlıyorsun? (Sakın ağlama!), Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem :* "« ان الميت يعذب ببعض بكاء اهله عليه » = *Meyyit, âilesinin bâzı gûnâ ağlamalarından dolayı azâb olunur, buyurdu*" dedi.

(Sonra) İbn-i Abbâs (şöyle) anlattı: Hazret-i Ömer vefât ettiğinde bu vakʻayı Hazret-i Âişe *radiyaʼllāhu anhâ*'ya anlattım. O da dedi ki :

— Allah, Ömer'e rahmet etsin. Allāh'a yemîn ederim ki, Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem :* "« ان الله ليعذب المؤمن ببكاء اهله عليه » = *Allah, ehil ve âilesinin ağlamasından dolayı bir mü'mini azâb eder*" dememiştir. Lâkin Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem :* "ان الله ليزيد الكافر عذابا ببكاء اهله عليه = *Allah, ehl ü âilesinin kendisine ağlamasından dolayı, kâfirin azâbını tezyîd eder*" buyurdu. Âişe *radiyaʼllāhu anhâ* (sözüne devamla) :

— Size Kur'ân kâfîdir. Cenâb-ı Hak: "« ولا تزر وازرة وزر اخرى » = *Hiç bir günahkâr, başkasının günâhını yüklenmez*" buyurmuştur. Âişe *radiyaʼllāhu anhâ*'nın sözlerinin naklini müteâkıb Abdullāh İbn-i Abbâs:

— "والله هو اضحك و ابكى = *İnsanı Allah güldürür, Allah ağlatır*" dedi. (Râvî) İbn-i Müleyke (bunları nakl ü rivâyet ettikten sonra) :

— Allāh'a yemîn ederim ki, İbn-i Ömer *radiya' lāhu anhumâ* bundan sonra bir şey söylemedi, demiştir[1].

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Müslim ile Nesâî de Cenâze bahsinde tahrîc etmişlerdir. Hazret-i Osman'ın bu vefât eden kızının adını Buhârî bildirmiyor. Bunun (Ümmü Ebân) olduğunu Müslim'in rivâyetindeki sarâhatten öğrendik. Ve tercememizde tasrîh ettik. Yine Müslim'in rivâyetinde cemâatin cenâzeye intizâr ettiği sırada evde kadınların ağlaştıklarının işitildiği musarrah bulunduğundan tercemede buna da işâret ettik. Diğer mu'teriza içindeki işâretler de şerhlerden istifâde ettiğimiz kelimeler ve cümlelerdir.

ABDULLĀH İBN-İ ÜBEYDULLĀH İBN-İ MÜLEYKE, Kureyşî'dir. Öz adı Zübeyr'dir. Abdullāh İbn-i Zübeyr *radiya'llāhu anhumâ* zamânında Mekke'nin kadısı ve Harem-i Şerîf'in müezzini idi. Ceddi Ebû Müleyke'den, Âişe'den, Ümmü Seleme'den Ab-

[1] Kendisinden terceme ettiğimiz metn-i aslîyi de buraya aynen naklediyoruz :
عن عبد الله ابن عبيد الله بن ابى مليكة قال : توفيت ابنة لعثمان رضى الله عنه بمكة وجئنا لنشهدها و حضرها ابن عمر وابن عباس رضى الله عنهم وانى لجالس بينهما او قال جلست الى احدهما ثم جاء الآخر فجلس الى جنبى فقال عبد الله بن عمر رضى الله عنهما لعمرو بن عثمان ألا تنهى عن البكاء فان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : ان الميت ليعذب ببكاء اهله عليه. فقال ابن عباس رضى الله عنهما قد كان عمر رضى الله عنه يقول بعض ذلك ، ثم حدث قال صدرت مع عمر رضى الله عنه من مكة حتى اذا كنا بالبيداء اذا هو بركب تحت ظل سمرة فقال اذهب فانظر من هؤلاء الركب . قال فنظرت فاذا صهيب . فاخبرته فقال ادعه لى . فرجعت الى صهيب فقلت ارتحل فالحق امير المؤمنين. فلما اصيب عمر دخل صهيب يبكى يقول : وا أخاه ، وا صاحباه. فقال عمر رضى الله عنه : يا صهيب ! أتبكى على وقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الميت يعذب ببعض بكاء اهله عليه قال ابن عباس رضى الله عنهما : فلما مات عمر رضى الله عنه ذكرت ذلك لعائشة رضى الله عنها فقالت رحم الله عمر والله ما حدث رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الله ليعذب المؤمن ببكاء اهله عليه و لكن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : ان الله ليزيد الكافر عذابا ببكاء اهله عليه وقالت حسبكم القرآن : (ولا تزر وازرة وزر اخرى). قال ابن عباس رضى الله عنهما عند ذلك : (والله هو اضحك وابكى). قال ابن ابى مليكة والله ما قال ابن عمر رضى الله عنهما شيأ. [رواه البخارى]

dullāh İbn-i Amr İbn-i Âs'dan, İbn-i Abbâs ve İbn-i Ömer'den ve daha bu tabakada birçok Sahâbe'den hadîs rivâyet etmiştir. Otuz Sahâbî'yi idrâk etmiştir. Kendisinden de Amr İbn-i Dînâr, Eyyûb, İbn-i Cüreyc, Yezîd İbn-i İbrâhim, Cerîr İbn-i Hâzim, Nâfi', Ebû Âmir, Leys İbn-i Sa'd ve daha bunlar gibi birçok zevâtın rivâyetleri vardır. Fakîh idi, fasîh idi, hüccet idi. Sika olduğu müttefikun-aleyhdir. Buhârî, Hicret'in yüz on yedi târihinde vefât ettiğini bildirmiştir. [*Tezkiretü'l-Huffâz*, *Hulâsa*].

Suheyb *radiya'llāhu anh* de "İbn-i Sinân-ı Rûmî" dir. Musul diyârında "Nemr İbn-i Kasıt" âilesine mensûb olduğu için Ebû Yahyâ Nemevrî de yâdedilir. Peder-i Musul taraflarında Kisrânın hizmetinde bulunmakla küçük bir yaşta iken Rumlar tarafından esîr edilmiştir. Bilâhara Abdullāh Cüd'ân tarafından satın alınıp i'tâk edilerek Mekke'ye gelmiş ve Mekke'de Ammâr İbn-i Yâsir ile bir günde müslüman olmuştur. Suheyb Hazretleri ilk müslümanlardan ve Kureyş'in pek zâlimâne ezâ ve işkencesine ma'-rûz olan ebrardandır. Medîne'ye hicret edip Bedir'den i'tibâren bütün gazâlarda bulunmuştur. Kendisinden bir hayli hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Buhârî münferiden yalnız bir hadîsini, Müslim de üç hadîsini rivâyet etmiştir. Kendisinden İbn-i Ömer'in, İbn-i Ebî Leylâ'nın, Saîd İbn-i Müseyyeb'in rivâyetleri vardır. Süheyb Hazretleri küçük bir sinde esîr edilip diyâr-ı Rum'da neş'et ettiğinden Arabcayı unutmuştu. Yeniden öğrendi ise de çetrefil konuştuğu için "*Rûmî*" diye anılmıştır. İbn-i Sa'd, *Tabakāt*'ında sâhib-i tercemenin, Hicret'in otuz sekizinci yılında vefât ettiğini bildirdiği ve Ya'-kub İbn-i Süfyân'ın da otuz dört dediği *Hulâsa*'da zabtedilmiştir

Buhârî'nin *Sahîh*'inde bu terceme ve îzâhı ile meşgul bulunduğumuz hadîs-i şerîfi müteâkıb Ebû Bürde vâsıtasiyle Ebû Bürde'nin pederi Ebû Mûse'l-Eş'arî'ye vâsıl olan bir rivâyeti daha vardır. Bu rivâyette Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh* demiştir ki: Ömer *radiya'llāhu anh* vurulduğunda Suheyb: "*Vah kardeşim!*" diyerek ağlamağa başlamıştı. Bunun üzerine Ömer: Yâ Suheyb! Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : "*Dirinin ağlamasiyle muhakkak ölü azâb olunur*" buyurduğunu işitmedin mi? diyerek îkāz eyledi[1].

---

[1] عن ابى بردة عن ابيه قال : لما اصيب عمر رضى الله عنه جعل صهيب يقول : «وا اخاه».
فقال عمر : أما علمت ان النبى صلى الله عليه وسلم قال : ان الميت ليعذب ببكاء الحى [رواه البخارى]

Bu rivâyetteki "*hay*" kelimesini tercemede ölünün mukābili olarak diri ma'nâsına hamlettik. Bu kelimeyi bâzı hadîs şârihleri de "*kabîle*" ile tefsîr etmişlerdir ki, bu da öbür rivâyet tarîkindeki "*ehil*" kelimesine muvâfık bir tefsîrdir. Ve : "*Ölü, kendisine kavm ve kabîlesinin ağlamasiyle azâb olunur*" demek olur.

Hazret-i Ömer'in, Suheyb'e : "أما علمت = *Bilmiyor musun?*" demesi Suheyb'in bu hadîsi Resûl-i Ekrem'den işitmekle mümtâz olan Ashâb-ı Kirâm'dan birisi olduğuna delâlet eder. Bu cihetle (أما علمت) yi "*işitmedin mi?*" diye terceme ettik.

Şârih İbn-i Battâl: "*Hazret-i Ömer'in Suheyb'i ağlamaktan men' etmesi, Suheyb'in ağlarken ref'-i savt ederek ve bu yolda ağlamasının Resûl-i Ekrem tarafından nehyedilen ağlama mâhiyyetini iktisâb eyleyerek müstelzim-i azâb ve ukūbet olmasından dolayıdır*" diyor ki, çok doğrudur. Çünkü Ömer İbn-i Hattâb da sükûnetle yaş dökerek ağlamakta bir beis görmezdi. Bunu vâzıh olarak Hazret-i Fâruk'un Benî Mugîre kadınlarını Hâlid İbn-i Velîd'e ağlamaktan men' etmemesinden anlıyoruz. Buhârî'nin ta'lîkan, Beyhekî'nin de mevsûlen rivâyet ettiği üzere Hâlid İbn-i Velîd *radiya'llāhu anh* vefât ettiğinde Benî Mugîre kadınları toplanıp ağlaşmağa başlamışlardı. Orada bulunan cemâat Hazret-i Ömer'e :

— Bir haber gönderseniz de şu kadınları ağlamaktan men' etseniz, demişlerdi. Ömer *radiya'llāhu anh* de bunlara cevâben :

— Şu kadınları bırakınız, varsın Ebû Süleyman [Hâlid İbn-i Velîd] e ağlasınlar. Başlarına toprak dökmedikce, avaz avaz bağrışıp çağrışmadıkca yalnız göz yaşı dökmek bu kadınlar aleyhinde bir hüküm ifâde etmez, demiştir[1].

Ma'lûmdur ki Hâlid İbn-i Velîd, Hicret'in yirmi birinci senesinde vefât etmiştir. Hazret-i Ömer, Asr-ı Saâdet'te Resûl-i Ekrem'in câhiliyyet şeklinde olmıyarak ağlanmasını bir ihtiyâc-i

---

[1] روى البيهق بالسند المتصل الى الاعمش عن شقيق قال لما مات خالد بن الوليد رضى الله عنه اجتمع نسوة بنى المغيرة يبكين عليه. فقيل لعمر : ارسل اليهن فانههن . فقال عمر : ما عليهن ان يهرقن دموعهن على ابى سليمان ما لم يكن نقع او لقلقة . وابو سليمان كنية خالد بن الوليد رضى الله عنه [عينى : ج ٤ ، ص ٩٢]

tabiî addettiğini bildiği ve bizzât Resûl-i Ekrem'in de ağladığını gördüğü için Benî Mugîre kadınlarını ağlamaktan men' etmiyordu [1].

İrtihâl-i Peygamberî'den sonra Ashâb-ı Kirâm'ın ihtilâf ettikleri mes'eleler arasında bir mühim mes'ele de meyyite ağlanması mes'elesidir. Bedrü'd-Dîn-i Aynî, *Umdetü'l-Kārî*'de kendisinin de iftihâr ile iddiâ ettiği üzere hiç bir Buhârî şârihine müyesser olmadığı bir sûrette tahkîk ederek bu bâbdaki vücûh-i rivâyâtı şu sûretle nakletmiştir :

1) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan bu bâbda iki türlü haber menkuldür. Biri : (ان الميت يعذب ببكاء اهله عليه), öbürü : (ان الميت يعذب ببكاء الحي عليه). Bunların her ikisi de merfûan rivâyet edilmiştir. Burada mühim bir cihet vârid-i hâtırdır ki : biri mutlak, öbürü mukayyed olan bu iki haberden mutlak olan bükâ-yi hay, mukayyed olan âile ağlamasına hamledilerek azâb, yalnız âile ağlamasına mı tahsîs edilmelidir? Yoksa mutlak ıtlâkı üzere cârî olarak azâb hükmü, rivâyet-i âmmeye teveccüh ederek meyyitin ister âilesi efrâdından, ister âilesinden hâric her hangi bir zîhayât kimsenin ağlaması vesîle-i azâb olur mu? denilmelidir.

---

[1] Hâlid İbn-i Velîd Suriye Vâlisi ve kumandanı iken Hazret-i Ömer tarafından azledilmişti. Ve Suriye'de vefât etmişti. Fakat bu geniş kıt'anın hangi şehrinde vefât ettiğini ta'yîn husûsunda siyer sâhibleri ihtilâf etmişlerdir. Hazret-i Fârûk'un devr-i hilâfetinde Sûriye denilince bu nam altında Arab coğrâfiyyûnu, garben Şam ile Mısır arasında Refâh, cenûben Sahrâ-yi Tîh, garben Haleb, şimâlen Hısn-ı Mansûr, Maraş, Tarsus arasında vâkı' bir hıtta-i arâzî resmetmişlerdir. Ma'zûl kumandan, büyük kıt'anın hangi şehrinde vefât etmiştir?

Vâkıdî, Hıms'a bir mil mesâfede bir kariyede vefât ettiğini bildiriyor. *Mir'ât-i Zamân*'da Muhiddîn-i Nevevî, Vâkıdî'nin bu ihbârını bütün müverrihlerin ittifâk ettikleri bir haberdir, diyor. İbn-i Cevzî de, Hâlid azlolunduktan sonra çok yaşamayıp ihtiyâr-ı ikâmet ettiği Hımıs'ta vefât ettiğini bildirmiştir. İshâk İbn-i Bişr de Medîne'de vefât ettiğini, cenâzesinde Hazret-i Ömer'in hazır bulunduğunu ve vâlidesi tarafından birtakım beyitler inşâd edilerek izhâr-ı mâtem edildiğini hikâye etmiştir. Yine ehl-i Siyerin bir kısmı, Medîne'de vefâtını tasvîr ve tafsîl ederek nihâyetinde Hazret-i Ömer'in de cenâzede bulunup bu kadınların ağlaşması üzerine : "*bırakınız ağlasınlar..*" dediğini rivâyet etmişlerdir. Fakat Vâkıdî, Ebû Übeyd, İbrâhim İbn-i Münzir, Muhammed İbn-i Abdullâh, Ebû Ömer, Usfürî, Mûsâ İbn-i Eyyûb gibi en benâm siyer sâhiblerinin hepsi (21) târihinde Hımıs'ta vefât ettiğini kabûl etmişlerdir. Şu halde hadîste bildirilen Benî Mugîre kadınlarının ağlama hâdisesi ve Hazret-i Ömer'in, bunları ağlamaktan men' etmemesi Hımıs'tan Hâlid İbn-i Velîd'in vefâtı haberi Medîne'ye gelmesi üzerine vâkı' olmuştur, diyeceğiz.

Zâhir olan hükm-i âmmın cârî olmasıdır, âileye tahsîs edilmemesidir. Çünkü "*bükâ'*", müstelzim-i azâb olduğuna göre bu sebeb, her ikisinde mevcûddur.

Sonra ölüye nevhazenliği san'at ittihâz edenler hakkında husûsî bir tahzîr de vardır. Halbuki bu fi'l-i mekrûhun san'atkârları, meyyitin âilesi cümlesinden değildir. Bir de ehl-i meyyit ağlamakta ma'zûrdur. Ve bu tabiî ma'zeret taraf-ı Risâlet'ten de bildirilip tesbit edilmiştir. Nesâî'nin, İbn-i Mâce'nin Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den tahrîc ettikleri bir hadîs-i şerîfte hânedân-ı Nübüvvet'e mensûb bir cenâzede kadınlar toplanıp ağlaştıkları sırada Hazret-i Ömer bunları men'e kalkışmıştı. Resûl-i Ekrem ise : "*Bırak yâ Ömer şu kadınları, varsın ağlasınlar. Çünkü bu gün gözün yaş dökeceği, kalbin müsâb olduğu ve hâdise-i mevtin henüz vuku' bulduğu en acıklı bir zamandır*" buyurmuştur. Musîbet-zede bir âile için Resûl-i Ekrem'in bu çok beliğ beyânâtından yüksek bir i'tizâr tasavvur ve tasvîr edilemez. Resûl-i Ekrem'in bu ruhsatı ehl-i meyyite hâstır. Şu halde (بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ) kavli, gālib ve şâyi' üzerine vârid olmuştur. Ma'rûf olan ve tabiî bulunan cenâze çıkan bir ev halkının ölülerine ağlamasıdır.

2) Hadîsteki "بِبُكَاءِ الْحَيِّ = *dirilerin ağlaması*" kavlinin ma'nâsı nedir ki, bundan başka gayr-i hay addederek onun ağlamasından meyyit azâb olunmasın, hem de zî-hayât olmıyan hangi şey vardır ki, onda bükâ' tasavvur olunsun?

Hadîsteki dirilerin ağlaması, kavli ile cemâdâtın ağlamasından ihtirâz edilmiştir. Sûre-i Dühân'da Fir'avn'ın ve Fir'avn'ın askerinin gark ile ihlâk edildikleri bildirildikten sonra : "«فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ» = *Fir'avn'ın ve âl-i Fir'avn'ın helâkine gök ve yer ağlamadı, ve onların azâbları imhâl edilmedi*" buyurulmuştur ki, semâ' ve arzın başkalarına ağladığı bu ayet-i kerîmeden anlaşılır. İşte hadîste, bu bükâ-ı cemâdâtın, meyyit için vesîle-i azâb olmıyacağı bildirilmiş oluyor. Şârih Aynî, İbn-i Merdeveyh'in *Tefsîr*'inden Yezîd İbn-i Rekāşî'nin Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğuna dâir bir rivâyetini naklediyor : "*Hiç bir mü'min yoktur, ancak o mü'min için gök yüzünde iki kapı vardır. Bu kapının birisinden o mü'minin rızkı çıkar, öbürüsünden de söylediği sözü ve işlediği ameli girer. O mü'mine bu dühûl ve hurûc munkatı' olur. Ve bu kapılar müteveffâ-*

ya ağlarlar." Resûl-i Ekrem böyle buyurduktan sonra : (فما بكت عليهم السماء والارض وما كانوا منظرين) Âyet-i Kerîmesini okumuşlar[1].

3) Meyyite bükâ' hadîsi Abdullāh İbn-i Ömer rivâyetinde şöyledir : "ان الميت يعذب ببكاء اهله عليه = *Meyyit, kendisine ehlinin, âilesinin ağlaması sebebiyle azâb olunur.*" İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde İbn-i Ömer hadîsinin bâzı rivâyet tarîklerinde: "«من نيح عليه فانه يعذب بما نيح عليه يوم القيامة» = *Kim ki meyyite feryâd ederek ağlarsa, o meyyit, kendisine yapılan bu nevha sebebiyle azâb olunur*" sûretinde tahrîc edilmiştir.

Bu iki tarîk-ı rivâyetten birinci rivâyetteki mutlak olan bükâ', nevha ile, feryâd ile mukayyed olan bükâya hamlolunur. Bu bâbdaki ülemânın icmâı da bu hamli te'yîd eder.

Sonra mevzûumuz olan Hazret-i Ömer hadîsindeki : (ببعض بكاء اهله عليه) rivâyeti de buradaki mutlakın mukayyede hamlini iktizâ eder. Bu hamlin üçüncü bir müeyyidesi de bu hadîslerin râvîsi olan Ömer ile İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'nın meyyite fi'len ağlamış olmalarıdır. İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde Hazret-i Âişe'den gelen bir rivâyette Sıddîka-i müşârün-ileyhâ diyor ki : Sa'd İbn-i Muâz *radiya'llāhu anh*'in cenâzesinde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile Ebû Bekr ve Ömer hazır bulundular. Ben de odamdan bunlara bakıyordum. Muhammed'in hayâtı yed-i kudretinde bulunan Cenâb-ı Hakk'a yemîn ederim ki, ben Ömer'in Hazret-i Sa'd'e o günü ağladığını, Ebû Bekr'in ağladığından daha iyi biliyorum[2]. Yine İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde Osmân *radiya'llāhu anh*'den gelen bir rivâyette Osman diyor ki : Ömer'in yanına gelmiştim, Ömer, elini başına koyarak Nu'mân İbn-i Mukrin'e ağlıyordu.

Hulâsa'da bildirildiğine göre, Nu'mân İbn-i Mukrin *radiya'llāhu anh*, kudemâ-yi İslâmdan olup devr-i Fârûkî'deki İran fütû-

---

[1] وقد روى ابن مردويه فى تفسيره من رواية يزيد الرقاشى عن النبى صلى الله عليه وسلم قال : ما من مؤمن الا له بابان فى السماء : باب يخرج منه رزقه وباب يدخل فيه كلامه و عمله. فاذا مات فقداه وبكيا عليه وتلا هذه الآية : (فما بكت عليهم السماء والارض و ما كانوا منظرين)*. [عمدة القارى : ج ٤ ، ص ٨٧]

[2] فقد روى ابن ابى شيبة فى مصنفه من حديث عائشة قالت : حضره رسول الله صلى الله عليه وسلم و ابو بكر وعمر يعنى سعد بن معاذ. فوالذى نفس محمد بيده انى لا عرف بكاء عمر من بكاء ابى بكر و انى لفى حجرتى.

---

* *Sûre: 44 (Duhân), âyet: 29*

hâtında İsfahan fâtihi olmuştu. Müteâkıben de Nihâvend'de şehîd düşmüştü. İşte bu haber-i şehâdet, Halîfe hazretlerine gelince, bu kahraman kumandanın vefâtına ağlamaktan kendini alamamıştı. Hem de o kaviyyü'ş-şekîme Halîfe, elini başına koyarak ağlamıştı.

Abdullāh İbn-i Ömer'in meyyite ağladığını da kölesi Nâfi'den yine İbn-i Ebî Şeybe, *Musannef*'inde tahrîc etmiştir. Nâfi' demiştir ki : İbn-i Ömer çarşıda otururken "*Hucr*" un vefâtı kendisine haber verildi. Ellerini dizlerine bağlayıp oturmakta olan İbn-i Ömer hemen ellerini çözüp ayağa kalktı. Ve şiddetle ağlamağa başladı[1].

4) Hazret-i Âişe'nin, Ömer ve Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'yı vehme nisbet etmesi: Hazret-i Ömer ile oğlu Abdullāh'ın bu iki hadîsinin mahmilini ta'yîn husûsunda ihtilâf edilmiştir. Hattâbî diyor ki : Ölüye ağlamak mes'elesinin hakîkî mâhiyyeti Hazret-i Âişe'nin ictihâdı vechile olması muhtemeldir. Çünkü Hazret-i Âişe'nin rivâyetine göre, ölüye ağlamanın vesîle-i ta'zîb olması, Yahûdî cenâzesine hâstır ve bunun hakkında vârid olmuştur. Sonra müfesser olan haber, mücmel olan haberden her halde daha kuvvetlidir. Daha bir üçüncü cihet de, Hazret-i Âişe'nin âyet ile ihticâc etmiş bulunmasıdır. Yine Hattâbî diyor ki: Bu bâbda Abdullāh İbn-i Ömer'in rivâyetinin sahîh olması ihtimâli de vardır. Bir kerre İbn-i Ömer'in rivâyetiyle Âyet-i Kerîme arasında bir ihtilâf ve bir mugāyeret yoktur, denilebilir. Çünkü Arablar câhiliyyet devrinde âilelerine öldüklerinde ağlamalarını, nevha ve sayha etmelerini vasıyyet ederlerdi. Arab kabîleleri arasında bu âdet son derece kesb-i iştihâr etmişti. Birçok güzîde Arab şâirleri bu âdeti şiirlerinde terennüm etmişlerdir. Muallâkat-ı Seb'a'dan birisinin sâhibi olan Tarafe İbn-i Abd'in şu beyti o cümledendir :

اذا مت فانعيني بما انا اهله   و شق على الجيب يا ام معبد

"*Ey sevgilim Ümmü Ma'bed! Ben öldüğümde benim mevtimi, lâyık olduğu müstesnâ bir tarzda ilân et. Ölümümden müteessir olarak yakanı parça parça et*" demektir. Bunun Arab şiirlerinde pek çok emsâli vardır. Arablar arasında bu yolda vasıyyet cârî olduğuna göre, ölüye ağla-

---

[1] روى ابن ابى شيبة عن ابن علية عن نافع قال : كان ابن عمر فى السوق فنعى اليه حجر . فاطلق حبوته و قام وعليه النحيب [عينى : ج ٤ ، ص ٨٨]

mak, bu yoldaki bir vasıyyete terettüb ettiğinden dolayı âilesinin ağlamasiyle meyyitin azâb olunması, o meyyitin vaktiyle iktisâb ettiği cürm ü ma'sıyetin muktezâsı oluyor ki, yukarıda bu ciheti îzâh etmiştik.

Kişinin ecr ü vebâli, iktisâb ettiği hasenât ve seyyiâtına tâbi' olduğu Müslim'in rivâyet ettiği meâli bervech-i âtî bir hadîsi şerîfte kemâl-i vuzûh ile tebliğ buyurulmuştur : "*Kim ki, dîn-i İslâm'da te'sîs buyurulan güzel bir hayrı ibtidâ işlerse, hem işlediği bu hayrın sevâbı, hem de kendisinden sonra işliyecek olan ashâb-ı hayrın ecri kadar, o hayrın bâdî ve fâtihine âid olur. O hayrı işliyenlerin ecr ü sevâbından bir santim eksiksiz bir misli o hayrın ilk sâlikine verilir. Yine kim ki, dîn-i İslâm'da kötülüğü bildirilen hayırsız bir işe başlarsa, hem işlediği bu münker işin vizr ü vebâli, hem de kendisinden sonra işliyecek olan erbâb-ı şerr ü fesâdın ism ü ma'sıyetleri kadar, o şerrin ilk müteşebbisine âid olur. Hem de bunların günahlarından bir zerresi eksik olmaksızın o şerrin ilk müteşebbisine yükletilir*[1]."

Bu çok mühim bir asl-ı şer'iyyeyi vaz' u te'sîs eden bu hadîsin sûret-i sevki de metn-i hadîsi îzâh etmekte bulunduğundan onu da meâlen arzediyoruz: Münzir İbn-i Cerîr'in, babası Cerîr İbn-i Abdi llāh'tan rivâyetine göre, Cerîr *radiya'llāhu anh* demiştir ki : Bir kerre biz, gün ortasında Resûlullāh'ın huzûrunda iken Mudar kabîlesinden aç, çıplak bir kāfile-i fukarâ gelmişti. Bunları, derin bir fakr ü fâka içinde gören Resûlullāh'ın müşfik sîmâsı derhal değişmişti. Bilâl'e ezân okumasını ve kāmet etmesini emreyledi. Öğle namazını kıldıktan sonra îrâd ettiği belîğ bir hutbesinde[2] Ashâbını sadakaya, nusret ve muâvenete teşvik buyurdu. İlk önce Ensâr'dan bir zât, eli ile taşıyamıyacak derecede ağır ve para ile dolu bir torba ile geldi. Bundan sonra yiyeceğe ve giyeceğe dâir kesretli ve ehemmiyyetli iki küme mal bunu ta'kîb etti. Bu vak'ada, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in mübârek yüzünü, altın yaldızlı gümüş bir

---

[1] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من سن فى الاسلام سنة حسنة فله اجرها و اجر من عمل بها بعده من غير ان ينقص من اجورهم شئ ومن سن فى الاسلام سنة سيئة كان عليه وزرها و وزر من عمل بها من بعده من غير ان ينقص من اوزارهم شئ [رواه مسلم عن المنذر بن جرير عن ابيه جرير بن عبد الله رضى الله عنه]

[2] Bir hayli âyât-ı kerîme ile müveşşah olan, bu hutbe-i Nebevî Matbaa-i Âmire matbûu harekeli *Müslim-i Şerîf*'in (3) üncü cildinin (87) inci sahifesinde yazılıdır. Bulak basmasında : C. 1, S. 278) dedir. Kitâb-ı Zekât'taki îzâhımızda da gelecektir.

levḣa gibi parlar bir sûrette gördüm. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: (من سن سنة حسنة الحديث) buyurup Ensâr'dan ilk ve mühim yardımda bulunan zâtı kasdederek onun hem kendi nusret ve teâvününden, hem de şu hayırlı yardımların hepsinden me'cûr ve müsâb olacağına işâret buyurdu.

İşte mevzûu-bahsimiz olan meyyite bükâ' mes'elesinde de câhiliyyet âdeti üzere kendisine icrâ-yi mâtem edilmesini vasıyyet eden meyyit de hem bu vasıyyetinin, hem de yapılan yaygara ve şamataların cezâsını görecektir.

Beyhekî'nin *Sünen*'indeki rivâyetine göre, Şâfiî Hazretleri de Hazret-i Âişe'nin re'y ve ictihâdına meylederek demiştir ki: Ölüye ağlamağa dâir Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den vâkı' olan rivâyetler içinde Resûlullāh'tan mahfûz olduğuna en ziyâde benzeyeni Hazret-i Âişe hadîsidir. Kitâb ve Sünnet'in delâleti ile sâbit olan Hazret-i Âişe rivâyetidir. Bu rivâyeti te'yîd eden Âyât-ı Kerîme şunlardır :

1) "ولا تزر وازرة وزر اخرى = *Hiç bir günahkâr nefis, başkasının günâhını yüklenmez*" (Sûre-i Necm).

2) "وانْ ليس للانسان الا ما سعى و ان سعيه سوف يرى=*Âhirette insan için başkasının sa'yi fayda vermez, ancak dünyâdaki hayırlı mesâîsinden müstefîd olur. Dünyâda insanın hayr ü şerden her işlediği, yarın mîzânında görülür*" (Sûre-i Necm).

3) "فن يعمل مثقال ذرة شرا يره = *Kim ki, dünyâda zerre kadar bir şer işlerse, âhirette onun azâbını görür*" (Sûre-i Zilzâl).

4) "لتجزى كل نفس بما تسعى = *Her nefîs hayr ü şerden işlediği ile cezâ olunmak için kıyâmet günü muhakkak gelecektir*" (Sûre-i Tâ-hâ).

Hazret-i Âişe rivâyetini te'yîd eden Sünnet delîli olarak da İmâm Şâfiî şu hadîsi rivâyet etmiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir kimseye, yanındaki çocuğuna işâret ederek :

— Bu senin oğlun mu? diye sormuş, o da :

— Evet oğlumdur, yâ Resûla'llāh! demiş. Resûl-i Ekrem:

— "اما انه لا يجنى عليك و لا تجنى عليه = *Ne bu çocuk sana karşı cürüm ve cinâyet îkā eder, ne de sen bu çocuğa cinâyet edebilirsin*" diyerek her kişinin işlediği cürüm ve cinâyetin kendi nefsine âid olduğunu bildirmiştir.

Muhammed İbn-i Cerîr-i Taberî ile emsâli de, hadîsin ma'nâsı, meyyit, ehlînin ve âilesinin ağladığını işiterek ve dinleyerek

ta'zîb edilir, demişlerdir. Kādî Iyâz: bu ma'nâ, bu bâbda söylenen sözlerin en iyisidir, diyor. Bunlar da şu hadîs ile ihticâc etmişlerdir: oğluna ağlamakta olan bir kadını, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ağlamaktan men' edip buyurmuşlardır ki: Sizin biriniz ölüsüne ağlayınca, o ölünün bu nevhaları dinleyip de ibretbîn olması kendisinden taleb edilir. Ey Allāh'ın kulları, ihvân-ı dîninizi böyle bir vaz'iyyete sokarak ta'zîb etmeyiniz [1].

Ölüye ağlamanın vesîle-i ta'zîb olmasını, bükâ' ve nevha ile vasıyyet edilmesine hamledenlerin kavline gelince: bunu da Beyhekî Müzenî'den naklederek, Nevevî de Cümhûra atfederek diyor ki: Cümhûr-ı ülemâ, bu meyyite bükâ' hadîsini, meyyitin zamân-ı hayâtında kendisine öldükten sonra nevha edilmesini, yüksek sesle ağlanmasını vasıyyet edip de bu vasıyyetin meyyitin âilesi tarafından tenfîz edilmesi sûretinde te'vîl etmişlerdir. Nevevî'nin hikâye ettiğine göre, bâzıları bu bâbda daha sıkı bir ictihâd yolu tutarak kendisine bükâ' ve nevha edilmesini vasıyyet etmiyenlere de ta'zîbin şâmil olduğunu kabûl etmişlerdir. Binâenaleyh bükâ' ve nevha ile vasıyyet, nasıl vesîle-i ta'zîb oluyorsa, bükâ' ve nevha edilmemesini vasıyyet etmeyi ihmâl etmek de ayni sûretle meyyitin azâb olunmasına bâdî olur, demişlerdir.

Hulâsa: ülemâ (ان الميت يعذب ببكاء اهله عليه) hadîsi hakkında sekiz türlü te'vîl ve ictihâd zikr ü rivâyet etmişlerdir. Bunların içinde en sahîhi cümhûrun te'vîlidir ki, şimdi arzettiğimiz vechile ta'zîbin vasıyyete hamledilmiş olmasıdır. Müellif İmâm Buhârî de cümhûrun mezhebine zâhib olmuştur. Bu bâbın unvânında: "اذا كان النوح من سنته = *Meyyite çığlık, onun sağlığında âdeti ise*" demesi bunu gösterir [2].

Lügavî tahliller:

(Beydâ') lâfzı mefâze = ova, demektir. Burada Mekke ile Medîne arasında bir mefâzedir. (İzâ) müfâcee içindir.

---

[1] ان النبى صلى الله عليه و سلم زجر امرأة عن البكاء على ابنها وقال: ان احدكم اذا بكى استعبرله صويحبه فيا عباد الله لا تعذبوا اخوانكم. و المراد بصويحبه الميت. و معنى استعبر اما على بابه للطلب بمعنى طلب نزول العبرات و اما بمعنى نزلت العبرات وباب الاستفعال يرد على غير بابه ايضا. [عمدة القارى: ج ٤ ، ص ٨٧]

[2] Bu uzunca devâm eden îzâhâtımızın mevadd-ı esâsiyyesini *Umdetü'l-Kārî*'nin dördüncü cildinin 86, 87, 88, 89 uncu sahifelerinden naklettik.

(Rekb) on ve daha fazla deve yolcusuna denir. Suheyb Hazretleri ile âilesi efrâdından müteşekkil bir kāfile olacaktır. Bu hadîsin bir tarîk-ı rivâyetinde İbn-i Abbâs, Suheyb'i Hazret-i Ömer'in nezdine dâvet ettiğinde âilesi de yanında bulunduğundan ve Halîfeye ağırlık olacağından bahs ile îtizâr etmiş olması da Suheyb ile maiyyetinden müteşekkil bir kāfile olduğunu sarâhaten bildiriyor Hazret-i Ömer maa-âile gelmesini istemişti. Ve o da gelmişti.

(واخاه) de "*vâ*" edâtı nübde içindir. (اخاه) nun âhırındaki elif, medd-i savtı tatvîl için mendûbun âhırına ziyâde kılınır. "*hâ*" da zamîr değildir, hâ-i sekittir.

Hazret-i Âişe'nin : (و الله ما حدث رسول الله ...) diye yemîn ile ve cezm ü kat'iyyetle ifâde etmesi, ya Resûlullāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem*'den bu azâbın kâfire ihtisâsını sarîhan işitmiş olduğundan, yâhud da bu ihtısâs-ı karâin ile bi'l-ictihâd anlamış bulunmasından dolayıdır.

Hazret-i Âişe hadîsinin sonunda, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'nın: "والله اضحك و ابكى = *Allah güldürür ve Allah ağlatır*" demekle insanların, gülmenin ve ağlamanın menşei olan ibrete bizâtihî mâlik olmadıklarını ve insanlarla şuûnât-ı kevniyyeyi nefsinde teemmülden ibâret olan ibret mefhûmu arasında bizâtihî bir nisbet bulunmadığını ifâde etmiş bulunuyor.

639. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى يَهُودِيَّةٍ يَبْكِي عَلَيْهَا أَهْلُهَا فَقَالَ إِنَّهُمْ لَيَبْكُونَ عَلَيْهَا وَإِنَّهَا لَتُعَذَّبُ فِي قَبْرِهَا .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Hazret-i Âişe demiştir ki: Resûlullāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem* (bir kerre) âilesi başında ağlaşmakta olan bir Yehûdî karısının (mezarı) yanından geçmişti de: "*Bunlar ölülerine ağlıyorlar. Halbuki ölü kabrinde azâb olunuyor*" buyurmuştu.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Hazret-i Âişe'nin bu hadîsinde de bundan evvelkinde olduğu gibi Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'nin : (ان الله ليعذب المؤمن ببكاء اهله عليه) rivâyetini redd ü inkâr vardır. Hazret-i Âişe'den İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer'in ehl-i meyyitin ölülerine ağlamasına terettüb eden azâbı, mü'min cenâzesine teşmîl ve belki de tahsîs ettiğini sorduğunda Hazret-i Âişe'nin bu rivâyetine göre, Sıddîka-i müşârün-ileyhâ: "*Hayır, Resûlullāh, mü'min, ehl ü âilesinin ağlamaklığı ile azâb olunur*" demedi. Belki Resûlullāh bir Yehûdî kadının kabri başında âilesi efrâdı ağlaşırken oradan geçmişti de bunları görünce : "*Bunlar ölülerine ağlıyorlar. Halbuki ölü, kabrinde azâb olunuyor*" buyurdu, demiş oluyor. Buhârî'nin bu rivâyeti muhtasardır. İmâm Mâlik bunu *Muvatta*'ında daha uzun bir metin ile tahrîc etmiştir. Ve tamâmiyle Buhârî'nin bu muhtasar rivâyetini îzâh eder mâhiyyettedir. İmâm Mâlik'in rivâyetine göre, Âişe *radiya'llāhu anhâ*'ya Abdullāh İbn-i Ömer'in bu rivâyeti bildirildiğinde Sıddîka-i, müşârün-ileyhâ şöyle demiştir: "*Allah, Ebû Abdurrahmân'ı* (Abdullāh İbn-i Ömer'in lâkabıdır) *mağfiret etsin. Ebû Abdurrahmān'ı tekzîb etmek kimsenin hatırından geçmez. Fakat Ebû Abdurrahmân ya işittiğini unutmuştur, yâhud da vaktiyle yanlış hıfzedip bellemiştir. Hakîkat şudur ki, Resûlullāh bir kerre Yahûdî karısının mezarı yanından geçmişti de : Bunlar...*" demişti[1].

Bu hadîsi, Müslim de *Sahîh*'inde İmâm Mâlik'ten bu sûretle tahrîc ettiği gibi Ebû Avâne de *Süfyân* tarîkı ile Abdullāh İbn-i Ebî Bekr'den ayni sûretle ve şu ziyâde ile berâber rivâyet etmiştir :

Râfi‘[2] vefât ettiğinde İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ* cenâzede bulunanlara sakın Râfi‘a ağlamayınız. Çünkü dirinin ölüye ağ-

---

[1] رواه مالك فى الموطاء بلفظ : ذكر لعائشة ان عبد الله بن عمر يقول : ان الميت ليعذب ببكاء الحى عليه . فقالت عائشة : يغفر الله لابى عبد الرحمن اما انه لم يكذب و لكنه نسى او اخطاء. انما مر رسول الله صلى الله عليه وسلم على يهودية يبكى عليها اهلها . فقال انهم ليبكون عليها و انها لتعذب فى قبرها .

[2] Ashâb-ı Kirâm arasında Râfi‘ ismi ile birkaç Sahâbî vardır. Bunlar arasında en meşhûru, Râfi‘ İbn-i Hudeyc-i Evsî'dir. Uhud'de ve ondan sonraki muhârebelerde bulunmuştur. Kendisinden (78) hadîs rivâyet edilmiştir. Bunlardan beş hadîste Buhârî ile Müslim'in ittifâkları vardır. Üç hadîsini de Müslim münferiden rivâyet etmiştir. Vefâtı (74) Hicret yılına müsâdiftir ki, İbn-i Ömer de o sene

laması, ölüye azâbdır, demişti. Bunu Umre[1] Hazret-i Âişe'ye sordu. Âişe Hazretleri de : "*Allah İbn-i Ömer'e rahmet etsin*" diyerek hadîsin alt tarafını rivâyet etti.

640. عَنِ الْمُغِيرَةِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ كَذِبًا عَلَيَّ لَيْسَ كَكَذِبٍ عَلَى أَحَدٍ مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ وَسَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ نِيحَ عَلَيْهِ يُعَذَّبُ بِمَا نِيحَ عَلَيْهِ.

TERCEMESİ

Mugîre *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

Mugîre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim, demiştir :

Benim ağzımdan yalan söylemek, başka bir kimseyi dedi diye yalan söylemek gibi değildir. Her kim bile bile benim ağzımdan yalan uydurursa Cehennem'deki yerine hazırlansın!

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu da işittim :

Hangi meyyit ki, ona nevha ve figān edilirse, bu nevha sebebiyle azâb olunur.

İZÂHI

LÛGAVÎ İZÂHLAR :

(Nevha) başına toprak saçarak, saçlarını yolarak feryâd ve figān ile ağlamaktır. Bundan evvel (638) numara ile terceme ettiğimiz

---

dâhilinde vefât etmiştir. Hadîste Râfi' ismi mutlak zikredildiğine göre, ilk önce hatıra İbn-i Hudeyc geliyor. [*Hulâsa*].

[1] Umre, Ensâr'dan Abdurrahmân İbn-i Sa'd'in kızıdır. Medîne'nin en benâm fukahâsından ve Tâbiî kadınlarının seyyidesidir. Âişe Ümmü Seleme gibi birçok kadın ve erkek Sahâbî'den rivâyeti vardır. Kendisinden Zührî, Süleymân İbn-i Yesâr, Ebû Bekr İbn-i Hâzim gibi meşâhîr hadîs rivâyet etmişlerdir. Hicret'in yüz târihinden evvel vefât etmiştir. [*Hulâsa :* 425].

Hazret-i Ömer hadîsinde îzâh olunduğu üzere Hazret-i Ömer, Hâlid İbn-i Velîd *radiya'llāhu anh*'in vefâtında ağlaşan kadınları men' etmek istiyenlere : "*Kadınlara ilişmeyiniz, varsın Ebû Süleymân'a* (Hâlid İbn-i Velîd) *ağlasınlar! Başlarına toprak saçmadıkca ve feryâd ü figān etmedikce yalnız ağlamakta bir mahzûr yoktur*" demişti. Buhârî bu haberi, tahşiye etmekte bulunduğumuz hadîsten evvel ta'lîkan : (و قال عمر رضى الله عنه دعهن يبكين على ابى سليمان مالم يكن نقع او لقلقة) diye rivâyet etmiştir. Sonra İmâm Buhârî, Hazret-i Ömer'in bu kavlindeki (نقع و لقلقه) kelimelerini tefsîr ederek: "النقع التراب على الرأس و اللقلقة الصوت = *Nakı', başa toprak saçmak, lâklâka da ağlarken çıkarılan sestir*" diyor. Buhârî râvîlerinden İsmâilî bu savtı, "*savt-ı âlî = yüksek ses*" diye vasıflıyor ki, feryâd ü figān ve çığlıktır.

Saîd İbn-i Mansûr: "النقع شق الجيوب = *Nakı', yakalarını yırtmak*" diye ta'rîf edildiğini bildirmiştir. Bu ma'nâyı, İbn-i Sa'd de Vekî'den rivâyet etmiştir. *Mücmel*'de ve *Sıhâh*'ta da bu nakı' kelimesi surâh ile tefsîr edilmiştir ki, sayha demektir.

Kazzâz, lâklâkayı, "*tevâlî-i savt = sözün ulanması*" diye ta'rîf etmiştir ki, bu kelimenin vaz'-ı aslîsine tamâmen muvâfıktır. Çünkü lâklâka esas îtibâriyle leylek sesine ıtlāk olunur. Yukarıda îzâh olunduğu üzere câhiliyyet devrinin fâsılasız, günlerce devâm eden nevhaları bu kelimenin en uygun bir mahall-i ıtlâkı olur.

SIDK U KİZİB: Kizib, sıdkın muhâlifidir, hilâf-ı vâkıı ihbardır, yalan söylemek demektir. *Mısbâh*'ta deniliyor ki, kizib husûsunda mütekellimin kasdı ve hatâsı da müsâvîdir. Çünkü Ehl-i Sünnet indinde sıdk ile kizib arasında vâsıta yoktur. Şu kadar ki günah, kasd ü irâde ile söylenen kizbe taallûk eder. Binâenaleyh Eş'arîlere göre kizib : ister amden, ister sehven hilâf-ı vâkıı ihbardan ibârettir. Mu'tezile, amdi şart kılmıştır. Kelâm kitablarında sıdk u kizbin ta'yîn-i mâhiyyeti husûsunda üç mezheb vardır : 1) Kizb, sözün vâkıa ve nefsü'l-emre mutâbık olmamasıdır, sıdk da, vâkıa ve nefsü'l-emre mutâbık olmasıdır. Sıdk u kizbi ta'rîf husûsunda hak olan mezheb budur. 2) Sıdk, muhbirin îtikādınca ihbâr ettiği vâkıanın nefsü'l-emre mutâbık olmasıdır. Kizb de muhbirin kanâatince haber verdiği vâkıanın hâricde nefsü'l-emre mutâbık olmamasıdır. 3) Sıdk, ihbâr edilen şey'in hem muhbirin îtikād ve kanâatine, hem de nefsü'l-emre mutâbık olmasıdır. Kizb de, her ikisine de mutâbık olmıyan sözdür.

İki sonraki mezheblere göre, sıdk ile kizb arasında vâsıta vardır. [*Umdetü'l-Kārî :* C. 1, S. 547].

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Müslim ile Nesâî de Cenâze bahsinde tahrîc etmişlerdir. Yine bu hadîs, Buhârî'nin meyyite bükâ ve nevha hakkında akdettiği uzunca bir bâbın hadîsleri cümlesindendir. Hadîs, iki hükmü ihtivâ etmektedir: 1) Resûlullāh'ın lisân-ı mübârekinden yalan uydurmağa ve Resûl-i Ekrem'in söylemediği bir şeyi, söyledi diye haber vermeğe terettüb eden azâb, 2) Ölüye nevha edilmesine âid hükm ü cezâ.

Bunlardan birinci kısım için Buhârî Hazretleri Kitâb-ı İlim'de husûsî bir bâb açarak şu hadîsleri rivâyet etmiştir :

1) Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiyalla'llāhu anh*'den : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : "*Benim ağzımdan yalan uydurmayınız! Kim ki benim ağzımdan yalan söylerse Cehennem'e girsin!*" buyurduğunu işittim, dediği rivâyet edilmiştir [1].

2) Abdullāh İbn-i Zübeyr *radiya'llāhu anhumâ* demiştir ki : bir kerre babam Aşere-i Mübeşerre'den Zübeyr İbn-i Avvâm'a :

— Filân ve filân Sahâbe'nin tahdîs ettiği gibi senin, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in akvâl ve ef'âlinden bir şey haber verdiğini işitmedim, diye sordum. Zübeyr Hazretleri bana şöyle cevâb verdi :

— Bilmiş ol ki, ben müslüman olduğum günden sonra, Habeşe hicreti müstesnâ olmak üzere hiç bir zaman Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yanından ne seferde, ne hazarda ayrılmadım. Lâkin ben Resûlullāh'ın : "*Kim ki, benim ağzımdan yalan söylerse Cehennem'deki karargâhına hazırlansın!*" buyurduğunu işittim [2].

3) Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh* de şöyle demiştir : Şübhesiz ki, beni size çok hadîs bildirmekten alıkoyan şey, Nebî

[1] عن علی رضی الله عنه قال : سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول : لا تكذبوا علی . فانه من كذب علی فلیلج النار [رواه البخاری و مسلم و الترمذی و النسائی و ابن ماجة]

[2] عن عبد الله بن الزبیر رضی الله عنهما عن ابیه قال : قلت للزبیر انی لا اسمعك تحدث عن رسول الله صلی الله علیه وسلم كما یحدث فلان و فلان . قال ! اما انی لم افارقه و لكن سمعته یقول : من كذب علی فلیتبوأ مقعده من النار . [رواه البخاری و ابو داود و النسائی و ابن ماجة]

salla'llāhu aleyhi ve sellem'in : "*Kim ki beni dedi diye bile bile yalan iltizâm ederse, Cehennem'deki yerine hazırlansın!*" buyurmuş olmasıdır[1].

4) Seleme İbn-i Ekva' *radiya'llāhu anh* de, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "*Kim ki, benim söylemediğim bir sözü, beni söyledi di-* (yerek yalan isnâd ede) *rse Cehennem'deki karargâhına hazırlansın*" buyurduğunu işittim, demiştir[2].

5) Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* de Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu, demiştir: "*Benim* (Muhammed öz) *adımı* (kendinize ve başkalarına) *takınız da künyem* (olan Ebü'l Kāsım soy adım) *ı takınmayınız. Kim ki, beni rü'yâda görürse* (hakîkatte) *beni görmüş olur. Çünkü Şeytan benim sûretime giremez. Yine kim ki, benim ağzımdan bilerek yalan uydurursa Cehennem'deki yerine hazırlansın*[3]." Bu hadîsin îzâhı (92) nci sayı ile geçmiştir. Birinci cildin (88) inci sahifesindeki tercemesinde sehven (takmayınız) yazılmıştır. Bunu da lûtfen (takınız) diye tashîh ediniz*.

Son hadîsin münderecâtından birisi, Resûl-i Ekrem'in künyesiyle soy adı takınılmamasıdır. Bu nehy, mücerred olarak soy adı alınıp da (Ebü'l-Kāsım) denilmesini nehiy değildir. Belki şer'an menhî olan Resûl-i Ekrem'in öz ve soy adının şahs-ı vâhidde cem' edilip de (Ebü'l-Kāsım Muhammed) denilmesidir. Bunu da bu sûretle tasrîh eden bir tarîk-ı rivâyet bulunduğu gibi bu nehyin neshine ve asr-ı Nebî *aleyhi's-selâm*'a maksûr olduğuna kāil olanlar da vardır. Nitekim Muhammed İbn-i Hanefiyye ile Muhammed İbn-i Ebî Bekr'in, Muhammed İbn-i Talha'nın künyeleri hep Ebü'l-Kāsım idi. Bunu burada kaydetmeyi hassaten lüzumlu görürüz.

Mevzûu-bahsimiz olan Mugîre hadîsinin birinci kısmını yine Buhârî'nin rivâyet ettiği diğer tarîklerle îzâh etmiş bulunuyoruz. Buhârî'nin bu hadîsleri "ليبلغ العلم الشاهد الغائب = *İlmi (burada) hazır*

---

[1] عن انس بن مالك رضى الله عنه انه قال ليمنعنى ان احدثكم حديثا كثيرا ان النبى عليه الصلاة و السلام قال : من تعمد على كذبا فليتبوأ مقعده من النار [رواه البخارى ومسلم والنسائى]

[2] عن سلمة بن الاكوع قال سمعت النبى صلى الله عليه وسلم يقول : من يقل على ما لم اقل فليتبوأ مقعده من النار [رواه البخارى]

[3] عن ابى هريرة رضى الله عنه عن النبى صلى الله عليه وسلم قال : تسموا باسمى ولا تكنوا بكنيتى . ومن رآنى فى المنام فقد رآنى فان الشيطان لا يتمثل فى صورتى . ومن كذب على متعمدا فليتبوأ مقعده من النار [رواه البخارى و مسلم]

* Yeni Türk harfleriyle bastırılan 2 nci baskıda bu yanlışlık düzeltilmiştir.

olanlar, olmıyanlara bildirsin" unvânlı bir bâbını müteâkıb tahrîc etmiş bulunması da bu hadîslerin ifâde ettiği inzâr ve tahvîf ile ahkâm-ı dîniyyenin kemâl-i dikkat ve ihtimâm ile zabt ü hıfzedilerek ahlâfa sıhhat ve isâbetle tebliğ ve nakledilmesi gâyesi istihdâf buyurulduğunu gösterir.

Mugîre hadîsinin ihtivâ ettiği ikinci hüküm ki, ölüye nevhanın müstelzim-i azâb olmasıdır. *Tavzîh*'te bu bâbdaki rivâyetlerin on beş Sahâbî'ye kesb-i ittisâl ettiği bildirilmiştir ki, şunlardır : Abdullāh İbn-i Mes'ûd, Ebû Mûse'l-Eş'arî, Ma'kıl İbn-i Mukrin, Ebû Mâlik-i Eş'arî, Ebû Hüreyre, İbn-i Abbâs, Muâviye, Ebû Saîd, Ebû Ümâme, Alî, Câbir, Kays İbn-i Âsım, Cünâde İbn-i Mâlik, Ümmü Atıyye, Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhüm.*

Şârih Aynî, bunların muharriclerinin *Tavzîh*'te işâret edilmediğini ve bunun bir noksan olduğunu bildirerek bütün bu Sahâbî'ye kesb-i ittisâl eden senedlerini, muharriclerini farklı olan metinleriyle berâber zikretmiştir.

Bu turuk-ı rivâyâttan Buhârî'nin *Sahîh*'ine aldığı rivâyetleri bervech-i âtî nakledıyoruz :

Ma'kıl İbn-i Mukrin'in hadîsini Kuccî *Sünen-i Kebîr*'inde şöyle tahrîc etmiştir: "»لعن رسول الله صلى الله عليه وسلم المرنة و الشاقة جيبها و اللاطمة وجهها« = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem, pek yüzlü, utanıp arlanmaz kadına, yakasını yırtan kadına, avucu ile yüzünü döven kadına la'net etmiştir.*"

İbn-i Abbâs'ın hadîsini; İbn-i Merdeveyh *Tefsîr*'inde kadınlardan alınan bîat maddeleri arasındaki * "ولا يعصينك فى معروف = *Habîbim! Kadınlardan, ma'rûf olan emirlerine muhâlefet etmiyeceklerine dâir söz alınız*" kavl-i şerîfini İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'nın : "*Kadınları, ölülere nevha etmekten men' ettiğinde sana karşı isyankâr olmıyacaklarına dâir söz vermeleri*" sûretinde tefsîr ve tahsîs ettiğini rivâyet edip câhiliyyet kadınlarının mâtem sırasında elbîselerini parçaladıklarını, yüzlerini tırmaladıklarını, saçlarını yolduklarını, ölümlerini temennî ettiklerini bildirmiştir.

Muâviye hadîsini de: İbn-i Mâce'nin *Sünen*'inde tahrîcine göre, Hazret-i Muâviye Hımıs'ta bir hutbe îrâd ederken hutbe-

* *Sûre: 60 (Mümtahine), âyet: 12*

sinde Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in nevhadan nehy buyurduğunu bildirmiştir.

Ebû Saîd-i Hudrî de : Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde tahrîcine göre, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in: " لعن الله النائحة و المستمعة = *Allah, hem nevha eden kadına hem de onu dinleyen kadına gadab etsin*" diye duâ buyurdu, demiştir.

Ebû Ümâme'nin hadîsini, İbn-i Mâce şöyle tahrîc etmiştir : Ebû Ümâme Hazretleri, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem:* " لعن الله الخامشة وجهها و الشاقة جيبها و الداعية بالويل و الثبور = *Yüzünü tırmalıyan, yakasını yırtan, mahv ü helâkini dileyen kadına Allah gadab etsin!*" buyurdu, demiştir.

Alî, Câbir hadîslerini İbn-i Ebî Şeybe, Kays hadîsini Nesâî, nevhadan nehy sûretinde muhtasar bir sûrette rivâyet etmişlerdir.

Cünâde İbn-i Mâlik hadîsini Taberânî şu sûretle rivâyet etmiştir : Cünâde Hazretleri : Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem:* Üç şey câhiliyyet âdât ve ef'âlindendir. Müslümanlar bunları iddiâ ve kabûl etmez : " الاستسقاء بالكواكب و الطعن في النسب و النياحة على الميت = *Yıldızlardan yağmur dilemek, nesebini horlamak, ölüye nevha etmek*" buyurdu, demiştir.

Tavzîh'te on beş Sahâbî'den Abdullâh İbn-i Mes'ûd, Ebû Mûse'l-Eş'arî, Ma'kıl İbn-i Mukrin, Ümmü Seleme, Ümmü Atıyye'nin hadîslerini Buhârî tahrîc etmiştir. Bunları nakletmiyoruz.

Bu on beş Sahâbî'den başka şârih Aynî daha on Sahâbî'nin muharricleriyle berâber rivâyetlerini bildiriyor ki, Ömer, Enes, Amr İbn-i Avf, İbn-i Ömer, İmrân İbn-i Husayn, Abbâs İbn-i Abdü'l-Muttalib, Selmân, Semüre, Ebû Mûsâ'nın zevcesi, ehl-i bîatten bir kadın *radiya'llâhu anhüm*'dür. Bunlardan İbn-i Ömer ile İmrân İbn-i Husayn'in rivâyetleri birer husûsiyyeti hâizdir. Öbürleri yukarıda nakl ü terceme ettiğimiz rivâyetlerle lâfzan ve meâlen müteşâbihtirler. İbn-i Ömer ile İmrân'ın rivâyetlerini de nakledерек bu îzâhımıza nihâyet vereceğiz.

Abdullâh İbn-i Ömer hadîsini, Beyhekî şöyle rivâyet ediyor : İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhumâ*, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem:* "«لعن الله النائحة و المستمعة و الحالقة و السالقة و الواشمة و المتوشمة وقال ليس للنساء في اتباع الجنائز اجر» = *Allah, nevha eden ve edilen nevha ve figânı dinleyen*

kadınlara, hengâm-ı musîbette saçını yolan ve yüzünü yolup tırmalıyan kadınlara, eline, koluna döğün yaptıran ve yapan kadınlara Allah gadab etsin, diye duâ etti ve yine Resûlullâh, kadınların cenâze ta'kîbinde de bir ecr ü sevâb yoktur, buyurdu" demiştir.

İmrân İbn-i Husayn hadîsini, Nesâî şöyle tahrîc etmiştir. İbn-i Husayn Hazretleri bir kerre bir mahfilde:

— Meyyit, ehl-i meyyitin nevhası sebebiyle azâb olunur, demişti. Oradakilerden bir kimse :

— Zanneder misin ki, Horasan'da ölen bir kimseye Medîne'deki âilesi nevha eder de bununla oradaki ölü azâb olunur? diye münkirâne bir suâl îrâd etmesi üzerine İbn-i Husayn Hazretleri:

— Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* doğru söylemiştir. Fakat sen yalancısın! cevâb-ı müskiti ile karşılamıştır.

İMÂM BUHÂRÎ'NİN UNVÂNSIZ BİR BÂBI: Buhârî, bu Mugîre *radiya'llâhu anh* hadîsinden sonra terceme ve unvânsız bir bâb açarak burada Câbir Hazretlerinin bir hadîsini rivâyet etmiştir. Gerçi bu bâb, Ebû Zer ve Kerîme rivâyetlerinde yoktur. Yalnız Asîlî rivâyetinde vardır. Bundan evvelki bâbın nihâyet bulduğuna işâret ve mâba'dini mâkablinden fasletmek için böyle bir bâb vaz' edilmiştir. Bu bâbdaki Câbir hadîsini Buhârî Muhammed İbn-i Münkedir vâsıtasiyle tahrîc etmiştir ve şöyledir :

Câbir *radiya'llâhu anh* demiştir ki : Uhud günü babam, burnu, kulakları kesilmek sûretiyle düşmanın pek vahşiyâne işkencesine uğrayarak şehîd düşmüştü. Babamın cenâzesi bu vaz'iyyette Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in huzûruna getirilip konuldu. Ve üzerine bir bez örtüldü. Ben, babamın üstünden örtüsünü açmak üzere yanına vardım. Beni akrabam bundan men' ettiler. Sonra bir daha açmak için vardım. Yine kavm ü kabîlemiz men' etti. Bu def'a Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in emri ile örtü açıldı. Bu sırada bir kadın sayhası duyuldu. Resûlullâh :

— Bu kadın kimdir? diye sordu. Orada bulunanlar :

— Amr'ın kızıdır, yâhud Amr'ın kız kardeşidir, diye cevab verdiler. Resûlullâh :

— Bu kadın niçin ağlıyor, yâhud ağlamasın! Çünkü o azîz şehîdi melekler kanadlariyle dâimî gölgelemektedirler, buyurmuştur.

Bu hadîs-i şerîfte mahall-i istihdâf olan cihet, Resûl-i Ekrem'in zâhirde olmasa bile nefsü'l-emirde şehîdin hemşîresi Fâtıma Bint-i Amr'ı yüksek ses ile ağlamaktan nehyetmesidir.

Hulâsa : Buraya kadar zikrettiğimiz bunca ahâdîs-i şerîfeden istifâde edilen en büyük fıkhî hüküm, meyyit için nevha ile ağlamanın harâm olduğudur. Bu bâbda icmâʿ vardır. Nevhasız ağlamanın mübâh olduğu yine bu hadîs-i şerîfeden istifâde edilmiştir.

641. عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَطَمَ الْخُدُودَ وَشَقَّ الْجُيُوبَ وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ .

Tercemesi

Abdullāh İbn-i Mesʿûd *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

İbn-i Mesʿûd demiştir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem :* Kim ki (ölüler için) avuc içi ile yanaklarını, (yüzünü) döver ve yakalarını yırtar ve câhiliyyet âdeti üzere (münâsebetsiz sözler söyleyerek) feryâd ü figān eylerse, bu kimse biz (im ehl-i sünnetimiz) den değildir, buyurdu.

İZÂHI

Râvîler, rivâyetler :

Bu hadîsi, Buhârî Menâkıb, yine Cenâiz bahsinde de zikretmiştir. Müslim de Îmân, Tirmizî, Nesâî, İbn-i Mâce de Cenâze bahsinde zikretmişlerdir.

Meyyit için yüzünü ve başını dövmek, yakasını yırtmak, münâsebetsiz sözler söyliyerek feryâd etmek harâmdır. Ve hürmeti, başlıca bu hadîs-i şerîften istifâde edilmiştir. Bu neviʿ câhilâne hareketler kazâ-yi İlâhîye râzı olmamak demektir.

Bu memnûiyyetin tahakkuku için bu üç hâl ve hareketin bir arada ictimâı da şart değildir. Bunlardan her biri ayrı ayrı memnûʿ-

dur. Sonra yanaklarını dövmek memnû' olduğu gibi diğer âzâsını ve meselâ dizini ve başını dövmek de harâmdır. Bir de câhiliyyet devrinde kadınlar bâzı âzâlarına nisbet ederek ve meselâ *"ah bileğim"* diyerek nevha ederlermiş. Bu hadîs-i şerîf ile bu yoldaki mâtemler de harâm kılınmıştır.

"ليس منا = *Bu yolda câhilâne hareket edenler bizden değildir*" buyurulması, nehiyde mübâlâğa maksadı ile vârid olmuştur. Hakîkatte ise : *"Bizim sünnetimize tebaiyyet etmemiş ve koyduğumuz İslâm âdet ve medeniyyetine uymamış olurlar"* demektir. Yoksa Müslümanlıktan tamâmiyle çıkarlar, demek değildir. Ehl-i Sünnet'e göre, irtikâb-ı ma'sıyet, sâhib-i ma'sıyet olan mü'mini, o ma'sıyetin halâl olduğunu i'tikād etmedikce îmândan çıkarmaz. Yalnız Süfyân-ı Sevrî Hazretleri bu bâbda muhâlefet etmiştir. Süfyân-ı Sevrî, ahâdîs-i şerîfede "ليس منا = *Biz müslümanlar cemâatinden değildir*" sûretinde şeref-vârid olan sîgaları, men' ü tahzîr husûsunda daha beliğdir, diyerek te'vîle lüzûm görmeksizin zâhiri üzere kabûl etmiştir.

Şârih Kirmânî: (Hadîsin şiddetli bir üslûb-ı beyân ile vârid olması, halkı bu fenâ âdetten kat'î sûrette men' etmek gāyesine mebnîdir. Yoksa hakîkaten dinden çıkar demek değildir. Meğer ki, bu câhiliyyet âdeti vechile hareket mûcib-i küfürdür, denile. Nasıl ki, harâmı halâl îtikad etmek, kazâ-yi ilâhîye râzı olmamak gibi ahvâl küfrü mûcibdir. Bu halde hadîsteki : "ليس منا = *Bizden değildir*" sûretindeki nefiyden hakîkat ma'nâsı müstefâd olur) demiştir.

Şârih İbn-i Battâl da : "ليس منا = *Bizden değildir*" cümlesinin ma'nâsı : "ليس مقتديا بنا و مستنا بسنتنا = *Bize uymuş ve bizim yolumuzu tutmuş değildir*" ma'nâsınadır, demiştir. Bâzıları da bu cümlenin ma'nâsı, bu câhiliyyet örf ü âdetini istihlâle mahmûldür, demişlerdir.

(لطم الخدود) fıkrası (ضرب الخدود) sûretinde de rivâyet edilmiştir. Hudûd, haddin cem'idir. (خد) Had, yanak ve yüz dövmektir. Darb-ı hudûd da yüze vurmak demek olur. Husûsî olarak yüzün zikredilmesi, ekseriyyetle nevhazenlerin yüzlerine vurmak îtiyâdında bulunmalarına mebnîdir. Yoksa yüz gibi bakıyye-i vücûda vurmak da bu nehiyde dâhildir.

(شق الجيوب) fıkrasındaki *"cüyûb"*, ceybin cem'idir. Ceyb, elbîse geyilirken baş geçmek için açılan fethadır ki, lisânımızda yaka ta'bîr olunur. Arabların avâm lisânında *"ceyb, tavk"* ma'nâsında kullanılır

ki, boğaza takılan gerdanlık demektir. Şakk-ı süyûb yaka yırtmak demek olur.

(ودعا بدعوى الجاهلية) fıkrası Müslim'in *Sahîh*'indeki rivâyetinde : (بدعوى اهل الجاهلية) sûretinde rivâyet edilmiştir. Câhiliyyet devri ile, dîn-i İslâm'ın zuhûrundan evvelki fetret ve vahşet zamânıdır. İslâm dîni bunlarla mücâdele etmiş ve tamâmiyle muvaffak olmuştur. Bunlardan birisi de budur.

642 . عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِى وَقَّاصٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ
رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُنِى عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ مِنْ
وَجَعٍ اشْتَدَّ بِى فَقُلْتُ إِنِّى قَدْ بَلَغَ بِى مِنَ الْوَجَعِ مَا تَرَى وَأَنَا
ذُو مَالٍ وَلَا يَرِثُنِى إِلَّا ابْنَتٌ أَفَأَتَصَدَّقُ بِثُلُثَىْ مَالِى قَالَ
لَا قُلْتُ بِالشَّطْرِ فَقَالَ لَا ثُمَّ قَالَ الثُّلُثُ وَالثُّلُثُ كَبِيرٌ
أَوْ كَثِيرٌ إِنَّكَ أَنْ تَذَرَ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَذَرَهُمْ عَالَةً
يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ وَإِنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِى بِهَا وَجْهَ اللّٰهِ
إِلَّا أُجِرْتَ بِهَا حَتَّى مَا تَجْعَلُ فِى فِى امْرَأَتِكَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ
اللّٰهِ أُخَلَّفُ بَعْدَ أَصْحَابِى فَقَالَ إِنَّكَ لَنْ تُخَلَّفَ فَتَعْمَلَ عَمَلاً
صَالِحاً إِلَّا ازْدَدْتَ بِهِ دَرَجَةً وَرِفْعَةً ثُمَّ لَعَلَّكَ أَنْ تُخَلَّفَ حَتَّى
يَنْتَفِعَ بِكَ أَقْوَامٌ وَيُضَرَّ بِكَ آخَرُونَ اللّٰهُمَّ امْضِ لِأَصْحَابِى
هِجْرَتَهُمْ وَلَا تَرُدَّهُمْ عَلَى أَعْقَابِهِمْ لٰكِنِ الْبَائِسُ سَعْدُ بْنُ خَوْلَةَ
يَرْثِى لَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ مَاتَ بِمَكَّةَ .

TERCEMESİ

Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir:

Sa'd Hazretleri demiştir ki : Vedâ' Haccı yılı (Mekke'de) şiddetli bir hastalığımda Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* beni iyâde ve ziyâret ederdi. (Bir ziyâretinde) ben :

— Yâ Resûla'llāh! Bendeki hastalık, görüyorsunuz şu müzmin hadde ermiştir. Ben, servet sâhibiyim. Kızımdan başka da bir vârisim yoktur. Mâlimin üçte ikisini tasadduk edeyim mi? diye sordum. Resûlullāh:

— Hayır, tasadduk etme, buyurdu. Ben :

— Yarısını edeyim mi? dedim. Resûlullāh:

— Yine hayır, tesadduk etme, diye cevâb verdi. Ve sonra Resûlullāh (sözüne devâm ederek) buyurdu ki :

— Sülüsünü tesadduk et (kâfîdir!) Sülüs (mâlin) de büyüktür. Yâhud çoktur. Ey Sa'd! Senin vârislerini zengin bırakman, muhtâc ve halka (sadaka için) ellerini açar bir halde bırakmandan çok hayırlıdır. Ey Sa'd! Allah rızâsı için infâk ettiğin her nafakadan şübhesiz me'cûr olursun! Hattâ (yemek yerken) hayat yoldaşının ağzına verdiğin lokmadan da me'cûr olursun. Yine ben :

— Yâ Resûlullāh! (Siz Medîne'ye döneceksiniz de) ben dostlarımdan geriye mi kalacağım? diye sordum. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki :

— Hayır, sen (bizden) geri kalamazsın. (Şâyet burada kalır da) amel-i sâlih işlersen elbette onunla derecen artar, merteben yükselir. Sonra öyle zannediyorum ki : sen uzun zaman yaşayacaksın. Hattâ senden birtakım akvâm müstefîd olacak, diğer birtakım akvâm da zarar görecektir. Yâ Rab! Ashâb'ımın (Mekke'den Medîne'ye) dönüşünü tamamla, onları ters izine döndürme! (Bunun üzerine Sa'd İbn-i Ebî Vakkās demiştir ki) :

— Lâkin en bîçâre Sa'd İbn-i Havle'dir. Eğer Sa'd Mekke'de ölürse, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ona çok acır, mahzûn ve mükedder olur.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi *Sahîh*'inin on yerinde zikretmiştir. Buradan başka Megâzî, Da'vât, Hicret, Nafakât, Ferâiz, Vesâyâ'nın iki yerinde, Tıbb'ın iki bâbında. Müslim ile Sünen-i Erbea sâhibleri de tamâmen Vesâyâ bahsinde tahrîc etmişlerdir. Nesâî'nin ayrıca Yevm ü leyle bahsinde de bir tahrîci vardır. Bu hadîsin bâbına da "*Nebî salla'llâhu aleyhi ve sellem'in Sa'd İbn-i Havle'ye mersiyesi ve izhâr-ı huzün etmesi*" unvânını vermiştir. İbn-i Abdi'l-Ber diyor ki : bu hadîs, ehl-i ilmin senedinin sıhhatinde ittifâk ettikleri ve cümhûr-ı fukahânın vasıyyetin mikdârında bir asl-ı şer'î olarak kabûl eyledikleri bir hadîstir, yalnız bu hadîsin nâkılleri arasında bâzı elfâza âid ihtilâf vardır. Bunlardan birisi Süfyân İbn-i Uyeyne'nin Haccetü'l-Vedâ' yılı yerinde Feth-i Mekke senesi diye rivâyet etmesidir. Haccetü'l-Vedâ' rivâyet eden Zührî'dir. Yine İbn-i Abdi'l-Ber diyor ki : Biz bu hadîsi Ma'mer, Yûnüs İbn-i Yezîd, Abdü'l-Azîz İbn-i Seleme, Yahyâ İbn-i Saîd-i Ensârî, İbrâhim İbn-i Sa'd tarîklerinden rivâyet ettik. Bu râvîlerin kâffesi Zührî'den Haccetü'l-Vedâ' diye rivâyet etmişlerdir. İmâm Mâlik'in rivâyeti de böyledir. Mevzûu-bahsimiz olan tarîkında da Buhârî, (مالك عن ابن شهاب) (عن عامر بن سعد بن ابي وقاص) diye şeyhi Abdullâh İbn-i Yûnüs'ten rivâyet ediyor. İbn-i Münzir de Haccetü'l-Vedâ' diyenlerin rivâyeti çok doğrudur, diyor.

HADÎSİN MA'NÂSI :

Haccetü'l-Vedâ', Hicret-i Ahmediyye'nin onuncu senesi edâ buyurulan hacdır. Haccetü'l-Vedâ' denilmesi, Resûl-i Ekrem'in Arafât'ta, Müzdelife'de, Minâ'da îrâd ettikleri hutbelerinde : "*Menâsikinizi benden gördüğünüz gibi muhâfaza ediniz. Belki bundan sonra sizinle birleşemeyiz*" diye Ashâbı ile vedâ' etmiş olmalarından dolayıdır. Bu hutbelerinde Resûl-i Ekrem Efendimiz, câhiliyyet devrinin bütün an'anelerini, bütün âdetlerini tamâmen yıkmış ve inkılâbkâr her hükmü bildirdikten sonra : " ألا هل بلغت = *Ey nâs! Size bunu da tebliğ ettim mi?*" diye soruyordu. Bu cihetle buna Haccetü'l-belâğ da

denilir. Resûl-i Ekrem Efendimiz Mekke'den avdetinden sonra seksen küsûr gün sonra irtihâl-i dâr-ı bakā buyurmuştur.

(أفأتصدق) cümlesindeki hemze, istifhâm içindir. Binâenaleyh bu cümlenin medlûlü, istihbâr tarîkı ile bir istifhâmdır. Ya derhal incâz eylemek, yâhud mâba'de'l-mevte ta'lîk etmek şıklarının ikisine de muhtemeldir. Buhârî'nin diğer bir tarîkında (أفأتصدق) yerinde "أفأوصي = *Mâlimin sülüsünü vasıyyet edeyim mi?*" sûretinde rivâyet edilmiştir. İmâm İbn-i Abdi'l-Ber, bâzı ehl-i ilimden naklederek diyor ki : Bu Sa'd İbn-i Ebî Vakkās hadîsini Âmir İbn-i Sa'd (أفأتصدق) sûretinde, Mus'ab İbn-i Sa'd de (أفأوصي) diye rivâyet etmişlerdir. Yine İbn-i Abdi'l-Ber: "*Benim bu husustaki kanâatim, İbn-i Şihâb Sa'd'den bunu (أفأوصي) diye, Mus'ab gibi rivâyet etmiştir. İnşâ-Allāhü Teâlâ sahîh olan da budur*" diyor. Sonra Âmir'den gelen rivâyet tarîklerinde de (أفأوصي) rivâyeti bulunduğunu bildiriyor.

(قلت بالشطر) cümlesindeki şatrı, tercemede nısıf olarak gösterdik. Çünkü Buhârî'nin diğer bir rivâyet tarîkında "أفأوصي بالنصف = *Yarısını vasıyyet edeyim mi?*" sûretinde tasrîh edilmiştir.

(لعلك أن تخلف) cümlesinde Hazret-i Sa'd'in tehallüfü ve teahhuru ile murâd, uzun zaman muammer olmasıdır. Ve hakîkaten Sa'd İbn-i Ebî Vakkās Hazretleri Hicret'in (55) inci senesinde vefât ettiğine göre, bundan sonra tam (45) sene yaşamıştır.

Sa'd İbn-i Ebî Vakkas Ashâb-ı Nebî *aleyhi's-selâm*'ın güzîde sîmâlarından birisidir. Aşere-i Mübeşşere'dendir. Yedinci olarak İslâm'a girmiştir. Müslüman olduğunda on yedi yaşında tüvânâ bir gençdi. "*Müslüman olduğumda yüzümde tüy yoktu*" dediği, oğlu Âmir'den rivâyet edilmiştir. Babası İbn-i Havle de müslüman olmuştu. Buhârî, İbn-i Havle'nin hicret ettiğini, Bedir'de ve müteâkıb gazâlarda bulunup Haccetü'l-Vedâ'da vefât ettiğini zikretmiştir [*Aynî:* C. 4, S. 101].

Sa'd İbn-i Ebî Vakkās en nâmdâr mücâhidlerdendir. Resûl-i Ekrem Efendimiz'den evvel Medîne'ye hicret etmişti. Din uğrunda Allah rızâsı için ilk oku Hazret-i Sa'd atmıştır. Saîd İbni'l-Müseyyeb: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in gazâ meydanında : "*At yâ Sa'd! Babam anam sana fedâ olsun*" diyerek muttasıl ok verdiğini, Sa'd'in ağzından işittim, demiştir. Bütün gazâlarda maiyyet-i seniyyeden ayrılmazdı. Aşere-i Mübeşşere'den en son vefât eden zât Hazret-i Sa'd'dir.

Bu hadîs-i şerîfte Peygamber Efendimiz'in bir mu'cizesine şâhid oluyoruz : Ağır hasta bulunan Sa'd İbn-i Ebî Vakkās, o günlerde babasının vefâtı üzerine hayâtından ümîdini kestiği ve vasıyyet etmeğe başladığı sırada : "*Yâ Resûla'llāh! Siz Ashâb ile Medîne'ye gideceksiniz de ben buralarda ölüp kalacak mıyım?*" diye ümidsiz bir halde sorduğunda Resûl-i Ekrem: "*Hayır! Yaşayacaksın. Hem çok yaşayacaksın da senin hayâtından bâzı kavimler müstefîd olacak, bâzıları da zarar görecektir*" buyurmuştu. Hakîkaten Sa'd İbn-i Ebî Vakkās bu târihten sonra daha kırk beş sene yaşadığını bildirmiştik. Şârih İbn-i Battâl demiştir ki : Sa'd, Irak emâretine ta'yîn olunduğunda birtakım kabâilin irtidâd ettiklerini görmüş ve bunların tevbe ve dîn-i İslâm'a rücû' etmelerini kendilerinden istemişti. Bunların bir kısmı tevbe edip nâil-i emân olmuş, bir kısmı ise ısrâr edip zarar görmüştü. Irak fütûhâtının mukaddimetü'l-ceyşi hiç şüphesiz Hazret-i Sa'd'dir. Kûfe şehrini te'sîs eden, hıtta-i Irâkıyyeden Îrânîleri sürüp çıkaran, Medâyin, Fars illerini İslâm câmiasına ilhâk eden bu bahâdır kumandandır. Hazret-i Ömer'in dilsûz şehâdeti üzerine Halîfe intihâbı için teşkîl olunan şûrâda İbn-i Ebî Vakkās da dâhildi. Sıffîn, Cemel vak'alarında uzleti ihtiyâr etmişti. Hazret-i Alî *radiya'llāhu anh*, Sa'd'in bu hareketine gıbta ederek demiştir ki : Sa'd ile İbn-i Ömer'in bî-taraf hareketleri çok doğrudur. Bu uzlette günâh varsa, her halde o günâh küçüktür. Sevâb varsa o da şübhesiz çok büyüktür.

Çocukları Âmir, Muhammed, Mus'ab, İbrâhim kendisinden hadîs rivâyet etmişlerdir. Ömer, Âişe gibi eâzım-ı Ashâb'ın; Kays İbn-i Ebî Hâzim, Saîd İbni'l-Müseyyeb, Alkame, Ebû Osmân-ı Nehdî, Mücâhid gibi Tâbiîn'in de pek çok rivâyetleri vardır. Kendisinden Buhârî ile Müslim müttefikan yüz on beş hadîs rivâyet etmişlerdir. Beş hadîsin rivâyetinde Buhârî, sekiz hadîsinde de Müslim infirâd etmişlerdir. Bedir gazâsında geydiği eski bir sof cübbeyi muhâfaza etmiş ve onunla tekfîn edilmesini vasıyyet etmiştir. Medîne'ye on mil mesâfedeki kasrında ve elli beşinci Hicrî yılında vefât etmiş, Medîne'ye nakledilip "*Bakî'*" kabristanına defnedilmiştir *(Radiya'llāhu anh ve rahmetu'llāhi aleyh)*.

[*Tezkiretü'l-Huffâz, Hulâsa, Aynî*]

FIKHÎ HÜKÜMLER :

Ebû Ömer demiştir ki : Bu Sa'd İbn-i Ebî Vakkās hadîsi, senedinin sıhhatinde ehl-i ilmin ittifâk ettiği bir hadîstir. Cümhûr-ı

fukahâ, bu hadîsi mıkdâr-ı vasıyyet hakkında ve müteveffânın sülüs mâlini tecâvüz etmemesi husûsunda bir asıl olarak kabûl etmişlerdir. Bir müslümanın çocukları ve asabe vârisleri varken vasiyyetinin sülüs mâlini tecâvüz etmemesi husûsunda İslâm âlimlerinin ittifâkı vardır. Hattâ, ülemâ, sülüsten noksan vasıyyet edilmesi müstehabdır, demişlerdir. Yalnız hiç bir sûretle uzak, yakın vârisi olmıyarak vefât eden bir müslümanın sülüs mâlinden fazlasını vasıyyet edebilmek hakkını hâiz olup olmadığı husûsu ihtilâfı mûcib olmuştur. İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh* bilâ-vâris vefât eden kimsenin mecmû' mâlini vasıyyet edebilmesi hakkını kabûl etmiştir. Ebû Mûse'l-Eş'arî'nin ictihâdı da böyledir. Tâbiî fukahâsından Mesrûk, Übeyde, İshâk, Hasen-i Basrî de bu ictihâda tarafdar olmuşlardır. Kurtubî: Ebû Hanîfe ile Ashâbının, Mâlik'in, bir kavle göre Ahmed İbn-i Hanbel'in mezhebleri de böyledir, diyor.

Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh* sülüs mâlden fazlasını vasıyyet etmek aslā câiz değildir. Müteveffânın veresesi yoksa bile beytülmâl vardır. Beytülmâl, vârisi olmıyanların vârisidir, demiştir. Bu ictihâdı da fukahâdan bir cemâat kabûl etmiştir. Fukahâ-i Emsâr'ın bir noktada daha icmâı vardır ki, o da vârisler sülüs mâlden fazlasını vasıyyete muvâfakat ederlerse, bi'l-icmâ' bu da câizdir. Verese sülüsten fazlasına icâzet vermezse, sülüsten fazlası tenfîs edilmez.

Bu hadîsin bir tarîk-ı rivâyeti olarak: "أفأتصدق مالى كله = *Yâ Resûla'llāh! mâlimin topunu tasadduk edeyim mi?*" sûretinde bir ziyâde bildiriliyor. Şârih Aynî diyor ki: eğer bu rivâyet sahîh ise cümhûr-ı ulemânın hibe, sadaka, ıtk husûslarında marîzın yalnız sülüs mâlinde kavli câiz ve nâfiz olup mecmû-ı mâli hakkında mu'teber olamıyacağı sûretindeki ictihâdlarına sarîh bir hüccet-i kātıa olur. İmâm Ebû Hanîfe ile ashâbının ve Mâlik, Leys İbn-i Sa'd, Evzâî, Sevrî, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel, İshâk Hazarâtının ve umûmiyyetle ehl-i hadîs ve ehl-i re'yin mezhebleri de budur.

Bâzı âlimler ile zâhirî ulemâsı, marîzın mecmû-ı mâli hakkında hibesi mu'teberdir, demişlerdir. Şârih İbn-i Battâl: doğrusu biz, mütekaddimînden bu ictihâdda bulunan bir kimse bilmiyoruz, diyor.

Ehl-i ilimden bir kısmı, mâlin sülüsünü tamâmen vasıyyet etmek de mekrûhtur, demişlerdir. Tâvus, yalnız vârisler az, mal çok olursa, sülüs vasıyyet edilmesinde beis görmemiştir. Rub'u vasıyyet edilmesi İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyet edilmiş ve ehl-i ilim-

den bir kısmı rub'un müstehab olduğuna kāil olmuşlardır. İshâk İbn-i Râhûye de vasıyyette sünnet olan rubu'dur, demiştir. Ve Resûl-i Ekrem'in Ebû Saîd hadîsinde (الثلث كثير) buyurmuş olması ile istidlâl etmiştir. Meğer vasıyyet eden kimsenin mâlinde şübhesi ola. Bu sûrette sülüs vasıyyetin de câiz olduğunu bildirmiştir. Şu kadar ki, İbn-i Abdi'l-Ber, İshâk'ın: "*Sünnet olan rubu'dur*" hükmünün bir delîli yoktur, diye i'tirâz etmiştir. Halbuki İshâk Resûl-i Ekrem'in *(Bu sülüs de çoktur)* buyurduğundan istifâde etmiştir. İbn-i Abdi'l-Berr'in, İshâk'ın bu delîline vâkıf olması pek tabiî olacağına göre, bununla istidlâli muvâfık bulmamış demek olur. Hakîkaten Resûl-i Ekrem *(Sülüs de çoktur)* demezden evvel *(Sülüs muvâfıktır)* buyurmuşlar. Bu halde (sülüs muvâfıktır. Bu da az görülmemelidir, sülüs de coktur) demek olur. Ve hakîkaten o yolda istidlâl çok zayıf bulunur.

İbn-i Battâl da Ömer *radiya'llāhu anh*'in rubu' mâlini vasıyyet ettiğini bildiriyor. Bir kısım ulemâ da südüs mâlin vasıyyet edilmesi ictihâdında bulunmuşlardır. Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* de humüs vasıyyet edilmesini tavsiye edermiş, kendisi de humüs mâlini vasıyyet etmiş, ve : "رضيت لنفسي ما رضى الله لنفسه = *Kendi vasıyyetim için humsü ihtiyâr ettim. Nasıl ki Cenâb-ı Hak ganîmetin humsünü kendi rızâsı için ihtiyâr buyurdu ise*" demiştir.

(Bir hulâsa) Gerek Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* hadîsinden ve gerek bu hadîsi îzâh eden vücûh-ı rivâyât ile eimme-i kirâmın müçtehedât-ı aliyyelerinden şunu gereği gibi öğrenmiş oluyoruz ki, şerîat-i İslâmiyye hibe, vasıyyet husûslarında i'tidâli tavsiye ve ifrâttan sıyânet etmiştir. Bir âile reisinin mâlinin hepsini hibe etmesi, vücûh-i hayra sarfını vasıyyet etmesi ictimâî muâvenet bakımından ilk nazarda pek câzib görülürse de, fakat iyice tedkîk edilince bu müfrit hareketin, ictimâî hey'etin anâsır-ı esâsiyyesini teşkîl eden âile servetini tamâmen mahvettiği görülür, öteki hayır, bu yıkılan âile ocaklarını ihyâ değil, ta'mîr bile edemez. Bu cihetle hukūku İslâmiyyemiz, vârisi bulunan bir âile reisinin mecmû' mâlini bu sûretle dağıtmasına müsâade etmemiştir. Hattâ vârisi olmıyan bir marîzın bile mecmû' mâlinde tasarrufunu fukahâ-yı İslâmiyye müttefikan kabûl etmemiştir. Bir kısım fukahâ onun da vârisi beytülmâldir. Yâni hey'et-i ictimâiyyedir, demişlerdir.

Zekât ki, mâlî bir vecîbedir. Muâvenet-i ictimâiyyenin terk ve ihmâli kābil olmıyan birinci faslını teşkîl eder. Şerîatimiz bunda bile

daha ziyâde mu'tedil bir tarîk-ı teâvün iltizâm etmiştir : kırkta bir. Servet yükseldikce teklîfin azalması ise son derece şâyân-ı nazardır. Şerîat-i İslâmiyyenin muâvenet-i ictimâiyye husûsundaki prensibi, âile servetini sıyânet etmek, fukarâyı nemâsından müstefid etmektir ki, bu sâyede ashâb-ı servet ile fukarâ arasında bir sevgi, bir muhabbet te'sîs ediliyor. Kurûn-ı ahîrede ortaya konulan iktisâdî meslekler ise zengin ile fakir, sermâye ile amele arasında günden güne genişliyen bir boşluk açmıştır.

Ebû Saîd-i Hudrî hadîsinden istifâde edilen bir hükm-i fıkhîde kişinin mâlinden vücûh-i hayra sarf ve infâk etmesinin müstahab olduğudur. Ayni sûretle sıla-i rahme teşvîki, akrabâ ve taallûkāta tergîbi de muhtevîdir. İnsanın işlediği her hayır ve ibâdetten ancak hüsnü niyeti ile musâb olacağı asl-ı şer'îsine mebnî mubah olan umûra bile rızâ-yi ilâhî kasdedildiğinde o fi'l-i mubâhın mahz-ı tâat ve binâenaleyh mûcib-i sevâb ve fazîlet olacağı da müstefâd olur.

Resûl-i Ekrem Efendimiz bu mühimme-i dîniyyeye huzûz-ı dünyeviyyenin en lâtîf ve en ziyâde melekî olan bir misâli ile tenbîh buyurmuşlardır ki (müdâabe) dir. Yâni kişinin refîka-i hayâtının ağzına lokma vermesidir. Mekârim-i ahlâkın yegâne bir mürşidi olan Hâtem-i Enbiyâ Efendimiz, belîğ bir vecîze ile âile bağını sağlayan ve âile saâdetini te'mîn eden her nevi' mücâmele ve mülâtafaların zevc ve zevce için vesîle-i hayır ve sevâb olduğunu ta'lîmı buyurmuş oluyorlar. Âile hayâtında pek ziyade lûtufkâr ve son derece şefkatli olan Resûl-i Ekrem Efendimiz bu vecîzelerinde âile saâdetinin her safhasını bütün esbâb ve netîceleriyle ümmetine göstermiş bulunuyorlar.

Bu hadîs-i şerîfe nazaran insan infâkı üzerine vâcib olan âile efrâdını infâk ederken rızâ-yi İlâhî kasdederse, hem vâcibi edâ etmiş ve hem de infâk ve tasadduk sevâbına nâil olmuş bulunur. Kurtubî diyor ki: Bu hadîsin mantûkuna göre, âile infâkından dolayı müsâb olmak ancak kurbet kasdiyle hâsıl olur. Binâenaleyh Allāh'ın rızâsı kasdedilmezse vâcib sâkıt olursa da fakat me'cûr olmaz.

643 . عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ أَنَّهُ وَجِعَ وَجَعاً فَغُشِيَ عَلَيْهِ وَرَأْسُهُ فِي حَجْرِ ٱمْرَأَةٍ مِنْ أَهْلِهِ فَبَكَتْ فَلَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ

يَرُدَّ عَلَيْهَا شَيْئًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ أَنَا بَرِيءٌ مِمَّنْ بَرِئَ مِنْهُ
رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ بَرِئَ مِنَ الصَّالِقَةِ وَالْحَالِقَةِ وَالشَّاقَّةِ .

TERCEMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eş'arî) *radiya'llāhu anh*'in oğlu Ebû Bürde'den şöyle rivâyet edilmiştir: Ebû Bürde demiştir ki:

(Bir kere babam) Ebû Mûsâ şiddetli bir hastalıkla hastalanmıştı. Bu sıra başı, âilesinden bir kadının göğsünde olarak bayılmıştı. Bunun üzerine haremi (Ümm-i Abdullāh Bint-i Ebû Devme şiddetle bağırarak) ağlamağa başladı. Fakat Ebû Mûsâ'nın hal ve vaziyeti kadının bu hareketini men' etmeğe bir türlü müsâid değildi. Ebû Mûsâ bu baygınlığı atlatıp açılınca demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (hoşlanmayıp) uzak bulunduğu herkesten ben de uzağım. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* musîbet zamânında sayha eden, saçını yolan, elbîsesini yırtan kadınlardan uzak bulunurdu.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Müslim ve Nesâî de rivâyet etmişlerdir. Hadîsin sûret-i sevkine dâir olan baş tarafını *Buhârî* metninden terceme ettik. Çünkü Ebû Mûse'l-Eş'arî bu bayılma ve ayılma kıssasını bizzat kendisi değil oğlu Ebû Bürde rivâyet ediyor. Müellif ihtisâr için bırakmıştır. Fakat baygınlık sırasında tahaddüs eden bir hâdiseyi Ebû Mûsâ'nın rivâyet etmesindeki açık olan garâbete mebnî bunu Buhârî metninde olduğu gibi oğlu Ebû Bürde lisânından terceme ettik.

Buhârî'nin burada iki bâbı daha vardır. Bunlardan birisi musîbet zamânında yüzünü dövmenin, öbürü de "*öldüm*" diye feryâd etmenin ve vahşet devrinde mûtâd olduğu üzere mekrûh kelimeler

söyliyerek ağlamanın menhî olduğuna dâirdir. Bu bâblardan her ikisinde de Buhârî tercemesi (641) numara ile geçen İbn-i Mes'ûd hadîsini rivâyet ederek isbât-ı müddea etmiştir. Bu sûretle müellif Buhârî bu hadîsi üç yerde ayni metinlerle rivâyet etmiş bulunuyor. Yalnız bir kelime farkı ile ki (641) numaralı hadîsteki (لطم الخدود) yerinde burada daha sarîh olarak: (ضرب الخدود) sûretinde rivâyet etmiştir.

LÛGAVÎ TAHLİLLER :

(وا ويلاه) evvelce müfredâtını tahlîl ettiğimiz bu kelime, musîbet zamânında Arabların îrâd ve isti'mâl eyledikleri bir nidâ-i tefeccü'dür. Gûyâ o musîbet-zede bu kelime ile kendisine mevti ve helâki da'vet eder. Bu kelimenin Arablarca bu tarz-ı isti'mâline göre: (ölüm gel, yetiş) diye tercemesi îcâb ederse de fakat lisânımızda "*öldüm!*" diye nüdbe edilip ağlandığı şâyi' olduğundan yukarıda böyle vecîz bir sûretle terceme ettik.

(فأغمي عليه) yerinde bâzı nüshalarda (فغشي عليه) zabt u rivâyet edildiğini şârihler bildiriyor. Kastalânî birinciyi, Aynî ikinciyi ihtiyâr ederek zikredip diğer rivâyete işâret etmişlerdir. Bizdeki *Buhârî* nüshalarında da birinci rivâyet tercîhen zikredilmiştir. *Kāmûs Tercemesi*'nde Âsım Molla birinciyi bayılmak, ikinciyi de uğunmak diye terceme ediyor ki, her ikisi de bîhud olmak demek olup lisânımızda galat olarak "*beyhûd*" diye bu kelime de şâyi'dir[1].

(حجر) hâ'nın harekâtı selâsesi ve cîm'in sükûniyle insanın kucağına denir. Baygınlık hâlinde hastanın ekseriyyetle başı, tutanın göğsüne istinâd eder vaziyette bulunduğundan bu sûretle terceme ettik.

---

1 *Kâmûs* tercemesinde bu iki kelime hakkında şu tafsîlât vardır : Gayş, gayn'ın fethi ve şîn-i mu'cemenin sükûniyle bîhud olmak ma'nâsınadır ki, bayılmak ta'bîr olunur. « يقال غشي عليه غشيا و غشيانا على البناء المجهول اذا اغمي » Ve bu, setr ü gıtâ' ma'nâsından me'huzdur. Şârih der ki ekser lûgaviyyîn "*gaşy*" ile "*iğmâ*" beynini farkederler. Vâkıâ Kütüb-i Tıbbiye'de dahi bu vechile meşruhtur ki; gaşy bir hâlettir ki, kalbin za'fından ve rûhu hayvânînin dâhile hareketi, yâhud muhtakin olması hasebiyle bilkülliye kalbe içtimâından nâşî kalb teneffüs edemediğinden his ve hareketin muattal olmasıdır. Yâhud ruh kalîl ve rakîk olmakla mâden-i rûh olan kalbde mevcûd olan ruhtan fazla olmamakla sâir âzâya tevzî' olmadığından his ve hareket muattal olur. Yâhud sebebi, bürûdetin şiddeti veya harâretin hiddeti olur. Ana baygınlık ta'bîr olunur. Ve iğmâ, bütün-i dimâğ bârid ve galîz balgamla mümtelî olduğundan mecrâlarında rûhun nüfûzunu mâni' sedde-i kâmile sebebiyle âzânın his ve hareketten kalıp muattal olmasından ibârettir. Buna da "*uğunmak*" tâbir olunur.

Müslim'in rivâyeti (اغمى على ابو موسى و اقبلت امرأته ام عبد الله تصيح برنة) sûretinde olup Ebû Mûse'l-Eş'arî'nin zevcesinin ismi ve sayha ile ağladığı tasrîh edildiğinden kavis içinde bu cihete de tercemede işâret ettik. Ebû Mûsâ'nın zevcesi Ümm-i Abdullāh'ın, Ebû Devme'nin kızı olduğu da Nesâî'nin *Sünen*'inde musarrah bulunduğundan biz de tercememizde tasrîh eyledik. Ömer İbn-i Şebbe[1] ise *Basra Târihi*'nde Ebû Mûsâ'nın kadınının ismi Safiyye olduğunu ve Ebû Mûsâ'nın oğlu Ebû Bürde'nin vâlidesi bulunduğunu bildirmiş ve bu hastalık hâdisesinin Basra'da Ömer *radiya'llāhu anh* tarafından vâli bulunduğu sırada vuku' bulduğunu bildirmiştir.

(صالقة ، سالقة) ma'nâları müsâvî iki lûgattir. Musîbet zamânında ref'-i savt eden kadın demektir. *Muhkem*'de de Sayha ve velvele ile tefsîr edilmiştir. İbnü'l-Arabî de darbı vechile tefsîr etmiştir.

(حالقة) saçını yolan kadına denir.

(شاقة) Musîbet zamânında elbîsesini parçalıyan kadındır. Müslim'in bir rivâyetinde Resûl-i Ekrem'in:

(أنا برئ من حلق و سلق و خرق) dediği bildiriliyor ki, erkek, kadın her kim olursa saçını yolarak, sesini yükselterek, elbîsesini yırtarak nevha ederse, ben o kimseden uzağım demek olur.

Nevevî diyor ki : Aşağıdaki câhiliyet âdetleri Ashâb-ı Kirâm'ın ittifâkıyle haramdır.

1) Nüdbe, meyyitin mehâsinini sayıp dökerek ağlamak, 2) Niyâha, âvâz, âvâz ağlamak, 3) Lâtm-i had, yanaklarını, yüzünü, başını, dizlerini dövmek, 4) Şakk-ı ceyb, yaka, elbîse yırtmak, 5) Hamş-i vech, yüzünü tırmalamak, 6) Neşr-i şiir, manzûmelerle ölünün mehâsinini işâaya çalışmak, 7) Duâ-yı veyl ü sübûr, azâb ve helâk ile duâ.

Şârih Aynî de : Bunlar Hanefîlere göre de haramdır. Kerâhet diyenlerin murâdı da herhalde kerâhet-i tahrîmiyyedir, diyor.

644. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا جَاءَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَتْلُ ابْنِ حَارِثَةَ وَجَعْفَرٍ وَابْنِ رَوَاحَةَ

[1] Ömer İbn-i Şebbe, İbn-i Abid'dir. Üdebâdan ve yüksek müverrihlerdendir. Basra'nın güzîde bir hâfızı ve âlimi idi. Dârekutnî sikadır, demiştir. (262) târihinde vefât etmiştir. [*Hulâsa*, 140].

جَلَسَ يُعْرَفُ فِيهِ الْحُزْنُ وَأَنَا أَنْظُرُ مِنْ صَائِرِ الْبَابِ شَقِّ الْبَابِ
فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ إِنَّ نِسَاءَ جَعْفَرٍ وَذَكَرَ بُكَاءَهُنَّ فَأَمَرَهُ أَنْ يَنْهَا
هُنَّ فَذَهَبَ ثُمَّ أَتَاهُ الثَّانِيَةَ فَأَخْبَرَهُ أَنَّهُنَّ لَمْ يُطِعْنَهُ فَقَالَ
ٱنْهَهُنَّ فَأَتَاهُ الثَّالِثَةَ فَقَالَ وَٱللّٰهِ لَقَدْ غَلَبْنَنَا يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ
فَزَعَمَتْ أَنَّهُ قَالَ فَٱحْثُ فِى أَفْوَاهِهِنَّ التُّرَابَ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Hazret-i Âişe demiştir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Mûte şehidleri Zeyd) İbn-i Hârise'nin, Ca'fer'in, İbn-i Revâha'nın haber-i şehâdetleri geldiğinde Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Mescid'de) oturmuştu. Yüzünde âsâr-ı hüzn ü keder görülüyordu. Ben de kapının, Resûlullāh görülebilecek bir aralığından kendisine bakıyordum. Bu sırada Resûlullāh'a birisi geldi. Ve :

— Ca'fer'in (haremiyle âilesi) kadınları (ağlaşıyorlar) dedi. Ve (nevha ile) ağlaştıklarını söyledi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de o kimseye kadınları bu çığlıktan men' etmesini emretti. O adam gitti. Sonra ikinci def'a Resûlullāh'a geldi ve kadınların kendisine itâat etmediklerini haber verdi. Resûlullāh gene :

— Kadınları men' ediniz, buyurdu. O adam üçüncü def'a geldi ve :

— Yâ Resûla'llāh ! Vallāhi kadınlar bize galebe ettiler, dedi. (Râvî Ömr'e diyor ki :) Hazret-i Âişe :

— Resûlullāh o adama (haydi git) bu kadınların ağızlarına, (yüzlerine) toprak saç, buyurdu, dedi.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER, VE TERCEM-İ HALLER :

Bu hadîsi, Buhârî yine böyle Cenâze bahsinde ve Megāzî'de; Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî de Cenâze bahsinde tahrîc etmişlerdir. *Sahîh-i Buhârî*'de bu hadîsin mensûb olduğu bâbın unvânı : Bir musîbet hulûlünde kişinin mahzûn ve mükedder oturup izhâr-ı hüzn etmesinin cevâzını ifâde etmektedir.

Buhârî'nin metninde bu hadîsin sonunda şöyle bir fıkra da vardır : Hazret-i Âişe o adama demiştir ki : Allah seni zelîl etsin! Ne Resulûllāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in sana verdiği emri yerine getirdin; ne de hüzn ü keder içinde bulunan Resûlullāh'ı kendi hâlinde bıraktın [1].

ZEYD İBN-İ HÂRİSE *radiya'llāhu anh:* Kelebî ve Kuzâî'dir. Ve Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in âzadlı kölesidir. Zeyd'in annesi, câhiliyet zamânında mensûb olduğu Benî Ma'n âilesini ziyârete giderken yanında bulunan Zeyd, Benî Kays'tan bir süvârî tarafından esir edilip Mekke'ye getirilmişti. Süheylî'nin rivâyetine göre Zeyd, Arab'ın meşhur panayırlarından Hubaşe panayırında satılığa çıkarılmış ve Hakîm İbn-i Hırâm tarafından halası Hadîce Bint-i Huveylid *radiya'llāhu anhâ* için satın alınmıştır. Hazret-i Hadîce de Nübüvvet'ten evvel Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e hibe etmiştir. Zeyd, o sıra sekiz yaşında idi. Resûl-i Ekrem tarafından i'tak edilip oğulluğa kabul buyurulmuştur. Ve (Zeyd İbn-i Muhammed) denilmeğe başlanmıştır.

Zeyd'in kabîlesinden bâzı kimseler bir Hac mevsiminde Zeyd'i tanıyıp babasına haber vermekle babası fidye ile almak üzere Mekke'ye gelmişti ve Resûl-i Ekrem'e mürâcaat ettiğinde Resûlullāh Zeyd'i muhayyer bırakmış, o da Resûl-i Ekrem'i babasına, anasına tercîh ederek : Benim anam da, babam da sensin demişti. Bunun üzerine Resûlullāh Zeyd'i bir taş üstüne çıkararak Arab'ın örfüne göre: "يامن حضر ! اشهدوا ان زيدا ابنى يرثنى وارثه = *Hüzzâr-ı kirâm! Şâhid olunuz ki, Zeyd benim oğlumdur; o bana vâris olacaktır, ben de ona*" buyurmuştur. Sonra ebeveyni ve akrabâsı memnûn olup geri dönmüşlerdir. (ادعوهم لآبائهم)* Âyet-i Kerîmesinin şeref-i nüzûlü üzerine bu yolda verâset

---

[1] فقلت ارغم الله انفك لم تفعل ما امرك رسول الله صلى الله عليه و سلم و لم ترك رسول الله صلى الله عليه و سلم من العناء [بخارى]

* *Sûre: 33 (Ahzâb), âyet: 5*

nesh olunmuş ve Zeyd de ba'de-mâ Zeyd İbn-i Hârise diye çağırılmıştır.

Resûl-i Ekrem Zeyd'i çok severdi. Onu Hazret-i Hadîce'nin âzadlılarından Ümm-i Eymen Bereke ile evlendirmiş ve bu mes'ud izdivacdan Üsâme dünyâya gelmiştir. Zeyd İbn-i Hârise ilk îmân edenlerdendir. Hadîce ve Alî *radiya'llāhu anhumâ*'dan sonra bir rivayette, Hazret-i Ebû Bekr, obir rivâyette Zeyd Hazretleri îmân etmişti. Bunların nokta-i iştirâki kadınlardan ilk müslüman olan Hadîce'dir; erkeklerden Ebû Bekr, çocuklardan Alî, âzadlılardan Zeyd *radiya'llāhu anhüm*'dir. Sâhib-i terceme Zeyd'den başka hiç bir Sahâbe'nin Kur'ân-ı Kerîm'de ismi zikredilmemiştir.

Zeyd Bedir'den i'tibâren Mûte'de şehîd oluncaya kadar bütün gazâlarda bulunmuştur. Hazret-i Âişe'den rivâyet olunduğuna göre, Hazret-i Âişe: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* tarafından techîz edilen seriyyelerden herhangi bir seriyye ki, onda Zeyd İbn-i Hârise bulunurdu. Muhakkak o fırka-i mücâhidîne Zeyd kumandan tâyin buyurulurdu, Resûl-i Ekrem'den geri kaldığı zamanlarda da muhakkak Zeyd'i Medîne'de vekil bırakmış bulunurdu [1].

Ca'fer İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anh*: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in amca-zâdesidir. Alî *radiya'llāhu anh*'ten on yaş büyüktür. En kadîm müslümanlardandır. Habeşe'ye hicret etmiş ve Hayber'in fethi günü avdet etmiştir. (623) üncü hadîsin îzâhında tafsîl ettiğimiz vechile Resûl-i Ekrem Efendimiz bu üç nâmdâr kumandanın Minber-i Saâdet üzerinde birer birer şehîd olduklarını ve Cennet'e girdiklerini haber verdiğinden, gerek Ca'fer-i Tayyâr'ın, gerekse Zeyd ile İbn-i Revâha'nın Cennetlik oldukları muhakkaktır.

Abdullāh İbn-i Revâha *radiya'llāhu anh*'in terceme-i hâlini (596) numara ile terceme ettiğimiz hadîs-i şerîfin îzâhında bildirmiştik.

Mûte harbi hakkında (623) numaralı hadîsin îzâhında ma'lûmât-ı kâfiye vermiştik. Yalnız burada şunu bildirmek isteriz ki : İs-

[1] عن عائشة رضى الله عنها كانت تقول : ما بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم زيد ابن حارثة فى سرية الا امره عليهم و لو بقى بعده لا ستخلفه [رواه احمد و النسائى]

lâm ordusunun üç bin kişiden ibâret bir avuç mücâhidden ibâret olmasına mukābil düşman ordusunun mevcûdu yüz bini Rum, yüz bini de Lâhım, Cüzâm, Kayn gibi nasârâ-yı Arab'dan müteşekkil olmak üzere iki yüz bin kişilik bir kesret arzediyordu. Bire altmış nisbetinde bir fazlalık.. Hiçbir târih-i harb tarafeyn orduları arasında bu yolda nisbetsiz bir kemiyet kaydetmemiştir. Bir günlük en çetin bir muhârebe karşısında İslâm ordusunun şehîdi on iki kişiden ibârettir. Bu hârikanın sebeb ve sâikı, İslâm kumandanlarının fedâ-yi nefs ederek harbi yakından idâre etmeleridir.

Hazret-i Âişe'nin bu hadîsinde beceriksizliğine mebnî Hazret-i Âişe tarafından muâhaze edilen bu zâtın kim olduğu ta'vîn edilememiştir. Hazret-i Âişe tarafından isminin bildirilmemesi, bu adama Sıddîka-i müşârün-ileyhânın dargın bulunması muhtemeldir.

Ağlaşan kadınlar Hazret-i Ca'fer'in haremi (Esmâ' Bint-i Umeys) ile âile ve akrabâ kadınları olduğundan, bunu mu'terize içinde tercemede gösterdik. Ca'fer *radiya'llāhu anh*'in haremi bir tâne idi. (ان نساء جعفر) rivâyet edilmesi tağlib tarîkıyledir.

Bu bâbın *Buhârî*'de tahrîc edilen hadîslerinden birisi de Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh* hadîsidir ki, tercemesi üçüncü cildde (531) rakamiyle geçmişti. Oradaki metin mufassaldır. Buradaki rivâyeti *(Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem "Bi'r-i Maûne" de yetmiş kadar kurrâ şehîd edildiğinde, bir ay müşrikler aleyhine duâ buyurup kunût eyledi. Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'i o zamandan daha şiddetli bir hüzn ile aslā mahzûn görmedim*[1]*)* sûretinde muhtasardır. Oradaki metin ve îzâhı mütâlea buyurulsun.

645. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ مَاتَ ابْنٌ لِأَبِي طَلْحَةَ وَأَبُو طَلْحَةَ خَارِجٌ فَلَمَّا رَأَتِ امْرَأَتُهُ أَنَّهُ قَدْ مَاتَ هَيَّأَتْ شَيْئاً وَنَحَّتْهُ فِي جَانِبِ الْبَيْتِ فَلَمَّا جَاءَ أَبُو طَلْحَةَ قَالَ كَيْفَ الْغُلَامُ قَالَتْ قَدْ هَدَأَتْ نَفْسُهُ وَأَرْجُو أَنْ يَكُونَ قَدِ اسْتَرَاحَ

---

[1] عن انس رضى الله عنه قنت رسول الله صلى الله عليه وسلم شهرا حين قتل القراء فما رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم حزن حزنا قط اشد منه [رواه البخارى]

فَبَاتَ فَلَمَّا أَصْبَحَ اغْتَسَلَ فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ أَعْلَمَتْهُ أَنَّهُ
قَدْ مَاتَ فَصَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ أَخْبَرَهُ بِمَا
كَانَ مِنْهُمَا فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَلَّ اللّٰهَ تَعَالَى
أَنْ يُبَارِكَ لَكُمَا فِي لَيْلَتِكُمَا قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَرَأَيْتُ
لَهُ تِسْعَةَ أَوْلَادٍ كُلُّهُمْ قَدْ قَرَؤُا الْقُرْآنَ.

Tercemesi

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

Hazret-i Enes demiştir ki : Ebû Talha'nın (ağır) hasta olan bir oğlu Ebû Talha evde yokken ölmüştü. Zevcesi (Ümm-i Süleym), çocuğun öldüğünü görünce onu gasledip kefenledi. Ve evin bir köşesine koydu. Ebû Talha geldiğinde :

— Oğlan nasıldır? diye sordu. Ümm-i Süleym:

— Çocuğun ıztırâbı sâkinleşti. İstirahat ettiğini zannediyorum, dedi. Ebû Talha kadını doğru söylüyor sandı. Ve (Sevinerek) yattı (eşi ile de birleşti). Sabah olunca gusledip çıkmak istediğinde Ümm-i Süleym Ebû Talha'ya çocuğun öldüğünü bildirdi. Ebû Talha (Mescid'e gidip) Nebî *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem* ile namaz kıldı. Sonra bu karı koca arasında o gece olup bitenleri anlattı. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* de :

— Cenâb-ı Hak bu gecenizi hakkınızda mubârek kılsın! diye duâ buyurdu. Süfyân İbn-i Uyeyne: (Ensâr'dan İbâye İbn-i Rifâa isminde) bir kimse (bu çiftleşmeden Ümm-i Süleym, Ebû Talha'ya Abdullâh'ı doğurdu.

Bu) Abdullāh'ın dokuz oğlunu gördüm. Bunların hepsi de *Kur'ân* okurdu, dediğini bildirmiştir.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Ebû Nuaym diyor ki : Bu hadîs, Buhârî'nin Bişr İbn-i Hakem'den rivâyet ederek teferrüd ettiği hadîslerden birisidir. Müslim de müteaddid tariklarla ve Enes İbn-i Sîrîn ve Humeyd-i Tavîl tariklarından da tahricleri vardır ki, bu iki tarîk-ı rivâyet de Enes İbn-i Mâlik'e muttasıl olur.

Bütün *Buhârî* metinlerinde ve şârihlerin iltizâm ettikleri nüshalarda bu hadîs (اشتكى ابن لابى طلحة قال فات) diye sevkedilmiştir. Halbuki müellif Zebîdî *Tecrîd*'de: (مات ابن لابى طلحة) şekl-i muhtazırında rivâyet ediyor ki, hiç doğru değildir. Çünkü çocuğun hastalığı meçhul bırakılıyor. Gerçi her ölüme bir hastalığın takaddüm ettiği vârid-i hâtır ise de fakat ölümle hastalık arasında bir telâzim bulunması ekserîdir, umûmî ve dâimî değildir. Hem de rivâyet huzûsunda bu nevî düşünceler de hâkim olamaz. Müellif merhum bu ciheti herkesten iyi bildiği için bunun bir hatâ-yi müteahhir olduğunu kabûl ederek metn-i *Buhârî*'ye göre terceme ettik ve kavis içine almağa lüzum görmedik.

Bu ölen çocuğun adının Ebû Umeyr olduğunu İbn-i Hibbân bildirmiştir. Ebû Umeyr son derece zekî ve melîh bir çocuk idi. Bu sebeble Ebû Talha bu oğlunu çok severdi. Ve hastalığına çok üzülmüştü.

Ebû Talha'nın adı, Ensârî Zeyd İbn-i Sehl'dir. Karısının adı Ümm-i Süleym'dir. Ve Enes İbn-i Mâlik Hazretlerinin annesidir. Bunları da Hatîb haber vermiştir.

Çocuğun vefâtı sırasında babası Ebû Talha'nın evde bulunmadığını îzâh ederek İsmâîlî şöyle rivâyet etmiştir : "*Çocuk ölürken Ebû Talha günün sonunda Resûlullāh'ın yanında bulunuyordu. Ümm-i Süleym, oğlu Enes'i gönderip Ebû Talha'yı çağırttı. Ve Enes'e çocuğun öldüğünü Ebû Talha'ya söylememesini emir ve tenbîh eyledi. Ebû Talha oruçlu idi.*"

(هيات شيا) fıkrası mücmeldir. Bâzıları oruclu olan zevcine yemek hazırladı, diye tefsîr etmiştir ki, Ebû Talha'nın oruclu olmasına

gâyet uygundur. Bâzıları da Ümm-i Süleym'in evde ölüm vaziyetini hissettirmemek için zevcinin hissini tahrîk edecek derecede zînetlendiğini bildirmiştir ki, bu tefsirde o geceki birleşmelerinin bir mukaddimesi olarak gâyetle muvâfıktır. Ebû Dâvud-i Tayâlîsî'nin rivâyetinde çocuğu gasl ve tekfîn eyliyerek hazırladığı bildiriliyor ki, bu da hâdisenin esâsına son derece uygundur. Bu rivâyet, Umâre Sâbit'ten vâkı' olan şu rivâyet ile de te'yîd ve îzah edilmiştir: "»فهلك الصبى فقامت ام سليم فغسلته و كفنته و حنطته سجت عليه ثوبا« = *Çocuk öldü. Ümm-i Süleym hemen çocuğu gasletti, kefenledi, kokuladı. Üzerine de bir örtü örttü.*" Bu rivâyetin tarikleri daha çok ve kuvvetli olduğu için hadîsteki (هيات شيا) fıkrasını bu tefsîre göre terceme ettik.

(و ظن ابو طلحة انها صادقة) fıkrası da *Tecrîd* metninde yoktur. Niçin bırakılmıştır? Bunun sebebini anlamak imkânı yoktur. Bu fıkrada, Ebû Talha'nın oğlan nasıldır? suâline karşı Ümm-i Süleym'in : Çocuk sâkinleşti. Rahatlaştığını umuyorum, diye cevab vermesini, Ebû Talha doğru zannetti, sözünden kadının yalan söylediği zannedilmemelidir. Çünkü çocuk, son dem-i ihtizârın canhırâş ıztırablarından kurtulmuş ve ayrı bir sükûn ve istirâhate kavuşmuştu. Yalnız Ebû Talha oğlunun üzerinde fânî hayâtın devâmını telâkkî ederek bu noktadan karısının doğru söylediğini zannediyordu.

(فبات فلما أصبح الليل اغتسل) fıkrasında Ebû Talha'nın sabahleyin iğtisâli karînesiyle (بات) bâte kelimesi cimâdan kinâyedir, deniliyor. Maamâfih bu cihet İbn-i Sîrîn rivâyetinde : "»فقربت اليه العشاء فتعشى ثم اصاب منها« = *Ümm-i Süleym Ebû Talha'ya akşam taâmı getirdi. Ebû Talha yemeğini yedi. Sonra eşine yaklaştı*" deniliyor. Sâbit'ten Ca'fer'in rivâyetinde: "ثم تطيبت فعرضت له ثم اصاب منها = *Yemekten sonra Ümm-i Süleym tuvâletini yapıp Ebû Talha'ya göründü. Ebû Talha da eşine yaklaştı*" deniliyor ki bu daha sarîhtir.

Müslim'in *Sahîh*'inde Süleymân İbn-i Mugîre'nin Sâbit'ten gelen bir rivâyet tarîkı vardır ki, bu vücûhu rivâyâtı tamâmiyle cem' etmiş gibidir. Bu rivâyette deniliyor ki : Ebû Talha'nın Ümm-i Süleym'den olan oğlu vefât ettiğinde Ümm-i Süleym ev halkına: Zinhâr Ebû Talha'ya oğlunun öldüğünü ben söylemedikçe hiç biriniz duyurmayınız! diye sıkı bir emir ve tenbihte bulunmuştu. Ebû Talha geldiğinde Ümm-i Süleym kocasına akşam yemeğini getirdi. Ebû Talha da yiyip içtikten sonra Ümm-i Süleym, o vakte kadar ihtiyâr etmediği ağır bir tuvâletle süslenip zevcine gö-

ründü. Ebû Talha da muvâkaa eyledi. Ümm-i Süleym zevcinin bu arzû ve ihtiyaçlarının tatmîn edildiğini görünce :

— Ey Ebû Talha! Birtakım insanlar âilelerine bâzı emânetlerini âriyet olarak bıraksalar, bir zaman sonra da bu emânetlerini almak isteseler bunları men' etmek doğru mudur? diye sordu. Ebû Talha cevab verip :

— Hayır, doğru değildir, dedi. Ümm-i Süleym:

— Öyle ise aziz zevcim, sen de oğlunu istiâre edilmiş bir vedîa say, diye cevab verdi. Enes demiştir ki, şimdi Ebû Talha hiddetlendi. Ve :

— Mâdemki öyledir, neye beni kendi hâlime bırakıp bu işlere bulaştırdın. Sonra oğlumun öldüğünü duyurdun, diyerek kalktı. Ve Resûlullâh'ın yanına kadar gitti. Ve bu vâkıâları olduğu gibi Resûlullâh'a arzetti. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* de :

"بارك الله لكما في غابر ليلتكما = *Ey Ebû Talha! Geçen gecenizi Allâhu Teâlâ hakkınızda mubârek kılsın!*" buyurdu. Ve Ümm-i Süleym o geceden oğlu Abdullâh'a yüklü kaldı [1].

Hadîsteki : "*Bu çiftleşmeden Ümm-i Süleym Abdullâh'ı doğurdu. Onun dokuz oğlunu gördüm hepsi de Kur'ân okurdu*" diyen kimsenin kim olduğunu Buhârî'nin tahrîcinde Râvî Süfyân İbn-i Uyeyne bildirmiyor. "*Ensâr'dan bir kimse*" diye meçhul bırakıyor. Bunun "*İbâye İbn-i Rifâa*" olduğunu Beyhekî *Delâil*'inde bildirmiştir. Bu rivâyette Ümm-i Enes'in Ebû Talha'ya sonsuz bir muhabbeti bulunduğu da bildirilmiştir.

TERCEME-İ HALLER :

Bu hâdiste bahsedilen zevc ve zevceden Ebû Talha'nın terceme-i hâlini bundan evvel (637) numara ile terceme ettiğimiz Enes İbn-i Mâlik hadîsinde îzâh etmiştik. Burada Ümm-i Süleym'i bildireceğiz :

ÜMM-İ SÜLEYM *radiya'llâhu anhâ:* Bint-i Melhan'dır; Benî Neccar'dandır. Sahâbiyye olan Ümm-i Haram *radiya'llâhu anhâ*'nın kardeşidir Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh*'in de vâlidesidir.

[1] Bu hadîsin uzun metni, aşağıda Ümm-i Süleym'in terceme-i hâline dâir olan kısmı ile berâber Matbaa-i Âmire basması *Müslim*'in : (C. 7, S. 145 ve 146) ve Bulak basması : (C. 2, 250) dedir.

Sünûsî diyor ki : Ümm-i Süleym kavmiyle berâber müslüman olmuştu. Zevci Mâlik buna kızarak Şam'a çekilip gitmiş ve orada hâl-i küfürde vefât etmiştir. Ümm-i Süleym'in Mâlik ile bu izdivâcından Enes Hazretleri kalmıştır. O sırada Enes sekiz, on yaşında idi. Vâlidesi getirip Resûl-i Ekrem'in hizmetine tevdî etmişti. Müslim'in Enes Hazretlerinden rivâyetine göre, Ümm-i Süleym oğlunun elinden tutarak huzûru Saâdet'e getirmiş ve :

— Yâ Resûlullāh, bu oğlum Enes'ciktir. Sana hizmet etmek için getirdim. Bunun için Allāh'a duâ buyurunuz, demişti. Resûl-i Ekrem de :

— Yâ Rab! Bu çocuğun malını, evlâdını çoğalt, diye duâ buyurmuştu. Bu duâ-i Nebevî berekâtiyle bu mal ve evlâd nîmetlerinin her ikisini de Cenâb-ı Hak Hazret-i Enes'e bol bol bezl ü ihsân buyurmuştur. Müslim'in *Sahîh*'inde rivâyeti vechile Enes İbn-i Mâlik Hazretleri : "*Mâlim çoktur. Evlâdım, evlâdımın evlâdı da çoktur. Bugün yüz kadar çoluğumu, çocuğumu sayarlar*" diye yemîn ile te'kîd ederek takdîs-i nîmet eylerdi.

Ümm-i Süleym'in ilk zevci öldükten sonra Ebû Talha izdivâcına tâlib olmuştu. O zaman Ebû Talha müşrik idi. Ümm-i Süleym tabiî reddetti. Bu teklîfi yalnız müslüman olmak şartiyle kabûl edebileceğini ve müslüman olursa mihir de istemiyeceğini bildirdi. Ebû Talha müslüman oldu. Ümm-i Süleym ile evlendi. Ve en namdâr İslâm mücâhidleri sırasına girdi.

Ümm-i Süleym İslâm kadınları arasında dînî salâbeti ve fıtrî zekâ ve metânetiyle temeyyüz etmiştir. *Sahîh-i Müslim*'de Câbir *radiya'llāhu anh*'in rivâyetine göre, Resûl Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem : "Bana Cennet gösterildi. Orada Ebû Talha'nın karısını gördüm. Sonra önümde bir ayak sesi duydum. O da Bilâl idi*" buyurmuştur. Gene Müslim'in diğer bir rivâyetinde Resûl *aleyhi's-selâm :* Enes'in annesi Bint-i Milhân'ı Cennet'te gördüm, buyurmuştur.

Mevzûu-bahsimiz olan hadîste tafsîl ve îzâh edildiği üzere Ümm-i Süleym'in nefsini kahrederek sabrı iltizâm etmesi ve târihte emsâline nâdir tesâdüf edilir bir sûrette kazâ-yi İlâhîye kemâliyle mutâvaat göstermesi, Ümm-i Süleym için başlıbaşına büyük bir menkabedir. Ümm-i Süleym'in bu hareketinden ulemâ, muktedir olanlar için ruhsatı terkederek şiddet tarîkını iltizâm etmek câiz olduğunu istifâde etmiştir. *(Radiya'llāhu anhâ ve rahmetu'llāhi aleyhâ).*

646 . وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ دَخَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَبِي سَيْفٍ الْقَيْنِ وَكَانَ ظِئْرًا لِإِبْرَاهِيمَ فَأَخَذَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِبْرَاهِيمَ فَقَبَّلَهُ وَشَمَّهُ ثُمَّ دَخَلْنَا عَلَيْهِ بَعْدَ ذٰلِكَ وَإِبْرَاهِيمُ يَجُودُ بِنَفْسِهِ فَجَعَلَتْ عَيْنَا رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَذْرِفَانِ فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ وَأَنْتَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَقَالَ يَا ابْنَ عَوْفٍ إِنَّهَا رَحْمَةٌ ثُمَّ أَتْبَعَهَا بِأُخْرَى فَقَالَ إِنَّ الْعَيْنَ تَدْمَعُ وَالْقَلْبَ يَحْزَنُ وَلَا نَقُولُ إِلَّا مَا يُرْضِي رَبَّنَا وَإِنَّا لِفِرَاقِكَ يَا إِبْرَاهِيمُ لَمَحْزُونُونَ .

TERCEMESİ

Yine Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir : Hazret-i Enes demiştir ki : (Bir kere) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile Haddâd bir san'atkâr olan Ebû Seyf (Berâ' İbn-i Evs) in evine gitmiştik. Ebû Seyf (in zevcesi Ümm-i Bürde Peygamber'in mahdûmu Hazret-i) İbrâhîm'in murdıası, süt ninesi idi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* İbrâhîm'i (kucağına) aldı. İbrâhîm'i öptü, kokladı. Bundan sonra bir kerre daha Ebû Seyf'in evine gittik. (Bu def'a) İbrâhîm can veriyordu. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in iki gözü yaş dökmeğe başladı. Bunun üzerine (Abdurrahmân) İbn-i Avf:

— Yâ Resûlullāh! Halk musîbet zamânında sabretmiyebilir, fakat sen de mi? diye taaccüb ve istiğrâb eyledi. Resûlullāh:

— Ey İbn-i Avf! Bu hal, (babanın çocuğuna karşı beslediği) rikkat ve şefkattir. (Yoksa sabır ve tevekküle münâfî bir nevha değildir) buyurdu. Sonra bu göz yaşını bir diğeri ta'kîb eyledi. Bu def'a da Resûl *aleyhi's-selâm:*

— Göz ağlar ve kalb mahzûn olur. Biz, Rabbimiz'in râzı olacağı sözden başka bir kelime ile izhâr-ı hüzn etmeyiz. Ey İbrâhîm! Biz, senin ayrılığınla pek ziyâde mahzûn ve mükedderiz, buyurdu.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî bu bâbın tercemesinde İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan da ta'lîkan rivâyet etmiştir. Müslim'in yine Enes İbn-i Mâlik'ten, İbn-i Mâce'nin Esmâ' bint-i Yezîd'den, İbn-i Hibbân'ın Ebû Hüreyre'den, Taberânî'nin Ebû Ümâme ile Sâib İbn-i Yezîd'den *(radiya'llāhu anhüm)* rivâyetleri vardır.

MA'NÂLAR VE TAHLİLLER :

(قين), haddaddır, demirci demektir. Ebû Seyf'in sıfatıdır. Ebû Seyf'in adı Berâ' İbn-i Evs'dir, Ensârî'dir.

(ظئر), murdıadır, sütnine demektir. İbn-i Cevzî çocuk, zevcinin zamân ve kefâletinde murdıaya teslîm edildiği için zevce de (ظئر) denildiğini bildiriyor.

(و انت يا رسول الله) cümlesi bir mukaddere ma'tûf olduğundan tercemede kavis içinde o mukadderi gösterdik.

(يجود بنفسه) fıkrasını Cezerî İbn-i Esîr *Nihâye*'sinde (يخرجها ويدفعها...) diye tefsîr ediyor ki, sâhib-i kerem ve sehâ bir kimsenin malını bezl ve harcettiği gibi İbrâhîm de enfâs-ı mâdûdesini bol harcıyordu, demektir. Âsım Molla da : Cevad, can vermek üzere olmak mânâsınadır. (يقال جاد بنفسه اذا قارب ان يقضى) diyor.

TÂRİHÎ ÎZAHLAR:

Şârih Aynî, Muhammed İbn-i Sa'd'in *Tabakāt-ı Kebîr*'inden naklederek diyor ki : Hazret-i İbrâhîm Hicret-i Seniyye'nin sekizinci yılı zilhiccesinde dünyâya gelmiştir. Fahr-i Kâinât Efendimiz'in âzâdlılarından "*Selmâ*" nın ebelik ettiği bunun zevci Ebû

Râfi'in de Resûl *aleyhi's-selâm*'a tebşîr eylediği ve Peygamber Efendimiz'in de pek ziyâde mesrûr olduğu rivâyet ediliyor. Hazret-i İbrahîm'in doğum günü Medîne kadınları arasında onu emzirmek için bir münâkaşa ve istirkap uyanmıştı. Nihâyet Nebiyy-i Muhterem Hazretleri nevzad-ı irdâ' için Münzir'in kızı "*Ümm-i Bürde*" ye teslim buyurmuştur. Kādî Iyâz Ümm-i Bürde'nin adı "*Havle*" dir, zevci de Ebû Seyf, Berâ' İbn-i Evs'dir, diyor. Bu karı kocanın her ikisi de Ensârî ve Hazrecî'dir. Resûl-i Zî-şân Efendimiz'in İbrâhîm'den başka Hadîcetü'l-Kübrâ *radiya'llāhu anhâ*'dan üç oğlu daha olmuştu. Birisi Kāsım'dır ki, Peygamberimiz bununla künyelenir, ve Ebü'l-Kāsım yâd olunur. Diğer ikisi de Tayyib ile Tâhir idi. Bâzı ehl-i siyer bunun ikisini bir addediyor. Kerîme-i Nebevî de dört idi: Zeyneb, Rukayye, Ümm-i Gülsüm, Fâtıma *radiya'llāhu anhüm*. Zeyneb İbn-i Ebi'l-Âs'ın, Rukayye ile Ümm-i Gülsüm Hazret-i Osman'ın, Fâtıma da Hazret-i Alî'nin zevceleri idi. Hazret-i Peygamber'in yalnız Hazret-i Fâtıma'dan ahfâdı devâm edegelmiştir. Bütün evlâd-ı Nebevî de Hazret-i Hadîce'den dünyâya gelmiştir. Yalnız Hazret-i İbrâhîm Mâriye-i Kıptiyye'den doğmuştu. İbrâhîm'in târîh-i tevellüdü hakkında ehl-i haber ittifâk ettikleri ve sekizinci Hicret yılının zilhicce'sinde doğduğunu bildirdikleri halde târîh-i vefâtı hakkında ihtilâf edilmiştir. Vâkıdî: "*Onuncu Hicret yılı rebîül-evvel'in onuncu günü olduğu kat'îdir*" diyor. *Sünen-i Ebû Dâvud*'da vefât-ı Nebî *aleyhi's-selâm* ile aralarında yetmiş gün olduğu rivâyet ediliyor. Bâzıları da on altı ay sekiz gün, bâzıları on yedi ay, diğer bâzıları ise bir sene, on ay, altı gün muammer olduğunu bildirmişlerdir.

Hazret-i Alî'ye müntehî olan bir senedle Hazret-i İbrâhîm'in Bakî' kabristanına defnedildiği ve bu kabre iptidâ İbn-i Maz'ûn'un, onu müteâkıb de Hazret-i İbrâhîm'in defnedildiği bildirilmiştir. Âl-i Alî İbn-i Ebî Tâlib'den birisinden, bir rivâyete göre de definden sonra Hazret-i Resûl *aleyhi's-selâm* bir kırba su istemişler ve kabrin üzerine dökülmesini emir buyurmuşlardır. Bu îzâhâtı Şârih Aynî verdikten sonra namaz mes'elesi hakkında şu ihtilâfı bildiriyor :

Cenâb-ı Peygamber, Hazret-i İbrâhîm'e cenâze namazı kılmış mıdır, yoksa kılmamış mıdır? İbn-i Hazm tashîh, Ahmed İbn-i Hanbel inkâr etmiştir. Süddî: Enes İbn-i Mâlik *radi-*

ya'llāhu anh'e Nebî *aleyhi's-selâm* İbrâhîm'e namaz kıldı mı? diye soruldu. O da bilmiyorum, dedi, demiş. Atâ' İbn-i Ebî Rebâh ise, İbn-i Aclân vâsıtasiyle Hazret-i Enes'ten dört rek'ât ile kıldığını rivâyet etmiştir. Aynî: "*Atâ' efkahtır.*" diye bunu tercîh ettiğini anlatıyor ve "*câiz ki Hazret-i Peygamber küsûf ile meşgul bulunduğu cihetle cenâze namazı başkası tarafından kıldırılmıştır*" diyor. Ve bunu da "*Hâfız Ebü'l-Abbâs-ı Irâkî*" lisânından hikâye ediyor. Ebu'l-Abbās: Taraf-ı Nebevî'den namaz kılındığı hakkındaki rivâyetin kuvvetli, diğer rivâyetlerin hafif olduğunu kaydetmiştir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz bu necl-i necîbinin vefâtına müteessir olmuştu. *Sahîh-i Müslim*'de rivâyet edildiğine göre, Ömer *radiya'llāhu anh* demiştir ki : İbrâhîm vefât ettiğinde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* : "*İbrâhîm benim oğlumdur. O, meme emerken ölen bir süt kuzusudur. Onun ırzâını tamamlamak için Cennet'te iki tâne süt-nine tâyin buyurulmuştur.*" diye teessür izhâr ettiler.

647 . عَنْ عَبْدِ ٱللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَ ٱشْتَكَى سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ شَكْوَى لَهُ فَأَتَاهُ النَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُهُ مَعَ عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ وَسَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ وَعَبْدِ ٱللهِ بْنِ مَسْعُودٍ فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ وَجَدَهُ فِي غَاشِيَةِ أَهْلِهِ فَقَالَ قَدْ قَضَى قَالُوا لَا يَا رَسُولَ ٱللهِ فَبَكَى النَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَأَى الْقَوْمُ بُكَاءَ النَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَكَوْا فَقَالَ أَلَا تَسْمَعُونَ إِنَّ ٱللهَ لَا يُعَذِّبُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ وَلَا بِحُزْنِ الْقَلْبِ وَلٰكِنْ يُعَذِّبُ بِهٰذَا وَأَشَارَ إِلَى لِسَانِهِ أَوْ يَرْحَمُ وَإِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir: İbn-i Ömer demiştir ki: Sa'd İbn-i Ubâde (bir kere) kendisine ârız olan bir hastalıktan dolayı (mizâcından) şikâyet ediyordu. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Abdurrahmân İbn-i Avf, Sa'd İbn-i Ebî Vakkās ve Abdullāh İbn-i Mes'ûd ile birlikte Sa'd'i iyâde ve ziyârete gelmişlerdi. Resûlullāh Sa'd'in yanına girdiğinde onu âilesi tarafından dikkat ve ihtimâmla ihâta edilmiş bir halde buldu. Resûlullāh *aleyhi's-selâm*:

— Yoksa Sa'd öldü mü? diye sordu.

— Hayır yâ Resûla'llāh! Ölmedi, diye cevâb verdiler. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* (müteessir olup) ağladı. Resûlullāh'ın ağladığını görünce oradakiler de ağlaştılar. Bunun üzerine Resûlullāh:

— İşitmediniz mi? Allah gözyaşı ile, iç üzüntüsü ile insanı azâb etmez. Ve eliyle (mubârek) diline işâret ederek: İşte bunun yüzünden (ya) azâb eder, yâhud (vaîdini infâz etmez,) merhamet eder. Ve meyyit, âilesinin kendisine (menhî bir şekilde) ağlamasından dolayı azâb olunur, buyurdu. Ömer *radiya'llāhu anh* de (câhiliyet âdeti üzere) ağlandığında (te'dîb için) sopa ile döver, çakıl attırır, toprak saçtırırdı.

İZÂHI

Bu hadîsi, Müslim de rivâyet etmiştir. Hadîsin fıkra-i ahîresi ki, Hazret-i Ömer'in te'dîb ve tekdîrini muhtevîdir. *Sahîh-i Buhârî* metninden terceme ettik. Bunu müellif merhûm *Tecrîd*'e almamıştır. Asıl hadîs ki: (ان الميت يعذب ببكاء اهله عليه) dir. Bu bâbdaki ihtilâfâtı (638 ve 639) numaralı hadîslerin îzâhında tamâmiyle tafsîl ettik.

648. عَنْ أُمِّ عطِيَّةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهَا قَالَتْ أَخَذَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ الْبَيْعَةِ أَنْ لَا نَنُوحَ فَمَا وَفَتْ مِنَّا

امْرَأَةً غَيْرُ خَمْسٍ أُمُّ سُلَيْمٍ وَأُمُّ الْعَلَاءِ وَابْنَةُ أَبِي سَبْرَةَ امْرَأَةُ مُعَاذٍ وَامْرَأَتَانِ أَوِ ابْنَةُ أَبِي سَبْرَةَ وَامْرَأَةُ مُعَاذٍ وَامْرَأَةٌ أُخْرَى.

TERCEMESİ

Ümm-i Atıyye *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir : Ümm-i Atıyye demiştir ki :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* biz (kadınlar) dan (İslâm üzere) bîat aldığında, ölüye nevha etmiyeceğimize dâir de söz almıştı. Beş kadından başka bizden hiçbir kadın (o sırada) ahdini îfâ etmedi. (Bu beş kadın :) Ümm-i Süleym, Ümm-i Alâ', Muâz'in karısı olan Ebû Sebre kızı ve daha iki kadındır. Yâhud Ebû Sebre kızı ile Muâz'in karısı ve daha bir kadın.

İZÂHI

Bu hadîsin mahall-i ictihâd olan noktası, Hicret-i Nebeviyyeyi müteâkıb kadınlardan dîn-i İslâm nâmına bîat alındığında bîat maddeleri arasına ölüye nevha edilmemesinin de konulmuş olmasıdır. Dîn-i İslâm'da niyâha menhî olmasaydı böyle bir ahd ü şarta lüzum görülmezdi. Nevevî bu hadîsin ta'yîn-i ma'nâsı husûsunda mühim bir sû-i tefehhüme işâret ederek diyor ki: Hadîste, bizden ahdine vefâ eden yalnız beş kadındır, demekle öbür müslüman kadınlar niyâha âdetini bırakmadılar, demek istenilmiyor. Belki Ümm-i Atıyye benimle bîat eden kadınlardan beşi hâric olarak öbürleri muâhedeyi müteâkıb bu mekrûh âdeti birden bırakamadılar. Fakat bu beş kadın derhal bu muâhedeye bağlılıklarını gösterdiler, demek olur.

TERCEME-İ HALLER :

ÜMM-İ ATIYYE *radiya'llāhu anhâ*'yı gerek tercemesi (625) numara ile geçen hadîsin îzâhında, gerekse bunu tâkib eden gasl-i meyyite dâir bir çok hadîslerde iyice tanımış bulunuyoruz.

ÜMM-İ SÜLEYM *radiya'llāhu anhâ*'yı da (645) rakamiyle terceme ettiğimiz Enes İbn-i Mâlik hadîsinde yeni öğrendik.

Ümm-i Alâ' *radiya'llāhu anhâ* Ensâriyye'dir. Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh*'in karısıdır. Medîne'nin yedi benâm fukahâsından Hârice İbn-i Zeyd[1] de bu fazîletli kadının südiyle büyüttüğü öz oğludur.

Şimdi Ümm-i Atıyye'nin ahde vefâkâr olmak üzere tavsîf ettiği beş kadından üçüncüsüne geldik. Râvî Ümm-i Atıyye bu üçüncü kadının hüviyyetini tâyin husûsunda tereddüd etmiştir. Ebû Sebre kızı yâd edilen bu kadın, Muâz İbn-i Cebel *radiya'llāhu anh*'-in karısıdır da her ikisi bir şahsiyyet midir? Ve binâenaleyh geriye beşi doldurmak için iki kadın mı kalıyor? Yoksa Ebû Sebre kızı ayrı, Muâz İbn-i Cebel karısı da ayrı olarak dört oluyor da geriye bir kadın mı kalıyor? İşte Râvî Ümm-i Atıyye'nin rivâyetinde görülen tereddüdün menşei burasıdır.

Bu iki nokta-i nazardan birincisine vâv-ı âtıfsız (امرأة معاذ) rivâyetiyle ikinciye de vâv-ı âtıfla (وامرأة معاذ) rivâyeti ile işâret edilmiştir. Birinciye göre, beşi doldurmak için iki kadın, ikinci rivâyete göre de bir kadın kalıyor. Şârih Kastalânî'nin beyânına göre, Hâfız İbn-i Hacer, ikinci vâv-ı âtıfla olan rivâyeti daha doğru bulmuştur. Çünkü Muâz İbn-i Cebel'in karısı "*Hallâd İbn-i Âmir*" in kızı Ümm-i Âmir'dir. Ebû Sebre kızı değildir. Ebû Sebre kızıyle Muâz İbn-i Cebel'in karısı ayrı ayrı sîmâlardır, demiştir. Şu halde geriye ismi tasrîh edilemiyen bir kadın kalıyor.

Şârih Aynî Hâfız Zehebî'nin vâv-ı âtıfsız rivâyetine göre, Ebû Sebre kızı, Muâz İbn-i Cebel'in karısı olduğunu kabûl ediyor. Bu hesabca ismi tasrîh edilmiyen iki kadın kalıyor

649 . عَنْ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ جَنَازَةً فَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَاشِياً مَعَهَا فَلْيَقُمْ حَتَّى يَخْلُفَهَا أَوْ تَخْلُفَهُ أَوْ تُوضَعَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَخْلُفَهُ.

---

[1] Hârice İbn-i Zeyd *rahmetullāhi aleyh*, az hadîs rivâyet ederdi. Bu sebeble Zehebî *Tezkiretü'l-Huffâz*'da kibâr-i ulemâdan ve ecille-i fukahâdan diye İbn-i Zeyd'i tavsîf ettikten sonra az hadîs rivâyet ettiği için hâfızlar arasında zikredemedik diye esefleniyor.

TERCEMESİ

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den ahzeden Âmir İbn-i Rebîa'dan şöyle rivâyet edilmiştir : Resûlullāh buyurmuştur ki :

Sizin biriniz bir cenâze gördüğünde, ânınla gitmek istemezse (cenâze ilerileyip) cenâzeden geri kalana kadar; yâhud cenâze (yi götürenler) o kimseyi geride bırakana kadar; yâhud o kimseyi geride bırakmazdan evvel cenâze yere indirilene kadar kıyâm etsin!

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîs turuk-ı rivâyâtı müteaddid ve mütekessir hadîslerden birisidir. Bu bâbda Buhârî'nin on kadar tarîk-ı rivâyeti vardır. Müellif *Tecrîd*'e bunlardan üç tânesini almıştır ki, birisi bu Âmir İbn-i Rebîa hadîsidir. Öbür ikisi tercemeleri bunu tâkib edecek olan hadîslerdir. Müslim'in de *Sahîh*'indeki tarîk-ı rivâyetleri ondan fazladır. *Sünen-i Erbaa* sâhibleri de bu sûretle tahrîc etmişlerdir. Tahâvî'nin de beş tarîk-ı rivâyeti vardır.

Buradaki rivâyetin tarz-ı edâsı biraz karışıktır. Hadîste iki terdîd edâtının birbirini vely ü tâkib etmesi tefehhümü hayli işkâl ediyor. Görülen bir cenâzeye kıyâmin müntehâ-yı müddeti irâe edilirken üç nevi' hareket teblîğ edilmiştir zannediliyor. Halbuki böyle değildir. Birinci ev terdîde, ikinci tenvîa mahmuldür. Râvî Âmir İbn-i Rebîa Resûl-i Ekrem'in : *(Siz cenâzeden geri kalana kadar mı, yoksa cenâze sizi geride bırakana kadar mı ayakta durunuz)* dediğini kestiremediğinden terdîd ile ifade etmiştir. Bu iki fıkranın ikisinin de medlûlü birdir : Cenâze uzaklaşana kadar ayakta durulmasıdır. Ve bu bir nevi'dir. İkinci nev'i de cenâzenin yere konulmasıdır. İkinci ev edâtı da bunu ifâde ediyor.

Bu hadîsin meâlini daha iyi anlıyabilmek için Buhârî'nin şu tarîk-ı rivâyetini de mütâlea edelim :

Buhârî'nin gene Âmir İbn-i Rebîa'ya muttasıl olan bir hadîsinde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* : "»اذا رأيتم الجنازة فقوموا حتى تخلفكم أو توضع« = *Siz bir cenâze gördüğünüzde cenâze sizi geride bırakana, yâhud cenâze* (musallā gibi bir yere) *konulana kadar kıyâm ediniz*" buyur-

muştur. Bu rivâyette, cenâze görenlerin ayağa kalkmaları ve bu kıyamlarının, ya cenâze kendisini bırakıp ilerliyene kadar, yâhud cenâze ileri götürülmeyip orada musallā gibi bir yere konulana kadar devâm etmesi emrolunuyor. Bundan sonraki hadîs de bu mevzûu müeyyid olan hadîslerdendir.

650 . عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ أَخَذَ بِيَدِ مَرْوَانَ
وَهُمَا فِى جَنَازَةٍ فَجَلَسَا قَبْلَ أَنْ تُوضَعَ فَجَاءَ أَبُو سَعِيدٍ رَضِىَ اللّٰهُ
عَنْهُ فَأَخَذَ بِيَدِ مَرْوَانَ فَقَالَ قُمْ فَوَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمَ هٰذَا أَنَّ النَّبِىَّ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَانَا عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ
عَنْهُ صَدَقَ .

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Makburî *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir : Makburî demiştir ki : Biz bir cenâzede bulunduk. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* Mervâ'nın elinden tuttu. Cenâze (omuzdan yere) konulmazdan evvel oturdular. Bunun üzerine Ebû Saîd(-i Hudrî) *radiya'llāhu anh* geldi. Mervân'ın elinden tuttu. Ve :

— Kalk, dedi. Vallāhi şu adam (Ebû Hüreyre) bilir ki, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bizi cenâze omuzdan yere indirilmedikçe oturmaktan nehyederdi, dedi. Ebû Hüreyre de :

— Ebû Saîd doğru söylüyor, diye tasdîk eyledi.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî'nin bu rivâyetinde bilinmesi lüzumlu fakat meçhul bırakılan bir cihet varsa, o da Ebû Saîd'in Mervân'a kalk, demesi üzerine Mervân'ın kalkıp kalkmadığıdır. Bu ciheti Tahâvî'nin Şa'bî tarîkiyle Ebû Saîd-i Makburî'den bir rivâyeti tenvîr ediyor. Bu

rivâyette Makburî Ebû Saîd diyor ki : Mervân'ın yanından bir cenâze geçmişti; Mervân ayağa kalkmamıştı. Ebû Saîd-i Hudrî Mervân'a hitâben :

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yanından bir cenâze geçti de Resûlullāh cenâzeye ayağa kalktı, dedi. Mervân da hemen ayağa kalktı. Hadîsin aslı bir olduğundan dolayı Buhârî'nin rivâyetinde meçhul kalan bu cihet de şimdi tenevvür etmiş bulunuyor, demektir.

Bu hadîsin asıl Sahâbî râvîsi Ebû Hüreyre değil, Ebû Saîd-i Makburî'dir. *Sahîh-i Buhârî*'deki sevki şöyledir : (عن ابى سعيد المقبرى قال: كنا فى جنازة فاخذ ابو هريرة رضى الله عنه بيد مروان...) Müellif ihtisâr için silsile-i isnâdın başına Ebû Hüreyre'yi ikāme etmiştir. Fakat metn-i hadîste pek bâriz bir rekâket hâsıl olmuştur. Bu cihetle hadîsi *Tecrîd*'e göre değil, *Buhârî* metnine göre terceme ettik.

Makburî Medîne'lidir. Benî Dinârî'nin kabirlerini muhâfazaya me'mur olduğundan dolayı mîm'in fethi ve bâ'nın harekât-ı selâsesiyle Makburî diye yâd edilmiştir. Ve tabiî kabre dâir rivâyetleri daha mu'teberdir. Buhârî'nin Makbürî'den rivâyet ettiği bu hadîs, muhaddisler arasında Buhârî'nin ifrâdından addolunur. Ömer, Alî, Üsâme *radiyallāhu anhüm*'den rivâyeti vardır. Kendisinden de oğlu Saîd ve bir cemâat rivâyet etmiştir. Vâkıdî, yüz târihinde vefât ettiğini bildirmiştir. [*Hulâsa, Aynî*].

MERVÂN, İBNÜ'L-HAKEM, EBÜ'L-ÂS'dır. Emevî hükümdarlarının dördüncüsüdür. Muâviye'nin hükûmeti zamânında Medîne ve Hicaz vâlisi olmuştu. Bu hâdise de vâliliği zamânında olmuştur. Mumâileyhin Medîne valiliği kırk sekiz târihine kadar devâm etmiştir. Bu târihlerde hıtta-i Hicâziyye ve bilhassa Medîne-i Münevvere Ashâb-ı Nebî *aleyhi's-selâm* ile dolu bulunduğundan Mervân'ın, Asr-ı Saâdet'tenberi devâm edip gelen birtakım sünen-i seniyyeye mugāyir harekâtı dâimâ Ashâb-ı Kirâm tarafından red ve inkâr edildiğinden böyle bir çok hadîslere ismi karışmıştır.

EBÛ SAÎD-i HUDRÎ *radiya'llāhu anh*'in ismi Sa'd İbn-i Mâlik'tir. Sahâbî oğlu Sahâbî'dir. Pederi Mâlik İbn-i Sinan *radiyallāhu anh* Uhud gazâsının azîz şehidlerindendir. Uhud sırasında Ebû Saîd Hazretleri on üç yaşında bulunduğundan götürülmemişti. Fakat müteâkıb gazâlarda ve Hudeybiyye bîatinde hazır bulunmuştur. Ebû Saîd-i Hudrî Hazretleri, Ashab-ı Kirâm'ın ulemâ ve fukahâ-

sındandır. Kendisinden bin yüz yetmiş hadîs rivâyet edilmiştir. Bunlardan (43) hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. (26) hadîsini Buhârî, (52) hadîsini de Müslim münferiden rivâyet etmişlerdir. Târık İbn-i Şihâb, Saîd İbn-i Müseyyeb, Şa'bî, Nâfi' gibi bir hayli Tâbiîn'in rivâyetleri vardır. Vâkıdî, (74) târihinde vefât ettiğini bildiriyor. [*Hulâsa:* 115].

Ebû Saîd-i Hudrî'nin kabrinin İstanbul'da Ayvansaray'da Ka'riyye câmii havlisinde bulunduğuna dâir halk dilinde kuvvet ve şöhretle bir rivâyet deverân etmekte ise de târihî hiç bir kayıdla müsbet değildir. Maamâfih Hazret-i Hâlid Ebû Eyyûb-i Ensârî gibi fetih ordusiyle gelmiş olması da çok muhtemeldir.

Cenâzeye kıyâm hakkında rivâyet olunan haberlerden bâzıları şunlardır :

1) Tahâvî'nin Ebân İbn-i Osman'dan rivâyetine göre : Bir kere Ebân'ın[1] yanından bir cenâze geçmişti. Ebân bu cenâzeye kıyâm edip demiş ki : Osman *radiya'llāhu anh*'in yanından bir cenâze geçmişti. Osman ona kıyâm edip dedi ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yanından bir cenaze geçti de Resûlullāh ayağa kalktı[2].

Bu hadîsi Ahmed ile Bezzâr da tahrîc eylemişlerdir.

2) Gene Tahâvî'nin Ebû Saîd-i Makburî ile Ebû Hüreyre'den tahrîcine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* "*Sizden biriniz bir cenâze namazı kılıp da cenâze ile gitmezse, cenâze kendisinden uzaklaşınca oturabilir. Eğer cenâze ile giderse, bu halde de cenâze yere indirilmedikçe oturmasın!*" buyurmuştur[3].

---

[1] Ebân, Osman İbn-i Affân *radiya'llāhü anh*'in, oğludur. Babasından, Zeyd İbn-i Sâbit'ten rivâyeti vardır. Kendisinden de oğlu Abdurrahmân, Zührî, Ebü'z-Zinâd rivâyet etmişlerdir. Medîne'de Tâbiî fukahâsını on sayanlar Ebân'ı bu güzîde fukahâ zümresinden sayarlar. (105) târihinde vefât etmiştir. [*Hulâsa* 13].

[2] فقد أخرجه الطحاوى من حديث ابان بن عثمان انه مرت به جنازة فقام لها و قال ان عثمان مرت به جنازة فقام لها و قال ان رسول الله صلى الله عليه و سلم مرت به جنازة فقام لها [و رواه احمد و البزار عنه]

[3] اخرج الطحاوى من حديث ابي سعيد المقبرى و ابى هريرة رضى الله عنهما ان النبى صلى الله عليه و سلم قال : اذا صلى احدكم على جنازة و لم يمش معها فليقم حتى تغيب عنه فان مشى بها فلا يقعد حتى توضع .

3) İbn-i Mâce, Ebû Seleme'nin Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği hadîsini şöyle tahrîc etmiştir. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* demiştir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yanından bir cenâze geçti de Resûlullāh cenâzeye kıyâm etti. Ve : "*Siz de kalkınız. Çünkü cenâzeye kıyamda, mevtin hevl ü şiddetini tâzim vardır*" buyurdu[1].

4) Nesâî'nin Yezîd İbn-i Sâbit'ten tahrîcine göre,[2] Yezîd İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh*'in de dâhil bulunduğu bir cemaât-i Sahâbî Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yanında bulundukları sırada bir cenâze görülmüş. Resûl *aleyhi's-selâm* kıyâm etmiş, yanındakiler de kıyâm etmişler ve cenâze uzaklaşana kadar ayakta durmuşlardır[3].

5) İbn-i Ebî Şeybe'nin Abdullāh İbn-i Sahbere[4] 'den tahrîcine göre, Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh*, "*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem'in yanından bir cenâze geçtiğinde cenâze geçene kadar ona ayağa kalktığını*" bir zümre-i Sahâbî'ye haber vermiştir[5].

Bu rivâyetlerin sarâhatinden ve Âmir İbn-i Rebîa hadîsinden şunu anlıyoruz ki, cenâzeye iştirâk etmiyerek ayağa kalkıldığında bu kıyâmın müntehâ-yi müddeti ikidir : 1) Cenâzenin iyice uzaklaşması, 2) Uzaklaşmadan musallā gibi bir yere indirilmesi. Birinciyi mevzûu-bahsimiz olan Âmir hadîsindeki (حتى يخلفها او تخلفه) kavlinden, ikinciyi de (او توضع...) kavlinden istifâde ediyoruz. Ve bu (ev) edâtı, tenvî' ifâde ediyor, terdîd değil. Terdîd, birinci fıkradaki (ev) den matlubdur, Râvînin rivâyetindeki tereddüdünü ifâde etmektedir.

---

[1] روى ابن ماجة من حديث ابى سلمة عن ابى هريرة قال : مر على النبى صلى الله عليه وسلم بجنازة فقام و قال : قوموا فان للموت فزعا .

[2] Yezîd İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh*, *Ensârî*'dir. Zeyd İbn-i Sâbit'in kardeşidir. Bedir gazâsında bulunan dilâverlerdendir. Medîne'nin yedi benâm Tâbiî fukahâsından olan Hârice İbn-i Zeyd ki, sâhib-i tercemenin birâder-zâdesidir. Ve kendisinin de güzîde bir râvîsidir [*Hulâsa* 370].

[3] اخرج النسائى من حديث يزيد بن ثابت انهم كانوا جلوسا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فطلعت جنازة فقام رسول الله صلى الله عليه وسلم وقام من معه . فلم يزالوا قياما حتى بعدت .

[4] عبد الله بن سخبرة ، باسكان المعجمة الاسدى باسكان المهملة ابو معمر الكوفى عن على وخباب وعنه النخعى . وثقه ابن معين . قال ابن سعد مات فى ولاية عبيد الله بن زياد [خلاصه ١٦٨]

[5] روى ابن ابى شيبة من حديث عبد الله بن سخبرة ان ابا موسى اخبرهم ان النبى صلى الله عليه وسلم اذا مرت به جنازة قام حتى تجاوز [عمدة القارى : ج ٤ ، ص ١١٩، ١٢٠]

Bu rivâyetlere selef ve haleften binâ-yı hükmden bir kısım ulemâ cenâze geçerken ayağa kalkmanın vâcib olduğuna ve bu vücûb mensuh bulunmadığına hükmetmişlerdir. Katâde, Muhammed İbn-i Sîrîn, Şa'bî, Nehâî gibi bir kısım Tâbiî, yanından cenâze geçen bir adamın ayağa kalkması vâcibdir, demişler. Ebû Hüreyre, İbn-i Ömer, İbn-i Zübeyr, Ebû Saîd-i Hudrî, Ebû Mûse'l-Eş'arî, cenâzeye kıyâm ve ittibâ' eden kimsenin cenâze omuzlardan indirilmedikçe oturmak câiz değildir, demişlerdir.

Tahâvî, bu ictihâda muhâlif ve kıyâmın mensûh olduğuna kāil olanların da : "Yanından cenâze geçerken kalkmak, yâhud cenâzeye iştirâk eden kimseye cenâze yere indirilinciye kadar ayakta bulunmak bir lâzime-i dîniyye değildir" dediklerini nakletmiştir ki, bunların da Urve, Saîd İbn-i Müseyyeb, Alkame, Esved, Nâfi', İbn-i Cübeyr, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Ebû Yûsuf, Muhammed olduğunu, Atâ' İbn-i Ebî Rebâh'ın, Mücâhid'in, Ebû İshâk'ın da bu ictihadda olduklarını, Alî İbn-i Ebî Tâlib'den, oğlu Hasen'den, İbn-i Abbâs'tan, Ebû Hüreyre'den bunun nakil ve rivâyet edildiğini Şârih Aynî haber veriyor.

Kādî Iyâz: Ahmed İbn-i Hanbel, İshâk İbn-i Habîb, İbn-i Mâcisûn da cenâzeye kıyâm ile emir, tevsîa ve tahyîre mahmûl olduğunu kabûl etmişlerdir, diyor.

Cenâze geçerken kıyâmın mensûh olduğuna kāil olanlar aşağıdaki hadislerle ihticâc etmişlerdir :

1) Müslim'in *Sahîh*'inde tahrîcine göre, Alî *radiya'llāhu anh* demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* cenâze geçerken kıyâm ederlerdi. Sonra oturdular, kıyâm etmediler [1].

2) İbn-i Hibbân'ın *Sahîh*'inde tahrîcine göre, Alî *radiya'llāhu anh :* Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bize cenâzeye kıyâm etmemizi emrederdi. Sonra kendileri kalkmadılar, oturdular. Bizim de oturmaklığımızı emir buyurdular, demiştir [2].

---

[1] اخرج مسلم فى صحيحه عن على رضى الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يقوم فى الجنازة . ثم جلس بعد .

[2] قد اخرج ابن حبان فى صحيحه : كان يأمرنا بالقيام فى الجنائز ثم جلس بعد ذلك أمره بالجلوس [نقله العينى فى عمدة القارى]

3) Ahmed İbn-i Hanbel *Müsned*'inde Ebû Ma'mer'den tahrîcine göre, Ebû Ma'mer demiştir ki: Alî *radiya'llāhu anh* ile bulunduğumuz bir sırada bir cenâze geçti. Halk ayağa kalktı. Hazret-i Alî:

— "من افتاكم هذا ؟ = *Bu fetvâyı size kim verdi?*" diye sordu. Onlar da:

— Ebû Mûse'l-Eş'arî verdi, dediler. Bunun üzerine Alî *radiya'llāhu anh:*

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bunu ancak bir def'a işledi. Bu kıyâm keyfiyeti Ehl-i Kitâb'a teşebbühü mûcib oluyordu. Bu cihetle taraf-ı ilâhîden nehyolundu. Resûl-i Ekrem de ba'de-mâ cenâze geçerken kıyam etmekten ictinab buyurdu, dedi [1]

4) Leys İbn-i Sa'd'in Ebû Bürde'den rivâyeti tarîkı ile Ebû Mûse'l-Eş'arî'ye muttasıl olan bir hadîs ise bu mevzûun en çok tafsîli muhtevî olan hadîslerindendir. Bu rivâyete göre, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "Sizin yanınızdan bir cenâze geçtiğinde o, ister müslüman, ister yahûdî, yâhut da nasrânî ölüsü olsun ayağa kalkınız. Çünkü biz, hakîkaten o ölüye kalkmıyoruz, belki onunla bile olan Melekü'l-Mevt'e ta'zîm edip kalkıyoruz*" buyurmuştur.

Râvî Leys İbn-i Sa'd diyor ki : Bu Ebû Mûsâ hadîsini ben Mücâhid'e anlattım. Mücâhid dedi ki : bana Abdullāh İbn-i Sahber'e şu vâkıayı anlatarak dedi ki :

— Biz, Alî *radiya'llāhu anh* ile bir cenâzeye intizâr edip otururken yanımızdan başka bir cenâze geçti. Biz ayağa kalktık. Alî *radiya'llāhu anh:*

— Sizi bu cenâzeye hangi bilgi ve duygunuz kaldırıyor? diye sordu. Dedi ki :

— Biz ne biliyorsak ancak siz Ashâb-ı Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den duyduklarımıza, gördüklerimize medyûnuz. Hazret-i Alî:

— Duyduğunuz nedir ki? diye sordu. Biz :

— Ebû Mûsâ zannediyor ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "Yanınızdan bir cenâze geçtiğinde müslim olsun, yahûdî....*" buyurmuştur. Alî *radiya'llāhu anh:*

---

[1] عن ابى معمر قال كنا مع على رضى الله عنه فربه جنازة فقام لها ناس فقال على رضى الله عنه من افتاكم هذا ؟ فقالوا ابو موسى . فقال انما فعل ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم مرة فكان يتشبه باهل الكتاب . فلما نهى انتهى . [نقل من فتح الربانى : ج ٨ ، ص ٣٥]

— Resûl *aleyhi's-selâm* bir def'a bir erkek yahûdî cenâzesi geçerken kalkmaktan başka aslā kıyam buyurmadı. Bunlar Ehl-i Kitâb idiler. Resûl *aleyhi's-selâm* (vâhy bulunmıyan umûru müstahsenede) Ehl-i Kitâb'a teşebbüh eylerdi. Hak Celle ve Alâ teşebbühten nehy buyurunca, Resûl *aleyhi's-selâm* da cenâze geçerken kıyamdan ictinâb eyledi. Ve bundan sonra bir daha kıyâm etmeğe avdet buyurmadı.

5) Muhammed İbn-i Sîrîn'den rivâyet edildiğine göre, Hasen İbn-i Alî ile İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm* bir arada iken bir cenâze geçmiştir. Hazret-i Hasen kalkmış, İbn-i Abbâs hazretleri oturmuştur. Hasen Hazretleri İbn-i Abbas'a:

— Yâhu bilmiyor musun? Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yanından bir cenâze geçti de kıyam buyurdu, demiş. İbn-i Abbas da :

— Evet, biliyorum, fakat sonra da oturdu, kalkmadı, demiştir. Hazret-i Hasen de İbn-i Abbâs'ın bu cevâbını redd ü inkâr etmemiştir.

6) Hasen İbn-i Alî *radiya'llāhu anhümâ*'den rivâyet edildiğine göre, müşârün-ileyh Hazretleri bir cemâatle otururken yanlarından bir cenâze geçmiş. Orada bulunanlar kalktıkları halde Hazret-i Hasen kalkmamış ve : "*Ne yaptınız? Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bir kerre bir yahûdî cenâzesi geçerken kalktı amma cenâzede yaktıkları buhur kokusundan ezâlanarak kalkmıştı*" demiştir [1].

Bülûğu'l-Emânî'de deniliyor ki : Hasen İbn-i Alî *radiya'llāhu anhumâ*'dan gelen bu (6) numaralı rivâyette müşârün-ileyh hazretleri Resûl-i Ekrem'in yehûdî cenâzesi geçerken kıyâm buyurmalarına sebeb olarak buhur kokusundan ezâlandıklarını bildiriyor. Taberâni'nin ve Beyhekî'nin yine Hazret-i Hasen'den rivâyetlerinde Resûl-i Ekrem'in kıyâmı, yehûdî ölüsünün re'sı Saâdet'ten yüksekte bulunmasını kerîh görmüş olmalarından dolayıdır, sûretinde bir ziyâde de vardır ki, bu da mezkûr sebeb ve illeti te'yîd ediyor. Fakat bu ta'lîl, yukarıda geçen iki ta'lîle muârız değildir. Bunun birisi Leys İbn-i Sa'd'in (4) numara ile terceme ettiğimiz rivâyetinde nüfûsu beşeri kabza me'mûr olan Melekü'l-Mevt'i i'zâm ve tebcîl

[1] 4, 5, 6 Numaralı hadîsleri *Müsned-i İmâm Ahmed*'in yeni tertîb ile matbûu *Fethü'r-Rabbânî*'den terceme ettik. Metn-i aslîleri nakletmek uzun olacağından ictinâb ettik. Metn-i aslîler mezkûr eserin (C. 8, S. 35, 36, 38) de muharrerdir.

idi. Öbürü de Câbir ve Ebû Hüreyre hadîslerinde bildirilen hevl-i mevti ta'zîm idi. Bir hâdisenin esbâb-ı müteaddidesi olabilir.

İzâhı ile meşgul bulunduğumuz (650) numaralı Ebû Saîd-i Makburî hadîsi de cenâze geçerken kıyâmın mensûh olduğunu iddia edenler için müstakıl bir delîl olabilir. *Tavzîh*'te deniliyor ki : Ebû Saîd-i Makburî hadîsinde bildirildiği üzere, Ebû Hüreyre ile Mervân'ın oturmaları bu cenâze geçerken kıyâmın vâcib olmadığına pekâlâ bir delîldir. Çünkü Ashâb arasında kıyam bir âdet-i câriye olsaydı, bunlar oturmıyacaklardı. Yalnız bu Makburî hadîsinde bir cihet hatırları işgāl ediyor ki, Ebû Hüreyre cenâze geçerken kıyâmın mensûh ve metrûkü'l-amel bir âdet-i kadîme olduğuna kāni' ise neden Ebû Saîd-i Hudrî'yi : "*Doğru söylüyorsun*" diye tasdîk etmiştir?

Bu şüpheyi de Şârih Aynî şöyle kaldırıyor: Ebû Hüreyre'nin Ebû Saîd-i Hudrî'yi tasdîk etmesi, Resûl-i Ekrem'in vaktiyle cenâze geçerken oturmaktan nehyettiğini bildiğinden dolayı doğru söylüyorsun, diye mütekaddim zamâna âid olan kıyam hükmünü tasdîk etmiştir. Aynı zamanda Ebû Hüreyre, Nebî *aleyhi's-selâm*'ın muahharen oturduğunu ve bu oturmaktan nehyin mensûh ve metrûk olduğunu da biliyordu. Bundan dolayı da oturmuştu. Ve belki Ebû Saîd'in bu i'tirâzına rağmen kalkmamıştı.

Cenâze geçerken kıyâm edilmesi hakkında buraya kadar nakil ve terceme ettiğimiz ahâdîs-i şerîfedeki emirlerin medlûlü hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Bâzıları bu emirleri vücûbe hamlederek cenâze geçerken kıyâm etmek vâcibdir, demişlerdir. Bâzıları nedb ve istihbâba hamletmişler ki, İbn-i Hazm'in de mezhebi budur. Bâzıları da vâcib idi, sonra nesholundu, diye hükmetmişlerdir. Nevevî emrin istihbâb için olduğunu ihtiyâr etmiştir. Şâfiîlerden Mütevellî de buna zâhib olmuştur. Nevevî'ye göre nesh yoktur. Nevevî: Bunun gibi hususlarda nesh da'vâsı da sahîh değildir. Çünkü nesh ahâdîs-i müteârıza ve muhtelife arasını cem' ve tevcîh mümkün olmıyan hususlarda mürâcaat edilen bir mahlâs-ı ilmîdir. Burada ise böyle bir zarûret yoktur, diyor.

Fakat yukarıda muhtasar ve mufassal müteaddid tarîklarla rivâyet edildiğini gördüğümüz Alî *radiya'llāhu anh* hadîsinde nesh husûsu tasrîh edilmiştir. Bu cihetle Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî hazarâtı nesha kāildirler. Beyhakî'nin, Hâzimî'nin İmâm-ı

Şâfiî'den nakil ve beyanlarına göre (649) numara ile terceme ettiğimiz Âmir İbn-i Rebîa hadîsi hakkında İmâm-ı müşârün-ileyh saydığı vücûhu ihtimâlât hep neshi müeyyeddir. Şâfiî Hazretleri diyor ki : Cenâze geçerken kıyâm hükmünün mensûh olduğu istib'âd edilmemiştir. Yine böyle bâzı Muhaddisînin rivâyetleri vechile Resûl-i Ekrem'in bir sebebe mebnî bir yehûdî cenâzesi geçerken kıyâm ettikleri ve sonra terk buyurdukları vâkı'dir. Resûl-i Ekrem'in bu fi'li, ve siz de kalkınız, emri iptidâ vücûba mahmûl ise, bilâhare terketmeleri ve Ashâb'ı da men' etmeleri neshten başka bir şey değildir. Eğer evvel istihbâb ise, sonra da müstahab olabilir. Evvel mubâh ise[1], bilâhare de mubâh olur, fi'l ve terkinde bir beis yoktur, denilir. Bence oturmak kıyâmdan daha evlâdır. Çünkü kuûd, cenâze geçerken oturmak Resûl-i Ekrem'in son fi'lidir. Sonra kıyâm ile emir, müslim cenâzesine ve Ehl-i Kitâb olan gayri müslim cenâzesine şâmildir. Ebû Mûse'l-Eş'arî'nin yukarıda terceme ettiğimiz hadislerinde musarrahtır: "اذا مرت بكم جنازة فان كان مسلما او يهوديا او نصرانيا فقوموا لها = *Sizin yanınızdan cenâze geçtiğinde ister müslim, ister yehûdî, ister nasrânî hıristiyan cenâzesi olsun, kıyâm ediniz. Çünkü biz, cenâzeye değil, belki onun yanındaki meleklere ve Melekü'l-Mevt'e kıyâm ediyoruz.*" buyurmuşlardır.

Zeynü'd-Dîn-i Irâkî de: Ebû Mûse'l-Eş'arî hadîsinde mezkûr ve musarrah olan sebeb ve illet müslim ve gayri müslim cenâzede mütehakkık bulunduğuna göre, hükmün, Benî Âdem'in kâffesine şümûlünü hattâ Ehl-i Kitâb olmıyan kâfirlerin cenâzesi geçerken bile kıyâmın lüzûmunu muktazîdir, demiştir.

651 . عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ مَرَّبِنَا جَنَازَةٌ فَقَامَ لَهَا النَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقُمْنَا فَقُلْنَا يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ إِنَّهَا جَنَازَةُ يَهُودِىٍّ فَقَالَ إِذَا رَأَيْتُمُ الْجَنَازَةَ فَقُومُوا .

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abdillâh *radiya'llâhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Hazret-i Câbir demiştir ki : (Bir kerre) yanımızdan bir cenâze geçmişti de Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*

cenâze geçtiği için kıyâm etmişti. Biz de (kendisine uyarak) ayağa kalktık. Ve :

— Yâ Resûla'llāh! Bu bir yehûdî cenâzesidir, dedik Resûl *aleyhi's-selâm :*

— Bir cenâze gördüğünüzde (müslim olsun, kâfir olsun) kıyâm ediniz!. (Çünkü ölüm korkunç şeydir) buyurdu.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Bu hadîsi, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî de rivâyet etmişlerdir. Müslim'in rivâyetinde : "ان الموت فزع = *Ölüm korkunç şeydir*" ziyâdesi vardır. Sebeb-i kıyâm tasrîh edilmiştir. Nesâî'nin rivâyeti de Müslim'in aynidir, ondan da, Ebû Dâvud'un rivâyetinde de sebeb-i kıyâm tasrîh edilmiştir. Bunun için biz de tercememizde işâret ettik. Ebû Dâvud'un rivâyeti daha ziyâde tafsîli muhtevîdir. Ebû Dâvud'un rivâyetinde : Biz, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber idik. Bu sırada yanımızdan bir cenâze geçti. Resûlullāh ayağa kalktı. Biz de kalkıp cenâzeyi omuzlamak için koştuk. Varınca onun bir yehûdî cenâzesi olduğunu gördük. Ve: Yâ Resûla'llāh, bu bir yehûdî cenâzesidir, dedik. Resûlullāh: "*Ölüm, korkunç ve ibret alınacak bir hâdisedir. Herhangi bir cenâze görünce kıyâm ediniz*" buyurdu [1].

Buhârî'nin mevzûu-bahsimiz olan rivâyetinde *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz kıyâma, cenâzeyi rü'yeti sebeb olmak üzere bildirmiştir. Öbürlerinin rivâyetinde ise mevt, mûcib-i istibsâr bir musîbet olduğu için ayağa kalkılmalıdır, buyurulmuş oluyor. Binâenaleyh ölüm, hevl-ü şiddeti hatırlatan bir hâdise olması cihetiyle ölünün müslim, kâfir cenâzesi olması müsâvîdir. Her benî âdem ölüsü herkes için medâr-ı intibâh olabilir.

İzâh ettiğimiz bu Câbir hadîsinden sonra Buhârî'nin *Sahîh*'inde Abdurrahmân İbn-i Ebî Leylâ'dan bir rivâyeti daha vardır. Bu rivâyette İbn-i Ebî Leylâ demiştir ki : Sehl İbn-i Hanîf ile Kays İbn-i Sa'd "*Kādisiyye*" de [2] otururken yanlarından bir cenâze geçti. Bunlar ayağa kalktılar. Bunlara :

---

[1] و لفظ ابی داود قال : کنا مع النبی صلی الله علیه و سلم اذ مرت جنازة. فقام لها. فلما ذهبنا لنحمل اذا هی جنازة یهودی. فقلنا یا رسول الله هی جنازة یهودی. فقال ان الموت فزع فاذا رأیتم جنازة فقوموا.

[2] Kādisiyye, Irâk-ı Arab da kadîm ve müstahkem bir kasaba olup elyevm ha-

— Bu cenâze bu diyârın işçilerine yâni ehl-i zimmete[1] âiddir, dediler.

Sehl ile Kays da :

— Nebî *Salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yanından bir yehûdî cenâzesi geçmişti. Resûlullāh buna kıyâm ettiğinde bunun bir yehûdî cenâzesi olduğu kendisine bildirildiğinde Resûlullāh: Bu da (yaşayıp ölen) bir insan değil mi? diye cevab verdi, demişlerdir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz bu cevâbiyle kıyâma sebeb olarak cenâzenin, mevtin suûbetini ve bu hevl-engîz hâdisenin şiddetini hatırlatmış olmasını göstermiştir.

Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'inde Abdullāh İbn-i Âmr İbn-i Âs'dan tahrîcine göre müşârün-ileyh demiştir ki : Bir kimse Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den (bâzı şeyler) sordu da dedi ki :

— Yâ Resûla'llāh! Yanımızdan kâfir cenâzesi geçiyor. Buna da ayağa kalkacak mıyız? Resûlullāh:

— Evet, kâfir cenâzesine de kalkınız. Çünkü siz (hakîkatte) o kâfir cenâzesine kalkmıyorsunuz. Belki nüfûsu beşeri kabzeden Zât-ı Ecell ü A'lâ'ya ta'zîm ederek kalkıyorsunuz, buyurdu.

---

râbdır. Şârih Kirmânî Kādisiyye ile Kûfe arasında on beş fersahlık bir mesâfe bulunduğunu ve Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh*'in hilâfeti zamânında (16) ncı Hicret senesinde Îrânîlerle vuku' bulan muhârebenin burada cereyân ettiğini bildiriyor. *Kāmûsü'l-a'lâm*'da şu toplu ma'lûmât veriliyor. Kādisiyye, Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh*'in kumandası altında asâkir-i müslimînin İran askerine karşı kazandıkları gālibiyet-i kat'iyye ile meşhurdur. Burada dört muhârebe olup birincisine *(Yevm-i İrmâs)*, ikincisine *(Yevm-i İğvas)*, üçüncüsüne *(Yevm-i Ammâs)*, dördüncüsüne *(Yevm-i Kādisiyye)* denir. Bu dördüncü meydan muhârebesinde Îrânîlerin başkumandanı Rüstem katlolunup İran ordusu perişân edilerek o gün İran'a fethedilmiş nazariyle bakılmıştır. Kādisiyye çok vakit ma'mûr kalmayıp dördüncü asr-ı Hicrî'de harâb bulunduğu Mes'ûdî'nin ta'rîfinden anlaşılıyor. Burası bâzı meşâhîr-i ulemâ ve muhaddisînin maskat-ı re'si bulunmuştur.

Dicle'nin sâhil-i yesârında Samerrâ'nın 10 kilometre cenûbu şarkîsinde ve Bağdad'ın 140 kilometre şimâl-i garbîsinde dahi bu isimle bir küçük kasaba bulunmuş ve bu dahî vaktiyle harâb olmuştur. Bâzı müverrihîn, bunu büyük İran fütûhâtının mahalli zannederek yanılmışlardır. Yâkut-ı Hamevî beş şehir vardır ki, beşine de Kādisiyye denilir, diyor.

[1] Müslümanlar fethettikleri memleketlerin gayri müslim ahâlîsini işçilikle bulundukları memleketlerinde ipkā ederler ve bunlara vergi tarhederlerdi. Bu vergi Harac unvâniyle alınırdı.

Resûl-i Ekrem Efendimiz bu cevâbında da cenâzeye kıyâmın, cenâzeyi ta'zîm değil, belki bütün zî-hayâta, hayat ve maîşetlerini veren Cenâb-ı Hakk'ın bunların ruhlarını ve hayatlarını alarak bir cüsse-i câmide ve hâmide hükmüne koyduğunu hatırlattığını ve bu sûretle Cenâb-ı Hakk'a ta'zîm edilmiş bulunduğunu bildirmiştir. Müslim cenâzesi azamet-i ilâhiyyeyi yâda vesîle olduğu gibi, bir yehûdî ve bir nasrânî cenâzesi de sebeb olabilir, demek olur.

652 . عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا وُضِعَتِ الْجَنَازَةُ وَاحْتَمَلَهَا الرِّجَالُ عَلَى أَعْنَاقِهِمْ فَإِنْ كَانَتْ صَالِحَةً قَالَتْ قَدِّمُونِي وَإِنْ كَانَتْ غَيْرَ صَالِحَةٍ قَالَتْ يَا وَيْلَنَا أَيْنَ تَذْهَبُونَ بِهَا يَسْمَعُ صَوْتَهَا كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا الْإِنْسَانَ وَلَوْ سَمِعَهُ لَصَعِقَ .

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurmuştur ki : Cenâze (tabuta) konulup erkekler omuzlarına yüklendiklerinde o cenâze iyi bir kişi ise : Beni (sevâbıma) ulaştırınız, der. Eğer o cenâze kötü bir kişi ise: Eyvâh ! Bu cenâze ile nereye gidiyorsunuz? diye feryâd eder. Cenâzenin bu sayhasını (gāfil) insandan başka her mevcûd işitir. İnsan da bunu duysa derhal bayılır.

İZÂHI

MÂNÂLAR :

"قدموني = *Beni makberime ulaştırınız*" diyen sâlih kimse, hayır ve sevâba kavuşmakta isti'câl ederek ve önündeki sermedî bir hayat içinde nâil olacağı mev'ûd olan niam-ı ilâhiyye ve eltâf-ı Sübhâniyye'ye bir an evvel kavuşmak için böyle söyler. Fenâ kimse de :

"يا ويلها اين تذهبون بها = *Yazıklar olsun, bu cenâze ile nereye gidiyorsunuz?*" der. Yukarıda «قدمونى» mütekellim olduğuna göre bu fıkrada "يا ويله اين تذهبون بى = *Eyvâh! Beni yüklenip nereye gidiyorsunuz?*" sûretinde olmak îcâb ederdi. Nasıl ki, aşağıda göreceğimiz Ebû Hüreyre hadîsinde de böyledir.

(يا ويلاه) nın mânâsı : Ey hüznüm, gel artık tam senin zamânındır, demek olup helâk ve musîbete mâruz olan kimse tarafından îrâd edilir. Mevzûumuz olan Ebû Saîd rivâyetinde olduğu gibi veylin gāibe muzâf olarak vürûdunda ve mütekellimden adûl edilmekte bir nükte aranılırsa, o hayırsız cenâzenin yakında karşılaşacağı helâk ve azâbı bir türlü nefsine izâfe etmek istememesidir, denilebilir ki, bu i'tibarla bu rivâyet, Ebû Hüreyre rivâyetinden daha belîğdir.

Bu hadîsi Buhârî, cenâzeyi kadınların değil, erkeklerin yüklenmesi lüzûmu hakkında açtığı bir bâbında zikretmiştir. Hadîsin medâr-ı istidlâl olan noktası da: "و احتملها الرجال الى اعناقهم = *Erkekler omuzlarına yüklendikten sonra*" cümle-i ihbâriyyesidir. Bu cümle ile cenâzeyi haml ve naklin erkeklere mahsus ve münhasır olduğu istifâde edilmiştir. Vâkıâ bu bir cümle-i ihbâriyyedir, hüküm ifâde etmez, kadınların cenâze naklinden memnû' olduklarına nasıl delîl olabilir ? diye bir suâlin hatıra gelmemesi kābil değildir. Fakat cevâben denilebilir ki, şâriin kelâmını, vâkıâyı ihbâr hâlinde bırakmak onu ihmâl etmektir ve hiç doğru değildir. Belki mümkün olduğu kadar kelâm-ı şârii teşrîa, bir hükmü şer'î ifâde edebilecek vaziyete hamletmek gerektir. Maamâfih kadınların bu külfetli vazîfeden muâf ve memnû' olduklarına delâlet eden başka hadîsler de vardır.

Ebû Ya'lâ'nın tahrîc ettiği Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh* hadîsinde Hazret-i Enes demiştir ki : (Bir kerre) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile bir cenâzeye gitmiştik de Resûlullāh (orada) birtakım kadınlar görmüştü. Resûl-i Ekrem bunlara :

— Cenâzeyi omuzlar mısınız? diye sordu. Bunlar :

— Hayır, omuzlamayız, dediler. Resûlullāh:

— Ya ölüyü defneder misiniz? buyurdu. Kadınlar :

— Hayır, diye cevab verdiler. Resûlullāh:

— Öyle ise nikâbınızla ve hiçbir hayır ve sevâba nâil olmıyarak evinize dönünüz, buyurdu [1].

---

[1] اخرجه ابو يعلى عن انس رضى الله عنه قال خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه و سلم فى جنازة فرأى نسوة فقال أتحملنه ؟ قلن لا . قال أتدفنه ؟ قلن لا . قال فارجعن مأزورات غير مأجورات .

Husûsiyle kadın bünyesi zayıftır, erkekler gibi ağır işlere mütehammil değildir. Sonra bu hammal işi kadınlar için mazınne-i inkişaftır. Kadınların açık, saçık, ulça, pulça bu işlere girişmeleri hiç ma'kul değildir. Hele erkeklerle müştereken nakil ve ihtimâle kalkışmaları mazınne-i fesâddır, mahall-i fitnedir.

İşte bu naklî, aklî, fitrî delillerden dolayı kadınların cenâze nakline iştirakleri tecvîz edilmemiştir. Şu kadar ki, cenâzeyi nakledecek erkek bulunmazsa, böyle müstesnâ vaziyet bir zarûrettir. Bu sûrette tecvîz edilmiştir.

Şârih İbn-i Battal demiştir ki: "*Cenâze iyi bir kişi ise, beni ulaştırınız, demesi nefsî ve ruhî bir tekellümdür. Yoksa medârik-i şuûr olan ruh bedenden ayrıldıktan sonra bedenin tekellümü mümteni'dir. Meğer ki, kudretu'llāh ölünün rûhunu bedenine red ve iâde etmiş olsun.*"

Şârih Aynî de diyor ki: "*İbn-i Battal'ın bu fikri, hayat, kelâmın şartı olarak kabûl edilmesine göredir. Halbuki kelâm, asvât ve huruftan ibâret olduğuna göre, hayat şartına lüzûm ve ihtiyaç olmaksızın kudret-i ilâhiyye o lâfz-u savtı meyyitte de yaratabilir. Kelâm-ı nefsî ruh ile kāim olur. Ve yalnız meyyitte yaratılan asvât işitilmiş olur. Hadîs ile kasdolunan bu olsa gerektir.*"

Fakat bize göre bu kelâm ne kelâm-ı nefsîdir, ne de kelâm-ı lâfzîdir. Belki her cenâzenin şu fenâ âlemindeki hayâtına göre mu'cib-i i'tibâr ve müstelzim-i istibsâr olmasıdır. Hayâtını hayır yolunda geçiren iyi bir kişi ile zalemeden birisinin, üçü, beşi bir çatı altına sığınan ferâgatkâr bir âile ölüsü ile dünyâya sığamıyan bir cihangîrin, bir fakîr ile dünyâya tasarrufa çalışan bir milyonerin şimdi içine sığındıkları tabutları acaba hayâl-i beşere neler haykırmıyor; bu sandıklar içinden hayâlimize ne mânâlı sesler aksetmiyor. Beşerin gafleti bu çok mânâlı sesleri işitmeğe ve ibret-nümâ bu levhaları görmeğe mânî oluyor. Enzâr-ı ibret önünden hergün gelip geçen bu nevi' şuûnât-ı kevniyyeyi hakkıyle görmek, bu sesleri lâyıkıyle işitmek mümkün olsaydı, hadîs-i şerifte haber verildiği vechile insan derhal düşer, bayılırdı.

Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'inde Abdurrahmân İbn-i Mihran'dan[1] rivâyetine göre, müşârün-ileyh tarafından: Ebû

---

[1] Abdurrahmân İbn-i Mihrân, Ezdî'dir. Ebû Hüreyre'den rivâyeti vardır. Kendisinden de Ebû Saîd-i Mükberî rivâyet etmiştir. Ebû Hâtem: "*Abdurrahmân sâlih kişidir*" demiştir. [*Hulâsa:* 199].

Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in ölümü yaklaşınca şöyle vasıyyet ettiği bildirilmiştir : Ben öldüğümde kabrimin üstüne çadır kurmayınız, cenâzemi buhur yakarak ta'kîb etmeyiniz, cenâzemi götürmeği tesrî' ediniz. Çünkü ben Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : (İyi kişi tabutuna konulduğunda : "*Haydi beni götürünüz, beni götürünüz!*" dediğini, kötü kişi de tabutuna konulduğunda: "*Eyvâh! Beni yüklenip nereye gidiyorsunuz?*" diye haykırdığını) haber verdiğini işittim, demiştir[1].

653 . عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِىِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ فَإِنْ تَكُ صَالِحَةً فَخَيْرٌ تُقَدِّمُونَهَا إِلَيْهِ وَإِنْ تَكُ سِوٰى ذٰلِكَ فَشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ رِقَابِكُمْ.

Tercemesi

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den nakleden Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den Nebî *aleyhi's-selâm*'ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

---

[1] عن عبد الرحمن بن مهران ان ابا هريرة رضى الله عنه . قال حين حضرت الموت : لا تضربوا على فسطاطا و لا تتبعونى بمجمر واسرعوا بى . فانى سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : اذا وضع الرجل الصالح على سريره قال : قدمونى قدمونى ! ، و اذا وضع الرجل السوء على سريره قال : ياويله اين تذهبون بى !

Bu hadîsteki (Fustad), kıldan, keçeden yapılmış çadır demektir. Vaktiyle ölünün kabri üzerine böyle çadır kurulur, yâhud çardak yapılır da içinde toplanılarak cenâzenin âilesi bunun içinde ta'zıye edilirmiş.

(Micmer) de içine ateş konularak ödağacı gibi kokulu şeyler yakılan buhurdanlıkdır. Câhiliyyet devrinde cenâzenin önünde böyle kokular yakılarak ta'kîb edilirmiş. Şerîat-i İslâmiyye bunları nehyetmiş ve bu câhiliyyet âdetlerini işliyenleri zemmeylemiştir. Umûmiyetle ashâb-ı manâsıb ve erbâb-ı servet cenâzelerinde devâm edip gelen bu tütsülerle cenâze nakli âdetinin Cumhuriyet devrinde bırakılması şerîat-i İslâmiyye hesâbına şâyân-ı memnûniyyettir. Fakat bunun yerine daha ağır masraflar ihtiyâr ve israf edildiğinin görülmesi de şâyân-ı eseftir. Gönül ister ki, bu fuzûlî masrafların çok mühim olan tutarları Allah rızâsı için, meyyitin istirahat-i rûhu için memleketimizin Kızılay, çocuk bakımı gibi hayır cemiyetlerine verilsin! Bu hareket meyyit için ne derece hayır ve sevâbı mûcib olacağı îzahtan müstağnîdir.

Cenâzeyi (iʿtidâl ile) everek nakledininiz. Eğer bu ölü iyi bir kişi ise bu bir hayırdır. Onu (bir an evvel kabirdeki) hayır ve sevâbına ulaştırmış olursunuz. Eğer bu cenâze iyi bir kişi değilse, bu da bir şerdir. (Bir an evvel) omuzlarınızdan atmış bulunursunuz.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî, Süfyân İbn-i Uyeyne'den rivâyet etmiştir. Müslim İbn-i Şeybe'den, Ebû Dâvudu Müseddid'den, Tirmizî Ahmed İbn-i Menî'den, Nesâî Kuteybe'den, İbn-i Mâce de İbn-i Ebî Şeybe'den rivâyet etmişlerdir. Bu râvîlerin cümlesinin şeyhi de Süfyân İbn-i Uyeyne'dir. Bu iʿtibarla Buhârî'nin bu hadîs, hakkındaki isnâdı, gerek Müslim'in, gerek *Sünen-i Erbaa* ashâbının isnâdından bir derece âlîdir.

Bu hadîsi Buhârî, cenâze omuzlandıktan sonra onu teşyîʿ ve naklederken sürʿat iltizâm edilmesine dâir açtığı bir bâbında zikretmiştir. Buhârî bu unvânında Enes İbn-i Mâlik'ten : "*Ey mü'minler! Siz ölüyü teşyîʿ ediyorsunuz. Onun önünde, arkasında, sağında, solunda yürüyünüz*[1]." dediğini de taʿlîkan rivâyet ediyor. İbn-i Ebî Şeybe ile Abdurrezzak da yine Enes İbn-i Mâlik'e muttasıl olan bir senedle mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

Yine bu unvanda Buhârî, Enes İbn-i Mâlik'ten başkasının da : "*Cenâzeye yakın gidiniz!*" dediğini rivâyet ediyor. Cenâzeye yakın gitmek de cenâzenin cihât-ı erbaasından cenâzeye yaklaşarak gitmek demek olacaktır. Bu sûretle îcâbında cenâzeyi yüklenenlere muâvenet imkânı te'mîn edilmiş olur. "*Enes İbn-i Mâlik'ten başkası*" diyerek Buhârî'nin kinâye tarîkıyle zikrettiği zâtın kim olduğu araştırılmış, bâzıları bunun Abdurrahmân İbn-i Kurt[2] *radiya'llāhu anh* olduğunu zannetmişlerdir.

---

[1] قال انس رضى الله عنه : (انتم مشيعون فامشوا بين يديها و خلفها وعن يمينها و شمالها وقال غيره) يعنى غير انس (قريبا منها) [رواه البخارى]

[2] Abdurrahmân İbn-i Kurt, Ashâb-ı Suffe'dendir. Bu hususta Buhârî'nin ve başkalarının rivâyetleri vardır Abdurrahmân'ın Ashâb-ı Suffe'den olduğu *Tehzîb*'de de tasrîh edilmiştir. İrtihâl-i Nebevî'den sonra Şam'da ihtiyâr-ı ikāmet etmiştir. Hazret-i Ömer'in hilâfeti zamânında "*Hıms*" ta vâliliği vardır. Kendisinden Süleym İbn-i Âmir rivâyet etmiştir [*Aynî ve Hulâsa*].

Saîd İbn-i Mansûr'un tahrîcine göre Abdurrahmân İbn-i Kurt, bir cenâzede halkın kimi önde cenâzeden ayrılıp ilerilediğini bir kısmının da geride kaldığını görüyor. Cenâze Abdurrahmân'ın emriyle yere konuluyor. Sonra Abdurrahmân bu ilerideki, gerideki cemâati taş atarak dâvet ediyor, toplandıklarında cenâze onun emriyle yükleniliyor. Sonra Abdurrahmân diyor ki :

— Artık şimdi cenâzenin önünde, arkasında, sağında, solunda yürüyünüz!.

Hadîs-i şerifte (اسرعوا = *Koşunuz*) emrinden sür'at-i şedîde matlûb olmayıp yürümekle koşmak arasında mutavassıt bir seyir ve hareket matlûb olduğunu şârihler kaydettiklerinden tercemede i'tidâl ile evilmesini kaydettik. Zeynüddîn-i Irakî: "*Ebû Bekre hadîsindeki* " انا نكاد ان نرمل = *Biz, cenâzeyi teşyî' ederken yelmeğe yaklaşırdık*" söziyle maksûd olan müsâraat-i şedîde değildir, demiş. Ebû Dâvud'un Uyeyne İbn-i Abdi rrahman'dan rivâyetine göre, Abdurrahmân İbn-i Avf demiştir ki: Ben, Osman İbn-i Ebi'l-Âs'ın cenâzesinde bulundum. Cenâzeyi ağır ağır götürüyorduk. Ebû Bekre bize yetişip de : "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ile cenâzede hafif sûrette müsâraat ettiğimizi sen gözünle gördün*" demişti[1].

İbn-i Ebî Şeybe de "*Musannef*" inde Abdullāh İbn-i Amr'dan şunu rivâyet ediyor : Babam Amr İbn-i Âs bana şöyle vasıyyet edip demişti ki, beni tabuta koyduğunda sür'atle betâet arasında mutavassıt bir halde yürü, ve cenâzemin arkasında bulun! Çünkü cenâzenin önü meleklere, arkası da Âdem-oğullarına mahsustur.

Yukarıda (519) numaralı hadîsin îzâhında Hanefîlere göre, cenâzenin arkadan ta'kîb edilmesi efdal olduğunu bildirmiştik. Binâenaleyh bu Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Âs hadîsi de Hanefîler için ayrıca bir hüccet olabilir. Bu bâbda Hanefîler için medâr-ı istidlâl olan başka haberler de vardır. Saîd İbn-i Mansûr'un, Hâfız Ebû Ca'fer-i Tahâvî'nin, Beyhekî'nin rivâyetlerine göre, Alî İbn-i Ebî Tâlib cenâzenin arkasında cenâzeyi ta'kîb edermiş. Ve: *(Cenâzenin arkasından gitmenin, önden gitmeğe nisbetle derece-i fazîleti, farz namazın nâfile namaza nisbetle fazîleti gibidir)* der imiş. Bâzı rivâyette

[1] وفى رواية ابى داود عن عيينة بن عبد الرحمن عن ابيه انه كان فى جنازة عثمان بن ابى العاص وكنا نمشى مشيا خفيفا فلحقنا ابو بكرة فرفع صوته فقال لقد رأيتنا ونحن مع رسول الله صلى الله عليه وسلم نرمل رملا [هكذا نقله العينى]

cemâatle kılınan namazın, münferid kılınan namaza derece-i nisbeti gibidir, denilmiştir. Ebû Bekr ile Ömer *radiya'llāhu anhümâ* ise cenâzenin önünde giderlermiş. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in de cenâzenin önünde cenâzeyi teşyî' buyurdukları rivâyet ediliyor. Diğer tarafta Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'nın da cenâzeyi arkadan tâkib ettiğini Nâfi' tarîkı ile Tahâvî rivâyet ediyor. Bir cenâzede İbn-i Ömer Hazretlerinin cenâzeyi arkadan ta'kîb ettiğini gören Nâfi':

— Ey Ebû Abdurrahmân (İbn-i Ömer), cenâzenin önünde mi, yoksa arkasında mı gidilmelidir? diye sormuş. İbn-i Ömer de:

— Beni görmüyor musun? İşte cenâzenin arkasında gidiyorum, diye cevab vermiştir. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*, sünnet-i Nebeviyye'ye ittibâ husûsunda şiddet-i hırsı ile iştihâr etmiş bir zât olmakla berâber onun fi'l-i Nebevî'ye bu muhâlefeti, erbâb-ı fıkıh ve ictihâdı düşündürmüş ve İbn-i Ömer'in bu fi'li kendisince ma'lûm bir delîle müstenid olması kabûl edilerek gerek Resûl-i Ekrem'in ve gerek Şeyhayn'in önden gitmeleri teshîle hamledilmiştir. Yukarıda (519) numaralı Berâ' İbn-i Âzib hadîsinde: "امرنا رسول الله باتباع الجنائز = *Bize Resûlullāh cenâzeyi ta'kîb ile emretmiştir*" buyurulmasının zâhiri de arkada gidilmek efdal olduğuna delâlet eder. Çünkü ittibâ, arkadan tâlî ve ta'kîb ile olur. Mukaddem tâbi' değildir. Belki metbû'dur. Yine Alî *radiya'llāhu anh*: "«قدمها بين يديك و اجعلها نصب عينيك . فانما هى موعظة و تذكرة و عبرة» = *Cenâzeyi önüne al ve iki gözünü ona dik! Cenâze bir mev'ızadır, âhireti hatırlatır, ondan ibret alınır*" buyurmuştur.

Maamâfih cenâzeye ittibâ' ve teşyî' ile emir, nedb içindir, vücûb için değildir. Bu sebeble önden ta'kîb etmekte de Eimme-i Hanefiyye kerâhet görmemişlerdir. Şâfiî imâmları, önden ta'kîb etmek efdaldir, demişlerdir.

Bâzıları bu ta'cîl ve tesrî' ile matlūb olan, ölüm tahakkuk ve tamâmen taayyün ettikten sonra teçhiz ve tekfîni ta'cîl etmektir, demişlerdir. Delîl olarak da Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde rivâyet ettiği "*Husayn İbn-i Vahvah*" hadîsini zikretmişlerdir[1]. Husayn demiştir ki: Talha İbn-i Berrâ' hastalanmıştı. Resûlullāh *salla'llāhu*

[1] Husayn İbn-i Vahvah: Ensârî'dir. Sahâbî'dir, sohbet-i Nebeviyye şerefine nâil olmuştur. Kendisinden Saîd-i Ensârî'nin rivâyeti vardır. Kādisiyye'de şehid olmuştur [*Hulâsa*: 73].

aleyhi ve sellem iyâde için geldiğinde nâ-ümid olarak: "*Ben Talha'yı iyi bulmadım, ona ölüm çatsa gerek. Ölünce bana bildiriniz. Techîzini, defnini ta'cîl ediniz. Zîrâ bir müslüman gövdesini âilesinin gözü önünde hapsedip kokutmak muvâfık değildir*" buyurdu [1].

FIKHÎ HÜKÜMLER :

Bu hadîs-i şeriften cenâzenin müsâraatle nakli müstefâd olmuştur. İbn-i Kudâme bu hadîsteki "اسرعوا = *eviniz*" emrinin, ulemâ arasında ihtilâf edilmeksizin istihbâba hamledildiğini nakletmiştir. İbn-i Hazm ise vücûbuna kāil olmuştur. "*Şerh-i Mühezzeb*" de bâzı seleften cenâze naklinde sür'at etmenin kerâheti nakledilmiş ise, bunun : "*Cenâzenin içi dışına çıkacak*" derecede müfrit isti'câle mahmûl olduğu kabûl edilmiştir.

"*Mebsut*" da Serahsî: "*Cenâze naklinde tevkît ve ta'yîn edilmiş bir had yoktur. Şu kadar ki, İmam Ebû Hanîfe acele edilmesini severdi*" demiştir. Şârih Aynî'nin beyânına göre, mezheb gayretiyle ma'lûl olan bâzı müellifler Şemsü'l-Eimme'nin bu sözünü vesîle-i intikād ederek : "*Bâzı selef isrâı, sür'at-i meşiy mânâsına hamletmişlerdir. Ebû Hanîfe'nin mezhebi de budur*" demişlerse de ne Ebû Hanîfe'nin mezhebi budur, ne de Şemsü'l-Eimme "*acele*" ile bu zevâtın hatırladığı "*sür'at-i meşiy*" mânâsı kasdetmiştir.

Bakınız *Hidâye* ki, İmam Ebû Hanîfe'nin umde-i akvâlini muhtevîdir. Orada : "*Cemâat cenâze ile yürürler, ve yelmenin dûnunda sür'at ederler*" deniliyor ki, mutavassıt bir isrâ'dır. Hiç şüphesiz Şemsü'l-Eimme'nin "*ta'cîl*" ile kasdettiği de mutavassıt sür'attir.

İmâm-ı Şâfiî'nin ve Cumhûr-ı fukahânın mezhebleri de budur. Beyhekî "*Ma'rifet*" te İmâm-ı Şâfiî'nin şu kavlini nakllediyor; İmâm-ı müşârün-ileyh : "*Cenâze ile isrâ', mu'tâd olan tabiî yürüyüşün fevkinde bir yürüyüştür, isrâ-ı şedîd mekruhtur*" demiştir ki, Mezheb-i Hanefî'de, mu'teber olan isrâın aynıdır.

Buhârî ile Müslim'in Atâ' İbn-i Ebî Rebah'tan rivâyetlerine göre, Atâ' demiştir ki: İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ* ile berâber Meymûne *radiya'llāhu anhâ*'nın Serîf'te [2] cenâzesinde bulun-

---

[1] ان طلحة بن البراء مرض فاتاه النبى صلى الله عليه وسلم يعوده . فقال انى لا ارى طلحة الا و قد حدث به الموت فأذنونى به و عجلوا فانه لا ينبغى لجيفة مسلم ان تحبس بين ظهرانى اهله .

[2] Meymûne *radiya'llāhu anhâ* Hâris-i Hilâlî'nin kızıdır. Ümmü'l-Mü'minîn'dir. Yedinci Hicret senesinde tezevvüc buyurulmuştur. Kendisinden (46)

duk. İbn-i Abbâs huzzâra hitâb ederek dedi ki : "*Bu muhterem ölü, Meymûne radiya'llāhu anhâ'dır. Bunun azîz na'şını kaldırıp götürürken sarsıp sallamayınız, ihtimâm ile götürünüz* [1]."

İbn-i Ebî Şeybe'nin Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh*'-den rivâyetine göre, Ebû Mûse'l-Eş'arî demiştir ki : *Nebî salla'llā-hu aleyhi ve sellem*'in yanından bir cenâze geçirildi. Cenâze —tabut içinde— tulum yuvarlanır gibi sarsılıyordu. Resûl-i Ekrem: "*Cenâzeleriniz hakkında i'tidâl ve ihtimâm gösteriniz*" buyurdular [2].

İşte bu ahâdîs-i şerîfede cenâze umûrunda rıfk ile hareket etmek, fazla sür'at göstermemek müstehab olduğuna delâlet eder.

(MÜHİM BİR TENBİH) buraya kadar ta'dâd ettiğimiz ahâdîs-i şerîfeden meyyitin teçhîzinde, naklinde iltizâm-ı sür'at edilmesi istifâde edilmiştir. Fakat pek tabiîdir ki, bu tesrî' keyfiyeti meyyitin mevti tahakkuk ettikten sonra başlar. Bu bir emr-i bedîhî olduğu için hadîs-i şerifte bunun tenbîh ve ihtârına lüzûm görülmemiştir. Yalnız hadîs şârihleri tarafından ehemmiyetle kaydedilmiştir. Uyku hastalığı gibi birtakım hastalıklar vardır ki, bunlarla musâb ve ma'lûl olanlar, ölü-

---

hadîs rivâyet edilmiştir. Yedisinde Buhârî ile Müslim ittifak etmiştir. Bir hadîsle Buhârî, beş hadîsle Müslim infirâd etmiştir. Kendisinden İbn-i Abbâs'ın, Yezîd İbn-i Asamm'ın rivâyetleri vardır. (51) inci Hicret yılında "*Serîf*" de vefât etmiştir. Garîb bir tesadüftür ki, Resûl-i Ekrem yedinci Hicret yılında Kazâ Umresinden avdet ederken Meymûne Hazretleri mihirsiz nikâh buyurmalarını Resûl-i Ekrem'den ricâ etmiş. Resûl-i Ekrem de bu Serîf mevkiinde nikâh ederek bu kadını taltif buyurmuştu. İşte Meymûne Hazretleri nikâh olunduğu yerde vefât edip oraya defnedilmiştir. Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'inde Yezîd İbn-i Esam'dan gelen bir rivâyetinde : «ان رسول الله صلى الله عليه و سلم تزوج ميمونة حلالا و بنى بها حلالا و مات بسرف فدفنها» kavli ile bu tesâdüf bildirilmiştir. Ahzâb sûresindeki: «و امرأة مؤمنة ان و هبت نفسها» kavl-i şerîfindeki mü'mine ve sâliha ile murâd, Meymûne Hazretleri'dir, deniliyor [*Hulâsa* ve sâire].

Serîf : "*Ten'îm*" kurbunda bir mahallin adıdır. Ten'im de Mekke'ye üç, dört mil mesâfede bir mevziin ismidir. Beyt-i Şerîf'e helâl olan etraf mahallerin en yakınıdır [*Kāmûs Tercemesi*].

[1] قال عطاء : حضرنا مع ابن عباس جنازة ميمونة زوج النبى صلى الله عليه وسلم بسرف . قال فقال ابن عباس : هذه ميمونة . اذا رفعتم نعشها فلا تزعزعوها و لا تزلزلوها [رواه احمد]

[2] عن ابى موسى الاشعرى قال: مر على النبى صلى الله عليه وسلم بجنازة وهى تمحض كما يمحض الزق فقال عليكم بالقسط فى جنائزكم [رواه ابن ابى شيبة عن محمد بن فضيل عن بنت ابى بردة عن ابى موسى]

den zorlukla tefrik edilirler. Geçici bir buhranla bayılan nice zavallı hastaların ölü zannedilerek teneşir tahtasına konulduğu ve sıcak suyun te'sîriyle ayılıp nice zaman yaşadığı emsâl-i adîdesiyle vâkı'dir. Bunlardan defnolunduktan sonra ayılanların sayısı ise daha çoktur. Ve bu tâlihsizlerin vaziyeti âdetâ bir fâciadır. Ve ölüm çukurundan kurtulabilmeleri nâdir bir tesâdüfe bağlıdır. Bu zavallılar ölmemiştir, âilesinin dikkatsizliği ile öldürülmüş demektir. Böyle bir felâkete meydan vermemek için bütün ulemâ mebde-i tesrî' olarak mevtin gereği gibi tahakkuku zamânını kabûl etmişlerdir. Hattâ İbn-i Bezîze gibi bir kısım âlimler, mevtin lâyıkıyle anlaşılması için aradan bir gün ve bir gece geçmedikçe meyyitin techîzi tesrî' edilmemelidir, demişlerdir. Zamânımızda belediyye tabîbi tarafından bilmuâyene mevtin tahakkuku hakkında bir rapor verilmedikçe techîz edilmemesi en iyi bir tedbirdir. Eski zamanlara âid olmak üzere duyulan fâcialar duyulmaz olmuştur. Yalnız bu muâyenenin ciddî olması şarttır. Ve böyle bir muâyene, meyyitin âilesi üzerinde en mütehattim bir hakkıdır. Köylerde muâyene mümkün olmadığından bir gün sonra defnedilmelidir.

654 . عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قِيلَ لَهُ إِنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ مَنْ تَبِعَ جَنَازَةً فَلَهُ قِيرَاطٌ فَقَالَ أَكْثَرَ أَبُو هُرَيْرَةَ عَلَيْنَا فَصَدَّقَتْ عَائِشَةُ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا وَقَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُهُ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ لَقَدْ فَرَّطْنَا فِي قَرَارِيطَ كَثِيرَةٍ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan (Nâfi' tarîkı ile) şöyle rivâyet edilmiştir : (Nâfi' demiştir ki :) İbn-i Ömer'e :

— Ebû Hüreyre, cenâzeye uya (rak kabre kadar gide)n kimse için bir kırat (ecir) vardır, diyor, (Siz ne dersiniz?) denilmişti. İbn-i Ömer:

— (Artık) Ebû Hüreyre de bize (hadîs rivâyet etmekte) çok oldu, diye cevâb vermişti. Fakat Âişe *radiya'llāhu anhâ* Ebû Hüreyre'yi tasdîk ederek :

— Ebû Hüreyre'nin dediğini ben de Resûlullāh *sal-la'llāhu aleyhi ve sellem*'den işittim, demesi üzerine Abdullāh İbn-i Ömer:

— Allāh'ın bir çok ihsanlarını almakta kusûr ettik (desen a) buyurdu.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîs, rivâyet tarîklarının kesreti ile mümtâz olan hadîslerdendir. Buhârî'nin buradaki isnâdı, Cerîr İbn-i Hâzim'in Nâfi'-den rivâyeti sûreti iledir. Müslim'in de böyle bir senedi vardır. Bundan başka Buhârî'nin Müslim, Nesâî, İbn-i Mâce ile berâber bir tarîkı daha vardır. Bu da : Ma'mer, Zührî, Saîd İbn-i Müseyyeb vâsıtasiyle Ebû Hüreyre'ye muttasıl olur. Yine Buhârî'nin Müslim ve Nesâî ile berâber diğer bir tarîkı da Zührî'nin A'rec'den rivâyeti sûretiyle Ebû Hüreyre'ye müntehî olmaktadır. Sonra Buhârî Saîd-i Makbürî'nin, babası Makbürî'den rivâyeti sûretiyle Ebû Hüreyre'den bir rivâyet tarîkı daha vardır. Bunlardan başka Süheyl İbn-i Ebî Sâlih'in, babası Ebû Sâlih'ten; Yezîd İbn-i Keysân'ın, Ebû Hâzim'den; Sâhib-i Maksûre Habbâb'dan rivâyetleri sûretiyle Müslim'in Ebû Hüreyre'ye vâsıl olan diğer senedleri de vardır. Bu son tarikte Ebû Dâvud ile iştirakleri vardır.

(Kırât) ı şârih Kirmânî tefsîr ederek : Kırât, lûgaten "*denk*" in yarısıdır. Fakat burada nasîb demektir, diyor. Bâzıları da burada kıratla murâd, Allāhu Teâlâ indinde ma'lûm olan eczâdan bir cüz'-i hayırdır, demişlerdir. Kırât, muâmelât-ı beşeriyyede müteâref bir mikyâs-ı veznî olduğundan, bunun taraf-ı Risâlet'ten Uhud dağı ile temsîl buyurulması nezd-i Bârî'deki eczâ-i sevâbın müteâref olan

vezn-i iktısâdı gibi hakîr değil, büyük olduğunu hayâl-i beşere takrîb içindir.

Bu hadîs, Buhârî'nin cenâzeye ittibâın fazîleti hakkındaki bir bâbına mensubdur. Cenâzeye ittibâʻ etmek, cenâze ile bile gitmek ve cenâze namazını kılmakla tefsîr edilmiştir. Binâenaleyh cenâze ile gidip de sonra geri dönüp gelmekle cenâzeye ittibâʻ edilmiş olmuyor. Bu yolda gidip gelmekle ne cenâze bir ecre nâil, ne de cenâzeyi teşyîʻ eden müsâb oluyor.

Buhârî bu bâbın unvânında Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh*'in : "اذا صليت فقد قضيت الذى عليك = *Cenâze namazını kılınca, cenâzeye ittibâ borcunu ödemiş olursun*" kavlini taʻlîkan rivâyet ediyor. Buhârî'nin bu muallâk rivâyetini Saîd İbn-i Mansûr ile İbn-i Ebî Şeybe de Zeyd İbn-i Sâbit'e vaslederek rivâyet etmişlerdir. Bunların rivâyetinde : Borç olan namaz edâ edildikten sonra : "«خلوا بينها و بين اهلها» = *Cenâze ile cenâze sâhiblerini kendi hallerine bırakınız*" ziyâdesi vardır.

Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh* Ashâb-ı Kirâm'ın fuzalâsından ve fetvâ sâhiblerindendir. Bu fetvâsiyle eimme-i müslimîn amel ederek cenâze namazı kılınmakla kifâyet sûretiyle vâcib olan borc edâ edilmiş olur. Namazdan sonra kabre kadar ittibâʻ edilmek istenilirse, bunun için de ziyâde ecir vardır, demişlerdir.

Ebû Hüreyre'nin cenâzeye ittibâʻ edene bir kırât ecir verileceğine dâir olan haberini İbn-i Ömer'e Sâhib-i Maksûre Habbâb *radiya'llāhu anh*'in[1] söylediğini Müslim'in Saʻd İbn-i Ebî Vakkās'tan vâkıʻ olan bir rivâyetinden öğreniyoruz : Bir kere Saʻd İbn-i Ebî Vakkās, Abdullāh İbn-i Ömer'in yanında otururken oraya Habbâb *radiya'llāhu anh* gelmiş, demiş ki :

— Ey Abdullāh İbn-i Ömer! Ebû Hüreyre'nin Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den şöyle buyurduğunu işittim,

[1] Habbâb *radiya'llāhu anh*'e ne cihetle Sâhib-i Maksûre denildiğini araştırdık, bir türlü bulmak mümkün olmadı. *Hulâsa*'da Habbâb'ın Medîneli olup, Sâhib-i Maksûre denildiği, Resûl-i Ekrem'in şeref-i sohbetine nâil olmuş bir Sahâbî olduğu ve Ebû Hüreyre ile Âişe *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyet edip Âmir İbn-i Saʻd'in de kendisinden rivâyet ettiği bildiriliyor. İbn-i Abdi'l-Ber, İbn-i Esîr, İbn-i Hacer de Sahâbe'den olup bu lâkabla anıldığını bildirdikleri halde vech-i tesmiyeye dâir bir şey söylemiyorlar. Bizim gibi vaktiyle *Sahîh-i Müslim*'i harekeleyip tahşiye ederken Hacı Zihni Efendi merhûmun da bu sebeb-i tesmiyeyi çok arayıp bulamadığını bu hadîs hakkında yazdığı bir hâşiyeden öğrendik.

dediğini duymadın mı? : *(Kim ki cenâze ile berâber cenâze evinden çıkar ve cenâze namazını kılar da sonra defnedilene kadar cenâzeyi ta'kîb ederse, Uhud dağı kadar ona iki kırât ecir verilir. Kim ki, cenâze namazını kılıp da sonra dönerse, ona da Uhud kadar bir ecir verilir).*

Hazret-i Sa'd devâm edip demiştir ki : İbn-i Ömer Ebû Hüreyre'nin bu rivâyetini sorup anlamak ve sonra gelip kendisine haber vermek üzere Habbâb'ı Hazret-i Âişe'ye gönderdi. Sonra İbn-i Ömer Mescid'in çakıllarından alıp elinde döndürüyordu. Nihâyet Habbâb geldi. Ve İbn-i Ömer'e Hazret-i Âişe'nin :

— Ebû Hüreyre doğru söylemiş, dediğini bildirdi. Bunun üzerine İbn-i Ömer elindeki çakılları yere atarak : Öyle ise biz, bir çok kıratları almakta kusûr ettik, dedi[1].

Saîd İbn-i Mansûr'un rivâyetine göre, Ebû Hüreyre meseleden haberdâr olunca İbn-i Ömer'e gelmiş bu def'a birlikte Hazret-i Âişe'nin huzûruna gitmişlerdir. İbn-i Ömer Hazret-i Âişe'ye hitâb ederek :

— Ey Ümmü'l-mü'minîn! Allah sizden sorar ; siz, Resûlullāh'-tan böyle birşey söylediğini işittiniz mi? diye mûcib-i ihtilâf olan mes'eleyi takrîr eder. Hazret-i Âişe:

— Allāhu a'lem işittim, diye cevab verir.

Velîd'in rivâyetinde bu hâdisenin şöyle bir mâ-ba'di de bildirilmiştir : Bunun üzerine Ebû Hüreyre İbn-i Ömer'e şöyle demiştir :

— Beni, Resûlullāh'tan ne bâdiyyede ağaç garsı, ne de çarşıda alış veriş meşgul etmemiştir. Benim bütün işim, gücüm Resûlullāh'-ın verdiği bir lokmayı yemek, ne bildirirse onu bellemek idi. İbn-i Ömer de :

---

[1] عن عامر بن سعد بن ابى وقاص عن ابيه انه كان قاعداً عند عبد الله بن عمر اذ طلع خباب صاحب المقصورة فقال: يا عبد الله بن عمر! ألا تسمع ما يقول ابو هريرة انه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: من خرج مع جنازة من بيتها وصلى عليها ثم تبعها حتى تدفن كان له قيراطان من اجر. كل قيراط مثل احد. و من صلى عليها ثم رجع كان له من الاجر مثل احد. فارسل ابن عمر خباباً الى عائشة يسألها عن قول ابى هريرة ثم يرجع اليه فيخبره ما قالت. و اخذ ابن عمر قبضة من حصى المسجد يقلبها فى يده حتى رجع اليه الرسول. فقال: قالت عائشة صدق ابو هريرة فضرب ابن عمر بالحصى الذى كان فى يده الارض. ثم قال لقد فرطنا فى قراريط كثيرة [اخرجه مسلم فى فضل الصلاة على الجنازة و اتباعها]

— Biz de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûrunu ihtiyâr ettik. Bize de Resûlullāh, ahâdîs-i şerîfelerini bildirdi, diye mukābele etmiştir.

Bİr İntİkād :

Bu hadîs-i şerifte bir nokta enzâr-ı intikādı kendisine celbetmektedir ki, Abdullāh İbn-i Ömer'in Ebû Hüreyre hakkında Artık bu da rivâyet husûsunda çok oluyor, demesidir. Bu söz bir ba kışta insana Ebû Hüreyre'nin duymadığı veyâhud işitmediği şeyleri de rivâyet edebilecek bir kābiliyet ve cesârette bulunduğu hissini verir. Halbuki İbn-i Ömer'in şüphe etmekten, Ebû Hüreyre'nin de şüphe edilmekten şanları âlîdir. Hiç şüphesiz ki, İbn-i Ömer Hazretleri bu sözü ile ve tahkîk-ı keyfiyyet etmekle, Ebû Hüreyre Peygamber'den duymadığı bir sözü de söyliyebilir, demek istemiyor. Yalnız İbn-i Ömer, Ebû Hüreyre'nin sehv ile, şüphe ile rivâyet etmesinden korkuyordu. Ahkâm-ı dîniyyenin hüsnü muhâfazası nâmına, şunun bunun darılacağını hiç de hesâb etmiyerek Hazret-i Âişe'den mes'eleyi tahkîk etmiştir.

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ* çok haklı idi. Kendisi Ashâb-ı Kirâm'ın en mümtâz ilmî sîmâlarından birisi idi. Makāsıd-ı şer'î ilel-i Nusûsı ve Nebiyy-i Zî-şân'ın edebî üslûbunu tamâmiyle kavramış bir vaziyette bulunuyordu. Fıkha intisâbı olmıyan her Sahâbe'nin rivâyetleri gibi Ebû Hüreyre'nin rivâyetlerini de pederi Hazret-i Ömer gibi tahkîk ve muhâkeme etmek mevkiinde idi. Ahkâm-ı dîniyyenin zabt u nakli husûsunun küçük, büyük her türlü şüphelerden berâet ve masûniyyeti kendisi için dînî bir vazîfe idi. Tekrâr ediyoruz, İbn-i Ömer'in bu hareketi Ebû Hüreyre hakkında bir şüpheye mebnî değil idi. Ashâb-ı Kirâm'ın hepsi ehl-i sıdk ve adildi. İbn-i Ömer'in en sonra yüksek bir edebî zarâfetle: Öyle ise biz, bir çok kıratları zâyi' ettik, demesi de son derece munsıf olduğunu gösterir. Bu telmîhe nazaran İbn-i Ömer Hazretlerini Ebû Hüreyre hadîsi hakkında tahkîka sevkeden belki de bu kırat kelimesidir.

TETİMME-İ MEBÂHİS:

İzâhı sadedinde bulunduğumuz bu (654) numaralı hadisle buna takaddüm eden Ebû Saîd-i Hudrî hadîsi arasında *Sahîh-i Buhârî* metninde Cenâze bahsinin en mühim bâbları vardır ki, müellif

Zebîdî merhum bunları ihtisâr için iltizâm eylediği usûle tevfîkan *Tecrîd*'e almamıştır. Halbuki bunlar cenâzenin mâhiyyeti, cenâze namazında aded-i sufûf, cenâze namazında aded-i tekbîrât, cenâze namazında sıbyân, meyyitin kabrine namaz kılmanın cevâzı gibi birtakım bahislerdir ki, hiç bir düşünce ile terk ve ihmâli câiz değildir. Bunları birer birer îzâh ederek bu noksanları telâfîye çalışacağız :

CENÂZE NAMAZININ MÂHİYETİ :

Cenâze namazı, birtakım şurût ve erkânı hâiz olarak taraf-ı Risâlet-penâhî'den teşrî' buyurulmuş bir farz-ı kifâyedir ki, Cenâze bahsinin iptidâsında bunun delillerinden bahsetmiştik. Cenâze namazının şerâit-i sıhhati sâir namazlar gibi abdestsiz, istikbâl-i kıblesiz, uryân olarak bu namazın da câiz olmadığıdır. Tekbîrle iftitah edilmesi de cümle-i erkânındandır. Diğer namazlardan farkı rükû' ve sücûdu ihtıvâ etmemesi ve rükû' ve sücudsuz meşrû' kılınmış olmasıdır. Bütün bu cihetlere işâret ederek İmâm-ı Buhârî Hazretleri: "باب سنة الصلاة على الجنازة = *Cenâze üzerine namazın teşrî' buyurulması bahsi*" diye bir unvan açmıştır. Bu unvandaki sünnet ile müellifin murâdı, Şârih Aynî'nin bildirdiği vechiyle Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* tarafından teşrî' buyurulmuş olmasıdır. Sonra Buhârî kendisinde meyyite duâ edilen bu hey'et-i mahsûsaya taraf-ı Nebevî'den "*salât*" ıtlâk olunduğuna dâir : (من صلى على الجنازة ، صلوا على صاحبكم ، صلوا على النجاشي) gibi deliller îrâd ediyor. Diğer namazlarda nasıl tekellüm câiz değilse, bunda da öyle dünyâ kelâmı câiz olmadığına, yine sâir namazlara nasıl tekbîr ile başlanır ve teslîm ile çıkılırsa, bu namazın da öyle olduğuna (ولا يتكلم و فيها تكبير و تسليم) kavli ile Buhârî işâret ediyor.

CENÂZE NAMAZININ İFTİTAH TEKBÎRİNDE EİMME ARASINDA BİR İHTİLÂF KAYDEDİLMEMİŞ OLMAKLA BERÂBER TESLÎMİN BİR VEYÂHUD İKİ OLACAĞI, SIRREN VEYÂHUD CEHREN SELÂM VERİLMESİ HUSUSLARINDA İHTİLÂF EDİLMİŞTİR :

Ebû Hanîfe Hazretleri'nin mezhebinde sâir namazlardaki gibi iki selâm ile selâm verilerek namazdan çıkılır. İmâm-ı müşârün-ileyh, mezhebine Abdullâh İbn-i Ebî Evfâ *radiya'llâhu anh*'in hadîsi ile istidlâl etmiştir. Beyhekî'nin *Sünen*'inde rivâyet ettiğine göre, Abdullâh İbn-i Ebî Evfâ Hazretleri cenâze namazında sağına, soluna selâm verip namazdan çıktıktan sonra halka hitâben: "لا أزيدكم على ما رأيت رسول الله صلى الله عليه و سلم يصنع او هكذا يصنع = *Resûlullâh salla'llâhu*

aleyhi ve sellem'in cenâze namazında işlediğini gördüğüm ef'âl-i salât üzerine ey cemâat! size bir şey ziyâde etmiyorum" demiştir. Bu hadîs hakkında Hâkim hadîs-i sahihtir, demiştir. İbn-i Ebî Şeybe de *Musannef*'inde bir sened-i ceyyid ile Câbir İbn-i Zeyd, Şa'bî, İbrâhîm-i Nehaî'den iki teslîme ile selâm verdiklerini rivâyet etmiştir.

Hattâbî de *Ma'rifet-i Sünen* ve âsârında Ebû Abdurrahmân'dan bir rivâyetinde Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*: "« ثلاث كان رسول الله صلى الله عليه و سلم يفعلهن تركهن الناس . احداهن التسليم على الجنازة مثل التسليمتين فى الصلاة » = *Üç şeyi Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem işlemeğe devam buyurduğu halde halk bunları terketmiştir. Bunlardan birisi namazda iki teslîme ile selâm verildiği gibi cenâze üzerine namazda bu sûretle selâm verilmesidir*" demiştir. Halbûki bâzı kimseler bir teslîme ile selâm verilir, iddiâsında bulunmuştur.

Bu içtihad; Alî, İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer, Ebû Hüreyre, Câbir, Ebû Ümâme İbn-i Sehl, Enes *radiya'llāhu anhüm* ile Tâbiîn'den bir cemâatten nakledilmiştir. Mâlik, Ahmed İbn-i Hanbel, İshak Hazarâtının kavilleri de böyledir.

Selâm hakkında ikinci mahall-i ihtilâf olan bir cihet de selâmın sırren ve yâhud cehren verilmesi keyfiyyetidir. Sahâbe'den ve Tâbiîn'den bir cemâat tarafından hafiyyen selâm verilmesi rivâyet edilmiştir. İmâm Mâlik de yanındaki işitecek derecede cehredilebilir demiştir. İmam Ebû Yûsuf ne pek cehredilir, ne de fazla gizli ses ile selâm verilir, demiştir.

Cenâze namazının bir hassa-i fârikası da iftitah tekbîrinden başka tekbirlerde el kaldırılmamasıdır. Tekbîr cihetiyle bayram namazına benziyen bu namaz, bayramdaki tekbîrlerde el kaldırılması sûretiyle birbirinden ayrılırlar. Bu bâbdaki mesned-i ilmî de Tirmizî'nin Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den merfûan rivâyet ettiği : "اذا صلى على جنازة يرفع يديه فى اول تكبيرة" = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem cenâzeye namaz kılmak istediğinde ilk tekbirde ellerini kaldırırdı*" hadîsidir. Buna benzer bir hadîs de İbn-i Abbâs'tan menkuldür. Serahsî *Mebsût*'unda Alî, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*'ün cenâze namazında yalnız ilk tekbirde el kaldırılır, dedikleri kaydedilmiştir. İbn-i Hazm de İbn-i Mes'ûd ile İbn-i Ömer'den fazla olarak ilk tekbirden başka tekbirlerde el kaldırılmaz, diye tasrîh ettiklerini hikâye ediyor. Ve mâadâ tekbîrlerde el kaldırılması husûsunda ne bir nas vardır, ne de icmâ', diyor. El kaldırmak ilk tekbîre mahsûs

olduğunu Nehaî'den, Hasan İbn-i Sâlih'ten de naklediliyor. İbn-i Münzir ise ilk tekbirde el kaldırılması husûsunda icmâ' da hikâye ediyor.

Eimme-i Şâfiiyye'ye göre, tekbirlerin hepsinde el kaldırılır. Sâhib-i *Tavzîh* bunun İbn-i Ömer'den, Sâlim'den, Atâ'dan, Mekhûl'den, Zührî'den, Evzâî'den, Ahmed'den, İshak'tan naklolunduğunu iddiâ ediyor.

Buhârî *Sahîh*'inde ta'lîkan İbn-i Ömer'in: Cenâze namazını tahâretle kıldığını, güneşin doğduğu ve battığı zamanlarda kılmadığını ve tekbîrde el kaldırdığını, naklediyor[1]. Ve bununla cenâze namaziyle salevât-ı sâire arasında müşâbehet bulunduğuna istidlâl etmek istiyor. Buhârî'nin bu rivâyeti üç mes'eleyi ihtivâ etmektedir:

BİRİNCİ MES'ELE :

İbn-i Ömer'in cenâze namazını abdestli kıldığıdır. Şârih İbn-i Battal diyor ki : Buhârî bununla Şa'bî'yi reddetmek istiyor. Çünkü Şa'bî cenâze namazını rükû'suz secdesiz bir duâdan ibârettir, diyerek abdestsiz kılınmasını tecvîz etmiştir. Fakat seleften, haleften bütün fukahâ Şa'bî'nin hilâfına kāil olmuşlardır. Muhammed İbn-i Cerîr-i Taberî ile Şîa da tecvîz etmiştir. İbn-i Abdi'l-Ber, İbn-i Uleyye'nin de cenâze namazını istiğfardan ibârettir, diyerek tahâretsiz cevâzına hükmettiğini bildiriyor. Buhârî'nin bu ta'lîkını İmâm-ı Mâlik *Muvatta*'inde vaslederek Nâfi'den: »ان ابن عمر كان يقول لا يصلى الرجل على الجنازة الا وهو طاهر« "=*İbn-i Ömer radiya'llāhu anhumâ kişi cenâze üzerine namazı ancak tâhir olarak kılabilir, der idi*" diye rivâyet etmiştir. Fakat gerek Buhârî'nin ta'lîkındaki, gerek İmam Mâlik'in vaslındaki "*tahâret*" in hem abdeste, hem de teyemmüme şümûlü vardır. Her ikisinin de yerine göre taraftarları vardır.

İmam Ebû Hanîfe; abdest ile iştigāl ederek cenâze namazını kaçıracağına kanâat eden kimse için suyun mevcûdiyeti ile berâber teyemmümü tecvîz etmiştir. Yalnız bundan cenâzenin velîsini müstesnâ tutmuştur. Çünkü veliy-yi meyyit cemâate karşı hakk-ı intizârı hâizdir. İbn-i Münzir Ebû Hanîfe'nin bu içtihâdını Zührî, Atâ', Sâlim, Nahaî, İkrime, Sa'd İbn-i İbrâhîm, Yahyâ

---

[1] وكان ابن عمر لا يصلى الا طاهرا ولا يصلى عند طلوع الشمس ولا غروبها ويرفع يده [رواه البخارى عن نافع]

Ensârî, Rebîa, Leys, Evzâî, Sevrî, İshak, İbn-i Vehb gibi a'lâm-ı müctehidînden nakletmiştir. Ahmed İbn-i Hanbel'den de bu bâbda bir rivâyet vardır. İbn-i Adîy de İbn-i Abbâs'tan merfûan: " اذا فاجأتك جنازة وانت على غير وضوء فتيمم = *Abdestsiz bulunduğun bir sırada ansızın cenâze namazı ile karşılaşır isen teyemmüm eyle*" hadîsini rivâyet etmiştir. İbn-i Ebî Şeybe de bu hadîsi İbn-i Abbâs'tan mevkûfen rivâyet etmiş ve Hakem'den, Hasen-i Basrî'den de hikâye eylemiştir.

Mâlik, Şâfiî, Ebû Sevr Hazarâtı, cenâze namazında teyemmümü tecvîz etmemişlerdir. İbn-i Tîn de İbn-i Vehb'den şöyle bir fark nakletmiştir : Cenâze namazına abdest alarak çıkıp da abdesti sonra bozulan kimse için teyemmüm etmesi câizdir. Abdestsiz çıkan kimse için câiz değildir.

İKİNCİ MES'ELE :

İbn-i Ömer'in güneşin tulû' ve gurûbu zamanlarında cenâze namazı kılmamasıdır. Bu mes'ele hakkında İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'indeki rivâyeti de şöyledir : Bir kere cenâze getirilip musallâya konulmuş. Abdullâh İbn-i Ömer de cenâze namazına muntazır olmuş, sonra : Bu cenâzenin velîsi nerededir? Güneş doğmadan cenâze üzerine namaz kılınsın! demiştir. Ebû Bekr İbn-i Hafs da Abdullâh İbn-i Ömer ikindi namazından sonra cenâze vukûunda namazını ta'cîl ederdi, demiştir. Tirmizî'nin Ukbe İbn-i Âmir'den rivâyeti daha vâzıh ve mufassaldır. Ukbe demiştir ki : Üç saat vardır ki, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* bu saatlerde namaz kılmaktan, ölülerimizi defnetmekten nehyederdi : Güneş doğarken yükselene kadar; üstüvâ-yi şemste, gün ortasında, güneş batıya devrilene kadar; bir de güneş batarken gurûb edene kadar. Tirmizî'nin bu rivâyetini Müslim ile berâber diğer *Sünen* sâhibleri de tahrîc etmişlerdir. Sonra Tirmizî: Gerek Ashâb-ı Nebî *aleyhi's-selâm*'dan, gerek kurûnu müteâkıbe ricâlinden bâzı ehl-i ilim bu hadîsle amel ederek bu üç vakitte cenâzeye namaz kılınmasını kerîh görmüşlerdir, diyor. Abdullâh İbn-i Mubârek Hazretleri: (ان نقبر فيهن موتانا) fıkrasının mânâsını cenâze üzerine namaz kılmaktan nehiydir, demiştir ki, Ahmed İbn-i Hanbel'in, İshâk'ın ictihadları da böyledir. İmâm Şâfiî: Sâir namazların kendisinde kılınması mekrûh olan bu vakitlerde cenâze namazı kılmakta beis yoktur, demiştir.

ÜÇÜNCÜ MES'ELE :

İbn-i Ömer Hazretlerinin cenâze namazında tekbîr alırken ellerini kaldırması keyfiyyetidir. Buhârî'nin buradaki "و رفع يديه=*Ellerini kaldırırdı*" rivâyeti mutlaktır. İlk tekbîr kasdedilebildiği gibi dört tekbîre hamle de müsâiddir. Hattâ bâzı ulemâ, Buhârî'nin ref'-i yedeyn hakkında müstakil bir kitabında İbn-i Ömer'in dört tekbîrin hepsinde ellerini kaldırdığını mevsûlen rivâyet ettiği iddiâ edilerek buradaki ıtlâkı oradaki rivâyetiyle takyîd etmişlerdir. Fakat İbn-i Hazm'in "*Ömer'in ilk tekbirden başka tekbîrlerde ellerini kaldırdığı hakkında ne nas vardır, ne de icmâ'*" dediğini yakında nakletmiştik.

CENÂZE NAMAZINDA İMAMIN ARKASINDA SAF TUTULMASI VE ADED-İ SUFÛF :

Buhârî'nin burada *Tecrîd*'e alınmıyan hadîslerinden birisi de Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anh*'in: "« صلى رسول الله صلى الله عليه و سلم على النجاشى و كنت فى الصف الثانى او الثالث »=*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Necâşî'ye cenâze namazı kıldı. Ben de ikinci veyâhud üçüncü safta idim*" hadîsidir. Bu hadîs, cenâze namazında cemâatin bir veyâhud iki saf tutmasının müstahab olduğuna delâlet ederse de fakat üç saf hakkında bir hükmü müfid değildir. Çünkü Câbir Hazretleri üçüncü saffı şek ile ifâde etmiştir. Müslim'in Câbir'den rivâyeti ise daha kat'îdir: "قنا فصففنا صفين = *Biz Necâşî'nin cenâzesine namaz kıldık. İki saf olarak saf bağladık*" sûretindedir.

Bu hadîsin imamın arkasında cemâatin saf bağlamalarına delâleti de kāsırdır. Bu ciheti hadîsin buradaki rivâyetinden değil; yine Buhârî'nin Habeş'e hicreti bahsinde Katâde'den: "فصففنا وراءه = *İmamın arkasında saf olduk*" sûretindeki rivâyetinden öğrenilmiştir.

CENÂZE NAMAZINDA CEMÂATİN ÜÇ SAF OLMASI VE DÖRT TEKBİR ALINMASI :

Buhârî'nin cenâze namazında cemâatin imamın arkasında üç saf bağlamasının müstahab olduğunu ve ayni zamanda dört tekbîr alınmasını ifâde eden bir bâbı ve Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den gelen bir rivâyeti daha vardır. Ebû Hüreyre Hazretleri demiştir ki: "نعى النبى صلى الله عليه و سلم الى اصحابه النجاشى . ثم تقدم فصفوا خلفه فكبر اربعا" = *Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem Necâşî'nin vefâtını Ashâbına haber verdi. Sonra* (namaz kıldırmak için cemâate) *tekaddüm eyledi. Cemâat de arkasında saflar bağladı.*" Görüyoruz ki, Ebû Hüreyre'nin bu rivâyeti daha sa-

rîhtir, ve bu rivâyette: 1) **Resûl-i Ekrem**'in namaz için cemâate takaddüm buyurduğu, 2) Ashâbın arkada saflar bağladığı, 3) Namazda dört tekbîr aldığı vâzıhan ifâde edilmiştir. Bu rivâyette saf adedi cemî' sîgasiyle vârid olduğundan ekall-i cemî' olan üç saffın müstahab olduğu müstefâd olur.

Bu tarîk-ı rivâyeti **Tirmizî, Nesâî, İbn-i Mâce** de *Sünen*'lerinde tahrîc etmişlerdir. Şârih **İbn-i Battal** diyor ki : Bu rivâyetten cenâze namazında tesviye-i sufûf edilmesi de müstefâd olur. Hattâ **Buhârî** bu rivâyeti ile **İbn-i Ebî Şeybe**'nin **İbn-i Cüreyc**'den tahrîc ettiği **Atâ' İbn-i Ebî Rebâh**'ın tesviye-i sufûfun adem-i lüzûmuna dâir olan içtihâdını reddetmiş bulunuyor. **İbn-i Cüreyc** diyor ki, **Atâ**'ya :

— Cenâze namazında öbür namazlarda olduğu gibi cemâate saf düzmek meşrû' kılınmış mıdır? diye sordum. O da :

— Hayır yoktur. Cemâat yalnız tekbîr alır, istiğfâr eder, diye cevab verdi.

Taberî diyor ki : **Ebû Hüreyre** hadîsine tevfîkan cemâatin üç safı düzebilmesi için cenâze sâhibinin meyyitin tagayyüründen endişe etmedikçe cemâatin gereği gibi toplanmasına intizâr etmesi lâzımdır.

Kesret-i cemâatin vesîle-i gufrân olduğuna dâir âsâr-i şerîfe :

1) **Ebû Dâvud** ile diğer sünen sâhiblerinin **Mâlik İbn-i Hübeyre**'den merfûan rivâyetlerine göre: "من صلى عليه ثلاثة صفوف فقد اوجب = *Kim ki, ölüsü üzerine üç saf cemâat namaz kılarsa, bu namaz, Cenâb-ı Hakk'ın va'di muktezâsı o kimsenin affını vâcib kılar*" buyurulmuştur. Bu hadîsi **Tirmizî** tahsîn, **Hâkim** de tashîh eylemiştir.

2) **Âişe** *radiya'llāhu anh*'in **Nebî** *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den rivâyet ettiği âtîdeki hadîsi, **Tirmizî**'nin tahrîcine göre, **Resûlullāh** *aleyhi's-selâm* : "« لا يموت احد من المسلمين فيصلى عليه امة من المسلمين يبلغوا ان يكونوا مائة يشفعوا له الا شفعوا فيه » = *Erkek olsun, kadın olsun müslümanlardan ölen bir kimse yoktur ki, onun ölüsü üzerine müslümanlardan yüz kişiye bâliğ olan bir zümre namaz kılıp hakkında hayır dilekte bulunursa, bu meyyit hakkındaki şefâatleri muhakkak kabûl olunur*" buyurmuştur. Bu hadîsi **Müslim, Nesâî** de tahrîc etmişlerdir.

3) **İbn-i Mâce**'nin sened-i sahîh ile **Ebû Hüreyre** *radiya'llāhu anh*'den tahrîcine göre, **Nebî** *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* "«من صلى على مائة من المسلمين غفر له» = *Kim ki, müslümanlardan yüz kişi ölüsüne namaz kılarsa, bu namaz o kimse için vesîle-i mağfiret olur*" buyurmuştur.

4) **Nesâî**'nin **Ebü'l-Müleyh**'ten tahrîcine göre, **Abdullāh İbn-i Abbâs**, Ümmühât-ı Mü'minîn'den birisi ve **Nebî** *aleyhi's-selâm*'ın zevcesi olan **Meymûne** *radiya'llāhu anhâ*'dan **Resûlullāh** *aleyhi's-selâm*'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "«ما من ميت يصلى عليه امة من الناس الا شفعوا فيه» = *Üzerine halktan bir zümrenin namaz kıldığı bir meyyit yoktur, ancak onun hakkında o zümrenin hayır dilekleri kabûl olunur.*" **Ebü'l-Müleyh**'den, râvîsi:

— Ümmet ve zümre kaç kişidir? diye sordum, o da :

— Kırk kişidir, diye cevab verdi, demiştir.

5) **Müslim, Ebû Dâvud** ve **İbn-i Mâce**'nin **Şüreyk İbn-i Abdillāh**'ın **Küreyb**'den rivâyeti tarîkında **Küreyb** demiştir ki : **İbn-i Abbâs** *radiya'llāhu anhumâ*'nın Haremeyn arasındaki Kudeyd'-de veyâ Asfan'da bir oğlu ölmüştü. **İbn-i Abbâs** Hazretleri bana:

— Ey **Küreyb**! Çık bak bakalım, cenâze için halk toplanmış mıdır? dedi. Ben de çıktım, baktım. Cemâat toplanmıştı. Girdim, ve :

— Cemâat toplanmıştır, dedim. **İbn-i Abbâs**:

— Cemâatin kırk kişi olduğunu tahmîn ediyor musun? diye sordu.

— Evet, kırk kişi vardır, dedim. **İbn-i Abbâs** Hazretleri:

— Öyle ise cenâzeyi çıkarınız, çünkü ben **Resûlullāh** *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in "«ما من رجل مسلم يموت فيقوم على جنازته اربعون رجلا لا يشركون بالله شيأ الا شفعهم الله فيه» = *Müslüman bir kişi ölüp de onun cenâzesinde Allāh'a hiçbir şeyi şerik addetmiyen kırk kişi namaz kılmaz, ancak Allāh o kırk kişinin bu cenâze hakkındaki hayır dileklerini kabûl eder*" buyurduğunu işittim, demiştir.

Buraya kadar naklettiğimiz haberlerde bildirilen adedler yüz ve kırk olmak üzere muhteliftir. Bu fark ve tefâvütü te'lîf için **Kādî Iyâz** demiştir ki : Bu haberler, **Resûl-i Ekrem**'in müteaddid zamanlarda kendisinden suâl eden muhtelif zevâta karşı verdikleri cevabları ihtivâ etmektedir. Bu zevattan her birisinin suâline cevab verilmiştir. **Nevevî** de diyor ki : Câiz ki, **Resûl** *aleyhi's-selâm* bir kerre yüz kişinin meyyit hakkındaki şefâatini bildirmiştir. Bunu işitenler, bunu haber vermişlerdir. Başka bir zamanda da kırk kişinin

şefâatini haber vermiştir. Bunu işitenler de bu duyduklarını haber vermişlerdir. Sonra bir def'a da üç saf cemâatin meyyit için şefâatini haber vermiştir. Bu üç saf, isterse aded i'tibâriyle kırktan az bile olsun. Bunu duyanlar da bunu ihbâr etmişlerdir.

Şu da vârid-i hâtır ve muhtemeldir ki, bunlar birer mefhûmu adeddir ki, cumhûr-i usûliyyin mefhûmu aded ile ihticâc etmemişlerdir. Binâenaleyh yüz kişilik cemâatin şefâatinin kabûlünün bildirilmesinden, bunun mâdûnunun kabûl edilmesini men' etmez. Binâenaleyh kırk adedi de böyledir. Üç saf da yine böyle.

CENÂZE NAMAZININ DÖRT TEKBİRLE KILINMASI KEYFİYYETİNE GELİNCE :

Ebû Hüreyre hadîsinin son fıkrası, cenâze namazının dört tekbîrle kılınmasına vâzıhan delâlet etmektedir. Cumhûr-i ulemâ bununla istidlâl etmişlerdir. Muhammed İbn-i Hanefiyye, Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Muhammed İbn-i Sîrîn, Nahaî, Süveyd İbn-i Gafle, Sevrî, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Ahmed Hazarâtı bu cümledendir. Bu ictihad; Ömer İbn-i Hattâb oğlu Abdullāh, Zeyd İbn-i Sâbit, Câbir İbn-i Abdi llāh, İbn-i Ebî Evfâ, Hasan İbn-i Alî, Berâ' İbn-i Âzib, Ebû Hüreyre, Ukbe İbn-i Âmir *radiya'llāhu anhüm*'den de nakledilmiştir.

Bâzı âlimler de cenâze tekbîrlerinin beş olduğuna zâhib olmuşlardır. Bunlar da Abdurrahmân İbn-i Ebî Leylâ, Huzeyfe Hazretlerinin kölesi Îsâ, Muâz İbn-i Cebel Hazretlerinin ashâbı, İmâm Ebû Hanîfe'nin ashâbından İmam Ebû Yûsuf'tur. Zâhirîlerin, Şîa'nın mezhebi de budur. Hâzimî de İbn-i Mes'ûd, Zeyd İbn-i Erkam, Huzeyfe İbn-i Yemân *radiya'llāhu anhüm*'ün de beş tekbîre kāil olduklarını bildiriyor.

Bir kısım âlimler de cenâze tekbîrlerinin yedi olduğuna hükmetmişlerdir ki, Zeyd İbn-i Hubeyş onlardandır.

Üç tekbîr olduğuna kāil olanlar da Enes İbn-i Mâlik, Câbir İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anhüm*'dür. İbn-i Münzir, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'yı da üç tekbîre taraftar olan Sahâbî zümresinden sayıyor.

İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Uhud şehidlerine namaz kılarken Hamza *radiya'llāhu*

anh'e dokuz tekbîr ile, sonra diğer bir şehîde gelip yedi, daha sonra bir başkasına beş tekbîrle kıldığı ve bu şehidlere namaz kılmaktan fâriğ oluncaya kadar bu vechile tekbîr alıp bu tekbîrlerin hepsi tek olduğu Abdullāh İbn-i Hâris'ten rivâyet edilmiştir.

İbn-i Kudâme bir kāide-i umûmiye hâlinde şunu bildiriyor ; "*Mezâhib-i muhtelife arasında cenâze namazının yediden ziyâde ve dörtten noksan tekbîrle kılınması câiz olmadığında bir ihtilâf kaydedilmemiştir. Fakat evlâ olan dört ile kılınması ve dört üzerine ziyâde edilmemesidir. Tekbîr adedi hakkındaki ulemânın ihtilâfları hep bu dört adediyle yedi sayısı arasında cereyân etmiştir*" diyor.

Harakî de demiştir ki[1] cenâze namazında imam beş tekbîr alırsa, me'mûm da imama uyarak beş tekbîr alır. Fakat beşten ziyâde alırsa, fazlasında mütâbaat etmez. Bu kavl Ahmed İbn-i Hanbel'den de nakledilmiştir. Harb'in Ahmed İbn-i Hanbel'den diğer bir rivâyetinde imam beş tekbîr alırsa, me'mûm beşinci tekbîri almaz, selâm da vermez. İmâmı bekler ve imamla birlikte selâm verir.

Dörtten ziyâde tekbirde imama mütâbaat edilmemesi; Sevrî, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî Hazarâtının da mezhebidir. İbn-i Akîl de bu mezhebi ihtiyâr etmiştir.

CENÂZE NAMAZININ BEŞ TEKBİRLE KILINMASI İÇTİHÂDINDA BULUNAN ÂLİMLERİN İSTİNÂD ETTİKLERİ HABERLER ŞUNLARDIR :

1) Müslim *Sahîh*'inde Abdurrahmân İbn-i Ebî Leylâ'nın şu haberini tahrîc etmiştir. İbn-i Ebî Leylâ demiştir ki : Zeyd İbn-i Erkam *radiya'llāhu anh* cenâzelerimize namaz kıldırırken dört tekbîr alırdı. Günün birisinde bir cenâzede de beş tekbîr aldı. Bunun sebebini sordum. Resûlullāh beş tekbirle kılardı, diye cevab verdi. Bu haberi, Sünen-i Erbaa ashâbı ile Tamavî de rivâyet etmişlerdir.

2) Tamavî'nin Yahyâ İbn-i Abdillāh -i Teymî'den tahrîcine göre, müşârün-ileyh demiştir ki: Huzeyfe İbn-i Yemân Hazretlerinin kölesi Îsâ ile bir kerre cenâze namazı kıldım. Îsâ beş tekbîr aldı. Namazdan sonra da bize dönerek :

---

[1] خرق ، بفتحتين وقاف منسوب الى خرق ، قرية بمرو و بالكسر الى بيع الخرق و الثياب منهم ابوالقاسم عمر بن عبدالله بن احمد الحنبلى صاحب المختصر . و بفتح اوله وسكون ثانيه قرية من اعمال نيسابور [لب اللباب فى الانساب]

— Zannetmeyiniz ki, ben vehme kapılarak, yâhud sehvederek cenâze tekbirlerini beş aldım. Hayır, ne vehmettim, ne sehvettim. Fakat efendim ve veliyy-i ni'metim Huzeyfe İbn-i Yemân *radiya'llāhu anhüm*'ün tekbîri gibi tekbîr aldım. Huzeyfe Hazretleri bir kere cenâze namazı kıldırıp beş tekbîr almıştı. Sonradan bize dönerek:

— Ben ne vehmettim, ne sehvettim. Belki Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in tekbîr ettiği gibi tekbîr getirdim, buyurdu.

3) İbn-i Mâce de *Sünen*'inde Kesîr İbn-i Abdillāh'ın babasından, onun da ceddi Amr İbn-i Avf'dan «ان رسول الله صل الله عليه و سلم كبر خمسا» = *Resûlullāh salla'llāhu aeyhi ve sellem beş tekbîr aldı*" dediğini rivâyet etmiştir.

Cumhûr-ı ulemâ ki, cenâze namazının dört tekbirle kılınacağı içtihâdındadır. Bunlar, bu naklettiğimiz dörtten ziyâde tekbîri ifâde eden hadîslerin mensûh olduğunu iddia ederek cevab vermişlerdir.

Tahâvî, cenâze tekbirlerinin sadr-ı İslâm'daki vaziyyet-i şer'iy-yesini İbrâhîm-i Nahaî'den gelen bir isnâda atfederek en salâhiyettar bir muhaddis, bir müverrih, ve bir fakîh edâsiyle şöyle bildiriyor :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* dâr-i bekāya irtihal buyurduklarında Ashâb-ı Kirâm cenâze tekbirlerinin adedinde ihtilâf etmişlerdir. O devre bir kere ircâ-i nazar edilirse, Ashâb'dan kiminin Resûlullāh'ın yedi tekbîr aldığını, kiminin beş, daha öbürüsünün dört tekbîr aldığını işittim, dedikleri duyulur ve görülür. Ebû Bekr-i Sıddîk *radiya'llāhu anh*'in hilâfeti zamânında da hal ve vaziyet bu merkezde idi. Ömer *radiya'llāhu anh* halîfe olunca, halkın bu husustaki devâm edip giden ihtilâfını hoşlanmadı. Ashâb-ı Kiram'dan bir hey'et teşkîl etti. Ve resm-i iftitâhında hey'ete îrâd ettiği bir nutkunda :

— Ey Ashâb-ı Resûl'ün güzîdeleri! Siz herhangi bir mes'elede ihtilâf ederseniz, gerideki halk da ihtilâf eder. Siz ne zaman bir mes'elede içtimâ' ve ittifak ederseniz, halk da sizin içtimâ' ettiğiniz mes'ele etrâfında toplanır. İttifâk ettiğiniz herhangi bir mes'eleye dikkatle bakınız, muhakkak onda halkı îkaz ve irşâdınızın izlerini görürsünüz, demişti. Buna karşı îrâd olunan cevâbî nutukta Hazret-i Ömer'in bu fikir ve teşebbüsü takdîr ve tasvîb edilerek :

— Ey Emîrü'l-Mü'minîn! Bu mes'ele hakkında bizi biraz tenvîr ve irşâd buyurunuz, dediler. Hazret-i Ömer:

— Hayır efendiler! Ben sizi değil, siz beni ictihâdınızla, ittihâz edeceğiniz isâbetli karârınızla irşâd edeceksiniz. Ben de sizin gibi bir insanım, buyurdu.

Bunun üzerine Ashab-ı Kirâm aralarında cenâze namazının tekbîrlerinin de Ramazan ve Kurban bayramları namazının tekbîrleri gibi dört tekbîr olması karârını ittihâz ve bu kararda icmâ' ve ittifâk ettiler. Hazret-i Ömer de Resûl-i Ekrem'in her fiil ve hareketini pek yakından görüp bilen Ashab'dan müteşekkil bir hey'etin bu karârını hüsnü telâkkî edip derhal mevki-i icrâya koydu. Hazret-i Ömer'in meşvereti Sahâbe ile bu tekbîrlerin dörde ircâ' edilmesi, dörtten ziyâde adedleri bildiren Zeyd İbn-i Erkam ve Huzeyfe *radiya'llâhu anhumâ* haberlerinin neshinden başka bir şey değildi.

ŞÂRİH AYNÎ BU NOKTADA ŞÖYLE BİR SUAL ÎRÂD EDİYOR: İcmâ' ile nasıl nesih sâbit olur? Çünkü icmâ', Asr-ı Saâdet geçtikten sonra mün'akid olur. Neshin zamân-ı cereyânı ise, Resûl-i Ekrem'in hayât-ı seniyyelerinin devâmı zamânıdır. İrtihâl-i Nebevî'den sonra nesih cârî olamıyacağı husûsunda icmâ' vardır.

ŞÂRİH BU SUÂLİNE ŞÖYLE CEVÂB VERİYOR :

İcmâ', nas gibi ilm-i yakîn îcâb ettiğine göre bâzı meşâyihimiz icmâ' tarîkı ile neshi tecvîz etmişlerdir. Haber-i meşhûr ile nesih câiz olduğuna göre, ondan daha kuvvetli bir hüccet olan icmâ' ile nesih evlâ olarak câiz olmak îcâb eder, demişlerdir. Husûsiyle bu bâbdaki hey'etin icmâı ve bundan sonra bütün Ashâb'ın kabûlü Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in son fi'l-i peygamberîlerinin kesb-i istikrâr ettiği dört adedi üzerine te'sîs edilen bir binâ-yi icmâ'dır. Son fi'l-i Peygamberî kendisine takaddüm eden ef'âli ref' etmiş olduğundan Ashâb-ı Kirâm'ın icmâı son fi'l-i Nebevî'nin lâzimü'l-ittibâ' olduğunu izhârdan ibâret oluyor.

Bâzı ulemâ da hadîs-i Necâşî nâsihtir, demişler. Gerçi hadîs-i Necâşî rivâyet-i sahîhada Ebû Hüreyre'den tahrîc edilmiştir. Fakat Ebû Hüreyre'nin İslâmı, Necaşî'nin vefâtından mukaddem olduğu da rivâyât-ı sahîhaya müsteniddir.

MEDFÛN OLAN MEYYİTE NAMAZ KILMAK HUSÛSUNDA ULEMÂNIN İCTİHADLARI :

Buhârî'nin gerek bu husûsu, gerekse cenâze namazında sufûf-ı ricâle çocukların da dâhil olabilmelerini iş'âr eden İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhumâ*'dan Şa'bî (Âmir) vâsıtasiyle şu rivâyeti vardır:

İbn-i Abbâs demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* geceleyin içine cenâze defnolunan bir kabre uğramıştı. Orada bulunan cenâze sâhiblerine :

— Bu cenâze ne zaman defnolundu? diye sordu. Onlar da :

— Geçen gece. Yâni dünkü günün gecesi, diye cevâb verdiler. Resûl-i Ekrem —bu ölüyü hastalığı zamânında iyâde ve ziyâret etmiş bulunduğundan— cenâze sâhiblerine :

— Niçin bana haber vermediniz? diye itâb etti. Onlar da :

— Yâ Resûla'llāh! Cenâzeyi gecenin karanlığında defnettik. Sizi uykunuzdan uyandırmağı iyi bulmadık, diye i'tizâr ettiler.

Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* namaza durdu. Biz de arkasında saf bağladık. İbn-i Abbâs diyor ki : Ben de bu safların içinde bulundum. Resûlullāh bu medfûn olan meyyite namaz kıldı[1].

Bu hadîsin ravîsi olan İbn-i Abbâs Hazretleri kendisinin de sufûf-ı ricâl içinde cenâze namazını kıldığını bildirdiğine ve o sırada henüz nâ-bâliğ olmasına göre, bu hadîsten çocukların da cenâze namazını saflar arasına karışarak kılabilecekleri müstefâd olur.

Meyyitin kabrine namaz kılınmasının cevâzı hakkında şârih Aynî şu îzâhâtı veriyor : Eimme-i Hanefiyye'ye göre, namazı kılınmaksızın defnolunan meyyitin eczâ-i bedeninin dağıldığı tahmîn edilmedikçe medfûn olduğu halde namaz kılmak câizdir. Bu mes'ele *Mebsût*'ta bu sûretle muharrerdir. Bu hükmü fetvâya göre, meyyitin tefessuhundan ve eczâ-yi vücûdünün teferrukundan iştibâh edilince o meyyite namaz kılmak câiz değildir. *Tecrîd* şerhi *Müfîd* ve *Mezîd*'-de : şek ve iştibah hâlinde namaz kılınmaması Ashâb'ın bu bâbdaki fetvâ ve beyânına müsteniddir, denilmiştir. İmam Şâfiî'nin, Ahmed İbn-i Hanbel'in mezhebleri de budur. Ömer İbn-i Hattâb, Ebû Mûse'l-Eş'ârî, Âişe *radiya'llāhu anhüm*'ün, İbn-i Sîrîn ile Evzâî'nin içtihadları da bu merkezdedir.

---

[1] عن عامر (اى الشعبى) عن ابن عباس رضى الله عنهما ان رسول الله صلى الله عليه وسلم مر بقبر قد دفن ليلا فقال : متى دفن هذا ؟ قالوا البارحة * قال: أفلا اذنتمونى ؟ قالوا دفناه فى ظلمة الليل فكرهنا ان نوقظك . فقام فصففنا خلفه . قال ابن عباس: و انا فيهم فصلى عليه [رواه البخارى]

---

* قال الجوهرى : البارحة اقرب ليلة مضت . تقول مالقيته البارحة و لقيته البارحة الاولى و هو من برح اى زال .

Bir de sahîh olan kavle göre, meyyitin kabrine namaz kılmanın cevâzı için meyyitin gasledilerek defnedilmiş olması şarttır. İbn-i Semâa da İmâm-ı Muhammed'den şart olmadığını nakletmiştir. *Hidâye*'de Mürginânî, "*Cenâze tefessüh etmezden evvel namaz kılınır. Bu bâbda mu'teber olan galebe-i zandır. Eğer cenâzenin tefessühü hakkında galebe-i zan hâsıl olursa, namaz kılınmaz. Eğer adem-i tefessühü hakkında zann-ı gālib hâsıl olursa namaz kılınır. Tefessuh ve adem-i tefessuhu şek derecesinden kurtulamazsa yine kılınmaz. Semen, hezal gibi hâlin, har ve berd gibi zamânın tehavvülü müessir olduğundan zann-ı gālib mûteberdir*" diyor.

İmam Ebû Yûsuf: Üç güne kadar namaz kılınır, üç günden sonra kılınmaz, demiştir ve Ashâb'ın Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e üç gün namaz kıldıkları ile istidlâl eylemiştir. Hakîkaten Vâkıdî'nin *Megāzî*'de Hazret-i Âişe'den rivâyetine göre, irtihâlin üçüncü günü seher vakti defni mümkün olabilmiştir. İbn-i Sa'd'in rivâyetine göre, vücûdü Muhammedî Hazret-i Âişe odasında bulunduğu için halk fevc fevc küçük cemaatler hâlinde girip namaz kıldıkları için cenâze namazı üç gün devâm etmişti. Ahmed İbn-i Hanbel'in rivâyetinde ise, irtihâl-i Nebevî'nin dördüncü gecesi defnedilmiştir.

Eimme-i Şâfiiyye'den müteaddid ictihad nakledilmiştir: Üç güne kadar kılınabileceği, bir aya kadar kılınabileceği ki, İmâm-ı Ahmed'den de bu sûretle nakledilmiştir. Bir de ebedî ve her zaman kılınabileceği içtihâdıdır ki, bu kavle göre, Asr-ı Saâdet'tenberi küzeştekân-ı ehl-i îmândan herhangisine arzu edilirse namaz kılmak câizdir, demek olur. Fakat bunun bir kavl-i zaîf olduğunda ittifâk etmişlerdir. Mâverdî, Mehâmilî, Furanî, Beğavî, İmâmü'l-Haremeyn, Gazâlî gibi kibâr-ı Şâfiiyye bu kavlin zaâfını tasrîh etmişlerdir.

İshak da, seferden gelen kimse bir aya, hazârî olan kimse üç güne kadar kılabilir, demiştir. Mâlikîlerden Sahnun da : Kabir üzerine namaz kılmakta fenâlık görülürse, sedden li'z-zerîa kabir üzerine namaz kılmak câiz değildir, demiştir ki, tevhîd-i Bârî nâmına son derece ehemmiyetli bir ictihaddır. Cenâzeye namaz kılmak demek, hâşâ cenâzeye ibâdet etmek değildir. İbâdet münhasıran ve doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk'a âiddir. Cenâzeye karşı namaz kılmak, cenâze için duâ etmekten, onun için Cenâb-ı Hak'tan mağfiret ve istirahat dilemekten ibârettir. Kabir üzerine namaz kılmak, bu noktayı idrak

edemiyenler için tehlikeli bir vaziyet ihdâs edebilir. Biz *Müdevvene* müellifinin "*Fenâlık*" tâbirinden bu ehemmiyetli mânâyı istifâde ediyoruz.

Buhârî'nin Ukbe İbn-i Âmir'den rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Uhud gazâsı şehidlerine sekiz sene sonra namaz kıldığı bir i'tiraz mâhiyetinde dermeyân edilirse, bâzı eimme-i Hanefiyye'nin dediği gibi, bu bir duâdan ibâret idi, denilebilir. Şu kadar ki, Tahâvî'nin Ukbe'den rivâyetinde: "«ان رسول الله صلى الله عليه و سلم خرج يوما فصلى على قتلى احد صلاته على الميت» =*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bir gün çıkıp Uhud şehidlerine meyyite namaz kılar gibi cenâze namazı kıldı*" diye namaz tasrîh edilmiş bulunduğundan en doğrusu : Uhud'un, bu azîz şehidlerinin cesedleri çürümemişti. Ve ebedî çürümiyecektir de, denilmelidir.

Gece cenâze defninin cevâzı da bu İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ* hadîsinden müstefâd olur. Bu ve emsâl-i rivâyetlere mebnî ehl-i ilmin pek çoğu gece cenâze defnine ruhsat vermişlerdir. Husûsiyle Resûl-i Ekrem'in ve Hulefâ-yi Erbaa'nın gece defnedilmiş olmaları bu ruhsatın en sağlam bir mesned-i ilmîsidir. Şu kadar ki *Müslim*'de Câbir İbn-i Abdillâh *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Resûl-i Ekrem Efendimiz bir kere îrâd ettikleri bir hutbesinde : Ashâb'dan vefât eden bir zâtın gayri kâfî ve vücûdünden noksan bir kefen ile tekfîn edilip gece defnedildiğini zikrederek bir zarûret olmadıkça meyyite namaz kılınıncaya kadar böyle gece vakti cenâze defnini nehyederek : *(Sizin biriniz mü'min kardeşini kefenleyince onun kefenini müsâid bir sûrette güzel kılsın!)* buyurmuştur. Bu hadîsi Ebû Dâvud ile Nesâî de tahrîc etmiştir. Bu hadîsin bundan evvelki hadîslere muhâlif ve menfî bir hüküm ihtivâ etmesine bakarak Şârih Aynî diyor ki: Bu hadîsler arasındaki ihtilâf, gece cenâze defninin evvelce menhî olduğunu fakat sonra ruhsat verildiğini ifâde eder. Nevevî de : "*Bu hadîste nehyolunan, namazı kılınmadan cenâze defnidir*" diyor. Fakat namazı kılınmadan cenâzenin defni, mutlak sûrette menhîdir. İster gece defnedilsin, isterse gündüz. Binâenaleyh hadîsin zâhirinden müstefâd olan gece cenâze defnidir. Velev ki o cenâzenin namazı kılınmış olsun.

Bu nokta-i nazarı, İbn-i Mâce'nin *Sünen*'inde Câbir *radiya'llāhu anh*'den tahrîc ettiği: "لا تدفنوا موتاكم بالليل الا ان تضطروا = *Bir güçlük bulunmadıkça ölülerinizi gece defnetmeyiniz*" hadîsi de te'yîd etmektedir.

Nehy taraftarlarını müşkül vaziyete sokan ve gece cenâze defnini te'yîd eden Resûl-i Ekrem ile Hulefâ-yi Erbaa'nın gece defnedilmiş bulunmalarıdır. Bunun için ekser ehl-i ilm gece cenâze defninde bir mahzûr görmemiştir [*Aynî:* C. 4, S. 135].

CENÂZE NAMAZINDA İMÂMETE EN ZİYÂDE LÂYIK VE MÜSTAHAK OLAN KİMDİR? *Sahîh-i Buhârî* metninde bu mes'eleye de temâs edilmiştir. İmâm-ı Buhârî'nin ta'lîkan rivâyetine göre, Hasen-i Basrî Hazretleri : "*Zamanlarına yetiştiğim kibâr-ı Ashâb ve Tâbiîn'in cenâze namazında imâmete en ziyâde lâyık gördükleri zat, farz namazlarda imâmetine râzı oldukları kimse idi*" demiştir.

Şârih İbn-i Battal diyor ki : Ulemâdan pek çoğuna göre, memleketin vâlisi, meyyitin velîsinden ziyâde cenâze namazında imâmet hakkını hâizdir. Bu ictihad, Alkame, Esved, Hasen-i Basrî'nin dâhil bulunduğu bir cemâat-i ulemâdan nakledilmiştir. Ebû Hanîfe, Mâlik, Evzâî, Ahmed, İshak Hazarâtının mezhebleri de budur. İmam Ebû Yûsuf ile İmam Şâfiî veliyy-i meyyiti vâlîden ziyade imâmete lâyık görmüşlerdir. İbn-i Ebî Şeybe de İbrâhîm-i Nahaî'den, Ebû Bürde'den, İbn-i Ebî Leylâ'dan, Talha, Zübeyd ve Süveyd İbn-i Gafle'den cenâzenin bulunduğu mahallin imâmının hakk-ı takaddümü hâiz olduğunu rivâyet etmiştir. Ebû Şa'sâ', Sâlim, Kāsım, Tâvus, Mücâhid, Atâ' da cenâze namazında imâmete o mahallin imâmını takdîm ederlerdi.

Süfyân-ı Sevrî'den rivâyet olunduğuna göre, Ebû Hâzim demiştir ki : Hasen İbn-i Alî *radiya'llāhu anhumâ*'nın vefâtı günü cenâzesinde Hüseyn İbn-i Alî *radiya'llāhu anhumâ*'nın yanında idim. Müşârün-ileyh Hazretleri o günü Medîne vâlisi bulunan Emevîlerden Saîd İbn-i Âs'ı imâmete geçirdi. Ve: " تقدم فلولا السنة ما قدمتك = *Buyurunuz, namaz kıldırınız. Eğer imâmete vâliyi takdîm, bir âdet-i şer'iyye olmasaydı, seni imâmete geçirmezdim*" buyurdu. İbn-i Münzir: "*Bu bâbda bundan âlâ bir delîl olamaz. Çünkü Hüseyn İbn-i Alî Hazretlerinin bu şehâdetine Muhâcir ve Ensâr'dan müteşekkil bir Sahâbe cemaati şâhid olmuştur*" diyor. *Hidâye* metninde de Sultan, Kadı, İmâm-ı Hay, Evliyâ-yı meyyit ale'd-derecât imâmet ederler, deniliyor.

İmam Buhârî bu bâbında esnâ-yi salâtta gelen bir kimsenin cenâze namazına sûret-i duhûlüne de temâs ediyor. Ve gene Hasen-i Basrî'nin : " اذا انتها الى الجنازة و هم يصلون يدخل معهم بتكبيرة = *Bir kimse cenâze*

namazına cemâat namaz kılarken ulaşırsa, cemâatle berâber bir tekbîr alarak namaza dâhil olur" sûretinde bir ictihâdını ta'lîkan rivâyet ediyor. İbn-i Ebî Şeybe *Musannef*'inde Hasan-i Basrî'nin bu ta'lîkını da Eş'as vâsıtasiyle vaslederek rivâyet ediyor. Hişam'dan gelen bir rivâyet tarîkında Hasan Hazretleri : "يكبر ما ادرك و لا يقضى ما سبق = *Esna-yi salâtta yetişen kimse yetişebildiği tekbirleri alır, geçen tekbirleri kazâ eylemez*" demiştir. Muhammed İbn-i Sîrîn'in de : «يكبر ما ادرك و يقضى ما سبق» = *Yetiştiği tekbirleri alır. Geçen tekbirleri de kazâ eder*" dediği rivâyet edilmiştir.

Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed'e göre, imam bir veya iki tekbir aldıktan sonra gelen bir kimse, imam tekbir alasıya kadar tekbîr almaz, intizâr eder. İmam ikinci veya üçüncü tekbîri alınca onunla birlikte tekbîr alır. İmam namazdan fâriğ olduktan sonra bu kimse cenâze musallâdan kaldırılıncıya kadar fevtettiği bir veya iki tekbîri de alır. İmam Ebû Yûsuf ise bu kimse hemen gelince tekbîr alıp namaza dâhil olur. İmâm-ı Şâfiî'nin ve bir rivâyete göre, Ahmed İbn-i Hanbel'in mezhebi de budur. [*Aynî*, 139].

Buhârî'nin bu bâbında Hasen-i Basrî'den ta'lîkan rivâyet ettiği bir mes'ele de abdestsiz olarak cenâze namazına rasgelen kimsenin vaziyyet-i şer'iyyesidir. İbn-i Ebî Şeybe'nin de rivâyetine göre, Hasen-i Basrî'den bu kimsenin tarz-ı hareketi sorulduğunda : Bu kimse su arar, teyemmüm etmez, abdestli olarak namaz kılar, diye cevâb vermiştir. Saîd İbn-i Mansûr'un bir tahrîcinde Hasen-i Basrî'den : "*Abdestsiz cenâzeyi rastlıyan bir kimsenin vaziyyeti, abdest alasıya kadar namazın fevtedileceği sûretinde dar bir halde ise ne yapmalıdır? diye sorulduğunda teyemmüm edip namaz kılar, dediği*" rivâyet edilmiştir. Şu halde İmam Buhârî Hasen-i Basrî'nin bu iki ictihâdından menfî olan ictihâdını ihtiyâr etmiştir.

İmam Ebû Hanîfe ise, böyle sıkışık bir vaziyette teyemmümü tecvîz etmiştir. Yalnız meyyitin velîsini bu cevazdan istisnâ eylemiştir ki, yukarıda îzâh etmiştik.

655. عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِى مَرَضِهِ الَّذِى مَاتَ فِيهِ لَعَنَ اللّٰهُ الْيَهُودَ وَ النَّصَارَى

اَتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ قَالَتْ لَوْ لَا ذٰلِكَ لَأَبْرَزُوا قَبْرَهُ غَيْرَ أَنِّى أَخْشٰى أَنْ يُتَّخَذَ مَسْجِداً.

TERCEMESİ

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den rivâyet eden Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle nakledilmiştir :

Nebî *aleyhi's-selâm* âhirete rıhlet eylediği hastalığında : "Allah *yehûd ve nasârâyı rahmetinden uzak kılsın. Bunlar peygamberlerinin kabirlerini birer mescid edindiler*" buyurmuştur. (Hazret-i) Âişe: "*Böyle bir endîşe olmasaydı* (Ashâb-ı Kirâm) *Resûlullāh'ın kabrini açık bırakırlardı. Lâkin ben mescîd ittihâz edilmeşinden korkarım*" demiştir.

İZÂHI

RÂVİLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi Cenâze bahsinin bir bâbında daha ve bir de Megāzî bahsinde tahrîc etmiştir. Müslim de salât bahsinde rivâyet ediyor. Bu hadîsi Buhârî kabirlerin secdegâh ittihâz edilmesinin kerâhetine dâir bir bâbında zikretmiştir. Bundan sekiz bâb sonra da kabirlerin üzerine mescid inşâsının kerâheti hakkında açtığı bir bâbında da tahrîc eylemiştir. Buhârîninyine Hazret-i Âişe'den oradaki rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bir hastalığı sırasında kadınlarından bâzıları Habeş diyârında gördükleri "*Mâriye*" denilen bir kiliseden bahsetmişlerdi. Resûlullāh'ın zevcelerinden Ümm-i Seleme ve Ümm-i Habîbe *radiya'llāhu anhumâ* vaktiyle Habeşe hicret ettiklerinde o zaman gördükleri bu kilisenin güzelliğini ve içindeki kıymetli tasvirleri bize anlatıyorlardı. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hemen başını kaldırdı. Ve: "*Habeşliler öyle kimselerdir ki, bunlardan azîz bir kişi ölünce hemen onun kabri üzerine bir mescid yaparlar. Ve o azîzin bir resmini o mescide korlar. Bunlar Allah indinde halkın en şerîridirler*" buyurdu [1].

---

[1] لما اشتكى النبى صلى الله عليه وسلم ذكرت بعض نسائه كنيسة رأينها بارض الحبشة يقال لها مارية . وكانت ام سلمة وام حبيبة رضى الله عنها اتتا ارض الحبشة فذكرتا من حسنها وتصاوير فيها فرفع رأسه فقال : اولئك اذا مات منهم الرجل الصالح بنوا على قبره مسجداً ثم صوروا فيه تلك الصورة . اولئك شرار الخلق عندالله [رواه البخارى عن عائشة رضى الله عنها]

Buhârî bu unvânında şu vâkıayı da bildiriyor: **Hazret-i Alî'**nin hafîdi *"Hasen İbn-i Hasen"* vefât ettiğinde zevcesi ve **Hazret-i Alî**'nin hafîdesi *"Fâtıma Bint-i Hüseyn"* zevcinin kabri üzerine bir sene kadar bir kubbe kurmuştu. Sonra bu kubbeyi kaldırmıştı. O sırada **Fâtıma** Hazretleri şöyle bir sayha işitti. Sayha sâhibi :

— "ألا هل وجدوا ما فقدوا = *Düşün bak! Bu musîbet-zedeler gāiblerini buldular mı?"* diye soruyordu. Diğer bir sâhib-i sayha da buna:

— "بل يئسوا فانقلبوا = *Belki ümidlerini kestiler, me'yûs olup döndüler!"* diye cevâb vermişti. **İbn-ü Tîn** bu iki sayha sâhiblerinin tâife-i cinn'in mü'minlerinden olmaları, yâhud melâikeden bulunmaları muhtemeldir, diyor.

Şârih **Aynî** diyor ki : Herhalde **Fâtıma**'nın bu kubbesi içinde namaz kılınmaktan hâlî değildi. Bu da kabir yanında mescid ittihâzını müstelzim oluyordu. Bu ise mekrûh idi. Eğer bu kabir bir de kıble cihetine müsâdif olursa, bu def'a kerâhet bir kat daha tezâyüd etmiş bulunur. Şârih **İbn-i Battal** da : *"Hazret-i Hasen üzerine kurulan kubbede hem oturuluyor, hem de namaz kılınıyordu. Bunun için Buhârî bu hâdiseyi kerâhete delîl olarak îrâd etmiştir"* diyor. **Ahmed İbn-i Hanbel** de kabir üzerine *"fustat"* denilen ve aşâir tarafından yünden îmâl edilen çadırlarından kurulmasını da kerih görürdü. Oğlu **İbrâhim**'e kendi kabrine böyle *"fustat"* kurulmamasını vasıyyet etmişti. **İbn-i Habîb**: *"Kadın kabrine kubbe kurmak herhalde erkekten daha muvâfıktır"* demiştir. **Hazret-i Ömer** de Ümmü'l-Mü'minîn **Zeyneb Bint-i Cahş**[1] *radiya'llāhu anhâ*'nın kabrine kubbe kurmuştur. **Hazret-i Âişe** de kardeşinin kabrine kurmuştur. Sonra **İbn-i Ömer** tarafından nez' edilmiştir. **Muhammed İbn-i Hanefiyye** tarafından da **İbn-i Abbâs**'ın kabri üzerine kurulduğu rivâyet ediliyor. **İbn-i Habîb**: *"Kabrin eşilip deşilmesinden korkulursa bir, iki, üç gün muhâfaza altına alınmasını muvâfık bulurum"* demiştir.

İbn-i Tîn meyyitin kabri üzerine kubbe kurulmasını kerîh gören zevât arasında **İbn-i Ömer, Ebû Saîd, İbn-i Müseyyeb** Hazarâtının da bulunduğunu bildirmiştir.

İmam Ebû Hanîfe ve **Ebû Yûsuf**'tan kabir üzerine binâ ve kubbe inşâsının kerâheti rivâyet edilmiştir. Bu bâbda medâr-ı

---

[1] **Zeyneb Bint-i Cahş, Abdullāh İbn-i Cahş**'ın hemşîresidir. **Abdü'l-Muttalib**'in kızı **Ümeyme**'nin kızıdır. İbtidâ **Resûl-i Ekrem** onu **Zeyd İbn-i Hârise** ile evlendirmişti. Mûte'de **Zeyd**'in şehîden irtihâli üzerine **Zeyneb**'i

ictihad ve istidlâl olan haberlerin başında *Müslim*'in Câbir *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği : «نهى رسول الله صلى الله عليه و سلم ان يجصص القبر و ان يقعد عليه و ان يبنى عليه» =Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem kabrin kireçle yapılmasını, kabir üzerine oturulmasını ve kabir üzerine binâ kurulmasını nehyetmiştir*" hadîs-i şerîfi vardır.

Nevevî bu hadîsin şerhinde diyor ki : Bu kurulan binâ, bânînin mülkü üzerine kurulmuş ise mekruhtur. Eğer bânînin mülkünde değil de umûma âid kabristan dâhilinde ise haramdır. Bunun hürmetini İmam Şâfiî de tasrîh etmiştir. *(El-Üm)*'de İmam Şâfiî: Mekke'de bâzı vâlilerin bu nevi' kabristan dâhilinde inşâ edilmiş olan kubbelerin yıkıldıklarını gördüm. Halbuki ulemâdan hiçbirisi bunu men' etmemiştir. diyor, Zâhirîler'den İbn-i Hazm hadîsteki nehyin zâhirine binâen kabir üzerine binânın sûret-i mutlakada hürmetine kāildir. "*Bülûgu'l-Emânî*" de bu binâ ister doğrudan ölüye âid olsun, kabir üzerine inşâ edilen kubbe gibi, ister dirilerin istifâdesi için yapılsın. Mescid gibi, zîyâretçilerin istirâhatine mahsûs hücre, oda gibi, deniliyor. Gene bu eserde, eğer binâ ziynet ve tefâhür için yapılmamış ise kerâhet vardır. Ziynet ve tefâhür kasdiyle yapıldıysa haramdır, deniliyor.

Masâbîh şârihi Torbeştî *rahmetu'llāh* da : "*Kabir üzerine inşâsı nehyolunan binâ, taş ve emsâli levâzım-ı inşâiyye ile yapılan binâya şâmil olduğu gibi sahrâ-neşîn olan göçebe halkın keçeden yaptıkları evlere de şâmildir*" diyor ki : "*kubbe*" yi ehl-i lûgatin bu ikinci ma'nâda isti'mâl ettikleri bervechi âtî görülecektir.

Hulâsa : Seleften bir kısmı kabre kubbe kurmuşlardır. Bunun için Aliyyü'l-Kārî: Meşhur meşâyih ve ulemâ kabirlerine nâsın ziyâret ve istirahâti için kubbe kurulmasını selef tecvîz etmişlerdir, diyor. İbn-i Hümâm'ın da kırâat-i *Kur'ân* için hâfız iclâsında muhtar olan adem-i harekettir, dediğini naklediyor [*Mirkat:* C. 2, S. 372].

Resûl-i Ekrem ezvâc-i tâhirât idâdına koyarak taltif buyurmuştu. Sahî, hayırperver olduğundan Zeyneb umûmun hürmetini celbetmişti. Hele Hazret-i Ömer Zeyneb Hazretlerine çok ta'zîm ederdi. Hilâfetinin ilk senesinde beytülmalden mühimce bir para hediye etmişti. Zeyneb Hazretleri bu parayı ağlıyarak almış ve o günü tamâmiyle fıkarâya tasadduk ederek geceleyin Bârigâh-ı Kibriyâ'ya: "*Bir daha böyle bir para almağa muhtâc etmemek için canımı al yâ Rabbî!*" diye duâ etmişti. Ve hakîkaten ferdâsı sene-i Hicriyyede irtihâl-i dâr-i bekā etmiş ve Hazret-i Ömer tarafından kabri üzerine bir kubbe inşâ edilmişti. [*Aynî*].

(Kubbe) yi İbn-i Esîr *Nihâye*'sinde : "القبة من الخيام بيت صغير مستدير وهو من بيوت العرب" =.*Çadırdan ma'mul kubbe, küçük ve yuvarlak bir odacıktan ibârettir. Arablar arasında isti'mâli şâyi' olan evlerden ma'duddur*" diye ta'rîf ediyor. (Darb-ı kubbe) de çadırın, yere çakılan birtakım direkler üzerine nasb ü ikāmesinden ibârettir. *(Fustât)* ı da Cevherî yünden ma'mul odadır, diye ta'rîf ediyor. *Muğrib*'de de Hayme-i azîmedir, deniliyor. Zemahşerî de hâl-i seferde kullanılan ebniyyeden bir nevi'dir, diyor. Şu ta'rîflerden anlaşıldığına göre, göçebe hâlinde yaşıyan akvâmın çadırı ve evidir ki, medenî akvâmın betonarme evlerine muâdil demektir.

TERCEME-İ HALLER :

FÂTIMA BİNT-İ HÜSEYN *radiya'llāhu anhumâ*, hüsnü cemâl ve terbiyede ve zühd ü takvâda ceddesi, baba-annesi Fâtımatü'z-Zehrâ *radiya'llāhu anhâ*'ya benzediği mervîdir. Fatıme-i Nebeviyye unvân-ı fâhiri ile yâd olunur. Medâr-ı intibah böyle bir sayha işitmesi de kemâl-i takvâsının bir eseri olacaktır. (110) târihinde vefât etmiştir. Mısır'da medfûn olup türbesi ziyâretgâhtır. Babası Hüseyn İbn-i Alî *radiya'llāhu anhumâ*'dan ve kardeşi Alî Zeynü'l-Âbidîn Hazretlerinden rivâyeti vardır. Kendisinden de oğlu Abdullāh İbn-i Hasen İbn-i Hasen rivâyet etmiştir. Buhârî'nin Fâtıma Hazretlerinden yukarıdaki ta'lîkan rivâyeti vardır. [*Hulâsa* ve gayrıları].

HASEN İBN-İ HASEN İBN-İ ALÎ HAZRETLERİ: Benî Hâşim'in en necîb ve fâdıl sîmâlarındandır. Pederi Hasen İbn-i Alî *radiya'llāhu anhumâ*'dan ve Abdullāh İbn-i Ca'fer'den rivâyeti vardır. Oğulları Hasen'le Abdullāh da kendisinden rivâyet etmiştir. Peder-i âlîlerinin vasîsi idi. (97) târihinde vefât etmiştir. *Hulâsa*'daki terceme-i hâli arasında bu darb-ı kubbe hâdisesi de Buhârî'den naklen zikredilmiştir.

BU HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN GÂYE-İ MUHAMMEDÎ: Hâtem-i Enbiyâ Efendimiz'in fânîler arasından çekilip bekā âlemine intikāl edeceği ve bunu her vesîle ile hutbelerinde, vasıyyetlerinde izhâr eylediği bir sırada mûsevîlerin ve îsevîlerin Enbiyâ kabirlerine ibâdetlerinden ve bir vaz'-ı taabbüdî ile ihtiramlarından şiddetli bir ilenç ile bahsetmeleri, ümmetini yehûd ve nesârânın bu müşrikâne ve câhilâne hareketlerinden men' ü tahzîr içindir. İslâm dîni ki, tevhîd dînidir, bir Allāh'a inan ve kulluk dînidir. Bi'set-i Muhammediyye'-

den en büyük gāye, beşerin türlü ihtiraslariyle bozulan bu tevhîd-i Bârî akîdesini saffet-i asliyyesi ile insanlara ta'lîm etmekten ibâretti. Âdem zamânındanberi gûnâgûn tahavvüle uğrıyan ve zaman zaman gönderilen peygamberler vâsıtasiyle ıslāhına çalışılan *"bir Allah"* akîdesi, Resûl-i Ekrem'in i'lân-ı nübüvvetine takaddüm eden senelerde *"teslîs"* denilen bir şekl-i garîbe sokulmuş ve devâm edegelmiş idi. O târihlerde min-tarafi'llâh inkişâfa namzed ve müstaid olan zekâ-yi beşer, vicdânını tatmîn ve bütün anâsır-ı hayâtiyyesi ile kendisine taabbüd edecek bir ilâh-ı zü'l-Celâl'e ihtiyac hissediyordu. İşte bu sırada Hâtem-i Enbiyâ Efendimiz, insanları bütün eşyâyı ilmiyle, irâde ve kudretiyle idâre ve idâme eden bir hâlık-ı kâinâta ibâdete da'vet etmiş bulunuyor. Ve on senelik az bir zaman zarfında Arabistan Cezîresinin bütün sunûfu ictimâiyyesinin fevc fevc bu da'vete icâbet ettikleri ve bir asra varmadan da bütün gönülleri zulmetten nûra, dalâletten hidâyete irşâd ettiği görülüyor.

Görüyoruz ki, İslâm dîninin alâmet-i fârikası ve en bâriz firması Tevhid'dir. Bu cihetle Resûl-i Ekrem Efendimiz ibtidâ-yı İslâm'da kabir ziyâretinden Ashâbı men' etmişti. Gönüllerde Tevhîd akîdesi gereği gibi teessüs ettikten sonra ziyârete müsâade buyurmuştur. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in Tevhîd'e karşı bu kıskançlığı, irtihâli sırasında bir kere daha kendisini gösterdi. Kabrine karşı şirki andıran her nevi' ubûdiyetkârâne ihtiramlardan ümmetini men' eyledi. Resûl-i Ekrem gâh *(Yâ Rab! Kabrimi tapılan put hâline koyma!)* diye Cenâb-ı Hakk'a arz-ı niyâz ederdi. Gâh : *"Ashâbım! Sakın kabrimi bayram yeri edinmeyiniz, evlerinizi de kabir hâline koymayınız! Nerede bulunursanız orada bana salavât getiriniz! O bana erişir"* buyururdu. Sonra umûmî sûrette : *(Ümmetim! Sizden evvel gelip geçen milletler, kabirleri mescid ittihâz ettiler. Siz, bunlardan mütenebbih olunuz. Kabirlerinizi secde yeri yapmayınız. Sizi bu fenâ i'tiyaddan şiddetle men' ederim)* buyurmuşlardır. Bu Tevhîd mevzûunu (604) numaralı hadîsin îzâhında pek ziyâde tafsîl ettiğimizden oraya da mürâcaat buyurulsun.

Mevzûu-bahsimiz olan Âişe *radiya'llāhu anhâ* hadîsi de bu mevzûun en kuvvetli hadîslerinden birisidir. Hazret-i Âişe'nin buyurduğu gibi böyle kabre taabbüd endîşesi olmasaydı, İslâm ümmeti azîz Peygamberlerinin Kabr-i Saâdet'i üzerine duhûle mâni' bir binâ kurmazlardı. Belki merkad-i mubâreklerini bilâ-hicâb halkın ziyâretine küşâde bulundururlardı. Yine Âişe-i Sıddîka Hazretleri :

Fakat Kabr-i Saâdet keşfolunur olunmaz mescid ittihaz edilmesinden endîşe ederim, buyurmuştur. Hazret-i Âişe'nin izhâr buyurduğu bu endîşeye bakarak şârih Aynî Kabr-i Saâdet'in ibrâz edilmesini men' eden Hazret-i Âişe olmak îcâb eder, diyor ki, çok doğrudur. Bu fikrin sıhhat ve isâbetinin en bâriz bir delîli, Ebû Dâvud'un rivâyeti vechîle Âişe Hazretleri'nin birâder-zâdesi ve kendi terbiye-gerdesi olan Kāsım İbn-i Muhammed'in bile vâkı' olan ricâ ve ısrârı üzerine bir def'a Merkad-i Saâdet'i göstermiş olmasıdır. Bu sebebledir ki, Resûl-i Ekrem ile Ebû Bekr ve Ömer'in kabirlerinin vaziyeti hakkındaki Ashâb ve Tâbiî Hazarâtından menkūl olan rivâyetler yekdiğerine muhâlif olarak sekize, ona bâliğ oluyor ki, bunlar aşağıda (684) numaralı hadîsin îzâhında görülecektir.

Buhârî şârihleri Hazret-i Âişe'nin bu endîşeli sözleri Merkad-i Mubârek'in, Mescid-i Saâdet tevsî' edilmezden evvelki vaziyyetine göre söylenmiştir. Mescid-i Şerîf tevsî' edildiği sırada Kabr-i Saâdet'in bulunduğu Hazret-i Âişe hücresi –odası– öyle bir şekilde tahdîd edilmiştir ki, kıbleyi istikbâl ederek Kabr-i Saâdet'e karşı namaz kılmak imkânı kalmamıştır.

656 . عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّيْتُ وَرَاءَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى امْرَأَةٍ مَاتَتْ فِي نِفَاسِهَا فَقَامَ عَلَيْهَا وَسَطَهَا .

TERCEMESİ

Semüre İbn-i Cündeb *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir: İbn-i Cündeb demiştir ki:

Loğusalığından dolayı vefât eden (Ensâr'dan Ümm-i Kâ'b adlı) bir kadına Resûlullāh'ın arkasında namaz kıldım. Resûl *aleyhi's-selâm* cenâzenin (tam) ortası hizâsına doğru durmuştu.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi doğum sırasında vefât eden kadın üzerine kılınan cenâze namazının keyfiyyetine dâir akdettiği bir bâbında

tahrîc etmiştir. Aynı zamanda bu hadîsi, Buhârî Gusül bahsinin sonunda da rivâyet etmiştir ki, *Tecrîd*'in (220) numara ile terceme edilmiş bir hadîsidir. Her iki metin yekdiğerinden biraz farklıdır. Güsül bahsindeki metin de şöyledir : "«ان امرأة ماتت فى بطن . فصلى عليها النبى صلى الله عليه وسلم فقام وسطها» = *Bir kadın, karnından rahatsızlanarak vefât etmişti. Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem bu kadına karşı namaz kıldı ve cenâzenin ortasına doğru durdu.*" Bu metindeki (fî batnın) ta'bîri loğusalıktan kinâye olduğu için her iki rivâyet meâlen birdir. Bâzılarının zannettiği gibi iki rivâyette iki hâdise ve iki namaz vak'ası bildirilmiş değildir. Bu hadîsin asıl sevk ve istidlâl mahalli burasıdır. Çünkü hadîs, münhasıran cenâze namazına âid bir hükmü şer'î ifâde etmektedir. Bunun için İbn-i Battal, İbn-i Münîr, İbn-i Reşîd gibi âlimler bu hadîsin gusül bahsinde sevk u îrâd edilmesinin sebebini ta'yîn için birtakım mütehâlif mütâlealar dermeyân etmişler, ve bunları muhâkeme etmek için şârih Aynî'nin lüzûmsuz nefes sarfetmesine sebebiyet vermişlerdir. Hulâsa Buhârî'nin bu hadîsi Gusül bahsinde zikretmesi, loğusanın necis değil, tâhir olduğunu isbât etmek maksadına mebnîdir. Fakat hadîsin asıl mahall-i istişhâdı burasıdır. Müslim ile *Sünen-i Erbaa* sâhiblerinin dördü de cenâze bahsinde zikretmişlerdir.

LÛGATLER, MÂNÂLAR :

Buhârî'nin gerek buradaki, gerek Gusül bahsindeki rivâyetlerinde namazı kılınan bu loğusa kadının ismi tasrîh edilmemiştir. Bunun Ensâr'dan Ümm-i Kâ'b isminde bir kadın olduğunu Müslim'in rivâyetinden öğrendik ve tercememizde bu sûretle tasrîh ettik.

(فى نفاسها) da fî edâtı ta'lîl içindir.

(Nifâs), kitab vezninde kadın loğusa olmak demektir. (Nüfesâ') da doğum zamânı yaklaşan loğusa kadına denir. Bu kelime gayr-i kıyâsî bir müfred sîgasıdır. Ebû Alî *Kitâb-ı Memdûd ve Maksûr*'unda nûn'un fethi ile de câizdir. fakat birinci lûgat-i fasîha, ikincide lûgât-i redîedir, demiştir.

Hadîsteki nifas kaydı, medâr-ı hükm olan bir vasf-ı mu'teber değildir. Bu bâbda ulemânın ittifâkı vardır. Bu kayıd bir emr-i vâkıi hikâyeden ibârettir. Binâenaleyh loğusa kadın da cenâzeye karşı ahz-i mevkı' keyfiyetinde diğer kadınlar hakkında cârî olan hükme tâbi'dir. Eimme arasında asıl medâr-ı ictihâd ve ihtilâf olan nokta

kadınlığın bir vasf-ı mu'teber olup olmadığı keyfiyyetidir. Bu da şu sûretle bir tafsîle tâbi'dir :

Fıkhî hükümler :

Fukahâdan bâzıları kadınlığı bir vasf-ı mu'teber addetmiyerek umûmiyetle erkek ve kadın cenâzelerinde cenâze cesedinin ortası hizâsına doğru ahz-i mevkı' edilerek namaz kılınır, demişlerdir. Bâzıları da kadın cenâzesi cemâatten setredilmeğe daha lâyık ve müstahak olduğuna göre, kadınlığı bir vasf-ı mümeyyiz addederek kadın cenâzesinde imâmın kadının ortası hizâsında, erkek cenâzesinde de başucunda ahz-i mevkı' etmesini muvâfık bulmuşlardır. İmâm-ı Şâfiî'nin, İmâm-ı Ahmed'in, İmâm-ı Ebû Yûsuf'un mezhebleri budur. Eimme-i Hanefiyye'den meşhûr olarak naklolunan rivâyette kadın, erkek tefrik edilmiyerek imam cenâzenin sadrına mühâzî durur, İmâm-ı Muhammed de her iki cenâzede imam cenâzeyi tam ortalar, demiştir.

İmâm-ı Mâlik de tefrîke kāil olanlardandır. Şu kadar ki, erkekte ortaya, kadında omuzlarına mühâzî durmalıdır, demiştir. Şâfiîlerden Taberî Ebû Alî, imam erkek ve kadın cenâzesinde göğsüne mühâzî durmalıdır, demiş. İmâmü'l-Harameyn, Gazâlî de bu kavli ihtiyâr etmişlerdir. Serahsî de bu kavlin sıhhatine hükmetmiştir. Şemsü'l-Eimme *Mebsut*'ta: "«واحسن مواقف الامام من الميت بحذاء الصدر» = *İmamın meyyit tarafından en münâsib mevkıi, meyyitin göğsüne doğru olan noktadır*" diyor. Şemsü'l-Eimme sadr-ı meyyiti de vasat-ı meyyit diye ta'rîf ve tefsîr ederek meyyitin göğsünden yukarısı, iki elleriyle başıdır. Alt tarafı da karnı ile ayaklarıdır, diyor. *Cevâmi-i Fıkıh*'ta bu bir kavl-i muhtardır, deniliyor. Tahâvî de bunu ihtiyâr etmiştir. İmam-ı Hasen de Ebû Hanîfe'den : İmam, kadın cenâzesinde vasat-ı meyyite muhâzî durmalıdır, dediğini nakletmiştir. İbn-i Ebî Leylâ'nın, Nehaî'nin kavilleri de böyledir. *Bedâyi*'de de gene İmam-ı Hasen'in İmam Ebû Hanîfe'den Namaz bahsinde : Erkek cenâzesinde imam, cenâzenin ortasına, kadın cenâzesinde de baş tarafına mühâzî durmalıdır, sûretindeki ictihâdını naklettiği bildiriliyor. Bağdad fukahâsı, Kādî Hüseyin Muhâmilî, Sahib Hâvî de imamın cenâzeye karşı mevkıfi nas ile ta'yîn edilmemiştir, kanâatindedirler.

Bir kısmını yazdığımız ve bir kısmını da bıraktığımız şu ucu, bucağı bulunmıyan ihtilâfât arasında en ziyâde ashâb-ı ictihâdın

gönüllerinde hâkim olan ruh, makarr-ı îmân olan kalbin istihdâf edilmesi, bir de kadın cenâzesinin setri keyfiyetidir. İkinci cihetten şunu anlıyoruz ki, o zamanki cenâze nakledilen tabutların üstünde kapağı yokmuş. Nasıl ki ekseriyetle hâlâ köylerde böyledir. Şu halde Şemsü'l-Eimme ve emsâlinin naklettikleri Eimme-i Hanefiyye'-nin kavl-i muhtâr ve meşhûruna göre imam, meyyitin mahall-i îmân olan göğsüne karşı durmalıdır. Meyyitin başı imamın sağ tarafında, ayakları sol tarafında kalmış olur. *Hidâye* metninde de bu vechile, yâni imamın cenâze erkek olsa da, kadın olsa da sadrına karşı durması tasrîh edilmiştir. Ma'mûlün-bih olan da budur.

Fıkıh imamlarının icmâ' ve ittifâk ettikleri bir nokta vardır ki, cenâze ile imam arasında bir fürce ve boşluk bulunmasıdır. İmamın cenâzeye mülâsık bir vaziyette bulunmamasıdır.

Bu hadîsten istifâde edilen bir hüküm de nüfesâ' kadın şehîde olmakla berâber gasl ve namaz hususlarında şehidlerden farklı bulunmasıdır. Hasen-i Basrî zinâdan hâmil olan kadın loğusa olarak ölürse ne kendisine, ne de çocuğuna namaz kılınmaz, demiştir. Katâde, çocuğu hakkında namazı tecvîz etmiştir. [*Aynî:* C. 2, S. 149 ve C. 4, S. 151].

657. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ قَالَ لِيَعْلَمُوا أَنَّهَا سُنَّةٌ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhumâ*'dan, cenâzeye namaz kıldığı ve (namazda cehren) *Kur'ân-ı Kerîm*'in Fâtiha (sûre) sini okuyup (sonra da) **bilsinler ki, Fâtiha okunması sünnettir,** dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî de *Sünen*'lerinde Cenâze bahsinde rivâyet etmişlerdir. Buhârî *Sahîh*'inde bu hadîsi iki senedle sevketmiştir. Her ikisi de Tâbiî fukahâsından Talha İbn-i

Abdi llāh'a[1] müntehîdir. Buhârî metninde hadîs sevkedilirken Talha İbn-i Abdi llāh'ın İbn-i Abbâs'ın arkasında cenâze namazı kıldığı ve bu namazda İbn-i Abbâs'ın Fâtiha sûresi okuyup bunun kırâati sünnettir, dediğini bizzat işittiğini de bildiriyor ki, hadîsin sıhhat ve kuvveti nokta-i nazarından şâyân-ı ehemmiyettir.

Buhârî *Sahîh*'in bu bâbında Hasen-i Basrî *rahmetu'llāh*'tan da ta'lîkan Fâtiha okunacağını rivâyet ediyor. Buhârî'nin bu ta'lîkı, Ebû Nasr Abdü'l-Vahhâb İbn-i Atâ' tarafından Cenâze bahsinde Saîd İbn-i Arûbe'den rivâyet edilerek vasledilmiştir. Bu mevsûl olan rivâyete göre, İbn-i Arûbe'den : Çocuğa cenâze namazı kılınır mı? diye sorulmuş. O da Katâde'nin : *(Evet Hasen-i Basrî çocuğa cenâze namazı kılardı. İbtidâ tekbîr alırdı. Sonra Fâtiha Sûresini okurdu. Sonra da* " اللهم اجعله لنا فرطا وسلفا واجرا *= Yâ Rab! Bu çocuğu –Cennet'te– bizim için istikbalci, teşrîfatçı ve Âhiret armağanı kıl" diye duâ ederdi)* dediğini rivâyet ederek cevab vermiştir.

FIKHÎ HÜKÜMLER :

Bu hadîsi Buhârî cenâze namazında Fâtiha-i Şerîfe kırâatinin meşrûiyyetini beyân sadedinde açtığı bir bâbında zikretmiştir. Fâtiha kırâatinin meşrûiyyeti ihtilâflı bir mes'eledir. İbn-i Münzir Hasen İbn-i Alî'den, Abdullāh İbn-i Zübeyr'den, Misver İbn-i Mahreme'den meşrûiyyetini nakletmiştir. İmâm-ı Şâfiî, İshak da buna kāillerdir. Öbür tarafta Ebû Hüreyre'nin, Abdullāh İbn-i Ömer'in de cenâze namazında kırâati inkâr ettikleri rivâyet edilmiştir. İmam Mâlik'in, Kûfe fukahâsının ictihadları da böyle menfîdir.

Hanefîlere göre cenâze namazında kırâat yoktur. Şârih İbn-i Battal da Sahâbe ve Tâbiî ricâlinden âtîdeki zevâtın, kırâati inkâr edenler sırasında bulunduklarını bildiriyor : Ömer İbn-i Hattâb, Alî İbn-i Ebî Tâlib, İbn-i Ömer, cenâze namazında kırâati inkâr edenlerden sayılmıştır. Ömer İbni'l-Hattâb, Alî İbn-i Ebî Tâlib, İbn-i Ömer, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhüm*, Tâbiîn'den Atâ', Tâvus, Saîd İbn-i Müseyyeb, İbn-i Sîrîn,

---

[1] Talha İbn-i Abdi llāh İbn-i Avf'tir. Medîne kadısı idi. Talhâtü'n-Nedâ denmekle ma'ruftur. Amcası Abdurrahmân İbn-i Avf, Osman, İbn-i Abbâs'tan rivâyeti vardır. Zührî, Ebü'z-Zinâd da kendisinden rivâyet etmiştir. İbn-i Sa'd, 97 târihinde vefât ettiğini bildirmiştir. [*Hulâsa*, 153].

Saîd İbn-i Cübeyr, Şa'bî, Hakem, İbn-i Münzir, bunlara Mücâhid, Hammâd, Süfyân-i Sevrî'yi de ilâve etmiştir. İmâm-ı Mâlik de cenâze namazında Fâtiha kırâati bizim beldemizde –Medîne'de– ma'mûlün-bih değildir, demiş.

Mekhûl, İmâm Şâfiî, İmam Ahmed, İshâk İbn-i Râhûye birinci tekbirden sonra Fâtiha okunur, demişler. Hasen-i Basrî ise her tekbirden sonra Fâtiha okunabileceğine hükmetmiştir. Misver İbn-i Mahreme'den gelen bir rivâyette Fâtiha'dan sonra kısa bir sûre okunması bile vardır.

Bu hadîs-i şerîfte Fâtiha'nın mahall-i kırâati bildirilmemiştir. Beyhekî'nin İmâm Şâfiî tarîkıyle rivâyet ettiği Câbir *radiya'llāhu anh* hadîsinde mahall-i kırâat şöyle bildirilmiştir. Câbir demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aelyhi ve sellem* cenâze namazında dört tekbîr aldı. Birinci tekbirden sonra Ümmü'l-Kur'ân —Fâtiha-i Şerîfe— yi okudu[1]. Fakat Şeyh Zeynüddîn-i Irâkî bunun isnâdını zayıf bulduğunu şârih Aynî bildiriyor.

Bu İbn-i Abbâs hadîsi, şübhesiz bir hadîs-i mevkuftur. Fakat kavl-i sahîha göre, kavl-i Sahâbî Sünnet-i Seniyye'den ma'dûddur. Ve hadîs-i merfû' hükmündedir. Bu sebeble müellif Zebîdî merhum *Sahîh-i Buhârî*'yi ihtisâr ederken maktû' ve muallâk hadîsleri bıraktığı halde merfû' hükmünde olduğu için ahâdîs-i mevkūfeyi "*Tecrîd*"e almıştır.

Şârih Aynî, İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'in: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem ne kavlen ve ne de kırâat cihetiyle yâni ne emrederek, ne de bizzat kendileri okuyarak cenâze namazında kırâat edilmesini tevkît ve ta'yîn buyurmamıştır. Artık kendisinde rükû' bulunmıyan bir namazda kırâat de yoktur. Secde-i tilâvet gibi*" dediğini bildiriyor. Tahâvî de teşehhüdün terkedilmesiyle kırâatin terkedilmesine istidlâl etmiş ve : "*Cenâze namazı meyyite bir duâdan ibâret olup Ashâb'dan Fâtiha okuyan zevâtın Fâtiha'yı tilâvet kasdiyle değil, duâ niyetiyle okumuş olmaları çok muhtemeldir*" demiştir.

Cenâze namazında Fâtiha kırâatini kabûl eden Eimme-i Şâfiiyye, bunun vücûb tarîkıyle kırâat edileceğini iddia etmemişlerdir. Belki

---

[1] Fâtiha-i Şerîfe'ye "*Ümmü'l-Kur'ân*" denilmesi, Kur'ân-ı Kerîm'in mebdei olmasından ve bu cihetle Fâtiha-i Şerîfe *Kur'ân*'ın aslı ve menşei addolunmasından dolayıdır. Hattâ Fâtiha Sûresi mebde-i Kur'ân olması i'tibâriyle bu sûreye "*Esas*" da denilmiştir. [*Beyzâvî Tefsîri*].

müstahabdır, demişlerdir. Çünkü sâhib-i mezheb Şâfiî Hazretleri Fâtiha kırâatinin ikinci tekbirden sonraya te'hîrinde bir mahzur görmemiştir. Sâhib-i mezhebin bu cevâzından kendilerince Fâtiha kırâati vâcib değil, müstehab olduğu anlaşılmıştır. Bendinîcî[1] İbn-i Rif'a Kādî Hüseyn, İmâmü'l-Haremeyn, Gazâlî de birinci tekbîri müteâkıb Fâtiha kırâat edileceğini hikâye etmişlerdir.

Fâtiha'nın sırren mi, yoksa cehren mi okunacağı İbn-i Abbâs hadîsinin bu rivâyet tarîkında bildirilmiştir. Kırâatin bu keyfiyyeti Beyhekî'nin İmâm Şâfiî tarîkı ile Saîd İbn-i Ebî Saîd'den : "سمعت ابن عباس تجهر بفاتحة الكتاب فى الصلاة على الجنازة" = *Cenâze namazında İbn-i Abbâs'ın Fâtiha-i Şerîfe'yi cehren okuduğunu işittim*". sûretindeki rivâyetinde tasrîh edilmiştir.

Cenâze namazında Fâtiha kırâati hakkında İbn-i Mâce'nin, Ebû Nuaym'in, Nesâî'nin, İbn-i Ebî Şeybe'nin de rivâyetleri vardır. Şârih Aynî tarafından nakl ve rivâyet edilmiştir.

CENÂZE NAMAZININ SÛRET-İ EDÂSI VE MEYYİT DUÂSI

Başta Müslim'in Avf İbn-i Mâlik'ten rivâyet ettiği duâ olmak üzere diğer *Sıhah* ve *Sünen* sâhibleri müteaddid duâ rivâyet etmişlerdir. Öyle anlaşılıyor ki, Resûl-i Kibriyâ Efendimiz kıldıkları cenâze namazlarında muayyen bir duâ buyurmamışlar, bunlardan her birisinde başka başka duâ etmişlerdir. Her Sahâbî de işittiği duâyı nakil ve rivâyet etmiştir. Bu cihetle fukahâ, musallînin bildiği kısa, uzun her hangi bir duâyı okumasını tecvîz etmişlerdir. Şu kadar ki, ed'iye-i me'sûre meyyite, ve musallînin zâtine ve bundan başka bütün müslümanlara şâmil bir duâ olduğu için ed'iyye-i me'sûreden başka duâ edildiğinde bunları ihtivâ etmesi efdaldir.

Ed'iyye-i me'sûreyi Şârih Aynî ve daha evvel İbn-i Hümâm senedleriyle berâber cem' etmişlerdir. Bunları ayrı ayrı terceme etmektense bildiğimiz meşhur meyyit duâsını –ki bu, ed'iyye-i me'sûreden intihâb edilmiştir. Ve ilk evvel İbrâhîm-i Halebî tarafından pek mükemmel ihtiyâr ve intihâb edildiğine kanâat ettiğimiz bu meşhur duâyı— nakil ve terceme etmeği ve asıllarını me'hazleriyle berâber göstermeği muvâfık bulduk :

---

[1] بفتح اوله والمهملة و سكون النون الاولى و كسر الثانية ثم تحتية و جيم الى بندنيجين يلفظ المثنى بلد قرب بغداد [لب اللباب]

Bundan evvel cenâze namazının sûret-i edâsını, içinde okunacak *(sübhâneke'llāhümme...)* duâsiyle salevât-ı şerîfe sûretlerini bildireceğiz.

CENÂZE NAMAZINDA NİYYET :

Cenâze namazına hazır olan kimse evvelâ cenâzenin erkek veyâhud kadın olduğunu bilmesi, o sûretle niyyet etmesi lâzımdır. Cenâze erkek ise *(Niyyet eyledim Allah rızâsı için namaz ve şu erkişi için duâya)*, kadın ise *(... şu kadın için duâya)* diye niyyet eder. Eğer cenâzenin kadın ve erkek olduğunu bilemez ve öğrenmeğe de vakit müsâid olmazsa *(imamın namazını kıldığı şu cenâze için duâya)* diye niyyet eder ve duâda zükûra âid duâyı okur, zamîrleri meyyit te'vîli ile kullanır. Çocuk cenâzesinde de erkek çocuk ise *(şu oğlancık...)*, kız çocuk ise *(şu kızcağız...)* diye niyyet eder. Oğlan ve kız olduğu bilinmezse buna da *(imamın namazını kıldığı şu çocuk için duâya)* diye niyyet eder. Ve erkek çocuk duâsı okur.

CENÂZE NAMAZINDA TEKBÎR VE SÜBHÂNEKE DUÂSI :

Bu sûretle niyyet ettikten sonra musallî iki elini kaldırarak *(Allāhu Ekber)* der ki, bu birinci tekbîr, iftitah tekbîridir. Cenâze namazının şartıdır. Yalnız bu tekbîri alırken el kaldırılması sünnettir. Bundan sonraki üç tekbîrde el kaldırılmaz. Bu üç tekbîr cenâze namazının rüknüdür, eczâ-yi mütemmimesindendir. Cenâze namazının böyle dört tekbîr ile kılınması me'sûrdur. Ve Eimme-i Erbaa'nın mezhebidir. İbn-i Abdi'l-Ber icmâ' bile vardır, diyor.

İftitah tekbîrinden sonra musallî şu tesbîh ve tahmîd duâsını okur:

سُبْحَانَكَ اَللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ
(وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ) وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ [1]

Bundan sonra ikinci tekbîr alınır. Ve *(Allāhu Ekber)* dedikten sonra sâir namazlarda teşehhüdden sonra okuduğumuz şu salevât-ı şerîfe okunur :

---

[1] TERCEMESİ : *"İlâhî, Sen'i tesbîh eder, pâklik ile anarım. Sana hamdeder, Sen'i överim. İsmin yücedir, zâtın yüksektir, herşeyden üstündür. Sen'in medhin de ta'rîfe sığmaz derecede uludur. Sen'den başka hakikî Tanrı yoktur".*

416 numaralı hadîsin îzâhında daha uzun bir hayli iftitah duâları vardır. Fakat Hanefî mezhebinde muhtar olan yukarıda yazılı olan duâdır. Bu duâdaki

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى
إِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى اٰلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ . اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلٰى
مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى إِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى اٰلِ
إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ [1]

Bu salevât-ı şerîfe okunduktan sonra üçüncü tekbîr alınır. Ve *(Allāhu Ekber)* dedikten sonra eğer namazı kılınan cenâze erkek ise şu duâ okunur :

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا وَصَغِيرِنَا
وَكَبِيرِنَا وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا . اَللّٰهُمَّ ! مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ
عَلَى الْإِسْلَامْ . وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانْ . وَخُصَّ هٰذَا
الْمَيِّتَ بِالرَّوْحِ وَالرَّاحَةِ وَالرَّحْمَةِ وَالْمَغْفِرَةِ وَالرِّضْوَانْ .
اَللّٰهُمَّ ! إِنْ كَانَ مُحْسِناً فَزِدْ فِي إِحْسَانِهْ . وَإِنْ كَانَ مُسِيئاً
فَتَجَاوَزْ عَنْهُ . وَلَقِّهِ الْأَمْنَ وَالْبُشْرٰى . وَالْكَرَامَةَ وَالزُّلْفٰى
بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ . [2]

---

kavis içine aldığımız *(ve celle senâüke)* fıkrası meşâhir-i rivâyette bulunmadığından sâir namazlarda bu fıkra okunmaz.

[1] TERCEMESİ: *"Allāh'ım, Muhammed'e ve Muhammed'in ümmetine rahmet eyle! Nasıl İbrâhim'e ve İbrâhim'in ümmetine rahmet ettin ise. Rabbım, Sen elbette Hamîd'sin, elbette Mecîd'sin! Allāh'ım, Muhammed'e ve Muhammed'in ümmetine hayır ve bereket ihsân et!. Nasıl İbrâhim'e ve İbrâhim'in ümmetine ihsan buyurdun ise. Rabbım! Sen Hamîd'sin, sen Mecîd'sin".*

[2] TERCEMESİ: *"Yâ Rab! Dirimizi ve ölümüzü, burada hazır olanları ve olmıyanları, küçüğümüzü ve büyüğümüzü, erkeğimizi ve kadınımızı mağfiret eyle!.. Yâ Rabbî! Sulbümüz-*

Eğer namazı kılınan cenâze kadın ise, yukarıki duânın ilk kısmı aynen okunup *(ve hussa)* dan i'tibâren alt tarafı şöyle okunur :

وَخُصَّ هٰذِهِ الْمَيِّتَةَ بِالرَّوْحِ وَالرَّاحَةِ وَالرَّحْمَةِ وَالْمَغْفِرَةِ
وَالرِّضْوَانِ . اَللّٰهُمَّ إِنْ كَانَتْ مُحْسِنَةً فَزِدْ فِى إِحْسَانِهَا . وَإِنْ
كَانَتْ مُسِيئَةً فَتَجَاوَزْ عَنْهَا . وَلَقِّهَا الْأَمْنَ وَالْبُشْرٰى . وَالْكَرَامَةَ
وَالزُّلْفٰى . بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ .[1]

Eğer namazı kılınan cenâze oğlan çocuğu ise, duânın ilk kısmı yine aynen okunup *(ve hussa)* dan alt tarafında şu duâ okunur :

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطًا . اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا أَجْرًا وَذُخْرًا .
اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا شَافِعًا وَمُشَفَّعًا .[2]

Eğer namazı kılınan kız çocuğu ise, duânın birinci kısmı aynen okunup *(ve hussa)* dan alt tarafının yerinde şu duâ okunur :

---

den hayat bahşederek vücûd vereceğin yeni nesilleri İslâm dîni üzere yarat!. Bizden eceli gelip öldüreceklerini de îmân üzere öldür!. Rabbim! Bu meyyite hazîne-i kereminden temiz bir hava içinde ebedî rahat, pâyansız rahmet, günâhlardan mağfiret, Cennet ve naîm-i Cennet içinde bir hayat bahşeyle! Allâh'ım! Bu ölü, yoksullara ihsân ve Sana îmân etti ise, şimdi de Sen ona ziyâdesiyle ihsân eyle! Eğer bu ölü günahkâr ise ondan vazgeç, günahlarını affeyle! Yâ Erhame'r-Râhimîn! Bu ölüyü korktuğundan emîn kıl, lûtfun ile müjdele!. Onu âhiret şerefine ve âlî mertebeye kavuştur!".

[1] TERCEMESİ : *"Yâ Rab, bu kadına hazîne-i kereminden temiz bir hava içinde ebedî rahat, pâyansız rahmet, günâhlarından mağfiret, Cennet ve naîm-i Cennet içinde bir hayat bahşeyle! Allâhım! Bu kadın yoksullara ihsân ve Sen'in varlığına ve birliğine îmân ettiyse, şimdi Sen de ona ziyâdesiyle ihsân eyle!. Eğer bu kadın günahkâr ise, ondan vazgeç de günâhlarını affeyle!. Yâ Erhame'r-Râhimîn! Bu kadını korkudan emîn kıl ve lûtfun ile müjdele! Onu Âhiret şerefine ve âlî mertebeye kavuştur!".*

[2] *Yâ Rab! Bu oğlancığı bizden önce Cennet'e ulaştır, Kevser havuzunda bize sâkî kıl! Yâ Rab, bu oğlancığı bizim için ecr-ü sevâb ve Âhiret azığı kıl! Yâ Rab, bu oğlancığı bizim için şefâatçi kıl ve şefâatini kabul buyur!".*

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا لَنَا فَرَطًا . اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا لَنَا أَجْرًا وَ ذُخْرًا .

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا لَنَا شَافِعَةً وَ مُشَفَّعَةً .[1]

Cenâze erkek, kadın, oğlan, kız çocuğu olduğuna göre yukarıdaki duâlardan birisi okunduktan sonra dördüncü tekbîr alınır. Ve : *(Allāhu Ekber)* dedikten sonra iki tarafa selâm verilir. Zâhir-i rivâyete göre, dördüncü tekbîr ile selâm arasında hiç bir şey okunmaz. Bâzı Hanefî meşâyihi (ربنا آتنا فى الدنيا حسنة و فى الآخرة حسنة وقنا عذاب النار) duâsını okumak müstehabdır, demiş. İbn-i Hümâm'a göre, musallî bu selâmlarda hem meyyite, hem cemâate selâm vermeğe niyyet eder. Fakat Süreycî'nin Mürginânî'den nakline göre, yalnız cemâate selâm vermek kasdedilmelidir. Kāzî Hân'ın *Fetâvâ*'sında da yalnız cemâate selâm kasdedilir, deniliyor [*Gunye:* 586].

(BİR KOLAYLIK) cenâze namazı arada sırada kılınan bir namaz olduğu gibi yukarıdaki duâlar da herkesin hâfızasında tutabileceği derecede pek de kolay olmadığı için bu duâların yerine hergün vitir namazında okumakta bulunduğumuz kunut duâlarını okumak kâfîdir. Kunut duâları şunlardır :

اَللّٰهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ وَ نَسْتَغْفِرُكَ وَ نَسْتَهْدِيكَ . وَ نُؤْمِنُ بِكَ وَ نَتُوبُ إِلَيْكَ . وَ نَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَ نُثْنِى عَلَيْكَ الْخَيْرَ كُلَّهُ نَشْكُرُكَ وَ لَا نَكْفُرُكَ . وَ نَخْلَعُ وَ نَتْرُكُ مَنْ يَفْجُرُكَ .

اَللّٰهُمَّ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ لَكَ نُصَلِّى وَ نَسْجُدُ . وَ إِلَيْكَ نَسْعٰى وَ نَحْفِدُ . نَرْجُو رَحْمَتَكَ وَ نَخْشٰى عَذَابَكَ . إِنَّ عَذَابَكَ بِالْكُفَّارِ مُلْحِقٌ .[2]

---

[1] *"Allāhım, bu kızcağızı bizden önce Cennet'e ulaştır da bize Kevser havuzunda sâkî kıl! Allâhım, bu kızcağızı bizim için ecr-ü sevâb ve Âhiret azığı kıl! Yâ Rab, bu kızcağızı bizim için şefâatçi kıl ve şefâatini kabûl buyur!".*

[2] TERCEMESİ : *İlâhî! Sen'den yardımını, günâhlarımızı mağfiretini, rızâ-yı ilâhîne hidâyet ve irşâdını dileriz. Sana îmân eder, her işimizi Sana havâle ederiz. Her türlü*

Kunut duâsını da bu sûretle okuyamıyanlar, umûmiyetle fıkıh kitablarında Hanefî imamlarından naklolunduğu üzere efdal olarak kunut duâsı yerine :

اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَ فِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ .[1]

Duâsı okunur. Yâhud: (سبحان ربك رب العزة عما يصفون * ، سلام على المرسلين * و الحمد لله رب العالمين)[2] duâsı okunur. Bu duâların yalnız cenâze namazında değil, vitir namazında da Kunut duâsını okuyamıyanlar için okunması câizdir. Hattâ onu da okuyamıyanlar için: Ebü'l-Leys üç kerre : *(Allāhümme ığfirlî)*, bâzıları da *(Yâ Rab, yâ Rab, yâ Rab)* demek kâfîdir, demişlerdir. [*Gunye :* 418].

658. عَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْعَبْدُ إِذَا وُضِعَ فِى قَبْرِهِ وَتَوَلَّى وَ ذَهَبَ أَصْحَابُهُ حَتَّى إِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نِعَالِهِمْ أَتَاهُ مَلَكَانِ فَأَقْعَدَاهُ فَيَقُولَانِ

---

güzel sıfatlarla Sen'i över, Sana ta'zîm ederiz, Sana şükrederiz, Sana küfretmeyiz. Sana isyân etmeyiz. Sana isyân edenleri başımızdan atıp terkederiz".

"Ey Rabb'ım! Yalnız Sana ibâdet ederiz. Yalnız Sen'in için namaz kılar, Sen'in için secde ederiz. Yalnız Sen'in rızâna doğru koşar, çabalarız. Sen'in rahmetini umarız, Sen'in azâbından korkarız. Sen'in ciddî azâbın kâfirlere ulaşır".

Bu me'sûr ve meşhûr duânın birinci kısmındaki (ونتوب اليك) cümlesi hakkında Hadîs ve Fıkıh kitablarında bir rivâyete tesâdüf edemedik. Halbuki bu mübârek duâ cümlece bu tevbe fıkrası ile mahfuz bulunduğundan zikrinde bir beis görmedik.

Duânın sonundaki (عذابك) den sonra bâzı rivâyette cîm'in kesri ile (الجد) kaydi bulunduğundan tercemede bunu da gösterdik.

[1] TERCEMESİ : *"Allāh'ım! Bize dünyâda ve Âhirette hayır ve saâdet ihsân eyle. Ve bizi Cehennem azâbından esirge!".*

[2] TERCEMESİ : *"(Azîz Peygamberim!) Her varlıktan üstün, izzet sâhibi olan Rabbin Teâlâ, müşriklerin isnâd ettikleri âdî sıfatlardan ezelî ve ebedî münezzehtir. Bütün peygamberlere bizden selâm olsun. Her hamd ü senâda âlemleri yaratan ve bunları büyütüp kemâle eriştiren Hak Teâlâ'ya mahsustur".* [*Sûre : 37 (Sâffât), âyet : 180 - 182*]

لَهُ مَا كُنْتَ تَقُولُ فِى هٰذَا الرَّجُلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَيَقُولُ أَشْهَدُ أَنَّهُ عَبْدُ ٱللّٰهِ وَرَسُولُهُ فَيُقَالُ ٱنْظُرْ إِلَى مَقْعَدِكَ
مِنَ النَّارِ أَبْدَلَكَ ٱللّٰهُ بِهِ مَقْعَدًا مِنَ الْجَنَّةِ قَالَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَرَاهُمَا جَمِيعًا وَأَمَّا الْكَافِرُ أَوِ الْمُنَافِقُ فَيَقُولُ لَا
أَدْرِى كُنْتُ أَقُولُ مَا يَقُولُ النَّاسُ فَيُقَالُ لَا دَرَيْتَ وَلَا تَلَيْتَ
ثُمَّ يُضْرَبُ بِمِطْرَقَةٍ مِنْ حَدِيدٍ بَيْنَ أُذُنَيْهِ فَيَصِيحُ صَيْحَةً
يَسْمَعُهَا مَنْ يَلِيهِ إِلَّا الثَّقَلَيْنِ.

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

(Mü'min) kul, kabrine konulup onun ashâb ve yârânı geri dönüp gittiklerinde –ki meyyit, bunlar yürürken ayakkablarının sesini bile muhakkak işitir– ona (Münker ve Nekîr adlı) iki melek gelir. Bunlar meyyiti oturturlar. Ve ona :

— Hâ! Şu Muhammed *–salla'llāhu aleyhi ve sellem–* denilen kimse hakkında (ki kanâatin nedir?) Ne dersin? diye sorarlar. O mü'min de :

— Samîmî bildiğim ve size de bildirmek istediğim şudur ki, Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Allāh'ın kulu, ve Allāh'ın Resûlü'dür, diye cevab verir. Bunun üzerine melekler tarafından :

— Ey mü'min! Cehennem'deki yerine bak, Allāhu Teâlâ bu azâb yerini senin için Cennet'ten (yüce) bir makāma tebdîl eyledi, denilir. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem : "O mü'min, Cehennem ve Cennet'teki iki makāmını birden görür"* buyur-

muştur. Fakat kâfir veyâhud münâfık olan meyyit (meleklerin bu suâline karşı) :

— Muhammed hakkında birşey bilmiyorum. Halkın ona (peygamber) dedikleri bir sözü (işitir), ben de halka uyup söylerdim, diye cevâb verir. Bu iki melek tarafından bu kâfir veya münâfıka :

— Hay sen anlamaz ve uymaz olaydın! denilir, sonra bu kâfir veya münâfıkın iki kulağı arasına demirden bir topuzla vurulur. O topuzu yiyince kâfir veyâ münâfık şiddetli sayha ile bir bağırır ki, bu feryâdı ins ve cinden başka bu ölüye yakın olan herşey işitir.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi, Müslim ile *Sünen-i Erbaa* sâhiblerinin dördü de tahrîc eylemişlerdir. Bunlardan başka Hâkim, Taberânî, İbn-i Hibbân gibi ehl-i rivâyet de eserlerinde rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyetlerdeki metinler mufassal ve muhtasar olmak üzere birbirlerinden farklıdır :

Müslim *Sahîh*'inde Katâde'den şu ziyâdeyi rivâyet etmiştir : Mü'min olan meyyit, Muhammed *aleyhi's-selâm* Allâh'ın kulu ve Resûlü dedikten sonra Katâde: "*O mü'minin kabri yetmiş zirâ' genişlenir. Ve burası yeşilliklerle tarh ve tanzîm edilip insanların ba's olundukları zamâna kadar zümrüdîn bir mesîre hâlinde devâm eder*" diye bize haber verildi, diyor[1]. Ebû Dâvud ile Nesâî'nin de muhtasar ve mutavvel rivâyetleri vardır.

İbn-i Mâce'nin Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den rivâyetinde şu tafsîlât vardır : Mü'min kimse kabre konulduğunda orada korkusuz, endîşesiz, sessiz, sadâsız oturur. Sonra ona :

— Sen ne halde yaşadın? diye sorulur. O da :

— Müslümanlar içinde İslâm hayâtı yaşadım, diye cevâb verir. Sonra :

---

[1] و قال قتادة و ذكرلنا ان يفسح له فى قبره سبعون ذراعا و يملأ عليه خضراء الى يوم يبعثون [اخرجه مسلم فى صفة النار]

— Şu adam hakkındaki îman ve kanâatin nasıldır? diye sorulur. O da :

— Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Allāh'ın kulu ve Resûlidir. O bize Allāh Teâlâ cânibinden birtakım bürhanlarla peygamber geldi. Biz de onun nübüvvet ve risâletini kabûl ve tasdîk eyledik, diye cevab verir. Sonra bu mü'mine :

— Ya sen Allāh'ı gördün mü? diye sorulur. Buna karşı da :

— Hayır, görmedim. Ve hiçbir kimse için bu fânî neş'e ile görmek de mümkün değildir, diye cevâb verir. Bu suâl ve cevâb üzerine Cehennem tarafına bir pencere açılır. Mü'min bu pencereden Cehennem'i ve Cehennem'in alevinin birbirine şiddet-i harâretten galebeye çalıştığını görür. Bundan sonra :

— Ey mü'min! Şimdi bir de Allāh'ın bu ateşten seni koruyarak koyacağı makāmına bak, denilir. Ve Cennet tarafına bir pencere açılır. Mü'min bu def'a Cennet'in yeşil manzarasını ve içindeki günâgûn ni'metlerini görür. Ve kendisine:

— İşte bu mubârek yer senin makāmındır. Sen dünyâda samîmî bir îmân yaşadın, bu îmân ve kanâat üzerine öldün. İnşâ-Allāhu Teâlâ bu nûru îmanla ba's olunacaksın, denilir.

Kötü kişi de kabre konulduğunda müthiş bir korku içinde feryâd ederek oturur. Ona da hayâtından sorulur. Bilmiyorum, diye cevâb verir. Sonra Resûl *aleyhi's-selâm* hakkındaki kanâati sorulunca da : Halk peygamber diyorlardı. Ben de öyle söyledim... El-Hadîs[1].

Hâkim'in rivâyetinde de şu tafsîlât vardır : Mü'min kabre konulunca hemen kıldığı namazı başucuna; orucu sağ tarafına; zekâtı sol tarafına; sadaka, sıla ve bütün hayrat ve hasenâtı ayakları altına gelip ahz-i mevkı' ederler. Herhangi bir cihetten mü'minin yanına gelmek istenilse men' olunuyor, yanına gelmek mümkün olmuyor. Bu

---

[1] روى ابن ماجة عن ابى هريرة رضى الله عنه يرفعه: ان الميت يصير الى القبر فيجلس الرجل الصالح غير فزع و لا مشغوب . ثم يقال له فيم كنت ؟ فيقول كنت فى الاسلام . فيقال: ما هذا الرجل ؟. فيقول: محمد رسول الله جاءنا بالبينات من عند الله فصدقناه . فيقال له : هل رأيت الله ؟. فيقول: لا و ما ينبغى لاحد ان يراه فيفرج له فرجة قبل النار فينظر اليها يحطم بعضها بعضا. فيقال له انظر الى ما وقاك الله ثم تفرج له فرجة قبل الجنة فينظر الى زهرتها و ما فيها فيقال هذا مقعدك . و يقال له على اليقين كنت و عليه مت و عليه تبعث انشاء الله تعالى . و يجلس الرجل السوء فى قبره فزعا الحديث .

sırada da mü'mine, güneş gurub hâlinde temessül ediyor. Sonra öbür hadîslerde haber verilen suâl ve cevâblar rivâyet ediliyor [1].

Tirmizî'nin Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyetinde şu ziyâdeler vardır : Meyyit kabre konulunca yanına iki gök siyah renkli melek gelir. Bunun birine Münker, öbürüne Nekîr denilir. Bunlar :

— Şu adam hakkında ne dersin? diye sorarlar. Mü'min kişi, hayatta iken dediği gibi şöyle cevâb verir :

— Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Allāh'ın kulu ve Allāh'ın Resûlü'dür. Ben îmân ve îlân ederim ki, Allāh'tan başka ibâdete lâyık bir tanrı yoktur. Muhammed de Allāh'ın kulu ve Resûlü'dür. Bu suâl melekleri de :

— Biz senin dünyâda da dilinle böyle söyleyip kalbinle tasdîk ettiğini bilirdik, derler. Sonra bu mü'minin kabri eni, boyu yetmişer zirâ' genişlenir. Sonra bu geniş sâha –baştanbaşa– mü'minin şerefine tenvîr edilir. Sonra bu mü'mine :

— Artık uyu, rahat et, denilir. Bunun üzerine mü'min kişi :

— Ben de gideyim ,(şu mes'ûd hayâtımı) ehl ü âileme haber vereyim, der. Melekler de :

— Allāh seni kıyâmet gününde şu mübârek merkadinden ba's edene kadar gelin ve güvey uykusu gibi rahat uyu. O gelin, güvey ki, bunları, âile halkının kendilerine en sevimli olanı uyandırır.

Eğer meyyit münâfık bir kişi ise, meleklerin suallerine:

— Muhammed hakkında, halk, peygamberdir, diyorlardı. Ben de onlar gibi dedim. Yoksa ben ne olduğunu bilmiyorum, diye cevâb verir. Melekler de :

— Senin dünyâda böyle dediğini ve şimdi de böyle söyliyeceğini biliyorduk, derler. Bunun üzerine arza : "*Sık şu adamı*" diye emrolunur. Yer de onu iyice sıkar. Bir halde ki, vücûdündeki kemikleri birbirine geçirir, ve Allāhu Teâlâ bu münâfıkı şu azâb ve mihnet çukurundan ba's edene kadar, bu azâb devâm eder [2].

---

[1] و فى رواية الحاكم فان كان مؤمنا كانت الصلاة عند رأسه و كانت الصوم عن يمينه وكانت الزكاة عن يساره و كان فعل الخيرات من الصدقة و الصلة و المعروف و الاحسان الى الناس عند رجليه فأى جهة اتى منها يمنع فيقعد. فتمثل له الشمس. قد دنت للغروب فيقال له ما تقول فى هذا الرجل الحديث مطولا . و قال صحيح .

[2] قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : اذا قبر الميت او قال احدكم اتاه ملكان اسودان ازرقان يقال لاحدهما المنكر و للآخر النكير فيقولون ما كنت تقول فى هذا الرجل ؟ فيقول ما كان

İbn-i Hibbân'ın rivâyetinde de: (طه) sûresinde «و من اعرض» "عن ذكرى فان له معيشة ضنكا» = *Kim ki benim zikrimden, bana ibâdetten yüz çevirir, o kimse için sıkıcı bir hayat tarzı yaşamak mukarrerdir*" âyet-i kerîmesindeki dîk-ı maîşet ile murâd, kâfirlerin ve münâfıkların çekecekleri kabir azâbıdır ki, tazyîkın tahammül ve mukāvemeti gayri kābil bir sûrette artmasından bu bedbahtların kaburga kemikleri birbirine geçeceği haber verilmiştir.

MÂNÂLAR :

Meyyite gelen bu iki meleğin ismi Buhârî'nin rivâyetinde zikredilmediği halde bunlara Münker ve Nekir denildiğini Tirmizî'nin Ebû Hüreyre'den bir rivâyetinden öğrendik. Bu iki kelimenin medlûlü aslîsi birdir. Ve gayri ma'rûf demek olup bunların hilkati insanların, meleklerin, hayvânât ve sâir behâimin hilkatlerine benzemeyip ma'rûf ve ma'lûm olmıyan bir şekl-i garîbde yaratılmış olduklarından kendilerine bu iki isim verilmiştir. Böyle gayr-i me'nûs bir şekl-i bedî'de iki melek vâsıtasiyle mü'min kişiye bu suallerin îrâdı ve âhiret makarrının irâe edilmesi, mü'minin kalbinde uhrevî hâl ve vaziyetine dâir emniyyet bahşetmek ve kâfirle münâfıkın gönlüne de yarının azâbına nasıl kesb-i istihkāk ettiklerini şu berzâhî hayatta gösterilerek azâb ve ıstırab uyandırmak maksadına mebnîdir. Bu iki meleğe "*Fettânü'l-kabr=Kabir sorucusu ve imtihancısı*" da denilir. Bunların hilkatlerinde suûbet ve suallerinde şiddet ve gılzat bulunduğu için kabrin fitneci bir imtihancısı denilmiştir.

(او المنافق) kavli, râvînin şekkidir.

(لا دريت) dirâyetten me'huzdur. (لا تليت) kelimesi hakkında lûgat sâhibleri ve onlardan naklen hadîs şârihleri pek çok tasarrufatta bulunmuşlardır. Bunlar arasında makāma en uygun olan ma'nâ Zemahşerî'nin "و لا اتبعت الناس = *Halka uymaz olaydın*" sûretinde tasarrufudur. Tercemede biz de bu ma'nâyı ihtiyâr ettik.

يقول هو عبد الله و رسوله اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمداً عبده و رسوله. فيقولان قد كنا نعلم انك تقول هذا. ثم يفسح له فى قبره سبعون ذراعا فى سبعين. ثم ينوزله فيه ثم يقال له نم: فيقول ارجع الى اهلى فاخبرهم. فيقولان نم كنومة العروس الذى لا يوقظه الا احب اهله اليه حتى يبعثه الله من مضجعه ذلك. فان كان منافقا قال سمعت الناس يقولون فقلت مثلهم لا ادرى. فيقولان قد كنا نعلم انك تقول ذلك. فيقال للارض التئمى عليه. فتلتئم عليه. فتختلف فيها اضلاعه. فلا يزال فيها معذبا حتى يبعثه الله من مضجعه ذلك. [رواه الترمذى عن ابى هريرة وقال حديث حسن غريب]

(Mıtraka) hallac tokmağına ve çekice denir. Cevherî: «طرق النجاد الصوف» = *Yorgancı yünü çırptı*" denir, ve demircinin çekicine: "*Mıtrakatü'l-haddâd*" denildiğini bildiriyor. Bu mânâların umûmuna şâmil ve lisânımızın tarz-ı isti'mâline uygun olarak "*topuz*" diye terceme ettik *(Sekaleyn)* inş ile cindir. Bu iki sınıfa sekaleyn denilmesi, küre-i arzın başlıca ağırlığını teşkîl etmelerinden dolayıdır. Kâfir ve münâfık cenâzesinin kopardığı bu canhırâş sayhayı ins ü cinnin işitmekten memnûn olmalarının sebeb ve hikmeti, dâr-i ibtilâ olan bu fenâ âlemindeki ibtilâ ve imtihânın devâmıdır. Bu iki sınıfın bu sayhayı işitmeleri mümkün olsa, ibtilâ ve imtihan ortadan kalkar ve îman bir zarûret hâlini alır. Bu iki sınıfın bekā-yı nev'ine hâdim olan muâmelât ve münâsebât derhal durur. Zirâat, ticâret, sanâyi' gibi ictimâî hareketler birdenbire ta'tîl-i faâliyet ederler.

Bu hadîsin bütün rivâyet tarîklerinde bu melekler meyyite karşı gāyet haşîn bir tavırla : "*Bu adam hakkında ne dersiniz? Ne biliyorsunuz?*" gibi şân-ı Muhammedî'de vücûdü muktazî ta'zîm ve tevkîrden mücerred bir halde sual îrâd etmeleri bu vaziyetin bir zemîn-i imtihân olmasından dolayıdır. Bu vaziyette sâilin suallerinde âsâr-ı ta'zîm görülmesi, mes'ûl olan şahsa tarîk-ı ta'zîm irâe edilmiş olur ki, imtihan vaz'ı ile kābil-i te'lîf değildir.

Bu hadîsten müstefâd olan hükümler ve azâb-ı kabr :

Bu hadîs-i şerîften müstefâd olan hükümler arasında en mühimmi kabir azâbının sübûtudur ki, ehl-i sünnet ve cemâat mezhebidir. İslâmî hükümler arasında azâb-ı kabr keyfiyyeti, Kitâb ve Sünnet'teki delâilinin kesretiyle mümtâz olan mesâil cümlesindendir.

Azâb-ı kabre delâlet eden âyât-ı kerîme şunlardır :

1) Mü'min sûresinde Fir'avun ve Âl-i Fir'avn'dan bahsolunup ibtidâ: "و حاق بآل فرعون سوء العذاب = *Fir'avn'ın kavmini gark gibi en kötü bir azâb nâzil olup kapladı.*" diye bunların dünyâdaki fenâ âkıbetleri bildirilmiş, sonra âlem-i berzahtaki, kabirdeki halleri tasvîr edilip ; «النار يعرضون عليها غدوا و عشيا» = *Âl-i Fir'avn sabah ve akşam Cehennem'deki ateşten duraklarına arzolunurlar*" buyurulmuştur. Daha sonra da: «ويوم تقوم الساعة ادخلوا آل فرعون اشد العذاب» = *Kıyâmet koptuğu günde ey Fir'avn etbâı! –Şimdiye kadar kabirden gördüğünüz– şu şiddetli makarr-ı azâba giriniz*" buyurulup kıyâmetteki fecî' vaziyetlerine işâret edilmiştir.

İkinci fıkradaki *(Âl-i Fir'avn'a sabah ve akşam Cehennem'de karargâhlarının gösterilmesi)* keyfiyyeti, ehl-i küfür ve ma'sıyyetin öldükten

sonra kıyâmet gününe kadar azâb olunacakları husûsunda gāyetle sarîhtir. Kurtubî: Bu azâba arzolunmak keyfiyyetinin berzahta vuku' bulacağı husûsunda Cumhûru ulemânın ittifâkı vardır, diyor. Mücâhid, İkrime, Mukātil, Muhammed İbn-i Kâ'b gibi kudemâ-yi müfessirîn, bu âyet-i kerîme, dünyâdaki azâb-ı kabre delâlet eder, demişlerdir. İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den : "*Âl-i Fir'avn'a ve küffârdan fir'avnîler ayarında olanlara sabah ve akşam Cehennem'deki durakları gösterilerek : İşte müstakbel eviniz burasıdır*" diye azâb olunacakları rivâyet edilmiştir.

Üçüncü fıkra ki : Azâb-ı âhireti nâtıktır. Ve sabah, akşam arz-ı nâr ile ta'zîbe ma'tuftur. Ve elbette ki bu azâb-ı âhiret, ma'tûfu aleyhteki arz-ı nâr azâbının başkasıdır.

2) Yine Mü'min sûresinde " ربنا امتنا اثنتين و احييتنا اثنتين =*Ey Rabbimiz! Sen bizi iki kerre öldürdün, iki kerre de dirilttin*" buyurulmuştur. Bu imâte ve ihyânın tekerrürü, ancak kabirde bir hayat ile bir mevtin tahakkukunu kabûl etmek sûretiyle mümkün olur. Bu sûrette iki mevtten birisi dünyâdaki hayâtı ta'kîb eden mevt olur. Diğeri de kabirde sual için gelen diriliği ta'kîb eden mevt olur. Bu âyet-i kerîme ile istidlâl birinci derecesinde kuvveti hâiz değildir. Bu tarîk-ı istidlâle birkaç noktadan i'tirâz edilebilir.

Kabir azâbı hakkındaki ahâdîs-i şerîfe :

Kabir azâbına delâlet eden sahîh hadîsler ve mütevâtir haberler ise pek çoktur. Bâzıları şunlardır :

1) Mevzûu-bahsimiz olan Enes İbn-i Mâlik hadîsidir.

2) Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh*'den Müslim'in rivâyet ettiği uzun bir hadîs-i şerîfte: "تعوذوا بالله من عذاب القبر= *Kabir azâbından Allāh'a sığınınız*" buyurulmuştur.

3) *Kütüb-i Sitte* sâhiblerinin İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan tahrîc ettikleri bir haberde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* iki kabrin yanından geçerken, o kabir sâhibleri hakkında: " انهما ليعذبان = *Bu zavallılar azâb olunuyorlar*" buyurmuştur.

4) Yine *Kütüb-i Sitte* sâhiblerinin Berâ' İbn-i Âzib *radiya'llāhu anh*'den tahrîc ettikleri bir hadîste, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem :* (Mü'min kabrine konulup da suâl melekleri tarafından sorulduğunda : Mü'min : "*Lâ ilâhe illa'llāh ve enne Muhammeden Resûlu'llāh*" der) buyurmuştur ki, bu şehâdet «يثبت الله الذين آمنوا بالقول الثابت فى الحياة الدنيا وفى الآخرة» = *Allāhu Teâlâ kendisine îmân eden kullarını dünyâ ha-*

yâtında da, âhiret hayâtının mebdei olan kabirde de kavl-i sâbit üzere tesbît eder[1]" kavl-i şerîfindeki kavl-i sâbitin medlûlüdür. Ve *Sahîhayn*'da bu âyet-i kerîmenin azâb-ı kabr hakkında nâzil olduğu rivâyet edilmiştir. Yukarıda bu bâbda daha bir çok hadîsler *Kütüb-i Sıhâh* ve *Sünen*'den nakl ve terceme etmiştik.

5) Şeyhayn'in ve Nesâî'nin Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan tahrîc ettikleri bir hadîs-i şerîfte: "وعذاب القبر حق = *Ehl-i ma'sıyyetin kabirde azâb olunmaları da haktır*" cümlesi de vardır.

6) Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn-i Mâce'nin Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh*'den tahrîc ettikleri hadîs-i şerîfte :

"كان يتعوذ من الجبن و البخل و عذاب القبر و فتنة الصدر = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem korkaklıktan*[2], *cimrilikten, kabir azâbından, gönül dalâletinden Allāh'a sığınırdı*" diye haber verilmiştir.

7) Müslim'in Zeyd İbn-i Erkam *radiya'llāhu anh*'den bir rivâyetinde İbn-i Erkam bir kere yanında bulunanlara, şimdi size bir istiâze bildireceğim, bunu ben doğrudan doğruya Resûl-i Ekrem'in ağzından işittim, diyerek : "اللهم انى اعوذ بك من العجز و الكسل و الجبن و البخل و عذاب القبر" = *Ey Rabbim! Aciz ve za'ftan, ağırlıktan, korkaklıktan, buhulden, azâb-ı kabirden Sana sığınırım!*" kavl-i şerîfini rivâyet etmiştir.

8) Hakîm-i Tirmizî'nin *Nevâdir-i Usûl*'ünde Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyetine göre, İbn-i Ömer demiştir

[1] *Sûre: 14 (İbrâhîm), âyet: 27*

[2] Bu hadîs-i şerîfte korkaklık, azimsizlik ve irâdesizlik demektir. Resûl-i Ekrem'in bu hâlet-i rûhiyyeyi fenâlıkta buhul ile, kabir azâbı gibi mesâib-i uhreviyye ile, kalbin hasîs ve mekrûh temâyülleriyle müsâvî addetmeleri nazar-ı dikkati câlib bulunduğundan ufak bir tahşiyye ile işâret etmeden geçemiyeceğiz : Korkaklık ve irâdesizlik insanların iktisâdî, içtimâî ve siyâsî hareketlerin de ayak bağı ve her türlü terakkî hamlelerine mânî olduğu gibi vâcibât-ı dîniyyesini îfâya ve uhrevî saâdetlerine de engel olur. Namaz kılmak avam-pesendlik, oruç tutmak saf-dillik addolunur korkusiyle vezâif-i dîniyyesini ihmâl eden şuursuzlar cemiyet içinde az mı görülür? Kur'ân-ı Kerîm'de mü'minlerin en büyük vasf-ı mümeyyizi (و لا يخافون لومة لائم = *Mü'minler şunun bunun dedi-kodusundan korkmazlar*)* âyet-i kerîmesinde irâde ve seciyye sâhibi olmak üzere ta'rîf buyurulmuştur. Fakat bu salâbet-i ahlâkıyye herkese müyesser olmuyor ki. **(ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء = *Bu azîm ve irâde, Allāh'ın en büyük ni'metidir. Onu Allāh, dilediği kullarına verir*).

* *Sûre: 5 (Mâide), âyet: 54* ** *Sûre: 5 (Mâide), âyet: 54*

ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir kere kabir hâlinden ve kabir suâlinden bahsetmişti. Ömer İbn-i Hattâb, kabirde hayâtın mâhiyyetini iyice anlamak için :

— " أيرد عقولنا يا رسول الله = *Aklımız başımıza iâde olunacak mı?*" diye sordu. Resûl *aleyhi's-selâm* da :

— " نعم كهيئتكم اليوم = *Evet, bugünkü hey'etinizde akıl ve şuûrunuz iâde olunacaktır*" buyurmuştur.

Bir suâl: *(لا يذوقون فيها الموت الا الموتة الاولى) âyet-i kerîmesinde ehl-i Cennet'in Cennet'te ölüm acısı tatmıyacakları, onların yalnız dünyâda bir kerre tattıkları bildiriliyor. Binâenaleyh bu kavl-i şerîf kabirde bir hayâtın vücûdünü kabûle mâni' değil midir?

Cevâb : Hayır, mâni' değildir. Çünkü bu âyet-i kerîmedeki mevte-i ûlâ, muhâle ta'lîk edilerek Cennet'te, ehl-i Cennet'in ebedî ölmiyeceklerine dâir olan hüküm ve haberi te'kidden ibârettir. Gûyâ deniliyor ki, Cennet'te ölüm farzolunsa, dünyâdaki hâdise-i mevte kıyâsen bir kerre olmak lâzım gelir. Halbûki Cennet'te dünyâdaki gibi o tek ölüm acısını tatmak da yoktur, buyurulmuştur.

Bir suâl daha: **(وما انت بمسمع من في القبور) âyet-i kerîmesinde: "*Habîbim! Şu müşrikler –yok mu, bunlar kabirdeki ölüler gibi duygusuz insanlardır. Bunlar– a inzârını bir türlü duyuramazsın*" buyuruluyor. Bu âyet-i kerîme de ölülerin adem-i his ve idrâkine delâlet etmez mi?

Cevâb : Hayır, delâlet etmez. Çünkü ehl-i kabre adem-i ismâ', kabirdeki ölülerin idrakten mahrûmiyetlerini istilzâm etmez. Adem-i ismâ' ile adem-i idrak arasında telâzüm yoktur. Hiss-i semi' mecârî-i şuûrdan birisidir.

Üçüncü bir suâl : Suâl melekleri meyyite suallerini sorup gittikten sonra meyyitin vaziyyeti ne olur?.

Cevâb : Eğer saîd bir kişi ise, onun rûhu Cennet'e gider, eğer şakî ve günahkâr bir kişi ise, onun rûhu da Cehennem'in kenarında büyük bir taş üzerine gider. İbn-i Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre, bir kısım insanlar da berzahda bulunurlar ki, burası ne Cennet'tir, ne de Cehennem. Ashâb-ı a'râf kıssası da buna delâlet eder.

Fâide : Bâzı ulemânın beyânına göre ervâh-i suadâ' Cennet'te olmakla berâber kabirlerine olan alâka ve ıttıla'ları kesilmez. Bu alâka

* *Sûre: 44 (Duhân), âyet: 56* ** *Sûre: 35 (Fâtır), âyet: 22*

bilhassa cum'a gece ve gündüzü ile cumartesi gecesi güneş doğuncaya kadar pek canlı bir sûrette vukū' bulur. Ervâh-i suadâ', dünyâdaki dirilerin işledikleri işlerden de haberdar olurlar. Saîd olan bir zât vefât ettiğinde ona dünyâdaki âşinâlarının ahvâlinden ve filân ne iştedir? Filân ne yapıyor? diye birer birer sorarlar. Eğer yeni ölünün rûhu, sorulan kimse hakkında: Hayır haber verirse, sâil olan rûh :

— Ya Rab! Bu dostumuzu hayrında dâim ve sâbit kıl, diye duâ eder. Eğer hayırdan başka bir cevâb verirse, buna da :

— Yâ Rab! Hayra yönelt, hayra çevir diye duâ eder. Eğer yeni ruh:

— O dostunuz bir zaman evvel ölmüştü. Size gelmedi mi? diye cevâb verirse, bu def'a da:

— (انا لله و انا اليه راجعون) derler. Ve: Yazık, bizim yolumuzdan başka bir yol tutmuş da Cehennem'deki durağına gitmiş, diye acınırlar.

Bâzı âlimler de ervâh-i suadânın kabirlerine olan bu alâkaları sırasında kendilerine selâm veren kimsenin selâmını işitirler. Kendilerine izin verilirse, selâmına mukābele de ederler[1].

659 . عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ أُرْسِلَ مَلَكُ الْمَوْتِ إِلٰى مُوسَى فَلَمَّا جَاءَهُ صَكَّهُ فَرَجَعَ إِلٰى رَبِّهِ فَقَالَ أَرْسَلْتَنِى إِلٰى عَبْدٍ لَا يُرِيدُ الْمَوْتَ فَرَدَّ اللهُ لَهُ عَيْنَهُ وَقَالَ ارْجِعْ فَقُلْ لَهُ يَضَعُ يَدَهُ عَلٰى مَتْنِ ثَوْرٍ فَلَهُ بِكُلِّ مَا غَطَّتْ بِهِ يَدُهُ بِكُلِّ شَعْرَةٍ سَنَةٌ قَالَ أَىْ رَبِّ ثُمَّ مَاذَا قَالَ ثُمَّ الْمَوْتُ قَالَ فَالْآنَ فَسَأَلَ اللهَ تَعَالٰى أَنْ يُدْنِيَهُ مِنَ الْأَرْضِ الْمُقَدَّسَةِ رَمْيَةً بِحَجَرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَوْ كُنْتُ ثَمَّ لَأَرَيْتُكُمْ قَبْرَهُ إِلٰى جَانِبِ الطَّرِيقِ عِنْدَ الْكَثِيبِ الْأَحْمَرِ .

[1] *Umdetü'l-Kārî:* (C. 4, S. 163 ve 164).

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den, Buhârî'nin tahrîcine göre Ebû Hüreyre demiştir ki :

Melek-i Mevt Mûsâ *aleyhi's-selâm*'a gönderildiğinde (şedîdü'ş-şekîme olan) Mûsâ, Azrâil'in yüzüne kemâl-i tehevvürle baktı. Bir halde ki, nüfûsu beşeriyyeyi kabza me'mûr olan bu bî-amân melek korktu, gözü karardı. Derin bir haşyet içinde Cenâb-ı Hakk'a :

— Yâ Rab! Beni bir kuluna gönderdin ki, o ölmek istemiyor, diye arz-ı hâl etti. Cenâb-ı Hak Azrâil'e eski kudret ve metânetini iâde buyurarak tekrar Mûsâ'ya gönderdi.

— Ma'dûd ve bir hudûdü müntehâ ile mahdûd ve muayyen olmak şartiyle kendisine arzu ettiği kadar yaşaması bahşedildiğini söyle buyurdu. Mûsâ bu bahşâyiş-i ilâhîye muttali' olunca :

— Yâ Rabbî! Bundan sonra ne olacak? Ölecek miyim, yoksa daha yaşıyacak mıyım, diye sordu. Taraf-ı İlâhîden : Öleceksin, buyuruldu. Mûsâ:

— Öyle ise ölüm şimdi gelsin, niyâzında bulundu. Ve yine Cenâb-ı Hak'tan bir taş atımı menziline kadar kendisini Beyt-i Makdis'e yaklaştırmasını ve orada ölüp oraya defnolunmasını diledi.

Ebû Hüreyre demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem :*

— Eğer ben Mûsâ'nın medfeninde sizinle berâber bulunsaydım, onun yol kenarında olan ve kızıl bir kum tepesinin yanında bulunan kabrini size gösterirdim, buyurdu.

İZÂHI

Bir tenbih : Kāri'lerimiz göreceklerdir ki, hadîsi tercememiz aynen bir terceme değil, meâlen tercemedir. Hadîsin son fıkrası ki, asıl merfû' olan ve Resûl-i Ekrem'e rivâyeti kesb-i ittisâl etmiş

bulunan bu fıkradır. Bundan üst tarafı mevkuftur. Cenâb-ı Peygamber'in kelâmı olduğu isnâden sâbit değildir. Ebû Hüreyre'nin kendi sözüdür. Ve baştanbaşa bir tahayyül ve temsilden ibârettir. Binâenaleyh tercememizde vâkıanın temsîlî cephesini değil, hakîkî çehresini göstermeği muvâfık bulduk.

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Şimdi bildirdiğimiz vechile hadîsin *(Ebû Hüreyre demiştir ki)* diye başlıyan son fıkrası hadîs-i merfû'dur. Üst tarafını Ebû Hüreyre ref' etmemiştir. Bunu İsmâilî hadîs için noksan addediyor. Fakat Ahâdîs-i enbiyâ bahsinde ref' edilmiştir. Müslim de Ahâdîs-i enbiyâ bahsinde tahrîc etmiştir. Nesâî'nin bu hadîsi rivâyeti de Cenâze bahsinde görülmektedir.

Hadîsin mânâ-yi sahîhi Cenâb-ı Hakk'ın Melek-i Mevt'i Mûsâ *aleyhi's-selâm*'a rûhunu kabz için göndermemiştir. Belki Mûsâ'yı ihtibâr ve imtihân için göndermiştir. Nasıl ki böyle bir imtihanla, oğlunu kurban etmesi emredilerek İbrâhim Halîl *aleyhi's-selâm*'ı da imtihân buyurmuştu. Halbuki bu emrin tahakkuku matlub ve mültezem değildi. Mûsâ'nın rûhunun kabzolunması irâde-i ilâhiyye muktezâsı olsaydı, derhal rûhu kabzolunurdu. Ve Melek-i Mevt'i bedlemeğe muktedir olamazdı.

Şârih Kastalânî Benî İsrâil'in Hazret-i Mûsâ devrine âid olan târîh-i hayâtını bervech-i âtî hulâsa ederek bu hâdise-i mevtin zamân-ı vukûunu şöyle bildiriyor :

Mûsâ *aleyhi's-selâm* bu sırada kavmi ile berâber Tîh sahrasında bulunuyordu. O kavmi ki, târihte Benî İsrâil diye yâd olunur. Vaktiyle Hazret-i Mûsâ ile Mısır'dan çıkıp bunlar Bahriahmer tarîkı ile Tîh sahrâsına gelmişlerdi. Arz-ı Mukaddes'e girmelerini[1] Cenâb-ı Hak emrettiği halde onlar imtinâ' etmişlerdir. Dâimâ gönüllerinde Mısır'a dönmek arzusu hâkim bulunuyordu. Bu muhâlefetlerinden dolayı Cenâb-ı Hak bunların bu Ken'an illerine girmelerini ebedî harâm kılmıştır. Yarım milyon muhâribi tecâvüz eden Benî İsrâil kütlesi altı fersahlık bir sâha dâhilinde tam kırk sene keşf ü güzâra mahkûm ve mecbûr oldular. Fersah lûgaten üç mil mesâfeye ıtlâk

[1] Arz-ı Mukaddes, Kudüs ile Filistin hıttasına verilen kadîm bir isimdir. Benî İsrâil'in vatan-ı aslîsidir.

olunduğuna göre, Benî İsrâil'in kırk sene içinde dönüp dolaştıkları mıntakanın on sekiz mil vüs'atinde olduğu anlaşılır. Yarım milyonu mütecâviz bir kesâfet-i nüfûsa nazaran avuc içi kadar dar addolunabilecek bu arâzî dâhilinde Benî İsrâil, hergün ciddî bir meşy-i askerî ile akşama kadar yürürlerdi, akşam üzeri tam nokta-i hareketlerine avdet etmiş bulunurlardı. Bu sûretle Hazret-i Mûsâ'nın riyâset ettiği Benî İsrâil'in bu isyankâr neslinden hiç birisine Arz-ı Mukaddes'e girmek müyesser olmamıştır. Hergün ileri, geri gidip gelmek ve yine yerinde saymak sûretiyle azâb olunan bu âsî zümre tamâmiyle münkariz olmuş ve yalnız bunların evlâd ve ahfâdından teşekkül eden yeni nesil Yuşa' ile Kâlüb'ün riyâsetleri altında girebilmiştir[1].

Hazret-i Mûsâ'nın Arz-ı Mukaddes'e girmesi müyesser olmayınca hadîste beyân olunduğu üzere bir taş atımı menziline kadar kendisinin Arz-ı Mukaddes'e yakın bir mahalde vefâtını ve ileride Arz-ı Mukaddes'e nakl için kabrinin açılmasına lüzûm görülmemek üzere o yakın mahalle defnedilmesini Cenâb-ı Hak'tan niyâz etmiştir.

Fakat hadîste Mûsâ'nın nerede vefât ettiği ve kabrinin nerede olduğu tasrîh ve ta'yîn edilmemiştir. Yalnız Resûl-i Ekrem kabre "فلو كنت ثم لاريتكم قبره = *Ben orada sizinle bile bulunsaydım, size bir yol kenarında kırmızı bir kum tepeciğin yanında Mûsâ'nın kabrini gösterirdim*" buyurmuştur. Çünkü Resûl-i Ekrem Mi'rac seferinde Mûsâ'yı kabrinde namaz kılarken görmüştü. Biliyordu. Resûl-i Ekrem'in bu haberinden Mûsâ'nın Beyt-i Makdis dâhilinde medfûn olmadığı, belki kabrinin Beyt-i Makdis hâricinde ve belki de bir derece yakınında olduğu anlaşılabilir. Fakat orası neresidir? Yine meçhuldür. Sonra Mûsâ'nın taleb ve temennî ettiği bir taş atımı ile o zamânın örfüne göre ne kadar bir bu'dü mesâfe maksûddur. Yoksa Mûsâ bu talebi ile o hıtta-i mubâreke dâhilinde gayri muayyen her hangi bir yer mi kasdetmiştir? Buraları tamâmiyle meçhuldür. Bu cihetle ulemâ, Hazret-i Mûsâ'nın kabr-i şerîfini ta'yîn husûsunda müteaddid mütâlealar dermeyân etmişlerdir. Şârih Aynî *Mir'at*'tan şu kavilleri naklediyor :

1) Hazret-i Mûsâ'nın kabrinin Arz-ı Tîh'de olduğudur. Gerek Mûsâ ve gerek Hârun *aleyhi's-selâm*'ın Arz-ı Mukaddes'e gir-

[1] (يا قوم ادخلوا الارض المقدسة التى كتب الله لكم و لا ترتدوا على ادباركم فتنقلبوا خاسرين) الى (قال فانها محرمة عليهم اربعين سنة يتيهون فى الارض فلا تأس على القوم الفاسقين) [سورة مائده]

meyip yalnız bir taş atımı kadar takarrüb ettikleridir. Bu kavl Dahhâk vâsıtasiyle İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan menkuldür. İbn-i Abbâs'a göre, kabr-i Mûsâ ma'rûf ve ma'lûm değildir. Resûl-i Ekrem de bunu mübhem bildirmiştir. Ta'yîn buyurmak isteseydiler sarîhan beyân ederlerdi. Eğer Yehûd, Mûsâ ve Hârûn'un kabirlerini bilmiş olsalardı, Allāhu Teâlâ'dan başka iki ilâh daha ittihâz ederlerdi, demiştir. İbn-i İshak: Mûsâ'nın kabrine yalnız Rahme isminde birisi muttali' olmuştur. Bu kimse, Mûsâ'dan evvel vefât eden Hârûn'un kabrine de vâkıftı. Fakat Cenâb-ı Hak bu iki kabre delâlet etmemesi için bunun akıl ve ilhâmını almıştır, diyor.

2) Beyt-i Makdis'te Bâb-ı Lüd'de olduğudur[1], Tâberî bunun bir kavl-i sahîh olduğunu iddiâ etmiştir. Fakat şârih Aynî: İbn-i Abbâs, Vehb ve ulemânın kâffesi Arz-ı Tîh'de olduğuna hükmederken bu nasıl kavl-i sahîh olur? diye Taberî'ye i'tirâz ediyor.

3) Mescid-i Kadem civârında Âliye ve Uveyle denilen iki mahalle arasındadır. Bunu da Hâfiz Ebü'l-Kāsım *Târîh-i Dimeşk*'de rivâyet etmiş ve bunun bir rü'yâya müstenid olduğunu bildirmiştir. Ve esah olan Benî İsrâil'in makarrı olan Tîh sahrasında olduğunu da ayrıca kaydetmiştir.

4) Busrâ ile Belkā' arasında Arz-ı Meâb'da bir vadîde olduğudur[2].

5) Dimeşk'de bulunmasıdır ki, bunu da Hâfız Ebü'l-Kāsım *Kâ'bü'l-Ahbâr*'dan rivâyet etmiştir.

Şârih Aynî bu rivâyetleri *Mir'at*'tan naklettikten sonra İbn-i Hibbân'ın *Sahîh*'inde Mûsâ'nın kabrinin Medîne ile Kudüs arasında Medyen'de bulunduğuna dâir de bir rivâyet naklediyor[3]. Fakat İbn-i Hibbân'ın bu rivâyetine de Ziyâ' Muhammed İbn-i

---

[1] Lüd, Filistin kazâsında bir karye adıdır. Hazret-i İsâ *aleyhi's-selâm* Deccal mel'ûnu onun kapısı önünde öldürecektir. [*Kāmûs Tercemesi*].

[2] Meâb, Şam hıttasının cenûbunda vâkı' "*Belkā*'" buk'asında eski bir belde olup Busrâ yâni eski Şam'dan sonra veya evvel Ebû Ubeyde İbn-i Cerrâh *radiya'llāhu anh* cânibinden fetholunmuştu. Elyevm harâb olup nişânı kalmamıştır. Meâbîler ayrıca bir kavim addolunup Bahriahmer sâhiline kadar hükümleri vardı [*Kāmûsü'l-A'lâm*].

[3] Medyen, Ca'fer vezninde Şuayb *aleyhi's-selâm* Hazretlerinin sâkin oldukları kasabadır ki, Bahr-i Kulzüm civârındadır. Şârih der ki : Medyen, İbn-i İbrâhim *leyhi's-selâm* ismiyle müsemmâdır. [*Kāmûs Tercemesi*].

Abdülvâhid *İlel-i Ahâdîs*'inde i'tirâz ederek Medyen'in ne Kudüs'e ne de Arz-ı Mukaddes'e yakın olmadığını dermeyân etmiştir.

En ziyâde kesb-i iştihâr eden, kabr-i Mûsâ'nın Kudüs'ün yirmi kilometre şimâl-i şarkîsinde ve Bahr-i Lût'un şimâl-i garbî cihetinde vâkı' "*Erîha*" kasabasında olduğudur. Hadîste bildirildiği vechile burada bir "*Kesîb-i ahmer=Kırmızı kum tepeciği*" ile bir yol bulunduğu ve burada duâ müstecâb olduğu da naklediliyor. Kadîm bir kasaba olan Erîha'yı Îsâ *aleyhi's-selâm*'ın, ziyâret ve bir âmânın gözlerini iyi ettiğine dâir bir rivâyeti de ilâve ederiz.

660. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْمَعُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ مِنْ قَتْلَى أُحُدٍ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ ثُمَّ يَقُولُ أَيُّهُمْ أَكْثَرُ أَخْذًا لِلْقُرْآنِ فَإِذَا أُشِيرَ لَهُ إِلَى أَحَدِهِمَا قَدَّمَهُ فِي اللَّحْدِ وَقَالَ أَنَا شَهِيدٌ عَلَى هٰؤُلَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَمَرَ بِدَفْنِهِمْ فِي دِمَائِهِمْ وَلَمْ يُغَسَّلُوا وَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِمْ.

Tercemesi

Câbir İbn-i Abdillâh *radiya'llâhu anhumâ*'dan gelen bir rivâyette, müşârün-ileyh demiştir ki:

Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Uhud (gazâsı) şehidlerinden ikişer kişiyi bir kabirde yerleştiriyordu. Ve bize:

— Bunların hangisi Kur'ân'ı daha çok öğrenmiştir? diye soruyordu.

Bu çift şehidlerden birisine işâret edilince, onu kabre önce koyuyordu. Ve sonra:

— Kıyâmet gününde ben bu mücâhidlerin hayatlarını fedâ ettiklerinin şâhidiyim, buyurdu. Sonra da azîz şehidlerin

gasledilmeden ve üzerlerine namaz kılınmadan kanlar içinde defnolunmalarını emreyledi.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîs-i şerîfi buradan başka Cenâze bahsinin iki yerinde daha Süleyman İbn-i Saîd ile Abdân'dan rivâyet etmiştir. Buradaki rivâyeti Abdullāh İbn-i Yûsuf'tandır. Dördüncü bir rivâyeti de Megāzî bahsinde Kuteybe'den vardır. Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî de cenâze bahsinde Kuteybe'den tahrîc etmişlerdir. İbn-i Mâce de yine Cenâze bahsinde tahrîc etmiştir. Beyhekî'nin de Kâ'b İbn-i Mâlik'ten rivâyeti vardır. Ve bu rivâyet daha fazla tafsîli muhtevîdir. Hazret-i Kâ'b demiştir ki : Uhud günü Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

— Hamza'nın maktelini gören var mıdır? diye sordu. Birisi :

— Ben gördüm yâ Resûla'llāh! deyip delâlet etti. Resûlullāh Hamza'nın başı ucunda tevakkuf edip azîz amucasının pek fecî' bir sûrette şehîd edildiğini gördü. Mübârek karnı deşilmişti. Burnu, kulağı kesilerek işkenceler içinde şehîd edilmişti. Resûlullāh, çok müteessir oldu. Amcasına bakmak istemedi. Sonra Resûl *aleyhi's-selâm* bu şühedâ mecmaının ortasında durdu ve :

— Ben kıyâmet gününde bu mübârek şehîdlerin Allāh yolunda bezl-i hayât ettiklerine şehâdet edeceğim. Bunları, kanlariyle sarıp defnediniz. Gazâ meydanında her yaralanan şehid, Arasat meydanına yarası kanayarak gelecektir. Rengi, ayni kan rengidir. Kokusu da misk kokusudur. Bunlardan Kur'ân'ı çok bilenleri önce kabre koyunuz, buyurdu[1].

Hadîsteki (فى ثواب واحد) ibâresinin zâhiri, iki şehîdin bir kefene konulmasını ifâde ederse de *Masâbîh* şerhinde Muzhirî burada sevb-i

---

[1] روى البيهقى عن عبد الرحمن بن كعب بن مالك عن ابيه ان رسول الله صلى الله عليه و سلم قال يوم احد : من رأى مقتل حمزة ؟ فقال رجل انا . فخرج حتى وقف على حمزة فرآه وقد شق بطنه ومثل به. فكره رسول الله صلى الله عليه وسلم ان ينظر اليه ثم وقف بين ظهرى القتلى. فقال انا شهيد على هؤلاء. لفوهم فى دمائهم. فانه ليس جريح يجرح الا جاء يوم القيامة يدمى لونه لون الدم وريحه ريح المسك. وقال قدموا اكثر القوم قرآنا فاجعلوه فى اللحد [هذا نقله العينى].

vâhidin kabr-i vâhid mânâsına olduğunu bildirmiştir. Biz de bu sûretle terceme ettik.

(و لم يغسلوا) meçhul sîgası iledir. Buhârî'nin Cenâze bahsindeki diğer rivâyet tarîkında ise (و لم يصل عليهم و لم يغسلهم) sûretindedir.

Bu hadisten müstefâd olan hükümler :

1) İki meyyitin bir kabre defnolunmasının cevâzı ki, bir çok ulemânın mezhebi budur. Yalnız Hasen-i Basrî, bunu kerîh görmüştür. Hattâ Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel, İshak Hazarâtı kadın ile erkeğin bir kabre defninde bir beis görmemişlerdir. Şu kadar ki, İmâm Şâfiî ile İmâm Ahmed bu cevâzı, zarûret hâli ile takyîd etmişlerdir. Hüccetleri de bu Câbir hadîsidir. Eşheb: Bâzılarının dediği gibi iki cenâze arasına toprak konulmasına lüzûm da yoktur, çünkü bu konulan toprak kabri daraltmaktan başka bir ma'nâ ifâde etmez, demiştir. Kudûrî ve Serahsî lüzum görüldüğünde bir kabre iki, üç cenâzenin defninde beis yoktur, demişlerdir. Mürğînânî beşe kadar zikretmiştir. *Bedâyi'*de defnedilirken efdali takdîm edilmelidir; ve her iki cenâze arasına topraktan bir hâciz ve fâsıl konulmalıdır, defnolunurken erkek, namazı kılınırken kadın takdîm edilmelidir, denilmiştir.

2) Şehîdin gaslolunmadan defni. Süheylî demiştir ki: şühedânın gaslolunmaması, bu azîzlerin ölü değil, diri olduklarını tahkîk ve: *(و لا تحسبن الذين قتلوا فى سبيل الله امواتا = *Allāh yolunda terk-i hayât eden dilâverleri siz ölü zannetmeyiniz. Belki onlar ebedî diridirler*) âyet-i kerîmesinin ifâde ettiği bir hakîkati tasdiktir. Şehîdin gaslolunmadan defnedilmesinde fukahâ arasında hiç bir ihtilâf kaydedilmemiştir.

3) Şehîd üzerine namaz kılınmaması. Şehîdin namazı hakkında fukahâ arasında ihtilâf vardır. Biz Hanefîlere göre, şehîd gaslolunmaksızın namazı kılınır. Hanefîlerin bu bâbda ihticâc ettikleri hadîslerden birisi, tercemesi bu hadîsi ta'kîb edecek olan Ukbe İbn-i Âmir *radiya'llāhu anh* hadîsidir. Bir diğeri de İbn-i Mâce'nin İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyetidir. İbn-i Abbâs Hazretleri Uhud günü Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şühedâ-yı Uhud'e onar onar namaz kılmıştır. Hazret-i Hamza'ya da namaz kılmıştır, demiştir. Tahâvî'nin de bu sûretle İbn-i Abbâs Hazretlerinden rivâyeti vardır. Bunlardan başka bir çok ashâb-ı Sünen ve mesâ-

* *Sûre: 3 (Âl-i İmrân), âyet: 169*

nîdin rivâyetleri vardır ki, Şârih Aynî *Umdetü'l-Kârî*'de bunları birer birer nakl ve rivâyet etmiştir.

4) Kırâet-i Kur'ân'da hâiz-i takaddüm olanların defnini takdîm de bu hadîsten müstefâd olur. Kırâatte müsâvî olanların sinnen büyük olanları takdîm olunur. Çünkü sin için fazîlet vardır, deniliyor.

661 . عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ يَوْمًا فَصَلَّى عَلَى أَهْلِ أُحُدٍ صَلَاتَهُ عَلَى الْمَيِّتِ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ إِنِّي فَرَطُكُمْ وَأَنَا شَهِيدٌ عَلَيْكُمْ وَإِنِّي وَاللّٰهِ لَأَنْظُرُ إِلَى حَوْضِي الْآنَ وَإِنِّي أُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ خَزَائِنِ الْأَرْضِ أَوْ مَفَاتِيحَ الْأَرْضِ وَإِنِّي وَاللّٰهِ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا بَعْدِي وَلٰكِنْ أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنَافَسُوا فِيهَا .

TERCEMESİ

Ukbe İbn-i Âmir *radiya'llâhu anh*'ten rivâyet olunduğuna göre, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* (irtihâline yakın) bir gün çıkıp Uhud (gazâsı) şehidlerine meyyite namaz kılar gibi namaz kıldı. Sonra (Medîne'ye) gelip minbere çıktı. Ve (ölülere, dirilere vedâ eder gibi bir hutbe îrâd edip) buyurdu ki :

Ben sizin Kevser havuzuna ilk erişeniniz olacağım. Sizin Hak yolundaki hizmetlerinize şehâdet edeceğim. Vallâhi ben, şu anda (Cennet'teki) havuzumu görüyorum. Ve emîn olunuz yine şu anda bana hazâin-i arzın yâhud arzın anahtarları verildi, (bütün cihâna İslâm nûrunun intişârı tebşîr edildi). Vallâhi ben, vefâtımdan sonra sizin hâl-i şirke döneceğinizi umarak hiç endîşe etmem. Yalnız sizin (ihtiras ile) nefsâniyet güdüp didişmenizden korkarım.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî *Sahîh*'inin müteaddid bâblarında rivâyet etmiştir. Alâmât-ı Nübüvvet bâbında Saîd İbn-i Şurahbîl'den, Megâzî bahsinde Muhammed İbn-i Abdirrahîm ile Kuteybe'den, Havuz bâbında da Amr İbn-i Hâlid'den tahrîci vardır. Müslim de Fazâil-i Nebî *aleyhi's-selâm* bâbında Kuteybe ile Ebû Mûsâ'dan rivâyet etmiştir. Ebû Dâvud Cenâze bâbında muhtasaran Kuteybe'den ve Hasen İbn-i Alî'den, Nesâî de yine Cenâze'de Kuteybe'den tahrîc etmişlerdir.

(فرطكم) elimizdeki Buhârî nushalarında (فرط لكم) sûretinde mazbuttur. Buhârî şârihleri de böyle bir rivâyet ihtilâfı bulunduğunu bildirmiyorlar. Yalnız Müslim'in rivâyeti (فرطكم) sûretindedir. *Buhârî*'yi ihtisâr eden müellif Zebîdî'nin, Müslim'in rivâyetini tercîh etmiştir, demek gülünç bir şey olur. Her halde müellifin nüshası böyle idi, diyeceğiz.

MÂNÂLAR :

Buhârî gerek îzâh etmekte bulunduğumuz bu hadîs-i şerîfi, gerekse bundan evvel terceme ve îzâh ettiğimiz Câbir hadîsini şehîde namaz kılmanın hükmü hakkında açtığı bir bâbında zikretmiştir. Bundan evvelki hadîsle İmam Şâfiî, Mâlik, Ahmed İbn-i Hanbel, bir rivâyete göre, İshak İbn-i Râhûye ihticâc ederek, şehîd, gasledilmediği gibi şehîde namaz da kılınmaz, demişlerdir. Bu Ukbe İbn-i Âmir hadîsiyle de İbn-i Ebî Leylâ, Evzâî, Sevrî, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed ve bir kavle göre, Ahmed İbn-i Hanbel ile İshak amel etmişlerdir. Bunlar şehîde gasilsiz namaz kılınır, demişlerdir. Ehl-i Hicâz'ın mezhebi de budur.

İbn-i Hibbân, Beyhekî, Nevevî şehîd hakkında vârid olan ehâdîs-i şerîfedeki namaz lâfızlariyle duâ mânâsı maksuddur, demişler. Fakat bu Ukbe hadîsinde : "*Hazret-i Resûl, Uhud şehidlerine meyyite namaz kılar gibi kıldı*" diye vârid olması duâya hamledilmesini tamâmiyle men' eder. Nevevî, bu hadîsteki salât ile de, duâ maksuddur. Ve binâenaleyh : "Resûl-i Ekrem başka meyyitlere duâ ettiği gibi şühedâ-yı Uhûd'a da duâ buyurdu" demek olduğunu iddia ediyorsa da hiç şübhesiz ki, bu iddia salât lâfzının tazammun ettiği mânâdan udûldür.

Tahâvî diyor ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şühedâ-yı Uhûd'a kıldıkları bu namaz, şu üç mânâdan birisine delâlet etmekten hâlî değildir : 1) Bu fi'l-i salâtın, bundan evvelki şühedâya terk-i salâtı nâsih olması, 2) yâhud şehid namazında âdet-i Muhammediyyenin böyle bir müddet geçtikten sonra kılınması, 3) sâir mevtâya namaz kılınması vâcib olduğu halde şühedâya namazın câiz olması. Bu üç mânâdan hangisi iltizam edilirse edilsin, şehid üzerine namaz kılınması sâbit olur.

Müslim'in bu bâbdaki rivâyeti daha vâzıhtır ve daha ziyâde tafsîli muhtevîdir : Ukbe İbn-i Âmir demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Uhud şehidlerine namaz kıldı. Sonra (Medîne'ye gelip) minbere çıkarak dirilere, ölülere vedâ' eder gibi bir hutbe îrâd edip buyurdu ki: Ben, sizin Kevser Havuzu'na ilk erişeniniz ve sizi orada karşılayanınız olacağım. Kevser Havuzu'nun arzı, Eyle ile Cuhfe arasındaki mesâfeye benzer [1]. Ben sizin (hepinizin) vefâtımdan sonra hâl-i şirke avdet edeceğinizden korkmam. Lâkin sizin dünyâ hırsiyle nefsâniyet güderek birbirinizi boğazlamanızdan ve sizden evvelki milletlerin helâk oldukları gibi sizin de mahv ve münkariz olmanızdan korkarım.

Ukbe b. Âmir *radiya'llāhu anh*: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i bu görüşüm, minber üzerinde *aleyhi's-salatü ve's-selâm*'ı son görüşüm oldu, demiştir [2].

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

Şârih Hattâbî diyor ki : bu hadîs-i şerîfte Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bir zaman geçtikten sonra Uhud şehidlerine

[1] Eyle, Bahriahmer'in Akabe körfezi müntehâsında bir kasabadır. Devr-i İslâm'da hayli ma'mûr ve ticâretgâh olup âhâlîsi ahden müslüman olmuştur. Bir çok ehâdîs-i şerîfede ismi geçmektedir. Elyevm harab bir haldedir.

Cuhfe de Mekke-i Mükerreme ile Medîne-i Münevvere arasında bir köydür. Mekke'ye (82) mil mesâfede vâkı'dir. Şam hacılarının mîkātıdır. İsm-i kadîmi Mühey'a olup ihve-i Âd olan Benî Adîl kabîlesiyle meskûn iken bir sel bunları alıp götürüp telef ettiğinden (Cümfe) denilmiştir. Bunun da bâzı ehâdîs-i şerîfede ismi geçer. Bu da harab bir haldedir. [*Kāmus* ve *Mu'cemü'l-Büldân*].

[2] عن عقبة بن عامر قال صلى رسول الله صلى الله عليه و سلم على قتلى احد. ثم صعد المنبر كالمودع للاحياء والاموات، فقال : انى فرطكم على الحوض وان عرضه كما بين ايلة الى جحفة. انى لست اخشى عليكم انى تشركوا بعدى. ولكنى اخشى عليكم الدنيا ان تنافسوا فيها و تقتتلوا فتهلكوا كما هلك من كان قبلكم. قال عقبة فكانت آخر مارأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم على المنبر [رواه مسلم : ج ٧، ص ٦٧].

namaz kılması, döşeğinde ölen kimse gibi şehîde de namaz kılınacağına delâlet eder ki, İmam Ebû Hanîfe'nin mezhebidir. Resûl-i Ekrem'in Uhud harbi sırasında bu şühedâya namaz kılamaması, o sırada mağlûb bir ordunun îfâsı zarûrî ve müsta'cel umûru ile meşgul bulunmasından dolayıdır. İslâm târihinin Asr-ı Saâdet'e âid olmak üzere kaydettiği yegâne mağlûbiyet Uhud idi. Münâfıkların el altından bozgunculukları, tecrübesiz genç müslümanların harb sâhasında verilen emir ve kumandaları lâyıkıyle îfâ edememeleri bu mağlûbiyet ve inhizâmı tevlîd etmişti [1].

Bunun için Resûl-i Ekrem Efendimiz ordusunun tanzîmi ve şedâid-i mağlûbiyetin tehvîniyle meşgûl idi. Şühedânın namazlarını müsâid ve münâsib bir zamâna te'hir buyurmuşlardı.

Ukbe hadîsinde iki büyük mu'cize-i Muhammedî:

Bu hadîsten Havz-ı Kevser'in elyevm mahlûk ve mevcûd olduğu ve bu havuzun mevcûdiyeti bir hakîkat olduğu da anlaşılır. Sonra Resûl-i Ekrem'in Havz-ı Kevser'i bu dünyâ hayâtında görüp Ashâbına haber vermesi de bir mu'cize-i Muhammedîdir. İkinci mû'cizeleri de hazâin-i arzın anahtarları bana verildi. Benden sonra ümmetim âfâk-ı arza nûr-ı İslâm'ı neşr ü îlân edeceklerdir, buyurulmasıdır. Biri birisinden yüksek ve bâhir olan bu mu'cizât-ı seniyyeden ikincisi, târih-i siyâsî bakımından daha parlaktır. Hiçbir dînin, hiçbir medeniyetin lemhatü'l-basarda bu kadar sür'atle intişârı kaydedilmemiştir. Her dînin azizleri ve her medenînin liderleri, ortaya koydukları umdelerinin intişârını az çok tesâdüfe medyundurlar. Fakat nûru İslâm'ın zaman ve mekân-ı intişârını kudret-i fâtıra ile müeyyed olan zekâ-yi Muhammedî günü gününe denilecek derecede tam bir isâbetle ümmetine haber vermiştir. Bundan büyük mu'cize mi olur?

---

[1] Asr-ı Saâdet'e âid vakāyi-i harbiyyeyi ve bilhassa Uhud harbindeki sevku'l-ceyş hareketini harita üzerinde tetkîk eden asrımızın en kudretli erkânıharbleri Resûl-i Ekrem'in ittihâz ettikleri tâbiye-i askerîyi fenn-i harb nokta-i nazarından son derece isâbetli buluyorlar. Fakat İslâm süvârîleri Resûl-i Ekrem'in tâyin ettiği noktâyı muhâfaza etmemişlerdi. Gālibiyyetin tahakkukunu görerek emr-i Nebevî hilâfına muhâfazasına me'mur oldukları noktayı terketmişlerdi. Düşmanın arkada böyle bir fırsata müterakkıb bulunan süvârîleri hücûm ederek kazanılan bir harbi kendi ordularının lehine çevirmişlerdi. Bir kumandan için ansızın ve bilâ-mûcib ortaya çıkan bir mâni' ile kazanılan harbin kaybedilmesi nekadar acıklıdır.

Resûl-i Ekrem'in Ashâbına yüksek bir i'timâdı ve sebebi :

Bu hadîs-i şerîfin delâlet ettiği en yüksek bir hakîkat de Resûl-i Ekrem Efendimiz Ashâbının dînî vaziyyetlerinden ve tevhîd akîdesi üzerinde sebât edip kat'iyyen hâl-i şirke avdet etmiyeceklerinden emîn olmasıdır. Hâtem-i Enbiyâ Efendimiz kendi medrese-i irfânında yetiştirdiği güzîdelere tam ve kâmil bir i'timad perverde ediyordu. Muhammed'in Aşere-i Mübeşşeresi Îsâ'nın Havvâriyyûnu değildi. Onlar feyz-i Muhammedîden kana kana sîrâb olmuşlardı.

Resûl-i Ekrem'in yegâne endîşesi, Ashâbının ve ümmetinin dünyevî ihtirâsâta kapılarak aralarında tehâsüd ve tenâfür tevlîd eden "tenâfüs" idi. Bu kelimenin ahlâkî medlûlü, lügavî mânâsından da pek iyi anlaşılır.

Tenâfüs, münâfese mânâsınadır. *Kāmus Tercemesi*'nde münâfese: "kıymettar bir şeye en önce nâil olarak kesb-i imtiyaz ve infirâd eylemek için muâraza sûretiyle o nefîs şeye rağbet edişmek" diye târif olunuyor ki, hadîs-i şerifteki "tenâfüs" kelimesinin tam bir sûrette medlûl-i ahlâkîsidir. İbn-i Esîr de *Nihâye*'de : Tenâfüs, münâfeseden alınmıştır, diyerek münâfeseyi bu sûretle târif ettikten sonra Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : "»اخشى ان تبسط الدنيا عليكم كما بسطت على من كان قبلكم فتنافسوها كما تنافسوها« = Ashâbım! Hakkınızda en büyük endîşem, sizden evvelki milletlerin enzâr-ı ihtirâsı önüne dünyâ, türlü metâını yaydığı gibi sizin gözleriniz önüne de saçıp dökerek o milel-i kadîme bunlara nâil olmak için nasıl münâkaşa ve muâraza ettilerse, sizin de birbirinizle o sûretle muhâsede ve muârazada bulunmanızdır" buyurduğunu rivâyet ediyor.

Resûl-i Ekrem'in bu endîşelerinin nekadar yerinde olduğunu aradan çok bir zaman geçmeden yekdiğerini tâkib eden müessif hâdiseler göstermiştir. Ömerü'l-Fâruk'un devr-i hilâfeti bu kaviyyü'ş-şekîme halîfenin demir irâdesi sâyesinde müslümanlar arasında vahdet ve tesânüdü gereği gibi muhâfaza etmiş idi. Fakat Hazret-i Osman'ın devr-i hilâfetinde hilm ü hâyânın nûrânî bir timsâli olan bu halîfenin za'f-ı pîrîsinden istifâde eden birtakım erbâb-ı ihtirâsın saçtığı tohm-i şikāk u infirâd günden güne inkişâf ederek halîfe-i müşârün-ileyhin sebeb-i şehâdeti olmuştur. Ve artık bu dökülen halîfe kanını Cemel, Sıffîn, Kerbelâ ve İbn-i Zübeyr hâdiseleri tâkib ederek Resûl-i Ekrem'in endîşeleri birer birer tahakkuk eylemiştir.

Resûl-i Ekrem, bu müessif vakāyiin zuhûruna umûmî sûrette hutbelerinde işâret buyurmakla berâber zaman ve sûret-i cereyânını havass-ı Ashâbına mahrem bir sûrette birer birer hikâye buyurmuştur. Bilhassa kendisinin pek sevgili bir sırdaşı olan Huzeyfe İbn-i Yemân Hazretlerinin gönlü bu nevi' havâdisin mahzen-i esrârı idi. Bunları izhâra me'zûn olmamakla berâber fıtratan da son derece ketûm olan Hazret-i Huzeyfe zaman zaman remiz ve işâretle Ashâb'a bildirirdi.

Buhârî'nin Huzeyfe Hazretlerinden rivâyetine göre, müşâ-rün-ileyh diyor ki: Bir gün Emîrü'l-mü'minîn Ömer *radiya'llâhu anh*'in yanında oturuyorduk. Hazret-i Ömer:

— Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in fitne hakkındaki sözlerini hanginiz hıfzetmiştir? diye sordu.

— Ben bilirim. Hem de nasıl haber verdiyse öyle bilirim, dedim. Ömer:

— Bu sırrı ifşâ etmeğe amma da cesursun, dedi. Ben de :

— İnsanın ehli, malı, evlâdı, komşusu yüzünden dûçâr olduğu fitneye namaz, oruc, sadaka, emir bi'l-ma'rûf, nehiy ani'l-münker keffâret olur, dedim. Ömer:

— Hayır, sormak istediğim fitne bu değildir. Öğrenmek istediğim fitne, deniz dalgalanıp kabardığı gibi kabaran ve kuduran fitnedir, dedi. Bunun üzerine Huzeyfe:

— Yâ Emîre'l-mü'minîn! Bu fitneden sana bir zarar yoktur. Çünkü seninle onun arasında kilidli bir kapı vardır, dedi. Ömer:

— Kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı? diye sordu.

— Kırılacak, dedi. Halîfe Hazretleri:

— Öyle ise kıyâmete kadar ebedî kapanmıyacaktır, dedi.

Bu mecliste bulunanlardan birisi tarafından Huzeyfe'ye :

— Ömer bu kapıyı biliyor muydu? diye sorulmuş. Huzeyfe de:

— Evet, biliyordu, hem de yarından önce bu akşamın geleceğini bildiği gibi yakından biliyordu, demiş. Ve benim Ömer'e söylediğim bu sözde yalan, yanlış yoktur, demiş. Sonra Huzeyfe'den :

— Ya kapı kimdir, diye sorulmuş. O da :

---

[1] عن حذيفة رضى الله عنه قال : كنا جلوسا عند عمر رضى الله عنه فقال : ايكم يحفظ قول رسول الله صلى الله عليه وسلم فى الفتنة ؟. قلت : انا، كما قاله. قال : انك عليه

— Ömer kendisidir, diye cevab vermiştir [1].

Hazret-i Ömer *radiya'llāhu anh* bu fitnenin kopacağını biliyordu. Ve kendisinin tunç bir kapı gibi bu fitnenin zuhûrunu karşılamakta olduğuna da pek yakından vâkıf idi. Yine böyleyken bu fitnenin azametini düşünerek ve kendi devr-i hilâfetinde bunun mukaddimâtı belki zuhûr eder diye endîşe ederek arada sırada Huzeyfe Hazretlerinden sormakta kusûr etmezdi.

662. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ انْطَلَقَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَهْطٍ قِبَلَ ابْنِ صَيَّادٍ حَتَّى وَجَدُوهُ يَلْعَبُ مَعَ الصِّبْيَانِ عِنْدَ أُطُمِ بَنِي مَغَالَةَ وَقَدْ قَارَبَ ابْنُ صَيَّادٍ الْحُلُمَ فَلَمْ يَشْعُرْ حَتَّى ضَرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ ثُمَّ قَالَ لِابْنِ صَيَّادٍ تَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللّٰهِ فَنَظَرَ إِلَيْهِ ابْنُ صَيَّادٍ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ الْأُمِّيِّينَ فَقَالَ ابْنُ صَيَّادٍ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللّٰهِ فَرَفَضَهُ وَقَالَ آمَنْتُ بِاللّٰهِ وَبِرُسُلِهِ فَقَالَ لَهُ مَا ذَا تَرَى قَالَ ابْنُ صَيَّادٍ يَأْتِينِي صَادِقٌ وَكَاذِبٌ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُلِّطَ عَلَيْكَ الْأَمْرُ ثُمَّ قَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ

او عليها لجرئ. قلت : فتنة الرجل فى اهله وماله وولده وجاره تكفرها الصلاة و الصوم والصدقة والامر والنهى. قال: ليس هذا اريد. ولكن الفتنة التى تموج كما يموج البحر. قال ليس عليك منها بأس يا امير المؤمنين! ان بينك وبينها بابا مغلقا. قال : أيكسر، ام يفتح ؟. قال يكسر . قال اذاً لا يغلق ابداً . فقيل لحذيفة أكان عمر يعلم الباب ؟ قال : نعم، كما ان دون الغد الليلة. انى حدثته بحديث ليس بالاغاليط. فسئل من الباب؟. فقال: عمر [رواه البخارى]

وَسَلَّمَ إِنِّى قَدْ خَبَأْتُ لَكَ خَبْأً فَقَالَ لَهُ ٱبْنُ صَيَّادٍ هُوَ الدُّخُّ
فَقَالَ ٱخْسَأْ فَلَنْ تَعْدُ وَقَدْرَكَ فَقَالَ عُمَرُ دَعْنِى يَا رَسُولَ ٱللهِ
أَضْرِبْ عُنُقَهُ فَقَالَ النَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنْ يَكُنْهُ فَلَنْ
تُسَلَّطَ عَلَيْهِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْهُ فَلَا خَيْرَ لَكَ فِى قَتْلِهِ قَالَ ٱبْنُ عُمَرَ
رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ ثُمَّ ٱنْطَلَقَ بَعْدَ ذٰلِكَ رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ وَأُبَىُّ بْنُ كَعْبٍ إِلَى النَّخْلِ الَّتِى فِيهَا ٱبْنُ صَيَّادٍ وَهُوَ
يَخْتِلُ أَنْ يَسْمَعَ مِنَ ٱبْنِ صَيَّادٍ شَيْئاً قَبْلَ أَنْ يَرَاهُ ٱبْنُ صَيَّاد
فَرَآهُ النَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُضْطَجِعٌ فِى قَطِيفَةٍ
لَهُ فِيهَا رَمْزَةٌ فَرَأَتْ أُمُّ ٱبْنِ صَيَّادٍ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ وَهُوَ يَتَّقِى بِجُذُوعِ النَّخْلِ فَقَالَتْ لِٱبْنِ صَيَّادٍ يَا صَافِ
وَهُوَ ٱسْمُ ٱبْنِ صَيَّادٍ هٰذَا مُحَمَّدٌ فَثَارَ ٱبْنُ صَيَّادٍ فَقَالَ النَّبِىُّ
صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ تَرَكَتْهُ بَيَّنَ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, müşârün-ileyh demiştir ki : Ömer *radiya'llāhu anh* Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber bir cemâat içinde İbn-i Sayyâd (denilen bir kâhin) in yanına gitmişlerdi. Resûlullāh ile maiyyetindeki zevât İbn-i Sayyâd'ı (Ensâr'dan) Benî Megāle soyunun kasrı yanında çocuklarla oynarken buldular. İbn-i Sayyâd o sırada henüz erlik

çağına ermeğe yaklaşmıştı. Bu genç kâhin Resûl *aleyhi's-selâm*'ı bilemedi. Resûl-i Ekrem eli ile buna (hafifçe) vurarak:

— Benim Resûlu'llāh olduğuma inanır mısın? deyince anladı. Resûl-i Ekrem'e bakarak :

— Senin ümmîlerin peygamberi olduğunu kabûl ederim, dedi. Ve sonra Resûl-i Ekrem'e :

— Sen de benim resûlu'llāh olduğuma inanır mısın, dedi. Resûlullāh bunun suâline cevap vermeği bırakıp :

— Ben Allāh'a ve Allāh'ın (hak) peygamberlerine inanırım, buyurdu. Sonra da bu küçük kâhine :

— Düşte, türede ne görüyorsun bakalım? diye sordu. O da :

— Bana gerçek haberler de gelir, yalan haberler de. (Rü'yâmın kimi eğri çıkar, kimi doğru) diye cevab verdi. Bunun üzerine Resûl *aleyhi's-selâm:*

— Öyle ise senin işin çok karışıktır, buyurdu. Bundan sonra Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* İbn-i Sayyâd'a :

— Haydi gönlümde senin için birşey sakladım, şunu bil bakayım? buyurdu. (Ve zihninde Sûre-i Dühân'ı hatırlamıştı). İbn-i Sayyâd:

— Gönlündeki "Duh" dur, diye cevab verdi.

Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

— Haydi sus, yıkıl git, haddini tecâvüz etme, buyurdu. Şimdi Ömer *radiya'llāhu anh:*

— Yâ Resûla'llāh müsâade buyur da şu yalancı piçin boynunu vurayım, dedi.. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

— Bırak şunu, eğer bu deccâl ise sen onu vurmağa me'mûr değilsin. Deccâl değil ise onu öldürmekte senin için ne hayır ve menfaat vardır, buyurdu.

Yine İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ* demiştir ki :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bundan başka bir kerre de Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anh* ile berâber

İbn-i Sayyâd'ın bulunduğu bir hurmalığa gitmişti. Resûlullāh onu gāfil avlamak ve İbn-i Sayyâd kendilerini görmeksizin onun husûsî hayâtını görmek ve onun kehânetini ve gayri tabiî hâlini Ashab'a göstermek istiyordu. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* onu kadife kisvesi içinde yan yatmış bir halde gördü. Hırka içinde genizden gelen bir hırıltı vardı. Tam bu sırada bir hurma ağacının arkasına gizlenmiş bulunan İbn-i Sayyâd'ın annesi, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i gördü. Ve hemen :

— Yâ Sâfi! İşte Muhammed geldi, diye seslendi. Sâfi, İbn-i Sayyâd'ın adıdır. İbn-i Sayyâd sür'atle ayağa kalktı. Bunun üzerine Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* maiyyetinde bulunan zevâta :

— Şu kadın oğlunu o halde bıraksaydı, o, saçma sapan sözleriyle gayri tabiî hâli ile size ne mal olduğunu anlatırdı, buyurdu.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi, Buhârî burada Abdân'dan tahrîc eylemiştir. Hilkat ve Ahâdîs-i Enbiyâ bahislerinde de yine Abdân'dan rivâyet etmiştir. Müslim'in rivâyeti de Fiten bahsinde Harmele'dendir. Bundan başka Müslim'in *Sahîh*'inde daha bir hayli rivâyetler vardır. Ebû Dâvud'un ve öbür Sünen sâhiblerinin de pek çok rivâyetleri görülmektedir. İbn-i Sayyâd aşağıda göreceğimizbir rivâyete göre, "Harre" vak'asına kadar yaşamış ve hattâ müslüman bile olmuş bulunduğundan onun şahsı Hind fakirlerini gölgede bırakacak bir hayli garîbelerin rivâyetine vesîle olmuştur.

LÛGAVÎ TAHLİLLER VE MÂNÂLAR :

(رهط = Reht), Ebû Zeyd'e göre, on'dan az olan cemâat-i ricâle denir.

(ابن صياد = İbn-i Sayyâd), İbn-i Sâid de rivâyet edilmiştir. Sayyâd, said'in mubalâğa sîgasıdır. İsmi de metn-i hadîsde görüldüğü üzere Sâfi'dir. Bâzıları Abdullāh olduğunu rivâyet etmiştir. Vâkidî,[1] İbn-i Sayyâd'ın Benî Neccar'dan olduğunu bil-

diriyor. Bâzıları da Benî Neccâr'ın dostu bir Yehûdî âilesine mensubdur, demişlerdir. İbn-i Sayyâd'ın oğlu Umâre alıyâr-ı müslimîndendir. *Hulâsa*'da Hazret-i Câbir'den rivâyeti olduğu ve İmam Mâlik'in şeyhi olup Dahhâk'in de kendisinden rivâyeti bulunduğu bildiriliyor. İbn-i Sa'd, Ebû Eyyûb diye anılan Umâre'yi, Mervân İbn-i Muhammed'in hükûmeti zamânında vefât etmiştir, diyor.

(اطم = Utum) kale demektir. Bâzıları taştan yapılmış bir binâ-yı muhrez bir şatodur, demişlerdir.

(Benî Megāle = Megāle oğulları) demektir. Benî Megāle, Ensâr'dan bir soydur. Mescid-i Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de Benî Megāle mahallesinde idi.

(أميين = Ümmiyyîn), Rüşatî, bu ismin Arab müşriklerine mahsus olduğunu ve Arab kavminin tevârüs edegeldiği harse nisbet edilip bilhassa bu kavmin okuyup yazmak bilmiyen anadan doğma ümmî bir ümmet olduklarını bildiriyor.

(دخ = Duh) kelimesi ki, hâtır-ı Nebevî'de saklanan mânâyı keşf için İbn-i Sayyâd tarafından söylenmişti. Bu kelimenin hem lâfzının sûret-i zabtında, hem de ta'yîn-i mânâsında ihtilâf edilmiştir. En meşhûru Cevherî'nin dâl'in zammı ile zabtıdır. Sîbeveyh de kitabında hâ'nın sâkin olduğunu yalnız şiirde teşdîd ile mazbut olup metn-i hadîsde de müşedded bulunduğunu bildirmiştir.

Şârih Kirmânî, bu kelime duhân mânâsınadır, diyor. İbn-i Karkul da şöyle diyor : "*Duh*" kelimesi, duhan mânâsında müsta'mel bir lûgattir. İbn-i Sayyâd, zamîr-i Nebevî'de bulunan Sûre-i Duhân'ın duhan kelimesinden yalnız bu iki harfini söyliyebildiğini, nasıl ki kehânet-füruşların, evliyâ-yi cinlerinden böyle bâzı kelimeleri iktitaf i'tiyâdında olduklarını, haber veriyor. Ve bunun için Resûl-i Ekrem: "اخسأ فلن تعدو قدرك = *Çekil git, haddini tecâvüz etme, sen bir kâhinsin, bundan ileri geçme!*" buyurmuştur.

(اخسأ) kelimesi, aslında kelbi koğmak için kullanılan bir lâfızdır. Sonra bir hitâb-ı zecr ü istihâne olmuştur : Zelîl ve matrûd olarak sus! demektir.

(فلن تعدو قدرك) fıkrasını tefsîr ederek İbn-i Cevzî diyor ki : Gayba ıttılā', enbiyâya mahsus vahy ile, sulehâ-yi ümmetin idrâki olan ilham ile mümkündür. İbn-i Sayyâd'ın bu sözü, ilkā-i şeytâ-

nîden başka bir şey değildi. Resûl-i Ekrem, maiyyetindeki zevâta yolda gelirken Sûre-i Duhân'ı hıfzında tutacağını söylemişti. Nasıl ki, Ömer *radiya'llāhu anh* de Resûlullāh'ın kendisine söylediğini haber verdiği rivâyet edilmiştir. İşte kâhinin söylediği lâfız, o sırada çalınan iki harfdir. Resûl-i Ekrem'in bu yalancı peygamberi böyle bir imtihâna tâbi' tutması da ashâb-ı kehânetin kizbini göstermek içindir.

(ان يكه) deki zamîr-i muttasıl kâne fi'linin haberidir. Ve zamîr-i munfasıl makāmına ikāme edilmiştir. İsmi de zamîr-i müstetirdir.

Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'indeki rivâyetinde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Sûre-i Duhân'ın : (فارتقب يوم تأتى السماء بدخان مبين) âyet-i kerîmesini hatırladıkları bildiriliyor ki: "*Habîbim! Bu Kureyş zâlimlerinin Senin ve Ashâbının hakkınızda revâ gördükleri zulüm ve mel'anetin cezâsı olarak bir kahta uğrayıp açlıktan gözleri kararıp gökyüzünü duman bürümüş zannedecekleri bir günün vürûduna muntazır ol!*" meâlindedir.

(Kehânet) de *Kāmus Tercemesi*'nde : Gāibden haber vermek mânâsınadır. Falcılık ve bakıcılık eylemek ta'bîr olunur, diye îzah ediliyor ki, ehl-i şerr'in: "Müstakbel zamâna âid esrâr-ı gaybı bilmek iddiâsıdır" sûretindeki târiflerinin vâzıh bir şeklidir.

Müslim'in *Sahîh*'inde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: "لا تقوم الساعة حتى يبعث دجالون كذابون قريب من ثلاثين كلهم يزعم انه رسول الله = *Hemen otuza yakın yalancı bir takım decallar türeyip hepsi nübüvvet iddiâ etmedikce kıyâmet kopmıyacaktır.*" buyurmasına göre, hiç şübhesiz İbn-i Sayyâd da bu yalancılardan birisi olacaktır. Hattâ bu otuz adedi kesretten kinâyedir. Çünkü beşer târihi her devirde böyle nice yalancı mütenebbîler kaydetmiştir. Bunun için Hazret-i Ömer, İbn-i Sayyâd'ın bu deccallardan olduğuna kānî olarak bu kanâatini yemîn ile tevsîk etmiştir. Müslim'in Muhammed İbn-i Münkedir *rahimehu'llāh*'tan rivâyetine göre, Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anhumâ* da bu kanâatte idi. *Sünen-i Ebû Dâvud*'da Ebû Seleme İbn-i Abdirrahman'dan gelen bir rivâyette, Ebû Seleme demiştir ki, Hazret-i Câbir:

— Deccal, işte bu İbn-i Sayyâd'dır, diye yemîn etti. Ben :

— İbn-i Sayyâd ölmüştür, dedim. Câbir:

— Ölse de Deccal'dır, dedi. Ben :

— İbn-i Sayyâd İslâm olmuştur, dedim Câbir:
— Müslüman olsa da yine Deccal'dır, dedi. Ben:
— İbn-i Sayyâd Medîne'de doğmuştur, dedim. Câbir:
— Medîne'de doğsa da, büyüse de Deccal'dır, dedi.

Hattâbî de demiştir ki : Gençliği berbad olan İbn-i Sayyâd'ın büyüdükten sonraki hâlinde selef ulemâsı ihtilâf etmişlerdir. Büyüdükten sonra İbn-i Sayyâd'ın müslüman olduğu, eski kehânetlerinden ve peygamberlik iddiâsından vazgeçip tövbe ettiği ve Medîne'de öldüğü rivâyet edilmiştir. Hattâ öldüğünde, buna namaz kılındığı sırada yüzündeki örtü kaldırılarak halka gösterilmiş ve bu adamın öldüğüne siz de şâhid olunuz, denilmiştir.

Taybî Hazret-i Câbir'den : Biz İbn-i Sayyâd'ı yevm-i Harre'de kaybettik; sûretinde bir haber nakledrek Medîne'de öldüğü kat'î değildir, demiş ise de Yevm-i Harre Yezîd İbn-i Muâviye ordusunun Medîne-i Tâhire'yi unveten bastırıp pek çok Sahâbe kanı döktüğüne ve günlerce Mescid-i Saâdet'te namaz kılmak mümkün olmadığına göre, Hattâbî'nin İbn-i Sayyâd'ın Medîne'de mevti hakkındaki rivâyetini kabûl etmek îcâb eder.

İbn-i Sayyâd'ın müslüman olduğuna dâir Müslim'in *Sahîh*'inde Ebû Saîd-i Hudrî Hazretlerinin şu haberi rivâyet ediliyor :

Mekke'ye, vuku' bulan bir Hac veya Umre seferinde İbn-i Sâid (Sayyâd) ile yoldaşlık ettim. Bana dedi ki :

— Halkın hakkımdaki hissiyâtına vâkıf değil misiniz? Halk zannediyor ki, ben deccâlım. Sen, Resûlullâh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in : Deccâl'in çocuğu yoktur, buyurduğunu işitmedin mi? dedi. Ben de:

— Evet, işittim, dedim. İşte benim çocuğum vardır, dedi. Sonra:

— Resûlullâh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in Deccal Medîne'ye ve Mekke'ye girmiyecektir, buyurduğunu da işitmedin mi? diye sordu. Ben de yine:

— Evet işittim, diye cevab verdim. İbn-i Sayyâd: Biliyorsunuz ki, ben Medîne'de doğdum. Şimdi de Mekke'ye gidiyorum, dedi ve son söz olarak :

— Fakat vallâhi ben, Deccâl'in ne zaman ve nerede doğduğunu ve şimdi nerede bulunduğunu pek iyi bilirim, dedi. Ebû Saîd-i Hudrî Hazretleri : Doğrusu İbn-i Sayyâd'ın bu sözleri zihnimi karıştırdı, demiştir.

Nevevî diyor ki, İbn-i Sayyâd'ın ilk sözleri kendisinin deccal olmaktan berî olduğuna ve ayni zamanda îmânına parlak birer delil olabildiği halde son sözü gayba vukuf iddiâsından ibâret olup küfrü hakkında kuvvetli bir hüccet teşkîl ettiği için Ebû Saîd Hazretleri: Bu adamın bu karışık sözleri, fikir ve muhâkememi karıştırdı, demiştir.

Bir sual : Böyle garîbü'l-ahvâl olan ve iddiâ-yı nübüvvet eden bir serseriye karşı Resûl-i Ekrem niçin lâkayd bulundular. Medîne'de ikāmetini niçin tecviz buyurdular :

Cevâb : Bu bir fitne idi. Cenâb-ı Hak bununla mü'minleri imtihân ediyordu. Nasıl ki, vaktiyle Mûsâ *aleyhi's-selâm*'ın kulunu da bir sığır buzağısı ile imtihan etmişti. Nâil-i hidâyet olanlar, o fitneden ma'sum kalmış, necat bulmuştu. O fitneye uyanlar helâk olmuştu.

Bu suâlin daha amelî bir cevâbı da şudur : Müslümanlığın ilk senelerinde her tarafla hüsnü amîzeş ve münâsebet siyâseti ta'kîb eden Resûl-i Ekrem Hazretleri, en yakın komşu ve muâhidleri bulunan yehûdîlerin iğbirâr ve inkisârını celbetmek istemiyordu. Bu fikir doğrudan doğruya kendimizin de değildir. *Buhârî*'nin ilk ve kudretli şârihlerinden Hattâbî'nindir. O Hattâbî ki, kendisinden sonra yazılan bütün *Buhârî* şerhlerine onun bu güzel kitâbı emîn bir me'haz olmuştur. İşte Ebû Süleyman Hattâbî diyor ki : Bana göre bu kıssanın medlûlü olan hâdise, Resûl-i Ekrem ile Yehûdîler arasında bir muâhedenin cârî olduğu bir zamâna musâdiftir. Resûl-i Ekrem Efendimiz Medîne'ye hicret buyurduklarında yehûdîle ile bir muâhedenâme imzalamışlardı. Bu muâhedenâmenin mevadd-ı esâsiyyesi : Yehûdîler tehcîr edilmiyeceklerdi. Kendi hallerinde ve kendi yurdlarında serbest yaşıyacaklardı. İbn-i Sayyâd da bu muhedeye vaz'-ı imzâ eden bir âileye mensûb idi. Bir serserî hakkında Kādî Iyâz'ın dediği gibi ne bir had icrâ, ne de Medîne hâricine nefy ve tağrîb gibi siyâsî bir cezâ tatbik edilebilirdi. Vaziyeti, bulunduğu halde idâre etmek en doğru bir hareketdi. Nasıl ki, bu mes'ele hakkında ilk hükmü zaman vermiştir. Benî Neccâr'ın himâyesinde bulunan yehûdîler bu serseri gencin sokakta, pazarda yaptıklarından sıkılmağa ve müslümanlardan ve bilhassa kendi hâmîleri bulunan Benî Neccâr'ın levminden utanmağa başladılar. Ve en nihâye İbn-i Sâid'i âile soyundan tardettiler. Bu tard kararına yalnız elli kişi muhâlefet etmişti ki, bu da câlib-i dikkat bir kemiyettir. Demek olu-

yor ki, daha evvel İbn-i Sâid hakkında bir cezâ tertîb edilseydi, belki de bütün kabîlesi halkı, aradaki muâhedenin infisâhına hükmederek, isyankâr bir vaziyet alacaklardı. Dahası var, belki de hâmîleri bulunan Benî Neccâr'ın neş'esi kırılacaktı.

Bİr sual daha: Bu uzun kıssanın Cenâze bahsiyle ne münâsebeti vardır?

Cevâb: Buhârî bir sabî, müslüman olur da İslâm olarak vefât ederse, cenâze namazı kılınır mı? Sonra sabîye müslümanlık teklîf edilir mi? diye açtığı bir bâbında bu hadîsi de zikrediyor. Binâenaleyh sabîye müslümanlık teklîf olunacağını bildirmek için bu uzun hadîs, Cenâze bahsinde zikredilmiştir. Daha doğrusu bu hadîsin yeri burası değildir. Müslim'in yaptığı gibi bunun yeri "*Kitâbü'l-fiten*" dir.

663. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ غُلَامٌ يَهُودِيٌّ
يَخْدُمُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَرِضَ فَأَتَاهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُهُ فَقَعَدَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَقَالَ لَهُ أَسْلِمْ فَنَظَرَ إِلَى
أَبِيهِ وَهُوَ عِنْدَهُ فَقَالَ لَهُ أَطِعْ أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَأَسْلَمَ فَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَقُولُ الْحَمْدُ
لِلَّهِ الَّذِي أَنْقَذَهُ مِنَ النَّارِ.

Tercemesi

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den, şöyle dediği rivâyet edilmiştir: (Abdü'l-Kuddüs) adlı bir yehûdî çocuğu vardı. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e hizmet ederdi. (Bir ara) çocuk hastalandı. Nebî *aleyhi's-selâm* bunu iyâdeye geldi. Ve başucunda oturdu. Ve çocuğa: "*Müslüman ol!*" buyurdu. Çocuk (yanında bulunan) babası (nın yüzü) ne baktı. Babası oğluna:

— Ebü'l-Kâsım *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in emrini kabûl et! dedi. Abdü'l-Kuddüs de hemen:

— (Eşhedü en lâ ilâhe illâ'llâh ve eşhedü enne Muhammeden resûlu'llâh) deyip müslüman oldu. Nebiyy-i Erham *salla'llâhu aleyhi ve sellem* (hastanın yanından) çıkarken : Şu çocuğu Cehennem ateşinden halâs eden Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâlar olsun, diyordu.

İZÂHI

Bu hadîsi, Nesâî'nin İshak İbn-i Râhûye'den rivâyetinde : Çocuk (İslâm oldu) yerinde (Eşhedü en lâ ilâhe illâllâh ve eşhedü enne Muhammeden resûlu'llâh) vârid olmuştur. Tercemede bu rivâyet tarîkına işâret ettik.

Bu hadîs de bundan evvelki uzun hadîs gibi çocuğa Müslümanlık teklîfinin cevâzını ifâde eder. İmam Ebû Hanîfe ile İmam Mâlik bu hadîslerle amel edip cevâzını kabûl etmişlerdir. İmam Şâfiî muhâlif kalmıştır. Zimmîyi, husûsiyle komşuluk hakkı da bulunursa iyâde etmek câiz olduğunu da bu hadîs-i şeriften öğreniyoruz. Çünkü bu ziyârette mehâsin-i İslâm'ı ızhâr ve ehl-i zimmetle ziyâde ülfet ederek İslâm'a tergîb vardır. Kâfirin, sagîrin istihdâmı câiz olduğunu, hukûka hürmetkârlık fazîletini de bu hadîs-i şerif bize ta'lîm etmektedir.

Buhârî *Sahîh*'inde bu hadîsi müteâkıb Ubeydullâh İbn-i Ebî Yezîd-i Leysî tarîkı ile İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhumâ*'nın şöyle dediğini rivâyet ediyor : Gerek ben gerek annem Lübâbe, Müstad'afîn'den yâni Medîne'ye hicret edemeyip Mekke'de kalan zuâfâ-yı müslimînden idik. Ben müstad'afîn-i vildandan idim, annem de müstad'afîn-i nisvandan idi.

Resûl-i Ekrem'in amucası Hazret-i Abbas, Bedir gazâsından sonra müslüman olmuştu. Bedir'de müşrikler arasında esir bile edilmişti. Fakat oğlu Abdullâh ile refîkası Lübâbe *radiya'llâhu anhumâ* ikisi de Hicret'ten evvel müslüman olmuşlardı ve Resûl-i Ekrem'in müsâadesiyle hicret etmeyip Mekke'de kalmışlardı. Harb ve darba, şedâid-i seferiyyeye muktedir olamayıp hicret edemiyen çocuk, kadın, ma'lûl müslümanlar lisân-ı Kur'an'da müstad'afîn, diye anılmışlar ve zuafâ-yı ümmet addedilmişlerdir. Abdullâh İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhumâ*'nın yukarıdaki beyânâtını yâni gerek kendisinin,

gerek vâlidesi Lübâbe'nin Hicret'ten evvel müslüman olduklarını Buhârî burada rivâyet etmekle sabîye ta'lîm-i dîn edilmesinin cevâzını te'yîd etmek istemiştir.

664. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ مَوْلُودٍ يُولَدُ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ
فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ كَمَا تُنْتَجُ الْبَهِيمَةُ
بَهِيمَةً جَمْعَاءَ هَلْ تُحِسُّونَ فِيهَا مِنْ جَدْعَاءَ ثُمَّ يَقُولُ أَبُو
هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ فِطْرَةَ اللهِ الَّتِى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ
لِخَلْقِ اللهِ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ.

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den, Resûlullāh *sallallāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir :

Her doğan çocuk muhakkak İslâm fıtratı üzerine doğar. Sonra anasiyle babası onu yehûdî yâhud nâsrânî, yâhud mecûsî yaparlar. Nasıl ki, her hayvanın yavrusu tâmmü'l-a'zâ' olarak doğar. Hiç o yavrunun burnunda, kulağında eksik, kesik bir şey görülür mü? Sonra Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh:* [Habîbim! Allāh'ın insanları hakkı idrâk ve kabûle müsâid yarattığı fıtrat-ı asliyyeyi —ki, fıtrat-ı İslâmiyyedir— rehber-i hareket ittihâziyle Allāh'ın yarattığı bu İslâm ve tevhid seciyyesini şirk ile tebdîl etmek muvâfık değildir. Bu İslâm ve tevhid dîni, en doğru bir dindir*] meâlindeki nazm-ı şerîfi okumuştur.

* *Sûre: 30 (Rûm), âyet: 30*

Î Z Â H I

Bu hadîs de sabîye dîn-i İslâm teklîfinin ve sabâvet hâlinde vefât eden çocuğa namaz kılınmasının câiz olduğuna dâir Buhârî'nin açtığı bir bâbının hadîsleri cümlesindendir. *Buhârî*'de bu hadîs daha uzundur ve iki şeyi ihtivâ etmektedir : 1) Zührî'nin bir haberini, 2) Ebû Hüreyre'nin bu terceme ettiğimiz hadîsini. Hattâ *Buhârî* metninde ikinci kısım birincinin delîli olarak sevkedilmiştir. Binâenaleyh *Buhârî*'den bu kısmı da bervech-i âtî nakl ve terceme ediyoruz :

İbn-i Şihâb-ı Zührî demiştir ki : Her ölen çocuğa, zinâ mahsûlü olsa bile namaz kılınır. Şundan dolayı ki : O çocuk, İslâm fıtratı ve hılkati üzere yaratılmıştır. Onun anasiyle babası yâhud anası gayrimüslim olsa bile, bilhassa babası müslüman olduklarını iddiâ etmişlerse, o çocuk doğum sırasında ağlıyarak doğmuş ise, ona namaz kılınır. Böyle emâre-i hayât izhâr ederek doğmıyan çocuğa, eksik ve müddet-i hamil tamâm olmadan doğduğu için namaz kılınmaz. Çünkü Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh* bize şu hadîsi rivâyet etmiştir....[1]

Görülüyor ki, hadîsin bu kısmının isnâdı Ebû Hüreyre'ye vasledilmemiş, Zührî'de mevkuf kalmıştır. Çünkü Zührî Ebû Hüreyre'ye yetişmemiştir. Ondan rivâyet yoktur. Buhârî'nin Tâbiî'den mevkûfen rivâyet ettiği haberleri terketmek müellif Zebîdî merhûmun mukarrer usûlü cümlesinden bulunduğundan hadîsin bu kısmını *Tecrîd*'e almamıştır. Maamâfih hadîsin bu kısmı bir çok tariklerle merfû' olarak da rivâyet edilmiş ve bu tarîkların hepsinin sıhhatine hükmolunmuştur.

Zührî'nin bu kavli, Katâde müstesnâ olmak üzere, cumhûru fukahânın mezhebidir. Yalnız Katâde cümhurdan, infirâd etmiş ve sabîye namaz kılınmaz, demiştir. (İstihlâl) ki, mevlûdun hayâtına delâlet eden âsâr ve alâmattan ibârettir. Eimme-i Hanefiyye, doğum sırasında eser-i hayat izhâr eden çocuğa ad verilir, gaslolunur, namaz kılınır, demişlerdir. Doğumiyle ölümü bir olan, fakat kendisinde eser-i hayat görülen çocuk da Hanefîlere göre böyledir. Görülmezse gaslolunmaz. Vâris olamaz, tabiî kendisinden tevârüs de mümkün

---

[1] قال ابن شهاب يصلى على كلّ مولود متوفّى و انْ كان لغية من اجل انه ولد على فطرة الاسلام، يدعى ابواه الاسلام. او ابوه خاصة وان كانت امه على غير الاسلام. استهل صارخا صلى عليه. ولا يصلى على من لا يستهل من اجل انه سقط فان ابا هريرة رضىالله عنه كان يحدث...

olmaz. Tahâvî: "*Cenînin ölüsü gaslolunur. Bu bâbda muhâlefet de hikâye edilmemiştir*" demiş. İmam Muhammed'den de: "*Hilkati zâhir olan sikt, gaslolunur, tekfîn ve tahnît edilir, fakat namaz kılınmaz*" kavli rivâyet edilmiştir. İmam Ebû Hanîfe ise, daha amelî olarak: "*Doğum sırasında çocuğun kısm-ı ekserîsi hârice çıkar ve hareket ederse, buna namaz kılınır, eğer çocuğun az kısmı çıkar da ölürse, buna namaz kılınmaz*" demiştir. İmam Mâlik de: "*Çocukta ihtilâc ve hareket görülmedikçe namaz kılınmaz*" demiş. İbn-i Ömer âsâr-ı hayat görülmese de namaz kılınması re'yinde imiş. İbn-i Sîrîn, Saîd İbn-i Müseyyeb, Ahmed, İshāk'ın re'yleri de böyledir. Abderî: "*Çocuk dört aylık bir hamlin mahsûlü bulunur ve kendisinde hareket de hissedilmezse, bi'l-icmâ namaz kılınmaz*" demiştir. Halbuki İmam Ahmed'le Dâvud-ı Zâhirî kılınmasını re'y etmişlerdir. İbn-i Kudâme de: "*Siktı, anası ölü veya teşekkülü noksan olarak doğursa, eğer hayat âsârı hissolunmuş ise bi'l-icmâ' namaz kılınır*" demiş. Fakat İbrâhîm-i Nehâî, Hasen-i Basrî, Hammâd, Mâlik, Evzâî, ashâb-ı re'y doğumda eser-i hayat görülmedikçe kılınmaz, demişler. Bu babda İmam Şâfiî'den müsbet, menfî olarak iki ictihad nakledilmiştir. İmam Mâlik de: Anadan çocuk ayrıldıktan sonra ağlıyarak ızhâr-ı hayât etmedikçe namaz kılınmaz, demiştir.

Çocuğun ağlaması bi'l-icmâ' istihlâldir. Yâni nişâne-i hayattır. Fakat mevlûdun aksırması, hareket-i kesîresi, biraz meme emmesi de istihlâl midir? Bu bâbda iki kavl rivâyet edilmiştir: Rızâ', tûl-i meks ile hareket-i kesîre istihlâl husûsunda ağlamak hükmündedir. Leys İbn-i Sa'd'in, İbn-i Vehb'in, İmam Ebû Hanîfe'nin, İmam Şâfiî'nin mezhebleri budur. Bâzı Mâlikîler de çocuğun işemesini, büyük abdestini yapmasını nişâne-i hayat addetmişlerdir.

Dİn duygusu: Bu hadîs-i şerîfin tâlim buyurduğu en büyük bir hakîkat de insanlarda din duygusunun ve hakîkat aşkının fıtrî oluşu ve akıllara hayret veren şu hayâtın ve hâricî, dahilî birtakım ihtisâsatla mücehhez bulunan şu muazzam binâ-yi beşerin, o necib din duygusu üzerine kuruluşudur. Bu hakîkati, gerek mevzûu-bahsimiz olan hadîs-i şerifteki Peygamberimiz'in mubârek sözlerinden, gerek istidlâlen zikredilen (fıtrâtu'llāh) âyet-i kerîmesinden öğrenmiş bulunuyoruz.

Ehl-i tefsîr, âyet-i kerîmedeki "*fıtrat*" ı, dîn-i Hakk'ı kabûle isti'dâd ve kābiliyet ma'nâsına hamlederler ki, nazmın muktezâsı

budur, hilkat-i asliyye demektir. İbn-i Atiyye diyor ki : Fıtrat lâfzının şâyân-ı i'timâd tefsîri, nevzadın masnûât-ı ilâhiyyeyi temyîze, şuûnât-ı kevniyyeyi tefrîka müstaid bir hey'et ve kābiliyyette yaratılışıdır. Bu kābiliyyet inkişâf ettikçe, nevzâd Hâlıkını bilir ve bulur, şerâyi'deki hüsnü idrâk eder. İnsanların rûhunda kudret-i fâtıranın bir vedîası olan bu hakka temâyül ve temekkün isti'dâdı, kulaklarımızın mesmûâtı işitmeğe, gözlerimizin mübsarâtı görmeğe meftûr bir halde yaratılışları gibidir. Âfetten sâlim göz ve kulağın mübsırât ve mesmûâtı görmemesi ve işitmemesi nasıl muhâl ise, hâricî müdâhaleden âzâde bir fıtrat-ı selîme sâhibinin de Hâlıkını tanımaması öyle mümkün değildir. Bu sebeble yâni nevzad şirkten, küfürden sâlim bir halde îmân üzre yaratıldığı için ister mü'min, ister kâfir bir ana ve babadan dünyâya gelsin, sinn-i kemâli idrâk etmeden ölen nevzadın cümhûra göre cennetlik olduğu kabûl edilmiştir. Nevzadın umûru dünyâyı, yeri, gökü; ayı, günü; geceyi, gündüzü ve Cenâb-ı Hakk'ın varlığına ve birliğine delîl olarak yarattığı mevcûdat-ı kevniyyeyi idrâk çağı, fıtrat-ı selîmenin inkişâf ve bu âyât-ı mansûbe ile istidlâl devridir. İşte çocuğun ana, baba gibi bütün şeyâtîni bu sırada başına üşüşerek nûru fıtratı söndürmeğe ve sâlik oldukları din ve mezhebe göre yahûdî, yâhud hıristiyan, yâhud da mecûsî yapmağa çalışırlar. Bu hakîkat hadîs-i şerifte belîğ bir teşbihle ne güzel îzah edilmiştir : Büheymecik doğduğunda kusursuz ve her uzvu tamam bir halde doğuyor. Fakat yavrucak biraz körpeleşince sâhibi kendi nişâne-i mülkiyyeti ile damgalamak için zavallının burnunu, kulağını delik, deşik ederek berbad bir hâle koyuyor.

FITRÎ DÎN, İSLÂM DÎNİDİR, TEVHİD DÎNİDİR, VE BİR ALLĀH'A ÎMÂN DÎNİDİR.

Hazret-i Âdem'den Hazret-i Muhammed'e gelinceye kadar bütün peygamberler İslâm Dîni esaslarını ve tevhid akîdesini teblîğe memur edilmişlerdir. Bu Dîn-i Mübîn, müstaid olduğu gāye-i kemâli ancak Hâtem-i Enbiyâ'da bulmuştur. Dinleri, ihtivâ ettikleri kavâid ve ahkâmı ile, teblîğ ettikleri medeniyet-i fâzıla ile velhâsıl beşeriyetin her türlü enîn ve ıstırâbına devâsâz olabilmeleri cihetiyle tetkik eden her munsıf âlim ve mütefekkir, Hak Dîn'in İslâm Dîni olduğuna hükmetmekte tereddüd etmez. Sâir dinler, zemîn-i tetkik olabilecek bir vuzûhu târihîyi hâiz olmadıkları halde İslâm Dîni, târihi en yakın bir hayâta mâlik olması cihetiyle bütün ahkâmı, güneş gibi

açık ve âşikâr olarak zamânımıza nakledilmiştir. Onun târihî seyri, bir tekâmülü ilmî ta'kîb etmekte bulunduğu için saffet-i asliyyesiyle devâm edip gidecektir de.

665 . عَنِ الْمُسَيَّبِ بْنِ حَزْنٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا حَضَرَتْ أَبَا طَالِبٍ الْوَفَاةُ جَاءَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَجَدَ عِنْدَهُ أَبَا جَهْلِ بْنَ هِشَامٍ وَ عَبْدَ اللهِ بْنَ أَبِى أُمَيَّةَ ابْنِ الْمُغِيرَةِ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَبِى طَالِبٍ أَىْ عَمِّ قُلْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ كَلِمَةً أَشْهَدُ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللهِ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ وَعَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِى أُمَيَّةَ يَا أَبَا طَالِبٍ أَتَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْرِضُهَا عَلَيْهِ وَ يَعُودَانِ بِتِلْكَ الْمَقَالَةِ حَتَّى قَالَ أَبُو طَالِبٍ آخِرَ مَا كَلَّمَهُمْ هُوَ عَلَى مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَ أَبَى أَنْ يَقُولَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَا وَاللهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مَا لَمْ أُنْهَ عَنْكَ فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ الْآيَةَ .

TERCEMESİ

Müseyyeb İbn-i Hazn *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Ebû Tâlib'e ölüm (alâmetleri) geldiği sırada ona, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem geldi.* Ve amcasının ya-

nında Ebû Cehl İbn-i Hişâm ile Abdullāh İbn-i Ebî Ümeyye'yi buldu. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ebû Tâlib'e :

— "Ey ammi! (Lâ ilâhe illâ'llāh) de, nezd-i Bârî'de kendisiyle sana şehâdet ve şefâat edebileceğim (bu mübârek) kelimeyi söyle!" buyurdu. Ebû Cehl ve Abdullāh İbn-i Ebî Ümeyye:

— Ey Ebû Tâlib! Abdülmuttalib milletinden yüz mü çevireceksin? diye men' ettiler. Resûl-i Ekrem amucasına bu kelime-i tevhîdi arza devâm ediyordu. Bu ikisi de mütemâdiyen o sözlerini tekrar eyliyorlardı. Nihâyet Ebû Tâlib bunlara söylediği son söz olarak :

—"O, (yâni ben) Abdülmuttalib milleti üzredir" dedi, ve "Lâ ilâhe illâ'llāh" demekten çekindi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem :*

—"İyi bil amcacığım! Yemîn ederim ki ben, hakkında mağfiret dilemekten nehy olunmadıkça herhalde Allāhu Teâlâ'dan senin için af ve mağfiret dilerim!" dedi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak : (ما كان للنبي..*) (âyet-i kerîmesini) inzâl buyurdu.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi, Buhârî, Tevbe sûresinin tefsîrinde de İshāk İbn-i İbrâhim'den tahrîc etmiştir. Buradaki rivâyeti İshāk İbn-i Râhûye'dendir. Bu hadîsi, Buharî, *(Lâ ilâhe illa'llāh)* diyen bir müşrikin şerîat nazarındaki vaziyetine dâir açtığı bir bâbında zikretmiştir. Bu vaziyet şu sûretle bir tafsîle tâbi'dir :

Ölürken *(Lâ ilâhe illâ'llāh)* diyen bir gayrimüslim ya Ehl-i Kitabdır, yâhud Ehl-i Kitab değildir. Her iki sûrette bu kelime-i şehâdeti o kimse ya ölüm görünmeden îrâd etmiştir, yâhud ölüm gelip çattığı sırada söylemiştir. Bu şekl-i ahîre göre, son dem-i hayâtına eren bu

* *Sûre: 9 (Tevbe), âyet: 113*

kimse Ehl-i Kitab olsa da, müşrik olsa da bu şehâdetin hiçbir faydası yoktur. Sûre-i En'âm'da "يوم يأتى بعض آيات ربك لا ينفع نفسا إيمانها" = *Rabbînin bâzı âyâtı gelip ölüm ayân olduğu zaman hiç bir kişiye îmân ve şehâdeti fayda vermez*" kavl-i şerîfi bu hakîkati nâtıktır. Kelime-i şehâdetin fayda ve menfaati yalnız Ehl-i Kitâb olmıyan ve hâl-i hayatta îrâd etmiş bulunan müşriklere mahsus ve münhasırdır. Böyle olan müşrikin İslâm olması ile hükmolunur. (امرت ان اقاتل الناس حتى يقولوا لا اله الا الله) hadîs-i şerîfinde Ehl-i Kitâb olmıyan müşriklerle mukātelenin müntehâ-yi müddeti, kelime-i şehâdet îrâdiyle tahdîd ve ta'yîn buyurulmuştur. Ehl-i Kitab yalnız kelimeteyn-i şehâdeteyni îrâd ve *(Lâ ilâhe illâ'llāh Muhammedün Resûlullāh)* demekle müstefîd olabilir. Bundan başka *(İslâm dininden başka bütün dinlerden teberrî ettim)* demesi de şart kılınmıştır.

Bu îzâhâtımıza göre, hadîsteki "لما حضرت ابا طالب الوفاة" = *Ebû Tâlib'e ölüm* (gelip) *çalınca*" kavlinin mânâsı, ölüm alâmetleri görülünce, demektir. Çünkü nezi' hâli tahakkuk ettiği sıradaki şehâdetin fayda vermiyeceğini görmüştük. Mevti bu sûretle alâmât-ı mevt ile tefsîre Ebû Tâlib Hazretlerinin Resûl-i Ekrem ile ve yanındaki rüesâ-yi Kureyş ile muhâvere etmesi de müsâiddir. Bunun için tercememizde alâmât-ı mevt ile tefsîre işâret ettik. Maamâfih bu kelâmı, bu sûretle tevcîh etmeyip de hakîkatine hamletmek ve ölüm yakînen ma'lûm olduğu sıradaki şehâdetten müstefîd olmak Resûl-i Ekrem'in çok sevgili amucasına hâs ve müstesnâ bir hal olmak üzere de kabûl edilebilir.

"ما كان للنبى و الذين آمنوا ان يستغفروا للمشركين" = *Nebî aleyhi's-selâm'ın ve îmân eden müslümanların müşrikler lehine istiğfâr etmeleri muvâfık değildir*" âyet-i kerîmesindeki "*mâ*" edâtı nefye hamledildiği gibi nehye de hamledilebilir. Bâzı ulemâ da âyet-i kerîmedeki istiğfârı salât ile te'vîl etmişlerdir. (Müşriklerin ölülerine namaz kılmak olmaz) demek olur.

Bu âyet-i kerîmenin Ebû Tâlib hakkında nâzil olduğu bu hadîs-i şerifte tasrih edilmiştir. Bu sebeble Zeccâc'ın *Meâni'l-Kur'ân*'ında bu bâbda müfessirlerin icmâı bulunduğunu kaydettiği Vâhidî'den nakledilmiştir. Resûl-i Ekrem'in vâlideyni hakkında nâzil olduğunu, binâenaleyh vâlideyni için de istiğfardan nehy buyurulduğunu iddia edenler de vardır.

Bu iddiânın sâikı, Müslim ile *Sünen-i Erbaa* sâhiblerinin tahrîc ettikleri âtîdeki Ebû Hüreyre hadîsidir : Yukarıda kabir ziyâre-

tının meşrûiyetine dâir haberler meyânında zikrettiğimiz üzere Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* demiştir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem,* vâlidesinin kabrini ziyâret etti ve ağladı. Yanındakileri de ağlattı. Sonra da buyurdu ki : "*Vâlideme istiğfâr etmek için Rabbimden izin diledim. Müsâade buyurulmadı. Kabrini ziyâret etmek için istîzân ettim. Buna müsâade edildi. Artık siz de kabirleri ziyâret ediniz. Kabir ziyâreti ölümü hatırlatır.*"

Fakat Resûl-i Ekrem'e vâlidesine istiğfâr için izin verilmemesi, vâlidesinin müşrik olmasını istilzâm etmez. Câiz ve yakînen muhtemeldir ki, istiğfâr, günahkârın zünûb ve ma'sıyeti ile muâhaze olunmaması için Cenâb-ı Hakk'a mürâcaattan ibâret olup hayât-ı câhiliyyet devrinde geçen ve aziz oğlunun devr-i muallâ-yi risâletini idrâk etmek şerefinden mahrum bulunan bir anada ne gibi bir günah ve kusur bulunur ki, bununla muâhaze imkân ve ihtimâli bulunsun da istiğfârı mûcib olsun? Bunun için taraf-ı İlâhîden istiğfâra lüzum görülmemiş ve yalnız ziyârete müsâade buyurulmuştur.

Resûl-i Ekrem'in ağlamaları vâlidesinin kabrinde azâb olunduğuna ve bu azâbda netîce-i şirk ve ma'sıyet bulunduğuna zâhib olmak da yanlıştır. Bu hususta da hisli bir insan için en önce hatıra gelen şey Resûl-i Ekrem'in, kendisini (bu dürr-i yektâ-yi risâleti) meşîme-i rahm-ü şefkatinde saklıyan, sonra âğûşu izzet ve ihtirâmında besleyip büyüten bir ananın, oğlunun bu feyz ve saâdet günlerini görememesinden mütehassis ve müteessir olmasıdır. Maamâfih Beyhakî'nin Büreyde *radiya'llāhu anh*'ten: Hazret-i Ömer'in Resûl-i Ekrem'den: Niçin bukadar çok ağlıyorsunuz, diye sorması üzerine, Resûl-i Ekrem'in: "وادركتنى رقتها فبكيت = *Anama karşı gönlüme gelen derin bir rikkat ve tahassürle ağladım*" buyurduğunu rivâyet etmiş olması, yukarıdaki nokta-i nazarımızın isâbetini tamâmiyle te'yîd etmektedir.

Hulâsa: Müslim'in rivâyetinden Resûl-i Ekrem'in vâlidesine istiğfâra me'zûn olmaması, küfründen ve kâfire istiğfâr câiz olmamasından dolayı değildir. Ve hadîsten böyle bir netîce alınması hiç doğru sayılamaz.

Resûl-i Ekrem'in peder-i âlîleri Hazret-i Abdullāh hakkında da Müslim'in Enes İbn-i Mâlik'ten şöyle bir rivâyeti vardır : Bu rivâyete göre, bir kere Resûlul'lāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bir kimse gelmiş :

— Yâ Resûla'llāh! Babam neredcdir? Cennet'te mi, Cehennem'de mi? diye sormuş. Resûl-i Ekrem de :

— Cehennemde'dir, diye cevab vermiş. Bu adam dönüp gideceği sırada çağırarak :

— Benim babam da, senin baban da Cehennem'dedir! buyurmuş [1].

Bu rivâyet hakkında da Celâlüddîn-i Süyûtî'nin ilm-i rivâyet bakımından şâyân-ı dikkat bir mütâleasını bildireceğiz. Süyûtî bu rivâyetteki (benim ve senin baban Cehennem'dedir) fıkrası hakkında evvelâ hadîs râvîlerinin ittifâkı bulunmadığını emâre-i za'f olarak şöyle bildiriyor :

Hadîsteki bu ziyâdeyi Hammâd İbn-i Seleme Sâbit'ten, o da Enes İbn-i Mâlik'ten rivâyet etmiştir. Ve bu tarîk-ı rivâyeti Müslim *Sahîh*'ine almıştır. Halbuki hadîsi Ma'mer İbn-i Râşid de Sâbit'ten rivâyet etmiştir ve Hammâd İbn-i Seleme'ye muhâlefet ederek bu fıkrayı zikretmemiştir. Buna bedel: "قال له اذا مررت بقبر كافر فبشره بالنار" = *O kimseye bir kâfir kabrine uğradığında o kabirdekini Cehennem'le müjdele*" buyurulduğunu rivâyet etmiştir. Bu bir lâfz-ı âm olmak i'tibâriyle bunun Resûl-i Ekrem'in muhterem pederine şümûlü yoktur. Hazret-i Abdullāh İbn-i Abdilmuttalib'in bu umumda dâhil olması için onun müşrik ve kâfir olması îcâb eder. Halbuki Aslâb-ı Tâhireden Erhâm-ı Tâhire'ye intikāl edip gelen nûru Muhammedî, değil Abdullāh ve Âmine Hazarâtının, belki silsile-i neseb-i âlîlerindeki ecdâd ve ceddât-ı âlîlerinden hiç birisinin temiz gönlü, şirk ve küfr ile kirlenmemiştir. Lisân-ı Kur'an'da ehl-i şirk necs olarak tavsîf buyurulduğuna göre, mülevves bir vücûdün mecrâ-yi nûru Muhammedî olmasını kabûl etmek dînen ve aklen müsteb'addir. Tahâretle necâset arasında tezad vardır. Bu ciheti müstakil bir unvanla vâsi' bir sâha-i ilmiyyede îzâh edeceğiz. Burada yalnız bu iki râvî arasında ilm-i dirâyet-i hadîs nokta-i nazarından görülen bir farka Hâfız Süyûtî lisâniyle işâret edeceğiz.

Bu iki rivâyetten Ma'mer'in rivâyeti, Hammâd'ın rivâyetinden daha kuvvetlidir. Daha ziyâde ihticâca sâlihtir. Çünkü Ma'mer

---

[1] عن انس ان رجلا قال يا رسول الله ! اين ابى ؟ قال : فى النار. فلما قفى دعاه فقال ان ابى و اباك فى النار [رواه مسلم فى الايمان فى باب بيان ان من مات على الكفر فهو فى النار]

nakd-i ricâl bakımından Hammâd'dan çok yüksektir. Hammâd'ın hıfzı hakkında ehl-i ilim dedikodu etmiştir. Merviyyâtı arasında münker hadîsler bulunmuştur. Hele rebîbesinin kendi fikirlerini Hammâd'ın kitablarına yazıp gizlemesi hakkındaki ittiham daha ağırdır. Hammad hadîs hıfzetmezdi. Duyduklarını kitabına yazar, ondan rivâyet ederdi. Ve üvey kızının medsûsâtından şübhelenirdi. Bu cihetle Buhârî Hammad'dan hiçbir hadîs tahrîc etmemiştir. Müslim'in de usuldeki tahricleri yalnız Sâbit'e münhasırdır. Sâbit'ten başka ricâl-i Tâbiî'den rivâyeti ise hep şevâhide âiddir.

Ma'mer'e gelince onun hüsn-i hıfz ve zabt-ı lisânı sitâyişle anılır. Rivâyet ettiği hadîslerden hiçbirisi de ehl-i ilim tarafından red ve inkâr edilmemiştir. Bu rivâyetlerin bir çoklarının tahrîcinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Bu hadîsin Sa'd İbn-i Ebî Vakkas'tan gelen bir tarîk-ı rivâyeti Ma'mer İbn-i Râşid rivâyetini te'yîd etmekte ve ayni lâfz ile rivâyet edilmektedir. Sonra Sa'd İbn-i Ebî Vakkās hadîsi Şeyhayn'in şerâit-i isnâdını tamâmen hâiz olmakla Ma'mer rivâyetine i'timad ve Hammâd rivâyetine tercîh edilmesi taayyün etmektedir. Daha bir mühim cihet vardır ki, bu hadîsi Taberânî'nin ve Beyhekî'nin rivâyetlerinde bu suâli îrâd eden A'râbînin muahharen müslüman olması ve müslüman olduktan sonra: "« كلفنى رسول الله صلى الله عليه وسلم تعباً ، ما مررت بقبر كافر الا بشرته بالنار » = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bana bir meşakkat yükledi ki, ben şimdi herhangi bir kâfir kabrine uğramam, ancak o kabir sâhibini Cehennem'le müjdelerim*" demiş olmasıdır.

İşte Resûl-i Ekrem'den sâdır olup A'râbî'nin İslâm olduktan sonra imtisâli vâcib bir emir olarak bildirdiği bu lâfz-ı âm, imtisâli muktazîdir. Cevab, Hammâd rivâyeti sûretiyle olsaydı, onda emri ifâde eden birşey bulunmazdı. Netîcede yakînen şunu öğrenmiş bulunuyoruz. ki, Hammâd rivâyetinde, râvî, kendi fehm ve idrâkine göre hadîsi mânâ cihetiyle naklederken hadîste tasarruf etmiştir. Yukarıdaki îzâh ettiğimiz delâile göre tasarruf edildiğinde hiç şübhe yoktur.

HULÂSA: "ما كان للنبى و الذين آمنوا معه ان يستغفروا المشركين = *Nebî aleyhi's-selâm'ın ve onunla berâber îmân eden müslümanların müşrikler lehine duâ etmeleri doğru değildir*" kavl-i şerîfinin Resûl-i Ekrem'in muhterem vâlide ve pederleri Cenâb-ı Âmine ve Hazret-i Abdullāh haklarında nâzil olmuştur, diyenler şimdi nokta-i istinadlarından tamâmiyle ve bi-

hakkın mahrum bir vaziyette bulunuyorlar. Bu âyet-i kerîmede kat'iyyen Resûl-i Ekrem Efendimiz'in vâlideyn-i muhteremeyni haklarında nâzil olmuş değildir. Belki îzah etmekte bulunduğumuz Müseyyeb İbn-i Hazn hadîsi mûcibince Resûl-i Ekrem'in amucaları Ebû Tâlib hakkında nâzil olmuştur.

RESÛL-İ EKREM EFENDİMİZ'İN MUHTEREM EBEVEYNİNİN NECAT VE NECÂBELERİ

Hâtem-i Enbiyâ *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in peder-i âlîleri Abdullâh İbn-i Abdilmuttalib ile vâlideleri Âmine bint-i Vehb Hazretlerinin ehl-i nâr olmayıp ehl-i necât olduklarına dâir bir çok zevât-ı âliye tarafından pek çok müstakil eserler yazılmıştır. Bunlar arasında üslûb-ı tahrîri i'tibâriyle en güzeli Celâlüddîn Hâfız Süyûtî'nin (مسالك الحنفاء في والدى المصطفى صلى الله عليه و سلم) nâmındaki kitabıdır. Süyûtî'nin bu kitabını esas ittihaz, fakat bâzı taraflarını ihtisar ve bâzı cihetlerini de tafsîl ederek bu mevzû hakkındaki tetkîkâtımızı kāri'lerimizin nazar-ı mütâlealarına arzediyoruz :

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in vâlideyninin ehl-i nâr değil, ehl-i necât olduklarını pek çok âlimler tasrîh ve mes'eleyi ber-vech-i âtî bir kaç şekilde takrîr ve müdâfaa etmişlerdir :

BİRİNCİ ŞEKİL :

Resûl-i Ekrem'in vâlideyni zümre-i nâciyedendir. Çünkü bunlar, bi'set-i Muhammediyye'den evvel vefât etmişlerdir. Bi'setten evvel vefât edenlere ise azâb yoktur. Bu husûsa işâret eden âyât-ı kerîme şunlardır :

1) Cenâb-ı Hak İsrâ' sûresinde: " وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا = *Biz, hiçbir ümmeti kendilerine peygamber göndermedikçe azâb etmeyiz*" buyurmuştur.

Cessâs Ebû Bekr-i Râzî *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ında, bu âyet-i kerîmenin mânâsı : "*Cenâb-ı Hak, Peygamber lisâniyle kendi varlığına ve birliğine delil ikāme etmedikçe azâb etmez*" demektir. Peygamber vâsıtasiyle delîl-i sem'î vârid olmadan ahkâm-ı akliyye muktezâsına muhâlefet, hükmü ilâhîde azâb îcâb etmez, diyor. *Beyzâvî Tefsîri*'nde de bu âyet-i kerîmede şerîat vârid olmadan vücûb tahakkuk etmediğine delil vardır, deniliyor. Bütün Ehl-i Sünnet imamları bir peygamberin

da'veti kendisine vâsıl olmadan vefât eden kimsenin nâil-i necât ve selâmet olduğunda ittifâk etmişlerdir. Birisi Şerefüddîn-i Mü-nâvî'den: Vâlid-i Nebevî Cehennem'de midir? diye sorduğunda Münâvî şiddetle haykırarak: Vâlid-i Peygamberî zamân-ı fetretde vefât etmiştir. Peygamber ba's olunmazdan evvel ise azâb yoktur, demiştir.

İbn-i Cerîr, İbn-i Ebî Hâtem de tefsîrlerinde Katâde'-den: Cenâb-ı Hak'tan bir emir ve haber gelmedikçe, Allāhu Teâlâ kimseyi azâb etmez, dediğini nakletmişlerdir.

2) Yine İsrâ' sûresinde yukarıdaki âyet-i kerîmenin alt tarafında, "واذا اردنا ان نهلك قرية امرنا مترفيها ففسقوا فيها فحق عليها القول فدمرناها تدميرا = *Ezelî hükmü kazâmızı infâz etmek için bir kavmin helâkini istediğimizde o kavmin ashâb-ı yesârına peygamber lisâniyle îmân ve itâat etmelerini emrederiz. Onlar ise fısk edip îmân etmezler. Bu halde artık onlara azâb vâcib olur. Biz de bunların karyelerini, şehirlerini tahrib ve kendilerini helâk ederiz*" buyurulmuştur. *Beyzâvî Tefsîri*'nde yukarıdaki âyet-i kerîme gibi bu da helâk ve azab için lisân-ı Resûl ile da'vetin şart olduğuna, delâlet eder, deniliyor.

3) En'âm sûresinde, " ذلك ان لم يكن ربك مهلك القرى بظلم و اهلها غافلون = *Habîbim! Enbiyânın ba'si ve onlara isyân edenlerin azâb olunmasından gāye şudur ki: Rabbin Teâlâ, Allah duygusundan mahrum bir ülke halkını, Peygamber gönderip îkāz etmedikçe helâk ve azâb etmez*" buyurmuştur.

4) Kasas sûresinde "«ولو لا ان تصيبهم مصيبة بما قدمت ايديهم فيقولوا ربنا لولا ارسلت الينا رسولا فنتبع آياتك ونكون من المؤمنين» = *Eğer, müşriklerin vaktiyle iktisâb ettikleri şirk ve ma'sıyet sebebiyle kendilerine azâb isâbet ettiğinde: Yâ Rabbî! Bize vaktiyle bir peygamber gönderip de âyât ve ahkâmını bildirse idin biz o âyetlerine ittibâ ederdik de mü'minlerden olurduk, demeleri olmasa idi, biz peygamber göndermeğe lüzum görmezdik*" buyurulmuştur.

İbn-i Ebî Hâtem, bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde Hasen-i Basrî senedi ile Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'ten Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: Fetret zamânında ölen kimse: Yâ Rabbî, bana ne kitab geldi, ne de peygamber, der, sonra da: (ربنا لو لا ارسلت الينا رسولا فنتبع آياتك و نكون من المؤمنين) âyet-i kerîmesini okur.

5) Tâ-hâ sûresinde "«ولو انا اهلكناهم بعذاب من قبله لقالوا ربنا لولا ارسلت الينا رسولا فنتبع آياتك من قبل ان نذل و نخزى» = *Eğer biz, bu müşrikleri, peygambe*

göndermeden bir azâb ile helâk etseydik, muhakkak Kıyâmet günü onlar: Yâ Rabbî! Bize peygamber gönderip âyât ve ahkâmını bildirse idin, biz böyle zelîl ve rüsvây olmazdık, derlerdi" buyurulmuştur.

Yine İbn-i Ebî Hâtem bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde Atıyye'den: "*Fetret zamânında ölen kimse: Yâ Rabbî, ne kitab geldi, ne de peygamber, diye i'tizâr eder, sonra da:* (و لو انا اهلكناهم الآية) *kavl-i şerîfini okur"* buyurulduğunu tahrîc etmiştir.

6) Kassas sûresinde "« و ما كان ربك مهلك القرى حتى يبعث فى امها رسولا يتلو عليهم آياتنا » = *Habîbim! Rabbin Teâlâ şirk ile âlûde bir karye halkını, bir milleti; onların ulularına âyâtımızı okuyup anlatan bir peygamber göndermedikçe helâk eder olmadı"* buyurulmuştur.

Yine İbn-i Ebî Hâtem İbn-i Abbas'tan ve Katâde'den bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: Cenâb-ı Hak Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bi'set ve şerîati kendilerine irişmeyen milletleri helâk ve azâb etmez. Muhammed'in sıyt-i şerîati kendilerine vâsıl olup da inkâr ve tekzîb eden milletleri azâb eder, dedikleri rivâyet edilmiştir.

7) En'âm sûresinde: "« و هذا كتاب انزلناه مبارك فاتبعوه و اتقوا لعلكم ترحمون ان تقولوا انما انزل الكتاب على طائفتين من قبلنا و ان كنا عن دراستهم لغافلين » = *Bu Kur'ân, insanların her nevi' hayır ve menfaatlerini bildiren bir kitabdır. Biz bu Kitâb-ı Mübîn'i, insanların mûcebi ile amel ve hilâfından hazer etmeleri için indirdik. Bu sûretle rahmet-i ilâhîye nâil olmaları me'muldür. Yine biz bu Kur'ân-ı Mübîn'i Mekke müşrikleri, bizden evvel Yehûd ve Nasârâ'ya Tevrat ve İncil nzâl olunmuştu. Fakat biz –kendi dilimizde olmıyan– bu iki kitâbı okumakan gāfil ve âciz idik, derler, diye gönderdik"* buyurulmuştur.

8) Şuarâ sûresinde: "« وما اهلكنا من قرية الا لها منذرون * ذكرى و ما كنا ظالمين » = *Habîbim! Biz, hiç bir cem'iyyeti, kendilerine şirk ve ma'sıyetten tahzîr edecek peygamber göndermedikçe helâk ve azâb etmedik ve etmeyiz. Çünkü bu inzâr, avâkib-i umûru kendilerine ihtardır. Biz kable'l-inzâr helâk ve azâb eden zâlimlerden değiliz"* buyurulmuştur.

9) Fâtır sûresinde: "« و هم يصطرخون فيها ربنا اخرجنا نعمل صالحا غير الذى كنا نعمل. اولم نعمركم مايتذكر فيه من تذكر وجاءكم النذير » = *Ehl-i küfr ve ma'sıyet Cehennem'de: 'Rabbimiz! Bizi buradan çıkarıp dünyâya iâde et de bundan evvel irtikâb ettiğimiz o küfür ve ma'sıyete mukābil şimdi güzel ameller işleyelim' diye çağırışırlar. Cenâb-ı Hak: Biz, sizi aklı başında, reşid bir mütefekkir kimsenin avâkib-i umûru düşünüp idrâk edebileceği bir çağa kadar yaşatma-*

dık mı? Ve size Nezîr bir peygamber de gelmedi mi? diye ilzâm eder" buyurulmuştur.

Müfessirler bu âyet-i kerîmedeki nezîr peygamberle murad Muhammed *salla'llâhu aleyhi ve sellem'*dir. Ve onun ba's buyurulmasıdır, demişlerdir.

BİʿSET-İ MUHAMMEDİYYE'DEN EVVEL FETRET ZAMÂNINDA ÖLENLERİN CEHENNEM'DEN MASÛNİYETLERİNE DELÂLET EDEN ŞU HADÎSLERİ DE MUTÂLEA EDELİM :

1) Ahmed İbn-i Hanbel ile İshak İbn-i Râhûye'nin Müsnedlerinde, Beyhakî'nin de Kitâb-ı İʿtikad'da Esved İbn-i Serîʿ *radiya'llâhu anh'*ten[1] rivâyetlerine göre, Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* buyurmuştur ki : dört sınıf insan, kıyâmet gününde Cehennem'den afv olunmalarını iddia ve istidlâl ederler : 1) hiç bir vechile işitmiyen sağır, 2) ahmak ve aklı kıt, 3) bunak, 4) fetret devrinde ölenler. Sağır : Yâ Rabbî! Gerçi ben devr-i İslâm'ı idrâk ettim, fakat Müslümanlık nedir, ne gibi ahkâmı ihtivâ eder? Benim için işitip öğrenmek mümkün olmamıştır, der. Ahmak ve bön kimse de : Yâ Rabbî! Müslümanlık geldiğinde aklım kıt idi. Çocuklar beni deve kığına tutarlardı, der. Bunak ihtiyar da: Yâ Rabbî! Gerçi ben Müslümanlık devrini idrâk ettim. Fakat benim için onun ahkâm-ı âliyesini idrâk ve ihâta etmek mümkün değil idi, der. Fetret zamânında vefât eden kimse de: Yâ Rabbî! Benim yaşadığım sırada Müslümanlığı bana taʿlîm edecek bir peygamber gelmemiştir ki, onun ahkâmını öğrenip ona mutîʿ ve münkād olayım, der.

Sonra bu dört sınıf insanlar imtihân için Cehennem'e sevk olunur, ve bunlara : Cehennem'e giriniz! denilir. Bunlardan itâat edip girenlere Cehennem bir berd ü selâm olur. Cehennem'e girmiyenler de Cehennem'e çekilirler.

Bu mealde daha bir çok hadîsler de Süyûtî tarafından zikredilmiştir.

2) Yukarıda etfâl-i müşrikîn hakkında ulemânın ictihad ve efkârını bildirirken ashâb-ı tahkîkın ihtiyâr ettikleri mezheb, müşrik

[1] Esved İbn-i Serîʿ, Sahâbî'dir. Basra'da ihtiyâr-ı ikāmet etmiştir. Kendisinden sekiz hadîs rivâyet edilmiştir. Resûl-i Ekrem'in maiyetinde dört muhârebede bulunmuştur. Şâir, fasîh, muhsin ve mükrim bir zât idi. Basra'nın ilk kadısıdır. (42) târihinde vefât etmiştir. [*Hulâsa:* 31].

çocuklarının cennetlik olduklarını **Nevevî** lisânından bildirmiştik. Muhakkıkînin bu bâbdaki delilleri de (وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا) âyet-i kerîmesidir. Yine **Nevevî** diyor ki : Kendisine da'vet vâsıl olmadığı için bâliğ ve reşid azâb olunmazsa, öbürlerinin azâb olunmıyacağı bi-tarîkı'l-evlâ sâbit olur.

Yukarıdaki âyât-ı kerîme ve ahbâr-ı şerîfe ile kat'î sûrette sâbit olan hakîkat-i dîniyye şudur ki : kendisine bir nebînin da'veti vâsıl olmıyan kimse azâb olunmıyacaktır. Cehennem bunlar için berd ü selâm olacaktır.

Fakat bir peygamberin da'vetini işitipte küfür ve şirkte ısrâr edenler Cehennem'de azâb olunacaktır. Bunda hiçbir nizâ' ve ihtilâf yoktur.

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in ebeveyn-i şerîfeynine gelince : Bunlara da enbiyâ-yi sâlifeden hiç bir nebînin da'veti vâsıl olmadığı târihen sâbit olan bir hakîkattir. Şöyle ki, ahd-i nübüvveti o devre en yakın olan peygamber **Îsâ** *aleyhi's-selâm*'dır. **Îsâ** peygamberle **Resûl-i Ekrem**'in ahd-i nübüvvetleri arasında altı yüz küsur sene kadar bir fetret vardır. Mehd-i intişârı Arz-ı Mukaddes olan Îseviyyet Sûriye havâlîsine ve betâetle garba doğru intişâr ettiği halde Cezîretü'l-Arab'ın âteşîn çöllerine bir türlü girmek cesâretini kendisinde bulamamıştır. Esâsen an'anelerine ve asûbet-i kavmiyye ve milliyelerine son derece bağlı bulunan Arablar arasında putperestlikten başka bir dînin kabûlü imkân ve ihtimâli de yoktu. Bunu, bâzı hıristiyan papazları tecrübe ederek anlamışlardır. Vaktiyle yehûd dîninin de Medîne'den Mekke'ye sirâyet edememesinin başlıca bir sebebi de budur. Kureyş'in putlarını yalnız **Hazret-i Muhammed**'in yüksek irâdesi ser-nigûn etmiştir. Binâenaleyh **Resûl-i Ekrem Efendimiz**'in muazzez vâlide ve pederlerinin sem'ine hiçbir nidâ-yi tevhîd ulaşmamıştır. **Resûl-i Ekrem**'in peder-i âlîleri **Hazret-i Abdullāh**'ın müntehâ-yi seferi Medîne idi. O da hurma almak üzere bir kaç günlük bir seyahatten ibâretti. Ehl-i Kitâb'ın makarri olan Şam'a ve mülhakātına hiçbir sefer etmediği muhakkaktır. Esâsen **Hazret-i Abdullāh** pek genç vefât etmişti. (الدرة البهية في مولد سيد البرية) nâmındaki **Hâfız Salâhüddîn**'in bir eserinde **Hazret-i Âmine**'nin **Resûl-i Ekrem**'e hâmile kaldıkları târihte **Abdullāh Hazretleri** on sekiz yaşında idi. O sene içinde Medîne'ye Benî Neccar'dan dayılarının yanına gitmişti. Orada vefât etmiş ve **Resûl-i Ekrem**

ana karnında dürr-i yetim gibi yetim kalmıştır. Resûl-i Ekrem'in vâlidesi ise, değil Mekke'den belki kendi evinden bile hârice çıkmamıştır.

Hulâsa : Mekkelilerin kadın, erkek edyanla alâkadar oldukları yoktu. Bu sebebledir ki, i'lân-ı nübüvvet buyurduklarında Mekkeliler kadın, erkek hayret etmişlerdi. Bu ne haldir: "بعث الله بشرا رسولا = *Allah insanlardan peygamber göndersin*" şaşılacak şeydir, diyorlardı. Yine böyle "لو شاء ربنا لانزل ملائكة ما سمعنا بهذا في آبائنا الاولين = *Tanrımız peygamber göndermek dileseydi şüphesiz ki, melek bir peygamber gönderirdi. Böyle, insandan peygamber olduğunu eski ve en yaşlı babalarımızdan da işitmedik*" diyorlardı. Arabın peygamber ba's ü irsâli hakkında biraz ma'lûmâtı olsaydı, bu kadar câhilâne bir hayret göstermiyecekti, ve Resûl-i Ekrem'e o kadar yan bakmıyacaktı. Gerçi İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ı peygamber olarak işitiyorlardı. Fakat bunun da nübüvveti kendi zamânına maksur ve münhasır olduğunu zannederlerdi. Sonra : İbrâhim'in ahkâm-ı esâsiyyesi neden ibâret idi? Risâlet-i Ahmediyye ile İbrâhim Peygamber arasında üç bin senelik bir fâsıla-i medîde bulunuyordu. İbrâhim şerîatini ne bilen ne de bulunacak vesâik vardı. Hiç şübhesiz ki, Resûl-i Ekrem'in ebeveyni de peygamberler hakkında hiçbir ma'lûmâta mâlik değillerdi.

Zamân-ı fetret nedir?:

Fukahâ fetret deyince, Îsâ *aleyhi's-selâm* ile Resûl-i Ekrem arasındaki zamânı kasdederler; bu altı yüz küsur sene zarfında gelip geçenlere ehl-i fetret denilir. Ehl-i fetret üç kısımdır :

1) Cenâb-ı Hakk'ın birliğini zekâsiyle düşünüp bulan ve bilen kimselerdir. Bunlardan bir kısmı hiçbir şerîate dâhil olmamıştır. Kus İbn-i Sâide, Zeyd İbn-i Amr İbn-i Nüfeyl gibi. Bir kısmı bir şerîate dâhil olmuştur. Tübba' ve kavmi gibi.

2) Tevhîdi tebdîl ve tağyîr edip şirki kabûl eden ve kendisi için bir şerîat uydurup tahlîl ve tahrîm edenlerdi. Amr İbn-i Luhay gibi ki, Arablar arasında putperestliğin vâzıdır. Yukarıda îzâh olunduğu üzere Bâhire, Sâibe, Vasîle, Hâm gibi ahkâm teşrî' etmiştir. Arablardan cinlere, meleklere ibâdet edenler vardı. Kız çocuklarını yüz karası addedenler, diri diri toprağa gömenler bulunuyordu.

3) Ne müşrik ne de muvahhid olup bir peygamberin, şerîatine dâhil olmıyan ve kendisi için ne bir şerîat, ne bir din îcad ve ihtirâ'

etmeyip bütün ömrünü gafletle geçiren ve zihni böyle metafizik düşüncelerden tamâmiyle hâlî bulunan kimselerdi. Câhiliyet devrinde böyle üçüncü bir sınıf halk da vardı.

Ehl-i fetretin bu üç sınıf halktan ikinci sınıfın ta'zîb olunacakları küfürleri muktezâsı muhakkaktır. Üçüncü sınıf, hakîkî ehl-i fetrettir. Bunların da muazzeb olmadıkları yukarıda asıllarını ve tercemelerini zikrettiğimiz nusûsun şehâdetleriyle sâbit bir hakîkattir.

Birinci kısımda zikrettiğimiz Kus İbn-i Sâide ile Zeyd ümmet-i vâhide olarak ba's olunacaklardır. Tübbâ' ve emsâli hakkında ilmin vereceği hüküm de bunlardan devr-i İslâmı idrak edip de müslüman olanlardan başka idrak edememiş bulunanların ehl-i dîn ve sâhib-i îmân olduklarıdır.

İKİNCİ MESLEK :

Resûl-i Ekrem'in ebeveyni ehl-i necâttirler. Çünkü bu muhterem ana ve babanın ehl-i şirk oldukları sâbit olmamıştır. Belki bunlar, tâife-i Arab'dan Zeyd İbn-i Amr İbn-i Nüfeyl ve Varaka İbn-i Nevfel ve emsalleri gibi büyük babaları İbrâhim *aleyhi's-selâm*'dan an'anevî vâris olabildikleri bâzı âdâb ve i'tikād üzere olan bir zümre-i nâciyye ve muhteremeden ma'duddurlar. Bu mesleğin sâhibleri ve sâlikleri de Fahr-i Râzî gibi bir hayli İslâm mütefekkirleridir. Bunlara göre, ne Hazret-i Muhammed'in, ne de sâir enbiyâ-i kirâmın aziz peder ve vâlideleri kâfir değildirler. Bu müddeâlarını vücûhu adîdeyle isbât etmişlerdir. Bu delillerden birisi : (الذى يراك حين تقوم و تقلبك فى الساجدين) âyet-i kerîmesidir.

Şuâra sûresinin bu âyet-i kerîmesinde Cenâb-ı Hak : "*Habîbim! Azîz ve Rahîm olan o Cenâb-ı Hakk'a tevfîk-ı umûr eyle ki, O, – senin gece ashâb-ı teheccüd arasında– namaz kıldığını ve –kıyâm, kuûd, rükû', secde gibi erkân-ı salât arasında– intikāl ettiğini görür. Çünkü Allah çok iyi işitir ve duyar ve O'nun ilm ü idrâki çok geniştir*" buyurmuştur.

Bu ayet-i kerîmedeki (ساجدين = *Namaz kılanlar*) ile birtakım muhakkık müfessirler, tâ Âdem ve Havvâ *aleyhi's-selâm*'dan Abdullāh ve Âmine *radiya'llāhu anhumâ*'ya gelinceye kadar nûru Muhammedî'nin vâsıta-i intikāli olan erkek, kadın bütün usûl ve ecdâd-ı Muhammedî maksuddur, demişlerdir. Bu sûrette âyet-i kerîmenin mânâsı : (Habîbim! Allah senin namaz kıldığını ve bundan evvel de senin nûrunun bir sâcidden öbür sâcide intikāl edegeldiğini görür) de-

mek olur. Bu şekl-i tefsîre göre, bu âyet-i kerîme Hazret-i Âdem'e kadar imtidâd eden ecdâd ve ceddât-ı Muhammedî'nin kâmilen müslüman olduklarına delâlet eder.

Silsile-i neseb-i Muhammedî arasında İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ın pederi Âzer'in Kur'an'da sûre-i En'âm'da esnâma taabbüdüne dâir olan kayıd ve işâret de mûcib-i şüphe ve tereddüd olmamalıdır. Silsile-i neseb-i Muhammedî arasında siyah bir halka zannedilen Âzer'in esnâma taabbüdü, târihî tetkîkāta istinâd ederek diyebiliriz ki, nûru Muhammedî'nin vâlide-i İbrâhîm'e intikālinden sonradır. Hattâ târihî tetkîkat, bâzı ulemânın : Âzer, İbrâhim Peygamberin babası değildi, amucası idi. Mecâzen âyet-i kerîmede baba ta'bîr buyurulmuştur, sûretinde kavâid-i edebiyyenin pek müsâid olduğu bir tevcîhe de lüzum yoktur. Âzer'in oğluna karşı muhâlif bir cephe alması, İbrâhim'in i'lân-ı nübüvvetinden sonra olduğu muhakkaktır. *Fütûhât-ı İlâhiyye* gibi bir çok tefsîrî eserlerde bunun bu bâbdaki şüphelere karşı bir "*cevâb-ı hasen*" diye tavsîf edilerek nakledilmesi bu târihî hakîkate müstenid olmasına mebnîdir. Fahrüddîn-i Râzî'nin *Esrâr-ı Tenzîl*'indeki kıymetli bir mütâleasını nakletmeden geçemiyeceğiz:

Âbâ-i Muhammed *aleyhi's-selâm*'ın müşrik olmadıklarının bir delîli de Resûl-i Ekrem'in: "لم ازل انقل من اصلاب الطاهرين الى الارحام الطاهرين = *Ben, mütemâdiyen temiz babaların sulbünden, temiz anaların rahmine naklolunageldim*" buyurmuş olmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in: "انما المشركون نجس = = *Şüphesiz ki müşrikler, necisdir*" diye tavsîfine ve tahâret ile necâset, îmân ile şirk, mü'min ile müşrik arasında tezad ve tekābül bulunmasına göre, Resûl-i Ekrem'in ecdâd-ı kirâmından hiç birisinin müşrik olmadıklarını kabûl etmek vâcib olur.

ÜÇÜNCÜ MESLEK :

Resûl-i Ekrem'in ebeveyni müşrik değillerdir : Çünkü Allâhu Teâlâ Resûl-i Ekrem'in ana ve babasına hayat bahşetmiş ve bu muhterem ana, baba; azîz oğullarının nübüvvet ve risâletini kabûl ve îmân etmişlerdir. Bu meslek de bir çok huffâz-ı muhaddisînin sâlik oldukları bir tarîk-ı istidlâldir. İbn-i Şâhin, Hâfız Ebû Bekr, Hatîb-i Bağdâdî, Süheylî, Kurtubî, Muhibb-i Taberî, Allâme Nasîrüddîn İbn-i Münîr ve daha bu tabakada bir çok ehl-i hadîs bu yolda istidlâl etmişlerdir.

İbn-i Şâhin'in *Nâsih ve Mensûh*'unda, Hatîb-i Bağdâdî'nin *Sâbık ve Lâhik*'ında, Dârekutnî ve İbn-i Asâkir'in *Garâib*'de tahriclerine göre, Âişe *radiya'llāhu anhâ* demiştir ki : Haccetü'l-Vedâ'da Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bizimle birlikte haccetti. Sonra Hacun kabristanına uğradı. Hazret, hazîn ve mağmûm ağlıyordu. Orada uzunca bir zaman kaldıktan sonra benim yanıma geldi. Bu def'a ferahnâk ve mütebessimdi. Ben hâlinde gördüğüm bu bâriz tahavvülün sebebini sorduğumda :

— Annemin kabrine gittim. Cenâb-ı Hak'tan annemi ihyâ buyurmasını diledim. Kabûl buyurup annemi diriltti ve bana îmân ettikten sonra ebedî hâline red ve iâde buyurdu, diye cevab verdi.

Ehl-i hadîs bu rivâyetin za'fına hükmetmişlerdir. Hattâ vaz'ına kāil olanlar da bulunmuştur. Fakat bunun kıymeti yoktur. Za'fına hükmedilmesi senedinden neş'et etmiştir. Bâb-ı rivâyette ehl-i hadîsçe matlûb olan şerâit-i rivâyeti hâiz olmamasındandır. Süheylî (روض الانف = *Ravzâtü'l-ünf*) te bu hadîsi Hazret-i Âişe'den rivâyet edenler arasında ehl-i hadîsçe ahvâli meçhul iki râvî vardır, diyor. Bundan sonra da Süheylî: Allāh her şeye kādirdir, O'nun rahmeti hiç bir şeyden âciz ve kāsır değildir. Bu deryâ-yi rahmetin en ziyâde döküldüğü bir mansab-ı mubâreki varsa, o da kalb-i Muhammedî'dir, diyor.

Kurtubî de diyor ki: Bu hadîs-i ihyâ ile istiğfardan nehy hadîsi arasında teâruz yoktur. Çünkü hadîs-i ihyâ, istiğfardan müteahhirdir. Bunun delîli de ihyânın Haccetü'l-Vedâ'da vukūunu Hazret-i Âişe'nin rivâyet etmesidir. Bunun için ihyâ hakkındaki rivâyetlerin istiğfar haberlerini nâsıh olduğunu kabûl etmiştir.

Nasîrüddîn İbn-i Münîr-i Mâlikî de diyor ki :

Resûl-i Ekrem'i tatyîben ebeveyninin ihyâ buyurulmasının nazîri Îsâ İbn-i Meryem *aleyhi's-selâm* için vâki' olmuş bulunmasıdır. Resûl-i Ekrem ebeveynine istiğfardan men' olunduğuna göre, mahzûn olan kalb-i Muhammedî muhterem ebeveyninin ihyâ ve îmanlariyle tesrîr buyurulmuştur. Mü'min olarak da bu ana, baba hâl-i sâbıklarına red ve iâde edilmiştir.

Yine Kurtubî diyor ki : Resûl-i Ekrem'in vefâtı ânına kadar hakkında Allāh'ın lûtf u keremi tevâlî ve temâdî etmiştir. Sonra ebeveyninin ihyâ ve îmânı da ne aklen ve ne de şer'an mümtenî değildir.

Bundan başka Kur'an'da Katîl-i Benî İsrâil'in ihyâ ve kātilini ihbâr etmesi vârid olmuştur. **Îsâ** *aleyhi's-selâm* yediyle Cenâb-ı Hakk'ın ihyâ-i emvât buyurduğu da sâbit bir hakîkattir. **Resûl-i Ekrem** hakkında ziyâde bir kerem ve fazîlet olarak ebeveyninin ihyâ edilip îmân etmelerinde hiçbir imtinâ' yoktur.

Hâfız Şemsüddîn İbn-i Nasîrüddîn-i Dimeşkî'nin (مورد الصادى فى مولد الهادى) nâmındaki bir eserinde bu hadîs-i şerîf münâsebetiyle şu neşîdesini îrâd etmiştir :

حبا الله النبى مزيد فضل … على فضل و كان به رؤفا
فأحيا امه و كذا اباه … لايمان به فضــلا لطيفا
فسـلم فالقديم بذا قدير … و ان كان الحديث به ضعيفا

MÂNÂSI: Cenâb-ı Hak Habîb-i Edîbi'ne fazîlet üzerine fazîletler bahş ve ihsan buyurdu. Çünkü Allāh, Peygamberine karşı son derecede raûf ve rahîm idi. Sonra en lâtif bir fazl ü inâyeti de kendisine îmân edebilmeleri için ebeveynini ihyâ buyurmasıdır. Ey sâmî'! Bu hakîkati ifâde eden "hadîs, zayıf" olsa da buna Allāhu "Kadîm, Kadîr" olduğunu teslîm eyle.

ŞİMDİ VÂLİDEYN-İ NEBEVÎ'YE ÂİD BAHSİN İPTİDÂSINA BİR DAHA AVDET EDEREK DİYECEĞİZ Kİ :

(ما كان النبى و الذين آمنوا ان يستغفروا للمشركين) âyet-i kerîmesinin vâlideyn-i Nebevî hakkında nâzil olduğunu iddia eden ulemâ nazarında, bu mesâlik-i istidlâliyyeden hiç birisi hâiz-i kuvvet değildir. Bunlar da **Müslim**'in yukarıda kendileri için medâr-ı istinâd olduğunu bildirdiğimiz her iki hadîsini zâhirleri üzerine ibkā etmişlerdir. Bâzı ulemâya göre bu bâbda sükût ve tevakkuf ihtiyâr edilmelidir. Hiç bir müslüman için **Resûl-i Ekrem**'in ebeveyninin küfr ve îmânından, muazzeb olup olmadıklarından bahsetmek muvâfık değildir. **Tâcüddîn-i Fâkihânî**, *Fecr-i Münîr*'inde : " الله اعلم بحال ابويه = ***Resûl-i Ekrem'in ebeveyninin hâlini Allāh bilir.*** " diyor.

Ebû Nuaym'in *Delâil-i Nübüvvet*'inden **Zührî** tarîkıyle **Ümm-i Semâa**'nın vâlidesinden şöyle dediği rivâyet edilmiştir : **Resûlullāh**'ın vâlidesi **Âmine**'nin maraz-ı mevti olan hastalığında ziyâretine gitmiştim. O sırada beş yaşına[1] girmiş olan **Muhammed**

---

[1] En sahîh olan rivâyete göre, **Resûlullāh** *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bu sırada altı yaşında idi.

salla'llāhu aleyhi ve sellem annesinin başucunda oturuyordu. Âmine, bir müddet kemâl-i şefkat ve dikkatle oğlunun yüzüne baktı. İbrâhim'in nûru tevhîdini, Yûsuf'un güzelliğini taşıyan ve Mûsâ'nın mu'cizelerini, Îsâ'nın asâlet rûhunu hâiz olan oğlunun sîmâsından mülhem olarak şu beyitleri inşâd eylemiştir :

يا ابن الذى من حومة الحمام ‌ ‌ ان صح ما ابصرت فى المنام
فانت مبعوث الى الانام ‌ ‌ تبعث فى الحل و فى الحرام
تبعث فى التحقيق و الاسلام ‌ ‌ دين ابيك البر ابراهام
فالله انهاك عن الاصنام ‌ ‌ ألا تواليها مع الاقوام

MÂNÂSI : "*Ey büyük bir güvercinin mahsûl-i hayâtı olan oğlum! Menâmımda gördüğüm rü'yâ doğru çıkarsa sen, ins ve cinne, hill ü hareme ba's olunup peygamber olacaksın! Azîz oğlum! Sen, İslâm dîninin, ceddin Hazret-i İbrâhim dîninin hak dîn olduğunu tasdîk ve ta'lîm için ba's olunacaksın. Allāh seni, milletlerle berâber tevâlî edip yaşıyagelen şu putlardan ve bunlara ibâdetten nehyedip esirgemiştir*".

Hazret-i Âmine bu şiirini inşâd ettikten sonra : "*Her yaşıyan ölür, her yeni eskir, her çok azalır, her büyük fenâ bulur. Şübhesiz ben de öleceğim. Fakat ebedî anılacağım. Dünyâda oğlumu hayrü'l-halef bırakıyorum*" deyip müteâkıben vefât etmiştir. Hazret-i Âmine'nin bu şiiri ve bu ifâdeleri kâmil bir muvahhidin lisânına yaraşır bir haldedir. Hazret-i Âmine'nin yüksek bir kudret-i edebiyyesi bulunduğu bu şiirlerden ve bu sözlerden açık bir sûrette anlaşılır. Pederi Benî Zühre reisi Vehb'dir. Vehb, kızının tahsîl ve terbiyesine pek ziyâde ihtimâm ettiğinden Âmine Kureyş kızlarının en yükseği addolunurdu.

Vâlide-i Nebevî gibi Resûl-i Ekrem'in pederi Hazret-i Abdullāh'ın tevhîde delâlet eder eş'ârı vardır. Cümleden biri *Sîret-i İbn-i Hişam*'da rivâyet olunduğu üzere, Abdullāh, Âmine'ye hıtbe edilmezden evvel Benî Esed'den bir kadın ki, Varaka İbn-i Nevfel'in hemşîresi idi. Kâ'be derûnunda açıktan i'lân-ı aşk etmişti. Hattâ muvâfakati sûretinde kendisine mühim bir servet de hediye edeceğini va'dediyordu. Böyle hâyâsızca arz-ı nefs eden bu kadına karşı yüksek bir fazîlet dersi veren şu kıt'asıdır ki, Abdullāh'ın kemâl-i iffetine de delâlet eder:

اما الحرام فالممات دونه ‌ ‌ و الحل لا حل فاستبينه
يحمى الكريم عرضه و دينه ‌ ‌ فكيف بالامر الذى تبغينه

MÂNÂSI : Haram o kadar acıdır ki, ölüm acısı ondan çok hafiftir. Helâl ise çok tatlıdır. Var kadın, sen açıkça helâlini ara!. İzzet ve şeref

sâhibi olan ırzını ve dînini himâye ve muhâfaza eder. Rosbuluk demek olan bir işe nasıl cesâret gösterir?

Abdullāh haseb ve nesebce Kureyş'in en temiz bir soyuna mensubdur. Buhârî *Sahîh*'inde ve *Târîh*'inde Resûl-i Ekrem Efendimiz'in atalarını sayarken İbrâhim *aleyhi's-selâm*'a kadar çıkarır. İbrâhim Halîl Kâ'be'nin ilk bânîsi bulunduğundan, Resûl-i Ekrem'e gelene kadar bütün İbrâhim evlâdı Kâ'be'ye hizmet edegelmişlerdir. Bu cihetle Resûl-i Ekrem'in ecdâd-ı kirâmının bütün hayatları kemâl-i vuzûh ile mazbuttur. Hepsi de sâhib-i şeref ve fazîlet insanlardır. (لقد جاءكم رسول من انفسكم عزيز عليه ما عنتم، حريص عليكم بالمؤمنين رؤف رحيم)[1] âyet-i kerîmesindeki (أَنْفُسِكُمْ) kavl-i şerîfi şâz olan bir kırâate göre (أَنْفَسِكُمْ) okunmuştur. Bu şâz kırâate göre mânâsı: Ey insanlar! Sizin en güzel ve temiz bir soyunuzdan, size en necîb bir peygamber geldi, demektir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz kendileri de Huneyn gazâsında İslâm ordusunun bozulduğu sırada nübüvvet ve risâlet kuvvetinin kendisine bahşettiği yüksek bir irâde ve mehâbetle münhezim bir orduya hitâb ederek . "*Ben Allāh'ın peygamberiyim, bunda yalan yoktur! Ben, Abdülmuttalib'in torunuyum, soyumda yalancı yoktur*[2]." buyurmuşlar ve bozulan ordunun kuvve-i mâneviyyesini iâde etmişlerdir.

Bir dereceye kadar hayatları hakkında îzâhat verdiğimiz vâlideyn-i Nebevî'den şirk sudûru cidden müsteb'addır.

Hulvânî *Mevâkib*'de diyor ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ebeveyninin [neûzü billâh] küfürlerine hükmetmek âkıldan sudur eden ağır bir zelledir. Böyle bir hükmün ağızdan kaçırılması küfre kadar varır. Çünkü böyle bir söz sarfetmek, Resûl-i Ekrem'e ezâ vermektir. Taberânî'nin rivâyetine göre, Ebû Cehl'in oğlu, İslâm bahâdırlarından İkrime *radiya'llāhu anh:* Bir kerre Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gelip babasına sebbedildiğinden bahs ile şikâyet ettiğinde, Resûl *aleyhi's-selâm:* "لاتؤذوا الاحياء بسب الاموات = *Ölülere sebb ü şetm ederek dirilere ezâ vermeyiniz.*" buyurmuştur. Hiç şüphesiz ki, Resûlullāh kabr-i şeriflerinde haydır, ümmetinin âmâli

---

[1] *Sûre: 9 (Tevbe), âyet: 128*

[2] قال النبى صلى الله عليه وسلم عند شدائد حنين : انا النبى لا كذب ، انا ابن عبدالمطلب [رواه البخارى]

kendilerine arzolunur. İkrime *radiya'llāhu anh*, babası hakkında cehennemliktir, denilmesinden müteezzî olarak nehyolunursa, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in hâtır-ı âlîlerine riâyet etmek daha evlâdır ve vâcibdir.

Bir kerre de Ebû Leheb'in kızı Dürre denilmekle ma'rûf olan Sebîa *radiya'llāhu anhâ* Resûl-i Ekrem'e gelmiş ve : Yâ Resû-la'llāh ! Halk bana : " يا ابنة حطب النار = *Ey Cehennem odununun kızı.*" diye çağırıyorlar, sûretinde şikâyet etmişti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem şiddetli bir gadabla kalkıp : Bâzı kimselerin benim nesebimle uğraşmağa ne hakkı vardır? buyurmuş ve : Kim ki benim nesebimle uğraşırsa, emîn olunuz ki, o kimse bana ezâ verir. Kim ki, bana ezâ eder, o kimse Allāhu Teâlâ'ya ezâ verir, buyurmuştur.

Bu bahsi hulâsa ederek deriz ki : Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e taraf-ı İlâhîden âlemlere rahmet olduğu hitâb edilirken, Şems-i münîr-i nübüvvet ve risâlet henüz tulû' etmeden o nûru mübîni sîne-i ihtirâmında taşıyan bir ana, babayı evlâdının feyz ve nûrundan mahrum farz etmek hem edebe, hem mantıka muvâfık değildir. Husûsiyle Resûl-i Ekrem'in vâlideyn-i muhteremeyninin hayatları câhiliyet devrinde geçmiştir, Risâlet-i Ahmediyye zamânını idrâk etmemişlerdir. Şâirin şu rubâîsi ile bu îzâhımıza nihâyet veriyorum :

İki cihan güneşi bürc-i saâdette iken
Vâlideynine Mevlâ nice vermeye şerefi
Çeşm-i insâf ile ey dil nazar et gavvâsa
Alıcak dürrini yabana atar mı sadefi?

TERCEME-İ HALLER :

Mevzûu-bahsimiz olan Müseyyeb İbn-i Hazn *radiya'llāhu anh* hadîsinde geçen bir kaç ismin müsemmâları ile hadîs râvîsinin terceme-i hâli ber-vech-i âtîdir :

Ebû Tâlib'ir ismi, Abd-i Menaf'tır. Fakat Hâkim, mütevâtiren naklolunan haberlere göre, Ebû Tâlib künyesi ayni zamanda Amm-i Nebî *aleyhi's-selâm*'ın ismidir de, diyor. Gene Hâkim, Hazret-i Alî'nin hatt-ı destiyle de bu sûretle mazbut ve muharrer bulunmuştur, demiştir.

Ebû Cehl'in künyesi Ebü'l-Hakem'dir. Ebû Cehl künyesi Resûl-i Ekrem tarafından verilmiştir. İsmi de Amr İbn-i Hi-

şam'dır. Ebû Cehl şaşı idi, me'bûn idi. İbn-i Düreyd'in *Vişâha*'da beyânına göre, âlem-i İslâm'da ilk koparılan düşman kafası, Ebû Cehl'in başıdır. Abdullâh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh* yediyle koparılmıştır [*Aynî*].

Abdullâh İbn-i Ebî Ümeyye de Ezvâc-ı Tâhirat'tan Ümm-i Seleme *radiya'llāhu anhâ*'nın kardeşidir. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e karşı şiddetli adâvet beslerdi. Feth-i Mekke'den evvel müslüman olmuştur. Hayber gazâsında bulunmuştur. Tâif'te şehîden vefât etmiştir [*Kastalânî*].

Müseyyeb İbn-i Hazn İbn-i Ebî Vehb *radiya'llāhu anhumâ* Kureyşî'dir. Baba, oğul ikisi de Sahâbî'dir. Vâlidesi Resûl-i Ekrem'in ammesi Âtike'dir. Hazn İbn-i Ebî Vehb eşraftandı. Hicret şerefini de ihrâz etmiştir. Onuncu Hicret senesinde Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in devr-i hilâfetine musâdif Yemâme harbinde şehîden vefâtını şârih Aynî Zehebî'den naklediyor. Müseyyeb *radiya'llāhu anh* de Hicret şerefini ihrâz etmiştir. Şecere-i Rıdvân altında bîat eden bahtiyarlardandır. Müseyyeb İbn-i Hazn, Sahâbî oğlu Sahâbî olduklarından tercemede tesniye sîgasiyle tarziye ettik. Müseyyeb Hazretleri ticâretle iştigal ederdi. Kendisinden yedi hadîs rivâyet edilmiştir. Üçü *Buhârî*'de vardır. Tâbiî Hazarâtının yedi benâm Medîne fukahâsından birisi Saîd İbni'l-Müseyyeb sâhib-i tercemenin oğludur. Ve babasının râvîsidir. Saîd İbn-i Müseyyeb selâmet-i hıfzı ve sıdk-ı beyânı cihetiyle ehl-i hadîsin göz nûrudur. Mürselen rivâyet ettiği hadîslerinin esahh-ı merâsil olduğunda icmâ' vardır [*Hulâsa* ve *Aynî*].

666. عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا فِي جَنَازَةٍ فِي بَقِيعِ الْغَرْقَدِ فَأَتَانَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَعَدَ وَقَعَدْنَا حَوْلَهُ وَمَعَهُ مِخْصَرَةٌ فَنَكَّسَ فَجَعَلَ يَنْكُتُ بِمِخْصَرَتِهِ ثُمَّ قَالَ مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ مَا مِنْ نَفْسٍ مَنْفُوسَةٍ إِلَّا كُتِبَ مَكَانُهَا مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ وَإِلَّا قَدْ كُتِبَتْ شَقِيَّةً أَوْ سَعِيدَةً

فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ أَفَلَا نَتَّكِلُ عَلَى كِتَابِنَا وَ نَدَعُ
الْعَمَلَ فَمَنْ كَانَ مِنَّا مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ فَسَيَصِيرُ إِلَى عَمَلِ أَهْلِ
السَّعَادَةِ وَ أَمَّا مَنْ كَانَ مِنَّا مِنْ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ فَسَيَصِيرُ إِلَى عَمَلِ
أَهْلِ الشَّقَاوَةِ قَالَ أَمَّا أَهْلُ السَّعَادَةِ فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ
السَّعَادَةِ وَ أَمَّا أَهْلُ الشَّقَاوَةِ فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ
ثُمَّ قَرَأَ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَ اتَّقَى * الْآيَةَ .

TERCEMESİ

Alî *radiya'llâhu anh*'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir : (Biz bir kere) Bakî-i Garkad (kabristanında) bir cenâzede bulunduk. Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* de yanımıza gelip oturdu, biz de etrâfına oturduk. Resûl-i Ekrem'in elinde bir asâ vardı. O hazret başını eğdi. Asâsiyle yere vurmağa başladı. Sonra buyurdu ki :

— Sizden hiçbir kimse ve nüfûsu mahlûkadan hiçbir nefis yoktur ki, onun (Allāhu Teâlâ tarafından) Cennet'teki ve Cehennem'deki yeri takdîr ve ta'yîn edilmemiş olsun! Onun şakî ve saîd olduğu tesbit olunmamış bulunsun! Bunun üzerine Ashâb-ı Kirâm'dan birisi dedi ki :

— Öyle ise yâ Resûla'llāh! Ameli ve ibâdeti bırakıp Cenâb-ı Hakk'ın takdîrine i'timâd edemez miyiz? Bizden, saâdet ehli (olması mukadder) olan her kişiyi kazâ-yı ilâhî, ehl-i saâdetin (hayır) ameline sevkeder, (kişi Cennet'e nâil olur). Yine bizden ehl-i şakāvetten (olması mukadder) olan her kişiyi de kazâ-yı ilâhî, ehl-i şakāvetin (şer) ameline sevkeder, (bu

* *Sûre: 92 (Leyl), âyet: 5*

da Cehennem'e girer). Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* cevâben :

— Saâdet ehline, saâdet sâhiblerinin (hayır) ameli (sevdirilerek) îfâsı kolaylaştırılır. Ehl-i şakāvete de eşkıyâ zümresinin (şer) işleri (sevdirilerek) îfâsı teshîl edilir, buyurdu. Sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şu mealdeki âyet-i kerîmeyi okudu:

— O kimse ki Allah hakkını verir, Allah'tan korkar, güzel kelimeyi, (Lâ ilâhe illâ'llāh) Kelime-i Tevhîd'ini tasdîk eder, muhakkak biz o kimseye hayra karşı yüsrü mûcib bir haslet müyesser kılarız. O kimse ki, hakku'llāh'a buhl edip inâyet-i ilâhiyyeden istiğnâ ve güzel kelimeyi tekzîb eder, ona da hayra karşı usrü şiddet-i mûcib bir haslet müyesser kılarız [1].

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî buradaki rivâyetini Osmân İbn-i Muhammed'den ahzetmiştir. Bu hadîsi Tefsîr bahsinde de Âdem İbn-i Ebî İyâs'tan, Bişr İbn-i Hâlid'den, Ebû Nuaym'den; Kader bahsinde de Abdân'dan, Edeb bahsinde Bindâr'dan tahrîc eylemiştir. Müslim de Kader bahsinde böyle müteaddid senedlerle, Ebû Dâvud Sünnet, Tirmizî Kader, Nesâî Tefsîr, İbn-i Mâce Sünnet bahislerinde rivâyet etmişlerdir.

Bu hadîsin, metn-i *Buhârî*'de mensub bulunduğu bâbın unvânı, kabirde mev'ızadır. Kabirde cemâat hâlinde durmak gerek hayattakilerin, gerek ölülerinin mesâlihine müteallik olursa mekruh değildir. Meselâ dirilerin kabirde oturup içlerinden birisi mevti, âhireti yâda vesîle olacak mev'ızada bulunması dirilerin menfaatine müteallik bir ictimâ' olur. Yine kabirde Kur'an okumak, zikretmek için toplanmak da ölülere istifâde bahşeden bir ictimâdır. Ebû Dâvud'un rivâyetine göre, Ma'kıl İbn-i Yesâr Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* "اقرؤا يس على موتاكم = *Ölülerinizin rûhuna Yâsîn okuyunuz*"

[1] (فاما من اعطى واتقى ۝ وصدق بالحسنى ۝ فسنيسره لليسرى ۝ واما من بخل واستغنى ۝ وكذب بالحسنى ۝ فسنيسره للعسرى ۝) *

* *Sûre: 92 (Leyl), âyet: 5 - 10*

buyurdu, demiştir. Bu hadîs-i Nesâî ile İbn-i Mâce de bu sûretle rivâyet etmişlerdir. Binâenaleyh bu hadîsten, ölülerin kırâat-i Kur'ân ile müstefîd oldukları istifâde edilmiştir.

Buhârî'nin bu hadîse takaddüm eden bir bâbı ve bir rivâyeti daha vardır. Bâbın unvânı, kabre cerid ki, hurma dalı dikmenin hükmüdür. Buhârî bu bâbında Büreyde-i Eslemî'nin kabrine iki hurma dalı dikilmesini vasiyet ettiğini ta'lîkan rivâyet ediyor. Şârihler ekseriyetle bu gars-i eşcârın sebebini, ağacın mahsûlü bereketiyle tefe'üldür, diyorlar. Sonra Buhârî bu bâbında İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'nın şu mealde bir hadîsini tahrîc etmiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir kerre) sâhibleri azâb olunan iki kabrin yanından geçiyordu. Resûl-i Ekrem:

— Bunlar azab çekiyorlar, hem de azab görmeleri büyük bir iş için de değildir. Bunlardan birisi, bevlinden sakınmazdı. Öbürüsü de koğuculuk etmeğe çalışırdı, buyurdu. Sonra yaprakları koparılmış tâze bir hurma dalı aldı. Bunu ikiye böldü. Her kabre bunlardan birer parça dikti. Ashâb-ı Kirâm :

— Yâ Resûla'llāh! Bunu niçin diktiniz? diye sordular. Resûl-i Ekrem:

— Bu ağaçlar kurumayıp tâze kaldıkça umarım ki, azabları hafifler, buyurdu[1].

Bu hadîs, buna yakın bir metin ile yukarıda "*Kitâbü'l-Vuzû'*" da geçmiştir. Ve (163) numara ile terceme edilmiştir.

İdrar ederken ihtimâm edilmiyerek sıçratmak ve koğuculuk yapmak nefsü'l-emirde küçüktür, denilmek istenilmiyor. Birkaç damla bevlden ne çıkar diye; çekinilmemesi, birkaç dedikodunun ağızdan çıkıvermesi cihetiyle küçük addedilmiştir. Nefsü'l-emir i'tibâriyle birisi sıhhî ve medenî, öbürüsü koğuculuk da ahlâkî ve aynı zamanda her ikisi dinî pek büyük birer kusurdur. Birisi zâhirî, öbürüsü bâtınî birer pisliktir. Hele koğuculuk en büyük bir musîbet-i içtimâiyyedir. Bir milletin ferdleri arasında koğuculuğun taammüm ve intişârı ve âdetâ ictinâbı lâzım bir kusur addedilmemesi en muzır bir fevzâ-yi içtimâî

---

[1] عن ابن عباس رضى الله عنهما عن النبى صلى الله عليه وسلم انه مر بقبرين يعذبان فقال : انهما ليعذبان وما يعذبان فى كثير. اما احدهما فكان لايستتر من البول . واما الآخر فكان يمشى بالنميمة. ثم اخذ جريدة رطبة فشقها بنصفين ثم غرز فى كل قبر واحدة. فقالوا · يا رسول الله لم صنعت هذا ؟. فقال: لعله ان يخفف عنهما ما لم ييبسا [رواه البخارى].

tevlîd eder. Bunun için Kur'ân-ı Kerîm'de "[1] وتحسبونه هيناً وهو عند الله عظيم = *Siz, söz naklini kolay zannedersiniz. Halbuki bunun tevlîd ettiği mazarrat ve ma'sıyyet, Allāhu Teâlâ indinde çok büyüktür*" buyurulmuştur.

Kabre ağaç dikilmesinin ma'nevî faydası, bu hadîs-i şeriften ve Resûl-i Ekrem'in bu kavlinden, fi'linden müstefâd olduğu gibi [2] (وان من شئ الا يسبح بحمده) nazm-ı şerîfinde bütün mevcûdât-ı mümkinenin kendilerine hâs olan birer lisân-ı ibâdet ve ubûdiyetle hâlıklarını zikr, tesbîh ve tahmîd eyledikleri haber verildiğinden, kabre dikilen ağaç yaş kaldıkça onun zikrinden sâhib-i kabrin müstefîd olması hukūku mücâveret muktezâsıdır. Maddî, medenî, sıhhî faydaları ise îzahtan müstağnîdir.

MÂNÂLAR :

Mevzûu-bahsimiz olan hadîs-i şerifteki (بقيع الغرقد) Medîne-i Münevvere'de meşhur bir kabristanın adıdır. Garkad, burada yetişen bir nevi' dikenli ağaçdır. Bu kabre ibtidâ Osman İbn-i Maz'ûn *radiya'llāhu anh* defnedilmiştir. Ondan sonra da Resûl-i Ekrem'in necl-i necîbi Hazret-i İbrâhim defnolundu. Bunların defni sırasında bu yabânî ağaçlar kesilip Bakî' bunlardan temizlenmiştir. Bugün bu ağacın cinsi kesilmiştir, yalnız ismi kalmıştır.

(Mıhsar) mîm'in kesri ve sâd'ın fethi ile dayanmak üzere elde taşınılan kadîbdir, dal parçasıdır. Asâ, baston makūlesidir. İbn-i Battal ile İbn-i Tîn mıhsarı asâ ile tefsîr etmişlerdir. Biz de böyle terceme ettik.

(Menfûse), masnûa ve mahlûka demektir. (Neks) de baş iğmektir.

Şârih Kastalânî bu hadîsin bâzı fıkralarının tarz-ı beyânında garâbet görüyor. Hakîkaten Medîne-i ilm ü edebin büyük bir hâris ve nigâhbânı olan Hazret-i Alî *kerrema'llāhu vecha*, bu hadîs-i şerîfin teblîğinde hiç görülmedik bir kudret-i edebiye izhâr etmiştir. Meselâ hadîsin başında arka arkaya, "nefi" edatları görülüyor, arka arkaya iki istisnâ bunları tâkib ediyor. Bunlar "*leff ü neşr*" hâlinde midir, değil midir? diye hadîs şârihlerini derin düşüncelere sokuyor. Sonra da o sual ve cevab gâyet îcazkâr bir lisan ile tasvîr edilmiş bulunuyor. Mevzûun nezâketi de buna inzımâm ettiğinden biz de terceme eder-

[1] *Sûre: 24 (Nûr), âyet: 15*
[2] *Sûre: 17 (İsrâ'), âyet: 44*

ken güçlük çektik. Birtakım muâvin kelimeler, fıkralar kullanmağa mecbûr olduk.

Mes'ele hulâsa olarak şudur. Resûl-i Ekrem Efendimiz: "*Her insanın saâdet ve şekâveti, Cennetlik ve Cehennemlik olduğu ezelde ilm-i İlâhîde takdir edilmiştir*" buyurmuş, Ashab'dan bir zât : "*Öyle ise yâ Resûla'llâh! Dünyâda sa'y ve ibâdetin, birtakım meşakkatleri iktihâm etmenin ne te'sîri vardır? Varsın herkes mukadder âkibetine doğru sürüklensin!*" Resûl-i Ekrem Efendimiz cevâben : "*Hayır! Tekâlifte meşakkat yoktur, herkes muktazâ-yi fıtrata nâil ve müyesser oluyor, Cenâb-ı Hak herkese hayır ve şerden neyi müyesser kıldıysa, o kişi onu kolaylıkla seve seve işliyor.*" buyurmuştur..

Bu mühim suâli Hazret-i Peygamber'e kimin sorduğu araştırılmış, en kuvvetli olarak bunun Hazret-i Alî olduğu netîcesine varılmıştır. Ve çok doğrudur. Çünkü böyle derin bir suâli her Sahâbî soramazdı. Yalnız ilmiyle, fıkhiyle iştihâr etmiş yüksek sîmâlar sorabilirdi. Hadîsin râvîsi olması delâletiyle ilk hatıra gelecek zat, Hazret-i Alî olabilirdi. Bu sebeble Buhârî Kitâbü't-Tefsîr'de Hazret-i Alî olduğunu zikretmiştir. Yalnız (قلنا) lâfziyle îrâd edildiğine göre, bu suâle orada bulunan zevâtın da iştirak ettikleri anlaşılıyor. Müslim'le Tirmizî, Sürâka İbn-i Mâlik olduğunu bildirmiştir. Daha başkaları hakkında da rivâyetler vardır. [*Kastalânî*].

Taybî demiştir ki: Bu cevab üslûbu hakîmâneden ma'duddur. Resûl-i Ekrem Efendimiz bu cevâbiyle hem ibâdete i'timâd ve iğtirâr edilmesini, hem de ibâdetin terk olunmasını men' etmiştir. Bir taraftan abde mukteżâ-yi ubûdiyeti îfâ etmesini emretmiş, ayni zamanda umûru ilâhiyyede tasarruftan tahzîr eylemiştir. Binnetîce : Ashâbım! "İbâdeti, terk-i ibâdeti Cennet'e veya Cehennem'e duhûl için sebeb-i müstakil kılmayınız, belki ibâdeti nişâne-i saâdet, terk-i ibâdeti alâmet-i şekâvet biliniz" buyurulmuş oluyor.

Bir sual : Saîdin ibâdeti, şakînin şekâveti kazâ-i ilâhî muktezâsı te'sîr ve teshîl-i Bârî ile olduğuna göre, kul ibâdet ve şekâvetinden dolayı niçin dünyâda medih ve zemme, ukbâda sevab ve azâba müstahik olmalıdır?

Cevâb : Bu medih ve zem, kulun faîliyyeti cihetiyle değil, mahalliyeti i'tibâriyledir. Yâni o kulun o fi'li işlemesi cihetiyle değil, o fi'le mahall-i sudûr olması dolayısiyledir. Meselâ, bir çirkin zem ve bir güzel medih edilir. Bu güzellik ve çirkinliğin her ikisi de eser-i

kudrettir. Ne güzelin kendi güzelliğinde, ne de çirkinin çirkinliğinde sun'u te'sirleri vardır. Kudret-i beşerin bu hususta te'sîri olsaydı dünyâ Yûsuf misal güzellerle dolardı. Binâenaleyh güzel, güzelliğin fâili olarak değil, masdarı olarak medh edilir. Çirkin de böylece zem olunuyor. Bunun gibi saîd, hayır ve fazîletin fâili değil, masdarı olduğu için medhediliyor, sevâba müstahak oluyor. Şakî de böylece zem ve ikāba uğruyor. İşte Eşâire'nin abde izâfe ettikleri "kesb" bu olacaktır.

Şârih İbn-i Battal demiştir ki, bu hadîs-i şerîf, kavâid-i Ehl-i Sünnet'ten en mühim bir kāideyi muhtevîdir ki, saâdet ve şekāvet Hakk'ın eser-i halk ve takdîri olduğu aslîdir. Kaderiyyeciler Ehl-i Sünnet'e muhâlefet etmişler, şer, Hakk'ın eser-i halkı değildir, demişlerdir.

Nevevî de bu hadîs-i şerifte kaderi isbat vardır. Bütün vâkıât, ef'âlinden hiçbir kuvvete karşı mes'ûl olmıyan Allâh'ın kazâ ve takdîri vechile câridir. Bâzı ulemâ: "*Sırr-ı kader insanlara dünyâda münkeşif değildir. İnsanlar bu sırrı Cennet'e girdiklerinde anlıyacaklardır.*" demişler.

Bu hadîs-i şerifte cebriyyecileri de red vardır :

Hadîs-i şerifte ibâd'e hayır ve şer teysîr buyurulacağı bildirilmiştir. Teysîr : İnsanın bir işi seve seve yapmasını teshildir. Cebir ise, istemiyerek insanın sürüklenmesidir.

Kişinin saâdet ve şekāveti dünyâda bilinebilir mi? Tâbir-i aharla saîd ve şakî olanlar bilinebilir mi? Bir kısım ulemâ bu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerifle ihticâc ederek amel-i sâlih, alâmet-i saâdet, şer de alâmet-i şekāvet olduğundan kişi, me'lûf bulunduğu ameli ile ma'lûm olur, demişler. Bâzıları da inkâr etmişlerdir. Şârih Aynî, hak olan cezmen değil, zannen idrâk olunur, diyor. İbn-i Teymiyye mes'eleyi şu şekilde vaz' ederek : "*Muhammed ümmetinin sulehâsından olduğu, halkın lisân-ı sıtkı ile iştihâr eden bir kimse hakkında Cennetliktir, diye kat'î olarak hükmedilebilinir mi?*" diyor. Sonra ülemânın müsbet menfî ihtilâflarını bildiriyor. Hükmedilebilir, diyenler yukarıdaki âyet-i kerîme ve hadîs-i şerifle istidlâl etmişlerdir.

Bu hadîsten kabirde oturmanın, ilim ile mevâiz-i hasene ile görüşmenin cevâzı da anlaşılıyor. Esâsen Buhârî'nin bu hadîse dâir unvânı da bundan ibârettir.

667. عَنْ ثَابِتِ بْنِ الضَّحَّاكِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ حَلَفَ بِمِلَّةٍ غَيْرِ الْإِسْلَامِ كَاذِبًا مُتَعَمِّدًا فَهُوَ كَمَا قَالَ وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِحَدِيدَةٍ عُذِّبَ بِهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ .

TERCEMESİ

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den nakleden **Sâbit İbn-i Dahhâk** *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

Resûl *aleyhi's-selâm* buyurdu ki : Kim ki İslâm'dan başka bir dîne kâzib ve müteammid olarak yemîn ederse, o kimse dediği gibi (yalancı) dır. Kim ki, keskin bir âletle kendini öldürürse, bu kimse de Cehennem ateşinde o âletle azâb olunur.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi, yine böyle Edeb bahsinde Mûsâ İbn-i İsmâil'den, Nüzûr'da Ma'lâ İbn-i Esed'den. Yine Edeb bahsinde Muhammed İbn-i Beşşâra'dan tahrîc etmiştir. Müslim de Îman'da müteaddid tariklardan, Ebû Dâvud Îmân ve Nüzûr bahislerinde Ebû Tevbe'den, Tirmizî Îman'da Ahmed İbn-i Menî'den, Neseî İshak İbn-i Mansûr gibi müteaddid meşâyihten, İbn-i Mâce de Keffârât'da Muhammed b. Müsennâ'dan rivâyet eylemişlerdir.

Bu hadîs-i şerîfin râvîsi bulunan Sâbit İbn-i Dahhâk *radiya'llāhu anh :* Ebû Zeyd, İbn-i Halîfe-i Eşhelî'dir, şecere-i rıdvân altındaki bîatte bulunmuş muhterem bir Sahâbîdir. Kendisinden *Kütübü Sitte*'de on dört hadîs rivâyet edilmiştir. Bunun birisinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Diğer bir hadîsinde Müslim infirâd eylemiştir. Kendisinden Ebû Kılâbe ve emsâlinin rivâyetleri vardır. Altmış dört Hicrî yılında vefât etmiştir; doğru olan da bu târihte vefât etmiş olmasıdır. Kırk beş târihinde vefât ettiği de bildirilmiştir. [*Hulâsa:* 48].

MÂNÂLAR :

(Millet), din mânâsınadır. Millet-i İslâmiyye, millet-i Yehûdiyye, millet-i Nasrâniyye gibi İslâm'dan başka bir dîne edilen yemînin sûreti, dîn-i Nasârâya, dîn-i Yehûda yâhud milel-i kefereden herhangi bir milletin nâmına yemîn etmektir.

(كاذبا) kaydı, halefe fi'linde müstetir bulunan zamîrden haldir. Ve : "Yemîn eden kimse, nâmına yemîn ettiği din ve millete ta'zîm etmekte yalancı olarak" demektir. Ve bu hal, ahvâl-i lâzimedendir. Çünkü İslâm Dîninden başka bir dîne yemîn eden kimse, herhalde ve her zamanda bu yemîninde kâzibdir. Hâl-i sıdka intikāli ihtimâli yoktur. Binâenaleyh (كاذبا) kaydiyle hâlifin mahlûf-i aleyhde kizbi veya sıdkı mevzûu-bahs değildir. Millet-i İslâmiyyenin gayri bir millete yemîn, şerîat nazarında mezmûm olduğu için gayri İslâmî bir dîne ta'zîm kasdederek yemîn ederse onun mahlûfu aleyhde sâdık veya kâzib olması müsâvîdir. Ve bu yemînin, o dînin kendi müntesiblerinin yemîninden hiç farkı yoktur.

HULÂSA : Bir nâma yemîn etmek o şeye ta'zîm ifâde ettiğinden ta'zimde kâzib olarak yemîn ederse, demektir. (كاذبا) kaydının müteallâkı budur. Mahlûfu aleyhdeki sıdk u kizb değildir.

(متعمداً) kaydi : "bu yemînin gerçekten kizbine ve bir günâ ta'zîm ifâde etmediğine i'timad ve i'tikād ederek" demektir. Bu kayd da ahvâl-i mütedâhile veya müterâdifedendir. Bununla takyid buyurulması, hâlif, bu yoldaki yemîninin bir kizb olduğuna kanâat beslemeyip de belki bunun bir ta'zîm olduğunu i'tikād ederse, yemîninde en ağır bir günah irtikâb etmiş olur. Ve o dîn ve millete ta'zîm eden kendi müntesiblerine tamâmiyle benzemiş bulunur. Bu halde hâlif, *(و من يتولهم منكم فانه منهم) âyet-i kerîmesi mûcibince İslâm câmiasından çıkarak nâmına yemîn ettiği milletin dalâlet zümresine iltihak etmiş demektir. Kurtubî de bunun küfrüne hükmediyor.

(فهو كال قال), o kimse yemîninde hakîkaten kâzibtir, kâfir değildir, demektir. Çünkü bu hâdise-i yemîn ile İslâm Dîninden çıkıp nâmına yemîn ettiği dîne dâhil olmuş değildir. Şu kadar ki, onun bu yemîni, i'tikādının zıddı ve hilâfı olduğu için kâzib olur.

Nasıl ki, Şârih İbn-i Battal da, (كاذبا) kaydi delâletiyle hâlifin, nâmına yemîn ettiği dîne ta'zîm, hilâf-i mu'tekadı olduğunu

---

* *Sûre: 5 (Mâide), âyet: 51.*

istifâde ederek : (فهو كما قال) nin ma'nâsı : "o kimse dediği gibi kâzibdir", kâfir değildir, diyerek bu yolda yemîn ile dîni İslâm'dan çıkıp yemîn ettiği dîne girmiş olmayacağı netîcesine varmıştır. Çünkü hâlif, i'tikād ettiği bir şeyi söylememiştir, kâzibdir, kâfir değildir. Biz de tercemede yalancıdır, diye tasrîh ettik.

Şârih Kirmânî de (فهو كما قال) cümlesini İslâm Dîninin gayri bir dîn üzerinedir, sûretinde tefsîr etmiştir. Çünkü bir şey'e yemîn etmek ona ta'zîmi ifâde eder, diyor. Sonra da Kirmânî, şu kadar ki, burada zâhir olan tağlîz için bu ağır cezâ zikredilmiştir. Yoksa hakîkaten kâfir olur, demek değildir, hükmünü ilâve ediyor.

Buhârî şerhlerinden mülhem olarak verdiğimiz şu îzâhâta göre, hadîs-i şerîfin meâli: (kim ki, İslâm Dîninden başka Yehûd veya Nasârâ dîni gibi bir dîn nâmına o dîne ta'zîm etmekte kâzib olarak ve bu kizbine i'timâd ve i'tikād ederek yemîn ederse, o kimse hakîkaten yemîninin ifâde ettiği ta'zîmde ihtiyâr-ı kizb etmiş olur) demektir.

(حديدة = Hadîde) ile kılıç, bıçak gibi keski âleti maksuddur, hadîd de denilir. Şu kadar ki, hadîde, hadîdden ehastır. Bu kelime men' etmek ma'nâsına olan "had" den me'huzdur. Sâhibini tecâvüzden men' ettiği için âlet-i kātıaya bu isim verilmiştir.

FIKHÎ HÜKÜMLER :

İmam Ebû Hanîfe ile ashâbı bu hadîs ile ihticâc ederek dîn-i İslâm'ın gayri bir dîne kâzib ve müteammid olarak yemîn ederse, yemîn mün'akid olur ve keffâret lâzım gelir. Çünkü bu yoldaki yemînler, kavl-i zûrdur, münkerdir, demişlerdir. Nevevî de: Yemîn mün'akid olmaz. O işi ister işlesin, ister işlemesin keffâret de lâzım gelmez. Yalnız hâlif istiğfâr eder, kelime-i şehâdet getirir, diyor ve bu ictihâdın İmam Şâfiî'nin, İmam Mâlik'in, cumhûru ulemânın mezhebi olduğunu bildiriyor. Nevevî bunların da *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın, "من حلف فقال باللات والعزى فليقل لا إله إلا الله = *kim ki Lât, Uzzâ putları nâmına yemîn ederse müteâkıben 'Lâ ilâhe illâ'llāh' desin*" kavl-i şerîfi ile ihticâc ettiklerini ilâve ediyor. Hanefîler de bu istidlâle, bu hadîste keffâretin zikredilmemiş olması vücûbu keffâretin nefyedilmiş olmasını istilzâm etmez, diye cevap vermişlerdir.

Şimdi hadîsin katl-i nefisten ibâret olan ikinci kısmını îzâl edeceğiz. Bu hadîsin Cenâze bahsinde asıl zikredilmesini mûcib olan

da bu fıkradır. Şârih İbn-i Battal diyor ki : Fukahâ ve Ehl-i Sünnet ulemâsı ittifak etmişlerdir ki, hayâtına kasdeden, intihâr eden bir kimse, bu çok çirkin hareketi ile İslâm câmiası hâricine çıkmış olmaz. Binâenaleyh namazı kılınır. Günâhı kendisine âiddir. İmâm Mâlik'in mezhebi de budur.

Yine İbn-i Battal diyor ki: Ömer İbn-i Abdi 'l-Azîz ile Evzâî istisnâ edilirse, bütün fukahâ müntehire cenâze namazı kılmakta kerâhet olmadığında ittifâk etmişlerdir. Çünkü Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bütün müslümanlara namaz kılmak âdetini vaz' etmişler ve bundan hiç bir müslümanı istisnâ etmemişlerdir.

Şârih Aynî de İmam Ebû Yûsuf'un: "*Müntehire namaz kılınmaz. Çünkü müntehir kendi nefsine zulmetmiştir. Bâgî ve kātı-ı tarîk mesâbesindedir*" dediğini ve İmâm-ı A'zam ile İmam Muhammed'in de : "*Müntehirin, darb ve cerhsiz kendi döşeğinde ölen kimse gibi kanı heder olup katl-i nefiste diyet bulunmadığını ve binâenaleyh namazı kılınır*" dediklerini haber veriyor.

668 . عَنْ جُنْدُبٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ و سَلَّمَ كَانَ بِرَجُلٍ جِرَاحٌ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى بَدَرَنِى عَبْدِى بِنَفْسِهِ حَرَّمْتُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ .

TERCEMESİ

Cündüb *radiya'llāhu anh*'den Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir : (Sizden evvel geçen bir ümmet içinde) bir adamın yarası vardı. (Istırâbına dayanamayıp) kendisini öldürdü de, Allāhu Teâlâ : "*Kulum kendi kendisine* (ölüme teşebbüs ederek) *bana takaddüm eyledi. Ben* (de) *ona Cennet'i haram kıldım*" buyurdu.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

İmam Buhârî, bu hadîsi burada ta'lîkan rivâyet etmiştir. Fakat Ahbâr-ı Benî İsrâil'de de Şeyhi Muhammed İbn-i Ma'mer'-

den mevsûlen bir rivâyeti vardır. Müslim de ayrı bir metin ile rivâyet etmiştir.

Şârihler, intihâr eden bu adamın ismi bilinemediğini söylüyorlar. Benî İsrâil târihinde geçen âdî bir intihar vak'ası kahramânının ismini bilmeğe ne imkân vardır, ne de lüzum.

Buhârî'nin senedinde bu hadîsi Cündüb *radiya'llāhu anh*'den rivâyet eden Hasen-i Basrî Hazretleridir. Ve hadîs şu sûretle sevkedilmiştir : «"قال الحسن حدثنا جندب عنه فى هذا المسجد فما نسينا و ما نخاف ان يكذب جندب عن النبى صلى الله عليه وسلم قال» = *Hasen-i Basrî demiştir ki: Bize Cündüb radiya'llāhu anh şu Basra mescidinde Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem'den âtîdeki hadîsi rivâyet eyledi. Biz, o hadîsi unutmadık. Cündüb'ün Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem'den yalan nakletmesinden korkumuz da yoktur. –Çünkü Cündüb çok doğrudur.– Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem buyurmuştur ki...*".

Gerek bu hadîsi, gerek bundan evvel terceme ve îzâh ettiğimiz Sâbit İbn-i Dahhâk hadîsini Buhârî Kātil-i Nefs unvanlı bir bâbında zikretmiştir.

Bâzı *Buhârî* nüshalarında (جراح), kitab vezninde cerâhanın cem'idir, yaraya denir. Bâzı *Buhârî* nüshalarında (cirah) yerinde (hurac) rivâyet edilmiştir. Hurac, tıbbî ıstılahta "verem" e denir ki, âfet-zede bir uzvun lifindeki bir tecvîfe mikrobik maddelerin ictimâından husûle gelen şişliktir. Nevevî de hurac, vücudde çıkan habbecik kurhalardan ibârettir, diyor.

(Bederenî) mübâderet mânâsındadır ki, kulun kendi yatağında, rûhu, Allāhu Teâlâ tarafından kabzedilinceye kadar sabretmemesidir. Bu müntehire Cennet'in haram oluşundan, bunun bir ukûbet-i müebbede olduğu anlaşılıyor. Cezânın ebedî olmasının sebebi de bu kātilin intihârı helâl addetmiş olmasıdır. Yoksa bundan evvel terceme ettiğimiz Sâbit İbn-i Dahhâk hadîsinin îzâhında beyân edildiği üzere intihar, küfrü ve binâenaleyh müebbed bir azâbı îcâb etmez. Şu da muhtemeldir ki, bu ebedî azâb, hadîste beyan buyurulan adamın şahsına âid olsun. Ve bu adamın intihar cürmünden başka müşrik olması da bulunsun. Şu kadar ki, bu tevcih, küffârın fürû-i a'mâlinden de sorulacağını kabûl eden ulemânın mezhebine göre tamâm olur. Hilâfına kāil olanlara göre, müstahsen bir tevcih değildir. Bundan başka hadîste bu adamın küfr ve îmânına delâlet eder birşey de yoktur.

Bu bâbda vârid olan bir haber de Câbir İbn-i Semüre hadîsidir. İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde rivâyetine göre, İbn-i Semüre *radiya'llâhu anh* demiştir ki : Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in ashâbından bir kimse bir yara alıp âlâm ve ıstırâbına dayanamıyarak eline geçirdiği bir bıçakla intihâr etmiş ve Resûl-i Ekrem de namazını kılmamıştır [1].

669 . عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ النَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم الَّذِى يَخْنُقُ نَفْسَهُ يَخْنُقُهَا فِى النَّارِ وَالَّذِى يَطْعُنُ نَفْسَهُ يَطْعُنُهَا فِى النَّارِ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den, Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir :

(Dünyâda ip ve emsâli ile) kendini boğan kimse Cehennem'de kendini boğar (ak, bıçak gibi şeylerle) kendini vuran da Cehhennem'de kendini vurar(ak azâb olunur).

İZÂHI

Bu hadîste kātil-i nefis hakkındaki bâbın hadîsleri cümlesindendir. İmam Buhârî bunu aşağıda Kitâbü't-Tıb'da daha uzun bir metin ile rivâyet edip müellif Zebîdî de nakletmiştir. Meâli şöyledir : Kim ki kendini bir dağın tepesinden atar da öldürürse, o kimse Cehennem ateşinde ebedî ve dâimî muhalled bir halde kendini atarak azâb olunur. Kim ki, zehr içerek kendini öldürürse bu da Cehennem ateşinde zehir kadehi elinde ebedî ve dâimî içerek muhalled bir halde azâb olunur. Kim ki, canını bıçak ve sâire ile vurarak katlederse, bu da Cehennem ateşinde bıçağı elinde dâimî ve ebedî karnına saplıyarak muhalled bir sûrette azâb olunur [2].

---

[1] و قد ورد فى مصنف ابن ابى شيبة عن جابر بن سمرة رضى الله عنه : ان رجلا من اصحاب النبى صلى الله عليه و سلم اصابته جراحة فآلمته فاخذ مشقصا فقتل به نفسه فلم يصل النبى صلى الله عليه وسلم عليه .

[2] قال النبى صلى الله عليه وسلم : من تردى من جبل فقتل نفسه فهو فى نار جهنم يتردى فيها خالداً مخلداً فيها ابداً . و من تحسى سما فقتل نفسه فسمه فى يده يتحساه فى نار جهنم خالداً

Müslim'in de *Sahîh*'inde bu yolda bir rivâyeti vardır. Yalnız onda kendini boğarak intihar şekli rivâyet edilmemiştir. *Müslim*'de zehr ile intihar sûreti vardır. Yine Müslim'in rivâyeti «فهو فى نار جهنم خالداً ، مخلداً فيها ابداً» ziyâdesini de muhtevîdir. Ashâb-ı ma'sıyetin Cehennem'de muhalled oldukları esâsını kabûl eden Mu'tezile ile onlara peyrev olanlar bu ziyâde-i rivâyet ile tezlerini müdâfaa etmişlerdir. Fakat Ehl-i Sünnet ulemâsı müteaddid sûretle cevab vermişlerdir. Cümleden birisi, bu ziyâdenin bir vehm olmasıdır. Nasıl ki, Tirmizî *Sünen*'inde bu hadîsi yine Ebû Hüreyre'den (خالداً ، مخلداً) kaydı bulunmaksızın tahrîc etmiş ve bu rivâyetin esahh-ı rivâyât olduğunu kaydetmiştir. Çünkü en sahîh rivâyete göre, ehl-i tevhîd Cehennem'e konulacak, bir müddet azâb olunup günahlarından arındıktan sonra Cehennem'den çıkarılacaktır. Ehl-i Sünnet'in bu bâbdaki öbür delillerini burada îrâd etmek zâiddir.

670. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ مَرُّوا بِجَنَازَةٍ فَأَثْنَوْا عَلَيْهَا خَيْراً فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَبَتْ ثُمَّ مَرُّوا بِأُخْرٰى فَأَثْنَوْا عَلَيْهَا شَرّاً فَقَالَ وَجَبَتْ فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ مَا وَجَبَتْ قَالَ هٰذَا أَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِ خَيْراً فَوَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ وَ هٰذَا أَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِ شَرّاً فَوَجَبَتْ لَهُ النَّارُ أَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللّٰهِ فِى الْأَرْضِ.

Tercemesi

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh*'den şu hadîs rivâyet edilmiştir :

(Bir kerre) Resûl-i Ekrem ile bâzı Ashâbının yanlarından bir cenâze geçti. Ashâb-ı Kirâm bu cenâzeyi hayır ile andılar. Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* de "*vâcib oldu!*" bu-

---

مخلداً فيها ابداً . ومن قتل نفسه بحديدة فحديدته فى يده يجاء بها فى بطنه فى نار جهنم خالداً مخلداً فيها ابداً . [رواه البخارى عن ابى هريرة].

yurdu. Sonra başka bir cenâze daha geçmişti. Ashâb-ı Resûl bunu da şer ile andılar. Resûl-i Ekrem de yine "*vâcib oldu*" buyurdu. Bunun üzerine Ömer İbn-i Hattâb:

— Ne vâcib oldu, yâ Resûla'llāh? diye sorması üzerine, Resûlullāh:

— Şu önce geçen cenâzeyi hayır ile yâdettiniz, ona Cennet vâcib oldu. Sonraki cenâzeyi şer ile andınız. Buna da Cehennem vâcib oldu. Çünkü siz yeryüzünde Allāh'ın şahidlerisiniz, buyurdu.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Müslim, Enes İbn-i Mâlik'ten; Ebû Dâvud da, Hâkim Nadr İbn-i Enes'ten; Taberânî Kâ'b İbn-i Ucre'den mutavvel, muhtasar metinlerle rivâyet etmişlerdir. Buhârî, dirilerin ölüleri hayır ile, güzel sıfatlarla senâ edip övmelerinin meşrûiyyeti unvanlı bir bâbında zikretmiştir. Dirilerin dirileri medh ü senâ eylemeleri, eğer senâda mübâlâğa edilirse, menhîdir. Çünkü mübâlâğakârâne medh ü senâ müfsid-i ahlâktır. Hem medhedenin, hem de medholunan kimsenin ahlâkları üzerinde sû-i te'sîr icrâ eder : Memdûhu ucbe, mâdihi de riyâya, tabasbusa, temellûka sevkedebilir ki, insanın zâtî şerefi ve benliği nâmına büyük bir ziyâ'dır.

Müslim bu hadîsi İbn-i Uleyye vâsıtasiyle Hazret-i Enes'ten tahrîc etmiştir. Ve şu yolda te'kidleri ihtivâ etmektedir. Bu rivâyete göre, Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh* demiştir ki : Bir cenâze geçmişti, ve senâ edilmişti. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* Vecebet, vecebet, vecebet buyurdu. Sonra bir cenâze daha geçti. Bu da şer ile tevsîf edildi. Resûlullāh bunun için de : Vecebet, vecebet, vecebet buyurdu. Sonunda da : Siz yeryüzünde Allāh'ın şâhidlerisiniz, siz yeryüzünde Allāh'ın şâhidlerisiniz, siz yeryüzünde Allāh'ın şâhidlerisiniz, buyurdu.

Hâkim'in Nadr İbn-i Enes'ten[1] rivâyeti de şu tafsilleri muh-

[1] Nadr İbn-i Enes, Enes İbn-i Malik-i Ensârî *radiya'llāhu anh*'in oğludur. Babası Hazret-i Enes'ten, İbn-i Abbas *radiya'llāhu anhüm*'den rivâyet eder. Kendisinden de Bekr-i Müzenî, Katâde'nin rivâyetleri vardır. Nesâî, sâhib-i terceme hakkında : Sikadır. Rivâyetleri şâyân-ı i'timaddır, diye senâ etmiştir. [*Hülâsa:* 344].

tevîdir : Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh* demiştir ki : Bir kerre Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in yanında idim. Bir cenâze geçti. Resûlullâh:

— Bu kimin cenâzesidir? diye sual buyurdu. Resûl-i Ekrem'in yanındakiler :

— Filân âileye mensub filândır. Allâh'ı ve Resûlu'llâh'ı seven ve Allâh'a ibâdet edip dâimâ hayra, ibâdete koşan iyi bir zattır, diye cevab verdiler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

— Vecebet, vecebet, vecebet buyurdu. Sonra da başka bir cenâze geçti. Resûl-i Ekrem:

— Bu cenâze de kimdir? diye sordu. Oradakiler :

— Filân soya mensub filândır, bu da Allâh'a ve Resûlu'llâh'a buğz eden, günah işliyen, ve dâimâ günah ve fesâda çalışan kötü bir kimsedir, diye cevab verdiler. Bu def'a Resûl-i Ekrem yine :

— Vecebet, vecebet, vecebet buyurdu. Oradakiler :

— Yâ Resûla'llâh! Biz, birinci cenâzeyi hayır ile, senâ, ikinciyi de şer ile tavsîf ettiğimiz halde siz ikisi hakkında da bir hüküm verdiniz de üç kerre vecebet, buyurdunuz, dediler. Resûl-i Ekrem:

— Evet yâ Ebâ Bekr! Öyle söyledim. Çünkü Allâhu Teâlâ'nın yeryüzünde bir kısım melekleri vardır ki, bunlar, kişinin hayır ve şerden me'lûf olduğu şeyi benî Âdem lisâniyle söylerler, buyurdu.

Bu hadîsi bu sûretle rivâyet eden Hâkim: Bu hadîs, Müslim'in şartına göre de sahîh bir hadîstir. Fakat her nedense Müslim *Sahîh*'ine bu lâfiz ile almamıştır, diyor.

Taberânî ile Ebû Dâvud da ayni sûretle rivâyet etmişlerdir. Yalnız Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde hadîsin son fıkrası şöyledir : "ان بعضكم على بعض شهداء=*Sizin bâzınız, bûzınızın şâhidlerisiniz.*" Ebû Dâvud'un Ebû Hüreyre'den gelen diğer rivâyetinde: «الملائكة عليهم السلام شهداء الله فى السماء وانتم شهداء الله فى الارض. ان بعضكم على بعض شهيد»=*Melâike aleyhimü's-selâm gökyüyünde Allâh'ın şâhidleridir. Siz de yerde Allâh'ın şâhidlerisiniz. Sizin bâzınız, bâzınızın şâhidisiniz*" ziyâdesi vardır.

LÛGAVÎ İZAHLAR :

(ثناء = *Senâ*), Hısâl-i hamîde ve evsâf-ı cemîle ile yâd etmektir. Hayırda isti'mâl olunur. Senânın şerde isti'mâli şâzdır. Burada şerde isti'mâl edilmesi hayra müşâkele için iltizâm edilmiştir.

(Cennet vâcib oldu) cümlesindeki vücûb ile sübût ve tahakkuk mânâları kasdedilmiştir. Hükmün sıhhat-i vukūu o derece kuvvetlidir ki, vâcib derecesini bulmuştur, demek oluyor. Yoksa Allāhu Teâlâ'ya hiç birşey vâcib olmadığı, Ehl-i Sünnet mezhebinde mukarrer olan usûlü İslâmiyyeden bir asl-ı mühimdir.

Hattâ sevâb, fazl-ı Bârî, ikāb da adl-i ilâhî muktezâsıdır. Allāhu Teâlâ hiç bir fi'linden hiçbir varlığa ve hiçbir kuvvete karşı mes'ûl değildir. Bütün mevcûdât ile bunların hâiz oldukları maddî ve mânevî kuvvetler O'nun eser-i kudretidir. Bu asla göre hadîs-i şerîfin mânâsı: "Dirilerin ölüler hakkındaki hayır ile senâları, o ölünün dünyâda hayırperver, iyiliği sever bir kimse olduğuna delâlet eder. Bunun için va'd-i ilâhî muktezâsı Cennet vâcib olur. Dirilerin ölüleri şer ile tavsifleri de o ölünün dünyâda işi, gücü şer olduğuna delâlet eder. Bunun için de adl-i ilâhî muktezâsı Cehennem vâcib olur" demektir. Hadîs-i şerifte tasrîh buyurulduğu üzere mü'minlerin bâzılarının bâzılarına şehâdetlerinin te'sîri bu sûretledir.

Müslim'in ve daha başkalarının rivâyetlerinde gördüğümüz tekrîr, kelâmın te'kid ve tahkîki gāyesine ma'tuftur. Resûl-i Ekrem'in ekser teblîgât-ı seniyyelerinde vesîle-i şikâyet bir cihet bırakmamak için ihtiyâr buyurdukları bir üslûbu edebîdir.

Dâvudî diyor ki : Bu hadîste dühûlü Cennet'i vâcib kılan senâ ve şehâdet, fukahâya göre ehl-i fazîletin, ashâb-ı sıdk-ı ihlâsın şehâdetidir, fâsıkların senâ ve şehâdetleri değildir. Çünkü fesaka, kendileri gibi ehl-i fısk ve ma'sıyeti senâ edip överler. Ve tabîîdir ki, mev'ûd olan mükâfâtın husûlünde hiçbir vechile müessir olamaz.

Yine Dâvudî'ye göre: Şer ile tavsîf ve ittiham da bir adâvete müstenid olmamakla meşruttur. Bâzı kere sulehâdan bir zat hakkında husûmet perverde eden bir kimse bulunabilir. Vefâtında bunun tarafından birtakım fuzûlî dedikodular sarfedilebilir. Binâenaleyh böyle husûmete müstenid bir tavsîf ile o recülü sâlih de hadîsin şümûlü dâhiline girmiş olmaz. Kul kusurdan hâlî olmadığına göre bu adâvet, mukteză-yi adâlet olsa bile dünyâda fazîletkâr bir hayâta mâlik olan kimse hakkında şer ile şehâdet hiç de doğru değildir.

Sual : Zeyd İbn-i Erkam *radiya'llāhu anhumâ*'dan vârid olan bir hadîs-i sahîhde mevtâya sebbetmekten nehy edilip ölülerin ancak hayır ile anılması emrolunmuş iken ölülerin mesâvîsinden bahsetmek ve şerîr bir kişi idi diye şehâdet etmek nasıl câiz olur?

Cevâb : Emvâta sebbetmekten, onları şer ile yâd ve tavsîf eylemekten nehy, kâfir, münâfık, fısk ile, bid'at ile me'lûf ve meşhûr olanlar hakkında değildir. Bu, ehl-i küfr ve nifâkın, sâhib-i fısk ve bid'atin başkası ölüler hakkındadır. Bunları şer ile zikr ve tavsîf eylemek, –bunların yoluna girmek istiyenleri tahzîri mûcib olduğu için– haram değildir. Kurtubî diyor ki: Câiz ki, sebb-i emvât hadîsi, bu, Enes İbn-i Mâlik hadîsinden müteahhir ve bunu nâsih olsun.

(Siz, yeryüzünde Allāh'ın şâhidlerisiniz!) hitâb-ı şerîfine muhâtab olan Ashâb-ı Kirâm ise de onların sıfat ve sîretindeki mü'minlerin de bu bâbda hakk-ı iştirakleri vardır. Hattâ Buhârî'nin "*Kitâbü's-şehâdât*" daki rivâyeti, (أنتم = *Siz*) yerinde (المؤمنون = *Mü'minler*) sûretinde âmdır. Binâenaleyh sâhib-i fazîlet her mü'minin senâ ve şehâdeti, meyyit için vesîle-i duhûl-i Cennet olur.

(Tenbîh) Muzhirî demiştir ki : *(Siz yeryüzünde Allāh'ın şâhidlerisiniz)* kavl-i şerîfinden "ashâb-ı şühûd ve tezkiye bir meyyit hakkında ne derse onların dedikleri gibi olur. Hattâ Cehennemlik bir kimse hakkında hüsnü şehâdet edilirse, hemen Cennetlik oluverir, bunun aksi de böyledir" mânâsı anlaşılmamalıdır. Belki bunun mânâsı şudur : Bir cenâzenin hayâtında kendisinde gördükleri hayır ve salâhı, vefâtında erbâb-ı takvânın anarak tezkiye etmeleri, Cennetlik olduğunun alâmetidir. Bunun aksi de böyledir.

Muzhirî'yi ta'kîben *Mişkât* şerhinde Taybî'nin ince bir görüşü vardır. Onu da mütâlea edelim : Taybî demiştir ki: Bu hadîste haber verildiği üzere, Ashâb-ı Kirâm'ın bir meyyiti senâsından sonra Resûl-i Kibriyâ'nın: "*Vâcib oldu*" buyurmaları şübhesiz ki, bir hükümdür. Sonra bu hükmü aşağıda bir vasf-ı münâsibin ta'kîb etmesi, tezkiye ile hüküm arasında illiyet ifâde eder. Yâni meyyit hakkında hüsnü şehâdet, duhûl-i Cennet hükmünün sebeb ve illeti oluyor. Bu sebebledir ki, cenâzeyi tezkiye, cenâze hakkında mûcib-i hayır ve menfaat, cenâze sâhibleri için de medâr-ı tesliyet olmak üzere kabûl edilmiştir. Cenâze hakkında hüsnü şehâdetin derece-i te'sîrini bundan sonraki hadîs-i şerifte de göreceğiz.

671. عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّمَا مُسْلِمٍ شَهِدَ لَهُ أَرْبَعَةٌ بِخَيْرٍ أَدْخَلَهُ اللّٰهُ الْجَنَّةَ

فَقُلْنَا وَثَلَاثَةٌ قَالَ وَثَلَاثَةٌ فَقُلْنَا وَاثْنَانِ قَالَ وَاثْنَانِ ثُمَّ لَمْ نَسْأَلْهُ عَنِ الْوَاحِدِ.

TERCEMESİ

Ömer *radiya'llāhu anh*'den, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir:

Hangi bir müslüman ki, onun hakkında dört (mü'min) hayır ile senâ ve şehâdet eder, Cenâb-ı Hak o müslümanı Cennet'e idhâl eder. Biz dedik ki:

— Yâ Resûla'llāh! Üç kişi şehâdet ederse de böyle midir? Resûl-i Ekrem:

— Üç kişi şehâdet ederse de böyledir, buyurdu. Sonra:

— İki kişi şehâdet ederse de böyle midir? dedik. Resûl-i Ekrem:

— İki kişi şehâdet ederse de böyledir, buyurdu. Bundan sonra biz, Resûl-i Ekrem'den bir şâhidden sormadık.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîs-i Buhârî Şehâdât bahsinde de zikretmiştir. Tirmizî ile Nesâî de Cenâze bahsinde tahrîc eylemişlerdir. Bu da Buhârî'nin meyyiti senâya dair bâbının ikinci bir hadîsidir. Hadîsin *Buhârî*'deki sûret-i sevkı şöyledir : Ebü'l-Esved[1] demiştir ki; bir kere Basra'dan Medîne'ye gelmiştim. O sırada Medîne'de fenâ bir hastalık vardı. İnsanlar ansızın ölüyorlaıdı[2] Ben Ömer İbn-i Hattâb'ın

---

[1] Ebü'l-Esved *rahimehu'llāh* Düelî'dir. Sâdât-ı Tâbiîn'dendir. İsmi Zâlim İbn-i Amr İbn-i Süfyân'dır. Basra kadısı idi. Ömer, Übey İbn-i Kâ'b, Alî *radiya'llāhu anhüm*'den rivâyetı vardır. Oğlu Ebû Harb, Yahyâ İbn-i Ya'mür gibi bir cemâat-i muhaddisîn kendisinden rivâyet etmişlerdir. Vâkıdî Ebü'l-Esved'i Muhadremûn'dan addetmiştir. Nahv-i Arabînin imâmü'l-eimmesidir ve Hazret-i Alî'den sonra ilk vâzııdır. İbn-i Maîn (69) târihinde (Carif) denilen tâunda vefât etmiştir, diyor. [*Hulâsa* ve *Aynî*].

[2] Bu fıkrayı *Buhârî*'nin Kitâbü ş-şehâdât'taki ziyâde-i rivâyâtından nakil ve terceme ettik.

yanında otururken yanımızdan bir cenâze geçti. Oradakiler cenâzenin mehâsinini, temiz hayâtını hayır ile yâd ettiler. Ömer *radiya'llāhu anh* de : "*Artık vâcib oldu*" dedi. Sonra ikinci bir cenâze daha geçirildi. Orada bulunanlar bu cenâzenin sâhibini de senâ ettiler. Hazret-i Ömer yine : "*Vâcib oldu*" dedi. Daha sonra üçüncü bir cenâze geçti. Bu ölüyü de şer ve ma'sıyetiyle andılar. Buna da Hazret-i Ömer: "*Vâcib oldu*" dedi. Ebu'l-Esved diyor ki, ben :

— Yâ Emîre'l-Mü'minîn, ne vâcib oldu? diye sordum. Hazret-i Ömer cevâben :

— Ben, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in buyurduğu gibi söyledim. Resûlullâh buyurdu ki : "*Hangi bir müslim...*"[1] meâlindeki hadîsi bildirdi.

Suâl : Cenâzenin hüsn-i hâline veya sû-i hâline şehâdet husûsunda şâhidlerin dört, üç, iki olarak, ihtilâfındaki sebeb ve hikmet nedir?

Cevâb : Bu ihtilâf-ı aded, şehâdetin meânî ve merâtibindeki ihtilâfa tâbi' bir ihtilâftır. Çünkü meyyit bâzı def'a, mehâsin ve fazâili halk dilinde şâyi' ve münteşir bir kimse olur da hüsnü hûlku herkes tarafından duyulur, bilinir. Böyle cenâzede şuhûdun tevâtür ve kesreti müstehab kılınmıştır ki, dörttür. Ve bu aded, şehâdetin âlâ mertebesidir. Cenâb-ı Hak bunu yalnız şehâdet-i zinâda teklîf buyurmuştur. Sonra şehâdet, meşhûdu lehin ahvâlini idrâke vesîle olduğundan dört şâhid bulunamazsa üçe, üç şâhid de bulunamazsa ikiye kasredilmiştir ki, bu da ednâ mertebesidir. Bu sebeble Ashâb-ı Kirâm bir şâhidden suâl etmemişlerdir. Şehâdetin, âhiret umûru hakkında da dünyâ umûrunda olduğu gibi cereyânına müsâade buyurulması hiç şübhesiz Cenâb-ı Hakk'ın mü'min kullarına bahşettiği bir rahmetidir.

Suâl: Meyyite menfaat-bahş olan senâ ve şehâdet, dünyâda iken kendisiyle düşüp kalkan âşinâlarının ve yakın komşularının şehâdeti

---

[1] قال ابو الاسود : قدمت المدينة و قد وقع بها مرض. فجلست الى عمر بن الخطاب فربهم جنازة. فاثنى على صاحبها خيراً. فقال عمر رضى الله عنه : و جبت. ثم مر باخرى فاثنى على صاحبها خيراً. فقال عمر : وجبت. ثم مر بالثالثة فاثنى على صاحبها شرا. فقال عمر : وجبت. فقال ابو الاسود فقلت : وما وجبت يا امير المؤمنين ؟. قال : قلت كما قال النبى صلى الله عليه و سلم : ايما مسلم الحديث [رواه البخارى].

midir? Yoksa meyyiti bilmiyen kimselerin umûmî hüsnü zan ve şehâdeti de müessir midir?

CEVÂB : Nusûsun zâhirinden müstefâd olan, görgüye ve duyguya müstenid olan şehâdettir. Şehâdetin böyle bilgiye müstenid olmasını Ebû Ya'lâ Mûsılî'nin *Müsned*'inde isnâd-ı sahîh ile rivâyet ettiği Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'in hadîsinde daha âşikâr olarak görüyoruz. Enes *radiya'llāhu anh*, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* –şöyle buyurdu, demiştir–: Bir müslüman öldüğünde yakın komşularından dört ev halkı kendisi için : "Bu adam hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz" diye şehâdet ettilermi, Allāhu Teâlâ şöyle buyuruyor : Ey mü'minler! Sizin ilminizi, bu ölü hakkındaki şahâdetinizi kabûl ettim. Sizin bilmediğiniz kusurlarını da ben afveyledim [1].

SUAL : Meyyit hakkında senâ ve tezkiyeden meyyit müstefîd olabilmek için bu senâ ve tezkiyenin vâkıa ve nefsü'l-emre mutâbık olması şart mıdır? Yoksa vâkıa muhâlif olsa bile müessir midir?

CEVÂB : Zeynü'd-Dîn-i Irâkî, bu babda, ülemânın iki kavli vardır, demiş ve en doğru olan kavli, delîli ile berâber şöyle îzâh etmiştir : evet, senâ ve tezkiye vâkıa mutâbık olmasa bile ölünün bundan müstefîd olmasıdır. Şâyed istifâde, vâkia mutâbık olan şehâdete hasredilirse, bu tezkiyenin mânâsı kalmaz. Çünkü ölünün hüsnü hâline delâlet eden a'mâl-i sâlihası esas i'tibâriyle nezd-i Bârî'de mazhar-ı mükâfât olacağından tezkiye ile aranılan hayır ve menfaat, tezkiyenin vesîle-i gufrân olmasıdır. Bu kavl-i esahhı te'yîd eden delîl ise İbn-i Adiyy'in "*Kâmil*" inde İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'ya müntehî olan bir senedle rivâyet ettiği şu hadîs-i şeriftir. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurmuştur ki: Kişi, halkın tezkiyesinden, günahlarının setredilmesinden, hakkında halkın muhabbet göstermesinden âhirette elbette merzûk olacaktır. Hattâ Hafaza Melekleri :

— Ey Rabbimiz, Sen bilirsin, biz de biliriz ki, bu ölünün medh ü senâ edilen bu iyilikleri hâricinde birtakım kusurları da vardır. –ya bunlar ne olacak?– derler. Cenâb-ı Hak cevâben :

---

[1] قال رسول الله صلى الله غليه وسلم : ما من مسلم يموت و يشهد له اربعة من اهل ابيات من جيرانه الا قدبين انهم لا يعلمون الا خيرا. الا قال الله تعالى : قد قبلت علمكم وغفرت له ما لا تعلمون. [رواه ابو يعلى الموصلى عن انس].

— Ey Melekler! Şâhid olunuz ki, ben onların bilmedikleri bu kusurları afvettim, bildikleri şeyler hakkındaki sehâdetlerini de kabûl eyledim, buyurur[1].

672. عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا أُقْعِدَ الْمُؤْمِنُ فِى قَبْرِهِ أُتِيَ ثُمَّ شَهِدَ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ فَذٰلِكَ قَوْلُهُ يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ.[2]

Tercemesi

Berâ' İbn-i Âzib *radiya'llāhu anhümâ*'dan, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

(Münker, Nekîr adlı) melekler gelerek mü'min kabrinde oturtuldukta (bunların suallerine cevâben:) mü'minin "*Lâ ilâhe illâ'llāh, Muhammedün Resûlullāh*" diyerek şehâdet getirmesi: "*Allah mü'minleri, gönüllerinde yerleşen şehâdet kelimesiyle dünyâda ve kabirde böyle sâbit kılar*" meâlindeki kavl-i şerîfi (n canlı bir ifadesi) dir.

İzâhı

Buhârî bu hadîsi, yine böyle Cenâze bahsinde ve Tefsîr-i Kur'an'da rivâyet etmiştir. Müslim Sıfat-ı nâr'da, Ebû Dâvud Sünen bâbında, Tirmizî Tefsîrde, Nesâî Cenâze'de, İbn-i Mâce Zühd bâbında tahrîc eylemişlerdir. Bu hadîsi Buhârî, âzâb-ı kabrin hak olduğuna dâir vârid olan haberleri rivâyet etmek üzere açtığı bir bâbında zikretmiştir. Bu unvanla Buhârî bu bâbda rivâyet edeceği

---

[1] قال النبى صلى الله عليه وسلم : ان العبد سيرزق الثناء والستر والحب من الناس حتى تقول الحفظة ربنا انك تعلم ونعلم غير ما يقولون. فيقول اشهدكم انى قد غفرت له ما لا يعلمون وقبلت شهادتهم على ما يقولون [رواه ابن عدى عن ابن عمر].

[2] *Sûre: 14 (İbrâhim), âyet: 27*

hadîslerde yalnız azâb-ı kabrin mevcûdiyeti kasdedilip bu azâbın rûha mı, yoksa ruh ile bedenin mecmûuna mı müteallık bulunduğuna taarruz edilmediğini ve edilmiyeceğini bildirmek istemiştir. Ehl-i Sünnet'in bu bâbdaki mezhebini, (658) numara ile terceme ettiğimiz Enes İbn-i Mâlik hadîsinde îzah ve Mu'tezilenin muhâlefetine işâret eyledik.

Ebü'l-Velîd, âyet-i kerîmeyi (في الحياة الدنيا وفي الآخرة) kelimât-ı şerîfesiyle birlikte rivâyet etmiştir. Bu rivâyette daha isâbet vardır. Çünkü hadîs-i şerîfin sebeb-i vürûdu dünyâ merhale-i hayâtını kat' ederek ebediyyet âleminin kapısına gelen bir mü'minin, âhiretin kapıcıları demek olan sua[1] meleklerine şu müşkül intikal ânında hiç sarsılmadan cevab vermesini, ve bunun hiç şübhesiz Cenâb-ı Hakk'ın o mü'mini dünyâ ve âhiret hayâtında kelime-i şehâdet üzere tesbit buyurmasının eseri olduğunu bildirmekten ibârettir. Bu ise, âyet-i kerîmenin bu kısmı zikredilmekle tam bir sûrette ifâde edilmiş olur. Hattâ diyebiliriz ki, âyetin asıl medâr-ı istidlâl olan kısmı (في الحياة الدنيا) (وفي الآخرة) cümlesidir. Nasıl ki, selefden icmâa yakın bir ekseriyet bu âyet-i kerîmedeki "*hayât-ı âhiret*" ile kabir hayâtı murâd olduğunu bildirmiştir. Biz de o yolda terceme ettik. Buhârî'nin Muhammed İbn-i Beşşar'dan gelen ikinci bir tarîk-ı rivâyetinde : (يثبت الله الذين آمنوا ..)" *nazm-ı şerîfi azâb-ı kabir hakkında nâzil olmuştur.*" ziyâdesi de vardır. Abdü'r-Razzâk'ın Tâvus İbn-i Keysân'a müntehî olan bir rivâyetinde Tâvus: "*Hayât-ı dünyâdaki kavl-i sâbit (Lâ ilâhe illa'llāh) dır. Âhiretteki kavl-i sâbit, kabir suâlidir.*" demiş.

Hadîsin *Tecrîd*'deki metninde ne suâle, ne mes'ûlü anhe dâir bir kayıd yoktur. Mü'mine suâl sorulduğunu, verdiği cevabdan anlıyoruz. Ebü'l-Velıd rivâyetinde ise, sual de tasrîh edilmiştir: "*Müslim kabirde sual olunduğunda (Lâ ilâhe illâ'llāh Muhammedün Resûlullāh)* diye *şehâdet eder*" denilmiştir.

Şârih Aynî Ebû Hüreyre'ye müntehî bir senedle İbn-i Kesîr *Tefsîri*'nden kabirdeki suallerin şunlar olduğunu naklediyor. Mü'mine kabirde : "*Rabbin kimdir? Dînin nedir? Nebîn kimdir?*" denildiğinde mü'min : "*Rabbim Allāh, dînim, dîn-i İslâm, peygamberim Muhammed salla'llāhu aleyhi ve sellem'dir. Zâhir ve bâhir birtakım âyetlerle Allah tarafından gelmiştir, onun nübüvvetine îmân, risâletini kabûl ve tasdîk ettik.*" der. Sonra mü'mine sual melekleri tarafından: "*Doğru söylü-*

yorsun! Sen dünyâda bu i'tikadla yaşadın, böylece öldün, böyle de ba's olunacaksın." denilir [1].

Buhârî bu bâbın unvânında azâb-ı kabre dâir şu üç âyet-i kerîmeyi arka arkaya zikretmiştir. Anlaşılıyor ki, büyük imâmımız Buhârî Hazretleri kabir azâbı bahsine çok ehemmiyet vermiş ve azâb-ı kabr Kur'an'da yoktur, diyenleri yoliyle reddeylemek ve Kur'an'da zikrolunduğunu isbât etmek istemiştir. Sâyi meşkûr olsun.

Birinci âyet-i kerîme meâlen şöyledir : "*Habîbim! Ölümün sekerâtında melekler ellerini açarak ruhlarınızı – cesedlerinizden – çıkarınız diye zâlimleri – tokatladıklarını ve arkalarından itip kaktıklarını – bir görsen – hayret edersin! – Bunlar bu ölüm gününde ihânet ve şiddeti mutazammın bir azâb ile cezâlandırılırlar* [2]".

İşte ölüm sırası başlıyan azâb, sonra paydos edilecek değil ya? Bundan sonraki âyet-i kerîmede de bunun devâmını göreceğiz.

İkinci âyet-i kerîme de meâlen şöyledir : "*Etrâfınızda bulunan A'rabdan bir gürûh münâfıklar ve Medîne halkından nifâka germiyet verenler vardır ki, habîbim! Sen bu münâfıkları tanımazsın, biz çok iyi biliriz. Bunları biz iki kere azâb edeceğiz : –Biri ölürken meleklere tokatlatarak, öbürü kabirde* [3]*–*" Bu tercemede, kerre içinde gösterdiğimiz meleklerin tokatlaması ve bir de kabir azâbı sûretiyle tercememiz İbn-i Abbâs'ın tefsîrine müsteniddir.

Mücâhid: "Bu iki azâbdan birisi açlıktır, öbürüsü kabirde ta'zîbdir, demiş [4]. Taberânî ile İbn-i Ebî Hâtem de bir silsile-i isnâd ile İbn-i Abbâs'ın şu tefsîrini rivâyet etmişlerdir. İbn-i

---

[1] اذا قيل له فى القبر من ربك ؟ و ما دينك ؟ ومن نبيك ؟. فيقول : ربى الله ، ودينى الاسلام ، و نبى محمد صلى الله عليه وسلم جاء بالبينات من عند الله. فآمنت به و صدقت. فيقال : صدقت . على هذا عشت وعليه مت وعليه تبعث [هكذا نقله العينى من تفسير ابن الكثير].

[2] و لو ترى اذ الظالمون فى غمرات الموت، و الملائكة باسطوا ايديهم، اخرجوا انفسكم، اليوم تجزون عذاب الهون [سورة الانعام]

روى الطبرانى عن ابن عباس رضى الله عنهما فى قوله تعالى (و لو ترى اذ الظالمون) الآية قال هذا عند الموت والبسط الضرب يضربون وجوههم وادبارهم [عينى]

[3] وممن حولكم من الاعراب منافقون و من اهل المدينة مردوا على النفاق لا تعلمهم نحن نعلمهم. سنعذبهم مرتين ثم يردون الى عذاب عظيم [سورة تربه]

[4] و قال مجاهد مرتين القتل و السبى . و عنه العذاب بالجوع و عذاب القبر . و قيل الفضيحة و عذاب القبر .

Abbâs demiştir ki : Bir cum'a günü Resûlullâh *sallâ'llâhu aleyhi ve sellem* hutbe îrâd ederken buyurdular ki: "Ey filân, sen –kalk, mescidden– çık, sen münâfıksın! Ey filân sen de çık, sen de münâfıksın!" diyerek birtakım kimseleri mescidden çıkardı ve bunların nifaklarını ortaya dökerek rüsvay eyledi. Bunlar mescidden çıkarken Ömer *radiya'llāhu anh* geldi. Halk Cum'a namazından dağılıyor zannederek utandı. Ve hayâsından bunlardan saklanmak istedi. Bu münâfıklar da hâdiseden Hazret-i Ömer'in haberi var zanniyle ondan saklanmak istediler. Ömer mescide girince namaz kılınmadığını anladı. Müslümanlardan birisi : "Yâ Ömer! Müjdelerim, Allāhu Teâlâ münâfıkları rüsvây eyledi" dedi.

Bu rivâyeti müteâkıb İbn-i Abbâs demiştir ki : İşte bu tard ve teşhîr birinci azâbdır. İkinci de kabir azâbıdır[1].

Üçüncü âyet-i kerîmenin meâli de şöyledir : Fir'avnun kavmine – gark gibi – en kötü bir azâb nâzil oldu. – Sonra – sabah ve akşam da ateşe konulurlar. Kıyâmet gününde ise: Ey âl-i Fir'avn! Daha şiddetli olan şu azâba giriniz, denilir[2].

Küffârın kıyâmet gününde uğrıyacakları bu azâbdan evvel akşam, sabah iki nöbet arzolundukları azâb hiç şübhesiz ki, kabir azâbıdır. Nasıl ki, Ebü'l-Leys-i Semerkandî: "Bu âyet-i kerîme azâb-ı kabre pek âşikâr delâlet eder. Çünkü âyet-i kerîmenin fikra-i ahîresinde yevm-i kıyâmete âid olan azâb-ı şedîd ayrıca zikredilmiştir. Sabah ve akşam arzolunan azâb, bu azâb-ı şedîdden başka ve ona tekaddüm eden bir azâbdır, kabir azâbıdır" diyor. Hakîkaten (ويوم تقوم الساعة) bu sûretle mugāyir olur. Bu ictihad, İbn-i Mes'ûd *radiya'l-lāhu anh*'den de menkuldür.

---

[1] روى الطبرانى و ابن ابى حاتم من طريق السدى عن ابى مالك عن ابن عباس قال : خطب رسول الله صلى الله عليه و سلم يوم الجمعة فقال : اخرج يا فلان ! فانك منافق. واخرج يا فلان ! و اخرج يا فلان! فانك منافق. فاخرج من المسجد ناساً منهم فافضحهم. فجاء عمر رضى الله عنه و هم يخرجون من المسجد. فاختبى منهم حياء انه لم يشهد الجمعة و ظن ان الناس قد انصرفوا. واختبوا هم عن عمر ظنوا انه قد علم بامرهم. فجاء عمر فدخل المسجد فاذا الناس لم يصلوا. فقال له رجل من المسلمين : ابشر يا عمر! فقد افضح الله المنافقين. فقال ابن عباس فهذا العذاب الاول حين اخرجهم من المسجد والعذاب الثانى عذاب القبر و كذا قال الثورى عن السدى عن ابى مالك نحو هذا [عينى : ج ، ٤ ؛ ص ؛ ٢٢١].

[2] وحاق بآله فرعون سوء العذاب * النار يعرضون عليها غدوا و عشيا و يوم تقوم الساعة ادخلوا آل فرعون اشد العذاب [سوة المؤمن]

Kurtubî de diyor ki: Cumhûru ulemâ, bu arz-ı azâbın berzahî hayatta vukūuna kāillerdir. Mücâhid, İkrime, Mukātil, Muhammed İbn-i Kâ'b gibi eimme-i selefin kâffesi, bu âyet-i kerîme dünyâda azâb-ı kabrin vukūuna delâlet eder, demişlerdir. Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den gelen bir haberde İbn-i Mes'ûd'un gark olan kavm-i Fir'avnun ve küffardan emsâlinin ruhları, sabah akşam ateşe gösterilir, işte burası sizin karargâhınızdır, denildiği bildirilmiştir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ* da: bu iki vakitte, küffârın rûhu Cehennem'e arzolunur, demiştir.

673 . عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ ٱطَّلَعَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَهْلِ ٱلْقَلِيبِ فَقَالَ هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا فَقِيلَ لَهُ أَتَدْعُو أَمْوَاتًا فَقَالَ مَا أَنْتُمْ بِأَسْمَعَ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لَا يُجِيبُونَ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ehl-i Kalîb'i (ki Bedir'de maktûl olan rüesâ-yi Kureyş'in harb meydanında serilen lâşeleridir) müşâhede buyurdukta, bunlara:

— Nasıl, Rabbinizin va'dettiği azâb ü cezâyı hak buldunuz mu? diye hitâb etmişti. (Ömer İbn-i Hattâb tarafından:)

— Yâ Resûla'llāh! Bu (duygusuz) cîfelere mi hitâb ediyorsunuz? denildikte, Resûl-i Ekrem:

— Siz bunlardan fazla işitir değilsiniz. Fakat bunlar cevab veremezler, buyurdu.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi, burada Hafs İbn-i Ömer'den rivâyet ediyor. Yine Cenâze bahsinde Bindâr'dan da bir rivâyeti vardır. Ki-

tâb-ı tefsîr'de de Ebü'l-Velîd'den rivâyet etmiştir. Müslim Sıfat-ı nâr bahsinde, Ebû Dâvud Kitâbü's-Sünnet'te, Tirmizî Tefsîr'de, Nesâî Cenâze ile Tefsîr bahislerinde, İbn-i Mâce de Zühd'de ve bunların kâfffesi Bindâr'dan tahrîc etmişlerdir. Bu hadîs de Azâb-ı kabir hakîkatine dâir açılan bâba mensubdur.

(Kalîb) taşla örülmemiş ve kırlarda sâhibsiz bırakılmış eski kuyulara ıtlāk olunur. Toprağı kalb ve nakledildiği için bu kuyu çukurlarına "*kalîb*" denilmiştir. Hadîste zikredilen bu kalîbin Bedir'de olduğu ve Ehl-i Kalîb'in isimleri Müslim'in Enes İbn-i Mâlik'ten vâkı' olan bir rivâyetinde tasrîh edilmiştir. Bu rivâyete göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Bedir'deki düşman ölülerini üç gün hâli üzere bırakmış, sonra gelip bu ölülerin yanında durarak : "Ey Ebû Cehl İbn-i Hişâm! Ey Ümeyye İbn-i Halef! Ey Utbe İbn-i Rebîa! Ey Şeybe İbn-i Rebîa! Rabbinizin va'dettiği azâbı hak buldunuz değil mi? Muhakkak ki ben, Rabbimin bana va'dettiği zafer ve gālibiyeti hak buldum, diye nidâ etmişti. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu sözlerini Ömer *radiya'llāhu anh* işitince :

— Yâ Resûla'llāh! Bunlar sizin sözlerinizi nasıl işitirler? Nasıl cevab verirler? Bunlar birer cîfe hâline gelmişlerdir, demişti. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* cevab vererek:

— Hayâtım yed-i kudretinde olan Cenâb-ı Hakk'a yemîn ederim ki : Siz benim sözlerimi bunlardan fazla işitir değilsiniz. Bunlar da sizin gibi işitirler. Lâkin onlar cevab vermeğe kādir olamazlar, buyurdu.

Sonra Resûl-i Ekrem'in emriyle bu lâşeler sürüklenip Bedr'in kör kuyusuna atıldı[1].

Bu hadîs-i şerîfin medâr-ı ictihad olan noktası : "*Siz bunlardan fazla duymazsınız*" fıkrasıdır. Bu fıkra vâzıhan delâlet eder ki, öldükten sonra berzah âlemi diye anılan kabirde bir hayat vardır. Azâba müstahak olanların orada azâb olunacakları muhakkaktır.

---

[1] روى مسلم عن انس رضىالله عنه ان رسول الله صلىالله عليه وسلم ترك قتلى بدر ثلاثا. ثم اتاهم، فقام عليهم، فناداهم، فقال: يا ابا جهل بن هشام ! يا امية بن خلف ! يا عتبة بن ربيعة ! يا شيبة بن ربيعة !. أليس قد وجدتم ما وعد ربكم حقا ؟ فانى قد وجدت ما وعدنى حقا. فسمع عمر رضىالله عنه قول النبى صلىالله عليه و سلم. فقال يا رسول الله ؟ كيف يسمعوا وانى يجيبوا وقد جيفوا ؟ وقال و الذى نفسى بيده ما انتم باسمع لما اقول منهم. ولكنهم لا يقدرون ان يجيبون. ثم امر بهم فسحبوا فالقوا فى قليب بدر.

674. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ إِنَّمَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُمْ لَيَعْلَمُونَ الْآنَ أَنَّ مَا كُنْتُ أَقُولُ لَهُمْ حَقٌّ وَقَدْ قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى. *

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem :* (Bedir maktulleri işitir, demedi. Belki) bu ölüler kendilerine söylemekte bulunduğum sözümün hak ve doğru olduğunu şimdi bilir, buyurdu. Nasıl ki, Allāhu Teâlâ da : "*Habîbim, sözünü ölülere duyuramazsın!*" buyurmuştur.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîs de Buhârî'nin kabir azâbı hakîkatine dâir hadîsleri ihtivâ eden bir bâbına mensubdur. Hadîsin bu unvâna mutâbakat noktası da : "*Artık bu Bedir maktulleri kendilerine tebliğ edegeldiğim İslâmî hakîkatlerin nekadar doğru olduğunu şimdi bilir ve anlarlar*" buyurulmuş olmasıdır. Şu kadar ki, Hazret-i Âişe'nin bu hadîsiyle Abdullāh İbn-i Ömer'in bundan evvelki rivâyeti arasında bir teâruz görülebilir. İbn-i Ömer Bedir maktullerinin hitâb-ı Nebevî'yi işittiklerini rivâyet ediyordu. Hazret-i Âişe : "*Bilirler*" buyurdu, diyor. Ve İbn-i Ömer'in rivâyetini reddetmiş bulunuyor. Ve müddeâsını : " إنك لا تسمع الموتى =*Habîbim! Sözünü ölülere duyuramazsın!*" kavl-i şerîfiyle te'yîd ediyor. Fakat cumhûru ulemâ Hazret-i Âişe'nin bu rivâyet ve istidlâline muhâlefet edip İbn-i Ömer'in rivâyetini kabûl etmişlerdir. Çünkü İbn-i Ömer'in rivâyeti, bu hadîsin diğer rivâyet tariklarına muvâfıktır. Sonra Süheylî'nin dediği vechile Hazret-i Âişe Bedir'de bulunmamış ve bu hitâbet-i Seniyyeyi bizzat işitmemiştir. İbn-i Ömer ile öbür râvîler ise bizzat hazır bulunup Resûl-i Ekrem'e : Bu cîfelere mi hitâb ediyorsunuz? denildiğinde : Benim sözümü siz bunlardan ziyâde işitmezsiniz! bu-

* *Sûre : 27 (Neml), âyet : 80*

yurulduğunu doğrudan doğruya işitmişlerdir. Yine Süheylî'nin dediği vechile cumhûra göre, Resûl-i Ekrem'in hitâbını bildikleri kabûl edilince, cesedlerinden cüdâ düşen kopuk başların bile işittiklerini kabûl etmek îcâb eder. Çünkü hiss-i semî' de mecârî-i şuûrdan birisidir. Âyet-i kerîmeye gelince (انك لا تسمع الموتى) âyet-i kerîmesi, *(أفأنت تسمع الصم أو تهدي العمى) kavl-i şerîfi gibidir. *(Habîbim! Sen mi sağırlara sözünü işittirir, yâhud körlere rehberlik edersin?)* Hayır, senin teblîgâtını biz işittirir, senin hidâyet ve irşâdını biz feyyaz ve müessir kılarız, demektir.

İbn-i Tîn diyor ki: İbn-i Ömer'in rivâyeti vechile Resûl-i Ekrem'in : Bu Bedir maktulleri şimdi işitiyorlar, buyurmasiyle âyet-i kerîmedeki : "*Mevtâya sözünü işittiremezsin*" hitâbı arasında münâfât yoktur. Çünkü bu âyet-i kerîmede : "Küffâr-ı Kureyş'in" söz işitir kimseler olmadığı, bunların hissiz şuursuz ölülerden farkı bulunmadığı, belki bu kâfirlerin ölüler gibi Allāh'ın duyurmasiyle işitebilmeleri mümkün olduğu bildirilmiştir. Müfessirlerin bu âyet-i kerîmeden istifâde ettikleri mânâ budur. Cumhûru ulemâ bu babda Hazret-i Âişe'ye muhâlefet etmişler, diğer rivâyetlere muvâfık olduğu için Abdullāh İbn-i Ömer'in hadîsini kabûl etmişlerdir. Maamâfih Resûl-i Ekrem'in her iki sözü de söylemiş olmasında bir mâni' yoktur. Hazret-i Âişe "*bilirler*" buyurulduğunu hıfz ve rivâyet etmiş, İbn-i Ömer de, "*işitirler*" buyurulduğunu işitmiş ve rivâyet eylemiş olabilirler. Bir de mevtâ için "*bilgi*" vasfı kabul edilince "*duygu*" vasfını da kabûl etmek pekâlâ câizdir. Amma bu işitme ister uznî, ister yalnız rûhî olsun. Elverir ki, ölüde bir nevi' "*duygu*" bulunduğu sâbit olsun. Şu kadar ki, bu ta'mîm, cümhûrun mezhebine uymaz. Kabirde suâlin bedene hulûl etmeksizin yalnız rûha teveccüh ettiğini kabûl edenlerin mezhebine göre tamam olabilir. Halbuki şâyân-ı i'timâd olan cumhûrun mezhebidir. Meyyitin kabirde ruh maa'l-cesed mütena'im ve yâhud muazzeb olmasıdır. Sual ve azâbın yalnız rûha tahsîsi hâlinde kabrin bu azâba ihtisâsı mümkün olmaz. [*Kastalânî*].

Bir tenbîh : Kabir suâli ve kabir azâbı ta'birlerinden maksûd olan mânâ berzâhî bir hayattır. Binâenaleyh ölüm hâli, ister firâş-ı ihtizârında gelip çatsın da beton ve mermer bir kabir içine defnedil-

---

* *Sûre: 43 (Zuhruf), âyet: 40*

sin, ister Fir'avn ve etbâı gibi denizde gark olarak balıklara lokma olsun, isterse bir yangında yanıp kül olarak eczâ-i vücûdu savrulsun müsâvîdir. Ve ölüm her ne sebeble tahakkuk ederse etsin, vücûdunun eczâ-yi maddiyyesi nerede bulunursa bulunsun, berzâhî bir hayat başlıyacaktır. O hayatta sorulacak, o neş'e ile mütena'im ve yâhud muazzeb olacaktır.

Ömer *radiya'llāhu anh*'in Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e: Bu ölüler sizin hitâbınızı işitecekler mi? diye sorması bir hakîkatin tevsik ve tesbîti maksadına mebnî olsa gerektir. Yoksa Hazret-i Ömer'in gönlünde bir şüphe uyanmış da onu izâle etmek için sormuş değildir.

675. عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِى بَكْرٍ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَتْ قَامَ رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطِيبًا فَذَكَرَ فِتْنَةَ الْقَبْرِ الَّتِى يَفْتَتِنُ فِيهَا الْمَرْءُ فَلَمَّا ذَكَرَ ذَٰلِكَ ضَجَّ الْمُسْلِمُونَ ضَجَّةً .

TERCEMESİ

Ebû Bekr(-i Sıddîk) *radiya'llāhu anh*'in kızı (Zâtü'n-nitâkayn) Esmâ' *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir kerre) hutbe îrâdına başlamış ve kişinin kabirde görüp geçireceği sorgu ve sualleri anlatmıştı. Resûl-i Ekrem kabir ahvâlini böyle tafsîlâtiyle anlatınca müslümanlar dehşetli bir sûrette feryâd edip ağlaştılar.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîs-i şerîf de bundan evvelki (672, 673, 674) numaralarla terceme ve îzâh ettiğimiz hadîsler gibi azâb-ı kabrin dînî bir hakîkat olduğuna delâlet eden haberler cümlesindendir ve bu bâbın bir hadîsidir. Hadîsin unvânı, mevzua mutâbakat ciheti de hadîsteki (fitne) ta'bîrinin kabir suâli ile kabir azâbına delâlet ve böyle umûmî bir

manayı ihtivâ etmesidir. Hattâ kabirdeki bu sual ve cevâbın küffâr hâkkında azâbdan ibâret olmasıdır ki, yukarıda (658) numara ile terceme ettiğimiz Enes İbn-i Mâlik hadîsi ile tavzîhan zikrettiğimiz diğer aḥâdîs-i şerîfede mütâlea etmiştik. Bu sebeble Nesâî bu hadîsi daha uzunca bir metinle azâb-ı kabirden istiâze hakkındaki bir bâbında zikretmiştir.

Nesâî bu rivâyetinde Buhârî'nin terceme ettiğimiz bu kısmını aynen zikrettikten sonra şu ziyâdeyi de nakletmiştir : "*.....Cemâatin bu feryâd ve figānı, Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem'in bu hitâbelerini anlamama mâniʿ oldu. Bu sayhalar sükûnet bulunca bana yakın olan birisine :*

— Cenâb-ı Hak bereket ve saâdetini artırsın! Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem hitâbelerinin sonunda ne buyurdu? diye sordum. O da :

— Bana vahy olundu ki, siz, kabirlerinizde deccâlın fitnesine yakın bir fitne ile imtihân olunursunuz, buyurdu, dedi[1]. "

Bâzı *Buhârî* nüshalarında Esmâ' *radiyaʼllāhu anhâ*'nın bu hadîsinin sonunda: "زاد غندر عذاب القبر = *Râvî Gunder azâb-ı kabr haktır, cümlesini ziyâde etmiştir*" ibâresi vardır. Gunder'in bu ziyâdesinden (hak) kelimesi de mahzuftur. Şârih Kastalânî bu kelimenin yalnız Ebû Zerr-i Herevî nüshasında mevcûd olduğunu, şu kadar ki, bu kelimenin üzerine alâmet-i sukut konulduğunu bildiriyor.

TERCEME-İ HÂL :

Esmâ' *radiyaʼllāhu anhâ*, Hazret-i Ebû Bekr'in büyük kızı ve Hazret-i Âişe'nin ablasıdır. Zätü'n-Nitâkayn lâkabı ile meşhurdur. Fahr-i Âlem *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* ile Ebû Bekri's-Sıddîk *radiyaʼllāhu anh* leyle-i Hicret'de gâra teşrîf edecekleri sırada kendilerine yiyecek ve içecek hazırlamakta olan Esmâ' Hazretleri yemek çıkını ve taâm sofrası yapacak alelâcele birşey bulamadığından belindeki nitâkını[2] çıkarıp ikiye bölerek bunun birisini yemek sofrası,

---

[1] ... ضجة حالت بينى و بين ان افهم رسول الله صلى الله عليه وسلم فلما سكنت ضجتهم قلت لرجل قريب عنى اى بارك الله فيك ! ماذا قال رسول الله صلى الله عليه و سلم فى آخر قوله ؟. قال : قد اوحى الى انكم تفتنون فى القبور قريباً من فتنة الدجال [رواه النسائى]

[2] Nitak, kitab vezninde nisvân-ı Arab libaslarından bir libastır. Hakîkati izâr gibi bir parçadır. Vasatını bellerine bağlayıp yukarısını aşağısının üzerinden dizlerine doğru salıverirler. Aşağısı ise yerde sürünür. Haliya fistan taʿbîr ettikleri gibi bir sevbdir. [*Kāmus Tercemesi*].

bir parçasını da kırbaya bağ yapmış olduğundan taraf-ı Nebevî'den kendisine bu târihî isim bahşedildiğinden kendisi için ebedî bir unvân-ı mefharet olmuştur.

Hazret-i Esmâ' Aşere-i Mübeşşere'den Hazret-i Zübeyr'in zevcesidir. Yezîd İbn-i Muâviye'den sonra Mekke-i Mükerreme'de dokuz ay kadar icrâ-yi hilâfet eden Abdullāh İbn-i Zübeyr'in vâlidesidir. Abâdile-i erbaadan sayılan ve müstesnâ bir sîmâ-yi ilmî olan Abdullāh İbn-i Zübeyr, Haccac tarafından muhâsara ve tazyik ve Beyt-i Şerîf'e karşı her türlü fezâhatler irtikâb edildiği günlerde, yüksek bir hakîm, metîn ve irâdeli bir kadın olan Esmâ' Hazretleri, düşmanın bu zâlimâne hareketlerine karşı târih sütunlarına geçen hakîmâne nasîhatleriyle oğlunu teşcî ile sebat ve metânet tavsiye eylerdi.

Hicret şerefini hâiz olan ve hiç şübhesiz fâzılāt-ı İslâmiyyeden bulunan Esmâ', Hazretlerinden 56 hadîs-i şerif rivâyet edilmiştir. Bunlardan (14) hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifak, dört hadîsin rivâyetinde Buhârî, diğer bir dördünde de Müslim infirâd etmişlerdir. Kendisinden oğlu Abdullāh, Urve, kölesi Abdullāh İbn-i Keysân, İbn-i Abbâs ve daha seleften bir cemâatin rivâyeti vardır. İbn-i İshak sâhib-i tercemenin on sekizinci olarak müslüman olduğunu bildiriyor. Fâtıma bint-i Münzir, Esmâ'nın, hastalığında bütün kölelerini âzâd ettiğini haber veriyor. İbn-i İshak: Esmâ' (93) târihinde vefât etti, diyor. Zehebî, muhâcirât içinde en son vefât eden kadın olmak üzere kaydediyor. Hişâm İbn-i Urve de, Esmâ'nın yüz yaşına girdiği halde ağzından bir dişinin bile düşmediğini, akıl ve idrâkine bir ârıza da gelmediğini babasından rivâyet etmiştir. [*Hulâsa, Sîret-i İbn-i Hişâm* ve sâire.]

676. عَنْ أَبِى أَيُّوبَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ وَجَبَتِ الشَّمْسُ فَسَمِعَ صَوْتاً فَقَالَ يَهُودُ تُعَذَّبُ فِى قُبُورِهَا .

Tercemesi

Ebû Eyyûb(-i Ensârî) *radiya'llāhu anh*'den :

(Bir gün) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in, güneş battıktan sonra (Medîne hâricine) çıktığı ve bir ses işiterek :

— Yahûdiler mezarlarında azâb olunuyor, buyurduğu rivâyet edilmiştir.

Îzâhı

Râvîler, rivâyetler :

Bu hadîsi Müslim, ehl-i Cehennem'in sıfatına dâir bir bâbında Neseî de Cenâze bahsinde rivâyet etmiştir. Hadîsin *Buhârî*'de mensûb olduğu bâbın unvânı da kabr azâbından Allāh'a sığınmanın keyfiyyetine dâirdir. Gerek bu bâbın, gerek bundan evvelki bâbın hadîsleri mevzûları i'tibâriyle mütedâhil ve müteşâbihdir. Umûmiyyetle kabr azâbı hakkındadır. Bunlardan başka (658) numaralı hadîsin îzâhında da bu mevzûa dâir diğer eimme-i hadîsin rivâyetlerini de nakl ve terceme etmiştik. Nakledemeyip bıraktığımız daha birtakım ahâdîs-i şerîfe de vardır. Bu cihetle kabr azâbına delâlet eden haberler hakîkaten çoktur.

Mânâlar :

Resûl-i Ekrem'in işittiği ses neydi? Resûl-i Ekrem'in yehûdîlerin azâb olunduklarını haber vermesine göre, bu sesin azâb olunan yehûdîlerin enîn-i ıstırabları olması ilkönce hatıra gelir. Azâb meleklerinin yehûdîlere karşı haykırdıkları azâb-ı tehdîd ve ta'zîb olması da câizdir. Yehûdîlerin enîn-i şikâyetleri olduğunu Taberânî'nin Aynî senedle Abdü'l-Cebbâr tarîkından gelen bir rivâyeti de te'yîd etmektedir. Bu rivâyete göre, Ebû Eyyûb-i Ensârî Hazretleri demiştir ki :

Bir gün güneş batarken Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte Medîne hâricine çıkmıştık. Elimde su dolu toprak bir ibrik vardı. Resûl-i Ekrem kazâ-yı hâcet için ayrıldı. Sonra gelip abdest aldı. Ve bana :

— Benim işittiğim sesi sen de işittin mi? diye sordu. Ben :

— Hayir, Allāh ve Resûlullāh bilir, dedim. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* :

— Ben, şu kabristanda kabirlerinde azâb olunan yehûdîlerin seslerini işittim, buyurdu [1].

Sual : Yukarıda (652) numara ile terceme ettiğimiz Ebû Saîd-i Hudrî hadîsiyle (658) numaralı Enes İbn-i Mâlik hadîsinde ölülerin sadâ-yi şikâyet ve azâbını ins ü cinnin işitmekten memnû' olduklarını, bunu ins ü cinden başka her mevcûdun işittiğini görmüştük. Resûl-i Ekrem nasıl işitmiştir?

Cevâb : Şârih Kirmânî: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu işitmeleri, mû'cize tarîkıyledir, diyor. Bu sebeble Ebû Eyyûb-i Ensârî işitmemiştir.

Buhârî, bu bâbında Hâlid İbn-i Saîd'in kızı Eme'nin de bir hadîsini rivâyet etmiştir. Müşârün-ileyhâ da : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kabir azâbından istiâze buyurduğunu işittim, diyor [2].

Buhârî'nin böyle bir rivâyeti Da'vât' da vardır. Nesâî de Nuût bâbında rivâyet etmiştir.

677 . عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو ٱللّٰهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle duâ buyurmağa devam, (ve ümmetine ta'lîm) ederdi, dediği rivâyet edilmiştir :

---

[1] روى الطبرانى من طريق عبد الجبار بهذا السند و لفظه خرجت مع النبى صلى الله عليه و سلم حين غربت الشمس و معى كوز من ماء فانطلق لحاجته حتى جاء فوضأته . فقال ألم تسمع ما اسمع ؟. قلت : الله و رسوله اعلم. قال : اسمع اصوات اليهود يعذبون فى قبورهم.

[2] روى البخارى عن ابنة خالد بن سعيد بن العاص انها سمعت النبى صلى الله عليه و سلم و هو يتعوذ من عذاب القبر .

— Yâ Rab! Kabir azâbından, Cehennem azâbından, hayat ibtilâsından, ölüm şedâidinden, mesîh deccâlın fitnesinden sana sığınırım!

İ Z Â H I

Bu hadîsi Müslim de Salât ve Duâ bahislerinde tahrîc etmiştir. Müslim'in Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyetinde şu sûretle takdîm ve te'hîr vardır :

(اللهم انى اعوذبك من عذاب القبر و اعوذبك من فتنة المسيح الدجال و اعوذ بك من فتنة المحيا و فتنة الممات الحديث) .

Küşmihenî rivâyetinde : كان يدعو و يقول اللهم الى آخره sûretindedir.

Azâb-ı kabirden istiâze edildikten sonra azâb-ı nârdan istiâze edilmesi tahsîstan sonra ta'mîmdir. Nasıl ki, kaydı hayât ve şiddet-i memâttan sonra mesîh deccâlın fitnesinden istiâze de ta'mîmden sonra tahsîs bi'z-zikir gibi bir san'at-i edebiyyeyi hâizdir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz bu fitnelerin ve bu ihtibâr ve imtihanların kâffesinden emîn ve masûn olduğu halde bunlardan istiâze buyurmaları, bu istiâzenin de (اللهم اغفرلى = *Rabbim, beni mağfiret buyur*) gibi bir duâ ve ibâdet olması cihetiyledir. Resûl-i Ekrem'in mâ-tekaddem ve mâ-teahhar kâffe-i zünûbu mağfûr olduğu halde yine istiğfâr buyururlar ve bu sûretle duâ ve ibâdet etmiş olurlardı. Bununla berâber Resûl-i Ekrem'in istiâzeleri ümmete ta'lîm ve ümmeti irşâd gibi fâideyi de ihtivâ etmektedir.

678 . عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا مَاتَ عُرِضَ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِىِّ إِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَمِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَمِنْ أَهْلِ النَّارِ فَيُقَالُ هٰذَا مَقْعَدُكَ حَتَّى يَبْعَثَكَ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

Sizden biriniz vefât ettiğinde sabah ve akşam ona kendi makāmı gösterilir: O kimse ehl-i Cennet'ten ise, ehl-i Cennet makāmâtından bir makam; ehl-i nârdan ise, Cehennem'in hücrelerinden bir karargâh gösterilir. Ve ona : Burası senin (müstakbel ve ebedî) durağındır. Kıyâmet günü Allah seni buraya gönderecektir, denilir.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Müslim Sıfât-ı nâr hakkındaki bir bâbında Nesâî de Cenâze bahsinde zikretmişlerdir. Müslim'in Yahyâ İbn-i Yahyâ'dan, onun da İmâm Mâlik'ten bir rivâyetinde (حتى يبعثك الله اليه يوم القيامة) sûretinde (اليه) ziyâdesi vardır. Buhârî'nin bu rivâyeti de İsmâil İbn-i Ebî Uveys vâsıtasiyle İmam Mâlik'tendir. Fakat bu rivâyette o ziyâde yoktur. İbn-i Abdi'l-Ber diyor ki : Bucar maa'l-mecrûrun rivâyetinde, veya terkinde İmam Mâlik'in ashâbı ihtilâf etmişlerdir. Ekserîsi Buhârî'nin rivâyeti gibi terkederek rivâyet etmiştir. İbn-i Kāsım, Müslim gibi (اليه) ziyâdesiyle rivâyet etmiştir. "*Allāh, seni şu mak'adına gönderecektir*" demektir. Yine Müslim'in Zührî ve Sâlim tarîkıyle gelen bir rivâyeti de "«ثم يقال هذا مقعدك الذى تبعث اليه يوم القيامة...» =... *Sonra meyyite : "İşte burası, kıyâmet günü gönderileceğin karargâhındır, denilir.*" sûretindedir. Nesâî de İbn-i Kāsım'dan tahrîc etmiştir. Fakat hadîsin metni Buhârî'nin rivâyeti gibidir.

MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

Meyyite Cennet veya Cehennem'deki makarrının arzolunması, burası senin durağındır, diye haber verilmesidir. Meyyitin buna muhâtab olabilmesi ve ihbârı idrâk etmesi cidden müsteb'addır. Meyyite kabirde suâl edildikten az bir zaman sonra cesedinin tamâmiyle inhilâl ettiği gözle görülen bir hâdisedir. Binâenaleyh kıyâmet gününe kadar sabah, akşam devam edecek olan bu arz ve irâe keyfiyetinin ya meyyitin yalnız ebedî berhayât olan rûhuna ve yâhud rûh ile

berâber inhilâl eden eczâ-yi bedeninden müntahab bir cüz'üne taallûk ettiğini kabûl etmek îcâb eder. Yâhud da bu arz keyfiyyetinin hergün değil, belki defnolunduğu günün akşam ve sabahında bir def'a vukûu kabûl edilmelidir. Şârih Kastalânî bir def'aya münhasır olması, siyâk-ı mes'eledeki ahâdîs-i sâbıkaya daha muvâfıktır, diyor.

İbn-i Tîn de diyor ki : Bu arz ile, kıyâmet gününe kadar her günün sabah ve akşamında arzolunmayıp belki bir def'a, bir sabah ve bir akşam arzedilmek kasdolunması muhtemeldir. Her sabah ve her akşam arzolunması ihtimâline göre bu da yalnız meyyitin eczâ-i bedeninden bir cüz'ünün ihyâ ve ona makāmının arzedilmesi sûretiyle mümkün olabilir. Meyyiti sabah akşam meyyit olarak müşâhede ettiğimize göre, meyyitin hergün akşam, sabah bütün eczâsının yeni baştan ihyâ ve rûhunun buna iâdesi mümteni'dir. Fakat meyyitin bir cüz'üne hayat iâde ve buna hitâb edildiğini kabûl etmek daha ma'kuldür.

Kurtubî de bu yolda beyân-ı mütâlea ediyor : Ve gerek mü'minin, gerek kâfirin müstakbel makamlarının yalnız ruhlarına arzedildiğini kabûl etmek câizdir. İnhilâl eden bedeninin bir cüz'ü ihyâ ve rûh ile bu cüz'e hitâb edilmiş olmak da câizdir, diyor.

Herhangi şekilde arzedilirse edilsin mü'min-i kâmile Cennet'teki makāmının, kâfire de Cehennem'deki makarrinin gösterilmesi husûsunda hadîsin delâleti vâzıhtır. Yalnız ma'sıyet sâhibi olan ve Cehennem'de muvakkat azâb olunması muktazî bulunan bir mü'minin ilk makarr-i azâbı mı, yoksa Cennet'teki makāmı mı gösterileceği husûsunda hadîs sâkittir. Bu günahkâr mü'minin filcümle cennetlik olması cihetiyle bu da hadîsin şümûlü dâhilinde bulunur, deniliyor ki, îmânın şerefine hürmeten Cennet'teki makāmı gösterilir, demek oluyor.

Şu da ma'lûm olsun ki, bu arz-ı makām keyfiyyeti şühedâ ervâhından başkalarına mahsustur. Çünkü ervâh-ı şühedâ cesedlerine mukārin olarak Cennet'tedirler. Bâzı ulemâ hadîs-i şerifteki arzın, şühedâya da şâmil olması muhtemeldir, demişlerdir. Şühedâ hakkındaki fâide-i arz, şühedâ ervâhına, cesedlerine mukārin olarak Cennet'te devam ve istikrarlarını tebşirden ibâret olur. Bu sûrete muârız olabilecek birşey varsa o da İbn-i Abdi'l-Berr'in bâzı seleften nakledtiği bir habere göre ervâhın, efniyye-i kabirde yâni kabrin köşesinde,

bucağında ârâm-güzîn bulunmalarıdır. İbn-i Abdi'l-Ber bu iki haberi te'lîf ederek diyor ki : Bana göre ervâh, bâzı zamanlar efniyye-i kubûrda bulunur. Yoksa her zaman kabirde ihtiyârî bir hapse mahkûm gibi beklemez, kabirden ayrıldığı zamanlar da vardır. İmam Mâlik'e vâsıl olan bir habere göre ervâh, kabirden çıkar, dilediği yere gider, gezer. Ve bunun çıkıp gezmesi,efniyye-i kubûrda bulunmalarına mâni' değildir. Kabirden çıkar, bir zaman gezer. Sonra yine kabre gelir girer. Mücâhid'den de meyyit defnolunduğu günden i'tibâren yedi gün hiç ayrılmıyarak kabrinde bekler, dediği rivâyet edilmiştir. [*Umdetü'l-Kārî:* C. 4, s. 332].

Buraya kadar arz-ı makām hakkında verdiğimiz îzâhımızdaki ulemânın akvâl ve ictihadlarında kat'iyyet ifâde eden hiçbir söz yoktur. Hepsi ihtimâle müstenid mütâlealardan ibârettir. Bunun yegâne sebebi, âlem-i âhiretin, ve onun mebdei olan berzâhî hayâtın beşerin vâsıta-i idrâk ve ihâtasından tamâmiyle uzak bulunmasıdır. Bunun için isbat ve evsâf-ı ulûhiyyet ve nübüvvet hakkında birtakım aklî bürhanlar sayıp döken ve bu âli mebâdîye bir mukaddeme olarak mevcûdât-ı mümkinenin her nev'inden bir fizik âlimi ve bir biyoloji mütehassısı gibi bahseden kelâmcılar, ferdâ-yi hayâta âid mesâil-i uhreviyyede münhasıran nassın irşâd ve ilhâmını umûmî bir kāide olarak kabûl etmişlerdir.

679. عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا تُوُفِّيَ إِبْرَاهِيمُ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ لَهُ مُرْضِعاً فِي الْجَنَّةِ .

TERCEMESİ

Berâ' (İbn-i Âzib) *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (memede iken oğlu) İbrâhim vefât ettiğinde:

İbrâhim'in Cennet'te sütninesi vardır, (rızâını tamamlar), buyurduğu rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîsi Buhârî henüz bâliğ olmadan vefât eden müslüman çocuklarına aid haberler hakkında açtığı bir bâbında rivâyet etmiştir.

Hadîsin bu mevzûa mutâbakat noktası da mahdûmu necâbet-penâhî Hazret-i İbrâhim'in Cennet'te irzâ' edildiğinin ihbar buyurmasıdır ki, eftâl-i müslimînin cennetlik olduğuna vâzıhan delâlet eder.

Buhârî bu unvânında Ebû Hüreyre'nin de şöyle bir hadîsini ta'lîkan rivâyet ediyor. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "Her kimin bülûğa ermeden üç çocuğu ölürse, bu çocuklar o kimse için Cehennem'e hâil olurlar. Yâhud o kimse Cennet'e dâhil olur.*" buyurmuştur.[1] Bu çocuklar, ana ve babaları için Cehennem'e birer hicab olurlarsa kendilerinin Cehennem'den mahcûb ve mahfûz oldukları evleviyetle sâbit olur.

Buhârî bu unvânın birinci hadîsi olarak da Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'in şu meâldeki bir hadîsini merfûan rivâyet ediyor : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurmuştur ki : Günah işlemek çağına ermemiş üç çocuğu vefât eden hiçbir müslüman (ana ve baba) yoktur, elbette Cenâb-ı Hak fazla rahmetiyle bunları Cennet'e idhâl eder.

Nevevî diyor ki : Bu hadîs-i şeriflere nazaran ilim ve ictihâdına i'timâd edilen zevat, müslüman çocuklarının cennetlik olduklarında ittifak etmişlerdir.

Mühim bir şübhenin îzah ve izâlesi :

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'in îzâhan nakil ve terceme ettiğimiz bu hadîsi, daha evvel (624) numara ile terceme ettiğimiz Enes hadîsinin aynidir. Bu cildin (316, 317) inci sahifelerine musâdif olan bir sual ve cevâbımızda, "Çocuklarının vefâtiyle dilsûz olan ana ve babalar gerçi bu uhrevî mükâfatla müteselli olurlar. Ve hadîsin oradaki asıl sebeb-i sevk ve rivâyeti de bu idi. Fakat bu nevi' rivâyetler, bâzı câhil ve gāfil ana ve babaları çocuklarının hayat ve sıhhati hakkında ihtimamsızlığa sevketmez mi?" demiştik. Sonra da menfî bir cevab verip îzah etmiştik. Bu sual ve cevâbımızın mütâleasını tavsiye etmekle berâber oradaki cevâbî yazılarımıza şunu da ilâve ederiz.

Resûl-i Ekrem Efendimiz pek tabiî olarak ümmetinin çokluğu ile iftihar eder, ve ümmet ve ashâbını tenâküh ve tenâsüle teşvik ederdi. Âile teşkîline en mühim bir mâni' olan fakr ü ihtiyacdan ve

---

[1] قال ابو هريرة رضى الله عنه عن النبى صلى الله عليه و سلم : من مات له ثلاثة من الولد لم يبلغوا الحنث كان له حجابا من النار. او دخل الجنة [رواه البخارى تعليقا]

kayd-i hayat ve maîşetten bile korkulmamasını ve her âile yuvası kuranı, fazl ü keremiyle iğnâ edeceği Cenâb-ı Hakk'ın va'dü kerîmi muktezâsı olduğunu bildirerek ümmetini teşçî eylerdi.

Nüfûsu İslâmiyyenin kesreti, İslâm dininin istihdâf ettiği tabiî gāyelerden birisidir. Bu gāyeye vusûl için Hakîm-i Enbiyâ Efendimiz âileler içinde en medenî bir âile nizâmı kurmuş ve âilenin her ferdini mütekābil haklarla, mütekābil vazîfelerle techîz ederek her müslümanın vicdânında hâkim bulunan uhrevî mes'ûliyetle bu hukuk ve vezâifi te'yîd eylemiştir.

İmam Buhârî'nin Kitâbü'l-Cum'a gibi *Sahîh*'inin müteaddid bablarında tahrîc ettiği bir hadîsinde: "كلكم راع وكلكم مسؤلون عن رعيته = *Ey ümmetim! Sizin hepiniz çobansınız, âilenizin her ferdi öbürlerine karşı bir takım vazîfelerin îfâsiyle mükelleftir. Ve bu vazîfelerden dolayı Allāh'a karşı mes'uldür.*" buyurmuştur. Bu vazîfeler ve mes'ûliyetler şerîat-i İslâmiyye'de müstakil fasıllar hâlinde bütün teferruâtiyle tafsîl ve îzah edilmiştir.

Teşbîhinde hiçbir hatâ tasavvur etmediğim âile mâbedi, ana ve baba ile kurulduğuna göre, ilk vazîfe ve mes'ûliyet, âilenin bu iki rüknünden başlar. Ve İslâm âilesi hukūkunun birinci faslını zevc ve zevce teşkîl eder.

Bunların vazîfe ve mes'ûliyetlerine: "«الرجل راع و مسؤل عن رعيته. والمرأة راعية في بيت زوجها ومسؤل عن رعيتها» = *Zevc râîdir, âile halkının nafakasından ve terbiyye-i fikriyyesinden, bedenî neşv ü nemâsından mes'uldür. Zevce de, zevcin yed-i emânetine teslîm ettiği âile yuvasının hüsnü muhâfazasından mes'uldür, kem nazardan sıyânetle mükelleftir.*" vecîzesiyle işâret edilip bu umdeler yüzlerce ahbar ve ahâdîs ile tafsîl edilmiştir. Zevcin zevcesi üzerinde en büyük bir hakkı, kadının bir ârıza-i sıhhiyye ve bedeniyyesi olmadıkça çocuk istemesidir.

Âile ocağına bir nevzadın gelmesi, hukūku âilenin yeni bir faslını teşkîl eder. Ana ve babanın kendisine güzel bir isim vermeleriyle başlıyan bu evlâd hakkı, irzâ' ile neşv ü nemâ-yi bedenîsine, terbiyye-i fikriyyesine ihtimâm edilerek sinn-i rüşde kadar varır. Bu etvâr-ı hayâtiyyenin her birisine âid terbiye şekilleri birer birer tesbît edilmiştir. Dînî vâcibâtına, dünyevî zarûriyyâtına âid bilgilerle çocuğun

techîzi ve yüzücülük, atıcılık gibi spor hareketlerinin ta'lîmi de bu cümledendir [1].

Müslim'in *Sahîh*'inde Vasiyet bahsinde Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği bir hadîs-i şerifte Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* İnsan ölünce bütün hayır işleri ve ibâdetler inkıtâa uğrar. Yalnız üç nevi' âmâl-i hayriyyesi devâm eder: 1) Hastahâne, mekteb, mescid, çeşme, köprü gibi devamlı ve ömürlü hayırlar, 2) Kendisiyle ümmet-i İslâmiyye'nin istifâde ettiği ilmî eserler, 3) Kendisine duâ eden hayırlı evlâd [2].

Görüyoruz ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz hayır ile yâd edecek bir çocuğa mâlikiyeti, bir kâşifin, bir müellifin ilmî eseriyle, bir sâhib-i hayrın asırdîde hayrât-ı câriyesi ile kıymette müsâvî addetmiş, çocuklarını hem kendilerine, hem cemiyete nâfi' bir sûrette yetiştirmeğe teşvik buyurmuştur.

680 . عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَوْلَادِ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ اللّٰهُ إِذْ خَلَقَهُمْ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e (gayri bâliğ) olan evlâd-ı müşrikîn sorulduğunda :

"*Allāhu Teâlâ müşrik çocuklarını yaratırken bunların* (nasıl yaşayıp), *ne işleyeceklerini pek iyi bilir*" buyurduğu rivâyet edilmiştir.

---

[1] حق الولد على الوالد ان يحسن اسمه ويعلمه الكتاب و يزوجه اذا ادرك [اخرجه ابو نعيم فى الحلية عن ابى هريرة] و فى حديث آخر : حق الولد على الوالد ان يعلمه الكتابة و السباحة و الرماية و ان لا يرزقه الا طيبا [اخرجه البيهقى عن ابى رافع] و فى حديث آخر: اكرموا اولادكم و احسنوا ادابهم يغفر لكم [رواه ابن ماجة عن انس] و عن الجعفر الصادق : ان الله ليرحم الرجل لشدة حبه لولده [من مكارم الاخلاق]

[2] قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : اذا مات الانسان انقطع عمله الا من ثلاث صدقة جارية. او علم ينتفع به. او ولد صالح يدعو له [رواه مسلم عن ابى هريرة]

Î Z Â H I

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi Kader bahsinde de rivâyet etmiştir. Müslim'-in de Kader bahsinde rivâyeti vardır. Ebû Dâvud Sünnet bâbında, Nesâî de Cenâze bâbında tahrîc etmişlerdir. *Buhârî*'nin buradaki hadîsin mensûb olduğu bâbı gayri bâliğ vefât eden evlâd-ı müşrikîn hakkındadır. Ve cennetlik veyâhud cehennemlik olduklarına dâir hiç bir hüküm ifâde etmeyip tevakkuf edildiği görülmektedir.

Buhârî'nin gayri bâliğ vefât eden evlâd-ı müşrikîn hakkında dört rivâyeti vardır : Bunlardan birisi terceme ettiğimiz İbn-i Abbâs hadîsidir. Bu hadîsten müstefâd olan hüküm, tevakkuftur. Yâni müş-rik çocuklarının cennetlik veya cehennemlik olmalarına hükmedil-memek, bunların ikisi de Ebû Hüreyre hadîsleridir. Bu iki Ebû Hüreyre hadîsinin birisi îzâh etmekte bulunduğumuz metnin aynı-dır. Bunun için müellif Zebîdî ihtisâren bırakmıştır. İkincisi daha mufassal bir metin ile ve (664) rakkamiyle terceme ve îzâh edilerek geçmiştir. Bunda İslâm, kâfir her mevlûdün fıtrat-ı İslâm üzere doğ-duğu ve binâenaleyh cennetlik olduğu bildirilmiştir. Dördüncü "*Semüre*" hadîsidir ki, terceme ve îzâhı uzun bir metniyle bunu ta'kîb edecektir. Bundan da evlâd-ı müşrikînin cennetlik olduğu sarâhaten anlaşılmaktadır.

Bu İbn-i Abbâs hadîsinde evlâd-ı müşrikînden soran sâilin kim olduğu tasrîh edilmemiştir. Bâzı ehl-i hadîs İbn-i Abdü'l-Berr'in Hazret-i Âişe'den bir rivâyetine bakarak bu sâilin Sıddî-ka-i müşârün-ileyhâ olduğuna zâhib olmuşlardır. Bu rivâyete göre, Hazret-i Âişe demiştir ki : "Hadîce *radiya'llâhu anhâ* evlâd-ı müş-rikînden sormuş da Resûl-i Ekrem: Babalariyle berâberdir, bu-yurmuş. Sonra bir kerre daha sorduğunda : " *Allâhu Teâlâ, nasıl ya-şayıp nasıl öleceklerini, bilir.*" cevâbını vermiştir. Sonra üçüncübir daha İslâmiyet iktısâb-ı kuvvet etmeğe başlarken sormuş. Bu def'a da "و لا تزر وازرة وزر اخرى = *Yüklü bir kimse, başkasının yükünü yüklenemez, hiç bir günahkâr başkasının günâhiyle muâhaze olunmaz.*" [Sûre : 35 (Fâtır),âyet: 18] nazm-ı şerîfi nâzil oldu. Bu def'a Resûl-i Ekrem evlâd-ı müşrikîn fıtrat-ı İslâm üzeredir yâhud Cennette'dir, diye cevab vermiştir[1]."

---

[1] روى ابن عبد البر من طريق ابى معاذ عن الزهرى عن عروة عن عائشة قالت : سألت خديجة النبى صلى الله عليه وسلم عن اولاد المشركين فقال هم مع آبائهم. ثم سألته عن ذلك فقال : الله اعلم بما كانوا عاملين . ثم سألته بعد ما استحكم الاسلام فنزلت : (ولا تزر وازرة وزر اخرى) . فقال هم على الفطرة او قال على الجنة. [عينى]

Şârih Aynî diyor ki : Bu hadîsin tarîk-ı rivâyetindeki Ebû Muâz Süleymân İbn-i Erkam zaîftir. Yoksa bu hadîsin sıhhati sâbit olsaydı evlâd-ı müşrikîn hakkındaki nizâı esâsından keser atardı. *Hulâsa*'da Ebû Muâz'ın Hasen-i Basrî'den, Atâ İbn-i Ebî Rebâh'tan rivâyeti olduğu, kendisinden de Sevrî Yahyâ İbn-i Hamze rivâyet ettiği bildirildikten sonra bu râvîleri tarafından Ebû Muâz'ın üç hadîsi terk edildiği Tirmizî'den nakledilerek bildiriliyor.

MÂNÂLAR :

İbn-i Battal "الله اعلم بما كانوا عاملين = *Allāhu Teâlâ bu evlâd-ı müşrikînin ileride ne yapacaklarını pek iyi bilir*" kavl-i şerîfi üç türlü te'vîl edilebilir, diyor :

1) Taraf-ı Peygamberîden bu evlâd-ı müşrikînin cennetlik olduklarını bildirilmezden evvel böyle tevakkuf edilmiş olması,

2) Bu evlâd-ı müşrikîn büyüyüp irâdî hareket çağına geldiklerinde nasıl yaşayacaklarını, hangi dîn üzere öleceklerini Allāh bilir, demek olması,

3) Bu kavl-i Nebevî'nin mücmel olması ve [1] (اذ اخذ ربك من بنى آدم) âyet-i kerîmesiyle müfesser bulunmasıdır. Bu âyet-i kerîme ile işâret buyurulan bir ikrâr-ı âmdır ki, burada evlâd-ı mü'minîn gibi evlâd-ı müşrikîn de dâhil bulunur.

Evlâd-ı müşrikîn babalarına tâbi'dir, hükmü ise (ولا تزر وازرة وزر اخرى) mantûku münîfine tevfîkan merduddur.

İrtihâl-i Nebevî'den sonra ma'rûzu ihtilâf mesâilden birisi de bu evlâd-ı müşrikîn mes'elesidir. Başlıcalarını mütâlea ettiğiniz bu ahbâr ve âsârdan bu ihtilâfın ne derece bir harâretle devam ve cereyân ettiğini anladık. Bu eserlere istinâd eden ulemânın ârâ ve ihtilâfâtı ise daha müteaddid şûbelere ayrılmıştır. Şârih Aynî bunları altı nev'e ayırarak altıncısını ülemâ-i muhakkıkînin mezheb-i sahîh ve muhtârı olarak cennetlik olduklarını Nevevî'den naklederek bildirmektedir. Ehl-i tahkîk [2] (وما كنا معذبين حتى نبعث رسولا = *Biz, hiçbir âkıl zümreyi peygamber göndermedikçe azâb etmeyiz*) âyet-i kerîmesiyle ihticâc edip âkıl ve reşîd olmıyan sıbyânın azâb olunmıyacağına hükmetmişlerdir.

Bir de yine Nevevî'nin etfâl-i müşrikîn hakkında bildirdiği şu üç nokta-i nazarı arzederek bahsi hulâsa etmek isteriz : Bu üç mezhebden birisi ki, ekseriyetin nokta-i nazarıdır, ve etfâl-i müşrikînin,

[1] Sûre : 7 (A'râf), âyet ; 172 [2] Sûre : 17 : (İsrâ'), âyet : 15

babalarına tâbi' olmasıdır. Bunlardan ikinci bir kısmı tevakkufu iltizâm eylemişlerdir. Üçüncü bir kısmı ve Nevevî'ye göre de sahîh olan mezhebdir. Müşrik çocuklarının cennetlik olmalarıdır.

681 . عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى صَلَاةَ الصُّبْحِ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ
فَقَالَ مَنْ رَأَى مِنْكُمُ اللَّيْلَةَ رُؤْيَا فَإِنْ رَأَى أَحَدٌ قَصَّهَا
فَيَقُولُ مَا شَاءَ اللّٰهُ فَسَأَلَنَا يَوْماً فَقَالَ هَلْ رَأَى أَحَدٌ مِنْكُمْ رُؤْيَا
فَقُلْنَا لَا قَالَ لٰكِنِّي رَأَيْتُ اللَّيْلَةَ رَجُلَيْنِ[1] أَتَيَانِي فَأَخَذَا بِيَدَيَّ
فَأَخْرَجَانِي إِلَى الْأَرْضِ الْمُقَدَّسَةِ فَإِذَا رَجُلٌ جَالِسٌ وَرَجُلٌ قَائِمٌ
بِيَدِهِ كَلُّوبٌ مِنْ حَدِيدٍ يُدْخِلُهُ فِي شِدْقِهِ حَتَّى يَبْلُغَ قَفَاهُ ثُمَّ
يَفْعَلُ بِشِدْقِهِ الْآخَرِ مِثْلَ ذٰلِكَ وَيَلْتَئِمُ شِدْقُهُ هٰذَا فَيَعُودُ فَيَصْنَعُ
مِثْلَهُ قُلْتُ مَا هٰذَا قَالَا انْطَلِقْ فَانْطَلَقْنَا حَتَّى أَتَيْنَا عَلَى رَجُلٍ
مُضْطَجِعٍ عَلَى قَفَاهُ وَرَجُلٌ قَائِمٌ عَلَى رَأْسِهِ بِفِهْرٍ أَوْ صَخْرَةٍ
فَيَشْدَخُ بِهِ رَأْسَهُ فَإِذَا ضَرَبَهُ تَدَهْدَهَ فَانْطَلَقَ إِلَيْهِ لِيَأْخُذَهُ فَلَا
يَرْجِعُ إِلَى هٰذَا حَتَّى يَلْتَئِمَ رَأْسُهُ وَعَادَ رَأْسُهُ كَمَا هُوَ فَعَادَ إِلَيْهِ
فَضَرَبَهُ قُلْتُ مَنْ هٰذَا قَالَا انْطَلِقْ فَانْطَلَقْنَا إِلَى ثَقْبٍ مِثْلِ

[1] Ebû Hâtem'in Hazret-i Alî'den rivâyetinde *(Recüleyni)* yerine *(Meleyni)* sûretinde olduğundan bu sûretle terceme ettik.

التَّنُّورِ أَعْلاَهُ ضَيِّقٌ وَ أَسْفَلُهُ وَاسِعٌ يَتَوَقَّدُ تَحْتَهُ نَاراً فَإِذَا
اقْتَرَبَ ارْتَفَعُوا حَتَّى كَادَ أَنْ يَخْرُجُوا فَإِذَا خَمَدَتْ رَجَعُوا فِيهَا
وَ فِيهَا رِجَالٌ وَ نِسَاءٌ عُرَاةٌ فَقُلْتُ مَنْ هٰذَا قَالاَ انْطَلِقْ فَانْطَلَقْنَا
حَتَّى أَتَيْنَا عَلٰى نَهَرٍ مِنْ دَمٍ فِيهِ رَجُلٌ قَائِمٌ وَ عَلٰى وَسَطِ النَّهْرِ
رَجُلٌ بَيْنَ يَدَيْهِ حِجَارَةٌ فَأَقْبَلَ الرَّجُلُ الَّذِى فِى النَّهْرِ فَإِذَا أَرَادَ
أَنْ يَخْرُجَ رَمَى الرَّجُلُ بِحَجَرٍ فِى فِيهِ فَرَدَّهُ حَيْثُ كَانَ فَجَعَلَ
كُلَّمَا جَاءَ لِيَخْرُجَ رَمٰى فِى فِيهِ بِحَجَرٍ فَيَرْجِعُ كَمَا كَانَ فَقُلْتُ
مَا هٰذَا قَالاَ انْطَلِقْ فَانْطَلَقْنَا حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلٰى رَوْضَةٍ خَضْرَاءَ
فِيهَا شَجَرَةٌ عَظِيمَةٌ وَفِى أَصْلِهَا شَيْخٌ وَ صِبْيَانٌ وَ إِذَا رَجُلٌ
قَرِيبٌ مِنَ الشَّجَرَةِ بَيْنَ يَدَيْهِ نَارٌ يُوقِدُهَا فَصَعِدَا بِى فِى الشَّجَرَةِ
وَأَدْخَلاَنِى دَاراً لَمْ أَرَ قَطُّ أَحْسَنَ مِنْهَا فِيهَا رِجَالٌ شُيُوخٌ وَ شَبَابٌ
وَنِسَاءٌ و صِبْيَانٌ ثُمَّ أَخْرَجَانِى مِنْهَا فَصَعِدَا بِى الشَّجَرَةَ
فَأَدْخَلاَنِى دَاراً هِىَ أَحْسَنُ وَ أَفْضَلُ مِنْهَا فِيهَا شُيُوخٌ وَ شَبَابٌ
قُلْتُ طَوَّفْتُمَانِى اللَّيْلَةَ فَأَخْبِرَانِى عَمَّا رَأَيْتُ قَالاَ نَعَمْ أَمَّا
الَّذِى رَأَيْتَهُ يُشَقُّ شِدْقُهُ فَكَذَّابٌ يُحَدِّثُ بِالْكَذْبَةِ فَتُحْمَلُ
عَنْهُ حَتَّى تَبْلُغَ الْآفَاقَ فَيُصْنَعُ بِهِ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَالَّذِى

رَأَيْتَهُ يُشْدَخُ رَأْسُهُ فَرَجُلٌ عَلَّمَهُ اللّٰهُ الْقُرْاٰنَ فَنَامَ عَنْهُ بِاللَّيْلِ
وَلَمْ يَعْمَلْ فِيهِ بِالنَّهَارِ يُفْعَلُ بِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَالَّذِى
رَأَيْتَهُ فِى الثَّقْبِ فَهُمُ الزُّنَاةُ وَالَّذِى رَأَيْتَهُ فِى النَّهْرِ اٰكِلُوا
الرِّبَا وَالشَّيْخُ فِى أَصْلِ الشَّجَرَةِ إِبْرَاهِيمُ وَالصِّبْيَانُ حَوْلَهُ
فَأَوْلَادُ النَّاسِ وَالَّذِى يُوقِدُ النَّارَ مَالِكٌ خَازِنُ النَّارِ وَالدَّارُ
الْأُولَى الَّتِى دَخَلْتَ دَارُ عَامَّةِ الْمُؤْمِنِينَ وَأَمَّا هٰذِهِ الدَّارُ فَدَارُ
الشُّهَدَاءِ وَأَنَا جِبْرِيلُ وَهٰذَا مِيكَائِيلُ فَارْفَعْ رَأْسَكَ فَرَفَعْتُ
رَأْسِى فَإِذَا فَوْقِى مِثْلُ السَّحَابِ قَالَا ذَاكَ مَنْزِلُكَ قُلْتُ دَعَانِى
أَدْخُلْ مَنْزِلِى قَالَا إِنَّكَ بَقِىَ لَكَ عُمُرٌ لَمْ تَسْتَكْمِلْهُ فَلَوِ
اسْتَكْمَلْتَ أَتَيْتَ مَنْزِلَكَ .

TERCEMESİ

Semüre İbn-i Cündeb *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir. İbn-i Cündeb demiştir ki :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* sabah namazını kılınca yüziyle bize döner, ve : "*Bu gece sizden kim rü'yâ gördü?* diye sorar, idi. Birisi rü'yâ görmüşse, rü'yâsını Resûl-i Ekrem'e hikâye ederdi. O Hazret de o kimsenin rü'yâsını tâbir ederdi.

Yine bir gün bize sordu. Ve :

— "*Sizden rü'yâ gören var mıdır?*" buyurdu. Biz :

— "*Hayır, yoktur*" dedik. Resûl-i Ekrem :

— "*Lâkin bu gece ben bir rü'yâ, gördüm.*" buyurdu :

Gördüm ki, iki melek bana geldi. Bunlar iki elimi tutup beni düz bir fezâya çıkardılar. Orada bir kimse oturuyordu, diğer bir adam da ayakta duruyordu. Elinde demirden çatal bir kanca vardı. Ayaktaki adam bu çatal kancayı oturanın ağzının sağ tarafına, tâ kafasına kadar sokuyor ve ağzın bu kısmını parçalıyordu. Sonra bu adam ağzın diğer tarafını da bu sûretle tahrîb ediyordu. Bu sırada ağzın sağ kısmı iyi olmuş bulunuyordu. Bu def'a da buraya dönüyor, yine kancayı sokup parçalıyordu. Bu meleklere ben :

— "*Bu adam kimdir? Ve bu hal nedir?*" dedim. Melekler :

— "*Hiç sorma, ileri yürü!*" dediler. Birlikte ileri gittik. Nihâyet arkaüstü yatmış bir adamın yanına geldik. Bunun başucunda da bir adam oturmuş, elinde yumruk cesâmetinde bir taş. Bununla yatan adamın başını kırıyordu. Taşı başına her vurduğunda, taş yuvarlanıp gidiyordu. O adam da arkasından taşı almağa koşuyordu. O dönüp gelmeden bunun başı iyi oluyor, eski hâline avdet ediyordu. O adam avdet edince yine başına vurup eziyordu. Bu meleklere ben :

— "*Bu adam kimdir?*" diye sordum. Melekler :

— "*Hiç sorma, ileri yürü*" dediler. İleri gittik. Fırın gibi altı geniş, üstü dar bir deliğe eriştik. Bu deliğin altında ateş yanıyordu. Ateş, alevlenip yükseldikçe içindeki insanlar da yükseliyor, hattâ (delikten) çıkmağa yaklaşıyorlardı. Ateşin alevi sakinleştikçe de aşağı dönüyorlardı. Burada çıplak erkekler, çıplak kadınlar vardı. Bu iki meleğe ben :

— "*Bunlar kimdir?*" diye sordum. Melekler bana :

— "*Hiç sorma, ileri git!*" dediler. Yürüdük, tâ ki kandan bir nehrin içinde ayakta bir adam dikiliyordu. Bu nehrin kenarında da bir adam duruyordu. Önünde —nar gibi "yuvarlak" taşlar bulunuyordu. Nehirdeki adam yüzerek sâhile doğru— gelip çıkmak isteyince sâhildeki adam çenesine bir taş atıyor, nehirdekini eski yerine iâde ediyordu. Çıkmak için sâhile doğ-

ru gelmeğe her teşebbüs ettikçe, sâhildeki, hemen çenesine bir taş fırlatıyor, onu eski yerine reddediyordu. Bu iki meleğe ben :

— "*Bu nedir?*" diye sordum. Melekler :

— " *Sorma, ileri yürü!*" dediler. Birlik yürüdük. Yeşil bir bahçeye vardık. Bu bahçede büyük bir ağaç vardı. Bunun dibinde ihtiyar bir adamla birtakım çocuklar bulunuyordu. Bu ağaca yakın bir tarafta da, birisi, önünde ateş yakmakla meşguldü. Melekler benimle bu ağaca çıktılar. Beni bir eve koydular ki, ben bundan güzel bir ev görmedim. Burada ihtiyar, genç birtakım erkekler, kadınlarla çocuklar vardı. Sonra melekler beni buradan çıkardılar. Benimle ağaca yukarı çıktılar ve beni eskisinden daha güzel ve daha kıymetli bir eve koydular. Burada da ihtiyarlar, gençler vardı. Meleklere : "*Beni bu gece —iyi— gezdirdiniz. Şimdi bana gördüğüm şeyleri bildiriniz!*" dedim. Melekler :

Evet (anlatalım) dediler : Hani şu ağzı parçalandığını gördüğün kimse yok mu? Bu bir yalancı idi, o, dünyâda dâimâ yalan söylerdi. Bunun neşrettiği yalan âfâka yayılırdı. İşte bu yalancı kıyâmet gününe kadar bu sûretle azâb olunacaktır.

Hani şu başı ezildiğini gördüğün adam da yok mu : Cenâb-ı Hak bunun Kur'an öğrenmesine hidâyet etmiş de (bu nîmetin kadrini bilmiyerek) bütün gece (Kur'ân okumayıp) uyku uyumuştu, gündüz de Kur'ân ile amel etmemişti. Bu da yevm-i kıyâmete kadar bu sûretle azâb edilecektir.

Hani o delik içinde gördüğün çıplaklar yok mu? Bunlar da bir alay zânîlerdir. Nehirde gördüğün de fâiz yiyen haramkârlardır. Ağacın dibindeki ihtiyar, İbrâhim *(Halîl aleyhi's-selâm)* dır.

İbrâhim'in etrafındaki çocuklar da insan evlâdıdır[1]. O

[1] Hadîsin medâr-ı istişhâd olan ve tercemeye muvâfakati matlub bulunan noktası burasıdır. İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ın etrâfındaki bu çocuklardan (evlâd-ı nâs) ile ta'bîr edilmesi, evlâd-ı Müslimîn ve evlâd-ı kâfirîne şümûlünü ifâde eder. Bu hadîsten zâhir olan şudur ki, âhiret hükmünde Resûl-i Kibriyâ, kâfir çocuklarını etfâl-i Müslimîne ilhâk etmiştir. Dünyâ hayâtında ise, babalarına tâbi' olmaları iltizâm edilmiştir.

ateş yakan da Cehennem'in bekçisi olan "Mâlik" tir. Girdiğin birinci ev, bütün mü'minlerin —müşterek— köşküdür. Ikinci gördüğün —muhteşem— saray da şühedâ sarayıdır. Ben Cibrîl'im, bu da —kardeşim— Mîkâil'dir. Yâ Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, başını yukarı kaldır, —dedi—. Başımı kaldırdım, ne göreyim? Yukarıda beyaz bayrak misâli bir bulut. Melekler : "*İşte burası senin makāmındır.*" dediler. Ben: "*Beni bırakınız, şu makāmıma gideyim!*" dedim. Melekler : "*Hayır daha senin tamamlamadığın bâkî ömrün vardır. Onu ne vakit tamamlarsan, o zaman menziline gelirsin!*" dediler.

682. عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ رَجُلاً قَالَ لِلنَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أُمِّى افْتُلِتَتْ نَفْسُهَا وَأَظُنُّهَا لَوْ تَكَلَّمَتْ تَصَدَّقَتْ فَهَلْ لَهَا أَجْرٌ إِنْ تَصَدَّقْتُ عَنْهَا قَالَ نَعَمْ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

(Bir kerre) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e birisi, (yâni, Sa'd İbn-i Ubâde *radiya'llāhu anh* gelip) demiştir ki :

"Yâ Resûla'llāh! Annem ansızın vefât etti. Öyle zannediyorum ki, Anneciğim söylenebilseydi, tasadduk (edilmesini vasıyyet) ederdi. Şimdi ben onun nâmına sadaka versem annem müsâb olur mu? Resûl-i Ekrem: Evet, (olur) buyurdu.

İZÂHI

Bu hadîsi, Buhârî mevt-i füc'enin yâni bağteten ölümün mekrûh olmadığı hakkındaki bir bâbında zikretmiştir. Adem-i kerâhet de, Resûl-i Ekrem'e Sa'd İbn-i Ubâde annesinin böyle bilâ vasıyyet ansızın vefât ettiğini bildirdiğinde kerâhete delâlet eden bir cevabda bulunmayıp belki müteveffânın nâmına verilecek sadaka ile müsâb ve me'cûr olacağını bildirmiştir.

İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde Âişe ve Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anhumâ*'dan tahrîc ettiği âtîdeki hadîs-i şerifte : " موت الفجاة راحة للمؤمن و اسف على الفاجر = *Ansızın ölüm mü'min için rahattır. Fâcir ve fâsık için de eser-i gadapdır*" buyurulmuştur. Kâfire nazaran mevt-i füc'ede ölüm, göz açtırmadan bastırmakla ahz-i intikām mânâ ve mâhiyetinde bulunduğundan eser-i gadab telâkkî olunuyor.

Ebû Dâvud'un Ubeyd İbn-i Hâlid'den bir rivâyetinde: « موت الفجاة آخذة آسف =*Ansızın ölüm, gadabla ahz-i ruhtur*" buyurulmuştur. Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'inde Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den bir rivâyetinde Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* mâil-i inhidâm bir duvar yanından geçerken iltizâm-ı sür'at edip : Füc'eten ölümü hoşlanmam, buyurmuştur. Bu haberleri te'lîf için şârih İbn-i Battal diyorlar ki : Mevt-i füc'e, vasıyyetten mahrûmiyeti ve meâd için tövbe ve istiğfâr gibi a'mâl-i sâlihayı terki mûcib olduğu için mekruhtur. Yoksa bizâtihî mekruh değildir. Sâhib-i tertîb bir mü'min için nefsü'l-emirde mûcib-i istirahattir.

683 . وَعَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ إِنْ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيَتَعَذَّرُ فِى مَرَضِهِ أَيْنَ أَنَا الْيَوْمَ أَيْنَ أَنَا غَداً اسْتِبْطَاءً لِيَوْمِ عَائِشَةَ فَلَمَّا كَانَ يَوْمِى قَبَضَهُ اللّٰهُ تَعَالَى بَيْنَ سَحْرِى وَنَحْرِى وَدُفِنَ فِى بَيْتِى.

TERCEMESİ

Yine Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* maraz-ı mevtinde Âişe, gününün geç kaldığından şikâyet ederek, ben bugün kimin nöbetindeyim? Yarın kimin nöbetinde olacağım? der, (ve benim günümü özlediğinden dolayı) diğer ümmühât-ı mü'minîne beyân-ı îtizâr eylerdi. Benim nöbetim geldiğinde

(odama şeref bahşedip) Cenâb-ı Hak Hâtem-i Enbiyâ'nın mubârek rûhunu benim sînemde kabzeyledi. Ve benim odama defnolundu.

Î Z Â H I

Bu hadîsi Buhârî, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile sâhibeyni, Ebû Bekr ve Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'nın kabirlerinin sıfâtı ve bu makābir-i şerîfenin müsennem yâni sath-ı arzdan yüksek olup olmadıkları, bâriz ve gayri bâriz oldukları hakkındaki bir bâbında zikretmiştir. Şeyhayn'in kabr-i Saâdet kurbunda medfûn olmaları Muhammed ümmetinden bir ferde nasîb olmıyan yüce bir fazîlettir. Hâtem-i Enbiyâ'ya hayatlarında bütün varlıklariyle nusrat ve seferde, hazarda ve en müşkül demlerde îfâ-yi vezâret eden Ebû Bekr ile Ömer'in, Muhammed'in Sakf-ı Muallâsı altına defnolunmaları bir kerâmettir ve en büyük bir taltîf-i ilâhîdir. Demek oluyor ki, zamân-ı hılkatte kudret-i fâtıra Hazret-i Muhammed'le bu iki yâr-i vefâkârının anâsır-ı hayâtiyyelerini Hazret-i Âişe odasının hâk-i mubârekinden intihab ve ihtiyar buyurmuştur. Nasıl ki, Hâkim'in bir isnâd-ı sahîh ile Ebû Saîd-i Hudrî'den rivâyet ettiği üzere, Resûl-i Ekrem Efendimiz Medîne'de defnedilmekte bulunan bir cenâzenin Habeşî bir Sahâbî olduğunu öğrenince : (Lâ ilâhe illa'llāh! Semâsı altında doğup büyüdüğü bir yerden kaldırılıp yaratıldığı kendi toprağına sevkedilmiştir) buyurmuşlar.

Bu vesîle ile Ümmü'l-mü'minîn Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın bir ulüvvü cenâbını ve ahlâkî bir enmûzec olan kadir-şinaslığını, yüksek bir ferâgat ve îsârını takdirlerle, hürmetlerle karşılamak îcâb eder. Tercemesi bunu ta'kîb edecek olan hadîs-i şerîfin sûret-i sevkinde görüleceği üzere Hazret-i Ömer, sebeb-i şehâdeti olan sûikasde uğrayınca, Resûl-i Ekrem ile Hazret-i Ebû Bekr'in yanına defnedilmesini Hazret-i Âişe'den istîzân etmişti. Sıddîka-i müşârünileyhâ da hiç tereddüd etmiyerek Hazret-i Ömer'i kendime tercîh ederim, diyerek defnine müsâade buyurmuştur. Yakında görüleceği üzere Âişe *radiya'llāhu anhâ*, son dem-i hayâtında Abdullāh İbn-i Zübeyr'e : "*Vefâtımda beni hücreme defnetmeyiniz; Resûl-i Ekrem'le âlî iki vezîri yanında medfûn olmaktan sıkılırım*" diye vasıyyet etmiştir. Halbuki Âişe Hazretleri bu merâkid-i Nübüvvet ve hilâfeti ihtivâ eden kendi hücre-i mubârekelerinin anahtarını muhâfaza etmiş bulunuyordu.

Şârih Aynî, Hazret-i Âişe'nin Ömer *radiya'llāhu anh*'in defnine müsâade buyurmaları, vaktiyle gördüğü şöyle bir rü'yâya müstenid olduğunu naklediyor : Resûl-i Ekrem Efendimiz'in irtihal ve defninden bir zaman evvel Âişe *radiya'llāhu anhâ* rü'yâsında üç kamerin bedr-i tâm hâlinde sukūt edip kendi hücresine girdiğini görmüş ve bu rü'yâsını pederi Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'e söylemişti. Muahharen Resûl-i Ekrem irtihâl edip Hazret-i Âişe odasına defnolununca Ebû Bekr Hazretleri muhterem kızına :

— "هذا اول اقمارك و هو خيرها = *Bu hücrene defnolunan mubârek vücûd, senin birinci kamerindir ve bu en hayırlısıdır*" diye rü'yasını ta'bîr etmiştir.

Buhârî îzâhı sadedinde bulunduğumuz hadîsin mensûb olduğu bâbın unvânında iki âyet-i kerîmeye de şu sûretle işâret ediyor :

1) "Hak Celle ve Alâ'nın (فاقبره) kavlidir ki, Abese sûre-i şerîfesinde Allāhu Teâlâ'nın insanı ana karnında yarattığı ve muayyen etvârı geçirerek dünyâya getirdiği beyân edilip (ثم اماته فاقبره ثم اذا شاء انشره = *Sonra insanı öldürüp müteâkıben zîr-i zemîni ona makber kılmıştır. Sonra dilediği zaman da onu diriltip ba's eyler*) buyurulmuştur. Bu âyet-i kerîmede imâte ve ikbâr birer ni'met olarak zikredilmiştir. Allāhu Teâlâ'nın insanı öldürmesi, şu fânî hayattan çekip ebedî bir hayâta mazhar etmesidir. Şüphesiz ki, bu bir ni'mettir. Sonra insan nev'ine bahşettiği zekâ ile kabirlenmesi, bu da ayrı bir lûtfu ilâhîdir. İnsan nev'inin ölüsü, hayvânâtı sâire lâşeleri gibi sath-ı zemînde sürünmüyor, kurda, kuşa lokma olmuyor.

2) Buhârî : (كفاتا يكونون فيها احياء و يدفنون فيها امواتا) kavli ile de Mürselât sûresindeki " الم نجعل الارض كفاتا احياء و امواتا = *Biz, yerin üstünü insanların dirilerinin mecmaı, altını da ölülerinin medfeni kıldık*" âyet-i kerîmesine işâret ederek (kifat) lâfzını tefsîr etmiştir.

MÂNÂLAR :

(İn) kelimesi, in-i sakîlden muhaffeftir. Cümle-i ismiyyeye dâhil olursa i'mâli, cümle-i fi'liyyeye dâhil olursa ihmâli vâcibdir. Burada cümle-i fi'liyyeye dâhil olmuştur.

(Taazzür), özür dilemektir. Resûl-i Ekrem Efendimiz hastalanınca : Bugün kimin yanındayım, yarın nerede bulunacağım, diye sorarak Hazret-i Âişe'nin nöbetine şiddetle arzu izhâr ediyordu. Pek tabiîdir ki, her hasta, âilesi halkından birisinin nezdinde daha ziyâde bir huzur ve sükûn bulur ki, onu başkalarında bulamaz. Hazret-i Âişe'nin derkâr olan zekâ ve irfânı cihetiyle bu ağır hastalı-

ğında Âişe-i Sıddîka'nın gününü arzu ediyordu ve bundan dolayı öbür ezvâc-ı tâhirattan özür diliyordu. Hazret-i Âişe: "*Benim nöbetim gelince Allāh, onun mubârek rûhunu benim sînemde kabzeyledi. Benim odamda defnedildi*" diyor.

(بين سحرى ونحرى) Sahr, akciğere denir, rie de denilir. Burada hâlin ismi ile mahalle tesmiye sûretiyle mecâzen cânib ve nâhiye mânâsında isti'mâl edilmiştir ki, taraf ve yan demektir. Nahr da göğsün yukarısına denir. Ser-sîne mânâsına. Alâ kavlin kılâde mevziine denir ki, boyuna kılâde geçirildikte sarkıp durduğu yerden ibârettir [*Kāmûs Tercemesi*].

Âişe-i Sıddîka Hazretleri Resûl-i Zî-Şân'ın teslîm-i rûh ettiği sırada kendisine ebedî fahrü şeref bahşeden vaziyet-i şerîfelerini bu gāyet beliğ vecîzeleriyle öyle tasvir buyurmuştur ki, gerek mantûkan ve gerek mefhûmen hâiz olduğu müstesnâ kudret-i edebiyyeye hayran olmamak kābil değildir. O kudsî ve melekî hâli hâtıra-i ümmette ebedî yaşatan, Ümmü'l-mü'minîn Hazretlerinin bu edebî vecîzesidir.

Şu halde, bu hadîs-i şerîfin delâlet ettiği ahkâm-ı âliyeden yalnız Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın yüksek menzilet ve fazîletine delâletini bildirmekle iktifâ edeceğiz.

684. عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ رَاضٍ عَنْ هٰؤُلَاءِ النَّفَرِ السِّتَّةِ فَسَمَّى عُثْمَانَ وَعَلِيّاً وَطَلْحَةَ وَالزُّبَيْرَ وَعَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ عَوْفٍ وَسَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ.

TERCEMESİ

Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh*'den :

"Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şu altı zattan hoşnud ve râzı olarak vefât etti, dediği ve bu altı zâtın adlarını Osmân, Alî, Talha, Zübeyr, Abdurrahmân İbn-i Avf, Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anhüm*, diye tesmiye ve tasrîh eylediği" rivâyet edilmiştir.

Î Z Â H I

Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'deki metni uzundur. Hadîsin sebeb-i vürûdu ve sûret-i sevki de bildirilmiştir. Hadîsin asıl râvîsi Amr İbn-i Meymûn'dur[1]. Amr diyor ki : Ömer İbn-i Hattâb Ebû Lü'lü' tarafından hançerle vurulduktan sonra oğlu Abdullāh'a

— Ümmü'l-mü'minîn Âişe *radiya'llāhu anhâ*'ya git, benden selâm et, yârânımın yanına defn olunmaklığıma müsâade iste!, dedi. Abdullāh İbn-i Ömer'in mürâcaatı üzerine Hazret-i Âişe:

— Burayı kendim için ihtiyâr etmiştim. Fakat bu gün elbette Ömer'i nefsime tercîh ederim, buyurdu. Abdullāh İbn-i Ömer gelince, Hazret-i Ömer : Ne haber var? diye sordu. Abdullāh da :

— Yâ Emîre'l-mü'minîn! Hazret-i Âişe yârânınla defn olunmanıza müsâade etti, diye cevab verdi. Hazret-i Fâruk Allāh'a hamd ederek :

— Bugün benim için dostlarımın yanına defnolunmaktan başka şâyân-ı ehemmiyet hiç bir iş ve arzu yoktur. Ben ölünce cenâzemi götürüp Hazret-i Âişe'ye teslîm ediniz. Sonra, Ömer İbn-i Hattâb sizden müsâade diler, deyiniz. Eğer müsâade ederse beni oraya, müsâade etmezse makābir-i müslimîne defnediniz, diye vasıyyet eyledi.

Bu sırada Hazret-i Ömer'in yanına Ashab'dan bâzı kimseler gelmiş ve :

— Yâ Emire'l-mü'minîn! Yerinize bir Halîfe tavsiye buyursanız! demişlerdi. Hazret-i Ömer bunlara :

— "Bu hilâfet makāmına Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kendilerinden râzı olarak vefât ettiği şu muhterem sîmâlardan daha lâyık hiç bir kimse bilmiyorum. Bunlar aralarında kimi halîfe kabûl ederlerse benden sonra halîfe odur. Onun emirlerini dinleyiniz, ona itâat ediniz" dedi. Ve Resûl-i Ekrem'in kendilerinden râzı olduğu zevât olarak Osmân, Alî, Talha, Zübeyr, Abdurrahmân İbn-i Avf, Sa'd İbn-i Ebî Vakkās'ın isimlerini bildirdi.

---

[1] Amr İbn-i Meymûn Evdî'dir. Câhiliyyet devrini idrâk etmiştir. Fakat Resûl-i Ekrem'in mülâkātına nâil olamamıştır. Ömer, Muâz İbn-i Cebel gibi Ashâb-ı Kirâm'ın büyüklerinden rivâyeti vardır. Kendisinden de Şa'bî, Saîd İbn-i Cübeyr, Ebû İshak rivâyet etmiştir. Ebû İshak altmış ve bir rivâyete göre yüz hac ve umre ettiğini bildirmiştir. İbn-i Maîn tevsîk etmiştir. Ebû Nuaym de (74) tarihinde vefât ettiğini rivâyet etmiştir.[*Hulâsa :* 249; *Aynî :* c. 4, s. 253].

Bu sırada Ensâr'dan genç bir zat Hazret-i Ömer'in yanına girdi. Ve: "Yâ Emîre'l-mü'minîn! Allāh'ın, hakkındaki lûtf ve inâyetiyle memnûn ve müsterih ol! İslâm âlemine sebk eden ve ma'lûmun olan bu kadar yüksek hizmetlerin vardır. Sonra halîfe oldun, adâlet ettin. Bu fazâil-i beşeriyyenin sonunda rütbe-i şahâdeti ihrâz eyledin" diye tesellî etti. Hazret-i Ömer: "Ey kardeşim oğlu! Bugün ben ondan, o da benden uzaklaşan bu hilâfet yok mu? Kâşki bunun bana ne ikābı, ne de sevâbı dokunsaydı. Benden sonraki halîfeyi intihab için ilk muhâcirleri tavsıye ederim. Bu ilk muhâcirlerin hakkının tanınmasında, kendilerine dergâr olan hürmetin muhâfaza edilmesinde çok hayır ve büyük bir isâbet vardır. Size, Ensâr'a da hayırlı olmanızı tavsiye ederim. O Ensâr ki, Hicret'ten evvel Medîne'de ikāmet etmişler, dîn-i İslâm'a nusrata hazırlanmışlardı. İşte bu muhâcirlerin iyilerinin iyilikleri alınsın, fenâlarının kusurları afvedilsin. Size Allāh'ın ve Resûlullāh'ın ahd ü ve emânında olan bütün müslümanların haklarına hürmetkâr olmanızı da tavsiye ederim. Bütün müslümanların hakları verilmeli, vazîfeleri görülmelidir. Mukātele zarûrî olursa arkadan vurulmalıdır. Ağır teklifler tarh edilmemelidir.

Bu hadîs aşağıda Menâkıb-i Osmân bâbında daha uzun bir metn ile rivâyet edilmiştir. Oradaki rivâyette bunlara ilâveten Hazret-i Ömer'in sabah namazında nasıl vurulduğu ve Ashâb-ı Kirâm'ın dûçâr olduğu heyecan ve nihâyette Hazret-i Osman'ın Ehl-i Şûrâ tarafından ittifakla sûret-i intihâbı bildirilmiştir. Bu cihetle yukarıdaki tercememizin metn-i aslîsini burada nakletmeğe lüzum görmedik.

Bu üç merkad-i mübârekin vaziyetleri hakkındaki haberler : Gerek bu hadîs-i şerif, gerek bundan evvel terceme ettiğimiz hadîs, Buhârî'nin Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in merkad-i mübârekleriyle Ebû Bekr ve Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'nın kabr-i şeriflerinin sıfatı hakkındaki bâbının hadîsleri cümlesindendir. Bu babda Buhârî bunlardan başka daha iki hadîs zikretmiştir ki, birisinin (655) rakkamiyle tercemesi geçmiştir. Diğeri Temmâre "*Süfyân İbn-i Dînâr*" ın Kabr-i Saâdet'in "*müsennem = örgüçlü*" olduğunu gördüğüne dâir hadîsidir. Mevzûumuza mutâbakati en ziyâde âşikâr olan hadîs de budur. Ve fakat müellif Zebîdî merhûm kavl-i Tâbiîyi ihtisâren *Tecrîd*'e almamak meslekini iltizâm ettiğinden İbn-i Dî-

nâr'ın bu haberini terk etmiştir. Bizim için böyle bir kayd ve mecbûriyet olmadığından gerek bunu ve gerek Merkad-i Nebevî ile Şeyhayn'in kabr-i şerifleri hakkında Şârih Aynî'nin topladığı ma'lûmâtı kısmen kāri'lerimize terceme ve naklediyoruz :

1) Buhârî'nin rivâyetine göre, Süfyân İbn-i Dînâr[1] ben Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kabr-i şerîfini müsennem yâni sath-ı zeminden mürtefi' gördüm, diyor. İbn-i Ebî Şeybe de bu kavl-i rivâyet etmiştir. Ve buna Ebû Bekr ve Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'nın kabirlerinin de müsennem olduklarını ziyâde etmiştir. Ebû Nuaym'in *Müstahrec*'inde de bu ziyâde ile berâber rivâyet edilmiştir. İmam Muhammed'in; Ebû Hanîfe, Hammâd İbn-i Ebî Süleymân tarîkıyle İbrâhîm-i Nehâî'den rivâyetinde İbrâhîm-i Nehâî "Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile Ebû Bekr ve Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'nın kabirlerini gören bir zât bana bu kabr-i şerifleri: " ناشزة من الارض و عليها مر مر ابيض = *Yerden yüksekti ve üzerinde beyaz mermer parçaları vardı*" diye tasvîr ve ta'rîf eyledi, demiştir. Bu rivâyeti Aynî'nin her iki matbû' nüshalarında bu sûretle muharrerdir. Fakat *Fethü'l-Kadîr* gibi *Hidâye* şerhlerinde (و عليها فلق من مدر ابيض) sûretinde mazbut olduğundan mermer parçaları, diye terceme ettik. Uhud şehidlerinin kabirlerini de hep müsennem ve sath-ı arzdan mürtefi' gördüm, İbn-i Ömer ile İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm*'ün kabirleri de böyle idi, diyor.

Leys İbn-i Sa'd Yezîd İbn-i Ebî Habîb'in tesennümü kubur müstehabdır, dediğini haber vermiştir. Mısır'ın en benâm iki

[1] Süfyân İbn-i Dînâr Kûfe'lidir. Temmâr diye yâd olunur. Etbâ-ı Tâbiîn'in büyüklerinden ma'duddur. Asr-ı Sahâbe'yi idrâk etmiş ise de kendisinin doğrudan Sahâbe'den rivâyeti bilinememiştir. İkrime'den, Mus'ab İbn-i Sa'd'dan rivâyeti vardır. Kendisinden de Abdullāh İbn-i Mübârek, Ebû Bekr-i Ayyâş rivâyet etmiştir.

Bir de Süfyân İbn-i Ziyâd Asfûrî vardır. Bu da Kûfe ulemâsındandır. Bunun da babasından, Kādî Şüreyh' ten rivâyeti vardır. Sevrî, Mervân İbn-i Muâviye de kendisinden rivâyet etmiştir. *Hulâsa*'da Buhârî'nin bu iki ismi biribiriyle karıştırdığını, halbuki Süfyân İbn-i Dînâr başka, Süfyân İbn-i' Ziyâd da başka bir kimse olduğu bildiriliyor.

Şârih Aynî'nin bildirdiğine göre, Buhârî'nin bu tahlît *Târih*'indedir. Süfyân İbn-i Ziyâd'a, Süfyân İbn-i Dînâr da denilir, demiştir. Buhârî'nin İbn-i Dînar'dan bir rivâyeti vardır. O da bu Kabr-i Saâdet'in müsennem olduğuna dâir rivâyetidir.

âlim ve fakîhi kabir ne yükseltilir, ne de üzerine fazla mikdarda toprak konulur, demişlerdir. Kûfe fukahâsının, Sevrî, İmam Mâlik, İmam Ahmed'in mezhebleri de budur. Eimme-i Şâfiiyyeden Müzenî gibi bir hayli zevat da tesennümü ihtiyâr etmişlerdir. Tesennüm ki, kabrin üstünü deve örgücü şeklinde toprakla örtmektir. Ve tastîh mukābilidir. Şunun bunun kabir üzerine oturmasına daha ziyâde mâni'dir. Mâlikîlerden Eşheb, İbn-i Habîb de : Bize göre tesnîm ve terfî-i kabir daha iyidir, demişlerdir.

Yalnız kudemâ-i Şâfiiyye tastîhi müstahab olarak kabûl etmişler. Sâhib-i mezheb İmam Şâfiî'den mansûs olan da budur. Mâverdî gibi bir kısım fukahâ da bunu kabûl etmişlerdir. *Tavzih*'te İmam Şâfiî'nin: " تسطح القبور و لا تبنى و لا ترفع و تكون على وجه الارض نحواً من شبر =*Kabir musattah bir şekilde örtülür. Kabir üzerine binâ kurulmaz, kabir yükseltilmez. Toprak seviyesinden bir karış kadar yükseltilir*" dediği nakledilmiştir. İmam Şâfiî makām-ı istidlâlde diyor ki: Bana, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in, oğlu İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ın kabrini musattah olarak kapattığı ve üzerine çâkıl koyup su döktüğü vâsıl oldu, demiştir. İmam Mâlik'den de bu sûretle rivâyet edilmiştir.

İmam Şâfiî'nin ihticâc ettiği delillerden birisi de Ebû Dâvud'un Kāsim İbn-i Muhammed'den[1] rivâyet ettiği bir haberde Kāsim demiştir ki : Bir kere Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan, "*Anneciğim! Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in kabr-i şerîfini bana açıp göstersenız*" diye ricâ ettim. Hazret-i Âişe bana üç kabir gösterdi. Bu kabirler ne yüksekti, ne de zemînin kırmızı çakılları seviyesinde yassı ve basıktı. Ve bunlarla çakıllanmıştı. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in merkad-i mubâreklerini önde, Ebû Bekr'in başı, Nebî

---

[1] Kāsim İbn-i Muhammed, Ebû Bekri's-Sıddîk *radiya'llāhu anh*'in hafîdi ve Hazret-i Âişe'nin birâder-zâdesidir. Ve Medîne'de yetişen yedi benam fukahâ-yi Tâbiî'den birisidir. Hazret-i Âişe'den, Ebû Hüreyre'den, İbn-i Abbâs ve İbn-i Ömer'den ve daha bir çok tâife-i Sahâbî'den rivâyeti vardır. Kendisinden de Şa'bî, Zührî, İbn-i Ebî Müleyke, Nâfi' gibi eimme-i hadîs rivâyet etmişlerdir. Merviyyâtı iki yüz hadîse bâliğ olmuştur. İbn-i Sa'd *Tabakāt*'ında Kāsim sika idi, âlim idi, fakîh idi, imam idi, çok hadîs bilir idi, diye senâ etmiştir. Yüz altı Hicrî târihinde vefât etmiştir. Pederi Muhammed'in hâdise-i katlinden sonra Kāsim, Hazret-i Âişe'nin terbiyesine girmiş ve halasının huzûru fazl ü irfânında yetişmişti. Bu sebeble Kāsim, Meksûbât-ı ilmiyyesinin pek çoğundan halasına karşı medyûnu şükrandır. Merkad-i Saâdet'i bu sıralarda görmüş olacaktır. [*Tezkiretü'l-Huffâz*].

aleyhi's-selâm'ın kitfeyni arasına musâdif, Ömer'in başı da Resûl-i Ekrem'in ayakları yanında olarak gördüm.

Fakat İbn-i Hümân'ın *Fethü'l-Kadîr*'de beyânı vechile Kāsim İbn-i Muhammed'in bu beyânâtından müstefâd olan, bu üç kabr-i şerîfin musattah değil müsennem olduklarıdır. Hattâ Ebû Hafs İbn-i Şâhin'in *Kitâbü'l-Cenâiz*'inde bu sûretle rivâyet edilmiştir. Hazret-i Câbir diyor ki : Bir kerre şu üç zâta : Ebû Ca'fer Muhammed İbn-i Alî'ye, Kāsim İbn-i Muhammed'e, Sâlim İbn-i Abdillāh'a babalarınızın kabirlerinden bana haber verseniz, dedim. Bunların üçü de bana bu merâkid-i mubârekenin üçü de müsennemdir, diye cevab verdiler.

Birinci istidlâle de *Mebsut*'ta, *Muhit*'te şöyle cevab veriliyor : İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ın kabri iptidâ tastîh edilmişti. Sonra müsennem bir şekle konulmuştur.

Hidâye metninde: (ويسنم القبر ولا يسطح اى لا يربع =*Kabir müsennem yâni deve örgücü şeklinde toprakla örtülür, murabba' ve musattah, düz bir sûrette örtülmez*) deniliyor ve Resûl-i Ekrem'in terbi-i kubûrdan yâni kabir örtülürken düz ve dört köşe örtülmesinden nehyettiği bildiriliyor. Tesnîm-i kubûr da bir karış ve yâhud bir karıştan biraz fazla sath-ı arzdan yükseltmektir. *Muğnî*'de tesnîm, Ebû Aliyy-i Taberî'nin, Cüveynî'nin, Gazâlî'nin, Ruvyânî'nin, Serahsî'nin muhtârı olduğu bildirilmiştir. Hattâ Kādî Hüseyin bu bâbda fukahânın ittifâkını ve İmam Şâfiî'ye muhâlefetini zikretmiştir.

2) Şârih Aynî'nin Resûl-i Ekrem'le iki halîfesinin kabirleri hakkında naklettiği bir haberde Kāsim İbn-i Muhammed'in haberidir ki, bundan evvel kabrin şekl-i mendûbu hakkında İmam Şâfiî'nin delîli olarak zikretmiştik.

3) Hâfız Ebû Abdullāh Muhammed İbn-i Mahmûd İbn-i Neccâr "*Dürretü's-semîne fî Ahbâri'l-Medîne*" adlı kitabında : "*Nebî sallâ'llāhu aleyhi ve sellem ile iki halîfesi, Hazret-i Âişe odasının sofasına defnedilmişlerdir. Bu üç merkad-i mübârek, zeminden yüksek bir sofada vâkı'dir*" demiştir.

4) Osmân İbn-i Nistas'tan da : "*Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz zamânında Mescid-i Saâdet'in ta'mîri sırasında Kabr-i Saâdet'i gördüm. Zemînden dört parmak yüksekliğinde idi. Ebû Bekr'in kabri, Kabr-i Saâdet'in arkasında idi. Ömer'in kabri de Ebû Bekr'in alt tarafında idi.*" dediği rivâyet edilmiştir.

5) Amre de Hazret-i Âişe'nin şu ta'rîfini rivâyet etmiştir : Resûl-i Ekrem baş tarafı garba doğru defnedilmiştir. Ebû Bekr'in başı Kadem-i Saâdet'in yanına musâdiftir. Ömer'in başı da Zahr-i Saâdet'in arkasına tesâdüf etmiştir.

6) "*Nâfi' İbn-i Abdirrahmân İbn-i Ebî Nuaym*" ın[1]: "*Kabr-i Nebevî kıbleye müteveccih olarak iki halîfesinin kabirleri önündedir. Ebû Bekr'in kabri Resûl-i Ekrem'in iki omuzu hizâsına müsâdiftir. Ömer'in kabri de Ebû Bekr'in iki omuzu hizâsından başlar*" dediği rivâyet edilmiştir. Muharrir-i âciz de bu bâbdaki merviyyâtın en sahîhi bu rivâyet olduğunu meşâyih-i muhaddisînden bir zâtın lisânından işittim. Bu şeyhim bana orta parmağından i'tibâren nihâyete kadar üç parmağını bir araya getirerek bu vaziyete işâret etmiştir.

7) İbn-i Akîl: "*Kabr-i Ebû Bekr, Kabr-i Saâdet'in ayak ucuna, Ömer'in kabri de Ebû Bekr'in ayak ucuna musâdiftir.*" demiştir.

Bu üç merkad-i muallâ ve mubârekin vaziyeti hakkındaki rivâyetler arasında ehemmiyetli bir fark görmemek kābil değildir. Bunun yegâne sebebi, tercemesi (655) rakkamiyle geçen Âişe *radiya'llāhu anhâ* hadîsinde görüldüğü üzere Ashâb-ı Kirâm tarafından Kabr-i Saâdet'in ibraz edilmemesi ve Hazret-i Âişe'nin Kabr-i Saâdet'in mescid ittihaz edilmesinden endîşe ederek mahfuz bulundurulması olsa gerektir ki, bu sûretle Resûl-i Ekrem Efendimiz'in tevhîd-i bârî nâmına perverde buyurdukları âlî gāye ve arzuları tamâmiyle tahakkuk etmiş bulunuyor. Bu merâkid-i mubârekenin sıfat ve vaz'iyyetleri hakkındaki bu ihtilâf, arzû-yu Nebevî'nin tahakkukunun en bâriz şâhididir.

Bu bâbdaki îzâhımıza, Tirmizî'nin Muhammed İbn-i Sîrîn'den rivâyet ettiği bir haberi naklederek nihâyet vereceğiz : İbn-i Sîrîn Hazretleri diyor ki: (Allāh, sevgili habîbi Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile Ebû Bekr ve Ömer'i bir tıynetten, bir cevherden yarattı. Sonra bu üç vücûdü mubâreki yine o hâk-i pâke iâde buyurdu) diye yemîn etsem, şeksiz ve şübhesiz ve hiçbir istisnâsız, tam bir vic-

[1] Nâfi', ehl-i Medîne'nin imamı, ilm-i kırâatin yüksek bir sîmâsıdır. Fâtıma bint-i Alî'den, A'rec'den, ve daha bir tâife-i muhaddisînden rivâyet etmiştir. Kendisinden de "*Verş*" lâkabiyle ma'rûf olan Osmân İbn-i Saîd ile "*Kalûn*" nâmiyle şöhret-şiâr olan Ebû Mûsâ "*Îsâ İbn-i Mînâ*" rivâyet etmişlerdir. İbn-i Adiyy Nâfi'in rivâyetleri arasında münker bir rivâyet bulmak mümkün değildir, demiş. Yüz altmış yedi târihinde vefât etmiştir [*Hulâsa*].

dan kanâatiyle çok doğru ve gerçek olarak yemîn etmiş olurum[1].

Bu bâbda Buhârî'nin Hişâm İbn-i Urve'den[2] Kabr-i Saâdet hakkında târihî mühim bir hâdiseyi bildiren ve Hazret-i Âişe'nin ulüvvü cenâbını ve yüksek ferâgatini ifâde eden bir rivâyeti daha vardır ki, *Tecrîd*'e alınmamıştır. Bunu da bervech-i âtî nakil ve terceme ediyoruz :

Hişâm, pederi Urve'den naklederek diyor ki : Velîd İbn-i Abdilmelik zamânında Nebî *aleyhi's-selâm*'ın medfun bulunduğu Hücre-i Saâdet'in bir duvarı yıkılıp yapmağa teşebbüs edilmişti. Bu sırada dizine kadar baldırı ile berâber bir ayak görüldü. Bu ayak, Kadem-i Saâdet'tir zannedilerek Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz ve maiyyetindekiler ağlaşmağa başlamışlar ve hücrenin vaziyet-i asliyyesini bilen bir kimse de bulamamışlardı. Nihâyet bu müşkülü Urve halletmiş ve orada bulunan cemâate bunun Kadem-i Nebî *aleyhi's-selâm* olmayıp Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh*'in ayağı bulunduğunu yemîn ederek te'mîn eylemiştir.

Yine Hişâm, babası Urve'den, halası Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın, kardeşi Abdullāh İbn-i Zübeyr'e şöyle vasıyyet ettiğini rivâyet ediyor : Beni, Resûlullāh ile halîfelerinin yanına defnetmeyiniz! Merkadim, bunların hazarât-ı âliyesinde bulunarak ebedî med-

---

[1] و عند الترمذى ابى عبدالله قال محمد بن سيرين : لو حلفت صادقا، يارا، غير شاك ولا مستثن ان الله ما خلق نبيه صلى الله عليه و سلم ولا ابا بكر ولا عمر الا من طينة واحدة ثم ردهم الى تلك الطينة [عمدة القارى : ج، ٤؛ ص، ٢٥١]

[2] Urve, Aşere-i Mübeşşere'den Zübeyr İbnü'l-Avvâm *radiya'llāhu ank*'in oğludur. Tâbiî devrinde Medîne'de yetişen yedi büyük ulemâ ve fukahâdan biridir. Babası Zübeyr'den, anası Esmâ' Zâtü'n-Nitâkayn'den, halası Âişe'den, Alî, Muhammed İbn-i Mesleme, Ebû Hüreyre'den *radiya'llāhu anhüm* rivâyeti vardır. Kendisinden de oğulları Osmân, Abdullāh, Hişâm ile Süleymân İbn-i Yesâr, İbn-i Ebî Müleyke gibi pek çok Tâbiî ricâli rivâyet eder. İbn-i Sa'd *Tabakāt*'ında sâhib-i terceme hakkında : Urve sikadır, çok hadîs bilir, Urve fakîhtir, âlimdir, ilimde sâbittir, emîndir sitâyişinde bulunmuştur. Devrinin hilâfet ve saltanat fitne ve ihtilâflarına hiç bir zaman karışmayıp ilme vakf-ı nefsettiğini de İclî bildiriyor. Zührî de asrın ulemâsı Urve'nin merviyyâtına alışmış, onun rivâyetleri kabûlü âmmeye mazhar olmuştu, diyor. Yine Zührî: Urve, koğaların ve kepçelerin girip çıkmasiyle bulanmıyan geniş bir denizdir, diye ilminin vüs'atine işâret ederdi. Hicret-i Seniyye'nin yirmi dokuzuncu yılında doğmuştur. Târih-i vefâtını İbn-i Medînî 92, Halîfe 93, İbn-i Sa'd 94, Yahyâ İbn-i Bükeyr de 95 olmak üzere kaydetmişlerdir. Urve'nin, babasından mürselen rivâyetleri de vardır. [*Hulâsa:* 124].

holunmak istemem. Beni, Bakî'de medfûn bulunan diğer ezvâc-ı Resûlullāh'ın meşhedine defnediniz! [1].

Bu rivâyeti îzâh eden diğer rivâyetler :

Hamevî, Ebû Bekr-i Âcurî'nin Hücre-i Saâdet'in inşâsı hakkında Şuayb İbn-i İshak vâsıtasiyle Hişâm İbn-i Urve'-den şöyle rivâyet ettiğini bildiriyor : Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz zamânında halk Kabr-i Saâdet'e doğru namaz kılmağa başlamıştı. Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz, buna mânî olmak üzere bu üç kabr-i şerîfin bulunduğu Hazret-i Âişe hücresinin duvarını yükseltmek istedi. Eski duvarı yıktırdığında diz kapağına kadar bir ayak göründü. Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz ağlamağa başladı. Nihâyet Urve vaziyeti tenvîr etti. Ve: *"Bu gördüğünüz, Ömer radiya'llāhu anh'in ayağıdır."* dedi. Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz, Urve'nin bu sözünden son derece memnûn ve mesrûr oldu.

Ebû Bekr-i Âcurî'nin Recâ-i Kindî'den [2] diğer bir tarîk-ı rivâyetinde şöyle bildirilmiştir : Velîd İbn-i Abdilmelik Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz'e bir mektub gönderip ezvâc-ı Nebî *aleyhi's-selâm*'ın hücrelerini satın alarak yıktırıp mescidin tevsî' edilmesini emretmişti. Ömer Ezvâc-ı Tâhirât'ın odalarını satın aldı. Ve kendisi Mescid-i Şerîf'in bir köşesine oturup hücrelerin hedmedilmesini emir eyledi.

---

[1] عن هشام بن عروة عن ابيه لما سقط عليهم الحائط فى زمان الوليد بن عبد الملك اخذوا فى بنائه فبدت لهم قدم. ففزعوا و ظنوا انها قدم النبى صلى الله عليه وسلم فما وجدوا احداً يعلم ذلك. حتى قال لهم عروة: لا والله ما هى قدم النبى صلى الله عليه وسلم. ما هى الا قدم عمر رضى الله عنه. و عن هشام بن عروة عن ابيه عائشة رضى الله تعالى عنها: انها اوصت عبد الله بن الزبير لا تدفنى معهم و ادفنى مع صواحبى بالبقيع لا ازكى به أبداً. [رواه البخارى فى الجنائز]

[2] Recâ-i Kindî, Filistin'de ikāmet ederdi. Ricâl-i Tabiîn'den meşhur bir attır. Muâviye'den, Misver İbn-i Mahreme'den Ebû Saîd'den, Kubeyа'dan rivâyeti vardır. Hazret-i Muâviye'den mürselen de rivâyet etmiştir. Kendisinden de Zührî, Adiy İbn-i Adiy gibi zevat rivâyet etmişlerdir. İbn-i Sa'd *Tabakāt*'ında sâhib-i tercemenin ehl-i hadîs arasında mevsuk, ilmi çok, fâzıl bir zât olduğunu bildirmiştir. İclî, Nesâî de kendisini tevsîk etmişlerdir. Verrak da Şam ulemâsı arasında Recâ' derecesinde yüksek bir âlim görmedim. Fakat her ne zaman tahrik edilse, Şam'lı olduğu belli olur, demiştir (112) târihinde vefât etmişti [*Hulâsa*: 99].

Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz'in bugünkü kadar çok ağladığını hiç görmemiştim. Sonra Ömer kabir üzerine istediği gibi bir hücre yaptırıp eski hücreyi yıktırınca üç kabir zâhir oldu. Bu kabirlerin üstündeki kumlar akıp yere inmişti. Ömer, bu vaziyetten müteessir olup ağlıyarak kumları toplamağa ve kabirleri bizzat tesviye etmeğe başladı. Recâ-i Kindî diyor ki, ben:

— Yâ Emîr! Allāh sana iyilik versin. Sen bu işi bizzat görmek istersen, halk da iştirâk eder. Siz birisine emrediniz de o düzeltsin! dedim. İstiyordum ki, bana emretsin. Halbuki Ömer, kölesi Müzâhim'e :

— Yâ Müzâhim, haydi kalk düzle! diye emretti[1]. Müzâhim düzeltti.

Recâʻ diyor ki : Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in kabri, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ortasına musâdif idi. Hazret-i Ömer'in kabri de Ebû Bekr'in arkasında, Ömer'in başı da Ebû Bekr'in ortasına muhâzî bulunuyordu.

İklîl'de de İbn-i Verdan'dan şöyle rivâyet edilmiştir : İbn-i Verdân: *"Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz'in Medîne vâliliği zamânında Hücre-i Saâdet'in şark cânibi yıkıldığında iki ayak meydana çıkmıştı. Ve Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz dehşet içinde kalmıştı. Çok geçmeden Sâlim İbn-i Abdillāh: Ey Emîr bu ayaklar senin ve benim ceddimizin, (Hazret-i Ömer'in) ayaklarıdır, diye Ömer'in endîşesini izâle eyledi."* demiştir. Verdân için, *Kāmus*'ta Resûl-i Ekrem'in mevâlîlerinden birisidir, deniliyor ki, İbn-i Verdân da onun oğlu olacaktır. Verdân Hazret-i Âişe hücresini binâ etmişti. Ebü'l-Ferec-i Emevî târihinde de Verdân, meşhur Eşʻab-ı Tammâ'ın karısının babası olarak târif edilmiştir[2].

---

[1] Müzâhim İbn-i Züfer'dir, Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz'den, Ubeydullāh İbn-i Ebî Yezîd'den rivâyeti vardır. Kendisinden de Şuʻbe, Süfyân rivâyet etmişlerdir. İbn-i Maîn tevsik etmiştir. Ebû Hâtem de sâlihü'l-hadîstir, demiştir [*Hulâsa*: 319].

[2] Eşʻab, Aʻceb vezninde mâruf bir tamahkârın ismidir. Eşʻab ismi Arablar arasında mesel olmuştur. Dâsitânından biri budur ki, merkum tamâhına muvâzin zarif ve alaycı olmakla şehrin çocukları kendisiyle mülâtafe ve alay ederlermiş. Bir gün yine alelâde çocuklarla uğraşırken bu defa çocuklar kendisini fazla sıktığından bunları defetmek için filân mahallede filân hânede düğün vardır; me'kûlât ve meşrûbat çoktur, oraya gidip yiyip içseniz olmaz mı? diye çocukları aldatıp başından savdıktan sonra kendisine de şübhe ârız olarak arkalarından hâne-i mezbûra vürûd eyledikte yine üftâde-i eydî-i etfâl olmuştur. [*Kāmûs Tercemesi*].

İmam Mâlik de diyor ki : Hazret-i Âişe'nin evi iki sülüse ayrılıp bir duvarla bölünmüştü. Bu iki kısmın birisinde kabir vardı. Bir kısmında da Hazret-i Âişe bulunurdu. Ve arada sırada Hazret-i Âişe kabir tarafına geçerdi. Hazret-i Ömer defnolunduktan sonra da geçmiştir. Fakat bu defa üzerine bir örtü alıp ona sarınıp bürünerek girerdi.

Amr İbn-i Dînâr ile Ubeydullāh İbn-i Yezîd de[1] demişlerdir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* zamânında Hâne-i Saâdet'in duvarı yoktu. İlk defa Hazret-i Ömer tarafından duvarla çevrildi. Ubeydullāh ilâve-i ma'lûmât olarak : Bu duvar kısa idi. Sonra Abdullāh İbn-i Zübeyr yükseltti, demiştir.

İbn-i Neccâr da "*Dürretü's-Semîne*" de şu ma'lûmâtı veriyor : Ömer İbn-i Abdi 'l-Azîz *radiya'llāhu anh* zamânında cenâzelerin bulunduğu hücrenin yanındaki duvar yıkıldığında Merâkid-i Şerîfe meydana çıkmıştı. Halk ağlaşıyordu. Bir günden fazla açık kalmayıp hemen Ömer İbn-i Abdi 'l-Azîz işçi Mısır kiptîlerine kapattırmıştır. İbn-i Verdân ustalara duvar temelinin açılıp sağlam bir sûrette yapılmasını emretmişti. Duvarın esâsı açılınca iki ayak görülmüş ve Ömer İbn-i Abdi 'l-Azîz ağlamağa başlamıştır. Bu sıra orada hazır bulunan Ubeydullāh İbn-i Abdillāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm* : "*Ey Emîr, sakın ağlama : O ayaklar ceddin Hazret-i Ömer'indir. Ömer defnedilirken hücre dar gelmişti de Ömer'in kabri duvarın esâsına doğru kazılmıştı*" demiştir. Bunun üzerine Ömer İbn-i Abdi 'l-Azîz, İbn-i Verdân'a hemen kapatınız, diye emredip ve o da derhal kapatmıştır. Bir rivâyette de Ömer İbn-i Abdi 'l-Azîz bu kabrin derhal kapatılmasını ve inşaatın tesrîini Hazret-i Âişe'nin kölelerinden Ebû Hafsa'ya emretmiştir. Ebû Hafsa maiyyetine aldığı birtakım işçi ile hemen duvarı inşâ etmişler ve duvara bir de pencere koymuşlardır. Bu sûretle duvarın inşâsı

---

[1] Amr İbn-i Dînâr, Cümehî'dir. Eimme-i hadîstendir. Abâdile-i Erbaa'-dan, Küreyb'den, Mücâhid'den rivâyet etmiştir. Kendisinden de Katâde, Eyyûb, Şu'be, iki Süfyân ile iki Hammad'lar ve daha bu tabakada birçok eimme-i hadîsin rivâyetleri vardır. İbn-i Medînî, sâhib-i tercemeden beş yüz hadîs rivâyet edildiğini bildiriyor. Vâkıdî (115), İbn-i Uyeyne de (116) târihinde vefâtını bildirmişlerdir [*Hulâsa* : 244].

Ubeydullāh İbn-i Yezîd de Tâî'dir. İbn-i Abbas'tan rivâyeti vardır. Kendisinden de Saîd İbn-i Sâib rivâyet etmiştir. İbn-i Hibbân sikadır, demiştir [*Hulâsa* : 215].

yükselip tamâm olduktan sonra Ömer İbn-i Abdi 'l-Azîz'in kölesi Müzâhim, kabirlerin bulunduğu bu hücreye girib dökülen kumları, toprakları süpürüp çıkmıştır. Sonra Hazret-i Ömer, Hücre-i Saâdet'in etrâfına mescidin sakfı hizâsından zemîne kadar dâirenmâdâr bir hâciz ve hâil yaptırmıştır ki, Hücre-i Saâdet bu hâcizin ortasında kalmıştır.

BİR HULÂSA : Buraya kadar tavzîhan zikrettiğimiz rivâyetler, Hücre-i Muattara-i Nebeviyye'nin tecdîden inşâsına dâir en mevsuk târihî vesîkalardır. Bu hususta allâme şârihimiz Bedreddîn Aynî'nin rehberliğine medyûnu şükrânız. Bu vesîkaların aralarında hiçbir tenâkuz bulunmaksızın, birbirlerini te'yîd ve itmâm eder mâhiyette bulunmaları, kıymet ve ehemmiyetlerini bir derece daha arttırmaktadır. Şimdi bunlardan her birisinin ihtivâ ettiği husûsî haberleri alarak ilmî bir şekil vermek ciheti kalıyor. Bu hulâsamızda bunu yapacağız.

Hazret-i Âişe odası, biri, diğerinin iki büyüklüğünde olmak üzere bir duvarla iki kısma ayrılmıştır. Büyük kısmında Makābir-i Şerîfe bulunduğu, küçük kısmının Hazret-i Âişe tarafından isti'mâl edildiği anlaşılıyor. Âişe *radiya'llāhu anhâ* arada sırada Makābir-i Şerîfe tarafına geçip ziyâret ettiği bildiriliyor. Hattâ Hazret-i Ömer defnedilene kadar bu ziyâretlerini serbest îfâ ederken, Hazret-i Ömer'in defninden sonra bir örtü ile ihticâb ederek ziyâret eder olmuştur.

Asr-ı Saâdet'te Hazret-i Âişe hücresini ikiye ayıran bir duvar yoktu. Bunu Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh* binâ ettirmiştir. Bu, kısa bir duvardan ibâret iken sonra Abdullāh İbn-i Zübeyr ziyâde edip yükseltmiştir. Hazret-i Âişe Hicret-i Seniyye'nin (57) nci târihinde vefât ettiğine göre, bu târihte Hücre-i Şerîfe Hazret-i Âişe'nin defnedilmesine müsâid bir vaziyette olduğu ve kendi odası dâhilinde kimsenin defnedilmediği bir mahal bulunduğu anlaşılıyor. Esâsen Sıddîka-i müşârün-ileyhâ'nın Bakî'a ve diğer Ezvâc-ı Tâhirât'ın yanına defnolunmasını Abdullāh İbn-i Zübeyr *radiya'llāhu anhumâ*'ya vasıyyet etmeleri ve işbu Makābir-i Mubâreke hazîresine defnolunarak ebedî medholunmak istememek gibi yüksek bir tevâzu' göstermeleri de bunu te'yîd eder. Demek oluyor ki, Ümmü'l-Mü'minîn Hazretleri vaktiyle Hazret-i Ömer'in, oğlu Abdullāh vâsıtasiyle defnine müsâade istediğinde burasını kendim için intihâb etmiştim, buyurmaları, yerin müsâadesizliği için değil, belki Sıddîka-i

müşârün-ileyhâ ibtidâ defnolunmak isterken bilâhare tebdîl-i ictihâd etmiş olmalarındandır.

(86) târihinde makām-ı saltanata geçen Velîd İbn-i Abdi'l-Melik, Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz'i Medîne'ye vâli tâyin etmişti. Ömer Medîne'ye geldiğinde Kabr-i Saâdet'e doğru namaz kılındığını gördü. Buna mâni' olmak için Hücre-i Saâdet'in duvarını yenilemek istedi. Velîd İbn-i Abdi'l-Melik'ten keyfiyeti istîzân eyledi. Buna müsâade edilmekle berâber Ezvâc-ı Tâhirât'ın odaları satın alınarak yıktırılıp bunların da Mescid-i Şerîf'e ilhak ve tevsî' edilmesi emrediliyordu.. (605) numara ile terceme ettiğimiz hadîsin îzâhında da görüldüğü üzere, Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz bu hücreleri Mescid'e ilhâk etmekle berâber Kabr-i Saâdet üzerine yeni bir hücre yaptırıp eski hücreyi yıktırmıştı. Eski hücre yıkıldığında üç kabir görünmüştür. Ebû Bekr'in kabri, Kabr-i Saâdet'in ortasına musâdif idi. Hazret-i Ömer'in başı da Ebû Bekr Hazretlerinin ortasına muhâzî idi ki, yukarıda (6) rakkamiyle bildirdiğimiz Nâfi'in rivâyetine tevâfuk ediyor. Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz'in yaptırdığı bu yeni hücre mescidin sakfı hizâsına kadar yüksekdi. Ve eski hücreyi dâiren-mâdâr kuşatmış ve ortasına almış bulunuyordu. Bu inşaat (91) târihinde hitâma ermişti.

İbn-i Neccâr'ın *(Dürretü's-Semîne)* sinde şu ma'lûmât da verilmektedir : Hulefâ-yi Abbâsiyye'nin onuncusu Mütevekkil Alellāh (232) târihinde makām-ı hilâfete geçtiğinde Hücre-i Saâdet'in duvarlarının her tarafına mermer kaplamıştır. (530) târihinde halîfe olan Muktefî zamânında bu mermer kaplamalar, insan boyunda tecdîd edildiği gibi bu mermer duvar üzerine de tavana kadar sandal ve abanoz ağacından şübbâk denilen bir kafes yaptırıldı.

Sonra Mısır hükûmeti vüzerâsından Hasen İbn-i Ebi'l-Heycâ' tarafından da Hücre-i Mubâreke'ye beyaz dîbâ üzerine sarı ve kırmızı ibrişimle işlenmiş bir settâre ta'lîk edilmiştir. Bundan sonra da Halîfe Mustazî (566) da benefseci ibrişimden bir settâre yaptırdı. Bunun etrâfında Hulefâ-yi Erbaa Hazarâtının isimleri muharrer idi. Eski settâre soyulup Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anh*'in meşhedine gönderildi. Yeni settâre de Hücre-i Saâdet'e ta'lîk edildi. Halîfe Mustazî ve sâire taraflarından da nice settâreler tecdîd ve ta'lîk edilmiştir. [*Umdetü'l-Kārî :* C. 4, S. 252].

685. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَسُبُّوا الْأَمْوَاتَ فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضَوْا إِلَى مَا قَدَّمُوا .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in :

"*Müslüman ölülerinin mesâvîsini zikretmeyiniz. Çünkü onlar âhirete götürdükleri cezâ-yı amellerine erişmişlerdir*" buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

MÂNÂLAR :

Bu hadîs-i şerifteki "*sebb*" ile maksad, meyyitin mesâvîsini sayıp dökerek hayırsız ve fazîletsiz bir kimse olduğunu ortaya koymak demektir. Bu sûretle emvât-ı Müslimîne sebbetmek, ve ölünün zünûb ve uyûbunu zikretmek bu hadîs-i şerîfle menhîdir. Çünkü ölenler hayatlarında ne ektilerse, âhirette onun sevab ve yâhud cezâsını göreceklerdir.

Hadîste (emvât), mutlak olarak vârid olmuş ise de İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'nın şu hadîsine nazaran bu nehyin emvât-ı Müslimîne mahsus olduğu anlaşılmıştır. Ebû Dâvud ile Tirmizî'nin *Sünen*'lerinde Abdullāh İbn-i Ömer'den rivâyetlerine göre, *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz : " اذكروا محاسن موتاكم و كفوا عن مساويهم = *Ey ümmetim! Ölülerinizin iyiliklerini anınız da kötülüklerinden keff-i lisân ediniz!*" buyurmuştur. Bu cihetle tercemede meyyiti, Müslim ile takyîd ettik.

Münâfık, fâsık, kâfire gelince, bunların hayatlarındaki seyyiât-ı ahvâlini zikretmek seb addedilmemiştir. Belki nâsı tenfîr ve tahzîr için kötülerin kötülüklerini zikre lüzum ve ihtiyac bile vardır.

Hadîs râvîlerinden mecrûh olanları cerhetmek, ister hayatta olsunlar, isterse ölmüş bulunsunlar, ehl-i hadîsin icmâı ile câizdir.

Dördüncü cilde burada nihâyet veriyoruz. İnşâ-Allāh beşinci cilde zekât bahsiyle başlıyacağız.

SAHÎH-İ BUHÂRÎ MUHTASARI TECRÎD-İ SARÎH'İN DÖRDÜNCÜ CİLDİ FİHRİSTİ

TEHECCÜD BAHSİ

Sahife

Sahife

TERÂVİH NAMAZI

Sahife

İSTİHÂRE HADÎSİ VE DUÂSI

Sahife

MEKKE VE MEDÎNE MESCİDLERİNDE KILINAN NAMAZIN FAZÎLETİ BÂBI

SEYYİDÜ'L-MÜRSELÎN SALLA'LLÂHU ALEYHİ VE SELLEM'İ ZİYÂRET

[1] 184 üncü sahifeden 198 inci sahifeye kadar devâm eden bu uzun tahkîkâtımız hakkında fihristte birşey göstermiyeceğiz. Bu bahsin mütâleasını tavsiye ederiz.

NAMAZDA İSTİÂNE BAHSİ

NAMAZDA SEHİV BAHSİ

CENÂZE BAHSİ

Sahife

Sahife

Sahife

TECRÎD-İ SARÎH'İN DÖRDÜNCÜ CİLDİNİN TERCEME-İ HÂL FİHRİSTİ

A

B

C

[1] İbn-i Ebî Müleykedir. "Ebî" kelimesi unutulmuştur. Lûtfen bu sûretle tashih buyurulsun.

Sahife

E

F

H

[1] İbn-i Teymiyye'nin bir hânedânı ilm ü irfâna mensûb olduğu, tahsîli, âteşîn zekâsı, talâkat-i beyânı, âsâr-i ilmiyyesi, Şeyhülislâm ünvânını ihrâz etmesi, muhâlifleri te'vilciler, müdâfi'leri tenzihçiler, vesîle-i intikād olan mesâilin başlıcaları, Zehebî ile İbn-i Dakîkı'l-Îd'in sâhib-i terceme hakkındaki hayranlıkları, Melik Nâsır nezdindeki mevkii, âlîcenablığı, müdâfaalarındaki ifrâtı, hapis, mahpûsen vefâtı hep bu tercem-i hâlde bildirilmiştir.

DÖRDÜNCÜ CİLDDE İSİMLERİ GEÇEN MEVÂKİİN FİHRİSTİ